

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ

ΑΘΗΝΑΙ — 1975

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ 1939

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Ἀπό τινος παρατηρεῖται καὶ παρ' ἡμῖν γενναία ὄρμη εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Λαογραφίας τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ τὸ πλήθος τῶν κατὰ τόπους ἐκδιδομένων περιοδικῶν, τὰ ὅποια ὡς ἕνα τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς ἰδρύσεώς των ἔταξαν τὴν λαογραφικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ τόπου των. Τὸ αὐτὸ δεικνύει καὶ ἡ ἀθρόα συμμετοχὴ συλλογῶν εἰς τοὺς λαογραφικοὺς διαγωνισμούς, τοὺς προκηρυσσομένους κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διὰ τῶν ὁποίων τὸ Ἄρχεῖόν μας ἐπλουτίσθη ἤδη μὲ ἀξιολόγους τινὰς συλλογὰς. Ἄλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῆ, ὅτι τὴν προσοχὴν τῶν συλλογῶν εἴλκυσαν ἀνέκαθεν ὠρισμένα μόνον εἶδη τῆς δημῶδους φιλολογίας, ἰδίᾳ τὰ τραγούδια, αἱ παροιμίαι καὶ αἱ παραδόσεις· τοῦναντίον αἱ λοιπαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ δὲν ἠρευνήθησαν μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς. Αἰτία τούτου εἶναι, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συλλογῶν, καὶ ὅταν τύχη νὰ γνωρίζουν τὰς ὁδοὺς τῆς λαογραφικῆς ἐρεύνης, ἔχουν ὅμως ἑλλιπῆ γνῶσιν τῆς εὐρύτητος τοῦ λαογραφικοῦ ἔργου καὶ ἐκ τούτου περιορίζονται εἰς ἑξωτερικὴν καὶ ἐπιπολαίαν παρατήρησιν τῶν φαινομένων τοῦ βίου τοῦ λαοῦ.

Πρὸς καθοδήγησιν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ συμβάλουν εἰς τὸ ἔργον τῆς πλήρους καὶ ἀκριβοῦς λαογραφικῆς ἐξερευνήσεως τῆς χώρας ἐκρίθη σκόπιμον νὰ συνταχθοῦν ἐρωτηματολόγια, ἀναφερόμενα εἰς τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ λαοῦ καὶ παρέχοντα σαφεῖς ὁπωσοῦν ὑποδείξεις τῶν θεμάτων, περὶ τὰ ὅποια στρέφεται ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα. Ἐπειδὴ δ' ἡ σύνταξις τῶν ἐρωτηματολογίων τούτων γίνεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης, διὰ τοῦτο ἡ ἐκδοσις αὐτῶν ἀκολουθεῖ τὰς ἀνάγκας τῆς κατατάξεως ταύτης καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα τὴν ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν λαογραφικῶν φαινομένων ὑποδεικνυομένην σειρὰν¹.

¹) Τὰ ἐρωτηματολόγια ταῦτα ἐκδίδονται καὶ εἰς ἰδιαίτερα τεύχη. Τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια ἐδημοσιεύθησαν ἤδη κατὰ μέγα μέρος ἐν τῇ Ἐπετηρίδι Ἑταιρ. Κρητικῶν σπουδῶν 1 (1938) 467 κέ.

Οἱ μέλλοντες νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ ἐρωτηματολόγια πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ταῦτα δὲν ἐξαντλοῦν τὰ ἐξεταστέα ζητήματα καὶ ὅτι ὁ ἐρευνῶν ἐπὶ τόπου τὰς συνηθείας τοῦ λαοῦ θὰ ἔχη ἴσως πολλὰ ἀκόμη νὰ παρατηρήσῃ καὶ σημείωσῃ· ἀντιθέτως δι' ἄρκετὰ ἐκ τῶν ζητημάτων, τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὰ ἐρωτηματολόγια ἡμῶν, ἐνδέχεται νὰ μὴ δύναται νὰ δοθῇ ἐνιαχοῦ ἀπάντησις. Ἄλλ' ὅταν ἔχη τις νὰ διαπιστώσῃ τὴν ὑπαρξίν ἐθίμου τινός, δὲν πρέπει ν' ἀρκεῖται εἰς ξηρὰν ἀπάντησιν εἰς τὸ τιθέμενον ἐρώτημα, «ναὶ» ἢ «ὄχι», ἀλλὰ νὰ παρέχῃ σαφῆ καὶ ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν τελουμένων. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ὀξεῖα καὶ ἀσφαλὴς παρατήρησις, ἔκθεσις σαφῆς καὶ λεπτομεροῦς· πολλάκις δ' ἡ φωτογραφία εἶναι σαφεστέρα καὶ διδακτικώτερα καὶ τῆς ἀρίστης περιγραφῆς.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ διστάζῃ κανεὶς ν' ἀσχοληθῇ μὲ θέμα τι λαογραφικὸν καὶ νὰ καταγράψῃ τὴν σχετικὴν ὕλην, καὶ ἂν ἀκόμη τὰ κατ' αὐτὸ εἶναι ἄλλοθεν γνωστὰ ἢ δημοσιευμένα. Ὅταν ἐργάζεται τις εὐσυνειδήτως, ὅταν παραλαμβάνῃ ἀμέσως παρὰ τοῦ λαοῦ, ἃς εἶναι βέβαιος, ὅτι πάντοτε συνεισφέρει κάτι νέον καὶ ἄξιον λόγου· πρῶτον, διότι τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα καὶ αἱ συνήθειαι τοῦ λαοῦ παρουσιάζουν πάντοτε παραλλαγὰς καὶ δεύτερον, διότι τὴν λαογραφικὴν ἐρευναν ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα καὶ ἡ γεωγραφικὴ ἐξάπλωσις ἐνὸς φαινομένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΙΝ

Α'. Γενικά.

α) Πῶς ἦτο ἄλλοτε ὠργανωμένη ἡ Κοινότης; Ὁργάνωσις τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἀμύνης τοῦ συνοικισμοῦ διὰ τὸν φόβον ἐπιδρομῆς ληστῶν, πειρατῶν ἢ ἀτάκτων ὀρδῶν (γενιτσάρων, ντελημπάσηδων, Ἀλβανῶν κλπ.).

1. — Συγκρότησις τοῦ συνοικισμοῦ: συστήματα κατοικιῶν· *καστρο*, *πόρτες*, *πολεμίστρες*, *θερμίστρες*· *πύργοι* (*κούλιες*), *μπούρτζια*, *καταφύγια*, *κρύπται* κλπ.

2. — Μέσα καὶ τρόποι ἀμύνης τοῦ συνοικισμοῦ ἢ τῶν ἐργαζομένων εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς ἀμπέλους: *βίγλες*, *βάρδιες*, *φουλαχτάδες*· *μπαϊράκια*, *φωτιῆς* κλπ.

3. — Ἀρχηγία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀμύνης κλπ.

β) Ὁργάνωσις τῆς Κοινότητος ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας (χολέρας, πανούκλας, γρίπης, εὐλογίας) ἢ σιτοδείας. Τρόποι ἐπισιτισμοῦ, ἀπομόνωσις ἀσθενῶν, ταφή τῶν νεκρῶν κτλ.

γ) Συνέλευσις τοῦ κοινοῦ ἢ τῶν προεστῶν τῆς περιφερείας. (*Μάζωξη* ἢ *λότζα*). Τόπος καὶ χρόνος συνελεύσεως (μεσοχώρι, λιβάδι ἢ ὠρι-

σμένη ἐκκλησία). Δικαίωμα συμμετοχῆς. — Αἰτίαι συγκλήσεως καὶ θέματα συζητήσεως. — Ἀποφάσεις. Διατάξεις ἐξ ἀποφάσεως τῆς συνελεύσεως· π. χ. τὰ εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα ν' ἀφήνονται ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγοράν, κατόπιν δ' ἐπιτρέπεται ἡ χονδρική πώλησις εἰς ἐμπόρους (πατέντα Σύρου, Λήμνου κλπ.). Ἔγγραφα σχετικά.

Β'. — Ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν διοίκησιν τῆς Κοινότητος καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς κοινοτικῆς περιουσίας (Δημόσιον Δίκαιον).

α) Κοινοτικοὶ ἄρχοντες καὶ κοινοτικὰ συμβούλια (ἄλλοτε καὶ τώρα).

1. — Ὄνόματα αὐτῶν, ὡς *Γέροντες, Πρωτόγεροι, Προεστοί, Ἐμπροῖστοί, Ἐπίτροποι, Σύντροχοι, Κοιζαμπάσηδες* κλπ. *Γεροντιό, Λωδεκάδα, Κλήρα* κλπ.

2. — Ἐκλογή ἀρχόντων. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλεξίμου καὶ τοῦ ἐκλογέως. (Εἰς τὰ Καρδάμυλα τῆς Χίου π. χ. τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶχον μόνον οἱ λεγόμενοι *πάροικοι*, δηλ. οἱ πληρώνοντες κτηματικὸν φόρον, ὄχι καὶ οἱ ναυτικοί, ἐν δὲ τῇ πρωτεύουσῃ τῆς νήσου οἱ δημογέροντες ὑπεδεικνύοντο μόνον ἀπὸ ὄρισμένα γένη, τὰ ὅποια ἐκαλοῦντο τῶν *Μισέδων*, δηλ. κυρίων). Τόπος καὶ χρόνος τῆς ἐκλογῆς. Κόμματα. Ἀναγγελία τοῦ ἀποτελέσματος ὑπὸ τοῦ κήρυκος. *Μπουγιουρδία* σχετικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴν Ἐπιτρόπων. Ἔγγραφα διορισμοῦ, *πατέντες* κλπ. Χρόνος θητείας, περιπτώσεις παραιτήσεως ἢ καθαιρέσεως Ἐπιτρόπου ἢ ἄλλου ἀρχοντος.

3. — Ἐγκατάστασις τῶν νέων ἀρχόντων. Πότε καὶ κατὰ ποῖον τρόπον ἐγίνετο αὕτη: Ἀπονομή τιμητικοῦ μανδύου εἰς τὸν Κοιζάμπαση ὑπὸ τοῦ Ἀγᾶ (*μυρίσι, καφτάνι*). — Κατάργησις παλαιότερων διατάξεων καὶ διακήρυξις ἐτέρων ὑπὸ τῶν νεωστὶ ἐκλεγέντων ἀρχόντων.

4. — Ἔργα καὶ ἐξουσία δημογερόντων:

1) ἡ κατανομή τῶν φόρων μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ ἡ εἴσπραξις αὐτῶν,

2) ἡ ἐνοικίασις τῶν βουνῶν καὶ τῶν λιβαδίων τῆς Κοινότητος,

3) ἡ φύλαξις τοῦ τόπου ἀπὸ καταπατήσεως ξένων,

4) ἡ ἐκδίκασις τῶν ἀναφυομένων διαφορῶν κληρονομικοῦ δικαίου κλπ., (ἢ *Ἐσωτέρω*), ὁ κολασμὸς τῶν ἀτακτούντων (τὸ *ζάφτι στοὺς ἄτακτους*) κτλ.,

5) ἡ ἐκτίμησις τῶν ἀγορζημιῶν καὶ ὁ καθορισμὸς προστίμων,

6) τ' ἀγορανομικὰ ἔργα (ἐπιβλεψις τῆς ἀκριβείας τῶν σταθμῶν, καθορισμὸς τῆς τιμῆς τοῦ κρέατος κλπ.),

7) ὁ καθορισμὸς τῆς ἐνάρξεως τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν (σπορᾶς, θερισμοῦ, τρυγητοῦ κλπ.),

8) ὁ διορισμὸς τῶν κατωτέρων ἀρχῶν, τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ἐφόρων τῶν σχολείων κτλ.

5. — Αί ἀπολαβαὶ τῶν δημογερόντων, αἱ νόμιμοι (τὸ *γεροντιάτικο*) καὶ τὰ λεγόμενα *τυχερά* (πρβλ. *χαραιοφάδες*). Ὁ Ἐπίτροπος Σύρου λ. χ. ἐλάμβανε ἐτησίως 60 γρόσια, ἀλλ' εἶχε καὶ ἐκτάκτους προσόδους (*ἰντζέρτα*).

6. — Ἔργα καὶ ἐξουσία ἄλλων εἰδικῶν ἀρχῶν, π. χ. τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς σχολικῆς Ἐφορείας κλπ.

7. — Λογοδοσία ἀρχόντων, παράδοσις λογαριασμῶν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ.

β) Ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρεταὶ τοῦ κοινοῦ.

1. — Ὁ *νοτάριος* ἢ *καντζιλιέρης*, συμβολαιογράφος «βαλμένος ἀπὸ τὸ Κοινόν», οἱ *λογαριαστάδες*, διὰ τὰ καταστρώνουν τὰ «τεφτέρια», ὁ *ἐπιστάτης* τοῦ *γιαλοῦ* (ἐν Σύρῳ) διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς καθάρσεως (*καραντίνα*), ὁ *ἐπιστάτης* τοῦ *χωριοῦ* ἦτοι «ἀπάνω εἰς τὰς ζημιὰς» κτλ.

2. — *Κήρυκας*, *διαλαλητής* ἢ *διαναλητής*, *κεχαγιᾶς*, *ντελάλης*. *Κράχτης*, *σημαντηράδες* κλ. Τρόποι διαλαλήσεως, τυπικαὶ ἀρχαὶ καὶ κατακλείδες (π. χ. *Προσταγὴ* ἀπὸ τίς *γέροντες* καὶ ἀπὸ τίς *ἀντζάδες*... Ἄκουῖτεν, *παροῖκοι*; Χίος).

3. — *Φύλακες*, *νυχτοφύλακες*, *πασβάντες*, *βιγλιάρηδες* (ἐν Σύμῳ), *πορτάρισσα* (ἐν Χίῳ), *φυλαχτάδες* (ἐν Θεσσαλίᾳ).

4. — *Δραγάτες*, *βαργιᾶνοι* (Ἰκαρία), *γλεπιοὶ* (Σύμη), *κρυσεντάρηδες* (Κυδωνία). Σήματα πρὸς δῆλωσιν τῆς περιφερείας, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐπιτηρεῖ κλπ.

5. — Ἄγελαδάρης, *βουδοβοσκός* (Ἰκαρία), *κατοικάρης* κλπ.

6. — *Νεροκράτης*, *γεροφόρος*, ὁ κανονίζων τὴν διανομὴν τοῦ νεροῦ.

γ) Φόροι κοινοτικοὶ καὶ τρόπος εἰσπράξεως αὐτῶν. Εἶδη φόρων: τὸ *βοϊδιάτικο*, τὸ *τουλουμάτικο*, τὸ *τοπιάτικο*, τὰ *ντασερικά* κτλ. *Μάννα*, τὸ μητρῶν τῶν φορολογουμένων. Εἰσπράκτορες φόρων. Ἐγγράφα σχετικὰ μὲ τὴν κατανομὴν καὶ εἰσπραξίν τῶν φόρων ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

δ) Εἰσφοραὶ δι' εἰδικοὺς σκοποὺς:

1) διὰ τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς πτωχοὺς (*πανταχοῦσα*),

2) διὰ τὸν ἱερέα (τὰ *παπαδικά*, τὸ *δημοδιό* (Λῆμνος), ἢ *λειτουργιά* κτλ.),

3) διὰ τὸν ἀρχιερέα (τὸ *στεφανάτικο*, τὰ *φιλότιμα*, τὰ *μπατίκια* τῶν παπάδων),

4) διὰ τὸν διδάσκαλον τοῦ χωρίου, (τὸ *δευτεριάτικο* ἢ *σαββατιάτικο*),

5) διὰ τὸν ἀγροφύλακα, τὸν ἀγελαδάρην κτλ.,

6) διὰ τὸν σιδηρουργὸν (*γύφτον*),

7) διὰ κοινοτικὰ ἔργα κτλ.

Τρόπος καταβολῆς τῆς εἰσφορᾶς: εἰς εἶδος ἢ εἰς χρήματα, κατὰ περιτροπὴν ὑφ' ἑκάστου τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος κτλ.

ε) Νομή κοινοτικῶν κτημάτων. Ἐλευθερία νομῆς.

1. — Πῶς γίνεται ἡ διανομή τῶν κοινοτικῶν ἀγρῶν καὶ λιβαδιῶν μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου; Διὰ κλήρου ἢ κατὰ τὸ δικαίωμα τῆς προτεραιότητος; (Εἰς τὴν Παρπαραῖα τῆς Χίου π. χ. ὅ,τι ἐπρόφθανε καθεὶς ν' ἀβλακιάση καὶ νὰ σταυρώσῃ μὲ τὰ βόδια του, αὐτὸ ἐδικαιοῦτο νὰ τὸ σπείρῃ). Ἐγινέ ποτε νέα διανομή κοινοτικῆς ἢ δημοσίας γῆς εἰς τὸν τόπον σας καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

2. — Ὁ καταλαμβάνων κοινοτικὴν γῆν ἀποκτᾷ δικαίωμα πολυχρονίου κατοχῆς; Καταβάλλει ἐνοίκιον δι' αὐτήν; (Εἰς τὰ Κριτσά λ.χ. Κρήτης, ἂν ἀφήσῃ κανεὶς ἐπὶ τριετίαν ἀκαλλιεργητὸν τὸ χωράφι ποῦ κατέλαβε, χάνει τὸ δικαίωμα τῆς κυριότητος· τὰ δένδρα ὅμως, ποῦ ἐφύτευσεν εἰς αὐτό, μένουσι εἰς τὴν κατοχὴν του).

3. — Πῶς κανονίζεται ἡ ἐλευθέρα βόσκησις τῶν ζώων (βοδιῶν, προβάτων κλπ.) εἰς τὰ θερισμένα χωράφια ἢ εἰς τὰ τρυγημένα ἀμπέλια τοῦ χωρίου; (ἀπολυσία ἐν Αἰτωλίᾳ, ἀξαπολυσώνας ἐν Ἰκαρίᾳ, ξαπολ'τής ἐν Λήμνῳ, στημὸς ἐν Λακωνίᾳ). Δικαιοῦται ὁ ἰδιοκτῆτης νὰ περιφράξῃ τὸ χωράφι του καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν βόσκησιν τῶν κτηνῶν τῶν κατοίκων; Ἄλλα ἔθιμα περὶ βοσκῆς.

4. — Διαχειρίσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας (βακουφικά κλπ.)

ς) Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Κοινότητος· π. χ. *γυχομετρ'* = ἡ ἀπογραφή (ἐν Αἰτωλίᾳ)· *συνέλεψη* ἢ *μάζωξη* ἢ *λόντζα* = ἡ γενικὴ συνέλευσις· *γεροντομάζωξη* = ἡ συνεδρία τῶν Γερόντων· ἡ *μάννα* = τὸ κτηματολόγιον· τὸ *πουγγὶ τῆς χώρας*, τὸ *Ρεγίστρο*, τὰ *ἰντζέρτα*, ἢ *καταβολή*, ὁ *Κωροσπότζης*, εἰσπρακτικὸς διοριζόμενος ὑπὸ τῆς Κοινότητος ἐν Πόντῳ κτλ.

Γ'. Ἔθιμα ἐμφαίνοντα προτέραν κατὰ γένη ἢ πατριὰς διαίρεσιν τοῦ χωρίου.

α) Ἐκλογὴ δημογερόντων ἐξ ὄρισμένων μόνον γενῶν· π. χ. εἰς τὰ Καρδάμυλα τῆς Χίου ἐξελέγοντο κατ' ἔτος τέσσαρες Γέροντες, εἰς ἕξ ἐκάστου γένους τῶν Πονηράδων, τῶν Ἀσπιώτηδων, τῶν Κυμινάδων, τῶν Νικολούδων. Σχηματισμὸς συμβουλίου ἀπὸ τὰ μέλη ὄρισμένων γενῶν· π.χ. ἐν Πάργῳ οἱ φάρες ἦσαν 17, ἀπὸ τὰ μέλη δ' αὐτῶν ἐσχηματιζέτο συμβούλιον.

β) Κοινὸς ἄγιος, ἰδιαιτέρα ἐκκλησία· π.χ. εἰς τὴν Χιμάραν κάθε πατριὰ εἶχε τὴν ἐκκλησίαν τῆς καὶ τὸν ἱερέα τῆς. — Ἐκκλησίαι οἰκογενειακαί.

γ) Κοινὰ γεύματα τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου εἰς πανηγύρεις εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα· εἶναι ἡ θέσις ὄρισμένη καὶ ἀμετάβλητος δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ὑπάρχει σχέσις συγγενικὴ μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν, ποῦ κἀθῆνται πλησίον ἀλλήλων; Ἐγείρονται κατὰ τὰ γεύματα ταῦτα

προπόσεις και ὑπὸ τίνων και κατὰ ποίαν σειρὰν; Μήπως κατὰ τὴν τάξιν τοῦ γένους ἢ τῆς ἡλικίας;

δ) Μάχαιρα οἰκογενειακὴ, διὰ τῆς ὁποίας σφάζονται οἱ χοῖροι κατὰ σειρὰν εἰς ὅλα τὰ σπίτια τῆς οἰκογενείας (ἐν Πλάτῃ Μάνης). Ἐστίασις τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας κατὰ τὰ *χοιροσφαξίματα*.

ε) Κοινοὶ τάφοι διὰ τὰ μέλη ἑνὸς και τοῦ αὐτοῦ γένους.

Δ'. Διάκρισις κοινωνικῶν τάξεων.

α) Ὄνόματα:

Νικλιῶνοι και φαμέγιοι, μεγαλογενῆτες και ἀχαμνόμεροι ἐν Μάνῃ. Ἀφεντάδες και πουχειριοί, κυράδες και πουχειριῆς ἐν Μελενίκῳ. Φερεφέοι και τὸ τσόλι ἢ παρταλοζούπουνο ἐν Σωζοπόλει. Πάροικοι και κοντζουφλά ἐν Χίῳ. Ἀρχόντοι, παρακατινοί, χωριάτες ἐν Θήρῳ. Καλόσειροι και κακόσειροι εἰς τὰ Σφακιά. Μεσαρία, ἢ μεσαία τάξις ἐν Λέσβῳ. Σαρτουριά, ὁ ὄχλος, ἢ φτώχεια ἐν Δημητσάνῃ κτλ. — Προσωνομίαι τιμητικαί: Μισέ, κύρ, κυράτζα, κοκκῶνα κτλ.

β) Γνωρίσματα διακριτικὰ τῆς τάξεως: π.χ. ἡ *κολαῖνα*, ὕφασμα χρυσοῦφαντον τῶν δώδεκα *Κανακαρῶν* τῆς Κάσου κατὰ παλαιότερους χρόνους, τὸ *ταρακλί* τῶν Ἀθηναίων ἀρχοντισσῶν κλπ. — Προνομιούχος θέσις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κ.ἀ.

γ) Ποῦ ἔνεκα τῆς διακρίσεως ταύτης δὲν ὑπῆρχεν ἐπιγαμία μεταξὺ τῆς ἀνωτέρας και τῆς κατωτέρας τάξεως;

Ε'. — Κοινωνικαὶ σχέσεις και κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία.

α) Συμμετοχὴ ξένων εἰς οἰκογενειακὰς ἑορτάς.

1. — Ἐπισκέψεις. Κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία: ὑποδοχὴ, χαιρετισμοὶ και εὐχαί, φιλήματα· προπομπὴ (*ξεπροβόδισμα*), εὐχαὶ κατ' αὐτήν· προσφοραὶ (*κεράσματα, φιλέματα*).

2. — Συμπόσια εἰς διαφόρους ἑορτάς, κατὰ τὰ χοιροσφαγία και εἰς ἄλλας περιστάσεις: *φιλεῖα, ξεφάντωμα, ξεφαντωσιὰ* κτλ.

β) Δῶρα: ἀποδοσίμι, *σκοντελικό, ξετελιάνκο* (ἐν Λήμνῳ), *πέτσα ἢ δίσκος* κλ. τὸ μαγεῖρευμα ποῦ στέλλεται ὡς δῶρον εἰς συγγενεῖς, γείτονας και φίλους.

γ) Ἐσπερίδες: *ἀπουσπερίδα, ποσπέρι, νυχτέρι, παρακάθι, βεγγέρα, καλεστική, παρακαμούδα* κτλ. Τραγοῦδια, χοροὶ και παιγνίδια κατ' αὐτάς.

δ) Ὅ ἐκ τῆς συμμετοχῆς τραπέξεως δεσμός· πρβλ. *ἐφάγαμε ψωμί και ἀλάτι μαζί, ψωμόφιλος, ψωμοπάτης* κλ. Οἱ λησται δὲν κακοποιοῦν ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ἔφαγαν ψωμί, οὔτε παίρνουν ψωμί ἀπὸ τὸ σπίτι ποῦ ἐπάτησαν.

ε) Ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς γέροντας καὶ τοὺς κατέχοντας ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν. Προσφωνήσεις αὐτῶν, τιμητικαὶ διακρίσεις.

ς) Διακοπὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων κατόπιν κοινῆς συμφωνίας διὰ κοινὴν βλάβην, διὰ κακοὺς τρόπους κτλ.

Γ'. Ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία.

α) Εἰς ὑποθέσεις ἰδιωτικὰς:

1. — Βοήθεια εἰς τὴν καλλιέργειαν ἀγροῦ ἢ ἀμπελοῦ, εἰς τὸν θερισμὸν ἢ τὸν τρυγητόν, εἰς τὴν συλλογὴν ἐλαιῶν, εἰς τὴν μεταφορὰν ξύλων ἢ δοκῶν, μυλοπετρῶν κλπ., εἰς τὸ ξάσιμο καὶ τὸ γνέσιμο τῶν μαλλιῶν, εἰς τὸ σπάσιμο ἀμυγδάλων κλπ. προπάντων εἰς ἡμέρας ἑορτῶν (*μικρόσκολες, ἀλαφρόσκολες*). Πῶς βοηθεῖται ὁ πτωχὸς ποῦ θέλει νὰ συστήσῃ ποιμνιον; — Τρόποι προσκλήσεως. Ὑποχρέωσις τοῦ προσκαλοῦντος νὰ φιλεύσῃ τοὺς βοηθοὺς του. — Ὄνομασθαί: *Παρακαλιὰ* (Αἰτωλ.), *κάλεσμα* (Σκῦρος), *κραιοφιλεῖα* ἢ *ξέλαση* (Πελοπόν.), *ἀγγαρεία* ἢ *ἀγγαρικοί*, *ξάστρουςες*, *σπάστρουςες* (Ἄν. Κρήτη), *ληνοβόηθο* (Ἀράχοβα), *παρασπόρι* (Λακωνία), *μετζι* (Θράκη), *γιαρτίμ* (Λήμνος) κτλ.

2. — Βοήθεια εἰς τὸ κτίσιμο σπιτιοῦ: μεταφορὰ ξύλων, λίθων, πλακῶν κλπ.

3. — Ἀλληλοβοήθεια, ὅταν δύο οἰκογένειαι συμφωνοῦν νὰ ἐργάζωνται ἀπὸ κοινοῦ ἐναλλάξ εἰς τὰ κτήματά των, δηλ. τὴν μίαν ἡμέραν ἢ ἑβδομάδα εἰς τὰ κτήματα τῆς μιᾶς καὶ τὴν ἄλλην εἰς τὰ τῆς ἄλλης (*ἀντιβόθεια* ἐν Εὐβοίᾳ, *δανεικαριές* ἐν Κορώνῃ, *ἀργάτες δανεικοὺς* ἐν Ἄν. Κρήτη, *δαν'καριὰ* ἐν Λέσβῳ, *κούα* ἐν Κύπρῳ). Βόσκησις τῶν ζώων μὲ τὴν σειρὰν (*βοσκειό*).

4. Ἀλληλοβοήθεια κατὰ τὰ χοιροσφάγια διὰ τὴν παρασκευὴν παστῶν κλπ. Συνήθειαι κατ' αὐτά.

β) Εἰς ἐκτέλεσιν κοινοτικοῦ ἔργου:

1. — Ἀγγαρεία διὰ τὴν κτίσιν ἐκκλησίας, σχολείου, γεφύρας ἢ διὰ τὴν κατασκευὴν δρόμου, ὑδραγωγείου κλπ.

2. — Ἀγγαρεία διὰ τὴν καλλιέργειαν κοινῶν κοινοτικῶν κτημάτων π. χ. τὸ χωράφι τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἄμανὴν τῆς Χίου ὀργάνουν 60—70 ζευγάρια μαζί: ἢ ἡμέρα ὠρίζετο ἄλλοτε ὑπὸ τῶν δημογερόντων.

3. — *Παγάνα* ἢ *παγανιά*. Κοινὴ ἔξοδος τῶν χωρικῶν εἰς καταδίωξιν λύκου, ληστοῦ, φυγοδίκου ἢ εἰς ἀναζήτησιν ἀπολεσθέντος ἢ κλαπέντος ζώου. — Τιμαὶ καὶ ἀμοιβαὶ ἀνδραγαθήσαντος (π. χ. διὰ φόνον ἄρκτου περιφορὰ τοῦ δέρματος ὑπὸ τοῦ φονεύσαντος αὐτὴν καὶ φιλοδωρήματα τῶν χωρικῶν).

4. — *Βάρδιες* διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ χωρίου εἰς περιπτώσεις κινδύνου κλπ.

Ζ'. Φιλοξενία.

α) Τὸ ἔθιμον τῆς φιλοξενίας.

1. — Ποῖος θεωρεῖ ὑποχρέωσίν του νὰ φιλοξενήσῃ τὸν ξένον; ὁ πρῶτος συναντήσας ἢ ὁ εὐπορώτερος τῶν κατοίκων; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Κύπρου ὁ ξένος φιλοξενεῖται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν ὑφ' ἑκάστου, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἀποστέλλουν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φιλοξενουῦντος κρασιά, φαγητὰ κλπ. Ὁ ξένος ὀφείλει νὰ ἐπισκεφθῇ ὅλας, εἰ δυνατόν, τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου. Ὅμοίως ἐν Χίῳ. Δῶρα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ.

2. — Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ ζυμώνουν καὶ «κουλλουρούλα τοῦ Χριστοῦ» (Ἀράχοβα) ἢ γὰ βγάξῃ ὁ οἰκοδεσπότης ἀπὸ τὸ φαγητὸν τῆς οἰκογενείας μερίδα διὰ τὸν ξένον, πού ἐνδέχεται νὰ περάσῃ; (πάρτε τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἰκαρίῳ). Πῶς διατίθεται ἡ μερὶς αὕτη; Μοιράζεται τὴν ἐπομένην εἰς τοὺς πτωχοὺς; — Πρόσκλησις εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ τυχόντος διαβάτου (Μονοκάμπι Ἰκαρίας).

3. — Ξενῶνες, ἰδιαίτερα δωμάτια διὰ τοὺς διαβατικούς ξένους (ἀμυλικὸ ἐν Ἡπείρῳ).

4. — Δοξααῖα περὶ φιλοξενίας: π. χ. ὁ προσφέρων ποτήριον ὕδατος εἰς ξένον δροσιζει τοὺς συγγενεῖς του εἰς τὸν Κάτω Κόσμον.

β) Ξενηλασία. Ἐλήφθη τυχὸν ἀπόφασις νὰ μὴ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὸ χωρίον οἱ ξένοι; Ἐκ τίνος αἰτίας;

Η'. Ὁ βίος ἐν τῇ ξενιτείᾳ.

α) Ἐθιμα κατὰ τὴν ἀποδημίαν.

Τὰ ξενιήματα (κανίσκι ἢ ζύμωμα τῶν συγγενῶν καὶ φίλων), τὸ ξεπροβόδισμα. Εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ συγγενεῖς παίρνουν κλαδιὰ κρانيᾶς ἢ κέδρου ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου ἔγινεν ὁ χωρισμός, καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλοῦ, ὅταν ὁ ξενιτευόμενος βγαίῃ ἀπὸ τὸ σπιτί, χύνουν στὸ κατώφλι νερὸ (νόμισμα;) καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν σκουπίζουν. Εὐχαὶ κατὰ τὸ ξεπροβόδισμα. Ἄλλαι συνήθειαι.

β) Ἡ ξενιτεία.

Τὰ καλοκινήματα (γλυκὰ καὶ ἄλλα δῶρα πρὸς τὸν ξενιτεμένον), παράκλησες, ἀναμμα καντηλιῶν σ' ἐρημοκλήσια κτλ. Τ' ἀγνάντεμα, ἔξοδος εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἔγινεν ὁ ἀποχωρισμός. Μέσα ἀλληλογραφίας: δίστιχα καὶ διάφορα ἐκφραστικὰ μέσα.

γ) Ὁ γυρισμός.

1. — Τὰ σαχήκια. Κροῦσις τοῦ κώδωνος τῆς ἐκκλησίας, πυροβολισμοὶ κλ.

2. — Τὰ ἐρχόμενα, τὰ καλωσορίσματα. Κανίσκι, ἐπισκέψεις.

3. — Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ ξενιτεμένου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ προσφέρουν *ματσέτο*, μικρὰν ἀνθοδέσμην ἐπὶ δίσκου, ἀλλοῦ τὸν ραντίζον μὲ ἄρωμα, αὐτὸς δὲ δίδει ἔκτακτον εἰσφορὰν.

δ) Δοξασίαι περὶ τῆς ξενιτείας. Ὁ θάνατος ἐν τῇ ξένη. Παροιμίαι καὶ τραγούδια τῆς ξενιτείας.

Θ'. Ἡ οἰκογένεια καὶ αἱ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς σχέσεις.

α) Ὄνόματα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας:

Ὁ πατέρας, ὁ κύρης, ὁ ἀφέντης, ὁ ἀφεντίτης, ὁ φιντᾶς, ὁ μπαμπᾶς κτλ. Ἡ μητέρα, ἡ μάννα, μά. Ὁ παπποῦς, ὁ νόνος, ὁ μεγάλος, ὁ λυκοπάππος κτλ. Ἡ γιαγιά, ἡ νόνα, ἡ κυρούλα, ἡ κύρω, μαννή, μαννίτσα, μάκω, μακούσω, μαμάννα, καλομάννα, καλημά, καλήνα, ἡ μεγάλη, ἡ λυκομάννα κτλ. Ὁ ἀδερφός, ὁ κυρίτης, ὁ γιάγιας κτλ. Ἡ ἀδερφή, ἡ πούλα, ἡ τσατσά κτλ. Ὁ θεός, ὁ μπάμπας, ὁ λάλας, ὁ τσίτης κτλ. Ἡ θειά, ἡ ἄμνια κτλ. Τὰ λυκοπρόγονα κτλ.

β) Προσωνυμίαι καὶ προσφωνήσεις.

1. Πῶς προσωνυμεῖται ὁ σύζυγος ὑπὸ τῆς γυναικός; Πῶς ἡ σύζυγος ὑπὸ τοῦ ἀνδρός; π. χ. *ἐκεῖνος* (Ἄν. Κρήτη), *αὐτός, ὁ δικός μου, ὁ πατέρας μας, ὁ πατέρας τῶν παιδιῶν* (Ἡπειρος), *ὁ ἐμᾶς* (Μεσσαρά), *ὁ ἀνθρωπός μου* (Σύμη), *ὁ νοικοκύρης μου* κτλ. *Ἡ φιλία μου, ἡ δική μου* ἢ μὲ τὸ ἀνδρωνυμικόν.

2. Πῶς προσφωνεῖται ὁ πενθερὸς καὶ ἡ πενθερά, ὁ ἀνδραδέλφος καὶ ἡ ἀνδραδέλφη ὑπὸ τῆς νύμφης καὶ αὐτὴ ὑπ' ἐκείνων; π. χ. *Ἀφέντη, πατέρα, μάννα, κυραμάννα, κυράτσα* κτλ.

3. Πῶς προσφωνοῦνται οἱ μεγαλύτεροι ἀδελφοὶ ὑπὸ τῶν μικροτέρων;

γ) Δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

1. — Ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ ἐξουσία.

2. — Ἡ θέσις τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ ἢ τῆς πρωτοτόκου κόρης ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

3. — Ἡ θέσις τοῦ ὑστεροτόκου (*στεροπαίδι, στεροκούκι, μανάρι*).

4. — Ἡ θέσις τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς ἀπέναντι τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ.

Γ'. Ἡ θέσις τῆς γυναικός.

α) Ἐν τῷ οἴκῳ.

1. — Πῶς θεωρεῖται ἡ ἀπόκτησις θήλεος τέκνου; Πῶς ὁ πρόωρος θάνατος κοριτσοῦ; Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν κόρην· π. χ. *ξενωγωνιά, ξενοφοκοῦ, τὸ ἀδύνατο μέρος. Καλότυχη, ποὶ τὴν πάντρηφες μὲ μιά πήχη παννὶ μονάχα!* (διὰ κορίτσι ποῦ ἀπέθανε νήπιον).

Ζ'. Φιλοξενία.

α) Τὸ ἔθιμον τῆς φιλοξενίας.

1. — Ποῖος θεωρεῖ ὑποχρέωσίν του νὰ φιλοξενήσῃ τὸν ξένον; ὁ πρῶτος συναντήσας ἢ ὁ εὐπορώτερος τῶν κατοίκων; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Κύπρου ὁ ξένος φιλοξενεῖται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν ὑφ' ἐκάστου, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἀποστέλλουν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φιλοξενουῦντος κρασιά, φαγητὰ κλπ. Ὁ ξένος ὀφείλει νὰ ἐπισκεφθῇ ὅλας, εἰ δυνατόν, τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου. Ὁμοίως ἐν Χίφ. Δῶρα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ.

2. — Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ ζυμώνουν καὶ «*κουλλουρούλα τοῦ Χριστοῦ*» (Ἀράχοβα) ἢ γὰ βγάζη ὁ οἰκοδεσπότης ἀπὸ τὸ φαγητὸν τῆς οἰκογενείας μερίδα διὰ τὸν ξένον, πὺν ἐνδέχεται νὰ περάσῃ; (*πάρτε τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἰκαρίᾳ*). Πῶς διατίθεται ἡ μερὶς αὕτη; Μοιράζεται τὴν ἐπομένην εἰς τοὺς πτωχοὺς; — Πρόσκλησις εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ τυχόντος διαβάτου (Μονοκάμπι Ἰκαρίας).

3. — Ξενῶνες, ἰδιαίτερα δωμάτια διὰ τοὺς διαβατικούς ξένους (*ἀμυλικὸ ἐν Ἡπειρῳ*).

4. — Δοξασίαι περὶ φιλοξενίας: π. χ. ὁ προσφέρων ποτήριον ὕδατος εἰς ξένον δροσίζει τοὺς συγγενεῖς του εἰς τὸν Κάτω Κόσμον.

β) Ξενηλασία. Ἐλήφθη τυχὸν ἀπόφασις νὰ μὴ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὸ χωρίον οἱ ξένοι; Ἐκ τίνος αἰτίας;

Η'. Ὁ βίος ἐν τῇ ξενιτειᾷ.

α) Ἐθιμα κατὰ τὴν ἀποδημίαν.

Τὰ *ξεκινήματα* (*κανίσκι ἢ ζύμωμα τῶν συγγενῶν καὶ φίλων*), τὸ *ξεπροβόδισμα*. Εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ συγγενεῖς παίρνουν κλαδιὰ κρانيᾶς ἢ κέδρου ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου ἔγινεν ὁ χωρισμός, καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλοῦ, ὅταν ὁ ξενιτευόμενος βγαίη ἀπὸ τὸ σπίτι, χύνουν στὸ κατώφλι νερὸ (νόμισμα;) καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν σκουπίζουν. Εὐχαὶ κατὰ τὸ ξεπροβόδισμα. Ἄλλαι συνήθειαι.

β) Ἡ ξενιτειά.

Τὰ *καλοκινήματα* (γλυκὰ καὶ ἄλλα δῶρα πρὸς τὸν ξενιτεμένον), *παράκλησεις*, *ἀναμμα καντηλιῶν σ' ἐρημοκλήσια* κτλ. *Τ' ἀγνάτευμα*, ἔξοδος εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἔγινεν ὁ ἀποχωρισμός. Μέσα ἀλληλογραφίας: δίστιχα καὶ διάφορα ἐκφραστικὰ μέσα.

γ) Ὁ γυρισμός.

1. — Τὰ *σχαρήκια*. Κροῦσις τοῦ κώδωνος τῆς ἐκκλησίας, πυροβολισμοὶ κλ.

2. — Τὰ *ἐρχόμενα*, τὰ *καλωσορίσματα*. *Κανίσκι*, ἐπισκέψεις.

3. — Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ ξενιτεμένου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ προσφέρουν *ματσέτο*, μικρὰν ἀνθοδέσμην ἐπὶ δίσκου, ἀλλοῦ τὸν ραντίζουν μὲ ἄρωμα, αὐτὸς δὲ δίδει ἔκτακτον εἰσφορὰν.

δ) Δοξασίαι περὶ τῆς ξενιτείας. Ὁ θάνατος ἐν τῇ ξένη. Παροιμίαι καὶ τραγούδια τῆς ξενιτείας.

Θ'. Ἡ οἰκογένεια καὶ αἱ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς σχέσεις.

α) Ὄνόματα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας:

Ὁ πατέρας, ὁ κύρης, ὁ ἀφέντης, ὁ ἀφεντίτης, ὁ φιντᾶς, ὁ μπαμπᾶς κτλ. Ἡ μητέρα, ἡ μάννα, μά. Ὁ παπποῦς, ὁ νόνος, ὁ μέγας, ὁ λυκοπάππος κτλ. Ἡ γιαγιά, ἡ νόνα, ἡ κυρούλα, ἡ κύρω, μανγή, μαντίσα, μάκω, μακούσω, μαμάννα, καλομάννα, καλημά, καλήνα, ἡ μεγάλη, ἡ λυκομάννα κτλ. Ὁ ἀδερφός, ὁ κυρίτης, ὁ γιάγιας κτλ. Ἡ ἀδερφή, ἡ πούλα, ἡ τσατσά κτλ. Ὁ θεός, ὁ μπάρμπας, ὁ λάλας, ὁ τσίτης κτλ. Ἡ θειά, ἡ ἄμνια κτλ. Τὰ λυκοπρόγονα κτλ.

β) Προσωνυμίαι καὶ προσφωνήσεις.

1. Πῶς προσωνυμεῖται ὁ σύζυγος ὑπὸ τῆς γυναικός; Πῶς ἡ σύζυγος ὑπὸ τοῦ ἀνδρός; π. χ. *ἐκεῖνος* (Ἄν. Κρήτη), *αὐτός, ὁ δικός μου, ὁ πατέρας μας, ὁ πατέρας τῶν παιδιῶν* (Ἡπειρος), *ὁ ἐμᾶς* (Μεσαρά), *ὁ ἀνθρωπός μου* (Σύμη), *ὁ νοικοκύρης μου* κτλ. *Ἡ φαμίλια μου, ἡ δική μου* ἢ μὲ τὸ ἀνδρωνυμικόν.

2. Πῶς προσφωνεῖται ὁ πενθερὸς καὶ ἡ πενθερά, ὁ ἀνδραδέλφος καὶ ἡ ἀνδραδέλφη ὑπὸ τῆς νύμφης καὶ αὐτὴ ὑπ' ἐκείνων; π. χ. *Ἀφέντη, πατέρα, μάννα, κυραμάννα, κυράτσα* κτλ.

3. Πῶς προσφωνοῦνται οἱ μεγαλύτεροι ἀδελφοὶ ὑπὸ τῶν μικροτέρων;

γ) Δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

1. — Ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ ἐξουσία.

2. — Ἡ θέσις τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ ἢ τῆς πρωτοτόκου κόρης ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

3. — Ἡ θέσις τοῦ ὑστεροτόκου (*στερνοπαίδι, στερνοκούκκι, μανάρι*).

4. — Ἡ θέσις τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς ἀπέναντι τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ.

Ι'. Ἡ θέσις τῆς γυναικός.

α) Ἐν τῷ οἴκῳ.

1. — Πῶς θεωρεῖται ἡ ἀπόκτησις θήλεος τέκνου; Πῶς ὁ πρόωρος θάνατος κοριτσιοῦ; Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν κόρην; π. χ. *ξενωγωνιά, ξενοφοκοῦ, τὸ ἀδύνατο μέρος. Καλότυχη, ποὶ τὴν πάντρες μὲ μὴ πῆχη παννὶ μονάχα!* (διὰ κορίτσι ποὺ ἀπέθανε νήπιον).

2. — Εἰς ποίαν ἡλικίαν συνήθως οἱ γονεῖς ὑπανδρεύουν τὰς θυγατέρας των; Λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ θέλησις τῆς κόρης διὰ τὴν σύναψιν συνοικεσίου; Τί γίνεται, ἂν ἡ κόρη ἀκολουθήσῃ τὸν ἐκλεκτόν της; Ἀποξενώνεται;

3. — Πόθεν προσωνμεῖται ἡ ὑπανδρος γυνή; ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρός ἢ τῆς οἰκογενείας του; ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρός της; Πρὸβλ. *Γιάννανα*, ἢ γυναικα τοῦ Γιάννη, *Γιαννακόνου*, ἢ νύφη τοῦ Γιαννάκου, ἢ *Κατέρω Κώστα*, ἢ κόρη τοῦ Κώστα (ἐν Χιμάρα).

4. — Εἰς ποίας περιπτώσεις τοῦναντίον τὰ παιδιά καὶ αὐτὸς ὁ σύζυγος προσωνμοῦνται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γυναικός; π.χ. ὁ *Γιάννης τῆς Βασίλως*.

5. — Θέσις τῆς γυναικός ἐν τῇ τραπέζῃ. Παρακάθεται ἡ γυνή, ὅταν εἶναι ξένος εἰς τὸ τραπέζι; Παρουσιάζονται αἱ ἀδελφαὶ τῆς μνηστῆς κατὰ τὰ ἀρραβωνιάσματα;

6. — Ἀποκτᾷ ἡ γυνὴ μεγαλύτεραν ἐκτίμησιν καὶ ἀξίωμα μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τέκνου καὶ μάλιστα ἄρρενος; Ποία ἡ θέσις της, ἂν ἀποδειχθῇ στείρα;

β) Ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

1. — Ἐξοδος τῆς γυναικός ἐκ τῆς οἰκίας. Ἐξέρχεται ἡ κόρη ἢ ἡ νέα γυναικα μόνη ἢ πρέπει νὰ συνοδεύεται πάντοτε ἀπὸ τὸν πατέρα, τὸν ἀδελφὸν ἢ τὸν σύζυγον; Ποία ἡ συνήθεια σήμερον καὶ ποία πρὸ 40-50 ἐτῶν;

2. — Πηγαίνουν τὰ κορίτσια εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὰς Κυριακὰς ἢ μόνον εἰς μεγάλας ἑορτάς; Ποία ἦτο ἡ συνήθεια ἄλλοτε; Ποῦ ἐστέκοντο;

3. — Ὅταν πηγαίνουν ἢ ἐπιστρέφουν ἀπὸ τῆ δουλειᾶ ἢ ἀπὸ τὸ πανηγύρι, πηγαίνουν ὁ μὲν ἀνδρας καβάλλα εἰς τὸ ζῆρον, ἢ δὲ γυναικα πεζῇ; Φορτώνεται ἡ γυναικα ξύλα καὶ ἄλλα βάρη εἰς τὴν ράχιν;

4. — Ἐορταὶ γυναικῶν. Πότε καὶ πῶς γίνονται αὐταί;

5. — Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι περὶ κοινῶν γυναικῶν π.χ. *πολιτικῆ*, *παστρικῆ*, *καύκα*, *μοροζα*, *σιπόρα* κτλ.

ΙΑ'. Ἰδιαι κοινωνίαι.

α) Ἀδερφοποιτοί. Βλ. Ζητήματα Λαϊκοῦ Δικαίου, Β΄.

β) Κλέφτες καὶ λησταί. Τὰ ἰδιαίτερα νόμιμα καὶ ἔθιμά των.

1. — Σεβασμὸς τῶν ἀνθρώπων τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ὁ ληστής *ἔφαγε ψωμί*.

2. — Σεβασμὸς τῶν ξένων γυναικῶν. Ὑποστήριξις τῶν ἀδυνάτων.

3. — Ἐξαγορὰ αἰχμαλώτου, λύτρα, δῶρα κτλ.

4. — Τιμωρία καταδοτῶν ὑπὸ ληστῶν. Τρόποι παραδειγματισμοῦ.

5. — Αἱ σφραγίδες τῶν ληστῶν. Αἶμα ἀντὶ μελάνης κτλ.

γ) Ἀδελφᾶτα. Ἐταιρεῖαι μοναχῶν ζώντων κοινοβιακῶς. Ἐθιμα αὐτῶν.

ΙΒ'. Συντεχνίαι καὶ σωματεία. Σχέσεις τῶν ἐργοδοτῶν πρὸς τοὺς ἐργάτας, τῶν ὑπηρετῶν πρὸς τοὺς κυρίους.

α) Συντεχνίαι καὶ σωματεία (*ἐσνάφια* ἢ *ρουφέτια*) ἐπαγγελματιῶν· π. χ. ραπτῶν (*ἀμπατζήδων*), τεκτόνων (*δουλγέρηδων*), γουναράδων, μυλωνάδων κλ.

1.—Ἐκλογή προέδρου καὶ συμβούλων ὑπὸ τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῶν μελῶν. (Πρωτομαίστωρ ἢ πρωτομάστορας, *προεστοί*, οἱ *δώδεκα* ἢ ἡ *δωδεκάρα* κλπ.). Ἔργα καὶ ἐξουσία τοῦ πρωτομάστορα καὶ τῶν συμβούλων.

2.—Μαθητεία, δοκιμασία καὶ ἀναγόρευσις μαστόρων (*τσιράκια*, *καρφάδες*, *μαστόροι*). Τέλη καταβαλλόμενα ὑπὸ τοῦ ἀναγορευομένου. Σύμβολα τῆς ιδιότητος· π. χ. σκέπαρον ὀπισθεν τῆς ζώνης ὡς σύμβολον διὰ τὸν μαίστορα τῶν δουλγέρηδων, ξύλινος πῆχυς εἰς τὴν χεῖρα διὰ τὸν κάλφαν κττ.

3.—Γραπτά καὶ ἄγραφα θέσμια, ρυθμίζοντα τὰς μεταξὺ τῶν μαστόρων σχέσεις καὶ τὰς τῶν ὑφισταμένων πρὸς τοὺς προϊσταμένους καὶ τἀνάπαλιν. Ἐκδίκασις τῶν ἀναφυομένων διαφορῶν καὶ τῶν πλημμελημάτων, τῶν διαπραττομένων ὑπὸ μέλους τινὸς τοῦ ἐσναφίου ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἐπαγγέλματός του· καθορισμὸς ποινῶν κλπ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν μελῶν.

4.—Ἔσοδα καὶ ἔξοδα, διαχείρισις τῆς περιουσίας τοῦ σωματείου.

5.—Προστάτης Ἅγιος, ἔτησία ἐορτὴ τῆς συντεχνίας· ἀρτοκλασία, μνημόσυνον τῶν ἀποθανόντων μελῶν. Διασκεδάσεις, ἐκδρομαὶ κλπ.

6.—Ἄγαθοεργίαι· ἐλεημοσύναι εἰς πενόμενα μέλη τῆς συντεχνίας, εἰς χήρας καὶ φυλακισμένους· ἐξαγορὰ καὶ ἀπελευθέρωσις χριστιανῶν σκλάβων· συνδρομαὶ εἰς ἐκκλησίας κλπ.

β) Τσελιγκᾶτα:

1.—Ποῖος ὁ σύνδεσμος τῶν μελῶν τοῦ τσελιγκάτου μεταξὺ των; Εἶναι οὗτος ἀπλῶς συνεταιρικός ἢ συγγενικός; Μήπως ἀποτελοῦν μίαν πατριάν;

2.—Ἐκλογή τσελιγκα. Ἔργα καὶ ἐξουσία αὐτοῦ.

3.—Ἰδιαίτερα νόμιμα καὶ ἔθιμα τοῦ τσελιγκάτου· π. χ. ἀνασυγκρότησις τοῦ ποιμνίου ἀτυχήσαντος ποιμένος διὰ συνεισφορᾶς τῶν μελῶν τοῦ τσελιγκάτου.

γ) Σχέσεις ἐργοδοτῶν πρὸς ἐργάτας, ὑπηρετῶν πρὸς κυρίους.

1.—Ὄνόματα: *ἀφεντικό*, *μπαλῆς* (ὁ ἐπιστάτης), *ἀργάτης*, *μεροδουλιάρης*, *μισταρκὸς* κλπ. *Δούλος*, *φαμέγιος*, *πουργός*, *παιδᾶς*, *παραγιός*, *τοσπανέρ* κλπ. *Λούλα*, *βάγια*, *παρακόρη*, *παραπαιδα* κλπ.

2.—Τρόπος προσλήψεως ὑπηρετῶν καὶ ἐργατῶν. Χρόνος θητείας κλπ.

3.—Ἀμοιβαὶ καὶ δικαιώματα αὐτῶν. Ἀπολυσία ἢ ἀμολυσά ἤτοι ἀφεις καὶ ἀσυδοσία τῶν ὑπηρετῶν κατὰ μίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους (τὴν 15 Αὐγ. ἐν Λήμνῳ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Α'. Γενικά.

α) Λέξεις, ὄροι καὶ φράσεις νομικαί:

Λίχη, κρίση, ἀγωγή στήν Ἐσωτέρα ἢ στήν Ἐξωτέρα, ἀγκαλινῶ, κρισολογοῦμαι, κουκουβαγίζω (ἐν Μάνη) ἢ φαίζω τὸ δικαστή (ἐν Βιθυνία = διαφθείρω διὰ δώρων), τουρκοφάγετον (ἐν Πόντω = τὸ ἀδίκως καταληφθὲν ἢ καταβροχθισθὲν), δανεικολογοῦμαι, καρποτρόγω, σιδεροκέφαλα (πρόβατα), σηκωματάρικα (δένδρα) κτλ.

β) Ἐνηλικιότης.

1. - Ἐπὶ ποῖον ἔτος τῆς ἡλικίας θεωροῦνται ἐνήλικα τὰ ἄρρενα καὶ ἀπὸ ποῖον ἔτος τὰ θήλεα τέκνα; (*ἐντροπάτησε, ἐγυναικώθηκε ἐν Κρήτῃ, γυνικεύτηκε ἐν Λήμνῳ*). Γίνεται καμία τελετὴ πρὸς πίστωσιν τῆς ἐνηλικιώσεως; Ἐπέρχεται καμία μεταβολὴ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ ἐνηλικιουμένου; Διαβάζει ὁ ἱερεὺς καμίαν εὐχὴν; εὐλογεῖ τὰ νέα ἐνδύματα;

Πράξεις αὐτεξουσίου ἐνώπιον συμβολαιογράφου ἢ ἄλλης ἀρχῆς. Ἐγγραφα διαλύσεως ὑπεξουσιότητος.

2. - Τί συμφωνίαι γίνονται, ὅταν ὁ πατὴρ (ἢ ἡ μήτηρ) στέλλῃ τὸ ἀνήλικον τέκνον του νὰ ἐργασθῇ εἰς συγγενῆ ἢ φίλον;

3. - Πῶς γίνεται ἡ συμφωνία, ὅταν ἡ ἀνήλικος κόρη στέλλεται νὰ ἐργασθῇ ὠρισμένα ἔτη εἰς συγγενικὴν ἢ φιλικὴν οἰκογένειαν μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὴν ὑπανδρεύσουν; ἐγγράφως ἢ ἀγράφως;

4. - Ἐχει ὁ ἀνήλικος πλήρη ἐλευθερίαν δράσεως, χωριστὰ οἰκονομικὰ κλπ. ἢ ἐξακολουθεῖ εἰς ὠρισμένα ζητήματα νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησιν καὶ ἀπόφασιν τοῦ πατρὸς;

Β'. Οἰκογενειακὸν δίκαιον.

α) Ἄρραβῶν.

1. - Συνήθεια ν' ἀρραβωνιάζουν οἱ γονεῖς τὰ τέκνα των ἀπὸ τῆς νηπιακῆς ἡλικίας. Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ συνήθεια αὕτη; Συμφωνία συμπεθεριάματος μεταξὺ ἐγκύων γυναικῶν.

2. - Κατὰ ποῖον τρόπον συνιστᾶται ἡ μνηστεία; Δῶρα ἀρραβῶνος. Ἀμοιβὴ προξενητοῦ.

3. - Θέσις τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ εἰς τὸ σπίτι τῆς μνηστῆς. Σχέσεις πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τοὺς οἰκέλους της.

4. - Διὰ ποίους λόγους καὶ κατὰ ποῖον τρόπον λύεται ἡ μνηστεία;

5. - Τί γίνονται τὰ δῶρα τοῦ ἀρραβῶνος ἐν περιπτώσει διαλύσεως αὐτοῦ ἢ ἐν περιπτώσει θανάτου ἐνὸς ἐκ τῶν μεμνηστευμένων;

6. - Ὑποχρεοῦται ὁ γαμβρὸς νὰ καταβάλλῃ ἀποζημιώσεις, ἂν ἐγκαταλίπῃ τὴν μνηστὴν του;

7. - Προκύπτει προσβολὴ διὰ τὴν μνηστὴν ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος; (*φιλημένη, ἀπαρτισμένη* κτλ.).

β) Γάμος.

1. - Ἡλικία νυμφευομένων. Εἶναι σύνηθες, ἢ νύμφη νὰ εἶναι μεγαλύτερα τοῦ γαμβροῦ; Διὰ ποῖον λόγον; - Τηρεῖται σειρὰ εἰς τὴν ὑπανδρείαν τῶν ἀρρέων καὶ τῶν θηλέων; Ποῖον τὸ ἔθιμον;

2. - Προικίζονται καὶ τὰ ἄρρενα τέκνα; Τί παίρνει ὁ νυμφευόμενος υἱὸς ἀπὸ τὸν πατέρα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ γάμου; (*Προικοδωρεά, ἐμβατικά, μπατικά*). Ἄλλα δῶρα πρὸς τοὺς νεονύμφους (*κεράσματα, στεφανιάτικα, χαρίσματα* κτλ.).

3. - Προικισμὸς κόρης. Εἶδη προικὸς (*τράχωμα, προικιά* κλπ.). *Μεταθανατικά*. Ὑπάρχουν περιορισμοὶ ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ ποσὸν τῆς προικὸς καὶ ποῖοι; Πότε ἡ μητέρα ἀρχίζει νὰ εἰσιμαίῃ τὴν προικὰ τῆς κόρης της; Δίδεται ἀπαραιτήτως σπίτι *προικιά*;

4. - Κανονισμὸς προικὸς. Ὑπάρχει καμία προτίμησις εἰς τὸν προικισμὸν τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς εἴτε κατὰ τὸ ποσὸν εἴτε κατ' ἀντικείμενον τῆς προικὸς; Μήπως παίρνει ὡς προικὰ τὴν προικὰ τῆς μητέρας της; ἢ εἶναι συνήθεια νὰ παίρῃ τὸ πλεῖστον ἢ τὸ ὅλον τῆς πατρικῆς περιουσίας; (*Κανακαρά, κανακάρισσα, πρωτοκόρη*). Ἐν τῇ περιπτώσει αὕτη κρατεῖ ὁ πατέρας κτῆμα τι ὡς *γεροντομοῖρι*;

5. - Ἀναλαμβάνουν οἱ συνιστῶντες τὴν προικὰ, δηλ. ὁ πατήρ ἢ οἱ ἀδελφοὶ τῆς νύμφης, ὑποχρεώσεις εἰς τὸ διαρκές; (*καλλιέργειαν προικώφου, διατροφὴν ἐν ὄλω ἢ ἐν μέρει τοῦ νέου ἀνδρογύνου* κτλ.).

6. - Προγαμαίᾳ δωρεὰ πρὸς τὴν νύμφην. Πῶς λέγεται κοινῶς; Πότε καὶ κατὰ ποίους τύπους γίνεται; Εἰς τί συνίσταται αὕτη; Γαμήλια δῶρα.

7. - Προικοσύμφωνα. Λέξεις πρὸς δήλωσιν αὐτῶν (*ἀρεσκεία, ἀγκλαβή, ἀνεγκλαβή, ἀνεθίβολο, χαρτί* κτλ.). Τύποι, καθ' οὓς γίνονται.

8. - Ἐξαγορὰ τῆς νύμφης. (Ἐν Μάνῃ *πορταριάτικα* τὰ ἀρχαῖα «ἔδνα»). Μήπως συνηθίζεται νὰ καταβάλλῃ ὁ γαμβρὸς πρὸς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης χρηματικόν τι ποσὸν ἢ νὰ δίδῃ εἰς αὐτοὺς ἀγροὺς ἢ βόας κατὰ τὴν ζήτησιν τῆς νύμφης; (*ἀντιπροῖκι* ἐν Θεσσαλίᾳ, *μπαμπῆ χακί* ἐν Θράκῃ).

9. - Ἀρπαγὴ τῆς νύμφης. Ποῦ ἐξακολουθεῖ ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ ποῖον

τρόπον συντελείται ἡ ἀναγνώρισις τοῦ τοιούτου γάμου; Προσφεύγει ὁ ἀπαγωγεὺς εἰς τὴν προστασίαν ἄλλης οἰκογενείας ἢ γενιᾶς;

10. - Θεώρητρον (*θεώρητρα* ἐν Πόντῳ, *θέρετρα* ἐν Σινώπῃ, *θώρετρα* ἐν Σωζοπόλει), τὸ δῶρον πὺν δίδεται εἰς τὴν ὑπανδρευομένην κόρην διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας τῆς. Ποῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ εἰς τί συνίσταται;

11. - Τί γίνεται, ἂν ἡ νύμφη δὲν εὗρεθῇ παρθένος;

12. - Πότε δίδεται *ἀπανωπροίκι*; Πότε *παλληκαριάτικο* ἢ *ἀργιλίκι*; Εἰς τί συνίστανται ταῦτα;

13. - Στειρότης. Τί γίνεται, ἂν ἡ σύζυγος ἀποδειχθῇ στεῖρα; Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ προσλαμβάνεται δευτέρα σύζυγος πρὸς τεκνοποιῖαν; (*σύγκρια*). Ποία εἶναι τότε ἡ θέσις τῆς πρώτης συζύγου; Ποῦ ἐξακολουθεῖ τὸ ἔθιμον νὰ ὑφίσταται καὶ ποῦ ὑπῆρχε, ἀλλ' ἐξέλιπε;

14. - Ἐγκατάστασις τοῦ γαμβροῦ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύμφης (*σάγαμπος*). Ὑπὸ ποίους ὅρους γίνεται τοῦτο; Ποῖα δικαιώματα ἀποκτᾷ καὶ ποίας ὑποχρεώσεις ἀναλαμβάνει οὗτος;

15. - Ἀπαλλοτριώσεις τῶν προικῶν. Ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεσις ἀμφοτέρων τῶν συζύγων;

16. - Περιουσιακὰ δικαιώματα τῆς συζύγου. Ἡ προῖξ τῆς συζύγου ὑπέκειτο ἄλλοτε εἰς τὰ χρέη τοῦ συζύγου;

γ) Λύσις τοῦ γάμου.

1. - Ποία ἡ τύχη τῆς προικὸς καὶ τῶν γαμηλίων δώρων ἢ χαρισμάτων ἐν περιπτώσει θανάτου τῆς γυναικὸς ἀτέκνου; Ποῦ ἰσχύει τὸ ἀξίωμα: τὸ *γονικό* στὸ *γονικό*; Τί συμβαίνει, ἂν ὑπάρχουν τέκνα;

2. - Ἡ χήρα, ἂν εἶναι ἄτεκνος, παραμένει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συζύγου ἢ ἐπανερχεται εἰς τὸν πατρικὸν τοῦ οἴκου; Διατρέφεται ἀπὸ τὴν περιουσίαν τοῦ συζύγου τῆς, ἂν δὲν ἔλθῃ εἰς δεῦτερον γάμον;

3. - Εἰς ποῖον περιέρχεται ἡ προῖξ καὶ τὰ δῶρα ἐν περιπτώσει διαζυγίου; Παρέχει ὁ σύζυγος ἀποζημιώσεις πρὸς διατροφήν τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων; (*ἀνακαφᾶς* ἐν Κύπρῳ).

4. - Πῶς κρίνεται ὁ ἐρχόμενος εἰς δεῦτερον γάμον; Ἄλλως κρίνεται ὁ ἀνήρ καὶ ἄλλως ἡ χήρα γυνή;

δ) Υἱοθεσία.

1. - Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται υἱοθεσία; Ὄνομα υἱοθετουμένου (*ψυχοπαίδι*, *ψυχοκόρη*, *παραπαίδι*, *ἀναθρεφτός*, *ἀναγιωτὸς* κλπ.).

2. - Τρόποι υἱοθεσίας ἔγγραφα καὶ πράξεις συμβολικαί. Πρβλ. τὸ *πέραςε*

(τὸ παιδί) ἀπὸ τῆς *μανίκα* του ἢ ἀπ' τὴν *τραχηλιά* της. Ποῦ τελεῖται ἡ πράξις αὕτη; Εἰς τὴν ἐκκλησίαν;

ε) Ἐποκλήρυξις καὶ ἀποκλήρωσις τέκνου.

1. - Λέξεις πρὸς δήλωσιν ἀποκηρύξεως (*ἀπόπαιδο, ἀπόονο, ἀποξενώνω*).

2. - Λόγοι ἀποκηρύξεως καὶ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

3. - Πράξεις συνοδεύουσαι τὴν ἀποκλήρυξιν· π. χ. ὅταν μία κόρη φύγη μετ' ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾷ, ὁ πατέρας της τὴν ἀποξενώνει καὶ τῆς καίει ἐπιδεικτικὰ τὰ προικιά, γιὰ τὸν *ντρόπιασε* (Ἄν. Κρήτη).

ς) Ἀδελφοποιΐα (*Ἀδερφωσιά, ἀδερφοχτοσύνη* (Κρήτη), ἡ συνομολόγησις σχέσεως ἀδελφῶν μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων προσώπων).

1. - Ὄνομα ἀδελφοποιητῶν (*ἀδερφοποιτός, ἀδερφοφτός, σταυραδέρφια, σταυροκουριάδοι, βλάμηδες, μπράτιμοι, μπραζέρηδες* κλπ.) καὶ τῶν συγγενῶν (*σταυραδερφή, σταυρομάννα, σταυροπατέρας, σταυροθειά* κλπ.).

2. - Τρόποι συνάψεως τῆς ἀδελφοποιΐας (*ἀλλάζουν τὰ ὑποκάμισά των ἢ ἀδελφώνουν τὰ αἱματὰ των* ἢ ἐνώνονται δι' ἱεροτελεστίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κλπ.). Ποία ἡ σημασία καὶ ἡ θέσις τῆς *σταυραδερφῆς* διὰ τὴν ἀδελφοποιΐαν;

3. - Ἀποτελέσματα τῆς σχέσεως αὐτῆς (π. χ. ἀπαγορεύεται νὰ πάρῃ ἀδερφοποιτὸς ὡς γυναῖκα τὴν *σταυραδερφή* του).

ζ) Σχέσις μεταξὺ βαπτιστικῶν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νονοῦ (*καλαδέρφια, συναδέρφια*). Ποία ἡ σχέση μεταξὺ παιδιῶν, ποὺ ἐθήλασαν τὸ αὐτὸ γάλα; (*βυζαδέρφια*).

η) Ἐπιτροπεία καὶ κηδεμονία.

1. - Ποία πρόσωπα ἀναλαμβάνουν τὴν ἐπιτροπείαν ἢ κηδεμονίαν τῶν ὄρφανῶν; Τί γίνεται, ὅταν ἡ χήρα ἔλθῃ εἰς δεῦτερον γάμον; Ποῖος διαχειρίζεται τὰ ὄρφανικὰ κτήματα; Ὀρφανικὴ Τράπεζα (Ἄν. Κρήτη). Ἐγγραφα συστάσεως ἐπιτροπείας.

2. - Συγγενικὸν συμβούλιον. Εἰς ποίας περιπτώσεις συγκαλεῖται καὶ ποῖοι τὸ ἀπαρτίζουσι;

Γ'. Κληρονομικὸν δίκαιον.

α) Διαδοχὴ ἐκ διαθήκης.

1. - Ἐγγραφα διαθηκῶν. Τρόπος καταρτισμοῦ διαθήκης. Γίνεται καὶ προφορικὴ διαθήκη ἐνώπιον τοῦ ἱερέως καὶ ἄλλων μαρτύρων;

2. - Κανονισμὸς διανομῆς τῆς κληρονομίας ὑπὸ τῶν γονέων δι' ἄλλου τρόπου, π. χ. διὰ πράξεως αὐτῶν ἐν ζωῇ (νέμησις).

3. - Κληροδοτήματα εἰς βαπτιστικὸν ἢ ἄλλα πρόσωπα, π. χ. παροίκους (*παροικομοῖρι*) ἢ εἰς ἐκκλησίας, μοναστήρια κλ. (*ψυχομερίδιο, ἀγιάτικο, μπάτικο* κλ.).

β) Διαδοχή ἐξ ἀδιαθέτου.

1. - Κληρονομικά δικαιώματα. Τὰ τέκνα κληρονομοῦν ἐξ ἴσου; ἢ εἶναι διάφορον τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα τῶν ἄρρένων ἀπὸ τῶν θηλέων; Μήπως ὁ πρωτότοκος υἱὸς ἢ ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ κληρονομοῦν κατ' ἄλλον λόγον; (Προτιμές: *κανακάρης, κανακαρά, διπλοκανακάρης, πρωτογιός, πρωτοκόρη*). Ποίας ὑποχρεώσεις ἔχουν τότε οἱ πρωτότοκοι; Ἄν δ' ὁ πρωτότοκος ἢ ἡ πρωτότοκος ἀποθάνουν πρὸ τοῦ γάμου των, εἰς ποῖον περιέρχεται ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ περιουσία;

2. - Ποῖος κληρονομεῖ, ὅταν ὁ πατὴρ ἀποθάνῃ χωρὶς ἄρρενα ἀπόγονον; Τὸν κληρονομοῦν αἱ θυγατέρες του ἢ οἱ πλησιέστεροι ἄρρενες συγγενεῖς του, ὅπως εἰς τὴν Χιμάραν;

3. - Μοιράζεται ἡ πατρικὴ περιουσία καὶ ζῶντος τοῦ πατρός; Πῶς κάμνει τότε ὁ πατέρας τὴν διανομὴν; Κρατεῖ μερίδιον καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του; (*γεροντομοῖρι, γεροντοτρόφι, ψυχομοῖρι*). Πῶς κανονίζεται ἐν γένει ἡ συντήρησις τῶν γερόντων γονέων; (π. χ. *τοὺς βγάζουν ξεκονόμηση ἢ τοὺς κάνουν τὰ παιδιὰ τους μῆνες ἢ εβδομάδες*, Δυτ. Κρήτη). Πῶς κανονίζονται τὰ πατρικὰ χρέη;

4. - Ἄν ἀποθάνῃ ἄκληρος ὁ υἱὸς ποῦ ἔλαβε *γονικὸ* κτῆμα, ποῖος τὸ κληρονομεῖ;

5. - Πῶς γίνεται ἡ διανομὴ τῆς πατρικῆς περιουσίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, ἂν δὲν ὑπάρχῃ διαθήκη; (τὸ σπίτι, τὰ σκεύη, τὰ ἐπιπλα, τὰ δένδρα, ὁ μύλος κτλ.). Μήπως *ρῆχρον* *λαχνό*; Πῶς γίνεται τότε τὸ *λάχισμα*; (*Ἄδερφομοῖρια*). Κληρονομοῦν καὶ αἱ προικισθεῖσαι θυγατέρες; Κατὰ τὴν διανομὴν τῆς περιουσίας ὑπολογίζεται καὶ πᾶν ὅ,τι οἱ υἱοὶ ἔλαβον ἐκ τῆς πατρικῆς περιουσίας ζῶντος τοῦ πατρός (π. χ. *λόγω σπουδῶν, δι' ἰδίαν ἐπιχείρησιν κτλ.*);

6. - Πῶς μοιράζεται ἡ μητρικὴ περιουσία;

7. - Κληρονομικὸν δικαίωμα τῆς ἐπιζώσης συζύγου (*ἀνδρομοῖρι*) ἢ τοῦ ἐπιζῶντος συζύγου (*γυναικομοῖρι*). Ὁ ἐπιζῶν λαμβάνει ἐκ τῆς ἀκινήτου περιουσίας τοῦ θανόντος συζύγου ἐν κτῆμα.

8. - Τί γίνεται ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος συζύγου, ἂν ἀποθάνῃ καὶ τὸ μόνον ὑπάρχον τέκνον; (*τριμοῖρια*).

9. - Εἰς ποῖον περιέρχεται ἡ κληρονομία, ἂν δὲν ὑπάρχουν συγγενεῖς;

Δ'. Ἐμπράγματον δίκαιον.

α) Κυριότης.

1. - Σημεῖα κυριότητος ἐπὶ ἀγρῶν (*σύνορα, σημάδια, κοῦκκοι, κόπες, κίονα, μάρτυρες, ροστάσια, ἀντάκια, στρατόνια, σταλίκια κτλ.*), ἐπὶ δένδρων κλπ.

2. - Σημεῖα ἀπαγορεύσεως νομῆς εἰς θεωρισμένους ἀγρούς, τρυγημένας ἀμπέλους κλπ. (σαμακῶνω ἐν Αἰτωλία, σκλιδιάζω ἐν Ἡπείρῳ, σφακῶνω ἢ κλαδῶνω ἢ στένω τρουλλιά ἐν Κρήτῃ κλπ.).

3. - Σύμβολα ἰδιοκτησίας προβάτων, αἰγῶν, βοῶν, ἡμιόνων, σκύλων, χηνῶν, ὀρνίθων κλπ. (χαράγματα, σφραγίσματα, σημεῖα διὰ χρώματος κλπ.). Ποῖαι αἱ ἀνάλογοι προσωνυμῖαι τῶν ζώων; (π. χ. προβατίνα ἀλακροράφτα, δεξοσκίζαφτη, τρυπάφτα, αἶγα ζερβοκλινάφτα, κουτρούλα κλπ.).

4. - Κατάστασις ἐγκαταλελειμμένων καὶ ἀδεσπῶτων κτημάτων (ἐρμαῖα, βεράνικα, ἀγιάτικα). Πῶς ἀποκτᾶται ἡ κυριότης ἐπὶ ἀδεσπῶτων ἢ χέρσων ἀκινήτων;

5. - Μεταβίβασις κυριότητος. Ἐγγραφή εἰς εἰδικὸν βιβλίον (μάννα, χιλιομέτρι), βούλλωμα. Ἐγγραφα κυριότητος (ταπι κλπ.).

6. - Ὁριζόντιος ἰδιοκτησία, ὅταν κάθε πάτωμα ἢ διαμέρισμα τῆς ἰδίας οἰκίας ἀνήκῃ εἰς διάφορον πρόσωπον.

7. Δικαιώματα ἐπὶ στασιδίων ἐν τῷ ναῶ. Σχετικὰ ἔγγραφα.

β) Δουλεία.

1. - Δικαίωμα διόδου (ἐμπασιά, ἐμπασοβγασιά, διάβα, πέραμα, ἀράδισμα) ἐπὶ κτήματός τινος. Πῶς ἀποκτᾶται τὸ δικαίωμα αὐτό; Πῶς ἀπαλλάσσεται ὁ βεβαρημένος μὲ δουλείαν ὁδοῦ ἐπὶ τοῦ κτήματος του;

2. - Δικαίωμα οἰκοδομήσεως ἐν ἀγρῷ ἢ κήπῳ, κτήσεως δένδρων ἐν ξένῳ ἀγρῷ κλπ.

γ) Ἐμφύτευσις.

Δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ ἐμφυτευτοῦ. (Ἄνεσάτης ἐν Χίῳ, νοβελιάρης ἐν Αἰγίῳ κλπ.). Μετὰ πόσα ἔτη ὁ ἐμφυτευτὴς γίνεται συνιδιοκτήτης ἢ λαμβάνει εἰς τὴν κατοχὴν του μέρος τοῦ κτήματος;

δ) Ἄρδευσις.

1. - Τρόποι ἀποκτήσεως κυριότητος ἢ δουλειῶν ἐπὶ τοῦ ὕδατος.

2. - Τρόποι διανομῆς τοῦ ἀρδευτικοῦ ὕδατος. Κύκλιος ἀρδευσις. Ὁροσκοπιον ἐνὸς ἡμερονυκτίου (ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου, τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀστρῶν κλπ.). Νεροκράτης.

3. - Ἀναδασμοὶ ὑδάτων. Ἐκ ποίων λόγων γίνονται;

4. - Παραβάσεις. Ποιναί.

ε) Ἐμπράγματος ἀσφάλεια.

1. - Ἐνέχυρον. Πότε δικαιούται ὁ πιστωτὴς νὰ προβῇ εἰς πώλησιν τοῦ ἐνεχύρου; (πρβλ. τὴν φράσιν «πουλήσεως, ξενήσεως»). Κρατεῖ μόνον τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτὸν ἢ γίνεται κύριος ὀλοκλήρου τοῦ ἀντικειμένου;

2. - Τί γίνονται τὰ ἐνέχυρα, ἂν ὁ χρεώστης ἀποθάνῃ καὶ ἀφήσῃ ἀνήλικα;

γ) Ἀγροζημίαι.

Ἐκτίμησις τῆς ζημίας. Ἐκτιμητής. Ἀποκοπή, ποδοκόπι κλπ.

Ε'. Ἐνοχικὸν δίκαιον.

α) Γενικὰ περὶ συμβάσεων.

1. - Ἐγγραφα πιστοποιούντα συμβάσεις. Πῶς καταρτίζονται; Μάρτυρες. Ὑπογραφή ἀγραμμάτου. Σφράγισις.

2. - Συμβάσεις καταρτιζόμεναι προφορικῶς. Τί λαμβάνεται ὡς ἀπόδειξις, ὅτι συνήφθη τοιαύτη σύμβασις;

3. - Ἔθιμα κατὰ τὴν σύναψιν ἢ ἐκτέλεσιν συμβάσεων (χειραψία, τόκα παρόλα κλ.).

4. - Εἰς ποίας περιπτώσεις δίδεται ἀραβῶν (καπάρο); Ποίας συνεπειὰς ἔχει ἡ ἀθέτησις τῆς συμφωνίας; Χρηματικὴ ποινή.

5. - Οἰκογενειακοὶ συνεταιρισμοί. Κληρονομικοὶ συνεταιρισμοί (π. χ. ἡ ἐξ ἀδιανεμήτου κατοχῆ ἐλαιοτριβείου, ἀλευρομύλου κλπ.).

β) Συμβάσεις δι' ἐκμετάλλευσιν ἀγροτικῶν κτημάτων, ποιμνίων κλπ. Συνεταιρισμοί, μισθώσεις.

1. - Συνεταιρισμὸς μεταξὺ κτηματίου καὶ καλλιεργητοῦ, μεταξὺ ἰδιοκτῆτου ποιμνίου καὶ βοσκοῦ (κολληγιά, σεμπριά). Ὅροι συμφωνίας· προβλ. χωράφι μεσαικό, τιμσάρον, ἔντριτο ἢ τριτάρικο, ἀναπεντάρικο, γιώμορο, ἤμορο, μόρτη, χωραφοσκέπαση κλπ., πρόβατα ἄφοφα ἢ σιδεροκέφαλα, κεφαλιάτικα, ξεχαρτζιστὰ κλπ. ἑλιές σημισακές, τριτάρικες, πενταμοιριά, ξεκοφτικὲς κλπ. Ὑποχρεωτικὰ δῶρα (κανίσκια, πεσκέσια), ἀγγαρεῖαι κλπ.

2. - Συνεταιρισμὸς μεταξὺ γεωργῶν δι' ἀροτρίασιν, θερισμόν, ἀλώνισμόν κλπ. (συζεντάδες ἐν Κρήτῃ, ζενγάρι ἐβδομαδιάρικο, ἓνα τετάρτι βόι ἐν Κεφαλληνίᾳ). Συνεταιρισμὸς μεταξὺ βοσκῶν διὰ κοινήν βόσκησιν καὶ τυροκομίαν (σμίχτες, φισιαδόροι, κοινατόροι, κοπατσιάρηδες κλπ.).

3. - Συνεταιρισμὸς μεταξὺ γυναικῶν διὰ κάψιμο φούρνου, διὰ τυροκομίαν (μητᾶτο, Κρήτῃ), διὰ θρέψιμο μεταξοσκώληκος, κλώσσημα πουλιῶν, καμάτεμα μαλλιῶν κλπ.

4. - Συμβάσεις δι' ἀλώνισμα, διὰ χρῆσιν μύλου, πλάστιγγος, φούρνου, καζανιοῦ κλπ. (ἀλωνιστικὸ ἢ ἀλωνιάτικο, ἀξάι ἢ ἀλεστικό, πύρα φούρνου ἢ φουρνιάτικο, καζανιάτικο, καπίτον (ἐν Πόντῳ) κλπ. - Ἄλλαι ἀμοιβαὶ εἰς εἶδος ἢ ἀνάλογον ἐργασίαν (π. χ. ὅταν λέγουν· τὸ κλειοῦμε σι' ἀγῶγι κλπ.).

5. - Ἐνοικίαισις λιβαδιοῦ (νόμι, πάχτος), κατοικίας (νοίκι) κλπ.

6. - Μίσθωσις καὶ ἀμοιβὴ ἐργάτου, φύλακος, βοσκοῦ κλπ. Εἶδος συμφωνίας: μὲ τὴν ἡμέραν (μὲ τὸ μεροκάματο, ταῖστος ἢ σύψωμος), μὲ τὸν μῆνα ἢ μὲ τὸ χρόνο (παραγίος, μοσταρκός). Ἐποκοπή, ξέκοπο, κάμπυλο (ἐν Ἡπειρῷ), καπάλιν (ἐν Κύπρῳ) κλπ. Στοιχοχάρτι, τὸ συμφωνητικόν. Πότε ἀρχίζει ἡ μίσθωσις καὶ πότε τελειώνει; π. χ. ἀπ' Ἀη-Γιωργίου ἕως Ἀη-Δημητρίου ἢ ἀπὸ τῆς Παναγίας ἕως... (Συνόρατα τοῦ χρόνου). Τὰ γλυτώματα· δῶρα κλπ.

7. - Πρόσληψις ὑποτακτικοῦ. Ὅροι συμφωνίας.

γ) Ἄγοραπωλησίαι.

1. - Δειγματοληψία διὰ τὴν ἀγορὰν ἐλαίου, οἴνου, σίτου κλπ. Τρόποι πωλήσεως (πουλῶ μὲ τὸ ζῦγι λιανοπουλῶ, πουλῶ μαζεμένο (μονοτάρι [Κορώνη], μονοκάμπυρο [Κρήτη]· πουλῶ ἀποκοπή ἢ κοντουράδα, τὸ βγάζω στὸ μεζάτι). Προπώλησις (μυροχώνω [Κρήτη], σελάμι), ἐπὶ δηλώσει (ἄκοπο, ἐν Κρήτῃ), ὅταν ἡ τιμὴ καθορίζεται ἀργότερα ἐκ τῆς ἀγοραίας ἀξίας. Μὲ τὸ σελέφι, ὅταν ὁ κίνδυνος ἀφορᾷ τὸν πωλητὴν κλπ. Μεσίτες, μεσιτεία.

Ὅροι ἀγοραπωλησίας ζῶων π. χ. εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην «τὰ ζῶα πουλιοῦνται ἀπὸ σκοινὶ σὲ σκοινί» δηλ. ἅμα δώση ὁ ἀγοραστὴς τὰ χρήματα καὶ πάρῃ σὲ δικό του σκοινὶ τὸ ζῶο, τότε δὲν μπορεῖ πιά νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ, ἐκτὸς ἂν ἔχη ἐσωτερικὸ ἐλάττωμα, π. χ. νὰ τὸ πιάνῃ πόνος· ἀλλὰ καὶ τότε, διὰ νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ, ἔπρεπε νὰ τοῦ εἶχε εἰπεῖ ὁ πωλητής: σοῦ τὸ πουλῶ σαξελίμικο, δηλ. μὲ ὅλα του τὰ σωστά. Ἄν τοῦ εἴπῃ: σοῦ τὸ πουλῶ ὡς βγγῆ, τότε καὶ ἐλάττωμα νὰ ἔχη, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ». Ποῖον τὸ σχετικὸν ἔθιμον ἀλλοῦ; Τρόποι πωλήσεως ποιμνίων. Μὲ μίαν τιμὴν; (τῶνα μὲ τᾶλλο;) χωρὶς διαλογὴν;

2. - Προτίμησις συγγενῶν ἢ γειτόνων ὡς ἀγοραστῶν κατὰ τὴν ἐκποίησιν ἀκινήτων μὲ τὸ ἴδιον τίμημα. Π. χ. εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην, «ἂν ὁ γείτων (σεφής) ἐμάνθανεν, ὅτι τὸ γειτονικόν του κτήμα ἐπωλήθη, ἐπήγαινε τὸ βράδυ εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ χωρίου καὶ ἐνώπιον ὄλων ἔλεγε: Μαρτύροι νὰ ᾽στε, πὼς δὲν ἀφήνω τὸ σεφηλίμι μου. Κατόπιν ἔλεγε Καλησπέρα σας. Ἔτσι ἦτο διαλελυμένον κάθε συμβόλαιον μὲ ἄλλον καὶ ἔπαιρνε αὐτὸς τὸ χωράφι. Ἄν ὅμως λησμονοῦσε κ' ἔλεγε πρῶτα τὸ καλησπέρα καὶ κατόπιν τὸ μαρτύροι νὰ ᾽στε, ἔχανε τὸ δικαίωμα».

3. - Ἀνταλλαγὴ ἀκινήτων, ζῶων, καρπῶν κλπ. (τράμπα). Χρήματα ἢ ἄλλο εἶδος πρὸς ἐξίσωσιν. Σχετικαὶ φράσεις· π. χ. Δῶσε μου ἕνα γουρνάκι νὰ σοῦ δώσω πέντε ὀκάδες λάδι (Ἄν. Κρήτη)· πανωβάξω χρήματα (Κορώνη)· πανουτίμ (Σάμος, Αἰτωλία), ἀπανήβαση (Χίος). Γίνεται ἀλλαξὰ γὰ ἕνα-δύο χρόνια; (προσαμπόκο, Λήμνος).

4. - Ἀρραβῶν (καπάρο, καπαρώνω· πέι [Κρήτη, Κύπρος]· προκάλι [Χίος]). Τί γίνεται ἐν περιπτώσει ἀθετήσεως τῆς συμφωνίας; - Ἐνέχυρον. Ποινικὴ ρήτρα.

5. - Ἐθίμα συνοδεύοντα τὴν ἀγοραπωλησίαν (π.χ. *Κόβουν τὴν κλωστή, δίνουον χέρι* κλπ.). *Κεράσματα*, εὐχαί. Δίδει ὁ πωλητὴς καὶ τὸ *καπίστρι* τοῦ ζῶου ἢ τὸ κρατεῖ;

6. - Πωλητήρια ἔγγραφα. Πῶς συνετάσσοντο; Ποῖαι αἱ τυπικαὶ φράσεις;

7. - Πλειστηριασμός. Πώλησις «εἰς τὸ κοινὸν μεζάτι» ἢ *στοῖ ικάντο*. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαί: π. χ. *δίδω τὸ προῶμα νιου στοῦ τελάλη* (Κρήτη), *ἔχω ἄστα ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ χτήματα* (Κεφαλληνία)· *τὸ βάρεσαν στοῖ σφυρὶ ἢ στοῖν τσόκο κρούω*, *ἀρητηῶ*, *ἀντιβατίζω ἀρῆς - ἀρῆς ἢ ἀλά τρέ*, *ἀβάντσα πῖλια* κλπ.

δ) Δάνειον. Τόκος.

1. - Χρεωστικὰ ἔγγραφα (*δμόλογα*). Εἶναι ἀναγκαῖοι οἱ μάρτυρες, ὅταν ἡ ὁμολογία γραφῆ διὰ χειρὸς τοῦ δανειζομένου; Ἔχει ἡ ληψοδοσία τὴν αὐτὴν πίστιν, ἂν σημειωθῆ μόνον εἰς τὸ κατάστιχον τοῦ δανειστοῦ; Παραγράφεται ἐκ τῆς πολυκαιρίας τὸ δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ;

2. - Ὑποθήκη, ἐνέχυρον (*ἀμανάτι, ἀμάχι, ἀμαχεύω = ἐνεχυριάζω* (Λακωνία)· *ἀσκόνταφτον* = κτήμα ἐλεύθερον πάσης ὑποθήκης (Χίος).

3. - Ἐγγύησις. Ὑποχρεώσεις ἐγγυητοῦ.

4. - Τόκος εἰς χρῆμα, εἰς εἶδος (*διάφορο, προβέντι*). Ἀνώτατον ὄριον τόκου (*προστύχι, ὁ μέγας τόκος, Ζάκυνθος*). Εἶδη δανεισμοῦ: Π. χ. *δανείζω σιτάρι ἔντριπο, ἀναπεντιάρικο, νεύμα, ξανανιωτὸ ἢ τὸ ἕνα ἀνάμισν, τὸ ἕνα ἄλλο, πατητὸ λάδι ἢ τὸ μυθιαχτό, τὸ σελέμι* (πρὸβλ. *σελέμικα = ἀδικοπαρμένα*) κλπ. Προθεσμία ἄτοκος (*βαντές*).

ε) Τρόποι ἐξοφλήσεως, ἔγγραφα χρεωλυσίας. Ἐξόφλησις με δόσεις (*ἀράτες, Παξοί*).

ς) Συμβιβασμός καὶ διαιτησία.

Πῶς γίνεται ἡ διαιτησία; Ποῖοι ὀρίζονται διαιτηταί (*ἀποκοφτάδες, μεσίτες γιὰ νὰ τσοὶ συμβάσουν* (Κρήτη), *τιμητάδες, ἀρμπίτοι* (Χίος); Πῶς ἐξασφαλίζεται ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως; Ἐγγραφα διαιτησίας παλαιά.

ζ) Δωρεά.

1. - Ἐγγραφοὶ ἢ ἄγραφοι δωρεαὶ παντὸς πράγματος ἢ ἀκινήτων εἰς ἀναδεκτοὺς, ἐγγόνους, νεονύμφους ἢ εὐαγῆ ἰδρύματα (*ἀφιερῶματα εἰς ἐκκλησίας, μοναστήρια κλπ. βαλιὰ* (Αἰτωλ.), *βακούφικα* κλπ.). Ὁ σκοπὸς τῆς δωρεᾶς (π. χ. «διὰ τὴν ψυχὴν του, διὰ νὰ ἔχη τὸ μνημόσυνόν του καὶ τὸ κοιμητήριον» κλπ.). Κρατεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὁ δωρητὴς δικαίωμά τι; (π.χ. «ὥστε ὅπου νὰ ζῆ νὰ παίρῃ τὲς ἐλιές»).

2. - Σχαρίκια.

η) Βρετίκια. Τί γίνεται, διὰ νὰ εὑρεθῆ τὸ χαμένο πράγμα ἢ διὰ νὰ γνω-

σθῆ εἰς ποῖον ἀνήκει τὸ εὐρεθέν; Εἶναι ὑποχρεωτικὸν τὸ δῶρον πρὸς τὸν εὐρόντα;

Γ'. Ἐμπορικὸν δίκαιον.

α) Τρόποι ἐμπορίας (τράμπα, ἀλλαξιά, μὲ λαχνὸ κλπ.). Ἐμπορικὴ ἀγοραπωλησία (Πβλ. ἀνωτέρω Εγ.).

Τρόποι ἐκθέσεως ζῆφου ἢ ἄλλου ἀντικειμένου πρὸς πώλησιν κλπ. Ἐθιμοτυπία κατὰ τὴν πώλησιν.

β) Ἐμπορικὰ κατάστιχα καὶ ἄλλα μέσα λογαριασμοῦ, ὡς ἡ τσέ-
τοῦλα, οἱ γραμμὲς πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα κτλ.

γ) Ἐβδομαδιαῖαι ἀγοραί. Ἐμποροπανηγύρεις. Πλανόδιοι ἔμποροι.

δ) Πτώχευσις. Κατάσχεσις τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου.

Ζ'. Ποινικὸν δίκαιον.

α) Ἀντίληψις περὶ ποινῆς.

«Ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ» ἢ «κατὰ ποῦ πουλεῖς θ' ἀγοράσῃς, κατὰ ποῦ σπείρῃς θὰ θερίσῃς» κτθ.

β) Ποιναὶ ἐγκληματούντων.

1. - Πόμπιωμα, γεβέντισμα, γάνα κτλ. Τρόποι διαπομπεύσεως καὶ αἷτια προκαλοῦντα αὐτήν. (Ἀνάστροφα ἐπὶ ὄνου. Περιβολὴ γυναικείας ἐνδυμασίας ἢ περιαγωγή τοῦ πομπευομένου γυμνοῦ καὶ δεσμίου διὰ τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ τοῦ κήρυκος, διαλαλοῦντος τὸ ἐγκλημα αὐτοῦ. Κτυπήματα τενεκέδων καὶ σιδηρικῶν, ὕβρεις, σφενδόνησις ἀκαθαρσιῶν κλπ. Διαπόμπευσις μοιχῶν καὶ μοιχαλίδων, κλεπτῶν κλπ.

2. - Κούρεμα, ξύρισμα γενείου, μύστακος κλπ. Κουρεμέν', κουτρούλα κλπ.

3. - Ἀσβόλωμα καὶ μούντζωμα κέρατα, τηγάνι.

4. - Ἄλλαι ποιναὶ: ραβδισμὸς καὶ μαστίγωσις, ἀποκοπὴ χειρὸς, φούρκα, ἄλυσίδες, χτίσιμο, ἀνάθεμα, ἀφορισμὸς κτλ. Διακοπὴ (ἢ στέρησις) τῶν κοινωνικῶν σχέσεων διὰ προδοσίαν ἢ διὰ κακοὺς τρόπους.

5. - Τιμωρία χρεωκόπων ἢ πτωχευσάντων. Εἰς τί συνίσταται αὕτη; Πῶς γίνεται;

6. - Σχολικαὶ ποιναὶ: τραύηγμα αὐτιῶν, ὀρθοστασία στὸ ἓνα πόδι, γονάτισμα σὲ μυτερὰ πετραδάκια, νηστεία, φάλαγγας κλπ.

γ) Ἐχθρίκησις (αὐτοδικία), βεντέτα.

Ποῦ συνηθίζεται αὕτη καὶ διὰ ποίας αἰτίας; Τὸ διαγούμισμα. Ξέβγαλμα (ἔξοδος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ λεγομένου ξεβγαλτῆ), ἀνακωχὴ (τρέβα). Τρόποι

5. - Ἐθιμα συνοδεύοντα τὴν ἀγοραπωλησίαν (π.χ. *Κόβουν τὴν κλωστή, δίδουν χέρι κλπ.*). *Κεράσματα*, εὐχαί. Δίδει ὁ πωλητὴς καὶ τὸ *καπίστρι* τοῦ ζῶου ἢ τὸ κρατεῖ;

6. - Πωλητήρια ἔγγραφα. Πῶς συνετάσσοντο; Ποῖαι αἱ τυπικαὶ φράσεις;

7. - Πλειστηριασμός. Πώλησις «εἰς τὸ κοινὸν μεζάτι» ἢ *στό ἰκάντο*. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαί: π.χ. *δίδω τὸ πρᾶμα ντον στοῦ τελάλη* (Κρήτη), *ἔχω ἄστα ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ χτήματα* (Κεφαλληνία); *τὸ βάρεσαν στό σφυρι ἢ στόν τσόκο κρούω, ἀρηρῶ, ἀντιβατιάζω ἀρῆς - ἀρῆς ἢ ἀλλὰ τρέ, ἀβάντσα πῖλια κλπ.*

δ) Δάνειον. Τόκος.

1. - Χρεωστικά ἔγγραφα (*δμόλογα*). Εἶναι ἀναγκαῖοι οἱ μάρτυρες, ὅταν ἡ ὁμολογία γραφῆ διὰ χειρὸς τοῦ δανειζομένου; Ἔχει ἡ ληψοδοσία τὴν αὐτὴν πίστιν, ἂν σημειωθῆ μόνον εἰς τὸ κατάστιχον τοῦ δανειστοῦ; Παραγράφεται ἐκ τῆς πολυκαιρίας τὸ δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ;

2. - Ὑποθήκη, ἐνέχυρον (*ἀμανάτι, ἀμάχι, ἀμαχεύω = ἐνεχυριάζω* (Λακωνία); *ἀσκόναφτον* = κτήμα ἐλεύθερον πάσης ὑποθήκης (Χίος).

3. - Ἐγγύησις. Ὑποχρεώσεις ἐγγυητοῦ.

4. - Τόκος εἰς χρῆμα, εἰς εἶδος (*διάφορο, προβέντι*). Ἀνώτατον ὄριον τόκου (*προστύχι, ὁ μέγας τόκος, Ζάκυνθος*). Εἶδη δανεισμοῦ: Π.χ. *δανεῖζω σιτάρι ἔντριτο, ἀναπεντιάριχο, ρειόμα, ξανανιωτὸ ἢ τὸ ἔνα ἀνάμισυ, τὸ ἔνα ἄλλο, πατητὸ λάδι ἢ τὸ μυθιαχτό, τὸ σελέμι* (πρβλ. *σελέμικα* = ἀδικοπαρμένα) κλπ. Προθεσμία ἄτοκος (*βαντές*).

ε) Τρόποι ἐξοφλήσεως, ἔγγραφα χρεωλυσίας. Ἐξόφλησις μὲ δόσεις (*ἀράτες, Παξοί*).

ς) Συμβιβασμός καὶ διαιτησία.

Πῶς γίνεται ἡ διαιτησία; Ποῖοι ὀρίζονται διαιτηταὶ (*ἀποκοφτάδες, μεσίτες γιὰ νὰ τσοῖ συμβάσουν* (Κρήτη), *τιμητάδες, ἀρμπίτοι* (Χίος); Πῶς ἐξασφαλίζεται ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως; Ἐγγραφα διαιτησίας παλαιά.

ζ) Δωρεά.

1. - Ἐγγραφοὶ ἢ ἄγραφοι δωρεαὶ παντὸς πράγματος ἢ ἀκινήτων εἰς ἀναδεκτοὺς, ἐγγόνους, νεονύμφους ἢ εὐαγῆ ἰδρύματα (*ἀφιερῶματα εἰς ἐκκλησίας, μοναστήρια κλπ. βαλιὰ* (Αἰτωλ.), *βακούφικα κλπ.*). Ὁ σκοπὸς τῆς δωρεᾶς (π.χ. «διὰ τὴν ψυχὴν του, διὰ νὰ ἔχη τὸ μνημόσυνόν του καὶ τὸ κοιμητήριον» κλπ.). Κρατεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁ δωρητῆς δικαίωμά τι; (π.χ. «ὥστε ὅπου νὰ ζῆ νὰ παίρῃ τὰς ἐλίεσ»).
2. - Σχαρῖκια.

η) Βρετικάια.

Τί γίνεται, διὰ νὰ εὗρεθῆ τὸ χαμένο πρᾶγμα ἢ διὰ νὰ γνω-

σθῆ εἰς ποῖον ἀνήκει τὸ εὐρεθέν; Εἶναι ὑποχρεωτικὸν τὸ δῶρον πρὸς τὸν εὐρόντα;

Γ'. Ἐμπορικὸν δίκαιον.

α) Τρόποι ἐμπορίας (*τράμπα, ἀλλαξιά, μὲ λαχνὸ κλπ.*). Ἐμπορικὴ ἀγοραπωλησία (Πβλ. ἀνωτέρω Εγ.).

Τρόποι ἐκθέσεως ζῆφου ἢ ἄλλου ἀντικειμένου πρὸς πώλησιν κλπ. Ἐθιμοτυπία κατὰ τὴν πώλησιν.

β) Ἐμπορικὰ κατὰστιχα καὶ ἄλλα μέσα λογαριασμοῦ, ὡς ἡ *τσέ-τουλα, οἱ γραμμὲς πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα κτλ.*

γ) Ἐβδομαδιαῖαι ἀγοραί. Ἐμποροπανηγύρεις. Πλανόδιοι ἔμποροι.

δ) Πτώχευσις. Κατάσχεσις τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου.

Ζ'. Ποινικὸν δίκαιον.

α) Ἀντίληψις περὶ ποινῆς.

«Ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ» ἢ «κατὰ ποῦ πουλεῖς θ' ἀγοράσης, κατὰ ποῦ σπείρης θὰ θερίσης» κτθ.

β) Ποιναὶ ἐγκληματούτων.

1. - *Πόμπιωμα, γεβέντισμα, γάνα* κτλ. Τρόποι διαπομπεύσεως καὶ αἷτια προκαλοῦντα αὐτήν. (*Ἀνάστροφα* ἐπὶ ὄνου. Περιβολὴ γυναικείας ἐνδυμασίας ἢ περιαγωγὴ τοῦ πομπευομένου γυμνοῦ καὶ δεσμοῦ διὰ τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ τοῦ κήρυκος, διαλαλοῦντος τὸ ἐγκλημα αὐτοῦ. Κτυπήματα τενεκέδων καὶ σιδηρικῶν, ὕβρεις, σφενδόνησις ἀκαθαρσιῶν κλπ. Διαπόμπευσις μοιχῶν καὶ μοιχαλίδων, κλεπτῶν κλπ.

2. - *Κούρεμα*, ξύρισμα γενείου, μύστακος κλπ. *Κουρεμέν', κουτρούλα* κλπ.

3. - *Ἀσβόλωμα* καὶ *μουτζωμα' κέρατα, τηγάνι.*

4. - Ἄλλαι ποιναί: ραβδισμὸς καὶ μαστίγωσις, ἀποκοπὴ χειρὸς, *φούρα, ἄλυσίδες, χτίσιμο, ἀνάθεμα, ἀφορισμὸς* κτλ. Διακοπὴ (ἢ στέρησις) τῶν κοινωνικῶν σχέσεων διὰ προδοσίαν ἢ διὰ κακοὺς τρόπους.

5. - Τιμωρία χρεωκόπων ἢ πτωχευσάντων. Εἰς τί συνίσταται αὕτη; Πῶς γίνεται;

6. - Σχολικαὶ ποιναί: τραύημα αὐτιῶν, ὀρθοστασία στὸ ἓνα πόδι, γονάτισμα σὲ μυτερὰ πετραδάκια, νηστεία, *φάλαγγας* κλπ.

γ) Ἐκδίκησις (αὐτοδικία), *βεντέτα.*

Ποῦ συνηθίζεται αὕτη καὶ διὰ ποίας αἰτίας; *Τὸ διαγούμισμα. Ξέβγαλμα* (ἔξοδος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ λεγομένου *ξεβγαλιτῆ*), ἀνακωχὴ (*τρέβα*). Τρόποι

συμφιλίωσης τῶν ἀντιμαχομένων οἰκογενειῶν: *Γεροντική*, *ψυχικό* ἢ *ψυχαδερφοσύνη*, *ψυχαφέντης* κλπ. (Μάνη), *προσκύνησις* (Χιμάρα) κλπ.

Η'. Ποινικὸν δικονομικὸν δίκαιον.

α) Ἀποδεικτικὰ μέσα ἐγκλημάτων (θεοκριαίαι).

1. - Δοκιμασία τῆς ἀγνείας: π. χ. ἡ νύμφη κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ πατεῖ ἐπάνω εἰς δερμάτινον κόσκινον· ἂν τρυπήσῃ τὸ κόσκινον, ἀποδεικνύεται ἄσπιλος. - Διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος γυναικὸς ἐδίδοτο εἰς αὐτὴν νὰ κρατήσῃ σίδηρον πεφυρακτωμένον (Ναύπακτος).

2. - Δοκιμασία τῆς γνησιότητος τοῦ Τιμίου Ξύλου, τῶν Ἀγίων λειψάνων καὶ τῶν κωνσταντινάτων: π. χ. τὸ Τίμιον ξύλον ἐπιθέτουν εἰς ὄρνιθα, τὴν ὁποίαν κατόπιν πυροβολοῦν, ἢ τὸ θέτουν εἰς ἄλευρον, τὸ ὁποῖον ζυμώνουν χωρὶς προζύμι κτλ.

3. - Δοκιμασία κλέπτου: τὸν ὀρκίζουσαν ἔμπροσθεν θαυματουργοῦ εἰκόνας (τὸν *πᾶνε στὴν ξεκαθαρωσύνη*· ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ κλέπτης, τότε ἀνοίγει ἡ μύτη του, Ἄν. Κρήτη), τοῦ δίδουσαν νὰ καταπίῃ ἄρτον τῆς Μεγ. Πέμπτης· ἂν δὲν τὸν καταπίῃ εὐκόλως, φανερόνεται ἡ κλοπή· τοῦ κάνουν *νταβέτι*, δηλ. *πραῖξιν* μαγικὴν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ κλέπτου κτλ.

β) Λαϊκὰ δικαστήρια (κατὰ τὰς Ἀπόκρεως καὶ τὴν Δευτέραν τοῦ γάμου).

Δίκαι ἀστεῖαι, καθ' ἃς ἐπιβάλλονται καὶ πρόστιμα εἰσπραττόμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙΟΝ

Α'. Ὁ πόθος διὰ παιδιὰ. Στεριότης καὶ μέσα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς.

α) Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν στειραν γυναῖκα ἢ μὲ τὸ ἄκληρον ἀνδρόγυνον: *ἄκληρη*, *ἄτεκνη*, *ἄβγια* (Κρήτη), *ἄβζια* (Κάλυμνος). Παροιμίαι: *Ἄκληρος ἄθεος* ἢ *ἀκλερίτης ἀθεΐτης* (Κυνουρία). *Ἄκλερον κορμὶν καὶ νεκρὸν ἐλικία* (Πόντος) ἐπὶ τῶν ἀνικάνων πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν.

β) Τὸ ὄνειδος τῆς ἀτεκνίας. Εἰς ποῖα μέρη ὁ ἱερεὺς δὲν δέχεται τὴν προσφορὰν τῶν ἀκλήρων διὰ τὴν λειτουργίαν; Ποῦ δὲν δανεῖζονται προζύμι ἀπὸ γυναῖκα ἄτεκνη;

γ) Ἀντιλήψεις διὰ τὸ ἕνα καὶ διὰ τὰ πολλὰ παιδιὰ: π. χ. *Ἐνα-κανένα*. - Δὲ θὰ σβήσῃ τ' ὄνομά του κτλ.

δ) Μέσα πρὸς θεραπείαν τῆς στειρότητος.

1. - *Παράκλησες*. Προσφυγή εἰς ἀγιάσματα καὶ χάρες.

2. - Προσφυγή εἰς ἰατραινες (*κομπομαμμές*) καὶ εἰς μαγγανείας (*εἰς τὰ ὄξω*).

Ἀχνίσματα, καταπλάσματα, βότανα (*βληχῶνι ἢ φλησκοῦνι, καλάνθρωπος κλπ.*) καὶ *μαντζούνια*. (Τρόπος παρασκευῆς, χρῆσις κλπ.) - Μαγικοί τρόποι πρὸς τεκνογονίαν: Νὰ φάγη κουλλούρα ἀπὸ καινούργιο, πρωτοκαμένο φούρνο· νὰ καθίση ἐπάνω στὴ μυλόπετρα, ὅταν γυρίζουν τὸν μύλο πρώτη φορά· νὰ πάρη εὐχὴν ἀπὸ γυναῖκα, τὴν ὥρα ποὺ γεννᾷ ἢ νὰ πηδήσῃ τρεῖς φορές ἐπάνω ἀπὸ τὰ καταλόγια κλπ. Εἰς τὴν Κάρπαθον ἢ γυναῖκα, ποὺ δὲν κάνει παιδί ἢ δὲν τῆς στέκονται τὰ παιδιά, γίνεται *ἀδερφοποιτῆ* μ' ἕναν ξενοχωρίτην, δηλ. κάνει εἰκονικὸν γάμον μὲ αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ ἱερέως. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο καὶ πῶς;

ε) Μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἄρρενογονίαν.

Ἄρσενικοβότανο, σιρικιοχόρσι ἢ *ἀγοροβότανο*. - Ἄλλοι τρόποι· π.χ. διὰ νὰ γεννήσουν ἄρσενικό, αἱ γυναῖκες εἰς μὲν τὴν Λευκάδα πατοῦν γυμνόποδες ὑνὶ ἄρότρου τοποθετημένον εἰς τὸ κατώφλιον τῆς Ἐκκλησίας, εἰς δὲ τὴν Ἡπειρον πρέπει νὰ φάγουν *πάντα* ἀπὸ ἄρσενικό παιδί. Εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἅμα μία γυναῖκα θέλῃ ν' ἀποκτήσῃ παιδί τοῦ ἰδίου γένους μὲ μίαν ἄλλην, πρέπει νὰ φάγη τὸν ὀμφάλιον λῶρον τοῦ τέκνου ἐκείνης. - Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς γεννήσεως θηλέων· π.χ. καρφώνουν τρία καρφιά εἰς τὸν τοῖχον λέγουσαι: *καρφώνω τις τσοῦπες καὶ κάνω ἄρσενικά* (Μεσολόγγι) ἢ βγάζουν τὸ ὄνομα τοῦ κοριτσιοῦ Σταμάτα, διὰ νὰ σταματήσουν τὰ θηλυκά.

ς) Ἄνεμογκάστρι. Εἰς ποίαν ἐπήρειαν ἀποδίδεται; Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ ἀποδίδουν εἰς διαβολικὴν ἐνέργειαν; - Πειράγματα τῶν γυναικῶν.

ζ) Μέσα πρὸς πρόκλησιν στειρώσεως ἢ πρὸς περιορισμὸν τῶν γεννήσεων. Βότανα: *ἄτεκνο, ἀτεκνόχορτο, στεροφοβότανο, γυναικόχορτο, μουρνόχορτο*. «*Ὅποια τὸ μυριστῆ* (τὸ ἄτεκνο) παιδί δὲν κάνει καὶ ὅποια τὸ φάη κάνει *ἑφτὰ χρόνια καὶ παιδί. Γύρω στὸ ἄτεκνο κανένα βότανο δὲ φυτρώνει*» (Παρνασσός). Μαγικαὶ πράξεις.

Β'. Ἐγκυμοσύνη.

α) Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἔγκυον καὶ μὲ τὰς ἀδιαθεσίας τῆς ἔγκυμοσύνης. *Βαρούμεν'* (Θράκη), *βαρνασμένισσα* (Πόντος), *κατάβαρη* (Κύπρος), *φορτωμέν'* (Ἡπειρος), *γομαριασμένη* (Μάνη), *ἀγκαστρομένη*, *ἐμποδος* (Πόντος). - *Βλάφτεται, βλαφτουριάζεται, ἔχ' κακοψύχ'* (Θράκη), *ἔχει κακὰ βλαπίδια* (Κρήτη).

β) Τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰς ἀδιαθεσίας τῆς ἔγκυμοσύνης (ἀπὸ τὰ

κακοφνήματα). Ἐν παράδειγμα: σφάζουν μαῦρον πετεινὸν μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ δίδουν εἰς τὴν ἔγκυον νὰ φάγη (Θράκη). - Διατί εἰς μερικά μέρη ἡ ἔγκυος προσπαθεῖ νὰ κρύψῃ τὴν ἔγκυμοσύνην της; Δια νὰ μὴ γεννηθῇ ἄσχημο τὸ παιδί της; ἢ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸ κακὸ μάτι;

γ) Ἐτοιμασίαι διὰ τὴν γένναν: τὰ σπάργανα καὶ τὰ ρούχα τοῦ μωροῦ. Δεισιδαιμονίαι κατὰ τὴν ὕφανσιν, τὸ κόψιμο καὶ ράψιμο αὐτῶν κλπ.

δ) Κίσσησις (τὰ λεγόμενα *πιθνημητούρια*). Ποῖα ἀποτελέσματα ἡμπορεῖ νὰ ἔχη εἰς τὸ παιδί ἢ εἰς τὴν ἰδίαν ἢ ἀνεκπλήρωτος ἐπιθυμία ἔγκιου; Παραδείγμ.:

1. - Ἡμπορεῖ νὰ λιποθυμήσῃ τὸ ἔμβρυον (τὸ παιδί κρούβγεται, Κρήτη). Τρόποι διὰ νὰ *συνεφέρῃ* τὸ παιδί: δίδουν εἰς τὴν ἔγκυον νὰ πῖνῃ ἀνθόνερο ἢ ἡ ἰδία σβήνει ἀναμμένο κάρβουνο εἰς ἕνα ποτήρι μὲ κρασί καὶ τὸ πίνει ἢ διαλύει ἄλεύρι μέσα σὲ πολὺ κρῦο νερὸ καὶ τὸ πίνει ἢ ψήνει χταπόδι ξερὸ καὶ τὸ βάζει στὸν ἀφαλὸ της κττ.

2. - Ἡμπορεῖ νὰ γεννήσῃ τέρας ἢ νὰ *σημειωθῇ* τὸ παιδί.

3. - Ἡμπορεῖ νὰ *ρηθῇ* ἢ *θηλῇ* τοῦ μαστοῦ της (*τρίχωμα*). Ἐμφθαί καὶ σχετικὰ ἰατρικά. Ἐν παράδειγμα: χελιδονοφωλιὰ διαλυμένη μέσα σὲ ξύδι τυλίγεται μέσα εἰς ἕνα κομμάτι ἀπὸ πάνα φούρνου καὶ ἐπιδέεται εἰς τὸν μαστόν.

4. - Δυνατὸν νὰ *κάνῃ* *στά μάτια*, δηλ. νὰ χάσῃ τὴν ὄρεξιν, ν' ἀδυνατίσῃ καὶ ν' ἀποβάλλῃ. - Μέσα θεραπείας.

ε) Ἀποβολή. Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται αὕτη; (Πρὸβλ. τὴν πίστιν διὰ τὴν Ἀρπάχτρα. Σχετικαὶ φράσεις: *οκοτώθη* = ἀπέβαλε κλπ.).

Προφυλακτικὰ κατὰ τῆς ἀποβολῆς: *Κρατητήρας*, *ἀνεβασταχτήρας* (περίσπτον μὲ τὸ ἀβγὸ μαύρης κόττιας, πού τὸ ἔβαψαν πρῶτο τὴν Μεγ. Πέμπτην καὶ τὸ ἀφήκαν ἑπτὰ χρόνια εἰς τὸ εἰκονοστάσι, ἢ μ' ἕνα ἀστροπελέκι ἢ ἄλλο τι). Ἐως τότε φορεῖ τὸν κρατητήρα ἢ ἔγκυος; - Πότε ἢ ἀποβολὴ θεωρεῖται ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἔγκιου; ἂν συμβῇ εἰς τοὺς ζυγοὺς ἢ εἰς τοὺς μονοὺς μῆνας;

ς) Ἄλλαι προφυλάξεις κατὰ τῆς ἀποβολῆς ἢ τοῦ προώρου τοκετοῦ. Π. χ. Δὲν σηκώνει ἡ ἔγκυος βαρῖα πράγματα, δὲν περνᾷ ἀπὸ μέρη πού τῆς προκαλοῦν φόβον, φροντίζουν νὰ μὴν τῆς λείψῃ *ὄτι μυριστῆ* ἢ *λιμυιστῆ* (νὰ πάρῃ τοῦλάχιστον *μυρωδιά*). - Σχετικαὶ διηγήσεις.

ζ) Ἀπαγορεύσεις πρὸς ἀποτροπὴν ἐνδεχομένης βλάβης τοῦ παιδίου. Παραδείγματα: Δὲν πρέπει ἡ ἔγκυος νὰ πηγαίνει εἰς κηδεῖας μηδὲ ν' ἀσπασθῇ νεκρόν, διὰ νὰ μὴ γίνῃ τὸ παιδί της κίτρινο ἢ λιγόκαρδο· δὲν πρέπει νὰ φάγῃ λαγὸ, διότι τὸ παιδί της θὰ λαγοκοιμᾶται ἢ θὰ φοβάται· δὲν πρέπει νὰ φάγῃ κρέας χοιρινὸ ἢ χταπόδι ἢ σαλιγκάρια, διότι τὸ παιδί της θὰ βγάξῃ χοιράδες κλπ. Δὲν πρέπει νὰ βάζῃ κλειδί στὴ μέση της ἢ νὰ πηδᾷ βέργα, διότι

τὸ παιδί θὰ γεννηθῆ *λουροδεμένο* κττ. Ἐπίσης δὲν κλέπτει, δὲν βαπτίζει παιδί, δὲν δανεῖζεται μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σκεῦος καπνισμένον κλπ.

Ἐπαγορεύσεις ὠρισμένων πράξεων πρὸς ἀποφυγὴν θηλυγονίας.

Ποῖαι πράξεις ἀπαγορεύονται, διὰ νὰ μὴ γεννηθῆ τὸ παιδί ἀνάποδα; (π.χ. δὲν βάζουν τὰ ξύλα ἀνάποδα στὴ φωτιά).

η) Τήρησις τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Συμεὼν (3 Φεβρουαρίου) ἢ καὶ τῶν τριῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Φεβρουαρίου (*Συμόγορτα*), ὡς καὶ τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος, Ἁγ. Ἀζαρία, Ἁγ. Εὐσταθίου, Ἁγ. Τρύφωνος. - Διηγῆσεις διὰ *σημειωμένους*. - Παροιμίας: π.χ. Ὁ Τρύφος τρίφτ' τὰ κόκκαλα, | ἢ Παναγιά τὰ πλάθ' | κι ὁ Σύμος τὰ σημειών' (Θράκη).

θ) Ἐνεργεῖαι πρὸς ἐπίτευξιν εὐτοκίας (ὠκυτόκια) π.χ. κύλισμα εἰς τὴν *κλίστρα*, κτυπήματα τῶν Βαίων, θυσία πετεινοῦ κτλ. Προσφυγὴ εἰς ἁγίους βοηθοὺς (Παναγίαν, Ἁγίον Ἐλευθέριον, Ἁγίον Αὔκουλον κλπ.).

ι) Προγνωστικὰ τοῦ γένους τοῦ ἐμβρύου.

1. - Ἐπὶ ὠρισμένα σημάδια τοῦ προσώπου τῆς ἐγκύου, ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς κοιλίας καὶ ἀπὸ διαφόρους ὀρέξεις ἢ ἐνεργείας τῆς ἐγκύου (πρβλ. *καθάρια μούρη - καθάρια κόρη*).

2. - Ἐπὶ ὠρισμένα ἀπαντήματα ἢ εὐρήματα καὶ ἀπὸ διαφόρους οἰωνισμούς π.χ. ἀναλόγως τοῦ προσώπου ποὺ θὰ ἴδῃ πρῶτον ἐξερχομένη εἰς τὴν ὁδὸν μὲ τὴν βέργαν τοῦ ἀντιοῦ (*γκάρδιο*), μόλις τελειώσῃ τὸ παννὶ εἰς τὸν ἀργαλειό.

3. - Ἐπὶ σημεῖα λαμβανόμενα ἐκ τῆς πυρᾶς (ἐμπυροσκοπία) π.χ. σπόροι πορτοκαλίου ἢ ἀραβοσίτου ρίπτονται εἰς τὴν πυρᾶν, μεθ' ὃ παρατηροῦν, ἂν οὐτοί θὰ καοῦν ἢ θὰ ἐκτιναχθοῦν ἔξω τῆς πυρᾶς. Ὡμοπλατοσκοπία. Σπλαγχνοσκοπία. Ποῖα τὰ παρατηρούμενα σημεῖα καὶ ποῖα ἡ ἐξήγησις αὐτῶν;

4. - Ἐπὶ τὰς φάσεις τῆς σελήνης.

ια) Πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς εὐγονίαν.

Πίστις ὅτι τὸ παιδί θὰ ὁμοιάσῃ ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον θὰ ἴδῃ ἡ ἐγκυος κατὰ τὸ πρῶτον σκίσημα αὐτοῦ. Ἀνάρτησις εἰκόνας τῆς Παναγίας κτλ. - Εἰς μερικὰ μέρη εἰς τ' ἀπονηψίδια τῆς μαμμῆς νίπτονται ὠραῖαι γυναῖκες, διὰ νὰ γίνῃ εὐμορφο τὸ παιδί.

ιβ) Δεισιδαίμονες συνήθειαι εἰς περίπτωσιν ἀποβολῆς ἢ γεννήσεως νεκροῦ.

Ποῦ θάπτεται τὸ ἀποβαλλόμενον ἔμβρυον καὶ διατί ἐκεῖ; π.χ. εἰς τὸν Πόντον τὸ γεννηθὲν νεκρὸν τὸ σπαργανώνουν καὶ σύροντες κατὰ γῆς τὸ φέρουν πρὸς ταφὴν ἄλλως *πατεῖ τὴν μάνναν*. - Δοξασίαι περὶ τοῦ ἀποβαλλομένου ἐμβρύου (*τελώνια* κλπ.). Κάνονας καὶ λοιπαὶ τιμωρίαι (*φόνισσα*).

Γ'. Γέννησις.

α) Πρόσκλησις τῆς μαμμῆς καὶ τῶν συγγενῶν. - Εὐχαὶ καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ.

Εὐχαὶ τῶν προσερχομένων: *Καλὴ εὐκολία καὶ καλὴ λευτεριά. Γλυκεῖα φωνὴ καὶ ἀγλήγορη. Χέλια!* κτλ. - Λύσιμο τῆς ποδιᾶς καὶ τῆς ζώνης καὶ σχετικαὶ εὐχαὶ, σχίσσιμο τοῦ ὑποκαμίσου καὶ ἀνάλογοι ἐπικλήσεις: π. χ. *Σκιστήτε ἀόρια καὶ βουνὰ καὶ ἡ θυγατέρα μου γεννᾶ* (Κρήτη). - Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ χέρι τῆς Παναγίας κτθ. - Κτυπήματα τῆς δυστοκοῦσης μὲ τὸ ὑπόδημα τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὰ νῶτα: *Ἐγὼ σὲ φόρωσα καὶ ἐγὼ σὲ ξεφορτώσω* καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἰς μερικὰ μέρη δίδουν εἰς τὴν ἐπίτοκον νὰ πῆ ἄλας διαλελυμένον εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς πενθερᾶς ἢ ἀπόπλυμα ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν της. - Κλείουν τὰς θύρας τοῦ δωματίου τῆς ἐπίτοκου ἢ τὰς ἀνοίγουν; Τῆς βγάζουν τὰ δακτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια; Ἄλλαι συμβολικαὶ πράξεις.

β) Θέσις τῆς γυναικὸς κατὰ τὸν τοκετόν:

Ὅρθη ἢ εἰς τὰ γόνατα; εἰς δύο πέτρας *σὺν πυρομάχια* ἢ εἰς τὸ *σκαμνί*; Περιγραφή καὶ χρῆσις τοῦ σκαμνίου ἢ σελλίου τῆς μαμμῆς. Ἐνέργειαι τῆς μαμμῆς καὶ τῶν βοηθῶν της (*καρτοῦσα, παραμαμμή, ἐμπροσμαμμή, μπροσμαμμή, καρδιοβασιτοῦσα, σ'κωτοῦ κλπ.*) εἰς περιπτώσεις δυστοκίας. - Ἀντισηπτικά (ξύδι ἢ ἄλλο τι);

γ) Ὑστερον ἢ ἄκλουθο. (*Λευτέρι, ταίρι, ἀδρέφι, κατάπουδον, φταπάποδο, συντρόφιν, ντύμα, κ'ττιάρ', σουττάρ*). Τρόποι ἐνεργείας, διὰ νὰ πέσῃ τὸ ἄκλουθο (Πρόκλησις ἐμέτου). Κατατεμαχισμός, ταφή καὶ κάρφωμα ἢ κάψιμο τοῦ ὕστερου. Διὰ ποίους λόγους γίνεται τοῦτο;

δ) Προσωπίδα ἢ ἀντιπρόσωπο, καταπροσωπίδι ἢ διπροσωπειό, *πάννα, τσίπα, σκέπη* (τὸ ἄμνιον). *Παιδὶ μὲ τσίπα*. Χρῆσις: *φυλαχτὰ* ἀπὸ τὴν τσίπα. Μερικαὶ μητέρες φυλάσσουν τὴν τσίπα εἰς τὸ εἰκονοστάσι καὶ τὴν δεικνύουσιν εἰς τὸ παιδί των, ὅταν πρωτοκινῆ διὰ τὸ σχολεῖον ἢ τὴν βάζουν εἰς τὴν σάκκα του.

ε) *Παιδὶ μὲ τρίχες στήν οὐρὰ* ἢ *σὸ σβέρκο* (ἀντρειωμένος). Τὸ ντελάλημα τοῦ ἀντρειωμένου. Πῶς γίνεται καὶ ἀπὸ ποῖον; - Δοξασίαι περὶ τῶν τερατομόρφων ἢ σημειωμένων παιδίων (*παράλλαμα*, π. χ. παιδί γεννηθὲν μὲ δόντια κττ.) Δοξασίαι περὶ τῶν διδύμων καὶ τριδύμων.

ς) Πρῶται περιποιήσεις λεχοῦς:

1. - Ζώσιμο τῆς κοιλίας (μὲ τὴν ζώνην τοῦ ἀνδρός;).
2. - Ἱατρικὰ καὶ μέθοδοι διὰ τὴν ἀνάταξιν τῆς μήτρας. (*Φτέρημα* καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι τῆς μαμμῆς, *γιὰ νὰ πάῃ ἡ μήτρα στὸν τόπο της*. - *Στερόχορτο*

διὰ τὸν πόνον τῆς στέρας (μήτρας). Εἰς τὴν Κάρπαθον τὰ στεροπόνια τῆς λεχώνας τὰ κόβουν μὲ τὸν πέλεκυν!—Καταπλάσματα, γὰρ νὰ πάρουν τὴ βράση καὶ λοιπὰ ἱατρικὰ εἰς περίπτωσιν ἐπιλοχίου πυρετοῦ.

3. - Ἀχνίσματα μὲ μυρωδικὰ (δενδρολίβανον, ἀλφασκιά, λεμονόφυλλα κτλ.). Σβήσιμο κεραμιδιῶν (7 ἢ 9 τὸν ἀριθμόν), ἀφοῦ πυρακτωθοῦν, μὲ κρασί καὶ διάφορα μυρωδικὰ (λιθόπυρα, βήσσαλα κλπ.) Πότε καὶ πῶς γίνεται τοῦτο;

4. - Καθαρισμὸς τοῦ προσώπου τῆς λεχοῦς ἀπὸ τὴν πάσσα (μὲ τὸ ροῦχο τοῦ ἀνδρός της, ποτισμένο μὲ τὸν ἰδρώτα του (Κρήτη).

5. - Κατάκλισις τῆς λεχοῦς καὶ συναφεῖς πράξεις· π. χ. εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην, ἂν ἡ μητέρα θέλῃ νὰ σταματήσουν τὰ παιδιά, κατακλίνεται ὑπὲρ μὲ τοὺς πόδας ὑψηλά· ἂν θέλῃ τὸ κατόπιν τέκνον νὰ εἶναι ἀγόρι, πλαγιαίνει δεξιὰ κτ.

ζ) Πρῶται περιποιήσεις νεογνοῦ.

1. - Ἀφαλόκομμα. Πῶς γίνεται; Φυλάσσεται ὁ ὀμφάλιος λῶρος ἢ ἀπορρίπτεται ξηραίνομενος; Ποῦ ἀπορρίπτεται καὶ διατί ἐκεῖ; ἢ ἀφιερώνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν;

2. - Ἀλάτισμα τοῦ βρέφους καὶ λούσιμο. Πῶς γίνεται καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Τί ἄλλο ρίπτουν εἰς τὸ νερό; Ποῦ χύνονται τὰ νερά; Ἀσήμωμα τοῦ βρέφους. Ἄλλαι συνήθειαι κατὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ λουτρόν· π. χ. εἰς τὴν Κύπρον ρίπτουν εἰς τὸ ἀπόλουμα τοῦ βρέφους μίαν πέτραν, διὰ νὰ σφιξῇ τὸ κεφάλι του, ὅπως ἡ πέτρα, καὶ νὰ ἔχη στερεὸν νοῦν, τὸ δὲ ἄλλας (νοῦς τοῦ μωροῦ) δαίνειται πρὸ καιροῦ ἢ ἐπίτοκος ἀπὸ καλὴν καὶ φρόνιμον οἰκοδέσποιαν. Εἰς μερικοὺς τόπους ἀλείφουν τὸ νήπιον μὲ μέλι καὶ στάχτη.

Παροιμίαι καὶ ἄλλαι ἐκφράσεις σχετικαὶ μὲ τὸ ἀλάτισμα.

3. - Σπαργάνωμα καὶ φάσκιασμα. Κάλυμμα τῆς κεφαλῆς (φακιόλι ἄσπρο). Ποῖον λόγον ἔχει; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡπείρου ἐπὶ 40 ἡμέρας τὸ μωρὸ δὲν τοῦ φοροῦν ροῦχα, ἀλλὰ τὸ τυλίссουν μ' ἓνα πουκαμισάκι μέσα σ' ἓνα σακί. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο καὶ διατί;

4. - Διάπλασις τοῦ κρανίου, τῆς μύτης καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ βρέφους.

5. - Κοπή τοῦ χαλινοῦ, χάραγμα καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι τῆς μαμμῆς ἐπὶ τοῦ βρέφους. Εἰς μερικά μέρη ἡ μαμμὴ κόβει τὸ χαλινάρι κάτω ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ βρέφους ἢ ξελαιμίζει τὸ μωρό, δηλ. καθαρίζει διὰ τοῦ δακτύλου τὸν λαιμόν του κάμνουσα σταυρὸν ἐπὶ τοῦ τοίχου, γὰρ νὰ μὴ ξεροῦ τὸ παιδί (Κρήτη). Εἰς ἄλλα μέρη ἡ μαμμὴ χαράσσει τὸ βρέφος εἰς τὸν ἀνδράνα, διὰ νὰ φύγῃ τὸ κακὸ αἷμα ἢ τὸ ξυρίζει εἰς τὴν πλάτην, ἀλείφουσα αὐτὸ πρῶτον μὲ αὐγὸ καὶ ζάχαρι, διὰ νὰ γίνῃ τὸ παιδί γλυκοαίματον, καὶ κατόπιν μὲ ράβδους θείου καὶ ζάχαριν, διὰ νὰ μὴ βγάξῃ σπυριά· τέλος σταυρώνει καὶ γητεύει τὸ βρέφος πρὸς πρόλη-

ψιν παντός κακοῦ. Ποία γητεία λέγεται; - Ἐνσταλάξεις εἰς τὰ μάτια τοῦ μωροῦ γάλακτος μητρικοῦ, λεμονίου, κρασιοῦ κλπ.

6. - Συμβολικαί πράξεις σκοποῦσαι τὴν ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τῆς ὑγείας τοῦ νεογνοῦ. Π. χ. τοῦ φοροῦν παλαιὸν ὑποκάμισον τοῦ πατρός του ἢ τὸ περνοῦν ἀπὸ τοῦ λύκου τὸ στόμα (ἓνα ξύλινον κύκλον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι προσκολλημένον δέρμα λύκου). Εἰς τὴν Κύπρον καίοντες διὰ λαμπάδος ἀνοίγουν ὀπὴν εἰς ἓνα ἄσπρο παννὶ ἢ εἰς ὑποκάμισον τῆς θείας τοῦ παιδίου καὶ διὰ τῆς ὀπῆς εἰσάγουν τὴν κεφαλὴν του. Εἰς πολλὰ μέρη δίδουν εἰς τὸ βρέφος ὠρισμένα ὀνόματα μέχρι τῆς βαπτίσεώς του (Δράκος, Δρακοῦ, Σιδέρης κλπ.).

η) Παράδοσις τοῦ βρέφους εἰς τὴν μητέρα. - Πῶς γίνεται αὕτη καὶ μὲ ποίους λόγους καὶ πράξεις συνοδεύεται; Παραδείγματα: εἰς τὴν Κύπρον ἡ μαμμὴ κυλᾷ τὸ βρέφος ἀπὸ τοὺς μαστοὺς τῆς λεχοῦς ἕως τοὺς πόδας τῆς τρεῖς φορὰς λέγουσα: Ἐσὺ ποὺς τὸ ἐγέννησες, ἐσὺ νὰ τ' ἀναγιώσῃς. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, Ἀργολίδα, Κρήτην κ. ἄ. ἡ μαμμὴ ἐρωτᾷ τὴν λεχῶ: Ἀρνὶ θέλεις ἢ κατσίκα; καὶ ἡ λεχῶ ἀπαντᾷ: Ἀρνὶ. Εἰς τὴν Θράκην ἡ μαμμὴ κοσκινίζει ἐπάνω ἀπὸ τὴν λεχῶνα κουφέτα, καρύδια κλπ. μὲ μεταξωτὸ κόσκινο. Ἄλλας τινὰς συνηθείας βλ. εἰς τὰ Θρακικὰ τ. Α' σ. 129 κ. ἔ.

θ) Ἡ εὐχή. - Πρόσκλησις τοῦ ἱερέως. Ἁγιασμός τῶν παρευρεθέντων κατὰ τὸν τοκετόν. Γεννητούρια ἢ λουχουνίκια ἢ κούμουλλα: δῶρα πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους.

ι) Ἐστίασις γενεθλίων (τῆς Παναγίας τὸ τραπέζι ἢ τὰ γεννητούρια, τὸ πογονίκι κτλ.) καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα. - Εἶδη φαγητῶν. Εὐχαὶ καὶ δῶρα πρὸς τὴν λεχῶ καὶ τὸ νεογέννητον: πογονίγια ἢ μπουγανίκια, κανίσκια, παραμόνια, λοχουσιάτικα, νιόψυχο, ραντίσματα, γεννόφυλλα κλπ.) Εἰς τί συνίστανται ταῦτα; Οἰωνισμοί: Ἄν εἶναι (τὸ γεννηθὲν) ἀγόρι, τῆς στέλνουν δῖπλες, γιὰ νὰ διπλώσουν τ' ἀγόρια, ἂν εἶναι κορίτσι, τῆς στέλνουν ἄλλα γλυκὰ (Σπάρτη).

ια) Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν γέννησιν ἄρρενος καὶ ποῖαι κατὰ τὴν γέννησιν θήλεος τέκνου; (πυροβολισμοί, γλυκύσματα κλπ. Ἐξοδος τῆς μαμμῆς εἰς τὰς ὁδοὺς μὲ φαχιόλιον ἀνάλογον πρὸς τὸ γένος τοῦ γεννηθέντος). Ποῦ ἀναγράφεται ἡ γέννησις τέκνου; (Εἰς τὴν Λέρον ὀπισθεν τῶν εἰκονισμάτων τῶν ἁγίων).

ιβ) Προγνωστικὰ διὰ τὸ γένος τοῦ ἐπομένου τέκνου.

Ἐὰν τὸ νεογέννητον βάζῃ τὰ πόδια του τὸ ἓνα ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο, τὸ κατόπιν γεννηθησόμενον θὰ εἶναι ἀγόρι (Κρήτη). Ἄν γεννηθῇ τὸ παιδί φούσκαση φεγγαριοῦ, καὶ τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι ὁμοιον ἂν γεννηθῇ χάση φεγγαριοῦ, τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι διαφορητικόν (Σπάρτη).

ιγ) Λοξασίαι καὶ ἀποφθέγματα σχετικὰ μὲ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, καθ' ἣν γεννᾶται τὸ παιδί. Π. χ. "Ἄν τὸ παιδί γεννηθῆ στὴ γέμωσι φεγγαριῶ, δὲν τὸ βαστοῦνε ροῦχα (πετσοκαταλυτής), ἂν στὴ λίγωσι, δὲν τὰ λει εὐκολα (Ἄν. Κρήτη) ἂν γεννηθῆ πλουσουρασιά (δηλ. ὅταν ὁ οὐρανὸς εἶναι γεμάτος ἀστρα), γίνεται πλούσιον, ἂν γεννηθῆ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, γίνεται καλλικάντζαρος. Τί κάμουν, διὰ νὰ μὴ πάρουν τὸ παιδί αὐτὸ οἱ καλλικάντζαροι; Παιδι ἢ ζῆο δὲν εἶναι καλὰ νὰ γεννηθῆ βασίλεμα ἡλιοῦ (Ἡπειρος) τοῦναντίον τὸ γεννιόμενον περὶ τὴν πρωτὰν τῆς Κυριακῆς θὰ εἶναι εὐτυχισμένον καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν (Πόντος). - Ποῖαι δοξασίαι ὑπάρχουν διὰ τοὺς σαββατογεννημένους; Σχετικαὶ διηγήσεις.

ιδ) Ἀσμάτια καὶ παροιμίαι, σχετικὰ μὲ τὰς διαφόρους ἡλικίας.

ιε) Ποῖα ἐξήγησις δίδεται εἰς τὰ παιδιὰ διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀδελφοῦ; Ποῖος φέρνει τὰ μοῦρά;

Δ'. Λοχεία.

α) Λέξεις, παροιμίαι καὶ φράσεις σχετικὰ μὲ τὴν λεχώ. Π. χ. "Ὡς τίς σαράντα μέρες τὸ μνημὴν τῆς λιχούσας ἔν' ἀνοικτὸν (Κύπρος).

β) Δαίμονες βλάπτοντες τὰς ἐπιτόκους καὶ τὰς λεχοῦς: κακὰ ἀερία, Γελλοῦ, Νεράιδες, Καλότνυχες, Ἄλῆς, κοντσοδαιμόνιο κλπ.

Προφυλακτικὰ κατὰ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας:

1. - Ἐπίκλησις τῆς βοηθείας ἁγίων (τῆς Παναγίας, τῆς Ἁγίας Λεχοῦσας, τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, Ἁγίου Στυλιανοῦ, Ἁγίου Συμεῶν κλπ.).

2. - Ψωμί, ἀλάτι, σκόρδον, σαποῦνι, σκούπα, μαυρομάνικο μαχαίρι, μιτάρια κλπ. ὑπὸ τὸ προσκέφαλον ἢ ὑπὸ τὴν στρωμνὴν τῆς λεχοῦς.

3. - Κανδήλα ἢ πῦρ ἄσβεστον ἐντὸς τοῦ δωματίου.

4. - Λὲν ἀφήνεται μόνη ἐπὶ 3 ἢ 9 ἢ περισσοτέρας ἡμέρας. Τί γίνεται, ἂν πρόκειται ν' ἀπουσιάσῃ ἐπ' ὀλίγον ὁ φύλαξ; (Ἡ σκούπα ἐπὶ τῆς στρωμνῆς ἢ ὄπισθεν τῆς θύρας).

5. - Λὲν ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς λεχοῦς κατὰ τὴν νύκτα οὔτε εἰσάγεται φῶς ἀπ' ἔξω κλπ. Ὁ ἐρχόμενος ἔξωθεν πρέπει νὰ θυμιασθῆ μὲ λιβάνι καὶ μπαρούτι ἢ νὰ διασκελίσῃ ἀναμμένον δαυλὸν ἢ νὰ καρφώσῃ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὴν θύραν κττ.

6. - Ἄλλαι συνήθειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἀποδιοπόμπησιν δαιμόνων ἢ τὴν ἀποτροπὴν κακοῦ. Σταυρώματα, ἔξευμενισμοὶ καὶ ἔξορκισμοὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Παραδείγματα εἰς τὸν Πόντον χύνουν ἀπὸ τὰ παράθυρα νερὸ καὶ μέλι εἰς τὴν Κρήνην (Τσεσιμὲ) τὰς τρεῖς πρώτας νύκτας μετὰ τὸν τοκετὸν κοιμοῦνται

ψιν παντός κακοῦ. Ποία γητεῖα λέγεται; - Ἐνσταλάξεις εἰς τὰ μάτια τοῦ μωροῦ γάλακτος μητρικοῦ, λεμονίου, κρασιοῦ κλπ.

6. - Συμβολικαί πράξεις σκοποῦσαι τὴν ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τῆς ὑγείας τοῦ νεογνοῦ. Π. χ. τοῦ φοροῦν παλαιὸν ὑποκάμισον τοῦ πατρός του ἢ τὸ περνοῦν ἀπὸ τοῦ λόκου τὸ στόμα (ἓνα ξύλινον κύκλον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι προσκολλημένον δέρμα λύκου). Εἰς τὴν Κύπρον καίοντες διὰ λαμπάδος ἀνοίγουν ὀπὴν εἰς ἓνα ἄσπρο παννὶ ἢ εἰς ὑποκάμισον τῆς θείας τοῦ παιδίου καὶ διὰ τῆς ὀπῆς εἰσάγουν τὴν κεφαλὴν του. Εἰς πολλὰ μέρη δίδουν εἰς τὸ βρέφος ὠρισιμένα ὀνόματα μέχρι τῆς βαπτισέως του (Δράκος, Δρακοῦ, Σιδέρης κλπ.).

η) Παράδοσις τοῦ βρέφους εἰς τὴν μητέρα. - Πῶς γίνεται αὕτη καὶ μὲ ποίους λόγους καὶ πράξεις συνοδεύεται; Παραδείγματα: εἰς τὴν Κύπρον ἡ μαμμὴ κυλᾷ τὸ βρέφος ἀπὸ τοὺς μαστοὺς τῆς λεχοῦς ἕως τοὺς πόδας της τρεῖς φορὰς λέγουσα: Ἐσὺ ποὺς τὸ ἐγέννησες, ἐσὺ νὰ τ' ἀναγιώσῃς. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, Ἀργολίδα, Κρήτην κ. ἄ. ἡ μαμμὴ ἐρωτᾷ τὴν λεχῶ: Ἀρνὶ θέλεις ἢ κατσίκα; καὶ ἡ λεχῶ ἀπαντᾷ: Ἀρνὶ. Εἰς τὴν Θράκην ἡ μαμμὴ κοσκινίζει ἐπάνω ἀπὸ τὴν λεχῶνα κουφέτα, καρύδια κλπ. μὲ μεταξωτὸ κόσκινο. Ἄλλας τινὰς συνηθείας βλ. εἰς τὰ Θρακικὰ τ. Α' σ. 129 κ. ἑ.

θ) Ἡ εὐχή. - Πρόσκλησις τοῦ ἱερέως. Ἁγιασμός τῶν παρευρεθέντων κατὰ τὸν τοκετόν. Γεννητούρια ἢ λουχουνίγια ἢ κούμουλλα: δῶρα πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους.

ι) Ἐστίασις γενεθλίων (τῆς Παργίας τὸ τραπέζι ἢ τὰ γεννητούρια, τὸ πογονίκι κτλ.) καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα. - Εἶδη φαγητῶν. Εὐχαὶ καὶ δῶρα πρὸς τὴν λεχῶ καὶ τὸ νεογέννητον: πογονίγια ἢ μπουγανίγια, κανίσκια, παραμόνια, λοχουσιάτικα, νύφνηχο, ραντίσματα, γεννόφυλλα κλπ.) Εἰς τί συνίστανται ταῦτα; Οἰωνισμοί: Ἄν εἶναι (τὸ γεννηθὲν) ἀγόρι, τῆς στέλνουν δῖπλες, γιὰ νὰ διπλώσουν τ' ἀγόρια, ἂν εἶναι κορίτσι, τῆς στέλνουν ἄλλα γλυκὰ (Σπάρτη).

ια) Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν γέννησιν ἄρρενος καὶ ποῖαι κατὰ τὴν γέννησιν θήλεος τέκνου; (πυροβολισμοί, γλυκύσματα κλπ. Ἐξοδος τῆς μαμμῆς εἰς τὰς ὁδοὺς μὲ φακιόλιον ἀνάλογον πρὸς τὸ γένος τοῦ γεννηθέντος). Ποῦ ἀναγράφεται ἡ γέννησις τέκνου; (Εἰς τὴν Λέρον ὀπισθεν τῶν εἰκονισμάτων τῶν ἁγίων).

ιβ) Προγνωστικὰ διὰ τὸ γένος τοῦ ἐπομένου τέκνου.

Ἐὰν τὸ νεογέννητον βάζῃ τὰ πόδια του τὸ ἓνα ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο, τὸ κατόπιν γεννηθησόμενον θὰ εἶναι ἀγόρι (Κρήτη). Ἄν γεννηθῇ τὸ παιδί φούσκη φεγγαριοῦ, καὶ τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι ὁμοιον ἂν γεννηθῇ χάση φεγγαριοῦ, τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι διαφορετικόν (Σπάρτη).

ιγ) Λοξασίαι καὶ ἀποφθέγματα σχετικά μὲ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, καθ' ἣν γεννᾶται τὸ παιδί. Π. χ. "Ἄν τὸ παιδί γεννηθῆ στὴ γέμωσι φεγγαριοῦ, δὲν τὸ βαστοῦνε ροῦχα (πετσοκαταλυτής), ἂν στὴ λίγωσι, δὲν τὰ λει εἴκοლა (Ἄν. Κρήτη) ἂν γεννηθῆ πλουσουραῖα (δηλ. ὅταν ὁ οὐρανὸς εἶναι γεμάτος ἄστρα), γίνεται πλούσιον, ἂν γεννηθῆ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, γίνεται καλλικάντζαρος. Τί κάμουν, διὰ νὰ μὴ πάρουν τὸ παιδί αὐτὸ οἱ καλλικάντζαροι; Παιδί ἢ ζῆο δὲν εἶναι καλὰ νὰ γεννηθῆ βασίλεμα ἡλιοῦ ("Ἡπειρος) τοῦναντίον τὸ γεννόμενον περὶ τὴν πρωτὴν τῆς Κυριακῆς θὰ εἶναι εὐτυχισμένον καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν (Πόντος). - Ποῖαι δοξασίαι ὑπάρχουν διὰ τοὺς σαββατογεννημένους; Σχετικαὶ διηγήσεις.

ιδ) Ἄσμάτια καὶ παροιμίαι, σχετικά μὲ τὰς διαφόρους ἡλικίας.

ιε) Ποῖα ἐξήγησις δίδεται εἰς τὰ παιδιά διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀδελφοῦ; Ποῖος φέρνει τὰ μωρά;

Δ'. Λοχεῖα.

α) Λέξεις, παροιμίαι καὶ φράσεις σχετικά μὲ τὴν λεχώ. Π. χ. "Ὡς τίς σαράντα μέρες τὸ μνημῖαν τῆς λεχούσας ἔν' ἀνοιχτὸν (Κύπρος).

β) Δαίμονες βλάπτοντες τὰς ἐπιτόκους καὶ τὰς λεχοῦς: κακὰ ἀερικά, Γελλοῦ, Νεραΐδες, Καλότνυχες, "Ἄλης, κοντσοδαιμόνιο κλπ.

Προφυλακτικὰ κατὰ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας:

1. - Ἐπίκλησις τῆς βοηθείας ἁγίων (τῆς Παναγίας, τῆς Ἁγίας Λεχούσας, τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, Ἁγίου Στυλιανοῦ, Ἁγίου Συμεῶν κλπ.).

2. - Ψωμί, ἀλάτι, σκόρδον, σαποῦνι, σκούπα, μαυρομάνικο μαχαίρι, μιτάρια κλπ. ὑπὸ τὸ προσκέφαλον ἢ ὑπὸ τὴν στρωμνὴν τῆς λεχοῦς.

3. - Κανδήλα ἢ πῦρ ἄσβεστον ἐντὸς τοῦ δωματίου.

4. - Δὲν ἀφήνεται μόνη ἐπὶ 3 ἢ 9 ἢ περισσότερας ἡμέρας. Τί γίνεται, ἂν πρόκειται ν' ἀπουσιάσῃ ἐπ' ὀλίγον ὁ φύλαξ; (Ἡ σκούπα ἐπὶ τῆς στρωμνῆς ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας).

5. - Δὲν ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς λεχοῦς κατὰ τὴν νύκτα οὔτε εἰσάγεται φῶς ἀπ' ἔξω κλπ. Ὁ ἐρχόμενος ἔξωθεν πρέπει νὰ θυμιασθῆ μὲ λιβάνι καὶ παρούτι ἢ νὰ διασκελίσῃ ἀναμμένον δαυλὸν ἢ νὰ καρφώσῃ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὴν θύραν κττ.

6. - Ἄλλαι συνήθειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἀποδιοπόμπησιν δαιμόνων ἢ τὴν ἀποτροπὴν κακοῦ. Σταυρώματα, ἔξευμενισμοὶ καὶ ἐξορκισμοὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Παραδείγματα εἰς τὸν Πόντον χύνουν ἀπὸ τὰ παράθυρα νερὸ καὶ μέλι εἰς τὴν Κρήνην (Τσεσιμὲ) τὰς τρεῖς πρώτας νύκτας μετὰ τὸν τοκετὸν κοιμοῦνται

τρεις Μαρίας εις την οικίαν τῆς λεχοῦς. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ γέννα γίνεται μυστικά, διὰ νὰ μὴ γίνῃ λόγος, βουή, καὶ βουϊστῆ ἢ λεχώνα καὶ πάθῃ ἀπὸ δυστοκίαν ἢ ἄλλα κακά. Εἰς τὴν Σαμοθράκην κ. ἄ. ὁ τοκετὸς δὲν γίνεται εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἐπιτόκου, ἀλλ' εἰς ἄλλην, συγγενικὴν ἢ γειτονικὴν οἰκίαν, ἡ δὲ λεχὼ ἐπιστρέφει μετὰ 15-20 ἡμέρας εἰς τὴν οἰκίαν της. Ποῦ ἄλλοῦ γίνονται ταῦτα;

γ) Προφυλάξεις τῆς λεχοῦς ἀπὸ τὴν βασκανίαν.

Ἀντιβασκάνια (σταυρός, *ἐλιά τῶν Βαγιῶν, σκόρδο μονόφυλλο, φλουρὶ ἢ βραχιόλι μὲ κόκκινη ἢ μπλάβη κλωστή κλπ.*). Ἀπόκρυσψις τῆς λεχοῦς ἢ μόνον τοῦ προσώπου της ἀπὸ τοὺς ξένους (ἄσπρο φακιόλι εἰς τὸ πρόσωπον ἢ ἄσπρο σεντόνι ἐμπρὸς εἰς τὸ κρεβάτι ἢ εἰς τὸ στρῶμα της).

δ) Ἀρμενιάσμα. - Ποῦ καὶ εἰς ποίας περιπτώσεις λέγεται, ὅτι ἡ λεχώνα *ἀρμενιάζεται*; Ἀπὸ τί προέρχεται τοῦτο; Φάρμακα καὶ μαγικαὶ πράξεις κατὰ τοῦ ἀρμενιάσματος. Παράδειγμα: εἰς τὴν Στενήμαχον *δένουν στὴν πόρτα τοῦ σπιτοῦ κόκκινο γνέμα, γιὰ νὰ δεθῆ ἢ Ἀρμενους, νὰ μὴν ἀρμενιαστῆ ἢ λεχοῦσα.*

ε) Αἱ τροφαὶ τῆς λεχοῦς κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἡμέρας καὶ κατόπιν. Ποῖαι τροφαὶ ἀπαγορεύονται καὶ διατί; Ὁ πρῶτος χυλὸς τῆς λεχώνας (*ἀρφανῆ ἐν Κύπρῳ, σούγλη ἐν Κιμώλῳ*). Εἰς μέρη τινὰ τῆς Θοράκης τὸ *γάβανο* (πινάκιον) καὶ τὸ κουτάλι, μὲ τὰ ὁποῖα ταγίζουσι τὴν λεχώνα εὐθὺς μετὰ τὸν τοκετόν, πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχειρίστα (*ἄσυρτα*), εὐθὺς δὲ τὰ θάπτουσι εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ μὴ φάγῃ ἄλλος μὲ αὐτά. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

ς) Τὸ γάλα τῆς γυναίκας. Σνήθειαι σχετικαὶ μὲ αὐτό.

1. - *Γιὰ νὰ κατεβῆ τὸ γάλα*: προσφυγὴ εἰς ἀγιάσματα (Ἁγία Γαλατιανή), χρῆσις περιόπτων (*γαλοῦσα, γαλατόπετρα*), τροφαὶ εἰδικαὶ (*φασόλια, χταπόδι*) καὶ καταπλάσματα (εἰς τὸ στῆθος, εἰς τὰ νῶτα), βότανα (*μανόγαλο*). Εὐχαὶ καὶ ἐπωδαί, ὅταν τῆς γυναίκας δὲν ἔρχεται τὸ γάλα. Εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ λεχὼ ἔτρωγε *ψωμὶ ταξιδιάρικο*, δηλ. *ποῦ νὰ ᾄχῃ περῶσει θάλασσα.*

2. - Τὸ πρῶτον γάλα τῆς μητέρας (*κολάστρα, μούς*). Ποῦ τὸ χύνουσι; Ἰδιότητες αὐτοῦ. Εἰς ποίας ἀσθενείας μεταχειρίζονται τὸ γάλα τῆς γυναίκας ὡς ἱατρικόν;

3. - Τί κάμνουσι, *γιὰ νὰ μὴ ματιαστῆ τὸ γάλα*; ἢ διὰ νὰ μὴ πάρῃ ἢ μία τὸ γάλα τῆς ἄλλης; Σταυρώματα, ἐπωδαί.

4. - Τί κάμνουσι, ἂν τὸ γάλα ἔλθῃ πολὺ; π. χ. τὸ ἀρμέγει στὴν παντόφλα της καὶ τὸ χύνει σὲ μέρος, ποῦ δὲν πατιέται; *ποτὲ στὴ φωτιά, γιὰ τὴν ξερραίνονται τὰ στήθια της* (Σπάρτη).

5. - *Γιὰ νὰ ξανάρθῃ τὸ χαμένο γάλα*. Διάφοροι μαγικοὶ τρόποι καὶ ἐπω-

δαί. Π. χ. κάμνουν την σικιά συντέκνισσα (Κρήτη), στέλνουν ψωμί ἄζιμο στην ἀγέλη (Θράκη) κτλ.

6. - Τί κάμνουν, ὅταν πονέσουν τὰ βυζιά τῆς γυναίκας ἢ οἱ ρῶγες τῶν βυζιῶν; Τρόποι μεταβιβάσεως τῶν πόνων. Ἱατρικά, ξεροκισμοὶ καὶ ἐπωδαί.

7. - *Γιὰ νὰ κοπῆ τὸ γάλα.* Ἐπιθέματα ἐπὶ τῶν μαστῶν καὶ ἄλλοι τρόποι (π. χ. αἱ Κρητικαὶ γυναῖκες γυρίζουν τὴ γαλοῦσα ὀπίσω εἰς τὴν πλάτην, ἐπιλέγουσαι ἐπωδὴν τινα).

8. - Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν θηλάζουσαν γυναῖκα.

ζ) Τὸ σήκωμα τῆς λεχῶνας. - Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται; Ποῖος σηκώνει τὴν λεχῶ καὶ ποῖαι πράξεις συνηθίζονται τότε; Π. χ. εἰς μερικὰ μέρη εἰς τὸ δάπεδον, ὅπου ἔκειτο πρὶν ἢ στρωμνὴ, καίουν στουπὶ καὶ συγχρόνως βάζουν τὴν λεχῶνα νὰ πατήσῃ σίδηρο ἢ κρομμῦδι εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου, λέγοντες ἀναλόγους εὐχάς. Εἰς τὴν Κύπρον ἡ λεχῶ τῇ συνοδείᾳ τῆς μαμηῆς σταυρώνει τὸ σπίτι καὶ ρίπτει τεμάχια ἄρτου εἰς τὰς γωνίας, διὰ ν' ἀπομακρύνῃ τὰ κακὰ πνεύματα. - Φιλοδωρήματα τῆς μαμηῆς κατὰ τὸ σήκωμα τῆς λεχῶνας (σαποῦνι ἄβρεχο, κρομμύδια, ἄλατι καὶ φασόλια).

η) Τὸ λούσιμο τῆς λεχῶνας. - Πότε γίνεται καὶ ποῖα χόρτα ρίπτονται εἰς τὸ νερό; Συνήθειαι κατ' αὐτό.

θ) Δεισιδαιμονίαι διὰ τὴν ἀσαράντιστη. Π. χ. Νὰ μὴ τὴν ἰδῆ ὁ ἥλιος οὔτε τὸ πρωτὶ, ὅταν ἀνατέλλῃ, οὔτε τὸ βράδυ, ὅταν δύῃ· νὰ μὴν ἰδῆ εἰς καθρέπτην· νὰ μὴν ἰδῆ λείψανον, νύμφην ἢ ἄλλην λεχῶ· νὰ μὴ πλησιάσῃ εἰς φοῦρνον (διατί); Ὅμοίως δὲν πρέπει νὰ πηδήσῃ αὐλάκι μὲ νερὸ ἢ νὰ ἐπισκεφθῆ ξένην οἰκίαν (διατί;).

Ποῖας προφυλάξεις λαμβάνει, ὅταν ἀναγκασθῆ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν; (π. χ. πιάνει τὸ σίδηρο τῆς πόρτας ἢ φορεῖ πέταλον ζῶου περὶ τὴν ὄσφυν ἢ ἄλλα ἀντιβασκάνια (σκόρδον, γαλάζια χάνδρα κλπ.).

"Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι. Παραδείγματα: "Ἄμα σὲ μιὰ γειτονιά ὑπάρχουν δυὸ λεχῶνες, ἀλλάσσουν τὰ δαχτυλίδια τους (Ἀμβρακία). - "Ἄμα μιὰ λεχῶ ἰδῆ ἄλλην καὶ τύχη ν' ἀδιαθετῆσῃ τὸ παιδί της, συναντᾶται κάπου μὲ αὐτήν, ἀνταλλάσσουν τὰ βρέφη των καὶ καθήμεναι *ράχη μὲ ράχη* τὰ βυζαίνουν καὶ κατόπιν φεύγουν, χωρὶς ἢ μιὰ νὰ ἰδῆ τὴν ἄλλην (Σαράντα Ἐκκλησίαι).

Ποῖα συνήθεια ἐπικρατεῖ, ἂν ἡ λεχῶ ἀποθάνῃ ἀσαράντιστη; (π. χ. εἰς τὴν Θράκην «πᾶνε στὸν τάφο της τὴν ὥρα πὸν βασιλεύει ὁ ἥλιος καὶ ρήχνουν ἕνα μαστραπᾶ νερό, γιὰ νὰ δροσίζετα ἡ δροσοφορτωμένη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;)

ι) Ὁ Σαραντισμός.

1. - Μετάβασις τῆς λεχοῦς εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Ἀπαντήματα. Εἴσοδος αὐτῆς

μετά τοῦ βρέφους εἰς τὸν ναόν, περιφορὰ τοῦ βρέφους περὶ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν. - Ποία συνήθεια επικρατεῖ, ὅταν καθ' ὁδὸν ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τύχη νὰ συναντηθοῦν δύο λεχῶνες; - Εἰς ποίαν ὥραν τῆς ἡμέρας γίνεται ἡ μετάβασις τῆς λεχοῦς εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Διατί εἰς μερικοὺς τόπους προτιμᾶται ἔσπερινὴ ὥρα; - Τί γίνεται, ἂν ἡ λεχὼ ἀναγκασθῇ νὰ ταξιδεύσῃ, προτοῦ σαραντίσῃ; (*Μισὴ σαράντισση*).

2. - Εἰς μερικοὺς τόπους ἡ λεχὼ πρὸ τῆς ἐκκλησίας πηγαίνει εἰς τὸ λουτρόν, ὅπου τὴν ὑποδέχονται συγγενεῖς καὶ φίλοι γυναῖκες. Εὐχαὶ καὶ πράξεις συμβολικαὶ κατὰ τὸ λουτρόν.

3. - Ἐπιστροφή εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἐπισκέψεις εἰς συγγενικὰς οἰκίας. Φιλοδωρήματα πρὸς τὸ νεογνὸν μετ' ἀναλόγων εὐχῶν π. χ. ἐν Κύπρῳ τοῦ χαρίζουν ἐν ἀργυροῦν νόμισμα, ἐν τεμάχιον ἄλατος καὶ ἕνα βῶλον ζαχάρεως λέγοντες: ὅσα παίρνει φέρν' ἡ θάλασσα νὰ τὰ κάμῃς ἔσσω σου. Τὰ τεμάχια δὲ τοῦ ἄλατος καὶ τῆς ζαχάρεως φυλάττονται ἕως τὴν ἡμέραν τῆς βαπτίσεως, ὅτε ἀλέθονται καὶ ῥίπτονται τὸ μὲν ἄλας εἰς τὸ φαγητόν, ἡ δὲ ζάχαρις εἰς τὸν καφὲν (*ἀνανοῦς τοῦ μωροῦ*). Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἡ μητέρα κάμνει χαλβᾶν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ φάγουν πρῶτα αἱ ὄρνιθες (διατί;).

4. - Προλήψεις σχετικαὶ μετὰ τὴν εὐκὴ π. χ. ὅσο πρωτύτερα ἀπὸ τὸ σαράντισμα παίρνει ἡ λεχὼ τὴν εὐκὴ, τόσες μέρες κόβει τοῦ παιδιοῦ (Βόλος).

5. - *Διπλοσαραντίδια*, ἢ 80^η μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρα.

ια) Ὑπάρχει πουθενὰ ἡ συνήθεια ἐπὶ τινὰς ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετὸν νὰ μένῃ ὁ σύζυγος κατακεκλιμένος ἢ νὰ μὴν ἐξέρχεται καθόλου εἰς τὸ κοινόν; κτλ.

Ε'. Φροντίδες περὶ τῶν νεογνῶν.

α) Ἡ κούνια.

1. - Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι αὐτῆς: *σκαφίδι, νάκα, βαβάκι, νανούρ², νανούδ³, κουνίν, μπεσίκι, σαρμανίτσα* κλπ. - Ὑλη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται ὁ τρόπος κατασκευῆς καὶ σχῆμα. - Ὀνοματολογία τῶν μερῶν αὐτῆς. Διακόσμησις καὶ συμβολικαὶ παραστάσεις (π. χ. σταυρὸς χαραγμένος μετὰ μπαρούτι κλπ.). - Τὸ πρῶτον στρώσιμο τῆς κούνιας (ὑπὸ τῆς μαμμῆς;) - Σύστημα δι' ἀποχέτευσιν τῶν οὔρων (*καλάμι, σιλέβρ* Πόντος).

2. - Ποῦ κοιμίζουσι τὸ μωρὸν κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὴν γέννησιν ἡμέρας; Ποῦ τὸ κοιμίζουσι, ὅταν τὸ παίρνουν μαζὶ εἰς τὴν ἐξοχὴν (εἰς τὸ χωράφι ἢ εἰς τὸ ἀμπέλι); Ἄτζιγκανόκουνια (Κρήτη). Πῶς τὸ μεταφέρουσι εἰς τὸν δρόμον; (*νάκα, μελούτι, νταβριτζίκος* κτλ.). - Λεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μετὰ τὴν κούνια; δὲν

τὴν κινουὺν κενὴν (διατί:); δὲν τὴν κινουὺν δύο ἄτομα συγχρόνως; δὲν κοιμίζουσι τὸ μωρὸ εἰς τὸ στῶμα τῶν γονέων καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν (διατί:).

β) Ὁ ὕπνος τοῦ μωροῦ.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν πλαγιαῖζουσι τὸ μωρὸ εἰς τὴν κούνια; Ἀπὸ ποῖον πλευρὸν τὸ πλαγιαῖζουσι; - Σταυρώματα, ἐξορκισμοί, γητειές, ναναρίσματα. - Τί κάμνουσι οἱ ἐπισκέπται, ὅταν φεύγουσι, διὰ νὰ μὴ πάρουσι τὸν ὕπνον τοῦ μωροῦ; - Τί κάμνουσι, ὅταν τὸ παιδί κλαίῃ καὶ δὲν κοιμᾶται; Τί πιστεύουσι, ὅταν τὸ παιδί κλαίῃ ἢ γελᾷ μέσα εἰς τὸν ὕπνον του; Τί τοῦ τραγουδοῦσι, ὅταν ξυπνᾷ;

γ) Τὸ πρῶτον τάγισμα καὶ ὁ πρῶτος θηλασμός.

1. - Τί δίδουσι εἰς τὸ νεογνὸν τὴν πρώτην ἢ τὰς πρώτας τρεῖς ἡμέρας, προτοῦ θηλάσῃ; Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τοῦ δίδουσι ζωμὸν ἀπὸ ρόδι, εἰς τὴν Κάρπαθον τὸ πρῶτον βρωμάτισμα (μέλι ἀνακατωμένον μὲ λίγον τριμμένον μωσκοκάβυδο) τὸ κάνει μιὰ καλόφαση γυναῖκα.

2. - Πῶς ἐπονομάζουσι τὴν γυναῖκα, πὸν θὰ θηλάσῃ τὸ νεογέννητον; Ποῖα σχέσις δημιουργεῖται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς βυζάστρας ἢ τῆς παραμύνας καὶ τῶν παιδιῶν τῆς; (βυζαδέφια). Τρόπος ἀμοιβῆς τῆς παραμύνας.

Συνήθειαι κατὰ τὸν πρῶτον θηλασμόν· π. χ. εἰς τὴν Θράκην κρατοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς λεγοῦσας ἓνα κόσκινον μὲ ψωμί, ἄλλας καὶ κρασί.

δ) Τὰ κατὰ τὸν θηλασμόν. Ἄλλαι τροφαὶ τοῦ νηπίου.

Πότε τοῦ δίδουσι διὰ πρώτην φορὰν ξένην τροφήν; Τοῦ δίδουσι μασσημένην τροφήν; (μασουλήθρα, τάγισμα βούκας). - Ποῖαν τροφήν δὲν πρέπει νὰ τοῦ δώσουσι, πρὶν ὀμιλήσῃ καὶ διατί; (π. χ. εἰς τὴν Κρήτην δὲν δίδουσι τοῦ μωροῦ ψάρι, διότι γίνεται βουβό). Πότε τοῦ πρωτοδίδουσι νερό; - Δοξασίαι καὶ προλήψεις δι' ὅσους ἐθήλασαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἢ ἐθήλασαν καὶ μετὰ τὸ ἀπόκομμα.

ε) Τὸ πρῶτον λουτρὸν τοῦ παιδιοῦ (Κολυμπήσια, κονλ'μπήδια, κολυμπηθήκια κλπ.).

Κατὰ ποῖαν ἡμέραν γίνεται καὶ ποῖα τὰ τελούμενα κατ' αὐτό; ('Εστιάσεις, χαρίσματα κλπ.). - Τὰ κάκανα, ἐν Θράκῃ (Φάγε, λύκε, χόρτασε, βλ. Θρακικὰ Α' 132).

ς) Τὸ γράψιμο τῆς Μοῖρας. - Ποῖαν ἡμέραν ἔρχονται οἱ Μοῖρες νὰ μοιράνουσι τὸ παιδί; (τὴν τρίτην (τὰ τρενύχτια) ἢ τὴν πέμπτην ἢ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν (τὰ ἑφτά); Ποῦ γίνεται ἔσρητὴ μὲ συγκέντρωσιν τῶν συγγενῶν καὶ προετοιμασίας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν Μοιρῶν; (Τράπεζα ἐστρωμένη μὲ φαγητὰ καὶ ποτά, ἐπικλήσεις: ὦ Μοῖρες, Μοῖρες τῶν Μοιρῶν! ἐλάτε νὰ μοιράσετε τὸ παιδί τοῦ ...). Μαντινάδες στὰ ἑφτά.

Πίστις, ὅτι ἡ τύχη τοῦ παιδιοῦ εἶναι γραμμένη εἰς τὸ μέτωπον ἢ ἄλλου. Παραομιαὶ καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἀναποτρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῶν Μοιρῶν.

Γνωρίζετε καμίαν διήγησιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μητέρα ἀκούει τὴν ὁμιλίαν τῶν Μοιρῶν, ὅτι δηλαδὴ τὸ παιδί της θὰ πεθάνῃ, ἅμα καὶ τὸ δαυλὶ πού καίει εἰς τὸ τζάκι;

ζ) Οἱ εὐχῆς καὶ ἄλλαι συνήθειαι τῶν ἐφτὰ ἢ τῶν ὀχτώ.

Πότε ἡ μαμμὴ φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ πάρῃ τίς εὐχῆς; (στὶς ὀχτώ ἢ στὶς σαράντα;) Ποῖαι ἄλλαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν τὴν ἐβδόμην ἢ ὀγδόην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν ἐν σχέσει μὲ τὸ παιδίον; (π. χ. εἰς τὴν Μάνην ὁ ἱερεὺς συνοδεύων τὴν μαμμὴν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν οἰκίαν, σταματᾷ ὅπου εὔρη πέτρα ριζιμιὰ καὶ κρατῶν οὕτω τὸ βρέφος, ὥστε οἱ πόδες του νὰ πατήσουν ἐπὶ τοῦ βράχου, λέγει: «Χαίρον, Γῆ, καμάρωνε, καινούργια πόδια σὲ πατοῦσι». Ποῦ ἄλλου ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια αὕτη; - Εἰς τὴν Τῆλον ἡ μαμμὴ τὴν πρωΐαν τῆς ὀγδόης ἡμέρας ἐξέρχεται τῆς θύρας καὶ στρεφομένη πρὸς ἀνατολὰς ὑψώνει τὸ βρέφος λέγουσα: «Ἄβγε τὸ καλορίζικο νὰ ἰδῆς τὸν ἥλιο!»

η) Βασκανία (κακὸ μάτι, φταρμός, γλωσσοφαγιά).

Τί κάνουν, διὰ νὰ μὴ βασκαθῆ τὸ παιδί, ὅταν τὸ φασκίωνουν, ὅταν τὸ κοιμίζουν, ὅταν πρόκειται νὰ τὸ βγάλουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι; Ἐπιβασκανία: σκόρδο, ματόπετρες, φλουριά, σταυροί, διάφορα ἄλλα φυλαχτά, π. χ. λιβάνι ἀπὸ τὸ «ἐξαιρέτως» κλπ. - Ἀποτροπιασμοὶ καὶ ἐξορκισμοί: π. χ. Φτοὺν στὰ μάτια τὰ κακά!, - σκόρδα καὶ κιοὰ βελόνια στὰ μάτια σ' (Θοράκη). - Ποῖοι θεωροῦνται, ὅτι ἔχουν κακὸ μάτι καὶ βασκαίνουν; (π. χ. ὅποιος ξαναβύζαξε, ὅποιος ἔχει σμυχτὰ φρούδια κλπ.).

θ) Θεραπεία τῆς βασκανίας (ξεμάτιασμα).

Συμπτώματα τῆς βασκανίας. - Μὲ ποίους τρόπους ἐξακριβώνουν, ὅτι τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο; (Μὲ τὸ λάδι, μὲ τὸ ἀλάτι κτλ.). - Τί κάνουν, διὰ νὰ ξεματιαστῆ τὸ παιδί, ἂν εἶναι γνωστὸς αὐτὸς πού τὸ μάτιασε; Τί, ἂν εἶναι ἄγνωστος; (Σταυρώματα μὲ μωσχοκάρφι, μὲ μονόκερο κλπ. Ἐξορκισμοί, γητέματα κατὰ τῆς βασκανίας).

ι) Δαίμονες βλάπτοντες ἢ ἀρπάζοντες τὰ βρέφη καὶ μάλιστα τὰ ἀβάπτιστα ἢ τὰ ἀσαράντιστα.

Ὄνόματα, δοξασαίαι καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν (Γελλοῦ, Μουσουμπιά, Νεράιδες κλπ.). Μέσα προφυλακτικὰ κατὰ τῶν δαιμόνων· π. χ. ψωμί ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι ἢ ψαλίδι ἀνοικτὰ κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, ἓνα κόσκινο κάτω ἀπὸ τὸ στρῶμα τοῦ μωροῦ· ἐπίσης τὸ μηκόνιον (πίσσα, μαυρὶ) εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας κτλ.

Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι:

1) διὰ νὰ μὴ νυχτοπατηθῆ τὸ παιδί· π. χ. δὲν ἀφήνουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὰ σπάργανα ἔξω, δὲν μιλοῦν στὸ παιδί τὴ νύχτα, οὔτε τὸ φιλοῦν κτλ.

2) διὰ νὰ θεραπευθῆ ἀπὸ *ρυχοπάτημα* (ἐξορκισμοί, γητέματα κλπ.),

3) διὰ νὰ ἐπιστραφῆ τὸ παιδί, ποὺ ἄλλαξαν οἱ νεράιδες (ἔκθεσις εἰς τρίστοροτο ἢ εἰς ἐκκλησίαν καὶ διάφοροι μαγικαὶ πράξεις. Πρὸβλ. τὸ *κονλλούριν τοῦ μωροῦ ἐν Κύπρῳ* κτλ.).

ια) Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι, *ὅταν δὲν στεριῶνουν τὰ παιδιὰ.*

1. - *Τρυποπέραςμα* ἢ *πέραςμα* ἀπὸ τρύπιο λιθάρι ἢ ἀπὸ τὴν λεκάνην τοῦ σκελετοῦ (*κατίνα*) μεγάλου ζῴου ἢ ἀπὸ στεφάνι καμωμένο κατὰ μαγικὸν τρόπον. Π.χ. τρεῖς Μαρίαι παίρνουν τὸ παιδί, μόλις γεννηθῆ, καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς φορὲς ἀπὸ ἓνα στεφάνι, καμωμένο μὲ κλῆμα ἢ ἀπὸ ἓντι ἀσημένιο στεφάνι, καμωμένο μὲ τὰ νομίσματα, ποὺ μάζεψαν ἀπὸ τρεῖς (ἢ ἑπτὰ ἢ σαράντα) Μαρίες ἢ ἀπλῶς πρωτοστέφανες γυναῖκες. Βραχιόλι ἢ κρίκος ἢ σκουλαρίκι, καμωμένο καθ' ὅμοιον τρόπον. Εἰς μερικοὺς τόπους κόβουν ἓνα ὑποκάμισον τοῦ πατέρα του καὶ τοῦ κάνουν *ποκαμισάκι* καὶ τοῦ τὸ φοροῦν· ἄλλοῦ παίρνουν παλαιὰ φορέματα ἀπὸ τρεῖς Μαρίες ἢ ἀπὸ πρωτοστέφανες γυναῖκες. Εἰς τὸν Πόντον μία γραῖα περνᾷ τὸ βρέφος ἀπὸ τὸ πονκάμισό της ἢ ἀπὸ τὴν τραχηλιά της. Τὸ ἴδιον συνηθίζεται καὶ εἰς τὴν Θράκην, ἀλλὰ τῆς γραΐας αὐτῆς πρέπει νὰ ζοῦν ὅλα τὰ τέκνα.

2. - Εἰκονικὴ πώλησις καὶ ἐξαγορὰ τοῦ βρέφους. Ὀνομασία τοῦ πωληθέντος (*Πούλος, Πουλίτσα, Πουλημένος*). - Ὑψοθεσία ὑπὸ γυναικὸς πολυτέκνου καὶ ἐξαγορὰ ὑπὸ τῆς μητρὸς.

3. - Τάξιμο εἰς ἀγίους (*ταμένος, ταματόρης, σκλαβάκι τῆς Παναγίας*). Θητεία εἰς ἱερόν, ἀμφίσεις μὲ καλογηρικὰ ράσα, μεγάλος ἀγιασμός.

4. - Ἐκθεσις τοῦ βρέφους (εἰς τρίστορατον ἢ ἐκκλησίαν) καὶ βάπτισις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ εὐρόντος ἢ τοῦ πρώτου τυχόντος διαβίτου. Ὀνοματοθεσία (*Ζήσης, Πολυχρόνης, Στέργιος, Σιδέρης* κτλ.).

5. - Ἄλλοι μαγικοὶ τρόποι: Π.χ. γδύνουν τὸ παιδί ἐπάνω εἰς ἓνα μνημα καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ τὰ ρούχα του. Εἰς τὴν Ἡπειρον γυναῖκες, ὀνομαζόμεναι *Σταμάτες*, τὴν Μ. Πέμπτην γνέθουν, λαναρίζουν καὶ ὑφαίνουν σπάργανα καὶ μὲ αὐτὰ φασκιώνουν τὸ παιδί· ἔτσι σταματᾷ ὁ Χάρος. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν θάπτουν εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας μίαν χελώνην, *γιὰ νὰ τὴν ξεπερνᾷ ἡ γυναῖκα, ὅσον καιρὸ εἶναι ἀγαστρωμένη*. - Ἄλλοῦ προσέχουν νὰ μὴν πατήσῃ ἢ ἐγγίσῃ τὸ παιδί τὴν γῆν, ἕως ὅτου βαπτισθῆ.

ιβ) Τί πιστεύουν, ὅταν μετὰ τὴν γέννησιν ἑνὸς παιδίου συμβαίῃ ν' ἀποθνήσκουν τὰ ἄλλα; - *Ἀδερφοδιώχτης, στριγγλάκι, βόμπρας, παιδί μὲ τὴ μῦγα*. Πῶς διακρίνεται; Μὲ ποίους τρόπους ἀποτρέπεται τὸ κακόν;

ιγ) Τί κάμνουν, διὰ νὰ μὴ ζηλεύῃ ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ τὸ νεογέννητον;

ιδ) Δεισιδαιμονίαι καὶ οἰωνισμοὶ περὶ βρεφῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: Δὲν τ' ἀφήνουν ποτὲ μοναχά. Δὲν εἰσάγουν κατὰ τὰς ἐπτὰ πρώτας ἡμέρας ζεστὸ ψωμί ἢ φαγητὸν μέσα εἰς τὸ δωμάτιον, διὰ νὰ μὴ *ψωμιάσῃ* (κιτρινίσῃ) τὸ παιδί. Ἡ μητέρα ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀπὸ τῆς γεννήσεως δὲν φιλεῖ τὸ βρέφος τῆς καὶ κατοπιν δὲν τὸ φιλεῖ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν τράχηλον (διὰ ποῖον λόγον;) Ἐὰν τὸ νήπιον ἰδῇ τὸ πρόσωπόν του εἰς τὸν καθρέπτην, θὰ φέρῃ καὶ ἄλλο ἀδέρφι (Κρήτη) ἢ ὑπάρχει φόβος νὰ τρελλαθῇ (Θράκη). - Πῶς θεωρεῖται τὸ παιδί, ἂν ἡ *κορφὴ* τῆς κεφαλῆς του σχηματίζεται ὀπίσω καὶ πολὺ χαμηλά; Πῶς, ὅταν ἔχη δύο *κορφές*; - Τί πιστεύουν διὰ τὸ *ἀπαλό*, τὴ *νηδυά*, τοῦ παιδιοῦ; - Τί κάμνει ἡ μητέρα, διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὸ παιδί τῆς κόκκινα μάγουλα; (ἔκθεσις εἰς τὸν ἥλιον, πότισμα μὲ κόκκινο κρασί κλπ.). Εὐχαί, ὅταν τὸ μωρὸ *φταρνίζεται* κτλ.

ιε) Μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ ἢ πρὸς θεραπείαν καχεκτικῶν παιδίων:

1. - Ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀσθενικὸν καὶ δὲν παχαίνῃ.

2. - ὅταν κλαίῃ πολὺ καὶ δὲν *μερώνῃ* (π. χ. εἰς τὰ χωρία τῶν Ἀγραφῶν τὸ ποτίζου ἕνα μεῖγμα ἀπὸ μητρικὸν γάλα, γάλα ἀπὸ τηγάνι, λάδι καὶ μαπαρούτι· εἰς τὴν Θράκην ἀφήνουν τὴ φασκιά του εἰς ἕνα σταυροδρόμι τὴν ὥραν, πού γυρίζει ἡ ἀγέλη εἰς τὸ χωριό, ὥστε νὰ περάσουν ἀπὸ πάνω τῆς τρεῖς ἀγελάδες).

3. - ὅταν συχνοπέφτῃ τὸ παιδί (π. χ. παραγγέλνουν τῆς νουνᾶς του καὶ τοῦ φτειάνει μιὰ κουλλούρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὸ περνοῦν τρεῖς φορές).

4. - ὅταν παραληρῇ καὶ τρίζῃ τὰ δόντια του εἰς τὸν ὕπνον.

5. - ὅταν φοβῆται τὴν νύκτα ἢ γενικῶς πάσῃ ἀπὸ φόβον.

6. - ὅταν σκύλα (ἢ λεχὼ ἢ καὶ ἄλλος τις) διασκελίσῃ τὸ παιδί ἢ τὰ ροῦχα του.

7. - *γιὰ νὰ μὴν λιάν' ἢ κατάρα τῆς μάνας* (π. χ. φορεῖ ἡ ἰδία δακτυλίδι μὲ γαλάζια πέτρα ἢ γαλάζια γυάλινη βραχιόλα (Θράκη).

ις) Ποῖα συνήθεια ἐπικρατεῖ, ὅταν μία γυναῖκα ἐπισκεφθῇ μὲ τὸ βρέφος τῆς διὰ πρώτην φοράν συγγενικὴν ἢ ξένην οἰκίαν; Τί χαρίζουν εἰς τὸ μωρό;

ιζ) Τὰ νύχια τοῦ μωροῦ.

Πότε καὶ ποῖος τὰ πρωτοκόβει; Ποῦ τὰ ρίπτει; Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ αὐτά. (Π. χ. πρὶν χρονίσῃ τὸ παιδί, δὲν τοῦ κόβουν τὰ νύχια, διότι γίνεται κλέπτῃς. Εἰς τὴν Κρήτην τὰ πρῶτα νύχια τοῦ παιδιοῦ τὰ ρίπτει ἡ μητέρα εἰς τὴν σακούλα τοῦ πατέρα του, *γιὰ νὰ τοῦ τρέχουνε οἱ παράδες*· εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην μὲ τὰ πρῶτα νύχια κάμνουν φυλαχτὸ διὰ τὸ κακὸ μάτι).

ιη) Τὰ μαλλιά τοῦ μωροῦ.

Πότε καὶ ποῖος τὰ πρωτοκόβει; Φυλαχτὸ μὲ τις πρῶτες τρίχες. Εἰς με-

ρικούς τόπους τὰς φυλάσσουν εἰς τὴν *στεφανοθήκην*. Ἄλλαι δεισιδαίμονες συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τὰ πρῶτα μαλλιά τοῦ παιδιοῦ.

ιβ) Ὀδοντοφυΐα.

1. - Τί κάμνει ἡ μητέρα, διὰ νὰ βγάλῃ τὸ παιδί τῆς εὐκόλα τὰ δόντια; (Εἰς τὴν Κρήτην ἡ μητέρα βράζει σιτάρι ἢ σχίζει τὸ πουκαμισάκι τοῦ μωροῦ· εἰς τὴν Βιθυνίαν κάμνει γλυκόπιττα καὶ μοιράζει εἰς τὴν γειτονιά. (Πρβλ. *δουντόππια* ἐν Λέσβῳ). Ἐξετάζουν ποῖον δόντι βγαίνει πρῶτα;

2. - Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν τὸ παιδί ἀλλάξῃ τὰ δόντια; Σχετικὰ ἄσματα (π.χ. *Νά, κουρούνα, κόκκαλο* κτλ. ἢ *Νά, πόντικα, τὸ δόντι μου*).

κ) Τὸ ἀπόκομμα.

Πότε καὶ μὲ ποίους τρόπους ἀποκόβουν τὸ παιδί; Βότανα καὶ ἀλοιφαὶ (*ἀλησμονίτης*). Ποίας προφυλάξεις λαμβάνουν, διὰ νὰ μὴν πάθῃ τὸ νήπιον; Δεισιδαιμονίαι διὰ τὸν *περισσοβυζασμένον*.

κα) Διὰ νὰ ὀμιλήσῃ τὸ παιδί ἢ νὰ γίνῃ καθαρόγλωσσον; π.χ. εἰς τὴν Κύπρον τοῦ δίδουν νὰ φάγῃ τὸ Πάσχα ἄβγὸ πέρδικας, εἰς τὴν Βιθυνίαν τὸ ποτίζουν νερὸ ἀπὸ *ἀκοίμιστο καντήλι*. - Διὰ νὰ γίνῃ τὸ παιδί ἔξυπνον, εἰς τὴν Αἰτωλίαν τοῦ περνοῦν μιὰ *βροχαλίδα* ἀπὸ τὸν κόρφο του.

κβ) Τὸ περπάτημα τοῦ μωροῦ.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὸ περπάτημα: *ἀρκουδίξει, μπουσουλάει* (Ἡπειρος, Θεσσ.), *λαπουδεύει* (Πόντος), *κάνει δέντρα, σιάθκι μπλίτσα* (Ἀδριανούπολις), *κάνει στράτα* κτλ.). Μὲ ποίους τρόπους ὑποβοηθοῦν τὸ νήπιον νὰ περπατήσῃ γρήγορα; (*στραταρίδα, στρατίστρα, στρατούρα, πουρπατήρα, πιρβατούρα, παρπατούσα* κλπ). Εἰς τὴν ἀνατ. Κρήτην δὲν φιλοῦν τὸ παιδί κάτω ἀπὸ τὰ πόδια καὶ τρίβουν τὶς πατούσες του μὲ μυαλὸ λαγοῦ. Τί κάμνουν, ὅταν τὸ παιδί τῶν ἀργήσῃ νὰ περπατήσῃ; Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ πρῶτο περπάτημα.

κγ) Ἐθιμα κατὰ τὴν συμπλήρωσιν ἔτους ἀπὸ τῆς γεννήσεως (*γεννητούρια*).

Τράπεζα εἰς συγγενεῖς καὶ φίλους. Εἰς τὴν Στενήμαχον «ἡ μαμμή φέρει τὴν πίτταν, τὴν ὁποῖαν πηδῶσα καὶ εὐχὰς ἀπαγγέλλουσα κόπτει σταυροειδῶς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς μητρός». - Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν «οἱ συγγενεῖς (ἢ γείτονες) ἔκλεπτον τὸ παιδί, τὸ ἐνέδυσον ἀλλόκοτα, τὸ ὠπλιζον, τοῦ ἔδεναν κόκκινη κλωστή ἀπὸ τὸν ὄμον εἰς τὴν μασχάλην, συνδέοντες τὰ δύο ἄκρα μὲ κλειδαριὰ καὶ τὸ παρέδιδον εἰς τὴν μητέρα». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

κδ) Πρόγνωσις ἐπαγγέλματος.

Πότε καὶ μὲ ποίους τρόπους μαντεύουν τὸ ἐπάγγελμα, πού θ' ἀκολουθήσῃ τὸ παιδί, ἅμα μεγαλώσῃ;

κε) Παιδικαὶ ἀσθένειαι καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

Συμπτώματα ἐκάστης ἀσθενείας. - Μέσα διαγνώσεως, προληπτικά καὶ θεραπευτικά μέσα. - *Βότανα* πότε τὰ μαζεύουν καὶ ποία ἢ χρῆσις των: *Μαντζούνια* τρόπος παρασκευῆς. - Ἄλλα ἰατρικά. - Τρόποι μεταβίβασεως τῆς ἀσθενείας εἰς δένδρα, ζῶα ἢ ἄλλους ἀνθρώπους. *Τρυποπέρασμα*. Ἐξορκισμοὶ καὶ κατάδεσμοι. *Γητέματα* σχετικὰ μὲ ἐκάστην ἀσθένειαν.

1. *Ψωροφύτης* ἢ *μυροφύτης* (*Κουφός* ἢ *ψημένος* ἐν Κρήτῃ). 2. *Μαγουλάδες*, *χοιράδες*. 3. *Γλυκὲς* ἢ *σαγρί* (σπυριά τοῦ προσώπου). 4. *Λειχήνα*. 5. Ἄφθα. 6. *Χαλινάρι* (στοματίτις). 7. Ὀδοντόπονος. 8. Ἄφτόπονος. 9. Ματόπονος. 10. Κριθαράκι. 11. *Λύσιμο τοῦ ἀφαλοῦ* (*φαλόπονος* κλπ.). 12. Γαστρικά καὶ ἐντερικά νοσήματα. 13. *Λιβίδρες* (ἐλμινθες). 14. *Κοψίματα* 15. *Σπλήνα*. 16. Πυρετοὶ ἐλώδεις. 17. Ἰλαρά. 18. Ὀστρακιά. 19. Εὐλογιά. 20. Διφθερίτις. 21. Κωκύτης. 22. Ἐρυσίπελας. 23. Χρυσῆ. 23. *Μερωμηγίεις*. 24. *Καλογέροι*. 25. *Τὸ γλυκὸ* (σεληνιασμός) κτλ.

Ἄλλαι παιδικαὶ ἀσθένειαι μὲ τὰ τοπικά των ὀνόματα: 27. *Τὸ καλὸν* (οἱ νευρικοὶ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καταλαμβάνεται τὸ παιδί, Κύπρος). 28. Ἡ *δρωταίλα* ἢ *δρωτάριν*. 29. *Τὸ περνάριν*. 30. *Τὸ κακὸ γαῖμα*. 31. *Τὸ ἀμπεδοκλάδι* ἢ *ἀμπέλι* ἢ *πιριγκλάβιν*. 32. *Σουφρίτης* κτλ.

Γ'. Τὰ ἐκθέτα.

α) Γίνεται ἐκθεσις καὶ τέκνων νομίμων (πρβλ. *ἀγομόννα*).

β) Ποῦ τὰ ἐκθέτουν καὶ ποία συνήθεια ἐπικρατεῖ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ εὐρόντος (Βάπτισις, υἰοθεσία).

γ) Πῶς γίνεται ἡ υἰοθεσία ἐκθέτου; Ὀνοματοθεσία (*Βρετός*). Παρωνύμια νόθων.

δ) Δοξασαίαι περὶ ἐκθέτων π. χ. εἰς τὰ Σχωρέτσιανα τῆς Ἠλείρου «ὅταν γίνεται μεγάλη πλημμύρα, νομίζουν ὅτι τοῦτο γίνεται πρὸς καθαρισμὸν τῆς γῆς ἀπὸ ἐκτεθέντος νόθου, *γιατὶ ἔρρεξαν τὸν κουπανέλλ'»*.

Ζ'. Βάπτισις.

α) Ὀνόματα ἀβαπτίστων βρεφῶν:

Δράκος, *Δρακούλα*, *Μπούλης*, *Μπούλιω*, *Τσοῦπης*, *Τσοῦπα*, *Κουτσουβέλης*, *Ταιουτσιούλης*, *Πατσούρα*, *Χριστοδούλης* κτλ.

β) Βάπτισις νεκρῶν ἢ ἐτοιμοθανάτων βρεφῶν.

1. Κατὰ ποίους τρόπους βαπτίζουν ἓνα παιδί, ἂν γεννηθῆ ἀσθενικόν

καὶ φοβοῦνται, ὅτι θ' ἀποθάνῃ; (*κανδηλοβάφτισμα, νεκροβάφτισμα*). Ὀνοματοθεσία. - Βαπτίζεται τοῦτο καὶ κανονικῶς ὑπὸ ἱερέως, ἐὰν ἐπιζήσῃ:

2. - Ποῦ θάπτεται τὸ νεκροβαφτισμένο; Ποῦ τὸ ἀβάπτιστον;

3. - Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὰ ἀβάπτιστα παιδιὰ (*τελόγια, ημεροδάκια, βρικόλακες* ἢ τι τοιοῦτον). Πίστις ὅτι εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν ἐγκαλοῦν τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα των.

Δοξασίαι περὶ βρεφῶν, τὰ ὁποῖα ἀπέθανον μετὰ τὴν βάπτισιν.

γ) Ὁ ἀνάδοχος (*νουνός, σύντεκτος, κουμπάρος, πατρὴς κλπ.*).

1. - Ποία ἡ συνήθεια διὰ τὸν ὀρισμὸν ἢ τὴν ἐκλογὴν ἀναδόχου; Σχετικαὶ παροιμίαι: π. χ. *Τὸν ὅμοιο ζου συμπέθερο, | τὸν κάλλιο ζου κουμπάρο* (Μάνη).

Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται ἀλλαγὴ ἀναδόχου;

Ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἔργου τῆς βαπτίσεως (ψυχικὸ μεγάλο: «Ὅσα παιδιὰ κἀνὴ κανεῖς Χριστιανούς, τόσα κεριὰ θὰ καῖνε ἔμπρός του στὸν ἄλλον κόσμο» (Κάρπαθος).

2. - Πῶς γίνεται ἡ ἀναγγελία τῆς γεννήσεως τέκνου εἰς τὸν νουνὸν ἢ τὸ κάλεσμα τοῦ νουνοῦ; Δῶρα τῶν γονέων πρὸς τὸν νουνὸν καὶ τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸ νεογέννητον. Εἰς τὸ Βραχώρι τῆς Ἠλείου λ. χ. στέλλουν εἰς τὸν νουνὸν μιὰ μεγάλη σιταρένια κουλλούρα μὲ κεντίδια καὶ αὐτὸς κόβει μὲ τὸ στόμα τρεῖς μπουκιές, γιὰ νὰ μιλήσῃ τὸ παιδί γρήγορα καὶ στέλλει μιὰ χουφτίτσα ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ τ' ἀναδεχτούρι. Εἰς τὸν Πελεκᾶνον Σιατίστης ὁ νουνὸς στέλλει ἕνα ἀπλόχερο κριθάρι, γιὰ νὰ προνκόβῃ τὰ κουμπαροῦδια, ὅπως προνκόβ' τοῦ κθάρ.

3. - Ἐτοιμασίαι διὰ τὴν βάπτισιν: τὰ βαφτιστικά (*σαντολιστικά ἢ φιλιωτιστικά, φωτίκια, ράματα, ἀναβόλιο κτλ.*), τὰ διὰ τὴν βάπτισιν χρειώδη κτλ.

δ) Ἡ βάπτισις.

1. - Ποῦ καὶ κατὰ ποίαν ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως γίνεται συνήθως ἡ βάπτισις τοῦ παιδίου; Ἐξετάζεται ἡ φάσις τῆς σελήνης ἢ ἡ ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος, καθ' ἣν θὰ βαπτισθῇ τὸ παιδί; Π. χ. «Σάββατον, σῶσμα τῆς βδομάδας, σώνονται τὰ θηλυκά». - Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι: π. χ. ὁ ἴδιος νουνὸς δὲν πρέπει νὰ βαπτίσῃ δύο παιδιὰ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, διότι τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο θὰ πεθάνῃ. Οἱ γονεῖς δὲν πρέπει νὰ παρίστανται κατὰ τὸ μυστήριον τῆς βαπτίσεως καὶ ἐρωτώμενοι δὲν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα τοῦ τέκνου των ἐπὶ τινος ἡμέρας.

2. - Ποῖον τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος διὰ τὴν ὀνοματοθεσίαν; Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται παρέκκλισις ἀπὸ τὸν κανόνα; Ἀναγγελία τοῦ ὀνόματος εἰς τοὺς γονεῖς (τὰ *σχαρίκια*).

3. - Προγνωστικά διὰ τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἐν γένει διὰ τὸ μέλλον τοῦ βαπτιζομένου ἢ διὰ τὸ γένος τοῦ ἐπομένου παιδίου ἀπὸ τοὺς σχηματισμοὺς πού κά-

μνει τὸ λάδι χυνόμενον εἰς τὴν κολυμβήθραν. - Πρὸς ἀποτροπὴν θηλυγονίας ὁ νουνός κατὰ τὴν βάπτισιν κοριτσιοῦ φορεῖ τὸ σακκάκι του ἀνάποδα, γὰρ νὰ γυρίσ' πιδὶ (Αἰτωλία).

4. - Πράξεις συμβολικαὶ κατὰ τὸ βάπτισμα ἢ μετ' αὐτό. "Ἐν παράδειγμα· εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «ἅμα βαφτιστῆ τὸ παιδί, ὁ παπῆς δένει μιὰ κορδέλλα μὲ τρεῖς κόμπους (σταυρώματα ἢ σταυρόκομπους), τὴν περνᾷ ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ σάντολου (ἀναδόχου) καὶ περνᾷ τὸ παιδί ἀπὸ μέσα, ἀφοῦ τὸ ντύσῃ ἢ μαμμὴ· πρὸβλ. τὸ κρέμασε στὸ λαιμὸ ντον· τοὺς σταυρόκομπους τοὺς λύνουν εἰς τὸ τραπέζι, πού ἐπακολουθεῖ τὴν βάπτισιν.

5. - Ἄλλαι προλήψεις: π.χ. τὸ παιδί πρέπει κατὰ τὸ βάπτισμα νὰ κλάψῃ. Ποῦ πλύνονται τὰ ροῦχα τοῦ παιδιοῦ, πού τοῦ ἐφόρεσαν εἰς τὴν βάπτισιν; (εἰς τὴν θάλασσαν ἢ ἄλλου;) Ποῦ χύνονται τὰ νερά;

6. - Τὸ ἀξίωμα τοῦ ρουνοῦ. Ταξίματα, μαρτυριάτικα.

ε) Παράδοσις τοῦ νεοφωτίστου ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου εἰς τὴν μητέρα.

Λόγοι καὶ εὐχαὶ συνοδεύουσαι τὴν παράδοσιν: π.χ. "Οβριὸ μου δωσες, Ρουμὸ σοῦ δίνω. Νὰ σοῦ ζήση! Νὰ τὸ φλάξ'ς ὡς τὰ δώδικοα χρόνια ἀπὸ φωτιά καὶ νὰ γέν' καλὸς ἄνθρωπος (Αἰτωλία).

Πράξεις συμβολικαὶ: π.χ. εἰς τὴν Κεσάνην τῆς Θράκης τοποθετοῦν ἐντὸς τῆς θύρας τὸ ὑνί, σκεπασμένον μὲ ὕφασμα, ἢ δὲ μητέρα πατεῖ ἐπ' αὐτοῦ καὶ λαμβάνει τὸ βρέφος ἀπὸ τὸν νουνόν, ἀσπαζομένη τὴν χεῖρα του. Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην σβήνουν τὴν λαμπάδα μέσα εἰς ἕνα ποτήρι κρασί καὶ τὸ πίνουν ὁ σύντεκνος μὲ τὴ συντέκνισσα, ἀνταλλάσσοντες εὐχάς, ὡς "Ἄξιο τὸ μιστό σου, σίντεκνε! — "Ἄξιο νὰ τὸ κάμῃ ὁ Κύριος! Καλὰ ἀναθροφίκα. Καλοπόταγο νὰ ναι κτλ.

ς) Ἑστίασις. (Τὸ τραπέζι τοῦ ρουνοῦ, πογωνίκα, μπουγανίκα).

1. - Φαγητὰ καὶ γλυκύσματα, τραγοῦδια τῆς βάπτισης καὶ εὐχαί: π.χ. "Ἀπού "βαλε τὸ ἔλαιος, νὰ βάλῃ καὶ τὸ κλῆμα! (Κρήτη).

2. - Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν ἐστίασιν ταύτην: μαντικὴ (ὁμοπλατοσκοπία). πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὸ νὰ γίνῃ τὸ παιδί καλόφαγο· διάφοροι ἄλλαι συνήθειαι: π.χ. ἢ μαμμὴ ἔχουσα κουλλούραν καὶ καρῦδια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της περιφέρει γύρω εἰς τὴν τράπεζαν φωνάζουσα: ἶχα - χού, μίχου - χόν!, ἕως διου πέσουν τὰ καρῦδια γύρω εἰς τὰ πόδια τῶν παιδιῶν (Στενήμαχος).

3. - Δῶρα τοῦ παπποῦ ἢ τῆς γιαιγιᾶς πρὸς τὸ νεοφώτιστον (μπατίκα): στυκούμενο πρᾶμα, μιὰ ἀμυγδαλιά, μιὰ συκιά, μιὰ ἑλιά κτλ. (Ἄν. Κρήτη).

ζ) Ἡ ἀπὸ βαπτίσεως συγγένεια.

Σχέσεις ἀναδόχου καὶ ἀναδεκτοῦ, ὡς καὶ ἀναδεκτῶν τοῦ αὐτοῦ ἀναδόχου μεταξὺ τῶν (συναδέρφια).

Προνόμια καὶ καθήκοντα τοῦ ἀναδόχου :

1. - Ἡ πρώτη μετάληψις τοῦ ἀναδεκτοῦ.
2. - Δῶρα τῆς παράμονης τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων καὶ τοῦ Πάσχα (φωτίκι). Εἰς τί συνίστανται ταῦτα καὶ μέχρι ποίας ἡλικίας συνηθίζονται ;
3. - Ἄλλαι ὑποχρεώσεις τοῦ νονοῦ· π. χ. ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ βρέφους καταβάλλει αὐτὸς τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας.

Η'. Ἀνατροφή.

α) Χοροὶ καὶ παιγνίδια νηπίων :

1. - Ταχταρίσματα (νυλιλίσματα, μεχλεντίσματα). Παραδείγματα :

*Τάχι - τάχι - τάχι του
κι οὔλοι τραγουδάτι του
κι οὔλοι λέσι του νὰ ζῆ
κι νὰ μὴν ἀβασκαθῆ* ("Αγραφα).

*Τὸ παιδί θέλει χορό,
θέλ' ἀγρό, θέλει κοκὸ κτλ.*

2. - Παιγνίδια τῆς μητέρας, διὰ νὰ κάμῃ τὸ μωρὸ τῆς νὰ γελᾷ καὶ νὰ χαρῆ.

Μιμῆσεις φωνῶν ζῴων (τῆς γάτας, τοῦ σκύλου, τοῦ ἄρνοιου κλπ.). Ἄλλα παιγνιδάκια· π.χ. : *Τὸ κουπεπέ, τὰ ποδαράκια, τὰ δαχτυλάκια, τὰ παλαμιάκια, τὸ πηγουνάκι, ἡ φωτίσα κλπ.* Παράδειγμα :

*Πάει, πάει τὸ μερμηγκάκι
γιὰ ψωμάκι, γιὰ τυράκι
στοῦ παιδιοῦ μου τὸ λαιμάκι.*

3. - Ἐπιφωνήματα καὶ θωπευτικαὶ ἐκφράσεις τῆς μητέρας :

*Χόπουτα ! - Μανάρι μου, πουλάκι μου, καναρίνι μου - ὁ ρήγας μου, ὁ γαμ-
προύλης μου κτλ.*

β) Παιδικὰ ἔσματα. Π. χ.

*Φράγκο, λελέγκο,
παῖξε τὴν καμπάνα,
νὰ κατεβοῦν οἱ Φράγκοι,
νὰ φᾶνε μακαρούνια
μὲ τὰ χροσὰ πιρούνια.*

γ) Προσευχαί, πού μανθάνει ἡ μητέρα στὸ παιδί της, καὶ λοιπὴ θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγησις (τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, ψυχοφελῆ ἀλφάβητα, δωδεκάλογοι). Ἡ θεία μετάληψις (τὸ χρυσὸ δοντάκι).

Παραδείγματα παιδικῶν προσευχῶν:

*Ἐλα, Χριστέ, νὰ φᾶμε
καὶ Παναγιά κουβάνε (Θράκη).*

*Ἦφαγα κ' ἐχόρτασα,
τὸν Θεὸν ἐδόξασα
κ' εἶπα: Λόξα νὰ ᾄξῃς, Θέ μου,
Παναγία καὶ Χριστέ μου (Κρήτη).*

*Πέφτω, κάνω τὸ σταυρό μου,
ἄρματα ἔχω στὸ πλευρό μου·
δοῦλος τοῦ Θεοῦ λογοῦμαι
καὶ κανένα δὲ φοβοῦμαι (Κρήτη).*

δ) Ἀπαγορεύσεις πράξεων πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ.

Π. χ. νὰ μὴ σφυρίζῃ τὴν νύκτα, διότι μαζεύονται οἱ διαβόλοι· νὰ μὴ βάζῃ τὸ ψωμί ἀνάποδα, διότι μουντζώνει τὸ Θεὸ κτλ.

ε) Διδασκαλία σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἱερεῖς, τοὺς γέροντας κλπ. καὶ τρόπων καλῆς συμπεριφορᾶς.

Π. χ. νὰ φιλῇ χέρι· νὰ μὴ κάθεται μὲ τὸ ἕνα πόδι ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο· ὅταν πίνῃ νερὸ ἐνώπιον ἄλλων, νὰ στρέφῃ τὸ πρόσωπον πρὸς τὰ πλάγια ἢ ὀπίσω κτλ.

ς) Ἐξηγήσεις διαφόρων φυσικῶν φαινομένων πρὸς τὰ παιδιά:

Π. χ. διὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἥλιος πάει νὰ ταῖσῃ τὰ παιδιά του.

ζ) Ἐκφοβισμοὶ νηπίων.

Ὁ μούτος, ὁ μπαμπούλας, ὁ γέρος, ὁ λύκος. Ὁ Ἑβραῖος πού κλέφτει τὰ παιδιά, ὁ κατσίβελος κτλ.

η) Τιμωρίαι παιδίων καὶ σχετικαὶ προλήψεις:

Π. χ. τὰ παιδιά δὲν τὰ χτυποῦν μὲ τὴ σκούπα (διατί);.

θ) Παιδικὴ γλῶσσα.

Αἱ πρῶται λέξεις τοῦ παιδιοῦ: *μπαμπᾶ, τατᾶ, μαμά, μπρού, τσιτσι, τζιζ, νινί, νανά* κτλ. μὲ τὴν σημασίαν των.

Θ'. Σχολικὰ ἔθιμα (ἄλλοτε καὶ τώρα)

α) Σχολικὰ εἶδη:

Ἡ σάκκα (φύλακας, ἀφύλακας, χαρτοφύλακας, στέκα, μαρούδα κλπ.), ἡ

πλάκα ἢ πινακίδα, τὸ πετροκότυλο, ἡ τζάπλα κλπ. - Τὰ τοπικά τῶν δνόματα, - Ὑλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατασκευάζονται κτλ.

β) Συνήθειαι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν μαθημάτων.

Πῶς «ἀξίωσαν» ἄλλοτε ἓνα μαθητὴν, ὅταν προήγετο ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην; - Ποία συνήθεια ἐπικρατεῖ, ὅταν τὸ παιδί πηγαίνει διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ σχολεῖον; Π. χ. ἡ μητέρα παίρνει ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τὸ *φάλι* (διμφάλιον λῶρον) τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ τὸ δείχνει, *για νὰ μαθαίνη τὰ γράμματα* (Ἄν. Κρήτη); ἄλλοῦ τοῦ βάζει εἰς τὴν σάκκα του τὴν πάννα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγεννήθηκε. - Πειράγματα τῶν παλαιῶν μαθητῶν.

γ) Τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σύστημα. Μαθήματα.

Πίνακες καὶ μέθοδοι πρὸς διδασκαλίαν τῆς πρώτης ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς. Τὰ *σκολειαρόπουλα* ἢ *γραμματικουδία* ἢ *δασκαλοῦδια* ὁ *πρωτόσκολος*, ὁ *ἄρμουνεντής*, ὁ *εὐταξίας* κλπ. Τὸ *δειχτρον* ἢ *δειχνί* κλπ. - Ἄναγνώσματα: *Κτωήχι*, *ψαλιήρι* κλπ. - *Σταυροβοήθει*. - Μαθήματα ἀπαγγελίας: π. χ.

«Ἄρξον, χεῖρ μου ἀγαθή,
γράφον γράμματα καλά,
μὴ δαρθῆς καὶ παιδευθῆς
κ' εἰς τὸν φάλαγγα βαλθῆς».

Μαθητικαὶ προσευχαὶ (τὰ βλόγια). Ψυχοφελῆ ἀλφάβητα, δωδεκάλογοι κλπ.

δ) Παιγνίδια μαθητῶν. Αἰνίγματα, καθαρογλωσσήματα κλπ.

ε) Ἄγυρμοὶ μαθητῶν.

Π. χ. τὴν 1^{ην} Μαρτίου *ἐγύριζαν τὴν χελιδόνα*, τὴν Μεγάλην Πέμπτην τὸν Σταυρόν, ψάλλοντες εἰδικὰ ἕσματα.

ς) Σχολικαὶ τιμωρίαι.

Ἐλαφραὶ τιμωρίαι: Ὁρθοστασία ἐπὶ ἑνὸς ποδός, τράβηγμα τοῦ αὐτιοῦ, γονάτισμα κλπ. Βαρεῖαι τιμωρίαι: Φάλαγγας, ἀκάβαλλος κλπ.

ζ) Τρόποι ἀμοιβῆς τῶν διδασκάλων κατὰ παλαιότερας ἐποχάς:

Τὸ *δεντεριάτικο* ἢ *σαββατιάτικο* ἢ *βδομαδιάτικο* (χορήματα προσφερόμενα ἐκάστην Δευτέραν ἢ Σάββατον ὑπὸ ἐκάστου μαθητοῦ). Ἐγγραφα συμφωνιῶν δι' ἰδιαιτέραν διδασκαλίαν. *Κανίσκια*, *σκουτελικά* καὶ λοιπὰ δῶρα πρὸς τὸν διδάσκαλον.

Ι'. Ἐπαγγελματικὴ μαθητεία.

α) Πρόσληψις μαθητενομένου εἰς ἐργαστήριον, μύλον, πλοῖον κλπ. (*τσιράκι*, *μοῦτσος* κλπ.). Ἔργα καὶ ὑποχρεώσεις αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν μα-

στύρων καὶ τοῦ προϊσταμένου. Θέσμια γραπτά καὶ ἄγραφα, ρυθμίζονται τὰς σχέσεις τῶν ὑφισταμένων πρὸς τοὺς προϊσταμένους.

β) Ἄμοιβαὶ καὶ δικαιώματα τῶν μαθητευομένων.

Μανθάνουν τέχνην μὲ πληρωμὴν; Κατὰ ποίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους ἔχουν ἄδειαν; (ἀπολυσίῳ). Στοιχίση.

γ) Δοκιμασία μαθητευομένου καὶ ἀναγόμεναι αὐτοῦ εἰς κάλφην ἢ μάστορην. Πῶς ἐγένετο τὸ ἀξίωμα του; Σύμβολα ἐκάστου τεχνίτου.

ΙΑ'. Παιδικαὶ ἑορταί.

Ἄγυρμοὶ καὶ ἄλλαι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῶν παιδίων

α) κατὰ διαφόρους ἑορτάς (Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Φῶτα, 1^{ην} Μαρτίου, Πρωτομαγιά, τοῦ Λαζάρου, τῶν Βαΐων, τὴν Μεγάλην Πέμπτην καὶ Μεγάλην Παρασκευὴν, τὸ Πάσχα, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα, τοῦ ἁγίου Τρύφωνος, τὴν 1^{ην} Αὐγούστου κλπ.). Στολισμοὶ καὶ μεταμφιέσεις. Τραγούδια ἑορταστικὰ καὶ εὐχητικά. Συμμετοχὴ τῶν παιδίων εἰς τὰς ἑορτάς τοῦ ἔτους, τοὺς γάμους κλπ. Διάφοροι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῶν παιδίων. Π. χ.

1. - Ἀνάβουν φωτιὰς (πότε; μὲ ποίαν ὕλην; πῶς τὴν μαζεύουν; τραγούδια καὶ χοροὶ γύρω στὴ φωτιά; πῆδημα τῆς φωτιάς κτλ.).

2. - Περιφέρονται καθ' ὁμάδας. Τί κάμνουν εἰς τὰ σπίτια ποὺ ἐπισκέπτονται; Μερικὰ παραδείγματα: εἰς τὴν Λῆμμον τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ μικρὰ παιδιὰ γυρίζουν στὰ λοῦκ-λούκ. «Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζουν καὶ λέν: Λοῦκ-λούκ! Καλημέρα σας κι Ἐγιοβασίλ's. Τοὺς δίνουν λουκούμια (ζυμαρικά σπιτήσια, ἀλειμμένα μὲ λάδι καὶ σουσάμι), καρύδια, σταφίδες καὶ τὰ μαζεύουν στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο λοῦκ-λούκ, λοῦκ-λούκ, χαλοῦν τὸν κόσμον. Οἱ νοικοκυρὲς τὰ δέχονται μὲ καλὴ καρδιά καὶ τοὺς λέν: Κάτσ'τι, γὰ κάτσ' κ' ἡ κλωσσα μας! - Εἰς τὴν Στενήμαχον τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς «πᾶν οἱ κονπέλις μὲ μιὰ στάμνα κ' ἓνα ραβδί ἀποὶ κρογιὰ στοὺν ποντιάμ'. Γιμίζ'ν τὴ στάμνα κι χτυποῦντι μὲ τὸν ραβδί κι λέν: «Κι τοὺ χρόν'». Τοὺ προὺ μὲ κείνον τὸν ραβδί γυρίζ'ν στὰ συγγενικά τὰ σπίτια κι χτυποῦν τὸ ἀθροῦπ' κι λέν «Κι τοὺ χρόν'». Ἔτσ' γίνιτι κι τοὺ μπουδιακὸ (= ποδαρικό). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

β) εἰς ἄλλας περιστάσεις: π. χ. ἐν ἀνομβρίᾳ διὰ τὴν πρόκλησιν βροχῆς (περπερούνα, Καληνίτσα) κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΑΙΔΙΑΙ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΠΑΙΔΩΝ¹

Γενικά .

α) Ἐκλογὴ τάξεως.

Μὲ ποίους τρόπους καθορίζεται ἡ σειρά τῶν παικτῶν; Πῶς ἐκλέγεται ὁ ἀρχηγὸς (ἢ μάννα) τοῦ παιγνιδιοῦ;

Λαγνίσματα: 1. Μὲ τὸ κρύψιμο μικροῦ ἀντικειμένου. Μαντικὴ διὰ τὴν εὐρεσίαν αὐτοῦ (π. χ. τραύτημα τριχῶν ἀπὸ τὰ βλέφαρα, ἀπαγγελία ρυθμικῆ στίχων).

Παράδειγμα :

Ὅποιο - τό χέρι
δὲν τ' ἀφίκη,
ξερὸ - κόκκα -
λο γὰ - μείνη.

2. Μὲ τὸ ρήξιμο μικροῦ ἀντικειμένου (βώλου, πέτρας, πέννας) εἰς ἓνα σημάδι.

3. *Κορώνα ἢ γράμματα*; Ἡλίου ἢ βροχῆ; Βρόχα ἢ ξέρα; κττ.

4. *Μονὰ ἢ ζυγά*;

5. *Κοντὸ ἢ μακρὸ*;

6. Μὲ τὸν κόμβον μανδηλίου.

7. Μὲ τὴν ρυθμικὴν ἀπαγγελίαν λέξεων π. χ.

Ἀνέβηκα σὴν πιπεριά γὰ κόψω ἓνα πιπέρι
κ' ἢ πιπεριά τσακίστηκε καὶ μοῦ ὅσπασε τὸ χέρι.

β) Μὲ ποίους τρόπους χωρίζονται οἱ παῖκται εἰς δμάδας; Π.χ.

1. Μὲ τὰ δάκτυλα. (*Τὶ πιύρνεις*; *μεισιανὸ ἢ δείχτη*);

2. Μὲ συνθηματικὰς λέξεις (οὐρανὸς - ἥλιος, φεγγάρι - ἀστέρι, μῆλο - σῦκο).

γ) Ἄλλαι συνήθειαι κατὰ τὰς παιδιὰς:

1. Διὰ τὴν εὐρεσίαν ἀπολεσθέντος ἀντικειμένου (κατάδεςμοι, καρφώματα κλπ.). Παράδειγμα: *Δένω, δένω* (ἢ *καρφώνω*)! — *Τὶ δένεις*; — *Τὸ δαίμονα!* — *Τὶ σόκαμε*; — *Μοῦ πῆρε τὸ τόπι.* — *Νὰ πάη γὰ τὸ βροῆ!*

¹) Καλὸν ὑπόδειγμα περιγραφῆς παιδιῶν ἀποτελεῖ ἡ συλλογὴ τοῦ Δ. Λουκοπούλου, Ποῖα παιγνίδια παίζουν τὰ ἑλληνοπούλα, Ἀθήναι 1926, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ παραπέμπομεν κατωτέρω χάριν σαφηνείας. Περὶ συστημάτων κατατάξεως παιδιῶν βλ. *Εὐ. Πανλίνη*, Ἡ παιδία. Ἐν Ἀθήναις.

2. Διὰ τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ ψευδομένου ἢ τοῦ πταίσαντος (τοῦ ζαβολιάρου). Ὁ ὄρκος τῆς ἀλεπούς κλπ.

3. Διὰ τὴν σύναψιν φιλίας ἢ τὴν διακοπὴν τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ παικτῶν.

4. Εὐχαὶ καὶ ἀπευχαὶ κατὰ τὸ παιγνίδι, διὰ τὴν κερδίσει ὁ φίλος καὶ τὴν χάσει ὁ ἀντίπαλος.

δ) Ποινὰὶ ἠττωμένων κατὰ τὰ παιγνίδια.

1. Περιφορὰ τοῦ νικητοῦ ἐπὶ τῶν χειρῶν ἢ ἐπὶ τῶν νώτων.

2. Περιπάτημα μὲ τὰ τέσσερα.

3. Κτυπήματα τῆς μύτης διὰ τοῦ μέσου δακτύλου (πρβλ. ἀρχ. σκανθαρίζειν).

4. Κτυπήματα διὰ λωρίου ἐπὶ τῆς ράχεως.

5. Μίμησις φωνῶν ζῴων.

6. Ἀπαγγελία ὠρισμένων στίχων κττ.

ε) Συνθηματικὴ γλῶσσα κατὰ τὰς παιδιάς.

ΠΑΙΔΙΑΙ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ

Α'. Μονήρεις ἀσχολίαι

(παιγνίδια, ποὺ παίζουν τὰ παιδιά κατ' ἄτομον).

Περιγραφή τοῦ παιγνιδίου μὲ τὸ τοπικόν του ὄνομα. Ὑψηλὸ καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον κατασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς παιδιᾶς ὑπ' αὐτῶν τῶν παιδίων. Φωτογραφίαι, εἰ δυνατόν, πρὸς διασάφησιν.

Παραδείγματα τοιοῦτων παιγνιδίων μὲ τὰ κοινότερα ὀνόματά των :

1. Τὸ ἄλογο. - 2. Τὸ στεφάνι. - 3. Ἡ σβούρα. - 4. Ὁ ἀετός. - 5. Ἡ σκάστρα ἢ τὸ χτυπάρι. - 6. Ἡ λιτσιλίστρα ἢ τσιλιλίστρα. - 7. Τὸ λάσιχο. - 8. Ἡ τσαμπούνα. - 9. Ἡ βούβα ἢ βούγγα. - 10. Ὁ σβούντουρας ἢ τὸ γκριγκανίδι. - 11. Ὁ μπουρμπουλας. - 12. Ἄλλα παιγνίδια διὰ τὴν παραγωγὴν ἤχου ἢ κρότου (τὸ κολοκῦθι, τὸ καλάμι, οἱ χτυπαριές, ἡ τρακατρούκα). - 13. Διάφοροι ἀπασχολήσεις μικρῶν παιδίων, ὡς κατασκευὴ ἀθυρμάτων (κοῦκλες, κοκοράκια, παραβάκια), κηροπλαστικὴ κλπ.

Β'. Κοινοπραξίαι

(παιγνίδια ποὺ παίζονται ἀπὸ δύο ἢ περισσότερα ἄτομα, τὰ ὅποια συνεργοῦν διὰ τὴν ἐπίτευξιν κοινῆς ὠρισμένου σκοποῦ).

Παραδείγματα τοιούτων παιδιῶν :

1. Οἱ κοῦκλες. (Βάπτισις, γάμος τῆς κούκλας κλπ.).
 2. Τὰ σπίτια, τὰ καλυβάκια, ὁ φοῦθρος, τὸ μαντρί καὶ ἄλλα κτίσματα.
 3. Ἡ μαμὰ καὶ ὁ μπαμπᾶς. Οἱ κουμπάρες. Ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρός κτλ.
 4. Ἡ ἀργαστήρι ἢ τὸ μαγαζί. Ὁ μπακάλης. Ὁ πωλητὴς καὶ ὁ ἀγοραστής.
- (Βλ. Λουκοπούλου, Ποιᾶ παιχνίδια παίζουν τὰ ἑλληνόπουλα, σελ. 204 καὶ 205).
5. Οἱ στρατιῶτες. Γυμνάσια, ψευδομάχαι κλπ.
 6. Ἡ πάπια μὲ τὰ παπάκια.
 7. Ἡ κλωσσα καὶ ὁ κόρακας.
 8. Τὰ προβατάκια ἢ τ' ἀρνάκια (Λουκοπ. αὐτ. σ. 175).
 9. Ὁ Μπαρμπαβασιλῆς (τὸ χλιμπέρι, τὸ ριζό, ποῦ ξεκούφανε τὸ ζῶ) ἢ τὸ κουτσὸ τὸ ποδάρι (Πάπλο, παίρνω τὸ κοντάρι καὶ χτυπῶ τὸν καβαλλάρη).
 10. Τὸ τσιμπητὸ (τσιμπι τσιμπι τὸ λεφτὸ (ἢ τὸν ἀπὸ) ἢ τζίμπι τζίμπι, κόρακα, ποῦ τὰ πᾶς τὰ πρόβατα κτλ. ἢ Ἀκριβίτσα - βίτσα καὶ καλογερίτσα κτλ. Ἔνα μού δίδει, τράκα - τσιούκα, πέγκα - λέγκα κτλ.

11. Κυκλικοὶ χοροί. (Γύρω - γύρω ὄλοι ἢ γύρω - γύρω τ' ἄλωνάκι κτλ.).

12. Διαλογικαὶ παιδιαὶ ἐν κύκλῳ μὲ ἓνα παιδί εἰς τὸ μέσον ἢ καὶ ἔξω τοῦ κύκλου. Παραδείγματα :

- α) Ποῦ θὰ πᾶς, κυρὰ - Μαρία; δὲν περνᾶς, δὲν περνᾶς... (Λουκόπ. 187).
- β) Μαρία - Σοφία, ποῦ ἔναι τὰ παιδάκια σου; (κλιμακωτὸς διάλογος).
- γ) Ὁραία γκριζο, ράϊ - ραμαζάνσε... Σ' ἀγαπῶ, σὲ λατρεύω κτλ.
- δ) Ἡ Ἐλένη (Ἡ μικρὴ Ἐλένη κάθεται καὶ κλαίει...).
- ε) Ἡ πεταλούδα. (Ποῦ εἶσαι πεταλούδα; τραλαρὰ - λαρὰ — Εἶμαι μέσ' στὸ κλουβάκι, τραλαρὰ λαρὰ...).
- ς) Τζὶν τὰ πιάτα μου. Ποιὸς χτυπᾶ τὴν πόρτα μου... ἢ Ὁράντες ράντες κτλ.
- ζ) Τὸ κατσουλάκι. (Τί ἔγιναν τὰ ψάρια; — Τὰ φαγε ἢ γάτα κτλ.).

13. Διαλογικαὶ παιδιαὶ μὲ δύο κύκλους ἢ στοίχους παικτῶν κινουμένων ἐν ρυθμῶ:

- α) Ἡ ἄλυσίδα ἢ ἡ μέλισσα ἢ Ὁ παπᾶς ὁ γούμενος. (Ἔχεις πάπλωμα χρυσό; — Ἔχω καὶ μεταξωτό....) (Λουκοπ. 177). Ὁ Γιάννης ὁ στρατολάτης. Τὸ πάντρεμα.
- β) Ἔνα λεπτὸ τὸ σκόρδο, γκέο, γκέο, γκέο... (Λουκοπ. 188 - 190).
- γ) Καλησπέρα τ' ἀηδόνη, τ' ἀηδόνη τὸ παγόνη (Λουκοπ. 191).
- δ) Ἀνάμεσα τίς δυνὸ χοροὶ χορεύ' ἢ Σύρμον καὶ ἡ Οὐβροιά....
- ε) Ἡ κυρὰ Πινακωτή (Πινακωτή, Πινακωτή. — Ἀπὸ τὸ ἄλλο μου τ' αὐτί...).

14. Διάλογοι ἄπλοϊ καὶ κλιμακωτοί:

α) Σ' ἀγαπῶ, σ' ἀγαπῶ. — Ποῦ μὲ βάνεις; ...

β) Κικίκου. — Τί λές, κοκοτέ μ'; — Ποῦ ἄν' οἱ κοπέλλες; ...

15. Ἡ κούνια. Τρόποι κατασκευῆς. Τραγούδια τῆς κούνιας (π. χ. Κούνια, νιρὸ δὲν ἔχονμι τοὶ πγοῖός θὰ πάη νὰ φέρη; ... (Κυδωνία).

16. Ἡ τραμπάλα ἢ δραμπάλα. Πῶς κατασκευάζεται; Τί τραγουδοῦν; (π. χ. Τράμπα, τραμπιλλίζομαι, πέφτω καὶ τσακίζομαι κτλ. ἢ Ζύα, ζύα, δαίμονα, | μὴ σὲ πάρη δαίμονας κτλ.). (Λουκοπ. 158).

17. Τὸ σκαμνάκι ἢ καρεκλάκι ἢ βαβαλάκι ἢ ποῦ τὸ πᾶμε τοῦτο; (Λουκ. 193).

18. Τὰ καρᾶβια (ἴταν ὁ ἕνας σηκῶνῃ τὸν ἄλλον εἰς τὰ νῶτα ἐναλλάξ) μὲ τοὺς σχετικὸς διαλόγους: (Τί ἄναι πάνω; — Οὐρανός ἢ Τί θεωρεῖς; — Τὸν οὐρανὸ ἢ Πόσα ἀστέρια ἔχει ὁ οὐρανός; Λουκοπ. 157).

19. Τὰ σκαμνάκια ἢ ὁ ξεροπόταμος ἢ τὸ προατολάγκ' (Πόντος. Λουκοπ. 156).

20. Ἡ κωλοθημονιά. — 21. Ἡ πορδοβαρέλλα. — 22. Τὸ τρίκωλον (Πόντος) ἢ κροκωλιά (Κύπρος) κτλ.

Γ'. Ἀνταγωνισμοὶ

(παιγνίδια, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντενεργεῖ ἄτομον πρὸς ἄτομον ἢ ὁμάς πρὸς ἄτομον ἢ ὁμάς πρὸς ὁμάδα).

I. Ἀνταγωνισμὸς ἀτόμου πρὸς ἄτομον

α) εἰς ἐνεργείας σωματικὰς

1) διὰ τὸν ἔλεγχον μυϊκῆς δυνάμεως (ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα):

1. Τὸ τρέξιμον ἢ ἡ τρεχάλα. — 2. Τὸ πῆδημα (ἀπλοῦν καὶ τριπλοῦν).

3. Ἄλλα πηδήματα: Ὁ ἀβγατιστής ἢ ἡ ἀβγατιστή (Λουκοπ. 155), τὸ σκουφάκι, τὸ ἕνα μας τὰ δύο μας, ἐντεκούλια - δωδεκούλια κτλ.

4. Τὸ λιθάρι. — 5. Τὸ τζιρίτι (ἀκόντιον). — 6. Ἡ σφεντόνα.

7. Τὸ πάλαιμα. Λέξεις καὶ ἔκφρασεις σχετικαὶ μὲ τὸ πάλαιμα: π. χ. παλσί-στρα ἢ θὰ σὲ πάρω ἢ θὰ μὲ πάρης: καταποννάω ἔφαε ἢ μύτη τ' χῶμα κτλ.

8. Ἄρσις βαρῶν (διὰ τῶν χειρῶν, διὰ τῶν ὀδόντων).

9. Ἐλξις (ἀρχ. ἔλκυστινδα).

10. Κολύμβημα καὶ θαλάσσιαι παιδιαί.

2) διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς δεξιότητος:

1. Τὸ τόπι (κινῶ γιὰ μία — ἀκίνητο, ἀμίλητο, ἀγέλαστο, κουτσό, τούρ, μπι-νιέρα, στεφάρι — κινῶ γιὰ δύο κτλ.). Διάφοροι ἄλλαι σφαιρίσεις.

2. Διάφοροι σκοπεύσεις: στὸ σημάδι, πλόκος ἢ κούτσινας κτλ.

3. Οἱ βῶλοι. Διάφορα παιγνίδια μὲ βώλους ἢ καρύδια, βαλμένα σὲ μιὰ

γραμμή, μέσα σὲ κύκλο (ρόδα), στὸν κοῦκκο, στὴ γούβα ἢ στὶς γουβίτσες, στὴν κεραμίδα κλπ. Μὲ ποίους τρόπους ὀρίζεται, ποῖος θὰ ρίψη πρῶτος; (Λουκοπ. 59-63. 87).

4. Τὰ λακκάκια ἢ λακκουνδάκια (Λουκοπ. 46)· τὰ φουσι (αὐτ. 49)· ζῖν-ζῖν-τόπ (*Αρρη Κόρακα, Ἐναμνήσεις ἐξ Ἐγγιάλου).
 5. Οἱ ἀμάδες· παλλέτια (Κρήτη), πλάκες (Κύπρος), λάμπαζα (Πόντος), (Λουκοπ. 64), ὁ μπούτης (αὐτ. σ. 66).
 6. Τὰ τσοῦνια (μὲ 9 ξύλα ὄρθια) (ἀρχ. πασσαλισμός).
 7. Τὰ κότσια ἢ οἱ βασιλιάδες (ἀστράγαλοι) (Λουκοπ. 99-109).
 8. Τὰ πεντόβολα, τὸ δεκάγουλο, οἱ ἐννιάδες (Λουκοπ. 82. 85. 86).
 9. Κορόνια-γράμματα, Μᾶρκος ἢ κοπέλλα, τὸ ψηλὸ (Λουκοπ. 110, 111).
 10. Τὸ τοιχάκι ἢ ὁ τοίτος (Λουκοπ. 115).
 11. Τὸ στριφτὸ ἢ τὸ τσικ ἢ βαρετούλι ἢ ἡ χτυπητὴ (ἀρχ. στρεπτίνδα).
 12. Τὰ καρφιά, τὰ παλούκια ἢ καζίκια (ἀρχ. κυνδαλισμός).
 13. Ψωμάκια ἢ πιτιάκια, πεταλίδια ἢ κονταλάκια, δεκαλίστρες κτλ. (ἀρχ. ἐποστρακισμός).
 14. Καλόγερος, καραμᾶνα ἢ κοντοόγιο, καραμπάνα, φεγγαράκι ἢ πετροφέγγαρο, ζυγός, κοντσοηλῖος, σάλιακας ἢ χοχλιός. Τὸ κοντσάκι (Λουκοπ. 88-98).
 15. Ἐτριβίτσα - βίτσα.
 16. Ἡ πρέζα (πωλητὴς καὶ ἀγοραστὴς).
 17. Τὸ λουρι (ἀρχ. ἱμαντελισμός).
 18. Τὸ δαχτυλίδι.
- 3) διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἱκανότητος τῆς λαλιᾶς:
1. Καβούκι (ὅταν μετροῦν ἀπνευστὶ ἕως τὰ ἑκατόν).
 2. Ἡ πάπια (αὐγὸ καὶ πάλι αὐγὸ καὶ πάλι κίρκινο αὐγὸ).
 3. Σκουληκομερμηγκότρυπα καὶ ἄλλα καθαρογλωσσήματα.
- β) Ἐνταγωνισμοὶ εἰς ἐνεργείας διανοητικᾶς. Παραδείγματα:
1. Τριώδι, τρίλια, τρίτσα, τριώτα (Λουκοπ. 139).
 2. Τεσερωτά (Λουκοπ. 143).
 3. Ἐννιάρα ἢ ἐννιάπετρο, δεκάρα, δωδεκάρα (Λουκοπ. 141 καὶ 144).
 4. Οἱ λάκκοι (Λουκοπ. 137). Τὰ κίτσια (αὐτ. 146).
 5. Ὁ μικρὰ ἢ οἱ κολοκύνθες (Λουκοπ. 152).
 6. Ἐριθμοὶ ἢ γράμματα.
 7. Ἡ κολοκυνθὰ ἢ τὸ δέντρο, (Καστελλόρ.). Ἐρίτης-παρίτης (Σάμος-Χίος), τὰ καντηλέρια (Κωνσταντινούπολις), ὁ φορτωμένος (Λουκοπ. 201).
 8. Ἡ χήνα.

9. *Τὸ πουλάκι ἢ ὁ κορδομπάτσ.*
10. *Πουλάδες καὶ πετεινοί.*
11. *Γιάντες, τὸ ζινάμπιν (Κύπρος), τὸ φιλιπὶ (Κίος).*
12. *Τὸ μπιζ! (Λουκοπ. 168).*
13. *Τίνος εἶναι ἐπάνω - κάτω; ἢ Πόσα φύλλα ἔχει τὸ δεντρί (Λουκοπ. 203). — Πίττα - πίττα καὶ λουκάνικα. — Μέλι ἢ ξύδι;*

14. - Αἰνίγματα.

γ) Ἐνταγωνισμοὶ εἰς ἐνεργείας βουλευτικῆς.

1) Ἐποχρεωτικὴ μίμησις τῶν κινήσεων τοῦ ἄλλου:

1. *Πετάει - πετάει! (Λουκοπ. 195).*

2. Ἐμπρός - ὀπίσω.

3. Κροῦσις χειρῶν.

4. *Τοῦ διαβόλου τὸ τραγούδι.*

2) Ἐποχρεωτικὴ ἀκίνησις:

1. *Τ' ἀγκούις.*

2. Βουβοί.

3. Ἀγέλαστοι.

4. *Τὸ δειλίασμα (Μάνη). Συντηρηχτὸ (Κρήτη).*

II. Ἐνταγωνισμὸς ὁμάδος πρὸς ἄτομον ἢ ὁμάδος πρὸς ὁμάδα

α) χωρὶς νὰ ὑπάρχη κοινὸν ὁμαδικὸν συμφέρον.

Μερικὰ παραδείγματα μὲ τὰ κοινότερα ὀνόματά των:

1. *Τὸ κρυφτὸ ἢ τὸ κρυφτούλι, τὸ χωστὸ κλπ. (Λουκοπ. 165 καὶ 167).*
2. *Τὸ κνηγητὸ (αὐτόθι 21).*
3. *Τὸ κοντσό, κοντσαμνιά ἢ ἀμολυσιά ἢ κακὴ καβούρα (αὐτόθι 22).*
4. *Κάθουμαι - δὲν κάθουμαι, φανεροφάναρο ἢ κωλοκαθιστός.*
5. *Λύκε, λύκε, εἰς ἔδω;*
6. *Ἡ γρέτσα (Γρέτσα, γρέτσα, ποῦ πᾶς; ...).*
7. *Ζύμη ἢ προζύμι (Λουκοπ. 28).*
8. *Τὸ πουλί - τὸ πουλί. Τὸ λουρί. Μίρμιλλος (Κύπρος) (Λουκ. 206. 207).*
9. *Ἡ τυφλόμυγα (φλομυῖα, φλομύδα, τυφλοπάνα, τυφλίτης, ὁ στραβός, ὁ Τυφλογιάννης, ἡ βαβούλα, ἡ μαμίτσα, ἡ τσιτσιλεπία (Πόντος) (Λουκοπ. 163).*
10. *Ἄναφέ μου τὸ κεράκι ἢ ἡ φωτία (Μάνη) ἢ τὸ ψαλιδάκι (Τήλος). Πέτρα, γῆς. Πίτουρα μία! Πιάνουμε τὸ ξύλο (Λουκοπ. 170 καὶ 171).*
11. *Γάτα καὶ ποτίκι ἢ ἡ γατίτσα (Λαογρ. 6, 152).*
12. *Ἡ κουρούνα ἢ κρακρούνα (Λουκοπ. 26), τὸ μοίρασμα (αὐτόθι 24).*

13. Τὸ *μαντηλάκι* ἢ *ἀκονάκι* (Λουκοπ. 34 καὶ 35).
14. Ἐψήθη ἢ ψήθηκε! (ἀρχ. χυτρίνδα).
15. Ἡ *γουρούνα* ἢ *γουρουνίτσα* (Λουκοπ. 132).
16. Ὁ *παπᾶς* ἢ ἡ *παπαδιά* (Λουκ. 173), ὁ *φρεᾶς* (Σύμη), ὁ *τουρᾶς* (Χιμάρα).
17. Ἡ *τσοκαρία* ἢ *ἐλευθερία*, τὰ *κουραδέλια*, ὁ *τριτζελας* (Λουκοπ. 72 καὶ 74).
18. Τὸ *κλωτσοσκούφι* (*φρεσλεμέ*, Πόντος).
19. Τὸ *τριπόδι*, *καμάκα* ἢ *κατσαμάκα* ἢ *δράνια* (Σάμος) (Λουκοπ. 79).
20. Τὸ *δαχτυλιδάκι*.

β) Ἀνταγωνισμὸς ὁμάδος πρὸς ἄτομον ἢ ὁμάδος πρὸς ὁμάδα μὲ κοινὸν ὁμαδικὸν συμφέρον.

1. Ἡ *σκλάβρα* ἢ τὰ *σκλαβάκια* ἢ *ἀμπάριζα* ἢ *ἀμπάρες*, ἡ *φωτιά* ("Ἄρτα) (Λουκοπ. 29).
2. *Κουτσαλωνάκι* (κουτσὸ κυνηγητὸ καθ' ὁμάδας).
3. Τ' *ἀηδόνη*, τ' *ἀηδὸν* ἢ τὸ *μέλι* - *μέλι* ἢ ὁ *Μάης*.
4. *Περγᾶ* - *περγᾶ* ἢ *μέλισσα* ἢ *τρανηχτήρα* (Μάνη) (Λουκοπ. 180).
5. Ἡ *καμήλα* ἢ *ξυλογαϊδάρα*. ("Ὀρθοπουλιά (Παρνασσίς), ἀπὸν' *καβάλλα* ("Ἀκαρν.), *καμπλίτσα* (Μακεδ.), *δρθομηλιά* (Καλαβρ.), *ἀμπάρι* (Βέροια), τὸ *λουτροδὸ* (40 Ἐκκλ.) (Λουκοπ. 160) κλπ.
6. *Σάνταλα* - *μάνταλα*, *λέντσε* (Μάνη), *σάμι* - *σάμι* τὸ *λουρι* (Κάρπαθ).
7. Τὸ *μαυροσιάφυλο* (Κορώνη), οἱ *κοκκάλες* (Σύμη) *σιγάλα* - *σιγάλα* (Λιβήσιον).
8. *Τόπα* - *γύρα* ἢ *ζόπ* - *ζόπ* - *τιριζόπ* (Αἰτωλ.) τὸ *μέσα ἄλων* ("Ἀμφισ.) τὸ *λεμονάκι* (Βιθυν.) (Λουκοπ. 53 καὶ 55).
9. *Τόπα μία* ("Ἡπειρ.) ἢ *βαρετὸ τόπι* (Καράβρυτα). Ἄμπάριζα (Αἰτωλ.) (Λουκοπ. 37). Τὸ *μπαλόνη* (Λουκοπ. 40).
10. Ἡ *πυροσιά* (Μακεδ.), (ἀπάλα "Ἡπειρ.) ἢ *ἀπάλα* (Αἰτωλ.) (Λουκοπ. 51).
11. Ἡ *σκλέντζα* ἢ *κλέντζα*, *ἀτσελέγκι* (Κρήτη) (Λουκοπ. 123 καὶ 127).
12. Τὸ *ταελέκι* ἢ *ξυλίκι* ἢ *τουλίκα*, ἡ *λέγγα* (Λουκοπ. 129 καὶ 131).
13. Τὰ *καστέλλια*, τὸ *καστρί*, ἡ *τσιούκα* (Λουκοπ. 70).
14. Τὰ *ρούμπαλα* ("Ἀκαρν.), οἱ *καλόγριες* (Παρνασσίς) (Λουκοπ. 67).
15. Τὰ *σημάδια* ἢ *σημαδάκια* (Λουκ. 69).
16. Ὁ *τόκας* (Λουκ. 76), ὁ *τόκλας* ἢ *πίτσιος* (Λουκ. 77).
17. Οἱ *κλέφτες* (Λουκ. 174).
18. *Πόλεμος*, *πειροπόλεμος* κλπ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ

1940

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ¹⁾

Α'. Προξενειά.

1. - Ποῖος ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον τοῦ προξενητοῦ; Προξενητής (ἢ προξενήτρια) ἐξ ἐπαγγέλματος ἢ κανεῖς ἐκ τῶν συγγενῶν; Ὅφειλε οὗτος νὰ τηρήσῃ ὠρισμένους τινὰς τύπους κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θυράκης «ὁ προξενήτης πηγαίνει σὸ σπιτί τῆς νύφης μὲ φανάρι ἀναμμένο χωρὶς νὰ ᾄχῃ ἀναμμένο τὸ φανάρι του, δὲν τὸν δέχονται σὸ σπιτί τῆς νύφης καὶ ὅσο εἶναι αὐτὸς μέσα σὸ σπιτί, τὸ φανάρι δὲν παύει νὰ καίῃ» (Ἀρχεῖον Θυρκ. Θησ. 5,150). Εἰς Ἁγιάσσον Λέσβου ἄλλοτε οἱ προξενήτριες «βάζανι μιὰ φ'νίκα (= μαντήλια) μαῦρ' στοὺν κιφάλ' ἔπιανι στὰ κασιτάγοννά τς (= κατωσάγονα) ὡς τὴν κουρφή τ' κιφαλιοῦ· στὴ φ'νίκα ἀπουπάν' βάζαν' ἓνα κηρὶ ὄρθιο· τὸ διναν ἱκεῖ μ' ἓνα σπάγγον ἢ τὸ ᾄχουναν μέσ' στὴ φ'νίκα στοὺν πλάι, γιὰ νὰ παραίν' μπρὸς ἢ προξενειά· τοῦ κηρὶ εἶνι φώτισ'».

2. - Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις, γιὰ νὰ πιάσ' ἢ προξενειά. Μερικὰ παραδείγματα: ἢ προξενήτρια φορεῖ παράταιρες κάλτσες (μιὰ κόκκινη καὶ μιὰ μαύρη), γιὰ νὰ μὴ ματιαστῇ, ἢ κραταίει ἀπάνω της μιὰ προσοπίδα (ἄμνιον,

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Α' ἔτ. τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης, σ. 149.

Τὸ περὶ γαμηλίων ἐθίμων κεφάλαιον, ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον περὶ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν, ἔλαβον ἑκτασιν μεγαλύτεραν τῆς δοθείσης εἰς τὰ προηγούμενα, καὶ διότι εἰς τὰ κεφάλαια ταῦτα τὸ ὑλικὸν ῥεεῖ ἀφθονώτερον, καὶ διότι ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐπιστηθῇ ἰδιαιτέρως ἢ προσοχὴ τῶν συλλογῶν ἐπὶ τῶν ζητημάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀπεκάλυψεν ἡ συστηματικὴ ἔρευνα, ἢ ἐνεργηθεῖσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ τῶν ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχεῖου. Πρὸς τούτοις διὰ τῆς παραθέσεως πλείονων παραδειγμάτων καὶ ἢ γνώσις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀφορμᾶται εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ συλλογεὺς λαογραφικῆς ὕλης, πλουτίζεται καὶ τὰ τιθέμενα διὰ τοῦ ἐρωτηματολογίου ζητήματα διασαφύνται ὡς οἷόν τε πληρέστερον. Περὶ πολλῶν ἐκ τῶν ζητημάτων τούτων βλ. τὰς περὶ γάμου καὶ τελευταίας μελέτας τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφ. Σύμμεικτα, τ. Β' σ. 218 - 283 καὶ τ. Γ' σ. 232 - 362.

τσιπα) παιδιοῦ ἢ κρατεῖ τὰ δάκτυλα τῆς χειρός της κολλημένα με ἀγιοκέρι ἢ πτύει εἰς τὸν τοῖχον λέγουσα: *ὅπως κολλάει τὸ σάλιο μου στὸν τοῖχο, νὰ κολλήσῃ κι ὁ λόγος, πὺ θὰ πῶ*. Ἀκόμη προσέχει νὰ μὴ σκοιτάψῃ στὸ δρόμο, νὰ μπῆ με τὸ δεξιὸ πόδι στὸ σπῆτι, *συνδανιλίζει τὴ φωτιά* κτ. Ποίαν ἀπὸ τὰς πράξεις αὐτὰς ἢ τί ἄλλο συνηθίζουν αἱ προξενήτριαι εἰς τὸν τόπον σας;

Ἄλλαι ἐνέργειαι, γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ ἡ προξενειά. Πρὸβλ. τὴν φράσιν:

*Βάλε σκούπα καὶ φαράσι,
προξενειά νὰ μὴ χαλάσῃ (Βογατσικόν).*

3. — Τυπικαὶ φράσεις διὰ τὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως.

Π.χ. *Ἄν εἶναι τῆς τύχης, θὰ γίνῃ ἢ ἂν εἶν᾽ ἀπὸ Θεοῦ, καλὴ στερέωση, κι ἂν δὲν εἶναι, ἔδωπα τό εἶπαμε κ' ἔδωπα νὰ μείνῃ* (Μεσσηνία) ἢ *ὅταν θέλετε σεῖς ἕνα, θέλομε μεῖς δέκα!* ἢ *δὲν ἔχομε καιρὸ* κτ. Ἐκδηλώνουν οἱ οἰκεῖοι τῆς κόρης τὴν δυσ-ἀρέσκειάν των, ἂν ἡ γενομένη πρότασις δὲν εἶναι ἀρεστή; Κατὰ ποῖον τρόπον; Πρὸβλ. τὴν συμβουλήν, πὺ ἔδιδαν κάποτε πρὸς τὴν προξενήτριαν εἰς τὴν Μεσημβρίαν *«ἕμα πήγαινε πούποτα καὶ δὲν ἄρεζαν δὸ γαμβρό, ὅτι δὲν ἔρχονταν σὲ σκάλα κείνος ὁ γαμβρός: Μὴ βάης, καμέν', μὴ σκῶσ' νε δὴ βισινὴ σ' καὶ δὴ βάλ'νε σὴ γορφὴ σ'.* (Πισινή, ἢ ὀπισθία ἄκρα τῆς φούτσας).

4. — Συνεννοήσεις (μυλήματα) διὰ τὴν προῖκα. Γίνεται συνάντησις συγγενῶν πρὸς τοῦτο; ἢ δίδεται ἀπλῶς διὰ τοῦ προξενητοῦ πρόχειρος σημείωσις τῶν προικῶν (*ξάφυλλο ἢ ξωφύλλι, φατούρα* ἐν Ἠλείῳ, τὸ ἴσο ἐν Σκύρῳ); Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πότε συντάσσεται τὸ τελικὸν προικοσύμφωνον; Π.χ. ἐν Ἀρτοίστῃ τοῦ Ζαγορίου πρὸ τοῦ δείπνου τῶν ἐπισήμων ἀρραβῶνων σχίζεται ἡ *φατούρα* καὶ συντάσσεται τὸ προικοσύμφωνον, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπογράφουν οἱ γονεῖς, ὁ ἱερεὺς καὶ τρεῖς μάρτυρες.

5. — Τὰ *τελειώματα*. Πίστωσις τῆς συμφωνίας διὰ τῆς παροχῆς ἐγγυήσεως (*καπάρο*, Ρουμλούκι) ἢ δώρων, τὰ ὁποῖα ὁ μελλονύμφος ἀποστέλλει διὰ τοῦ προξενητοῦ εἰς τὴν ἐκλεκτὴν του (*φλουρι* ἢ ἄλλο σημάδι, *λογοσοῦμαδο* ἢ *πρῶτο κέρασμα* (Θράκη), *χάρες* ἢ *χαρίσματα* (Κάλυμνος, Λιβύσιον). Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν ἄλλοτε ἐστέλλετο *γιοσμάς* (καλύπτρα) καὶ *φλουρι* ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ, *μαντήλι* καὶ *πιάτο* με *χαλβᾶ* καὶ λουλούδια ἐκ μέρους τῆς νύφης, ἐνῶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Θράκης ἐδίδετο τότε τὸ *μπαμπᾶ χακί*, δηλ. χρήματα εἰς τὸν πατέρα τῆς νύφης. Εἰς τὴν Καστορίαν προσκαλοῦνται οἱ συγγενεῖς, ὁ δὲ πατέρας (ἢ ἡ μητέρα) τοῦ γαμβροῦ ἀνακοινῶνει εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρραβῶνας: τότε ὁ προξενητὴς διαβάζει τὸ *ξεστοίχι* (προικοσύμφωνον) καὶ τὸ παραδίδει μαζὶ με τὸ δακτυλίδι τῆς νύφης εἰς τὸν πατέρα τοῦ γαμβροῦ: κατόπιν παίρνει τὸ δακτυλίδι τοῦ γαμ-

βροῦ καὶ τὸ πηγαίνει εἰς τὸ σπῖτι τῆς νύφης. Εἰς τὸ Βογατσικὸν στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ ἐπήγαιναν εἰς τὸ σπῖτι τῆς νύφης καὶ ἄλλαζαν τὸ *μισάν'* (= σημάδι) φεύγοντες ἄφηναν μίαν ἀδελφὴν τοῦ γαμβροῦ καὶ αὐτὴ «*ξερορίζωνε 10-15 τρίχες ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς νύφης καὶ τίς παράδινε στὸ γαμπρό, γιὰ νὰ μὴ τοῦ τὴν ἀλλάξουν*». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται (ἢ ἐγίνετο) τοιοῦτόν τι;

Ρίπτονται τότε πυροβολισμοὶ πρὸς ἀναγγελίαν τῶν ἀρραβῶνων;

6. - Μαντικὴ ἢ μαγικὰ μέσα διὰ τὴν σύναψιν συνοικεσίου. Π. χ. εἰς μέρη τινὰ τοῦ Πόντου συνεβουλεύοντο τὸν *ἀστρολό*, ἂν συμπίπτουν τὰ ζῳδια τῶν δύο νέων.

7. - Ἀμοιβαὶ προξενητοῦ ἢ προξενητρίδας· π. χ. ἓνα ζευγάρι παπούτσια εἰς τὸ Ρουμλούκι, ἓνα ποσοστὸν ἐπὶ τῆς προικὸς ἄλλοῦ.

Β'. Ἀρραβῶν.

α) *'Ονομασία τοῦ ἀρραβῶνος' λέξεις καὶ ἐκφράσεις σχετικαὶ μὲ αὐτόν.*

Π. χ. *Ἀρραβῶνα*, *ἀρρεβωνήσια* (Αἰτωλ. Ἀρκαδ. Ἦπ), *σιάσματα* (Ἠπειρος, Ρόδος, Λήμνος), *συβάσματα*, *σώσματα* (Θεσσαλία), *χαρωτώματα* (Κύπρος), *σουμαδεμαν* (Πόντος) *ἀρραβωνιάζω*, *ἀρραβωνιαστικός*· *ἀρμάζω*, *ἀρμαστός* (Σάμος, Κάλυμνος)· *συνιβάζω*, *συνιβασκός*, *συνβασκός* (Σκοπός), *σινβασκός* (ΝΑ Μακεδονία), *συβασμένος* (Αἰτωλ.), *ἀσύβαστος* (Ἠπειρ.), *σαστικός* (Κύμη), *σιαστικός* (Μέγαρα, Ἠπειρος, Χίος, Ρόδος, Λήμνος)· *σουμαδεμένος*, *σουμαδεμέντσα* (Πόντος), *σεμαδεμένο* (Ἀνακοῦ)· *χαρωτέμένος* (Κύπρος), *λογοστεμένος* (Κρήτη) κλ.

Ποία ἡ κοινὴ ὀνομασία τοῦ δακτυλίου ἀρραβῶνος; Π. χ. *δαχλίδ'* (Σιάτιστα), *ἀρρεβῶνα* (Πελοπόνν.), *σημάδ'* (Τζουμέρκα), *σουμάδ'*, *βέρα*, *βεργέττα* κλ.

β) *'Ο ἐπίσημος ἀρραβῶν.*

1. - Μὲ ποίας λέξεις διακρίνεται οὗτος καὶ ποίας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος ἀπαγορεύεται ἢ τέλεισι αὐτοῦ; (ἢ *ἀρρεβῶνα* ἐν Μεσσηνίᾳ, ἢ *μιγάλ'* ἀρραβῶνα ἐν Θράκῃ, ὁ *χαιρετισμός* ἐν Καστοριά, τὸ *μεγάλον μαντήλι* ἐν Βογατσικῶ, τὰ *τρανὰ ἀρραβωνιάσματα* ἐν Σκοπῶ, τὰ *σιάσματα* ἐν Ζαγορίῳ). Προλήψεις: π. χ. εἰς τὸ Τσεπέλοβον ἀρραβῶν δὲν γίνεται τὴν Δευτέραν καὶ Τρίτην, *γιὰ νὰ μὴ διφιτωρῶσ'ν κὶ τριτωσ'ν* οὔτε τὸ Σάββατον, *γιατὶ εἶνι σώσ'μον τς βδομαδάς*.

2. - Ἡ πομπὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Προηγεῖται *κάλεσμα* ἐκ μέρους τῆς νύφης; Πῶς γίνεται τοῦτο; Μετέχουν τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ οἱ γονεῖς του; Συνοδεύει ἱερεὺς; Εἰς τὸν Σκοπὸν προηγεῖται ὁ προξενητὴς μὲ τὴν γυναῖκα του, κρατοῦντες τὰ *πανέρια* καὶ ἔπονται ὁ γαμβρός, οἱ γονεῖς του, οἱ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι καλεσμένοι· ὦρα βραδινή, μὲ τὰ φανάρια ἀναμμένα.

3. — Ἔθιμα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύφης: σταυρὸς εἰς τὴν θύραν μὲ μέλι, τὸ ὑνὶ καὶ ἓνα ρόδι εἰς τὸ κατώφλι τῆς θύρας κτλ. Εἰς τὴν Μέσα Μάνην χύνουν λάδι σταυροειδῶς εἰς τὸ κατώφλιον, ὃ δὲ γαμβρὸς εἰσερχόμενος ρίπτει 1-2 τάληρα. Χαιρετισμοί. Εὐχαί.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ὁ ἀρραβῶν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ: Μὲ ποίαν τότε πομπὴν ὀδηγεῖται ἐκεῖ ἡ νύφη καὶ ποῖα τὰ ἔθιμα κατὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τοῦ γαμβροῦ; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον «ἐμπρὸς πᾶνε οἱ βιολιτζήδες τραγουδῶντας καὶ παίζοντας. Ἀπὸ πίσω ἀμέσως ἡ νύφη βασιῶντας στὰ χέρια της ἓνα λαγγί ἢ ἓνα σταμνάκι πλουμιστό, γεμάτο νερὸ καὶ λουλούδια. Ἀκολουθοῦν παιδιὰ συγγενικά, ποὺ νὰ ἔχουν τοὺς γονεῖς των, βασιῶντας πιατέλα καλὴ μὲ γλυκά, οἱ γονεῖς κι ὄλο τὸ σόι τῆς νύφης, φέροντας δῶρα γιὰ τὸ γαμπρὸ καὶ τοὺς συμπεθέρους, ποὺ περιμένουν μπρὸς στὴν πόρτα του. Σὰ φτάση ἡ νύφη μὲ τὸ συμπεθεριό, θὰ σταματήσουν καὶ θὰ τοὺς χαιρετήσουν μὲ τραγούδια-παινέματα τοῦ γαμπροῦ (τραγούδια τῆς πίττας). Ὁ γαμπρὸς καὶ οἱ δικοὶ του θὰ τοὺς τραγουδήσουν ἄλλα παίνια καὶ καλωσορίσματα, θὰ ράνουν τὴ νύφη μὲ λεπτὰ καὶ ρύζι». Εἰς τὸν Κάσπακα τῆς Λήμνου «μὰ γυναῖκα μονοστέφανη στέκεται στὴν πόρτα καὶ κρατεῖ ἓνα πιάτο μὲ μέλι, ἀμύγδαλα ξεφλουδιστὰ κ' ἓνα φλουρί. Ἡ νύφη παίρνει μὲ τὸ ἀκροδάχτυλο λίγο μέλι καὶ κάνει τρεῖς σταυροί, ἓναν στὸ ἀνώφλι κι ἀπὸ ἓναν δεξιὰ κι ἀριστερά. Ἐχουν καὶ μὰ καρπέτα καὶ ποκάτω ἓνα μαχαίρι μαυρομάνικο, γιὰ νὰ γέν' σὰ τὸ σίδερο γερή, ἄμα πατήσ', καὶ ποπάνω ἓνα ρόδ'. Ἡ νύφη πατάει πὰ στὸ ρόδ' καὶ τὸ σπάει τὴν ὥρα κείν' οἱ ἄλλες γυναῖκες σπρώχνουν τὴ νύφ', τὴ χτυποῦν μπουνιές, κοιποῦν νὰ τὴν πετάξ' νε μέσα. Τὴν ταῖζουν καὶ τὸ φλουρί. Κεῖνο τὸ ρόδ' τὸ τρῶνε παλληκάρια, ἄντρες, γιὰ νὰ κἀν'νε ἀγόρια. Τραπεζὶ ὕστερα καὶ χορὸς... Τ' ἀρραβωνιάσματα γίνονται Σάββατο ἢ Κυριακῇ. Ἄλλη μέρα πάλι πηγαίνουν τὸ γαμπρὸ στῆς νύφης τὸ σπίτι. Καὶ κείνος τὰ ἴδια πατοῦσε πὰ στὸ ρόδ'». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὐτῆ;

4. — Ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Ἡ παρουσίασις (τὸ προσκύνημα) τῆς νύφης. Ποῖος εἰσάγει τὴν νύφην εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ποῖος εἶναι ὁ στολισμὸς αὐτῆς; Ἀπὸ ποίαν ὕλην εἶναι κατεσκευασμένοι οἱ δακτύλιοι; Ποῖος ἀλλάζει τοὺς δακτυλίους; Ὁ ἱερεὺς ἢ ἄλλος τις; — Ὁ μετ' «εὐλογητοῦ» ἀρραβῶν εἰς μέρος τινὰ τοῦ Πόντου ἐθεωρεῖτο *μισοστεφάνωμαν*, ὃ ἄνευ «εὐλογητοῦ» ἀρραβῶν ἐλέγετο ἀπλῶς *σουμάδ'*. Εἰς τὴν Ἀρτσίσταν Ζαγορίου τοὺς δακτυλίους τοὺς βάζουν σ' ἓνα πιάτο μὲ ρύζι καὶ κατόπιν τοὺς εὐλογεῖ ὁ ἱερεὺς. Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἓνας πό' χεῖ πατέρα καὶ μάνα σταυρώνει τὰ δαχτυλίδια καὶ τ' ἀλλάζει τοὺς δίνει κι ἀπὸ νὰ μπάτσο: ὅπως πουνεῖ οὐ μπάτσους, ἔτο' νὰ πουνῆς ἰὸν τοῖν ἄντρα σ' κι αὐτὸς ἰσένα». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Τὸ κέρασμα τῆς νύφης (τὰ ξένια ἐν Λέρω, τὰ ξενιάσματα ἐν Κυζίκῳ) ἦτοι δῶρα διὰ τὴν νύμφην, ριπτόμενα εἰς τὸν δίσκον. Ἐπιστρέφονται ταῦτα ἐν περιπτώσει διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος; Τί ἄλλο χαρίζει ὁ γαμβρὸς κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας εἰς τὴν μνηστήν; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τῆς χαρίζει μιὰ ρόκα μὲ κεντήματα, εἰς τ' Ἀνώγεια τῆς Κρήτης τῆς χαρίζει μικρὰν καὶ κομπὴν μάχαιραν, τὴν ὁποίαν αὐτὴ φέρει κατόπιν εἰς τὴν ζώνην. Ποῖον εἶναι τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

Τὸ *τάισμα* τοῦ γαμβροῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον ταῖζουν τὸν γαμβρὸν μέλι.

Τὸ *φίλημα* τοῦ μνηστήρος. Εἶναι συνήθεια ὁ μνηστὴρ νὰ φιλῇ τὴν μνηστήν κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος; Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτσιόσταν τῆς Ἡλείου «ὁ γαμβρὸς εἰσέρχεται εἰς τὸ δωμάτιον τῆς μνηστῆς καὶ προσπαθεῖ ν' ἀσπασθῇ αὐτήν, ὑποκύπτουσιν εἰς τὴν βίαν». Εἰς τὴν Καστορίαν «τὴν φιλεῖ μπροστὰ σ' ὅλο τὸν κόσμον».

δ. — Τὸ προικοσύμφωνον (*ἀνεθίβολο, ἀγκλαβή, ἀνεγκλαβή, ἀρεσά, ἀρεσκειά, ξεστοίχι, ἀρραβωνοχάρτι, προικοχάρτι* κλπ.). Πότε συντάσσεται τοῦτο καὶ ὑπὸ τί-
νος; Τύπος συντάξεως αὐτοῦ καὶ καθομολόγησις ὑπὸ τῶν γονέων. Μάρτυρες. Καταχώρησις εἰς τὸν κώδικα τῆς Μητροπόλεως. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον ἐπῆγαινεν ὁ συμπέθερος εἰς τὸ σπῖτι τῆς νύφης μὲ τὸν παπᾶ κ' ἔγραφαν τ' *ἀνεθίβολο*.

Στοιχεῖα ἀπαραίτητα τῆς προικὸς κατὰ τόπους: π.χ. μία κασέλλα, δύο στρῶ-
σες, δύο παπλώματα, ἕξ προσκεφαλάδες, 10-15 ὑποκαμισόβρακα, τζουμπέδες, πε-
σκίρια, χαλκῶματα ἦσαν τ' ἀπαραίτητα προικιά διὰ τὴν κόρην τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν (1750) 10-12 *φορεσιές ἀκέριες* εἰς τὸ Ρουμλούκι, *ζυμώτρα σκάφη* καὶ *πλύνουσα σκάφη* εἰς τὴν Λατοίδα Κρήτης, *σπῖτι* εἰς τὴν Λῆμον κ. ἄ. Τοῦναντίον εἰς τὴν Κρήτην κάθε νέος, πὺν θὰ πανδρευθῇ, πρέπει νὰ ἔχη κάμει σπῖτι. Εἰς τὸ Ρουμλούκι ὁ γαμβρὸς στέλλει εἰς τὴν νύμφην βαμβάκι καὶ μαλλί, διὰ νὰ ὑφάνῃ τὰ ροῦχα τῆς. Ποῖαι εἶναι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοῦ; Προστίθεται καὶ προγα-
μαία δωρεὰ καὶ *παραιοίκι*;

Ποῦ ἀντιθέτως ὁ γαμβρὸς καταβάλλει χρηματικόν τι ποσόν, ὡς ἔξαγορὰν τῆς νύφης; π.χ. *μπαμπᾶ χακί* εἰς χωρία τινὰ τῆς Θεράκης, *τῆς μάννας τὸ γάλα* (400-1000 δραχμαὶ) εἰς τὸ Ρουμλούκι, *χρήματα ἢ βόδι* κλπ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Μακεδονίας κτλ.

Ποῖος ὁ τύπος τοῦ προικοσυμφώνου προκειμένου περὶ ψυχοκόρης;

Περὶ προικοσμοῦ τῆς πρωτοτόκου κόρης βλ. Ζητήματα Λαϊκοῦ Δικαίου, Β, β' ἐν Ἐπετηρίδι ΛΑ 1939 σ. 111.

6. — Συμβολικοὶ λόγοι καὶ πράξεις πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς συμφωνίας. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον οἱ γονεῖς τῶν μνηστευομένων «*δίδαν τὰ χέργια, φέροναν γῦρο καὶ λέγαν: Ἀπὸ σήμερα μεροῦ ζ'μπεθέρ' κι ἀχώρ'στ'. Μῆτε πὺν ν' ἀκοῦς*

μήτε ἄν γὰρ γλέπω. Καὶ ζ' ἂν Γιάνν' (νὰ ποῦμε) νὰ μᾶς ἀξώσ' ὁ Θός!» Ἐν Χαλδίᾳ Πόντου ὁ πατέρας τοῦ νέου σηκώνεται καὶ ζητεῖ τρεῖς τὴν νέαν ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ του· ὁ πατέρας τῆς κόρης ἀπαντᾷ καταφατικῶς καὶ ὁ ἀρραβῶν λήγει. Πρβλ. τὰ ἐν Σκοπῶ ἐθιζόμενα, ἐν Ἄρχ. Θρακ. Θησ. 5, 151 κέ.

7. — Κουφέτα, Μελόπιττα (ἀρραβανόπιττα, Πόντ.). Συγχαρητήρια καὶ εὐχαί. Εἰς τινὰ μέρη ἀνακατεύουν τὰ γλυκὰ τῆς νύφης μὲ τὰ γλυκὰ, ποὺ φέρνει ὁ γαμβρός, εἰς ἓνα δίσκον καὶ κατόπιν τὰ μοιραῖζον. Εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου τὴν Κυριακὴν μετὰ τὸν ἀρραβῶνα ἡ νύφη στέλλει εἰς τὸν γαμβρὸν μελόπιτταν στολισμένην μὲ ἀμύγδαλα καὶ ὁ κόσμος μετὰ τὴν ἐκκλησίαν πηγαίνουν νὰ χαιρετήσῃ τὴ μελόπιττα.

8. — Ἐστίασις ἀρραβῶνων. Δῶρα τοῦ γαμβροῦ διὰ τὸ τραπέζι (ἀρνὶ ἢ ψάρια, πίττες, δίπλες, γλυκὰ, κρασί). Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ μεταφέρουν μέσα σὲ τρεῖς κόφες τρία παιδιὰ μὲ πατέρα καὶ μητέρα (ἀμφιθαλῆ) μαζί μὲ ἄλλα δῶρα διὰ τὴν νύφην (φορέματα, καθρέπτην, κτένα, ψαλίδι). Εἰς τὴν Ἱεράπετραν τῆς Κρήτης ὁ γαμβρός στέλλει ἓνα δίσκον γεμῆτον ψάρια, στολισμένο μὲ χρουσόχαρτα: ὡς εἶναι τὰ ψάρια ἄφωνα, ἔτσά νά ναι καὶ τ' ἀντρούνο, νὰ μὴ μαλώγη. Εἰς ἄλλα χωρία τῆς Κρήτης «τὸ πρῶτο δῶρο ἦταν ἓνα ζευγάρι ἄσπρα περιστέρια μὲ τὸν ἀρραβῶνα δεμένο σιὸ λαμό τους ἢ ἄσπρο ἀρνὶ ἢ μιά μποτίλια μέλι». Ποῖον τὸ σχετικὸν ἔθιμον ἀλλοῦ;

Συνήθειαι κατὰ τὸ τραπέζι τῶν ἀρραβῶνων. Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας γαμβρός καὶ νύφη «περοῦν τὸ χέρι τους σὲ μιά κουλλούρα καὶ τρανοῦν καθένας πρὸς τὸ δικό του μέρος». — Πυροβολισμοί. Δῶρα τῆς νύφης πρὸς τοὺς καλεσμένους. Εὐχαί κλ.

γ) Σχέσεις μεμνηστευμένων.

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ γαμβροῦ, ἡ πρώτη χειραψία. Εἰς τὸν Πόντον ὁ γαμβρός προσεκαλεῖτο ἐπισήμως (γαμπρολάλᾳ ἢ γαμπροκαλέσματα), ὅτε καὶ διενυκτέρευε. Εἰς τὴν Θράκην (Καστανιές) ὁ ἀρραβωνιαστικὸς «ἓνα βράδ' ὕστερα ἀπὸ μιά ἐβδομάδα πηγαίν' μ' ἓνα δικό τ' μεγαλύτερο συγγενῆ σιὸ σπίτι τῆς ἀρραβωνιαστικῆς του, γιὰ νὰ φιλήσ' τὸ χέρ' τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς. Τὴν πεθερὰ θὰ δώσ' ριγάλο (δῶρο) μετζήτ', μισὴ λίρα ἢ μιά, ἀναλόγως τῆ δύναμὴ τ'».

Ποῖαι εἶναι κατόπιν αἱ σχέσεις του πρὸς τὴν μνηστὴν; Π. χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος ὁ ἀρραβωνιαστικὸς κρεμάει τὴν καπότα του καὶ τὸ ραβδί του στῆς νύφης, δηλ. μπαίνει πιά ἐλεύθερα.

Ἐπισκέπτεται ἡ νύφη τὸ σπίτι τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Μάνην,

τὴν Σιάτισταν κ. ἄ. τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται. Εἰς τὴν Σκῦρον ἡ μνηστὴ ζυμώνει πίττα καὶ τὴν πάει στὴν πλαστήρα ἔκτοτε εἰσέρχεται ἐλευθέρως.

δ) *Δῶρα κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἀρραβῶνος.*

Εἰς ποίας ἐορτὰς ἢ ἄλλας περιστάσεις ὁ ἀρραβωνιαστικὸς ἀποστέλλει δῶρα εἰς τὴν μνηστὴν; Π. χ. ἀρνὶ καὶ λαμπάδα κατὰ τὸ Πάσχα. Ἐν Σιγῇ τῆς Βιθυνίας τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας, ποὺ θὰ μεταλάβῃ ἡ μνηστὴ διὰ πρώτην φορὰν, ὁ γαμβρὸς στέλλει ἓνα μεγάλο σιμίτι καὶ λουκούμια, τὰ ὅποια ἐκείνη μοιράζει εἰς τὰς φίλας τῆς, γιὰ νὰ κολλήσουνε κι αὐτές. Εἰς τὴν Νίσυρον τὴν 20 Ὀκτωβρίου ὁ ἀρραβωνιαστικὸς προσφέρει εἰς τὴν νύφην ἓνα μαντήλι μὲ μούσμουλα, κάσιανα, καρῦδια, πορτοκάλια κλπ.

ε) *Ἡ προῖκα καὶ ἡ ἐτοιμασία τῆς.*

Πότε ἡ μητέρα ἀρχίζει νὰ ἐτοιμάζῃ τὴν προῖκα τῆς κόρης τῆς; Βοήθεια διὰ τὸ τελείωμα τῶν προικῶν.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι σχετικῶς μὲ τὴν φύλαξιν τῶν προικῶν; Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε κοντὰ εἰς τὸ φορτσέρι μὲ τὰ προικιά ἔβαζαν κουταλίτες μὲ τὸ μέλι καὶ ἔλεγαν:

*Κόπιασε, κυρὰ νυφίτσα,
φάε, φάε κουταλίτα,
μὴν πειράξῃς τὰ προικιά κτλ.*

ς) *Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι*

1. — πρὸς πρόκλησιν ἀγάπης π. χ. βρέχουν ροῦχο μὲ μαννόγαλο καὶ μὲ αὐτὸ ἐγγίζον τὸν ἀρραβωνιαστικὸν ἢ ρίχνουν μαννόγαλο στὸ μελάνι καὶ τοῦ γράφουν (Λοζέτσι Ἡπ.).

2. — πρὸς πρόκλησιν ἔχθρας καὶ διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος π. χ. ρίχνουν ἓνα γάτι κ' ἓνα σκύλο στὶς πόρτες τῶν συμπεθέρων καὶ λένε: ὡς μαλώνει ὁ γάτις μὲ τὸ σκύλο, ἔτσι νὰ μαλώνουν κ' οἱ συμπεθέρες (Κρήτη).

Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοι;

ζ) *Βίαια ἀρραβωνιάσματα.*

Π. χ. εἰς τὴν Μάνην ἐνίοτε, ὅταν ἡ πρότασις τινος ἀποκρουσθῇ, οὗτος πηγαίνει νύκτα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νέας καὶ πυροβολεῖ, ἐνῶ ἄλλος τις ἀναφωνεῖ: ἀρραβωνιάζεται ὁ δεῖνα τὴν δεῖνα. Πρὸς τὴν ἀρπαγὴν τῆς μαντήλας ἡ τὸ κόψιμο τῆς κοιτίδας ἐνὸς κοριτσιοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκ τούτου ἐθεωρεῖτο ὑποχρεωμένον νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν ἀρπαγα, εἰς Μενίδιον κ. ἄ.

Γ'. Ἡ πρὸ τοῦ γάμου ἑβδομάς.

(Προπαρασκευαστικά ἔθιμα)

α) Γενικά.

1. — Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμῖαι σχετικαὶ μὲ τὸν γάμον. (*Γάμος, χαρά, ἀρμασιά* (Κύπρος), *βλόγα, βλόα, βλόημα* (Σίφνος) κλ. — *Ἀρμάζω, στεφανώνω, παστολοῶ, βλογάω* κλ. — *Γαμολόγος, γαμιάτης* (Κύθν. Καστορ.), *γαμουλιώτης* (Κρήτη), *γαμουλιάτης* (Κύθηρα). — Παροιμῖαι: Πχ. *Ἐφαγε τὸ κουλλούρι του.* — *Μιά φορὰ μπαίν' ἡ νύφη στὸν παστό.* — *Κι ὁ μικρὸς γάμος τούμπανα κι ὁ μεγάλος τούμπανα* κλ.

2. — Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλας συμπτώσεις. Π. χ. *Ἄν ἡ ἑορτὴ τῆς ἁγίας Μαύρας συμπέση Δευτέραν, εἰς τὴν Ἀράχοβαν δὲν ξεκινᾶνε τὸν γάμο Δευτέρα οὔτε πάλι Τρίτη τὸν ξεκινᾶνε Τετάρτη.* Ἐπίσης *Μάη μῆνα δὲν παντρεύονται, γιατί πεθαίνει ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο τους.* Καὶ ἀπὸ δύο γάμους τὸν ἴδιο χρόνο στὸ ἴδιο σπίτι ὁ ἓνας μόνον θὰ προκόψῃ. — Ἐξετάζεται ἡ φάσις τῆς σελήνης διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον τὸ γάμο δὲν τὸν κάνουν σὲ χασοφεγγαριά, γιὰ νὰ μὴ χαθῇ τὸ ἀντρογύνο.

3. — Πότε καθορίζεται ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τὴν Κρήτην *«τὴ βραδεῖα τοῦ ἀρραβῶνα ὠρίζανε καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου».* Εἰς τὸ Ρουμλούκι ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου ὀρίζεται εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ ἀρραβῶνος «ὑστερα ἀπὸ 3-5 μῆνες τὸ πολὺ, καὶ ἡ συμφωνία θεωρεῖται πλέον ἱερὰ γι' αὐτό, ἂν τύχῃ καὶ τὰ συμπεθερικὰ πειραχτοῦν τὸν καιρὸ τοῦ ἀρραβῶνος καὶ τὸ κορίτσι θέλῃ τὸ γαμπρό, εἶναι ἐλεύθερο νὰ πῆι στὸ σπίτι του» (*Αγγ. Χατζημιχάλη).

Γίνεται συμβολικὴ ἢ ἄλλη τις εἰδοποίησις τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς Τζαῖζι Πυλίας ὁ γαμβρὸς στέλλει εἰς τὴν νύμφην κατὰ τὴν πρὸ τοῦ γάμου Κυριακὴν τὸ «ντεμπίχι δηλ. ἀρνί, κρασί, πίττα, νὰ τὴν εἰδοποιήσῃ, ὅτι τὴν ἄλλη Κυριακὴ θὰ στεφανώσουμε».

4. — Ὁ παρὰ νυμφος (κουμπάρος ἢ νοῦνος).

Ποῖος συνήθως ἀνταλλάσσει τοὺς νυμφικούς στεφάνους, ὁ ἀνάδοχος τοῦ γαμβροῦ ἢ ἄλλος τις, διοριζόμενος πρὸς τοῦτο; Ποῖαι αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ κουμπάρου; Συμπαραστατεῖ καὶ ἡ κουμπάρα κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου; Εἰς τί κυρίως μετέχει; Παίρνει ὁ κουμπάρος καὶ παρακούμπαρο; Ποῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ διορίζουν τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρους κουμπάρους; Ποῖον τὸ ἔργον ἐκάστου; Π. χ. εἰς τὴν Πυλίαν ὁ παρακούμπαρος βαπτίζει κατόπιν τὸ δεύτερον τέκνον.

5. - Οἱ *παράγαμπροι* ἢ *μπράτιμοι* (οἱ «*νυμφαγωγοὶ*» ἢ «*νυμφευταὶ*» ἢ «*παράνυμφοι*» τῶν ἀρχαίων). Ποία ἢ κατὰ τόπους ὀνομασία τῶν καὶ ἐκ τίνων ἐκλέγονται; Π. χ. ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ γαμβρὸς ἐκλέγει ἀπὸ τοὺς σπιτικούς του, πού ἔχουν πιτέρα καὶ μητέρα, δύο *μπρατίμους*. Οὗτοι ἐν Σκοπῶ Θράκης, Ἰκαρία κ.ά. λέγονται *παράγαμπροι*, ἐν Ἠλείῳ *ἀδιφουπτοί*, ἐν Καλαβρύτοις κ.ά. *μπραζέρηδες*, *βλαμάδες* κτ. Πῶς γίνεται ὁ διορισμὸς καὶ τὸ κάλεσμα τῶν παράγαμπρων; Π. χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν τοὺς *καλνοῦν μὲ κουλλοῦρες* καὶ *μὲ πιάτο φαγί*, εἰς τὸ Ροιμλούκι *μὲ κανίσκια*.

Γίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρᾶξις τις, συμβολίζουσα τὸν ἰδιαίτερον αὐτῶν δεσμὸν πρὸς τὸν γαμβρὸν; Π. χ. ἐν Καρναῖς Καβακλί κατὰ τὴν τέλει τοῦ μυστηρίου περιζωννύονται μετὰ τοῦ γαμβροῦ διὰ τῆς ἁγίας ζώνης, διὸ καὶ λέγονται *ἀδερφοποιοὶ* ἢ *σταυραδέρφια*, *βλάμηδες* ἢ *μπράτιμοι*. Ποῖα εἶναι τὰ ἔργα τῶν; Ποῖα τὰ ἔργα τοῦ *δέβερα* ἢ *διβερόζ*, πού συνώδευε τὸν γαμβρὸν εἰς τόπους τινὰς τῆς Θράκης; Ποῦ τὸν συνοδεύουν κορίτσια; (ἐν Μεσημβρίᾳ αἱ ἑξαδέλφαι τοῦ γαμβροῦ, *καλῖνες* λεγόμεναι).

6. - *Παραστέκει* τὴν νύμφην γυνὴ *παράνυμφος*; (Πρὸβλ. τὴν «*νυμφευτρίαν*» τῶν ἀρχαίων). Π. χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης, τὴν Ἰκαρίαν κ.ά. *παράνυμφη* λέγεται κόρη ἀμφιθαλῆς, ἢ ὁποῖα λούει, κτενίζει καὶ στολίζει τὴν νύμφην, τὴν συνοδεύει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ συγκοιμᾶται μετ' αὐτῆς τὴν Κυριακὴν βράδυ. Εἰς τὴν Κερασσοῦντα τοῦ Πόντου *παρανύφισσα* λέγεται ἡ γραῖα, πού προπορεύεται λαμπαδηφοροῦσα κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς τῆς οἰκίας, *παρανύφισσα* ἐν Σινώπῃ ἢ νουνὰ τῆς νύμφης, ἢ ὁποῖα καὶ τὴν λούει *ἔγγνα* ἐν Καστοριά «*ἡ γυναῖκα πού τὴν παραστέκει καὶ τὴν δασκαλεύει*» καὶ τέλος τὴν ὀδηγεῖ τὴν Δευτέραν βράδυ *στον νυφιάτ'κο τὸν οὐντᾶ φλάχτρις* ἐν Παλίγγῳ ἢ *παργέν'φες* ἐν Πωγωνίῳ αἱ τρεῖς γυναῖκες, πού μένουσιν πλησίον τῆς νύμφης καὶ συγκοιμῶνται μὲ αὐτὴν μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς Τρίτης *στρώστρα* ἐν Καρναῖς Καβακλί ἢ *στρώνουσα* τὴν νυμφικὴν κλίνην. Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει τοιοῦτον ἔθιμον;

7. - Ἄλλα βοθητικὰ πρόσωπα. Ὁ *καλεστής*, οἱ *παραστεκάμενοι* (Παγγαῖον), ὁ *πρωτοσυμπέθερος* (Πάπιγγον), ἡ *προζύμω* (Καρναί) κτλ. Ἐκ τίνων ἐκλέγονται καὶ ποῖον τὸ ἔργον ἐκάστου;

8. - Μητροπολιτικαὶ ἄδειαι γάμου. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸν βαθμὸν τῆς συγγενείας ἢ τῆς ἡλικίας τῶν νυμφενομένων. Τὰ σχετικὰ παλαιὰ ἔγγραφα.

β) Τὰ κάλεσματα.

1. - Κατὰ ποίαν ἡμέραν καὶ μὲ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ πρόσκλησις εἰς τὸν

γάμον; Γραπτῶς ἢ προφορικῶς; ἢ μὲ τὴν ἀποστολὴν ζαχαρωτῶν ἢ καρπῶν, κοιλολουριῶν, κηρίων κλπ.; Γίνεται καὶ κάλεσμα τῆς νύφης καὶ τοῦ κουμπάρου καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παραρσιίδος «τὸν γάμο τὸν κινῶν Δευτέρα. Πέντε ἄντρες, στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ, πᾶνε γὰ καλέσουν τὴ νύφη 2-3 ὥρες τῆς νύχτας μὲ τὸ κἀνιστρο. Στὸ κἀνιστρο βάζουν ρόιδο, καρυδομύδαλα, λουκούμα, ἓνα μπουκάλι κρασί. Κατόπιν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ στὸ νουνὸ τοῦ γαμπροῦ, πὺν θὰ στεφανώσῃ. Καὶ σ' αὐτοὺς δίνουν γλυκύσματα ἀπὸ τὸ κἀνιστρο. Τῇ Δευτέρᾳ πρῶτ' πάει ἡ μάνα παντοῦ λέοντα: νὰ ῥθῆτε σήμερα νὰ στήσουμε τὰ προικιά, τοὺς γίκους. Τῇ Τετάρτῃ 3 ἢ 5 ἢ 7 παντρεμένες (καλεστοῦδισσες) ἔχοντας γαρύφαλλα στὸ κἀνιστρο καὶ μπουκαλάκι οὔζο πηγαινουν καὶ καλοῦν τὸ χωριὸ ἐκ μέρους τῆς νύφης, ἐνῶ στὰ σπίτια τίς φιλεύουν ρόιδα, καρυδομύδαλα γιὰ τὴ νύφη. Ὅμοίως τὴν Παρασκευὴ καλεῖ ὁ γαμπρός». Εἰς τὸ Ρουμλούκι τὸ κάλεσμα γίνεται τὴν Παρασκευὴν μὲ στενοὺς συγγενεῖς: «ἔχουν σ' ἓνα τουρβάδι τὰ καλέσματα, ζαχαρωτὰ διπλωμένα σὲ ἄσπρο χαρτί καὶ δεμένα μὲ τὸ χράδι, δηλ. μὲ κόκκινη κλωστή». Εἰς τὸν Σκοπὸν τὸ κάλεσμα γίνεται μὲ τὴν προξενήτρα «γυρίζει τὰ σπίτια καὶ δίνει ζαχαρωμένα γαρύφαλα (μοσχοκάρνα), διπλωμένα στὸ χαρτί, καὶ μαστίχα». Εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου τὴν Παρασκευὴν ἓνα παιδί «γυρίζει μὲ τὴν πλόσκα καὶ καλεῖ στὸ γάμο» (πρβλ. σήμερο θὰ περάσ' ἡ πλόσκα), ἐνῶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Ἡπείρου καλοῦν μὲ μῆλο ἢ πορτοκάλι ἢ μὲ κουλλούρι. Εἰς τὴν νύφην στέλλεται κουλλούρα καὶ ζαχαρωτὰ μὲ ρύζι καὶ σιτάρι. Εἰς τὴν Σινώπην καὶ τὸν Πόντον τὸ κάλεσμα ἦταν πίττα καὶ κερὶ, στελλόμενα τὸ πρῶτ' τῆς Πέμπτης (εἰς τὸν Πόντον κοκκινόκωλον κερὶν), εἰς τὴν Κύπρον λαμπάδα καὶ γλυσταρκές (κουλλούρες) τόσαι, ὅσαι ἦσαν καὶ τὰ μέλη τῆς προσκαλουμένης οἰκογενείας. Εἰς τὴν Ἀγιάσσον τῆς Λέσβου κορίτσια, φιλαιάδες τῆς νύφης, καλοῦν τὸ Σάββατον μ' ἓνα πιάτο ρύζι μὲ ζάχαρι (ζεργδέ). Εἰς τὴν Τῆλον ὁ γαμβρὸς μὲ τοὺς παρανύμφους καὶ ἄλλους περιέρχεται τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου μὲ λύρας καὶ ἄσματα τὸ χωρίον καὶ προσκαλεῖ ὅλους τοὺς χωρικοὺς εἰς τὸν γάμον, ἐνῶ εἰς τὴν Κᾶσον ἐκαλοῦντο ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῆς νήσου.

2. — Ποῖος ὁ τύπος τῶν γραπτῶν προσκλητηρίων;

3. — Ποῦ τὸ κάλεσμα τοῦ κουμπάρου καὶ τῶν παράγαμπρων (μπρατίμων) γίνεται μὲ κανίσκια καὶ πομπήν; Π. χ. εἰς τὸ Ρουμλούκι συνοδεῖα ἀπὸ κορίτσια, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς μίαν γυναῖκα συγγενῆ τοῦ γαμπροῦ πηγαινουν τὸ Σάββατον ἀπόγευμα εἰς τὸ σπίτι τοῦ νουνοῦ κανίσκι, διὰ νὰ τὸν προσκαλέσουν εἰς τὸν γάμον, καὶ στήνουν ἐκεῖ χορὸν. Ὅμοίως προσκαλοῦνται καὶ τὰ μπρατίμια. Ἔχει

ὁ κομπάρος τὸ δικαίωμα νὰ καλέσῃ καὶ αὐτὸς τοὺς δικούς του εἰς τὸν γάμον;

4. — Εἰς τὴν Σκῆρον ἢ νύφη ὀκτὼ ἡμέρας πρὸ τοῦ γάμου συνοδεῖα συγγενῶν πηγαίνει εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ καλεῖ τοὺς προσφιλεῖς τῆς νεκρῆς νὰ παρευρεθοῦν εἰς τὸν γάμον. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

γ') *Τὸ φλάμπουρο ἢ τὸ μπαϊράκι τοῦ γάμου.*

Ἄλλαι αὐτοῦ ὀνομασίαι: τὸ *σερβελὶ* (Λιβύσσιον), ἢ *μηλιά* (Καρυαὶ Θράκης) κλ. Πότε κατασκευάζεται τὸ φλάμπουρο καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Τραγούδια καὶ χοροὶ σχετικοὶ μὲ τὸ φλάμπουρο. Ποῖος στήνει τὸ φλάμπουρο καὶ εἰς ποῖον μέρος τῆς οἰκίας; Ποία εἶναι ἐν γένει ἡ χρῆσις του;

Παραδείγματα. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου τὸ Σάββατον ἔκαμναν τὸ φλάμπουρο: Ἐπαιρναν ἓνα ξύλο, μὰ ψιλὴ βέργα καὶ στήν ἄκρα τῆς βέργας ἔδειξαν ἓνα μαντήλ' καλὸ κ' ἓνα κομμάτ' παννὶ ἀπὸ τὸ νυφικὸ φουστάν' τῆς νύμφης καὶ ξερὸ βασιλικὸ κ' ἔμπηγαν κ' ἓνα λεμόν' στήν ἄκρα. Τὸν καιρὸ πὸ τὸν ἔκαμναν τὸν τραγουδοῦσαν κι ὅλα:

Βασιλικέ μου φλάμπουρε,
τί στέκεσαι καὶ καρτερεῖς;
— Γὼ καρτερῶ νὰ πάρω εὐκὴ,
νὰ πάρω εὐκὴ 'πὸ τὸ Θεὸ
καὶ λόγο 'πὸ τὸν κύρη μου....

Ἦστερα τὸν ἔπαιρνε (τὸν φλάμπουρο) μὰ πρωταξαδέερφη τοῦ γαμπροῦ, ἔπαιρνε καὶ τὸν γαμπρὸ κοντὰ κι ὅλοι οἱ συγγενεῖς πιάνονταν καὶ χόρευαν τὸν φλάμπουρο:

Βαί, ματάκια μ', γλέπετε καλά
δῶ στὴ γειτονιά,
κλέφτες ἂν ἔχουμε,
νὰ τίς τσακώσετε.
Φέрте τις ἐδῶ
νὰ τίς δείρουμε
μὲ βασιλικὸ
καὶ μὲ βάρσαμο.

Εἰς τὴν Λῆμμον κρεμνοῦσαν τὸ φλάμπλο ἀπὸ τὴν Τετάρτην: ἔδειξαν σ' ἓνα καλάμι ἓνα μεγάλο μαντήλι κινκᾶτο (= κόκκινον) κ' ἔμπηγαν ἀποπάνω ἓνα ρόδι καὶ πολλὰς τρές (=τέλει). Τὸ κρεμνοῦσαν στήν ἀξάτα ἢ στὸ παράθυρο καὶ ῥῆγναν καὶ τρεῖς ντουφεκιές, νὰ μάθῃ τὸ χωριό, ὅτι ὁ γάμος πιά γίνεται. Στὴν ἄκρα τοῦ μαντηλιοῦ ἔδειξαν ἓνα νόμισμα καὶ κατόπιν, τὴν Κυριακὴ μετὰ τὴν στέψιν,

τὰ παλληκάρια πήγαιναν μὲ τὸ φλάβλο ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸ παρατρέξουν· ὅποιος ἤθελε παραβγῆ, τὸ ἔπαιρνε. Τρέχουν γυμνοί ἕνα ποκάμισο κ' ἕνα σῶβρακο. Καμιά φορά, ἅμα δὲ μέναν σύμφωνοι, τὸ πῶλεῦαν κιάλα». — Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δυτ. Μακεδονίας τὸ φλάμπουρο εἶναι ἄσπρο τετράγωνο παννὶ μὲ κόκκινο σταυρὸ εἰς τὸ μέσον, στολισμένον μὲ κόκκινο σκοῦλο (βαμμένο μαλλί) καὶ μὲ βασιλικό· στὸ σταυρὸ τοῦ κονταριοῦ εἶναι μπηγμένα τρία μῆλα. Εἰς Βισοκὰ Καλαβρυτῶν χρησιμοποιοῦν τὴν σημαίαν τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν δένουν ἕνα μαντήλι, εἰς δὲ τὴν αἰχμὴν τοῦ κοντοῦ ἐμπηγνύουν μῆλον. Εἰς τὸ Ρουμλούκι καὶ ὁ νοῦνος καὶ οἱ μπράτιμοι ἔχουν καθένας τὸ δικό του γλάμπουρο.

δ) Τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου.

1. — Τ' ἄλεσματα. Ποῖται αἱ συνήθειαι διὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ ἄλεσμα «τὸ πάει στὸ μύλο ἕνα κορίτσι, πὺν νὰ 'χη πατέρα καὶ μάννα· δλα τ' ἄλεσματα θὰ σταματήσουν, γιὰ ν' ἄλεση ὁ γάμος. Τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου δὲν ξαϊάζεται, γιατί δὲν προκόβουν τὰ νύνηφα». Εἰς τὴν Μάνην τὸ σιτάρι τὸ καθαρίζουν γυναῖκες καλορίζικες (ἀμφιθαλεῖς) μὲ τραγούδια.

Ποῦ ἔξακολουθοῦν ν' ἄλέθουν τὸ σιτάρι τοῦ γάμου εἰς τὸν χειρόμυλον; Εἰς τὴν Τήλον ὁ γαμβρὸς προσκαλεῖ γυναῖκας, διὰ ν' ἄλέσουν εἰς τὸν χειρόμυλον τὸ σιτάρι καὶ τὸ κριθάρι τοῦ γάμου, καὶ τὸ βράδυ παραθέτει εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης δεῖπνον εἰς αὐτὰς μὲ τραγούδια καὶ χορούς.

2. — Τὸ ἀνάπιασμα τῶν προζυμιῶν. Τὸ ζύμωμα.

Ποίαν ἡμέραν ἀναπιάνουν τὰ προζύμια εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ καὶ ποίαν ἡμέραν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖται συνήθειαι ἐπικρατοῦν,

1) *ὅταν φέρνουν νερὸ διὰ τὸ ζύμωμα*; Π. χ. εἰς τὸ Μανιάκι Μεσσηνίας τὴν Τετάρτην πρωτὶ «ντένουν κοριτσίστικα ἕνα ἀγόρι 17-18 χρονῶν καὶ τοῦ δίνουν τὸ σταμνί, πὺν θὰ φέρη τὸ νερὸ ἀμίλητο. Ἀπὸ πίσω ἀκολουθοῦν ἄλλοι πολλοί· αὐτοὶ χαλνοῦν τὸν κόσμον, φωνάζουν καὶ τραγουδοῦνε:

τρέχουν τὰ νερά, τρέχουν κ' οἱ βρούσες,

τρέχει κι ὁ γαμπρὸς νὰ πάη στὴ νύφη».

2) *ὅταν κοσκινίζουν τ' ἀλεύρι*. Π. χ. εἰς τὴν Ἀρτσίσταν τῆς Ἡλείου τοῦ ἀλεύρι τὸ κοσκινίζει ἕνα παιδί 12-15 ἐτῶν (ἀμφιθαλές), πὺν φορεῖ σελάχι καὶ πιστόλια εἰς τὴν μέσην καὶ μαντήλι εἰς τὸ κεφάλι, εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ κοσκινίζουν τρία ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια ἀμφιθαλῆ, ἀλλαχοῦ τρεῖς πρωτοστέφανες. Εἰς τὰ χωρία τῆς Κορώνης σβήνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ ἕνας ἀλευρῶνει τὸν ἄλλον· ὅλοι γίνονται ἄσπροι.

3) *ὅταν ἀναπιάνουν τὸ προζύμι*. Πῶς προμηθεύονται τὸ προζύμι διὰ

τά ψωμιά τοῦ γάμον καὶ ποῖος τὸ ἀναπιάνει; Ἀσήμωμα τῆς σκάφης. Τραγουδία καὶ χοροί. Εἰς τὴν Ἰμβρον τὸ προζύμι διὰ τὸν γάμον τὸ κρατοῦσαν ἀπὸ τὸν προηγούμενον μῆνα· εἰς τὴν Ἀρτσίσταν τὸ προμηθεύονται ἀπὸ τρεῖς Γιάνναινες. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «ἔπαιρναν ἓνα κορίτσ', μιὰ καλίνω, μὲ μάννα μὲ μπαμπᾶ· θαλά τῆ βάλ' ἓνα καλπᾶκ' κ' ἓνα μαχαίρ' καὶ θαλά κἀν' τὰ προζύμια. Ὑστερα θαλά πάῃ ὁ γαμπρός ἀγκρυφίως νὰ βάλ' μέσ' στὸ προζύμ' ἓναν παρᾶ. Ἐκεῖν' πάλε θὰ τὸν πατήσ' μιὰ χουφτιὰ ἀλεύρ' στὸ πρόσωπο, γιὰ ν' ἀσπρίσ', νὰ γεράσ'. Τὸ ἴδιο κορίτσ' θαλά κάμ' πάλε τὸ προζύμ' σιῆς νύφ'ς τὸ σπῖτ'. Κατόπ' γύρω στὸ προζύμ' χορεύε τρία τραγουδία». Εἰς τὴν Λάσταν τὸ προζύμι «τ' ἀναπιάνει ἓνα σερικὸ παιδί, πὺν νὰ ἔχη πατέρα καὶ μάννα», εἰς τὴν Αἰτωλίαν τρία ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια, εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί ἓνα συγγενικὸ κορίτσι (ἢ προζύμω), ἔνῳ δύο κορίτσια, ντυμένα τὸ ἓνα ὡς νύφη καὶ τὸ ἄλλο ὡς γαμβρός, χορεύουν γύρω στὴ σκάφη. Εἰς τὴν Σινώπην ἡ παρανούφισσα (νοννὰ τῆς νύφης) ἔπιανε τὰ προζύμια, ἔνῳ εἰς τὸ σπῖτι τοῦ γαμβροῦ «ἢ κουμπᾶρα κάμνισκε τὸ προζύμ'· κατόπιν «χορεύανε τὸ προζύμ'». Ποῦ οἱ παριστάμενοι ρίχνουν νομίσματα καὶ ὀπωρικὰ (σῦκα, καρύδια, ἀμύγδαλα) εἰς τὴν σκάφην;

4) *ὅταν ζυμώνουν τὰ κουλλούρια καὶ τὰ ψωμιά τοῦ γάμου.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λευκάδα τὰ κουλλούρια τοῦ γάμου τὰ ζυμώνουν δύο κορίτσια ἀπὸ τὰ ὁμορφότερα τοῦ χωριοῦ, ντυμένα ἀνδρικὰ μὲ πιστόλι εἰς τὴν ζώνην. Εἰς τὴν Αἴημον τὴν Τετάρτην ζυμώνουν τὰ κουλλουράκια, γιὰ νὰ καλέσουν, καὶ βγάζουν ἔξω στὴν ἀξίτα (ἢ στὸ παράθυρο) τὸ φλάμπλο, σημεῖον ὅτι εἶναι γάμος. — Ποῖα τραγουδία τραγουδοῦν καὶ χορεύουν τότε; Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας χορεύουν τὸ σκαφιδάκι:

Σκαφιδάκι στοργεμένο κ' ἑμορφοπελεκημένο...

εἰς τὴν Λάσταν: Ἄλεύρια μ' ἄλεσμένα, φιλοκλισαρισμένα,
καὶ σύ, προζύμι ἀφράτο.....

Παρασκευὴ εἰδικῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου. Ἰδιαιτέραι αὐτῶν ὀνομασίαι: τὸ *κουλλούρι τῆς νύφης* (ἔξεχωριστὸ πλουμάτο), τὰ *κουλλούρια τῶν προυκολόων* (Δυτ. Κρήτη), ὁ *πρωτόπλαστος* (Μεσημβρία), ὁ *πρόπκαστος* (Σιάτιστα) κτλ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*τρεῖς γυναῖκες πρωτοστέφανες πάαιναν τὴν Παρασκευὴ στοῦ γαμπροῦ τὸ σπῖτ', θαλά κἀν' τὸν πρωτόπλαστο καὶ θαλά πᾶν' ἀλόγερα στὸ φούρνο ἀπὸν τὸ ἔφεναν καὶ θαλά χορέψνε αὐτὲς οἱ τρεῖς. Ἐἶχαν καὶ τὸ τραγοῦδι τς, τοῦ πρωτόπλαστον τὸ τραγοῦδ'*». Τὸ *πρωτόψωμο* εἰς τὰ Λακκοβίγια ζυμώνεται τὴν Πέμπτην ἀπὸ ἀμφιθαλῆ παρθένον καὶ τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες μὲ τραγοῦδια. Ἐν Χαλδίᾳ Πόντου ζυμώνουν τὴν Τετάρτην τὰ ψα-

θύρια, κουλλούρια, με τὰ ὁποῖα τὴν ἐπομένην προσκαλοῦν εἰς τὸν γάμον· τότε ζυμώνουν καὶ τὸ νεγαμοψώμ', ψωμί με ζάχαριν καὶ βούτυρον, εἰς τὸ ὁποῖον καρφώνουν κλώνους μηλέας, κοπέντας ὑπὸ ἀνυπάνδρου νέου, εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων προσκολλοῦν τεμάχια ζύμης. Εἰς τὸν Κάσπακα τῆς Λήμνου ἡ νύφη ζυμώνει τὴν Πέμπτην εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ «τὸ πρῶτο ζυμωτὸ τῆς βάζουν ἓνα κόκκινο τσεμπέρι καὶ ὀλίγες τρεῖς χρυσῆς (=τέλια) καὶ τὴν περὲχοῦν με τὰ κουφέτα. Ἀπὸ κείνο τὸ ζυμωτὸ θὰ κἀν'νε τὸ κλεφτοψώμ', με ζάχαρη, κανέλλα, μασίχα κλπ. καὶ θὰ τὸ ψήσουν μονάχο στὸ φούρνο· ἔστερα καλνοῦν κορίτσια, βάζουν στὸ κεφάλι τῆς νύφης ἓνα κόκκινο μπ'γασί (παννί) καὶ τρεῖς μονοστέφανες γυναικες κόβουν τὸ ψωμί ἐπάνω στὸ κεφάλι τῆς νύφης σὲ τρία κομμάτια καὶ μοιράζουσι ἓνα κομμάτι στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ἄλλο στὴ γειτονιά καὶ τὸ τρίτο τὸ στέλνουσι στὸ σπίτι τῆς νύφης. Παίρνει καθένας ἓνα κομματάκι καὶ τὸ βουτῆ στὸ μέλι δίνουν καὶ στὴ νύφη ἓνα κομματάκι ἀπὸ τὰ τρία κομμάτια, γιὰ νὰ εὐφορήσῃ ἢ νύφ'. Κι ὅλοι οἱ καλεσμένοι θανά ἔχουν ἀπὸ μιὰ μπουκουναὶ κλεφτοψώμ' ἀπάνου τς γιὰ 'πὸ κάθε κακό, γιὰ φυλαχτικό. Τ' ἄρμενα ἀρμενιάζουσι καὶ προσφιλᾶγονται οἱ συγγενεῖς, τ' ἀντρέγομε με τὸ κλεφτοψώμ'». Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «τὸ Σάββατον πολὺ πρῶτ' κορίτσια με μάννα καὶ πατέρα ζύμωναν στὸ σπίτι τῆς νύφης δύο πρωτόψωμα, ἓνα γιὰ τὸν γαμπρὸ καὶ ἓνα γιὰ τὴν νύφη, καὶ 4-5 σινιά λεκούμια καὶ τὰ ἔστελναν στὸ φούρνο με τὰ ὄργανα. Κατόπιν ὁ παπᾶς ἔβαζε τὸ πρωτόψωμο ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τοῦ γαμπροῦ, ἐδιάβαζε μιὰ εὐχή καὶ τὸ ἔκοβε σταυρωτὰ σὲ τέσσερα κομμάτια καὶ τὰ ἐμοίραζαν τὸ ἴδιο ἔκαμνε διὰ τὸ πρωτόψωμο τῆς νύφης». Εἰς τὰ Βένιζια τὸ Σάββατο βράδυ σπάνουν τὸ πλιόπλαστο ἐπάνω στὸ κεφάλι ἐνὸς ἀρσενικοῦ παιδιοῦ, πὺ ἔχει τοὺς γονεῖς του· τότε χαλνοῦσι καὶ ἓνα μέλισι.

Σχετικαὶ δεισιδαιμονίαι: π. χ. εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην, «ὅταν ζυμώνουν γαμοκούλλουρα, δὲν κάνουν παραλίθια, γιὰτὶ παίρνοντε τὸ γούρι τῆς νύφης».

3.—Τὰ ξύλα διὰ τὸν φούρνον. Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν πηγαίνουν νὰ κόψουν ξύλα διὰ τὸν γάμον; Εἰς τὸ Ἰσπερβάρι τῆς Ἡλείου γυναῖκες καλεσμέναι πηγαίνουν τὸ Σάββατον νὰ φέρουν τουρτουριὰ καὶ ἐπιστρέφουσι φορτωμέναι με γαμήλια ἄσματα καὶ με τὸ μπαϊράκι ἐμπρός. Συνοδεῖα με λύρες καὶ ἄλλα ὄργανα ἔκκινεῖ καὶ εἰς τὸ Λιβύσσιον, προηγουμένης τῆς σημαίας τοῦ γάμου (σερβελί). Χοροὶ κατ' ὁδόν, γεῦμα εἰς τοὺς βοηθοῦς. Καινούργια σχοινιά διὰ τὰ φορτώματα κτλ.

4.—Τὸ ψήσιμο τῶν ψωμιῶν. Σχετικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ νύφη τὴν Παρασκευὴν ἔστελλε εἰς τὸν γαμπρὸν ἓνα μαντήλι καὶ αὐτὸς ἔδενε εἰς τὸ ἄκρον γρόσια καὶ τὸ ἔστελλε εἰς τὸν φούρνον νὰ τὸ κρεμάσῃ· τὰ

χρήματα ἦσαν τὰ ψηστικά. Ἐκεῖ ἔμενε κρεμασμένο ἕως τὴν Δευτέραν, σημάδι πῶχει χαρά. Εἰς τὴν Λῆμνον τὰ κορίτσια συνηθίζουσι νὰ κλέβουν ἀπὸ τὸν φούρνον ἓνα ἀπὸ τὰ ψωμιά τοῦ γάμου καὶ νὰ τὸ μοιράζουσι: τὸ ἔχουσι σὲ καλὸ νὰ κλέβουσι, γιὰ νὰ γίνουσι τὰ παιδιὰ ἔξυπνα (κλεφτοψώμ³).

ε') *Παρασκευὴ ζυμαρικῶν καὶ γλυκυσμάτων.*

Πρόσκλησις γυναικῶν διὰ τὸ κοπάσιμα ἢ τρίψιμο τοῦ σταριοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην προσκαλοῦν στὸν τρίψιμο: τρίβουσι τὸ σιτάρι, ποῦ θὰ κάμουν τὸ κατσάκι, ἓνα εἰδικὸν φαγητὸν τοῦ γάμου.

Γλυκύσματα: δίπλες, πίττες, χαλβᾶς, πιλάφι κλ.

ς') *Αἱ τελευταῖαι ἐτοιμασίαι (τὰ ξετελέματα) καὶ ἡ ἐκθεσις τῶν προικιῶν.*

1. — *Γάνωμα* τῶν χαλκίνων σκευῶν, πλύσιμο καὶ σιδέρωμα τῆς προίκας, γέμισμα στρωμάτων, καπλάντισμα παπλωμάτων κλ. Γίνεται ἑορταστικὴ τις συγκέντρωσις δι' αὐτά; Ποῖαι αἱ κατὰ τόπους συνήθειαι; Π.χ. εἰς τὸ Λιβύσσιον τὰ χαλκίνα σκευὴ γανώνονται, παιζούσης τῆς λύρας καὶ τῶν συγγενῶν ραιόντων τοὺς τεχνίτας. Εἰς τὴν Κορώνην γυναῖκες καὶ κορίτσια πλύνουσι τὰ προικιά τὴν Δευτέραν καὶ Τρίτην, ὃ δὲ γαμβρὸς ἀσημῶνει τις σκάφες, τὴν Τετάρτην τὰ σιδερώουσι καὶ τὴν Παρασκευὴν ξαίνουσι τὰ μαλλιά καὶ γεμίζουσι τὰ στρώματα. Εἰς τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἡ νύφη τὴν Παρασκευὴν στέλλει κορίτσια νὰ φέρουσι φτέρη, γιὰ νὰ γιομίσουσι τὰ προικιά (τὰ γιομῖδια), εἰς τὸ Λιβύσσιον τὰ γεμίζουσι μὲ φύλλα δάφνης, τὰ ὅποια τρυγοῦν ἄδοντες ἄσματα ἐγκωμιαστικὰ τῆς νύφης. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. τὸ στρώμα τῆς νύφης τὸ γεμίζει τὴν Δευτέραν μίαν τυχερὴν γυναῖκα παντρεμένη καὶ κατοπινὴ κυλίει τρία μικρὰ τυχερὰ παιδάκια ἐπάνω στὸ στρώμα. Εἰς τὴν Λευκάδα τὴν Πέμπτην τὸ ἀπόγευμα γίνονται τὰ καρφώματα τῶν στρωμάτων: «ἡ μητέρα τῆς νύφης βάζει μέσα στὸ στρώμα ἓνα μεγάλο κουλούρι, τὸ πρωτόπλαστο, καὶ συγχρόνως ρίπτει ἀμύγδαλα, καρύδια, φοιντουκία, σῦκα, σταφίδες καὶ κουφέτα, ὡς καὶ ὅλοι οἱ προσκεκλημένοι. Τὸ στρώμα ράπτεται προσωρινῶς, τὸ ἀπόγευμα δὲ τῆς Δευτέρας, ἀφοῦ μοιράσουσι τοὺς καρπούς εἰς τοὺς καλεσμένους, ράπτεται στερεὰ καὶ στρώνεται ἡ νυμφικὴ κλίνη».

2. — Ποίαν ἡμέραν ἡ νύφη ἀπλώνει ἢ κρεμᾷ ἢ στένει τὴν προῖκα καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύεται τοῦτο; (τὰ καρφοπροίκια ἐν Μεσσηνίᾳ). Παραδείγματά τινα: Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουσι» πρῶτα δίπλες, τὶς μελώνουσι καὶ τρῶνε, γιὰ νὰ χαιρετήσουσι τὰ καλορίζικα. Κατόπιν ἀπλώνουσι ἓνα σχοινὶ καὶ ρίχνουσι ἐπάνω τὰ προικιά καὶ στέλνουσι καὶ προσκαλοῦσι (μὲ ἓνα γαρύφαλο στὸ χαρτὶ) τὸν γαμπρὸ, τὴν πεθερὰ καὶ τὸν πεθερὸ κλ. νὰ πᾶν ν' ἀσημώσουσι τὰ προικιά κρατοῦν ἓνα

σεντόνι *τεντωμένο* κι ὅποιος *ἐρχεται* ρίχνει μέσα ἀμύγδαλα, χρήματα κτλ. ἐνῶ τραγουδοῦν: *Εὐκῆσον με, μαννούλα μου, τώρα μέσ' στὰ προικιά μου* κτλ. Εἰς τὴν Ἄρτοτιναν τὰ προικιά τὰ *γκιάζουν* τὴν Παρασκευὴν, ἀλλὰ ἓνα παιδί μὲ *μάννα* καὶ *πατέρα* κρημνίζει τὸν γίκο *τρεῖς φορές*: τὰ προικιά τὰ *σπέρουν* μὲ *κουφέτα* καὶ *ρύζι*, ἀνάμεσα δὲ *βάζουν* μῆλα καὶ *βαμβάκι*. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τὴν Παρασκευὴν ἀπόγευμα ὁ *κουμπάρος* προσκαλεῖ «*νὰ κοπιάσετε, θὰ πᾶμε νὰ ράβουμε τὰ προικιά τ' ἀπόγεμα. Τὰ ραίνουν μὲ λουλοῦδια καὶ κουφέτα. Στὸ κάμιστρο τῆς νύφης βάζουν καὶ κινὰ καί, ὅταν χορεύουν, ἔχουν ἓνα βαθὺ πιάτο μὲ κινὰ καὶ φεύγοντας βοντοῦν μέσα τὰ δάχτυλά τους*».

3. — Τὰ *μπογαλίκια* (ἀσπρόρροισμα ὡς δῶρα διὰ τοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ). Ποῖα ἀφήνονται ἄκοπα καὶ διατί; Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας παλαιότερα «*δὲν ἀνοίγαν τίς τραχηλιές τῶν γυναικείων ὑποκαμίσων, πλὴν δύο, πού προωρίζοντο διὰ τῆς Καλοκυράδες*».

ζ') **Ο στολισμὸς τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου* (νυφιοστόλι, νυφειὸ (Κωστί, Πόντος), *παστός* (Δωδεκάνησος, Μεσημβρ.) ἢ *μπάστος* (Κρήτη), *μναῖο* κτλ.

1. — Πότε καὶ πῶς στολιζέται ὁ *παστός*; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν κατὰ τὰ «*παστοπήγια*»; Π.χ. εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνον τὰ κορίτσια τοῦ χωρίου *μαζεύονται* εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ (ἢ τῆς νύφης) καὶ στολιζοῦν τὸν *παστό*: «*καρφώνουν ἓνα σεντόνι στὸν τοῖχο, ἔτσι πού ἡ μέση του νὰ εἶναι ἐπάνω στὴ γωνιά*» ὁ δὲ ἄλλῃ τὴν ἐπάνω ἄκρη τοῦ *σεντιονιοῦ* *βάνουν* *βάτο*, *σὰ γιορλάντα*, μὲ *τίς ἄκρες του* πρὸς τὰ κάτω καὶ *κρεμοῦν* *τρία μεγάλα κουλλούρια*, ἓνα *στὴ μέση* καὶ ἓνα *ἀπὸ κάθε ἄκρη*. Στὸ κάτω μέρος τοῦ *σεντιονιοῦ* εἶναι *γωνιακὸς καναπές* ἢ *πεζούλα*, ὅπου *σιρῶνουν* *καλὰ ροῦχα* καὶ *καθίζουν* τὴ *νύφη*. Κατὰ τὸ *σιρῶσιμο* τοῦ *παστοῦ* *τραγουδοῦν*: *Καλὰ νὰ τση τὸ σιρῶσετε τση νύφης τὸ σιρῶμάτσο* κτλ. καὶ εἰς τὸ τέλος *σκορπίζουν* ἐπάνω *στὸν παστό* *ρύζι*, *κουφέτα*, *λεφτά*, *μπαμπακόσπορο* καὶ *κνυιοῦν* ἐπάνω ἓνα *παιδί*, *ἀγόρι* ἢ *κορίτσι*» (Μ. Διουδάκη). Πρβλ. τὰ τραγούδια τοῦ κρεββάτου ἐν Ρόδῳ:

Ἐστῆσαμέν τον τὸν παστόν,

ποπάν⁹ καὶ κάτω πλουμιστόν.....

Εἰς τὴν Κερασοῦντα ἡ νύφη ἔμπαινε *στο νυφειό*, *μίαν γωνίαν* τοῦ *δωματίου*, *κλειομένην* διὰ *παραπετάσματος*, ἀπὸ τὴν Πέμπτην.

2. — Ποῦ ὑπάρχει ἡ *συνήθεια* *νὰ κρεμοῦν* εἰς τὸν *παστόν* τὸ λεγόμενον *κλουβί*; Π.χ. εἰς τὸ Κωστί τῆς Θράκης «*περιτυλίτσουν* *λεπτές βέργες* *κνδωνιάς* μὲ *κόκκινο* καὶ *ἄσπρο βαμβάκι*, *τίς δένουν* *σταυρωτά*, ὥστε *ν' ἀποτελέσουν* *μίαν*

στεφάνην και ἀπὸ τὰ ἄκρα των κρεμοῦν ἀρμαθιῆς (μπρουλιῆς) ἀπὸ σταφίδες μὲ ἓνα καρῦδι εἰς τὸ ἄκρον και ἓνα λεμόνι εἰς τὴν μεσαίαν μπρουλιάν. Τίς μπρουλιάζουν τὰ κορίτσια εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης μὲ τραγούδια και τὰ παλληκάρια μεταφέρουν τὸ κλουβὶ τὴν Κυριακὴ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μαζί μὲ τὸ προνικιὸ τῆς νύφης και τὸ κρεμοῦν ἐκεῖ πού στέκεται ὁ γαμβρός».

3. — Πότε και ὑπὸ τίνων στρώνεται ἡ νυμφικὴ κλίνη; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον τὴν Πέμπτην συγκαλοῦνται συγγενεῖς και φίλοι νὰ στρώσουν τὸ κρεββάτι, μεθ' ὃ γίνεται τὸ πλούμισμα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε τὸ νυμφικὸ κρεββάτι τὸ ἔστρωναν γυναῖκες *μονοστέφανες και ἀπίκρατες* τὸ ἔρραιναν μὲ ζαχαρωτὰ και ἔβαζαν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι ἑννέα ἀμύδαλα, ἀνάμεσα δὲ στὰ στρώματα ἓνα ψαλίδι ἀνοικτὸ και ἓνα κομμάτι ἀπὸ παλαιὸ δίπτυ γιὰ τὰ μάγια» (Δ. Καμπούρογλου). Εἰς τὰς Κυθωνίας προσκαλοῦσαν τὸ ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς τίς φιλαινάδες τῆς νύφης, πού εἶχαν ἓν ζῶν τούς γονεῖς των, και ἔστρωναν τὸ νυμφικὸ κρεββάτι και κατόπιν ἐχόρευαν.

η') Τὰ δῶρα τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην.

1. — Μὲ ποίαν λέξιν διακρίνεται κατὰ τόπους ἡ ἀποστολὴ τῶν δῶρων αὐτῶν; (Π.χ. τὸ *σινὶ* ἢ τὰ *σινιά* (Δυτ. Μακεδονία), τὰ *πανέρια* (Λῆμος), τὰ *κανίσκια*, οἱ *χάρες*, τὰ *προβοδήματα*, τὰ *μποχτσαλίκια*, τὰ *θώρετρα* (Σωζούπολις), τὰ *γανήλα* (Πόντος).

Εἰς τί συνίστανται τὰ δῶρα ταῦτα και κατὰ ποίαν ἡμέραν στέλλονται; Π.χ. εἰς τὰς παλαιὰς Ἀθήνας ὁ γαμβρός ἔστειλε τὴν Πέμπτην μέσα εἰς τὸ σινὶ λουτροῖα, ταμπακέρα ἀσημένια μὲ χτένι, τσιμπιδάκι, σαπούνι, κινὰ και χρήματα. Εἰς τὴν Λῆμον στέλλονται τρία πανέρια: τὸ ἓνα ἔχει τὰ νυφικά (*κατρέφτ*, ἀρμαθιά ἀπὸ φλουριά, φόρεμα, παπούτσια), τὸ ἄλλο τὰ *ζβεθερκῆτα* (τ' πεθεροῦ π' κάμσο κλ.) τὸ ἄλλο ρακί, κρασί κλ. Εἰς τὸν Πόντον ὁ γαμβρός στέλλει τὴν ἑσπέραν τῆς Πέμπτης τὰ *σμπόσα* (δισάκιον μὲ φαγητὰ και ποτὰ) και τὰ *κάνονα* (8 γρόσια διὰ τὴν πενθεράν, 1 γρόσιον διὰ τὸ *ποδοπλύσιμαν* τῆς νύφης, 1 γρόσιον διὰ τὸ *ράψιμον* τοῦ φορέματος, 1 ζευγος ὑποδημάτων και ἓν *ψαθύρ* (πίττα), τὴν ὁποίαν κόπτει ὁ ἱερεὺς και διανέμει εἰς τὸν πενθερὸν και τὸν παρὰνυμφον. — Ποιοὶ τὰ μεταφέρουν και μὲ ποίαν πομπήν; Ὑποδοχὴ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, χοροὶ και ἄλλα ἔθιμα. Π.χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν ἓνας ἀδελφὸς τῆς νύφης σπάζει εἰς τὸ κεφάλι του μιὰ κουλλούρα (*μπουγάτσα*) και τὴν μοιράζει εἰς τοὺς καλεσμένους. Φεύγοντες οἱ *μπράτιμοι* φορτώνονται τὰ σινιά, γεμάτα δῶρα διὰ τὸν γαμβρόν.

2. — Στέλλονται μὲ τὸ σινὶ και χρήματα ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν

νύμφην ἢ πρὸς τὸν πενθερὸν καὶ πῶς λέγονται ταῦτα; Π.χ. εἰς τὰς Καρινὰς Καβακλί ὁ γαμβρὸς μαζί μὲ τὰ γαμήλια δῶρα θέτει εἰς τὸ σινὶ καὶ τὸ *ἀγαρλί*, δηλ. ποσὸν τι χρημάτων (70–150 φράγκα), δῶρον πρὸς τὸν πενθερὸν ὡς ἐξαγορὰν τῆς νύμφης. (Πρὸβλ. τὰ *θέρετρα* ἐν Σινώπῃ, *θάρετρα* ἐν Σωζουπόλει, *θεώρετρα* ἐν Πόντῳ).

Ποῦ στέλλεται καὶ κερὶ εἰς τὴν νύμφην καὶ ποία ἡ σημασία τούτου;

3. – Τί στέλλεται εἰς ἀνταπόδοσιν ἐκ μέρους τῆς νύμφης;

θ') *Τὸ λουτρόν τῶν μελλονύμφων. Τὸ πλέξιμο τῆς νύμφης.*

1. – Πότε λούεται ἡ νύφη καὶ πότε ὁ γαμβρὸς; Πῶς καταρτίζεται ἡ συνοδεία τῆς νύμφης, ὅταν τὴν ὀδηγοῦν εἰς τὸ λουτρόν, καὶ πῶς ἡ συνοδεία τοῦ γαμβροῦ; Τί τραγουδοῦν καθ' ὁδὸν καὶ τί εἰς τὸ λουτρόν; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὰ κορίτσια συνώδευαν τὴν νύμφην τὴν νύκτα τῆς Παρασκευῆς εἰς τὸ λουτρόν μὲ τὰ ὄργανα καὶ ἐξερχόμενα *ἐχόρευαν γύρω εἰς τὸ λουτρόν*. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὸ Σάββατον πρῶτ' ἢ *προσκαλέστρα* προσκαλοῦσε τὶς φιλαιάδες καὶ τοὺς συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ ὄλαι μαζί τὴν συνώδευαν εἰς τὸ λουτρόν προηγεῖτο γυναῖκα μὲ *βενέτικο* πανέρι, ὅπου τὰ λουτρικά, καὶ ἠκολούθει τὸ *γαμοστόλι*, δηλ. οἱ προσκεκλημένοι μὲ τὰ παιγνίδια. Τραγούδια κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ λουτροῦ, χοροὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ σπίτι. Τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου μὲ ὁμοίαν πομπὴν συνωδεύετο καὶ ὁ γαμβρὸς εἰς τὸ λουτρόν. Ὅμοιως εἰς τὴν Σινώπῃ ἐπροσκαλοῦσαν κόσμον μὲ τὸν *πρωτόγερο* καὶ συνώδευαν εἰς τὸ λουτρόν πρῶτα τὸν γαμβρὸν καὶ κατόπιν τὴν νύμφην, τὴν ὁποίαν ἔλουε ἢ *παρανύφισσα*, δηλ. ἡ νουνά της.

2. – Πῶς γίνεται τὸ λουτρόν τῶν μελλονύμφων, ὅπου δὲν ὑπάρχει δημόσιος λουτρόν; Ποῖος μεταφέρει τὸ νερὸ καὶ ποῖος λούει τὴν νύμφην; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον τὸ Σάββατον δύο κορίτσια φέρουν τὸ νερὸ ἀπὸ τὴν βρύσιν καὶ τὸ παραδίδουν εἰς τὸν γαμβρὸν, ὁ ὁποῖος τὸ χύνει εἰς τὸ *καζάνι*. Κατόπιν λούονται μαζί μὲ τὴν νύμφην, ἡ ὁποία τοὺς χαρίζει τὸ ὑποκάμισον καὶ τὸ *μποῦστο* της. Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης τὴν λούουν ἐπίσης τὸ Σάββατον πολὺ πρῶτ' ἢ τρία κορίτσια «*ἀμφιθαλῆ*», συλλογόμενα καὶ αὐτά, καὶ κατόπιν τὴν *πλέγνε* τραγουδώντας:

Σάββατο βραδὸν μὲ διῶξαν οἱ γονιοὶ μου,

ποὺ τὰ σπύτια τσου...

Εἰς τὴν Σκῦρον τ' ἀπολ' αἰδία ἦτοι «*τὰ νερά, ποὺ λούστηκαν ὁ γαμπρὸς κ' ἡ νύφη, τὰ ρίχνουν στὴν ἴδια λεκάνη. Τὰ φυλᾶνε τρεῖς μέρες κ' ὕστερα τὰ χύνουν στὶς τέσσερις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ κάνουν ἀγόρια*».

3. - Πότε γίνεται τὸ πλέξιμο τῆς νύφης καὶ ποῖσι τὴν πλέκουν; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὸ Σάββατον «συνοδεία ἀπὸ τὴν συντέκνισσα καὶ τίς καλῖνες (ἑξαδέλφες τοῦ γαμβροῦ) ἐπήγαυε μὲ τὰ τέλια καὶ τίς πλέχτρες (κορδέλλες μὲ φλονρι) καὶ μὲ τὴ γαίδα σιτῆς νύφης τὸ σπίτι νὰ πλέξουν τὴ νύφη. Οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἔκλειναν τὴν πόρτα καὶ ἀπὸ μέσα ἐστέκοιταν 2-3 παλληκάρια, τὰξαδέφρια τῆς νύφης, καὶ ζητοῦσαν τραγούδια ἀπὸ τίς καλῖνες, γὰρ ν' ἀνοίξουν. Ἐφοῦ τραγουδοῦσαν τραγούδια τῆς νύφης καὶ τῶν παλληκαριῶν, ἀνοίγεν ἡ πόρτα. Πρῶτα ἔκαμναν τὸ προζύμ': μιὰ πρωταξαδέφρη τοῦ γαμπροῦ ἐκοσκίνιζε τ' ἀλεύρι φορῶντας καλπὰμι στὸ κεφάλι καὶ μαχαίρι στὴ ζώνη, ἔπειτα ἐκοσκίνιζαν καὶ δύο παλληκάρια, ἀναποδογυρίζοντας τρεῖς φορὲς τὴν πυκνάδα. Μετὰ τὸ κορίτσι ἐζύμωνε τὸ προζύμι, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν: *Μαννέ μου, τὴν εἰκὴ σου στὸ πρῶτο τὸ προζύμι κτλ.* Ὑστερα ἡ συντέκνισσα ἀναφτεν ἕνα κερὶ καὶ πήγαυε κ' ἔπαιρνε τὴ νύφη ἀπὸ τὴν κάμαρα καὶ τὴν ἐκάθιζε νὰ τὴν πλέξῃ τὸ πρόσωπο τῆς νύφης ἦταν σκεπασμένο μ' ἕνα τομπέρι βυσσινύ. Πρῶτα ἔπλεκεν ἡ συντέκνισσα, κατόπι τοῦ γαμπροῦ οἱ συγγενεῖς ὅλοι τῆς ἔκαναν 40 πλεξούδια, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν:

*Φέριτε νερὸ ροδόσταμο καὶ φιλντισέριο χτένι
νὰ πλέξουμε τὴ νύφη μας τὴν καλοκαρδισμένη...*

*ἢ Μὲ πούλησες, μαννέ μου, γιὰ ἕνα δαχτυλίδι
δῶσ' το, μαννέ μου, πίσω καὶ ξαναγόρασέ με... κτλ.*

Τὸ κερὶ πάντα ἀναμμένο. Ὑστερα ἐκάρφωναν στὰ πλεξούδια τὰ τέλια καὶ τίς κορδέλλες». Πῶς λέγονται ἄλλοῦ τὰ κορίτσια, ποῦ λούζουν καὶ κτενίζουν τὴν νύφη;

4. - Εἰς τὰ ὄρεινὰ χωριά τῆς Πυλίας τὰ λούσματα τοῦ γαμβροῦ γίνονται ὡς ἑξῆς: καθίζουν τὸν γαμβρὸν εἰς ἕνα βαρέλι τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ βάζουν εἰς τὰ γόνατα ἕνα ταψὶ γεμάτο νερὸ μὲ λεμονόφυλλα καὶ ἄλλα μυριστικὰ κατόπιν οἱ παριστάμενοι τὸν σταυρώνουν ἕνας-ἕνας στὸ κούτελο, δηλ. τὸν κερνοῦν ἕνα τάληρο ἢ περισσότερα, ρίχνοντάς τα στὸ ταψί. Οἱ ἀνύπαντροι κατόπιν πίνουν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ βαρελιοῦ, «γιὰ νὰ στρέξῃ στὸ κεφάλι τους». Ποῖα εἶναι ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ;

1) *Ἡ κινὰ ἢ τὰ κινιάσματα.*

Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: τὰ κινάγματα (Πόντος), τὸ κινιάσιμο (Κωστί), τὸ σχένιασμα (Κύπρος), τὸ ἀλειχάνισμα (Ρεῖσοδρε) κττ. Κινὰ ἢ ἀλειχάνη, κοκκίνη βαφή, μὲ τὴν ὁποῖαν βάφονται μαλλιά καὶ νύχια τῆς νύφης κλπ. Ποῖαι

αί συνήθειαι κατὰ τὰ κινιάσματα; Πῶς χορεύουν τὴν κινά; μὲ ποῖα τραγούδια; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «ἐκαλοῦσαν τὸ Σάββατο βράδν κορίτσια καὶ παλληκάρια νὰ χορέψουν τὴν κινά, νὰ κινιάσουν τὴ νύφη. Αἱ γυναῖκες ἐζύμωναν τὴν κινά καὶ κατόπιν τὰ παλληκάρια τὴν ἔπαιρναν στὰ χέρια, ἀναβαν πέντε κεριά καὶ τὴν ἔτρεχαν λόγερα τὴν ἀσήμωναν καὶ τὴν ἐχόρευαν: τὴν βαστοῦσε στὸ χέρι ὁ πρόβος καὶ χόρευε κατόπιν ἔβαφαν τὰ δάχτυλα τῆς νύφης κι ὄλοι οἱ καλεσμένοι ἔβαφαν τὸ δάχτυλό τους τὸ μολογὸ» (= μικρό). Εἰς τὸ Ἄλμαλι Μαλγάρων τὸ Σάββατον τὰ μεσάνυκτα «ἐκκινεῖ συνοδεία ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μὲ φανούς, προηγουμένης τῆς νουνᾶς, ἡ ὁποία κρατεῖ γάβανον, δηλ. βαθὺ πινάκιον μὲ κινάν. Ἡ νύφη σκεπασμένη μὲ καλύπτραν κάθηται εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου, ἐνῶ πλησίον τῆς τοποθετεῖται ἡ κινά μὲ τρία κηρία καίοντα εἰς τὰ χεῖλη τοῦ γαβάνου. Κάθε καλεσμένος ρίπτει νόμισμα εἰς τὸν γάβανον καὶ ἐμβαπτίζει εἰς τὴν κινάν τὸν δάκτυλον, τὸν ὁποῖον ἡ νύφη περιδένει μὲ τεμάχιον ἐκ τῆς καλύπτρας τῆς. Ἀφοῦ κνιαστοῦν ὄλοι, χορεύουν τὴν κινά: αὐτὸς δηλ. πού σέρνει τὸν χορὸ κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα τὸν γάβανον μὲ τὴν κινάν καὶ τὰς ἀναμμένες λαμπάδας. Τὴν νύφην τὴν κ'ινιάζει ἡ νουνά. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ καλεσμένοι προσπαθοῦν νὰ κλέψουν ὅτι ἠμποροῦν καὶ νὰ τὰ μεταφέρουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ». Εἰς Ρεῖσδερε τῆς Σμύρνης ἔβαζαν τὴν ἀλειχάνη σὲ μιὰ μεγάλη σουπιέρα καὶ εἰς τὸ μέσον ἓνα κομμάτι ζύμη μ' ἓνα φλουρί.

ια') Τὰ σφαγτὰ τοῦ γάμου.

Πότε σφάζονται τὰ ζῶα διὰ τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου καὶ ποῖαι αἱ κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν συνήθειαι; Π.χ. εἰς τὴν Λευκάδα τὸ Σάββατον σφάζουν τράγον καὶ πυροβολοῦν πρὸς ἀναγγελίαν, ὅτι «αἱματώθη», ἤρχισεν ὁ γάμος. Εἰς τὴν Μάνην τὰ σφαγτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἄρρενα (κριοὶ ἢ τράγοι) καὶ νὰ εἶναι μονὰ (3, 5, 7), προσφέρονται δὲ ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ, ἀλλ' ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πρέπει νὰ ἐπιστραφῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτα, ὡς καὶ δέκα ἄρτους (χαρόπιτες) κατὰ σφακτόν, μεταφέρουν τὸ Σάββατον συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ *καλορίζικοι* (δηλ. ἀμφιθαλεῖς), *κανισκαραῖοι* λεγόμενοι.

ιβ') Εἰδικὰ φαγητὰ καὶ γλυκύσματα.

Ποῖα τὰ ὀνόματά των καὶ ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον συνηθίζεται τὸ *κεσκέκι*, κρέας βρασμένον μὲ κοπανισμένον σίτον. Εἰς τὴν Μάνην τὸ σφαγτὸ βράζει ὀλόκληρον ἐντὸς λέβητος μὲ σιτάρι. Ὁ *χόντρος* ἐν Μέσα Μάνη γίνεται μὲ σιτάρι κοπανισμένον καὶ μὲ *λεῖο*, δηλ. τεμάχια ἐντέρων, σπληνὸς κλ. ἐπιπασσόμενα ἐπ' αὐτοῦ. Κατὰ τὸ βράσιμο τοῦ χόντρου τραγουδοῦν:

Σιδεροσιιές μου μπρούτζινες, κακάβια μ' ἀσημένια,
σταράκι μ' ἀλεξαντρινό, βράσε και καλοβράσε,
νά φάγ᾽ ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός....

Τὸ ρεσιὸ ἐκ σίτου κοπανισμένον, κρέατος, λίπους, τυροῦ τετριμμένου καὶ μυρωδικῶν (Κύπρος), ὁ σὺλὸς (χυλὸς) ἐκ σίτου (Ἀνακοῦ Καππαδοκίας) κλ.

ιγ') *Τὰ κανίσκια τῶν καλεσμένων*, ἤτοι δῶρα στελλόμενα διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου (τὰ *καλαθιάτικα*, Σκῦρος). Π.χ. εἰς τὰ ὄρεινά τῆς Πυλίας ὄλοι οἱ χωρικοὶ χαρίζουν εἰς τὸν γαμβρὸν ἀπὸ ἓνα πινάκι σιτᾶρι διὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου, εἰς δὲ τὴν Ἀρτοτινὰν τῆς Αἰτωλίας στέλλουν τὴν Παρασκευὴν ἢ τὸ Σάββατον ἓνα φόρτωμα ξύλα καὶ πετοῦν ἐπάνω εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης κλάδους δένδρων. Εἰς τὴν Μάνην, τὴν Κρήτην κ. ἄ. κάθε καλεσμένος στέλλει εἰς τὸν γάμον 2-3 ψωμιά, πατάτες, λάδι καὶ πολλάκις ὀλόκληρο σφαχτό, κρασί κλ. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὰ δῶρα τῶν καλεσμένων (ἄρνιά, κρασιά, γαλοπούλες, γλυκύσματα) τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ κάθε σπίτι μὲ τὰ παιχνίδια. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

ιδ') *Ἡ προικοπαράδοσις.*

1. — Πότε καὶ μὲ ποίαν πομπὴν παίρνουν τὰ προικιά; Ποῖοι στέλλονται πρὸς τοῦτο καὶ πῶς τὰ μεταφέρουν; Ἐξετάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλόγων; Τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια κατὰ τὴν μεταφορὰν τῶν; Ραντίσματα, δεισιδαίμονες πράξεις. — Παραδείγματα: Εἰς τὰς παλαιὰς Ἀθήνας ἔπαιρναν τὰ προικιά τὸ Σάββατον μὲ τὰ ὄργανα «τὰ ἐφόρτωναν εἰς ἄσπρα ἢ κόκκινα ἄλογα, περιπτοῦ πάντοτε ἀριθμοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδίδαν ψωμὶ μὲ μέλι. Εἰς τὰ ἄλογα ἐκάθιζαν παιδιὰ ἄρρενα, ἀμφιθαλῆ, καθ' ὁδὸν δὲ ἔρραιναν τὰ προικιά μὲ ρύζι καὶ βαμβάκοςπορο» (Δ. Καμπούρογλου). Εἰς τὸ Λασιθί τῆς Κρήτης οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης πᾶνε τὰ προικιά εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ τὴν Παρασκευὴν: ἔμπρὸς τὸ *εἰκόνημα*, κατόπιν τὰ προικιά κ' ἓνα σταμνὶ γεμᾶτο σιτᾶρι, εἰς δὲ τὸν δρόμον τὰ ραίνουν μὲ καλορίζικα (λουλούδια, ρύζι, σιτᾶρι, ροβίθια). Ἀφοῦ τ' ἀπλώσουν, χορεύουν καὶ γλεντοῦν. Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην εἰς τὴν κασέλλα βάζουν καὶ πέτρες «για νὰ ἔναι γεροὶ καὶ δυνατοὶ ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη» καὶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ «μπάζουν πρῶτο-πρῶτο τὸ σίδηρο». Εἰς τὴν Καστοριάν τὰ προικιά τὰ παίρνουν οἱ παραστεκόμενοι τὴν Κυριακὴν, ὀλίγον πρὶν πάρουν τὴν νύφην, μὲ τραγούδια καὶ βιολιά. Εἰς τὴν Κερασούντα ὅμως τὸ σεντούκι τῆς νύφης μὲ τὰ προικιά ἐστέλλετο τὴν Τρίτην πρῶτὴ καὶ ἠνωίγετο ἐνώπιον πολλῶν συγγενῶν καὶ φίλων, συνηθροισμένων πρὸς τοῦτο.

2. — Πότε μετρεῖται τὸ *τράχωμα* καὶ ὑπὸ τίνος; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβριάν ὁ

πενθερός ἐπήγαινε τὴν Παρασκευὴν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ καὶ ἐμετροῦσε τὸ τράχωμα. Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὰ μετρητὰ (φλουριά, τάλαρα, σφάντζικες) τὰ ἔκαναν ἀρμολογιά καὶ τὰ κρεμοῦσαν σὲ λαιμὸ τοῦ ἀλόγου, δπου καθόταν ἡ νύφη. Ἔτσι ἔδειχναν πόσο τράχωμα εἶχε πάρει».

3. — Πῶς γίνεται ἡ παράδοσις προικώας οἰκίας εἰς τὸν γαμβρόν; Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε ὁ προικοδότης ἔπαιρνε χῶμα ἀπὸ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς οἰκίας, τὸ ἔθετε μέσα εἰς ἓνα μαντήλι καὶ τὸ παρέδιδεν εἰς τὸν γαμβρόν λέγων: *Σοῦ παραδίνω τὸ σπίτι, ἀνώγια, κατώγια καὶ μ' ὄλη τὴν ἀφουσία του*, δηλ. περιοχὴ, παραρτήματα κτλ. Εἰς τὴν Λῆμον ἡ μητέρα τῆς νύφης κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν νεονύμφων ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν παραδίδει εἰς τὸν γαμβρόν τὸ κλειδί τοῦ σπιτιοῦ της.

ιε') *Ἄλλα ἔθιμα τῆς πρὸ τοῦ γάμου ἐβδομάδος.*

1. — *Τὰ ἀλείμματα.* Εἰς τὸν Βελβενδὸν ὁ γάμος ἀρχίζει τὴν Τετάρτην μετὰ τὰ ἀλείμματα: γυναῖκες καὶ κορίτσια ἀσπρίζουν τὸ σπίτι τραγουδῶντας. Κάθε ἄνδρας ἐμφανιζόμενος ἐκεῖ ἀλείφεται μετὰ ἀσβέστη.

2. — Ἔθιμα τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου.

Ἡ πίττα τοῦ γαμβροῦ καὶ ἡ πίττα τῆς νύφης. Μετὰ ποίαν πομπὴν στέλλονται; Ἔστιασις καὶ χοροὶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ ἢ τῆς νύφης. *Καθένας καὶ μετὰ τὸ ἔξοδό του*; *Εὐχαί, χαρίσματα κτλ.* Ὑπάρχει τὸ ἔθιμον ὁ γαμβρὸς νὰ πηγαίνει μετὰ συνοδείαν τὸ Σάββατον βράδυ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ νὰ ξημερώνωνται μετὰ χοροὺς καὶ ξεφαντώματα;

3. — Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἀποσόβησιν κακοῦ καὶ ἐπιτευξιν εὐτυχίας, τελούμεναι κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου.

Παραδείγματα. Εἰς τὸν Ἄγιον Γεώργιον τοῦ Πηλίου ὁ παπᾶς πηγαίνει τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου μετὰ τὸν γαμβρόν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ «ἀλλάζει τρεῖς φορὲς τὰ δαχτυλίδια κατόπιν ἢ μάννα τῆς νύφης φέρνει ἓνα ζουνάρι καὶ ζώνει τὸν γαμπρὸ καὶ τὴν νύφη, γὰρ νὰ μὴ χωρίσῃ τ' ἀντρόγυνο». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν ἡ νύφη τὸ Σάββατον παίρνει 3 ἢ 5 ἢ 7 μικρὰ τυχερὰ παιδιὰ, ἀγόρια τριῶν ἕως δέκα ἐτῶν, καὶ τὰ λούζει μονάχη.

4. — Ἡ τελευταία νύκτα τῆς νύφης εἰς τὸ πατρικὸν τῆς σπιτί. Εἰς τὸ Βλαχῶρι τῆς Θεσπρωτίας ἡ νύφη τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου της κοιμᾶται εἰς τὸ κατώι, εἰς τὰ Βέντζια τῆς Μακεδονίας κοιμᾶται μ' ἓνα μικρὸν ἀγόρι. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

Δ'. Ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου.

α') Τὸ ξυρίσμα τοῦ γαμβροῦ.

Πότε γίνεται καὶ ποῖαι αἱ κατ' αὐτὸ συνήθειαι; Τί τραγουδοῦν, ὅταν ξυρίζεται ὁ γαμβρός; Ποῦ ἀπορρίπτονται τὰ νερά καὶ αἱ τρίχες τοῦ ξυρίσματος;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Λάσιαν πηγαίνουν τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς εἰς τὴν βρύσιν καὶ φέρουν νερό, διὰ νὰ λούσουν καὶ ξυρίσουν τὸν γαμβρόν· αὐτὸς κάθεται εἰς ἓνα βαρέλι τοῦ νεροῦ καὶ κρατεῖ ἔμπρός του ἓνα ταψὶ μὲ νερό, μὲ λεμονόφυλλα μέσα, οἱ δὲ παριστάμενοι τὸν ἀσημώνουν. Εἰς τὰ Βέντζια «τὸ νερὸ τὸ φέρνει ὁ μικρότερος, ὁ ἀνὺπαντρος μπράτιμος· ὁ γουνὸς λούζει καὶ ξυρίζει τὸν γαμπρό, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν· τὸ νερὸ καὶ τὴ σαπουνάδα τὰ ρίχνουν σὲ τρεχάμενο νερὸ, ἀφοῦ πρώτα δώσουν στὸ γαμπρὸ νὰ πιῇ μὰ σταλιά». Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ὁ γαμβρὸς κάθεται εἰς τὸ νεγαμοσκάμ', ὁ δὲ παράνυμφος τυλίσσει τὴν κεφαλὴν του σταυροειδῶς μὲ ἐρυθρὸν μεταξωτὸν νῆμα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ὁ κουρεὺς σπάνει ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τοῦ γαμβροῦ ἓνα ἀβγό καὶ προσέχουν νὰ μὴ πέσουν τρίχες ἀπὸ τὰ γένεια καταγῆς· τὰς μαζεύουν καὶ τὰς κρύβουν· κατόπιν τὴν Πέμπτην μετὰ τὸν γάμον πρώτ', «προμὴ νὰ ξημερώσ', γαμπρὸς καὶ νύφη παίρνουν τὴν πετσέτα, ποὺ ξουρίζκεν ὁ γαμπρὸς, μὲ τὰ ξουρίσματα μέσα, θέτουν μέσα καὶ προζύμ' (ἀπὸ τοῦ γάμου τὸ προζύμ') καὶ πᾶνε μὲ τὸ δέβερο (πρωτεξάδελφο τοῦ γαμπροῦ) νὰ τὸ ρήξ'νε στὸ ρέμα». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου καὶ ποῖοι λόγοι φέρονται πρὸς δικαιολόγησιν αὐτῶν;

β') Τὸ ντύσιμο τοῦ γαμβροῦ.

1. — Ποία ἦτο ἄλλοτε ἡ ἐνδυμασία τοῦ γαμβροῦ; Π.χ. εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ὁ γαμβρὸς ἐφόρει μακρὸν ποδηγρὸς ἐπανωφόριον (τελμίν), ἐκρέμα σπάθην εἰς τὸ πλευρὸν (καράουλάκ) καὶ περιέδενε τὴν κεφαλὴν μὲ μεταξίνην ζώνην καὶ μανδηλίον (τσινάαν). Τώρα τὴν σπάθην φέρει ὁ παράνυμφος. Εἰς τὴν Ὑδραν ἐφόρει μινίσι, τὸ ὁποῖον ἦτο κτῆμα τῆς Κοινότητος, ἐκρέμα σπάθην εἰς τὸ πλευρὸν καὶ μίαν μεγάλην κουλλούραν, ζυμωμένην μὲ μέλι, εἰς τὸν δεξιὸν ὄμων. Τί διατηρεῖται σήμερον εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὴν παλαιὰν συνήθειαν εἰς διαφόρους τόπους;

2. Ποῖος ἐνδύει καὶ στολίζει τὸν γαμβρόν; (Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον ὁ κουμπάρος, εἰς τὴν Μεσημβρίαν τρία παλληκάρια). Μὲ ποίας πράξεις συνοδεύεται τὸ ντύσιμο τοῦ γαμβροῦ καὶ μὲ ποῖα τραγούδια; Π.χ. εἰς τὴν Μάνην τραγουδοῦν:

*Γαμπρέ μ', ὄντες στολίζεσαι καὶ δένεις τὰ κουμπιά ζου,
χρυσὲς λαμπάδες στέκονσι κοντὰ στὴν ἀφεντιά ζου.*

Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζουν τὸ γαμπρὸ νὰ πατήσῃ μέσα σ' ἓνα οἰδεροσίγι, ὅπου ἔχουν ρίξει κουφέτα, ρύζι, δεκάρες καὶ φλουριά. Προτοῦ φορέσουν τὸ σακκάκι του, περνοῦν ἓνα ἀτσαλένιο μαχαίρι καὶ στὸ ἓνα καὶ στὸ ἄλλο τὸ μανίκι τρεῖς φορές, γιὰ νὰ εἶναι ἀτσαλένιος καὶ πάντα νικητῆς νὰ βρῆσεται ὁ γαμπρός. Μετὰ τὸ ντύσιμο 4-5 φίλοι τὸν σηκώνουν ψηλὰ (τὸν ἀξιώνουν) καὶ ὁ γαμπρὸς τάζει». Εἰς τὴν Κύζικον σπάνουν ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι του ἓνα ψωμί, γιὰ νὰ στερεώσῃ τὸ στέφανον. Εἰς τὸ Καρατσόλι τοῦ Τιρνάβου αἱ γυναῖκες, πρὶν στολισθῆ ὁ γαμβρός, χορεύουν τὰ γαμπριάτικα (ἐνδύματα), κρατοῦσαι καίθε μία ἓνα ἀπὸ αὐτά. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὸ Σάββατον βράδυ τραγουδοῦσαν τὰ ροῦχα τοῦ γαμπροῦ :

*Τοῦ γαμπροῦ μας τὰ ρουχίτσια
δίπλες, τριπλες διπλωμένα . . .*

3. — Ποῦ ὁ γαμβρός ὑποχρεοῦται, προτοῦ ἐνδυσθῆ, νὰ πῆ ἀπὸ τὰ ἀποπλύματα τῶν χειρῶν τῶν γονέων του; Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο;

4. — Ποῦ τὰ φορέματα τοῦ γαμβροῦ εἶναι δῶρον τῆς νύφης; Π. χ. εἰς τὸ Λιβύσιον ἡ νύφη ἔστελλε τὸ πρωτὶ τῆς Κυριακῆς τὰ γαμπριάκια (ἐσώφρονα, σαλβάρι, κοντογούνι κλπ.) ἐν πομπῇ ἐπροπορεύετο ὁ ἱερεὺς καὶ δύο παιδιά, κρατοῦντα ἐντὸς μανδηλιῶν τὰ γαμπριάκια, καὶ ἠκολούθει ἡ συνοδεία μὲ λύραν καὶ ἄσματα. Ὁ ἱερεὺς θυμιᾷ καὶ εὐλογεῖ τὰ γαμπριάκια, ἔκφωνῶν τὰ *καλορίζικα*, οἱ δὲ οἰκεῖοι τὰ ἀσημάωνουν. Κατόπιν ὁ γαμβρός ἐνδύεται, ἐνῶ οἱ οἰκεῖοι τραγουδοῦν ἄσματα ἐπαινετικά.

5. — Τί φοροῦν τοῦ γαμβροῦ, γιὰ νὰ μὴ πιάσουν τὰ μάγια, νὰ μὴ τὸν ἀμποδέσουν; (παλιὸ σόβρακο ἢ ἀπλυτὴ φανέλλα ἢ τὸ μπρὸς πίσω τῆς φανέλλας κλ. ἓνα κομμάτι δίχτυ ἢ ρύζι καὶ σουσάμι μέσα στὸ παπούτσι, κλειδαριὰ κλειδωμένη κλ.).

γ') Τὸ στολισμα τῆς νύφης.

1. — Ποῦ στολίζεται ἡ νύφη; Π. χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Πυλίας «τῇ νύφῃ τὴν ἀλλάζουν σὲ ἄλλο σπιτι, ὅχι στοῦ πατέρα της, κι ἀφοῦ ντυθῆ, τὴν κρύβουν στὸ ρωγὸ (μέρος τοῦ κατωγιοῦ, ὅπου φυλάγουν τὸ σανό)». Ποία ἡ αἰτιολογία τούτου; — Διαρρηθμίζεται καταλλήλως ἡ θέσις, ὅπου θὰ στολίσουν τὴν νύφην; (νυφοστόλι, παστός, τέντα κλ.). Εἰς τὸ Βλαχώρι Θεσπρωτίας τὴν νύφην τὴν στολίζουν πίσω ἀπὸ ἓνα σεντόνι.

2. — Ἡ νυμφικὴ ἐνδυμασία.

Τὸ ράψιμο τοῦ νυφικοῦ. Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου τὸ νυφικὸ φόρεμα τὸ ράβουν 7 μονοστέφανες γυναῖκες. Εἰς τὴν Κύθνον τὴν νύφην βοηθοῦν γὰ

ράφη τὰ νυφικά της μερικά κορίτσια, αἱ λεγόμεναι *νυφοστόλοι*. Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «στὰ προὐτ'ὰ τὰ χρόνια κάθι σὸί εἶχι κ' ἓνα βρακὶ γιὰ δ' νύφ'». Μιὰ μιὰ πὸν γίνταν νύφ', φοροῦσι τὸν βρακὶ αὐτό. Βαστοῦσι 30-40 χρόνια. Τὸ κρατοῦσαν τρεῖς λεύτερις κὶ βρακῶναν δὴ νύφ'». Ἐπικρατεῖ ἄλλοῦ ἢ συνήθεια αὐτή; Ποῖος δαπανᾷ διὰ τὴν νυμφικὴν ἐνδυμασίαν; ὁ γαμβρὸς ἢ ὁ πατέρας τῆς νύφης; Μὲ ποίαν πομπὴν στέλλεται αὕτη ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ;

3. — Ποῖος στολίζει τὴν νύφην; Εἰδική τις στολίστρα ἢ νέαι ἀμφιθαλεῖς (κοπέλλες *μανναδοκυρουδάτες* ἐν Ἄν. Κρήτῃ); Ποῖαι συνήθειαι τηροῦνται κατὰ τὸν στολισμὸν τῆς νύφης;

Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴ νύφη «τὴν ἔντυνε ἢ συντέκνισσα μὲ τις καλῖνες (ἑξαδέλφες τοῦ γαμβροῦ). Ἡ συντέκνισσα μὲ τὸ κερὶ ἀναμμένο πῆγαινε κ' ἔπαιρνε τὴ νύφη ἔπο τὰ κορίτσια, πὸν τὴν εἶχαν κρυμμένη τὶς ἔδινε μπαξίσ' καὶ τὴν ἔπαιρνε καὶ τὴν ἔντυνε, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν:

Νύφη μ', γιατί στολίζεσαι;

— *Τιγὰρ ἐγὼ στολίζομαι;*

Γὼ καρτερῶ νὰ πάρω εὐκὴ,

νὰ πάρω εὐκὴ ἔπο τὸ Θεὸ

καὶ λόγο ἔπο τὸν κύρη μου...

Κατόπιν τὴν χόρευεν ἢ συντέκνισσα μὲ τὴ λαμπάδα ἀναμμένη». Εἰς τὸ Βογατσικὸν οἱ συγγενεῖς, «πρὶν ἀλλάξουν τὴ νύφη, πᾶνε γλυκὰ καὶ θρόβουν τὴ νύφη». Εἰς τὰς Κυθωνίας «βάζανε τὴ νύφη νὰ πατήσῃ στὸ σινὶ καὶ τὴ ντύνανε, γιὰ νὰ ἔναι σιδερένια». Εἰς τὸ Ρουμιλόκι «κάτω ἀπὸ τὴν ψάθα, ὅπου κάθεται ἡ νύφη καὶ τὴν ἀλλάζουν, ἔχουν βαλμένο τὸ σιδερένιο λουρὶ τοῦ ἀλετριοῦ, γιὰ νὰ στεριώσῃ σὰν οὐ σίδηρος». Ἐπειτα τρεῖς πρωτοστέφανες γυναικὲς παίρνουν τὸ λουρὶ, πὸν σκαλώνεται τὸ ἀλέτρι, καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς φορὲς στὸ σῶμα τῆς νύφης, γιὰ νὰ μὴν ἀρμενιάζεται (νὰ μὴ ματιάζεται) καὶ νὰ εἶναι σβέλτα, σὰν τὸ λουρὶ. Τὰ ροῦχα της τὰ βάζουν μέσα στὸ κόσκινο μὲ ζαχαρωτά, ρύζι κλ. καὶ τὰ ρίχνουν ὅλα τρεῖς φορὲς ἐπάνω της (Ἄγγ. Χατζημιχάλη). Εἰς τὸ Ἄλμαλι Μαλγάρων, ἀφοῦ ἀλλάξουν καὶ μαντηλίσουν τὴ νύφη, «τὴν ραντίζουν στὸ πρόσωπο μὲ νερὸ καὶ ἀλάτι, βουτῶντας βασιλικὸ καὶ λέγοντας: ὁ,τ' εἴπαμε νερὸ κι ἀλάτι.» Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «τὴν δεξιὰ κάλτσα τῆς φοροῦσεν ὁ πατέρας της, βάζοντας μέσα ἓνα χρυσὸ νόμισμα, τὴν ἀριστερὴν ἢ μητέρα». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

4. — Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν, ὅταν ντύνουν καὶ στολίζουν τὴν νύφην;

Π.χ. *Νύφη μ', ὄντες γεννιούσανε, ὁ ἥλιος ἐκατέβη,*

καὶ ζοῦ ἔδωκε τὴν ἑμορφιά καὶ πίζον πάλ' ἀνέβη (Μάνη).

5. — Τί φοροῦν τὴν νύφη, γιὰ νὰ μὴ τὴν πιάνουν τὰ μάγια; Π.χ. ἓνα λιγδερὸ ροῦχο κατὰσαρκα (Πυλία) ἢ μιὰ σακκοράφα στὸ ζουνάρι (Βλαχώρι) ἢ ἓνα ψαλιδάκι ἀνοιχτὸ στὸ δεξιὸ παπούτσι, γιὰ νὰ κοποῦν οἱ κακὲς οἱ γλῶσσες ἢ σταυρὸ μὲ κατράμι, γιὰ νὰ πατήσῃ τὸν τρισκατάρaton (Ἀθῆναι) ἢ ἀχυλιὰ καὶ ἀβγότσοεφλα στὸ παπούτσι της (Λήμνος).

6. — Ὁ νυμφικὸς πέπλος καὶ ὁ ἄλλος στολισμὸς τῆς νύφης. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα τῆς νυμφικῆς καλύπτρας; Π.χ. *παρθενικὸ* (Λιξούρι), *μπόλια* (Ἰθάκη, ὅπου αὕτη ἐλαμβάνετο ἀπὸ τὴν Κοινότητα), *μαφόρι* (Οἰνὴ Πόντου), *φ'νίκα* (Λέσβος), *τάπα*, *βέλο* κλπ. Ἀπὸ ποῖον ὕφασμα γίνεται ἡ καλύπτρα αὕτη καὶ τίνοσ χρώματος εἶναι; Ποῦ συνηθίζεται νὰ εἶναι κοκκίνη;

Ὁ ἄλλος στολισμὸς: γιρλάντα ἀπὸ ἄνθη λεμονέας, κέρινα σκουλαρίκια καὶ καρφίτσα ὁμοίως ἀπὸ ἄνθη λεμονέας, τὰ ὅποια ἐνιαχοῦ φέρει μαζὶ μὲ ἄλλα δῶρα ὁ κουμπάρος. Ταῦτα εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης λέγονται *νυφοστόλια* καὶ εἶναι δῶρα τοῦ γαμβροῦ, στελλόμενα ἐν κανίστρῳ. Ἐκεῖ ἄλλοτε τὰ βλέφαρα τῆς νύφης ἐχρίοντο μὲ ἀσπράδι ἀβγοῦ, «γιὰ νὰ μὴν παίξουν».

δ') *Ἐναρξίς τῆς τελετῆς τοῦ γάμου. — Ἡ ἐπίσκεψις πρὸς τὸν παρὰνυμφον καὶ ἡ παραλαβὴ αὐτοῦ.*

Γίνεται ἐκκλησιασμὸς καὶ μετάληψις τῶν μελλονύμφων τὴν πρωτὰν τῆς Κυριακῆς; — Μὲ ποίαν πομπὴν γίνεται ἡ ἐπίσκεψις πρὸς τὸν παρὰνυμφον καὶ ἡ παραλαβὴ αὐτοῦ;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου ὁ γαμβρὸς, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν *παράγαμπρο*, τὶς *καλῖνες* (ἑξαδέλφες του) καὶ τὸν ὀργανοπαίκτην, ἐπήγαινε εἰς τοῦ *σύντεκνον* τὸ σπίτι μὲ τὸ *κανίσι*: ἓναν *ταβᾶ*, ὅπου εἶχε ἓνα πιάτο φαγὶ καὶ ἓνα ψωμάκι μὲ σταφίδες καὶ μιὰ *βούκλα* (πλόσκα) κρασί. Ὁ γαμβρὸς ἔβανε τὸ *κανίσι* μπροστὰ στὸ σύντεκνο, τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι καὶ ὅλη ἡ συνοδεία ἐκάθητο εἰς τὸ τραπέζι. Εἰς τὸ Πάπιγγον ὁ γαμβρὸς, συνοδευόμενος ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς *ἀδερφοπιτούς*, ἐπισκέπτεται τὸν νουνόν, φιλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ τῆς νουνᾶς καὶ δέχεται τὰς εὐχὰς των. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτὴν ὁ *πρωτοσυμπέθερος* στήνει τὸ *μπαριάκι*. Εἰς τὴν Καστορίαν ὁ γαμβρὸς πηγαίνει μὲ τὰ ὄργανα καὶ μὲ ὄλους τοὺς καλεσμένους εἰς τοῦ νουνοῦ καὶ τὸν παραλαμβάνει μὲ τὸ *κανίσι* του, δηλ. ἓνα σφαχτὸ, στολισμένον μὲ λουλούδια καὶ μῆλα χρυσομένα εἰς τὰ κέρατα, καὶ σινὶ μὲ τὸ *στεφανομάντηλο*, τὶς λαμπάδες κλπ.

ε') *Ἡ πομπὴ διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς νύμφης.*

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ συνοδεία (τὸ *ψίκι*, ὁ *γαμόστολος* (Πόντος), τὸ *γαμοστόλι* (Σιγὴ Βιθ.), τὸ *συμπεθεριακὸ* (Σιάτιστα), οἱ *γαμουλιῶτες* (Κρήτη) κλπ); Πᾶνε ὄλοι *καβάλλα σ' ἄλογα*, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ νύφη εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιον χωρίον; Μὲ τί στολίζουν τ' ἄλογα; Ποῦ πατεῖ ὁ *γαμβρός*, διὰ νὰ *καβαλλικέψη*; (στὸ *ὕνι*, εἰς τὰ Βέντζια). Προηγεῖται κανεὶς σημαιοφόρος; Τί σημαίαν κρατεῖ; Τί συνηθίζεται, πρὶν ὁ *γαμβρός* ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν του; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα «*μὰ γυναῖκα τρανοῦσε φωτιά ἀπὸ τὸ τζάκι κι ὁ γαμπρός περνοῦσε ἀποπᾶν ἀπ' τὴ φωτιά*».

Ἄλλα παραδείγματα: Εἰς τὸ Λασιθί τῆς Κρήτης τῆς πομπῆς προηγοῦνται δύο παιδιὰ μὲ τὰ στέφανα καὶ μὲ τὶς λαμπάδες, κατόπιν ἔρχεται ὁ *γαμβρός* μὲ τὸν *κουμπάρο* καὶ ἀκολουθοῦν ὄλοι οἱ ἄλλοι μὲ *λύρα* ἢ *βιολί* τὸν μὲν *γαμβρόν* κρατοῦν ἀπὸ τὰ χέρια δύο *παλληκάρια*, τὸν δὲ *κουμπάρο* δύο *κοπέλλες*. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ *γαμβρός* εἶναι *ἔφιππος* σὲ *γρίβο ἄλογο*, εἰς δὲ τὸ Βογατσικὸν ἵπτεῖται ὁ *νοῦνος* μὲ μιά *πλόσκα* κρασί καὶ μιά *κουλλούρα* εἰς τὸ *δισάκκι*. Εἰς τὴν Ἄμισόν *γυναῖκες* καὶ *παρθένοι* πελοφοροῦσαι συνοδεύουν τὸν *γαμβρόν* (*παραινφσάδες*), ἄλλ' εἰς ἄλλα μέρη τοῦ Πόντου «αἱ *παραινφσαι*, ὅταν ἐκκινή ὁ *γαμόστολος*, χορεύουν *τεταγμένοι* εἰς *γραμμὴν ἕνα* *πρωτότυπον χορόν*, λεγόμενον *μαντήλια*, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδον». Εἰς τὰ Βέντζια «*δυσὸ σαργαγιάτες* τρέχουν *καλπάζοντες* πρὸς τὸ σπίτι τῆς νύμφης ὅταν φθάσῃ τὸ *συμπεθεριακὸ* μὲ τὸ *φλάμπουρο* ἔμπρὸς καὶ ἐνῶ ὄλοι εἶναι *καβάλλα*, ὁ *γαμπρός* ρίχνει ἕνα *μῆλο* στὸ σπίτι τῆς νύμφης καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ περάσῃ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐνῶ ἡ νύφη τὸν *πολεμάει ἀπ' τὸ παράθυρο μὲ ρεβίθια*. Ὁ πατέρας τῆς νύμφης πηγαίνει τότε καὶ *κατεβάζει* τὸ *γαμπρὸ* ἀπὸ τ' ἄλογο καὶ τὸν δέχεται στὴν ἀγκαλιά του· ἐκεῖνος τοῦ *φιλεῖ τὸ χέρι*». Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡπείρου τῆς ἐπίππου συνοδείας προηγεῖται ὁ *βλάμης*, κρατῶν τὸ *μπαεράκι* ἤτοι σημαίαν μὲ σταυρὸν ἐπὶ τοῦ κοντοῦ, εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ὁποίου εἶναι *καρφωμένα ἕνα* *ρόδι*, ἕνα *μῆλο* κ' ἕνα *πορτοκάλι* καὶ τέσσερα *μαντήλια* *κρεμασμένα*.

2. — Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν καθ' ὁδὸν καὶ ποῖα ἀπέξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύμφης;

3. — Ποῦ ὁ *γαμβρός* εὐρίσκει *κλειστήν* τὴν θύραν τῆς οἰκίας τοῦ *πενθεροῦ*; Ποῖα τραγούδια τραγουδεῖ τότε ἡ συνοδεία τοῦ *γαμβροῦ*; Ποῖαι αἱ *σχετικαὶ ἐνέργειαι* καὶ *πράξεις*, διὰ ν' ἀνοίξῃ ἡ θύρα; Π.χ. εἰς τὴν Ὑδραν ὁ *γαμβρός* *ιστάμενος* πρὸ τῆς ἐξωθύρας *κτυπᾷ* *τρεις* *φορὰς* τοὺς *πράκους* τῆς πόρτας μὲ τὸ *σπαθί*, ποῦ φέρει *κρεμάμενον* εἰς τὸν ὤμον· τέλος *κόβει* μὲ τὸ *σπαθί* μιά *κουλλούρα* σὲ τέσσερα *κομμάτια* καὶ τὰ *πετᾶ* μέσα στὸ σπίτι. Εἰς τὰ *Ρεβενοχώρια* τῆς *Θεσσαλίας* ὁ *γαμβρός* ὁρμᾷ *ἔφιππος* καὶ *κτυπᾷ* μὲ τὴν *μάχαιραν* τὴν θύραν

τῆς πενθερικήσ οἰκίας, ἐνῶ εἰς τὰς Φεράσ τῆσ Θοράκῆσ καταφέρει κατ' αὐτῆσ λάκτισμα. — Κατὰ ποίους ἄλλους τρόπους ἐπιτυγχάνεται ἡ εἴσοδος τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆσ συνοδείασ του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πενθεροῦ; (Πρβλ. *τάματα* τοῦ κούμπάρου, *πορτιάτικο* (Γιάντισα Καλαμῶν), δῶρα *στὶς ζυμῶτρες* (Λακκοβίγια) κλ.). Εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ γαμβρός, πρῶτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπίτι τῆσ νύφῆσ, ρίπτει μῆλον ἢ ρόδι εἰς τὴν στέγην, ἢ δὲ νύφη κατόπιν δένει μαντήλι μὲ τρεῖς κόμπους γύρω εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ νουνοῦ.

4. — Ποῦ οἱ γονεῖς τῆσ νύφῆσ ὀφείλουν νὰ τάξουν δῶρα εἰς τὸν γαμβρόν, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπίτι (*μπατίκια*); Εἰς τί συνίστανται τὰ δῶρα αὐτά; Εἰς τὴν Κάρπαθον οἱ συγγενεῖς τῆσ νύφῆσ ἐξέρχονται καὶ παραλαμβάνουν τὸν γαμβρόν.

5. — Τὰ τελούμενα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ γαμβροῦ. Π.χ. οὗτος θέτει πρῶτον τὸν δεξιὸν πόδα εἰς τὸ κατώφλιον τῆσ θύρασ.

ς') *Ἡ γαμήλιος πομπή, ὅταν παίρνουν νύφη ἀπὸ ἄλλο χωριό.*

1. — Πῶς ὀνομάζεται κοινῶς ἡ πομπὴ αὕτη; Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατ' αὐτὴν; Π.χ. ἄλογο κόκκινον διὰ τὸν γαμβρόν μὲ κόκκινον μαντήλι εἰς τὸ καπίστρο, τὸν δὲ γαμβρόν *κατεβάζουν ἀπ' τὸ κεφάλι* τοῦ ἀλόγου, «*γὰ νὰ πάῃ ἐμπρός*» (Λῆμονος). Εἰς τὴν Κύπρον οἱ συγγενεῖς τῆσ νύφῆσ ἀπαιτοῦν νὰ *ξεπεζέγῃ* ὁ γαμβρός καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωριὸν πεζός. — Τὰ *σχαριάκια*: ὁ *σχαριάτης* ("Αμφισσα), ὁ *σχαρικιάρης* (Καλάβρυτα), οἱ *σχαριάτηδες*, δηλ. ἀγγελιαφόροι (Βογατσικόν) κλ.

2. — Πῶς φέρεται ἡ νύφη; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἵππευει εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ ἀλόγου τοῦ γαμβροῦ, εἰς τὴν Θοράκην φέρεται ἐφ' ἀμάξης συρομένης ὑπὸ βοῶν.

3. — Ποία ἡ συνήθεια, ὅταν περνοῦν ἀπὸ βρύσιν ἢ ἄλλο *τρεχούμενον νερό*; Ποία, ὅταν περνοῦν ἀπὸ ἄλλο χωριό; Π.χ. εἰς τὰ Βέντζια «*βάζουν μὴν ἡλικιωμένη γυναῖκα νὰ κερᾶσῃ τὴ νύφη καὶ νὰ τὴν ξεσκεπᾶσῃ. Ἄν δὲν ξεσκεπαστῇ ἡ νύφη, πιστεύουν, ὅτι σίγουρα θὰ πέσῃ χαλάζι σ' αὐτὸ τὸ χωριό*».

4. — Εἰς τὴν Σιγὴν τῆσ Βιθυνίας, μετὰ τὴν στέψιν, ὅτε ἔμελλον οἱ νεόνυμφοι νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸ χωριόν, τὰ παλληκάρια ἔμαζεύοντο εἰς τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, «*ἔπιαναν ἄλυσίδα καὶ δὲν ἄφηναν νὰ φύγῃ ἡ νύφη, ἂν ὁ γαμπρός δὲν τοὺς ἐπλήρωνε τὸ προκλασί*. Ἔτσι ἔλυναν τὴν ἄλυσίδα καὶ περνοῦσεν ἡ νύφη». Ποῦ ἄλλοῦ σινηθίζεται τοιοῦτον τι;

ζ') *Τὸ πάρσιμον τῆσ νύφῆσ (τὸ νυφόπαρμαν)*

Λαϊκαὶ συνήθειαι, ὅταν παίρνουν τὴν νύφην ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆσ.

1. — Ὑποδοχὴ, ζώσιμον καὶ ράπισμα τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὴν Ὑδραν π.χ., τὴν Δωρίδα, τὸ Βογατσικόν, τὸν Ναίμονα κ. ἄ. ἡ πενθερὰ ὑποδεχομένη καὶ ἀσπα-

ζομένη τὸν γαμβρὸν τοῦ καταφέρει ράπισμα, εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί ζῶνει τὸν γαμβρὸν καὶ συγχρόνως τὸν ραπίζει, εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡλείρου τὸν κτυπᾷ τρεῖς ἑλαφρὰ εἰς τὸν ὄμον. Ποῦ τὸ ράπισμα τοῦ γαμβροῦ γίνεται ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν ἢ ἀπὸ μίαν θεῖαν τῆς νύφης;

2.—Τὰ παπούτσια τῆς νύφης. Ποῖος τὰ φέρνει καὶ ποῖος τὰ φορεῖ εἰς τὴν νύμφην; Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡλείρου τὰ παπούτσια τὰ φέρνει μέσα εἰς ἓνα τροβᾶ ἢ ἀδελφὴ τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ τὴν ποδένουν οἱ βλαμάδες. Εἰς τὴν Λάσπην τῆς Αἰτωλίας ἡ νύφη ἐκείνον, ποῦ θὰ τῆς φορέσῃ τὰ παπούτσια, τὸν χτυπᾷ μὴ γροθιά.—Πολλαχοῦ τὰ κορίτσια γράφουν τ' ὄνομά τους εἰς τὰ παπούτσια τῆς νύφης. Διατί;

3.—Ἡ παράδοσις τῆς νύφης. Ποῖος τὴν ξεβγάνει καὶ εἰς ποῖον τὴν παραδίδει; Ποῖα τὰ δῶρα τοῦ γαμβροῦ (ἢ τοῦ παρανύμφου), διὰ τὰ πάρη τὴν νύμφην;

Παραδείγματα: Εἰς τοῦ Σαρατσᾶ τῆς Πυλίας τὴν νύμφην παραδίδει ὁ ἀδελφός της εἰς τὸν γαμβρόν, ὁ ὁποῖος τοῦ δίδει ἓνα τάληρον, (τὰ βυζαστικά ἢ παραδοτικά ἐν Μάνη). Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου «ὁ γαμβρός γονιπετεῖ παρὰ τὴν ἐστίαν, τοῦ καθίζουν δ' εἰς τὰ γόνατα ἓνα μικρὸ ἀγόρι. Ἀποῦ γενματίσουν, ἢ μητέρα κρατοῦσα τὴν νύμφην ἐκ τῆς χειρὸς τὴν παραδίδει εἰς τὸν γαμβρόν λέγουσα: «ἐσὲν ἐδῶκα τὸν Θεὸν καὶ ἀτὲν ἐδῶκα ἐσέν» (τρὶς). Ὁ γαμβρός ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τῆς πενθερᾶς, δίδων εἰς αὐτὴν νόμισμά τι (σοῦτ χακί = τὰ βυζαστικά) καὶ κρατῶν τὴν νύμφην ἐξέρχεται». Εἰς τὴν Πυλίαν ὁ γαμβρός «χτυπᾷ τὴ νύφη μὲ λεπτὰ». Ἄλλοῦ ὁ γαμβρός δίδει κέρασμα (χρουσὸ ἢ χάρτινο παρᾶ ἢ κόσμημα) εἰς τὴν νύμφην ἢ εἰς τὶς κοπέλλες, ποῦ τὴν τριγουρίζουν (τραγουδίστρες), καὶ παίρνει τὴν νύμφην. Πῶς λέγεται κατὰ τόπους τὸ κέρασμα αὐτὸ καὶ εἰς τί συνίσταται; (Π.χ. ἀγριλίκι εἰς Καταφύγιον).

4.—Ἄλλαι συνήθειαι, προτοῦ πάρον τὴ νύφη. Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. «ἡ πεθερὰ παίρνει τὸ γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη σὲ ἰδιαίτερο δωμάτιο καὶ τοὺς ραντίζει μὲ ἀλάτι, «γὰ νὰ λειώσουν οἱ κατάρες». Εἰς τὴν Λάσπην τῆς Αἰτωλίας μέσα εἰς τὸ παπούτσι τῆς νύφης χύνουν κρασί, ἢ δὲ νύφη τὸ ροφᾷ καὶ τὸ πτύει εἰς τὸ μαντήλι της, «γὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται». Εἰς τὴν Αἶνον πίνει μὴ σταγόνα νεροῦ ἀπὸ τὴν λεκάνην, ὅπου οἱ γονεῖς της ἔπλυναν τὰ χέρια των. Εἰς τὴν Λάσταν γαμβρός καὶ νύφη, πρὶν ξεκινήσουν διὰ τὴν στεφάνωσιν, τρώγουν εἰς τὸ κατώγι ἓναν κόκορα «μὲ ἓνα κουτάλι καὶ ἓνα πιρουνί». Συνηθίζεται τοιοῦτον τι εἰς τὸν τόπον σας καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνεται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο;

5.—Ἡ ἔξοδος τῆς νύφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ ὁ ἀποχαιρετισμὸς αὐτῆς. Ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῶν οἰκειῶν.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ἡ νύφη ἐσταμάτα πρὸ τοῦ κατο-

φλίου τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ ἑστερέωνεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πόδα, ὥστε ὁ νέος μόλις διὰ τῆς βίας ἠδύνατο νὰ τὴν ἐξαγάγῃ, ἐνῶ ἡ μουσικὴ ἀνέκρουε τὸν *εχλαστόν* (=ἐξόδιον), αἱ δὲ *παρὰνύφσαι* ἐχόρευον. Εἰς μέρη τινὰ τῆς Μακεδονίας ἡ νύφη, ἐνῶ κατέρχεται τὴν κλίμακα τῆς πατρικῆς οἰκίας, σταματᾷ, στρέφεται πρὸς Α καὶ προσκυνεῖ τρεῖς, ἐνῶ δὲ ἐξέρχεται εἰς τὴν αὐλήν, χύνουν πρὸ τῶν ποδῶν τῆς νερό. Εἰς Ἄλμαλι Μαλγάρων, ἀφοῦ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, «γυρῖζει καὶ προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς θύρας, ἐνῶ γυναῖκες περιτρέχουσαι τὴν οἰκίαν ὀλολύζουσι εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παρνασσίδος «ἡ νύφη κάνει τρεῖς μετάνοιες: ἀφήνει γειὰ στὸ σπίτι, καὶ περνῶντας ἀπὸ τῆ βρύση θὰ πετάξῃ μέσα στὸ νερὸ λεπτὰ καὶ θὰ κἀνῃ πάλιν τρεῖς μετάνοιες στὴ βρύση». Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας, «ὅταν ἡ νύφη βγαίῃ ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι, ἡ συντέκνισσα κρατεῖ ἐμπρὸς ἓνα κερὶ ἀναμμένο». Ἄλλοῦ ἡ νύφη βγαίνοντας ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σκορπᾷ ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω χρήματα, ποὺ τῆς δίδει ἡ μητέρα τῆς. Εἰς τὴν Μέσα Μάνην ὁ πατέρας παραδίδει τὴν κόρην του εἰς τὸν γαμβρόν, γαμβρὸς δὲ καὶ νύφη κρατούμενοι ἀπὸ τὰς χεῖρας πατοῦν μὲ τὸν δεξιὸν πόδα εἰς μίαν πέτραν *ριζιμιάν*. Ποία ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ;

η') Ἡ μετάβασις εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ *πομπή* πρὸς τὴν ἐκκλησίαν; Ποῖος προηγεῖται τῆς πομπῆς καὶ ποῖοι ὀδηγοῦν τὴν νύμφην καὶ τὸν γαμβρόν; Ἀκολουθοῦν τὴν πομπὴν καὶ τὰ κορίτσια (οἱ *τραγουδίστρες* ἢ *καλῖνες*); Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα προπορεύεται μία γραῖα λαμπαδηφοροῦσα, *παραμάννα* ἢ *παρὰνύφσα* καλουμένη, εἰς τὸν Ἐπτάλοφον Δυτ. Μακεδονίας μία κόρη, ἡ *ἀδερφοφτή*, προηγεῖται κρατοῦσα κλάδον. Εἰς τὴν Ἄνδρον τὴν νύμφην συνοδεύει μία παρθένος, ἡ *παράνυφη*, εἰς τὸ Πογώνι τῆς Ἡπείρου τρεῖς γυναῖκες, οἱ *παργένυφες* τὴν συνοδεύουν ἕως τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, παραμένουσαι ἐκεῖ ἕως τὴν ἐπαύριον τοῦ γάμου. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὴν νύμφην ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ πατέρας τῆς ἢ ὁ ἀδελφός τῆς, τὸν δὲ γαμβρόν μία ἀδελφὴ ἢ πρωτεξαδέλφη του. Ἄλλαχού τὴν νύμφην ὀδηγεῖ ἡ συντέκνισσα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἡ ἀδελφὴ ἢ ἐξαδέλφη τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο.

2. — Ποῦ ἡ νύμφη ὀδηγεῖται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔφιππος ἢ ἐφ' ἀμάξης; Ποῦ ὀλόκληρος ἢ νυμφικὴ πομπὴ εἶναι ἔφιππος; Π.χ. εἰς τὴν Καστοριάν καὶ τὸ Βογατσικὸν παλαιότερα ἡ νύφη ἐπήγαιεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καβάλλα εἰς ἄλλογο, τὸ ὁποῖον ὀδηγοῦσαν οἱ *μπράτιμοι*, βαδίζοντες ὄλο δεξιά, ὅταν δ' ἐφθάναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν κατέβαζεν ἀπὸ τὸ ἄλλογον ὁ πενθερός τῆς. Εἰς τὰ χωρία Ἀνασελίτσης, ὅταν πλησιάσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, περιφέρουν τὴν νύμφην τρεῖς περὶ αὐτήν.

3. — Τί συνηθίζεται κατὰ τὸ ξεκίνημα τῆς νύφης καὶ τί, ἕως οὗτου φθάση ἢ συνοδεία εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ὅταν ἡ νύφη ξεκινήσῃ ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς, πετάει ἓνα καρφὶ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην καὶ *σπέρνει* κουφέτα. Εἰς τὸ Ρουμλούκι «ἓνας μπράτιμος βοηθεῖ τὴν νύφην ν' ἀνέβῃ στὸ ἄλογο (ἓνα ἄσπρο ἄτι, τὸ ὁποῖον πρωτότερα τὸ τρέχει ἐπὶ μίαν ὥραν ἓνας καβαλλάρης, διὰ νὰ τὸ κουράσῃ). Ἡ νύφη ὀρθία ἐπάνω στὸ ἄλογο προσκυνάει τρεῖς φορὲς τὸν ἥλιο. Κατόπιν βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη τῆς ἓνα κλίκι, μικρὸ πρόσφορο, τὸ σπᾶει στὴ μέση καὶ τὸ ἓνα κομμάτι ρίχνει στὰ κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ ἄλλο τὸ κρύβει στὸν κόρφο τῆς — θὰ τὸ ρίξῃ ἀργότερα στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μέσα στὸ σακκὶ μὲ τ' ἄλευρι, γιὰ νὰ τοῦ φέρῃ *μπερεκέτι*. — Οἱ γύρω τὴν ραντίζουν μὲ γέννημα καὶ ρύζι, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν: *Τί στέκεσαι χρυσὴ μηλιά; Τί δὲν κινᾶς; / Παραπονῶ τὴ μάννα μου καὶ δὲν κινῶ* Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ γαμπρός, χωρὶς νὰ κοιτάξῃ τὸ σπίτι τῆς νύφης, σηκώνει τὸ χερὶ του καὶ ρίχνει πρὸς τὰ ὀπίσω του τὸ τσεκούρι του τρεῖς φορὲς, γιὰ νὰ προκόψουν. Ὅταν φθάσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, πάλιν ἡ νύφη προσκυνάει τρεῖς φορὲς τὸν ἥλιο καὶ ρίχνει ψηλὰ στὸν ἀέρα ἓνα μῆλο ἢ ἓνα ρόδι. Κατόπιν τῆς φέρνουν ἓνα μικρὸ ἀγοράκι, τὸ παίρνει στὰ γόνατά τῆς, τὸ ἀγκαλιάζει καὶ τοῦ δίνει ζαχαρωτά. Ἐνας πρῶτος ἐξιδελφος τοῦ γαμπροῦ κατεβάζει τὴ νύφη ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ τὴν σηκώνει ψηλὰ τρεῖς φορὲς *τὴν ἀξιώνει*» (Ἀγγ. Χατζημιχάλη). Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε, πρὶν ξεκινήσῃ ἡ νύφη διὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἐρράντιζαν τὸν δρόμον μὲ *ἀμίλητο* νερό, πού περιεῖχεν ἄλατι, «*γιὰ νὰ λειώσουν οἱ κατάρες*». Εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν τοῦ Πόντου ἡ γαμήλιος πομπή, ὅταν ἐφθάνεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἔσταματοῦσε, ὁ δὲ γαμπρός ἔσειε τρεῖς κώδωνας καὶ κατόπιν ἐρωτοῦσε τὴν νύφην: *Γιὰ τίναν ἐπλασέν σε ὁ Θεός; Καὶ ἐκεῖνη ἀπήντα: Γιὰ τ' ἐσὲν τὸν κωδωνιάτην*. — Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου; Ποῦ οἱ συνοδεύοντες τὴν πομπὴν κρατοῦν λαμπάδας ἢ δαδιά ἀναμμένα; Μὲ τί ραίνουν τοὺς μελλονύμφους ἀπὸ τὰ σπίτια, πού περνᾷ ἡ γαμήλιος πομπή;

4. Ποῖα ἀπαντήματα καθ' ὁδὸν θεωροῦνται ὡς κακοὶ οἰωνοί; *Ἀσημώνει* ἡ νύφη κάθε νερὸ πού θὰ περάσῃ;

θ') *Ἡ στέψις* (τὰ *στεφανώματα*).

1. — Ποῦ γίνεται ἡ στέψις; εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις;

2. — Ἡ εἴσοδος τῆς νύφης εἰς τὸν ναόν. Ποῖαι συνήθειαι προηγοῦνται; Δύο παραδείγματα: Εἰς τὸ Βογατισκὸν «πρὶν ἀρχίσῃ τὸ μυστήριον, ὁ παπᾶς ἐξομολογεῖ τοὺς μπρατίμους, τὸν γαμπρὸ καὶ τὸ μπρατιμούλι· φιλοῦνται ἀναμεταξύ

τους στο στόμα κ' ἔτσι γίνονται πιά ὅλοι ἀδελφοί (ἀδελφοποιία). Τότε τὸ μπρατιμούλι μὲ τὸν παπᾶ πηγαίνουν καὶ φέρνουν τὴ νύφη ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας· ἡ νύφη δίνει τοῦ παιδιοῦ ἓνα μῆλο καὶ αὐτὸ τῆς τραναίει τὴ σκέπη· τότε ὁ παπᾶς τὴν παραλαμβάνει καὶ τὴν ὀδηγεῖ δίπλα στὸ γαμπρό». Εἰς τὰ Βέντζια, ὅταν ἡ νύφη ἔρχεται ἀπὸ ἄλλο χωριό, τὴν φέρνουν τρεῖς φορὲς γύρω στὴν ἐκκλησία τραγουδώντας:

*Νικηλοῖσα φουντωτή, φουντωτή καμαρωτή,
πὼς ἀδέγκις τὰ κηριά, νὰ δεχτῆς καὶ αὐτὴν τὴ νιά.*

Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα;

3. - Θέτει ὁ ἱερεὺς ἐρώτημα εἰς τοὺς μελλονύμφους, ἂν ὁ ἓνας θέλῃ τὸν ἄλλον;

4. - Τὰ *στέφανα*. Ἐπὶ ποίαν ὕλην κατασκευάζονται ταῦτα καὶ ὑπὸ τίνων;

Π. χ. ἀπὸ *κλήμα ἐφτάκοιλο* ἢ *ἐφτακοίλι* (Λῆμνος), ἀπὸ κλάδον ἐλαίας ἢ δάφνης, ἀπὸ ἄνθη πορτοκαλλέας ἢ ἀπὸ χρυσοειδῆ σύρματα κλ.

Τηροῦνται κανόνες καὶ τύποι ὠρισμένοι κατὰ τὴν στεφανηπλοκίαν; Π. χ. εἰς τὰ Κύθηρα, τὴν Θήραν κ. ἄ. τὰ κλήματα διὰ τοὺς στεφάνους κόπτονται ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῶν μελλονύμφων μὲ πομπὴν καὶ ἄσματα καὶ πυροβολισμούς, πλέκονται δὲ ὑπὸ παρθένων ἀμφιθαλῶν, αἱ ὁποῖαι τὰ στολίζουν μὲ πολυτελεῖς ταινίας, ἄδουσαι γαμήλια δίστιχα εὐχετικά.

Ποῦ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν στέψιν *στέφανα* ἀργυρᾶ τῆς ἐκκλησίας; Μήπως καμία οἰκογένεια ἔχει ἰδιαίτερα, «πατρῶα» *στέφανα*;

5. - Τὸ κοινὸν ποτήριον. Ποῖοι πίνουν ἀπὸ τὸ κοινὸν ποτήριον, τρώγοντες καὶ τὸν ἐμβαπτιζόμενον ἄρτον; Μόνον οἱ νυμφεῖοι; ἢ καὶ ὁ παράνυμφος καὶ παῖς τις ἀμφιθαλής; Ποῦ τὸ ὑπόλοιπον πίνουν οἱ ἄγαμοι ἐκ τῶν κεκλημένων (Ζάκυνθος, Μαυρομάτι, Ἐλικῶνος, Κύθηρα, Λιξούρι) ἢ καὶ ὅλοι οἱ κεκλημένοι (Κύζικος, Ἀρτάκη); Εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν Προύσης ὁ ἱερεὺς, πρὶν μεταδώσῃ οἶνον καὶ ἄρτον τῆς λειτουργίας εἰς τοὺς νυμφεῖους, ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς καρῦδια καὶ μέλι, τὰ ὁποῖα ἔφερεν ἢ κουμπάρα. Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡλείου ἀντὶ ποτηρίου οἶνον παρεῖχεν ὁ παράνυμφος δοχεῖον πλήρες μέλιτος καὶ ἄρτου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔτρωγον οἱ νεόνυμφοι, ὁ παράνυμφος καὶ οἱ *βλάμηδες*. Εἰς Παρπαριὰν τῆς Χίου προσφέρουν εἰς τοὺς παρευρισκομένους *καρνόμελο*. Ποῦ μετὰ τὴν στέψιν παρατίθεται κοινὴ τροφή εἰς τοὺς νεονύμφους;

Ποῦ ὑπάρχει τὸ ἔθιμον νὰ θραύῃ ὁ ἱερεὺς (ἢ ὁ παράνυμφος) τὸ ποτήριον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔπιον οἱ νυμφεῖοι, ρίπτων αὐτὸ ἐπὶ τοῦ πατώματος; Οἰωνισμοὶ διὰ τὴν τεκνογονίαν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν τεμαχίων, εἰς τὰ ὁποῖα θραύεται τὸ ποτήριον. Εἰς τὸ Ρουμλούκι εἰς νουνὰ βάζει τὸ φλιντζανάκι, ποῦ εἶχε τὸ κρασί,

κάτω ἀπὸ τὴ βελέντζα, γιὰ νὰ τὸ σπίαση ὁ γαμπρὸς στὸ γῦρο τοῦ Ἑσαῖα».

6. — Ὁ χορὸς τοῦ Ἑσαῖα. Ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα; Π.χ. *ἅγια χοροφία* (Σύμη). Τὰ καταχύσματα. Μὲ τί ραίνουν τοὺς νεονύμφους κατὰ τὸν χορὸν καὶ κατόπιν; (ρῦζι, κριθάρι, ἄνθη, νομίσματα, βαμβακόσπορον).

7. — Τὸ φίλημα τῶν στεφάνων καὶ τὰ κατ' αὐτό. Τὰ δῶρα πρὸς τοὺς νεονύμφους μετὰ τὴν λύσιν τῶν στεφάνων (*κεράσματα, χάρες, χαρίσματα* κτλ.).

Π.χ. εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, Λάσταν κ.ἄ. αἱ φίλαι καὶ συγγενεῖς τῆς νύφης, ἐνῶ φιλοῦν τὰ στέφανα, δωροῦν ἕνα μεταξωτὸν μανδήλιον εἰς τὸν γαμβρόν, συνοδεύουσαι τὸ δῶρον τῶν μὲ ἐν ράπισμα. Εἰς Τζαῖζι Πυλίας, Δελφούς κ.ἄ. τοῦ χτυποῦν τὰ χέρια μπρὸς τὰ μοῦτρα του. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ρούμελης θέτουν δίσκον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς νύφης καὶ ἐπ' αὐτοῦ οἱ παρενρισκόμενοι ρίπτουν νομίσματα, τὰ ὅποια κατόπιν ἡ νύφη τρυπᾷ καὶ στολίζει μὲ αὐτὰ τὸν λαιμόν της. Ὅσαι γυναῖκες φοροῦν μαῦρα εἰς τὸ κεφάλι, βάζουν ἐπάνω κάτι ἄσπρο καὶ ἔτσι φιλοῦν τὰ στέφανα.

8. — Τὰ δῶρα τοῦ κουμπάρου μὲ τὰς τοπικὰς τῶν ὀνομασίας: *στεφανιάτικο* (Κύζικος), *στεφανοσκέπασμα* (Θεσπρωτία), *στεφανοριζιμο* (Αἴνος), *κρεμασιδί* (Θήρα), *ἀναβόλι* κτλ.

9. — Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν στέψιν. Μέσα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ *δεσίματος*. Τί φοροῦν ἐπάνω τῶν οἱ στεφόμενοι πρὸς τοῦτο; Π.χ. εἰς τὸ Λασιθί ἡ νύφη «*βαστᾷ πάνω της μιά σαρανταποδαροῦσα μέσα σ' ἕνα μασούρι*», ἄλλου *ζώνεται μὲ δίχτυ* κλπ. ἢ ἀφήνουν *ξεκλείδωτη* τὴν κλειδαριὰ τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*στὰ στήθια τῆς νύφης βάζουν ψωμί, λίγα τρίμματα*». Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Θεσπρωτίας, ὅπου ἡ στεφάνωσις γίνεται εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, «*βγάζουν ὄλον τὸν κόσμο ὄξω καὶ κλείνουν τὶς πόρτες τοῦ σπιτιοῦ*». Συνήθειαι, ὅταν ἐκφωνῆται τὸ «*ἕνα φοβῆται τὸν ἄνδρα*» κτλ.

Τί θεωρεῖται κακὸς οἰωνὸς κατὰ τὴν στέψιν; Π.χ. ἡ πτώσις τῶν στεφάνων ἢ τοῦ δακτυλίου ἀρραβῶνος.

10. — Συνήθειαι κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ ναοῦ. Π.χ. ἐν Οἰνῷ Πόντου ἔθρανον ἐν σκεῦος παρὰ τοὺς πόδας τῶν νεονύμφων ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ναοῦ.

11. — Αἱ λαμπάδες τῆς στέψεως. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς συνήθειαι καὶ προλήψεις; Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας μία γυναῖκα ἔκοπτε εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης τὰ φυτίλια τῶν λαμπάδων καὶ τὰ παρέδιδε εἰς τὴν μητέρα τῆς νύφης, «*γιὰ νὰ μὴ δέσουν τ' ἀντρόγυνο*». Ποῖοι κρατοῦν τὰς λαμπάδας εἰς τὴν ἐκκλησίαν;

12. — Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἡ στεφάνωσις γίνεται εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Π.χ. εἰς τὴν Εὐρυτανίαν «*στεφανώνουν σὲ στερεὸ μέρος νὰ μὴν*

εἶναι πάτωμα μὲ σανίδια, ἀλλὰ ἰσόγειο μὲ χωματένιο ἔδαφος». Εἰς τὴν Μάνην ἢ στεφάνωσις γίνεται τὸ Σάββατον βραδύ· ὁ γαμβρὸς πηγαίνει ἔχων δεξιὰ ἕνα νέον (τὸν *κούζουνον*) καὶ ἀριστερὰ μίαν νέαν (τὴν *κουζούναν* ἢ *κουζόναν*), εἰσερχόμενος δ' εἰς τὸ σπίτι τοῦ πενθεροῦ κάθεται ἐπάνω εἰς ἕνα σάκκον πλήρη σίτου ἢ ἀλεύρου. Ὁ γάμος ὁμοίως, δηλ. ἡ παραλαβὴ τῆς νύφης, γίνεται τὴν ἐπομένην μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν.

13. — Οἰωνισμοὶ ἀπὸ *κουφέτα* τῆς στέψεως ἢ ἀντικείμενα τῆς στολῆς τῶν νεονύμφων. Π.χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν πιστεύουν, «ὅτι ἡ νέα πού θὰ πρωταρπάξῃ ὅτι τύχη νὰ πέσῃ ἀπὸ τὴν στολὴν τῆς νύφης (κατὰ τὴν στέψιν) παντρεύεται καὶ αὐτὴ μέσα στὸ χρόνο».

ι') *Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν.*

1. — Πῶς σχηματίζεται ἡ πομπὴ μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν νεονύμφων ἐκ τοῦ ναοῦ; Ποῦα αἱ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν συνήθειαι; Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Πάπιγγον «μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ ναοῦ ὁ νουνός, οἱ νεόνυμφοι, οἱ ἀδερφοπτοὶ καὶ ὄλοι οἱ συγγενεῖς πιάνονται εἰς τὸν χορόν, τὸν ὅποιον *σέρνει ὁ πρωτοσυμπέθερος*, κρατῶν τὸ *μπαϊράκι*, ἀφοῦ δὲ φέρουν ἕνα-δύο γύρους διευθύνονται ἐν χορῷ, βασιάζοντες ἀνημμένας λαμπάδας, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας ἀναμένει βουβαλάμαξα, εἰς τὴν ὁποίαν μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν ἐπιβαίνουν οἱ νεόνυμφοι μετὰ τοὺς συγγενεῖς. Τῆς πομπῆς προηγεῖται ἡ σημαία τοῦ γάμου (ἡ *μηλιά* ἢ τὸ *κές*), ἡ γκαίντα καὶ νέοι καὶ νέαι συγκαθίζοντες, ἐνῶ αἱ ἐπιβαίνουσαι τῆς ἀμάξης γυναῖκες τραγουδοῦν γαμήλια ἄσματα. Εἰς τὸ Βλαχώρι Θεσπρωτίας «*κόβουν στὴ μέση τοῦ δρόμου μιά μπουγάτσα καὶ κάθε καλεστός παίρνει ἕνα κομμάτι*». Καταχύσματα ἀπὸ τὰς παροδίουσ οἰκίας κλπ.

Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Θεσπρωτίας «*δὲν βγαίνουν ἀπὸ τὴν πόρτα πού μπῆκαν στὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν παραθύρα καὶ πάνε ἀπὸ ἄλλον δρόμον*».

2. — Τί τραγούδια τραγουδοῦν, ὅταν πηγαίνουν πρὸς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ; Ποῦ συνηθίζεται νὰ γυρίζουν σπίτι μετὰ τὰς λαμπάδας ἀναμμένας; Εἰς τὴν Λήμον φθάνοντες εἰς τὸ σπίτι *τις σβῆνουν μετὰ τὸ δεξιὸ πόδι*.

3. — Τί γίνεται, ἂν καθ' ὁδὸν συναντηθοῦν δύο συμπεθεριά; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*μπουμπουλώνουν τις νυφάδες μετὰ τὰ μαντήλια τους καὶ ἀλλάζουν καὶ τὰ δαχτυλίδια τους· εἶδεμῃ, ἀπάνω στὸ χρόνο ἢ μία θὰ πάθῃ κακό*». Εἰς τὴν Ὑδραν ἢ μία μουντζώνει τὴν ἄλλην, εἰς τὴν Σπάρτην «*βάζουν νερὸ στὸ στόμα τους καὶ ἡ μιά μπουχάει τὴν ἄλλη*», ἐνῶ εἰς τὴν Μάνην λέγουν:

*Καλορίζικη κ' εσύ, καλορίζικη κ' εγώ,
παιῖδά κ' εσύ, παιῖδά κ' εγώ.*

4. — Συνοδεύουν τὴν πομπὴν αὐτὴν καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης; Ποῦ ἢ γαμήλιος πομπὴ διευθύνεται πρῶτον εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖαι ἐθιμοτυπίαί γίνονται ἐκεῖ καὶ πότε οἱ νεόνυμφοι ὀδηγοῦνται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ; Γίνεται τότε ἀποχωρισμὸς ἢ παράδοσις τῆς νύφης ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῆς;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεθώνην γυρίζουν πρῶτα στὸ σπίτι τῆς νύφης, γιὰ νὰ φάῃ ἢ νύφη (τὰ πιστρόφια), καὶ κατόπιν διευθύνονται εἰς τοῦ γαμβροῦ. Τότε εἰς ἓνα τρίστρατο γίνεται ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τοὺς σπιτικούς τῆς νύφης (τὰ ξεπίστροφα). Τότε εἰς μὲν τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ὁ στενώτερος συγγενὴς τοῦ γαμβροῦ τοὺς ἔδιδεν ἓνα ἀσημένιο νόμισμα, εἰς δὲ τὴν Μεγαλόπολιν ὁ γαμβρὸς ἔρριπτε κατὰ πρόσωπον τῆς νύφης χάλκινον νόμισμα, τὸ χαράτσι. Εἰς τὴν Μάνην ἢ συνοδεία, πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, σταματᾷ κοντὰ εἰς μίαν πέτραν ριζιμιάν, οἱ δὲ νεόνυμφοι θέτουν ἐπ' αὐτῆς τὸν πόδα· τότε ὁ πατέρας ἢ ὁ ἀδελφὸς παραδίδει τὴν νύμφην εἰς τὸν γαμβρὸν εἰχόμενος νὰ ζήσουν κλπ. ὁ δὲ γαμβρὸς κερνᾷ τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς τὰ λεγόμενα παλληκαριάτικα.

5. — Ἄγῶν δρόμου ἢ πάλης. Ἐπαθλα. Πρβλ. τὴν συνήθειαν τῆς Λήμνου διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ φλάμπουρου, ἀνωτέρω σελ. 128, κ. ἐ. Εἰς τὸ Ἄλμαλὶ τῶν Μαλγάρων ἐγένετο ἀγὼν πάλης μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς ἐκκλησίας, παρισταμένου τοῦ γαμβροῦ. Ὁ νικῆσας τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους ἐκηρύσσει τὸ νικητὴς καὶ ἐλάμβανεν ὡς ἔπαθλον μανδήλιον τοῦ γάμου· ἐγένετο δὲ καὶ ἀγὼν ἐφιπτων. Ἀπαντᾶται ἀλλοῦ ἢ συνήθεια αὕτη;

ια') *Ἡ εἴσοδος τῶν νεονύμφων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Οἰωνισμοὶ καὶ μαντικὴ κατ' αὐτήν.*

1. — Τί τραγουδοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν ἢ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύφης; Παραδειγμα:

*Ἐβγα, κυρὰ καὶ πεθερά,
νὰ καρτερέσης τὰ παιδιὰ
φέρε μέλι, φέρε γάλα
νὰ μελώσουμε τὴ νύφη,
νὰ τὴ μπάσουμε στὸ σπίτι.*

Τί ἄλλο συνηθίζεται εἰς τὴν αὐλὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύφης; Π.χ. εἰς τὴν Μάνην ρίχνουν τὰ κεράσματα τῆς νύφης (χρήματα, φορέματα, μανδήλια) σ'

ένα πιάτο, τὸ ὁποῖον κατόπιν θραύουν ἢ εἰς ἓνα κόσκινο, τὸ ὁποῖον πυροβολοῦν, ρίπτοντες αὐτὸ εἰς τὸν ἀέρα.

2. — Ἐξορκισμοὶ τοῦ κακοῦ καὶ θυσίαι (*κουρμπάνια*) γινόμεναι πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν ἐπαρχίαν Ἄρτης ἢ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν τῆς νύμφης «*κάνει στὸ ἐπάνω πορτόξυλο τρεῖς κοφές, λέγοντας: Κόβω, κόβω. Ἄλλος τὴν ἐρωτᾷ: Τί κόβεις; — Τὴν ἀστέρα τῆς νύμφης*». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ κάποιος ἀπὸ τοὺς παρενυσισκομένους κτυπᾷ διὰ πελέκεως ἓνα στῦλον τῆς οἰκίας τρεῖς φορές καὶ ἔτσι ἐξορκίζει κάθε κακόν, ἐνῶ εἰς τὴν Λευκάδα ἢ ἰδίᾳ ἢ νύφη καταφέρει διὰ πελέκεως τρία κτυπήματα εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς θύρας.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ σφάζουν ἀρνὶ ἢ πετεινὸν πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας; Π.χ. ἐν Κύπρῳ, Τήνῳ κ.ἀ. ὁ γαμβρὸς σφάζει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου ὄρνιθα, ἐν Ἀπολλωνιάδι Προύσης, Ζαγορίῳ κ.ἀ. πρόβατον ἢ πετεινόν.

3. — Ὑποδοχὴ τῆς νύμφης ὑπὸ τῆς πενθερᾶς. Κατὰ ποίους τρόπους ὑποδέχεται αὕτη τὴν νύμφην; Δῶρα καὶ ἄλλαι προσφοραὶ. Εὐχαί.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἢ πενθερὰ χαιρετίζει τὴν νύμφην μὲ τὸ *καλῶς οὐρίστε*, τῆς χαρίζει ἓνα δαχτυλίδι καὶ τῆς προσφέρει λουκούμι καὶ νερὸ ἢ ἓνα ποτήρι κρασί, κατόπιν δὲ τῆς δίδει εἰς τὰ χέρια ἓνα μικρὸ ἀγοράκι. Προηγούμενως ἡ νύφη ρίπτει εἰς τὴν στέγην τοῦ σπιτιοῦ ἓνα καρφί. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου ἢ πενθερὰ (ἢ ἢ ἀνδραδέλφη) ὑποδέχεται τὴν νύμφην «*μ' ἓνα κόσκινο στὸ κεφάλι μέσα τὸ κόσκινο ἔχει κριθάρι ἀρχίζει τότε ἡ πεθερὰ νὰ χορεύῃ καὶ νὰ χουγιάζῃ καὶ νὰ κλωτσᾷ τὴν πόρτα, γιὰ νὰ κἀνῃ τὴ νύφη νὰ γελάσῃ, νὰ μπῆ γελαστὴ μέσα*». Ὅσο δὲ γελοῦσε ἡ νύφη, ἐκεῖνη χόρευε. Ὑστερα ἔστρωσε ἡ πεθερὰ ἓνα παννὶ καὶ περνοῦσε τὴ νύφ' μέσα στὸ σπῖτ'. Εἰς τὰ Βέντζια «*ἡ πεθερὰ στέκεται στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μ' ἓνα ἀσημένιο νόμισμα στὰ χεῖλη. Ἡ νύφη, ἀφοῦ προσκυνήσῃ τὴν πεθερὰ τῆς, παίρνει μὲ τὰ χεῖλη τῆς ἀπὸ τὰ χεῖλη τῆς πεθερᾶς τῆς τὸ νόμισμα*». Εἰς τὴν Περίστασιν τῆς Θράκης ἢ πεθερὰ ὑποδέχεται τὴν νύμφην εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας κρατοῦσα μὲ τὸ ἓνα χεῖρι χαλινάρι καὶ ψομί καὶ μὲ τὸ ἄλλο πέλεκυν καὶ τὴν καλεῖ ὅπως τὰς ὄρνιθας: *κός - κός!*». Εἰς τὸ Βογατσικόν «*στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ στέκουν οἱ μπράτιμοι μ' ἓνα μαχαίρι καὶ ἀνάμεσά τους ἡ μητέρα τοῦ γαμπροῦ μὲ δυὸ ψομιά στὰ χέρια ὅταν ἔλθουν οἱ νεόνυμφοι, ἀκκουμπάει τὰ ψομιά πάνω στὰ στέφανα καὶ τὰ χαιρετάει*». Ποῖον εἶναι τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

4. — *Τάματα τῆς πεθερᾶς* (ἢ τοῦ πεθεροῦ), διὰ νὰ πεζέψῃ ἡ νύφη ἢ διὰ νὰ ἔμβῃ εἰς τὸ σπῖτι: ἀμπέλι ἢ χωράφι, χάλκινον σκεῦος, ἀγελάδα, πρόβατον κλπ. (*μπατίκια*). Πρὸβλ. τὸ ἄσμα τῆς Ἄρτσιοτσης:

*«Πέζα, νύφη. — Δὲν πεζεύω,
θέλω τάγμα νὰ πεζέψω,
τάγμα ἀπὸ τὸν πεθερό μου.....»*

5. — Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἡ νύμφη ὀδηγηθῆται ἔφιππος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ; Ποῖος τὴν κατεβάζει ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ τί συνηθίζεται, πρὶν ξεκαβαλλήσῃ ἢ νύφη; Παράδειγμα: Εἰς τὸ Τζαῖζι τῆς Πυλίας ἡ νύφη κρατεῖ ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τῆς ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ σκύβοντας ἔμπρός, ὀπίσω, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ χύνει ἀπὸ ὀλίγο κατόπιν βάζει ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τῆς ἓνα ψωμί, τὸ σπάνει καὶ πετᾷ τὰ κομμάτια πάλιν πρὸς τὰς τέσσαρας διευθύνσεις· ἔπειτα παίρνει ἐπάνω εἰς τὸ ἄλογο ἓνα ἀγοράκι καὶ τὸ ἀσπάζεται. Τέλος ὁ πενθερὸς τὴν παίρνει ἀγκαλιά, τὴν γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω στὸ ἄλογο καὶ κατόπιν τὴν ἀφήνει νὰ πατήσουν τὰ πόδια τῆς χάμω.

6. — Τί συνηθίζεται, ὅταν ἡ νύμφη φέρεται ἐφ' ἀμάξης; Ποῦ συνηθίζουν νὰ σπάνουν τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης; Π. χ. εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ «ἡ πενθερά, κρατοῦσα ἄρτον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τρία ἀνημμένα κηρία εἰς τὴν δεξιάν, περιτριγυρίζει τρεῖς τὴν ἀμαξαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπιβαίνουν οἱ νυμφιοί. Τότε ὁ πενθερὸς τῆς νύμφης ἐξαγγέλλει τὰ δῶρα τῆς, ὁ δὲ νουνὸς τὰ καταγράφει. Συγχρότως κάποιος διὰ πελέκως κτυπᾷ τρεῖς τὸν στῦλον τῆς οἰκίας, ἐξορκίζων πᾶν κακὸν πνεῦμα ἐκ τῆς οἰκίας. Τότε ἔθραυον καὶ τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης. (Πρβλ. ὅμοιον ἔθιμον τῆς Βοιωτίας, ἀναφερόμενον ὑπὸ Πλουτάρχου, Κεφ. καταγε. Ρωμ. 29). Ἐν 40 Ἐκκλησίαις ἐκλεπτον τὸν ζυγὸν ἢ ἓνα τῶν τροχῶν τῆς ἀμάξης. Ἐν Ζαγορίῳ συντρίβουν τὸ σάγμα τῆς ἡμιόνου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐφέρετο ἡ νύμφη.

7. — Τὸ *θρέψιμο* ἢ τὸ *μέλωμα* τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ.

Μελόπιττα ἢ *παστέλλι* ἀπὸ σουσάμι, μέλι καὶ καρύδια προσφέρονται εἰς τοὺς νεονύμφους ὑπὸ παρθένου, συγγενοῦς τοῦ γαμβροῦ, κατὰ τὴν εἴσοδόν των εἰς τὴν οἰκίαν «για νὰ περάσουν γλυκασμένοι τὴ ζωὴ τους» (Γορτυνία, Κρήτη) ἢ τοὺς ταῖζουν *μέλι καὶ καρύδι* (Ἄβια Μάνης). Εἰς τὸν δῆμον Μαλευρίου ἡ πενθερὰ ἀλείφει διὰ τῶν δακτύλων τὸ στόμα τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ μὲ μέλι. Εἰς τὰ χωρία τῆς Πύλου αὕτη παρουσιάζει τεμάχιον ἄρτου, ἐκ τοῦ ὁποίου πρέπει οἱ νεόνυμφοι νὰ φαίγουν, πρὶν εἰσελθῶν εἰς τὴν οἰκίαν (εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας προσφέρει ἄρτον μὲ ἄλας). Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ πενθερὰ προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην «ἓνα πιάτο προζύμι (για μπερεκέτ') κ' ἓνα ποτήρι γλυκὸ τριαντάφυλλο μὲ κνιδῶν ἐπάνω στὸ προζύμι, γιὰ νὰ 'ναι γλυκεῖα ἡ νύφη».

8. — Τὸ *σταύρωμα* τῆς θύρας.

Μὲ τί ἢ νύφη (ἢ ὁ γαμβρὸς) *σταυρώνει*, δηλ ἀλείφει σταυρωτά, τὴν θύραν, τὸ ἀνώφλιον ἢ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας; Μὲ μέλι ἢ μὲ βούτυρον; ἢ μὲ

ζύμην (ὡς εἰς τὸν Πόντον); Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί ἢ νύφη, ἀφοῦ ἀλείψῃ μὲ βούτυρον τοὺς παραστάτας τῆς θύρας, ρίπτει ὀπισθὲν τῆς τὸ πινάκιον μὲ δύναμιν καὶ τὸ θρυμματίζει. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ; Γίνεται *σταύρωμα* καὶ τῆς ἐστίας;

9. — Ἄλλαι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῆς νύφης κατὰ τὴν εἴσοδόν τῆς. Τί πατεῖ εἰσερχομένη; (*σίδερο*; *ὄνι* ἢ *ἄξιαν*; ἢ *χάλκινον σκεῦος*; *ρόδι*;) Εἰς τὸν Τοξιάρχην (Αἰτωλ.) «*τυλίγουν τὸ ὄνι καὶ τὸ στατέρι σ' ἕνα μπάλωμα μαῦρο, τὰ βάνουν στὴν πόρτα καὶ θὰ τὰ δρασκελίση ἡ νύφη*». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Μήπως σκορπίζει ἡ νύφη ρόδι εἰς τὴν αὐλὴν ἢ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας; Τί πιστεύουν διὰ τὰ σπειριὰ τοῦ ροδιοῦ αὐτοῦ ὅσοι τὰ τρώγουν; Εἰς τὸ Πάπιγγον ἢ νύφη σκορπίζει εἰς τὴν αὐλὴν ρύζι ἢ σιτάρι, εἰσέρχεται δὲ εἰς τὴν οἰκίαν ὑπερπηδῶσα τὴν προῖκα τῆς, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐκφορτώσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἐσωθύρας.

Ἄλλαι ἐνέργειαι τῆς νύφης. Π.χ. πετᾷ εἰς τὴν στέγην τῆς οἰκίας ἕνα καρφὶ ἢ μιὰ κουλλούρα, ποῦ φέρνει ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς. Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡπείρου κλωναρακία δάφνης καὶ ἐλαίας, περασμένα εἰς κλωστήν, φράσσουν τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ· ἡ νύφη τὰ διασπᾷ καὶ τὰ ρίχνει *πισώπλάτα*. Ἄλλοῦ ἡ νύφη «*μπαίνει μὲ τὸ χρυσολάγηνον γεμάτο νερό, παρμένο κατὰ μαγικὸν τρόπον*». Εἰς τὴν Λευκάδα ἡ νύφη εἰσερχομένη χύνει νερό, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προηγουμένως ἔπιε, εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀναποδογυρίζει λαγὴν γεμάτο νερό, διὰ νὰ φέρῃ τὸ *ποδαρικό* τῆς ἀφθονίαν. Ποῦ ἡ νύφη εἰσερχομένη ἀσπάζεται τὸν δεξιὸν παραστάτην τῆς θύρας ἢ τὸ κατώφλιον αὐτῆς; Ποῦ εἰσερχομένη φιλεῖ τὸ πόδι τῆς πενθερᾶς ἢ πίνει νερὸ ἀπὸ τὸ παπούτσι τῆς πενθερᾶς, ποῦ τὸ ἔχουν βαλμένο εἰς τὸ κατώφλι; ἢ χτυπᾷ τὸ κεφάλι τῆς εἰς τὸν τοῖχον;

10. — Τρόποι εἰσαγωγῆς τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τζαῖζι τῆς Πυλίας ἡ πενθερὰ «*δένει νύφη καὶ γαμπρὸ μ' ἕνα τσεμπέρι καὶ τοὺς τρανεῖ μέσα στὸ σπίτι*», ἐνῶ ἕνα ἀγοράκι ἀφήνεται εἰς τοὺς ὤμους των (*καβάλλα*). Ποῦ ἡ πενθερὰ δένει τοὺς νεονύμφους μὲ τὰ *νιόλουρα* ἢ μὲ τὰ ἡνία τῶν ἵππων καὶ τοὺς εἰσάγει οὕτως ἐξευγμένους; Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «*τῆς κρεμάγαγε τῆς νύφης ἀπὸ τὸ νῶμο τὰ λουριά, πὸν δένει ὁ γαμπρὸς τὰ βόδια του, καὶ τῆς δίνανε στὰ χέρια τὸ ἀλέτρι, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς ἐσταύρωνε τὸ ἀνώφλι μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι*». Εἰς τὰ Σύλατα καὶ τὴν Σινασσὸν ἡ νύφη εἰσέρχεται βιαίως, ὠθοῦσα ὀρητικῶς τὴν θύραν τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ καὶ ἔχουσα βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας. Ποῦ συνηθίζεται νὰ εἰσέρχεται ἡ νύφη ἀνάρπαστος, διὰ νὰ μὴ πατήσῃ κἄν τὸ κατώφλιον τῆς θύρας; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡπείρου ἡ νύφη εἰσέρχεται ὑπερπηδῶσα κόσκινον ἢ σωρὸν ἀπὸ φλοκωτά. Εἰς τὰς Καρυὰς Καβα-

κλί οἱ νεόνυμφοι πατοῦντες ἐπὶ τάπητος σύρονται βιαίως ἐντός, χωρὶς νὰ θέσουν τὸν πόδα των ἐπὶ τῆς γῆς. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἀλλοῦ;

11.—Καταχύσματα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εἰσόδου. Π.χ. εἰς τὸ Ἴαμαλὶ Μαλγάρων ἢ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ραντίζει τοὺς νεονύμφους μὲ σιτάρι, ἢ δὲ νουνὰ ρίπτει βαμβακόσπορον.

12.—Τὰ μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης.

Παραδείγματά τινα: Εἰς τὸ Ρουμλούκι ὁ γαμβρὸς «*παραμονεύει πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ δωματίου καὶ χτυπᾷ τὴ νύφη τρεῖς φορές στὴν πλάτη μ' ἓνα παπούτσι. Ἡ νύφη κατόπιν μπαίνει στὰ δωμάτια καὶ ψάχνει νὰ βρῇ τὸ ὄνι, πὸν εἶναι κρυμμένο πίσω ἀπὸ μιὰ πόρτα.*» Ἐπειτα διευθύνεται στὸ μέρος, ὅπου εἶναι τὸ σακκὶ μὲ τ' ἀλεύρι, καὶ ρίχνει μέσα τὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ κλίκι, πὸν ἔφευγεν ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σπῆτι μέσα στὸν κόρφον τῆς». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «*ἢ πεθερὰ πιάνει τὴ νύφη ἀπ' τὸ χέρι, τὴν ὀδηγεῖ στὴν παροσιά, τὴν φέρνει μπροστὰ στὸ τζάκι καὶ τῆς χτυπάει τὸ κεφάλι στὸ μπουχαρί, ἔτσι γιὰ νὰ εἶναι στερεωμένη καὶ ν' ἀγαπᾷ τὸ καινούργιο σπιτικὸ τῆς.*» Ὁμοίως εἰς τὴν Βήσανην καὶ τὸ Πογώνι τῆς Ἡλείρου ἢ νύφη εἰσερχομένη εἰς τὸ σπῆτι ὀδηγεῖται εἰς τὴν ἐστίαν (ἢ εἰς τὸν φούρνον) καὶ τὴν προσκυνεῖ, ἔνω εἰς τὴν Ἀνδρίτσαιναν προσκυνεῖ τὰ εἰκονίσματα τῶν ἁγίων. Εἰς τὴν Ἀρτσίσταν τῆς Ἡλείρου «*ἢ νύφη ὀδηγεῖται ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῶν ἀδερφοπιῶν εἰς ἓνα δωμάτιον, ὅπου προσέρχονται καὶ οἱ φ'λάχτρες, ἢ δὲ πενθερὰ κρατοῦσα εἰς μὲν τὴν δεξιὰν λαένι πλήρες οἴνου, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν δᾶδα ἀνημμένην προσφέρει εἰς τοὺς νεονύμφους τρεῖς κονταλιὰς βραστῆς ὀρούζης.*» Ποῦ ἀλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα; Χορεύεται εὐθύς μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων κανεὶς εἰδικὸς χορὸς; Βλ. κατωτέρω σ. 159, Χοροί.

13.—Οἰωνισμοὶ διὰ τὸ πρῶτον τέκνον τοῦ ἀνδρογύνου. Π.χ. τὸ *πανερί* τῆς νουνᾶς ρίπτεται ἐπὶ χαμηλῆς τινοσ στέγης καὶ παρατηροῦν ἂν θὰ πέση τ' ἀπίστομα (ἀγόρι) ἢ τ' ἀνάσκελα (κορίτσι). Εἰς τὸ Ρουμλούκι κυλίουν εἰς τὴν αὐλὴν τρεῖς φορές τὸ κόσκινο, πὸν εἶχε μέσα τὴν ζώνην τοῦ γαμβροῦ καὶ διάφορα ραντίσματα, καὶ παρατηροῦν, ἂν θὰ πέση μὲ τὴν βᾶσιν ἐπάνω ἢ κάτω.

14.—Ποῦ ἀποτίθενται τὰ *στέφανα* καὶ ποῦ αἱ *λαμπάδες* τῆς στέψεως; Μαντικὴ ἐκ τῶν λαμπάδων. Π.χ. εἰς τὸ Ἴαμαλὶ Μαλγάρων τὰ στέφανα τοποθετεῖ ὁ νουνὸς ἐπάνω εἰς τὴν *δίπλαν* (μεσοδόκην τῆς οἰκίας) καὶ συγχρόνως χτυπᾷ τρεῖς διὰ μαχαίρας τὴν δοκὸν τὸν ἐρωτοῦν: *Τὶ κόβ'ς;* — *Τς νύφ'ς τὴ γαστέρα, ἀπαντᾷ. Τὰ κεριά τῆς στεφάνωσης εἰς πολλὰ μέρη τὰ μπηγουν στὰ ψωμὰ τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ καὶ τ' ἀφήνουν νὰ καῖνε.* Ὅποιο *κερὶ καιγότανε* πῶς μπροστὰ, ἦταν σημάδι πὸς θὰ πεθάν' πῶς μπροστὰ ἀπ' τὸν ἄλλον. (Ναίμονας). Εἰς τὴν Ἰθάκην τὰ πλέκουν σὰν στεφάνι καὶ τ' ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὴν νυμφικὴν κλίνην.

(β') *Ἡ νύφη σὺν νυφοστόλι ἢ σὺν παστό.*

1. — Πῶς λέγεται κατὰ τόπους τὸ μέρος, ὅπου ὀδηγεῖται ἡ νύφη μετὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, καὶ πῶς τοῦτο καταρτίζεται; (*Νυφοστόλι* (Γορτυνία), *παστός* (Μεσημβρία, Δωδεκάν.), *μπάστος* (Κρήτη), *νυφεῖον* ἢ *νυφεῖο* (Πόντος), *ἀγκωνή* (Ἡπειρος) κλ. Στέκει ἐκεῖ ὀρθῆ καὶ *προσκυνᾷ* ἢ τὴν καθίζουσαν ἐπάνω σὲ βαρέλι (Γορτυνία) ἢ σὲ σάκκον ἀλεύρου (Μάνη); ἢ ποῦ ἄλλοῦ;

2. — Ποῖος ἀποκαλύπτει (*ξεμπουμπουλώνει*) τὴν νύμφην; ὁ πενθερὸς ἢ ὁ μεγαλύτερος ἀνδράδελφος; Ποῖαι αἱ συναφεῖς πράξεις; Π. χ. εἰς τὴν Λάσιαν ὁ πενθερὸς βγάζει τὴν σκέπη ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς νύφης, αὐτὴ δὲ παίρνει ἀπὸ τὸ στόμα του μὲ τὸ στόμα της ἓνα ἀσημένιο νόμισμα. Εἰς τὴν Σινώπην ἡ νύφη «τοποθετεῖται ὀρθία εἰς τὴν πρὸς Α κόχην τῆς παστάδος, ὁ δὲ γαμβρὸς ἔρχεται καὶ τῆς ἀφαιρεῖ τὴν καλύπτραν, θέτων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της πολύτιμόν τι».

3. — Ποῖοι μένουσιν πλησίον τῆς νύμφης ὡς συνοδοί; Π. χ. ἓνα κορίτσι, ἢ λεγομένη εἰς τὴν Ἰκαρίαν *παράνυφη* ἢ δύο κορίτσια, λεγόμενα *παραστόλια* εἰς μέρη τινὰ τῆς Μακεδονίας· μία γυναῖκα ὑπανδρος ἐν Καστοριά, λεγομένη *ἔγγνα* ἢ γυναῖκες συγγενεῖς τῆς νύφης (μάννα, νουνά) λεγόμεναι *φ'λάχτρις* εἰς τὸ Πάπιγγον, Λοζέτσι κ.ά. μένουσιν μαζί της εἰς ἰδιαιτέρον δωμάτιον ἕως τὴν ἑσπέραν τῆς Τρίτης καὶ συγκοιμῶνται μετ' αὐτῆς τὰς νύκτας τῆς Κυριακῆς καὶ τῆς Δευτέρας.

4. — Ποῖα τραγούδια ἢ μαντινάδες (δίστιχα) τραγουδοῦν, ὅταν ἡ νύφη καθίσῃ εἰς τὸν παστόν; Οἱ *κουριάδες* ἢ ἄλλοις τις; Πρὸβλ. τὰ *παστικά* τῆς Κρήτης.

5. — Διανομὴ κουφέτων ἢ ξηρῶν καρπῶν (καρῶν, ἀμυγδάλων) ὑπὸ τῆς νύφης. Εἰς τὴν Μάνην ἡ νύφη τὰ διανέμει καθημένη ἐπάνω εἰς σάκκον πλήρη ἀλεύρου. Ἄλλοῦ ἡ νύφη τυλίγει τὰ κουφέτα εἰς τεμάχια ἀπὸ τὸν πέπλον της καὶ τὰ μοιράζει εἰς τὰς φίλους της, «*γιὰ νὰ δνευρεντοῦν ποιὸν θὰ πάρουν*». Εἰς τὴν Παρπαραίαν τῆς Χίου ὁ ἱερεὺς μοιράζει τὰ *στεφανοκόλλικα*, εἰς τὴν Κάρπαθον τὰ *παρθενόκουκκα*. Εἰς Βισοκὰν Καλαβρυτῶν περιφέρουσι ἀγγεῖα μὲ μέλι, σῖκα καὶ οἶνον. Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

6. — Τὸ πρῶτον κοινὸν γεῦμα τῶν νεονύμφων. Τί τρώγουσιν οἱ νεόνυμφοι, ἀφοῦ καθίσουσιν εἰς τὸν παστόν; Π. χ. εἰς τὴν Χαλδίαν ὁ γαμβρὸς εἰσερχόμενος εἰς τὸ νυμφεῖον συντρῶγει μετὰ τῆς νύμφης τὸ *νεγαμοψώμ*. Εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας οἱ καλεσμένοι ἐνεπήγνυον εἰς ἓνα ἄρτον νομίσματα ἀντὶ δώρων, ὁ ἄρτος δ' αὐτὸς προσέφερετο μετὰ ἄλατος εἰς τὴν νύμφην, ἢ ὁποῖα ἔτρωγεν ἀπὸ αὐτὸν μὴ *βούκα*, ἄλλην δὲ βούκα προσέφερον εἰς τὸν γαμβρόν. Εἰς τὸ Πάπιγγον γαμβρὸς καὶ νύμφη γεύονται διὰ κοινοῦ κοχλιαρίου ὄρουσαν βραστήν, πίνουσι δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου. — Ποῦ παρατίθενται ὡς δεῖπνον εἰς τοὺς νεονύμφους

περιστεραί; Ποῦ ἀπαγορεύεται εἰς τὴν νύμφην νὰ φάγη ὅ,τιδήποτε τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀνδρός της; Διατί;

7. — Διανέμει ἡ νύμφη δῶρα εἰς τὰ *πεθερικά* καὶ τοὺς λοιποὺς οἰκείους της μετὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὸ σπίτι; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι;

ιγ') *Τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου.*

1. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια, πρὶν καθίσουν οἱ καλεσμένοι εἰς τὸ τραπέζι, νὰ κάμνουν ἓνα ἢ τρεῖς γύρους περὶ τῆς τραπέζης; Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί τοὺς γύρους αὐτοὺς ἔκαμνεν ὁ νοῦνος μὲ ὄλους τοὺς καλεσμένους. — Δίδεται σύνθημα ὅτι ἤρχισε τὸ γλέντι; (π.χ. εἰς πυροβολισμὸς εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας). Ὑποχρεώνεται ἡ νύμφη, πρὶν ἀρχίσῃ τὸ συμπόσιον, νὰ ἐκστομίσῃ ἄσεμνόν τινα φράσιν;

2. Ποῦ τὸ γαμήλιον γεῦμα γίνεται ἐξ ἐράνου; Πρὸβλ. *τις προυβέντις* ἤτοι ἄρτους καὶ φαγητά, πὺν προσκομίζουσιν οἱ κεκλημένοι εἰς τὸ τραπέζι (Αἰτωλία κ.ά.)

3. — Ποῖος ἔχει τὸ *πρόσταγμα* εἰς τὸ τραπέζι τοῦ γάμου; Ποῖοι βοηθοὺν καὶ πῶς λέγονται κοινῶς; (Π.χ. *παραστεκάμενοι* ἐν Καστοριά κ.ά., *τατζήδες* ἐν Αἰτωλίας, *ἀδερφουπτοὶ* ἢ *βλαμάδες* ἐν Ἡλείῳ). Ὅριζεται κανεὶς ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ οἴνου; Παρακάθηνται αἱ γυναῖκες εἰς τὴν ἰδίαν τράπεζαν μὲ τοὺς ἀνδρας ἢ εἰς χωριστὴν τράπεζαν;

4. — Ποία ἡ θέσις τοῦ κουμπάρου εἰς τὴν τράπεζαν; Ποία ἡ τῶν καλεσμένων τοῦ κουμπάρου; (πρὸβλ. τοὺς *μουζούρηδες* τῆς Δυτ. Κρήτης). Τί προσφέρεται εἰς τὸν κουμπάρον ἐκ τοῦ ψητοῦ; Πλάτη ἢ κεφάλι;

5. — Προπόσεις (*ἐντολές*) καὶ εὐχαί. Π.χ. εἰς μέρη τινὰ καθένας μὲ τὴν σειρὰν τοῦ *ἀξιῶνει ἓνα κουπάρι* εἰς ὑγίαν ἄλλον, λέγων εὐχὴν τινα ἢ τραγοῦδι, ἐκεῖνος δ' ἀπαντᾷ: «*Καλῶς ὄρισε τὸ γιομᾶτο σας, κύριε νοῦνε! Τὸ πίνω τοῦτο καὶ ποιόνε νὰ βρῶ;*» Ἄλλη πρόποσις:

Ἐδῶ σὲ τοῦτ' τὸ ποτηράκι

εἶναι ἓνα πουλάκι

καὶ λαλεῖ καὶ κελαῖδεῖ:

τίρι λίρι τιρίλι,

νὰ ζήσουν τὰ νεόνυμφα!

Ἄστεϊοι διάλογοι (κῶμοι). Π.χ. κατὰ τὸ δεῖπνον μερικοὶ *ξετιμᾶνε* τοὺς παρευρισκομένους, δηλ. τοὺς λέγουν *ὄ,τι σέρνει ἢ σκούπα* δῶρον εἰς τὸν *ξετιμητή*.

6. — Τὸ *ψητὸ τοῦ κουμπάρου*. Πότε προσφέρεται; Ἄστεϊοι διάλογοι κατὰ τὴν προσκόμισιν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν π.χ. τὸ φέρουσιν τρεῖς μετημφιεσμένοι μ' ἓνα χορτὶ εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀρνιοῦ, περιέχον ἄστεϊαν τινὰ φράσιν· διάλογος τῶν μετημφιε-

σμένων πρὸς τοὺς συμποσιάζοντας. Εἰς τὴν Λῆμνον τὸ *κουμπαριάτικο* (σφαχτὸ) τὸ ἔβραζαν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ τὸ *μοίραζαν* τὴν Δευτέραν· τὸ ἔλεγαν *ξερόβραστο* καὶ ἔχαιρετοῦσαν «ἄξιος ὁ κουμπάρος».

7. — Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν εἰδικῶς εἰς τὸ τραπέζι τοῦ γάμου; Τραγούδια ἐγκωμιαστικά τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Ἰδιαιτέρα τραγούδια διὰ τὸν κουμπάρον. Εἰς τὴν Σκῦρον «τὸ *πρῶτο τραγούδι, ποὺ θὰ ποῦν στὸ τραπέζι τοῦ γάμου καὶ στὸ χορὸ, θὰ εἶναι γιὰ τοὺς πεθαμένους*».

8. — Δεισδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸ τραπέζι τοῦ γάμου. Π.χ. εἰς τὴν Μάνην ἡ *τάβλα δὲν κλείνει*, δηλ. δὲν κάθεται κανεὶς εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς τραπέζης. Ποῦ τὸ γαμήλιον γεῦμα δὲν γίνεται τὴν Κυριακὴν, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἢ ἄλλην ἡμέραν;

ιδ') Χοροί.

Ποῖοι οἱ εἰδικοί χοροὶ τοῦ γάμου καὶ πότε χορεύεται ἕκαστος; Ποῖα ἡ ὄνομασία ἑκάστου καὶ μὲ ποῖα τραγούδια καὶ ποίας πράξεις συνοδεύεται ἕκαστος χορὸς; Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεθώνης μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ «*βάζουν στὴν μαντήλα τὴν πίττα, ποὺ ἔφερεν ἡ νύφη ἀπὸ τὸ σπίτι της, καὶ τὴν χορεύουν, ἐνῶ ἡ πεθερὰ τραγουδεῖ: Τῆς νύφης μας ἡ τάβλα...*» Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου γίνεται τότε τὸ *θύμισμαν*: ὁ ἱερεὺς φορῶν τὸ πειραχίλι του καὶ κρατῶν θυμιατὸν πιάνεται πρῶτος εἰς τὸν χορὸν μὲ ἑπτὰ μονοστέφανα ζεύγη καὶ μὲ τοὺς νεονύμφους· οἱ χορευταὶ κρατοῦν κηρία ἀνημμένα, ὁ δὲ ἱερεὺς ἄδει μὲ ἀργὸν ρυθμὸν: *Ἀρχὴν διατ' εὐλόγησεν κύριος ὁ Θεὸς μας...* Τότε γίνεται καὶ τὸ λεγόμενον *ἀποκαμάρωμαν*, δηλ. ὁ ἱερεὺς ἀνασηκώνει τὸν πέπλον καὶ ἔκτοτε ἡ νύμφη ἀποκαλύπτει τὸ πρόσωπον. Τότε καὶ δῶρα δίδονται εἰς αὐτήν. Εἰς τὴν Λευκάδα ὀφείλου ὁμοίως ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι νὰ συγχορεύσιν μετὰ τῶν νεονύμφων τοὺς λεγομένους *τρεῖς γύρους* ἄδοντες: *Ἐχω γιὰ κἀνω χαρά, /κἀν' ἡ νύφη μας παιδιά...* Εἰς τὴν Σιάτισταν τὸ ἀπόγειμα χορεύεται εἰς ἀνοικτὸν μέρος ὁ λεγόμενος *τρανὸς χορὸς*, εἰς τὸν ὁποῖον πιάνονται καὶ τὰ δύο συμπεθεριά, ἐξάρχοντος τοῦ νούνου (*νοννίτικος* χορὸς ἐν Βογατσικῷ). Εἰς τὴν Λῆμνον ἀργὰ πρὸς τὰ μεσάνυκτα χορεύεται ὁ *ζεθεριακὸς*: *ὁ κουμπάρος παίρνει τὸ γαμπρὸ κ' ἡ κουμπάρα τὴ νύφη καὶ πάνε νὰ τοὺς ἀνταμώσουν καὶ λένε τὸ τραγούδ': Χέρι μὲ χέρι πιάσανε καὶ ἡ καρδιά τσον τρέμει...*

ιε') Τὸ ξεπροβόδισμα τοῦ νούνου καὶ τῶν καλεστῶν.

Πότε γίνεται καὶ μὲ ποῖα τραγούδια συνοδεύεται τοῦτο; Π.χ.

Ἄιστε, παιδιά, νὰ φύγωμε... ἢ *Κατέβαιναν οἱ Τσαρσινοὶ...* (Καστορία).

15') *Ἡ πρώτη νύκτα τοῦ γάμου.*

1. — Ποῖος στρώνει τὴν νυμφικὴν κλίνην; Π.χ. εἰς τὰς Καρυνὰς Καβακλί μιὰ γυναῖκα πρωτοστέφανη (ἢ *στροῶστρα*) στρώνει τὸ κρεββάτι καὶ τὸ πρωτὶ λαμβάνει ὡς δῶρον τὰ χρήματα, ποὺ ρίπτονται εἰς τὸ στρώμα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἔστρωνεν ἡ *προξενήτρα*, εἰς τὸ Βογατσικὸν ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λήμιον ὁ νουνὸς τὴν Δευτέραν βράδην «*χαλῆ τὸ νυφοστόλ' (τὴ γιοῦκερ)*, ἐνῶ κάποιος ἄλλος σπάζει ἓνα λαγὴν', κατόπιν στρώνει καὶ κυλῆ ἓνα ἀγόρι πάνω στὸ στρώμα. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. στρώνει γυναῖκα, ποὺ ἔχει ἀρσενικὰ παιδιὰ.

2. — Ποῦ ἡ νυμφικὴ κλίνη δὲν στρώνεται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ εἰς ἄλλο σπίτι; Ποία ἡ διδομένη ἐξήγησις τούτου; Π.χ. εἰς Τζαῖζι Πυλίας «*τὸ κρεββάτι τὸ στρώνουν δυὸ γυναῖκες ἀπὸ τῆ σειρὰ τοῦ γαμπροῦ σ' ἓνα ἄλλο σπίτι καὶ βάνουν ἓνα παιδί σερικὸ, μὲ μάννα καὶ πατέρα, καὶ κυλιέται ἐπάνω στὸ κρεββάτι κατόπιν ἡ κουμπάρα ξεντύνει τὴ νύφη, ἐνῶ ἄλλη γυναῖκα ὁδηγεῖ τὸν γαμπρὸ εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον*». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου;

3. — Ποῦ ἡ νύφη δὲν κοιμᾶται τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου μὲ τὸν γαμβρόν, ἀλλὰ τὴν δευτέραν ἢ τὴν τρίτην νύκτα; Μὲ ποῖον συγκοιμᾶται αὕτη ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ; (Μὲ τὴν πενθερὰν ἢ μὲ τὴν νουνάν; ἢ μὲ τὶς *φυλάχτρες*;) Εἰς τὴν Καστορίαν κοιμᾶται μὲ τὴν *ἔγγνα*, γυναῖκα ποὺ «*τὴν παραστέκει καὶ τὴν δασκαλεύει καὶ ὅλη τὴ Δευτέρα τὴν ταῖζει*», ἀφοῦ δὲ γίνῃ τὸ γλῦκαιμα τῆς νύφης μὲ τὰ γλυκὰ ποὺ φέρουν τὴν Δευτέραν τὸ ἀπόγευμα οἱ καλεσμένοι, ἡ *ἔγγνα* ὁδηγεῖ τὴν νύφην *στὸν νυφιάτικο τὸν οὐντᾶ*.

4. — Ποῖαι ἄλλαι πράξεις προηγούνται κατ' ἔθιμον τῆς ἀποχωρήσεως τῶν νυμφίων εἰς τὸν κοιτῶνα; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν, ἀφοῦ ἔφυγε τὸ πολὺ τὸ πλῆθος, ἔθεται ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι διάφορα φροῦτια (ἀμύδαλα, καρῦδια, σταφίδες) καὶ *μουσταλαμπάδες* καί, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς κερνοῦσε, ἡ νύφη ἔδινε τὰ φροῦτια εἰς τοὺς καλεσμένους. "Ἐπειτα τὰ παλληκάρια ἔθεται στὰ γόνατα τοῦ γαμπροῦ ἓνα ἀπὸ τὰ μαξιλάρια τῆς νύφης καὶ ὁ γαμπρὸς ἔρριχνε γρόσια, *γιὰ νὰ κάμουν τεσιλίμ τὴ νύφ'* (= νὰ τοῦ παραδώσουν τὴ νύφη). Μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ ἔκαναν τὴν ἐπομένην *μπουγάτσα*. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου «*τὴν ὦρα ποὺ ἤθελαν νὰ φύγουν ἡ σιδέκνισσα κ' ἡ συμπεθέρα, χόρευαν τὸ χορὸ τῆς νύφ'ς, γυροῦσαν τρεῖς φορὲς ἀλόγερα κι ὁ γαμπρὸς ἔκλεφτε τὴ νύφ' καὶ πάγαινε στὸν οὐντᾶ. Ἡ σιδέκνισσα πάγαινε μέσα, ξέντυνε τὴ νύφ' καὶ τὴν ἄφηνε*». Εἰς χωρία τινὰ τοῦ Διδυμοτείχου τρεῖς γραῖαι παραλαμβάνουν τὴν νύφην καὶ μετὰ ἔλεγχον τῆς παρθενίας αὐτῆς τὴν παραδίδουν εἰς τὸν γαμβρόν. Ποῦ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον γυναῖκες ἔξωθεν αὐτοῦ τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια;

5. — Ποῖαι αἱ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ὥραν τῆς κατακλίσεως; Π.χ.

δπλον χρησιμεῦσαν εἰς φόνον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὰς Κυδωνίας ἢ νύφη ἔδενε τὸ κεφάλι τῆς μὲ ἄσπρο τουλπάνι, ὃ δὲ γαμβρὸς ἔφοροῦσε ἄσπρο σκοῦφο, γιὰ νὰ γίνουιν γέροι.

6. — Ὑπάρχει ἡ περίπτωση νὰ γίνεται μὲν τὸ στεφάνωμα, ἀλλ' οἱ νεόνυμφοι ἐπ' ἀρκετὸν διάστημα νὰ μὴ συζοῦν; Διατί;

ιζ') *Συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τοὺς ἐρχομένους εἰς δεῦτερον γάμον.*

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Κοτύωρα «ὁ γάμος τῶν χήρων γινότανε χωρὶς πομπές, πάντα τὴ νύχτα». Εἰς τὴν Σκῦρον, «ἅμα ξαναπαντρεύονται χῆρος ἢ χήρα, τὸ στεφάνι τὸ ἔβαζαν στὸν ὦμο καὶ ὄχι στὸ κεφάλι». Εἰς τὸ Πάπιγγον ἢ στέψις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν γίνεται εἰς τὸ σπίτι καὶ μάλιστα εἰς τὸ μαγειρεῖον, πὺ εἶναι λιθόστρωτον, καὶ ὄχι εἰς σανιδόστρωτον δωμάτιον, γιὰ νὰ εἶναι ὁ γάμος στερεός. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ζώνουν τὴ νύφη μὲ βάτο, πὺ ἔχει ρίζες, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ φουστάνι, γιὰ νὰ ἴναι ριζοβολημένη καὶ ρίχνουν μιὰ δεκάρα χάλκινη στήν πόρτα νὰ τὴν ἀδρασκελίσῃ ἢ νύφ». Εἰς τὴν Μάνην ἢ νύφη δὲν εἰσέρχεται διὰ τῆς θύρας, ὁπόθεν ἐξῆλθε τὸ λείψανον τῆς πρώτης, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραθύρου.

Ποῖα πράξεις ἐνεργοῦνται τότε ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς νεκρᾶς; Π.χ. εἰς τὴν Θράκην «ὅταν χηρεῖος ξαναπαντρευτῆ, τὴν ὥρα πὺ στεφανώνεται πηγαίνει μιὰ συγγενῆς τῆς πρώτης γυναίκας στὸ κοιμητήριον καὶ ρίχνει ἐπάνω στὸν τάφο τῆς ἑνα μαστραπὰ νερὸ γιὰ δροσιὰ καὶ γιὰ νὰ μὴ τὴν κακοφανῆ» (Θρακικὰ Β 145).

ιη') *Διαπόμπευσις ἀταίριαστον γάμον, ἐκδίκησις ἀντραστοῦ κλ.* Π.χ. εἰς τὴν Νάξον τοὺς χτυποῦν τὰ κούρταλα (τενεκέδες ἢ κουδούνια) κττ.

Ε') *Τὰ μετὰ τὸν γάμον.*

α') *Ἡ πρωῒνῃ ἐγερεσις.*

1. — Συνηθίζεται νὰ τραγουδοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν νυμφικὸν θάλαμον, διὰ νὰ ἐξυπνήσουν τοὺς νεονύμφους; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; (τὰ ξυπνητούρια ἐν Κύθῳ, τὸ παραξυπνημα ἐν Κύπρῳ). Π.χ.

*Σύπνα, νιὲ καὶ νύγαμπρε,
καὶ ξημέρωσε*

2. — Δίδει ὁ γαμβρὸς ἢ οἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι του εἰς τὴν νύμφην δῶρόν τι τὴν αὐγὴν τῆς ὑστεραίας τοῦ γάμου; Τοῦτο εἰς τὴν Κύπρον λέγεται *ξημέρωμα*. Εἰς τὴν Κάρπαθον ἢ πενθερὰ δίδει εἰς τὸν γαμβρὸν δῶρόν τι, συνήθως ἀγρὸν (τ' ἀνοιχτίκι), καὶ οὔτω οἱ παράνυμφοι ἀνοίγουν τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Εἰς τὴν

Μεσημβριαν «ὁ γαβρός τῆ Δευτέρα θὰ δὸ χύσ᾽ ἡ νύφ᾽ νὰ πλυνθῆ καὶ θὰ δῆ ρίξ᾽ μπαχτσίσ᾽ (δῶρον) μιὰ λίρα, δὴν λίρες καὶ τὸ λέγανε τῆς λεκάνης μπαχτσίσ᾽».

3. — Τί παρατίθεται ὡς φαγητὸν εἰς τοὺς νεονύμφους τὴν πρωΐαν τῆς ὑστεραίας τοῦ γάμου; (πετεινὸς ἢ ψητὰ περιστέρια (ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Καλάμαις), γεμιστὴ ὄρνιθα (ἐν Κιζίκῳ, Καρπάθῳ κ.ά.). Εἰς τὰς Ἀθήνας τὰς κεφαλὰς τῶν πιτσουνιῶν, πού ἔτρωγαν οἱ νεόνυμφοι μετὰ τὴν πρωΐνῃν ἔγερσίν των, τὰς ἔδεναν εἰς ὕφασμα καὶ τὰς ἐκρέμων εἰς τὸ εἰκόνισμα τῆς Παναγίας.

β') Ἀγνείας ἔλεγχος καὶ ἡ εὐωχία τῆς Δευτέρας.

1. — Ἐπίδειξις τοῦ ὑποκαμίσου ἢ σινδονίου καὶ περιφορὰ αὐτοῦ μέσα σ' ἓνα κόσκινο (Καστελλόριζον) ἢ ἐπὶ δίσκον ἀνθοστολιστοῦ (Τσιβέρι Ἀργονεῖς) ἢ εἰς τὴν κορυφὴν σημαίας (Λευκάς) κττ. Πυροβολισμοὶ καὶ κερύσματα τοῦ ὑποκαμίσου (Μιάνη). Ἄλλοι συμβολισμοί π.χ. «ἅμα ἦταν ἡ νύφ᾽ ταχτικιά, τὸ ρακὶ μέσ᾽ στὸ μπουκάλ᾽ τὸ ἔβαφαν κόσκινο» (Ναίμονας).

2. — Ἐστίασις καὶ εὐθυμία, διότι ἡ νύφη βγῆκε ταχτικιά ἢ μὲ τὴν τιμὴ τῆς Διαλάλησις τοῦ γεγονότος. Ἀστεῖαι πράξεις καὶ ἀσεμνολογίαι κατὰ τὴν διασκέδασις: κρέμασμα τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ τῶν καλεσμένων σαμάρωμα τοῦ νούνου, δικαστήριον καὶ ἀστεῖαι ποιναί.

Ποῦ εἰς τὴν τριάπεζαν τῆς Δευτέρας παρακάθηνται μόνον γυναῖκες ὕπανδροι, διασκεδαῖν με πότους καὶ ἄσεμνα ἄσματα; (κρεμνοῦν ἢ μιὰ στήν ἄλλη κρεμμύδια, σκόρδα, μεταμφιέζονται, περιφέρουν φαλλὸν κ.τ.τ.).

3. — Ἄλλαι συνήθειαι: π.χ. εἰς τὴν Καστοριαν τὴν Τρίτην κάνουν λαλαγιῆτες καὶ στέλλουν εἰς τὴν μητέρα καὶ τὴν γειτονιά, «γιατὶ ἡ νύφη ἦταν ἐν τάξει».

4. — Ποῖα τὰ ἐπακόλουθα, ἂν ἡ νύφη δὲν βγῆ μὲ τὴν τιμὴ τῆς;

5. — Τὰ δῶρα τῆς νύφης πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἀνδρός τῆς. Εἰς τὴν Μεσημβριαν τὰ δῶρα τῆς νύφης τὰ διένεμον τὴν Δευτέραν ἢ τὴν Τρίτην τὰ παλληκάρια μὲ τὰ ὄργανα.

γ') Ἡ πρώτη ἐξοδος τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ πρῶτα ψώνια.

Πότε γίνεται τοῦτο καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβριαν τρία παλληκάρια, μὲ μάννα καὶ πατέρα, παίρνουν τὴν Τετάρτην τὸν γαμπρὸ καὶ τὸν κατεβάζουν στήν ἀγορὰ, ὅπου κάνει τὰ πρῶτα ψώνια γιὰ τὸ σπίτι του.

Γίνεται καὶ περιφορὰ τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου περιφέρουν τὸν γαμπρὸν τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου μ' ἓνα φανάρι καὶ ἓνα πεσκόρι εἰς τὴν ἐξοχὴν, «γιατὶ νὰ τὸν νύφουν τὸν πηλαλοῦν, τοῦ ρίχνουν χῶματα, μὲ ἓνα λόγο, τὸν παιδεύουν».

δ') *Ἡ ἐπίσκεψις τῆς νύφης εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς τὸ πηγάδι.*

1. — Ποίαν ἡμέραν γίνεται καὶ μὲ ποίαν πομπήν; Ἀσημόνει ἡ νύφη τὸ νερό; Κατὰ ποῖον τρόπον; Κάμνει καὶ ἄλλας τυχὸν προσφορὰς εἰς τὴν πηγὴν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ νύφη τὴν Δευτέραν πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν καὶ τὴν ἀλείφει μὲ βούτυρον, ρίπτει δὲ εἰς τὸ νερὸν νομίσματα καὶ ψωμί. Εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν νύφην συνοδεύουν κορίτσια μὲ τραγούδια τὴν τρίτην ἡμέραν καί, ὅσο νὰ φθάσουν εἰς τὴν βρύσιν, ἡ νύφη χύνει εἰς τὸν δρόμον νερὸ ἀπὸ ἓνα μπρίκι. Ὅταν φθάσουν ἐκεῖ, σπέρνει ρύζι γύρω εἰς τὴν βρύσιν καὶ κατόπιν ρίπτει εἰς τὸ νερὸ τρία κομμάτια ψωμί. Κατόπιν γεμίζει τὸ μπρίκι τῆς νερὸ καὶ γυρίζει μὲ κλαδιὰ κρανιαῖς εἰς τὸν ὄμιον καὶ χύνει τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς τῆς νὰ νιφθοῦν. Εἰς τὸν Ναίμονα ἡ νύφη τὴν Πέμπτην τὰ χαράματα «παίρνει ἓνα μικρὸ μαζί τῆς καὶ πάει μὲ τὰ μπακίρια σ' ἓνα πηγάδ' νὰ φέρῃ νερό. Γυρνᾷει τρεῖς φορὲς γύρω γύρω στὸ πηγάδ' καὶ ἀφήν' ἐκεῖ τὸ προζύμ' πὸν ἔκαναν τὸ Σάββατο σπίτι τῆς, πρὶν τὴν πλέξουν. Τὸν παλιὸ καιρὸ πήγαινε στὴ θάλασσα καὶ πετοῦσε τὸ προζύμ' μέσ' στὴ θάλασσα». Εἰς τοῦ Σαρατσᾶ τῆς Πυλίας οἱ συνοδεύοντες τὴν νύφην φοροῦν κάποιον ἀπὸ τὰ ρονχικά τῆς καὶ τρέχουν «ἄλλος μὲ κουδούνια καὶ ἄλλος μὲ μαγκοῦρες σὰν τραγιά καὶ σὰν τσοπάνοι!».

2. — Ποῖαι πράξεις ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς συνοδείας εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὸ Ἀλμαλί τῶν Μαλγάρων ἡ νύφη ραντίζει τὸ σπίτι μὲ τὸ νερό, πὸν φέρνει ἀπὸ τὴν βρύσιν, χύνουσα ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σπιτιοῦ. Κατόπιν ἡ νουνὰ δίδει ρόκα καὶ βαμβάκι εἰς τὴν νύφην, ἡ ὁποία κάθεται κάτω ἀπὸ τὴν μεσοδόκην τοῦ σπιτιοῦ καὶ γνέθει τρεῖς κλωστές ἄμα τὶς γνέσῃ, πετᾷ τὴ ρόκα ἐπάνω ἀπὸ τὴ μεσοδόκην ἂν ἡ κλωστή δὲν κοπῇ, τὸ ἀντρόγυνο θὰ ζήσῃ πολλὰ χρόνια. Ὑπάρχει ἄλλοῦ ἢ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὴν βρύσιν ἐγένετο τὴν Πέμπτην. Ὑστερα «ὁ σῦδεκνος θανά πάρ' ἓνα ζευγάρ' κακάβια κ' ἤθελ' ἂ τὰ γεμίσ' μὲ γέννημα καὶ νὰ προσκαλέσ' ἀὴ νύφ καὶ τὸ γαβρὸ καὶ τίς τὰ ἔκανε δῶρο μὲ ἀὴ δοξάγα τς. Τὸ γέννημα κεῖνο τό ὄπερην ὕστερα γαβρὸς νὰ δοῦν τὸ τυχερό τς».

3. — Ποῦ ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὴν βρύσιν γίνεται καὶ τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς στέψεως καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν; Π.χ. εἰς τὸ Βογαταϊκὸν ἡ νύφη συνοδευομένη ἀπὸ κορίτσια καὶ γυναῖκες πηγαίνει μὲ τὸν μπράτιμο εἰς τὴν βρύσιν, προσκυνάει τρεῖς φορὲς καὶ ρίχνει εἰς τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ στόμα τῆς ἓνα νόμισμα, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν: *Βρύση μου, βρυσούλα μου, | ἤρθα πρωῆ, τὸ πρωῖνό, | νὰ πάρω κρύο κρύο νερό, | νὰ πάω σπὶ τὴ μάνα μου καὶ τὸν πατέρα μου, | γιατί κόμα σήμερα εἶμαι στὴ μάνα μου | καὶ στὸν πατέρα μου, | νὰ τοὺς δροσίσω κτλ.*

ε') *Τὸ νίψιμον τῶν ποδιῶν.*

Εἰς Ρεϊσοδερε «ἡ νύφη τὴν Δευτέραν μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κουνιάδες ἢ τὶς συν-
 νυφάδες τῆς γυρίζει ὅλα τὰ σπίτια τῶν συγγενῶν τοῦ γαμπροῦ καὶ τοὺς πλένει
 τὰ πόδια καὶ τοὺς χαρίζει ἀπὸ ἕνα ζεῦγος κάλτσες, τὶς ὀποῖες καὶ τοὺς φορεῖ». Εἰς
 τὴν Χαλδίαν Πόντου τὰ *ποδαρονεψίματα* ἐγίνοντο τὴν Τετάρτην ἢ τὴν Πέμπτην.

ς') *Τὰ πιστρόφια (πιστόφια, πιστροφίκια, γυρίσματα, γαμπροκάλεσμα κλπ.)*

Ποίαν ἡμέραν ἢ νύφη ἐπιστρέφει εἰς τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι καὶ μὲ ποίαν
 συνοδείαν καὶ ποῖα τραγούδια; Πόσον διαρκεῖ ἡ παραμονή τῆς ἐκεῖ καὶ ποῖα
 αἱ σχετικαὶ ἐθιμοτυπία; Π.χ. εἰς τὴν Σιάτισταν τὴν Τρίτην βράδυ συνοδεῖα ἀπὸ
 τοὺς σπιτικούς τοῦ γαμπροῦ ἐκκινεῖ μὲ τὰ ὄργανα πρὸς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ
 μὲ τραγούδια: *"Εβγα, μάννα καὶ πεθερά, νὰ δεχτῆς τὰ νύγαμπρα* ὑποδοχή, δεῖ-
 πνον κλπ. Ἐκεῖ οἱ νεόνυμφοι παραμένουν ἕως τὸ Σάββατον βράδυ. Εἰς τὸν Σκο-
 πὸν τὴν Παρασκευὴν τὸ ἀπόγευμα ἢ προξενήτρα παραλαμβάνει τὴν νύφην καὶ
 τὴν ὀδηγεῖ εἰς τὸ πατρικὸ τῆς, ὃ δὲ γαμβρὸς ἔρχεται μὲ τοὺς γονεῖς τοῦ τὸ βράδυ.
 Ποῦ προσέχουν ν' ἀποτελῇ ἡ συνοδεῖα περιττὸν ἀριθμὸν (3, 5, 7 κέ.); Εἰς τὸ
 Λοζέτσι Ἡλείου ἡ μάννα δίνει στὴν κόρη τῆς, ὅταν φεύγῃ, *μιὰ μαύρη κόττα*
γιὰ νὰ 'χῆ καλὴ τύχη (πρβλ. τὴν παροιμίαν: *«μαύρη κόττα ἄσπρη μοῖρα»*).

ζ') *Τὸ πρῶτον μετὰ τὸν γάμον λουτρόν.*

Πότε γίνεται καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν καὶ τάξιν; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην ἡ
παρανύφισσα τὸ πρῶτον Σάββατον ὠδηγοῦσε τὴν νύφην εἰς τὸ λουτρόν κρα-
 τῶντας ἕνα κερί ἀναμμένο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν ἡ νύφη τρία Σάββατα, τὸ ἀπό-
 γευμα, πηγαίνει εἰς τὴν μητέρα τῆς καὶ λούζεται. Εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα Πρού-
 σης ἔωρτάζοντο οἱ *σαράντα τοῦ λουτροῦ*.

η') *Ὁ ἀντίγαμος ἢ ἡ ἀντίχαρα* (τὰ *γιομίσια* (Σιάτιστα), τὰ *σιργιανίσματα*
 (Βογατσικόν), τὰ *ἐφτά* (Πόντος), τὰ *οχτώμερα* (Ἀθῆναι), ἢ *ἀντίχαρα* (Λῆμνος).

Εἰς τί συνίσταται καὶ πότε γίνεται ὁ *ἀντίγαμος*; Π.χ. εἰς τὴν Κύζικον τὴν
 πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὸν γάμον οἱ νεόνυμφοι πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
 ὃ δὲ ἱερεὺς εἰς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τοὺς διαβάξει μίαν εὐχὴν· διὰ νὰ
 ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, *«πρέπει νὰ ρίξουν παράδες εἰς τὸ κόκκινο ζουνάρι,*
ποὺ κρατοῦν στὴν πόρτα διὰ τὴν παλληκάρια». Κατόπιν κάνουν ἐπισκέψεις εἰς συγγε-
 νικὰ καὶ φιλικὰ σπίτια. Εἰς τὴν Λῆμνον οἱ νεόνυμφοι πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκ-
 κλησίαν συνοδευόμενοι ἀπὸ τὸν κουμπάρον καὶ βαδίζοντες *ὄλο δεξιά*. Εἰς τὸ Λο-

ζέτσι (Ἡπ.) ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας προσφέρει εἰς τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν νύφη ἀπὸ ἓνα φιάρο.

θ') *Προλήψεις καὶ δεσποδαίμονες συνήθειαι τῆς πρώτης ἐβδομάδος ἢ τῶν πρώτων 40 ἡμερῶν, σχετικαὶ μὲ τοὺς νεονύμφους.*

Παραδείγματα: Εἰς πολλὰ μέρη ἡ νύφη καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα δὲν σκουπίζει, ὁ γαμβρὸς δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸ σπίτι (Ἵδρα).— Πότε ἡ νύφη ἀρχίζει τίς δουλειές; Εἰς τὸ Βλαχώρι Ἡπ. εὐθὺς τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου «πάει μὲ τὴν πεθερὰ καὶ ζαλώνεται τὸ μεγαλύτερο ζαλίκι, πὸν μπορεῖ». — "Ἄν δύο γάμοι γίνουν συγχρόνως, δὲν πρέπει ἡ μία νύφη νὰ ἰδῇ τὴν ἄλλην, πρὶν περάσουν ὀκτώ (Γιάνιτσα Καλαμῶν) ἢ 40 ἡμέραι (Σίφνος). "Ἄν τυχὸν συναντηθοῦν, σκεπάζουν τὸ πρόσωπόν των μὲ μαντήλι καὶ ἀσπάζονται ἡ μία τὴν ἄλλην λέγουσαι: *Νὰ χαίρεσαι τὸν ἄντρα σου κ' ἐγὼ τὸν ἐδικόν μου.* Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ νεοπαντρεμένη ἐπὶ 40 ἡμέρας «δὲν πάει ν' ἀλέση στὸ μύλο». Εἰς τὰ Ἰαγροφα ἡ νύφη «ἔως τίς σαράντα πηγαίνοντας γιὰ νερὸ μὲ τὴ βαρέλλα, περνάει κάθε φορὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ προσκυνάει». Εἰς τὴν Λήμμον ὁ γαμβρὸς δὲν βγαίνει ἔξω τὴν Τρίτη, γιατί εἶναι *κατσοδιασμένος* (= γρουσουζης). Ὁ γαμβρὸς δὲν πρέπει νὰ χύση νερὸ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τὴν νύκτα οὔτε νὰ δώση ἀπάντησιν, ἂν ἀκούσῃ τὴν νύκτα τὸ ὄνομά του (Πόντος) κλ.

ι') *Προλήψεις καὶ συνήθειαι, ἀφορῶσαι τοὺς νεονύμφους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους.*

Π.χ. ἡ νύφη νὰ μὴν ἰδῇ ἄλλη νύφη ἢ λείψανο καὶ νὰ μὴ βαφτίσῃ παιδί, πρὶν χρονιάσῃ. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «*προτοῦ χρονίση ἡ νύφη, δὲν βάζουν κλωσσα, δὲν φυτεύουν λουλούδια καὶ δὲν κάνουν κουκούλια, γιατί χάνεται ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ*». Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡπείρου οἱ νυφάδες τοῦ ἔτους μαζεύονται τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου καὶ ξεκινοῦν μὲ τραγοῦδια διὰ τὸ βουνόν, ὅπου μαζεύουν βάγια διὰ τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των «*τίς χτυποῦν μὲ βάγια ἐπενχόμενοι μὲ γειά*». Καὶ τὸ μεσημέρι τῆς Λαμπρῆς οἱ νύφες *ἀλλάζουν πασκαλιὰ μὲ τὴ μάγνα τους καὶ τὴ νουνά τους* (Λοζέτσι Ἡπείρου). Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. οἱ *νύπαντρες γυναῖκες* τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τηροῦν ἀργίαν, «*γιατὶ κοιλοπονάει ἡ Παναγία, καθὼς καὶ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου, γιατί:*

τ' ἅγιο Θυμοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω».

Εἰς τὴν Ἀρχαίαν συνήθιζον τὴν ἐορτὴν τοῦ Προδρόμου (7 Ἰαν.) νὰ ρίπτουν τοὺς νεονύμφους εἰς τὴν θάλασσαν, τὰς δὲ νεονύμφους γυναῖκας νὰ βρέχουν μὲ θαλασσινὸ νερὸ «*γιὰ γερωσύν*». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ
ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ

Α' Τὰ πρὸ τῆς τελευτῆς.

α') *Προγνωστικά τοῦ θανάτου κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.*

1. — Προμηνύματα ἐκ τῶν πτηνῶν ἢ ἄλλων ζώων.

Ποίων ζώων αἱ φωναὶ θεωροῦνται κακὸς οἰωνός; Τί λέγουν καὶ τί κάμνουν, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακόν; Π.χ. εἰς τὴν Κομοτηνὴν, ὅταν φωνάξῃ ἡ κοινκουβάγια λέγουν τρεῖς φορὲς:

*Ὅσα ρέματα περνᾷς,
μαῦρο αἷμα νὰ ξερνᾷς
ψαλίδι στὴν οὐρά σου,
κόκκαλο στὸ λαιμό σου,*

καὶ φτοῦν τρεῖς φορὲς. Ἐξετάζουν καὶ πόσες φορὲς θὰ φωνάξῃ ἡ κοινκουβάγια; Π.χ. κατὰ τοὺς Κρήτας, «*ἂν φωνάξῃ ἡ ζάρα μιὰ φωνὴ στὴ στέγη τοῦ ἀρρώστου, θὰ πεθάνῃ*», κατὰ τοὺς Κεφαλλῆνας, ἂν φωνάξῃ 1, 3, 5 φορὲς, εἶναι καλὸς οἰωνός, ἂν φωνάξῃ 2 ἢ 4 φορὲς, κακός. Τί λέγουν καὶ τί κάμνουν, ὅταν οὐρλιάξῃ ὁ σκύλος ἢ λαλῇ ἢ κόττα σὰν κόκορας;

Ποῖον εἶναι τὸ κοινὸν ὄνομα τῆς κοινκουβάγιας κατὰ τόπους; Π.χ. *χαροπούλι* (Ἀράχοβα Παρν.), *νεκροπούλι* (Νάξος), *στριγγλοπούλι* (Ζάκυνθ., Κεφαλλ.), *κακοπούλι* (Κερ.) *καόνι* (Κύθηρα).

2. — Ἐξ ἐξηγήσεως ὄνειρων.

Παραδείγματα: "Ἄν ἰδῇ κανεῖς, ὅτι καίεται ὁ *καβαλλάρης*, δηλ. τὸ κορυφαῖον ξύλον τῆς οἰκίας, σημαίνει, ὅτι θ' ἀποθάνῃ ὁ νοικοκύρης. «Ἄν γυνὴ ἴδῃ καθ' ὕπνου, ὅτι ἐκουρεύθῃ, θ' ἀποθάνῃ ὁ σύζυγός της».

3. — Ἐξ ὀρισμένων κινήσεων ἢ ἐκφράσεων τοῦ ἀσθενοῦς.

Π.χ. εἰς τὸ Λασίθι «*ἄμα ὁ ἄρρωστος ἀνεμαζώνει τὰ ροῦχα του, καταλαβαίνουνε πὼς θὰ πεθάνῃ*». Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον τῆς Καστορίας «*ὅταν τοῦ βαριά ἀσθενοῦς τὸ ἀριστερὸ μάτι δακρύξῃ, σημαίνει, ὅτι κλαίει ἡ ψυχὴ του καὶ θὰ πεθάνῃ*». Εἰς τὰς Κυδωνίας πιστεύουν, ὅτι «*τρεῖς ἡμέρες (ἢ καὶ 10-15 ἡμέρες) πρῶντερα ὁ ἄρρωστος χαροσκιάζεται, βλέπει τὸ Χάρο καὶ σταματᾷ τὸ μάτι. Ἄμα τὸν δῆ καλό, γελᾷ, ἄμα τὸν δῆ ἄγριο, φοβᾷται καὶ κλαίει*».

4. — Ἐξ ἄλλων φαινομένων, παρατηρουμένων ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς.

Π.χ. εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην πιστεύουν, ὅτι «*σὲ μερδικὸν ἀνθρώπου, ὄντο*

σιμώνη ὁ θανατός τως, ἀνοίγει τὸ ψειριό τως, δηλ. ἕνα μῆνα, δυὸ μῆνες, πέντε μῆνες παραμπρὸς γεμίζουνε ψεῖρες, συρμός· ἀλλάσσουν τζοῖς τὴν ταχινὴ κι ἀργὰ εἶναι πάλι γεμάτοι. Τσοὶ μέρες ἀπὸν σιμώνει ὁ θάνατός τως, χάνονται ὅλως διόλου οἱ ψεῖρες». Ποῦ ἄλλου πιστεύεται τοῦτο ἢ καίτι παρόμοιον;

5. — Ποῖοι μαντεύουν τὸν θάνατον; Π.χ. κατὰ τοὺς Κρήτας ὁ παπᾶς τῆς ἐνορίας καὶ «αὐτοὶ ποὺ θωροῦνε τσ' ἀποθαμένους» ξέρουν ἂν θὰ πεθάνῃ ἢ ὄχι ὁ ἄνθρωπος, πρὶν ἀκόμη ἀρρωστήσῃ. «Σαράντα μέρες πρωτύτερα τότε βασιτοῦνε οἱ ἀποθαμένοι καὶ τότε γυρίζουνε. Δὲν τὸ μολογοῦνε ὁμως, γιατί τρῶνε ξύλο ἀπὸ τσ' ἀποθαμένους». Ποῦ ἄλλου ὑπάρχει ἡ πίστις αὕτη;

β') Συγχώρησις. Ἡ εὐχὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τὰ κατ' αὐτήν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ ὄρεινά χωρία τῆς Πυλίας «πρὶν κοινωνήσῃ ὁ παπᾶς τὸν ἄρρωστο, τὸν ἀλλάζουν, τοῦ βάνουν τὰ καλά του. Ὑστερα θὰ μαζωχοῦν παιδιὰ κι ἀγγόνια γύρω του νὰ τὰ σχωρέσῃ καὶ νὰ τοὺς δώκῃ τὴν εὐχὴ. Θὰ τοῦ φέρουν ἕνα λιοφτόκλαρο (κλαρὶ ἀπὸ ἐλιά) κ' ἕνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ θὰ τὸ βοντᾶ μέσα καὶ θὰ ρεντίζῃ τὸν καθένανε σταυρωτὰ στὸ κεφάλι, ὅπως στὸν ἁγιασμό, λέγοντάς του: «Σχωρεμένος νὰ εἶσαι, τὴν εὐχὴ μου νὰ ᾄχῃς». Εἰς τὴν Μύκονον, τὴν Κάρπαθον κ. ἄ. ὁ ἐτοιμοθάνατος τοὺς ραντίζει μὲ νερὸ κι ἄλατι, λέγοντας: «Ὡς λειώνει τὸ ἄλατι, νὰ λειώσουν οἱ κατάρες μου». Εἰς τὰς Κυδωνίας κ. ἄ. «ἄμα ἔχη (ὁ ἐτοιμοθάνατος) κακὴ καρδιὰ μὲ κανένα, τὸν φωνάζουν καὶ κείνον νὰ σχωρεθῶνε. Φέροννε ὕστερα τὸν παπᾶ καὶ μεταλαβαίνει ὁ ἄρρωστος».

γ') Ἡ μετάληψις τοῦ ἐτοιμοθανάτου.

1. — Μὲ ποίαν συνοδείαν καὶ τάξιν πηγαίνει ὁ ἱερεὺς, διὰ νὰ κοινωνήσῃ τὸν ἄρρωστον; Κατὰ τὸν Λασκαράτον «μὲ ἀναμμένες τὲς λαμπάδες καὶ μὲ μιὰ καμπάνα, ποὺ τὴν κουβαλοῦν μαζί καὶ τὴ σημαίνουν νεκρώσιμα». Ποῦ γίνεται τοῦτο;

2. — Τί κάμνουν, ἂν δὲν προφθάσουν νὰ μεταλάβουν τὸν ἄρρωστον; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «τὸν μεταλαβαίνουν οἱ σπιτικοὶ μὲ τὸν ἁγιασμό, ποὺ ἔχουνε φυλαγμένον ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων». Εἰς τὸ Ρέθυμνον «δταν πεθάνῃ κάποιος καὶ δὲν προφθάσουν νὰ τὸν μεταλάβουν, ἄμα τὸν θάψουν, παίρνουν ἕνα καντήλι ἀπὸ τὴν εἰκόνα μπροστὰ καὶ τὸ χύνουνε σταυρωτὰ ἐπάνω του».

3. — Τί πιστεύουν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ποὺ ἀπέθανε ἀμετάλαβος (ἢ ἀμετάλαβητος;) Γίνεται βροκόλακας; ἢ τί ἄλλο;

δ') Τὸ ψυχορράγημα.

1. — Λέξεις καὶ ἐκφράσεις δηλοῦσαι, ὅτι ὁ ἀσθενὴς πνέει νὰ λoίσθια π.χ. ψυχομάχημα, ψυχομάχισμα (Κρήτη), ἀγκομαχητὸ (Μάνη), χαροπάλεμα (Κάρπα-

θος) ὁ ἄρρωστος ἀγγελσκοιάζεται, στένει τὸ μάτι (Κρήτη), ἀγγελοκρίνεται ἢ ἀγγελοφοριέται (Μίνη), ἀγγελοκρούεται (Βλάστη Μακεδ.), βλέπει, εἶδε τὸν ἀγγελό του (Καστ.), ἀγγελοκόβεται· ἐσήκωσε ῥόχο (Λάστα Γορτ.), εἶναι στὸ ζύγι (Ἕπειρ.), εἶναι ἔζυγος (Κύθηρα)· εἶναι στὰ δύο (Σηλυβρία, Στενήμαχος), εἶναι στὰ δίχωτα (Πόντιος)· ὁ δεῖνα γέρος ἐλαχτοκόπησε τὸ Χάρο (=τὸν ἐκλότωσησε, διέφυγε) κτλ.

2. — Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὸ ψυχομάχημα. Διηγήσεις περὶ φοβερῶν ὄψεων, τὰς ὁποίας βλέπει ὁ ψυχορραγῶν. Χάρος, χαροπάλεμα. Ἄγγελος, ψυχοστασία (ζύγισμα τῆς ψυχῆς). Ἄλλαι ἀόρατοι σκηναί, συμβαίνουσαι περὶ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς (Βλ. Ἔπ. ΛΑ 1940, σ. 44 κ. ἑ.).

Παραδείγματα: «Πρὶν πεθάνῃ ὁ ἄρρωστος, ἀρχίζει νὰ τότε τρανάῃ ὁ Χάρος καὶ τότε γριλώνει τὸ μάτι του» (Γριζι Πυλίας). «Ὅτὸ ψυχομαχῆ ὁ ἄθρωπος, περῶ ἀπὸ ἐφτά δικαστήρια, μὰ τὸ ὕστερο εἶναι τὸ πιὸ δύσκολο. Ἐκεῖ ἀποφασίζεται ποῖος θὰ κερδίῃ τὴν ψυχὴν, ὁ δαίμονας γῆ ὁ ἀγγελος (Ἄν. Κρήτη). «Ὅτὸ ψυχομαχῆ ὁ ἄθρωπος, πᾶνε οἱ γι-ἀποθαμένοι καὶ τσοὶ θωρεῖ ὁ ἄρρωστάρης καὶ τῶσε μιλεῖ καὶ τῶσε γελᾷ, μ' ἀνὲν τσοὶ μολογήσῃ, βουβαίνεται» (Ἄν. Κρήτη). «Ἄμα ἔχῃς καλὴ καρδιά, ξεψυχᾷς σὰν τὸ πουλὶ (Καστορία).

3. — Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ παράτασις τῆς ἀγωνίας τοῦ θανάτου; Τί κάμνουν, γιὰ νὰ ἀναπαντῆ ὁ ἄρρωστος γρηγορώτερα; Παραδείγματα:

1^{ον} «Δὲ βγαίνει ἡ ψυχὴ ἐνός, ποὺ ἔχει κατάρα ἀπὸ γονικά. Τὸν ραντίζουν μὲ νερό, πῶχει ἀλάτι μέσα λειωμένο, καὶ λένε: Θέ μ', λένεσέ τουν, νὰ γέν' νερό κι ἀλάτι ἢ κατάρα πῶχ'! Ἔτσι ξεψυχάει» (Αἰτωλία).

2^{ον} «Ἄν ἀδίκησε κανένα καὶ τυχαῖν νὰ εἶναι πεθαμένος, παίρνουν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ ροῦχο του, τὸ καῖνε καὶ καπνίζουν μ' αὐτὸ τὸν ἄρρωστο» (Κυκλάδ.).

3^{ον} «Ἄμα ἕνας ἔχ' ἀψ' ζ' γό (ζυγό), δὲ βγαίν' ἡ ψ' χή τ'. Τότε βάζουν ἓνα κομμάτι ζ' γό κάτ' ἀπ' τὸ μαζ' λάγ' τ' (Λήμνος, Λέσβος), ἢ κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι του (Κίμωλος), ἢ ἀκκουμποῦν τὸ ζυγὸ πάνω στὸν ἄρρωστο (Σκῆρος) ἢ τοῦ βάνουν τὸ ζυγὸ στὸ λαιμό, γιὰτι ἔχει κατάρα (Σέρμορς) Ἔτσι βγαίνει ἡ ψυχὴ του». Ὅμοίως «ἀπ' τὸ ὦμὸ τὸ μετὰξ' (πρὶν τὸ ψήσ'ς) δὲ γάν' νὰ ράψ'ς, γιὰτι δὲν ξεψυχᾷς· γιὰ νὰ ξεψ'χῆσ', θὰ τ' θέσ'ς στὸ προσκέφαλο ὦμὸ μετὰξ'» (Λέσβος).

4^{ον} «Ὅποιος ξεστραλικώνει (= βγάξει τὰ στραλίκια, δηλ. τὶς πέτριες ποὺ χωρίζουν τὰ σύνορα) δὲν ξεψυχᾷ· γιὰ νὰ ξεψυχῆσῃ, τοῦ βάνουν κάτω ἀπ' τὸ μαξιλάρι ἓνα κομμάτι στραλίκι καὶ ξεψυχᾷ (Δυτ. Κρήτη).

5^{ον} «Ἄμα ὁ ἄρρωστος περιμένῃ κανένα ξενιτεμένο, ἀργεῖ νὰ ξεψυχῆσῃ· τότε τοῦ δίνουμε τὴ φωτογραφία του ἢ τοῦ ρίχνουμε ἓνα ροῦχο τοῦ ξενιτεμένου ἐπάνω του». Ἄν τὸ πρόσωπον αὐτὸ εἶναι μὲν παρόν, ἀλλὰ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑποστῆ ψυχικὰς συγκινήσεις, τότε παίρνει μὲ τὴν παλάμην τρεῖς φορὰς νερό

καὶ τὸ χύνει εἰς ἓνα ποτήρι· αὐτὸ δίδεται εἰς τὸν ψυχορραγοῦντα (*Αδριαν.).

6^{ον} «*Όταν κανείς ξεφυρχᾶ καὶ οἱ γύρω του κλαῖνε, τυραννιέται ἡ ψυχὴ του γι' αὐτὸ βγάζουν τὴ μάνα ξζω ἀπ' τὸ δωμάτιο τοῦ ἀρρώστου*». Πρβ. τὴν φράσιν: αὐτὸς τραύαγε ἀπὸ χιές, ἀλλὰ τὸν ἀντισκόφανε (= ἐμποδίσανε) (Καλάβροντα).

7^{ον} «*Όποιος ἄκουσε τὸ ψαλτήρι (δηλ. τὴν εὐχὴν διὰ ψυχορραγοῦντα) δὲν ξεφυρχᾶ, ἂν δὲν τοῦ τὸ διαβάσουνε*» (πολλαχοῦ).

8^{ον} «*Καμιὰ φορὰ λείπεται ζάλα (= δὲν ἔχει κάμει ὅσα βήματα χρειάζε-
ται) καὶ γι' αὐτὸ τυραννᾶται τότε τότε σηκώνουνε καὶ περπατεῖ λίγο καὶ πομένει
σὰν τὸ πουλάκι*» (Κρήτη).

4. - Ἄλλαι πράξεις ἢ μαγγανεῖαι πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ἀγωνίας τοῦ θνήσκοντος. Π. χ. γυρίζουν τὸν ψυχορραγοῦντα κατὰ ἡλιοῦ (Καστορία), ἀνετολικά (Λασήθι) ἢ νεκρικά (μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς) (Σύμη)· λύουν τοὺς κόμβους τῶν ἐνδυμάτων ἢ τῆς μανδήλας του, τὴν ζώνην του κλ., βγάζουν τὰ καρφιά ἀπὸ τοὺς μανδάλους τῶν θυρῶν (Χίος) κλ. Εἰς τὴν Κύπρον «ἅμα ἐννοή-
σουν, ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἀποθνήσκει, καταβιβάζουν αὐτὸν καταγῆς καὶ θέτουν
ἐπὶ ἀπλοῦ σακκίου». Ποῦ ἀλλοῦ γίνεται τοῦτο καὶ ποία ἢ διδομένη ἐξήγησις;
Εἰς τὴν Καστορίαν «*τοῦ δίνον κρασί καὶ λάδι, γιὰ νὰ μαλακώσουν τὰ μέσα του*».

5. - Ἐπικλήσεις ἁγίων, π. χ. τοῦ Ἁγ. Ἐλευθερίου ἐν Κοτυώροις: «*Αε
Λευτέρ' ἰ-μ', γιὰ δὸς γιὰ ἔπαρ'* (= ἢ δῶσε ἢ πᾶρε).

6. - Ἀνάγνωσις εὐχῆς. «*Παρακαλοῦν τὸν παπᾶ νὰ τὸν διαβάσ' γιὰ νὰ
πεθάν'*» (*Αδριαν.). Ποία ἢ εὐχὴ αὕτη καὶ πῶς λέγεται κοινῶς; Ποῖα τὰ ἐθιζό-
μενα κατ' αὐτήν; Π. χ. *Ψυχορραοῦσα* (Κύθνος), *ψ'χολαλοῦσα* (Λήμνος), *ψ'χολο-
γοῦσα* (Λέσβ. Μάδυτος), *ἀναπαυμάρι*, (Ζάκυνθος), *παρασιάσιμο* (Λασήθι), *ἀγγε-
λοδιάβαση* (Θράκη), *ἐλευτεροχάρτ'* (Κοτύωρα) κλ. Εἰς τὸ Βλαχώρι Ἡλείου «ὁ
παπᾶς τοῦ διαβάξει τὸ τετραβάγγελο καὶ τὸ ψαλτήρι κατόπιν βγάζει τὸ παπού-
τσι του καὶ τὸν πατᾶ στὸ μέτωπο, στὸ στήθος καὶ στὴν κοιλιά».

7. - Ἄλλαι ἐνέργειαι τῶν οἰκείων κατὰ τὸ ψυχορράγημα. Π. χ. εἰς τὴν
Καστορίαν «*ἀνάβουν κερὶ καὶ τὸ δίνον νὰ τὸ κρατᾶ, γιὰ νὰ φωτίζεται ἡ ψυχὴ
του, ποῦ θὰ βαδίση*». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί «*συγγενῆς τις ἢ φίλος λαμβάνει
τὸν ψυχορραγοῦντα ἐπὶ τῶν γονάτων, ἕως ὅτου παραδώσῃ τὸ πνεῦμα, κραιτῶν
λαμπάδα ἀνημμένην*».

ε') *Πρόσκλησις τοῦ Θανάτου.*

Ἐνέργειαι ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ βίου. Ἀναφέρεται ὅτι
εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἅμα γηράσουν πολὺ, «*βγάζουν τὸ τσιαμπέρι τς ἢ τοῦ φέσι
τς ἀπουπᾶν' ἀπ' τὸν μπατζᾶ (καπνοδόχην), γιὰ νὰ τς δγῆ ἢ Θιὸς κὶ νὰ τς πάρ'*».

Β'. Τὰ μετὰ τὴν τελευταίην.

α') *Λέξεις, ἐκφράσεις καὶ παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὴν τελευταίην. Π.χ. *ἔμεινε, ἐβούλωσε, μᾶς ἄφησεν ὑγείης, πάει σὴν συχώρεση, τό 'πιε τὸ ποτήρι του, σὴθ' κε τὸ λάδι του, τό 'φαγε τὸ ψωμί του, ἐγλύτωσε, ἔπνωσε* (Ἐνακοῦ Καππ.) κτλ. Κατάραι: π.χ. *Νὰ τὸν γράφουνε στὸ βήσσαλο* (Κύμη) κτλ.

β') *Αἱ πρῶται μετὰ τὴν ἐκπνοὴν ἐνέργειαι τῶν οἰκείων.*

1. - Ἐναγγελία τοῦ θανάτου διὰ γοερῶν κραυγῶν. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «αἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ θανόντος παρευρεθεῖσαι συγγενεῖς καὶ φίλαι γυναῖκες, λυσίκομοι καὶ τὰ στήθη τύπτουσαι ἔξερχονται ἐπὶ τοῦ δώματος ἢ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας καὶ διὰ γοερῶν θρηνηλογιῶν διαδίδουσι τὴν εἶδησιν τοῦ δυστυχήματος». Ἐν Καρπάθῳ «μόλις ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, οἱ παριστάμενοι συγγενεῖς *σύρνον τὸ μονόφωνο*, δηλ. ἐκβάλλουν γοερὰς κραυγὰς καὶ ὁ κόσμος λαμβάνων εἶδησιν τρέχει εἰς τὸ σπίτι τοῦ πένθους». Ὁμοίως εἰς τὴν Χίον. Πρβλ. τὴν φράσιν τῶν Σαμοθηρῶν «*Ἀπόμι τὰ μισάνυχτα γαργαρίζαν*, ἐπὶ τῶν ἀγρίων κραυγῶν, τὰς ὁποίας ἐκβάλλουν ἔξερχόμεναι εἰς τὴν θύραν οἱ συγγενεῖς τοῦ νεωστὶ ἀποθανόντος, ὅπως ἀναγγεῖλουν τὸν θάνατον εἰς τοὺς συγχωριανούς των».

2. - Ἄνοιγμα τῶν παραθύρων καὶ τῶν θυρῶν. Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «ἵνα μὴ κατακλεισθῇ ὁ ἄγγελος». Ποῦ τοῦναντίον κλείονται θύραι καὶ παράθυρα καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὴν Στρωμίνιανην Ναυπακτίας «*ἄμα πεθάνῃ κανένας, βουλώνουν καλὰ πόρτες καὶ παράθυρα, γὰρ νὰ μὴ βγῆ ὀξω ὁ Χάρος. Τότε ἕνας σπιτικός φωνάζει: Χάρο, ἄφ' το* (τὸ παιδί, τὸν γέροντα). *Ποῦ τὸ πᾶς; Τὸ ἐπαναλαμβάνει πολλὴ ὄρα, γὰρ ν' ἀκούσῃ ὁ Χάρος, μήπως καὶ τ' ἀφήσῃ, καὶ γὰρ νὰ μὴ τολμήσῃ ἄλλη φορὰ νὰ πάρῃ κανένα ἀπὸ τὸ σπίτι*». Εἰς τὴν Μάνην «κλείοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ κλείουσι συγχρόνως τὰ παράθυρα καὶ τὴν θύραν, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ ἱερεὺς καὶ ἀναγνώσῃ τὴν εὐχὴν, τὴν λεγομένην ψυχαμπόλησιν».

3. - Ἄλλαι ἐνέργειαι τῶν οἰκείων. Π.χ. «*Μόλις ξεψυχῆσῃ ἄνθρωπος, τὸν γυροῦν ἀντήλια, τὸ πρόσωπο νὰ βλέπῃ τὸν ἥλιο, ἀνοίγουν δλα τὰ παράθυρα καὶ τίς πόρτες, ἀνάφτουν κερὶ πάν' ἀπ' τὸ κεφάλι του καὶ θυμιάζουν μὲ θυμιατὸ ἢ μὲ κεραμίδα τοῦ σπιτιοῦ* (Τσανδῶ). Εἰς τὴν Ἐν. Κρήτην «*χύνουν ἀμέσως τὸ νερὸ τοῦ σταμνιοῦ καὶ πᾶνε καὶ φέροννε ἄλλο, γιὰτὶ στὸ νερὸ ποὺ εἶχε τὸ σταμνὶ ἠπλυνεν ὁ ἄγγελος τὸ σπαθὶ ντου, ὄντὸν ἤσφαξε τὸν ἀποθαμένον*». Πολλαχοῦ σκεπάζουν ἢ ἀντιστρέφουν τὸν καθρέπτην κλ.

γ') Αί πρώται περιποιήσεις τοῦ νεκροῦ.

1. - Τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν καὶ τοῦ στόματος. Ποῖος κλείνει τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος; Ἐὰ παιδιά του ἢ ἄλλος κανεῖς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Ἐπειρὸν Κρήτην «σαλιώνουν τὰ δυὸ μεγάλα δάχτυλα, σκίβουν χάμαι στὴ γῆ, τὰ τρίβουν στὸ χῶμα καὶ λέν: Τούτ' ἡ γῆς πὸν σ' ἔθρεψε, τούτη θὰ σὲ φάη. Κατόπι μ' ἐκεῖνα τὰ δάχτυλα τὸν καλύβουν», δηλ. τοῦ κλείνουν τὰ μάτια. - Περιδέονται αἱ σιαγόνες τοῦ νεκροῦ διὰ μανδηλίου;

2. - Διὰ ποῖον σκοπὸν γίνεται τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν; Ποία ἡ πρόληψις, ἂν τυχὸν δὲν κλείσουν καλὰ τὰ μάτια τοῦ νεκροῦ;

3. - Σχηματισμὸς τοῦ λειψάνου. Φροντίς νὰ τετραπῶν ὁ νεκρὸς, ἐφ' ὅσον εἶναι ζεστός: νὰ ἰσιώσουν τὰ πόδια του, νὰ σταυρωθοῦν τὰ χέρια του, νὰ πάρῃ τὸ σχῆμα του τὸ λείψανο.

δ') Λοῦσις, ἄλειψις, σαβάνωμα.

1. - Ποῖος ἐκδύει, λούει καὶ σαβανώνει τὸν νεκρὸν; Κινεῖς ἐκ τῶν οἰκείων ἢ ξένη γυναῖκα; Πῶς προσονομάζεται αὕτη; (π.χ. ἀλλάχτρια, νεκραλλάχτρια, σαβανώτρα, λαζαρώτρα).

Πῶς ἐκδύεται ὁ νεκρὸς; Π.χ. εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «ἅμα ξεψυχοῦσε, τοῦ σκίζαμε τὰ ροῦχα (μὲ τὸ χέρι, ὄχι μὲ ψαλίδι) καὶ τὰ ρίχταμε στὴ θάλασσα». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὰ νεκρόρροχα τὰ σκίζε ἡ νεκραλλάχτρια καὶ τὰ βγαζε ὄχι ἀπ' τὸ κεφάλι, ἀλλὰ ἀποκάτω τὰ παίρνεν ἡ νεκραλλάχτρια». Εἰς τὴν Νάξον «τῶν πεθαμένων τὰ ροῦχα τὰ βγάζουνε βιάστικα καὶ τὰ βγάζουνε ἀνάποδα».

2. - Πῶς γίνεται ἡ λοῦσις τοῦ νεκροῦ; Μὲ νερὸ ἢ μὲ κρασί ἢ μὲ ξίδι; Εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ νερὸ τὸ βράζουν μὲ φύλλα λεμονέας ἢ πορτοκαλέας καὶ μὲ ἄλλα μυρωδικὰ χόρτα. - Πλύνεται ὅλον τὸ σῶμα ἢ μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ; ἢ ἀπλῶς ἐπιχρίονται ὠρισμένα μέρη τοῦ σώματός του; Ποῦ ἀπορρίπτεται τὸ δοχεῖον μὲ τὸ κρασί ἢ τὸ νερό;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἐπειρὸν Κρήτην «πλύνουν ὅλο τὸ σῶμα μὲ μιὰν ἄσπρη πετσέτα, πὸν τὴν βουτοῦν στὸ κρασί. Μέσα στὸ κρασί ἔχουνε βάλει καὶ μερικὲς σταγόνες λάδι. Λεκανίδα καὶ πετσέτα τὰ ρίχτουν μέσα στὸν τάφο, ὅταν τὸν θάψουν». Εἰς τὴν Ἐπειρὸν Ἄνασελίτσαν «βουτοῦν ἕνα κομμάτι βαμπάκι μέσα σὲ κρασί καὶ τὸν πλύνουν τὸ πρόσωπο». Εἰς τὰς Κυδωνίας ἡ ἀλλάχτρια «τοῦ κάνει σταυρὸ μὲ κρασί, μὲ λάδι στὴν πλάτη, στὸ στήθος, στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια. Τὸ κουπάκι, πὸν ἔχει τὸ κρασί καὶ τὸ λάδι, τὸ πετοῦν στὴ θάλασσα».

3. - Σάβανον (ἀνεβόλι (Κρήτη), μύζαρον, (Κύπρος). Σαβάνωμα, σαβανωτής.

Τί ὕφασμα μεταχειρίζονται διὰ σάβανον καὶ πῶς γίνεται τὸ σαβάνωμα;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σέριφον «ἡ σαβανώτρα παίρνει τρεῖς πῆχες ἀμερικάνικο παννί, τὸ διπλώνει σὲ δύο καὶ μὲ τὸ κερί, πού καίει στὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ, τὸ καίει στὴ μέση καὶ κάνει τὴν τρυπα πού θὰ περάσῃ τὸ κεφάλι του (ἀνοίγει λαιμουδιά). Ψαλίδιδὲν ἐπιτρέπεται». Καὶ εἰς τὴν Καστορίαν «στὸ σάβανο δὲν βάζουν ποτὲ ψαλίδι τὸ σκίζουν μὲ τὸ χέρι, ἀφοῦ κάμουν ἀρχὴ μὲ δυὸ πέτρες· βάζουν τὴ μιὰ ἀποκάτω καὶ μὲ τὴν ἄλλη χτυποῦν καὶ κάνουν ἀρχή, γιὰ νὰ κοπῇ τὸ παννί. "Οταν τὸν σηκώσουν, ἐκεῖ πού εἶχαν τὸν νεκρὸ ἀφήνουν τὶς δυὸ πέτρες καὶ ψωμί." Οταν γυρίσουν ἀπ' τὸ θάψιμο, παίρνουν τὰ ροῦχα, πού ἦταν ξαπλωμένος ὁ νεκρὸς, καὶ τὰ πετοῦν, καθὼς καὶ τὶς πέτρες καὶ τὸ ψωμί». Εἰς τὰς Κυθωνίας «τὸ σάβανο εἶναι ἀπὸ κάμποι παννί. Κόβουμε λουρίδες ἀπὸ τὰ πλάγια τοῦ σάβανου καὶ τὸ δένουμε μὲ μιὰ θελιά. Αὐτὸ δένουμε κόμπο, γιὰτὶ δένεται ὁ νεκρὸς καὶ δὲ λειώνει. "Ὅ,τι νὰ τὸν ράβῃς ἐκεῖνὴ τὴν ἡμέρα τὸν νεκρὸ, κόμπο δὲν κάνουμε». Καὶ εἰς τὴν Κρήτην «τότε δένουνε (τὸν νεκρὸ) στὴ μέση μὲ λουρίδες, πού σκίζουνε ἀπὸ τὰ ἄκρα ἀπὸ τ' ἀνεβόλι. Ἀπὸ αὐτὸ κόβουνε λουρίδες καὶ δένουνε τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια. Τώρα οἱ πιά πολλοὶ τὰ δένουν μὲ κορδέλλες». Εἰς τὴν Κύπρον δένουν χεῖρας καὶ πόδας τοῦ νεκροῦ διὰ καννάβιδος. Εἰς τὴν Κορώνην θεωροῦν μυστήριον νὰ δώκῃ κανεὶς σάβανο γιὰ ξένον τρεῖς πῆχες παννί. Ἀλλὰ οἱ γέροι τό 'χουν τὸ σαβανὸ τους ἕτοιμο στὴν κασσέλλα τους. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ προσφέρῃ τὸ ὕφασμα διὰ τὸ σάβανον ὅποια ἔχει παννὶ στὸν ἀργαλειό;

ε') Ἐνδύσεις καὶ στολισμός. Στέφανοι καὶ ἀνθη. Νεκρικὸς δακτύλιος.

1. — Ποῖα ἐνδύματα ἐνδύουν τὸν νεκρὸν καὶ μὲ ποῖαν λέξιν τὰ διακρίνουν; (π.χ. νεκρικῶτα (Ἀράχοβα), θανατίκια (Καλάβρυτα), χωμαῖσο, τὸ πουκάμισο, πού ἔχουνε γιὰ τὸ θάνατο (Λιανοκλάδι). Πῶς στολίζουν τὸν νεκρὸν, ἂν εἶναι νέος ἢ γέρον, ἄγαμος ἢ ἔγγαμος;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Πυλίαν κ. ἄ. «οἱ γέροι ἔχουν ἀφόρηγῃ ἀλλαξιά, πού τὴν φυλάνε γι' αὐτὴ τὴ δουλειά (δηλ. γιὰ νὰ ταξιδέψῃ μὲ δαῦτα ὁ νεκρὸς στὸν κάτω κόσμον). "Ἄν εἶναι καμιὰ νιόνυφη, τῆς φοροῦνε τὰ νυφιάτικα τῆς». Εἰς τὸ Ἰνναχώριον τῆς Κρήτης «τοῦ βάνουν τὸ σάβανο καὶ ἀπέξω τοῦ βάνου ἀφόρετα πού ἢ τὰ 'χει ἐπίτηδες ραμμένα πρωτότερα ἢ τοῦ τὰ ράβουν ἐκεῖνὴ τὴν ὥρα· τὴ βελόνα πού τὰ ράβουν, τὴν καρφώνουνε σ' ἓνα μαξιλάρι γεμῆτο νεραντζόφυλλα καὶ τὴν παίρνουν οἱ πεθαμένοι μαζί των». Εἰς τὴν Σέριφον «τοῦ βάζουν τὰ ἄλλα ροῦχα, ἀλλὰ δὲν τὰ κουμπώνουν, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ πετᾷ στὸν οὐρανό».

Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα εἶναι ἀνύπαντρος, τοῦ βάζομε στεφάνι νυφιάτικο.

Τοῦ τὸ φέρνει ὁ νοιός. "Αν εἶναι παντρεμένος, τοῦ βάζομε τὰ στεφάνια τοῦ γάμου του." Οποῖος ἔρθη κρατάει λουλούδια καὶ τὰ βάζει ἐπάνω στὴν κάσσα». Εἰς τὴν Λάσταν Γορτυνίας «τοῦ βάζουν στὸ κεφάλι στεφάνι ἀπὸ κλῆμα, τριγυρισμένο μὲ ἄσπρο χαρτί, ἂν ὁ πεθαμένος εἶναι ἀνύπαντρος». Εἰς τὸ Λιβύσσιον, ἂν ὁ νεκρὸς ἦτο νέος ἄγαμος, «ἤδοντο γαμήλια ἕσματα».

Μὲ ποῖα ἄνθη στολιζόν κατ' ἐξοχὴν τὸν νεκρὸν; Π.χ. εἰς τὴν Νάξον τὸν στολιζόν μὲ βασιλικό· «τὸν βασιλικὸ ποτὲ δὲν τὸν μεταχειρίζονται σὲ γάμο».

2. - Νεκροπάπουτσα. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τοῦ φοροῦν καινούργια παπούτσια χωρὶς πρόκες, γιὰ νὰ μὴν ἔχη βάρος τὸ σῶμα». Γενικῶς τὰ παπούτσια (ἢ οἱ παντόφλες) εἶναι ἀπαραίτητα «γιατὶ τὸν κόσμον, ποὺ γυρᾷ, θὰ τὸν γυρίσῃ πάλε· δὲν κἀν' νὰ ἴναι ἀξπλότους, νὰ πατῆ στ' ἀγκάθια».

3. - Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὸ ἄλλαγμα τοῦ νεκροῦ. Π.χ. «Ὅσες θὰ βοηθήσουν στὸ ἄλλαγμα παίρνουν νερὸ καὶ πλύνουν τὰ χέρια τους· κατόπιν τὸν ραντίζουν καὶ λένε: Χαλάλι ὅ,τι σ' ἔκανα, καὶ τοῦ βάζουν τὰ ροῦχα» (Κυδωνία). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θοράκης αἱ γυναῖκες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸ ἄλλαγμα τοῦ νεκροῦ, κόβουν ἀπὸ τὸ σάβανον ἓνα τετράγωνον τεμάχιον, τὸ ὁποῖον κατόπιν ράπτουν ἐπὶ τοῦ χιτῶνος των, γιὰ νὰ μὴ τρέμουν τὰ χέρια τους. Εἰς τὴν Ἰμβρον «κόβουν στὴ μέση μιὰ λειτουργιὰ ζεστὴ καὶ βάζουν τὰ δάχτυλά τους, τὰ νύχια τους, μέσα ὅσες ἔπιασαν τὸ νεκρό».

ζ') Ἡ εὐχὴ καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα.

Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «ἀφοῦ ἀνεβολιάσουν (= σαβανώσουν) καὶ ἀλλάξουν τὸν νεκρὸν, ἔρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει τὸ συχωρετικόν, γιὰ ν' ἀναπαύσῃ ὁ Θεὸς τὴν ψυχὴν του. Τότε χύνουνε τὸ νερὸ ποὺ ἔχει τὸ σταμνὶ τοῦ σπιτιοῦ καὶ πᾶνε στὴ βρύση καὶ φέρνουνε ἄλλο, γιὰτὶ στὸ νερὸ αὐτὸ ἔπλυνεν ὁ ἄγγελος τὸ σπαθὶ του, σὰν ἔσφαξε τὸν ἀποθαμένον». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Πιρνασσ. «ὅταν διαβάσῃ ὁ παπᾶς τὸ νεκρό, σπάζουν ἐκεῖ ἐμπρὸς ἓνα πιάτο».

Ποῖοι ὀφείλουν νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐχῆς; Τί κάμνουν, ἂν ἔξ ἀνάγκης ἀπουσιάσῃ κανεὶς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτης;

ζ') Τὸ ἄγγελμα τοῦ θανάτου (τὸ διαλάλημα).

Πῶς ἐγένετο τοῦτο ἄλλοτε καὶ πῶς σήμερον; Π.χ. Εἰς τὴν Τσανδῶ Θοράκης «ὁ κλητὴν ἀνάφτης ἐγύριζε τὸ χωριὸν καὶ διαλαλοῦσε: ὁ ἀοιδίμος... ἀπέθανε καὶ νὰ ὀρίσετε εἰς τὴν κηδεῖαν του». Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν ἀναγγέλλουν τὸν θάνατόν τινος λέγουν: Χαρὰ τὸ σπῆτι σας, ὁ τάδε πέθανε». Εἰς τὴν Ἀγχιάλον ὁ κρᾶχτης κρατῶν ξύλινον κρόταλον περιήρχετο τοὺς δρόμους κρούων αὐτό.

η) Ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ.

1. — Ποῦ ἀποθιέτουν τὸν νεκρόν, ἀφοῦ τὸν ἐνδύσουν; Εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης ἢ ἔξω εἰς τὸ προστώον (χαγιατί); Ποῦ τὸν τοποθετοῦν; Ἐπάνω εἰς σανίδας ἢ εἰς τὸ νεκροκρέββατο ἢ κάτω εἰς τὸ ἔδαφος; Π. χ. εἰς τὴν Σπάρτην «ὅσο νὰ φέρουνε τὴν κάσσα, βάζουνε τὸν νεκρὸ σ' ἓνα σανίδι ποῦ ἀκκουμπᾷ σὲ δυὸ καρέκλες». Εἰς τὴν Ὑδραν «παλαιότερα κάθε ἐνοριακὴ ἐκκλησία εἶχε ἓνα νεκροκρέββατο. Ἀμα ἐτελείωνε τὸ σαβάνωμα, ἔβαζαν τὸν νεκρὸ στὸ νεκροκρέββατο». Εἰς τὴν Κορώνην «θὰ στρώσουν χάμω ἓνα σεντόνι καὶ θὰ τὸν ξαπλώσουν ἐπάνω στὸ σεντόνι καταλιακοῦ (τ. ἔ. πρὸς Α.)

2. — Σχηματισμὸς τῆς σοροῦ. Πῶς τοποθετεῖται ὁ νεκρός; Μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολὰς ἢ πρὸς δυσμὰς ἢ πρὸς τὴν αὐλιον θύραν; Ποία ἢ ἐξηγήσεις τούτου; Σκεπάζεται τὸ πρόσωπον καὶ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ ἢ ἀφήνεται ἀκάλυπτον; Πῶς σχηματίζονται αἱ χεῖρες; Ποίου χρώματος εἶναι αἱ ταινίαι, μὲ τίς ὁποίας δένονται αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες τοῦ νεκροῦ;

3. — Τὸ νεκρικὸν προσκεφάλαιον. Μὲ ποίαν ὕλην γεμίζεται τοῦτο; π. χ. εἰς τὴν Σπάρτην μὲ πορτοκαλόφυλλα, εἰς τὴν Βαμβακοῦ μὲ καρυδοφύλλα, εἰς τὰ Βρέσθαινα, τὰ Σφακιά κ. ἄ. μὲ φύλλα ἐλαίας, εἰς Βασσαρᾶν μὲ ἄχυρα. Εἰς τὴν Θράκην ὡς νεκρικὸν προσκεφάλαιον χρησιμοποιεῖται τὸ γαμήλιον, πλήρες ἀνθέων τοῦ γάμου, ἐπιμελῶς φυλασσόμενον. Εἰς Τσανδῶ Θράκης «τὰ λουλούδια, ποῦ εἶναι ἐπάνω στὸ νεκρὸ, θὰ τὰ βάλουν στὸ μαξιλάρι ἀπὸ τὸ σπιτικὸ λινὸ παννὶ σ' αὐτό, ὅσες γυναῖκες εἶναι ἐκεῖ, θὰ βάλουν ἀπὸ δυὸ-τρεῖς βελονίες. Δὲν κάνει νὰ τὸ ράγη μιά. Θὰ τὸ βάλνε στὰ πόδια του μέσα στὸ κιβούρι καὶ στὸν τάφο ἢ σαβανώτρα θὰ ρίξῃ μέσα στὸ μαξιλάρι καὶ λίγο χῶμα καὶ θὰ τὸ βάλῃ».

4. — Νεκρικαὶ λαμπάδες, ἀκοίμητο καντήλι, λιβάνι, εἰκόνημα.

Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «μετροῦν τὸ ἀνάστημα τοῦ νεκροῦ μὲ βαμβακερὴ κλωστή καὶ τὴν μεταπιοῦν εἰς λαμπάδα, τὴν ὁποίαν καὶ ἀμέσως ἀνάπτουν ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ. ἄ. «παίρνουνε μέτρο μ' ἓνα φτιλί ἴσια μὲ τὸ μπόι τοῦ νεκροῦ καὶ μ' αὐτὸ φκειάνουνε τὸ κερὶ μὲ τὰ ἴσια του. Ὑστερα τὸ μαζώνουν κουλλιούρα καὶ τὸ βάζουν πάνω σ' ἀστήθι τοῦ νεκροῦ. Ὅσο κερὶ ἀπ' αὐτὸ μείνῃ ἄκαγο, τὸ κόβουν σὲ τρία κερὰ καὶ τὸ βράδν βράδν, τρεῖς μέρες στὴν ἀράδα, τὸ φέρνουν καὶ τ' ἀνάβουν μέσα στὸ κιβούρι καὶ ρίχνουν καὶ νερό».

5. — Τί ἄλλο θέτουν πλησίον τοῦ νεκροῦ ἢ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἐξεψύχησεν οὗτος; Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «θέτουν πινάκιον πλήρες σίτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στήνουσι σταυροειδῶς δύο ἐορρασμένα κηρία ἢ δύο μικρὰ καλά-

μα». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδριανουπόλεως «παρὰ τὴν λαμπάδα θέτουν ποτήριον πλήρες ὕδατος, ἵνα πίνη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ τινες προσέχουν εἰς τὸ ὕδωρ νὰ ἴδουν, ἂν ταράσσεται τοῦτο, καθ' ἣν ὥραν θὰ πίνη ἡ ψυχὴ». Εἰς τὴν Καστορίαν «βάζουν ἓνα ποτήρι νερὸ κ' ἓνα ποτήρι κρασί. "Ὅποιο λιγοστέψη πρῶτα, αὐτὸ ἐζήτησεν ἡ ψυχὴ του νὰ πιῇ». Εἰς τὴν Λέσβον «βάζουν στὸ πλευρό του φρωμί, λάδι, κρασί· θὰ τὰ πάρ' μαζί τ'». Εἰς τὴν Ἰμβρον «βάζουν μιὰ πέτρα κ' ἓνα ποτήρ' νερό». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Πόσας ἡμέρας ἀφήνονται ταῦτα ἐκεῖ καὶ διατί; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὰς συνηθείας αὐτὰς δοξασαίαι περὶ ψυχῆς;

6. - Ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς τὸν νεκρὸν ἐν τῇ προθέσει, ὡς προσφορὰ τῆς κόμης ὑπὸ συγγενῶν γυναικῶν, καρπῶν κλ. ὑπὸ ξένων γυναικῶν. Τὰ χαιρετήσιατα. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἰμπρο τῶν Σφακίων «μόλις ξεψυχήσῃ ὁ ἀνθρώπος, οἱ ἀδελφές του, ἡ σύζυγος καὶ ἡ μητέρα του κόβουν τὰ μαλλιά τους καὶ σκεπάζουν τὸν νεκρὸ (ἢ τυλίγουν μ' αὐτὰ τὸν λαιμὸ τοῦ νεκροῦ). Οἱ μακρινὲς συγγενεῖς ξεπλέκουνε τὰ μαλλιά τους καὶ κλαῖνε καὶ τὰ τρανοῦνε κι ὅσα βγοῦνε τὰ δίδουνε στὸ νεκρό». (Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;) Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ἂν εἶναι καμιά πικραμένη, θὰ τοῦ πάη μαντζέτιο (ἀνθοδέσμη), κνδώνι, πορτοκάλι, νὰ πάη τὰ χαιρετήσιατα ἀπὸ τὸν ἀπάνω κόσμος». Εἰς τὴν Στενήμαχον «βάζουν ἀνάμεσα στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ μῆλο ἢ ἄλλο φρούτο, γιὰ νὰ τὸ δώσῃ στὸν κάτω κόσμον τοὺς νεκροὺς συγγενεῖς ἢ γιὰ νὰ τὸ φάῃ ὁ ἴδιος στὸ ταξίδι του». Εἰς τὴν Ἰμβρον «ὅποιος θέλει νὰ στείλῃ κάτι τι τοὺς δικούς του ποὺ πέθαναν ἐκείνον τὸν χρόνον, θὰ στείλῃ εἴτε ἓνα λιᾶτο σιτάρι εἴτε ζάχαρη εἴτε καρύδια ἢ ἀμύδαλα. Τὰ θέτουν τριγύρω στὸ νεκρό, καθὼς καὶ ἄνθη, κεργιά καὶ λίβανον». Δίδουν καὶ γράμμα πρὸς μεταβίβασιν; (προβλ. μαζεύει ὑπογραφεὶς (ἢ γράμματα) γιὰ τοὺς πεθαμένους).

7. - Ὁβολός. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ θέτουν νόμισμα (ἀργυροῦν ἢ χαλκοῦν;) εἰς τὸ στόμα ἢ εἰς τὸ θυλάκιον ἢ εἰς τὸ ὑπόδημα τοῦ νεκροῦ; Πότε γίνεται τοῦτο; ὅταν ὁ νεκρὸς εὐρίσκειται ἐν τῇ προθέσει ἢ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ; Πῶς ὀνομάζεται τὸ νόμισμα τοῦτο καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν δίδεται εἰς τὸν νεκρὸν; Π.χ. περατίκι (= διὰ πέραμα, Μ. Ἀσία), πέραντρο, «γιὰ νὰ δώσῃ τὸν ἄγγελον καὶ νὰ περάσῃ τὸ γιοφύρι» (Τσανδῶ). Οἱ Κρητες «μέσα στὸ παπούτσι τοῦ νεκροῦ βάνουν ἓνα νόμισμα, μιὰ δραχμὴ, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μνημα ποὺ δὰ κείτεται» (Σητεία). Οἱ Λήμιοι «βάζουν στὴν τσέπη τοῦ νεκροῦ ἓνα μαντήλι μὲ λεφτὰ μέσα, 5-10 φράγκα, ἴσως χρωσιᾶ πούπετα, νὰ 'χ' νὰ πλερώσ'». Ποῦ μαζὶ μὲ τὸ νόμισμα δίδουν εἰς τὸν νεκρὸν καὶ ἓνα κλειδί, «γιὰ ν' ἀνοίξῃ τὴν θύρα τοῦ παραδείσου»;

8. - Νεκρικοὶς δακτύλιος μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ θανάτου. Ποῦ συνηθίζεται οὗτος;

θ') *Ἐπικήδειος θρήνος. Μοιρολόγημα.*

1. - Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἐπικήδειον θρήνον καὶ τὸ μοιρολόγημα. Π.χ. *Κόφτουνται, ρίχνουν τὰ μάγουλά τους, μαγουλοσέρνουνται, τρανομαγουλίζονται, τζαγκουρομαδιούνται, στηθοδέρνεται, στηθοκρούγεται, σκοτώνουν τὰ γονατὰ τους, σιάχτες πάνω της κτ.* Ἀρχινῶ ἢ σιωῶ τὸ μοιρολόγι, πιάνω ἢ παίρνω τὸ μοιρολόγι ἢ καταλόγι ἢ ἀνακάλημα (Κύπρος) ἢ σύθρηνο (Νάξος) κτλ. *Λέει τὰ ἄγκωμα του (Ἀράχοβα), ἀρχίζον νὰ ἄγκωμιάζω (= νὰ μοιρολογοῦν) (Σκοπὸς) κτλ.* Χαιρετισμὸς πρὸς τὸν νεκρὸν (Μάνη: *ἀδέρφι, ἀδέρφι*) καὶ εὐχαὶ πρὸς τοὺς πενθοῦντας: *Ζωὴ σὲ λόγον σας. Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς χαρίσῃ τὴν ὑπομονή.* Ἄλλο κακὸ νὰ μὴ δῆτε. *Νὰ σᾶς ζήσουν τ' ἀποδέλοιπα. Τὴν εὐχὴ του νὰ ἄχουμε κτ.*

2. - Τρόπος μοιρολογήματος. Κατὰ ποίαν διάταξιν κάθηνται αἱ μοιρολογοῦσαι γυναῖκες: Καταγῆς ἢ ἐπὶ χαμηλῶν σακαμνίων ἢ ἐπὶ τῶν γονάτων ἢ ἐπὶ πετρῶν; Ἀποτελοῦν ἓνα χορὸν ἢ διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχορῖα; Ποία ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι καὶ κατὰ ποῖον τρόπον συνεχίζεται τοῦτο; Ρυθμικαὶ κινήσεις, ἐκφωνήσεις, θρήνοι καὶ κοπετοί: στηθοκοπήματα, τραῦγγμα μαλλιῶν κτ. Χαιρετισμοί.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας «*ὅταν μοιρολογοῦν, μπαμπουλώνονται σφιχτά, νὰ μὴ φαίνονται οὔτε τὰ μάτια τους. Τὸ ἴδιο μοιρολόγι τὸ λένε ὅλοι. Πιάνει πρῶτα μιὰ καὶ τὸ λέει καὶ ὕστερα τὸ πιάνουν κι ὅλοι οἱ ἄλλοι μαζί. Ὑστερα πιάνει ἄλλος καὶ λέει ἄλλο, καθένας μὲ τὴ σειρά του*». Εἰς τὴν Σπάρτην «*τὸ πρῶτο μοιρολόγι τὸ λέει ἡ μάννα τοῦ νεκροῦ ἢ κάποιος ἄλλος καὶ ἀπαντοῦν οἱ ἄλλες πὸν εἶναι θλιμμένες...*» *Ἄν τύχη καὶ πῆ (ἢ ξένη) μέσα στο μοιρολόγι τὸ ὄνομα τῆς μάννας, π.χ. «Τὴ μάννα σου ποῦ τὴν ἀφήνεῖς;» θὰ πιᾶσῃ τὸ χέρι τῆς μάννας νὰ τὴν χαιρετήσῃ. Ὁ χαιρετισμὸς γίνεται πάνω ἀπὸ τὸ φέρετρο. Τὸ ἴδιο θὰ κάνη καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους πὸν θὰ πῆ τ' ὄνομά τους μέσα στο μοιρολόγι χαιρετιῶνται πάνω ἀπὸ τὸ φέρετρο*». Εἰς τὴν Σάμην Κεφαλληνίας αἱ μοιρολογοῦσαι κρατούμεναι ἀπὸ τὰς χεῖρας σχηματίζουν ἄλυσιν. Εἰς τὰ Βρέσθαινα τῆς Λακωνίας διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχορῖα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει μίαν ἑξαρχον τοῦ θρήνου. Ἡ ἑξαρχος τοῦ ἡμιχορίου ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται πρῶτον μὲν ἀπὸ τὰς γυναῖκας τοῦ ἡμιχορίου τῆς, ἔπειτα δὲ ἀπὸ ὅλας μαζί τὰς γυναῖκας τοῦ ἄλλου ἡμιχορίου. Εἰς Ρεῖσδερε «*οἱ πιὸ στενοὶ συγγενεῖς, πὸν πᾶνε στο νεκρό, κρατοῦνε ἀπὸ ἓνα μπρῖκι καφὲ ἢ ματζουράνα καὶ δίνουνε στοὺς πενθισμένους: «Ναί, πιέ τονε ν' ἀντέχης. Κ' ἡ Παναγία τό παθε καὶ νὰ ἄχης ὑπομονή*».

3. - Ὑπάρχει ἢ συνήθεια νὰ προσλαμβάνεται ξένη γυναῖκα, διὰ νὰ κλάσῃ

τὸν νεκρὸν (μοιρολογίστρα); Π.χ. εἰς τὰς Κυθωνίας «τὴν πλήρωσαν καὶ τραγουδοῦσε μὲ ξέπλεκα μαλλιά». Ποία ἡ ἀμοιβή της;

4. - Συνηθίζουσαν αἱ γυναῖκες νὰ τραγουδοῦν μοιρολόγια καὶ ἐν γένει νὰ ἀσκοῦνται εἰς τὸ μοιρολόγημα κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας των εἰς τὸ χωράφι ἢ εἰς τὸν ἐργαλεῖον;

5. - Αἱ μοιρολογοῦσαι αὐτοσχεδιάζουσαν κατὰ τὴν περίστασιν ἢ τραγουδοῦσαν τὰ γνωστὰ δίστιχα μοιρολόγια; Ποῖα ἄλλα τραγούδια τραγουδοῦσαν κατὰ τὸ μοιρολόγημα; Π.χ. «*Ἡ Ἀρετὴ καυκίστηκε πὼς Χάρο δὲ φοβᾶται*» κτλ.

1) *Ἡ φύλαξις τοῦ νεκροῦ* (τὸ ξενύχτισμα, ἡ παραμονή).

Διὰ ποίους λόγους παραμένουν ὅλη νύχτα ἤτοι ξενυχτοῦν τὸν νεκρό; Ἐξακολουθοῦν καὶ τὴν νύκτα οἱ θρηνοὶ; Διατί ὄχι; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν φύλαξιν τοῦ νεκροῦ συνήθειαι;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «τὸν νεκρὸ πάντα τὸν ξενυχτᾶνε κάθονται γύρω-γύρω καὶ τότε φυλᾶνε. Προσέχουσαν νὰ μὴ δρασκελίση τίποτε τὸν πεθαμένο, εἶσι καθὼς τὸν ἔχουσαν χάμω, οὔτε γάτα οὔτε σκυλὶ οὔτε ἄνθρωπος ἀκόμη, γιατί βουρκολακιάζει». Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου «τὴ νύχτα δὲ μοιρολογᾶνε. Μὲ τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλιοῦ παύουσαν τὰ μοιρολόγια καὶ τὰ κλάματα, γιατί ὁ Χάρος πάει τοὺς νεκροὺς μὲ τὸ βασίλεμα νὰ πιοῦσαν νερὸ καὶ τοὺς θολώνουσαν τὸ νερὸ τὰ κλάματα». Εἰς τὴν Καστορίαν, Αἰτωλίαν κ. ἄ. «βάζουσαν φροῦτα τοῦ καιροῦ, μήλα, καϊσιά, γιὰ νὰ ξενυστάξουσαν λένε ἀνήματα, παραμύθια, γιὰ νὰ περάσῃ ἡ βραδεῖα». Εἰς τὴν Ὑδραν «σκεπάζουσαν τὸ πρόσωπο τοῦ πεθαμένου μ' ἓνα μαντηλάκι ὡς τὸ πρωτὶ. Τὸ μαντηλάκι αὐτὸ ὕστερα τὸ φυλᾶνε. Ἄν εἶναι γονιὸς ὁ πεθαμένος, τὸ μαντηλάκι αὐτὸ εἶναι ἡ εὐχή, κρατᾶει μέσα τὴ σκέπη τοῦ προσώπου του». Μὲ τί σκεπάζουσαν τὸν νεκρὸν ἄλλου; Εἰς τὴν Ἰοαννῶν Θεράκης «ὁ νεκρὸς πρέπει νὰ μείνη μὴ βραδεῖα στὸ σπῆτι, νὰ γίνῃ ἡ παραμονὴ του καὶ τῆς Παναγίας τὸ πικροβούκι. Παραμονὴ εἶναι τὸ τραπέζι, πὸν γίνεται τὸ βράδν στὴν κάμαρα πὸν πέθανε. Ὁ νεκρὸς εἶναι στὴ μέση σκεπασμένος καὶ γύρω κάθουσαν καὶ τρώουσαν καταγῆς. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ γειτόνοι θὰ πᾶνε στὸ πικροβούκι τῆς Παναγίας. Ὁ καθεὶς θὰ πάγῃ ὅ,τι θέλει: φασούλια, ρόζι, ἐλιές, κρασί, ρακί, ὄλο νηστήσιμα τὰ περισσεύματα δὲν τὰ σηκώνουσαν, τὰ σκεπάζουσαν μὲ τὸ ταβλομέσαλο, γιὰ νὰ ἔλθουσαν νὰ φάγουσαν τὴ νύχτα οἱ ψυχές». Καὶ εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «τὸ βράδν ἔστρωσαν γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ χάμω τραπεζομάντηλα, ἔβραζαν τὰ φαγητὰ ἐπάνω κ' ἐκάθιζαν ὅλοι ὅσοι θὰ ξενυχτοῦσαν τὸν νεκρό. Ἐτρωγαν κ' ἔπιναν κ' ἔκαναν συχώριο». Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο; Ἄν παρ' ὅλην τὴν προσοχὴν πὸν καταβάλλουσαν, πηδήσῃ ἐπάνω ἀπὸ τὸν νε-

κρὸν γάτα, τί κάνουν, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακὸν ποὺ φοβοῦνται; Διατὶ φοβοῦνται ἰδιαιτέρως τὸ πῆδημα τῆς γάτας;

ια') *Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ*, ἐφ' ὅσον ὁ νεκρὸς εὐρίσκεται ἀκόμη ἐν τῇ προθέσει.

1. — Διὰ νὰ μὴ βρικολακιάσῃ ὁ νεκρὸς. Π.χ. ἡ σαβανώτρα τοῦ φράσσει τὸ στόμα μὲ βαμβάκι ἢ τοῦ ἐπιθέτει κήρινον ἢ ξύλινον σταυρὸν εἰς τὸ στόμα.

2. — Διὰ νὰ μὴν πάρῃ μαζί του ὁ νεκρὸς τὴν τύχην του. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Θράκην «παίρουν μὲ μιὰ κλωστή ἢ μ' ἓνα σπάγγο τὸ μέτρο τοῦ πεθαμένου, πόσο εἶναι τὸ μᾶκρος του. Αὐτὸ τὸ χώνουν μέσα σὲ μιὰ τρυπα τοῦ τοίχου πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ ν' ἀφήσῃ τὴν τύχην του ὁ πεθαμένος, νὰ μὴν τὴν σηκώσῃ καὶ τὴν πάρῃ ἀπὸ τὸ σπίτι». Εἰς τὴν Καστορίαν «ἄμα πεθάνῃ ὁ νοικοκύρης, ὁ πατέρας, παίρουν λίγες τριχες ἀπὸ τὰ μαλλιά του, κόβουν κ' ἓνα νυγᾶκι, τὰ τυλίγουν σβῶλο σὲ κερὶ καὶ τὰ κρύβουν στὰ θεμέλια, στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ μείνῃ ἀπὸ τὸ νοικοκύρη κάτω μὲς¹⁾ στὸ σπίτι». Εἰς τὰ χωρία τῆς Ἀνασελίτσης αἱ γυναῖκες ποὺ ἀλλάζουν τὸν νεκρὸν «τοῦ κόβουν τὰ νύχια ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, τὰ μπήγουν μέσα σ' ἓνα κομματι κερὶ καὶ τὰ ρίχνουν στὸ ἀμπάρι μὲ τ' ἀλεύρι, γιὰ νὰ μὴν πάρῃ μαζί του τὸ κισμέτ ὁ πεθαμένος, ἀλλὰ νὰ μείνῃ στὸ σπίτι». Εἰς τὰ χωρία τῆς Λευκάδος, ἂν ὁ νεκρὸς ἀφήνῃ μικρὰ παιδιά, τοῦ βάζουν ἐπάνω στὸ στήθος ἢ στὸ δεξιὸ χεῖρ ὀλίγο ψωμί καὶ παρακινοῦν τὰ παιδιά του νὰ τὸ πάρουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ νὰ τὸ φάγουν. Εἰς τὰ περὶχωρα Ἀδριανουπόλεως «ἐνῶ ὁ νεκρὸς εἶναι ἐκτεταμένος μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, περιφέρουν περὶ αὐτοῦ τρεῖς φορὰς τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὁποῖον ἔπειτα φυλάττουν ἐν κιβωτίῳ, ὅπως ἡ ἀφθονία τοῦ σίτου μείνῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ».

3. — Διὰ νὰ δέσουν ἢ νὰ καρφώσουν τὸν Χάρον. Ἐξορκισμοί, καταδέσμοι, καταπαταλεύσεις. Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν «μόλις πεθάνῃ κανεὶς, δένουν ἓνα μαντήλι στὸ κάγκελλο τῆς σκάλας, γιὰ νὰ δέσουν τὸ κακό». Εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ τὰ χωρία τῆς Μαντινείας «κόπτουν ἐκ τοῦ σαβάνου μακρὰν λωρίδα, τὴν ὁποῖαν ἀναρτῶσι πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ εἰς τὴν δοκὸν τῆς στέγης, «γιὰ νὰ δέσουν τὸν Χάρο, ἂν ξανάρθῃ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Διδυμοτείχου «ὄντα σηκώνουμι τὸν πεθαμένον ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἓνα καρφὶ κεῖ ἀπ' θὰ τιλειώσ' κὶ τὸν σκιπάζμι στὴ γῆς¹⁾, νὰ μὴν πιθάν' ἄλλους». Εἰς τὸ χωρίον Γρίζι «μπήγουμε μιὰ πρόκα χάμου», εἰς τὴν Μεσημβρίαν τρία καρφιά κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Εἰς τὴν Σκῦ-

¹⁾ Τὸ δάπεδον τοῦ σπιτιοῦ εἶναι χωμάτινον.

ρον «τὸν παλιὸ καιρὸ, σὰν πέθαινε ἡ μάνα ἢ ὁ πατέρας, ἔπαιρναν τὸ μεγαλύτερο παιδί, τὸ ἔγδυναν θεόκωλο καὶ τὸ ἔβγαζαν ἔξω στὴν πόρτα, στὸ σκαλοπάτι, γὰ τὸ δῆ ὁ Χάρος, γὰ φοβηθῆ καὶ γὰ φύγη, γὰ μὴν ξαναρθῆ. Ἐκεῖ πάνω στὸ κατώφλι τὸ ἔλουζαν καὶ τ' ἀπόνερα τὰ ἔρριχναν στὶς τέσσερες γωνιὲς τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ ξορκίσουν τὸ Χάρο».

4. — Ἄλλαι σχετικαὶ συνήθειαι: ἓνα χρόνο δὲν φυτεύουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ πεθαμένου τίποτε, γιὰ νὰ μὴ ριζῆ μαζί μὲ τὸ φυτὸν ριζες καὶ ὁ θάνατος. Ποῖα εἶναι ἡ συνήθεια, ἂν εἰς τὸ ἴδιον σπίτι ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀποθάνῃ καὶ ἄλλο πρόσωπον; Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον βάζουν ἐπάνω εἰς τὸ λείψανον μιὰ κλειδαριά, εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στὸ χρόνο μέσα στὸ ἴδιο σπίτι, βάνουν στοῦ δευτέρου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουνε μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριπώσῃ».

Γ) Ταφή.

α') Ἡ ἐκφορὰ (τὸ ξόδι ἢ τὸ σήκωμα τοῦ νεκροῦ).

1. — Τὸ φέρετρον. Ποῖαι αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι του; Π.χ. νεκροκρέββατο, ξυλοκρέββατο (Κεφαλλ. Ἰδριαν.), κιβούρῃ (Πάνορμος), κάσσα, νεκρόκασσα (Νάξος, Πυλία), καδελέττο (Ἀν. Κρήτη), καντελέττο (Ἰμοργός), καντηλόττο (Παξοί), λατιέρα (Χίος, Σάμος, Μεσσηνία), λιτιέρα (Σέρφοι), ταιβέρα (Σίφνος), στάγκα (Κύθνος), τέμπλα (Ἄρτοτινα), ταμπούτιν (Κύπρος) κτλ.

Ποῦ μεταχειρίζονται ἐν κοινὸν φέρετρον, ἀνήκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὴν ταφὴν ὄλων τῶν ἐνοριτῶν (ἢ μόνον τῶν πτωχοτέρων); Πῶς ἐνταφιάζεται ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ νεκρός; Χωρὶς κάσσα; Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπ. «στὸν τάφο στρώνουν κυπαρίσσια κ' ἓνα μαξιλάρι μὲ χῶμα καὶ θάφτουν τὸ νεκρό. Οἱ παλιοὶ ἄφηναν κατάρα: «Μὴ με θάψετε σὲ κάσσα! θέλω ἐκεῖ κάτω στὸ χῶμα γὰ μὲ θάψετε». Καὶ μοσκοβολαίει ὁ τάφος ἀπ' τὰ κυπαρίσσια».

Σχῆμα καὶ τρόπος κατασκευῆς τοῦ φερέτρου. Π.χ. εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «τὸ κιβούρι τὸ κάνουν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ νεκροῦ τὸ μέτρο τὸ παίρνουν μὲ ἄγρια κληματσίδα καὶ τὴν βάζουν μέσα στὸν τάφο». Εἰς τὴν Ἄρτοτιναν «παλιότερα ἔπαιρναν τοὺς ἀνθρώπους στὴν τέμπλα, φορεῖο ἀπὸ ξύλα, καὶ πάγαιναν καὶ τοὺς ἔθαψαν σήμερα τοὺς βάνουν στὴν κάσσα παίρνουν μέτρο ἀπ' τὸ λείψανο μὲ μιὰ βέργα ἀπὸ βάτο. Μ' αὐτὸ μετρᾶνε τὰ σανίδια καὶ τὰ κόβουνε ἴσια ἴσια. Ἄν τὴν φτιάσουνε μεγαλύτερη, πεθαίνει κι ἄλλος ἀπ' τὸ σπίτι τὸ μέτρο αὐτό, δηλ. τὸ βάτο, τὸ κόβουν καὶ τὸ κάνουν τρεῖς σταυροὺς καὶ τοὺς πετᾶνε μέσα στὴν κάσσα, ἓναν στὸ κεφάλι, ἓναν στὴ μέση κ' ἓναν στὰ πόδια, πρὶν

τὸν *χάσσουν*». Εἰς τὸ Γύθειον «ἡ κάσσα περιβάλλεται διὰ λευκοῦ ὑφάσματος, ἂν ὁ ἀποθανὼν κατέλιπε τέκνα ἄρρενα, ἄλλως περιβάλλεται διὰ μέλανος».

2. — Ποῖοι σηκώνουν τὸν πεθαμένο; Οἱ συγγενεῖς του (τὰ παιδιὰ του, τ' ἀδέλφια του) ἢ εἰδικοὶ νεκροφόροι ἐπ' ἀμοιβῇ (*σηκωτάδες ἐν Χίῳ*); Συνοδεύουν τὴν ἐκφορὰν ὑποχρεωτικῶς τὰ μέλη τῆς συντεχνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν ὁ ἀποθανὼν;

3. — Σκεπάζεται τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἢ μένει ἀκάλυπτον; Διὰ ποῖον λόγον; Π.χ. ἐν Μάνη ὁ νεκρὸς καλύπτεται, «ἵνα μὴ πάθωσιν αἱ ἔγκυοι βλέπουνσαι τυχὸν αὐτόν». Ποῖοι οἱ φερόμενοι λόγοι ἄλλοῦ;

4. — Ποῖον ἔθιμον ἐπικρατεῖ, ὅταν βγάζουν τὸν νεκρὸν ἀπὸ τὴν πόρταν τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. σπάνουν τὸ πιάτο (ἢ τὴν λεκάνην) ποῦ εἶχαν τὸ κρασί ἢ τὸ ξίδι, μὲ τὸ ὁποῖον ἔπλυναν τὸν νεκρὸν, ἢ μίαν στάμναν μὲ νερὸ ἢ ἓνα ποτήρι ἢ τὴν κεραμίδα, ποῦ εἶχαν τὸ θυμίαμα ἢ ὅ,τι ἄλλο ποῦ σπάει. Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν «*χύνουν ὅσο νερὸ ἔχουν στ' ἀγγεῖα καὶ πηγαίνουν στὴ βρύση καὶ παίρνουν καινούργιο*». Εἰς τὸ χωρίον Γρίζι τῆς Πυλίας «*τσακᾶνε ἓνα κανάτι, σπάζουν τὸ χουλιάρι του καὶ μπήγουνε καὶ μὰ πρόκα χάμου*». Ὁμοίως εἰς Ραβδᾶν τῆς Μεσημβρίας «*ὅταν βγάζουν τὸν νεκρὸ, χτυποῦνε ἓνα καρφι κεῖ, ποῦ ἔταν ὁ νεκρὸς καὶ σπᾶνε κ' ἓνα αὐγὸ καταγῆ*». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*ὅταν σηκών'νε τὸ νεκρὸ καρφῶν'νε τρία καρφιά πάμ' στὰ σανίδια ποκάτ' πὲ τὸ κρεβάτ'*. Πὰ στὸ στρώμα ρίχν'νε ἓνα σίδερο, χύν'νε καὶ κομματ' νερό, πλύν'νε τὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ οἱ ἄνθρωποι, νὰ εἶναι κρωσσνοί». Εἰς τὰ Μάλγαρα «*ἄμα ἐκφέρουν τὸν νεκρὸν τῆς οἰκίας, ρίπτουν ἀμέσως εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ τὴν πυροστιὰν ἀνάποδα (ἀπὸ τῆς θύρας πρὸς τὴν ἐστίαν), ρίπτουν τὰ νεκρικὰ ἐνδύματα ἔξω τῆς οἰκίας καὶ τὰ φέρουν πρὸς πλύσιν*». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Ποῖος θραυεῖ τὸ ἀγγεῖον; στενός τις συγγενῆς ἢ φίλος τοῦ ἀποθανόντος; ἢ κάποια γυναῖκα ἠλικιωμένη; Διατί ἀπαγορεύεται τοῦτο εἰς νέον; Ποία ἐξηγήσεις δίδεται διὰ τὴν θραῦσιν τοῦ ἀγγείου ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ; (π.χ. *γιὰ νὰ σκιάξουνε τὸ Χάρο — νὰ τ' ἀκούσῃ ὁ Χάρος καὶ νὰ μὴν ξανάρθῃ, νὰ ξεσπάσῃ τὸ κακὸ στὸ κεφάλι τοῦ Χάρου ἢ ἄλλο τι*;) Τί ἐπιλέγει ὁ θραύων τὸ ἀγγεῖον; (π.χ. *νὰ 'ναι σιδερένιοι οἱ πισινόι! ἢ ἔνανε μᾶς ἐπήρες, μωρὲ Χάρε, νάντοτος!* Ἄλλοτε δὲ μᾶς παίρνεις, ἢ, ὅπως σπάζει τὸ κεραμίδι, ἔτσι, ρὲ Χάρο, νὰ σπάσῃ τὸ κεφάλι σου, ἂν ξανάρθῃς). Ποία ἢ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ;

β') Ἡ νεκρώσιμος πομπή.

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ πομπὴ αὕτη; Ποῖος προηγεῖται; Π.χ. εἰς τὴν Σίφνον «*προηγεῖται παῖς κρατῶν τὸ κἀντι, ὄργανον χαλοῦν ἐν εἴδει κώδωνος*

ἀνεστραμμένον, τὸ ὁποῖον κρούει πενθίμως». Εἰς τὸ Ἴλμαλι Μαλαγάρων «τῆς νεκρικῆς πομπῆς προηγεῖται γυνὴ κρατοῦσα ἐπὶ κεφαλῆς σιδ'ροσί' περιέχον πέντε φλαγοῦνες (= ἄρτους πεπατημένους ὡς πίττες) καὶ τυρὸν ἢ ἐν νηστησίμοις ἡμέραις κουκιὰ νερόβραστα, λέγονται δὲ *σχώριο*». Εἰς τὴν Ἄρτοτιναν «*ἄμα ξεκίναγαν νεκρὸ ἀνύπαντρο, τουφέκαγαν. Μπροστὰ ἀπ' τὴν κηδεῖα πᾶνι ὁ μαῦρος φλάμπουρας. Στὸ σταυρό, ποῦ ἦταν στὴν κορφὴ στὸν φλάμπουρα, ἔμπηγαν τρία μῆλα. Τὸν φλάμπουρα τὸν ἔμπηγαν στὸν τάφο καὶ γύριζαν*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

Εἰς τὴν Τσανδῶ τῆς Θράκης «μπροστὰ πηγαίνει τὸ κιβουροκάπακο, οἱ κουλίκες, τὰ κουφέτα καὶ οἱ ἐλιές (διὰ τὸ σχώριο), ὁ Σταυρός, τὰ Ἐξαπτέρυγα, ὁ παπᾶς καὶ κατόπι τὸ λείψανο. Ἄπο πίσω πρῶτα οἱ ἄντρες καὶ μετὰ οἱ γυναῖκες». Ποῖος χρησιμεύει ὡς σταυροφόρος κατὰ τὴν κηδεῖαν; Π. χ. ἐν Λακωνίᾳ τὸν σταυρὸν φέρει ὁ τελευταῖος πενθῶν, δηλ. ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῖου τελευταῖον ἀπέθανεν οἰκεῖός τις.

2. - Τιμαὶ ἀπονεμόμεναι εἰς τὸν νεκρὸν. Ἐξετάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν συνοδούντων ἱερέων; (3-5-7-9, δηλ. πάντα μονός;) Ποῦ εἰς τὰς κηδεῖας μεταχειρίζονται τὸ πέπλο καὶ τὶς ντόλιτσες; Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «μετὰ τὰ Ἐξαπτέρυγα καὶ τὸν Σταυρὸν ἀκολουθοῦσε τὸ πέπλο, ἓνα μεγάλο μαῦρο βελουδο μὲ μιὰ χρυσῆ νεκροκεφαλὴ καὶ δύο κόκκαλα εἰς τὸ μέσον, καὶ ἀγγελούδια εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας. Τὸ πέπλο τὸ κρατοῦσαν τέσσαρες καὶ δύο κρατοῦσαν τὶς ντόλιτσες, μεγάλες ἄσπρες λαμπάδες. Καὶ τὰ δύο τὰ ἔπαιρναν ἐπὶ πληρωμῇ ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν».

3. - Παρακολουθοῦν αἱ γυναῖκες τὴν κηδεῖαν καὶ μάλιστα αἱ νέαι, ἢ ἀναμένουν εἰς ὠρισμένον μέρος, διὰ ν' ἀσπασθοῦν τὸν νεκρὸν; Π. χ. εἰς τὴν Χίον αἱ γυναῖκες ἀθήνται εἰς τὴν ὁδὸν καὶ μοιρολογοῦν, ἕως ὅτου ἡ νεκρικὴ συνοδεία ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν πρὸς τὴν οἰκίαν· ἐκεῖ, ἔξωθεν τῆς οἰκίας, δίδεται τρισάγιον, αἱ δὲ οἰκεῖαι ἀσπάζονται τὸν νεκρὸν καὶ ἡ συνοδεία ἐξακολουθεῖ τὴν πορείαν τῆς ἕως τὴν ἔξοδον τοῦ χωρίου. Εἰς τὴν Μάνην αἱ γυναῖκες παραμένουν ἐκτὸς τοῦ ναοῦ μοιρολογοῦσαι, καθ' ὃν χρόνον ἐντὸς αὐτοῦ ψάλλεται ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, εἰς δὲ τὴν Νίσυρον σχηματίζουσαι κύκλον εἰς τὸν νάρθηκα ἐξακολουθοῦν νὰ μοιρολογοῦν. Ὅμοιος εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, «οἱ γυναῖκες δὲν μπαῖναν πρῶτα μέσα (στὴν ἐκκλησία). Κάντανε στὸ πρόκλιτο καὶ ντὴ μαπαγοροῦσανε μὲ ρακιά ποῦταν λιγοθυμισμέν'».

4. - Παρακολουθοῦν τὸ λείψανον οἱ γονεῖς, ὅταν εἶναι ὁ πρῶτος νεκρὸς τῆς οἰκογενείας; Π. χ. εἰς τὴν Λακωνίαν ὁ πατὴρ δὲν παρακολουθεῖ τὴν κηδεῖαν ἄρρενος τέκνου του, διότι ἄλλως δὲν ἔχει ἐλπίδα νὰ γεννήσῃ ἄλλο ἄρρεν. Εἰς τὴν Χίον οἱ οἰκεῖοι δὲν συνοδεύουν τὸ λείψανον μέχρι τοῦ τάφου, ἀλλ' ἐπι-

στρέφουν ἀπὸ τὸ ἡμισυ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ τάφου εἰς τὴν οἰκίαν.

5. — Εἰς τὴν Μάνην κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ «*σπεύδουν ταχέως*» πρὸς τὸν ναόν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ πῶς ἐξηγεῖται ἡ σπουδὴ αὐτή;

γ) *Ἡ περιφορὰ διὰ τῶν ὁδῶν.*

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ περιφέρουν τὸν νεκρὸν ἀνὰ τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς καὶ τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωρίου; Ἐξακολουθοῦν οἱ θρηνοὶ καὶ οἱ κοπετοὶ τῶν γυναικῶν καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν; Τί συνηθίζουν νὰ κάμνουν οἱ περιόικοι κατὰ τὴν διέλευσιν τῆς νεκρικῆς πομπῆς;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος τὸν νεκρὸν μετὰ τὴν ἐκκλησίαν «*τὸν περνοῦν βόλτα κι ἀπὸ τὴν ἀγορά*», εἰς δὲ τὴν Ὑδραν «*τοῦ κἀνονν μεγάλη βόλτα ἂν εἶναι μάλιστα νέος, τὸν περνανε ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν φίλων, ἀπὸ τοὺς δρόμους πὸν πέραγε, ἀπὸ τὸ μαγαζί του*». Εἰς τὴν Κορώνην καὶ τὰ πέριξ χωρία «*τὸ λείψανο τὸ περνοῦν ἀπ' ὄλο τὸ χωριό ἀπ' ὅποιο σπίτι κι ἂν περάσῃ μπροστά σφαλοῦνε τὰ παράθυρα καὶ τίς πόρτες καὶ χύνουνε στὸ δρόμο τὸ νερὸ πὸν εἶναι μέσα στὸ κανάτι, καὶ πᾶνε ὕστερα στὴ βρῦση καὶ φέρουν ἄλλο*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τοὺς Ἐπιβάτες τῆς Θράκης «*ρίχνουν ἀπὸ τὸ παράθυρο τὸ νερὸ τῆς κάμαρας, γιὰ νὰ δροσιστῇ ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ καὶ νὰ πιοῦν οἱ πεθαμένοι*». Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἂν τύχη νὰ διέλθῃ λείψανον πρὸ τῆς οἰκίας, χύνουν ὄλον τὸ ὑπάρχον ἐν τῇ οἰκίᾳ ὕδωρ, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ νερὸ εἶναι θράσιο (θρασὺ) ἤτοι ἀκάθαρτον, ἄχρηστον, μίσημα τῆς οἰκίας καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ χυθῇ ἀμέσως, διὰ νὰ καθαρισθῇ ἡ οἰκία, *γιατὶ σκουληκιάζει τὸ νερὸ, ὅταν διέλθῃ τὸ λείψανον*. Εἰς τὴν Σκυῶρον «*βγαίνουν καὶ χύνουν νερὸ ἐξω ἀπὸ τίς πόρτες, γιὰ νὰ γλιστρήσῃ ὁ Χάρος, νὰ μὴ μπῆ καὶ πάρῃ κανένα*». Ποία ἐξηγήσεις ἐπικρατεῖ εἰς τὸν τόπον σας σχετικῶς μὲ τὸ ἔθιμον αὐτό; Μήπως συνηθίζουν νὰ ρίπτουν καὶ συντρίβουν εἰς τὸν δρόμον τὸ πῆλινον ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχυσαν τὸ νερόν;

Ἄλλαι συνήθειαι κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ νεκροῦ. Π.χ. εἰς τὴν Χίον ἡ νεκρικὴ συνοδεία ὀφείλει νὰ κάμῃ πάντοτε δεξιὰ τὸν γῦρον, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Εἰς τὴν Κορώνην πρέπει νὰ σταυρώσουν τὸ δρόμο, δηλ. κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ νεκροταφεῖον νὰ μὴ διέλθουν ἐκ τῆς ἰδίας ὁδοῦ, ἀλλὰ νὰ τὴν τάμουν μόνον ἐγκαρσίως. Εἰς τὴν ΝΑ Μακεδονίαν «*ὅταν περῶ κηδεῖα, ὄλοι παίρνουν στὰ χέρια των ἕνα κομμάτι σίδερο ἢ ἕνα σιδερένιο ἐργαλεῖο, γιὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν τὸ σίδερο*». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχουν αἱ συνήθειαι αὐταί;

δ') 'Ο ένταφιασμός.

1. - 'Ο τάφος. 'Υπάρχουν τάφοι οίκογενειακοί εἰς τὸ νεκροταφεῖον (ὡς ἐν Μάνη) ἢ εἰς τὸ ὑπόγειον ἰδιοκτῆτου ἐκκλησίας, (γονικὸν ἐν Χίῳ, θαφτικὸν ἐν Ἰθάκῃ);

Ποῖαι διατυπώσεις τηροῦνται, ὅταν ἀνοίγουν παλαιὸν τάφον, διὰ νὰ θάψουν ἄλλον νεκρὸν; Π. χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὶς τέσσερεις πρῶτες σκαπεθιὲς πρέπει νὰ τὶς παίξῃ σταυρωτὰ ὁ παπᾶς ἄλλοιῶς εἶναι κίνδυνος νὰ γρατίσῃ (= νὰ πειραχθῇ ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα) κείνος ποὺ θὰ τὸν ἀνοίγῃ. Κι ὅσοι θέλουν νὰ βλέπουν τοὺς πεθαμένους πιάνουνε χῶμα ἀπὸ τὶς τέσσερεις αὐτὲς σκαπεθιὲς».

Τὸ μέτρον διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μὲ μιά βέργα παίρνουν τὰ ἴσια τοῦ νεκροῦ καὶ μετρᾷν κάτω στὴ γῆ».

'Ἄλλοι τρόποι κατασκευῆς τοῦ τάφου· π. χ. εἰς τὴν Τατάρναν 'Αγράφων «μπήχνουν πλάκες ἀπὸ τὶς τέσσερεις πλευρὰς τοῦ τάφου, τὶς φυλάχτρεις, καὶ ὕστερα πλακοστρώνεται ἀπὸ πάνω ὁ τάφος σὰν ἄλώνι».

2. - Τὸ κατέβασμα τοῦ νεκροῦ ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ ἡ κατάθεσις του ἐν αὐτῷ. Λύσιμο χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐπιθέματα ἐπὶ τοῦ στόματος κλ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σέριφον «τοῦ λύνουν τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, γιὰ νὰ ἔναι ἐλεύθερος νὰ πετᾷ. Γράφει κατόπιν ὁ παπᾶς πάνω σ' ἓνα γλαστράκι (κεραμίδι) μίαν πεντάλφα καὶ τοῦ τὸ βάζει στὸ στόμα, γιὰ νὰ μὴ βρικολακιάσῃ». Εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «ἡ σαβανώτρα θὰ κατέβῃ στὸν τάφο νὰ πάρῃ τὰ ρούχα του, θὰ τὸν σκεπάσῃ καὶ τὸ πρόσωπο μὲ τὸ παννί, ποὺ τὸν σκέπασαν στὴν παραμονή, θὰ λύσῃ τὰ χέρια, τὰ πόδια καὶ τὸ σαγόνι, θὰ πάρῃ τὸ μαξιλάρι μὲ τὰ μαλλιά καὶ θὰ βάλῃ τὸ μαξιλάρι μὲ τὰ λουλούδια (ἢ μὲ τὸ χῶμα)». Εἰς τὴν Ἰδριανούπολιν ὁ ἱερεὺς «πλάττει μικρὸν σταυρὸν ἐκ κηροῦ καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ βάλλει βῶλον λιβάνου, προσαρμόζει δὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ νεκροῦ. 'Επίσης ἐπὶ κεραμιδίου, εἰλημμένου ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας τοῦ νεκροῦ, χαράττουσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μὲ τὰ γράμματα ΙΣ-ΧΣ-ΝΙΚΑ καὶ τὸ ἐπιθέτουν ἐπὶ τοῦ κηρίνου σταυροῦ, ἵνα μὴ βρικολακιάσῃ». Εἰς τὴν Κύμην ὁ ἱερεὺς «ἐγγράφει εἰς βήσσαλον (= ὄστρακον) τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ καὶ τὸ ρίπτει εἰς τὸν τάφον».

'Επαναλαμβάνεται τὸ μοιρολόγημα, ὅταν ὁ νεκρὸς τοποθετῆται παρὰ τὸν τάφον; Κατὰ τινὰ ἀνακοίνωσιν «εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν εἰς τὴν Πάνορμον ὑπῆρχαν μοιρολογίστρες καὶ τὰ βιολιά ἔπαιζαν πένθημα». Εἶναι ἀκριβὴς ἡ πληροφορία αὕτη;

3. - Ποία ἡ ἐνέργεια τοῦ ἱερέως, ὅταν ἐκφωνῇ τὸ «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει;» Τί ἐπιχέει ἐπὶ τοῦ νεκροῦ; ὕδωρ ἢ οἶνον ἢ ἔλαιον; ἢ πληρόν, τὸν ὁποῖον κατασκευάζει ἐπὶ τοῦ πτύου; Θραύεται τότε καὶ ἡ λάγνηος ἢ τὸ ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ ὁποῖου γίγνεται ἡ «χοή» αὕτη; 'Υπάρχει ἡ συνήθεια ἀντὶ ἀγγεῖου νὰ θραύεται

ἐπὶ τοῦ τάφου ἓνα κεραμίδι; Ποῦ ἀπορρίπτονται τὰ θραύσματα; ἐντὸς τοῦ τάφου; Τί κάμνουν τότε καὶ ὅλοι οἱ συνοδεύοντες τὴν κηδεῖαν;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Μάνην «ὁ ἱερεὺς λέγων: Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ... θραύει τὴν ἔχουσαν τὸ ὕδωρ λάγνηνον καὶ ρίπτει αὐτὴν ἐν τῷ τάφῳ», ἐνῶ ἄλλου (Τσανδώ, Κίος, Ἄμισός, Ρεῖσδερε) χύνει σταυρωτὰ οἶνον ἐκ φιάλης ἐπὶ τοῦ νεκροῦ. Εἰς τὰς Κυθωνίους «ὁ παπᾶς χύνει λίγο λάδι σταυρωτὰ πάνω στὸ νεκρὸ, λειώνει κατόπιν χῶμα μαζί μὲ κρασί ἐπάνω στὸ φκνᾶρι, τὸ χύνει ἐπάνω στὸ νεκρὸ καὶ λέει: «Χοῦς εἰ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει». Εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας «ὁ παπᾶς παίρνει χῶμα ἀπὸ χάμω καὶ λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι τῆς Παναγίας καὶ τ' ἀνακατεύει, νὰ γίνῃ λάσπη, καὶ ἀλείφει τὰ μάτια τοῦ πεθαμένου νὰ χορτάσουνε, γιατί τὸ μάτι εἶναι ἀχόρταγο. Τὴν ὥρα ποὺ τὸ κάνει αὐτὸ λέει: Χοῦς εἰ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει». Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ὁ παπᾶς ἤθελ' ἂ μνημονέψ' κ' ἔπαιρνε μὲ τὸ φκνᾶρ' χῶμα κ' ἔρριχνε ἀπάν' τὸ λάδ' σταυρὸ καὶ τὸ σκόρπαγε ὄλο ἀπάν' στὸ σῶμα τ' πεθαμέν' κ' ἔλεγε:

Χόρτασ', ἀχόρταγε,
χώρησ', ἀχώρηγε,
αἰωνία σου ἡ μνήμη! (τρὶς)

Ἔστερα ἔπαιρνε ἓνα κεραμίδ', χάραξι ἀπάνου ΙΣ-ΧΣ-ΝΙΚΑ, οὐλα τὰ κακὰ σκορπᾶ κι τὸ ἔδινε τὸ νεκροθάφτ' κι τὸ ἔβαζε στὸ στόμα τ' πεθαμέν'. Ἔστερα βάζαν τὸ καπάκ' κ' ἡ κόσμους θὰ νὰ ἔριχνε χῶμα τρεῖς φορὲς καὶ θὰ νὰ τὸν σχωροῦσε». Εἰς τινὰ μέρη, ἀφοῦ τοποθετήσουν τὸν νεκρὸν ἐντὸς λάκκου, ρίπτουν ἐπ' αὐτοῦ ἀναμμένους ἀνθρακας, ἐπιχύνοντες καὶ κανδήλιον. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, ἀφοῦ θάψουν τὸν νεκρὸν, ὅλοι οἱ συνοδεύοντες ρίπτουν ὀλίγον χῶμα καὶ λέγουν: «Ὅτι σὺ ἔπὲ μένα, οὔτε γὰρ ἔπὲ σένα», εἰς δὲ τὴν Ἄμισόν «πίνοντες οἶνον (διὰ συχώριο) σπένδουσιν ἐπὶ τοῦ τάφου, τρώγοντες καὶ κόλλυβα».

4. - Ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς τὸν νεκρὸν. Τροφαί, ποτά, κοσμήματα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, συνθαπτόμενα μετὰ τοῦ νεκροῦ ἢ τιθέμενα ἐπὶ τοῦ τάφου.

Παραδείγματα: Εἰς χωρία τῆς Ἀδριανουπόλεως «συνθάπτουσι τὸ σταμνίον τοῦ ὕδατος πλήρες, ἵνα πίνη ὁ νεκρὸς κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ὁδοπορίαν», ὁμοίως εἰς τὰς Καρυὰς Θράκης «μετὰ τοῦ νεκροῦ ἐν τῷ τάφῳ κλείουσι λάγνηνον πλήρη ἡγιασμένου ὕδατος καὶ λοιπά», εἰς δὲ τὰ Σβέρδια Λήμνου «βάζουν ἓνα ποτήρ' νερὸ μέσ' στὸ χῶμα». Εἰς τὴν Κύπρον «ρίπτουν μετὰ τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον καὶ τὸ πινάκιον ἐκεῖνο μετὰ τοῦ σίτου, ὅπερ ἀπὸ τῆς οἰκίας ἔφερον ὡς προσφορὰν εἰς τὸν νεκρὸν». Εἰς τὴν Στενήμαχον, μόλις χωθῆ τὸ φέρετρον, οἱ παριστάμενοι «ρίχνουν πάνω στὸν τάφο κόλλυβα, κρασί, κι ἄν

εἶναι νέος, γλυκύσματα». Εἰς τὴν Θράκην «τοῦ ρίχνουν καὶ λεφτιά, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ ταξίδι του στὸν κάτω κόσμο». Εἰς τὴν Μάνην «συνθάπτουν μετὰ τοῦ νεκροῦ πολλάκις πράγματα προσφιλῆ εἰς αὐτὸν καὶ τὰς τιλομένας τρίχας ρίπτουσιν εἰς τὸν τάφον» ἢ χήρα κόπτουσα μέρος ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας τῆς ἐσθῆτος τῆς, τὸ ρίπτει εἰς τὸν τάφον. Εἰς τὴν Λέσβον, «ἅμα εἶναι γριά, βάζουν (μέσα στὸν τάφο) ἀδράχτ', γιὰ νὰ κἀν' κ' ἐκεῖ ἀδράχτ'», εἰς τὰ χωρία δὲ τῆς Πυλίας «τὰ παλιὰ χρόνια, ἂν τύχαιε νὰ πεθάνῃ κανεὶς μέγας, τοῦ βάνανε στὰ χέρια του τὸ δερπάκι, πὼς εἶναι ζευγολάτης, γιὰ νὰ πάῃ νὰ θερίσῃ στὸν κάτω κόσμο». Εἰς τὴν Ἀράχθον Παρνασσίδος «σὲ νέες γυναῖκες βάζουν τσατσάρα καὶ γυαλί, σκουλαρίκια, δαχτυλίδια», εἰς δὲ τὰς Καρυὰς Θράκης «ἐὰν ὁ νεκρὸς εἶναι μαθητῆς, θέτουσι πλησίον τοῦ προσκεφαλαίου βιβλία, ἐὰν γέρον, κομβολόγιον», ὁμοίως εἰς τὴν Μακεδονίαν τὰ παιγνιδάκια ἐνὸς παιδιοῦ, τὰ βιβλία καὶ τὸ μελανοδοχεῖον ἐνὸς μαθητοῦ κλπ. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον; Τοποθετοῦνται τροφαὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸν τάφον ἅμα τῷ ἐνταφιασμῷ:

5. - Σχώριο (ἢ μακαριά) παρὰ τὸν τάφον. Τί συνηθίζουν νὰ μοιράζον εἰς τοὺς παρευρισκομένους εἰς τὴν ταφήν; κόλλυβα ἢ ψωμάκια, εἰδικῶς παρασκευαζόμενα πρὸς τοῦτο; Πῶς ὀνομάζονται καὶ ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχθον Παρν. «μοιράζον ψυχούδια ἢ λουκούμια: κάνουν δηλ. λιτταλιές, τίς κόβουν τετράγωνα καὶ βάζουν κανέλλα καὶ σουσάμι ἅπάνω καὶ τίς ρίχνουν στὸ φουῖρο· βράζουν καὶ στᾶρι καὶ δταν σηκώσουν τὸ νεκρὸ, παίρνουν μαζί τους δύο καλάθια ψυχούδια καὶ δύο μικρὰ χειροκόφωνα στᾶρι βρασμένο· μόλις χῶσουν τὸ λείψανο στὸ νεκροταφεῖο, δίνουν στὸν κόσμον δύο ψυχούδια καὶ μιὰ φούχτα στᾶρι». Εἰς τὴν Κίον μοιράζον τὸ ζεστό, μικρὰ ψωμάκια μὲ κανέλλα ψιλοτριμμένη ἐπάνω, ποὺ τὰ βουτοῦν στὸ κρασί, εἰς τὴν Σινώπην τὸ χλιὸ ψωμί, εἰς τὴν Χίον τὸ ψυχοπίττι, εἰς τὴν Κρήτην τὸ ψυχικό, εἰς τὴν Λέσβον βλογίδια, εἰς τὴν Ἴμβρον παραβαστικά κέ. Εἰς τὰ χωρία τῆς Τήνου μοιράζον ξεροτήγανι, λεπτὰ φύλλα ζύμης, τὰ ὅποια περιπτύσσουν κυλινδροειδῶς καὶ τηγανίζουν μὲ λάδι. Εἰς τὸ Γρίζι «μόλις σκεπάσουν τὸ μνήμα, κάνουν τὸ σχώριο πάνω ἀπὸ τὸν τάφο. Ζυμώνανε ψωμί στὸ σπῆτι καί, ἂν ἐκεῖνος ποὺ πέθανε ἦταν ζευγολάτης, τὸ στανρωῶναν πάνω ἀπὸ τὰ χέρια του, τὸ κόβαν σὲ κομματάκια καὶ τὸ μοιράζαν ἕνα γῦρο, γιὰ νὰ τὸν σχωρέσουν. Μοιράζαν ἀκόμα καὶ κρασί καὶ στᾶρι». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδριανουπόλεως, «ἂν ὁ ἀποθανὼν εἶναι ἄγαμος, μοιράζον ζαχαρωτὰ χρωσωμένα καὶ παξιμάδια, ἂν ἔγγαμος, μόνον παξιμάδια». Ὁ ἱερεὺς βουτᾶ στὸ κρασί ἕνα παξιμάδι, τὸ τρισαγιάζει καὶ τὸ δίδει εἰς τὸν πλησιέστερον συγγενῆ τοῦ ἀποθανόντος, τὸ ὁποῖον τρώγει πίνων καὶ ἐκ τοῦ οἴνου ἐκ τοῦ ἰδίου ποτηρίου πίνουν καὶ ὄλοι οἱ συγγενεῖς, κατόπιν δὲ μοιράζον παξιμάδια καὶ κρασί εἰς ὄλους

τοὺς παρισταμένους». Εἰς Μουσταφᾶ πασᾶ, «μετὰ τὴν ταφὴν κáθηνται παρὰ τὸ μνήμα καὶ διανέμονται ὁ ἄρτος, τὰ κόλλυβα καὶ τὰ ζαχαρωτά, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ρίπτονται καὶ ἐπὶ τοῦ μνήματος, ἵνα φάγωσι καὶ οἱ κόρακες». Εἰς τὴν Μάνην εἰς τοὺς παρακολουθήσαντας τὴν κηδεῖαν παρέχεται ἡ *πιάτα*, πλήρης βραστῆς φάβας, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐμβάπτει τεμάχιον ἄρτου καὶ *σχωρονᾶ* τὸν νεκρόν». Πρέπει δὲ ἀπὸ τὰ *σχώρια* νὰ πάρουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι εἰς τὸ νεκροταφεῖον, «*γὰ νὰ μὴ χολιάσῃ ὁ πεθαμένος*». Ποῖον εἶναι τὸ σχετικὸν ἔθιμον εἰς τὸν τόπον σας;

6. — Διευθέτησις τοῦ τάφου. Σύμβολα ἐμφαίνοντα τὸ φῦλον, τὴν ἡλικίαν καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νεκροῦ. Λαϊκὰ ἐπιγράμματα ἐπὶ τῶν τάφων, δίστιχα κλπ. Σταυρός, λίθος κλ. σήματα τῶν τάφων.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*ἄμα ὁ νεκρὸς ἦταν λεύτερος, στένον ἀπάνω στὸν τάφο του ἕναν μαῦρο φλάμπουρα*». Εἰς τὸν δῆμον Οἰνούντος «ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ νέου τίθεται τὸ λεγόμενον *μπαῖράκι* ἥτοι σταυρός, εἰς οὗ τοὺς τρεῖς βραχίονας ἐμπηγνύονται πορτοκάλια, μήλα, ἄνθη καὶ ἐξαρθῶνται μισσοῆνες ἥτοι *μανδήλια μεταξωτά*». Ἐν Βασσαρᾷ θέτουν τεμάχιον ὑφάσματος, *γὰ νὰ κáνη ἡ τσοῦπα τὰ προικιά στὸν ἄλλον κόσμον*, εἰς δὲ τὰ χωρία τῆς Ἀρκαδίας «*στοὺς τάφους τῶν νέων βάνουν κόκκινο μαντήλι, στῶν γερόντων σκοῦρο καὶ στῶν κοριτσιῶν ἄσπρο, σὰ σημαῖες*». Εἰς τὴν Ὑδραν «*ἄσπρος σταυρὸς, ἂν ὁ νεκρὸς ἦτο νέος, μαῦρος σταυρὸς, ἂν ἦτο γέρος*». *Μαρτούρι*, ὁ λίθος, ὁ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ τιθέμενος (Κρήτη).

Εἰς τὴν Κορώνην «*τὸ ταφεῖο τὸ κáνον μακρουλὸ σὰν νεκρόκασσα, μὲ πεζουλάκι γύρω-γύρω βάνουν καὶ κεφάλι καὶ κáνον καὶ ντουλαπάκι γὰ τὸ καντήλι. Τὸ κεφάλι γίνεται χριστό, ψηλότερο ἀπὸ πίσω καὶ χαμηλότερο κατὰ μπρὸς καὶ ἀπάνω βάνουν πλάκα καὶ ζωγραφίζουσι σταυρὸ, κυπαρίσσια, ταφεῖο, ἐκκλησία, ὅ,τι θέλει ὁ καθένας καὶ γράφουσι ἀποκάτω καὶ τ' ὄνομα τοῦ πεθαμένου, τὴν ἡλικία του καὶ πότε πέθανε. Τὸ ντουλαπάκι ἀνοίγει στὸ πίσω μέρος ἢ στὸ μπρὸς κ' ἔχει πορτοῦλα σανιδένια ἢ τζαμένα. Μέσα βάνουν κ' ἕνα φαναράκι, ὅπου καίει τὸ καντήλι. Δίπλα ἢ μέσα βάνουν ἕνα λαηνάκι μὲ τρούπιον πάτο γὰ τὰ κεριά. Ἄν δηλαδὴ ἀνάψουσι κερὶ καὶ φυσῶν ἀέρας ἢ βρέξῃ, γὰ νὰ μὴ σβῆσῃ, τὸ σκεπάζουσι ἀποπάνω μὲ τὸ λαηνάκι καὶ βασταῖε*».

Σύμβολα ἐγχάρακτα ἐπὶ τῆς πλακὸς ἢ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ: ψαλὶς διὰ ράπτῃν, κώπη ἢ πλοιάριον διὰ ναυτικόν, ζυγαριὰ διὰ παντοπώλην, ἀδράχτι διὰ γραῖαν κτλ. Ἐπιτάφια ἐπιγράμματα, δίστιχα κλ.

Π. γ. *Τὶ μὲ κοιτᾶς, ὦ διαβάτα;*

Ὅπου εἶσαι ἤμουν καὶ ἐδῶ πὸν ἤλθον, θὰ ἔλθῃς».

ε') *Μέτρα κατά της τυμβωρυχίας.*

Π.χ. σχίζουν τὰ ρούχα τοῦ νεκροῦ, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ πλέον ἡ χρησιμοποίησις των, στέκουν ἕως τὸ τέλος, διὰ νὰ μὴ τοῦ πάρουν τὰ παπούτσια κλ.

ς') *Καῦσις νεκρῶν.*

Ἐπίσκει ἡ συνήθεια νὰ καίουν τοὺς νεκρούς; Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης ἔθαπτον τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ τὴν νύκτα «στὰ κρυφὰ ἔεθαβαν τὸν νεκρὸ οἱ συγγενεῖς του, τὸν μετέφεραν ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, στὸ δάσος, καὶ τὸν κρεμοῦσαν ἀπὸ ἓνα δέντρο ὑστερα ἔμπηγαν ἀνάμεσα στὰ δάχτυλά του (τῶν ποδιῶν καὶ χειρῶν) δαδιὰ κομματάκια καὶ τ' ἀναβαν. Ἔτσι ἔπαιρνε φλόγα ὅλο τὸ κορμὶ καὶ γινόταν στάχτη, πὺρ τὴ μάξεναν σ' ἓνα σταμνὶ καὶ τὴν ἔκρυσαν σὲ μουσικὸ μέρος τοῦ σπιτιοῦ». (Ἀρχ. Θρακ. Θεσαυροῦ, 4,71). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτόν τι;

ζ') *Πρόληψις καὶ δεισιδαιμονίαι νεκροθαπιῶν. Μαντικὴ διὰ τῶν σκαπτικῶν ὀργάνων.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μάνην «πρὶν ἐξέλθουν ἐκ τοῦ τάφου οἱ θάπτοντες τὸν νεκρὸν, δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς γυναῖκας νὰ κλαίουν, μετὰ δὲ τὴν ταφὴν θέτουν ἀξίνην καὶ πτυάριον σταυροειδῶς, εἰς τινα δὲ μέρη ὁ ἱερεὺς χύνει ἐπ' αὐτῶν ὕδωρ, μὲ τὸ ὁποῖον καὶ οἱ νεκροθάπται πλύνουν τὰς χεῖρας των». Εἰς τὴν Λήμνον «τὰ ἐργαλεῖα ποὺ θὰ σκάψουν τὸν τάφο, τ' ἀφήν'νε τρεῖς μέρες ἐκεῖ». Εἰς τὸ Σαμοκόβιον Ἄν. Θράκης «οἱ νεκροθάπται φεύγοντας ἀπὸ τὸ σπιτι τοῦ πεθαμένου παίρνουν μὴ λωρίδα παννὶ καὶ τὸ κρύβουν κάπου, ἔξω στὴν ἀλλή τους. Μετὰ 40 ἡμέρες τὸ παίρνουν πάλι, τὸ πλύνουν καὶ τὸ βάζουν γιὰ μπάλωμα σ' ἓνα ροῦχο τους, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν τὰ χέρια τους». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ ἀπὸ τοὺς νεκροθάπταις;

η') *Πρόληψις καὶ δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν κηδείαν ἐν γένει.*

1. - Νὰ μὴ πταρμισθῆ ἢ χασμηθῆ κανεὶς τὴν ὥραν τῆς κηδείας. Παράδειγμα: «Ἀνὲ φθιαρμισθῆ κανεὶς τὴν ὥρα τῆς κηδείας, θὰ ποθάνη κι αὐτὸς ὀγλήγορα. Γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὸ θάνατο, βγάνει ντελόγο ἓνα ροῦχο ἀποπάνω του ἢ κόβγει ἓνα κομμάτι ροῦχο ντου καὶ τὸ πετᾷ μέσα στὸ καδελέττο (νεκροκράββατο) τ' ἀποθαμένον. (Ἰεράπειρα. Ἡ ἰδίᾳ πρόληψις εἰς Καστοριάν, Ὑδραν, Σωζόπολιν, Ἀμισόν). Κακὸς οἰωνὸς θεωρεῖται καὶ τὸ νὰ χασμηθῆ κανεὶς ἐνώπιον λειψάνου.

2. - Νὰ μὴ γυρίσῃ κανεὶς νὰ ἰδῆ πίσω τὴν ὥραν τῆς κηδείας. «Ἄν ὁ παπᾶς γυρίσῃ καὶ ἰδῆ πίσω του, πεθαίνει ἀμέσως καὶ ἄλλος ἄνθρωπος». (Μυτιλήνη,

Ἄδριανούπολις). «Οἱ γυναῖκες ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ λείψανο δὲν πρέπει νὰ γυρίζουν νὰ κοιτῶν πίσω τους, γιατί θ' ἀπομείνουν ξερὸς ἢ θά πεθάνῃ κανένας συγγενής τους» (Νάξος). Εἰς τὴν Ἰμβρον οἱ συγγενεῖς, ὅταν φεύγουν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον, παίρνουν ἀπὸ μιὰ πέτρα καὶ τὴν ρίχνουν πίσω των, «χωρὶς νὰ γυρίσουν νὰ δοῦνε. Αὐτὸ τὸ κάνουν τρεῖς φορές, ὅσο νὰ γυρίσουν στὸ σπίτι. Λένε ὅτι χτυποῦνε τὸ Χάρο μ' αὐτὲς τίς πέτρες, νὰ μὴν ξαναπάῃ πιά σ' αὐτὸ τὸ σπίτι».

3. - Νὰ μὴ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον εἰς τὸ σπίτι των, ἀλλὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀποθανόντος, «διὰ νὰ πάρουν πίσω τὰ ἄμφοδα τοῦ ἀγγέλου· διότι νομίζουν ὅτι ἄλλως ὀδηγοῦν τὸν ἄγγελον τοῦ θανάτου ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον εἰς τὴν οἰκίαν των» (Σύμη). Ὁ ἐπιστρέφων ἐκ κηδείας πρέπει νὰ καθίσῃ ἐπὶ λίθου, πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του (Μάνη). Οὔτε πρέπει νὰ ρίψῃ οὔτος βλέμμα εἰς μεταξοσκώληκας, εἰς λεχώ, εἰς ἀσθενῆ, διότι τοὺς βλάπτει μὲ τὸ μάτι του. Κακὸν εἶναι ἐπίσης νὰ ἀνοίξῃ κανεὶς κιβώτιον τὴν ἡμέραν ἐκείνην (Κύπρος).

4. - «Ἐσὼν ὥρα εἶναι νεκρὸς στὸ χωριό, δὲν παρασύρουνε (σιρώνουνε) οἱ νοικοκυράδες τὰ σπύθια ντως, γιατί ἔρχονται ὅλοι οἱ χωριανοὶ ἀποθαμένοι καὶ πάει καθαεὶς στὸ σπίτι ντου νὰ δῆ τσοὶ συγγενεῖς του καὶ ἀνὲ δῆ νὰ παρασύρουνε, φεύγει ντελόγο, γιατί θαρρεῖ, πὼς δὲν τόνε θέλουνε. Γι' αὐτὸ καὶ βάνουνε ὅλοι λιβάνι, γιὰ ν' ἀποδεχτοῦνε τὸ ἀποθαμένους τως» (Ἱεράπετρα). Ἄλλοῦ δὲν σκουπίζουν, ἅμα φύγη ὁ νεκρὸς, «γιὰ νὰ μὴ σύρῃ κι' ἄλλους» καὶ «ἂν σαρώσουν, τὰ σαρίδια μένουν εἰς τινα γωνίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας».

5. - «Ἀπὸ σπίτι νεκροῦ ἐννιά μέρες ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατο δὲ στέλνουν ν' ἀλέσουν στὸ μύλο» (Αἰτωλία). Διαιτί;

6. - «Ὅποιος πάει πρώτη φορὰ σὲ μνήμα, ὅταν κηδεύουν, θά πάῃ ἕνας ἄλλος, καμμιά συγγενής, χῶμα καὶ θά τοῦ ρίξῃ τρεῖς φορές ἀπ' τὸ κεφάλ' σιακάτ' χῶμα. Λένε, πὼς γιὰ νὰ μὴ φοβᾶται τὸ κάμν'» (Σβέρδια Λήμνου).

7. - Ποῖαι προλήψεις ἐπικρατοῦν

1) ἅμα τὸ λείψανο εἶναι γελαστό,

2) ἅμα ὁ πεθαμένος εἶναι ὁμορφος στὴν κάσσα του,

3) ἂν κουνιθῇ τὸ κεφάλι του, τὴν ὥρα ποὺ βάζουν τὸ νεκρὸ στὴν κάσσα,

4) ἂν βρέχῃ στὴν κηδεῖα καὶ βραχῇ τὸ λείψανο,

5) ἂν ἔχῃ ὁ νεκρὸς τὸ ἓνα ἢ καὶ τὰ δύο του μάτια ἀνοιχτά,

6) ἂν κανεὶς πεθάνῃ Τρίτη,

7) ὅταν ὁ νεκρὸς τριμηνίξῃ, τ.ἔ. ἀποθάνῃ 23ῃν τοῦ μηνὸς καὶ μέχρι τῶν 40 παίρῃ ἡμέρας ἀπὸ τρεῖς μῆνας, κτι.

8. - Δεισιδαίμονες συνήθειαι, ἂν μετὰ θάνατον μέλους τινὸς τῆς οἰκογενείας

συμβαίνει ν' αποθνήσκουν ἀλλεπαλλήλως καὶ ἄλλοι. Π. χ. εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισὸν «λέγουν ὅτι ὁ νεκρὸς δὲν κεῖται ὅπως πρέπει εἰς τὸν τάφον ἢ ὅτι δαγκάνει τὸν δάκτυλόν του ἢ ὅτι βυζαίνει τὸν δάκτυλόν του. Τότε ἀνασκάπτουν τὸν τάφον καὶ ἂν εὔρουν τὸν νεκρὸν νὰ κεῖται ὄχι κανονικὰ ἢ νὰ δάκνη τὸν δάκτυλόν του ἢ νὰ ἔχη εἰς τὸ στόμα του ἄκραν τινὰ τοῦ σαβάνου του, ἀποκόπτουν τὴν κεφαλὴν του καὶ τὴν θέτουν εἰς τὰ ὀπίσθιά του μέρος».

9. - Γίνεται ἀνασκαφὴ τῶν ὀστέων ἢ ἐπισώρευσις λίθων ἐπὶ τοῦ τάφου ἀτόμου πολλὰ ἀδικήσαντος τὸ κοινὸν (δηλ. ἀνάθεμα) ;

10. - Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι: Νὰ μὴν κοιμᾶται κανεὶς εἰς ὄραν κηδείας, νὰ μὴ ἐργασθῶν ἕξ ἡμέρας, νὰ μὴ σφάζουν τὸ γουρουνί, ἂν πεθάνῃ ὁ νοικοκύρης κ.τ.τ.

Δ) Τὰ μετὰ τὴν ταφὴν.

α') Ὁ ἀπὸ τοῦ νεκροῦ καθαρισμός.

1. - Ἀπόνιψις χειρῶν. Ποῦ γίνεται αὕτη; Ἐπὶ τοῦ τάφου ἢ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος, ὅταν ἐπιστρέφουν εἰς αὐτήν; Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέκονται ὄλοι γύρω στὸν τάφο καὶ νύβονται ἀπλώνοντας τὸ δεξιὸ χέρι τους μὲ κρασί καὶ νερό». Εἰς τὴν Λήμνον «κεῖνοι, ποὺ ἀλλάζουν τὸν νεκρὸ, πλύνουν τὰ χέρια τους σὲ μιὰ κούπα μὲ κρασί ὅστερα θὰ πλυνθοῦν καὶ μὲ νερὸ καινούργιο ἀπὸ τὴ βρύση. Κι ὅταν φύγουν ἀπ' τὸν τάφο, ὄλοι θὰ περάσουν ἀπ' τὴ βρύση καὶ θὰ πλύνουν τὰ χέρια τους». Ἄλλοῦ τὸ νύψιμο τῶν χειρῶν γίνεται πλησίον τῆς ἐξωθύρας ἢ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τοῦ ἀποθανόντος: εἰς μέρη τινὰ τῆς Θράκης «εἰς τὸ νερό, μὲ τὸ ὁποῖον νίπτονται, σβήνουν ἕνα ἀναμμένο κάρβουνο» ἢ ἔχουν ἕξω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ κεραμίδια λίγα ἀναμμένα κάρβουνα καὶ ὅσοι γυρνοῦν ἀπὸ τὸ μνήμα πλύνονται ἐπάνω σ' αὐτήν. Ὑπάρχει ἢ συνήθεια οἱ ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὴν κηδείαν, ἀφοῦ πλυνθοῦν καὶ χωρὶς νὰ σκουπίσουν τὰ χέρια των, νὰ ἐγγίξουν τρεῖς φορὲς φλόγα φωτὸς ἢ πυρᾶς ἀνημμένης; Ποῖος ὁ σκοπὸς τῶν πράξεων αὐτῶν; Ποῦ νίπτον ὄχι μόνον τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ μαντήλι καὶ τὸ τσεμπέρι των;

2. - Καθαρισμὸς τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ. Π. χ. εἰς τὸ Γρῆζι Πυλίας «ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο ὁ παπᾶς θὰ γυρίσῃ στὸ σπίτι. Θὰ ἔχουν σαρωμένα καὶ τὰ σαριδία μαζωμένα στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ ρούχα τοῦ πεθαμένου, ἐκεῖνα ποὺ φοροῦσε τὴν ὥρα ποὺ ξεψύχησε, τὰ ἔχουν καμωμένα ἕνα σωρὸ στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ διαβάζει ὁ παπᾶς καὶ τὰ λιβανίζει: ἔχουνε λιβάνι καὶ καίει. Θὰ διαβάσῃ ὁ παπᾶς τὴν εὐχὴ κ' ὅστερα θὰ νιφιτῇ. Τὸ νερό, ὅσο μείνῃ στὸ κανάτι, πρέπει νὰ τὸ χύσουν, γιατί ὁποιος τὸ πιῇ θὰ πεθάνῃ μέσα

στο χρόνο. Τὴν ἴδια μέρα ἢ σὺν τρεῖς πᾶνε καὶ τὰ πλέονουν σὲ τρεχοῦμενο νερό κ' ἐκεῖνα ποὺ φόρηγε καὶ τὰ στρωσιδία του οὐλα. "Υστερα τὰ μοιρίζουν στοὺς φτωχοὺς, γὰρ νὰ συχωρέσουν». Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «ἄμα γυρίζουν ἀπὸ τὴν κηδεῖα, δὲν βάνουν μέσα τὰ ροῦχα ποὺ εἶχαν σκεπασμένο τὸν ἀποθαμένο τ' ἀφήνουν ὄξω καὶ καλοῦν τὴ σαραντίστρα (= γητεύτρα) καὶ τὰ σαραντίζει: παίρνει νερό, βουτᾶ τὰ δάχτυλά της μέσα, τὰ ραντίζει καὶ λέει: σαράντα, τριάντα, εἴκοσι, δέκα, ἕνα, κιανένα. Κατί-πι τὰ βάζουν μέσα». Εἰς Ρεῖσοδερε Σμύρνης «μόλις φύγη ὁ νεκρὸς ἀπὸ τὸ σπίτι, πλύνουν τὰ νεκρόρουχα ἀμέσως γὰρ ν' ἀλαφρώση ἢ ψυχῆ», εἰς τὴν Σκῦρον τὰ πλύνουν τὴν τρίτην ἡμέραν καὶ «ἂν δὲν προλαβαίνουν ὄλα, πλύνουν ἕνα τοῦλάχιστο». Πολλαχοῦ «σὰ σηκώσουν τὸ λείψανο, σαρώνουν ἀνάποδα» (ἀπὸ τὰ ἔξω πρὸς τὰ μέσα) εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὰ σαρίδια πᾶνε καὶ τὰ ρίχνουν στὰ δίστρατα, ὄχι ἄλλοῦ δὲν κάνει!»

3. - Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ πυρός. Διὰ ποῖον λόγον γίνεται αὕτη; Π. χ. εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην χύνουν ὄλο τὸ νερὸ τοῦ σπιτιοῦ «μήπως καὶ ὁ ἄγγελος ξέπλυνε μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπαθὶ του». Μετὰ τὴν κηδεῖαν φέρουν ἀπὸ τὴν βρύσιν καινούργιο νερό. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ σβήνουν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας κάθε φωτιά εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος καὶ νὰ ἀνάπτουν νέαν φωτιάν:

β') *Περίδειπνα* (Μακαριά, παρηγοριά, (παληγοριά, περιβοργιά), νεκρόδειπνο, τάφος, κοινό, πορθιάτικο, συχώριο, στερνάρα κλπ).

1. - Πῶς ὀνομάζεται κοινῶς τὸ γεῦμα, ποὺ παρατίθεται μετὰ τὴν κηδεῖαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος; Φέρει καθεὶς τὸ φαγητόν του ἢ γίνεται ἔτοιμασία ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ ἀποθανόντος; Εἰς μερικὰ μέρη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας δὲν ἀνάπτουν πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος. Ἐπὶ πόσας ἡμέρας ἐξακολουθοῦν τότε οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι νὰ στέλλουν φαγητὰ ἢ γλυκὰ εἰς τὴν πενθοῦσαν οἰκογένειαν; καὶ πῶς λέγονται ταῦτα; (Π. χ. παρηγοριᾶς ἐν Χίῳ καὶ Ἑπτανήσῳ, μικροφάγια ἐν Φολεγάνδρῳ).

Ποῖα τὰ φαγητὰ τῆς παρηγοριᾶς; Ἀπαγορεύεται τὸ κρέας; Ὑπάρχουν εἰδικὰ πρὸς τοῦτο φαγητὰ; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον μαγειρεύουν τὸ μάτσι, μιὰ σούπα μὲ ζυμαρικά, ποὺ βράζουν μὲ μέλι καὶ κανέλλα καὶ τὴν στέλλουν οἱ συγγενεῖς. Εἰς τὴν Καστορίαν, Ἄρταν κ. ἄ. «τρῶνε μόνο ψαρικό: εἰς Ρεῖσοδερε κ. ἄ. «κᾶναν ψαρόσουπα μὲ τὸ λεμονάκι, μακαρόνια καὶ τὰ ἔστειλαν στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ οἱ παραῆξω. Κρέας δὲν ἔτρωγαν ὡς τὶς σαράντα. Τζᾶκι δὲν ἄναβαν ὀχτὼ μέρες». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μόλις πεθάνῃ κανεὶς, τὸ κρέας, ἂν τύχη νὰ ᾔχουν μέσα στὸ σπίτι, τὸ βγάζουν ὄξω ἀπ' τὸ δωμάτιο». Τοῦναντίον εἰς τὸ Γρίζι Πυλλῆς

«σφάχρουν σφαχτό, φτειάχρουν και φάβα ἢ φάβα ἀπαραίτητη». Ὅμοίως εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κουρθέντων τῆς Ἡπείρου, ὅπου τὸ περιδεῖπνον λέγεται κοινό, σφάζουν ἓνα ἢ περισσότερα σφαχτὰ καὶ κάθε συγγενικὴ οἰκογένεια φέρνει *καρίσκι*, δηλ. μιὰ τυρόπιττα, ψωμί καὶ κρασί. Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «στὸ πορδιάτικο (= φαγητὸ τοῦ νεκροῦ), ψήνουνε φασουλόριζο, κουκιά, χόντρο ζυμώνουν ἐπίτηδες >ρίθινα ψωμιά, ὄχι κουλλοῦρες».

2. - Τὸ τραπέζι τῆς μακαριάς. Ποῦ ἀποτίθενται τὰ φαγητά; εἰς συνθήην ὑψηλὴν τραπέζαν ἢ εἰς χαμηλὰ τραπέζακια ἢ καταγῆς, εἰς τὸ πάτωμα; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «στρώνουν χάμω ἀπάνω στὸ χαλλί πεσκιρία ἀγιοταφίτικα, καθίζουν ὄλοι γύρω - γύρω καὶ τρῶν τὴ σούπα (φασούλια, ὅ,τι δῆποτε). Εἰς τὴν Ἄταλάντην «δὲν στρώνουν τραπέζι, ἀλλὰ κάθονται χάμω καὶ τρῶνε. Τρώγοντας ἀφήνει ὁ καθένας στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ ἀπὸ ἓνα ψίχουλο ἢ κάτι παρόμοιο γιὰ τὸ νεκρό». Ὅμοίως εἰς Λοζέτσι Ἡπείρου «ὄχτῶ μέρες στὴ σειρά ὄλοι οἱ συγγενεῖς, οἱ νοοὶ, οἱ γνωστοὶ, κάθε πρωῖνὸ κάνουν τηγανίτες, πᾶνε στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ, τίς βάζουν καταγῆς καὶ τρῶνε. Δὲ στρώνουν τάβλα στὸ νεκρό; στρώνουν μιὰ πετσέτα καταγῆς, τίς βάζουν ἐπάνω, κάθονται κι αὐτοὶ κάτω καὶ μοιρολογοῦν μαζί:

«Τί κάθεται, νοικοκυρά, καὶ ξυλοκουβεντιάζεις;

— Φίλοι, καλῶς ὠρίσταν κ' ἐμᾶς κακῶς μᾶς βρῆταν

Εἰς χωρία Ἄδριανουπόλεως «δὲν ἔτρωγαν διὰ περόνης ἢ κοχλιαρίου, ἀλλὰ διὰ τῆς χειρός, διὰ τὰ μὴ χουλιاریσ' ὁ θάνατος καὶ ἄλλους». Ποῦ ἄλλοῦ γίνονται ταῦτα;

3. - Ἡ μακαριά μὲ τὸ κρασί. Ἐκτὸς τῶν φαγητῶν τί ἄλλο παρατίθεται ἐπὶ τῆς τραπέζης; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἓνα ποτήρι μὲ κρασί γιομᾶτο τὸ βάνον καὶ στέκεται στὴ μέση στὸ τραπέζι. Ἀπ' αὐτὸ κανένας δὲν πίνει εἶναι τοῦ νεκροῦ. Τὸ κοιτᾶνε. Κάποτε ἔρχεται μιὰ μνίγα παρδαλούλα καὶ πετάει γύρω στὸ ποτήρι. Αὐτὴ, λένε πὼς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου. Εἰς τὴν Ἄνασσα-λίτσαν «βάζουν καταγῆς τραπέζια χωρὶς τραπεζομάνδηλα καὶ πετσέτες. Πάνω στὰ τραπέζια βάζουν ἓνα ποτήρι κρασί, ἓνα καρβέλι ψωμί ἀλάκερο κ' ἓνα πιάτο βρασμένο σιτάρι καὶ κηριά. . . Ἀφοῦ μαζευτοῦν ὄλοι, ἓνας ἀπὸ τοὺς σπιτικούς, τοὺς πιδ κοντινοὺς τοῦ πεθαμένου, πίνει τὸ ποτήρι τὸ κρασί. Ἄν εἶναι παιδί ἢ κορίτσι ἀνύπαντρο, πίνει τὸ κρασί ἢ μάννα, ἂν ἄντρας, ἢ γυναῖκα του κλπ. (Πορβλ. «πικρὸ ποτήρι ἢ πια ἢ μαύρη μ'»).

Εἰς τὴν Σινώπην «οἱ παραστεκάμενοι τοῦ σπιτιοῦ ἔχουν ἐτοιμάσει στὸ δωμάτιο ποῦ πέθανεν ὁ ἄνθρωπος ἓνα τραπέζι ἔχουν κόψει φέτες ψωμί, βάζουν καὶ κρασί σὲ μιὰ σουπιέρα. Ὁ παπᾶς διαβάζει τρισάγιο καὶ κατόπιν κορίτσια παίρ-

νον κομματάκια ψωμί, τὰ βουτουῖν μέσα στοῦ κρασί καὶ δίνουν σὲ καθένα ἀπὸ ἓνα κομματί. Αὐτὸς τὸ παίρνει, τὸ τρώει καὶ λέει: ὁ Θεὸς σχωρέσει τονε. "Αμα τελειώση ἡ μακαριά, φεύγουν ὄλοι οἱ ἄλλοι καὶ μένουν οἱ στενοὶ συγγενεῖς καὶ οἱ φτωχοὶ καὶ τῶνε τὴ σούπα». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἄδριανουπόλεως, πρὶν παρακαθίσουν εἰς τὴν μακαριάν, ρίπτουν τεμάχια ἄρτου εἰς μέγα ποτήριον οἴνου καὶ πίνουν ἐκ τοῦ ἰδίου ποτηρίου ὄλοι ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος. Κατόπιν τρώγουν πιλάφι, τυρὶ καὶ κρόμμου καὶ ἐν νηστεία ἐλαίας. Ἐφοῦ δὲ φάγουν τὴ μακαργιά, θέτουν ἓνα κάρβουνον εἰς τι ποτήριον πρασίνου χρώματος καὶ τεμάχιον σιδήρου, διὰ νὰ ἠβήση ἡ θλίψις». Ποῦ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἱερέως ἀπὸ τὴν παρηγοριάν θραύουν ὄπισθεν αὐτοῦ κεραμίδα;

4. - Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ἡ παρηγοριὰ εἰς τὸ νεκροταφεῖον, πλησίον τῆς ἐκκλησίας; Π. χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Ζακύνθου εὐθὺς μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν στήνουν τραπέζια καὶ πάγκους πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ νεκροταφείου γιὰ τὸ *σχωρίο*. Ποῦ μετὰ τὴν μακαριάν συνήθιζον νὰ ρίπτουν τὸ λιθάρι ἢ νὰ τρέχουν ἀγωνιζόμενοι ποῖος θὰ προσπεράσῃ;

5. - Γίνονται νεκρικὰ δεῖπνα καὶ κατὰ τὰ μνημόσυνα (παπαδοφιλέματα ἐν Μάνη, ψαλμὸς ἐν Κοτυώροις, μακαριά ἐν Ἄρτη); Π. χ. ἐν Μαλιτζίνα Μακεδονίας οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι πηγαίνουν μὲ ἐτοιμασίαν φαγητῶν καὶ τὴν 9ην μετὰ τὸν θάνατον ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν καί, πρὶν εἰσελθῶν εἰς αὐτήν, φωνάζουν ἔξωθεν, μοιριολογοῦν καὶ κατόπιν τρώγουν. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «τὴ μακαριά τ' γκάνεις ὅπου θέλ'ς, σὶς σαράντα, σὶς τρεῖς μῆνες. Σφάζεις μὴν ὄρθα, ἓνα ζουντανὸ κι καλαίνεις τίς συγγενεῖς κι τῶσι».

γ') Ἐλεημοσύναι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ.

Διανομὴ σίτου, ἐνδυμάτων, χρημάτων κλπ. εἰς τοὺς πτωχοὺς.

Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «τὰ ρουῖχα τοῦ νεκροῦ τὰ πλύνουν καὶ τὰ μπαλωῶνουν καὶ κατόπιν τὰ μοιράζουσι στοὺς φτωχοὺς. Μόνο μὴ φορεσιὰ κρατοῦν νὰ τὴν δώσουσι στὰ σαράντα. Τὰ ρουῖχα τὰ δίνουν πλυμένα, μπαλωμένα ὅπως θὰ τὰ δώσης, ἔτσι θὰ τὰ βρῆ ὁ νεκρὸς σου». Πρέπει δὲ τὰ ρουῖχα τοῦ νεκροῦ νὰ μὴν τὰ ἰδῆ τὸ φεγγάρι καὶ νὰ μὴ τὰ δρασκέλισῃ γάτα (Ἄδριανούπολις).

Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ, ποὺ θὰ βγάδουσι ἀπὸ τὸ τσουκάλι ἀνήμερα τ' Ἁγιοβασιλειοῦ, τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ σχωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύναται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα».

Ἡ ἐλεημοσύνη δίδεται εἰς τὸ ὄνομα ὠρισμένου ἐκ τῶν ἀποθανόντων; Π. χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στ' ὄνομα τοῦ πεθαμένου θὰ διναν μὴν ἐλεημοσύνη, θὰ ἐντυγαν ἓναν φτωχό, θ' ἀναλάμβαναν τὴν διατήρησιν μιᾶς φτωχῆς οἰκογενείας» κλ.

δ') *Ἄλλαι νεκρικοὶ συνήθειαι τῶν τριῶν ἢ σαράντα πρώτων ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ αἱ σχετικαὶ μετὰ αὐτὰς δοξασῖαι περὶ ψυχῆς.*

Λύχνος ἢ ἀκοίμητο καντήλι, προσφοραὶ σίτου ἢ ἄρτου καὶ ὕδατος εἰς τὸν νεκρὸν ἐπὶ τοῦ τάφου ἢ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου οὗτος ἐξέπνευσεν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Τὸ *καλημέρισμα* τοῦ νεκροῦ κτλ.

Παραδείγματα: Εἰς Ἑξαμίλιον Θράκης «τὴν πρώτην βραδεὶά μετὰ τὴν κηδείαν μαζεύονται οἱ συγγενεῖς εἰς τὸ σπίτι τοῦ κηδευθέντος, ὅπου γεμίζουν ἕνα πιάτο νερὸ καὶ, ἀφοῦ στήσουν εἰς τὰ χεῖλη του τρία κηρία, τὸ τοποθετοῦν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ νεκρὸς ἐξεψύχησε. Πέριξ αὐτοῦ κάθηνται οἱ συγγενεῖς, μέχρις οὗτο λειώσουν τὰ κηρία καὶ σβήσουν μόνα των. Κατόπιν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ ἐν λόγῳ πιάτου πίνουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι, πρῶτα οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ κατόπιν ὅλοι οἱ ἄλλοι. Αὐτὸ διαρκεῖ τρεῖς νύχτες καὶ λέγεται *ξενύχι*». Εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου «στὸ μέρος πὸν πέθανε ὁ νεκρὸς τρεῖς βραδεῖες χύνουν νερὸ καὶ πλύνουν τὸ μέρος, κρεμοῦν καὶ μαρχαμῆ (= πετσέτα) στὴν πόρτα, νὰ σφονγγίξῃ τὸ μαχαίρῳ ὁ ἄγγελος, νὰ φύγουν τὰ αἵματα. Λέει πὼς βλέπουν αἵματα καὶ τὰ πλύνουν». Εἰς τὴν Τσανδῶ «τρεῖς βραδεῖες στὸ μέρος πὸν ξεψύχησεν ὁ νεκρὸς βάζουν μιὰ πράσινη πινάκα μετὰ νερὸ καὶ τρεῖς βοῦκες ψωμί, ἀνάφτουν τὴ λαμπάδα, πὸν ἔκαε στὸ κεφάλι τοῦ πεθαμένου, καὶ θυμάζουν τὸ νερὸ. Ἡ ψυχὴ θὰ ἔλθῃ νὰ πιῇ νερό· μιὰ μυγίτσα λογουρίζει καὶ λένε πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ ψυχὴ του, πὸν τρεῖς βραδεῖες ὄλο ἐκεῖ τρογουρνῶ. Ὁ ἄγγελος ὡς τὰ σαράντα τὴν τρέχει δῶ καὶ κεῖ θὰ πάρῃ τὰ κόλλυβά της κ' ἔστερα θὰ πάγ' στὸν τόπο της, ἀφοῦ πρῶτα ζυγιοθῇ. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀέρας». Εἰς τὴν Αἰτωλίᾳ, «λένε πὼς ὁ πεθαμένος διψᾷ ὡς τις τρεῖς μέρες κεῖ μέσα πὸν εἶναι θαμμένος. Τοῦ φέρουν λοιπὸν ὡς τις τρεῖς μέρες ἀράδα κάθε βράδῳ ἀπὸ ἕνα τσουνκάλι νερὸ καὶ τὸ χύνουν στὸ κεφάλι του, γιὰ νὰ πιῇ». Ὁμοίως εἰς τὸ Ἄμμαλι Μαλαγάρων «ἐν ἡ δύο κοράσια πηγαίνουν τρεῖς κ.ι.τὰ σειρὰν ἡμέρας περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὸν τάφον καὶ ποτίζουν τὸν πεθαμμένον, ἂν δ' εἶναι λεχῶ, ποτίζεται σαράντα κατὰ σειρὰν ἡμέρας». — Ὑπύρχει ἡ συνήθεια νὰ χύνουν ἐντὸς τοῦ τάφου οἶνον δι' ὀπῆς ἐπίτηδες ἀνοικμένης:

Εἰς τὴν Νάξον «ἀφήνουν τὸ σπίτι τρεῖς μέρες ἀσκούπιστο, γιὰτὶ ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου τριγουρνᾷ ἐκεῖ καὶ μπορεῖ νὰ τὴν πετάξῃ μετὰ τὰ σκουπίδια». Εἰς τὴν Περιστερὰν Θράκης «ἂν πεθάνῃ βρέφος, ἡ μητέρα του κοιμᾷται τρεῖς νύχτες εἰς ἄλλο σπίτι, διότι τὴν ζητεῖ καὶ κλαίει». Εἰς τὰ Σφακιὰ ὀλόκληρον 40 ἡμέρον ἀπὸ τοῦ θανάτου «ἡ χήρα ἢ ἡ μήτηρ τοῦ νεκροῦ θέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης ὅλα τὰ ἐτοιμασθέντα φαγοπότια καὶ ὕδωρ, ἀνάπτει κηρίον ἢ λύχνον, εἶτα θυμιάζει ἐπ' αὐτῶν λέγουσα:

*Ἐκεῖ πού δέιπνῃς ὁ Χριστός κ' οἱ Ἀώδεκ' Ἀποστόλοι
νά τρώῃ καί νά χαίρεται, ἄντρα μου, ἢ ψυχὴ σου.*

Ταῦτα πράττει καί λέγει ἡ γυνὴ καί εἰς ὅλα τὰ νενομισμένα μνημόσυνα τοῦ ἔτους. Ταῦτα διανέμονται εἰς πτωχὰς οἰκογενεῖας».

Πῶς γίνεται τὸ *καλημέρισμα* τοῦ νεκροῦ τὴν ἐπομένην τοῦ ἐνταφιασμοῦ του; Τί τοῦ πηγαίνουν; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «οἱ συγγενεῖς πολὺν προῶτ' ἔπαιρναν ἕνα πανέρι μεγάλο, γεμάτο φροῦτα, σῦκα, μῆλα κλ. καὶ πῆγαιναν στοὺς νεκροταφεῖο. Ἐκεῖ διάβαζεν ὁ παπᾶς τρισάγιο καὶ μοίραζαν τὰ φροῦτα στοὺς φτωχοὺς».

Ε'. - Μνημόσυνα.

α) Τὰ κατ' ἰδίαν μνημόσυνα.

1. - Κατὰ ποῖα χρονικὰ διαστήματα γίνονται ταῦτα καὶ πῶς διακρίνονται; Π.χ. τὰ *τρίμερα* ἢ τὰ *τρίτα*, τὰ *νάμερα* ἢ τὰ *ἐννιαῖτα* (Γρίζι), τὰ *εἴκοσι* ἢ τὰ *εἰκοσιὰ* (Κίος), τὰ *σαράντα*, τὰ *τριμήνια*, τὰ *ξαμήνια*, τὰ *ἐνιαυτήνια*, τὰ *χρόνια*, τὰ *διπλόχρονα* (Κύθνος), τὰ *τριπλόχρονα* (Νάξος). Γίνεται μνημόσυνον καὶ καθ' ἑκάστην ἐπέτειον τοῦ θανάτου; (τὰ *συναπαντήματα* ἐν Ἰνναχωρίῳ Κρήτης, τὰ *χρονογύρια* ἐν Οἰνίῳ Πόντου).

Ποῖαι ἄλλαι διακρίσεις γίνονται μεταξὺ μνημοσύνων; Π.χ. ἐν Σινασσῶ Καππαδοκίας τὰ μνημόσυνα διεκρίνοντο εἰς μικρὰ (*ἄμωμες*) καὶ μεγάλα, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο *κανίσκια* μὲν, ὅταν διενέμοντο καὶ τροφαὶ εἰς πτωχοὺς, *μνημόσυνα* δέ, ὅταν μόνον κόλλυβα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἔπειτα γεῦμα ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ἐπίσης ἐν Χίῳ λέγεται τὸ μνημόσυνον *ταμιστόν*, ὅταν γίνεται μὲ ζαχαρωτὰ καὶ φαγητὰ.

2. - Πῶς γίνεται ἡ πρόσκλησις εἰς μνημόσυνον; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. «*στὶς σαράντα, στὶς ἑξ μῆνες καὶ στοὺς χρόνους ρογεύουν* στὰ σπιτία *στάρο*», δηλ. μοιράζουν κόλλυβα μ' ἕνα *πιατέλλο* ἀπὸ τὸ καλάθι. *Παρασκευὴ βράδν θὰ ρογέψης τὸ στάρο* γιὰ νὰ ρθουν τὸ *Σάββατο* στοὺς *μνημόσυνον*». Εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «*ἡ σαβανώστρα* στὰ *σαράντα* μοίραζε στὰ σπιτία *κεσεδάκια* μὲ *κολλυβοζούμι* κ' ἔλεγε σὲ ποῖα ἐκκλησία θὰ γίνῃ τὸ *μνημόσυνον*». Ὁμοίως εἰς τὰ Κοτύωρα «*μιὰ γυναῖκα ἢ παιδιὰ μὲ κόλλυβα μέσα σὲ πιάτα ρηχὰ τοῦ φαγητοῦ προσκαλοῦσαν* στοὺς *μνημόσυνον* τοὺς φίλους».

3. - Ποῖον ἐκ τῶν μνημοσύνων τούτων θεωρεῖται μεγάλο μνημόσυνον καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτὸ α) ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ β) ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ; Χοαὶ ὕδατος ἢ οἴνου καὶ προσφοραὶ τροφίμων εἰς τὸν νεκρόν. Ἔστιαις πτωχῶν, ἐλεημοσύναι καὶ ἀγαθοεργίαι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ. Διανομὴ κολλύβων, ἄρτων ἢ γλυκυσμάτων.

Παραδείγματά τινα: Εἰς τὴν Σέριφον «*στὶς* *τρεῖς* *μέρες* ἀπὸ τὸ *θάνατο*

κάνουν ένα πιάτο κόλλυβο, τὸ πᾶνε ἐπάνω στὸν τάφο, τὸ μνημονεύει ὁ παπᾶς καὶ κατόπιν σποῦνε τὸ πιάτο ἐπάνω στὸν τάφο καὶ σκορπίζονται τὰ κόλλυβα, γιὰ νὰ φᾶνε οἱ πεθαμένοι». Εἰς τὴν Τσανδῶ τῆς Θράκης «τὴν τρίτη μέρα πολὺ πρωΐ, πὺν ἀκόμα τὸ ἄστρο εἶναι στὸν οὐρανό, οἱ σπιτικοὶ θὰ πᾶνε στὸ μνήμα νὰ τρισ-αγιαῖσνε. Ἐνάφτουν κεριά, θὰ θυμιάσουν τὸν τάφο ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα μὲ τὴν κεραμίδα τοῦ σπιτιοῦ, θὰ χύσουν τὸ νερὸ τῆς πινάκας ἐπάνω στὸ μνήμα νὰ δρο-οισιῇ ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου, τίς τρεῖς βουῆκες παραχῶνουν ἐπάνω στὸν τάφο καὶ τὴν πινάκα ἀφήνουν μπρούμυτα ἢ τὴν σπάνουν ἐπάνω στὸ μνήμα, καθὼς καὶ τὸ πινάκι, πὺν εἶχε τὸ κρασί». Εἰς τὴν Ἐνασελίτσαν Μακεδονίας «στὶς τρεῖς μέρες τὸ πρωΐ φέρουν στὸ μνήμα πίττα, γλυκό, λαγγίτες καὶ φροῦτα, σταφύλια, ἀπίδια, πορτοκάλια, κυδῶνια κ. ἄ. καὶ τὰ μοιράζουν μεταξὺ τους οἱ γυναῖκες». Εἰς τὴν Ἄδριανούπολιν «τὴν 40ὴν ἡμέραν μετὰ τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μνημόσουνον πηγαίνουν εἰς τὸ μνήμα καὶ ἐπιχέουν ὕδωρ. Πάλαι συνήθιζον νὰ σφαγιαῖσσι θύματα (κουρμπάνια) καὶ νὰ τὰ διανέμουν κατὰ μερίδας μετὰ τῶν κολλύβων καὶ ἄρτου εἰς τὰς οἰκίας». Ὅμοίως εἰς τὴν Σκῦρον «κάνουν καὶ κουρμπάνι, φαῖ μὲ κρέας καὶ ρύζι, καὶ τὸ μοιράζουν στοὺς φτωχοὺς σὲ μονὰ σπίτια (3, 5, 7, 9) γιὰ τὸ σχώ-ριο». Εἰς Ρεῖσοδερε Σμύρνης «στὰ τρίμερα καὶ στὰ νιάμερα κάνανε κόλλυβα, στὰ σαράντα καὶ στὰ ξάμηνα, στὰ νιάμηνα καὶ στὰ χρόνια κάνανε πίττες· ἀραιώναμε μέλι καὶ βουτούσαμε κομμάτια πίττες κ' ἤβγαίναμε στοσιὶ δρόμοι βράδν βράδν, πὺν γύριζεν ἡ ἀργατεία ἀπὸ τῆ δουλειά, καὶ τοὺς δίναμε κ' ἐπαιρναν νὰ σχωρέ-σουν». Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν μνημοσύνων χύνουν οἶνον ἐν-τὸς τῶν τάφων δι' ἐπίτηδες ἀνοιγμένης ὀπῆς. (Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;) Χύνουν οἶνον ἐκ ποτηρίου πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ:

Εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας «στὰ σαράντα βράζανε λεβέτια δλάκερα μὲ στάρι καὶ μὲ φαγητὰ διάφορα, σφάχνανε σφαχτό, μαγειρεύανε φάβα, ρύζι, κάθε λογῆς φαγιά. Στρώνανε τραπέζια ὄξω σὲ πλατώματα καὶ μαζευούτανε ὅλο τὸ χωριό. Ὑστερα δὲν κάνανε τραπέζια, μονάχα φαῖ μοιράζανε στὰ σπίτια. Τώρα δὲ μοι-ράζουνε παρὰ τὸ στάρι». Εἰς τὸ Βλιαχώρι τῆς Ἠπείρου «στὰ σαράντα πηγαίνει ὅλο τὸ χωριό καὶ τρώει, ἕνας ἀπὸ κάθε σπίτι. Καθένας δμως κραταίει καὶ τίς πίττες του καὶ τῆ ρακή του». Εἰς Μουσταφᾶ Πισᾶ κατὰ τὸ μνημόσουνον τῶν σαράντα «ετοιμάζεται τράπεζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας τοποθετοῦνται μία φιάλη μὲ ρακὴν, δύο πινάκια πλήρη φαγητῶν, ἕν βαθὺ πινάκιον μὲ κολλυβόζωμον, σταμνίον πλήρες ὕδατος, προσφορά, κόλλυβα, ἄρτοι, μία πετσέτα καὶ μία πλήρης ἐνδυμασία. Οἱ προσ-κεκλημένοι φέρουν φαγητὰ καὶ ἄρτον καὶ κάθηνται περὶ τὴν τράπεζαν. Ὁ ἱερεὺς ἔρχεται καὶ ψάλλει τὸν Ἄμωμον ἐκτενῶς μετ' Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελίου νεκρω-σίμων, μεθ' ἧ οἰκοδόσποινα προσφέρει εἰς τὸν ἱερέα σταμνίον ὕδατος, ὅστις

ἐκχέει ἕξ αὐτοῦ ὀλίγον ὕδωρ, τὸ αὐτὸ δὲ κάμνουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι, ἐκχέοντες ὕδωρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σταμνίου. Ἡ οἰκοδέσποινα διανέμει τεμάχια ἄρτου καὶ φαγητὰ εἰς τοὺς παρευρισκομένους καὶ προσφέρει εἷς τινα ἕξ αὐτῶν ὀλόκληρον τὴν ἐνδυμασίαν (ὑποκάμισον, ἐσώβρακον, βρακίον, περικνημίδας, ὑποδήματα, ἐπενδύτην, πῖλον, πετσέταν καὶ πρόσφορον). Ἐν μνημονεύεται γυνή, γυναικείαν ἐνδυμασίαν. Εἰς ἄλλον προσφέρει ψάθην, στρώμα, προσκέφαλον καὶ πρόσφορον· εἰς ἄλλον τὴν τράπεζαν μὲ ὅλα τὰ ἐπ' αὐτῆς. Ἐπειτα τρώγουν καὶ φεύγουν οἱ ἐλεθθέντες. Ἐπίσης εἰς τὴν Σινώπην «στὶς ἐννιά μέρες τὸ προῦ πηγαίνουν οἱ συγγενεῖς σὶ τὸ σπιτι τοῦ νεκροῦ καὶ ζυμώνουν ψωμάκια ἐκατοδραμίστικα, τὰ ψήνουν καὶ τὰ ἔχουν τὸ μεσημέρι ἔτοιμα. Ἄλλες μαγειρεύουν, ψήνουν κρέας μὲ ροβίδια, πλάφι, κλ. Τὸ μεσημέρι καλοῦν ὅλους τοὺς φτωχοὺς, μένουν κ' οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι, στρώνουν χάμω ἐπάνω σὶ τὸ χαλί τ' ἀγιοτάφικα πεσίκρια, βάζουν ἐπάνω τὰ φαγητὰ καὶ κρασί μὲ ζάχαρη, καθίζουν καὶ ὅλοι γύρω, παίρνει καθένας τὸ ψωμάκι του (τὸ χλοῦ ψωμί), τὸ κόβει μὲ τὸ χέρι, ὄχι μὲ μαχαίρι, βουτᾶ πρῶτα ἓνα κομμάτι σὶ τὸ κρασί καὶ εὐχεται: Θεὸς σχωρέσοι τονε. Ἄλλο κακὸ νὰ μὴ δῆτε. Καλὴ παρηγοριά».

Γίνονται γεύματα παρὰ τοὺς τάφους κατὰ τὰ μνημόσυνα;

Τί ἄλλο μοιράζεται μετὰ τῶν κολλύβων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὰ μνημόσυνα; Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον μοιράζονται ἀναπάν'μα, τεμάχια ἄρτου τετράγωνα, βουτηγμένα εἰς κρασί ἢ εἰς μέλι, ψυχούδια ἐν Δημητσάνῃ, ἀπαλεριά ἐν Χίῳ, φουγάσα ἐν Τήνῳ, βλογίδια εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου, κουμπανάκια ἐν Ἱεραπέτρῃ, ψυχόπιπτες ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των;

4. - Λειτουργίαι τελούμεναι ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος (ψυχολειτουργία ἐν Ἀραχόβῃ, μακάριση ἐν Ἀρτοτίνῃ, σαραντάρι ἐν Κρήτῃ, συλλειτουργο πολ-λαχοῦ). Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτοτίναν «στὶς μεγάλες σαρακοστάδες φκειάν'νι μακάρισ' (= μεγάλη λειτουργία), φκειάν'νι στάρ', ψ'χούδια (ψωμάκια) πᾶνι στ' ἐκκλησιά καὶ κρασί στ'ς τοῖτοις, ρακί στὰ παγούρια, φασούλια... γιὰ σχώριου». Σαραντάρι ἐν Κρήτῃ εἶναι 40 λειτουργίαι εἰς τὴν σειρὰν «γιὰ νὰ μνημονεύουνε τὰ πεθαμένα», Σαββατόχρονο δὲ εἰς τὴν Νάξον ἡ ἐπιμνημόσυνος λειτουργία, ἡ τελουμένη κάθε Σάββατον ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τινός.

5. - Μνημόσυνα τελούμενα ἐκτίκτως κατόπιν ἐνυπνίου ἢ ὄπτισις. Πρὸβλ. τὰς φράσεις Κοτυωριτῶν τοῦ Πόντου: «ὁ σχωρεμένον ὁ πάππο μ' ἐροματιάσέ με» ἢ «ἴστεα ἐκάθουμνε κ' ἔπλεκα ἢ σχωρεμέντσα ἢ μάννα μ' ἔρθεν σ' ὀμμάτιά μ' ἀπάν' ἢ ἐφάνθε με».

6. - Πρόνοια περὶ τελέσεως μνημοσύνων καὶ κολλύβων, περὶ ἀμοιβῆς ἱερέων κλπ. ἐξόδων ἐν διαθήκαις. Πρὸβλ. τὰ ἱκανὰ ἐν διαθήκαις Χίου, τὸ ψυχομοίρι ἢ ψυχομεριδίου Κύθνου, γιὰ τὸ μακάριον Τήνου κλ.

β') *Γενικά μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν ψυχῶν (Ψυχοσάββατα).*

1. — Ποῖα εἶναι τὰ Σάββατα τῶν ψυχῶν; Εἶναι τὰ Σάββατα τῶν Ἀπόκροω ἢ τὰ πέντε πρῶτα Σάββατα τῆς Μεγ. Σαρακοσιῆς; Ποῖον ἐξ αὐτῶν θεωρεῖται τὸ κατ' ἔξοχὴν Σάββατον τῶν ψυχῶν;

2. — Ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Ψυχοσαββάτων (τὰ Ψυχοπαράσκευα) ἐπὶ τῶν τάφων ἢ κατ' οἶκον; Π.χ. κάμνουν κόλλυβα καὶ προσφορὰς διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Σαββάτου καὶ διὰ τὸ μνημα. Εἰς τὴν Θράκην «μαγειρεύουν ριζόγαλο (κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα τῆς Ἀποκριᾶς) ἢ φασούλια καὶ λαθύρι, βάζουν μαῦρο πιπέρι καὶ μοιράζουν στὰ σπίτια γιὰ σχώρεση στὰ πιάτα. Θὰ πᾶνε καὶ στὴν ἐκκλησίαν κρασί καὶ τὸ μεριδοχάρτι». Εἰς τὴν Μάνην τὴν παραμονὴν τοῦ Ψυχοσαββάτου χύνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι κρασί καὶ νερὸ ἢ θέτουν ψωμί, κερὶ, σπερνὰ καὶ συγχρόνως χύνουν κρασί καὶ νερό». Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο;

3. — Ποῖα ἡ ὀνομασία τῆς ἱεροτελεστίας, ποῦ γίνεται κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα; (Συλλειτουργο, δωδεκαλείτουργο ἢ σκουτέλι, σαραντάρη ἢ σαρανταλείτουργο κλ.). Ποῖαι αἱ συνήθειαι κατὰ τὰ Σάββατα ταῦτα; Π.χ. εἰς τὴν Χίον τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς «μοιράζουν εἰς τὴν γειτονίαν λαγάνες μὲ τυρὶ καὶ κρασί, γιὰ νὰ μακαρίσουν τὰ πεθαμένα». Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν μοιράζουν τὴν κρασοφυλιά, δηλ. τεμάχια ἄρτου σχήματος ρόμβου, ἐπιχρισμένα μὲ μέλι καὶ κανέλλαν καὶ διαβροχόμενα δι' οἶνον.

4. — Ποῦ τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς λέγεται τοῦ Ρουσαλιοῦ καὶ πῶς ἐορτάζεται; Ποῖαι δοξασίαι περὶ ψυχῶν ἀναφέρονται εἰς τὸ Σάββατον τοῦ Ρουσαλιοῦ; Ποῦ τὰ Ρουσαλία γίνονται τὴν ἐβδομάδα τῆς Διακαινησίμου καὶ ποῖαν ἡμέραν ταύτης; Γίνεται τότε καμία πανήγυρις ἢ ἐπικρατοῦν ἔθιμα ἰδιάζοντα; Π.χ. εἰς τὸ Κωσταραζί Καστορίας «τῆς Πεντηκοστῆς σκύβουν στὴν ἐκκλησίαν, γονατίζουν, γιὰτι περνοῦν οἱ πεθαμένοι. Πρέπει νὰ σκύβουν μὲ κλεισμένα τὰ μάτια βάζουν στὰ μάτια φύλλα ἢ τριαντάφυλλα, γιὰ νὰ μὴ βλέπουν καθόλου· ἐπειδὴ, ἂν τὴν ὥρα, ποῦ περνοῦν οἱ πεθαμένοι, ἔχουν ἀνοιχτὰ τὰ μάτια, τοὺς γνωρίζουν, κλαῖνε καὶ λυπιοῦνται καὶ δὲ θέλουν νὰ πᾶνε μὲ τοὺς ἄλλους στὴ σειρά». Εἰς τὴν Φράγκαν, συνοικισμὸν ποιμένων παρὰ τὸ Αἴγιον, «ἡ ἐορτὴ τῶν Ρουσαλιῶνε ἐορτάζεται τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς οὕτω: Συναθροίζονται οἱ κάτοικοι ἀπὸ πρωῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κομίζοντες τυρὸν καὶ κρέατα ἐψημένα κατατεμαχισμένα, ἐν οἷς καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ σφαγέντος θύματος, ἰδίᾳ ἀρνίου, καὶ αὕτη ἐψημένη. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱεροτελεστίας ἐξέρχονται οἱ ἐκκλησιασθέντες καὶ κάθηνται ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας κατὰ σειράν καὶ κατὰ ἡλικίαν. Αἱ γυναῖκες τότε διανέμουν τὰ τεμάχια τοῦ κρέατος ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ ἱερέως, εἰς τὸν ὁποῖον δίδουν τὴν κεφαλὴν, εἰς δὲ τὸν κατόπιν τοῦ ἱερέως καθήμενον βοηθὸν αὐτοῦ ἢ

ψάλτην δίδουν τὴν πλάτην. Κατόπιν ἄρχεται ἡ διανομὴ τοῦ τυροῦ». Ἐὰν ἠκολούθει χορὸς ἢ διασκέδῃσις δὲν ἐνεθυμεῖτο ὁ ἀνακοινώσας τὰ ἀνωτέρω (Λαογραφ. Δ', 324). Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται ἡ ἐορτὴ αὕτη; Ποία ἡ ἔννοια τῆς φράσεως: «*Τοῦ Ρουσαλιοῦ τὸ Σάββατο ποτὲ του νὰ μὴν ἔρθῃ*» καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως κάθε ἐργασίας κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα;

5. — Σκοπὸς καὶ ὠφέλεια τῶν μνημοσύνων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ. Π.χ. «*Εὐτοῦνα πᾶνε κανίσκια στὸ Θεό. Τὰ παίρνει ὁ ἄγγελος καὶ τὰ πάει στὸ Θεό, γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ.*» Ἄμα δὲν τοὺς κἀνης στᾶρι καὶ λειτουργία, ἔρχονται στὸν ἕπνο σου καὶ σοῦ τὰ ζητᾶνε» (Κορώνη). «*Τὸ στᾶρι τὸ βράζουν, γιὰ νὰ χτυπήσῃ ὁ ἄχθος ἀπάνω στὸ Θεό*» (Καστορία). Εἰς τὴν Κυδωνίαν τὰ σαράντα γίνονται 2-3 μέρες πρὶν, «*γιὰ νὰ πάῃ τὸ κόλλυβο στὸν ἄλλον κόσμον, πρὶν ἀπὸ τὸ νεκρό. Γιατὶ ὁ νεκρὸς γυρίζει 40 μέρες κι ἀπάνω σὲ 40 πάει στὸν ἄλλον κόσμον καὶ βρίσκει τὰ κόλλυβα*». Ἐὰν περνοῦσαν οἱ κανονισμένες ἡμέρες (3, 9, 40), χωρὶς τὸ μνημόσυνο, ὁ πεθαμένος θὰ *ἔπαιρνε κι ἄλλον σπιτικό του στὸν τάφο*» (Κοτύωρα).

γ') **Κοινὴ ἔξοδος ἐπὶ τοὺς τάφους κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς** (Χριστοῦγεννα, Πρωτοχρονιά, Μεγ. Παρασκευὴν, Πάσχα, τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ Σταυροῦ).

Δεήσεις (τρισάγισμα) ἐπὶ τῶν τάφων, χοαὶ καὶ προσφοραὶ τροφῶν εἰς τοὺς νεκροὺς ἢ εἰς πτωχοὺς. Π.χ. εἰς Ρεϊσοδερε Σμύρνης «*κάθε Μεγάλῃ Παρασκευῇ καθένας πὸν εἶχε πεθαμένα ἔκανε ἕνα στεφάνι, ἔπαιρνε καὶ μιὰ λαμπάδα μεγάλη μὲ κορδέλλα καὶ πασίναμε στὰ μνήματα καὶ ὄσον ὥρα λένε τὰ μοιρολόγια τοῦ Χριστοῦ, ἐμοιρολογούσαμε κ' ἐμεῖς, καθένας τὸ νεκρὸ του*». Εἰς τὴν Νίσυρον «*τὸ Μέγα Σάββατον λίαν πρῶτ' κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἐπιταφίου στολίζουν τὸν (ὑποτιθέμενον) νεκρὸν μὲ τὰ ἐναπολειφθέντα αὐτῷ ἐνδύματα ἔν τι κεντρικωτέρῃ ὁδῷ, δι' ἧς μέλλει νὰ διέλθῃ ὁ Ἐπιτάφιος. Πέριξ τοῦ ὑποτιθεμένου νεκροῦ μητέρα, ἀδελφαὶ καὶ πολλαὶ ἄλλαι γυναῖκες συγγενεῖς μοιρολογοῦν*». Εἰς τὴν Καστανιὰν τῆς Λακεδαιμόνος «*πλεῖστοι οἰκογένειαι μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, παραλαμβάνουσαι μεθ' ἑαυτῶν φά πασχαλινά, τυρὸν καὶ ἄρτον, μεταβαίνουν εἰς τὸ κοιμητήριον καὶ ἀποθέτουσι ταῦτα ἐκάστη ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἰδίων αὐτῆς οἰκείων. Τὰ τρόφιμα ταῦτα συλλέγουσιν ὕστερον πτωχοὶ καὶ παιδιά*». Εἰς χωρία τινὰ τῆς Μάνης τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα γίνονται τὰ λεγόμενα *παραστασίματα*: οἱ ἱερεῖς ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς στολάς, προηγουμένων σταυρῶν, οὓς φέρουν οἱ λεγόμενοι *σταυροφόροι* (οὗτοι δ' εἶναι οἱ συγγενεῖς τῶν νεωστὶ ἀποθανόντων), καὶ σημαιῶν καὶ πολλοῦ πλήθους παρακολουθοῦντος, πορεύονται εἰς τὰ νεκροταφεῖα καὶ κάμνουν δεήσεις ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων. Τὰ ἐπὶ τῶν τάφων ἄβγά, τὰ ὁποῖα θέτουσιν οἱ συγγενεῖς, λαμβάνουσιν οἱ

ίερείς και οί σταυροφόροι». Εἰς τὴν Θράκην «ξημέρωμα τῆς Ἀναλήψεως πηγαίν'νε στὸ νεκροταφεῖο καὶ ρίχνουν ἐπάνω στοὺς τάφους ἓνα μαστραπᾶ νερό, δροσιὰ γιὰ τίς ψυχές. Ὅλοι τῆς Ἀναλήψεως θὰ κάν'νε γαλατόπιτες· τίς πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τίς προσφέρουν ὑπὲρ τῶν νεκρῶν». Εἰς τὰ Κοτύωρα «τὸ Σάββατο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (τ' ἀεπνευμάτονος) πηγαῖναν οἰκογενειακῶς στὰ νεκροταφεῖα μὲ φαγώσιμα ἀπὸ τὸ πρωῖ καὶ διημέρευαν ἐκεῖ». Περιγραφὴν νεκροδείπνων ἐν νεκροταφεῖῳ Κων/πόλεως τὴν 14 Σεπτεμβρίου βλ. ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ 1926 σ. 131 κέ.

δ') Τὰ κόλλυβα καὶ ὁ κολλυβόζωμος.

1. — Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι των καὶ ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των: Σπερνὰ ἢ κουκκιά ἐν Καλαβρύτοις, μπουλία, συχώρια καὶ σπερνὰ ἐν Ἀρκαδίᾳ, σχωρέτια παρὰ Σαρακατσαναίοις, πικρὰ ἐν Σίφνῳ· κολλυβόζωμο (Εὐβόια), κολλυβόχ'λε (Σκύρος), τὸ ψυχὸ (Κυδωνία) κλ. Ἐν Σιγῇ τῆς Βιθυνίας «πλύνουν τὸ σῆνον τρία νερὰ καὶ τὸ παστρεύουν τρεῖς φορὲς, κατόπιν τὸ στήνουν καὶ βράζ'εν τὸ πρωῖ τὸ στραγγίζουν σ' ἓνα πανέρι καὶ τὸ περχνουν μὲ κρύο νερὸ γιὰ δροσιὰ τῆς ψυχῆς. Ὑστερα ἀνάβουν τὸ κερί, βάζουν λιβάνι στὸ λιβανιστήρι καὶ ἔπειτα τ' ἀπλώνουν σ' ἓνα τραπέζι ἢ καὶ χάμω πάνω σ' ἓνα παννὶ καὶ κάνουν τρεῖς μετανοίες καὶ παρακαλοῦν νὰ συχωρεθοῦν οἱ ψυχές. Ὑστερα ἐτοιμάζουν τὸ κόλλυβο μὲ τὴ ζάχαρη ἀνακατεύουν καὶ καρύδ', ἀλεύρι καρβουρισμένο στὸ φούρνο, ρόδι, ἀμύγδαλα, καρύδια, σταφίδες, κουκουνάρια, ζαχαράτα» κλπ. Εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «τὸ κόλλυβο ποὺ βράζει δὲν τὸ σκεπάζ'νε, γιὰ νὰ πάγ' ὁ ἀχνὸς στὶς ψυχές. Ὑστερα στρῶνε θλιμμένο τραπέζι καταγῆς καὶ φιλεῦνε ὅσες εἶναι ἐκεῖ, γιὰ νὰ δῶσνε σχώρεση στὰ πεθαμένα». Εἰς τὴν Κορώνην «στὶς ὀχτὼ μέρες τὸ μεσημέρι, σὰ βράση τὸ σῆνον, τὸ ἀπλώνουν. Ἐχουν ἐπάνω σ' ἓνα μεγάλο τραπέζι στρωμένο ἓνα σεντόνι καὶ ἀπλώνουν τὸ σῆνον. Τὸ κάνουν σὰν ἄνθρωπο, χωρίζουν χέρια, πόδια, κεφάλι, καρφώνουν κ' ἐπάνω στὸ κεφάλι ἓνα κερί ἀναμμένο καὶ ὕστερα κάθονται γύρω καὶ τὸ μοιρολογᾶνε, σὰ νὰ εἶχανε τὸν πεθαμένο μπρὸς τους. Σὰν τελειώσῃ τὸ μοιρολόγι, συγυρᾶνε τὸ σῆνον: βάνουν μέσα σταφίδες, μαϊντανό, κανέλλα, ροῦδιές κτλ. Στὶς σαράντα γίνεται τὸ μεγάλο μνημόσυνο. Πρέπει νὰ γίνων σαράντα πατήματα, (δηλ. μὲ τὴν σφραγίδα τῆς προσφορᾶς)· γι' αὐτὸ πλάθουν σαράντα προσκομιδάκια καὶ τὰ μεράζουνε σὲ σπῖτια φτωχικά, ποὺ νὰ ἔχοννε μικρούλια ποῦναι ἀγγελουδάκια. Στέλνουνε καὶ στὸ νεκροθάφτη ἓνα πιάτο κόλλυβα καὶ τὸ προσκομίδι του». Ὅταν ἡ νοικοκυρὰ ἐτοιμάξῃ κόλλυβα διὰ τίς ψυχές, θέτει χωριστὰ μέρη ὀνοματισμένα εἰς τὸν καθένα, προφέρουσα ἐκάστου νεκροῦ τὸ ὄνομα:

Εἰς τὴν Χίον μέρος ἀπὸ τὸ σῆνον τὸ βράζουν πολὺ, ρίχνουν μέσα καὶ σταφίδες, κωπανισμένα ἀμύγδαλα, καρύδια, μέλι καὶ ζάχαρη, ἀνακατεύουν καὶ

ὀλίγο ἀλεύρι καὶ ὅλα ψήνονται μαζί καὶ γίνονται χυλός. Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν Παρασκευὴν πρῶτ' τῶν Ψυχῶν ἔσμιγαν οἱ συγγενεῖς, 4-5 νοικοκυρές, ἔβαζε καθεμία λίγο σιτάρι κ' ἔψηναν μαζί τὰ κόλλυβα' μὲ τὸ ζουμί ἔκαναν τὸ ψυχό: ἔβαζαν μέσα ζάχαρη, ἀλεύρι, καρύδια, κουκουνάρια καὶ γίνονταν πηχτό».

Πότε καὶ εἰς ποίους μοιράζεται ὁ χυλός τῶν κολλύβων;

2. - Ὁ δίσκος τῶν κολλύβων καὶ ὁ στολισμὸς αὐτοῦ. Ποῖα δοχεῖα μεταχειρίζονται διὰ τὰ κόλλυβα καὶ πῶς λέγονται κατὰ τόπους; Π.χ. *νάφος* ἐν Ἀμοργῷ λέγεται μεγάλη ξυλίνη λεκάνη, μονοκόμματη, ἐντὸς τῆς ὁποίας θέτουν τὰ κόλλυβα. Ἐν Ρόδῳ διὰ τὰ κόλλυβα μεταχειρίζονται χαλκίνοις ταβάδες, οἱ ὁποῖοι λέγονται *νοχιοί* ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀπεικονίζονται ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐα, τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ὁ Ἄδης. Ἄλλοῦ τὰ κόλλυβα τὰ μεταφέρουν εἰς ἕνα πανέρι ἢ κάνιστρον, τὸ ὁποῖον εἰς μερικά μέρη «*ντύνουν ἀπόξω μὲ παννὶ ἄσπρο, ἂν εἶναι νέος ὁ πεθαμένος, ἢ μὲ μαῦρο, ἂν εἶναι ἠλικιωμένος*». Εἰς τὴν Καλλιόπολιν «ἡ ζωγραφία τῶν κολλύβων λέγεται *στόρισμα*: καθεὶς ἐκ τῶν παρισταμένων θέτει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν κολλύβων ζάχαριν χρωματισμένην, μὲ τὴν ὁποίαν στέλλει εἰς τὸν πεθαμένον *χαιρετίσματα*».

3. - Τὰ ζωντανὰ κόλλυβα ἢ σπερνά, ποῦ στέλλουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὰς ἑορτάς, διὰ νὰ μνημονευθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἑορτάζοντος. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Δωρίδα κ. ἄ. «τὰ σπερνά γὰρ τοὺς ζωντανοὺς τὰ βάνουν δεξιὰ τῆς ὥραίας Πύλης, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας· γὰρ τοὺς πεθαμένους τὰ συχώρια τὰ βάνουν ἀριστερά, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

ε') *Μεριδοχάρτι ἢ ψυχοχάρτι ἢ ἀναματολόι.*

Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «εἶχαν ἕνα τετραδιάκι μικρὸ μ' ἕναν σταυρὸ ἀπέξω κ' ἔγραφαν μέσα τὰ ὀνόματα τῶν πεθαμένων ὅλης τῆς οἰκογενείας. Τὸ εἶχαν φυλαμένο στὸ εἰκονοστάσι. Ἄμα ἦτανε καμιά ἡμέρα τῶν νεκρῶν ἢ εἶχαν λειτουργία, ἔπαιρναν καὶ τὸ ἀναματολόι, τὸ ἔδιναν στὸν παπᾶ κ' ἐμνημόνευε τὰ πεθαμένα». Ὑστερα τὸ ἔπαιρναν πίσω καὶ τὸ φυλάγανε στὸ εἰκονοστάσι».

ς') *Ψυχοκέρι ἢ νεκροκέρι.*

Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Π.χ. εἰς τὴν Χαλκίδα «ὄσες ψυχὲς λείπουν ἀπὸ τὸ σπιτί, ὄσους γράφουν δηλ. στὸ ψυχοχάρτι (τὸ ρουνό, τὴ ρουνά, τὸν πατέρα, τὴ μητέρα κλπ.), τόσες μπαμπακερὲς κλωστὲς διάζονται, ὅπως διάζονται τὸ παννί, καὶ κάθε μιὰ τὴν ὀνοματίζουν: αὐτὴ εἶναι τοῦ πατέρα, αὐτὴ εἶναι τῆς μάνας κτλ. Ὑστερα ὅλες μαζί τις κλωστὲς αὐτὲς τις στρίβουν καὶ τις βουτοῦν σὲ ἀναλυμένο κερὶ καὶ κάνουν ἕνα τουπάκι (κουβάρι) ὡς μισὴ ὀκά, τὸ ψυχοκέρι».

Αὐτὸ τὸ ψυχοκέρι τὸ ἀνάβουν στὴν ἐκκλησία σὲ ὄλους τοὺς ἐσπερινούς καὶ τὲς ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, μὰ καὶ κάθε φορὰ πού θὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία τὸ παίρνουν μαζί τους καὶ τὸ ἀνάβουν, ἢ ἂν μείνουν σπίτι τους τὴν ὥρα τοῦ ἐσπερινοῦ, τὸ ἀνάβουν μπρὸς στὸ εἰκονοστάσι καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ κάψῃ ὡς μία σπιθαμὴ ἐπάνω - κάτω καὶ ὕστερα τὸ φυλάνε». Εἰς τὴν Ὑδραν τὴν Μεγ. Πέμπτην καὶ τὴν Μεγ. Παρασκευὴν «ὄλα τὰ σπῖτια στέλνουν ἀπὸ μιὰ λαμπάδα γιὰ τὲς ψυχές πού ἔχει τὸ καθένα τους». Εἰς τὴν Κορώνην «ὄταν ἀνάβουν τὸ κερί τους ἀπὸ τ' ἅγιο φῶς, ὅσοι ἔχουν πεθαμένο, πηγαίνουν καὶ ἀνάβουν κι ἀπὸ ἓνα κερί γιὰ κάθε πεθαμένο μπροστὰ στὸ Χριστό, γιὰ νὰ κάνη κι αὐτὸς Ἐνάσταση στὸν Κάτω κόσμῳ».

ς') Πένθη.

α') *Τὸ πένθος τῶν οικείων. Ἐκδηλώσεις καὶ διάρκεια πένθους.*

1. - Ἐνδείξεις πένθους περὶ τὴν κόμην καὶ τὴν στολήν. Ποῦ συνηθίζεται (ἢ συνηθίζεται) ἡ σύζυγος, ἡ μητέρα καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ νεκροῦ ν' ἀποκόπτουν τὴν κόμην των, νὰ μὴν ἀλλάσσουν ἀσπρόρουχα ἐπὶ ἓν ἔτος ἢ ἐπὶ 40 ἡμέρας, νὰ φοροῦν ἀνάστροφα τὰ φορέματά των ἐπὶ τινὰς ἡμέρας; Π. χ. εἰς Ρεῖσοδερε Σμύρνης (ὡς καὶ εἰς Σφακιὰ καὶ Κοτύωρα), μόλις «πέθαιναν ὁ ἄνθρωπος, ἂν ἦτανε νέος, ἢ χήρα γυναῖκα του ἢ ἡ μάνα του ἠκόβανε τὰ μαλλιά τους. Ἀκόμα, ἂμα ἦτανε νέος, ἠβάφανε πονκάμισο καὶ βρακιὰ καὶ τὰ φοροῦσανε τρία χρόνια. Βάφανε μαῦρα καὶ τὰ τραπεζομάντηλα καὶ τὰ μπαουλοσκεπάσματα». Εἰς τὸ Γαοδίκι Λαρίσης (ὡς καὶ εἰς τὰ Σφακιὰ) οἱ ἄνδρες φοροῦν 40 ἡμέρας ἀνάποδα τὰ φορέματά των, ὕστερα μαυροφοροῦν. Εἰς τὴν Σκῦρον «τὰ παλιὰ χρόνια οἱ γυναῖκες δὲν ἀλλάζαν ἓνα χρόνο γιὰ θλίψη, τώρα τὸ φυλάνε μόνο 40 μέρες. Οἱ ἄντρες σὴ θλίψη φοροῦνε τὸ μαντήλι μαουλίκα (= γυναικεῖα, δηλ. διπλωμένο τριγωνικὰ καὶ δεμένο κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι)». Τοῦναντίον εἰς τὴν Ἐπάνω Σκάλαν τῆς Θεσπρωτίας αἱ γυναῖκες πού πενθοῦν φοροῦν τὸ σιγγούρι ἀνάποδα καὶ δένουν ἔτσι τὸ μαντήλι, ὥστε ὀλόκληρος ἡ κεφαλή των μένει ἀκάλυπτος, δηλ. τὸ δένουν ὡς ζώνην περὶ τὸ μέτωπον, σχηματίζουσι ὀπισθεν κατὰ τὸ ἰνίον κόμβον, ἐκ τοῦ ὁποίου κατέρχονται τὰ ἄκρα. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν κηδείαν φοροῦν «τὰ πιὸ καλά τους ρούχα, ἔστω καὶ ἂν εἶναι πολὺχρωμα, καὶ εἰς τὸ κεφάλι θὰ βάλουν ἀπαραιτήτως ἄσπρο φρονίτσι. Ἀπὸ αὔριο ὁμως τὰ βᾶφουν ὄλα ἴσαμε τρία χρόνια». Εἰς τὴς Καρυὺς Καβακλί, «ἡ χήρα παρακολουθοῦσα τὴν κηδείαν (τοῦ ἀνδρός της) ἐνδύεται νυμφικῶς καὶ στολιζεται δι' ἀνθέων».

2. - Ἄλλαι ἐνδείξεις πένθους. Πένθος εἰς τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ (τὸν

καθρέπτην, τὰς εἰκόνας καὶ φωτογραφίας), τὴν ἀλληλογραφίαν κλπ. Εἰς τὴν Ὑδραν «μπογιατίζουτε μαύρη τὴν δξώπορτα καὶ τὸν τοῖχο τοῦ δρόμου σὲ ὕψος ἑνὸς μέτρου τοῦλάχιστον». Ὅμοιος εἰς τὴν Ἰκαρίαν βάφεται ὅλη ἡ οἰκία ἐξωθεν μαύρη ἢ τοῦλάχιστον χαράσσεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῆς ὄψεως ταινία μαύρη. Εἰς τὴν Σκῦρον «ὡς νὰ περάσουν τρία χρόνια, δὲν ἀσβεστῶνουν καὶ δὲν ἀποσαίρουν τὰ σπίτια καὶ ὅσο βασιῶ τὸ πένθος σκεπάζουν τοὺς καθρέφτες». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ γράμμα πὸν θὰ στείλουν καίουν τὴν ἄκρη τοῦ χαρτιοῦ καὶ τοῦ φακέλου». Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ κόπτουν οἱ πενθοῦντες τὴν χαιτὴν τῶν ἵππων των;

3. - Διάρκεια πένθους. Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «οἱ χαροκαμένους ἕνα χρόνο δὲν βγαίνουν πονθενά, οὔτε στὴν ἐκκλησία δὲν πήγαιναν κ' ἕνα χρόνο τίς μεγάλες γιορτές, Χριστούγεννα, Ἀρχιχρονιά, Πάσχα, δὲν κάνανε χριστόψωμα, οὔτε γλυκά, οὔτε κολλίκια τὸ Πάσχα. Τὰ μαῦρα τὰ φοροῦσαν τρία χρόνια. Σαράντα μέρες οἱ χαροκαμένους δὲν ἔτρωγαν κρέας, μόνον ψάρι, γιατί ἔλεγαν πὼς τρῶνε τ' ἀπεθαμένους τὰ κρέατα».

β') Συμμετοχὴ γειτόνων καὶ φίλων εἰς τὸ πένθος. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί.

Π. χ. εἰς τὰ Σφακιά οἱ ἔξω τῆς οἰκογενείας συγγενεῖς «κιτρινοβάφουν τὴν στολήν των». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γυναῖκες ἡλικιωμένες, φίλες ἢ γειτόνισσες, μένανε καὶ κοιμόντανε μὲ τὴ χήρα, πὸν πενθοῦσε, ἑννιά μέρες τοῦλάχιστον, γιὰ νὰ τὴν παρηγοροῦν καὶ νὰ τῆς κρατοῦν συντροφιά». Εἰς τὰς Κυδωνίας «κ' οἱ γειτόνισσες 40 μέρες δὲν πήγαιναν στὴν ἐκκλησία. Καὶ τίς γιορτές, πὸν οἱ χαροκαμένους δὲν κάνουν γλυκά οὔτε βασιλόπιττα, τοὺς πηγαίνουν ἀπέξω οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι».

Ζ') Τελευτὴ παίδων.

α') Συνήθειαι κατὰ τὴν θανάτῃν καὶ τὴν κηδείαν βρέφους ἢ νηπίου.

Π. χ. εἰς τὴν Ἠπειρὸν «ἄμα πεθάνῃ μωρό, τὸ παίρνει ἢ γονὰ καὶ τὸ πάει στὴν ἐκκλησία καὶ ἀπὸ κεῖ πάλι μόνῃ τῆς στὸ νεκροταφεῖο καὶ τὸ θάφτει ὁ παπᾶς». Εἰς τὴν Μεθώνην «σὲ μικρὸ παιδί, ἂν τύχη καὶ πεθάνῃ, οὔλα τὰ ἔξοδα, ροῦχα, κεριά, παπάδες, εἶναι τοῦ ρουνοῦ. Λένε πὼς πάει τὸ παιδάκι καὶ τοῦ ετοιμάζει τὴ θέση του στὸν παράδεισο».

β') Γίνεται μνημόσυνον δι' ἀποθανόν νήπιον; Π. χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἄμα πέθανε μικρὸ παιδί, δὲν τοῦ ἔκαναν μνημόσυνα. Μονάχα στὰ σαράντα ἔκαναν ψωμάκια μικρά, τὰ σφράγιζαν μὲ τὸ σουφραῖστο (· σφραγίδα) καὶ τὰ μοίραζαν στὰ παιδιά. Ἀυτὰ ἦταν τὰ λειτουργούδια».

γ') Ἀνακομιδὴ. Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «τὰ πρῶτα παιδιά κάθε οἰκογενείας,

δταν τὰ θάψουν, δὲν τὰ ξεθάφτουν, γιὰ νὰ κρατᾶν τὴν πλάκα τους καὶ νὰ μὴν πάρουν καὶ ἄλλα παιδιὰ τῆς οἰκογενείας στὴ μαύρη γῆ».

Η') Τελευτὴ ἱερέων.

Ποῖοι ἐνδύουν τὸν ἱερέα καὶ εἰς ποίαν στάσιον τὸν θάπτουν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα πεθάνη παπᾶς, μπαίνουνε μέσα τρεῖς παπάδες καὶ τὸν ἀλλάζουνε. Κλειοῦνε δὲν κάνει νὰ μπῆ κανεὶς ἄλλος· δὲν κάνει νὰ τὸν δῆς πεθαμένο. Τὸν κηδεύουν σκεπασμένο». Εἰς μερικὰ χωριά τῆς Κρήτης «ἅμα ετοίμαζαν τὸ νεκρό, ἔπιαναν γύρω του οἱ ἐφτά παπάδες κ' ἡ παπαδιὰ μπροστὰ καὶ ἔκαναν τὸν «ἀγγελικὸ χορό». Ἐψάλλαν τὰ εὐλογητάρια καὶ σήκωναν τὸν παπᾶ μὲ τὴν καρέκλα τέσσερεις παπάδες». Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πρῶτα χρόνια τοὺς παπάδες τοὺς θάφταν καθιστοὺς. Τώρα ρωτοῦν τὴν παπαδιὰ, ἂν θὰ ξαναπαντρευτῆ ἂν πῆ ναι, τὸν θάφτουν ἴσιο, ὅπως καὶ τοὺς κοσμικοὺς· ἂν πῆ ὄχι, τὸν θάφτουν καθιστό, ὅπως τὸν δεσπότη». Ὅμοίως εἰς τὴν Ἄδριανούπολιν καὶ τὴν Ἀνασελίτσαν, «ἂν ὁμως ἡ παπαδιὰ ἀργότερα ἀλλάξῃ ἰδέα καὶ πάρῃ τὴν ἀπόφαση νὰ παντρευτῆ, πρέπει νὰ πάῃ στὸ μνήμα καὶ νὰ τὸ κλωτσοῦσῃ τρεῖς φορές. Ἔτσι ὁ παπᾶς ξεθροιάζεται».

Θ') Ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων.

(Τὸ ξέχωμα ἢ ξεχωμάτισμα, τὰ ξεχώσματα, τὸ ξεχώνιασμα).

1. — Μετὰ πόσα ἔτη καὶ κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ ἀνούρεξις τοῦ τάφου; Αἱ σχετικαὶ περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν δοξασῖαι. Π.χ. εἰς τὴν Ὑδραν ἡ ἀνακομιδὴ γίνεται ἢ «στὰ τρία ἢ στὰ πέντε χρόνια. Προτιμᾶνε δὲ ἡμέρα Σάββατο, γιὰτὶ λένε πὼς τότε ἔχουνε οἱ ψυχῆς πὺδ ἀνάπαυση». Εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας «ξεχώνουν στὰ δυὸ χρόνια, στὰ τρία τὸ πολὺ. Δὲν κάνει νὰ μπῆ στὰ τέσσερα μὲ κανέναν τρόπο. Καμπόσοι τοὺς βγάζουν καὶ στὸ χρόνο ἐπάνω, γιὰτὶ λένε πὼς, ἅμα ἔχη κανεὶς καλὴ ψυχὴ, λειώνει γλήγορα κι ὅσο μένει μέσ' στὴ γῆς τότε βαραίνει τὸ χῶμα, πού τὸν πλακώνει». Τοῦναντίον εἰς Τσανδῶ Θράκης τοὺς ξεχωματίζουν στὰ ἐπτὰ χρόνια τὸ Σάββατο μετὰ τὸ μεσημέρι». Θεωρεῖται ἀπαραίτητος ἡ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων καὶ διατί;

2. — Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ἀνούρεξιν τοῦ τάφου. Π.χ. εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην, «δταν ἀνοίγουνε τὸ μνήμα, παίζει πρῶτα ὁ παπᾶς τέσσερεις σκαπεθιές. Ὅποιος θέλει νὰ θωρῆ τσ' ἀποθαμένους (δηλ. τίς ψυχῆς τῶν νεκρῶν) πιάνει ἀπὸ τὴν πρώτη σκαπεθιά τοῦ παπᾶ μιά χουφθιά χῶμα καὶ τὸ ρίχτει μπροστὰ του ἢ πίσω του».

3. - Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὁσίων. Ποῦ ἀποτίθενται τὰ ὁσῖα; Εἰς τὸ ὁστεοφυλάκιον (κοκκαλίστρα ἐν Ἀβίᾳ Μάνης) ἢ ἐπαναθάπτονται εἰς τὸν τάφον;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Τσανδῶ Θωράκης «οἱ συγγενεῖς τὸ Σάββατο μετὰ τὸ μεσημέρι παίρνουν τὸν παπᾶ καὶ πᾶνε στὸ κοιμητήριον, δίνε τρισάγιο καὶ τὸν ξεχωματιάζνε. Πλένουν τὰ κόκκαλα μὲ κρασί καὶ τὰ βάζουν σὲ πανέρι σκεπασμένο μὲ ἄσπρο μπόγο καὶ τὰ πᾶνε στὸ σπῖτι. Συγγενεῖς καὶ γειτόνοι πᾶνε ἐκεῖ κεριά, λουλούδια, θυμιάμα, ὅπως καὶ στὸν νεκρὸ καὶ κάνουν κόλλυβα. Τὸ βράδυ τρεῖς, τέσσερεις γυναῖκες παίρνουν τὸ πανέρι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τ' ἀφήνουν ἔξω ἀπ' τὰ Δημόθυρα, μπροστὰ στὴν καντήλα τοῦ Χριστοῦ· θὰ κοιμηθοῦν μιὰ βραδεῖα στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τὸ πρωτὶ μετὰ τὴν λειτουργία τὰ κάμνε κηδεῖα. Ὁ παπᾶς φορεμένος θὰ τὰ διαβάση καὶ μὲ τὰ εξαπτέρυγα, τίς ψαλμοψῶδες καὶ μὲ ὄλο. τὸ πλῆθος θὰ πᾶνε στὸ νεκροταφεῖο καὶ θὰ τὰ ταφιάσνε στὸν ἴδιο τάφο. Θὰ μοιράσνε καὶ κόλλυβα καὶ ψωμί». Εἰς τὸ Χατζηγύριον Κεσσάνης «τὸν πεθαμένο τὸν ξεχώνουν τὸ Σάββατο τῶν Ψυχῶν πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Τὰ ὁσῖα τὰ πλύνουν μὲ κρασί, τὸ δὲ κρατίον τὸ δένουν μὲ ἄσπρον κεφαλόδεμα καὶ τὸ στολίζουν μὲ λουλούδια τῆς ἐποχῆς, τὸ βάζουν μέσα σὲ κόσκινι μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ ὁ παπᾶς τὸ τρισαγιάζει. Ἐπειτα μοιράζουν κομμάτια γαλατόπιττα καὶ κρασί καὶ μακαρίζουν». Ποῖα εἶναι ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλου;

4. - Τί πιστεύουν, ἂν ὁ πεθαμένος εὐρεθῆ ἄλειωτος (ἀδέξις ἐν Λακωνίᾳ); Πρὸβλ. τὴν φράσιν «δὲν τὸν δέχτηκεν ἡ γῆ». Τί συνηθίζουν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει; Π.χ. εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «οἱ μνήματα τῶν ἄλειωτων κάνουνε ἐφταπάπαδο· ἐφτὰ παπάδες γονατίζουν ἀπάνω στὸν τάφο, πότε ὁ ἕνας καὶ πότε ὁ ἄλλος καὶ διαβάζουνε εὐχές, γιὰ νὰ λειώση ὁ ἄλειωτος». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἐβάζαν ἄλλοτε τὸν νεκρὸ μέσα σ' ἕνα σουβάλι ἢ σ' ἕνα στρωματόντυμα καὶ τὸν γύριζαν 40 μέρες σὲ 40 ἐκκλησίες, ἔστηναν τὸν νεκρὸ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν λειτουργοῦσαν σαράντα φορὲς γιὰ νὰ λειώση».

5. - Μαντικὴ ἐκ τῶν λειψάνων. Π.χ. ἂν τὰ κόκκαλα εἶναι κίτρινα, ἦταν καλὸς ὁ ἄνθρωπος (Σπάρτη). Τοῦ ἐπιόρκου ἡ χεὶρ εὐρίσκειται ἄλειωτη, τοῦ συκοφάντου αἱ τρίχες ἄλειωτοι κτλ.

6. - Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν. Π.χ. ἂν ἕνας δυστυχῆ συνεχῶς μετὰ τὸν θάνατον πατρὸς, μητρὸς ἢ ἄλλου στενοῦ συγγενοῦς, πιστεύεται ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ πατρικῆς ἢ ἄλλης ἀράς· διὸ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τὸ ἐκ τῆς πλύσεως τῶν ὁσίων ὕδωρ δίδεται εἰς τὸν δυστυχοῦντα, ἵνα πῆ ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου (Ἀδριανούπολις).

I') 'Ο θάνατος ἐπὶ ξένης.

1. - Τὸ μοιρολόγημα καὶ τὸ μνημόσυνον τοῦ ἐν τῇ ξένῃ ἀποθανόντος.

Π. χ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «ὅταν πεθάν' κανεῖς μακριά, βάζουν τὰ ροῦχα του καὶ τὴ φωτογραφία του καὶ τὸν καταλογιάζουν». Ὅμοιως εἰς τὴν Μάνη «τό 'χουνε συνήθειο, σὰν πεθάνῃ κανεῖς στὴν ξενιτειά, δὶαν θὰ τοῦ κάμουν τίς σαράντα, νὰ βάλουνε τὰ ροῦχα του κάτω, νὰ τὰ στολίσουνε καὶ νὰ τὰ μοιρολογήσουνε, σὰν νὰ 'χουνε τὸν ἴδιον τὸν πεθαμένο μπροστά τους».

2. - Κηδεῖα ξένου. Διάφοροι συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἄμα εἶναι ξενομπάτης (= ἀπὸ ξένο χωριὸ) ὁ ἀποθαμμένος, τοῦ ρίχνανε λεφτὰ στὸν τάφο, γιὰ νὰ πλερώσῃ τὸ χῶμα ποὺ τὸν σκεπάζει, γιὰ νὰ μὴν τοῦ εἶναι βάρος στὴν ψυχὴ». Ξενοταφεῖὸ ἐν Κρήτῃ ὁ ἰδιαιτερος χῶρος, ὁ πρὸς ταφὴν τῶν ξένων.

II') Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν καὶ περὶ Ἄδου.

1. - Ἐπιφάνεια ψυχῶν καὶ νεκρῶν. Π. χ. «τὴν στιγμὴν ποὺ ἀποθνήσκει ὁ ἀσθενής, ἡ ψυχὴ του μεταβαίνει εἰς τοὺς οἰκείους καὶ εἰς τοὺς στενοὺς φίλους καὶ κρούει τὴν θύραν ἢ ἐκπέμπει ἀναρθρον φωνήν. Τοῦτο λέγεται πρόφασις: ἔκαμε πρόφαση, λέγουν. Οἱ ἀκούοντες τὸν κρότον ρίπτουν τεμάχιον ἄρτου» (Μάνη). «Ὅταν ἀκούεται λιβανὶ ἀπὸ δρόμο, χωρὶς νὰ 'χουνε λιβάνι βαρμένο, περνᾷ ἀποθαμμένος κι ὄλοι λένε: Ὁ Θεὸς σχωρέσει τὸν ποὺ περνᾷ» (Ἱεράπετρα). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν πιστεύουν ὅτι «ἡ ψυχὴ παρουσιάζεται πολλὰς φορὰς σὰ μνῆγα καὶ τὴν βλέπουν μόνον οἱ καθαροί. Αὐτὴ ἡ μνῆγα εἶναι ἄσπρη, σὰν τὴ μελισσοῦλα». Εἰς τὴν Καστορίαν «μέσ' στίς 40 μέρες περιμένουν ν' ἀκούσουν βήματα, πόρτες, γιὰτι θὰ ῥθῆ ὁ νεκρὸς νὰ γυρῆσῃ ὄλο τὸ σπίτι, δὲν ἀφήνει ἄκρη. Μετὰ 40 μέρες φεύγει πιά ἡ ψυχὴ γιὰ τὸν ἄλλον κόσμον». Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

2. - Οἱ βιαίῳ θανάτῳ τελευτῶντες. Βρέφη ἀποθνήσκοντα ἀβάπτιστα. Παραδόσεις περὶ βρικόλακων. Τί εἶναι οἱ βρικόλακες; Πῶς ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ποίας βλάβας προκαλοῦν εἰς αὐτούς, εἰς τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ, εἰς τὰ πρόβατα, εἰς τὰ σπαρτὰ κτλ. — Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποι, διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ βρικόλακα; Ἐξορκισμοί, καρφώματα, ξέχωμα καὶ ἐξορισμὸς ἢ καῦσις τοῦ πτώματος.

3. - Δοξασίαι περὶ νεκρῶν καὶ Ἄδου. Π. χ. «Στίς τρεῖς ἡμέρες ποὺ θὰ θάψουνε τὸν ἄνθρωπον πάει τὸ φίδι καὶ τοῦ βγάνει τὰ μάτια καὶ τὰ τρώει (Κορώνη). «Στὸν ἄλλο κόσμον οἱ ψυχὲς πίνουν τὸ νερὸ τ' Ἀλήσμονα καὶ ξεχνοῦν τὰ περασμένα· δὲ γνωρίζουν καθόλου ἢ μὰ τὴν ἄλλη» (Σκῦρος).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφ. Α'. Ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν

Α'. Γενικά. Ὁργάνωσις τῆς Κοινότητος	Σελ.	100
Β'. Ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν διοίκησιν τῆς Κοινότητος κλ.		101
Γ'. Ἔθιμα ἐμφαινόμενα προτέραν κατὰ γένη ἢ πατριᾶς διαίρεσιν τοῦ χωρίου		103
Δ'. Διακρίσεις κοινωνικῶν τάξεων		104
Ε'. Κοινωνικαὶ σχέσεις καὶ κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία		104
Ζ'. Ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία		105
Ζ'. Φιλοξενία		106
Η'. Ὁ βίος ἐν τῇ ξενιτείᾳ		106
Θ'. Ἡ οἰκογένεια καὶ αἱ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς σχέσεις		107
Ι'. Ἡ θέσις τῆς γυναίκος		107
ΙΑ'. Ἰδία κοινωνία		108
ΙΒ'. Συντεχνίαὶ καὶ σωματεία. Σχέσεις τῶν ἐργοδοτῶν πρὸς τοὺς ἐργάτας, κλ.		109

Κεφ. Β'. Ζητήματα τοῦ λαϊκοῦ δικαίου

Α'. Γενικά		110
Β'. Οἰκογενειακὸν δίκαιον		110
Γ'. Κληρονομικὸν δίκαιον		113
Δ'. Ἐμπράγματον δίκαιον		114
Ε'. Ἐνοχικὸν δίκαιον		116
Ζ'. Ἐμπορικὸν δίκαιον		119
Ζ'. Ποινικὸν δίκαιον		119
Η'. Ποινικὸν δικονομικὸν δίκαιον		120

Κεφ. Γ'. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ παιδίον

Α'. Ὁ πόθος διὰ παιδιὰ. Στειρότης καὶ μέσα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς		120
Β'. Ἐγκυμοσύνη		121
Γ'. Γέννησις		124
Δ'. Λοχεία		127
Ε'. Φροντίδες περὶ τῶν νεογνῶν		130
Ζ'. Τὰ ἔκθετα		136
Ζ'. Βάπτισις		136
Η'. Ἀνατροφή		139
Θ'. Σχολικὰ ἔθιμα		140
Ι'. Ἐπαγγελματικὴ μαθητεία		141
ΙΑ'. Παιδικαὶ ἐφορταί		142

Κεφ. Δ'. Παιδιαὶ καὶ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα παιδῶν

Γενικά		143
Α'. Μονήρεις ἀσχολίαι		144
Β'. Κοινοπραξίαι		144
Γ'. Ἀνταγωνισμοὶ		146

Κεφ. Ε'. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸν γάμον

Α'. Προξενεῖα		118
Β'. Ἀρραβῶν		120
Γ'. Ἡ πρὸ τοῦ γάμου ἐβδομάς		125
Δ'. Ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου		140
Ε'. Τὰ μετὰ τὸν γάμον		161

Κεφ. Ζ'. Τὰ κατὰ τὴν τελευταίην

Α'. Τὰ πρὸ τῆς τελευταίης		166
Β'. Τὰ μετὰ τὴν τελευταίην		170
Γ'. Ταφή		179
Δ'. Τὰ μετὰ τὴν ταφήν		189
Ε'. Μνημόσυνα		194
Ζ'. Πένθη		201
Ζ'. Τελευτὴ παιδῶν		202
Η'. Τελευτὴ ἱερέων		203
Θ'. Ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων		203
Ι'. Ὁ θάνατος ἐπὶ ξένης		205
ΙΑ'. Δοξασαίαι περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν καὶ περὶ Ἄδου		205

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ 1941 - 1942

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΓΕΙΑ, ΜΑΓΙΚΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ*

Ι - ΓΕΝΙΚΑ

α) *Δέξεις και φράσεις σχετικαὶ μετὴν μαγείαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν.*

Π. χ. μαγεύω, μαεύω, ματεύω, (π. χ. αὐτὸς ξέρει καὶ ματεύει τὴν ἄλεποῦ = κάμνει μάγια, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῆ ἡ ἄλεποῦ ἀπὸ τὸ κοττέτσι), *μαντουλουγάου* (Αἰτωλ.), *γητεύω*, *ξορκίζω*, *ξαστριζω*, *ἀστρονομίζω* (= ἐκθέτω τι ὑπὸ τὰ ἄστρα), *ἐρεμάζω* (= ζυγίζω ἀσθενῆ μετ' ἔρημα (ἀδέσποτα) χάλκινα σκευὴ πρὸς θεραπείαν, Αἴνος), *τριστρατιάζω* (= ῥίπτω εἰς τὸ τρίστρατο, Παξοί), *τὸν βάζει στὴν ἀνέμη* (δηλ. ἡ γυναῖκα «λέει διάφορα λόγια, ἐνῶ μαζώνει τὴν ἀνέμη, γιὰ νὰ θεραπεύσῃ κάποιον, πού ἔχει βλαφτὴ ἀπὸ ξωτικά») κτλ. *Κάλεσμα* = πρόσκλησις δαιμόνων (Κύπρ., Κάρπαθ.). *Ἐκείνη ἔχει καλὸ ἀστριακὸ ἢ τῆς στρέχει* = ἐπιτυγχάνουν αἱ μαγανεῖαι τῆς (Κέρκ.). — *Μάισσα, μάντισσα, μαίστρα, πετρομάισσα* = ἡ δεινὴ μάγισσα, πού ἠμπορεῖ καὶ πέτρες νὰ δέσῃ καὶ νὰ βλάβῃ (Κύθν.), *τσατζοῦδες* (Κοτύωρα). — *Μάγια, μαντουλονγήματα*, «*θὰ τοῦ ἔχοννε καμωμένα τίποτε ἀπέξω*». — *Παρατηρήματα* = προλήψεις (Δυτ. Κρήτη) κτλ.

β) *Μάγοι καὶ μάγισσαι.*

1. Ἡλικία, προσωπικαὶ ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες αὐτῶν. Δύναμις ἀποδομένη εἰς τοὺς μάγους: δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνωνται ἄφαντοι, νὰ σηκώνωνται ὑψηλὰ εἰς τοὺς ἀέρας, νὰ κατεβάζουν τὸν οὐρανὸ μετ' ἄστρα,

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαιμονίας συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἠκολούθησα τὸ σύστημα, τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ E. Hoffmann - Krayer ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens τόμ. 1, 1927, σ. 67. Τοῦτο ὡς βάσιν διαιρέσεως τῆς ὕλης θέτει τὸν σκοπὸν ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαγικῆς ἢ δεισιδαίμονος πράξεως ἢ ἐνεργείας. (Βλ. τοῦ αὐτοῦ Volksglaube und Volksbrauch, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Germanische Philologie (Festschrift für O. Behagel) Heidelberg 1934).

νά ἐμποδίζουν καράβια κ.τ.τ. Εἰς ἓνα συμαϊκὸν παραμῦθι μάγισσα μπαίνει σ' ἓνα πιθάρι, σηκώνεται στὸν ἀέρα σάν ἀνέφαλο καὶ πηγαίνει ὅπου θέλει.

2. Τρόποι ἀποκτήσεως μαγικῆς ἱκανότητος. Π. χ. εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας πιστεύουν, ὅτι, «γιατὶ νὰ πιάνεται κανεὸς ἢ μαντεία, πρέπει τὴν ὥρα ποὺ γίνεται σεισμός, νὰ προλάβῃ νὰ μετρήσῃ τρεῖς λιθαμὲς στὴ γῆ ἀπάνω...» «Γυναῖκες δὲ μεσαίας ἡλικίας περιφέρονται τὴν πρώτην Μαΐου εἰς ἀσύχαστα μέρη τὴν νύκτα γυμναὶ καὶ κυλίνονται εἰς τὰ χόρτα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μυστηρίου τῆς μαγείας» (Θρακ. Ἐπετηρὶς 1897 σ. 196).

γ) Μαγικὴ τέχνη.

1. Διδασκαλία ἢ μετάδοσις τῆς μαγικῆς τέχνης ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς νεώτερον. Κατὰ ποίους τρόπους γίνεται ἡ μετάδοσις αὐτῆς; Π. χ. «ἄμα ἓνας πῆ τὴ γητεία, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ ὁ ἄλλος, τὴ λέει πολλές φορές, ὅσο νὰ τὰ ἐντυπώσ' καὶ κατόπ' θ' ἀνοίξῃ ἐκεῖν' τὸ στόμα νὰ τὴ φουσισ' τρεῖς φορές μέσ' στὸ στόμα καὶ τότε παίρν' τὴν τέχνη—φού φού φού, τρεῖς φορές» (Λήμνος) ἢ πτύει εἰς τὸ στόμα.

2. Μαγγανεῖαι. Ἐνέργειαι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μάγοι ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ δαιμονικὰ ὄντα, ἰδίᾳ διὰ τὸ «κάλεσμα» τοῦ διαβόλου, τῶν νεράιδων καὶ ἄλλων δαιμόνων, τοὺς ὁποίους οἱ μάγοι καθιστοῦν δῆθεν ὑπηρετικούς εἰς τοὺς σκοποὺς των, διὰ τὸ κατέβασμα τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ ὁποῖον δῆθεν μεταμορφώνουν εἰς ἀγελάδα, διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα τῆς εἰς τὰς μαγγανείας των κλπ. Εἰς τί συνίστανται αἱ τέχναι αὐταί; Συνομιλίαί μάγων (ἰδίᾳ τῶν ζουδιαρέων) μὲ νεράιδες, βρικόλακες καὶ ἄλλους δαίμονας, πάλη πρὸς αὐτοὺς. Ἄλλα μέσα καὶ μέθοδοι μαγικῆς τέχνης: χειρονομίαί, κόμβοι, καρφώματα, δεσίματα, γητέματα, καπνίσματα κτλ. Τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ταῦτα ἐνεργοῦνται.

3. Τόποι, ὧραι καὶ τρόποι ἐνεργείας μάγων καὶ μαγισσῶν. Ἐν παράδειγμα: «Ἄνθ' ἡ γυναικὲς ὀλόγυμες ἔρχονται σὲ σταυροδρόμι τὰ μεσάνυχτα καὶ σπέρνουν ἰλάτι μὲ τ' ἀλέτρι. Αὐτὸ τὸ κάνονν, γιὰ νὰ πεθάνῃ ἢ νὰ πάθῃ κακὸ μεγάλο κάποιον πρόσωπο, ποὺ τοὺς εἶναι μισητὸ» (Μέγαρα).

4. Μέσα ἀσφαλίζοντα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας: σημάδια ἢ τοι τριχες ἢ ἀποκόμματα ἐκ τῶν ὀνύχων ἢ ἐνδυμάτων τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ μαγεία κττ.

Ἄλλοι τρόποι συντελοῦντες εἰς τὴν δραστικωτέραν ἐνέργειαν τῶν μαγγανευμάτων: γυμνότης, βλασφημίαί, ψευτιά, κλοπή, ἄστροφα ἀπέρχεσθαι, ἀνάστροφα ἐνδύεσθαι, ἀντίστροφα γράφειν (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά), ἀμίλητα, ἀνεπίστροφα, μονόμερα κττ., ἀγνεῖα, μιστικότης κτλ. Π. χ. Ἡ μητέρα τῆς κόρης

ἢ ἄλλη γραῖα καβάλλα εἰς ἓνα ραβδί, μὲ ρόκα εἰς τὸ χέρι καὶ μὲ σακκούλα στάχτη γυρίζει τρεῖς φορές γύρω εἰς ἓνα ἔρημο σπίτι καὶ ἔπειτα πηγαίνει καὶ φωνάζει εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου (Λέσβος). Γιὰ νὰ ἐπιτύχη ἡ παραιοκευὴ τῶν ἑπταζύμων (τὰ ὁποῖα ἐν Λέσβῳ λέγονται *διαβουλονψώμι*) «πρέπει ἡ ζυμώνουσα, ἀρχομένη μὲν τοῦ ἔργου νὰ βλασφημησῇ τρεῖς, ζυμώνουσα δὲ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος πραγματικῆς ἀγανακτήσεως, ἐπικαλουμένη καὶ αὐθις τὸν Διάβολον· εἰς τὴν Ἰθάκην πιστεύουν, ὅτι «πρέπει ἡ βάφουσα νὰ πῆ κ' ἓνα ψέμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὸ χρῶμα». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον πιστεύουν πὼς «πρέπει νὰ πῆς μιγὰλ' ψιφτιά, γιὰ νὰ πιτύχ' οὐ σουλμᾶς (= φκειασίδι). "Ἄν δὲν πιτύχ' ἡ ψιφτιά, θὰ γίν' μαύρου τοὺν πρόσουπου τς γυνάικας σὰν τοὺν τ'γάν'».

δ) *Μαγικὰ βιβλία* (Σολομωνική, Ἱατροσόφια, Κυπριανάριον κτλ.).

Εἰς ποίας περιστάσεις ἀναγινώσεται ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Τρύφωνος; Ἄλφάβητον ἢ χαρακτηῖρες σολομωνικῆς, βαρβαρικὰ ὄνόματα, πλανῆται ἀγαθοποιοὶ καὶ κακοποιοὶ, ἄγγελοι καὶ δαίμονες ὥρων, ὄνόματα αὐτῶν.

ε) *Σκευὴ καὶ ὄργανα μαγικά.*

Δακτύλιοι μαγικοί, σφραγῖς Σολομῶντος, πεντάλφα (εἰς ποίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦνται;). *Κουνενός* = τὸ δοχεῖον, ὅπου αἱ μάγισσαι ρίπτουν κουκκιά καὶ κάμνουν μάγια (Κρήτη). «*Ἡ γριὰ Γ.* (στὴν Ἄρτοτινα) *κρατεῖ σὲ σακκουλίτσα κόκκαλο ἀπὸ πεθαμένο, σκύρδο μονογούλικο, κουσιαράκι, πεντάρες ἀπὸ πεθαμένον. Μ' αὐτὰ μαντολοῖζει.*»

Ἄλλα ὄργανα μαγικῆς τέχνης: μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ περόνι, βατοκόκκαλο, καβουροκόκκαλο, ἀγιοκωσταντινᾶτο, ματοστάτης, ἁγία ζώνη τῆς Παναγίας (ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις τῆς;), σκούπα, σιδηροῦς τρίπους κλπ.

ς) *Μαγικὰ βοτάναι.*

Ἰδιότητες, τρόποι συλλογῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Ὁ ἀπήγανος, ὁ μαγιολύτης ἢ τὸ ἀπολησιμονόχορτο, τὸ βαγιόκλημα, ἡ ἀσκελετούρα, ἡ γλυκερήθρα, τὸ φιδοχόρταρο, τὸ σερχοχόρτι (Αἰτωλ.), ὁ μάραντος, ὁ πύραντος, τὸ ἀναστοβότανο, ὁ ζώντοχος, ἡ ἀκουμένη κτλ.

ζ) *Ἄλλα μαγικὰ μέσα.*

Μαννόγαλα, μυελὸς πουλιοῦ (προπάντων κόρακος), σθηστοκέρι, σκατοπούλια, ἀμίλητο νερό, ἀνάχεργο νερό, κατράμι κτλ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου;

Εὐκταία ἢ συλλογὴ δειγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκευῶν, ὀργάνων καὶ βοτανῶν.

η) *Διηγήσεις περὶ μαγισσῶν.*

Μηνύσεις καὶ καταδίκαι ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετερχομένων τὰ μαγικά. Παραδόσεις περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν.

θ) *Ἡ «ἀπ' ἔξω» ἐνέργεια.*

Αἰτίαι ὑπερφυσικαὶ (ἢ ἀστροικαί), εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται ἢ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, ἢ κακοτυχία ἢ ἢ συμφορὰ: βασκανία ἢ κακὸ μάτι, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξη (νεράιδες, ξωτικά, Ἄσθeneies κτλ.), ἀνεμος ἢ κακὸς ἀέρας, μάγια, καιρικαὶ ἢ ἀστροικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία. Π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοῦς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουνκάτω πὸν τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ*» εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἢ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ:

Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ προσωπικοῦ ἐπιδημικῶν νόσων, π.χ. πανούκλας, χολέρας, εὐλογιάς, γρίπης κλπ.

ι) *Διάγνωσης τῆς ἔξωθεν ἐπηρεείας* (Πόθεν τὸ βλάβημο;).

Μέσα καὶ τρόποι ἀνακαλύψεως ἢ διαγνώσεως τῆς μαγείας. Π.χ. «ὄταν φοβᾶται κανεὶς, λειώνουν μολύβι μέσα σὲ νερό, διὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος). «*Γιὰ νὰ ἰδῆς ἂν ἕνας ἔχη ἄντεσμα, πάρε ἕνα σφογγομάντηλο, μέτρησέ το μὲ τὴν πιθαμὴ σου. Ἄμα τὸ βροῖσῃς κάθε φορὰ μακρύτερο, ἔχει ἀπ' ἄντεσμα*» (Αἰτωλ.). «*Ἡ γυναῖκα τοῦ ἀρρώστου τοὺς ἔδωσε ἕνα σκουτί του καὶ τὸ πᾶν τῆς μάντισσας. Μόλις τὸ εἶδε ἐκείνη, εἶπε, πὸν ὁ ἄρρωστος εἶναι βαρεῖά· εἶχε πατήσει, δίχως νὰ τὸ ξέρῃ, τὸ τραπέζι τῶν ξωτερικῶν, ἐκεῖ στὸ δρόμο πὸν περπαταε. Ὅσπον νὰ τίγνε φέθουνε (τὴ μάντισσα) στὸ χωριό, πέθανε ὁ ἄνθρωπος*» (Ζιζάνι Πυλίας).

Π. - ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠ' ΑΓΑΘΩ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ
(ΕΠΩΦΕΛΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

Α'. Ἀποτροπή κακοῦ.

α) Βασκανία.

1. Λέξεις καὶ φράσεις, εὐχαί, κατάραι, παρσιμίαι, σχετικαὶ μὲ τὴν βασκανίαν. Π. χ. Βασκαίνω, βασκανία, βάσκαμα, ξεβασκαντής· ματιάζω, μάτιασμα, ματόπιασμα, ματιασμένος, ξεματιάζω· φταρμίζω, φταρμός, φταρμισμα κλπ. ἀποσκιαίνον, ἀποσκαμὸς (Μάνη)· ἀβασκουβότανον, βασκαντήρα (Χαλκιδική), φυλαχτό, φυλαχτάρι κλπ. Πίζελος (ὁ εὐκόλως βασκαινόμενος (Πόντος).— Μάτι μὴ τὸν πιάση! Ἀφκιάρμιστά του! (Κρήτη). Πιάνει τὸ μάτι τζη, πὸν γὰ χυθῆ! (Νάξος). Τὸ μάτι τὴν πέτρα σπορίζει (=σχίζει) κττ.

2. Βάσκανοι ἄνθρωποι. Ποιοὶ ἔχουν κακὸ μάτι; Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Λιουδάκη (Ἄνατ. Κρήτη) «φταρμίζουνε 1) οἱ ἀθρῶποι ἀπού' ναι τὰ φρύδια τως σμιχτά, οἱ κολλισοφροῦδηδες· 2) ὄσες γυναῖκες ἔχουνε μεγάλα μάθια, μεγάλα δόδια, μεγάλα βυζά· 3) οἱ περισσοβυζασμένοι, — τάξε καὶ καλὰ κεινοὶ ἀπού' χουνε πλιά πολὺ γάλα τῆ μάννας τως φαγωμένο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε». Κατὰ τινὰς ματιάζουσι τὰ μαῦρα μάτια, κατ' ἄλλους τὰ γαλανά. Θέλουν καὶ ματιάζουσι οἱ βάσκανοι ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν; Τὸ ἓνα μάτι ἔχουν κακὸ ἢ καὶ τὰ δύο; Διηγήσεις περὶ βασκάνων. Οἱ ἔχοντες κακὸ μάτι ἔχουν καὶ κακὸ ἀπάντημα; δηλ. εἶναι κακοήσκιωτοι; Ποῖαι προφυλάξεις λαμβάνονται δι' αὐτούς;

3. Βασκαινόμενα ὄντα: προπάντων τὰ παιδιά καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, κάθε προῖμα καλό, ζωντανό, (ἀλλὰ καὶ δένδρα καὶ χωράφια) μορφεῖ νὰ πάρη ἀπὸ μάτι. Πῶς ἐκδηλώνεται ἡ βασκανία καὶ ποῖα τ' ἀποτελέσματά της; Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἄνατ. Κρήτην πίστιν «φταρμίζονται (=ματιάζονται) 1) οἱ ἀλαφροήσκιωτοι, 2) οἱ ὄμορφοι ἄνθρωποι, τὰ δὲ καὶ τὰ πολυφορτωμένα δεντρά, 3) ἀπὸν τὰ δὲ φταρμίζονται πλιά καλὰ οἱ χοῖροι. Ὅτινα γενῆ ἢ γουρούνα καὶ τῆ δῆ κακὸ μάτι, τοτεσά εἶναι καίλικη γὰ κἀνη τὰ γουρούνια καὶ γὰ τὰ τρώη ντελόγο ἓνα-ἓνα, 4) πολὺ φταρμίζεται ἢ λουχούνα καὶ τὸ μωρὸ παιδί, 5) τὰ φτάζυμα, 6) τὸ τυροκομεῖο, 7) οἱ κνηγοὶ καὶ οἱ φραῖδες, 8) οἱ γι-ἀνυφαντοῦδες, 9) τὸ μεταξαριεῖο, 10) τὰ δεντρά κτλ.» (Μ. Λιουδάκη). «Ἀμα ματιασιῆ κανεῖς, μπουμπουκιάζει τὸ πρόσωπό του (=βγάνει ἐρύθημα) καὶ ἔχει γενική στενοχώρια» (Καστορία). «Ὅτ' κεφαλόπονος εἶναι, ἔρχετ' ἀπὸ τὸ βάσκαμα» (Θράκη). «Ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα, δὲν πῆζει τὸ τυρὸ» (Μανιάκι), «δὲν βγαίνει τὸ βούτυρο» (Κοζάνη). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλοῦ;

4. Μέσα προφυλάξεως καὶ ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας:

(α) *Λέξεις ἢ φράσεις ἀποτρεπτικαὶ καὶ πράξεις προληπτικαί.* Φτύσιμο, μουντζούρωμα, φάσκελο, κάπνισμα, κάλτσα ἢ φόρεμα ξανάστροφα φορεμένο κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «ὄντα γλέπη κανεῖς προκομμένο πρᾶμα, ἦγουν παιδί ὁμορφο καὶ γερό ἢ χωράφι καλὸ ἢ ζῶο ἢ ὄτι ἄλλο χρειαζούμενο, καὶ εἶναι φόβος μὴ τ' ἀβασκάνη, λέει: *Τφοῦ, μὴν πάρη ἀπὸ μάτι!*» ἢ «*τφοῦ! νὰ μὴν ἀβασκαθῆ*» ἢ «*κακὰ μάτια νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν!*». Εἰς τὴν Νίσυρον λέγουν «*Σκόρδα κι ἀλάτσι στὸ μάτι σου νὰ κάτση*»: εἰς τὴν Κύμην «*Φτοῦ σ' ἄρμιστά του!*». Εἰς τὸ Βογατσικὸν βρέχουν τὸ ἄκρον συνήθως τοῦ μέσου δακτύλου διὰ σιέλου καὶ ἐπαλείφουν τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου λέγοντες: «*Τφοῦ, μασκαρᾶ, νὰ μὴ βασκαθῆς!*». Εἰς τὴν Νάξον συνήθως βάζουνε τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ξανάστροφη ἓνα ροῦχο, γιὰ νὰ μὴν τὸ πιάνη μάτι, καὶ «*ἂν ἠξέρης πὼς ἐνοῦς πιάνει τὸ μάτι ντου, ἰὰ νὰ μὴ σὲ μαδιάση, ἅμα σὲ δῆ στὴ στράτα, πρέπει νὰ τότε φασκελώσης, δίχως νὰ σὲ δῆ*». Εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ βάνουν μιὰ δαχτυλιὰ γάνα (μιὰ βοῦλλα ἀπὸ καπνιά) στὸ μέτωπο, γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνωνται.

(β) *Προβασκάνια.* Φυλαχτιά, βασκαντιῆρες, ματοπιᾶστρες κτλ. Ὑψη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται τὸ φυλαχτό, καὶ τρόπος τῆς κατασκευῆς του:

(1) Δι' ἀνθρώπους. Ποῖα εἶναι τὰ «φυλαχτά» διὰ τὰ παιδιὰ καὶ ποῖα διὰ τὴν λεχὼ καὶ τοὺς μεγάλους ἐν γένει; Ποῖα θεωροῦνται δραστικώτερα; Τί εἶναι τὸ *λιόκρικο* καὶ τὸ *παντζέχρι*; Ποίων δένδρων ἢ θάμνων τὸ ξύλον θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τὴν κατασκευὴν φυλαχτοῦ; (*τραγουλιά, τσιτλεμίκι* κτλ.) Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*γιὰ νὰ φκειάσουν τὸ φυλαχτό, βάνουν μέσα σὲ παννάκι (ἢ πετσάκι) λιβανόσπειρο σερό (ὄλοστρόγγυλο σὰ σκάγι ἢ βόλι), μεγαλοπεφτίσια ὕψωση, τρία σιταρόσπειρα, μονογούλικο σκόρδο, μπαρούτι, κομματί ἀπὸ ἀσβοτόμαρο, κινά, χρυσαφικό· αὐτὰ τὰ συρράβουν καὶ κρεμοῦν τὸ φυλαχτὸ στὸ παιδάκι*». Ἄλλοι, «*σκοτιώνουν τὴν Πρωτομαγιά ὀχιά, παίρνουν τὸ κεφάλι τῆς ἢ κανένα κόκκαλο, τ' ἀλατίζουν, τὸ κλειοῦνε σὲ παννάκι μέσα καὶ τὸ κρεμοῦν γιὰ φυλαχτό*».

(2) Διὰ ζῶα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «*τὸ γαῖδουράκι γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται, τοῦ κρεμοῦν ξύλινο κουτάλι. Γιὰ τὰ πρόβατα παίρνουν ἓνα κουδούνη χωρὶς βρονταλίδι, μέσα βάνουνε ὕψωση, ἓνα κομματάκι λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μπαρούτι, λίγη ρίζα ἀπὸ παλαμονίδα κ' αὐτὰ τὰ σφαλᾶνε μέσα. Τὸ ζουμπουλᾶνε τὸ κουδούνη καὶ τὸ κρεμοῦνε σ' ἓνα πρόβατο. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυλαχτὸ ὅλης τῆς στάνης*». Ἄλλοι, «*τὰ ζηλεμένα τὰ ζῶα, πρὶν νὰ τὰ βγάλουν στὴ βοσκή, τὰ κατουρᾶνε, γιὰ νὰ μὴν τὰ δῆ κακὸ μάτι καὶ τ' ἀβασκάνη. Τοὺς προχαλίζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κάτουρο κι αὐτὸ τὰ φυλάει ἀπὸ τὸν ἀβασκαμὸ*» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸ Μανιάκι, «*ὄταν ματιάζωνται τὰ πρόβατα καὶ δὲν πῆξη τὸ τυρί,*

πάμε και βρίσκουμε ένα χορτάρι, πού τὸ λέμε βασκαντούρα, και πλένουμε τίς βεδούρες μ' αὐτὸ κι ὅλα τ' ἀγγεῖα και τότε τὸ τυρὶ πήζει». Ἐπέξοδος κατὰ τῆς βασκανίας διὰ φαλλοῦ, φασκέλου και ἄλλων χειρονομιῶν.

Διηγῆσεις περὶ βασκανίας ζώων: Ποῖα τὰ προβασκάνια διὰ τοὺς μεταξοσκώληκας:

(β) Δι' ἄψυχα ὄντα (σπίτια, μαγαζιά, ἐργαστήρια, δένδρα, ἄνθη, ἀγρούς): κρανία και κέρατα πρὸς προφύλαξιν ἀγρῶν, ἀμπέλων, στάβλου, στάνης, δένδρων κτλ. κουλλούρα γιὰ «ἀπόκρουμα» τοῦ σπόρου κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Λῆμνον «ἕνα καλαμούδ' τόσο, μικρούλ', τὸ κάνουν σταυρὸ και μὲ κλωστή μεταξένια κινκάτ' (= κόκκινη) τὸ βάζουν πίσ' ἀπ' τὴ βόρια: τὸ τ'λίζ' σταυρωτὰ σαράντα φορὲς και τίποτα δὲ βλοχωρεῖ (= προχωρεῖ). Καὶ κατασάγωνο ἀπὸ γουριτζέλ' (= γουρούνη) τὸ βάζουν μέσα στὴ γουριά πού μαγερεύουν, τὸ κρεμνοῦν ἐκεῖ, τό 'χουν γιὰ καλό. Καὶ τ' ἀχαμνά τ' τὰ κρεμνοῦν σ' ἄβρια πονμέσα, στὸ μάνταλο. Ἐκεῖ βρίσκονται ὅσο πού νὰ σφάζουν ἄλλο: τότε τὰ πετοῦν και βάζουν τὰ φρέσκα. Αὐτὸ ἦταν γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται τὸ σπῖτ', νὰ μὴν τὸ πιάν' τὸ μάτ'. "Οταν ἕνας ἄνθρωπος ἔμπαινε μέσα στὸ σπῖτ' αὐτό, νὰ πιστρέφ' τὸ κακὸ τὸ μάτ'». Εἰς τὸ Σούλι «παραδέχονται πὼς τὰ χωράφια, ἅμα ἔχουν καλὲς σπαρμονδιές, ρόκες, σιτάρια... ἀβασκαίνονται ἀπ' τὰ κακὰ τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ πάνω σ' ἕνα σουβλί ἢ καμιά φούρα κρεμνοῦν κάρακλο (= κρανίον) ἀπὸ ἄλογο ἢ ἀπὸ βόϊδι». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον Νάξου «τὸ κόκκαλο τῆς κεφαλῆς τοῦ γαϊδάρου τό 'χουνε πὼς εἶναι καλὸ γιὰ τὴ βασκανία και τὸ κρεμνοῦνε σὲ καλὰ δέντρα (κνυδιωνιές κτλ.)» Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλου:

5. Διάγνωσις βασκανίας: ἀνακάλυψις βασκάνου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ τὸν ἀβασκαμὸ παίρνουν ἕνα ποτήρι μὲ νερό. Παίρνουν ἀναμμένο κάρβουνο, νοματίζουν τὸ πρόσωπο πού ἔχουν ὑποψία πὼς ἀβάσκανε και ὕστερα ρίχνουν τὸ κάρβουνο μέσα στὸ νερό. "Αν πάη στὸν πάτο στὸ ποτήρι, λένε πὼς αὐτὸς πού νομάτισαν τ' ἀβάσκανε, ἀλλιῶς ὄχι. Βάνουν ὕστερα γι' ἄλλους, ὥσπου νὰ βροῦν αὐτὸν πού ἀβάσκανε, κι ἅμα τὸν βροῦν, στέλνουν ἕνα φλυτζάνι νὰ φτύση μέσα, γιὰ νὰ ποτίσουν τὸν ἀβασκαμένον. "Αν πεισμῶση και δὲ φτύση, λένε πὼς ὁ ἀβασκαμὸς δὲν πιάνει». Εἰς τὴν Κάροπαθον «βάζουν σ' ἕνα τσανάκι νερὸ και ὕστερα ἀρχίζουν και χύνουν σταλαματιές λάδι και κάθε φορὰ πού ρίχνουν τὸ λάδι νοματίζουν ἕνα πρόσωπο πού ἔχουν ὑποψία. "Αν τὸ λάδι δὲν ξεμπλάση (= διαλυθῇ), θὰ πῆ τότε πὼς τὸ πρόσωπο πού 'βαλες στὸν νοῦ σου ἔχει νὰ κάνη μὲ τὸ μάτι. "Αν σκορπίση, θὰ πῆ πὼς δὲν ἔχει νὰ κάνη». Εἰς τὸ Καστανόφυτον τῆς Καστορίας «πετοῦν ἄλατι στὴ φωτιά: ἅμα κάμη κρότιον, τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο». Ποῖοι τρόποι συνηθίζονται σχετικῶς εἰς τὸν τόπον σας;

6. Τρόποι θεραπείας της βασκανίας:

α) Το κάπνισμα. Μὲ ποίας οὐσίας καπνίζεται ὁ βασκανθεὶς, καὶ μὲ ποίαν γητεῖαν ἢ ξύρκι συνοδεύεται τοῦτο; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν ἕνα θυμιατό, τὸ ἀνάβουν καὶ θυμιάζουν τὸ ματιασμένο μὲ τὴν ἐλιά τῶ Βαγιῶ ἢ μὲ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ πουλλιά (= ἄνθη). Ἐὰν μποροῦν νὰ κόψουν κ' ἕνα κομματί ἀπ' τὸ φύρεμα ἐκεῖνον ποὺ ὑποψιάζονται, τόσο τὸ καλύτερο. Ἀκόμη κόβγεις ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ κατώφλιο, ποὺ περνοῦν κ' ἐχθροὶ σου, ἢ ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ὑποψιάζεσαι, ἕνα κομματάκι ξύλο καὶ βάζεις πάνω στὰ κάρβουνα καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ θυμιάζεις τὸν ἄνθρωπο καὶ λές: Φύε, κατὴ βασούρα, | φύε, κατὴ καταλαλιά, | φύε, κατὴ γλωσσοφαγιά, | φύε ἀπὸν τὰ μαλλιάτσια του, τὸ ἀπὸν τὰ φρονιάτσια του . . . Ὑστερα παίρνεις τρία-τέσσερα κάρβουνα τοῦ θυμιατοῦ καὶ τὰ νοματίζεις, δηλ. βάζεις στὸ νοῦ σου πρόσωπα, ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχουν ματιάσει τὸ παιδί, καὶ τὰ σβήνεις μέσα σ' ἕνα τσανάκι μὲ νερό, κοντὰ στὸ κεφάλι τοῦ ματιασμένου. Μαζὶ μὲ τὰ κάρβουνα ρίχνεις καὶ λίγο ἄλατσι καὶ λέεις: Ὡς λνεῖ τ' ἄλατσι στὸ νερό | τὸ νέφαλο στὸν οὐρανό, | νὰ λύση, νὰ σκορπίση | τὸ κακὸν ἐμμάτι | τὸ ἢ κατὴ γλωσσοφαγιά . . . Ἀπὸ τὰ νοματισμένα κάρβουνα, ποὺ θὰ βουλιάζουν στὸ νερό, καταλαβαίνεις ποιὸς ἐμάτιασε τὸν ἄνθρωπο. Ὑστερα ἢ γητεύτρα μετρᾷ ἀνὰ πέντε-πέντε (5-10-15-20-25) ὡς τὰ 40 καὶ ραίνει τὸ παιδί μὲ τὸ νερό, κάνοντάς του καὶ ἕνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Τὸ φτυοῦν ὅλοι ὅσοι εἶναι μέσα στὸ σπίτι καὶ τελειώνει ἢ γητεῖα. Τὸ νερό τὸ παίρνουν καὶ τὸ ρίχνουν στὸ τρίστορατο». Εἰς τὴν Θράκην καπνίζουν τὸ παιδί μὲ τρίχες ἀπὸ τὴ φανέλλα ἐκεῖνου ποὺ τὸ ἐμάτιασε, ἂν ξέρουν ποιὸς εἶναι.

β) Τὸ πέραςμα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «τὰ μικρὰ τὰ παιδιά, ὄντα θὰ τὰ φασκιώσουν τὸ βραδύ, ἢ καὶ τὰ μεγαλύτερ' ἀκόμη, τὰ περνοῦν τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴ ἴστια, (τὴ φωτιά τῆς γωνιᾶς) καὶ λέν: πίσω τὸ κακό, πίσ' ἀβασκοσύνη, τρεῖς φορὲς κ' ὕστερα τὰ βάνουν καὶ κοιμοῦνται καὶ λέν πὼς τάχα ἢ φωτιά παίρνει τὴ βασκανία, ἂν ἔτυχε νὰ τὰ ματιάξῃ κανένας». Εἰς τὴν Ναυπακτίαν διὰ τὴν βασκανίαν γίνεται χρῆσις τῆς «ἀναποδοφωτιᾶς», δηλ. πιάνουν φωτιά μὲ τὰ προιουβολ' κά (τσακμάκια) ἀνάποδα, ἢτοι μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἀναποδοφωτιὰ πρέπει νὰ τὴν πιάσῃ ἕνας ποὺ νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα Γιάννης. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἢ ἀναποδοφωτιὰ καὶ εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις;

γ) Τὸ ράντισμα ἢ πότισμα μὲ νερό, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξορίφθησαν κάρβουνα ἀναμμένα ἢ ἄλατι ἢ λάδι τῆς καντήλας ἢ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά τοῦ βασκανοῦ ἢ στάχτη ἀπὸ τρεῖς τρίχες τῆς κεφαλῆς του. Ἄλλοι εἰς τὸ νερό αὐτὸ βυθίζουν πρωτύτερα μονόκερο (τ. ἔ. σταυρὸν ἀπὸ ἔλεφαντόδοντα ἢ ἄλλο ὄστουν, ὁ

όποιοι ριπτόμενοι εις τὸ ὕδωρ παράγει φουσαλίδας) ἢ νεραϊδόμηλο ἢ στάχτη ἀπὸ ἀναποδοφωτιά ἢ τι τοιοῦτον. Τί νερό χρῆσιμοποιοῦν; (ἀμίλητο; ἀρπαξιμιό; ξαστριμένο;) Ποίου εἴδους ἀγγεῖον μεταχειρίζονται, διὰ νὰ ξαστρίσουν τὸ νερό; (πινάκι πράσινο;). Σπάνουν καὶ αὐτὸ μέσα στὸ νερό;

Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον, «ἀφοῦ μὲ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα ἀνακαλύφουν τὸ βασκαῖνον πρόσωπον, παίρνουν ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχε περάσει, ὀλίγον χῶμα, τὸ διαλύουν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ δίδουν ἐξ αὐτοῦ νὰ πῆ ὁ βασκαμένος». Εἰς τὴν Θράκην συνηθίζουσι τὸ ἐξῆς γήτεμα: «Θὰ πάρνε τ' αὐγὸ, ποὺ γέννησε ἡ ὄρνιθα μετὰ τὸ μεσημέρι, καὶ τὸ βράδ', μόλις νυχτώσῃ, θὰ πάρνε ἀρπαχτικὸ νερό σ' ἓνα πρᾶσινο πινάκι ἀπὸ τὴ βρύσ', κρυμμένο κάτ' ἀπ' τὴν ποδιά. Ἡ μὰ θὰ βαστάῃ τὸ πινάκι μὲτὸς στὸ πρόσωπο τοῦ ματιαγμένου καὶ ἡ ἄλλη σπάνει τὸ αὐγὸ, παίρνει καὶ μιὰ κόκκινη κλωστή, τὴ βελονιάζει στὸ βελόνι, τοιμπᾶ μιὰ σκελίδα σκόρδο καὶ τὴ βάζει μέσα στὸν κρόκο καὶ ἓνα ἀσημένιο παρᾶ. Παίρνει ἀπὸ τὴ γωνιὰ τρία μικρὰ ἀναμμένα κάρβουνα, τὰ σταυρώνει τρεῖς φορὲς ἐπάνω στὸ πινάκι, τὸ καθένα ξεχωριστά, καὶ τὰ σβήν' μέσα στὸ πιάτο. Τὸ πρᾶσινο πινάκι μὲ τὸ νερό, τὸ αὐγὸ, τὸ σκόρδο, τὴν κόκκινη κλωστή καὶ τὸν παρᾶ θὰ τὸ βγάλ' ἐξω σ' ἄστρα, ὅπου θὰ μείν' ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξαστριεῖται. Πρωτὶ, ἀκόμα πρὶν ξημερώσῃ, θὰ τὸ πάσ' καί, ἐνῶ ἀκόμα κοιμᾶται ὁ ματιαγμένος, θὰ τὸν πλύν' τὸ πρόσωπό τ' ἀνάτρεχα, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τ' καὶ θὰ πῆ τρεῖς φορὲς: Ἄνάτρεχα ἦρθε, ἀνάτρεχα νὰ παγαίν'! καὶ μὲ τὴν ἀνάποδη τῆς μπροστιέλλας τῆς τὸν σκουπίζ'. Τὸ πινάκι θὰ τὸ σπᾶσ' ἐμπρὸς στὴ βρύσ' ἢ σὲ σταυροδρόμι καὶ θὰ πῆ: Νὰ φύγ' τὸ κακὸ! Ἄν εἶναι ματιαγμένο τὸ παιδί ἢ ὁ μέγας ἀνθρώπος, τὸ αὐγὸ ψήνεται καὶ γίνεται σὰ σφουγκᾶτο. Τὸ ἴδιο γήτεμα κάνουν, ὅταν εἶναι ματιαγμένα ζῆα, βουβάλια, γελάδες, σκουλήκια (μεταξοσκώληκες)».

δ) Τὸ σταύρωμα μὲ τὸ ἄλατι. Παράδειγμα: «Θὰ πάρ'ς μι τρία δάχ'λα ἄλατι, θὰ τοὺ φέρ'ς γύρω στὸν πρόσωπό τ', ἀρχινῶντα ἀπ' τὴν κούτρα καὶ θὰ λές: Μαῦτε ἀγιλάδα γέν'σι μέσα στὸν μισουχῶρ κ' ἔκανι μαύρου μισκάρ, τοὺ εἶδαν κόσμους καὶ θαμᾶθμαν. Ἄν εἶνι ἔπο ἄντρα νὰ σκάσουν . . . κτλ. (Μάλγαρα). Ἄλλαι χρήσεις τοῦ ἄλατος πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας: π. χ. βάζουν στὸ στόμα τοῦ βασκαμένου ἄλατι ἢ λειώνουν τὸ ἄλατι στὸ νερό, λέγοντες: ὅπως λειώνει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ λειώσῃ τὸ κακὸ τὸ μάτι ἢ ρίχνουν ἄλατι στὴ φωτιά, λέγοντες: Ὅπως σκάει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ σκάσῃ τὸ μάτι κτλ.

ε) Τὸ σταύρωμα μὲ φύλλα ἐλιᾶς ἢ βᾶγια, μὲ μοσχοκάρφια ἢ μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο κτλ. Π. χ. «Ὅταν εἶναι θαρμωμένο (ματιασμένο) τὸ παιδί, παίρνουν ἐγγιὰ φύλλα ἐλιᾶς ἀπὸ τὰ Βᾶγια, σταυρῶνουν τὸ παιδί καὶ λένε:

Ἀνὸ σέ ᾽δαν, δυὸ σ' ἐθάρμοισαν, τρεῖς σ' ἐγιάναν | τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Τὸ λένε τρεῖς φορές.

ς) Τὸ φτύμα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐβάσκανε, ὡς μέσον θεραπείας. Εἰς τὴν Ἑπειρὸν «ἂν ἔχουν ὑποψία ἀπὸ καμὰ γυναῖκα πὸς ἀβάσκανε τὸ παιδί, στέλνουν καὶ τῆς χαλεύουν (= γυρεύουν) τὸ σάλι τῆς στὸ φλυτζάνι καὶ τὸ φέρνουν καὶ ἀλείφουν τὸ παιδί, ποὺ δὲ μπορεῖ, στὸ πρόσωπο ἢ διὰ τῆς βίας τοῦ βάνουν λίγο στὸ στόμα, ὅσο γιὰ τὸ καλό». Εἰς τὴν Καλοσκοπὴν Παρνασσίδος «ἂν δὲν ξέρουν ποιὸς τὸ μάτιασε (τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶον), πρέπει νὰ γυρίσῃ ἓνας νὰ μαζέψῃ 40 φτύσματα καὶ νὰ τὰ πιῇ ὅποιος ἀβασκάθηκε».

ζ) Τὸ μέτρημα ἀπὸ τὸ ἓνα ἕως τὸ ἔννεά καὶ ἀπὸ τὸ ἔννεά ἕως τὸ ἓνα (τρεῖς ἢ ἔννεά φορές). Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο; Εἰς τὴν Νάξον «ἀριθμοῦν ἔννεά φορές, διότι ἔννεά εἶναι οἱ τρυπες τοῦ ἀνθρώπου ποὺ βγαίνει ὁ ἀέρας». Μὲ ποίας ἐπιφθὰς καὶ πράξεις συνοδεύεται τὸ μέτρημα; Π. χ. εἰς τὸ Λασήθι «ὅταν φταρμιστῇ κιανεῖς, τότε σταυρώνουνε καὶ λένε «Ἄπὸν τὸ ἔννιά στο' ὀχτώ, ἀπὸν τὸ ὀχτώ στο' ἐφτά, ἀπὸν τὸ ἐφτά στο' ἕξε, ἀπὸν τὸ ἕξε σισοὶ πέντε, ἀπὸν τσοὶ πέντε σισοὶ τέσσερεις, ἀπὸν τσοὶ τέσσερεις σισοὶ τρεῖς, ἀπὸν τσοὶ τρεῖς σισοὶ δύο, ἀπὸν τσοὶ δυὸ στὴ μία, ἀπὸν τὴ μιὰ στὴν καμιά» (φτεῖ δεξιὰ) φτού! Κατόπιν μετροῦνε τίς τρυπες τ' ἀθρώπου: ἓνα, δυὸ, τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, ἕξε, ἐφτά, ὀχτώ, ἔννιά (φτεῖ ἀριστερὰ) φτού! Λέει τρεῖς φορές τὸ πρῶτο καὶ τρεῖς τὸ ἄλλο».

η) Ἐξορκισμοὶ (δέσιμο ἢ κάρφωμα ἢ ἀποπομπὴ τῆς βασκανίας εἰς τὰ ὄρη). Πρὸβλ. εὐχὴν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ: «δεσμεύω καὶ καταργῶ πάντα τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ἀκάθαρτα, καὶ πάντα πονηρὸν ὀφθαλμόν», καὶ φυλακτήριον: Ὅρκίζω σε, βασκανία, εἰς τὸν Θεὸν τὸν μέγαν... ἵνα φοβηθῆς καὶ δεθῆς κτλ. (Λαογρ. Θ', 65).

θ) Διάφοροι ἄλλοι τρόποι (δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου κλπ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «παίρνουν στὴ βρύση χλωρὰ μούσκλια, παγαίνουν στὴ φωτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: ὅσο βαστᾶνε χλωρὰ τὰ μούσκλια, τόσο νὰ βασταχτῇ καὶ ὁ ἀβασκαμὸς (αὐτουνοῦ ποὺ εἶναι ἀβασκαμένος)».

β) Ἀποτροπιασμοὶ κατὰ παντὸς κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου.

1. Διὰ τῆς χρήσεως ὀρισμένων ἀντικειμένων, τεχνητῶν ἢ φυσικῶν, μελῶν τοῦ σώματος ζῶων, φυτῶν κλπ. Π. χ. μαχαίρι, βελόνι, ψαλίδι, πέταλο, κλειδί, πυροστιά, ὄνι, σίδερο ἐν γένει ἢ ἄλλο μέταλλον· νερό, ἄλας, θαλασσινὸ νερό· φωτιά, δαυλὸς ἀναμμένος, κάρβουνο, στάχτη· κατράμι, πίσσα.

σκόρδο, σκυλλοκρομμύδα, δάφνη, ἀπήγανο, πύραντος, μάραντος και ἄλλαι μαγι-
και βοτάναι· σκούπα· ψωμί, προζύμι· σίελος, αἷμα, μαννόγαλα· ὑποκάμισον· δί-
χτυ, κέρατο, πετεινός, κατωσάγωνο γουρουνοιού, φίδι κτλ.

Ἡ δύναμις τούτων πολλάκις ἐνισχύεται

(α) ἐκ περιστάσεως, οἷον εὐρέσεως, κλοπῆς, ἐκθέσεως ὑπὸ τὰ ἄστρα
κτλ. Π.χ. πρᾶγμα εὐρεμένο ἢ κλεμμένο, μονόμερα καμωμένο, ἀνάποδα βαλμένο,
σχοινί κρεμασμένου κτλ.

(β) ἐξ ὀρισμένου ἀριθμοῦ, ἰδία περιττοῦ: 3, 5, 7, 9.

(γ) ἐκ χρόνου και τόπου: ὥρα νυκτερινή, ἡμέρα ὀρισμένη—τρισηρατο,
σταυροδρόμι, κατώφλι σπιτιοῦ κτλ.

(δ) ἐκ χρώματος: κόκκινο ἢ μαῦρο· π.χ. μαυρομάνικο μαχαίρι κτλ.

(ε) ἐκ θείας ἐνεργείας: ὕψωμα Μεγάλης Πέμπτης, λουλούδια τοῦ Ἐπι-
ταφίου, δάφνες τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, κόκκινο αὐγό, ἡ ἄγια Ζώνη τῆς Πα-
ναγίας κτλ.

Μερικά παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον συμβουλευόν: «Τῆν νύχταν τὸ
μωρὸν ὄντας θὰ κουβαλῆς, βάλεν ἀπάν' ἀθες (=ἐπάνω του) ψωμίν». Εἰς τὴν
Μεσημβρίαν «τὸ Μάρτη βγάνουμε ἓνα κόκκινο παννὶ ὄξω ἔπο τὸ παράθυρο και
τὸ δένουμε σ' ἓνα σίδερο, σ' ἓνα ξύλο, και στέκει ἔκει, ὅσο νὰ βγῆ ὁ Μάρτης». Εἰς τὴν
Θράκη «ὅταν ὑπάρχη ἐπιζφοτία βάφουν τὰ μέτωπα και τὰ κέρατα τῶν
βοῶν δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, σιναπίδι καλουμένης». «Γιὰ νὰ μὴ πιάνουνε τὰ μά-
για και οἱ συκοφαντίες, συμβουλευόν εἰς τὴν Ὑδραν, «βάνε τὸ πονκάμισό σου
ἀνάποδα, ἔχε και στὸ σπῆτι σου μαῦρο κόκκορα ἢ πέταλο πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα
εἶναι καλό, διώχνει τὸ κακό». «Τὸ δίχτυ φυλάει ἀπὸ τὰ μάγια και ἀπὸ τὰ ξωτε-
ρικὰ» (Σῦρος). «Χοιρόλιμους ἀκούτι και θὰ κριμάσω τση γ' ρούνας σιδιρένια
κρονκέλλα» (Σάμος).

2. Διὰ λόγων (λέξεων ἢ φράσεων ἀποτροπιαστικῶν, μαγικῶν ἢ
καὶ ἐκκλησιαστικῶν). Π. χ. «κλούβια μάγια και ἄπιαστα», ἐκφωνεῖ ὅστις εἰς τὸν
δρόμον ἢ ἄλλου εὐρίσκει πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι μάγια (κόμ-
βους κλπ.) και θέλει νὰ τὰ πιᾶση, χωρὶς νὰ βλαβῆ ἀπὸ αὐτὰ (Κεφαλλην.). Ὅταν
ὁ Πόντιος ἀναφέρη ζημίαν ἢ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαθε, λέγει: «Κωφὸν τοῖ
διαβόλ' ἔ' ὠτίν». «Φύλαττε Κύριε!» ἢ «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ» κτλ. Εἰς ποίας
περιπτώσεις λέγονται ταῦτα;

3. Διὰ συμβόλων και σχημάτων ἢ χειρονομιῶν: πεντάλφα, σταυ-
ρός, κόμβος, φαλλός, αἰδοῖον, φάσκελο, μούντζα κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «χα-
ράττον συνήθως ὀπισθεν τῶν θυρῶν πεντάλφα, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν, ὡς πι-
στεύουν, ἀπὸ τὰ στοιχειά». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας, «ἅμα ἰδῆ κανεῖς

φάντασμα με κέρατα μεγάλα, πού πλακώνει τον κοιμισμένο, τὸ πρῶτὸ πού θὰ σηκωθῆθῆ θὰ *κατραμώση* τὴν πόρτα, δηλ. με κατράμι θὰ κἀνη σταυρὸ στὴν πόρτα, γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ ὁ σταυρὸς τὸ φάντασμα νὰ μπῆ στὸ σπιτί ἄλλη βραδιά».

4. Διὰ πράξεων συνοδευομένων πολλάκις ὑπὸ λόγων: κωδωνισμοί, κτυπήματα, θραῦσις ἀγγείων, πυροβολισμοί, ἄλλοι κρότοι καὶ θόρυβοι. Σταύρωμα, φτύσιμο, μαγάρισμα, κατούρημα, μούντζωμα, μοντζούρωμα, ἀλύχημα κτλ. Π.χ. «Τὴν παραμονὴ τ' Ἁγ. Μάρκ' βροντᾶν τὰ σαγάνια, γιὰ νὰ μὴ βγαίνει τὰ φίδια τοῦ καλονκαίρ'» (Εὐρυτανία). «Τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρῶτὸ, τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν Ἐκκλησιὰ τὶς δάφνες καὶ βαρᾶνε οἱ καμπάνες, ὅσοι ἔχουν ὄπλα ρίχνουν ντουφεκιά, ὅσοι δὲν ἔχουν σπάζουν ἕνα τσουνάλι, ἕνα ἀγγεῖο, ὅτι ἔχουν. Ἄν τύχη καὶ δὲ σπάσουνε, τό ἔχουνε γιὰ κακὸ» (Κορώνη). «Ὅταν οὐρῆ τις, ὀφείλει νὰ πύση τρεῖς καὶ νὰ λέγῃ τὰ ἐξῆς κατὰ νοῦν: Σηκῶστε, κυρὲς κὶ ἀρχόντισσες, σηκῶστε τὰ ποδάρια σας νὰ μὴ σᾶς κατουρήσω». (Ἀποτείνεται δηλ. πρὸς τὶς νεράιδες) (Καλλίπολις). «Ὅντα σὲ κυνηγοῦν τὰ σκυλιά, μούντζωνέ τα μὲ τὸ ζερβὶ τὸ χέρι σου ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ φόρεμά σου κ' ἔτσι δὲ σὲ πλησιάζουν» (Ἡπειρος).

5. Εἰδικῶς διὰ τῆς δημιουργίας μαγικοῦ κύκλου ἢ μαγικοῦ φραγμοῦ, τὸν ὁποῖον, ὡς πιστεύεται, ἀδυνατοῦν οἱ δαίμονες νὰ ὑπερβοῦν.

(α) Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι. Εἰς ποίας περιστάσεις χαράττεται κατὰ γῆς ὁ κύκλος αὐτός; Ἕνας ἢ πολλοὶ ἐπάλληλοι κύκλοι; Τί ἄλλο κάμνει προσέτι ὁ δεισιδαίμων, διὰ νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ τὸν δαίμονα, εὐρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κύκλον; (Σημειώνει σταυρούς; καρφώνει τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου; λέγει ξεροκισμούς; καὶ ποίους;) Π. χ. «Ἀπὸ τὰ σταυροδρομία δὲν κάνει νὰ περᾶς τὴ νύχτα, γιὰτὶ βγαίνουνε ξωτικά. Ἄν εἶναι ἀνάγκη νὰ περάσῃς, καλὸ εἶναι νὰ βαστᾶς μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ νὰ ξεροκίξῃς τὰ ξωτικὰ λέγοντας μέσα σου: Ἐἰσοῦς Χριστὸς νικᾷ κὶ ὅλα τὰ κακὰ σκορπᾷ. Κί ἂν φανῆ κανένα κακὸ, μὲ τὸ μαυρομάνικο νὰ κἀνης ἕναν κύκλο στὴ γῆ καὶ νὰ μπῆς μέσα στὸν κύκλο τότε τὰ ξωτικὰ δὲν σὲ πειράζουνε» (Ἰδρα).

(β) Μὲ νῆμα (περισχοινισμὸς χωρίου, νημάτωσις ἢ ζώσιμο ἐκκλησίας). Κατασφάλισις τοῦ χώρου (κλειδωμα μὲ μαγικὴ κλειδαριά). Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται ταῦτα καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν; Πῶς παρασκευάζεται τὸ νῆμα διὰ τὴν περιζώσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ χωρίου; (μονοήμερις κλωσμένο ἀπὸ παρθένους ὀνομαζομένας Μαρίας, 3 ἢ 40 τὸν ἀριθμὸν; ἢ ἀπὸ γυναῖκες πρωτοστέφανες; Τὸ γνέθουν νύχτα; Γυμνές; πῶς ἄλλως;). Γίνεται καὶ κλειδωμα τοῦ χωρίου μὲ μαγικὴ κλειδαριά:

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Καρωτὴν Διδυμοτείχου «Σαράντα γυναῖ-

κες πρωτοστέφανες μαζεῦσαν ἓνα βράδ' κ' ἔμισαν βαμπάκ', τὸν ἔβγαλαν ἀπ' τοῦ τοικρίκ', καθάρισαν τὸν σπόρον κὶ τὸν στοίβαξαν μὴ τὸν δόξα, ἓνα δοξάφ' κὶ οὐ-
λες γκουλιόμπαρες (=γυμνές). Ἄλλ' στοίβαζι κὶ ἄλλ' ἔγνιθι... Κ' ἓνας σιδεράς
μὲ τὴ γυναικα τ', κ' ἐκεῖν' γκουλιόμπαρ', ξεγνίνατ', ἔκαμαν μνιά κλειδουνιά τὴ
νύχτα σιὸν ντιμιριζίδκου (=σιδεράδικου). Ἡ γυναικα τρανοῦσι μ'χάνια κὶ οὐ
ντιμιριζίης ἔφκiani τὴν κλειδουνιά... Ἀπ' τ' ἰκείνου τοῦ γνέμα εἶχαν ἓνα ἀδράχ'τ'
γνέμα, ὅσον χροιασιτὴ νὰ τ'λίξ'ν τὸν χουργιὸ ἀπόξου. Κὶ τοῦ ἴφιραν λόουρα - λόουρα
τοῦ γνέμα ποῦ μνιὰν ἄκουα τοῦ χουργιὸ κὶ τὸν ντάμουσαν, τοῦ κουμπόδισαν ἰκεῖ
κὶ τὸν κλειδουσαν κείνου τοῦ ράμμα κεῖ μὲ κείν' τὴν κλειδουνιά, νὰ μὴ μπαίν'
μέσα ἀρρώστεια» (Λαογραφία Ζ, 472). Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων, διὰ νὰ προ-
φυλάξουν τὸ χωριὸ των ἀπὸ τὸ στοιχειὸ τῆς Ἀράχοβας «μιά μάγισσα ἀράπισσα
ἐδιάταξε τοὺς Βελλαῖτες νὰ βάλουν τρία ἀπάρθυνα κοράσια νὰ γνέσουνε ἀπὸ μιὰ
κλωνὰ μονοκόμματη μονοημερινὰ καὶ νὰ βάλουνε σταυρωτὰ γύρω στὸ χωριὸ
τέσσερα ἀφόρηγα περόνια καὶ νὰ δέσουνε τὴν κλωνὰ γύρω γύρω στὸ χωριὸ
ἀπάνου στὰ τέσσερα περόνια...». Εἰς τὴν Λῆμον «μιά γυναικα ξετύλιγε τὸ νῆμα
καὶ ἄλλη τὸ ἔθαπτε μὲ τὸ χῶμα ὡς που ἔφεραν γύρω ὄλο τὸ χωριὸ».

Ποῖαι ἄλλαι τυχὸν πράξεις ἐνεργοῦνται πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιδιωκομέ-
νου σκοποῦ; Π.χ. Εἰς τὴν Καρωτὴν ἐνήργησαν καὶ καθοσίωσιν τοῦ περισχοι-
σθέντος χώρου διὰ χαράξεως εἰς αὐτὸν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ: Ἀπὸν μνιὰν
ἄκουα πάλι τοῦ χουργιὸ ὡς τν ἄλλ' μέσ' ε τ μέσ', ἀπὸ τούτην τὴ μέσ' πάλι ὡς
τν ἄλλ' σταυρουτά, θὰ πάρν δγὸν νοματ' ἓνα ζιβγάφ' βόδγια κ' ἓνα ἄλιτρον
κ' ἓνας θὰ σέρν' τὰ βόδγια κείνα κ' ἓνας θὰ πχιάν' τἄλιτρον κὶ μὴ τἄλιτρον τὴ
γῆς θὰ τὴν γκαρτσανάει (=χαράσση) σταυρουτά, θὰ σταυρών'νι γῆς ἀπὸ βουργια
ἔστο νότου, ἓνα ἔτσ' / κ' ἓνα ἔτσ' - (+), θὰ σταυρώσ' τὸν χουργιὸ. Γύρου γύρου
δὲ θὰ πάη γύρω εἶνι τοῦ γνέμα. Κλειδών'ν τὸν χουργιὸ κὶ τοῦ σταυρών'ν μέσα
κὶ δὲ μπαίν' ἀρρώστια μέσα (Λαογρ. Ζ' 472).

(γ) Μὲ περιφερικὴν ἀροτρίασιν διὰ διδύμων μόσχων. Περιστάσεις
καθ' ἃς γίνεται ἡ περιάρσις τοῦ χωρίου προληπτικῶς: 1) κατὰ τὴν ἴδρυσιν
νέου συνοικισμοῦ (ἐγκαίνια ἢ γκαίνιασμα χωριοῦ) (Λαογραφ. Ζ' σ. 474 καὶ 506),
2) μόλις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου ἐμφανισθῆ ἐπιδημία ἢ ἄλλο τι κακὸν ἀπειλῆ
ὀλόκληρον τὸ χωριὸν ἢ τὴν πόλιν, 3) κατ' ἔτος εἰς ὀρισμένην ἡμέραν (τὴν πρῶ-
την τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ἡμέραν (περιοδικῶς). Ἐνεργεῖται τίποτε ἐκ τοῦ φόβου
μήπως τὸ κακὸν ὑπεισέδυσεν ἤδη καὶ λανθάνῃ ἐν τῷ χωρίῳ; Γίνεται δηλ καὶ
καθαρμὸς τοῦ χωριοῦ ἢ τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ποῖοι
ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται ἀπαραιτήτως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μωσχάρια; (δίδυμα; μι-
κρά; 40 μόλις ἡμερῶν ἢ ὄλως ἀβαλτα στὸ ζυγὸ; ἢ βόδια μαῦρα;), τὸ ἀροτρον

(ψευτάλετρο με ξύλα μικρά, μονοήμερις φτειαγμένο; σιδερένιο ή άσημένιο;), τούς ζευγολάτες (νά μὴν εἶναι δευτεροπαντρεμένοι, γυμνοί), τὸ ὄργωμα; (ζερβοοργώνου, διὰ νὰ εἶναι ἡ πράξις τελεσφόρος). Τὶ γίνονται τὰ μωσχάρια μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀροτριάσεως; Θανατώνονται καὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκου ἢ ἐγκατοργνύονται ζῶντα; Πρὸς ποῖον ἀρά γε σκοπὸν;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρῦτων «ἐπήρανε ἓνα μουσάρι 40 ἡμερῶν καὶ ἐφτείασανε μονοήμερις ἀλέτρι (ψευτάλετρο με ξύλα μικρά), καὶ ἐξέφανε τὸ μουσάρι καὶ τὸ ἐγυρίσανε γύρου στὸ χωριό, καὶ ἐκάμανε μιὰν ἀνλακιά γύρω τριγύρω, ἴσια πὸν ἐσημάδευε ἢ ἀνλακιά λιγάκι. Καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἐξαναμπῆκε τὸ στοιχείο». Τὸ γκαίνιασμα τῆς Παλιοχοῦνης (Εὐδρυτανία) ἐγινε μὴ διὰ μ'σκάργια διπλάρ'κα (= δίδυμα) κὶ μὴ ζ'γάλιτρα σιδερένια. Ἦφιραν ἓνα γύρου τοῦ χουργιὸ κὶ ἅμα ἔκλεισ' οὐ γύρους αὐτὸς μὴ τὰ μ'σκάργια ζεμένα, τὰ σφαξαν κὶ τὰ θάψαν μαζὶ μὴ τὰ ζ'γάλιτρα. Δὲν πὼς τὰ μ'σκάργια αὐτά, ὥσπου νὰ τιλειώσ'ν τοὺν γύρου, φουφοῦσαν—ἦταν μικρά κὶ δὲ βαστοῦσαν—κ' εἰσ' τὰ θάψαν. Δὲν πάλι πὼς, ἂν δὲν φουφοῦσαν, τὰ ἦφιραν πούλλες βόλις ὥσπου νὰ φουφήσουν». (Λαογρ. Ζ' 475). Συνδυάζεται τυχὸν ἢ περιήρσις τοῦ χωρίου μετὰ περισχοινισμόν αὐτοῦ;

(δ) Μὲ ἀσφάκες καὶ ἄλλους ἀκανθωτοὺς θάμνους. Π. χ. εἰς τὴν Κυνουρίαν, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ ποίμνια ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Καλλικαντζάρων «φράζουνε γύρω-γύρω τὸ μαντρί μετὰ νὰ ἀράδα ἀπὸ ἀσπαραγγίε».

(ε) Μὲ δωδεκαμερίτικη στάχτη ἢ μετὰ φωτιῆς ὀλόγυρα ἀναμμένες. Π. χ. πολλαχοῦ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων «χύνουν στάχτη (δωδεκαμερίτικη) γύρω στὸ σπίτι, πιστεύοντες ὅτι δὲν ἐρχονται εἰς τὸ ἐξῆς ἐρπετὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι». «Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλήνα, πρέπ' ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιῆς ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτή». (Καβακλὶ Β. Θράκης).

(ς) Μὲ περιαγωγήν ἀγίων εἰκόνων, λειψάνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἢ μαγικῶν πραγμάτων περὶ τὸ χωριὸν ἢ περὶ τὸ λιβάδιον. Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν γίνεται ἡ περιφορὰ τούτων. Π. χ. οἱ Μεσσήνιοι ποιμένες διὰ νὰ σώσουν τὸ ποίμνιον ἀπὸ τὸ σμερδάκι «παίρνουν τρεῖς παπᾶδες μετὰ τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ γυρίζουν εἰς ὄλο τὸ σύνορον τοῦ λιβάδιοῦ καὶ σὲ κάθε λίγο βάνουν ἀπὸ ἴνα σταυρὸ ξύλινο». Εἰς τὴν Θράκην ἐν περιπτώσει ἐπιζωτίας ὁ γύφτος, ἀφοῦ κατασκευάσῃ γυμνὸς τὴ νύκτα τὸ σίδερο, πὸν ἔχει τὴ δύναμη νὰ διώκῃ τοὺς βλάπτοντας τὰ κτήνη δαίμονας, «παίρνει κείνον τὸν σίδηρον καὶ βγαίζει νύχτα καὶ γυρίζει γκόλιαβους (γυμνὸς) τὸ χουργιὸ οὔλο τρεῖς φορές». Μετὰ τὴν περιφορὰν αὐτὴν θέτει τὸ χωριὸν ὅλον ὑπὸ τὴν προ-

στασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου. Ἄλλα παραδείγματα λιτανειῶν καὶ περιφορῶν εἰκότων κλπ. βλ. ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 506.

(ζ) Μὲ ὄρθοθέτησιν γινομένην πέριξ τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον θέλουν νὰ προφυλάξουν (ἕψωμα δένδρων εὐρισκομένων περὶ χώρον τινα, ἢ τοποθέτησις σταυρῶν ἢ κόκκινων αὐγῶν ἢ κηρίων ἀνημμένων εἰς τὰς 4 ἄκρας ἢ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος πέριξ τοῦ χωρίου ἢ τῆς μάνδρας κλπ.). Π. χ. τὴ Γόλιανη Εὐρυτανίας *τὴ γκίγιαζαν* (=ἐγκαινιάζαν) *τὴ Λιπτέρα τῆς Λαμπρῆς. Οὐ παπᾶς βγγῆκι μὲ τς εἰκόνας, τῖς ἤφιριν ἕνα γύρου στοῦ χουργιὸ μὲ ἕψωμα στὰ χέργια. Ἐνα γύρου στοῦ χουργιὸ σὲ κάθι πινηῆτα μέτρα ἢ κὶ λιγώτριου ἢ κὶ πυροσίτριου, ὅπ' βροῆσαν κλαρὶ (=δέντρον, πευραγ', φιλικ'), τοῦ τρυποῦσαν μὲ ν' ἀρίδα κ' ἔβαναν μέσα ἕψωση. Γ' αὐτὸ τοῦ χουργιὸ δὲν τοῦ βαρεῖ χαλάτ'. Τὰ κλαργιὰ πὸν ἕψουσαν δὲν τὰ χαλοῦσαν καμινὰ φουρά. Ἐψουμένα κλαργιὰ βροσκουντ' ἀκόμα σὴν Κ' φάλα». Βλ. ἄλλα παραδείγματα Λαογραφ. Ζ' σ. 475-476, ἀρ. 17 καὶ 19. Εἰς τὴν Μάνην «τοὺς παλαιότερους χρόνους τὰ χωριὰ κατεσκευάζαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος τέσσαρες κολῶνες καὶ ἐπ' αὐτῶν τοποθετοῦσαν ἕνα σταυρό, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δαίμονας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ χωριό. Αὐτὸ λέγεται σταυροπύργι».*

γ) Ἐξαπάτησις τοῦ δαίμονος. Κόσκινο, ἢ δέσμη ἀπὸ στάχυα ἀνηρητημένα εἰς τὴν ὄροφὴν ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας κ. τ. τ. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον οἱ χωρικοὶ ἀναρτοῦν εἰς τὴν ὄροφὴν τῆς οἰκίας μιὰ φτύκα, δηλ. δέσμη σταχύων, πιστεύοντες, ὅταν περὶ τὰ μεσάνυκτα εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ὁ δαίμων, διὰ νὰ βλάψῃ τοὺς ἑνοίκους, ὅτι ἀπασχολεῖται ἀπαριθμῶν τὰ ἄγανα τῶν σταχύων, (ἀλλοῦ τις τρυπες τοῦ κοσκίνου), ἀλλ' αἴφνης κράζει ὁ πετεινὸς καὶ γίνεται *σκούνη κι ἀγλιά*. Εἰς τὴν Κορώνην «*ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στοὺς χρόνον ἢ κοντύτερα μέσα στοὺς ἴδιον σπιτι, βάνουν στοῦ δεύτερον τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουν μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ*».

δ) Δίωξις, κατάδεσις ἢ καταπερόνησις τοῦ διαβόλου, τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, ἐπιβλαβῶν ζώων ἢ ζωῶφιων (ὄφρων, σκορπίων, λύκων, ἀετῶν, ψύλλων κλπ.), κλεπτῶν, ἀνταγωνιστῶν κλπ., τῆς χαλάξης, τοῦ σίφουνα κλπ., τῆς ἀστοχίας (ἀναποδιᾶς), τῆς βοῆς τῶν πραγματιῶν κλπ.

1. Ἐξορκισμοί, γητέματα: Ἐξορκισταὶ καὶ ἐξορκίστριες. Δύναμις καὶ ἄλλαι ἰδιότητες αὐτῶν. Εἴδη καὶ τρόποι ἐξορκισμοῦ (διαβάσματα, σταυρώματα κλπ.). Μέσα καὶ ὄργανα ἐξορκισμοῦ καὶ γητέματος (κόκκαλα, μαχαίρια κλπ. πεντάλφα). Λέξεις καὶ φράσεις ἐξορκιστικαί, ἐπφθαί κλπ. Μερικὰ παραδείγματα:

«*Ἀπὸ τὸ φουστάνι ἢ τὸ φῶρεμα ἀνδρὸς τρελλοῦ κόβουν ἕνα κομματάκι*

μικρὸ ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ στέλνουν σὺς ξορκίστριες. Αὐτὲς κάνουν τὰ ξόρκια, κι ἂν πιάσουν, τότε γερεύει ὁ ἄνθρωπος (Ἐμβρακία). Εἰς τὴν Σίφνον πρὸς ἔξορκισμόν βρικολάκων ἢ νεκρῶν, ὅταν τὸ σῶμα των δὲν διαλύεται εἰς τὴν γῆν, ὁ ἱερεὺς σχηματίζει ἐκ κηροῦ λειτουργηθέντος μίαν πεντάρφα καὶ τὴν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν. Εἰς τὴν Λάσταν Γορτυνίας, «εἰς πόνον βυζιουῦ ἔγραφον εἰς χαρτὶ τρεῖς σταυρούς, τρεῖς πεντάρφες, Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κτλ. Ἦλί Ἦλί λαμὰ σαβαχθανὶ καὶ τὸ ἐκολλοῦσαν μὲ μέλι ἐπὶ 24 ὥρας». Εἰς τὴν Κάρπαθον, «ὅταν θέλῃς νὰ γλυτώσῃς ἀπὸ τὸ βραχνᾶ, πρὶν πλαγιάσῃς, λέεις: «Ὅταν ἔρχεσαι, βραχνᾶ |, ἀπὸ τὴν ἀνεκαπνᾶ |, μέτρα τ' ἄσπρα τ' οὐρανοῦ | τοαὶ τὰ φύλλα τοῦ ἐντροῦ | τοαὶ τὸν ἄμμο μὲ τὸ φτυάρι | τοαὶ τὴ θάλασσα μὲ τὸ κουτάλι». Εἰς τὴν Κρήτην γητεύουν τὴν θέρημν ὡς ἐξῆς: «Πιάνεις ἕναν πιάττο καὶ κάνεις τρεῖς σταυρούς μὲ τὸ μελίμν κ' ἀπείς λὲς τὴ γηθειά: Στήτω ὁ ἥλιος κατ' ἀνατολὰς | στήτω κ' ὁ ρῖγος, ὁ τριταῖος, ὁ καθημερινός | . Ἄη Γιάννη Πρόδρομε, | βοήθησε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ... | Ἄπείς τὴν ἀποπῆς πλύνεις τὸ πιάττο καὶ δίδεις τ' ἀρωσοτάρη νὰ πιῇ τ' ἀπόπλυμα».

Εἰς ποίας περιπτώσεις οἱ γητειῆς δὲ στρέγουν δηλ. δὲν φέρουν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα; εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται τοῦτο; Π. χ. τὸ ξόρκι ἅμα τὸ πῆς ἄλλου, δὲν κλεῖ δηλ. δὲν πιάνει πιά, λέγουν εἰς τὴν Κορώνην.

2. Κατάδεσμοι, καρφώματα, κατορύξεις. Εἶδη καταδέσμων καὶ τρόποι καταδέσεως: (ἀμπόδεμα, καρφόδεμα, πετροδέμα, σπαριτόδεμα, ρτουφεκόδεμα, κουλλουρόδεμα, σφακτόδεμα). Κατάδεσις διὰ κλειθροῦ κτλ. (Περὶ αὐτῶν ἴδε Λαογραφίαν Θ' σελ. 473 κέ.). Ἐγὼ καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς καταδέσεως Ἐπφδὴ συνοδεύουσα τὸν κατάδεσμον ἢ τὴν καταπερόνησιν. Τόπος ὅπου τὸ ὄργανον κατορύσσεται ἢ ρίπτεται (ἐντὸς τάφων, φρεάτων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον κλπ. ἢ εἰς τὴν θάλασσαν). Σκοπός, δι' ὃν ἡ κατάδεσις γίνεται.

Μερικὰ παραδείγματα: Πῶς δένουν τοὺς ποντικούς. Εἰς τὴν Κίον «κεῖνος ποὺ θὰ πιᾶσῃ σκουλήκια (= μεταξοσκώληκας) πηγαίνει τὴ Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ στὴν ἐκκλησίαν καὶ κρατεῖ ἕνα σπάγγο. Σὲ κάθε Ἐυαγγέλιο δένει ἕναν κόμπο καὶ λέει: Δένω τοὺς ποντικούς μου. Ἐτσι δένει 12 κόμπους καὶ λέει 12 φορές τὸ δένω τοὺς ποντικούς μου. Αὐτὸ τὸν σπάγγο κατόπιν τὸν κρεμᾷ στὰ τσαρδάκια κ' ἔτσι δὲν κατεβαίνουν οἱ ποντικοὶ νὰ πειράξουν τὰ μεταξοσκουλήκια».

Κατάδεσμος τῆς Πανούκλας, τοῦ διαβόλου καὶ παντὸς ἄλλου κακοποιοῦ στοιχείου δι' ἐμπήξεως σιδηρῶν ἥλων εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος. Π. χ. εἰς τὸ Μεσολόγγι «καρφώνουν τρία καρφιά στὸν τοῖχο καὶ εἰς καθένα πὺν καρφώνουν», λέγουν: καρφώνω τίς τσοῦπες (δηλ. τὸν δαίμονα, τὸν προκαλοῦντα τὴν θηλυγονίαν) καὶ κάνω ἀρσενικά». Εἰς τὴν Καραωτὴν τοῦ

Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ Θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν· «ὄντα σκόνουμι τοὺν πιθαμένον ἀπ' καταῆ, κοῦμι ἕνα καρφί, ὅτι καρφί, κεῖ ἀπ' θά τιλειώσ' κί τὸν σκιπάζμι στή γῆς, γὰ μὴ πιθάν' ἄλλους». Βλ. Λαογραφίαν, τ. Ζ' σ. 518.

3. Δίωξις καὶ ἀποπομπὴ τοῦ δαίμονος εἰς ὄρη, μεταβίβασις ἀσθενείας καὶ λοιπῶν κακῶν εἰς ἄνθρωπον ἢ ζῶα, εἰς δένδρα ἢ θάμνους ἢ διάφορα ἀντικείμενα. Ἐγκατάλειψις εἰς τόπον τινά, κλπ. Πρβλ. τοὺς ἐξορκισμοὺς: «Στ' ἄγρια βοννά καὶ στ' ἄκαρλα τὰ δέντρα, κεῖ πὸν δὲ λαλαίε πετεινός, ζευγίτης δὲν κάμνει, ἢ ὅπου μικροῦ παιδιοῦ κουλλούρα δὲν φένηται, κόττα δὲν κακκαριέται κττ.

Παραδείγματα: Ἡ περιορική ἢ τὸ θερμόργιο (πυρετὸς μετὰ ρίγους ἐπανερχόμενος κατὰ περιόδους) θεραπεύεται εἰς τὸ Ληξούρι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: κόβει μιὰ ξορκίστρα τὰ εἴκοσι νύχια τ' ἀρρώστου. Ὑστερα τοῦ παίρνει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τρία δίλεφτα. Μὲ μιὰ ψαλίδα τοῦ κλαδέμιτος κόβουνε σὲ τρία τὸ κάθε δίλεφτο καὶ δένουνε τὰ κομμάτια δπως καὶ τὰ νύχια στὶς λουρίδες πὸν ἔχουνε σχίσει τὸ μαντήλι. Ἐπειτα τὰ κορμιοῦν ὄλα αὐτὰ σὲ κανένα δέντρο μακριά. Ὅποιος τὰ λύση παίρνει αὐτὸς τὴν ἀρρώστεια κ' ἔτσι ὁ ἄλλος γιατρεύεται». Εἰς τὴν Θοράκην «τὰ κλαφιάρικα παιδιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τροῦπα τοῦ φράχτη. Περνοῦν οἱ σκύλοι ἀπ' ἐκεῖ καὶ παίρνουν τὴν κλάψα. Ἡ παίρνουν τὴ φασκιὰ τοῦ μωροῦ καὶ τὸ πρωῖ πὸν περνοῦν τὰ γελάδια τὴ ρίχουν κατὰ γῆς· τὰ γελάδια περνοῦν ἀπὸ πάνω καὶ παίρνουν καὶ τὴν κλάψα». Εἰς τὴν Ἡπειρον «παίρνουν ἕνα κομμάτι ψωμί, σταυρώνουν τὸ παιδί πὸν κλαίει συχνά, λὲν κί' ἄλλα μυστικὰ λόγια κ' ὕστερα τὸ κομμάτι αὐτὸ τὸ ρίχουν στὴν ἀγέλη. Ὅποιο βόδι φάει τὸ κομμάτι παίρνει καὶ τὴν κλάψα τοῦ παιδιοῦ». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου «ὅταν εἶναι γρινιασμένο τὸ μωρό, τοῦ βγάζουνε τὸ πονκαμισάκι του καὶ τὸ πᾶνε μισὴ ὄρα δρόμο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησοῦλα Ἁγία Εἰρήνη καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ, τρουπώνοντάς το σὲ μιὰ σχισμὴ τοῦ βράχου τὸ πονκαμισάκι καὶ μ' αὐτὸ περναίε ἡ γρίνια τοῦ παιδιοῦ».

4. Δέσις καὶ λύσις ἀψύχων ἀντικειμένων, ὡς ντουφεκιῶν, οἰκιακῶν σκευῶν, παγίδος, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νερῶν, τῶν δένδρων κττ. (Βλ. τοιοῦτους καταδέσμούς εἰς Λαογραφ. Θ' 108).

ε) Καθαρμὸς καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ.

1. Διὰ πυρᾶς καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἄναμμα καινούργιας φωτιᾶς. Εἰς ποίας ἀσθενείας ἢ γιάτρισσα ἢ ὁ λαϊκὸς ἰατρὸς μεταχειρίζεται τὴ φωτιά (τὸν ἀναμμένον δαυλόν, τὸ πυρωμένο σίδερο κττ.) πρὸς θεραπείαν καὶ κατὰ ποίους

τρόπους; Γίνεται και πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ περιφορὰ αὐτοῦ περὶ τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας;

Π. χ. εἰς τὴν Ἐγγίανον «ἄμα κακοπάθ' τὸ παιδί (κακόπαθε λέγαμ' ἀπὸ ἀγέρα) εἴτε γιὰ ἀνπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τρανοῦν λιγάκι μπρός, ὥστε νὰ χ' λιγάκ' μέρος νὰ περνᾷ ἀποπίσω τὸ παιδί. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μὰ κόχ' ἢ νεγέ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ) καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφός καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφῆ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ με τὴ φωτιά νὰ καπνιστῆ, θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ καὶ γιατρεύεται. Κι' ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι' ἔρθῃ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτι». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὐτή;

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἀνάπτεται καινούργια φωτιά (ἢ διαβολοφωτιά ἢ ξυλοφωτιά;) Μόνον ὅταν ἐνσκήπητῃ ἐπιζωοτία ἢ καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιδημικῆς νόσου τῶν ἀνθρώπων; Μήπως ἀνάπτεται κατ' ἔτος πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον; Πῶς ἀνάπτεται ἡ φωτιά αὐτή; Διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων ἢ περιστροφικῆς κινήσεώς των; Πότε γίνεται καὶ ποῦ; (Νύκτα, εἰς μέρος ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ ἢ ἐντὸς τοῦ χωρίου;). Ποῖα ξύλα χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πυρὸς; (κέρδρα, φιλουργιά;). Ποῖοι ἄλλοι ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται, διὰ νὰ βγῆ ἀπὸ τὰ ξύλα ἡ φωτιά; (Π. χ. σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον, οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι μονονόματοι, ἀριστερόχειρες, γυμνοί, ἄγνοί, ἀδελφοί δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν αὐτῶν γονέων, μονογενεῖς, νὰ μὴ ὀμιλοῦν κτλ.). Πέρασμα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιές, καψάλισμα ἢ κάψιμο μὲ δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἐπακολουθεῖ ἄλλη τις πρᾶξις διὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἀγέλης ἀπὸ τὸ μίασμα; (ὄλοκαύτωσις τινος ἐκ τῶν ἀσθενῶν ζώων, ἰδίᾳ χοιριδίου ἀλειφομένου μὲ πίσσαν. Ἐπ. ΛΑ 1943—44 σ. 42).

Ἀνανέωσις τοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἐστίας ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἰδιότητες τῆς στάκτης τῆς φωτιᾶς αὐτῆς καὶ χρῆσις. Ποῖον τὸ αἷτιον τῆς ἐπιζωοτίας κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν; (βρικόλακες, χαμοδράκι ἢ σμερδάκι). Δοξασίαι περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαιμονίου καὶ περὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα.

Ἀνάπτονται πυραὶ εἰς τὸν τόπον σας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα (24 Ἰουνίου); Τὰς πηδοῦν μόνον τὰ παιδιὰ ἢ καὶ μεγάλοι; Διατί τὰς πηδοῦν; Πότε ἄλλοτε ἀνάπτονται ὅμοιαι πυραὶ καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν;

Π. χ. τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλρικαντζάρους, εἰς τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸν Σιφῶτ.

2. Δι' ὕδατος, ἰδίᾳ θαλασσίου. Περιστάσεις, καθ' ἃς γίνονται τοιοῦτοι καθαρμοί. Π.χ. «ὅταν σκευός τι οἰκιακὸν μολυνθῆ, εἰς τὸ Ἄραβάνιον (Καππαδοκίας) *σαραντίζου* το, δηλ. τὸ ἐκπλύνουν 40άκις ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀγνίζεται τρόπον τινά». Εἰς τὴν Σάμον, Σμύρνην κ. ἄ. παίρνουν τῆς Ἄναλήψεως νερὸ ἀπὸ 40 κύματα με αὐτὸ ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο «καὶ ὅποτε τύχη πρήξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅ,τι ἄλλο, βρέχουν με αὐτὸ ἓνα παννάκι καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος με κακὸ ποδαρικό, ραντίζουν πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακό». Ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας εἰς τὴν Θράκην κ.ἄ. «περνοῦν τὰ ζῷα ἀπὸ *τρεχούμενο νερὸ ἢ ἀπλῶς τὰ ραντίζουν με νερὸ*». Διὰ τὸν καθαρὸν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ (ἀπόνιψιν χειρῶν, καθαρὸν τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ.) βλ. Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. τεύχ. Α' 125 κ. ἑ. Πρέπει τὸ νερὸ νὰ εἶναι «*καινούργιο*» δηλ. ν' ἀντληθῆ νεωστὶ ἀπὸ τὴν πηγὴν; ἢ νὰ εἶναι ἀπὸ σπηλιά (ἀνεμονέρι ἢ βρωμονέρι) ἢ ἀπὸ ἀγιασμόν; ἀμίλητο ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐνισχυμένον; π. χ. νὰ ἔχη ἐκτεθῆ εἰς τὰ ἄστρα ἢ ἐπὶ τάφον καθ' ὅλην τὴν νύκτα κττ.) Ποία ἢ χρῆσις τοῦ τοιούτου ὕδατος διὰ τὸν καθαρὸν ἢ τὴν θεραπείαν; Π.χ. «ἡ *βαρβαρίτσα* (= καντήλα στὰ χέρια) *χάντι, ἄμα τι πλύν'ς μὲ κ' φαλόνηρο*» (= νερὸ πὸν πιάνεται σὲ κουφάλες δένδρων, ὅταν βρέχη) (Αἰτωλία). Εἰς τὸν Πόντον «ὅταν τινὰ *πιόση* τὸ *αἷμα*, θεραπεύουσι καταιονίζοντες ὕδωρ θαλάσσιον διὰ ξυλοκοσίνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουσι ἑπτὰ ζεύγη κοχλιαρίων καὶ ἔν».

3. Διὰ περιαγωγῆς ἀνθρώπου ἢ ζῴου ἀνά τὸ χωρίον ἢ τὸ λιβάδιον πρὸς περισυναγωγὴν τοῦ μιάσματος (φαρμακοὶ κλπ.) καὶ διὰ κατορύξεως ἢ ἐνταφιασμοῦ τοῦ καθάρματος. Κατόρυξις ζώντων ζῴων κλπ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀφοῦ ἀνάψουν καινούργια φωτιά καὶ περάσουν τὰ ζῷα καὶ ἀπὸ τρυπα πὸν ἀνοίγουν εἰς ἓνα ὄχθον τῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη τὰ ζῷα καὶ ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι συνηγμένους «*παίρνουν ἓνα γ'ρουνάκ', τ'ἀλείφουν κατράμι καὶ τοὺ δίνου φουτιά. Κεῖνου κουσέυει (=τρέχει) μεσ' στοὺν κόσμον, σὶ ἀγιλάδια γιλάει οὐ κόσμους καὶ τοὺ παραχώνουν... Κι τοὺ γ'ρουνάκ' με τὴν καινούργια τῆ φουτιά τ' ἀνάφου*» (Ἑπ. ΛΑ 1943-44 σ. 42). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾶται ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ τινὰ παράδοσιν «ἡ πανώλης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα... ἐφείσθη τοῦ Λειβαρτζίου, διότι πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἐπεδήμει ἡ νόσος ἐν Πε-

λοποννήσω, οί τότε κάτοικοι τοῦ Δειβαρτζίου πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἀπὸ τῆς πανώλους μέλλοντος κινδύνου ἔθαψαν ζῶν, ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα, γυφτόπουλον». Γνωρίζετε ὁμοίαν παράδοσιν ἐξ ἄλλου τόπου τῆς Ἑλλάδος; Εἰς τίνας περιπτώσεις συνηθίζουν νὰ θυσιάζουν ἢ νὰ καίουν ἢ νὰ θάπτουν ἢ νὰ καρφώνουν ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῆ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης; Π.χ. εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) «δῶδκα χρόνια πανούκλα ἐπιοι δῶν θέριοι κὶ θέριοι . . . Μιὰ γριὰ ὠνειρεῦκιν: «ἓνα δαμάλ' κόκκ'νον θὰ τοῦ κόψ'τι» εἶπεν. Κουρμπάν' (=θυσία) τό καμαν κὶ σ'κῶθκιν ἢ Πανούκλα πουμέσ' ἀπ' τοῦ χουρ-γιό». Κατὰ τὰς συνηθείας τῶν χωρικῶν τῆς Ἀργολίδος, αἶμα πάθουν τὰ πρόβατα ἀπὸ λάβωμα, «πρέπει ὁ τσομπάνος νὰ σφάξῃ ἓνα, νὰ πάρῃ τὴ σπλῆνα του, νὰ τὴν καρφώσῃ μ' ἓνα ἄβαλο καρφὶ εἰς ἓνα σταυροδρόμι καὶ νὰ μὴν περῶσῃ πλέον ἀπὸ καὶ τὰ πρόβατά του» (Λαογρ. Ε' 647, 4).

Κατὰ τοὺς Θορᾶκας (Καλλιπόλ.) «διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀγρός τις, πρὶν σπαρῆ, πρέπει εἰς μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ νὰ ταφῆ ἀρτιγέννητον γαλίδιον». Περὶ ζῶων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. Λαογρ. Ζ' 507—512.

4. Δίεδρος δι' ὁπῆς πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ «τρυποπέρασμα, πέ-ρασμα ἀπὸ «τρῦπες ὁποῖ τὲς κατασκευάζουν εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς», πέρασμα διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, δι' ὑποκαμίσου μονομερίτικου, διὰ διχαλωτοῦ δένδρου ἢ διὰ τεχνητῆς σχισμῆς δένδρου κτλ. Πέρασμα ἀπὸ ὁπῆν φυσικὴν ἢ τεχνητὴν εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς βράχους ἢ ἀπὸ διχάλην ἢ σχισμάδα δένδρου ἢ διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, ἢ ἀπὸ σφῆρες ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πουκάμισο κτλ.

Λεπτομέρειαι: 1) Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τὸ τρυποπέρασμα; Ἐκ περιστάσεως τινος ἢ εἰς ὥρισμένην ἡμέραν περιοδικῶς; 2) Εἰς ποῖον τόπον κατασκευάζεται ἢ τρῦπα διὰ τὸ πέρασμα ἀσθενοῦς ἢ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶων (εἰς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατον ἢ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων; ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλου χωρίου ἢ εἰς μέρος ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα;) 3) Εἰς ποίαν διεύθυνσιν κατασκευάζεται ἢ ὑπόγειος δίεδρος; ἢ ἔξοδος εἶναι πρὸς Α ἢ πρὸς Ν ἔστραμμένη καὶ διατί; 4) Πότε γίνεται τὸ πέρασμα, τὴν νύκτα ἢ πολὺ πρωί; 5) Κατὰ ποῖον τρόπον κατασκευάζεται τὸ μονομερίτικο πουκάμισο; (40 παρθένοι ἢ μονοστέφανες γυναῖκες γυμνῆς γνέθουν τὸ βαμβάκι, ὑφαίνουν καὶ ράβουν τὸ ὑποκάμισον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας).

Παραδείγματα: «βγαίν' μνιὰ ἀρρώστια, πχοιὸς ξέσ' θεϊκή, ποῦ ἀγέρα, πουλλοί, οὐλ' ν' ἀρρουσταίν'ν, ἀγέρας. Ἀμα περάτ'ς ἀπὸν ξένου σῦνουρου, φκιάν'ς στη γῆς ἀπκάτ' μνιὰ τρῦπα, θὰ γιοφύσ' (δηλ. μὲ δύο στόμια), ἀν εἶνι γιὰ τὰ πράματα, τρανή, ἀν γι' ἀνθρώπ', μικρή, καὶ περοῦν» (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).

«Τὰ κλωσοπούλια μόλις γεννηθούνη, τὰ περνοῦν μέσ' ἀπ' τὸ κρικέλι τῆς πόρτας (πολλαχοῦ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «ὄσες ἔχουν παιδιά, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάσῃ τοῦ Θεριστῆ ἢ παγίδα, τὰ σιδεροδέουν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Κληθόπου, τότε ποὺ γίνονται οἱ φωτιές, περνοῦν ὅλες πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἄμα περάσουν καὶ σβήσουν ὅλες οἱ φλόγες καὶ μένουν μόνον σταχτωμένα κάρβουνα, τότε παίρνει μιὰ γυναικὰ δυὸ δρεπάνια καὶ πάει κοντὰ στὴ φωτιά, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κάννε κύκλο τὸ σιδηρὸ μέρος τῶν δρεπανιῶν. Ὁ κύκλος τῶν δρεπανιῶν βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Ἡ μητέρα περῶ τὸ μωρὸ της μέσα ἀπὸ τὰ δρεπάνια τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Τὸ ἀτσαλοδένω νὰ μὴν τὸ πιάσῃ ἢ παγίδα τοῦ Θεριστῆ». Ἄλλα παραδείγματα βλέπε ἐν Λογογραφίᾳ Ζ' 471 — 3, 497 — 513 καὶ ἐν Ἐπ. ΛΑ 1943 — 44 σ. 32 κέ.

ς) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ

1) μὲ εἰκονικὴν πώλησιν 2) μὲ ἀλλαγὴν 3) μὲ κηδεῖαν ἢ ἄλλα μέσα ὑποθετικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βλαπτομένου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «... κεινὰ ποὺ δὲ τῆζ ζοῦν τὰ κοπέλια τῆζ, τὸ πουλεῖ σὲ μιὰν ἄλλη πολυπαιδοῦσα ποὺ νὰ ἴναι ὅλα τῆζ τὰ κοπέλια κεφαλοπύρωτα. Πάει καὶ τοῦ λέει: πουλῶ σου τὸ κοπέλι μου, ἀγοράζεις το; — Ἀγοράζω το, καὶ τοῦ δίδει ἓνα λίγο πρᾶμα. Μὲ τὰ λεφτὰ κεινὰ πάει κι' ἀγοράζει κερί καὶ λιβάνι καὶ τὸ καίει στὴν ἐκκλησίᾳ». Εἰς τὴν Κορώνην αὐτὴ ποὺ ἀγοράζει «γιὰ μιὰ φέτα ψωμί» τὸ παιδί, τὸ βαφτίζει, ἀλλὰ «ὅπως κι ἂν τὸ βγάνουνε, εἴτε Γιάννη, εἴτε Μαρία εἴτε ἄλλο τι ὄνομα, θὰ τὸ φωνάζουνε πάντα σ' ὄλη του τὴ ζωὴ Πούλο ἢ Πουλίτσα». Εἰς τὴν Σῦρον «ὅποια ἔχει παιδι ἄρρωστο—ποὺ τ'ἄλλαξαν οἱ Καλὲς Κυράδες καὶ ζαρώνει σὰ γριά—πάει στὴ Φραγκόχωρα ποὺ εἶναι ἓνα ξωκκλήσι ἢ Ἄγία Μαρία, καὶ τ' ἀλλάζει ἐκεῖ: τοῦ βγάζει τὰ παλιά του ροῦχα καὶ τοῦ βάζει καινούργια». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸν ὀρκισθέντα εἰς τὸ δικαστήριο, μόλις θὰ ρηθῆ σπῆτι του, τὸν βάζουν ν' ἀλλάξῃ φορέματα». Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἄμα κτυπηθῆ κανένας θεριστὴς ἀπὸ τὴν μαρμαραροῦσα (κόκκινον ἔρπετον, εἶδος θαλασσίου κάβουρα) «μένει ἐπὶ πολὺ ἀναίσθητος, οἱ δὲ χωρικοὶ κηδεύουν αὐτὸν τυπικῶς, νομίζοντες ὅτι ἢ κηδεῖα ἰατρεῖει». Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν «ἄμα κανέναν τὸν φάη οὐ σκορπιός, τότε, γιὰ νὰ γιρέψ' πρόπει νὰ τοὺν κλάψῃ Ἰννιά Μαρίς». Ποῦ ἀπαντᾷται συνήθεια ὁμοία μὲ τὰς προηγουμένας;

ζ) Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ ἢ πρὸς θεραπείαν:

1. Κάπνισμα μὲ ὀρισμένας, ἰδίᾳ δυσώδεις, οὐσίας (βότανα, πα-

λιοτσάρουχα, τρίχας ἄρκτου ἢ καμήλου, κόπρον κτλ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἡσκιώνονται τὰ πρόβατα, πᾶνε κ' ἀνάβουνε φωτιές τρανές, καῖνε παλιοτσάρουχα, παλιοπαπούτσια καὶ σκροῦμπο ἀπὸ μάλλινα ροῦχα». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γὰ τὸὺς βλαμμένους (ἀπὸ τῆ θέα πεθαμένου, σκοτωμένου κτλ.) βάζανε στὸ θυματὸ λιβάνι κ' ἕνα κομμάτι ἀπὸ σάβανο ἢ ἐσώρροχο τοῦ πεθαμένου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε. Ἄν εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ θέα ἀρρώστου, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ πὸν πάτησε καὶ τὸν ἀποκάπνιζαν μ' αὐτὰ τρεῖς φορὲς λέγοντας: τὸ γιαιτρικό σ' αὐτὸ νὰ ἔν'».

2. Γεῦσις ἢ κατάποσις ὄρισμένων οὐσιῶν διαλελυμένων εἰς τὸ ὕδωρ ἢ μείγματος ἕξ αὐτῶν, παρεσκευασμένου κατὰ μαγικὸν τρόπον ἢ ἐπάλειψις ἢ πλύσις τοῦ ἀσθενοῦς δι' αὐτῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: «τὰ μικρὰ παιδάκια πετᾶνε σφήνα, σὰν κατέβασμα. Γιὰ νὰ θεραπευθῆ, πρέπει νὰ πάρουν μιὰ σφήνα ἀπὸ τὸ μύλο καὶ μιὰ ἀπὸ ἀλέτρι καὶ νὰ τις κόψουν, νὰ τις κάνουν στάχτη καὶ νὰ ποτίσουν τὸ παιδάκι τρεῖς πέφτες ἢ τρία χάσια φεγγαριοῦ ἀπὸ μιὰ κουταλιά τὴν κάθε φορά» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). Εἰς τὴν Ἑρεσσὸν (Λέσβου) «ἐὰν τὰς συνέβαινε κάτι καὶ ἐτρομάζαν, διὰ νὰ τὰς περάσῃ ὁ φόβος, ἔπαιρναν ἀπὸ τρεῖς ἀνατολικοὺς φούρνους μουτζούρα, τρεῖς κορυφὲς μαντζουράνας, τρεῖς κόκκους μαστίχης καὶ μαρμαρόμπαγο (σκόνη μαρμάρου) καὶ τὰ ἔβγαζαν στ' ἄστρα ἐπὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἔπειτα ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ μείγμα». «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅταν κάποιος ἀσθενῆ βαρέως, παίρνουν ἕνα μεγάλο φλασκί (κολοκύθι), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουν λιβάνι, κερὶ, βελόνια, κοσμήματα ἢ καὶ χρήματα ἀργυρᾶ, χύνουν δὲ ἐντὸς γάλα καὶ αὐγὸ καὶ κατασκευάζουν ἕνα μείγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀλείφουν τὸν ἀσθενῆ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέραν, λέγοντες διάφορα τρίστιχα».

Ἄλλοῦ «ποιίζουν τὸν ἄρρωστο μὲ χῶμα, πὸν παίρνουν ἀπὸ σταυροδρομί ἢ ἀπὸ τάφο ἢ ἀπὸ μέρος ὅπου ἄνταισεν, εἴτε τὸν πόνεσε τὸ μάτι, εἴτε τοῦ ἔρθε πόνος νὰ ποῦμε». Κατὰ ποῖον τρόπον παίρνουν τὸ χῶμα ἢ διάφορα πράγματα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό; Ποίους τρόπους μεταχειρίζονται, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸν σεληνιασμόν, τὸν φόβον, τὴν χρυσὴν (ἵκτερον), τὸ βλάψιμο ἢ τὸ νταῖσιμο κτλ.;

3. Περιένδυσις μὲ ὑποκάμισον ἢ φόρεμα τοῦ πατέρα ἢ μὲ φόρεμα «πολυκούρελο», δηλ. κατεσκευασμένον ἀπὸ κουρέλια, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια μὲ ὑγιῆ παιδιά, ἢ κομμένο καὶ ραμμένο ἀπὸ γυναῖκα πὸν νὰ μὴν ἔχη ἄχ (δηλ. εὐτυχῆ) ἢ μὲ μονομερίτικο πουνκάμισο». Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ περίξ «γὰ νὰ εἶναι τὸ παιδί τυχερό, τὸ πρῶτο πουνκάμισο τὸ κόβουν ἀπὸ παλιὸ τοῦ πατέρα», ἄλλοῦ φοροῦσιν εἰς αὐτὸ παλαιὸν ὑποκάμισον

τοῦ πατρός. Εἰς τὴν Λέσβον «ὅποια ἔχει ζοῦρο το μωρὸ (ἄρρωστιάροκο) γυρνᾷ σὺς μαννάδες, πόχουν γερά παιδιά, καὶ παίρνει ἀπὸ καθεμιὰ τους ἓνα κουρέλι. Κάνει ἔτσι ἓνα πολυκούρελο φόρεμα καὶ τὸ βάζει ἐπάνω στὸ δικό της τὸ μωρὸ νὰ τὸ φορῇ». Διὰ τὸ μονομερίτικο πονκάμισο καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις βλ. Λαογρ. Ζ' 497—499.

4. Κύλισμα ἀσθενοῦς ἐπάνω εἰς χλόην ἢ εἰς σταυροδρομί ἢ ἐπὶ τάφου. Πότε τὸ παιδί λέγεται πὼς εἶναι πατημένο, βλαμμένο, νταισμένο, ἀστοχημένο; Ποῖον τὸ αἷτιον τούτου; Τί κάμνουν διὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος εἶναι νεκροπατημένος καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐπιζητοῦν τὴν ἰασίν του;

Μερικὰ παραδείγματα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀστοχ' μέ-
γρον, (ἀδύνατο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ ἀπάνω του) τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶν στὸ σταυροδρομί καὶ τὸ κυλοῦν ἐκεῖ». Εἰς τὰ χωριά τοῦ Διδυμοτείχου «ὅποιοι ἔχ' φαγούρα πααίνει τ' ἄη Γεωργιοῦ σαμπάχλια, πρὶν νὰ κροῦξ ὁ ἥλιος, πααίνει καὶ κυλιέται μέσα στὸ κριθάρι καὶ κατακλίζεται ἐκεῖ καὶ δροσιίζεται, νὰ περνᾷ ἡ ἀρ-
ρώστεια ἐκείνη. Αὐτὸ τὸ κάνουνε καὶ τὸ Μάη. Βγαίνει τὰ ροῦχα, γκουλιόμπαρος (γυμνός), ξεντύνεται ὄλος καὶ θὰ γκυλιστῇ μέσα στὰ χορτάρια καὶ εἶναι γιαιτρικό». Εἰς τὰ Κοτύωρα «πηγαίνανε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο (ἐκείνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε) τρεῖς φορές, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγη: ἔπαρ' τὸ ντέρτι μ' καὶ δός με τὸ ντερμάνι μ' (= πᾶρε τὴν πά-
θησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου)». Τί κάμνουν ἂν τὸ βρέφος ἀπεκοιμήθη καθ' ὃν χρόνον διήρχετο κηδεῖα; Εἰς τὴν Σινώπην «σφάζουν ἄρνιον εἰς τρίστρα-
τον καὶ πρῶτ' λύουσι τὸ βρέφος ἐν τῷ μνήματι τοῦ νεκροῦ, λαμβάνοντες καὶ χῶμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ποτίζουν τὸ βρέφος πρὸς θεραπείαν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνε-
ται ἡ θυσία αὕτη; τί ἀπογίνεται τὸ σφάγιον; τὸ τρώγουν ἢ τὸ παραχώνουν κάπου;

5. Προσφορὰ μελιγμάτων εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς Καλὰς Κυ-
ράδες κλπ. Σπονδαὶ καὶ θυσίαι εἰς δαιμονικὰ ὄντα (Στοιχεῖα κλπ.), κα-
λόπιασμα τῆς νυφίτσας κλπ. Ποῖα παθήματα ἀποδίδονται εἰς ἐπήρειαν τῶν Νεραίδων καὶ πὼς τις καλοῦν, διὰ νὰ κάμουν καλὰ τὸν νεραϊδοπαρμένον; Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται θυσίαι ἢ ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς ἐξευμενισμόν ἢ ἀπο-
δίωξιν στοιχειῶν, καλλικαντζάρων κλπ.;

Παραδείγματα: «Ἐπειδὴ τὸ καράβι δὲν εἶχε δρόμο, γιὰτίς ἦτανε βαστού-
μενο (= στοιχειωμένο), μιὰ γενναῖκα εἶπε στὸ γαραβοκύρη: Νὰ βρῆς ἓνα βε-
τεινὸ ἐνοῦς χρονοῦ μαῦρο, ἄσπρο πούπουλο δὲ θὰ ν' ἔχ'. Θὰ τὸν σφάξῃς, ὅταν
βασιλέψ' ὁ ἥλιος, ὅσπερα νὰ διασταυρῶς δὴ δλώσ' πρῶτα καὶ δὴ βρῶμ' καὶ

κατόπι δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὸ καράβι κι ὅταν βγῆς ὄξω νὰ ρήξῃς δὸ βτεινὸ. οὔτε νὰ μιλῆς οὔτε πίσον νὰ γυρίσῃς νὰ ἰδῆς. Καὶ τότες θὰ λευτερώσῃς τὸ καράβι πὲ τὸ στοιχειό» (Ναίμονας).

Εἰς τὴν Θράκην «ἐν καιρῷ εὐλογίας κατασκευάζουν οἱ χωρικοὶ πλακοῦντας καὶ κρεμῶσιν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας. Ἐνίοτε ἐκθέτουν ἐπὶ παραθύρου των τεμάχιον σακχάρεως ἢ θέτουν μέλι ἐντὸς πρασίνου πινακίου καὶ ἐκθέτουν τοῦτο εἰς τὰς ὁδοὺς». Εἰς τοὺς Γαλανάδες Νάξου «κοσκινίζουν ἀλεῦρι ἐφτὰ φορὲς καὶ μ' αὐτὸ κάμνουν ἕνα ψωμάκι ἀνέβαστο. Κατόπιν παίρνουν μιὰ πετσέτα, πηροῦνι, κουτάλι, μαχαίρι, πιάτο, λαῆνι, ποτήρι καὶ ἕνα ποτήρι μέλι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχείριστα, τὰ παίρνουν δὲ δύο ἄνδρες καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ στρώνουν τραπέζι εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑποψιάζονται ὅτι οἱ διαβόλοι καὶ οἱ καλὲς κυράδες ἔσκιαξαν τὸν ἄνθρωπον καὶ φεύγουν. Δυὸ ὄρες μετὰ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ βλέπουν καὶ τότε, ἂν μὲν ὁ ἄρρωστος εἶναι γιὰ νὰ γίνῃ καλά, οἱ διαβόλοι θὰ ἔχουν τζουγκρανίση τὸ ψωμάκι καὶ θὰ ἔχουν ἐγγίξῃ καὶ στὸ μέλι· ἂν ὅμως εἶναι γιὰ νάποθάνῃ, τὰ πράγματα παραμένουν ἄθικτα». Διὰ τὸ κάλεσμα τῶν Ἐναράων εἰς τὴν Κάρπαθον βλ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Σύμμ. Καρπ. 1932 σελ. 242 — 245. Τί κάμνουν «γιὰ νὰ καλοπιάσουν τὴ νυφίτσα; Τί τῆς προσφέρουν;

6. Πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον ἢ κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, ἄγγιγμα τῶν ἱερῶν ἀμφίων κλπ. ἀπομυρίσματα, ἀπονηρίδια κλπ. Μαγικαὶ τελεταὶ ἐν ἐκκλησίᾳ. Π.χ. εἰς τὴν Θράκην «ὅταν ξεντύνεται ὁ ἱερουργὸς παπᾶς τὰ ἄμφιά του, τὰ βάζει πάνω σὲ ἄρρωστον γιὰ νὰ γιατρευτῆ. Καὶ σὰν πληθῆ, ποτίζει μὲ τ' ἀπονηρίδια τὸν ἄρρωστον νὰ γιάνῃ». Εἰς τὸ Πυργὶ τῆς Χίου, ὅταν ἀσθενῆ παιδίον τι, ἄρρεν ἢ θῆλυ, τὸ λαμβάνει γραῖα τις καὶ τὸ φέρει ἐν συνοδείᾳ ἱερέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐνθα ἐκδύουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἐναποθέτουσι· πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης· ἀφοῦ ἀνάψωσι τρία κηρία ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς εὐχὰς τινὰς, ἔπειτα περιάγεται τὸ παιδίον γυμνὸν περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ἀκολούθως ἐναποτίθεται καὶ πάλιν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδύουσι δι' ἄλλων φορεμάτων καὶ ἀφίνουσι τὰ παλαιὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οὕτω τὸ λαμβάνει καὶ αὐθις ἢ γραῖα συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γεννητόρων (Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλ. 362). Εἰς τὸ Λασηθί «ὅταν ἔρθῃ ἀρρώσθεια τῶν ὀζῶν, μαζεύουν ὄλοι οἱ χωριανοὶ σ' ἕνα μέρος τὰ ὀζᾶ ντως σὲ ἕνα πλατὸν μέρος. Καθένας ποὺ πηγαίνει ἐκεῖ βαστᾶ καὶ μιὰ χαχαλιὰ ἀλάτσι καὶ τὸ βάνουνε ὄλοι σὲ μιὰ μεγάλη λεκανίδα. Πάει καὶ ὁ παπᾶς καὶ τὰ φκολοῦῃ. Ἄμα τῶνε διαβάσουνε τὸ εὐχέες, πιάνουνε δυὸ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, καθαεῖς ἀπὸ τῆ μιὰ μπάντα, βάνουνε καὶ τὸ εὐαγγέλιον

ἀπάνω καὶ περνοῦνε ὄλα τὰ ὀζὰ ἀπὸ κάτω. Τὴν ὥρα ποὺ περνοῦνε ὁ παπᾶς πιάνει ἀλάτοι καὶ τὰ ραντίζει».

7. Χρησις κηρίων Ἐπιταφίου, εἰκόνας ἢ κανδήλας ἁγ. Νικολάου κλπ. εἰς ἀποτροπὴν κακοῦ (καταιγίδος, τρικυμίας, σφοδροῦ ἀνέμου κλπ.). Π. χ. εἰς τὰ παρᾶλια τῆς Θράκης «ὅταν φυσᾶ νότος καὶ θέλουν νὰ φυσήσῃ βορρᾶς, προπάντων αἱ γυναῖκες τῶν ναυτιλλομένων, βυθίζουσι εἰς τὴν θάλασσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου καὶ τρέχουσι ἐπιστρέφουσαι χωρὶς νὰ στρέψουσι εἰς τὰ ὀπίσω». Εἰς τὴν Νίσυρον «ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι τρικυμιώδης καὶ θέλουν νὰ γίνῃ γαλήνη, παίρουν τὸ κανδήλι μιᾶς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἢ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ χύνουσι τὸ περιεχόμενον του εἰς τὴν θάλασσαν· κατόπιν πλένουσι τὸ κανδήλι μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Κόρινθον «βγάζουσι ἔξω καὶ ἀνάβουσι τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου καὶ λέγουσι «ὡς σβῆναι τὸ τσερί, ἐτσὰ νὰ σβῆσῃ τὸ ὁ τσαϊρὸς τὸ ἢ φουρτοῦνα». Βγάζουσι ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τῆς Παναγίας τὴν εἰκόνα κανένα φουστάνι ἢ λαχουρι ἢ ἄλλο τίποτε ροῦχο ἀπὸ τὰ τάματα καὶ ὁ καιρὸς μαϊνέρει». Ὁμοίως ἀντικείμενα χρησιμεύσαντα εἰς ἱεροτελεστίας. Π. χ. σχοινίον ἀποκαθηλώσεως (μιμικῆς πράξεως ἐν ναοῖς Κεφαλληνίας τὴν Μεγ. Παρασκευὴν) προφυλάσσει καὶ θεραπεύει περιοδικοὺς πυρετοὺς καὶ ἄλλας νόσους, τιθέμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενοῦς.

8. Ἐνέργεια δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου ἢ ἀντιθέτου. Π.χ. ἡ χρυσὴ κόβεται μὲ χρυσὴ κλωστή (Φιλιππούπολις). Δὲ σαρώνουσι διὰ νὰ μὴ σαρώσῃ καὶ ὁ Χάρος κττ. Μοιράζουσι πίτταν ἀτύπητην εἰς τὰ παιδιά, διὰ νὰ μὴ τρυπήσῃ ἢ εὐλογία τὸ πρόσωπον τοῦ ἀσθενήσαντος ἐξ εὐλογίας παιδίου. Εἰς τὴν Ρόδον «ὅταν φυσᾶ δυνατὸς ἄνεμος πολλὰς ἡμέρας, τότε ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ τῆς μίας κόρης, ποὺ εἶναι ὑστερόπαιδο καὶ λέγει: «Ὑστερη εἶμαι καὶ ἡ ὑστερή σου νὰ ἴναι». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «ἅμα βλέπουσι πὼς τρόμπα καὶ χαλάζι θὰ πέσῃ, βγάζουσι τὴν πυροσιὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν τοποθετοῦν ἀνάποδα καὶ ρίχνουσι καὶ λίγο ἀλάτι πάνω. Τὸ κακὸ λένε πὼς ξεμακραινέει».

Ὁμοίον ἢ ἀνάλογον κατὰ παρετυμολογίαν ἢ ἀπλῆν συνήχησιν: π.χ. Ὅταν ἐν τῷ ναῶ λέγεται τὸ «ἐξαίρετως τῆς Παναγίας», ὅποιοι ἔχουσι κανένα πόνον ἢ κανένα μαρᾶζι, τὸ πιάνουσι καὶ λένε: «Ξέρανέ το, Παναϊά μου». (Ἡπειρος). Εἰς τὴν Ἀμβρακίαν «τῆς Ἀνάληψης οἱ γυναῖκες λούζονται γιὰ ν' ἀναληφτῆ ἀπ' τὸ κιφάλι τ'ς κάθι βρώμα».

9. Κτυπήματα διὰ κλάδου δένδρου. Π. χ. εἰς τὴν Χίον «ἅμα ἀναφυῶσιν ἐξανθήματα ἐπὶ τοῦ σώματος, προσκαλοῦσι γραϊδιόν τι, τὸ ὅποιον εἰσάγει τὸν πάσχοντα ἐντὸς τριγίνου σακκου καὶ τὸν κυλῆι πέντε καὶ δέκα φοράς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφέρει καὶ λόγους τινὰς καὶ κρατοῦσα κλάδον φοίνικος τὸν

κτυπᾶ ἑλαφρῶς. Τούτου γενομένου θεραπεύονται τὰ ἔξανθήματα».

10. Διάφοροι ἄλλοι μαγικοί τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ κακοῦ.
Π. χ. Μονομερίτικη λειτουργία. Εἰς τὴν Κορώνην ὅταν τύχη ἀρρώστεια ἢ ἄλλο τι, εἶναι πολὺ καλὸ νὰ κάνη κανεὶς *μονομερίτικη λειτουργία*. Αὕτη γίνεται ἔτσι: «*Τρία κορίτσια καθαρὰ, σηκώνονται ἀφῶτιγα ἀκόμη καὶ ἀναπιάνουν προζύμι, ὕστερα ζυμώνουν, πλάθουν τὴ λειτουργία, ἀνάβουν τὸ φουῖρο καὶ τὴν ψῆρουν Βγαλμένος ὁ ἥλιος εἶναι κιάλας ἢ λειτουργιὰ ψημένη, τὴν πᾶνε στὸν παπῶ καὶ τὴν προσκομίζει καὶ δίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντίδερο στὸν ἄρρωστο καὶ τοῦ κάνει πολὺ καλὸ*».

η) Προληπτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποσόβησιν δαιμονικῆς ἐπηρείας.

1. Εὐφημισμοί, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας (Ἄρχιμηνιά, Ἄρχιχρο- νιά, Καθαρὰν Δευτέραν κλπ). Π.χ. ὅταν εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχει λεχώ, ἀσθε- νήση κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων, δὲν λέγουν ὅτι ἀσθενεῖ, ἀλλ' ὅτι εἶναι *σιδερωμένος*, ἐκ φόβου μὴ πάθῃ καὶ ἡ λεχώ. Ὅμοίως *ἀγγελικὸ* λέγεται ἢ ἀσθένεια νηπίου, (Κρήνη Μ. Ἀσίας). Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν μιλοῦν γιὰ κάτι κακό, (ἀρρώστεια, πόνεμα κλ.), ἅμα δεῖξουν τὸ μέρος, λένε: *Νὰ ἐκεῖ, σταυρωμένο νὰ ᾖναι ἢ γιὰ καλὸ τὸ πιάνω*. Εἰς τὴν Αἴνον «ὅταν ἐρωτήσουν τινὰ περὶ τοῦ παιδίου του, ἂν εἶναι δικό του, ἀπαντᾷ: «*τοῦ Θεοῦ εἶναι*», ἐκ φόβου μήπως τὸ χάσῃ. Εἰς τὴν Χίον, ὅταν εἶπῃ κανεὶς ἀπαίσιόν τι, «ἐμπτύει εἰς τὸν κόλπον του καὶ συγχρόνως ἐκφωνεῖ: «*Χώματα στὴ γλῶσσα μου*» κ.τ.τ.

2. Φύλαξις ἢ ἀπόκρυψις τριχῶν ἢ ἀποκομμάτων τῶν ὀνύχων ἢ τῶν ἔνδυμάτων εἰς ὅπασ τοίχων κλπ. διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσουν εἰς μαγα- νεῖας ἐχθροῦ, καὶ ἄλλαι προφυλάξεις. Π.χ. *τὰ μαλλιά, ποὺ μένουν στὸ χτένι, δὲν τὰ καῖνε, γιὰ νὰ μὴ κάψουν τὴ μοῖρα τους* οὔτε τὰ πετοῦν, ἀλλὰ τὰ κρύβουν σὲ μιὰ τρύπα στὸν τοῖχο. (Ἦπ.).

3. Χρῆσις φυλακτῶν καὶ ἄλλαι ἀντιμαγικαὶ ἐνέργειαι.

Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας.

α) *Περίαπτα φέροντα εὐτυχίαν*: τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ πουκά- μισο τοῦ φιδιοῦ, ἢ προσωπίδα τοῦ παιδιοῦ (ἄμνιον), ἢ γαλατόπετρα, ἢ λυκοχα- βία καὶ εἶ τι ἄλλο. Ποῖα αἱ ἰδιότητες ἐκάστου; Πῶς παρασκευάζεται τὸ κοκ- καλάκι τῆς νυχτερίδας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν; Ποῖα ἀντι- κείμενα θεωροῦνται «*γουρλίδικα*» ὡς ἐκ περιστάσεως ἐνισχυμένα; (Π.χ. μέλη σώ-

ματος ανθρώπου θανατωθέντος, τεμάχιον ἀπὸ τὸ σχοινὶ κρεμασμένου ἢ πνιγμένου, ἕξφος δημίου, ὁ πέπλος νύφης κ.τ.τ.).

Μερικὰ παραδείγματα: Σχοινὶ πνιγμένου φέρει πλούσιον καὶ καλὸν γάμον εἰς ἐκείνην ποὺ τὸ κρατεῖ (Ἀθήναι). «Ὅταν ἀλλάξῃ τὸ φίδι τὸ τομάρι του, οἱ γυναῖκες ποὺ πᾶνε γιὰ ξύλα, τὸ βρίσκουνε καὶ τὸ παίρνουνε. Τὸ βάζουνε στὴν ἄγια τράπεζα καὶ παίρνει σαράντα λειτουργίες καὶ τὸ ἔχουνε καὶ τὸ κρατᾶνε σὲ δικαστήρια καὶ σὲ ἄλλες σπουδαῖες ὑποθέσεις καὶ πετυχαίνουνε. Καὶ ὅταν πάη κάποιος, γιὰ νὰ τὸν κοροϊδέψῃ, κανεὶς ταχυδακτυλουργὸς ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος, δὲ μπορεῖ, γιατί κείνος ποὺ κρατεῖ φιδοτόμαρο, βλέπει τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι» (Σπάρτη). «Τὸν πέπλο τῆς νύφης (εἰς τὸ Κορδελλιὸ τῆς Σμύρνης) εἶναι καλὸ νὰ τὸν φορέσουν 40 πρωτοστέφανες νυφάδες. Ἄμα τὸν φορέσουν κ' οἱ σαράντα, τότε τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὸν κρεμοῦν στὸ ἱερό. Ὅταν ἔχῃ καμιά πετύχη στὸ γάμο τῆς κ' ἔχουν πετύχει κ' οἱ ἄλλες ποὺ φόρεσαν τὸν πέπλο τῆς, τῆς τὸν ζητᾶνε ὅλες ὅσες εἶναι νὰ παντρευτοῦν, ποιὰ θὰ τὸν πρωτοφορέσῃ». «Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἕνας φύγῃ ἀπ' τὸ χωριὸ (Σιτίστα τῆς Αἰτωλίας) καὶ πάη στὴν ξενιτειά, παίρνει μαζί του λιθαράκι ἀπ' τὸν τόπο του. Ἄμα φτάσῃ στὸ μέρος τὸ ξένο ποὺ θὰ μείνῃ, τὸ πετάει, εἶναι καλὸ γι' αὐτόν».

β) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι καθ' ὁμοιότητα ἢ κατ' ἀναλογίαν.** (Ὁμοιότης πράξεως φέρει ὁμοιότητα καταστάσεως). **Συμβολικαὶ εὐχαὶ καὶ ἄλλα σύμβολα.**

Παραδείγματα: Αἱ γυναῖκες, εἰς τὰ Μοσχονήσια, ἐπανερχόμεναι ἔξωθεν, φέρουν λίθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ εἶναι στερεοκέφαλοι. Ἡ λεχὼ πατεῖ σίδερο τὴν τρίτην ἡμέραν, διὰ νὰ «σιδερωθῇ», ἢ στίς ἐννιά κατέρχεται τῆς κλίνης, διότι ἔτσι γίνεται «νιά». (Σχέσις παρετυμολογική). (Κύθνος). Ἡ «πλόσκα» πρέπει νὰ γυρίσῃ δεξιά, διὰ νὰ ἔρχονται δεξιά καὶ τὰ πράγματα. Μέλι μὲ καρῦδι (ἢ ἀμύγδαλο) προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους, πρὶν εἰσελθόντων εἰς τὸ σπίτι, διὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ των γλυκεῖα σὰν τὸ μέλι. Εἰς τὴν Λέσβον τὴν πρωτομαγιά γραῖα σταυρώνει μὲ μέλι τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ μέτωπα τῶν γυναικῶν, διὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μέλι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Σύμῃν «ὄτι καὶ ἴποσκάψουν (= ἄμα τελειώσουν τὴν σκαφὴν καὶ τὴν σποράν), σποῦν τὸ ρόδι», δηλ. τὸ ρίπτουν μὲ ὄρμην κατὰ γῆς, διὰ νὰ πληθύνουν οἱ σπόροι, ὡς οἱ κόκκοι τοῦ ροδιοῦ. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἄμα φουσᾷ νοθιά, γιὰ νὰ γυρίσῃ βορρᾶς, βγαίνει μιὰ γυναῖκα στὸ δῶμα τῆς ὀλόγδυμνῃ, ὡς τὴν ἐγέννησεν ἡ μάνα τῆς, καὶ βγάνει τὴν ἀνέμη καὶ γυρίζει ἀμέσως βορρᾶς». Εἰς τὴν Ὑδραν «ὄποιος ἔχει ξενιτεμένους καὶ θέλει νὰ τοῦ γυρίσουνε γλήγορα, πρέπει πάντα νὰ ἔχῃ ἀπάνω στὴ σιδεροσιὰ καζάνι μὲ νερό». Εἰς τὴν Ἀνακὸν πιστεύουν ὅτι, «ἄμα κανεὶς ἀνεβαίνει εἰς λόφον ἢ βουνόν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνα κουφάκι, ἥτοι τεμάχιον ἐλαφροῦ-

πειρας, και θα ανεβῆ τότε ελαφρότερον». Εἰς τὴν Μυτιλήνην πιστεύουν ὅτι «τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ποῦ θα πρωτοβάλῃς ξύδι πρέπει νὰ εἶσαι θυμωμένος, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ξύδι δυνατό». Εἰς τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας «*διαν ἀρμέγουν πρώτη φορὰ τὴν ἀγελάδα ποῦ γέννησε, χύνουν τὸ γάλα στὴ θάλασσα λέγοντας «ὄπως δὲ στερενεῖ ἢ θάλασσα, ἔτσι νὰ μὴ στερέψῃ κ' ἡ ἀγελάδα μου».*

Σχέσις ἐτυμολογικὴ τῆς πράξεως ἢ γλωσσικῆ. Π.χ. ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ σπείρει ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ (Ἦπ.).

Ἐν Σύμῃ δὲν νυμφεύονται τὴν ἑβδομάδα τῆς τυρινῆς, διὰ νὰ μὴ τυρανιοῦνται. Εἰς τὴν Κύπρον πρὸς θεραπείαν τῆς *Κατεβασιάς* (ὀφθαλμικῆς παθήσεως) καταφεύγουν εἰς τὸν παπᾶν, διὰ νὰ διαβάσῃ τὰς Καταβασίας.

γ) *Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς ἐπιδάει.* Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κύπρον «τὰ κορίτσια, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν καὶ διὰ νὰ μὴ βγάλουν *καρφίτες ἢ καντήλες μαῦρες*, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαύρης πίνουνσι γάλα».

δ) *Κτυπήματα διὰ ράβδου ἢ κλάδων βαῖων ἢ ἐλαίας ἢ χόρτων.* Π.χ. Εἰς τὴν Στενήμαχον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ κοπέλλες πᾶν μὲ μνιά στάμνα κ' ἕνα ραβδί ἀπὸ κρानιά στὸ ποτάμι. Γεμίζουν τὴ στάμνα καὶ χτυπιοῦνται μὲ τὸ ραβδί καὶ λέν: «Κὶ τοῦ χρόν'!». Εἰς τὴν Λέσβον αἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς κτυπῶνται μὲ τσουκνίδες εἰς τὴν πλάτην, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των. Κτυπήματα πρὸς εὐτοκίαν κλπ.

ε) *Στοιχειώσεις κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.* (Στοιχειῶνω = δημιουργῶ στοιχεῖο διὰ τῆς θυσίας πετεινοῦ ἢ ἄλλου ζώου τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν ἀνθρώπινα θύματα) ἢ ψυχῆ δηλ. τοῦ σφαγέντος ζῴου, διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος προσηλοῦται εἰς τὸ κτήριον, γίνεται στοιχεῖο καὶ φυλάττει καὶ περιέπει αὐτό.

Πῶς γίνεται ἡ στοιχειώσις οἰκοδομήματος, γεφύρας, πλοίου κλ.; Διὰ θυσίας ζῴου (πετεινοῦ, ἀρνίου, γάτου μαύρου ἢ ἄσπρου;) ἢ δι' ἐντοιχίσεως αὐτοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα; ἢ δι' ἐξορκισμοῦ (τ. ἔ. μὲ νομάτισμα) ἢ ἄλλου τρόπου; Ποῦ θυσιάζεται τὸ ζῴον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ἐντοιχίζεται ἡ κεφαλὴ του εἰς τὰ θεμέλια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Σάμον τὸν θεμέλιον λίθον ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς σκιάς τοῦ ἀρνίου ἢ ἄλλου ζῴου, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται πρὸς θυσίαν καὶ κατόπιν τὸ σφάζουν καὶ τὸ θάπτουν ἄλλοῦ, μὴ τρώγοντες καθόλου ἀπὸ τὸ κρέας του. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Στοιχειώσις γίνεται καὶ μὲ μόνην τὴν σκίαν ἀνυπόπτου γέροντος, ἂν ἐπιθέσουν ἐπ' αὐτῆς τὸν θεμέλιον λίθον ἢ καὶ μόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς σκιάς ἀνθρώπου, ἂν τὴν μετρήσουν κρυφὰ διὰ νήματος, ἢ διὰ ράβδου καὶ ἐντοιχίσουν τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια. (Ἡ σκιά δηλ. ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴν). Π. χ. *Περγαλιό* εἰς τὴν Ζάκυνθον λέγεται ὁ *ἡσκιος* τοῦ σπιτιοῦ.

«Περγαλιό γίνεται και κάθε άνθρωπος, πὸν τύχη και περῶση τὴ στιγμή πὸν ρίχεται τὸ θεμέλιο και ὁ ἥσκιος του πλακωθῆ ἀπὸ τοὶ πέτρες. Τότε ὁ ἥσκιος γίνεται Περγαλιό». Παραδόσεις περὶ στοιχειώσεως κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.

ς) **Στοιχειώσεις θησαυρῶν, τρόποι εὐρέσεως και συλήσεως αὐτῶν.** Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐστοιχειώθη ὁ θησαυρός· δηλ. διὰ θυσίας ἀνθρώπου ἢ ζῶου ἐδημιουργήθη τὸ στοιχεῖο πὸν φυλάσσει τὸν θησαυρὸν ἢ δι' ἀπλοῦ ἔξορκισμοῦ, δηλ. μὲ *ρομάτισμα*; Π.χ. «*Εκεῖνος πὸν πάει και παραχῶν' τὰ χρήματα στὴ γῆς μέσα σὲ μινὰ πέτρα ποκάτ', μαζὶ μὲ τὰ χρήματα βάν' ἓνα σκοινὶ και τὸ ροματίζ'*: *νά γέν'ς φίδ' νὰ φυλάῃς τὰ γρόσια.* *Εκεῖνα τὰ χρήματα στοιχειώνονται τότες και δὲ μπορεῖ κανεὶς τότες γιὰ νὰ τὰ βγάν'* (Ναίμονας).

Ἐποκάλυψις και εὐρεσις τοῦ θησαυροῦ. Συνήθως τὴν ὑπόδειξις τοῦ τόπου, ὅπου εἶναι κεχωσμένος ὁ θησαυρός, κάμνει αὐτὸς ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιφαινόμενος καθ' ὕπνου ὑπὸ μορφὴν ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὸν ἀνθρώπον, τὸν ὁποῖον εὐνοεῖ και συγχρόνως τοῦ φανερῶνει τὸ εἶδος τῆς θυσίας, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κατοχὴν του (προπάντων θῦμα ἀνθρώπινον). Ἄλλοτε ὁ θησαυροθήρας πρέπει μόνος «*μὲ σουμάδια*» νὰ διαγνώσῃ τοῦτο· π.χ. κοσκινίζει στάχτη και παριτηρεῖ τὰ σημεῖα, πὸν ἀπετυπώθησαν τὴν νύκτα ἐπάνω εἰς αὐτὴν (*πατημασιές, χαράκια, κοκκίδες*)· ἔτσι μανθάνει τί θέλει τὸ στοιχεῖο, διὰ νὰ ἐξευμενισθῆ ἢ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ ἐκεῖ (ζῶον; ὄρνιθα, πετεινόν, σκύλον; ἢ ἀνθρώπον ἢ και προσφορὰν ἀναίμακτον κτηρίων και θυμαμάματος).

Ἄλλα και μαγικαὶ πράξεις ἀναφέρονται εἰς εὐρεσις τοῦ θησαυροῦ. Π.χ. χρῆσις τῆς Σολομωνικῆς μὲ τὸ *σιδερόχορτο*, χρῆσις ἀλειμματοκτηρίων (κτηρίων ἀπὸ ἀνθρώπινο ξύγγι) (βλ. σχετικὴν δίκην εἰς ἄρθρον Γ. Βλαχογιάννη ἐν ἐφημερίδι Πρωτῆ, 29-11-1931), ἔξορκισμῶν κλπ. (Διὰ περισσοτέρας εἰδήσεις βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 404-446, Β' σελ. 1003-1051, Γ. Μέγα, Παραδ. περὶ θησαυρῶν ἐν Λαογραφίᾳ Δ' 22-34).

ζ) **Μαγικαὶ συνήθειαι ἐν ἀνομβρίᾳ.**

1. Περπεροῦνα. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα αὐτῆς; Π.χ. *μυρομπιρίτσα* (Ἄγραφα), *πιπερίτσα* (Ἄρακαδ.), *βερβερίτσα* (Κούρνετα), *μαρμπαροῦσα* (Σχωρέτσιανα), *πιπεριά* (Ἰστιαία), *παπαροῦνα* (Ζαγόρι, 40 Ἐκκλησ.) *λαπατᾶς* (Μέτραι), *κουσκουτέρα* (Πόντος, Σταυρί). Μιμικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν τῆς βροχῆς. (Μίμησις πράξεως ἢ καταστάσεως ἐπιφέρει αὐτὴν ταύτην τὴν πράξιν ἢ κατάστασιν): περιφορὰ παιδίου (συνήθως κοριτσιοῦ ὄρφανοῦ) ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, περιενδεδυμένου μὲ πράσινα χόρτα· ἔμμετροι ἐπικλήσεις

τῶν παιδίων, πού τὸ συνοδεύουν, διὰ βροχὴν καὶ χοροί· εἰς κάθε σπίτι τὸ περιχύνουν μὲ νερό. Διάφοροι παραλλαγαὶ τοῦ ἔθιμου. Π. χ. εἰς τὸν Πολύγυρον «ἄλλοτε ἦτο ἔθιμον, ὅταν δὲν ἔβρεχε, νὰ γδύνουν ἓνα κορίτσι 17-20 χρόνων καὶ στολίζοντάς το μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια (μαγκούτες, πανερίτσια, παπαρούνες κλπ.) νὰ κάνουν λιτανεῖα, δηλ. νὰ τὸ περιφέρουν στὰ χωράφια καὶ στὸ χωριὸ μ' ἓνα στεφάνι στὸ κεφάλι καὶ νὰ λὲν τὸ παρακάτω τραγούδι: Πιπιρίτσια πιρπατεῖ, | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ: | Βρέξι Θεέ μου, μὴ βρουχή, | μὴ βρουχή, μὴ σιγανή, νὰ ἀνθίσουν τὰ χωράφια, | νὰ καρπίσουν τ' ἀμπιλάκια. | Γκούβνον, γκούβνον τὰ σιτάρια, κὶ λαμνὶ τὰ κριθαράκια». Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκη) «μαζώνονται τὰ κορίτσια, φοροῦν παλιὰ ροῦχα καὶ τὸ ἓνα τὸ κορίτσο γύρω γύρω τὸ στολίζουν μὲ πράσινα χόρτα - τὸ κορίτσο αὐτὸ πρέπει νὰ ἴναι ὀρθανό - καὶ πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια στὸ ποτάμι καὶ βρέχονται ὅλα μὲ τὰ ροῦχα τους πέφτουν μέσα στὸ νερὸ δλόκληρα παίρνουν κ' ἓνα μπακιράκι στὸ χέρο μὲ νερὸ καὶ βάνουν καὶ μὴ φοῦντα πράσινα χόρτα μέσα καὶ γυρίζουν στὸ χωριὸ σὲ κάθε σπίτ'. Χορεύουν ἀπὸ τρεῖς φορὲς καὶ τὸ στολισμένο τὸ κορίτσο δροσίξ'. Κι ὅταν χορεύουν, τραγουδοῦν: Πιρπιροῦνα πιρπατοῦσι | καὶ τὸ Θεὸ παρακαλοῦσι: | Βρέξε, Κύριε μ', στάξε, Κύριε μ', | γιὰ νὰ γίνουν τὰ ψωμάκια | καὶ τῆς μπάμπως τὰ βυζάκια. | Περέρω, Δροσέρω (τσάκισμα). Σὲ κάθε σπίτι τὴν Πιρπιροῦνα βγαίν' ἡ νοικοκυρὰ καὶ βρέξ' ὅλο τὸ χορὸ καὶ τὴ χαρίζουν ἀλευρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας, ψωμί, αὐγὰ καὶ τυρί».

Εἰς τὸν Πόντον περιέφερον τὴν «κουσκουτέρα: μία μεγάλη σκούπα ἀπὸ «τσουχαβέλ», (ἓνα εἶδος θάμνου ἀκανθωτοῦ) μὲ χέρια, ντυμένη μακρὺν χιτῶνα μάλλινον (τσόχα) χρώματος μαύρου, μὲ κόκκινη ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν ὀσφύν. Τὸ ἀνδρείκελον αὐτὸ ἐκρατοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια δυὸ παιδιὰ ἢ ἔφηβοι καὶ τὸ περιέφεραν στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψάλλοντα πρὸ τῆς ἐξωθύρας: Λαϊστέρα, Κουσκουτέρα κτλ. Κάθε οἰκοδέσποινα ἔχυνε πάνω στὴν «Κουσκουτέρα» ἀρκετὸ νερό».

2. Κατακλυσμοί, ἐμβάπτισις ἀνθρώπων ἢ ὁμοιώματος (κούκλας) ἢ ἀγίας τινὸς εἰκόνας εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, ρῖψις κεράμου ἢ λαγήνου (κλεμμένης) εἰς ποταμόν κτλ. Χούχουτος ἢ Κούκερος, Ἁγιος Ἰωάννης (εἰς τὴν Κύπρον) κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί (Ἄνατ. Θράκης) «ὅταν δὲν ἔβρεχε, μαζεῦονταν μερικοὶ ἠλικιωμένοι, πάγαιναν στὴ βρύση κ' ἐπαίοναν νερὸ σ' ἀγγεῖα κὶ ἅμα εὗρισκαν κανένα στὸ δρόμο, τοῦ ἔροχησαν ἓναν κουβά, ὥστε νὰ θυμώσ'. Ἄν θυμῶνε, τὸ εἶχαν γιὰ καλὸ νὰ θυμώσ', ὥστε νὰ θυμώσ' κὶ ὁ Θεός, νὰ βρέξ'». Εἰς τὸ Βογατοικόν, «ὅταν δὲν βρέχη, βουτοῦν μὴν εἰκόνα μὲς τὸ νερὸ, μὲς στὸ ποτάμι, καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ, ἕως ὅτου βρέξη». Εἰς τὴν Θράκην (Ἀδριανούπολιν, Μάλγαρα) ὅταν ἐπικρατῇ ἀνομβρία,

παίρνουν ἢ μᾶλλον κλέπτουν τρία καινούργια κεραμίδια (εἰς Πεντάλοφον Δυτ. Μακεδ. μιὰ καινούργια στάμνα) καὶ τὰ ρίχνουν κρυφὰ στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξῃ. Εἰς τὰ Μάλγαρα κλέπτουν τὴν σκούπα πτωχῆς γριάς καὶ τὴν ρίχνουν στὸ πηγάδι· τὰ δάκρυα τῆς γριάς θὰ προκαλέσουν καὶ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ.

3. Λιτανεῖται (λήση). Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασ.) «ὅταν δὲν βρέξῃ, γίνεται λήση στὸν ἅγιον Νικόλα πρὸς τὸ δρόμο τῶν Δελφῶν· φέλνει ὁ παπᾶς ἁγιασμό, ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο κατὰ διαστήματα». Θρησκ. χωρικοὶ (ἐγκατεστημένοι τώρα εἰς τὸ Πολύκαστρον τοῦ Ἀξιοῦ) συνηθίζουν τὴν δέησιν των πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν διὰ βροχὴν νὰ συνοδεύουν καὶ μὲ θυσίον δημοτελῆ προβάτων. Ἄλλοτε εἰς τὸ Σιναπλί (Βορ. Θράκης), σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Μακεδ.), μετὰ τὸν Ἀηγιώργη καὶ πρὶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', γίνεται χωρριανὸν κοουρμπάν· σφάζονται καμιά δεκαριά ἕως δεκαπενταριά πρόβατα ἄρσενικά, ἄσπρα καὶ μαῦρα, ὅ,τ' τύχ' (θηλυκά νὰ μὴν εἶναι). Τὸ κάμουν γιὰ βροχὴν, γιὰ νὰ βρέξ' ὁ καιρὸς, δέηση στὸν προφήτη Ἡλία. Δὲν γίνεται ἢ Ἀηλιῦ, γιὰτὶ βροχὴ τότε δὲ χρειάζεται, τώρα χρειάζεται περισσότερο, ἔτσι τὸ βρῆκαν. «Στὸ Σιναπλί τὸ κοουρμπάν γινόταν στὸ παλικλῆσ' τοῦ προφήτη Ἡλία. Ἐδῶ τώρα στὸ Πολύκαστρο πάλι δῶ, σ' ἓνα ὕψωμα (μπαῖρ) τὸ κάμουμε, ὄχι στὴν ἐκκλησία. Τὸ κάμουμε Δευτέρα νὰ μὴν εἶναι γιορτὴ, γιορτὴ τοῦ χωριοῦ νὰ εἶναι, νὰ γιορτάσουμε ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουμε τὸν προφήτη Ἡλία, νὰ μᾶς λυπηθῇ ὁ Θεὸς νὰ βρέξ'». Ὅλοι οἱ χωρικοὶ, οἱ συνοικούντες σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Σιναπλιῶτες, Ραβδιῶτες, Πόντιοι, Καυκάσιοι) μαζεύτηκαν στὸ «μπαῖρ» τὴν Δευτέραν (29 Ἀπριλίου 1937) καὶ ἔκαμαν δέηση γονατιστοί. Τὴν προηγουμένην τὰ κορίτσια ἔκαμαν περπεροῦνα· ἐπῆγαν στὸ ποτάμι καὶ ἔπεσαν ὅλα στὸ νερὸ καὶ κατόπιν ἐγύρισαν ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἐσύναξαν ἄλευρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας κλπ. Τὰ συναχθέντα ἐδιάβασεν ὁ παπᾶς μαζί μὲ τὸ κοουρμπάνι, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κοινὴν ἐστίασιν (Γ. Μέγας).

4. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, π.χ. κρέμασμα βατραχίου ἢ χελώνης ἀναποδογυρισμένης ἐκ δένδρου ἢ πασσάλου. Π.χ. στὰ Χρυσόβα (Ἀγράφων) «ἅμα θέλουν νὰ βρέξῃ, κρεμοῦνε χελῶνες ἀπὸ ψηλὰ παλούκια, μπηγμένα στὰ χωράφια». Εἰς τὸν Πόντον «ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία, ὅτι μπορούσαν νὰ προκαλέσουν βροχὴν, καίγοντας ἓνα ζωντανὸ φίδι στὴ φωτιά». (Ποντ. Φύλλα Β' 418).

η) Καθολοίσεις εἰς τὸν διάβολον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας ἢ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, δηλ. παράδοσις ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς αὐτόν. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ἄμα θέλουν οἱ τσοπαναράιοι νὰ φ'λάγῃ ὁ δαίμονας τὰ πρόβατά τους, νὰ μὴν παθαίνουν

τίποτα, παίρνουν ένα σκυλοκόκκαλο και τὸ ξουφλερεύουν, τὸ λεπταίνουν πελεκῶντας το, και τὸ φκειίνουν σὰ βελόνι. Αὐτὸ τὸ μπιήγγουν πίσω στὸ μπουῖτι τοῦ βαρβάτου κριαριοῦ. "Υστερα παραδίνουν («νὰ πάρ' ὁ διάολος!» δηλ. λένε) τὸν κούτλα, τὸν κόφτη, τὴν καρδάρα... ὅλα ὅτι ἔχει ἢ τσουπαναριά στὸ δαίμονα. Τὸ βαρβάτο αὐτό, βελονιασμένο, ὅπως λένε, ἔρχεται ὁ καιρὸς και μαρκαλάει τὶς προβατίνες. "Όλα τ' ἀρνιά, πὸν γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὸν τὸν σπορήτη, βγαίνουνε βελονιασμένα στὸ μπουῖτι, δηλ. ἔχουνε κι αὐτὰ τὸ κοκκαλάκι στὸ μπουῖτι και τὰ φυλάει ὁ δαίμονας· «γιατὶ εἶναι μαγαρισμένα». Τὸ κάνουνε αὐτό, γιὰ νὰ παγαίνουν καλὰ: προκόβουν τὰ πράματα. Ἄλλὰ τὸ κρέας τους εἶναι ἄνοστο».

δ) Ἄπειλαι ἀκάρπων δένδρων πρὸς καρποφορίαν. Π.χ. «ὅταν ἡ καρυδία δὲν κἀνῃ καρῦδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη (στὴν πρώτη Ἀνάσταση) και χτυποῦν τὸν κορμὸ της με τὸ μανάρι τρεῖς βολές και λέγουν: «Χριστὸς Ἄνέστη! Κάνεις καρῦα καρῦδια; ἢ νὰ σὲ κόψω;».

III. ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠΙ ΚΑΚῶ Ἡ ΒΛΑΒΗ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ (ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

α) Πρόκλησις κακοῦ.

1. Κατάδεσμοι και καρφώματα πρὸς βλάβην μισουμένου προσώπου ἢ ζώων και πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον (νὰ τὸν κάμουν νὰ τρελλαθῇ ἢ νὰ βουβαθῇ (γλωσσόδημα), ν' ἀποθάνῃ, νὰ παρατήσῃ τὸ σπίτι του ἢ νὰ τοῦ καταστραφοῦν τὰ σπαρτά του, τ' ἀμπέλια ἢ ὅλα του τὰ κτήματα).

Οἱ κατάδεσμοι συνίστανται

(α) εἰς τὴν κατόρυσιν (ἐντὸς μάλιστα τάφου) ὁμοιώματος τοῦ μισουμένου (κούκλας κηρίνης ἢ ἀπὸ κουρέλια) ἢ ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον,

(β) εἰς τὴν καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ (ἢ και ἀπλῆς πλακὸς σάπωνος) διὰ καρφίδων ἢ καρφίων ἢ πασσαλίσκων και εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ εἰς ἓνα πηγᾶδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν,

(γ) εἰς τὴν κατάχωσιν ἀντικειμένων, μαγικῶς παρασκευασθέντων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ μισουμένου και

(δ) εἰς τὸ δέσιμον κόμβων ἐπὶ νήματος ἢ σχοινοῦ.

2. Μὲ ποίας ἀρὰς ἢ ἄλλους μαγικοὺς λόγους συνοδεύεται ὁ κατάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα; Χρησιμοποιεῖται και ἀπλῆ εἰκὼν ἢ ἡ σικὰ τοῦ μισουμένου διὰ τὸ κάρφωμα; Γίνεται κάρφωμα και ἐπὶ δένδρου; Ὅποια πρέπει νὰ εἶναι τὰ καρφιά; (πχ. ἀφόρητα, ἄβρεχα, μονόπυρα). Πότε γίνεται τὸ κάρφωμα; (μετὰ τὸ μεσονύκτιον; κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης;).

Κάρφωμα ανθρώπου κατά τὰ ἐθιζόμενα ἐν Κρήτῃ: «Παρασκευὴ ἔς τοσοῦτον ὀχτὼ ἀλλὰ τούρκια (ἤτοι τὴν 2 μ. μ. ὥραν) θὰ βαστῆς μιὰν πλάκα σαποῦνι ἀφόρητα καὶ πέντε βελόνες; ἀφόρητες κι αὐτές. Θὰ πῆς πέντε φορὲς τὰ παρακάτω λόγια καὶ κάθε φορὰ θὰ καρφώνῃς μιὰ βελόνα εἰς τὸ σαποῦνι: «Ὡς ἐκάρφωσαν τὸ Χριστὸ εἰς τὸν Τίμιο σταυρό, ἔτσι καρφώνω κ' ἐγὼ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ δεῖνα, στανικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ θεληματικῶς τοῦ Διαβόλου μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Γαραζαήλ. Καρφώνω τοσοῦτον 365 ἄρμους τοῦ ῥάχῃς του, τοσοῦτον φόλιασες τῶν κοκκάλων τοῦ σώματός του, καρφώνω τοσοῦτον σφεντύλους τοῦ ῥάχῃς του καὶ ὅτι ἀνάπαυη ἔχει ἢ θάλασσα, ἔτσι ἀνάπαυη νὰ ἔχη τὸ σῶμα του, ὅσον καιρὸ τὸν ἔχω καρφωμένο στὸ σαποῦνι». Ἄλλα εἶδη καρφωμάτων ἴδ. ἐν Λαογραφίᾳ, Η' 323 — 346. Θ' 504 κέ.

Κατ' ἄλλους «ἅμα θέλ'ς νὰ πιθάν' ἕνας, πᾶρι ἕνα ἀγρὸ κι νὰ τοῦ χῶγῃς στοὺν τάφου μνιανοῦ πὸν πέθανι, τοῦ ἴδιου βράδ' πὸν τοὺν ἔθαψαν' κι τὴν ἀγρὴν νὰ τοῦ πάρ'ς πίσου μὴ τὰ χαράματα κι νὰ τοῦ θάψ'ς μπρουστά ἔς τὴν πόρτα κεινοῦ πὸν θέλ'ς νὰ πιθάν'. Στὶς σαράντα μέρις δὲ γλυτών'!

3. Διάφορα ἄλλα μάγια: Π.χ. «μαλλιά γυναικεία, σαποῦνι, καρφιά τυλιγμένα σ' ἕνα μαντιῆλι κάτω ἀπὸ μιὰ πλάκα στὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα τὸ δρασκελίση ἐκεῖνος πὸν τοῦ τὰ ἔχουν καμωμένα, τότε πιάνουνε» (Μεσσηνία) ἢ διάφορα πράγματα παρμένα ἀπ' τὰ τρίστρατα: «θὰ παίρν'ς τρία τρία ἀπ' οὐλα τὰ σόγια ἀπ' θὰ βροῆς, λ'θάρ', κιαραμίδ', κακαράντζις, τσάκνα, κόκκαλα, χαρτιά καὶ θὰ τὰ βάν'ς σ' ἕνα κουμμάτ' παννί, κομμένο ἀπὸ τὸ σάββανο ἐνὸς πεθαμένου, πρὶν τὸν χάσ'νι, ἅμα τοὺν χουματίσ' οὐ παπᾶς». Αὐτὰ «τ' ἀφήν'ς οἱ νὰ καλῆ μεριά, νὰ τὰ βροῆ κειὸς π' θὲς νὰ πιθάν' κι λὲς κι λόγια κι φεύγ'ς. Ἄμα τοῦ πιás' αὐτὸς μὴ τὰ χέρια τ' οἱ σαράντα μεροῦλις δὲ γλυτών', τοῦ Θεοῦ πατέρα νὰ χ'» (Εὐρυτανία). Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν κρεμοῦν τ' Ἀγγαντιοῦ (Ἄγ. Ἰγνατίου) στὶς καρκέλλες τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ του κοῦκλα ἀπὸ κουρέλια: δένουν σ' ἕνα κουρέλι πιπέρι (κόκκινο καὶ μαῦρο), κάρβουνο, κεραμίδα, κάλτσες, τὰ φκειάνουν σὰν ἄνθρωπο, τὸ μπογιατιζοῦν καὶ τὸ κρεμοῦν».

4. Ἄλλα «μάγια» μὲ κόλλυβα, μὲ σβηστοκέρια, μὲ ὑδρόαγυρο καὶ ἀλάτι κλπ. Π.χ. παίρνεις κερὶ καὶ τὸ λειώνεις στὸ τηγάνι, βάνεις μέσα καὶ γάνα ἀπὸ κακάβι. Ἀπ' αὐτὸ τὸ μείγμα φτειάνεις κερὶά, τὰ σβηστοκέρια. Αὐτὰ τ' ἀνάβεις, τὰ βονιτῆς ὕστερα σὲ νερό, πὸν ἔχει μέσα καπνιά καὶ ξεῖδι, τρεῖς φορὲς καὶ λὲς κάθε φορὰ: ὅπως σβεῖ τὸ κερὶ, νὰ σβηστῆ ὁ δεῖνας (Αἰτωλ.). Σβηστοκέρια ἀπὸ ξύγκι πεθαμένου. «Ὅσες φορὲς ἔσβησαν τὸ κερὶ αὐτὸ «τόσοις ἔχθροὺς θὰ ἐσκότωναν» (Μάνη).

β) Παρακώλυσις ἀγαθοῦ (καρποφορίας ἀγρῶν, ἀμπέλων, δένδρων, γεννή-

σεως προβάτων, αϊγῶν, ἀγελάδων κτ.). Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν πρωτομαγιά πολλὰς κακὰς γυναικας καὶ ἀνάποδες, ποὺ κάνουν στραπάτσες, παίρνουν μιὰ τσαντήλα καὶ πᾶνε μπροστά ἀπὸ κεῖ ποὺ θὰ βοσκήσουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ σφογγίζουν τὰ χόρτα, νὰ πάρουν τὴ δροσιά ἀπ' τὰ πράματα. Τοὺς παίρνεις τὴ δροσιά; δὲν προκόβουν».

γ) *Κλοπή ἢ ἀρπαγὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν ἢ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγγελῶν ἢ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον.*

Μαγικαὶ ἐνέργειαι καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τοῦτο. Π.χ. τὴν πρωτομαγιά «γυνὴ δλόγυμνος (μαῖστρα) ἔρχεται εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ δεσμεύει πρὸς ἀλλήλας τὰς κορυφὰς σταχύων τινῶν εἰς τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ ἀγροῦ» ἢ «ἄνδρες μετερχόμενοι τὴν μαγείαν (μαντουφόρ') τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔπαιρναν πῆλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζον μὲ κεχρί' ἔπειτα, ἀφοῦ ἔτρωγον τρεῖς φορές διὰ τοῦ δακτύλου ἐκ τῶν περιττωμάτων των, ἔτρεχον ὅλως γυμνοὶ εἰς τοὺς ἰδικούς των ἀγρούς καὶ ἔσριπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸ κεχρί. Τοῦτο δὲ ἔπραττον διὰ νὰ ἔλθῃ ὅλη ἡ εὐτυχία τῶν γειτόνων εἰς αὐτούς» (Χατζηγύριον Ἄνατ. Θράκης). «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅσοι ἔχουν ἀγελάδες ἐξέρχονται τῆς οἰκίας των καὶ κόπτουσι τεμάχιον ξύλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γειτόνός των, ὅστις ἔχει ἀγελάδας περισσοτέρας καὶ καλύτερας τῶν ἰδικῶν των. Πρὸς τοῦτο δὲ πορεύονται σιωπηλοὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τοῦτο γίνεται, ἵνα κλέψωσι τὸ γάλα τοῦ γείτονος. Ὅστις δὲ θέλει νὰ κλέψῃ σὺν τῷ γάλακτι καὶ τὸ βούτυρον, ὀφείλει νὰ πορευθῇ γυμνὸς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς».— Τί εἶναι τὰ λεγόμενα *οκατοπούλια*; Πῶς ἐκκολάπτονται καὶ εἰς τί χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν μάγων;

IV. ΦΙΑΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΑΙ. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

α) *Φίλτρα*. «Φίλτρα εἰσὶ τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικά, δι' ὧν, ὡς φλυαροῦσί τινες, δύνανται ἔλκειν τινὰ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν».

Εἰς τί συνίστανται τὰ *μάγια* τῆς ἀγάπης καὶ πῶς κατασκευάζονται τὸ *κοκκαλάκι* τῆς *νυχτερίδας*, τὸ *μαννόγαλα*, τὸ *βοτάνι* τῆς ἀγάπης, τὸ *τετραφύλλι*, τὸ *ἀνάλι*, τὸ *δάκρυον* τ' ἀμπελιοῦ κλπ.; Φίλτροκαταδέσμοι καὶ διάφορα «*γραφίματα*» (χαρακτῆρες ἐκ τῆς Σολομωνικῆς) «*φυλαχτὰ ἀγάπης*» ἢ ἄλλα παρασκευάσματα ἢ τεχνάσματα μαγικὰ (οἶον ἀνάμειξις τοῦ αἵματος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γραφὴ ἐπιστολῆς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, κόνις ὄστων νεκροῦ, παρασκευάσμα μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἰδρώτα καὶ περιττώματα αὐτοῦ κλπ.), Ἐξορκισμοὶ ἢ γητειῆς κλπ.

Μερικὰ παραδείγματα: «Ὅταν θέλῃ καμὰ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κάποιος καὶ γὰ ἴναι παντοῦ μαζί της, παίρνει ἀρκετὲς πηχες φακυρόλα (λινοκόρδελο) ἄσπρη, ὥστε νὰ φτιάσουνε νὰ γίνουνε σαράντα κόμπου. Σαράντα βραδιές, στὶς δώδεκα ἢ ὦρα, βγαίνει ἔξω καὶ κοιτάζει τὸν οὐρανὸ καὶ βλέπει τὰ τρία ἄστρα. Ὁ νοῦς της πρέπει νὰ καρφωθῇ στ' ἄστρα καὶ λέει: Τρία ἄστρα εἶναι στὸν οὐρανό, τό ἴνα πεινάει, τ' ἄλλο διψάει καὶ τ' ἄλλο νυστάζει. Στὸ πρῶτο δίνω φαῖ νὰ φάῃ, στὸ ἄλλο δίνω νερό νὰ πιῇ, στὸ τρίτο δὲν τοῦ δίνω ἔπινο νὰ κοιμηθῇ. Δένω τὸ νοῦ του, δένω τὸ λογισμό του, δένω τὸ ἀριστερό ἀρχίδι τοῦ γιου τῆς τάδε (λέει τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του) γιὰ μένα τὴν τάδε (λέει τὸ ὄνομά της) τὴν κόρη τῆς τάδε (λέει τ' ὄνομα τῆς μητέρας της). Αὐτὸ θὰ τὸ πῆ τρεῖς φορὲς κι ἀπάνω στὴν τρίτη φορὰ θὰ δέσῃ τὸν κόμπο. Θὰ τὸ κάμῃ σαράντα μέρες, νὰ δέσῃ τοὺς σαράντα κόμπους. Αὐτὴ τὴ φακαρόλα θὰ τὴν κρατῇ πάντα ἐπάνω της. Νὰ προσέξῃ νὰ μὴν τὴ χάσῃ, γιατί θὰ λυθοῦνε ὅλα. Ὅσο τὸ κρατάει ἐπάνω της, θὰ τὸν ἔχῃ πάντα κοντά της, δὲν κοιτάζει ἄλλη γυναῖκα» (Σπάρτη). Ἄλλο: «Πᾶρε ἄσπρην ὄρνιθα καὶ σφάζε την καὶ πᾶρε τὸ αἷμα της καὶ τὸ πτερόν της καὶ γράψον τοὺς ἀκολούθους χαρακτηῆρας — παραθέτει διάφορα καβαλιστικά ψηφία — καὶ κάψε τους καὶ πᾶρε τὴν στάχτην αὐτὴν καὶ ρίξε την εἰς τὴν πόρταν της καὶ ἐρχεται εἰς ὦρας τέσσαρας καὶ σὲ βρίσκει. Ἡ νέα παίρνει ἀμάλλιαγα πουλιά, τὰ ρίπτει ζωντανὰ στὴ φωτιά καὶ λέγει: Ὅπως λαχταρίζουν τὰ πουλιά, νὰ λαχταρίσ' κι ὁ . . . γιὰ μένα». Περὶ φιλτροκαταδέσμων βλ. Φ. Κουκουλὲν ἐν Λαογρ. Θ'. 59-62, 94-96, 469-471.

β) «*Διακοπαί*» ἢ *μίσσηθρα* (μισητικὰ ἐν Κρήτῃ), «τὰ μίσους καὶ ἐχθρας ποιητικὰ», γλῶσσαι ὄφρων, οὐραὶ θηρίων κλπ. Πρβλ. τὸ δίστιχον:

Φίδια μοῦ μαγερέφανε μὲ τῆς συκιᾶς τὸ γάλα,
γιὰ νὰν τὰ φάγω ν' ἀρησιῶ τὰ μάτια σου τὰ μαῦρα (Λευκάδος).

Παραδείγματα: «Ὅταν θέλῃ ἢ μάννα νὰ μισήσῃ ὁ γυιὸς της κάποια κοπέλα πὸν τὴν ἀγαπᾷ, παίρνει ἀλατόνερο καὶ ραντίζει τὸ κρεββάτι τοῦ νέου ἢ παίρνει σπειριὰ ἀλάτι καὶ τὰ σκορπίζει κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ γιου τῆς (Σπάρτη). Ἄν θέλουν ἓνα ἀδρόγυνο νὰ μαλώνῃ συνεχῶς, πιάνουν ἓνα σκύλο καὶ μὰ γάτα καὶ τοὺς πλένουν στὸ ἴδιο νερό. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ χύνουν ἐμπρὸς στὴν πόρτα τοῦ ἀνδρογύνου μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ μαλώνουν ὅπως ὁ σκύλος μὲ τὴ γάτα (Σάμος). Εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθίζουν τὰ ἐξῆς: Ὅταν θέλουν ν' ἀποσπάσουν τὴν ἀγάπην ἑνὸς προσώπου πρὸς ἄλλο, μάλιστα ἑνὸς ἀνδρός, παίρνουν τὸ κολλάρο τοῦ ἀνδρός αὐτοῦ καὶ τὸ πλένουν μὲ λίγο νερό. Κατόπιν μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ψήνουν καφέ καὶ τοῦ δίνουν λέγοντες: «Ὅπως

δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ ἰδῇ τὸν σβέρκο του, ἔτσι νὰ μὴν μπορῇ νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῇ καὶ τὴν τάδε».

γ) *Δύσεις ἐχθρας προκληθείσης διὰ μαγικῶν μέσων.*

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀντιμαγικάι.

δ) *Δέσις ἀνδρογύνου.* Κατάδεσμος πρὸς παρακώλυσιν τῆς συνουσίας τῶν νεονύμφων (*ἀμπόδεμα, δέσιμο, ἀπόδεμα, δεσμός, δεσά, δῆμαν, πάτημαν κτλ.*) (Βλ. Λαογραφ. Θ' 73-93, 450-469).

1. Κατάδεσμοι παρόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Πότε ἀκριβῶς γίνεται ἡ μαγγανεία; Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναφωνῇ «Ἐύλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς» ἢ ὅταν ἀπαγγέλλῃ «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; ἢ καθ' ἦν στιγμὴν λέγει «στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ δεῖνα» ἢ τί ἄλλο;

Τρόποι *ἀμποδέματος*: Ὁ καταδέων, παρὼν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, (α) κάμνει ἓνα ἢ τρεῖς ἢ ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν ἢ νῆμα μετάξης ἢ εἰς μανδήλιον ἢ εἰς τρίχα κεφαλῆς κτλ. λέγων σχετικὰ λόγια: *δένω τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ ἢ τι τοιοῦτο*, (β) κλείει *κλειδωριὰν ἢ σουγιάν* ἢ ἄλλο τι ἢ βάλλει μάχαιραν εἰς τὴν θήκην της. Π.χ. εἰς τὸ Ἰνναχώριον Κρήτης «*ὅταν παντρεύεται κάποιος καὶ θέλουν νὰ τὸν δέσουν, παίρνουν μὰ βελόνα, στέκονται πίσω ἀπὸ τὸ ἀνδρογύνο τὴν ὥρα ποὺ τοὺς στεφανώνουν, λυγίζουν τὴ βελόνα, καὶ περνοῦν τὴ μύτη της μέσα ἀπὸ τὴν τρυπά της βελόνας καὶ λένε διάφορα λόγια προσκαλῶντας τὸ διάβολο, καὶ τ' ἀνδρογύνο εἶναι δεμένο*».

2. Κατάδεσμοι ἀπόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Οὗτος ἢ δένει ἀπλῶς ἓνα κόμβον εἰς τὴν ζώνην του ἢ δένει τρεῖς τὰς χεῖρας ἔμπροσθεν καὶ τρεῖς ὀπίσθεν λέγων: «*Κίνησε διαβολοσμπέθερος νὰ πάη νὰ διαβολοσμπεθεριάσῃ τὸ νέο ἀντρόγενο· κίνησε διαβολόπαπας κλπ.* ἢ πηγαίνει εἰς ἐρημικὸν μέρος, καθ' ἦν ὥραν τελεῖται ὁ γάμος καὶ ἐκεῖ δένει διὰ σπάγγου κλάδον κρانيᾶς ἢ κλῶνον σπάρτου λέγων: «*δένω καὶ κομποδένω τὸ γαμπρὸ δεῖνα*» (σπαρτόδεμα) ἢ δένει ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν λινὴν ἢ μεταξωτὴν καὶ θέτει τὸ νῆμα κάτωθεν πέτρας ριζιμιᾶς καὶ τὸ σκεπάζει μὲ πέτραν (πετρό-δεσμα) ἢ γράφει ἐπὶ χάρτου τὸ ὄνομα τοῦ καταδενομένου μὲ τὰς σχετικὰς λέξεις π.χ. «*ἐδῶ δένω τὸν δεῖνα (γράφισμο)*» ἢ καὶ ποτίζει τὸν νεόνυμφον μὲ μαννόγαλα ἢ ἄλλο μαγικὸν παρασκευάσμα, χρησιμοποιῶν συνήθως «*σημάδια*» ἢτοι ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν μαγευόμενον (π.χ. χῶμα τῶν πατημάτων του, τρίχας κλ.).

3. Τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καταδέων ἐξασφαλίζει τὴν ἐνέρ-

γειάν του. Π.χ. ρίπτει τὸ νῆμα μὲ τοὺς κόμβους ἢ τὴν κλειδαριὰν εἰς πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ γεμίζει μὲ τὰ *δεματικά* τὴν κάνην ὄπλου καὶ πυροβολεῖ.

ε) *Προφυλακτικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ἀμποδέματος.*

Τοιαῦτα εἶναι: 1. Ὁ γαμβρὸς φορεῖ κατὰ τὴν τέλειαν τοῦ μυστηρίου τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως ἢ ἔχει ἐπάνω του μαυρομάνικο μαχαίρι ἢ τεμάχιον ἀλιευτικοῦ δικτύου ἢ ψαλίδα ἢ δέρμα φιδιοῦ ἢ δακτύλιον ἀνήκοντα εἰς νεκρὸν ἢ τετραεὺ-ἀγγελον ἢ σουσάμι καὶ ρύζι μέσα στὰ παπούτσια του ἢ τι τοιοῦτο. - 2. Περιζώνεται διὰ κλάδου βάτου, περιτυλιγμένου μὲ δίχρωμον μεταξι ἢ διὰ κλάδου κλήματος ἢ ἄλλου τινός. - 3. Εἰς τῶν συγγενῶν δένει καὶ κατόπιν λύνει τὸ ἀνδρόγυνον ἢ τὸν ἓνα τῶν νεονύμφων. - 4. Ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἢ ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ μυστηρίου κλείει διὰ κλειδίου τὸ συρτάριον ἢ πᾶν ἀντικείμενον ποῦ κλείεται διὰ κλειδίου καὶ τὰ ἀνοίγει μετὰ τὴν τελετὴν. - 5. Ποτίζουσι τοὺς νεονύμφους μὲ μαγικόν τι παρασκεύασμα, π. χ. κόνιν ἀπὸ πούπουλα μαύρης ὄρνιθος, τὰ ὅποια καίονται μὲ πυρίτιδα μαζί μὲ ἄλλα πράγματα παρμένα ἀπὸ τρίστρατον κλπ. - 6. Ἰδιαιτεραὶ προφυλάξεις διὰ τὴν νύμφην: π.χ. θέτουσι ψαλίδι μέσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης ἢ τῆς φοροῦν φόρεμά τι ἀπλυτον ἢ ἀνεστραμμένον. - 7. Θέτουσι κάτωθεν τῆς νυμφικῆς κλίνης ψαλίδιον, «*γιὰ νὰ κοποῦν οἱ κακὲς γλῶσσοι καὶ τὰ μάγια*», πληκτρον κώδωνος κλπ. Ἄλλα προφυλάξεις π.χ. ἡ στέψις γίνεται κρυφὰ ἢ τὴν νύκτα.

ς) *Λύσεις ἀνδρόγυνου*, δηλ. ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀμπόδεμα διὰ μαγικῶν μέσων ἢ ἐξορκίων (*λύσιμο*, *ξαμπόδεμα*, *λύμαν* κλπ.).

Τρόποι λύσεως: 1) Λύσις τῶν κόμβων ἢ καῦσις τοῦ νήματος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καταδέσαντος ἐνώπιον τῶν ἀποδεθέντων ἢ ξεκλείδωμα τῆς κλειδαριᾶς. 2) πέρασμα τοῦ γαμβροῦ διὰ θαλάσσης. 3) διάβασμα ἐξορκισμῶν ἢ γητειῶν μὲ ἀναλόγους μαγικὰς πράξεις. Ἐν παραδείγματι: *Πᾶρε κορακοχολὴ καὶ μελισσοβολάδο, ἴσια καὶ τὰ δύο, καὶ ἄς ἀλειφτῇ ὁ ἄντρας ὄλο τὸ κορμί του καὶ ἄς γράψῃ τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς: «Λύει τὰ δεσμὰ καὶ θροοσιζει τὴν φλόγα»* (Γορτυνία). (Ἄλλα παραδείγματα ἐν Λαογρ. Θ' 79-92).

V. ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

Δοξασίαι καὶ πράξεις ἄσχετοι πρὸς μαντικούς σκοποὺς ἢ ἐνεργείας ἐπ' ἀγαθῷ ἢ κακῷ τοῦ ὑποκειμένου τελουμένης. Ἀπαγορεύσεις (tabou).

Α'. *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ζῶα, τὴν φύσιν καὶ τὰς ἀνθρωπίνας ἐνεργείας.*

α) Δοξασίαι και πράξεις σχετικαί με τὸν ἄνθρωπον.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἥπειρον «ὅποιες δὲν γεννοῦν σερκὰ παιδιὰ κ' ἔχουν ὄλο κοπέλλες, τῶν ἀφαλό ἀπὸ παιδιὰ (= ἀγόρια), γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτὲς σερκά». Πρὸς τὰ σερικοβοτάνα, ποὺ βρίσκουν στὰ βουνά, ἢ καὶ στὰ σπλάγγνα τῶν ζώων· «ἄμα τὸ φᾶν αὐτὲς, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες στὴν ἀράδα, κάνουν ὄλο σερκά». (Ἡπ.). Ἡ ἔγκυος δὲν τρώγει λαγό, γιὰ τὴν θὰ λαγοκοιμᾶται τὸ βρέφος, οὐδὲ χέλυ, γιὰ τὴν θὰ πάσχη ἀπὸ ἔξανθήματα (Ἡπ.).

Αἱ πληγαὶ τοῦ φονευθέντος αἱμάσσουν πρὸ τοῦ φονεύς· ἐκτοξεύουν αἷμα, ὅταν πλησιάσῃ ὁ φονεύς. Ὁ φονεύς, ἂν βαστᾷ τὸ ὄπλον, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐσκότωσε, δὲν ἠμπορεῖ νὰ περπατήσῃ καὶ τὸν πιάουν· «τότε τρώει τὸ αἷμα του» (Μεσσηνία-Μάνη). «Ἡπιασέν τογε τὸ αἷμα του» λέγεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρόμον, ποὺ καταλαμβάνει τοὺς φονεῖς, ὅταν βλέπουν τὸ θῦμα των ἀσπαιρον πρὸ τῶν ποδῶν των· πιστεύεται δὲ ὅτι ὁ φονεύς ἐλευθεροῦται τοῦ πάθους τούτου, ἂν ἀπομυζήσῃ καὶ καταπίῃ τὸ αἷμα τοῦ φονευθέντος ἐκ τῆς μαχαίρας του. Πρὸς τὴν φρόσιν: θ' ἀποσύρω τὸ αἷμα σου σὶ ἀχειλί μου (Ἀπύρανθ. Νάξου).

Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ μπῆ τὸ πρῶτὸ σπῖτι μας, μᾶς κάνει ποδαρικό· «τὸ πὸ σπονδαῖο ποδαρικό εἶναι τὴν πρωτοχρονιά καὶ τὴν πρώτη τοῦ Σεπτέμβρου· ὕστερα εἶναι τοῦ μήνα, ὕστερα τῆς ἐβδομάδας κ' ὕστερα τῆς μέρας. Ἄλλουνοῦ εἶναι καλὸ τὸ ποδαρικό του, ἄλλουνοῦ κακὸ» (Ἀπύρανθος Νάξου).

Τὸ ἴδιο μετὰ τὸ χειρικό: νὰ κάμω ἐγὼ ἀρχὴ πού ἔναι τὸ χειρικό μου καλὸ (Γαλανάδες Νάξου) καὶ τὸ ἀπάντημα (ἄντισμα, ἀναραχός)· π.χ. δὲν ἔχει καλὸ ἄντισμα, δηλ. ἡ συνάντησίς του δὲν θὰ βγάλῃ σὲ καλὸ. Κάθε νοικοκυρὰ πρέπει νὰ ἔχη προζύμι στὸ σπῖτι τῆς, γιὰ τὸ προζύμι εἶναι ἡ δύναμις τοῦ ἀνδρός (Ἰνναχώριον Κρήτης). Τὴν τελευταία μπουζιὰ τὸ ψωμί δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀφήκῃ, γιὰ εἶναι ἡ δύναμίς του (Κορώνη). Ἐὰν τὸ προζύμι ἐκτεθῆ εἰς τὴν θεάν τῆς σελήνης, χάνει τὴν ιδιότητάς του (Κρήτη). Ἡ ἀκουγὴ εἶναι σκώληξ, ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ζῆ μέσα εἰς τὸ αὐτὸ ἄνθρωπον καὶ ζῶν· ὅταν ψοφήσῃ ὁ σκώληξ αὐτός, παύει κανεὶς νὰ ἀκούῃ (Μαζαίτικα Καλαβρ.).

β) Δοξασίαι και πράξεις σχετικαί μετὰ τὰ ζῶα. «Παντέρομον λέγουν εἰς τὴν Σάμον τὸ ζῶον καὶ τὸ κτήμα τὸ στρίγλικον, τὸ κακότυχον, τὸ ὁποῖον δῆθεν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην ὅλους τοὺς οἰκείους καὶ κυρίους του καὶ ἔμεινε μόνον». Τὰ μυρμήκια μέσα στὸ σπῖτι φέρνουν εὐτυχία (Καστορία). «Ὅτινα ξεκερώνουνε μέλισσες καὶ τύχη κιανεὶς νὰ ἔχη κακὸ μάτι ἢ κακὸ ρώτημα, οἱ μέλισσες τότε πνίγουνε» (Ἰνναχώριον Κρήτης). Ὅταν ὁ ποντικὸς φάγῃ ἀντίδωρον, μεταβάλλεται εἰς νυχτερίδα (Σωζόπολις).

γ) Δοξασΐαι και πράξεις σχετικαὶ μετὴν φύσιν.

Τὸ πρῶτο φροῦτο, ποὺ θὰ κάμη νύοφυτο δέντρο δὲν τὸ τρῶνε τὸ πειοῦν. Ὅποιος τὸ φάη, λένε πὼς πεθαίνει (Αἰτωλία). Τὸ καλοκαίρι τὸ ξεροκό, ἂν τύχη νὰ φκειάσουν στὸ χωριὸ ἀσβεσταριά, λέν πὼς ἡ ἀσβεσταριά ἔδεσε τὴ βροχὴ, γι' αὐτὸ δὲ βρέχει (Ἕπειρο).

δ) Δοξασΐαι και πράξεις σχετικαὶ μετὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.

«Πρόσεξε νὰ μὴ χτυπήσης τὸ πρῶτο τουνηγι, γιατί εἶναι γιὰ κακό σου» (Μύκονος). Ὅμα κλέβουν μιὰ κόττια, τὴν τρῶν πάνω σ' ἓνα στρῶμα, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν οἱ κατάρες γιὰ τὸν κλέφτη (ἴσως διότι συνήθως ὁ καταρῶμενος λέγει: Μπά, ποὺ νὰ τὴν φάη στὸ στρῶμα, μὰ ποὺ νὰ τοῦ τὴν πᾶνε στὸ κρεβάτι νὰ τὴν φάη...). Σὰν εἶναι κακιὰ ἡ ὥρα, πᾶνουν οἱ κατάρες (Ἀδραμύτιον). Τὸ ἰνὶ (ἀλέτρι) δὲν τὸ καίνε στὴ Σκύρο «καὶ ζ' γὸ δὲ γκάφτνε, γιατί τὸν δ' λένε τὸ 'χουμ' κοῖμα» (Λήμνος). Κανένας νύος δὲν φυτεύκει καρυδιάν, γιατί ἄμα μεγαλώσῃ τὸ δέντρο καὶ δῆ τὴν θάλασσα ἡ κορφή του, θὰ πεθάνῃ ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἐφύττεφε. Γι' αὐτὸ μόνον οἱ γέροι φυτεύκουν καρυδιές σιὰ χωριὰ (Ρόδος).

Ἀπαγορεύσεις (tabou): Τὰ δωδεκάμερα δὲ μπαλώνουν, γιὰ νὰ μὴ παλώσουν τὰ σύννεφα τὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκαντζέλ'.

Τὰ δωδεκάμερα εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲν ἔτρωγαν ἑλιές, γιὰ νὰ μὴ βγάξουν καλογήρους, οὐδὲ ψάρια «γιατὶ εἶναι λαχιάρα». Δὲν κάνει νὰ πατήσῃ κανεὶς ψωμί ἢ νὰ κάψῃ τὴν ψύχα τοῦ ψωμοῦ, ἢ νὰ στηρίξῃ τὰ μάγουλά του μετὰ τὰ δυὸ χέρια ἢ νὰ συμπλέκῃ τὰ χέρια (κλείνει τὴν τύχη του) κτλ. Ἡ γυναῖκα δὲν πρέπει νὰ σφάξῃ πουλὶ (διὰ νὰ τὸ σφάξῃ, πρέπει νὰ φορέσῃ τοῦ ἀνδρός της τὰ ὑποδήματα (Κῶς). Ὅποιος πατᾶ (σταφύλια), δὲν πρέπει νὰ 'ναι κοιμισμένος μετὰ γυναῖκα εἶναι τσαναμπετιὰ (Κύθνος).

Β'. Δοξασΐαι και πράξεις σχετικαὶ μετὰς ὑπερφυσικά ὄντα: στοιχειά, δράκους, ἀράπηδες, χαμοδράκια, καλλικανιζάρους, ἀνασκελάδες, νεραΐδες, λάμιες, στρίγγλες, διαβόλους, φαντάσματα, βραχνᾶ, ἀσθένειες, μοῖρες, βρικόλακες, νεκρούς, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἄστρα κλπ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «τὴ νύχτα δὲν παρᾶσούρουνε, κι ἂν παρᾶσούρουνε, δὲ ρίχνουνε τὰ φινόκαλα ὄξω, γιατί ποβγάνουνε τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιδιοῦ». Εἰς τὴν Καστοριάν «ὅταν ἔπεφτε κανεὶς, ἔτριχαν σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ζάχαρη, νερό κ' ἔσπαζαν ἓνα ἀγὸ λέγοντας: Ὅτι μετὰ πῆρες νὰ μετὰ τὸ δώσης κι ὅτι σὲ πῆρα σὲ τὸ δίνω». «Τὸ κυνηγι εἶναι δαιμονικὸ πρᾶμα καὶ πάντοτε στὸ φύλαμα παρησιάζονται πολλὰ πρᾶματα» (Πυλῖα). «Ὁ στρατολάτης, ποὺ

θά τοῦ παντήξη λαγός σιό δρόμο ντου, θά βρῆ μεγάλες δυσκολίες σιῆ δουλειά ντου, γιατί ὁ λαγός εἶναι διάβολος» (Ἀνατ. Κρήτη). Στὴν Κύπρο ἡ ἀγριοσυκιά (ἀροκουτζά) θεωρεῖται κατοικητήριο τοῦ Διαβόλου καὶ πολλές μαγικὲς πράξεις, ὅπως τὸ δῆμμαν, τὸ κάρφωμαν, γίνονται πάνω σὲ κορμὸ συκιάς, μὰ πάντοτε μοναχιασμένης καὶ φυτεμένης σὲ τόπο ἔρημο. Μές' σιό μύλο εἶναι πάντα κάτι κροῦσμα. Καὶ σιὰ λιοτριβεῖα δὲν κοιμᾶται κανεὶς, γιατί κρατιέται, μονγκάινει (εἶναι κροουματάρες οἱ μηχανές) (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν ἀφίνουν τὴν πυροσιὰ χωρὶς τσουκάλι σιῆ φωτιά, γιατί ὁ πειρασμός βάζει ἐπάνω τὸ τσουκαλάκι του (Σύμη), ἢ κάθεται ὁ ἴδιος ἐπάνω (Ἀδριανούπολις). Εἰς τὴν Σινώπη «τὸ ἐσπέρας τῆς πρώτης τοῦ ἔτους φαγητὰ ἐπὶ σινίου τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης, ὅπως ὄντα τινὰ καλούμενα ἀπεμᾶς καλοὶ φάγωσι». «Ἐγὼ, λέγει χωρική ἀπὸ τὸ Καινούργιο Χωριὸ Πυλίας τὸ 1939, ἔχασα ἓνα παιδί ἀπὸ τὶς Ἀνεραΐδες. Μοῦ τὸ εἶπε κιόλας: "Ἀχ, μάννα, οὐλες ἦταν ἔμορφες, μὰ ἐκεῖνη ἡ μπροστινὴ μὲ τὰ κόκκινα μ' ἔκαψε! "Ἐξη ἦτονε καὶ χορεύανε ὄξου ἀπὸ τὸ σπιτί, σιό πλατωματάκι κ' ἔμπαινε ἡ μπροστινὴ μέσα καὶ ποῖος ξέρει τί τὸν ἔκανε καὶ λιγωνότανε τὸ παιδί, τὸ καιγε ἢ κάψα. Ἐγὼ δὲν ἔδινα πίστη σιὰ λόγια του, ἀνὲ τὸ ἔλεγα καὶ τῆς θειᾶς μου, ποῦ ἤξερε ἀπ' αὐτά, θά τὸ γλυτώναμε, θά ἔβανα τὸ παιδί νὰ κοιμᾶται μὲ τὸν πατέρα του, ποῦ ἔχει καμωμένο φόνο, καὶ δὲ θά τὸ πείραζαν, γιατί ἅμα κανεὶς ἔχῃ καμωμένο φόνο, τὰ νεραϊδικὰ τὸν σκιάζονται». «Ἄμα ἔχει ματώσει κανεὶς τὸ χέρι του, δὲν τὸν πειράζουνε τὰ ξωτερικὰ οὔτε κανένα κακὸ τότε πιάνει». «Καὶ τὰ ροῦχα, τὴν προῖκα, τὰ παίρνουνε οἱ Κυλὲς Κυράδες. Ἄμα ἀνοίξης τὴ νύχτα τὰ μπαοῦλα σου, τὴν ἄλλη μέρα εἶναι ὄλο αἵματα. Κάνουνε γάμο, γεννητούρια καὶ παίρνουνε τὰ ροῦχα τῶν κοριτσιῶν καὶ τὰ φορᾶνε. Τὰ φέρουνε πίσω, ἀλλὰ εἶναι ματωμένα, λερωμένα, λαδωμένα. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀνοίξῃ κανεὶς τὴ νύχτα μπαοῦλο». Εἰς τὰ χωριά τῆς Πυλίας «ὅταν βγαίῃ ὁ ἥλιος τὸ πρωῖ, ἀφοῦ κάνουν τὸ σταυρό τους, τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλημέρα, ἦλιε μ', καλὸ βράδυ, (τρεῖς φορές) ὅπως πυρώνεις οὐλονε τὸ γόσμο, ἔτσι καὶ μένα καὶ τὰ παιδάκια μου. "Ὅταν πάλι βασιλεύῃ ὁ ἥλιος, πάλι τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλὸ βράδυ, ἦλιε μου, νὰ μὴ σοῦ βρεθῇ ἐμπόδιο σιό δρόμο σου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὴν Κρήτην χαιρετοῦν τὴν νέαν σελήνην λέγοντες: Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι | κι ἀπὸν σ' ἔπλασεν ὁμάδι | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήσῃ | μαῦρον ὄφι νὰ πατήσῃ.— Δὲν κάνει νὰ κατορθᾶνε κατάντικρον σιὸν ἥλιο, γιατί παθαίνουν ἀπὸ λιόκριση (ἀδυναμία μεγάλη καὶ ἀνορεξία, κίτρινη χροιά προσώπου).

VI. ΜΑΝΤΕΙΑΙ ΕΚ ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙ

Δεκανομαντεία, χειρομαντεία, χαρτομαντεία (βλ. Κεφ. 8 Μαντική).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΜΑΝΤΙΚΗ

Γενικά. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν μαντικὴν. Π. χ. *σημάδι, γοῦρι* (καλὸς οἰωνός), *προσήμαδο* (κακὸς οἰωνός, Νίσυρ.)· δὲν τό 'χω σὲ καλὸ παρατήρημα (= προοιωνίζομαι δυσάρεστα, Κρήτη)· δέλνει σὲ κακὸ ('Ηπ.)· αὐτὸς ἔχει καλὸ ἀνάχαρο (Μεθώνη). *Μοιραίνω* (= λέγω τὴν μοῖραν, Καλάβρ.), *μοιράρης, μοιράρισσα* (Κρήτ.), *ρίχτης* (Καλάβρ.), *μάντης* (= προφήτης, μάγος καὶ ἐν γένει ὁ ἀθίγγανος ἢ πλανόδιος σιδηρουργὸς ἢ γανωματῆς, πὺν ἀσκεῖ καὶ τὴν μαντικὴν καὶ τὴν μαγειρίαν ἐν Κύπρῳ). *Ρουματίστηκα* (= ὠνειρεύτηκα) καὶ *ξεδιάλυνα τ' ὄνειρο* ('Ιμβρ.) κτλ.

Μάντεις καὶ μάντισσαι, ἐξηγηταὶ ὄνειρων καὶ ἄλλων σημείων. Μέσα καὶ τρόποι μαντικῆς τέχνης.

Ι. ΦΥΣΙΚΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO NATURALIS)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει φυσικὰ σημεῖα, τ. ἔ. σημεῖα ἀφ' ἑαυτῶν παρεχόμενα.

Α'. Φυσιογνωμικά.

Ποῖα σημεῖα τοῦ σώματος ἢ ἄλλα «σύμβολα» ἐκλαμβάνονται ὡς προδηλοῦντα τὸ μέλλον ἢ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου; Τί οἰωνίζονται ἐξ αὐτῶν;

α) *Αἱ ἐλαῖαι τοῦ σώματος.* Τί δηλοῦν; Π.χ. κατὰ παλαιὸν τι χειρόγραφον «ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρός, πλούσιος ἔσται· ἐὰν εἰς τὸ στήθος, πένης ἔσται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γυναικὸς δηλοῖ. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς πόδας ἔχωσιν ἐλαίαν, πολύτεκνοι ἔσονται». Ἐπιὰ μέσα εἰς τὰ φρυδία φανερώνει χηρείαν (Σμύρνη), εἰς τὰ χεῖλη δυστυχίαν εἰς ὄλην τὴν ζωὴν (Λέσβος). Ποῖα ἢ σημασία των ἀλλοῦ;

β) *Μάτι.* «Μάτι φτερωτὸ δηλοῖ ἀνδρείαν, μάτι βαθουλὸ κλίσιν πρὸς κλοπὴν» ('Ηπ.). Τί προοιωνίζονται ἐκ τούτων ἀλλοῦ;

γ) *Αὐτιά.* «Μεγάλ' αὐτιά πολύχρονος» (Κρήτη, Λέσβος). Κατὰ τοὺς Ποντίους ὁ ἔχων μεγάλα αὐτιά ἔχει κλίσιν εἰς τὴν κλοπὴν (Πόντ. Ἐσραήλ).

δ) *Ὀδόντες.* Κατὰ τοὺς Κρήτας «Κεινοσὰ πὺν ἔχει ἀρὰ δόδια γίνεται πλουσος, κεινοσὰ πὺν ἔχει πικρὰ γίνεται φτωχός. Ἄλλοι λένε πὺν τὰ ἀρὰ δόδια εἶναι γνῶρισμα τοῦ ψεύτη; ἀροδόντα κι ἀρομάλλα | καὶ καθάρια ψοματάρα» ('Ιεράπετρα). Κατὰ τοὺς Κυπρίους ὁ *ραρκοδόνας* (ἀραιοδόνης) εἶναι βραχύβιος.

«Οἱ μαῦρες κονκίδες ἀπάνω στὰ δόδια εἶναι γράμματα ὅποιος ἔχει τέ-
θους μαθαίνει πολὺ τὰ γράμματα» (*Αν. Κρήτη).

ε) **Μέτωπον.** Γραμμαὶ καὶ σχῆμα τοῦ μετώπου. Π.χ. «Ὅσοι ἔχουν τὸ μέ-
τωπον πολὺ μεγάλον εἶναι ὀκηροί, βιρεῖς καὶ παρομοιάζουν τὰ βόδια ὅσοι
ἔχουν τὸ μέτωπον μικρὸν καὶ στενὸν εἶναι ἀμαθεῖς, ἄγριοι, λαίμαργοι καὶ παρο-
μοιάζουν τοὺς χοίρους» (*Ηπ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σχῆμα τοῦ μετώπου ἄλλοῦ;

ς) **Κεφαλή.** «Τὸ μυτερὸν κεφάλι εἰς τὴν κορυφὴν δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον
σταθερὸν, ἄγριον καὶ φθονερὸν» (*Ηπ.).

ζ) **Μαλλιά κεφαλῆς.** Πρβλ. τὸ δίστιχον: *Κόκκινη τρίχα, μάτια γαλανὰ |
καρδιά τοῦ διαβόλου ψυχή τοῦ Σατανᾶ.* Ὁ ἔχων δύο κορυφὰς (ἐκ τῆς συστρο-
φῆς τῶν τριχῶν τοῦ κρανίου) θὰ ὑπανδρευθῆ δύο φοράς (πολλαχοῦ) ἢ ξένο βιὸ
θὰ φάῃ (Πάγγαιον).

η) **Φρύδια.** Γνώμη: «Μὴν ἐμπιστεύεσαι εἰς τὰ σταυρωτὰ φρύδια».

θ) **Σῶμα τριχωτόν.** Σωρεία τριχῶν ἐπὶ τοῦ σώματος δηλοῖ καλὴν τύχην
(ζούδας) ἄζονδος ὁ κακότηχος (Κρήτη).

ι) **Γραμμαὶ παλάμης.** «Ἐὰν αἱ γραμμαὶ τῆς χειρὸς εἶναι κλεισταί, τότε ὁ
ἄνθρωπος θὰ εἶναι δυστυχῆς» (Γαλαξειδί). Ἀπὸ τὸ μῆκος τῶν διαφορῶν γραμ-
μῶν καταλαβαίνει κανεὶς πόσα ἔτη θὰ ζήσῃ, ποίαν τύχην ἔχει, πόσον μεγάλη
καρδιά ἔχει, ποιῆς διανοητικῆς ἰκανότητες ἔχει. Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς ζωῆς εἶναι
διακοπτομένη, σημαίνει ἀσθένειες.

ια) **Δάκτυλοι χειρὸς.** «Ὅτινα τεττώσης τὰ δαχτύλια σου καὶ γυρίζουνε πρὸς
ἀπάνω, εἶσαι δοτερός (= ἐλεήμων), ὅτινά ναι ντρέτα (= ἴσια) γῆ λίγο καμπου-
ρωτά, εἶσαι τζιγκούνης» (*Ανατ. Κρήτη)

ιβ) **Στίγματα δνύχων.** Οἱ ἄσπρες κονκίδες ἀπάνω στὰ νύχια εἶναι εὐκῆς
(Κρήτη), κατ' ἄλλους κατάρες (*Αμβρακία).

ιγ) **Σημειωμένοι ἄνθρωποι, σημαδιακοί.** Καμπούρης, κουτσός, σπανός,
κασίδης κλπ. Π.χ. οἱ ἀνάπηροι ἔχουν τύχη (Λέσβ.).

ιδ) **Τσίπα.** «Γεννημένος μὲ σκούφια», εὐτυχῆς (Ζάκυνθος).

Β'. Παλμοί.

Τί μαντεύουν ἀπὸ τοὺς διαφοροὺς παλμοὺς καὶ μὲ ποίας πράξεις ἐπιζη-
τοῦν τυχὸν νὰ ξεακριβώσουν τὸ συμβησόμενον ἢ ν' ἀποτρέψουν τὸ ἐπαπειλούμε-
νον κακόν;

α) **Παλμός ματιού** (παίξιμο, πετάρισμα, λάγγεμα, σπάραγμα κλπ.). Π.χ. «Όταν ξεπετᾷ τὸ μάτι, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερό, θ' ἀκούσωμε ἢ θὰ πάθωμε κακὸ, ἅμα ξεπετᾷ τὸ δεξι, ἄνθρωπο θὰ δοῦμε, μουσαφίρης θὰ μᾶς ἐρθῆ (Κρήτη). Ἀποσπῶντες τρίχας ἐκ τῶν βλεφάρων μαντεύουν (ἐν Θράκη κ. ἄ.) ἀπὸ ποῖον μέρος πρέπει ν' ἀναμένουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν νοματίζοντας.

β) **Βόμβος αὐτιού**. Π.χ. Ἔμα βοῖζῃ τὸ αὐτί, ἂν εἶναι τὸ δεξιό, θὰ ἴχωμε εἶδηση δυσάρεστη, ἂν εἶναι τ' ἀριστερό, εὐχάριστη (Κυδωνίαι, ἄλλοῦ ἀντιστροφῶς). Εἰς τὴν Κάρπαθον, ὅταν σφυρίζῃ τ' αὐτί κανενός, τοῦ κτυπᾷ τοακουμάκι μὲ τὰ δυνὸ του δάχτυλα (τὸ μεγάλο καὶ τὸ μεσαῖο) δυὸ τρεῖς βολές καὶ τὸ σταν-ρώνει καὶ λέγει: Καλὴ φωνή, καλὴ λαλιά, καλὸς μαντατοφόρος. Εἰς τὴν Ἄμοργὸν «σκοῦν» ὁμοίως τὸ χέρι τοὺς πότε στὸ ἓνα αὐτί, πότε στὸ ἄλλο καὶ λένε: Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ, κι ἂν εἶν' ὀχτρος νὰ σκάσῃ.

γ) **Κνισμὸς παλάμης, ρινός, παρειῶν, λαιμοῦ, ράχης, πέλματος** κλπ. Π.χ. Ἄν ἔχῃς φαγούρα στὸ ἀριστερὸ χέρι, αὐτὸ σημαίνει διὲ θὰ πάρῃς χρήματα γι' αὐτὸ τὸ φιλοῦν καὶ τὸ ἀνακατεύουν στὰ μαλλιά τους, διὰ νὰ λάβουν πολλά. Ἐὰν στὸ δεξι χέρι, θὰ δώσῃς χρήματα (Ἄργος). Ὅντα σὲ τρώῳν τὰ μάγουλα ἢ οἱ μύτες, δέλνει λύπη καὶ στενοχώρια (Ἡπ.). Ὅταν σὲ τρώγῃ ἢ ράχῃ σου, σοῦ λένε: ξύλο θὰ φᾶς (πολλ.). Ὅταν σὲ τρώγουν τὰ φρούδια, κάποιον θὰ ὄῃς (Τήνος). Εἰς τὴν Καστορίαν «ἅμα τοὺς καίῃ ὁ λαιμός, λένε: κάπου μ' ἔχουν ξαπλωμένη» (δηλ. κάπου μιλοῦν γιὰ μένα). «Ὅτινα τρώγουν οἱ πατουῆδες τῶν ποδιῶν, λένε πὼς θὰ βάλουνε καινούργια παπούτσια» (Ἄν. Κρ.), ἢ θὰ κάμῃς ταξίδι (Λέσβ.).

δ) **Πταρμός**. Εὐχὴ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον: Γεῖά σου κι ἀλήθεια λές! ἢ Μὲ τίς ὑγείες σου! Σημασία: ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας, ἐνθύμησις ἀπόντος. Γιὰ νὰ βρεθῆ ποιὸς ἔχει τὴν κουβέντα του, νοματίζει στὰ δάχτυλά του ἐπάνω καμπόσα ὀνόματα. Ἐπειτα δίδει τὰ δάχτυλά του νὰ πιάσουν τὸ ὄνομα ποῦ ἔχει τὸ δάχτυλο ποῦ θὰ πιάσουν, κείνος ἔχει τὴν κουβέντα του (Ἄν. Κρ.). Μὲ ποίους ἄλλους τρόπους ζητοῦν ν' ἀνακαλύψουν τοῦτο; Ἄλλαι σημασίαι τοῦ πταρμού. Π.χ. Ἄν πταρνισθῆ κανεὶς μπροστὰ σὲ νεκρὸ, γρήγορα θ' ἀποθάνῃ (Νῆσοι Αἰγ.). Τὴν Τυρινή, ἂν φταρμισθῆ κανένας τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, ἢ θὰ γεννηθῆ καινούργιος ἄνθρωπος στὸ σπίτι ἢ θὰ χαθῆ κανένας. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ δεύτερο τὸ κακὸ, σκίζουν τὸ ποκάμισο ἀπὸ μπροστὰ ὁποιοῦ φταρμίστηκε (Ἡπ. Ἀρχαδ. κ.ἄ.). Ἄν φταρμισθῆ κανένας τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τότε θὰ σύρῃ μεγάλην ἀρρώστεια. Ἄν φταρμισθῆ ὁ ἄρρωστος, εἶναι καλὸ σημάδι: δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον (Ἄν. Κρήτ.). Ποία ἢ σημασία τούτου ἄλλοῦ;

ε) **Δύγξ** (λόξιγκας). Σχετικά φράσεις: «Κάποιος μᾶς ἀναβάνει». «Κακὸς παραβαλτῆς» (*Ηπ.).

ς) **Γέλως**. Τὰ πολλὰ γέλια. Π.χ. «Σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγοῦν τὰ γέλια».

Γ'. **Σημεῖα**. (Κακοσημαδιὲς καὶ γούρια, προσήματα κλπ.).

α) **Κρότοι ἀσυνήθεις**: Τριζιμο στέγης, ὄροφῆς, πατώματος, τοίχων, θυρῶν κλπ. Π.χ. "Όταν τριζῆ τὸ μαδέρνι, εἶναι κακὸ γιὰ τὸν νοικοκύρη, ὅταν τριζῆ ἢ κασέλλα, εἶναι κακὸ γιὰ τὴ νοικοκυρὰ (Βόνιτσα). "Όντα στρίζουν τὰ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ (ντουλάπια, ρεεντές, σανίδες), δέλνουν θάνατο στὸ σπίτι (*Ηπ.). "Αμα πέση πέτρα ἀπ' τὴ στέγη στὸ ταβάνι, θὰ πεθάνη κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι (Αἰτωλ.), θὰ μᾶς ἔρτ' μουσαφίρς (Λῆμνος), θὰ 'ρθῆ κάποια ἀγγελία (*Ηπ.).

β) **Θραῦσις καθρέπτου ἢ ὑαλίνου σκεύους** κλπ. Π.χ. «καθρέπτῆς διαν σπάση, εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπίτι, ἢ θάνατος ἢ σκονταμμύρα. Κι ἄμα σπάση, πρόπει ἀμέσως νὰ τὸν πετᾶς στὰ σκουπίδια, νὰ μὴ τὸν ἔχῃς σπασμένο στὸ σπίτι, γιατί, ἂν ἔχη κορίτσια στὸ σπίτι, δὲν ἀνοίγει ἢ μοῖτρα τους· πάλι καὶ δὲν ἔχη, ἔρχεται ἄλλο κακὸ στὸ σπίτι» (Σπάρτη). Δὲν ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ ραγίσῃ ἕνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ σπάσῃ (Προῦσα).

γ) **Ἀνατροπὴ ἀλατοδοχείου, χύσιμον οἴνου, ἐλαίου, οἰνοπνεύματος, καφὲ κλπ.** Ἀνατροπὴ ὑποδήματος. Πῶς ἐκλαμβάνονται ταῦτα;

δ) **Σκόνιαμμα, πτώσις ἀπὸ τοῦ ἵππου** κ.τ.τ. Κακὸν σημεῖον.

ε) **Αὐτόματοι ἢ ἀκούσιαι κινήσεις ἢ ἀσυνείδητοι πράξεις**. Π.χ. "Αν τὸ παιδὶ ἀρκοῦνδίσῃ, ἐνῶ συνήθισε πιά νὰ περπατῆ ἢ παίξῃ μὲ τὸ λουκέτο τῆς πόρτας, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ ἔλθουν νὰ ζητήσουν χρήματα (Λέσβ.). "Αν, ἐνῶ κόβουμε τὸ ψωμί, κοπῆ κανένα κομμάτι πολὺ λεπτὸν (χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν), τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ ἔλθῃ φίλος (Λακκοβίκια Μακ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ δάγκαμα τῆς γλώσσης;

ς) **Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν**. Π.χ. «"Αν ἔχη τὸ 'ναν του μάτι ἀνοιχτό, θὰ ποθάνη ὀγλήγορα κι ἄλλος τὸ ἴδιο κι ἀνὲν κουνῆ τὴν κεφαλὴ, ὄντὸ πᾶνε νὰ τότε θάψουνε» (*Αν. Κρήτη). Ποῖα παρατηρήματα γίνονται κατὰ τὴν κηδείαν ἀλλοῦ;

ζ) **Πλημμελῆς ζύμωσις ἢ ἔψησις ἄρτου** κλπ. Π.χ. ἄμα θὰ πεθάν' κανένας, τὸ ψωμί δὲν γίνεται οὔτε σὲ 24 ὥρες (Αἰτωλ.).

Δ'. Εικόνομαντεία.

Σημεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν κανδήλαν.

Π. χ. ἅμα τρίξῃ εἰκόνισμα στὸ σπίτι, εἶναι κακὸ σημάδι. Παίρνουν λοιπὸν τὴν εἰκόνα στὴν ἐκκλησία τρία Σάββατα καὶ τὴν ἀγιάζουν κι ἀνάβουν καντήλι μὲ κρασί καὶ λάδι, ὄχι μὲ νερό, ὅπως συνήθως (Γκούρα Κορινθ.). Τί μαντεύουν 1) ἂν πέση ἡ εἰκόνα ἢ τὸ καντήλι ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι, 2) ἂν χυθῇ τὸ λάδι ἐπάνω εἰς κάποιον, 3) ἂν ἡ εἰκόνα κλαίῃ, 4) ἂν ἡ καντήλα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι κόκκινη; κτλ.

Ε'. Πυρομαντεία.

α) *Συρισμὸς καιομένου ξύλου.* Π. χ. "Ὅταν κουβεντιάξῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς ἀναβάνει (ἔχει τὴν κουβέντα μας). Ἀρχίζουμε ἀμέσως καὶ λέμε: Ὁ τάδε λέει τὴν κουβέντα μας, ὁ τάδε, ὁ τάδε... Στὸ ὄνομα ποῦ θὰ σταματήσῃ ἡ φωτιά νὰ κουβεντιάξῃ, αὐτὸς λέει τ' ὄνομά μας ("Ηπ.). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ.ἀ. λένε: "Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ κι ἂν εἶν' ὀχτρός νὰ σκάσῃ!

β) *Σπινθηροβολία πυρός.* Σπινθῆρες ἐκτινασσόμενοι ἐκ ξύλου καιομένου σημαίνουν, ὅτι ὁ ξενιτευμένος ἐπιστρέφων θὰ φέρῃ τόσα πλούτη ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες ("Ηπ.).

γ) *Ἀναλαμπὴ πυρός ἢ λύχνου.* Ἄν τὰ ξύλα τῆς φωτιᾶς ξεφουσοῦνε καὶ πετοῦν δυνατὲς φλογίτσες, κάπου μᾶς κατατρέχουν (Καστορ.). Ἄμα ἡ οἰκοδέσποινα ἰδῇ τίς γλωσσες τῆς φωτιᾶς, ἀναφωνεῖ «μᾶς γλωσσοτρῶγουν στὴ γειτονιά» (Πάρος) καὶ τραυᾷ τὸ ξύλο ἔξω.

δ) *Σπινθηροβολία πυροσιᾶς, χύτρας κλπ.* «Μερικοὶ σπινθῆρες, ποῦ σὰν μυρμηκίακα πηγαίνονται πάνω στὸ σίδηρο τῆς πυροσιᾶς, εἶναι ἔνδειξις πὼς θὰ πάρουν λεπτὰ («μετράει ἡ πυροσιᾶ», Βογατσικόν), ἢ προάγγελος κακοκαιρίας» (Μάνη).

ε) *Παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς φωτιᾶς ἢ τοῦ θυμιατοῦ.* Π. χ. «Ἄν ὁ καπνὸς διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι καλὸς οἰωνὸς» (Μακεδ.).

ς') Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι).

α) *Ἀπαντήματα ἀνθρώπων* (καθ' ὁδόν). Τίνων ἡ συνάντησις θεωρεῖται αἰσία καὶ τίνων ἀπαισία; Μὲ ποίους τρόπους ἐπιζητεῖται ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἀπειλουμένου κακοῦ ἢ ἡ ἐξασφάλισις αἰσίας ἐκβάσεως; Π. χ. εἰς τὴν Μεθώνην «στὶς

ἀρχιμηνιές και τὴν Πρωτοχρονιά παρατηρᾶμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμε δὲξω ἀπὸ τὸ σπῖτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ἔχη καλὸ ἀνάχαρο. "Αμα ἰδῆς Γιάννη, ἄς εἶναι καὶ κακογιάννης, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, τό 'χουνε σὲ καλό. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα ἢ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὄγειον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Τὸ συναπάντημα τοῦ παπᾶ τὸ θεωροῦν κακὸ καὶ γι' αὐτὸ λένε «δέσε κόμπο». Ἐπίσης, ἐὰν συναντήσουν γυναῖκα χήρα ἢ ἐν γένει μαυροφόραν, θὰ τοῖς φέρη γουρσουζιά (Καστελλόριζον), σημαδιακόν, ὁμοίως. Ποῖαι αἱ ἀντιλήψεις ἀλλοῦ;

β) *Ποδαρικὸ καὶ χερικὸ* καλὸ ἢ κακό. Ποῖος ὁ καλοπόδαρος καὶ ποῖος ὁ γουρσουζής; Πρβλ. *ἀρχιχρονιατικὸς καὶ ἀρχιμηνιατικὸς ἀναραχός, καλοήσκιωτος ἢ κακοήσκιωτος ἄνθρωπος* κλπ.

γ) *Ἀπαντήματα ζώων*. Π.χ. "Αν σοῦ κόψη τὸ δρόμο λαγός, κακὸ σημεῖο· πρέπει νὰ ξαναγυρίσης, ν' ἀλλάξης τὸ κίνημά σου. "Αν σοῦ κόψη τὸ δρόμο φίδι μετὰ τὸ βασίλεμα ἡλιοῦ, δέλνει σὲ κακό, κάποιος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου τὸ τρώει χαράμι (=εἶναι ἐτοιμοθάνατος). Πῶς θεωρεῖται ἡ συνάντησις γάτας (μαύρης), χελώνας, ἀλεπούς, κούκκου κλπ.; Πῶς θεωρεῖται τὸ πέρασμα λαγοῦ μέσα ἀπὸ τὸ χωριό; Ποῖα ἡ συνήθεια, διὰ νὰ μὴ τοὺς «κομπώση» ὁ κούκκος ἢ ἡ τρυγὸνα ἢ γαίδαρος τὴν Πρωτομαγιά ἢ γενικῶς τὴν ἀνοιξιν; Κακὸς οἰωνὸς διὰ τὸ ἀρχόμενον ἔτος; Πρβλ. *«Τρυγονίτσας κόμπωμα, τριῶν χρόνων σκόνταμμα»*. Ρούμπωμα κούκκου κλπ.

δ) *Ἀπαντήματα ὠρισμένων ἀντικειμένων*. Π.χ. ἂν βαδίζων εὔρης δακτυλίδι, θὰ σοῦ ἔλθῃ ἐκείνην τὴν ἡμέρα μεγάλη στενοχώρια· ἂν ἰδῆς κόκκινο παννί, τότε ἐκεῖνος ποὺ περιμένεις θὰ ἔρθῃ σύντομα, ἐντὸς 24 ὡρῶν (Ἐρεσὸς Λεσβ.). Πῶς θεωρεῖται ἡ εὔρεσις βελόνης καθ' ὁδόν, ἢ πετάλου (μὲ τὸ ἀνοιγμα ἐστραμμένον, πρὸς ἣν διεύθυνσιν βαδίζεις ἢ ἀντιθέτως);

Ζ'. Οἰωνοί.

Ἄπειχαι ἢ ἐπφδαί καὶ σχετικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν οἰωνοῦ κακοῦ.

α) Πτηνά.

1. Πτῆσις καὶ κρωγμοὶ κόρακος, κοριώνης, κίσσης (καρακάξας). Ἔρις κοράκων ἢ ἄλλων ὀρνέων, ὡς γερακιῶν, ἄνωθεν τοῦ χωριῶν κλπ. Π. χ. "Αμα περάσουν δυὸ κοράκια καὶ τσακίονονται ἐπάνω ἀπὸ ἓνα σπῖτι, ἄνθρωπος θὰ πεθάνῃ ἀπομέσα (πολλαχοῦ). "Οταν πείσουν πολλὰ κοράκια, εἶναι δυστυχία στὸ

χωριό (Λαγκάδια) ἢ θά γίνῃ κακοκαιρία (Λακωνία). Τί ἐπιφωνοῦν, ἅμα ἀκούσων τοιούτους κρωγμούς :

2. Ἔλεναις ἢ διέλεναις πελαργῶν. Τί προμηνύει :

3. Πτῆσις καὶ φωνὴ κουκουβάγιας, κούκκου, μπούφου, γκιώνη, δεκοχτούρας κλπ. Τί προαγγέλλουν; Ἄλλαι παρατηρήσεις. Π.χ. Ὅταν μὰ δεκοχτοῦ κτίσῃ τὴν φωλιά της εἰς ἓνα σπίτι, σημαίνει θάνατον ὅταν ὁμοίως τὴν κτίσῃ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, σημαίνει εὐτυχίαν διὰ τὸ χωριόν (Μαραθόκαμπος). Τί ἐπιφωνοῦν ἢ τί λέγουν, ἅμα φωνάζῃ κουκουβάγια; Εἰς τὴν Τήνον ἡ κουκουβάγια λέγεται κατ' εὐφημισμὸν πληθερῆ, διὰ τὰ μὴ ρημάζῃ τὸ σπίτι, ὅπου ἀκούεται. Ποῦ ἄλλοῦ λέγεται οὕτω; Ποῦ ἡ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας θεωρεῖται, ὡς εἰς τὴν Σύμην, καλορίζικη;

4. Ποῖον εἶναι τὸ λεγόμενον νεκροπούλι ἢ χαροπούλι ἢ θανατοπούλι ἢ στριγγλοπούλι ἢ κλαυποπούλι καὶ ποῖα τὰ χαρακτηριστικά του :

5. Ποῖαι παρατηρήσεις γίνονται μὲ τὴν ἔλεναι τῶν χελιδόνων (π.χ. ἂν ἔλθουν ἡμέραν Σάββατον καὶ κτίσουν φωλεὰς εἰς ἓνα σπίτι· ποῖοι οἰωνοὶ συναγονται τότε ἐξ αὐτῶν;) Π.χ. ἂν δὲν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των φωλεάν, ἂν κοιτισίουν κανένα κτλ.

6. Μαντεῖαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὄρνιθα :

(α) Ἄν λαλήσῃ σὺν πετεινὸς κατὰ ἡλιοῦ (= πρὸς Ἄνατ.) ἢ κατὰ βασιλεῖμα (πρὸς Δ.). Μετροῦν τὴν κάσα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὴν κόττα, διὰ τὰ συναγάγουν μαντεῖαν; Τί κάμνουν διὰ τὰ ἀποτρέψουν τὸ κακόν, ποῦ προμηνύεται ἀπὸ τὸ λάλημα αὐτό; Τὴν πωλοῦν ἢ τὴν σφάζουν εἰς τὸ κατώφλιον μὲ τὸ σκεπάρον μὲ ἓνα κτύπημα; Τὸ κεφάλι ἀπορρίπτεται; Λόγοι ἀποτροπιαστικοί. Π.χ. στήν κεφαλὴ σου! ἢ τὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου! ἢ θὰ σὲ φάω γιὰ τὰ μὴ μὲ φᾶς! Ποῦ τὴν ὄρνιθα αὐτὴν στρίβουν τὸ κεφάλι της πρὸς ἀνατολὰς, τὴν σκοτῶνουν καὶ τὴν θάβουν;

(β) Ἄν μπῆ μέσα στὸ σπίτι καὶ τινάξῃ τὰ φτερά της, ἂν «ξεφοροτωθῇ» καὶ ἰδίᾳ ἂν ἀφήσῃ πτερόν δίπλα εἰς τὴν νοικοκυράν.

(γ) Ἄν στέκῃ μὲ τὸ ἓνα πόδι;

(δ) Ἄν γεννήσῃ πολὺ μικρὸ αὐγὸ ἢ αὐγὸ χωρὶς κρόκον. Εἰς τὰ Λαγκάδια Γορτυνίας τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρόμι, γιὰ τὰ διαλυθῆ τὸ κακόν. Τί δηλοῖ τὸ αὐγόν, ἂν ἔχῃ μέσα αἷμα ἢ δύο κρόκους;

7. Οἰωνοὶ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ πετεινοῦ καὶ τοῦ τόπου ὅπου φωνάζει, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τρώγει: α) ἅμα φωνάζῃ ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον, β) ἂν λαλήσῃ πάσῳρα κατὰ ἡλιοῦ ἢ κατὰ βασιλεῖμα ἡλιοῦ, ἂν λαλήσουν τὸ μεσονύκτιον πολλοὶ πετεινοὶ μαζί· εἰς τὸ Πωγώνιον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάποιος γεννιέται

κεινή την ώρα, γ) ἂν τρώγῃ *τεντώνοντας* τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ἐπάνω, ὁ μέλλον σύζυγος θὰ εἶναι μεγάλου ἀξιώματος.

8. *Οἰωνοὶ ἀπὸ τὰ περιστέρια*: α) *Φωνὴ περιστερᾶς* ἀπαίσιον, β) *πέταμα περιστερᾶς* ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι καλὸς οἰωνός· ὅταν περιστέρια μὲ τὰ φτερά τους τινάξουν χῶμα, θεωρεῖται γουρσουζιά καὶ διὰ τὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸ χύνουν εἰς τὸ χῶμα ἐκεῖνο νερὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ (Βρύουλα).

9. *Οἰωνοὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πουλιά, ὡς τρυγόνα κλπ.* Π. χ. "Ὅταν μπῆ ἀγριοπούλι μέσα στὸ σπίτι, εἶναι προμήνυμα καλοῦ ἢ ἐρχομοῦ ξενιτεμένου (Εὐρυρτ.). Ἐὰν σὲ κουτσουλήσῃ τὸ πουλί, εἶναι εὐτυχία (Καστορ.).

β) Ζῶα, ἰδία κατοικίδια, καὶ ἔντομα.

1. *Σκύλος*. Μαντεύματα συναγόμενα: α) *ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζῃ*. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὸ μικρότερο παιδί τοῦ σπιτιοῦ βγάζει τὸ ὑπόδημά του καὶ τὸ τοποθετεῖ ἀνεστραμμένον ἔμπρὸς εἰς τὴν ἐξώθυραν», εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔμπηγαν στὸ κατῶφλι ἢ στὴ γῆ ἔξω ἓνα μαχαίρι». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ; β) *ὅταν σκάβῃ μὲ τὰ νύχια του τὸ ἔδαφος*. γ) *ὅταν ὁ σκύλος σύρεται καταγῆς*. δ) *ἂν κοιμᾶται «κουλλούρα ἢ ξάπλα»* τ' Ἀηγιαννιοῦ τοῦ ριγανᾶ ἢ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου. ε) *ἂν τὰ σκυλιὰ γαυγίσουν τὴν νύφη, ὅταν πρωτοπάῃ ψωμί στὴ στάνη κ.τ.τ.*

2. *Γάτα*. Μαντεύματα: α) *ὅταν ἡ γάτα νίβεται*. β) *ὅταν νίβεται καὶ κοιτᾷ πρὸς τὴν θύραν ἢ πρὸς τὴν γωνιά τοῦ σπιτιοῦ*. γ) *ὅταν παρρίζεται*. δ) *ὅταν παίζῃ πολὺ κτλ.*

3. *Ποντικός*. «Ὅντα τρῶν τὰ ποντίκια τὰ σκουτιὰ στὸ σπίτι καὶ τὰ κάνουν τριφτά, λὲν πὼς γίνκε κλεψιά στὸ σπίτι (Ἡπ.) ἢ ἀπάτη μεταξὺ συντεαίρων (Ἰναχώριον Κρήτ.).

4. *Ἴππος, ἡμίονος, βοῦς κλπ.* Οἰωνοὶ συναγόμενοι α) *ἂν χρεμετίσῃ τὸ ἄλογον ἐπὶ τῆς φάτνης στὸν ὕπνο του ἢ τὸ βόδι γογγίσῃ τὴ νύχτα*, β) *ἂν κοπρίσῃ στὴν ἐξώθυρα κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ ταξίδι*, γ) *ἂν κουτουρήσῃ μέσ' στὸ ποτάμι κτλ.*

5. *Πρόβατα, αἴγες*. α) *Μαντεύματα περὶ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς στάσεως ἢ τῶν κινήσεων τῶν προβάτων* π. χ. εἰς τὴν Λῆμνον τ' Ἀγιολιᾶ *ξετάζουν τὰ πρόβατα πὼς πλαγιάζουν.* "Ἄν εἶναι ἀντίκρον στὸν ἥλιο πλαγιασμένα, εἶναι καλοχρονιά στὰ πρόβατα· ἄμα εἶναι πρὸς τὴ νοτιὰ, δὲν εἶναι καλοχρονιά. "Ἄμα εἶναι ἀνακατεμένα, ἄλλα στὸν ἥλιο καὶ ἄλλα στὴ νοτιὰ, εἶναι χρονιά μπερδεμένη· δὲ ἔναι καλή. β) *Οἰωνοὶ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἀρνίου* ποὺ θὰ πρωτοῖδῃ κανεὶς (π. χ. ἄσπρο ἀρνί, μαύρη χρονιά· μαῦρο ἀρνί, ἄσπρη χρονιά, Ἀδριανούπολις). γ) "Ἄν τὸ πρόβατον εἰς τὸ ποιμνιοστάσιον γογγίξῃ καθ' ὕλην τὴν νύχτα,

κακὸς οἰωνὸς κατὰ τοὺς Κυπρίους. δ) Οἱ ποιμένες τῆς Χίου παρατηροῦν τὰ σκιρτήματα τῶν αἰγῶν.

6. Χοῖρος. «Ὅταν οἱ χοῖροι τραποῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ φρύγανα, θὰ γίνῃ βροχή» (Κάρπ.). Ποῖοι οἱ σχετικοὶ οἰωνοὶ ἄλλοῦ;

7. Λύκος, ἀλεπού, τσακάλι. Ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται α) ἂν λύκος εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον; β) ἂν τὰ τσακάλια οὐρλιάζουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κτλ.

8. Σαύρα, χοχλίας κλπ. Ἐν παραδείγμα: Ἡ βρουγαλήθρα ἄμα πέφτ' τοῦ χ' μῶνα, ρίχν' παραπουλλή βρουγή κι θά 'νι μπερικέτ (ἄφθονος ἐσοδεῖα). Κι λέν' ἀκόμα, ὅτ', ἄμα πααίν' σιαπάν', φτ'ναίν' τοῦ καλαμπόκ', κι ἄμα πααίν' σιακάτ' ἀκριβαίν' (Εὐρυτ.). Ὅντὸν εἶναι πολλοὶ χοχλοὶ, δὰ πέση φτώχεια (Κρήτη).

9. Μυρμήγκια. Τί προσημαίνουν, ἂν ἀπέξω μπαίνουν στὸ σπίτι ἢ στὸ ἐργαστήρι μυρμήγκια ἢ ἀπομέσα βγαίνουν πρὸς τὰ ἔξω; Ἄλλαι παρατηρήσεις: Μυρμήγκια κόκκινα, μικρὰ καὶ δίχως φτερά, ἀφθονία γεννήματα μυρμήγκια μὲ φτερά ὄντα φωλιάζουν στὴν αὐλή σου, δέλνουν θάνατο (Ἡπ.). Μυρμήγκι κάτω ἀπὸ τὴν τάβλα τῶν Ἀπόκρεω δηλοῖ εὐτυχίαν (Γορτ.).

10. Ἀράχνη. Π. χ. ἄμα ἀπὸ τὸ ταβάνι κατεβῆ μπροστά σου καλογοριά (= ἀράχνη) μὲ μιὰ κλωστή, ἔρχεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ξενιτεῖα (Σινώπη). Ὅντα γνέθ' ὁ σφάλαγγας ἀποπάνον σ', εἶναι γιὰ καλὸ (Ἡπ.). Ποῖοι ἄλλοι οἰωνοὶ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀράχνη;

11. Μέλισσαι, σφήκες. Οἰωνοὶ α) ἂν μπῆ στὸ σπίτι μέλισσα ἢ χρυσόμυγα, β) ἂν ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ μέλισσι, γ) ἄμα πέσουν πολλὲς σφήκες, θὰ ἔχομε βαρχειμωνιά (Αἰτωλ.).

12. Ἀλογόμυγα. «Ἄμα καθήσῃ πάνω μας ἀλογόμυγα, εἶναι σημάδι πὼς θὰ λάβωμε γράμμα». Μερικοὶ τὴν δένουν στὸ μαντήλι καὶ τὴν κοιτάζουν τὸ βράδυ· ἂν εἶναι ζωντανή, ἢ εἶδῃσις θὰ εἶναι καλή, ἂν εἶναι ψόφια, ἢ εἶδῃσις κακή.

13. Πασχαλίτσα, κάνθαροι (βασιλιᾶς, μπουρμποῦλι, χρυσοβάβουνας κλπ.).

14. Πεταλοῦδες διάφορες μὲ τὰ κοινὰ των ὀνόματα: θερμασιά, μουσαφίρης, ξενάκι ἢ ταξιδιάρης, φουρναλίδα, καλλιβρούσης, χαμπερολόγος ἢ σχαρκᾶς ἢ σκαρικόλος (Ἰθάκη), καλομαντατοῦ (Κάρπαθος) ἢ καλομαντατούσης (Θήρα).

15. Τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας, τὸ ἀλογάκι τοῦ διαβόλου, τὸ δαμαλάκι, ὁ χαμπαρολόγος (Κυδων.) καὶ διάφορα ἄλλα ἔντομα.

16. Διάφορα ἄλλα ζῶα ἢ ἔντομα. Ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται ἀπὸ αὐτά;

γ) Φυτά.

1. Δρακοντιά, ἀσφοδελός. Π. χ. Ἄμα τὰ σφεροδούκλια τὸν Μάρτη λουλου-

διάσουν και βγάλουν πολλές καρδοῦλες (πολλά καλοκαίρια, ὅπως λένε) κ' ἔναι φωμωμένα, θά ἔναι πολλά γεννήματα ἐκείνη τῆ χρονιά (Μανιάκι).

2. Σκόλυμος (σκυλοχρομμύδα), ἀμάραντος. Π. χ. "Ἄν ἡ σκυλοχρομμύδα πού κρεμοῦν στὸν τοῖχο μαραθῆ, θά πεθάνη ἕνας ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους (Ἄκαρν., Γορτ. κ.ά.).

3. Ἀσυνήθεις ἐκφύσεις ἢ βλαστοὶ κολοκύνθης, βάμβακος κλπ. "Ἄμα δυὸ κολοκύνθια βγοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ ἀδερφωμένα, κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι πού ἔχει τὴν κολοκύνθια θά πεθάνη (Αἰτωλ.).

4. Καλομαντατᾶς, στήμων ἀκάνθης πού τὸν παρασύρει ὁ ἄνεμος· ἄμα πέση μέσα στὸ σπίτι εἶναι καλὸ σημάδι (Κάρπ.) κλπ.

5. Σίτος. «Φυτεύουν κόκκους σίτου· ὅσους βλαστοὺς φέρουν, ὅταν βλαστήσουν, μετὰ τόσα ἔτη θά νυμφευθῆ ἡ κόρη» (Γαλαξειδί).

Η'. Τέρατα.

Παραμορφωμένα γεογνά (ἄνθρώπων ἢ ζώων) προμηνύουν καταστροφάς. Διηγήσεις περὶ τοιούτων τεράτων.

Θ'. Ὀνειρα.

α) Γενικά. Πίστις εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐξηγηταὶ ὄνείρων, ὄνειροκρίται. Ποῖα ὄνειρα ξεδιαλύνουν ἤτοι ἀληθεύουν; Π. χ. «τῆς Κυριακῆς τὰ ὄνειρα ὡς τὸ γιόμα δέλνουν» (Ἦπ.). «Ἄμα πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα (τὸ φθινόπωρο δηλαδῆ), τὰ ὄνειρα δὲν ἔχουν σημασία» (Λῆμν.). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλοῦ; Ἐπφωδαί, ὅπως τὸ ὄνειρον ἀποβῆ εἰς ἀγαθόν· π. χ. "Ὀνειρον εἶδα | τ' ἀγγέλου μου τό πα | κι ὁ ἄγγελος τῆς Παραγιάς | κ' ἡ Παραγιά τοῦ γιου τῆς | κι ὁ γιός τῆς μου τὸ ξήγησε | καλὸν κ' εὐλοημένο (Σύμη).

β) Ἐξηγήσεις ὄνείρων. Π. χ. «Τὸ κόκκινο εἶναι λήγορο, τὸ πράσινο χαμπέρι» (Ἀράχ. Παρν.). «Σῦκα ἂν νειρευτῆς πὼς τρώς, εἶναι πικράδες». «Κολοκύνθια ἂν νειρευτῆς, λόγια ἄσχημα θ' ἀκούσης. Ψάρια ἄμα νειρευέσαι, κάποια λαχτάρα, φόβο θά δοκιμάσης. Ἄν νειρευτῆς πὼς ἔχασες τὰ παπούτσια σου, θά χάσης τὴ στενοχώρια πού ἔχεις» (Αἰτωλ.). Ποῖαι αἱ ἐξηγήσεις τούτων ἄλλοῦ;

Γ'. Οἰωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν (καθ' ὁμοιότητα ἢ ἀναλογίαν ἢ ἀντίθεσιν). Π. χ. τὴν Πρωτοχρονιά ἂν τὴν περάσης χωρὶς καμιὰ στενοχώρια, ὄλος ὁ χρόνος σου θά πάη καλά (Καλάμα). "Ὅταν κοσκινᾷ ἡ γυναικα, γιὰ τὰ ζυμώση, καὶ κάρη τὸ ἀλεύρι λούμπα (βαθούλωμα), τὸ ἔχουν γιὰ

κακό, λένε πὸν ἀνοίγει μνήμα (Κορώνη). "Αμα στὸ ράφιμο ἢ κλωστή σου δένεται σὲ κόμπους, σημαίνει πὼς αὐτὸς πὸν τοῦ ράβεις τὸ ροῦχο θὰ ζήση πολλὰ χρόνια ("Υδρα). "Οταν γένωνται πολλὰ βαλάνια καὶ κράνα, σημεῖο πὼς τὴ χρονιά ἐκείνη θὰ γένη μεγάλος χειμώνας (προβλέποντας ὁ Θεὸς δίνει τὰ βαλάνια, γιὰ νὰ θρεφτοῦν τὰ ζῶα στὰ σπίτια).

ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων (ἐκλείψεων ἡλίου ἢ σελήνης, φάσεων τῆς σελήνης, ἀστερων καὶ ἀστερισμῶν, κομητῶν, διαττόντων ἀστερων)· βλ. κατωτέρω ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων (καταστάσεων ἀτμοσφαιρας γενικῶς ἢ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς, οὐρανοῦ τόξου, ἀνέμων κλπ.)· βλ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων.

Δεκάνη Ἄμοργοῦ. (Πηγομαντεία). Μαντεύματα ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλατώσεως τῶν ὑδάτων πηγῆς ἢ λίμνης ἢ φρέατος κλπ. Π.χ. Ἄγίασμα Ἁγίου Γεωργίου Βαρσαμίτου ἐν Ἄμοργῷ, Πηγάδι τῆς Παναγίας ἐν Κρήτῃ κλπ.

II. ΤΕΧΝΗΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO ARTIFICIOSA)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει σημεῖα τεχνητά, δηλ. σημεῖα προκαλούμενα τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι συναφῆς μετὰ τὴν μαγείαν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ γίνεται εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις (Πρωτοχρονιά, 24 Ἰουνίου, Ἀπόκρως, Πέτρου καὶ Παύλου, ἁγ. Ἀνδρέου κλπ.).

Α'. Σπλαγχνοσκοπία.

Ποίων ζῶων τὰ *σπλάγνα* ἐξετάζονται διὰ μαντεῖαν μετὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν; Τί κυρίως ἐξετάζεται καὶ ἐκ ποίων σημείων συνάγονται μαντεύματα; Πολλαχοῦ (Γορτυνίαν, Μεσσηνίαν, Αἰτωλίαν, Δυτ. Μακεδονίαν, Λῆμμον, ΒΑ Θράκην) ἐξετάζουν τὸν *σπλήνα*, τὴν *καρδίαν*, τὴν *χολήν* καὶ τὰ *«βασίλικα»* λίπη τοῦ οἰκοσίτου χοίρου· «ὅταν ἔχη κάποιαν δίπλαν, μαντεύουν (εἰς τὴν Γορτυνίαν) ὅτι ἢ σύζυγος τοῦ οἰκοδεσπότου ἢ κανὲν θηλυκὸν ζῶον τοῦ σπιτιοῦ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν». Κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς «ἡ *σπλήνα* τοῦ *γουρουνιοῦ* ἅμα εἶναι πῶς πλατεία *στήν* ἄκρη, εἶναι πίσω ὁ *περισσότερος χειμώνας*». Εἰς τὸ Κωσί τῆς Θράκης «ὅταν *ἐσφάζασι* τὸ *γουροῦνι* τὰ *Χριστούγεννα*, *ἐκοιτάζασι* τὴν *σπλήνα* καὶ τὴν

καρδιά. Τὴν καρδιά τὴ σκίζασι ἅμα εἶχε αἷμα χοντρὸ μέσα, ἦδον πλούτη τὴ σπιτιοῦ· ἅμα δὲν εἶχε μέσα τίποτες, ἦδον φτώχεια».

Ἐξετάζεται καὶ ἡ θέσις πού ἔχουν τὰ σπλάγγνα τοῦ χοίρου, ἂν εἶναι ἡ κανονική; Ποῖα μαντεύματα συνάγονται ἐκ τῆς χολῆς ἢ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου ἢ τῆς ὄρνιθος καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Μαντείας ἐκ σπλαγχνοσκοπίας βλ. ἐν Λαογρ. Θ' 12-16.

Β'. Ὠμοπλατοσκοπία.

α) Ὠμοπλάτη ἀρνίου, ἐριφίου κλπ. Κάθε σφαχτὸ δηλοῖ καὶ πάντοτε ἢ μόνον καθ' ὠρισμένης ἡμέρας (Πάσχα, τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τῆς Ἀναλήψεως); Πρέπει προηγουμένως νὰ τηρηθοῦν ὠρισμένοι ὄροι; Π.χ. πρέπει τὸ ἀρνὶ νὰ κοιμηθῆ μὰ βραδύα στὸ σπίτι (Αἰτωλ.), νὰ εἶναι ψητό, ὄχι βραστό; κλπ. Ἐξετάζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλάτη ἢ καὶ ἡ ἀριστερά; Διὰ ποῖον (πρόσωπον) δηλοῖ; Ποῖα ἐρωτήματα λύνονται διὰ τοῦ ὄστου τῆς Ὠμοπλάτης καὶ ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται πρὸς μαντείαν; Π.χ. σκιαὶ (σύννεφο, μαυράδα), γραμμαί, τρῦπες ἢ στίγματα (βουλίτσες, χαρακοῦλες) ἐπὶ τοῦ ὄστου τῆς Ὠμοπλάτης σημαίνουν, ἀναλόγως τῆς θέσεως πού ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσθένειαν ἢ θάνατον τοῦ νοικοκύρη ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, γέννησιν ἄρρενος ἢ θήλεος τέκνου, εὐγονίαν καὶ πολλαπλασιασμόν τοῦ ποιμνίου ἢ τοῦναντίον ἐξαφανισμόν ἢ διαρπαγὴν αὐτοῦ, ἐσοδείαν σιτηρῶν καὶ πλοῦτον ἢ «χροινὰ δύστηνη», πόλεμον καὶ νίκην, ἐπιτυχίαν ἐπιχειρήσεώς τινος ἢ ἀποτυγίαν κλπ. Πῶς διακρίνονται τὰ σημεῖα τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν γυναῖκα; Ἄλλας χρησίμους λεπτομερείας εὐρίσκεις εἰς Γ. Α. Μέγα, Βιβλίον Ὠμοπλατοσκοπίας ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 9, σ. 23 κέ. 47-51 ὅπου καὶ σχήματα ὄστου Ὠμοπλάτης διὰ τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῶν σημείων.

β) Στηθαῖον ὄστων ὄρνιθος, πέρδικος κλπ. (στηθάμι, καράβι, καρίνα, κοτιοκάραβο). Ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται καὶ ποῖαι προβλέψεις συνάγονται;

Π.χ. εἰς τὴν Ἠπειρον «ἂν τὸ στηθάμι τῆς ὄρνιθος ἔχει τρῦπα, σημαίνει θάνατον, ἂν ἔχη θολώματα, θὰ γίνῃ πόλεμος, ἂν εἶναι κυρτόν, σημαίνει δυστυχίαν.

Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία.

α) Ποῖα ἀντικείμενα ἢ μέλη τοῦ σφαζομένου ζώου θέτουν εἰς τὴν φωτιά διὰ μαντικὸν σκοπὸν; Τί μαντεύουν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τ' Ἀνώγεια Μυλοποτάμου «μελετᾶνε τὴ χολὴ τζῆ κόττας. Τήνε βγάξεις ἀπὸ τὴν κόττα ἢ ἀπὸ τὸν κόκορα, ἀπὸ τὸ συκῶτι μέσα καὶ τήνε μελετᾶς τήνε βάνεις

στη φωτιά, στο κάρβουνο και λές: σι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Μελετᾶς τὴν Κατερίνα, τί παιδί θὰ κάμη. "Αν εἶναι σερνικό παιδί, νὰ χτυπήση, ἂν εἶναι θηλυκό, νὰ κάμη τοιούφ. "Η χολή ἔρχεται καὶ πρήσεται ἅμα εἶναι σερνικό, παίζει ἕνα χτύπο καὶ πετιέται ἀπὸ τὴ φωτιά ἅμα εἶναι θηλυκό παιδί, γροικᾶς κι ἀνοίγει καὶ χύνεται τὸ ὕρὸ καὶ σβήνει τὸ κάρβουνο» (Προβλ. τὰς «ἐμπύρους ρήξεις» τῶν ἀρχαίων, Εὐρ. Φοίν. 1256 κέ. Βλ. λεπτομερείας ἐν Λαογραφίᾳ Θ' 13 - 16). Ὅμοια μαντικὴ διὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦ στομάχου ἢ τῆς θηλειᾶς (ὄστου τοξοειδοῦς ἐμπροσθεν τοῦ στέρνου) τῆς ὄρνιθος, διὰ φύλλων ἢ ὀφθαλμῶν ἐλαίας ἢ σουρβιάς ἢ πρίνου κλπ. Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ μαντικὴ αὕτη; Π. χ. εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ἀποσπεροῦ τ' "Αἱ Βασιλείου παίρν'νε ἕνα λυφ'λλον, τὸ βάζ'νε στὴ γουλιὰ κι ἅμα τὸν φύλλον πιτάξ', θά'ναι καλὸς χρόνους. "Αμα καὶ κὶ δὲ μπιτάξ' κακὸς χρόνους. Εἰς τὴν Θράκην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ νοικοκύρης κόβει τόσα κλαριά σουρβιάς, ὅσα εἶναι καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Χωρίζει τὴ φωτιά στὰ δύο καὶ ἀρχίζει νὰ βάζῃ τὰ σοῦρβα στὴ μέση πὰ στὴν καντερὴ πλάκα μελετῶντας τὸ καθένα. ("Απὸ κάθε κλαρι βάζει μόνον τὸ μάτι, σοῦρβο). "Αν τὸ σοῦρβο βρονιήσῃ καὶ πηδήσῃ καὶ βγῇ ἀπὸ τὴ σιὰ, εἶναι καλὸ σημάδι. "Αν τύχῃ ὅμως νὰ μανρίσῃ μόνον καὶ νὰ καπνίσῃ καὶ νὰ μείνῃ στὸν τόπο του, αὐτὸ εἶναι σημάδι θανάτου». Ποῦ ἀλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) *Μαντικὴ διὰ τῆς φλογὸς πυρᾶς ἢ κηρίου ἢ ἐκ τῆς τήξεως τῶν λαμπάδων.* Π. χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδ. τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀνάβουν μὲ φρύγανα φωτιά, διὰ νὰ καύσουν τὸν Σιφώτην (στοιχείο τῶν Θεοφανείων). Ἐκ τῆς διενθύνσεως τῆς φλογὸς μαντεύονται εὐφορίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου διενθύνεται. Εἰς Χατζηγύριον Θράκης, αἱ γυναῖκες φέρουν τὸ παιδί ποῦ εἶναι ἀρρωστο (ρεματιασμένο) εἰς ἕνα ποταμάκι (ρέμα) καὶ τὸ ἀποθέτουν ἐκεῖ πλησίον του ἀνάβουν δυὸ λαμπάδες καὶ κατόπιν κρύπτονται· ἂν ὁ ἄνεμος σβήσῃ τίς λαμπάδες, τὸ βρέφος θ' ἀποθάνῃ, ἂν ὄχι, θὰ ζήσῃ.

Δ'. Κλήδονας.

Ὁ κλήδονας ἢ τὰ ριζικάρια, ὁ κουντουρμᾶς (Πόντος), ἡ Καληνίτσα (Ἄδρια-νούπολις). Συνηθίζεται καὶ εἰς ἄλλας ἡμέρας πλὴν τῆς 24 Ἰουνίου; (π. χ. τὴν Πρωτομαγιά εἰς τὰ Χάσια Μακεδονίας, εἰς τὴν Μεσημβριάν κ.ά., τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰς Ἄγραφα). Μαντικὴ διὰ στίχων ἢ κλήρων ριπτομένων εἰς ἀγγεῖον (*κλήρομαντεία καὶ στιχομαντεία*). Κλήροι ἐδῶ εἶναι λιθάρια ἢ κύβοι, κύαμοι ἢ ἄλλα ἀντικείμενα. Οἱ δὲ στίχοι ἐκφωνοῦνται κατὰ τὴν ἐξαγωγήν τῶν κλήρων

ἢ γράφονται ἐπὶ πινακίων, τὰ ὁποῖα ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγειον καὶ ἐξαγόμενα ἀποκαλύπτουν τὴν τύχην.

α) *Προετοιμασία τοῦ κλήδονα*. Κόρη πρωτότοκος καὶ ἀμφιθαλῆς (ἢ δνόματι Μαρία) φέρει «ἀμίλητο» (βουβὸ ἢ ἄρπαχτικό) νερό. (Πόθεν καὶ μὲ ποίου εἴδους ἄγγειον ;). Ἐκαστος τῶν παρισταμένων ρίπτει εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι του (τὸ ριζικάρι). Ρίπτουν καὶ ἄγγοῦρι ἢ ἄλλο τι εἰς τὸ ἄγγειον; Εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἄγγειον σκεπάζεται μὲ φύλλα συκῆς ἢ μὲ κόκκινον παννί, τὸ ὁποῖον ἐνιαχοῦ δένεται μὲ κλώνον λυγαριάς καὶ στολίζεται μὲ ἄνθη (ἀγιάννηδες ἢ καλογιαννιά ἢ γιαννάκια), κλειδώνεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον (εἰς τὴν στέγην ἢ κάτω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά ἢ συκιά), γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ τ' ἄστρο, ν' ἀστρονομοστῇ, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνοίγεται. Εἰς τὴν Καστορίαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγείου, ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην, στερεώνουν τὸ ἀγάθι ποῦ φέρνει ἓνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φροῦτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴ λουλουδία. Ἐπειτα τὰ κορίτσια χορεύουν γύρω τραγουδώντας: *στολίζουμε τὸν κλήδονα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου*. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον;

Εἰς μερικοὺς τόπους πρὸ τῆς προετοιμασίας τοῦ κλήδονα ἐπιχωριάζουσι ὄρισμένοι συνήθειαι. Περιγραφὴ αὐτῶν. Π. χ. εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Δήμου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἓνα μαξιλάρι μακρὸν καὶ τὸ ντύουν, τὸ κάνουν κούκλα, τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν μὲ κλειδαριά — σταυρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν. — Τὸ στήνουν ὄρθιο στὸ σ' κλὶ (πεζοῦλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδώντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' τὸ χάλνοῦν. Ἀποβραδὺς γεμίζουν κ' ἓνα κουμάρ' νερὸ ἀμίλητο ἀπὸ πηγὰδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κουμάρ', ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

*Κλειδώσετε τὸν Κλήδονα, τ' ἅγιο-Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
καὶ ὅποιος ἔν καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξεγεφάνη.*

Ἔστω τὴ νύχτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα».

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ κορίτσια γυροῦν ἀποβραδὺς σ' ὅλα τὰ σπίτια τῆς γειτονίας μὲ τὴν Καληνίτσα, ἓνα κοριτσάκι στολισμένο σὰ νύφη τραγουδώντας· βλ. περιγραφὴν εἰς τὰ Θρακικὰ Α' 191. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο:

β) *Τὸ ἀνοιγμα τοῦ κλήδονα*. Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πρῶτ', βγαίνοντα

ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί πού τὰ κλείδωσε — ἓνα παιδί τυχερό — θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κόκκινο παννί, πού εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Τότε τραγουδοῦν:

Ἄνοιξτε, τριξτε κλειδωνιές, νὰ βγοῦν τὰ ριζικάρια,
ποῖος εἶναι καλορίζικος, νὰ βγῆ τὸ ριζικό του.

Ἄφου τὰ τελειώσουν ὅλα, τὰ κορίτσια βαίνουν μιά μπουκουσὰ νερό ἀπὸ τὸ ριζοκαρόνερο στὸ στόμα τους καὶ βγαίνουν στὰ δίστρατα καὶ ἀφουγκράζονται, καὶ ὁποῖο ὄνομα θ' ἀκούσουν, ἔτσι θὰ λέν τὸ γαμπρό. Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θράκης ἀνοίγει τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαῖδι, συνήθως κορίτσι· τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα βγάζουν τὸ ἄγγουρι, λέγοντας: Ἄνοιξαμε τὸν κλήδονα νὰ βγῆ χαριτωμένος, βγῆκε κ' ἓνας ἀγγούραρος, θεριὸς θεριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἄγγουρι καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. Μετὰ τὸ φάγωμα τοῦ ἄγγουριοῦ ἡ νύφη ἐξάγει τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην. Ποῖα ἡ συνήθεια ἄλλου;

Ε'. Αὐγομαντεία.

α) Ἐκ τῶν σχημάτων πού σχηματίζει τὸ ἄσπραδι (ἢ ὁ κρόκος) τοῦ αὐγοῦ, ριπτόμενος εἰς νερό, συνήθως ἀμίλητο καὶ ξαστρισμένο ἢ παρμένο ἀπὸ τὸν κλήδονα. Κατὰ ποίαν ἡμέραν συνηθίζεται ἡ μαντεία αὕτη; Κάθε αὐγὸ λαμβάνεται πρὸς τοῦτο ἢ μεγαλοπεφτιάτικο αὐγὸ ἢ ἀπὸ μαύρη κόττα; Συνοδεύεται ἡ πρᾶξις μὲ λόγια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου, πηγαίνει μιά πρωτοκόρη καὶ παίρνει ἀμίλητο νερό ἀπὸ τρεῖς βρύσες ἢ ἀπὸ τρία πηγάδια. Τὸ βάνει σ' ἓνα μπουκάλι, σπάζει κατόπιν ἓνα αὐγὸ καὶ χύνει τὸ ἄσπραδι μέσα. Κρεμᾷ τὸ μπουκάλι ἔξω στ' ἄστρα. Τὸ πρῶτὸ κοιτάζει κ' ἔχει μέσα σχήματα ὅμοια μὲ τὰ ἐργαλεῖα πού θὰ ἔχη στὴ δουλειά του ὁ ἄντρας πού θὰ πάρῃ. Ἄν ἔχη μικρὰς φουσκαλίτσες κάτω, λέγουν ὅτι θὰ ἔχη χρήματα.

β) Ἄπὸ τὸ ἴδρωμα ἢ τὸ σκάσιμο τοῦ αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον ψήνουν στὴ φωτιά τὸ βράδν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς. Π. χ. ἂν ἰδρῶσῃ, χωρὶς νὰ σκάσῃ, σημεῖον ἀσθενείας ἢ θανάτου.

ς'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία.

Ἐκ τῶν σχημάτων, πού σχηματίζει τὸ λειωμένο μολύβι ἢ κερί μέσα στὸ νερό (τοῦ κλήδονα), συμπεραίνουν αἱ νεάνιδες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (ἢ ἄλλην ἡμέραν;) ποῖον θὰ πάρουν ἢ ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἐπάγγελμά του κτλ. Π. χ.

1) Ἐν σχηματίσει στῦλο ἢ στύλους, θὰ παντρευθῆ ἡ ἐνδιαφερομένη· ἂν ὁ στῦλος εἶναι ἕνας, μοναχός του θὰ ἔναι ὁ γαμπρός, χωρὶς μητέρα καὶ πατέρα καὶ ἀδελφές, ἂν δύο, ὁ γαμπρός θὰ ἔναι μὲ τὴ μητέρα του ἢ τὸν πατέρα, ἂν πολλοί, θὰ προέρχεται ἀπὸ μεγαλοφάμελη οἰκογένεια. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ στύλου προβλέπουν τὴν ἀξία καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γαμπροῦ. Στύλος καλοκαμωμένος δείχνει *βασταγμένον ἄνδρα*. Ἐν πέσουν τρίματα μολυβιοῦ ξεχωριστά, σημαίνουν πρόκες, ἄρα μαραγκός θὰ ἔναι ὁ γαμπρός· ἂν πέση μολύβι μακρουλό, σημαίνει πέννα, ἄρα θὰ ἔναι γραμματικός (ὑπάλληλος), ἂν ὁ στῦλος εἶναι κακοφτιαγμένος, ὁ ἄντρας ἢ ἡ νύφη θὰ ἔναι *μισοκούντελοι* (θὰ ἔχουν σωματικὴν βλάβην). Ἐν στή βάση τοῦ στύλου τὸ μολύβι μαυρίζῃ, δείχνει πὼς θὰ βρῆ ἡ νύφη *σικλέτια* (στενοχώριες) καὶ φυσικὰ δὲν θὰ περάσῃ καλά. 2) Ὅταν τὸ μολύβι λάβῃ τὸ σχῆμα καρβιοῦ, σημαίνει ταξίδι σὲ χώρα μακρινή, στὴν Ἀμερικὴ. Ὅταν τὸ μολύβι δὲν λάβῃ ὠρισμένον σχῆμα, ἀλλὰ γίνῃ πολλὰ κομμάτια, τότε σημαίνει κακό.

Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία.

α) *Μαντικὴ ἀπὸ παρατηρήσεις* (σκιάς, σχήματα, κύκλους) *εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ ἐνὸς πηγαδιοῦ* κατὰ τὴν μεσημβριάν (ἢ εἰς ἄλλην ὥραν) τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Φανιστοῦ (24 Ἰουνίου). Ποῖοι ὄροι πρέπει νὰ τηρηθοῦν ἀπαραιτήτως; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «*φοροῦν στὸ κορμί τους καὶ στὸ κεφάλι ἀλιγαριὰ καὶ κοιτοῦν τὸν ἥσκιό τους στὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· ἂν εἶναι χωρὶς κεφάλ' θὰ πεθάν'.*» Εἰς τὴν Αἴγινα αἱ νέαι σκεπάζουσι τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο ὕφασμα καὶ κοιτᾶζουσι εἰς τὸ πηγάδι. Ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ τους χερὶ ἀφήνουσι νὰ πέσῃ ἕνα μικρὸ ἀμύγδαλο· ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κύκλων ποὺ θὰ κάμῃ τὸ ἀμύγδαλο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ συμπεραίνουσι, πόσα χρόνια θὰ ἔχῃ ὁ μέλλων γαμβρός. Κατόπι μὲ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι γεμίζουσι τὸ στόμα καὶ βγαίνουν εἰς τὸν δρόμον. Τὸ πρῶτον ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουσι εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λήμνον «*ὅταν τ' ἁγίου Γεωργίου, 24 Ἰουνίου, φαίνεται τὸ πρόσωπό σου σύνταχα (= τὴν αὐγὴν) στὸ πηγάδι μέσα στὸ νερὸ, θὰ περάσῃς χρόνια χωρὶς στεναχώριες.*»

β) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ ἐνὸς ποτηριοῦ*, τηρουμένων μαγικῶν ὄρων. Π.χ. εἰς τὴν Σητείαν «*ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι βάζουσι ἕνα κόκκινο παννὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸ παννὶ ἕνα ποτήρι νεροῦ, τὸ ὁποῖον ἔχουσι φέρει ἀπὸ τὴν βρύσην ἀμίλητον· στέκεται δὲ ἡ νέα ἢ ὁ νέος καὶ κοιτᾶζει ἀδιακόπως μέσα εἰς τὸ ποτήρι τὸ νερὸ καὶ βλέπει τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ.*» Εἰς τὰς Ἀθήνας «*κοσκινίζουν τὴ νύκτα μέσα εἰς ἕνα πιάτο στάκην καὶ θέτουσι ἐπάνω ἕνα*

ποτῆρι ἀμίλητο νερό. Τὸ μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχὴν καὶ σκυμμέναι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ποτῆρι περιμένουν ἕως ὅτου ἴδουν ἐκεῖνον ποῦ πρόκειται νὰ ὑπανδρευθοῦν».

γ) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ μιᾶς λεκάνης (λεκανομαντεία).* Πότε γίνεται ἡ τοιαύτη μαντεία καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ περιχώρα τῶν Πατρῶν: Τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου ἢ τοῦ ἁγ. Λιᾶ κλείνονται σ' ἓνα δωμάτιο σκοτεινὸ. Ἔχουν μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ καὶ κοντὰ τῆς μιὰ πετσέτα ἀφόρηγη καὶ ἓνα σαποῦνι. Γύρω ἀπὸ τὴ λεκάνη ἀνάβουνε τρεῖς κεριὰ ἄσπρα. Στέκουν ἐπάνω ἀπὸ τὴ λεκάνη γυμνὲς μὲ ἓνα παννὶ μαῦρο στὸ κεφάλι. Ὅποιον ἴδουν μέσα στὴ λεκάνη, αὐτὸν θὰ πάρουνε. Συγχρόνως λένε καὶ λόγια μαγικά, ξόρκια διάφορα». Τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὸν κλήδονα; Τὸ παννὶ εἶναι μαῦρο ἢ κόκκινο;

Η'. Κατοπτρομαντεία.

α) *Ἀπλὴ κατοπτρομαντεία.* Π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Φανιστῆ ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς «αἱ ἄγαμοι γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γυμνούμεναι ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἑξῆς: «Ἁγ. Γιάννη λαμπατάρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποιόνε θὰ πάρω». Τὴν ἐπιούσαν τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θ' ἀκούσουν πρῶτον, μόλις σηκωθοῦν, θὰ φέρῃ ὁ μέλλον σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικό». Εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισόν, ὅταν θέλουν νὰ ἴδουν, ἂν θὰ ζήσουν καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, σηκώνονται τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ νέου ἔτους ἕξαφνα ἀπὸ τὴν κλίνην των καὶ στέκονται ὄρθιοι ἐνώπιον κατόπτρου. «Ἐὰν ἐν τῇ πρώτῃ παρατηρήσει ἐμβλέπουν ἀκριβῶς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, χεῖρας, πόδας, κεφαλὴν, ἐπέτυχον, θὰ ζήσουν».

β) *Κατοπτρομαντεία μετὰ ὕδατομαντείας.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Μεσαρὰν τῆς Κρήτης: Αἱ νεάνιδες τῆς συνοικίας, ἀφοῦ βγάλουν τὸν Κλήδονα, στέκονται ὀλόγυρα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἓνα πηγάδι καὶ κρατοῦν ἓναν καθρέπτη, τὸν ὁποῖον στρέφουν πρὸς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· μέσα εἰς τὸν καθρέπτην βλέπουν νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς τύχης των ἢ ἀνθρώπους ποῦ ἀπέθανον κλπ. Ἄλλοῦ τὰ κορίτσια σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο παννὶ καὶ κρατῶντας τὸν καθρέπτη ρίχνουν τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ κοιτᾶνε κάτω τὸ νερὸ καὶ «ὅ,τι εἶναι τύχη τους θὰ παρουσιαστῇ». Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «βάζουν τὸν καθρέπτη ἀπέναντι στὸν ἥλιο, ὡς ποῦ νὰ τότε φέρουνε (τὸν ἥλιο) στὸ πηγάδι μέσα.

Τότε θὰ μελετήσης κάποιον και ὅποιον θέλῃς και μελετήσης θὰ δῆς ἢ ζωντανὸ μακρὰ ἢ χαμένον και θὰ τὸν δῆς, θὰ περὰς' πολλὰς φορὰς στὴν κάσσα μὲ τὰ λουλούδια!

Θ'. Δακτυλιμαντεία.

Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Κορώνην. Ἐπὸ τὸ νερὸ τῶν Κληδόνω φυλᾶνε ὡς τοῦ Πέτρου και τοῦ Παύλου. Τὸ βάνουν μέσα σὲ μιὰ κούπα, νὰ ῥθῃ ὡς τὴ μέση, και παίρνουν μιὰ βέρα και κόβουν και μιὰ τριχὰ μεγάλη ἀπ' τὰ μαλλιά τους, τὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ βέρα δίχως νὰ τὴ δέσουν, τὴν πιάνουν μόνο ἀπὸ τίς δυὸ ἄκρες και σταυρώνουν τὸ ποτήρι, ὕστερα τὴν κρατοῦν στὴ μέση τοῦ ποτηριοῦ και λένε: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μιὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ἂν εἶν' νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ θέλω, νὰ χτυπήσῃ ἢ βέρα στὸ ποτήρι. (Μελετᾶνε ὅ,τι θέλει ἢ καθεμιὰ, εἴτε γιὰ παντρεία εἴτε γι' ἄλλο τι, εἴτε ἂν θὰ ταξιδέψουν, ἢ ὅ,τι ἄλλο). Πρέπει νὰ εἶναι δυὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ. Ἡ μιὰ θὰ κρατᾷ τὸ ποτήρι και ἡ ἄλλη τὴ βέρα, ἢ μιὰ θὰ λέῃ: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, και ἡ ἄλλη «Μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο», ἢ μιὰ θὰ λέῃ: «Νὰ χτυπήσῃ» και ἡ ἄλλη «Νὰ μὴ χτυπήσῃ».

Ι'. Κριθομαντεία.

Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Λέσβον: «Τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ρίπτουν ἐντὸς ποτηρίου (ἢ λεκάνης) μὲ νερὸ τοῦ κλήδονα δύο κόκκους κριθῆς, τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασηκώσει τὸν φλοιὸν τῆς πλευρᾶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα λέμβου μὲ ἰστίον. Ἐν οἱ δύο κόκκοι πλέοντες συναντηθοῦν, τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι θὰ γίνῃ τὸ μελετώμενον συνοικέσιον». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία.

α) Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνειρῶν περὶ γάμου, τελούμεναι εἰς τακτὰς ἡμέρας:

1. Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας.
2. Ἀρμυροκουλλούρα.
3. Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων ἢ ἡ πρώτη μπουκιὰ τῆς βασιλόπιτας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.
4. Κόλλυβα τοῦ ψυχοσαββάτου.
5. Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: (α) Γαμήλια κουφέτα, (β) Ἀποκτηνίδια, κτένι, καθρέπτῃς ἢ τὰ παπούτσια ἀνάποδα μ' ἓνα καθρέπτῃ,

(γ) καθρέπτης, (δ) ἀγρία κυνάρα, (ε) κουκκιά, (ζ) σαποῦνι, (ζ) κομμάτια ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα δεμένα μὲ κορδέλλες διαφόρων χρωμάτων, (η) σύμβολα τοῦ κλήδονα (ριζικάρια), (θ) πέτρα μαλλιαρή, (ι) ζώνη ἢ καλτσοδέτα, (ια) χόρτα ἢ λάχανα 40 εἰδῶν, φύλλα συκῆς κλπ., (ιβ) διάφορα ἄλλα πράγματα (δαχτυλίδι, ἐφτάκοιλο κλήμα).

6. Σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων.

7. Δέσιμο τοῦ ποδιοῦ τοῦ κρεβατιοῦ μὲ μεταξωτὴ κλωστή.

8. Διάφοροι ἄλλαι πράξεις: κρέμασμα τοῦ παλτοῦ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ ξένο σπίτι κτλ.

Πότε γίνονται αἱ πράξεις αὐταὶ καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἢ μὲ ποίας διατυπώσεις; Ἐπφδαὶ ἢ ἄλλοι λόγοι συνοδεύοντες τὰς πράξεις. Πολλάκις δὲ συνδύζονται διάφοροι τρόποι (π.χ. ἄρμυροκουλλούρα καὶ μακαρόνι τῶν ἀπόκρεων ἢ σπορὰ κριθῆς) πρὸς δραστικωτέραν ἐνέργειαν. Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' ἄη Θεοδώρ' ποβραδὸν (δηλ. τὴν παραμονὴν) τὰ κορίτσια πααίν'ν στοῦ ρέμα, ὅπ' ἔχ' νερό καὶ δὲ στερεύει. Βάν'ν ἕνα σανίδ' καὶ περνοῦν τρεῖς φορὲς μὲ κλεισμένα μάτια κ' ἔχουν στήν ποδιά τους κριθάρ' δεμένο μέσ' στήν ποδιά καὶ τὸ ρίχνουν στήν πέρα μεριά. Τὸ παίρν' καθεμιὰ πὲ κεῖ πὲ κλειστά μάτια, ξαναπερνάει καὶ τὸ ρήχνει πέρα τρεῖς φορὲς καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα καὶ ριζικό μ', νὰ ἔρθ' τὸ βράδ' στὸν ὕπνο μ' νὰ τότε δγιῶ. Ὑστερα θ' ἀπομείν' μὰ στοῦ σπῖτ' πρωτοστέφανη καὶ κλέβει 'πὸ τρία πρωτοστέφανα σπίτια ἀλεῦθ' κι ἀλάτ' καὶ ζυμών' μὰ κουλλούρα—ἄρμυροκουλλούρα λέγεται— καὶ ἄμα γυρίσουν τὰ κορίτσια, θὰ πᾶν στοῦ σπῖτ', θὰ πάρουν ἕνα δερπάν', πααίν' στήν κουπρίσια (πὸν ρήχν' τὰ μπουκλούκια), σκαλιζ'ν μὲ τὸ δερπάν' καὶ σπέρνουν τὸ κριθάρ' κείνο πῶχ' καθεμιὰ μέσ' στήν ποδιά καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα μ' καὶ ριζικό μ' νὰ ἔρθῃ πόψα νὰ θερίσμε αὐτὸ τὸ κριθάρ'. Κ' ὕστερα θὰ πάρουν ἀπὸ μιά βούκα ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα κείνη καὶ θὰ πάη νὰ κοιμηθῇ. Θὰ τὴν βάλῃ ποκάτ' πὸ τὸ μαξιλάρ' κείν' δὴ βούκα καὶ ἄμα δγιῇ στοῦ ὄνειρό τς κανένα, θαρρεῖ πὸν θὰ τὸν πάρ'. Κείνη δὴ βούκα τρώει κομμάτ' ρήχν' καὶ στὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιάς κομμάτ' τὸ πρῶτ' ἄμα σηκωθῇ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου «τὴν ἡμέραν τῶν ἁγ. 40 Μαρτύρων τὰ κορίτσια κόβουν ξυλάκια ἀπὸ 40 ἄνθη καὶ κατασκευάζουν ἕνα γεφυράκι μὲ αὐτά, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς μέρος ἀπ' ὅπου περνᾷ τρεχούμενο νερό, π.χ. βρύσην ἢ ρυάκι. Τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' προσέχουν τὸ ὄνειρο, πὸν εἶδαν τὴν νύκτα. Ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ μέλλων νυμφίος, τὸν ὁποῖον εἶδαν νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ γεφυράκι των, διὰ νὰ πῆν νερό». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἢ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Ἁγία Βαρβάρα τῆς Κύπρου, ὅταν εἶναι πανσέληνος κρατοῦν καθρέπτη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βλέπουν μέσα τὸ φεγγάρι

καὶ λέγουν ψιθυριστά: *Φεγγάρι μου χλομό | σὺ ξέρεις τὸν κρυφὸ μου καιμὸ | κάμε με νὰ ὄνειρευτῶ | τὸν νέον πὺν θὰ παντρευτῶ.* Ἔπειτα τὸν σταυράνουν καὶ τὸν βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, μαζὶ καὶ ἓνα κλειδάκι καὶ ἓνα κομματάκι ψωμί. Παραδείγματα πολλὰ διὰ μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὄνειρων περὶ γάμου εὐρίσκεις εἰς τὴν Λαογραφίαν, τ. Γ' σελ. 3 - 23.

β) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν λαματικοῦ ὄνειρου.* Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ. Εἰς ποίας ἐκκλησίας πηγαίνουν τὸν ἄρρωστο νὰ κοιμηθῇ; Μὲ ποίους τρόπους προκαλοῦν ὄνειρον πρὸς θεραπείαν;

γ) Ἐξηγήσεις ὄνειρων. Π.χ. «Τὰ βόδια εἶναι καλό».

ΙΒ'. Κυαμομαντεία.

α) Κατὰ ποῖον τρόπον «ρίχνουν τὰ κουκκιά» καὶ πρὸς ποίους σκοπούς;

β) Μαντεύματα μὲ τὰ κουκκιά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Πρωτοχρονιὰ ἢ τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ κλήδονα. Τρία κουκκιά: ἓνα γεμᾶτο, ἓνα ξεματιασμένο κ' ἓνα τελείως γυμνόν. Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ κουκκί πὺν θὰ πιάσουν, βάζοντας τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, τὸ πρωτῆ, μόλις ἐξυπνήσουν (π.χ. τὸ γυμνόν = ἄντρας φτωχὸς ἢ ξένος, τὸ γεμᾶτο = πλούσιος ἢ ἐντόπιος, τὸ ξεματιασμένο = οὔτε φτωχὸς οὔτε πλούσιος ἢ χηρεμένος). Κατὰ τινὰς τὰ κουκκιά πρέπει νὰ εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τρεῖς ἀγάμους παντοπώλας.

ΙΓ'. Τεφρομαντεία.

Παρατηρήσεις α) ἐπὶ στάκτης κοσκινισμένης καὶ β) ἐπὶ σωρῶν στάκτης. Π.χ. Στάκτη ἀπὸ τρεῖς φωτιὰς τ' Ἁγ. Γιαννιοῦ, πὺν νὰ τίς ἔχει πηδήσει ἢ μαντευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἐνὸς δωματίου κρατεῖ τὴν κρισάραν ὀπισθὲν τῆς, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπη. Τὴν ἐπομένην τὸ πρωτῆ ἐξετάζει τὰς γραμμάς ἢ τὰ σχήματα πὺν φαίνονται ἐπάνω εἰς τὴν στάκτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγ. Βασιλείου, ἅμα ἔρχεται ἢ ὥρα νὰ κοιμηθοῦν, χωρίζουν τὴ στάκτη τῆς γωνιάς σὲ σωρούς καὶ τὸν κάθε σωρὸν τὸν μελετοῦν: τοῦτος ὁ σωρὸς εἶναι σιτάρι, ἐτοῦτος καλαμπόκι, φακὴ κλπ. Ἡ στάκτη φυσικὰ ἔχει καὶ σπίθες φωτιά. Τὸ πρωτῆ, ἅμα σηκωθοῦν, κοιτάζουν τοὺς σωρούς. Ὅποιος σωρὸς ἔχει *γουρμποῦλι* (δηλ. σπίθα πὺν δὲ σβήστηκε) εἶναι σημάδι πὺν ἀπὸ κείνο τὸ προῖον θὰ γίνῃ πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κείνο πρέπει νὰ σπείρουν,

ΙΔ'. Ἀλευρομαντεία.

α) Παρατηρήσεις ὁποῖαι καὶ κατὰ τὴν τεφρομαντείαν: (α) εἰς τὸ Αἴγιον «τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.) τὰ κορίτσια, πρὶν κοιμηθῶν, στρώνουν ἀλευρι ὀπισθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου λέγοντα: "Ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου νὰ ρθῆ νὰ γράψῃ. Τὸ πρῶτ' βλέπουν, ἂν ἔχουν σχηματισθῆ γραμμὲς ἢ στίγματα, καὶ τὰ συνδυάζουν, νὰ βροῦν ἓνα γράμμα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος συζύγου». Εἰς τὴν Μυτιλήνην «τὸ ἀλευρι τὸ κλέβουν ἀπὸ τὴν πίττα τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τὸ στρώνουν σ' ἓνα ταψί καὶ τὸ βγάζουν στ' ἄστρα».

β) Ἄν ἡ νοικοκυρά, κοσκινίζοντας τὸ ἀλευρι διὰ νὰ ζυμῶσῃ, παρατηρήσῃ νὰ σχηματίζεται γούβα, πιστεύει πὼς εἶναι μνημια καὶ περιμένει θάνατον στοῦ σπῆτι της (Λιδωρικί, Φιλιατρὰ κ.ά.).

Ἡ ἰδίᾳ μαντικὴ μὲ *ἄμμο* ποὺ κοσκινίζεται μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπάνω στοῦ δῶμα τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

ΙΕ'. Βιβλιομαντεία, ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία).

Ποίων βιβλίων γίνεται χρῆσις διὰ μαντείας καὶ κατὰ ποίους τρόπους συνάγονται μαντεύματα ἐξ αὐτῶν; Π. χ. εἰς τὴν Σάμον «τὴν ἡμέραν τοῦ Κλήδονα κόρη παίρνει ἓνα ψαλτῆρι καὶ τὸ ξεφυλλίζει· στὴν πρώτη σελίδα ποὺ λήγει εἰς ἀριθμὸν 3 (23, 33, 103 πλὴν τοῦ 13) κοιτάζει νὰ δῆ ποῖο ἀνδρικό ὄνομα ἀναγράφεται. Αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ ἔχῃ ὁ μέλλον σύζυγός της.—Εἰς τὰ Φιλιατρὰ «ἀνοίγουν τὸ Ψαλτῆρι στὴ μέση καὶ βάζουν ἓνα κλειδί γύφτικο, δηλ. μεγάλο εἰς τρόπον, ὥστε, ὅταν τὸ κλείσουν, νὰ προεξέχῃ τὸ χέρι, ἢ λαβὴ τοῦ κλειδιοῦ. Κλείνουν καὶ δένουν τὸ ψαλτῆρι μὲ σπάγγο χιαστὶ καὶ κατόπιν ὁ ἐνδιαφερόμενος κ' ἓνας ἄλλος βάζουν τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ των κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ ψαλτῆρι κρέμεται ἔτσι ἐπὶ τι διάστημα καὶ ἔαν γυρίσῃ μαζὶ μὲ τὸ κλειδί, εἶναι πραγματικὸ ἐκεῖνο ποὺ ὑποπτεύονται, ἂν πρόκειται περὶ κλεψίματος, ἢ θὰ συμβῆ ἐκεῖνο ποὺ ποθεῖ, παντρεία, προαγωγή κτλ. Ἄν δὲν γυρίσῃ, θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετο. Πρβλ. τὴν φράσιν «τὸν ἔρριξαν στοῦ κλειδί». Μαντικὴ ἐκ *στίχων* τοῦ ψαλτηρίου ἢ ἄλλου ἱεροῦ βιβλίου, τυχαίως ἀναγινωσκομένων.

Στιχομαντεία καὶ ἐκ *στίχων* εἰς ζαχαρωτὰ ἢ εἰς τὸν Κλήδονα (βλ. ἀνωτέρω). Γίνεται χρῆσις ὁλοκλήρου ψωμοῦ ἀντὶ ἱεροῦ βιβλίου ἢ ψαλτηρίου διὰ μαντείας;

ΙΣ'. Κοσκινομαντεία.

α) *Μάντευμα* διὰ τὸ γένος τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὴν θέσιν ποὺ παίρνει τὸ κόσκινο (ἢ τὸ παννέρι) ἄμα ριφθῆ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην (π. χ. ἂν πέσῃ τὰ

μπρούμυτα, ή νύφη θά κάμη άγόρι, άν τ' ανάσκελα, κορίτσι (Μεσημβρία, Σιάτιστα).

β) *Άνακάλυψις κλέπτου* μέ τό κόσκινο, άφού τό έξαρτήσουν άπό τάς αίχμάς μιās ψαλίδος και τό κρατήσουν άνηρημένον καθ' όν τρόπον τό ψαλτήρι άπό τήν λαβήν του κλειδιού.

ΙΖ'. Είκονομαντεία.

Έν παράδειγμα: Σκεπτόμαστε κάτι και για να ιδούμε άν θα γίνη ή όχι, παίρνομε όλίγο κεράκι και τό ζυμώνουμε μέ τό χέρι, ώστε να γίνη μαλακό. Μέ τό κερί στο χέρι κάνουμε 40 μετάνοιες και κατόπιν τό πατάμε ψηλά στην εικόνα. Άν τό κερί κολλήση, θα γίνη εκείνο που σκεπτόμαστε, άν πέση, δέν θα γίνη.

ΙΗ'. Έλαιομαντεία.

α) *Μέ τό λάδι της κολυμβήθρας* (π.χ. άν κάνη καντήλες, θα γεννηθῆ άγόρι, άν όχι, κορίτσι) (Λαγκάδια Γορτυνίας).

β) *Μέ τό λάδι στη σκάφη του ελαιοτριβείου.* (Άν χωρίση, κάνει μνήμα).

γ) *Μέ τό λάδι του καντηλιού.* Έν παράδειγμα άπό τήν Κέρκυρα: στάζουν λάδι άπό τό καντήλι εις τόν αντίχειρά τους, επάνω εις τό νύχι τους τά κορίτσια και κατά τις 12 τό μεσημέρι της ημέρας του Άηλιά και του άηΓιανιού στέκουν στον ήλιο, χωρίς να μιλούν' άφού κάνουν έφτά όρκους, παρατηρούν μέ προσοχή στο νύχι τους. Έκει διαγράφονται διάφορες σιλουέτες και άναλόγως συμπεραίνουν ποιόν θα πάρουν.

ΙΘ'. Καφεμαντεία.

Μαντεύματα (α) *άπό τις φούσκες* που κάνει ό καφές άπάνω στο φλυτζάνι, (β) *άπό τά σχήματα* που παρουσιάζονται στο *κατακάθι* του καφέ, άφού άναποδογυρισθῆ τό φλυτζάνι. Π.χ. *ό σταυρός στο πηχτάρι του καφεδιού ήτανε σύγυρα γαμπρός, προξενιά τό δίχως άλλο* (Κυδωνιά).

Κ'. Χαρτομαντεία. Παρατηρήσεις μέ τά χαρτιά.

ΚΑ'. Άγγουρομαντεία.

Παράδειγμα: Τήν παραμονή του κληδόνου παίρνουν ένα άγγοūρι και τό κόβουν στη μέση, ως τη ρίζα, αλλά τό αφήνουν λιγάκι στην άκρη, για να μη χωρίση όλως διόλου και λένε: «Άν είναι να πάρω τόν τάδε να ένώση τό άγγοūρι». Και τό αφήνουν τη νύχτα στα άστρα όλόρθο. Άν είναι να τόν πάρη, τό πρωί θα τό βρῆ ένωμένο τό άγγοūρι.

ΚΒ'. Φυλλομαντεία, άνθομαντεία

α) *Με φύλλα συκής (ή βασιλικού)* πού βάζουν κάτω από τὸ προσκέφαλον ἢ ἐκθέτουν τὴν νύκτα εἰς τὰ ἄστρα. Π.χ. εἰς τὰ Σφακιά «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κληδόπου τοποθετοῦν φύλλον συκής ἐπὶ τῆς στέγης· ἂν τοῦτο κατὰ τὴν πρωΐαν διατηρηθῆ ἡροσερόν, τότε ἡ οἰκογένεια θὰ διαβιώσῃ ἐν εὐτυχίᾳ· ἂν μαραθῆ, τότε δυστύχημά τι θὰ συμβῆ εἰς αὐτήν».

Εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννίου παίρνουν τρία φύλλα βασιλικὸ καὶ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, ἀφοῦ πρώτα τὰ ξεοκᾶνε. Τὸ πρωὶ τρῶνε ἀπὸ ἓνα φύλλον, μόλις ἀκούσουν ἓνα ὄνομα. Τὸ τρίτο ὄνομα πού θ' ἀκούσουν αὐτὸν θὰ πάρουν.

β) *Με φύλλα σκυλλοκρομμύδας* πού ἀναρτᾶται τὴν πρωτοχρονιά εἰς τὴν ἐξώθυραν· «ὅσα φύλλα τῆς μαραθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἰανουαρίου, τόσα ἄτομα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν θὰ πεθάνουν μέσα στὸ χρόνο». Καὶ γενικῶς ἂν ὁ *μπότσικας* (σκόλυμος) μαραθῆ, θὰ μαραθῆ καὶ ἐκεῖνος ὁποῦ τὸν κρέμασε (Ἄκαρν.).

γ) *Με πλατάγημα μήκωνος*: δηλ. φύλλον παπαρούνας, τοποθετούμενον ἐπὶ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ τῆς μιᾶς χειρός· ἂν τὸ κτυπώμενον πλαταγίσῃ μὲ δυνατόν κρότον, σημεῖον ὅτι ἀγαπᾶται (πρβλ. ἀρχαῖον πλαταγώνιον).

δ) *Με τὴν ἀποφύλλισιν ἄνθους μαργαρίτας, ἢ χαμομήλου* (ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα: π.χ. *μοσχοπαπαδιά* ἐν Θράκῃ).

ε) *Με ἄλλα ἄνθη ἢ φύλλα*: π.χ. τὸ *φύρο* τῆς Παναγίας, τὰ *σκυλάκια* κλπ.

ΚΓ'. Κυναρομαντεία.

Παράδειγμα εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν· «τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννίου παίρνουν μιὰ ἀγκυρά καὶ τὴν καψαλίζουν λίγο στὴν φωτιά καὶ λένε λόγια μαγικά. Ἔπειτα τὴ νύκτα τὴν ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὰ κεραμίδια. Ἄν τὸ πρωὶ ἡ ἀγκυρά ἔχη πετάξῃ ἄνθος ἀπὸ τὴ μέση, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸς πού τὸ ἔβανε τοῦ χρόνου τέτοια ἐποχὴ θὰ εἶναι παντρεμένος.

ΚΔ'. Καρυομαντεία.

Ἐν παράδειγμα: εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέρα τ' ἁγ. Λία πηγαίνουν τὰ κορίτσια στὶς καρυδιές καὶ κόβει καθένα ἓνα καρύδι καὶ τὸ ἀνοίγουν. Ἄν εἶναι γεμᾶτο, ἡ τύχη του εἶναι καλή.

ΚΕ'. Ἀρτομαντεία. (Σαρακοστοκουλλούρα).

Π. χ. *Μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμαρί, ποὺ ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς, κάνουν μιὰ κουλλούρα· τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρωὶ τὴν καθαρὰ Δευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε ἂν πάη δεξιά, θὰ πάη καλὰ τὸ σπῆτι, ἂν κάμῃ ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γένημα (Βασιλίτσι Πυλίας).*

ΚΖ'. Ἀλεκτορομαντεία.

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δίδουν στὸν κόκορα κεχρὶ νὰ φάγῃ. Ἐὰν φάγῃ ὄλους τοὺς κόκκους, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τὴν οἰκογένειαν ἢ αὐτὴ κατάστασις, ἢ ὁποία καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἐὰν ἀφήσῃ ζυγὸ ἀριθμὸν κόκκων σημαίνει πλοῦτον, ἕαν μόνον, σημαίνει πενίαν καὶ ἀφορίαν (Σάμιος).

ΚΖ'. Σκιομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν ἡμέραν τοῦ Κληδόνου τὸ πρωὶ, μόλις ξυπνήσουν, βγαίνουν στὸν ἥλιο καὶ κοιτοῦν τὴ σκιά τους· ἂν λείπῃ τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ σκιά, τότε αὐτὸς θὰ πεθάνῃ. (Μακεδονία, Κρήτη κ.ά.).

ΚΗ'. Μαντικὴ μὲ τὸ «γκάρδιο» τοῦ ἀργαλειοῦ (λεπτὸν ξύλον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν ἐντομὴν τοῦ ἀντιοῦ καὶ κρατεῖ τὸ στημόνι). Π.χ. *ἄμα ἤπεφτε τὸ γκάρδιο, τὸ παιρναν οἱ λεύτερες καὶ ἠβγαίνανε στὴν πόρτα. Ἄν πρωτοδοῦνε νέο, θὰ πάρουνε νέο, ἂν δοῦνε παντρεμένο, θὰ πάρουνε χηρενάμενο (Σμύρνη).*

ΚΘ'. Μαντικὴ μὲ ἄλλας ράβδους ἢ βοῦρλα (Ραβδομαντεία).

Λ'. Μαντικὴ διὰ σπορᾶς σίτου (Ἀδώνιδος κῆποι).

Π. χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὴν 24 Ἰουνίου σπέρνουν σπόρους εἰς μικρὰ ἀγγεῖα· ἂν οὗτοι τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρείαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρνουν, ἀτυχῆ τὸν γάμον. Διὰ τὰ τελούμενα ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ βλ. Πολίτου Λαογρ. Σύμμ. Γ' 125, 10.

ΛΑ'. Μαντικὴ μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Π.χ. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ποὺ θὰ ἐκλέξῃ αὐτομάτως τὸ βρέφος, μαντεύουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθήσῃ. Π.χ. εἰς ἄρρεν βρέφος παραθέτουν πίτταν, τάληρον καὶ μάχαιραν, εἰς θῆλυ ἡλικίαν καὶ προσκέφαλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Α'. Ἡλιος.

α) Λέξεις καὶ φράσεις:

1. σχετικαὶ μὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Π. χ. ἦταν ἀγένν'τους γήλιους· ὅταν γεννῶνταν γήλιους (Μυτιλήνη)· ταμάμ π' κέντ'οι οὐ ἥλιους στ' ράχ'· ἔδονκι οὐ ἥλιους καλὰ (Αἰτωλία, Ἡπειρος)· ὁ ἥλιος τσεντρίζει (Κύθνος)· ἀνακαλαμίξει, εἶναι νιὰ βουκέντρα ὁ ἥλιος (Μανιάκι)· ἐσηκώθηκε μιὰ τριχιά ὁ ἥλιος (Σουδενά)· πῆγ' ὁ ἥλιος ἕνα καλάμι (Παρνασ.)· ἐπῆε τρία κονταροξυλα (Κύθνος, Ἀγχιάλ. Λέσβ.)· ζυγιάζ' ὁ γήλιος (= πῆγε μεσημέρι, Λῆμν., Λέσβ.)· γέρονει, τσακῆ, βουτάει· ἕκατσεν, κρύφτηκε, βασίλεψε· ἠλιόκλιμα τοῦ ἡλιου, ἠλιοβασίλεμα (= δύσις, Κρήτη)· ὁ γήλιος πάει σιὴ μάννα τ' (Λῆμν.)· στοὺ βούτημα τοῦ ἡλιου (Πυλία)· σκοτώνεται ὁ ἥλιος (= δύει, Δαδί). Ἡ ἀνελαμπὴ τοῦ ἡλιου (τὸ τελευταῖο του φῶς, Λέσβ.).

2. σχετικαὶ μὲ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου: λιοτρόπι, ὁ ἥλιος γυρίζει, στροφογυρίζει, χορεύει. Π.χ. τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Ριγανᾶ ὁ ἥλιος βγαίνοντα στροφογυρίζει σὰ σβοῦρος (Πυλία).

3. σχετικαὶ μὲ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἥλιος ἐχάθην (Σύμη), ὁ ἦλον ἐπιάστην (Πόντος), ἐπιάστηκε ὁ ἥλιος (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

β) *Μυθικαὶ διηγήσεις* (παραδόσεις), *σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιον*: Τὰ πυλάτια τοῦ Ἡλίου, ὁ Ἡλιος κ' ἡ μάννα του, ὁ Ἡλιος καὶ τὸ Φεγγάρι κτλ. Π. χ. «ὁ ἥλιος ὅταν βασιλεύῃ καὶ πάη σπῆτι του τὸ βράδυ, τοῦ ἔχει ἡ μάννα του ψημένες ἑπτὰ φουρνιὲς ψωμί καὶ τίς τρώει οὐλες, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη».

γ) *Ἐκλειψις ἡλίου καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῆς*. Π.χ. κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τοὺς Κρητικούς «ὁδὸ πιαστῆ ὁ ἥλιος κ' εἶναι κόκκινος, θὰ χυθῆ αἷμα, θὰ γίνῃ πόλεμος· ὁδὸν εἶναι μαῦρος, δὰ πέση θανατικὸ» (Λατσιδα).

δ) *Ἐπήρεια τοῦ ἡλίου εἰς τὰ ἀνθρώπινα*. Π.χ. τὰς πέντε πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ὁ ἥλιος ψῆνει, λαμπαδιάζει τὰ ρούχα, καίει τοὺς κολυμβῶντας.

Δεισιδαιμονίαι. Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τ' ἀγιοῦ Κωσταντίνου οἱ τζομπανοὶ κρύβουν τὰ πρόβατά τους τὸ πρωῖ, νὰ μὴν τὰ δώσ' ἥλιους.—«Τὴν ὥρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἥλιος δὲν πρέπει νὰ χτενίζεται κανεὶς, νὰ ἴναι μάλιστα κορίτσι». Διαιτί; Ἄμα πίνῃ κανεὶς νερό, δὲν πρέπει νὰ τηράῃ οὔτε τὸν ἥλιο οὔτε τὸ φεγ-

γάρι, γιατί πίνει τὸν ἥλιο (ἢ τὸ φεγγάρι) κι ἀρρωσταίνει.—“Αμα σὲ πιάση πο-
νοκέφαλος, ἐπειδὴ ἤπιες νερὸ τηράγοντας τὸν ἥλιο, πᾶς καὶ σοῦ τὸν χύνουν.
Ποία ἡ σχετικὴ μαγγανεία καὶ ἐπφδὴ;

ε) *Παροιμίας σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιο*. Π. χ. ἄσπρος ἥλιος, μαύρη μέρα. (Τὶ
ὑπονοεῖται); Τοῦ ἡλιου τζ' ἄκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ νερὰ (Κύπρος).

Β'. Σελήνη.

α) *Ὄνόματα καὶ ἐκφράσεις*: φεγγάρι, φέγγος, (ὁ) φέγγαρος, λαμπρό· ξι-
φιγγαρῶν' (= ἀνατέλλει ἡ σελήνη (Αἰτωλ.)· ἐκρουξε τὸ λαμπρὸ (= ἀνέτειλε ἡ
σελήνη, Αἶνος) κτλ.· στὸ ἔμπας τοῦ φεγγαριοῦ (Κυνουρία). Εἰς τὴν γλῶσσαν
τῶν Ποντίων: ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκατακιφαλάεν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον.
Φράσεις: Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι | μὲ τὸν ἥλιο κοντραστάρει (Κύζικ).

β) *Φάσεις τῆς σελήνης*. Λέξεις καὶ φράσεις δηλοῦσαι τὰς φάσεις. Δοξα-
σῖαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτάς.

1. *Γενικὰ δι' ἐκάστην εἴσοδον εἰς νέον τέταρτον τοῦ κύκλου* (ἀλλαξο-
φεγγαριά): Ἐνακάτωση τοῦ φεγγαριοῦ, φέρνει κακοκαιρία (Σιμη). Στῆβ βόρτα
τοῦ φεγγαριοῦ (Κίμωλος) κτλ. Δὲν πλύνουν, γιατί τὰ ροῦχα σαπίζουν (Κρήτη).

Δοξασία ὅτι ἡ Σελήνη διέρχεται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν εἰς ἕκαστον
ἐκ τῶν ὀκτώ ἀνέμων, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπιδρῶσα ἀναλό-
γως τῆς θέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου· ἐκ τούτου κανονισμὸς τῆς
ἡμέρας διὰ τὴν τέλει γάμου (Σφακιά). Κατὰ τοὺς Σφακιανούς «ἡ 9η, 19η καὶ
29η τῆς σελήνης, ὅτε αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ βλέπει παντοῦ, εἶναι
ἀπαίσια διὰ τὴν τέλει γάμων· εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συμβῆ δυστύχημα. Τοῦ-
ναντίον ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ καταχθόνια, τὸ φεγγάρι εἶναι τυφλὸ καὶ δὲν βλέ-
πει· δι' αὐτὸ αἱ ἡμέραι αὗται (10, 20 καὶ 30 τῆς σελήνης) θεωροῦνται ὡς αἱ
πιὸ κατάλληλοι διὰ τὴν τέλει γάμων. Ἐπαισία θεωρεῖται καὶ ἡ ἡμέρα, κατὰ
τὴν ὁποῖαν ἡ σελήνη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνεμον, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι ἐστραμ-
μένη ἡ θύρα τοῦ γαμβροῦ. «Ἐν ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του βλέπη πρὸς τὸ βο-
ριά καὶ τὸ φεγγάρι συμπέση νὰ εὐρίσκεται στὸν ἄνεμον αὐτόν, τότε προτιμοῦν
ν' ἀναβάλουν τὸ γάμο γιὰ ἄλλη μέρα ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἄλλη πόρτα, ἔλλείψει δὲ
τοιαύτης ἀπὸ τὸ παραθύρο» κτλ. Τρόποι, διὰ νὰ διακρίνουν πόσων ἡμερῶν εἶναι
τὸ φεγγάρι· π. χ. τὸ κοιτοῦν μ' ἓνα μανδῆλι· «βάζεις μπροστὰ στὰ μάτια σου
μὰ τσεμπέρα καφετιά καὶ κοιτᾷς· ἄμα εἶναι δυό-τριῶν ἡμερῶν, θὰ ἰδῆς νὰ ξε-
χωρίζουν τὰ δρεπανάκια του, δύο, τρία, ὅσων ἡμερῶν εἶναι τὸ φεγγάρι (Μανιάκι).

II. Μερικά διὰ τὰς διαφόρους φάσεις:

1. **Νέα Σελήνη.** Καινούργιο, νιὸ φεγγάρι, ἀρχεψη τοῦ φεγγαριοῦ, τρυφιρου-φεγγιά (Αἰτωλ.). Πεντάχτης = σελήνη 5 ἡμερῶν κτλ. "Όταν τὸ πρωτοβλέπουν, πιάνουν ἀσῆμι ἢ χρυσάφι, «κουδουνᾶνε ὄσα λεπτά ἔχουν στήν τσέπη τους» καὶ τὸ χαιρετίζουν, ἐπάδοντες: «ὡς μ' εἶδες νὰ μ' ἀφήκης» ὕστερα ρίπτουν τὸ βλέμμα εἰς βουνὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Δορὰν Κύπρου «ἅμα ἴδουν τὴν νέαν σελήνην, πτύουν ἐφάπαξ εἰς τὸν ἀέρα πρὸς αὐτὴν σταυροκοπούμενοι συνάμα. Δὲν πρέπει νὰ τὸ ἴδουν καθήμενοι, διότι ἀρρωστοῦν» κτλ. Εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ χαιρετοῦν ὄρθιοι καὶ τὸ «βασκαντηρίζουν» πτύοντες δῖς: τρού, τρού! τὸν φηγάρ' τοῦ λιουντάρ' | τοῦ Θεοῦ τὸ παλληκάρ' | πόρχεται ἀπ' τοῦ παζάρ', | τρώγοντας ψωμί κι ψάρ'. Εἰς τὴν Κρήτην τὸ χαιρετοῦν λέγοντες: «Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι, | κι ἀπὸν σ' ἐπλασεν ὁμάδι, | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήση, | μαῦρον ὄφι νὰ πατήση». Εἰς τὸ Μανιάκι «τὸ φεγγάρι, ἅμα τὸ βλέπουνε καὶ γυρίζε δρεπανάκι, φτοῦνε τρεῖς φορὲς καὶ λένε: Καλῶς το τὸ φεγγάρι | τὸ νιὸ τὸ παλληκάρι | κάθε μῆνα γεννημένο | κάθε τρεῖς χαιρετημένο | τὸ κεφάλι του ἀσημένιο, | τὸ δικό μας σιδερένιο | ὅπως γεμίζει ὁ κύκλος του | νὰ γεμίξη ἡ τσέπη μας λεφτά. Εἰς τὴν Λέσβον (Τελώνια) «τ' ἀητεύουν: Μπρέ, καλῶς τὸ νιὸ φηγάρ' | σὰ δὲ νιὸ τὸ παλληκάρ'! | Τί μᾶς ἤφερες φηγάρ'; | — Ἡφερά σας γειὰ κι χάρ'. | — Μουδ' ἐσύ, παλιὸ φηγάρ' | μουδ' ἰγὼ παλιὸ ψιγάρ'. Ἄμα τὸ πρωτοδῆς, εἶναι καλὸ νὰ δῆς τὰ νύχια σ' κι τὴ θάλασσα. Δὲ γάν' νὰ κοιτάξ' οἱ ἄνθρωπον». «Ἄμὰ ἴδανε κινούργιου φηγάρ' δὲν ἀρχέβγανε καμιά δουλειά». Κατ' ἄλλους «χαρὰ στὰ μάτια πὸν εἶδανε δυὸ ἡμερῶν φεγγάρι» (Πυλία).

2. **Γέμιση τοῦ φεγγαριοῦ** (γέμωση, γιόμιση, στὸ γέμος, γεμοφεγγαριά). Καλοφεντιζ'ιὰ ἐν Κύπρω. Συνηθίζουν τότε νὰ φυτεύουν, νὰ κλαδεύουν, νὰ κόβουν ξύλα; Π.χ. στήν Κρήτη (Λατσιδα), ὅταν εἶναι γέμωση, δὲν κλαδεύουνε ἀμπέλια, οὔτε κεντρίζουνε, γιατί δὲν πιάνει τὸ κεντρί. Οἱ δουλειὲς αὐτὲς πρέπει νὰ γίνονται λίγωση. Κι ὁ ζευγᾶς τὴν πρώτη φορὰ πὸν θὰ ζέψη τὰ βούγια ντου, δὲν ξεκινᾷ γέμωση». Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ γιόμιση τοῦ φεγγαριοῦ (Ἀράχοβα Παρν.).

3. **Πανσέληνος:** ὀλόφεγγο, ὀλοφέγγαρο, γεμόφεγγο· δεκαπέντισμα (Θοράκη), δεκαπέντ'σε τὸ φεγγάρι, φουσκοφεγγαριά.— Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ φεγγάριον σωστόν (Πόντος).

Λιόκρηση ἢ Λιόκρουση ὅταν ἀντικροῦνε ἥλιος καὶ φεγγάρι, δηλ. ὁ ἥλιος βγαίνει βασιλεύοντα τὸ φεγγάρι «σήμερα λιοκρίζε τὸ φεγγάρι» = ἀντικρούζει τὸν ἥλιο, ὅθεν λιοκρίζε = ἀρχινᾷε καὶ τοιμπιέται τὸ φεγγάρι = δλιγοστενεῖ. **Λιοκρίζεται** (= παθαίνει ἕκτερον) ὅποιος οὐρεῖ τὸ πρῶι ἀντίκρου στὸν ἥλιο ἢ στὸ φεγ-

γάρη· θεραπεία με τὸ λιοκρονέρι κτλ. «Μὲ τὴ λιοκροση δὲ ρίχνουνε παννί, γιατί χαλάει» (Πυλία). Δὲν φυτεύουν, δὲν κλαδεύουν, δὲν κόβουν ξύλα, δὲν πλένουν κτλ.

Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «στὴ λιοκροση, ὅταν τοῦ φηγγάρῳ ἦτανι κόκκινου πουλύ, λέγανι πὼς πιάσκι μὴ τὸν ἥλιου. Ρίχναμι λοιπὸν τότες μπιστολιές, μπαρουτιές, γιὰ νὰ χωρίσ'νε, νὰ μὴ μαλών'νε νὰ θεριά. Ρίχναν μαζί μας κ' οἱ Τοῦρκοι.

4. **Χάση ἢ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ**: Στὸ γύρισμα ἢ στὸ γῦρο τοῦ φεγγαριοῦ, στὸ λίγος ταιμπήθηκε τὸ φεγγάρι, ἐπόδυσεν (Κύπρος), ἄδειαση, ἀπόχωση, λείψη, λειώση· λειψόφεγγα, χασοφεγγιά, καλόφεγγα, χασοφεγγαριά κτλ.· φεγγοκοπή, δειπνάει τὸ φεγγάρι. (Τί σημαίνει ἡ φράσις;). Ποία ἢ κοινὴ πίστις; ἐπιτυχχάνουν στὴ χάση τοῦ φεγγαριοῦ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τὰ μάγια καὶ οἱ ἔξορκομοί; κόβουν τότε ξυλείαν, βάζουν τουρσί κτλ.;

Εἰς τὴν Κύπρον «τὴν κακοφεντζ'άν» ἀποφεύγουν τὴν ὕλοτομίαν, τὴν φύτευσιν δένδρων κτλ. διότι ταῦτα δὲν εὐδοκιοῦν· τὰ κοπτόμενα ξύλα σαπίζουσι γρήγορα καὶ λέγονται κακοφεντζ'ίτικα. Τοῦναντίον εἰς τὸ Μανιάκι «ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι παλιό, τότε κόβουνε κλαρί, γιὰ νὰ φτειάσουνε μαγγάνι καὶ γι' ἀργαλειό· ὅταν εἶναι νιὸ τὸ φεγγάρι, σαρακοτρῶει τὸ ξύλο, γίνεται ἀλευρι (Μαγδ. Τσάκωνα). Καὶ εἰς τὴν Λέσβον «ἅμα εἶναι φούσκωσ' τὸ φηγγάρ' (δηλ. ἀπὸ μισὸ κ' ὕστερα) δὲν εἶναι καλὸ νὰ κάν'ς δουλειές. Οὔτε ζῶ νὰ μουνουχίς'ς οὔτε ξύλα νὰ κόψ'ς οὔτε μωρὸ ν' ἀποκόψ'ς οὔτε κλωσσα νὰ βάλ'ς, οὔτε νὰ φυτέψ'ς οὔτε νὰ μπολιάσ'ς. Πρέπει νὰ ἔναι ἴολιγος (δηλ. χάση). Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

γ) **Μυθικαὶ διηγήσεις (παραδόσεις)**. Μῦθοι αἰτιολογικοί: διατι τὸ φεγγάρι ἔχει μαυράδια, διατι δὲν φωτιάει σὰν τὸν ἥλιο κτλ. Π.χ. Ἄπα στὸ φεγγάρ' εἶναι ἔξορκα ὁ Κάιν. Τόνε γλέπμε πὸν σκάφι' σκυφτὸς (Μέτραι Θοράκ.).

δ) **Ἐκλειψις σελήνης**. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτήν. Πίστις ὅτι οἱ μάγοι κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. «Οἱ μάγ'σες τὸ μαγεῦνε καὶ κατεβαίν' στὸ βουνὸ καὶ τ' ἀρμέγγνε» (Μέτραι). Κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς ἀλλοθρησκούς, διὰ τοὺς Τούρκους: δέλνει πὼς θὰ πάθουν χαλασμό στὸν πόλεμο ἢ πὼς θὰ χαθῆ ὁ βασιλιάς τους (Ἕπειρ.).

ε) **Ἄλλαι ἐπήρειαι τῆς σελήνης ἐπὶ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.**

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ σκυλὶ φεγγαριάζεται, (παθαίνει ἕτερον κλπ.). «Ἄμα τὸ φεγγάρι φουσκῶνει, τότε τὸ περιορίζει (=κυριεύει, καταλαμβάνει) λύσσα τὸ σκυλὶ (Πυλία). Τὰ μονομηλιάτικα ἢ μονοφεγγαριάτικα πουλιά τῆς κλώσσας δὲν ζοῦν γι' αὐτὸ τὰ βάζουν στὸ τηγάνι καὶ τὰ κουνοῦν δῆθεν, σὰν ἀπάνω στὴ φωτιά λέγοντας τρεῖς φορές: μονομηλιάτικα, μονοφεγγαριάτικα καὶ τ' ἀλείβουν ὕστερα λάδι

τὸν κῶλο τους καὶ τὴ μπουτσουνοῦλα τους καὶ τ' ἀφήνουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ἄν δείχνουν τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί τοὺς τὸ κόβει. Τὸ σκυλί φεγγαρώ-νεται (=ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι) καὶ οὐρλιάζει (Αἰτωλ.), δαγκάνει ξύλα, πέ-τρεις (Ἡπ.).

ς) **Προγνωστικά ἐκ τῆς σελήνης:** 1. Τοῦ καιροῦ. Π.χ. ἅμα εἶναι χα-σοφεγγαριά, ὁ καιρὸς παίξει δὲ στέκεται σ' ἓνα λογαριασμό· τώρα βιδιάζ', σὲ μιά ὥρα φέρνει βροχὴ πάλε (Λῆμν.). "Ἄμα ἔχ' γῦρο τὸ φεγγάρι, εἶναι κακοχειμωνιά, ξε-μερών' χειμῶνας." Ἄμα ἔχ' κοκκινίλα, ἔρχεται ἀγέρας (Παρνασ.). Βλ. Μετεωρολογία.

2. Προγνωστικά τῆς ἐσοδείας· π.χ. ἂν τὸ Πάσχα συμπέση μὲ σῶση τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ γέννημα θὰ εἶναι φτηνό. ἂν πέση στὴν ἀρχὴ τῆς γέμισης, θὰ εἶναι ἀκριβὸ οὐλὴ τῆ χρονιά (Λάστα).

3. Προγνωστικά τῆς ἐκβάσεως νόσου κτλ. ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῆς σελήνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκ τοῦ αἵματοχρόου δίσκου κτλ.

Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία).

Ἐνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν.— Ἐπήρεια αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

α) Γενικά:

1. **Ἀστρικό, ζῳδίων.** Πίστις ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ ζῳδιακοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον γεννᾶται τις, ἔχει ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ὅθεν: ἀστρικό, ζῳδίο=τύχη. Φρά-σεις: ἔτσι εἶναι τὸ ζῳδίο του, τὸ 'χει τὸ ζῳδίο του, τὸ 'χει τὸ ἀστρικό του, τ' ἀνά-ροχό ντου τὸ 'χει (Κρήτη), ἔχει καλὸ ἀστρικό, τὸ 'χει τὸ πλανέτι του (Κρήτη), τὸ 'χει μέγα ἢ πλανέτα μου (Σάμος), ἢ: γεννήθηκε σὲ καλὸ ζῳδίο ἄζουδος, κα-κόζουδος κτλ. «Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῳα τοῦ σπαιοῦ, ἅμα γεννηθοῦν, ἔχουν κάθε ἓνα τὴν τύχη του. Καὶ φαίνετ' ἢ τὴν τύχη τους ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποὺ θὰ γίνουν στὸ σπῆτι, ἅμα γεννηθῆ τὸ παιδί ἢ τὸ ζῳο (προπάντων τὸ μουσκάρι, τὸ ἀλογάκι). Ὡς καὶ τὸ σκυλί, λέν, κι αὐτὸ ἔχει τὴν τύχη του» (Ἡπειρ.). Ἀπο-θνήσκει, ἂν κανεὶς δεῖξη τυχαίως τὸν ἀστέρα του (Μάδυτος), Ζῳδιοχάρτι. "Ἄλ-λαι δοξασίαι περὶ ἀστέρων. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον πιστεύουν, ὅτι κάθε ἄστρο εἶναι μία λυχνία ἀνημμένη, παριστῶσα τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον μὲν ἢ λυχνία αὐτὴ περιέχει ἔλαιον, ὁ ἀνθρωπος ζῆ, ὅταν δὲ σβεσθῆ, ἀποθνήσκει. Διὰ τοῦτο εἰς πῶσιν καὶ διὰβασιν διέγντοντος ἀστέρος, λέγουσι «κάποιος ἐπέθα-νε» (Φαρμακίδης). Εἰς τὴν Θάσον «τ' ἀστέρια τὰ θεωροῦν ὡς ψυχὰς τῶν νε-κρῶν». Εἰς τὴν Πυλίαν «ὅταν ἀπατήση κανεὶς κανένα γρουσουζὴν στὸ δρόμο, ποὺ νὰ μὴν εἶναι καλὸ τὸ ζῳδίο του, πρέπει νὰ γυρῶσι πίσω· ἀλλιῶς μορφεὶ νὰ τὸν εἴρη κακό».

2. *Τὸ μέτρημα τῶν ἀστρων* εἶναι κακόν, ἂν μάλιστα ἀριθμῆση κανεῖς τὸν ἀστέρα του. Ἐπίσης τὸ δακτυλοδεικτεῖν τ' ἀστρα. «*Τ' ἀστρα δὲν τὰ μετρᾶνε, γιατί βγάζουν καρναβίτσες*».

3. *Τὸ κάρφωμα τῶν ἀστρων*. Μάγισσα καρφώνει τὸ ἀστρον καὶ καθιστᾷ ἀνάπηρον τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ συνδέεται μὲ τὸ ἀστρον.

4. *Ἐπήρεια τῶν ἀστρων*. Τὰ σπάργανα, τὸ κόσκινον τοῦ ἀλεύρου, τὸ προζύμι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἰδῆ τ' ἀστρο: τ' ἀλεύρι ξινίζει, τὸ παιδί ἀρρωσταίνει ἂν μείνουνε ὄξω παρασαίρισμα, τὰ βάν'νε μ' ἕνα κομμάτι ψωμί μαζί (Λέσβ. Ἄδραμύτ.). Ἄστρα πρόξενει ἀσθενειῶν. Μέσα ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ. Π. χ. ἡ Πούλια, ὅταν γεννιέται (τὴν πρωτοθεριστιὰ ἢ τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου), χτυπάει στὸ πρόσωπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει σημάδια (Λῆμν. Αἴνος). Οἱ τσοπάνηδες φρονιίζουν νὰ μὴ βρῆ ἡ Πούλια τὰ πρόβατα στὸ γρέκι δὲν μπορεῖ νὰ παχύνουν (Αἰτωλ.). Πρβλ. τὴν παροιμ. *Τὸν ἔπιασ' ἡ Πούλια*.

5. *Προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀστρων* (Ἄστεροσκοπία): ἀστρα ματωμένα, δυσοίωνα. «*Πλουσορανα*» (ἐν Κρήτῃ) = σημεῖον ὅτι πλούσιος παντρεύεται. Ἄν ἡ πούλια ἀνατέλλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος). Λέξεις, φράσεις: *ἀστρονομίζομαι, ρίχνω στ' ἀστρα* (= μαντεύομαι διὰ τῶν ἀστρων).

6. *Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ*. Π. χ. ὅταν τ' ἀστρα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχωμεν ἄνεμον πολύν. «*Ἄμα λέπης τ' ἀστέρια θελά, ἔβρεξε*»! (δηλ. εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βρέξῃ) (Καλάβρυτα). Τί προμηνύει διὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἡ θέσις τοῦ Γαλαξίου πρὸς τὸν ὀρίζοντα κατὰ τὰς ἑξ πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου;

7. *Ὡρολόγιον τῶν γεωργῶν*. Εἰς τὴν Λῆμνον «*κάθε κεχαγιᾶς* (= γεωργός) *ἔχ' καὶ τὰ σμάδια τ' στ' ἀστρα: τί ὥρα βασιλεύει, τί ὥρα βγαίν', ὡς ποῦ παγαίν'*. Τ' ὠρολόγι εἶναι αὐτό: ἅμα ἰδῆ τὰ σμάδια χαμηλά, ἀναλογᾶται, ὅτ' ἔχ' ὥρα ἀκόμα: ἅμα ψηλῶσουν, εἶναι ὥρα ἢ σὲ δρόμο νὰ πᾶς ἢ στὴ μάντρα. «*Ὅ,τι ὥρα θέλ'ς σηκώνεσαι μὲ τὰ σμάδια. Τὸ τιμόν' τῶν γεωργῶν εἶν' ἐκεῖ*». Ποῖα ἀστρα ἔχουν ὡς σημάδια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βοσκοί, εἰς διαφόρους τόπους; Π.χ. οἱ τσοπάνηδες τῆς Ἀράχοβας (Παρν.) γιὰ σημάδι τὸ πρῶτ' ἔχουν τὸ Σταυρὸ (τὴν Ἀνδρομέδαν), ἀστέρια, ποῦ εἶναι κοντὰ στὴν Πυροστιὰ.

8. *Ἐπιρροή τῶν ἀστρων εἰς τὴν μαγείαν, τὴν μαντικὴν κτλ.*

Τ' ἀντικείμενα τοῦ κλήδονα, τὰ διάφορα ἱατρικά, τὰ φίλτρα, τὰ μάγια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν, πρέπει νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὰ ἀστρα, νὰ ξαστριστοῦν ἢ ἀστρονομισθοῦν (τ' ἀστροφεγγιάζουν).

9. *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τ' ἀστρα*. Π. χ. δὲν ἔσμιξαν τ' ἀστρα των, εἶναι στὸν ἀστέρα του, μιλεῖ μὲ τ' ἀστρο του, τὸ ἀστρικό του δὲν τὸν ἐφέλεσε κτλ.

Στις δεκαφτά, στις δεκοχτώ, | πέφτει ἡ πούλια στὸ γιαιλό, | μάλιστα τσοπάνης στὰ βουνά | μάλιστα ζευγᾶς στοὺς κάμπους (Μανιάκι).

β) **Ἐπὶ μέρους:** Ὀνόματα δημώδη τῶν κυριωτέρων ἄστρων, παρατηρήσεις καὶ δοξασῖαι, παραδόσεις περὶ αὐτῶν. Π. χ. «Τὰ δίδυμα ἀνταμώνονται σὺν ἑπτὰ χρόνια, φιλιῶνται καὶ χωρίζουν» (Ἀράχοβα). «Εἰν' ἑπτὰ ἄστρια πὸν τοὺς λένε κλέφτες. Ἐνας πάει μπροστά, ὁ πρωτοσκοπός, ὁ δεύτερος πάει πίσω κ' ἔχει κ' ἕνα ἀρχοντοπλάκι μπέταικο (= φορτωμένο στὴ ράχη του) πὸν τὸ 'χει αἰχμαλωτίσει οἱ δὴν πᾶνε πλάγια κ' οἱ ἄλλοι δὴν πᾶνε παραλίω καὶ φυλάνε. Αὐτὰ τὰ ἄστρια δὲ βασιλεύουν ποτὲ» (Πυλία). «Ἡ Μάρω καὶ ὁ Γιάννος. Αὐτὰ τὰ δὴν τ' ἄστρια ἦτον ἀδέρφια καὶ τὰ κνήγαγε ἕνας ἀγῶς νὰ τὰ κόψη. Τραυαίει ἡ Μάρω καὶ ρίχνει τὰ πλεχτήρια της κ' ἔγινε ποτάμι. Ἐπέρασε ὁ ἀγῶς. Πεταίει τὸ χέτι της καὶ γίνεται λόγγος. Ἐπέρασε καὶ ἀπὸ κεῖ. Σὰν εἶδανε τ' ἀδέρφια πὸς δὲ μπορήγαγε πλιά νὰ περάσουνε, περικαλέσθησαν στὸ Θεὸ καὶ γενήκαν ἄστρια καὶ σμίγουνε μὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ φιλιῶνται. Ἡ Μάρω βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἀνατολή καὶ ὁ Γιάννος στὴ Δύση» (Γ. Ταρσοῦλη, Πυλία). Ποῖαι ἐξηγήσεις ἢ διηγήσεις ὑπάρχουν διὰ τοῦ Παπᾶ τ' ἄχερα, τὸν Μεσονύχτη ἢ Γελαντζῆ;

1. **Ἀνδρομέδα:** σταυρός.

2. **Ἄρκτος:** ἀλέτρι, ἀλετροπόδα, ἀμάξι τοῦ Λαυιδ ἢ τοῦ προφήτη Ἡλία, ἀναποδοκάραβο, ἑπτὰ ἀδέρφια, ἑπτὰ Μαρίνες, ἑφταπάρθενος χορός, ἑφταπάρθενα κορίτσια, κάραβος, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, κλέφτες, συμπεθεριό, τριῶνι, τσιράκι.

3. **Ἀφροδίτη, Ἑσπερος, Ἐφῶς, Ἐωσφόρος:** Ἀποσπερίτης, ἄστερας, ἄστρο τῆς ἀγῆς, ἄστρο τῆς ἡμέρας, Ἀγγερινός, τοῦ ζευγᾶ τὸ ἄστρο, Γελαντζῆς, Γιάννος καὶ Μάρω, ἡμερινός, μεράστερας, ταχινός κτλ.

4. **Βερενίκης κόμη:** Σινὴν ἢ τραπέζι τοὺς ἀρφανούς.

5. **Γαλαξίας:** Δρόμος τῆς Παναγίας, Ζουνάρι τῆς Καλόγριας, Ἰορδάνης ποταμός, Σωρός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄχερα, τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα, ἀχερόδρομος κτλ.

6. **Δίδυμοι:** Ἀντρογένεο, ζυγολάρι, ζυγοφόρι, βουδέκλια.

7. **Ζεὺς:** Γελάν-καρβάνης, γελαντζῆς, μεσονύχτης, νυχτοκόπος.

8. **Ζυγός:** Ζυγάλετρα, κουμούλια, ζύγια, ζυγοφόρια.—«Εἶναι τρία ἄστρια καὶ πᾶνε μὰ γραμμή τὰ τρία ἔτσ' * * καὶ τὰ τρία ἔτσ' * * εἶναι οἱ ζγοί. Αὐτὰ ἔρχονται κατόπ' ἀπ' τὴν Πούλια. Μπροστά ἢ Πούλια καὶ κατόπ' οἱ ζυγοί. Τis λὲν καὶ πῆγες. Οἱ ζγοί θὰ φανοῦν τέλια Ἰουλίου. Τὰ 'χουν σημάδια ταχτικά» (στὴ Λῆμνο).

9. **Ἡνίοχος:** Πυροσιά, σιδεροσιά.

10. **Ὄφιοι, Οὐράνιος δράκων.**

11. **Περσεύς**: Ράβδος τοῦ Ἀαρών, οἱ τρεῖς ἀστέρες πλησίον καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ.

12. **Πλειάς**: Πλειά, πλειά, ὀπλειά, ἀπλειά, πούλια, ποῦλιν, ἐξιάρα, ἐξιάστρον, κλωσσα, κλωσσαριά, τερεζί. Δεισιδαιμονίαι: «Στίς δεκοχτῶ τοῦ Νοέμβρη πὸν βασιλεύει ἡ Πούλια, κάνει βοή στὸ γιολό, βροντάει πολὺ, στὴν Κυπαρισσία τὴν ἀκοῦνε» (Καινούργιο χωριὸ Πυλίας). Πρβλ. Ἡ Πούλια βασιλεύοντα | καὶ πίσω παραγγέλλοντα | οὔτε τσοπάνης στὰ βουνὰ οὔτε γεωργὸς στοὺς κάμπους.

13. **Πολικὸς ἀστήρ**: Ἄστρο τῆς Τραμουντιάνας: «εἶναι ἀσάλευτο».

14. **Σείριος**: Ἀβιτζῆ Γιαννάκης, Ἀποσπερίτης. Ἐπήρεια τοῦ Σειρίου ἐπὶ τῆς ναυτιλίας.

15. **Σκορπίος**: Γαλατσῆδες, γεμελάκια, σκορπιῶνας. Σκορπιδομέρα: ὅταν κανεῖς γεννηθῆ κατὰ τὸ ζῳδιὸν τοῦ Σκορπίου, θεωρεῖται δυστυχής.

16. **Τοξότης**: Στάνη.

17. **Ὠρίων**: Ἀλετροπόδα, ἀλετροπόδι, βουάλετρα, καραβάς, λιτροπόδια, ὀπλειά, ποναλέροκα (Κύπρ.), πῆγες (Σύμη).

Δ'. Κομῆται καὶ διάττοντες.

α) Κομῆται.

Ἄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν. Ἄστει με ρουρά, προμηνύει συμφορὰς, πόλεμον ἢ λοιμόν. «Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θὰ ἐπαίρουντον, ἀγοῖκον ἄστρον ἐξέβεν ἀτώρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἂ ἔνεται πόλεμος» (Κοτύωρα). «Ὅταν ἔχ' κομήτη, εἶναι κακοχροιά» (Τελώνια Λέσβου). Ποῖται αἱ δεισιδαιμονίαι ἄλλου;

β) Διάττοντες.

Φράσεις καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: χύνεται, ξεσούρεται, πέφτει τ' ἄστρο, πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια κτλ. «Ὅταν πέφτη ἓνα ἄστρο, λένε ὅτι ἔφυγεν ἀπὸ τῆ φυλακῆ ἓνας φυλακισμένος καὶ δὲν λένε: νά! ἓνα ἄστρο πὸν πέφτει, γιατί τὸν προδίδουν καὶ τὸν πιάρουν (Καστοριά). Κατ' ἄλλους «οὔλο ψῆς εἶναι αὐτὰ πὸν χυνῶνται. Λαμπερὸ τρέχ'; πλούσιος πέθανε. Μικρὸ τρέχ'; φτωχὸς πέθανε» (Λέσβ. Θράκ.). Κατ' ἄλλους «ὅταν πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια, θὰ γίγη πόλεμος» (Κρήτη).

Ε'. Ἀποφράδες.

Γενικά: Λέξεις καὶ φράσεις περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κτλ. Ἀβράδναστη μέρα, ἀδέξια, ἀχαμνή, πίζουλι κτλ. Συνοπαρμός (ἐν Καρπάθῳ) ἢ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός. Σαββάτο, κούντερη μέρα, κακιά μέρα. Ἄλλαι ὅμοιαι φράσεις:

α) *Ἡμέραι ἀποφράδες.*

1. Ποῖαι ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος θεωροῦνται ἀποφράδες εἰς ἑκα-
στον τόπον; π.χ. τὴν Δευτέραν ἐν Μακεδονίᾳ δὲν γίνεται γάμος, διότι δευτε-
ρώνει· ἐν Κομοτινῇ τὴν Δευτέραν δὲν λούονται, ἐν Μυτιλήνῃ οὐδὲν ἐπιχειροῦν,
οὐδὲ πληρώνουν τὰ χρέη των, διότι θὰ πληρώνουν εἰς ὄλην των τὴν ζωὴν. *Ἡ*
Τρίτη εἶναι ἀχαμνὴ καὶ δὲν ξεκινᾶνε γάμο, κοῦρο ἢ ἄλλες δουλειᾶς (Ἀράχοβα).
Δὲν κινοῦν γὰ ταξίδι, γιατί ἔχει μὰ ὄρα ἀχαμνὴ (Καστορ.). Τρίτην, Πέμπτην
καὶ Σάββατον ἐν Ἠπείρῳ δὲν ἀρχίζου ἐργασίαν, δὲν ξεκινοῦν διὰ ταξίδι. Πολ-
λαχοῦ τὸ Σάββατον δὲν τελειώνουν φόρεμα. Πρῶβλ. τὴν παροιμ. *Σαββάτο κόψε*
κι ἄρχεψε, δουλειὰ μὴν τελειώσης (Σηλυβρ.). Ποία εἶναι ἡ καλύτερη ἡμέρα,
διὰ νὰ λούζεται κανεῖς; Παροιμ. *Τὴν Πέφτη πέφτουν τὰ μαλλιά, τὴν Παρασκῆ*
μαδοῦνε | καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀθοῦν καὶ λουλουδοῦνε (Λασιίδα Κρήτης).

2. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ μηνὸς θεωροῦνται ἀποφράδες; Π.χ. ἡ τρίτη
καὶ ἡ 13η κάθε μηνὸς εἶναι ἀποφράδες διὰ ταξίδια καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν
πολλαχοῦ. Ἡ 9η, 19η, καὶ 29η τῆς σελήνης ἀπαίσιοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμου εἰς
τὰ Σφακιὰ Κρήτης. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἐν Καρπάθῳ λέγεται *συνο-*
παρμός· τότε οὔτε δίνουν οὔτε παίρνουν, διὰ νὰ μὴ *συναπαρθοῦν* τὰ πράγ-
ματά των· ἐν Κρήτῃ λέγεται *συνεπαρσιά*· τότε δὲν κάνει νὰ πάρης φρωθιά ἀπὸ
τῆ γειτονιά (Ἰναχώριον).

3. Ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀποφράδες:

Τῆς ἁγίας Μαύρας (3 Μαΐου): δὲν πλένουν, δὲν πῆζου τυρί, δὲν λευ-
καίνουν παννί, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν. *«Κι ὄγοια μέρα πέση τῆς ἁγία Μαύρης, αὐτὴ*
τῆ μέρα τήνε φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο: δὲ ράβουν, δὲ λευκαίνουν παννί, προπάν-
των δὲν ψήγουν σαποῦνι (Μεθώνη). *Κι ἂν τύχη Κυριακὴ νὰ ῥθῃ ἡ ἁγία Μαύρα,*
γάμος δὲν κάνει νὰ γίνῃ Κυριακὴ ὄλην τὴ χρονιά (Αἰτωλ.). Τὸ *λιωτρόπι* καὶ
γενικῶς ἡ ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ.
Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), θεωρεῖται ἀποφράς δι' ὅλον τὸ ἔτος· π.χ. δὲν ἀρχίζου
ἐργασίαν (Σέριφος, Θήρα καὶ ἄλλαχοῦ). *«Κι ὅποια μέρα πέσ' τ' ἁγιαννιοῦ τοῦ*
Παραξ'σμοῦ (29 Αὐγούστου), αὐτὴν τῆ μέρα δὲ θὰ πρωτοσπείρουμε, οὔτε θὰ
πρωτοθερίσουμε, οὔτε θὰ πρωταλωνίσουμε. "Ο,τ' δουλειὰ μαζωμέν' δὲν τὴν ἀρ-
χينوῦμε αὐτὴν τῆ μέρα. Αὐτὴν τῆ μέρα τῆ λέμε ἀντίμερο» (Λήμνος).

Ποῖαι ἡμέραι εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ ποῖαι τῆς μαύρης; Π.χ. *«ὄγοια μέρα*
πέση τ' ἁγιο Θανασοῦ, ἐκείνη εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ τῆ φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο:
δὲν πατᾶνε κορασι ἢ λάδι, γιατί δὲν ξαστερώνει, δὲν βάνουνε πασιό, γιατί γίνεται
ἄσπρο κτλ. (Κορώνη).

4. Ἡμέραι αἴσιαι. Ἡ Δευτέρα θεωρεῖται αἰσία ἡμέρα διὰ τὴν ἑναρξιν οἰασδήποτε ἐργασίας. Ἡ Τετάρτη εἶναι βλοῦτσά μέρα (= καλή, εὐοίωνος, Σῦρος). Τὴν Τετάρτη γεννήθηκε ὁ καλόμοιρος (Κύθν.). Ἐν Κορώνῃ συνηθίζουν νὰ κόβουν Κυριακὴν τὰ καινουργῆ ἐνδύματα κτλ. Ὅποιος γεννηθῆ Κυριακὴ θὰ γίνῃ δεσπότης (Ἄν. Κρήτη) κτλ. *Τῶν ἀγιῶν Σαράντω, καλὴ μέρα· ὅτι φυτέψης πιᾶρει* (Λέσβος).

β) Μῆνες ἀπαίσιοι.

1. Φεβρουάριος. «Τὸ Φλεβάρη δὲν κάνουν γάμο. Δὲν τὸν εἶχαμε σὲ καλό, γιατί τοῦ λείπουν μέρες. Τὸν φυλάγαμε. Κουτσοφλέβαρος!» (Ἀδραμύττ.). Εἰς τὴν Μεθώνην «τόνε φυλάνε, γιατί κάνουνε κουτσά παιδιά».

2. Μάρτιος. Κατὰ Μάρτιον δὲν κόβουν τὰ μαλλιά των, διότι ἀσπρίζουν γρήγορα (Λαγκαδία)· δὲν στέλνουν ροῦχα σὲ νεροτριβὲς (Χοῦνη Αἰτωλ.). Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν Μαρτίου δὲν φυτεύουν ἀμπέλους (Χατζηγύριον Θράκης). «Τὸ Μάρτη δὲ μπάζουνε χῶμα γιὰ νὰ χρίσουνε τὸ σπῆτι τους· ἂν ξεχαστοῦνε καὶ μπάσουνε, θὰ ἔχουνε μερμήγκια οὔλο τὸ χρόνο» (Κορώνη).

3. Μάϊος. Γάμοι κατὰ Μάϊον θεωροῦνται δυστυχεῖς· Ἡ 1η, 3η καὶ 19η Μαΐου θεωροῦνται ἀποφράδες·

Τὴν 10ην Μαΐου ἐν Βονίτῃ ὀνομάζουν ἡμέραν τοῦ Κᾶη καὶ οἰανδήποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος συμπέση κατὰ τὸ ἔτος ἢ 10η Μαΐου, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὄλων τῶν ἐβδομάδων τοῦ ἔτους δὲν ἀρχίζουν ἔργον καί, ἂν τύχῃ Κυριακὴ, δὲν στεφανώνονται. Εἰς τὴν Μεθώνην, Κάρπαθον κ.ἄ. «τὸ Μᾶη δὲ φυτεύουνε καὶ μάλιστα λουλοῦδια. Λένε πὼς ὅτι φυτέψης θὰ στὸ φέρουν στὸ κεφάλι σου».

Εἰς τὰ Λαγκαδία τὸν Μάϊον δὲν ὑφαίνουν παννὶ ὅσαι ἔχουν ἓνα υἱόν. Πρβλ. καὶ Ζακυνθίαν παροιμίαν· «ὀπόχει γιὸ μονογενῆ | τὸ Μᾶη μῆνα μὴ διαστή»· Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν Μάϊον·

4. Ἰούλιος. «Τὸ Θεριστὴ δὲν κάνουν γάμο, γιατί θερίζονται καὶ τὸν Τρυγητή, γιατί τρυγιῶνται» (Μεθώνη).

5. Σεπτέμβριος. Ἀκατάλληλος διὰ γάμους, διότι τοὺς τρυγᾷ καὶ τοὺς θερίζει. Ἐν Κερκύρῃ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου δὲν δανείζουν, διότι τρυγιέται ἡ οἰκία ἐκείνη καὶ ὄλον τὸν Σεπτέμβριον ἐν Λαγκαδίσις δὲν κόπτουν ροῦχα. «Ὅταν πληγῶθῃ κανεὶς πρῶτη τοῦ Σεπέμπερη, δὲ γιάνει ὄλον τὸ χρόνο» (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

γ) Δίσεκτον ἔτος·

Γάμοι δυστυχεῖς. — Κίνδυνος εἰς λεχοῦς.

«Ὁ Φλεβάρης ἅμα ἔχη 29 μέρες, ὄλος ὁ χρόνος εἶναι δύστροπος» (Τελῶνια Λέσβ.). «Ἀνάποδος χρόνος δεκατορία φεγγάρια» (Μέτραι Θρ.).

δ) Ὡρα κακή.

Κατσά ὦρα ἡ δωδεκάτη τῆς νυκτός, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τις εἰς ὁδοιορίαν (Ἄνδρος).

• Σταύρωμα τοῦ μεσημεριοῦ, ἐν Λατοίδα Κρήτης, ἡ ὦρα καθ' ἣν γυρίζουν οἱ «ἀφανταξές» (νεράιδες) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἡμέρα ἔχει μίαν κακὴν ὥραν, καθ' ἣν πιάνουν οἱ κατάρες.

Σχετικαὶ φράσεις καὶ παροιμίαι: ἔτ'χι ὦρα κακή κ' ἐπισίς (Αἰτωλ.)· τσεῖνη τὸ ἀπομόναχη τὸ παθὲν ἀπ' ὥρας (Ἄνδρος)· ἔλαχεν ἡ κακή ὦρα (Ρόδος). Λεῖψ' ἀπ' τὴν ὦρα τὴν κακιά, νὰ ζήσης χίλια χρόνια (Βιθυν.).

ε) Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ἡμέρας: π.χ. Ὅλα μας ἀνάποδα κι ὁ γάμος τὴν Τετράδη.— Σαββάτο γάνε ἀρχὴ καὶ ξόφληση μὴν κάρης.— Σαββάτο τὰ Χριστούγεννα, πολλὰ παννιά σὸν Ἄδη, κτλ.

ε' Μερομήνια.

Ἀπὸ τὸν καιρόν, πού ἐπικρατεῖ εἰς ὀρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, μαντεύονται περὶ τοῦ καιροῦ πού θὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὡς καὶ περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς ἀτυχίας αὐτοῦ.

1. Ποίας λέξεις μεταχειρίζονται πρὸς δῆλωσιν τῶν ἡμερῶν τούτων; Π.χ. Μερομήνια, μουρομήνια (Μελένικ.), κεφαλομήνια (Σύρος)· μηνολόγια (Πάρος, Σέριφ.)· μηνάλλαγια (Κύπρ.)· καταμηνᾶτα κτλ. Μέρα καὶ μῆνας, τὰ Μερομήνια (Λῆμν.).

2. Ποῖαι ἡμέραι λαμβάνονται εἰς κάθε τόπον ὡς μερομήνια;

Ἐν Ἠπειρῷ, Αἰτωλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας δώδεκα ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον. Εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας ἐξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἡμέρα ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα μῆνα καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τῆς ἑσπέρας πρὸς ἄλλον. Ἐν Κύπρῳ παρατηροῦν τὸν καιρόν ἀπὸ 3-15 Αὐγούστου, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου μέχρι τῆς 4ης Ἀπριλίου (Γριές ἡμέρες), ἐν Πόντῳ 9 ἡμέρας πρὸ καὶ 9 μετὰ τὴν 1ην Μαρτίου καὶ τὰ Δωδεκαήμερα, ἐν Λέσβῳ ἀπὸ τῆς ἀγ. Ἄννας (25 Ἰουλ.) ἴσαμε τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου).

Ποῖαι προγνώσεις γίνονται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ ἢ τῶν κινήσεων τῶν ζώων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἢ κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ Ἔτους ἢ κατ' ἄλλας ἐορτάς; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «ἄμα τ' ἀί Βασιλειοῦ

βγάλ' ήλιο και καθίσουν οι γυναίκες στο προσήλιο, λένε: "Εχ' μπαμπάκια πολλά φέτο!" Είς τὸ Ἄδραμύτιον ἀνήμερα τοῦ προφήτη Λιά οἱ τσομπανοὶ λογιάζουνι τὸ σκύλο πῶς πλάγιαζε: βάν' τὴ μούρη τ' στὰ σκέλια τ'; Θὰ κάνη χειμῶνα. "Αμα πλαγιάζ' μὲ δὴ γαρδιά τ', εἶναι σὰ γαλουκαῖο". Τότες κάνουνε καὶ χαρὰ καὶ σφάζουνι ἕνα - δυὸ ἀρνιά».

Ζ'. Δρίμες.

α) Γενικά:

1. Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: Δρίμες, δρίμες, δρίματα, δρίματα (Κάρυστ.), δρίμερα (Ἄγραφα), Δριμάρης (ὁ Αὐγουστος), Κακαουσιῆς ἢ καλαουσκῆς ἢ καλῆς τ' Ἀούστου (Κύπρ.), Ἀδγουσιτάσματα (Πόντος), Ἀλαουσιῆνες, Σαπέας κτλ. «Ἡ Σωτήρα τὰ βάζει | κ' ἢ ἀγιά Ἄννα τὰ βγάζει», δηλ. τὰ δρίματα μπαίνουν τοῦ Σωτήρος καὶ φεύγουν τῆς ἀγίας Ἄννας» (Κυδωνίαι).

Πίστις ὅτι τὸ νερὸ εἰς ὄρισμένας ἡμέρας ἔχει ἐπήρειαν εἰς τὰ ξύλα, ἐνδύματα, σώματα· π.χ. ὅσα παννικὰ πλυθοῦν τότε λειώνουν, ὅσα ξύλα κοποῦν σαπίζουν κτλ. Διηγῆσεις περὶ βλαβῶν ἀπὸ τῆς Δρίμες εἰς τὸ πλύσιμον, τὸ ζύμωμα, τὸ λούσιμον κτλ.

2. Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται ἡ ἐπήρεια αὐτῆ;

Ἀποδίδεται εἰς ὄντα δαιμονικά (Ἀνεμικές, ξωτικές, Ἀλαουσιῆνες) ἢ εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης; (Λιόκριση, ἡλιος δριμὸς κτλ.). Κατὰ τοὺς Ἀραχοβίτας Παρν. «τὰ δρίματα εἶναι οἱ τρεῖς πρώτες, οἱ τρεῖς μεσαῖες καὶ οἱ τρεῖς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Αὐγούστου. Εἶναι τρεῖς γοιγῆς. Ἀπὸ τῆς τρεῖς γοιγῆς ἢ μὰ καὶ κακὸ θὰ κάνη σὲ κείνους πὸν πλένουν κομματιάζονται τὰ σκουτιά, γιατί ἀντικριτίζουντ' οἱ πειρασμοί· γι' αὐτὸ δὲν πλένουν, γιατί μπορεῖ νὰ τύχη ἢ κακὴ γοιγιά».

3. Ἐπφδαὶ καὶ τρόποι ἀποτροπῆς: Π.χ. ρίχνουν πέταλο στὸ νερὸ εἶναι γαιτρικὸ τὸ σίδερο (Νάξος). Εἰς τὴν Κρήτην (Ἰνναχώριον) «τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη πλύνουνε ἕνα μαντηλάκι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράζουνε οἱ δρίμες». Ποῦ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην των ἐορτάζουν τὴν 24ην Ἰουνίου τῆς «Δρίμες»;

β) Ἐπὶ μέρους:

1. Δρίμες Δωδεκαήμερου (25 Δεκεμβρίου-6 Ἰανουαρίου) (Ἡπειρ., Θεσσ., Εὐρυταν., Παξοί). «Δρίμες καὶ δρίμερα ὀνομάζουν αἱ γυναῖκες τὰ Δωδεκαῆμερα, τὰς πρὸ τῶν Φώτων 12 ἡμέρας, καθ' ἧς δὲν πλύνουν» (Εὐρυτανία).

2. Δρίμες Μαρτίου: «Ἀμα ἔρχεται ὁ Μάρτης, μπαίνουν τὰ δρίματα καὶ

τότε δὲν πᾶνε σὶ ἀμπέλια νὰ καθερίσουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι τὰ δριμάτα καὶ ποῖας ἐργασίας ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κατ' αὐτάς; Π.χ. αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι: γυναῖκες πρωτόγεννες δὲν δουλεύουν. Αἱ τρεῖς μεσαῖαι καὶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι (Γριές μέρες): δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν διάζονται παννὶ κτλ. Κατ' ἄλλους αἱ πρῶται 10 ἢ 12 ἡμέραι τοῦ μηνός, δε δὲν κόπτουν ξυλικὴν (Λαμία).

3. Δρίμες Ἰουνίου.

Ἡ 24 Ἰουνίου εἶναι *Λιοτρόπι καὶ λειώνουν τὰ ροῦχα* (Λέρος). Συνήθεια ν' ἀπλώνουν τὰ ροῦχα στὸ σχοινὶ (Θράκη).

4. Δρίμες Ἰουλίου.

Ἀπὸ 24 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος εἶναι «δριμός», δὲν λευκαίνουν, δὲν πλένουν σὲ ποτάμια, δὲν κόβουν ξυλεία (Εὐβοία). «*Ὁ ἥλιος εἶναι δριμός καὶ τὰ καίει τὰ σκοπιὰ*» (Σύμη).

Ἀπὸ 26 Ἰουλίου-31 Αὐγούστου ἐν Λέσβῳ.

5. Δρίμες Αὐγούστου (*Κακαουσιὰς ἢ Καλαουσιὰς ἢ Καλὸς τ' Ἀούστον*) (Κύπρος).

Αἱ πρῶται τρεῖς ἢ ἕξ ἢ δώδεκα ἡμέραι: δὲν πλένουν, δὲν κολυμβοῦν οὔτε λούζονται. «*Ἄμα θείξ νὰ πλύν'ς κάνα ροῦχο, θὰ ρίξ'ς ἕνα καρφὶ μέσ' στὴ σκάφ', γιὰτὶ ἀλλιῶς λειών'*» (Λέσβ.). Εἰς τὴν Σινώπην «*ὅποιος θέλει νὰ κἀνὴ λουτροὺ τὶς ἡμέρες αὐτὲς (τὶς σάπιες), γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ, παίρνει ἕνα καρφὶ σκοριασμένον καὶ τὸ ρίχνει μέσ' στὴ θάλασσα*».

Ἡ 15η, 23η, 29η Αὐγούστου. Αἱ τρεῖς μέσαι ἡμέραι. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι.

γ) *Παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὶς δρίμες:

Π.χ. τ' Αὐγούστου οἱ δρίμες στὰ παννὰ καὶ τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα.

Η'. Ἀριθμοί.

Δοξασίαι περὶ ἀριθμῶν:

α) *Μονὰ καὶ ζυγά*. Π.χ. «*Στὸ λούσιμο προσέχουν νὰ ἔναι ἢ μιὰ ἢ τρεῖς βολὲς πὸν βάνουν τὸ σαποῦνι. Ἄμα λουστοῦνε ζυγά, πιστεύουν ὅτι βγαίνουν τὰ μάγια καὶ τοὺς πονεῖ τὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ λούζουν καὶ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ γίνουν μονά. Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ βάνουνε πάντοτε μονά: δηλ. τόσα ζευγάρια αὐτὰ καὶ μία ἢ κλωῦσσα γίνονται μονά*» (Μεθώνη). «*Ὅταν κάνουν κόλλυβα, βράζουν μονὲς κοῦπες ἢ φουχιὰς σιτάρι*» (Μέτρα).

β) Διάφοροι ἀριθμοί.

Ἄριθμὸς 7. Π.χ. «*Στὰ κάθε ἑπτὰ χρόνια γυρίζει ἡ ἀτμοσφαῖρα ἔρχονται τὰ 7 εὖτυχα καὶ τὰ 7 δύστυχα χρόνια*» (Πυλία). Στὴν Ἀγιάσο «*τὸ 7 τό ἔχουνε σὲ κακό καὶ οὐλα τὰ δυστυχήματα τὸ Ἀγιάσος γνήκανε σὲ χρόνια μὲ τὸ 7*» (1837, 1847, 1877).

Ποῖα αἱ κρατοῦσαι ἀντιλήψεις διὰ τοὺς ἀριθμοὺς 9, 12, 13, 40, 72 ;

Εὐρητήριον κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν.

Ἄβτζῆ-Γιαννάκης βλ. Σείριον	Ἑφταπάρθενος χορὸς »
Ἄλέτρι βλ. Ἄρκτον	Ἑφταπάρθενά κορίτσια »
Ἄλετροπόδα βλ. Ἄρκτον καὶ Ὠρίωνα	Ζουνάρι τῆς Καλόγριας βλ. Γαλαξίαν
Ἄμαξι τοῦ Λαβίδ βλ. Ἄρκτον	Ζυγάλετρα βλ. Ζυγὸν
Ἄναποδοκάραβο βλ. Ἄρκτον	Ζύγια βλ. »
Ἄντρογόνο βλ. Διδύμους	Ζυγολάρι βλ. Διδύμους
Ἄπλειά βλ. Πλειάδα	Ζυγοφόρια » »
Ἄποσπερίτης βλ. Ἄφροδίτην καὶ Σείριον	Ἡμερινὸς βλ. Ἄφροδίτην
Ἄστερας βλ. Ἄφροδίτην	Ἰορδάνης βλ. Γαλαξίαν
Ἄστρο τῆς Αὐγῆς βλ. Ἄφροδίτην	Καραβᾶς βλ. Ὠρίωνα
» » ἡμέρας » »	Κάραβος βλ. Ἄρκτον
» τοῦ ζευγαῖ » »	Κιβωτὸς τοῦ Νῶε βλ. Ἄρκτον
» τῆς Τραμουντάνας βλ. Πολικὸν Ἀστέρα	Κλέφτης βλ. Ἄρκτον
Αὐγερινὸς βλ. Ἄφροδίτην	Κλωσσα, κλωσσαριά βλ. Πλειάδα
Ἀχερόδρομος βλ. Γαλαξίαν	Κουμούλια βλ. Ζυγὸν
Βουαλέτρα βλ. Ὠρίωνα	Λιτροπόδια βλ. Ὠρίωνα
Βουδέλλια βλ. Διδύμους	Μαρουδιά βλ. Ἄφροδίτην
Γαλαρτσῆδες βλ. Σκορπίον	Μεράστερας » »
Γελάν-καρβάνης βλ. «Ζεὺς»	Μεσονύχτης βλ. «Ζεὺς»
Γελανζῆς βλ. Ἄφροδίτην καὶ «Ζεὺς»	Νυχτοκόπος » »
Γεμελάκια βλ. Σκορπίον	Ὀπλειά βλ. Πλειάδα καὶ Ὠρίωνα
Γιάννος καὶ Μάρω βλ. Ἄφροδίτην	Πῆχες βλ. Ὠρίωνα
Δρόμος τῆς Παναγίας βλ. Γαλαξίαν	Πιλεῖα βλ. Πλειάδα
Ἐξιάστρα βλ. Πλειάδα.	Πουαλέγκα βλ. Ὠρίωνα
Ἐξιάστρον βλ. Πλειάδα	Πούλια βλ. Πλειάδα
Ἐφτὰ ἀδέρφια βλ. Ἄρκτον	Ποῦλιν » »
Ἐφτὰ Μαρίνες βλ. Ἄρκτον	Πυροστιὰ βλ. Ἡνίοχον
	Ράβδος τοῦ Ἀαρὼν βλ. Περσέα
	Σιδεροστιὰ βλ. Ἡνίοχον

Σινὶν τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην Βε-
ρενίκης
Σκορπιῶνας βλ. Σκορπίον
Στάνη βλ. Τοξότην
Συμπεθεριὸ βλ. Ἄρκτον
Σωρὸς βλ. Γαλαξίαν
Ταχινὸς βλ. Ἄφροδίτην
Τερεζή βλ. Πλειάδα

Τοῦ Κουμπάρου τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τραπέζι τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην
Βερενίκης
Τριῶνι βλ. Ἄρκτον
Τσιράκι βλ. Ἄρκτον.
Φωσφόρος βλ. Ἄφροδίτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙΡΟΙ

Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή.

α) *Δέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰκονικαὶ* περὶ ἀστραπῆς, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς·
π.χ. ἀστραπόβολο, ἀστραπουβουλάει (Αἰτωλ.)· πέφτουν ἀστροπελέκια· ὁ Θεὸς καλ-
λιγὼν' τ' ἄλογό τ', ὁ Θεὸς κυλάει τὰ βαρέλια τ', ὁ Θεὸς παντρεύει τὸν υἱὸ τοῦ,
ὁ Προφήτης περιδιαβάξει μὲ τὸ ἄρμα τοῦ κτλ. χειρομῖλλ' λέει ὁ γεωργὸς (τῆς
Λήμνου), ὅταν ἀκούη τὸ βρόντο· τ' Ἀηλιᾶ τ' ἄλογα πλαιλοῦνε σ' οὐρανοῦ τὰ
καλντερίμνια καὶ τσακμακίζνε τὰ πέταλά τς (Μέτραι) κτλ.

β) *Δοξασίαι*. Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντή; Πίστις ὅτι ὁ
Θεὸς (ἢ ὁ Προφήτης Ἡλίας) κυνηγεῖ δράκοντα ἢ τὸν διάβολον. Ὁ διάβολος διω-
κόμενος καταφεύγει εἰς μεγάλα δένδρα ἢ εἰς τὸ σῶμα τῆς γάτας, μαζί μὲ τὴν
βροχὴν πέφτει καμμιὰ φορὰ αἷμα. Ἀπὸ τὸν κρότον τῆς ἀμάξης τοῦ Θεοῦ, σὰν
διατρέχη τὰ σύννεφα, παράγονται αἱ βρονταί, ἀπὸ δὲ τὴν προστριβὴν τῶν πε-
τάλων τῶν ἀλόγων ἐπάνω στὶς πέτρες αἱ ἀστραπαὶ (Κύπρ.). Ἄλλαι ἐξηγήσεις·
Π.χ. εἰς τὴν Ἠπειρὸν (Λοζέτσι) πιστεύουν, ὅτι «ὁ Θεὸς βλέπει τὸν Πειρασμὸ στὴ
γῆς καὶ ρίχνει τ' ἀστραπόβολο ὄχι τὸν οὐρανὸν γὰρ τὸν βαρέση κι ὁ διάβολος, ἄμα
ἀκούη τὸ κροιοῖάνισμα, φοβᾶται καὶ παγαίν' μέσα στὴ γῆς σαράντα ὄργινιές· καὶ
τ' ἀστραπόβολο πααίν' σαράντα μὰ καὶ βρίσκει τὸ διάβολο καὶ τὸν βαρεῖ στὸ
κεφάλ' καὶ τὸν σκοτών'». — Ἡ ἀστραπή κυνηγεῖ τὰ φίδια. «Τὸ φίδι ἄμα σκο-
τωθῆ ἀπὸ ἀστροπελέκι, μένει μόνον τὸ δέρμα τοῦ, τὸ πκάμσό τ', τὸ ὄποιον χρη-
σιμεύει ὡς ἀλεξίφοβον» (Μέτραι). — Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δέν-
δρου θεραπεύουν τὴν ἐπιληψίαν κτλ.

γ) *Δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ*. Π.χ. διώχνουν τὴν γάτα καὶ τὸν σκύλο ἀπὸ τὸ σπίτι, ρίχνουν ἀξίνες καὶ σιδηρᾶ σκευὴ ἔξω, καρφώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (ἢ στὰ κατάρτια τῶν काराβιῶν) τὸ ρύγχος ἢ τὴν σιαγόνα χοίρου κτλ. Σβήνουν κάθε φωτιά, ὅταν ἀστράφτη (Θάσος, Λέσβ.). Ἐν ὄρα καταιγίδος δὲν κάθονται εἰς τὸ τζάκι (ἢ στάχτη τραυᾶ τὸν κεραυνό, καθὼς καὶ ὁ καθρέφτης, γι' αὐτὸ τὸν ἀναποδογυρίζουν, Λέσβ.) κτλ. Τὸ πρῶτο αὐγὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης τὸ ρίχνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ὄρμη γιὰ νὰ διασκορπιστῇ τὸ κακὸ (Μέτραι) ἢ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου (Πάρος, Κορώνη).

δ) *Τί εἶναι τὸ ἀστροπελέκι*; Ποίαν μορφήν καὶ ποίας θαυμασίας ιδιότη-
τας ἔχει, ὅταν εὔρεθῇ; Χρῆσις αὐτοῦ εἰς ἀσθενεῖας κλπ. (Φυλακτό, μέσον κατὰ
τῆς βασκανίας, κατὰ τοῦ κεραυνοῦ κτλ.) «Στὰ Λύχνα (τῆς Λήμνου), στὰ 1935
ποῦ ἔπεσε κεραυνός, ψάχνανε νὰ βροῦν τὴν πέτρα· πέφτει πέτρα, μὰ χώνεται βα-
θιὰ μέσα στὴ γῆς καὶ σὲ σαράντα μέρες ἀνεβαίνει. Ἄμα τὴ βρῆς, ξέρεις τί
καλὸ εἶναι; μ' αὐτὴν μπορεῖς νὰ καταλαβαίνης τὸν καιρὸ» (Λῆμν.).

ε) *Παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν. Π.χ. "Ὀλ' οἱ
μῆνες νὰ βροντᾶνε κι ὁ Γεννάρης νὰ σωπαίη (Μέτραι). Γενναριοῦ βροντῆς, χιο-
ριοῦ δουλειῆς (Κρήτη). "Αστραφε στὸ Ζάλλογγο; βάλε μέσα τ' ἄλλογο! ("Ηπειρ.).

Β'. Σύννεφα, βροχή, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα.

α) Δέξεις καὶ ἐκφράσεις περὶ αὐτῶν.

Εἶναι συνοχὴ ἢ κλεισμένος ὁ καιρὸς, δηλ. ὁ ὀρίζων εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ
σύννεφα (Κυνουρ). Βροχὴ ἁπλῆ, ἀπλῆ, σιγανή, δυνατή, χαυριική: τό 'να τὸ βόδι
βρέχεται, τ' ἄλλο δὲ βρέχεται (ἂν καὶ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεμένα (Λῆμν.))· νερὸ θε-
οτικὸ ἢ θεϊκό, θεοπόντι τὸ ρίγνει μὲ τ' ἀσκή, μὲ τὸ κόσκινο· κατουρλόκαιρος,
κατουρλογοτιά· γαϊδουροπνίχτης, ὁ ἀνατολικὸς στὸ Λασῆθι: «βγάζει πολὺ νερὸ καὶ
πνίγει τοὺς γαϊδάρους πὸν βόσκονται στ' ἀόρι». Σύννεφα, νέφαλα, νεροκάπωνα
κτλ. Ἀμίχλη, μούχλα, ἀντάρα, δεῖσα, κατοιφάρα, ἢ ὀμίχλη (Μάνη, Πυλία), κατα-
χηνά κτλ. Δροσιά, πάχνη, τσάχνη, κρᾶϊ κτλ. Σταρωτό, ἐν Κρήτῃ, ἀμολόγητο ἐν
Κύπρῳ, Κρήτῃ, ἢ χάλαζα. Δρόλαπας, τὸ νερόχιονο (Καλάβρυτα). Στούπα, στου-
πίζει = πέφτουν νιφάδες κτλ.

β) Δοξασφαί περὶ βροχῆς, ὀμίχλης, χαλάζης κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ βροχὴ; Πέφτει ἀπὸ τίς τροῦπες τοῦ οὐρανοῦ; ἢ ὁ Θεὸς
δερμονίζῃ τὴ βροχὴ; Πρβλ. τὰς φράσεις: τὸ ρίγνει μὲ τὸ κόσκινο, μὲ τὸ δρε-
μόνι, μὲ τ' ἀσκή κτλ. Πῶς γίνεται ἡ ὀμίχλη, ἢ πάχνη;

γ) *Τρόποι πρὸς πρόκλησιν βροχῆς :*

Λιτανεία στὸν ἁγ-Λιαῖ. Εἰς τὴν Λέσβον π.χ. *πηγαίνουν καὶ τέσσαρες ὄρες δρόμο. Εἰς τὸ Βογατικὸν «ἐμβαπτίζουν μίαν εἰκόνα μέσα στὸ νερὸ ρυακίου ἢ ποταμοῦ καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ ἕως ὅτου βρέξῃ». Περπερούνα, κατακλυσμοί. Περιγραφή τῶν συνηθειῶν τούτων. Βλ. κεφάλ. Ζ' Μαγεία.*

δ) *Τρόποι πρὸς κατάπαυσιν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χαλάζης :*

Ἡ πυροσιὰ ἀνάποδα, τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιάς ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις π.χ. ἂν ὁ πρωτότοκος φάγῃ τρεῖς κόκκους χαλάζης, τότε ἢ σταματᾷ ἔντελῶς ἢ μεταβάλλεται σὲ νεροχάλαζο (Βογατικόν).

Γ'. Ἰρις.

α) *Δημῶδεις ὀνομασίαι τῆς Ἰριδος. Π.χ. Λόξα, τὸ δοξάρι ἢ τὸ ζουνάρι τῆς καλογοῦσας, τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας, Κεραζώνη, Κεραζοῦ, Κερασελένη, τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, ἀνεμοδόχος (Τῆνος), τὸ Γῦριν (Σούρμενα) κτλ. Ἔοθησεν καμάραν (Κύπρ.), ἔρριξε δόξα (Εὔβοια).*

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὴν Ἰριν.*

Π.χ. *Ἡ Λόξα κατεβαίν' στὴ θάλασσα καὶ πίν' νερὸ (Μέτραι). Ὅποιος ἀδρασκεῖλσ' τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας ἢ περάσῃ ἀποκάτω, ἂν εἶναι ἀγόρι, γίνεται κορίτσι κ' ἂν εἶναι κορίτσι, γίνεται ἀγόρι (Μέτραι). Ὅποιος τὸ δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο παθαίνει. Ἄν κανεῖς εὔρη κωνοσταντινάτο εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἰριδος, δηλ. εἰς τὸ μέρος, ὅπου στηρίζεται ἢ μία ἄκρα τοῦ τόξου, θὰ ἔχῃ εὐτυχίαν κτλ.*

γ) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Οὐράνιον τόξον.*

Π.χ. *Ὅποιος δῆ τὴν Κεραζιώζα | καὶ δὲν τήνε χαιρετήξῃ | μαῦρον ὄφιν νὰ πατήσῃ, | μαῦρο πόνεμα νὰ βγάλῃ | ἀπὸ κάτω στὴ βιχάλῃ (Κρήτη). Ἡ κερὰ Σελένη | κάθεται καὶ πλένει | τοῦ Χριστοῦ τὴ ζώνη | καὶ τὴ σιδερώνει (Ρεΐσοδρε).*

δ) *Προγνωστικὰ ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς Ἰριδος :* Π.χ. *Ἄμα εἶναι τὸ κόκκινο πῶς πολὺ, θὰ ἔχ' κρῶσά πολλὰ κείνη τὴ χρονιά· Ἄμα εἶναι τὸ κίτρινο πῶς πολὺ, θὰ ἔχ' λάδι· Ἄμα εἶναι τὸ πράσινο, θὰ εἶναι τὰ σπαρτά, τὰ γεννήματα πῶς πολλὰ (Λῆμος, Κρήτη).*

Δ'. Ἄνεμοι.

α) *Ὄνόματα ἀνέμων καὶ φράσεις περὶ αὐτῶν :*

1. Οἱ ὀκτὼ κυριώτεροι ἄνεμοι: Βοριᾶς, Νότος, Ἀνατολικὸς ἢ Λεβάντες,

Πουνέντες, Γραϊγος (ὁ ΒΑ), Μαϊστρος (ὁ ΒΔ), Σιρόκος (ὁ ΝΑ), Γαρμπῆς (ὁ ΝΔ). Ποῖα τὰ ὀνόματά των κατὰ τόπους;

2. Τοπικοί ἄνεμοι: Μπάτης, Κατεβατός, Μέγας, Θρακιᾶς, Βαρδάρης, Προβέντα, Ἀπόγειο, Μπουκαδούρα κτλ.

3. Μουγκρίζει ὁ βοριᾶς, σφυρίζ᾽ ἡ νοτιά, βογκάει, σηκώθηκε, ἔπεσε ὁ ἀγέρας κτλ.

β) *Προσωποποιήσεις τῶν ἀνέμων. Δοξασιάι καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν.*

1. Ποῖος ἐξαποστέλλει τοὺς ἀνέμους; Οἱ Κύπριοι χωρικοί, ὅταν λικμίζουν τὰ σιτηρὰ στὸ ἄλῳνι, ἐπικαλοῦνται τὸν προφήτην Ἡλίαν: Στείλε, Ἀηλία μου, τὸν ἄνεμό σου τζαὶ νὰ σοῦ ἄγω ἕνα τζερίν.

2. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Βοριᾶ καὶ τὴν Νοτιά; Ποῖα ἡ ἐπίδρασις των; π.χ.: Ὁ Νότος φέρνει τὸ νερὸ κι ὁ κῆρ Βοριᾶς τὸ χιόνι, κι ὁ σκύλος Ἀρετολικὸς τὸ σταυρωτὸ χαλάζι (Κρήτη).

3. Παλάτια τῶν ἀνέμων. Μάννα μὲ δώδεκα παιδιά, θηλυκὰ καὶ σερνικά-

4. Πάλῃ τῶν ἀνέμων ἀναμεταξύ των, προπαντὸς τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων. Ὁ ὑπερισχύων κατ' αὐτὴν θὰ πνέῃ διαρκῶς καθ' ὅλον τὸν χρόνον. Οὕτω «τὴν παραμονὴ τῶν Φωτῶν παλεύουνε ἑβδομήντα δύο καιροὶ μεταξύ τους καὶ τηρᾶμε ποιὸς θὰ γεννηθῆ καὶ ποιὸς θὰ βαφτισθῆ. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτισθῆ τὴν ὥρα ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φουσᾷ σὺλο τὸ χρόνο» (Πυλία). Ὁ Καιρὸς δέρονται, τὸ πῆρε ὁ Βοριᾶς, καταπόνεσεν (= νίκησε) ὁ Βοριᾶς, ἐβαφτισθῆκαν τὰ νερὰ καὶ ἡσυχάσανε οἱ καιροὶ (Ἰνναχώριον) κτλ. Πίστις ὅτι τότε πολεμοῦν τὰ βασίλεια...

γ) Ἐπιτίμησις ἀνέμων καὶ μέσα πρὸς κατευνασμόν αὐτῶν: Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «καρφώνουνε τὶς ἀνέμοι βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μὴν τρυπα: φράζοννε τὴν τρυπα, νὰ ποῦμε τῆς Νοτιᾶς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά, σποῦνε κ' ἕνα κ' μᾶρ' νερὸ καὶ λένε: ὅπως ἔσπασε τὸ κ' μᾶρ' ἔτσ' νὰ σπᾶσ' κι ἀγέρας. Καὶ σταματᾷ ἀγέρας. Ἀμα πάλι θέλνε νὰ πάρη ἀγέρας, βγάξ'νε τὰ βορᾶκιά τους καὶ τὰ τινάζ'νε».

δ) Παραδόσεις, παροιμίαι, τραγούδια, δίστιχα, παραμύθια σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνέμους. Π.χ. Στσοὶ τριάντα Ἀηαντιῶς, | ἀντρεϊέεται ὁ Βοριᾶς.

Ε'. Καταιγίς.

α) Ὀνόματα καὶ φράσεις. Χάση, ξυλοχάλαση, πλησμονή, ριπή, χαλασμοὶ κόσμου, ἢ συντέλεια τοῦ κόσμου, κατακλυσμοὶ, ἀνταπόδοση θνυμὸς θεϊκὸς (Νάξ.), οὐγκλυσις, συνεπαρσά (Κρήτη), καταποντισμὸς.

β) *Δοξασίαι και παραστάσεις περι γενέσεως τῆς καταιγίδος*. Πάλη ανέμων ἢ στοιχειῶν, θρῆνος Νεραΐδας ἢ Γοργόνας κλπ.

ζ'. Ἄνεμοστρόβιλος.

α) *Ὄνόματα και φράσεις*. Ἄνεμοστροφίλας, ἀνεμορούφουλας, ἀνεμοξορυιά, ἀνεμογαζοῦ, ἀνεμική κτλ. Σκώθ' κε ἕνας ἀνεμοστρόφος! (Μέτρα).

β) *Δοξασίαι και παραδόσεις περι ἀνεμοστροβίλου*. Κατά τινες μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλον χορεύουν Νεραΐδες και ὅποιον ἴδουσιν, τὸν παίρνουν· κατ' ἄλλους περνᾷ ὁ ἀφέντης τῶν δαιμόνων. Ἡ κατάρρα πιάνει ἐκφωνουμένη τὴν ὄρα ποῦ περνᾷ ἀνεμοστρόβιλος.

γ) *Τρόποι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ*. Ἐπφδαὶ και ἐξορκισμοὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου: Πέφτουν καταγῆς τάπιστομα λέγοντες: «Καλομοῖρες» ἢ «Ὡρα καλή! Ὡρα καλή». ἢ «πῦτε καλά, πῦτε καλά...». Ἄλλοι οἰχνοῦν ἀλάτι ἢ ἐξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο, μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι κλπ. Κατὰ τοὺς Λεοβίους χωρικοὺς (Τελώνια) «ἄμα δῆς τὸν ἀνεμοστρόβιλα, νὰ πέσης κάτω, νὰ χώσης τὸ μαχαῖρι σου κεῖ ποῦ γυρίζει θὰ δῆς ποῦ θὰ τρέξ' αἷμα· ματώνει τὸ μαχαῖρι εἶναι ὁ Διάβολος ποῦ τότε σκοτώνει. Κεῖ ποῦ τὸν καρφώνεις, νὰ βάλῃς κ' ἕνα τρίχινο βραχιόλι γιὰ ξόρκι».

δ) *Κατάρραι και παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἀνεμοστρόβιλον*· π.χ. νὰ σ' ἀκούσω ἀνεμοροούφουλον κτλ.

ζ'. Σίφουνας.

α) *Δοξασίαι περι αὐτοῦ*. Αἰτία: ὁ διάβολος ἢ οἱ Νεραΐδες και μάλιστα ἡ Λάμια τοῦ πελάγου. Κατὰ τινες τὰ σύννεφα κατεβαίνουν στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ και πάλιν ἀνεβαίνουν. Π.χ. «Σούφνας σηκώνεται ξαφνικά· εἶναι ποῦ τρανοῦν τὰ σύννεφα νερό. Πέφτει και σὲ λίμνες· τρανάει μαθρακέλλια, τὰ σηκώνει ψηλὰ και τὰ οἰχνει. Βρέχει ψάρια και μαθρακέλλια (Λέσβος).

β) *Μέσα ἀποτροπῆς*. Πυροβολισμοί, ἐξορκισμοὶ κλπ. «Τὸν κόβουν μὲ ἀητειά. Τὴν ξέρουν οἱ θαλασσινοί: κάνουν ἕνα κύκλο και μέσα σταυρὸ και μπηγουν μαυρομάνικο μαχαῖρι και λέν: Ἄρχῃ εἶναι ὁ Λόγος και ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Θεοῦ» (Φυσίνη Λήμνου).

Η'. Τελώνια.

α) *Τί πιστεύουν δια τὰ φλόγια* ποῦ παρουσιάζονται ἐν ὄρα τρικυμίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἰστίων ἢ εἰς τὰς κεραίας τῶν πλοίων ἢ στὶς ἀντένες τοῦ μύλου;

Ποιοι οί κίνδυνοι ἀπὸ τὰ τελώνια; Π.χ. «τὰ τελώνια αὐτὰ εἶναι τὰ μούλικο ποὺ τὰ ρίχνουτε στὴ θάλασσα οἱ μαρνάδες τους. Αὐτὰ γίνονται τελώνια καὶ τ' ἀστροπελέκι τὰ κυνηγᾶει γιὰ νὰ τὰ κάψη· ἔτσι μπορεῖ νὰ κάψη καὶ τὸ καῖκι» (Μεθώνη).

β) **Τί κάμνουν οἱ ναυτικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν των;** (Θυμιάματα, ἔξορκισμοί, πυροβολισμοί, κρότοι διάφοροι, φωναὶ κτλ.).

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

α) **Ἀπὸ τὰς φωνὰς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ζώων.** (Γάτα, σκύλος, πετεινός· βόδια, ἄλογα, πρόβατα, σπουργίτια, κοράκια, κάργες, κοῦκκος, κουκουβάγια, γλάροι, πάπιες, γερανοί, τσακάλια, φίδια, σκουλήκια, βρουχαλήθρα). Π.χ. "Ὅταν ἡ γάτα λούζεται, ὅταν κάθεται μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὴ φωτιά, ὅταν κἀνὴ πῆδους, εἶναι σημάδια γιὰ τὸν καιρό." Ὅταν οἱ κοράκοι εἶναι ἕνας ἕνας καὶ φωνάζουνε, βάνει ἀέρα· ὅταν εἶναι πολλοὶ μαζὶ καὶ ταμπιούνται, τότε βρέχει (Κρήτη). "Ὅτινα βῆχουνε τὰ βούγια στὸ στάβλο, τοτεσὰ κάνει χιονιά· κι ἀκόμα, ὅτινα καμπανοπηδοῦνε (= κάνουν σάλτους) στὸ δρόμο ἀπούρχονται ἀπὸ τὸ χωράφι, κάνει χιονιά (Κρήτη). Καὶ οἱ καβοῦροι, ἅμα εἶναι νὰ χαλάσῃ ὁ καιρός, νὰ βρέξη, βγαίνουν ἀπ' τὸ ρυιᾶκ' καὶ πάν' ψηλά. Τὸ ἴδιον κ' οἱ βαθρακοὶ φέγγν' ἀπ' τὰ ρυιᾶκια καὶ πᾶν σ' ἀπάν' (Λῆμν.). Κόρακας στὸν οὐρανό; γιὰ ἀγέρας γιὰ νερό (Λέσβ.).

β) **Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σπλάγχχνων τοῦ χοίρου, τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνιοῦ, τοῦ καραβιοῦ τῆς δρενιδας κτλ.** Π.χ. ἡ σπλήνα τοῦ γουριζελιοῦ (χοίρου), ἅμα εἶναι στεγὴ, ἔν οὐ χ' μῶνας περασμένους· ἅμα εἶναι πλατειά, εἶναι ἀπεραστους οὐ χ' μῶνας (Λῆμν.).

γ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν.** "Ἄμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ ρέτσια (= λούλους), θὰ κάμη βαρὺ χειμῶνα (Αἰτωλ.). "Ἄν τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀρχίσουν νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω, θὰ γίνη βαρὺς χειμῶνας, ἂν ἀπὸ κάτω, μέτριος (Θράκη). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνθησιν ὠρισμένων φυτῶν συνάγονται προγνωστικά. «Τὸν ἀσπόρδολα νὰ παρατηρήσῃς εἶναι τὸ πρῶτο δεῖγμα στὸ ρετοπέτρ' ἅμα εἶναι δασόκομπος (δηλ. ἔχη καρπὸ πολὺ) εἶναι καλοχρονιά» (Λῆμνος). Ποῖαι αἱ παρατηρήσεις ἀλλοῦ;

δ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν οὐρανίων φαινομένων καὶ τοῦ δριζοντος.** (Σημάδια τ' οὐρανοῦ).

1. "Ἡλιος. Τὸ χειμῶνα, ὅταν, βασιλεύοντα ὁ ἥλιος, πάη μπροστὰ σύννεφο λέν: ὁ ἥλιος πάει κλαμένος καὶ θὰ χονμε βροχὴ (Ἀράχοβα), κατ' ἄλλους θὰ

βγάλη βοριά. Πρβλ. τὰ καθίσματα τοῦ ἡλιου (Μύκον.) = δμίχλη κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σχηματιζομένη, προμήνυμα ἀνέμου μετὰ βροχῆς. Κόκκινη δύση, νοτιὰ θὰ ἔχουμε αὔριο. Ὅταν ὁ ἥλιος καίη πολύ, ὅταν ὁ ἥλιος ἔχη ἄλωνι κτλ. Τοῦ ἡλιου κύκλος, ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ, χειμῶνας (Λέσβος).

2. Σελήνη. Ἄμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἄλωνι, ἢ θὰ βρέξῃ, ἢ πολὺς ἀέρας θὰ πάρῃ (Χίος). Τὸ νιὸ φεγγάρι ἄμα εἶναι δίπλα, εἶναι ἀνεμώδικο (= θὰ βγάλη ἀέρα, Σέριφος). Ἄμα εἶναι γυρισμένο σιὸ βοριά, θὰ ἔχουμε ξηρασία, ἄμα σιὸ νότο, καιρὸ βροχερό (Αἰτωλία). Σελήνη κάθετος προμηνύει γαλήνην, ὀριζοντία τρικυμίαν. Παροιμία: Ἄλόρτο φεγγάρι, δίπλα γεμιτζῆς, δίπλα φεγγάρι, ἀλόρτος γεμιτζῆς (Βιθυνία).

3. Ἀστέρες. Τάστρα ἄμα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχουμε ἄνεμο. Ὅταν εἶναι θολά, θὰ ἔχουμε βροχή.

4. Ἴρις. Ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐμφάνισεως καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερισχῶν χρώμα π.χ.

Δόξα εἶδες τὸ πρωῖ;

Στὸ λιμάνι τὸ βραδύ.

Δόξα εἶδες τὸ βραδύ;

Σταύρω τὰ νὰ περπατῆ.

«Τὸ κίτρινο ἂν εἶναι πολύ, θὰ εἶναι τὰ σπαρτὰ καλά, τὸ κόκκινο τὸ κρασί, τὸ πράσινο τὸ λάδι (Κρήτη).

5. Νέφωσις. Σύννεφο στὴν κορυφῆ ὠρισμένου βουνοῦ ἑνὸς τόπου, προμηνύει βροχὴν ἢ πάχνην. Π.χ. Σύννεφα στοῦ Λάλα, ἔρχετ' ἢ βροχὴ πιλάλα (Καλάμαι). Ἀσπρη συννεφιά (ἄσπρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ) ἀέρα καὶ κρύο. Γλέπ'ς ἀρνιά (κάτι μικρὰ συννεφάκια, πυκνὰ σὰν τ' ἀρνιά) στὸν οὐρανό; ἢ ἀέρας ἢ νερό (Λῆμνος).

6. Ἄλλα φαινόμενα. Π.χ. Ἐβρεξε καὶ δὲν ἐβρόντησε; | πάλε καινούργιος νότος (Καστελλόριζον). Ἄν βροντήσ' καὶ δὲ βορῖσ' | καλοκαῖρι θὰ μυρῖσ' (Κύζικος). Τὸ βοννὸ βοῖζ' καὶ σὲ λίγο θὰ χονμε ἀέρα πολὺν (Περίστασις). Ἄν στὴν ἀλλῆ τοῦ σπιτιοῦ βγῆ φίδι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἄλλη μέρα θὰ βρέξῃ (Θεσσ.).

ε) Ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους.

1. Τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Π.χ. Ἄμα εἶνι τ' Ἄη βασιλείου καλονκιριά, λιάζ' ἢ ἀροκούδα τὸν πιδί τς, λέμν γι' αὐτήνου θὰ νὰ χονμε σαράντα μέρις καλονκιριά» (Αἰτωλία).

2. Τῶν Φώτων. Πρβλ. Χαρά σιὰ Φῶτα τὰ στεγνά | καὶ τίς Λαμπρὲς βρεμένες, | θὰ φᾶν οἱ χῆρες κι ὀρφανὲς | κ' οἱ κακοπαντρεμένες (Λῆμνος).

3. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρ.). Ὁ καιρὸς τῆς Ὑπαπαντῆς βασιταί σαράντα μέρες.

4. Τῆς 24ης Φεβρουαρίου. Ἐν τὴν ἡμέραν αὐτὴν φυσάη νοτιά, θά' χη 40 μέρες καλωσύνη (Πόντ.).

5. Τῆς 3ης Μαρτίου. Ἐμα βρέξη τὴν ἡμέρα αὐτὴ, θὰ βρέχη ὅλον τὸν Μάρτη κι ὁ Αὐγουστος θὰ εἶναι βροχερός. Προβλ. ἀφοῦ βρέχει ὁ σανός, θὰ βραχῆ και ἡ σταφίδα (Ζάκυνθος).

6. Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων. Ἐν κἀνῃ ἤλιο και λιαστῆ ἢ ἀρκούδα, θὰ κἀνῃ ἤλιο ὅλο τὸ χρόνο (Ἀρκαδία).

7. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

8. Τῆς Ἀναλήψεως.

9. Τοῦ Προφήτου Ἡλίου.

10. Τῆς 1ης Αὐγούστου.

11. Τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

12. Τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

13. Νοεμβρίου 17 και 18. Τ' ἤη Πλάτανον (= ἀγ. Πλάτωνος) τότε ἡ Πούλια ἀντικρύζεται μὲ τὸν Ἡλιο κ' ὅπως κἀνει τ' Ἐη Πλάτανον θὰ κἀνῃ 40 μέρες ὕστερα (Αἰτωλ.). Ἐν ἡ Πούλια ἀνατείλη μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος).

ζ) Ἐπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς θαλάσσης. Ἐν ἡ θάλασσα βγάξη φύκια, φουρτούνα θὰ κἀν' (Λέσβ.). Ὅταν βορῆζ' ἡ θάλασσα, ἔχ' κακωσύν' (Λήμνος).

ζ) Ἐπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς φωτιᾶς και τοῦ καπνοῦ.

Ὅταν γυρίζη ὁ καπνὸς μέσα στοῦ οπίου, θ' ἀλλάξη ὁ καιρὸς (Λέσβ., Ἡπειρ.).

Ὅταν ἡ φωτιὰ κ' ἡ πυρροσιὰ βγάξη σπίθες, θὰ κἀνῃ βαρucheιμονιὰ (Λέσβος).

Ὅταν σβήνοννε τ' ἀναμμένα κάρβουνα χωρὶς αἰτία, θὰ χιονίση (Λασηθι).

η) Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν καιρό. Π.χ. Ἐσπρη ἀρχιμενιά, μαῦρος μήνας | μαῦρη ἀρχιμενιά, ἄσπρος μήνας (Κρήτη).

Τὴν Πέφρη πέφτει ὁ καιρὸς, Παρασκευὴ βιδιάζει
και τὸ Σαββατοκύριακο ἀρχίζει και ἀλλάζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ*

Α'. Γενικά.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἰατρικὴν τοῦ λαοῦ. Φράσεις δηλωτικαὶ παθήσεων ἢ νόσων. Π.χ. *ἔγκιασσέμ με ἡ θέρμη* (Κύπρος). *Ἡ κοιλιά κρατεῖ με* = πάσχω διάρροϊαν (Πόντ.). *Ἔσπασεν ἡ χολή του, ἔχυσε τὴ χροσὴ* κτλ. *Ἔπλεσε τ' ἀφφάλι του κ' εἶναι ἄρρωστος*, ὑπονοουμένων ἐμετοῦ καὶ διαρροΐας (Κύπρ.). *Ἐλαβεν ἡ ἔρριξε ψυχάδι, ἐδείχτην του ὁ ἄγιος*, ὅταν ἡ ἐπιληψία ἐκδηλωθῆ κατὰ τινὰ πανήγυριν ἁγίου, εἰς οὗ τὴν χάριν προστρέχουν οἱ ἐπιληπτικοί. *Φτεροπετῆ ἔναν πρᾶμα ἔσσω του*, ἐπὶ ταχυκαρδίας (Κύπρ.). *Ἔχει ἀμματοπόνησιν ἢ ἀμματόπονον*, ἐπὶ ὀφθαλμίας (Κύπρ.). *Ὁ ἄρρωστος «πᾶει στο κάλυτερον» ἢ «πᾶει χείρου χειρότερα»* (Κύπρ.). *Ἔχει πολλοὺς ποὶ γιατροπορεῖκονται μόνοι τους, κᾶνονν δικήν τους γιατρικὴν* (Κύπρος).

Β'. Ἀσθένειαί.

α) Ὀνομασίαι τῶν νόσων. *Συνώνυμα.*

Παράγοντες δίδοντες τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν νόσον:

1. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς νόσου. Π.χ. *πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας ὁ κοκκύτης, θέρμη, βράστη, πύρεξη, ριό, κομάρα* κτλ. ἢ ἐλονοσία (Κύπρ.), *ἀνέγκαση* τὸ βρογχικὸν ἄσθμα, *χιτικὸ ἢ φθίσις* κτλ.

2. Ἡ θέσις ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *μαουλᾶς* ἢ οἱ *μαγουλήθρες* (παρωτίτις), ὁ *πονόματος* (ὀφθαλμία), ὁ *πονόδοτος*, τὰ *λαιμά*, ὁ *πλευρίτης*, ἡ *στέρα* κτλ.

3. Ἡ αἰτία (πραγματικὴ ἢ ὑποθετικὴ καὶ δεισιδαίμων), εἰς τὴν ὁποίαν

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεΐαι:

1. *Κούζη Ἀρ.* Ἰατρικὴ Δημώδης, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 12, σελ. 820. Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα: Ἰατροσόφιον καὶ Κομπογιαννίτης αὐτ. σ. 828 καὶ τ. 14, σ. 729.
2. *Κυριαξῆ Ν.* Δημώδης Κυπριακὴ ἰατρικὴ (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Δ', 1926, σελ. 1-185, 244-7).
3. *Κυριακίδου Στ.* Αἱ ἀσθένειαί εἰς τὰς παραδόσεις, περιόδ. Κλινικὴ, ἔτ. Α', 1925-26, σελ. 35, 69, 110, 139, 164, 199, 273.
4. *Χρυσάνθη Κ.* Οἱ ὀνομασίαι τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπριακ. Σπουδαί, τ. Ζ', Λευκωσία 1945).
5. *Χρυσάνθη Κ.* Τὰ αἰτία τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Η'), Λευκωσία 1946.
6. *Χρυσάνθη Κ.* Θηριακὰ τῆς Κύπρου (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Δ'), Λευκωσία 1942.

ἀποδίδεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *σεληνιασμός* ἢ τὸ *ἀγέρι* (ἢ ἐπιληψία), ὁ *φόβος* (ὁ ἴκτερος), τὸ *ἀνασκέλισμα* (ἢ ἀτροφία καὶ καχεξία τῶν παιδιῶν, ἀποδιδόμενη εἰς διασκελισμὸν τοῦ παιδιοῦ ἢ τῶν ρούχων του ἀπὸ ἀνθρωπον), τὸ *ἀερόπιασμα* κτλ.

4. Ἡ τάσις εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ. Π.χ. τὸ *γλυκὸν* (ἢ ἐπιληψία), τὸ *καλὸν σπειρὶ* ἢ τὸ *καλαγκάθι* (ὁ ἀνθραξ), ἢ *γλυκισμένη* ἢ ἡ *ἀμολόγητη* (ἢ εὐλογία), ἢ *βασιλικὴ ἀρωσκεια* (ἢ φθίσις ἐν Κύπρῳ).

5. Ἡ ἀρχαία ἢ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ὀνοματολογία (ἑλληνικὴ ἢ ξένη, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἐκπεφρασμένη), ὡς *διφτερίτης*, *μελιγγίτης*, *κοκκύτης*, *τῦφος*, *λώβρα*, *λυσεντερία*, *χοίπη*, *σκαρολάτινα*, *ιμφλονέντζα*, *πούντια* κτλ.

β) *Φύσις τῶν νόσων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.* Ἐν παραδείγμα: «Τὸ *πυρὸν* (ἔρυσίπελας) εἶναι ζωντανὸν πρᾶγμα καὶ περνᾷ μόνον μὲ τὴν φωτιά. Ἄν τύχη νὰ ᾗ κανεὶς θηλυκὸν πυρὸν, τότε ξαναβγαίνει. Μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ, νὰ σου καὶ παρουσιάζεται. Τὸ σερικὸν πυρὸν, ἅμα τὸ σταυρώσης δυὸ-τρεῖς φορὲς, δὲν ξαναβγαίνει (Μεθώνη). Ποῖται ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν διὰ τὴν φύσιν ἄλλων τινῶν ἀσθενειῶν;

γ) *Αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια.*

1. Ὑπερφυσικὴ ἢ ἀστρική αἰτία: Θέλημα ἢ τιμωρία Θεοῦ ἢ δοκιμασία, τιμωρία ἀγίου, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξις (νεράιδες, ξωτικά κλπ.), κακὸς ἀέρας, μάγια, βασκανία, καιρικαὶ ἢ ἀστρικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία: π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουνκάτω ᾗ τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάψουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί*». Ποῖται αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλου; Προσωποποιία ἐπιδημικῶν νόσων: π.χ. Πανούκλα, Χολέρα κτλ. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

2. Φυσικὴ αἰτία: Κρυολόγημα, πολὺ ἢ χαλασμένο φαγητόν, κακὸς ἀερισμός καὶ γενικῶς ἀνθυγιεινὴ κατοικία κ.τ.τ. Βλάβη σωματικὴ (πραγματικὴ ἢ ἀνυπαρκτος), διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (π.χ. *χολόσκασμα*), εἴσοδος βλαβεραῶς οὐσίας ἢ βλαβεροῦ ζωοφίου εἰς τὸ σῶμα, σκουληκι κτλ. Π.χ. Ἡ ὀδονταλγία ἀποδίδεται εἰς σκουληκι. Ἡ φαγούρα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποδίδεται εἰς κονίδες, ἥτοι αὐτὰ ψείρας, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὅταν, ἀφοῦ νιφθοῦν, δὲν σκουπίζουν ἀμέσως τοὺς ὀφθαλμούς των (Κύπρ). Διὰ τὸν πόνον τῆς κοιλιᾶς (στρόφον, εἰ-

λεόν) λέγουν, πὼς ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα (Κάρπ.). "Ἐμετος μὲ πόνους ἢ διάρροϊαν ἀποδίδεται εἰς πῶσιν τοῦ ὀμφαλοῦ. Κακοχυμία τοῦ αἵματος. Π.χ. οἱ καλογέο' εἶναι τοῦ αἱμάτ' (Τῆνος). Πόνος τῆς κοιλίας ἢ καὶ πυρετὸς ἤμπορεῖ νὰ προέλθῃ, ἂν φάγῃ κανεῖς χρυσόμηλα (ἦτοι βερύκοκκα) εἶτε καὶ πετόνι καὶ πῆ ἀμέσως νερόν, διότι κατὰ τοὺς Κυπρίους «μέσα στὰ χρυσόμηλα κάθεται διπλόδοι ἢ θέρημη μὲ τὰ ροῦχα της». Τὸ ἴδιον ἂν φάγῃ κανεῖς κατὰ τύχην μυρμηκία. Κατὰ τοὺς Κυπρίους χωρικοὺς «μικρὸν ἔντομον, γνωστὸν ὡς σφαλάγγι, εἶναι φορεὺς τῶν μικροβίων τοῦ ἀνθρακος, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ πρόβατα, παθόντα ἐξ ἀνθρακος, καὶ ἐμβολιάζει τὸν ἀνθρώπον». Κατὰ τοὺς Καρπαθίους κάποιον ἔρπετον «ἀνετρέχει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὰ ροῦχα ποῦ φορεῖ καὶ βγάλλει τ' ἀνέδραμα (= εἶδος ἐκζέματος, ποῦ λέγεται καὶ ἀνεγλείμμα, διότι τὸ ἔρπετον σὲ ἀνεγλείφει (λείχει)).

Εἰς ποῖα αἴτια ἀποδίδεται ἡ λύσσα, ἢ εὐλογία καὶ ἄλλαι ἀσθενεῖαι;

Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὑγείαν καὶ τὰς ἀσθενεῖας. Π.χ. Τὸ πολὺ φαγὶ σπληνιάζει | καὶ τὸ λίγο στομαχιάζει. — Ἀρρωστος πόντες κλάν' | τῆ γιατροῦ ἢ τσέπη χάν' (Σαράντα Ἐκκλ.). Σπίτι ποῦ δὲ βλέπει ὁ ἥλιος τὸ βλέπει ὁ γιατρός (πολλ.). Γεὰ καὶ πάστρα | κι ἄσ' τα τ' ἄσπρα (Λακ). «Πολλοὶ πίνουν τὸ πρῶτ' τσίπουρο, γιὰ νὰ ψοφήσῃ τὸ σκουλήκι» κτλ.

Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἰατραιναι. Ἱατροσόφια.

α) *Κοινὰ ὀνόματα*: καλογιατροί, κομπογιαννῆτες ἢ γιατροὶ τοῦ Βήκου (βουνοῦ τοῦ Ζαγορίου), σακκουλιαραῖοι, οπλασογιατροὶ κτλ. Ἱατροὶ εἰδικοί εἶτε ἐνὸς κλάδου τῆς ἰατρικῆς εἶτε μιᾶς μόνον νόσου· π.χ. ἐν Κύπρῳ ἡ χολιάστρα διὰ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, ὁ τζερράχης διὰ τὰ κατὰγματα, τὰς ἐξαρθρώσεις, ὁ μά(γ)ος (μὲ τὴν Σολομωνικὴν) διὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα. Καὶ ἄλλαχοῦ: λυσσάρα ἢ λυσσαρίνα, γυναῖκα ποῦ κάμνει διάγνωσιν καὶ θεραπείαν τῆς λύσσης.

β) *Τρόποι ἐκμαθήσεως τῆς ἰατρικῆς. Γιατροσόφια*, ἦτοι δημώδη ἰατρικὰ βιβλία, περιέχοντα συνταγὰς καὶ ὀδηγίας πρακτικῶν ἰατρῶν.

γ) *Μέσα καὶ τρόποι διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας.*

δ) *Γινῶμαι καὶ παροιμίαι* περὶ ἰατρῶν: ὁ παθὸς ἐν' γιατρός (Κύμ.). Κάλιο τὸν παθὸ μπερὶ τὸ γιατρὸ (Αἶτ.).

Ὁ ἰατρός θεωρεῖται πολλαχοῦ ὡς «μισὸς θεός». Πρβλ. «Πρῶτα ὁ Θεὸς καὶ δεῦτερα οἱ ἄγιοι κι ὁ γιατρός». (Κύπρ.). Πόσα ἔντηρη 'πὸ νερὸ τσαι πόσ' ἀθρῶποι 'πὸ διατρός! (Κάρπ.). Τὸ πεπερασμένον τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ ἱατροῦ δηλοῖ ἡ φράσις: μόνον ψυχὴν νὰ βάλῃ ἐμ μπορεῖ ὁ γιατρός.

ε) *Ἄμοιβαι λαϊκῶν λατρῶν.*Δ'. *Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα.*

Ἵνόματα καὶ χρῆσις αὐτῶν: *νυστέρι*, *ψηφί*, *μῆλι* ἢ *νῆλι*, *παραγῶγι*, *ἀγκλυστήρι* (= κλυστήριον) ἢ *σερβιτσάλο* (Νάξ.), *σιβριτσάλλιν* (Λειβήσιον), *δοντάγρα*, *ριζολόγος* (ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐξάγουν τὰς ρίζας τῶν ὀδόντων). *Τσαγκμάκια* «*σιδερέλλια μὲ πέντε νυστέρια*» (δι' ἀφαιμάξεις). *Σωιθόκνερο*, τὸ (σωθικά-κουνενός) ἀγγεῖον πῆλινον χρησημεῦον ὡς βεντούζα. *Βεντούζες* καὶ ἀπὸ κέρατα βοδιοῦ κτλ. *τουμπανόφιτρο*, *ξανθὸ* κτλ. Περιγραφή ἢ φωτογραφία αὐτῶν.

Ἐκδόρια (*βυζικάντια*). Ἀπὸ ποίαν ὕλην γίνονται; Π.χ. «*παίρνουν βυζικαντόμυγα, τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κοριοποιοῦν τὴν σκόνη τὴν ρίχνουν ἐπάνω σὲ ζυμάρι καὶ ἔτσι γίνεται τὸ βυζικάντι, ποὺ εἶναι πολὺ ἐρεθιστικό*».

Ε'. *Φάρμακα* (*γιατρικά, λιάτσια*).α) *Ἱαματικαὶ βοτάναι* (*βότανα*).

1. Ὀνομασίαι αὐτῶν π.χ. *καλάθροπος* ἢ *καλανθροπάριν* ἢ *τάτουλας* (= ὁ μανδραγόρας), *γένεια* τοῦ γέρου (= ἀψίνθιον τὸ θαμνωδες) «*διὰ τὸ τεφρόχροον τῶν φύλλων*», *σαρκουφᾶς*, *χόρτον* τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἐπιτίθενται εἰς τὸ δέρμα καὶ σηκώνουν βυζικάντι (Σαμοθρ.), *οζάροφι* (ὁ ἑλλέβορος), *φοινᾶς* ἢ *φονικόχορτο* (ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα, ἐπὶ καθυστερήσεως ἐμμήνων), *ἀναποδογένι*, *σκορπιδόχορτο*, *Παραγιόχορτο*, *βάρβαρο*, *πεντάνευρο*, *γαλατίτσα*, *ἀψιθιά*, *γαλομάννα* κτλ. Πῶς ἐξηγεῖται κοινῶς τὸ ὄνομα ἐκάστου; Π.χ. *σκορπιδόχορτο* *γιατὶ σκορπιάει τὸ κακὸ, τὸν πόνον* (Μανιάκι).

2. Χρόνος καὶ τρόπος τῆς συλλογῆς τῶν (συνήθως συλλέγονται ἀξούσης ἢ φθινοῦσης τῆς σελήνης, ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ Μανιάκι «*τὰ βοτάνια τὰ μαζεύουν γυναικες σ' ὅλα τὰ βουνὰ ἀπ' τὴν Πρωτομαγιά καὶ κεῖθε, τ' ἉγιοΚωσταντίνου, τῆς Ἀνάληψης καὶ κάθε πίσημην ἡμέρα, νύχτα καὶ μὲ γύμνηση φεγγαριοῦ*». Πωληταὶ βοτανῶν, βοτανολόγοι (*βοτανάκηδες*). Πλανόδιος βοτανολόγος ἀπὸ τὰ Μαζεῖκα Καλαβρύτων διελάει ἐν μέσῃσι Ἀθήναισι τὸν Ἰούνιον 1947 τὰ βότανά του: *λαγοκοιμηθιά* γιὰ τὸ στομάχι καὶ γιὰ τὴν πίση, γιὰ τὶς πέτρες *πολύκομπο*, γιὰ τὰ ἐντερικὰ *φλοουσοῦντι*, γιὰ τὰ νεφρὰ *κοκοράκι*, *τριβόλι* γιὰ τοὺς χολολίθους, *καλονιά* γιὰ τὸ ἔκζεμα, γιὰ τὸ ζάχαρο *βατόριζα*, γιὰ τὸ σκῶπι *περδικάκι*, γιὰ τὶς καθυστερήσεις *ἀπήγανο*, *ἀγούδουρα* γιὰ τὴν αἱμορραγίαν, *ἀγριάδα* καὶ *τουρέτις* γιὰ τὰ νεφρὰ, γιὰ τὸ ἔλκος *ψίλιθρο*... Κάτοχοι εἰδικῶν ἢ μυστικῶν φαρμάκων.

3. Θεραπευτικά δυνάμεις τοῦ φυτοῦ: δεικνύονται ἐνίοτε ἀπὸ τὸ χρῶμα τῶν φύλλων ἢ τῶν ἀνθέων. Σχετικαὶ φράσεις: *ἡ ἀριφιά εἶναι φάρμακο, πικρὸ σὰ χεῖλη, γλυκὸ στὴν καρδιά.*

Παραδόσεις αἰτιολογικαὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ιδιότητος βοτανῶν· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην διηγοῦνται πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε, ὅτι τὰ φύλλα τοῦ τσόχου εἶναι ἀντιδραστήριον φάρμακον κατὰ τῆς δηλητηρίασεως ἀπὸ δῆγμα ἐρπετῶν, βλέπων μὲ ποῖον τρόπον ἕνας κάβουρας κατεβρόχιζε ἕνα λιακόνι (δηλ. φίδι δηλητηριῶδες).

4. Χρῆσις καὶ σκευασία (χορηγοῦνται ὡς κόνεις, ὀποί, πολτοί, ἄλευρα, πτισάναι, ἐγχύματα, ἀφεψήματα, σιρόπια, μαντζούνια, βῶλοι, κηρωταὶ ἀλοιφαί, γαργαρίσματα, ὑποκαπνισμοὶ κλπ. Πρὸβλ. τὴν φράσιν: *αὐτὸ (τὸ βότανο) δὲν εἶναι γιὰ πόσιμο, εἶναι γι' ἄχνισμα (Μανιάκι).*

5. Ἰδιότητες θεραπευτικαί:

(1) Γαλακταγωγά: τὸ ἄνισον, τὰ σπέρματα τοῦ μαράθου. «*Γιὰ τὰ κατεβάσουν γάλα οἱ γυναικες, βράζουν γαλομάννα, ἕνα κλαράκι ποὺ βγαίνει ἀνάμεσα στὶς πέτρες ψηλὰ καὶ τὸ πίνουνε. Καθὼς τὸ κόβουνε τὸ κλαράκι αὐτὸ, βγάνει γάλα*» (Μανιάκι).

(2) Ἀντιγαλακταγωγά: ἡ μίνθη, ὁ ἠδύσομος, ἡ καφουρά.

(3) Ἐμμηναγωγά: ὁ πήγανος, τὸ πολυτρίχι. «*Ἐνα χόρτο τὸ λένε φονιά ἢ φονικόχορτο, ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα. Τὸ βράζουν μὲ τρία ποτήρια κρασί καὶ τὸ πίνουνε νησικάτα πρωὶ καὶ βράδυ, δυνόμηση φεγγάρια*» (Μανιάκι). Εἰς τὴν Κρήτην «*δταν χάση ἢ γυναικα τὴν τάξη της, τὰ βρῆ τῆς κερασιᾶς τὴ ρίζα, τὰ τὴν κοπανίσση, τὰ βάλη δυὸ ὀκάδες κρασί, τὰ τὸ βράση ὥστε τὰ πομείνη ἢ μὰ καὶ μισή. Ἀπ' αὐτὸ τὰ παίρηγ πρωὶ, μεσημέρι καὶ βράδυ*» (ἀπὸ χειρόγρ. Κρητικόν).

(4) Διαφορητικά (ιδρωτικά): ἡ πόα ἐλελιφάσκου, τὰ ἄνθη τῆς φιλλύρας, ἀκταίας (ζουφοξυλιάς), τὰ σπέρματα τοῦ ἀνίσου, *τ' ἂν Γιωργιού τὰ λουλουγάτια* (χαμομήλι).

(5) Μαλακτικά: μολόχα.

(6) Διουρητικά: Ζουμί ἀπὸ βρασμένα φύλλα πρίνου (ἀρκουδονπούραρον Λιτ.) ἢ ἀγοριάδας ἢ ἀπὸ φοῦντες καλαμποκιᾶς (Κοτύωρα). Ὅμ. *πολυτρίχι ἢ γαλοπλίθη.*

(7) Καθαριστικά: τὸ ῥῆον (ῥεβέντι), ἡ ἀλόη, τὰ φύλλα τῆς σιναμικῆς.

(8) Ναρκωτικά ἢ ὑπνωτικά: αἱ κεφαλαὶ τῆς μήκωνος, ὁ ὑοσκύαμος.

(9) Ἀνθελμιντικά: τὸ *λεβιθόχορτο* (ἄβρότονον τὸ ἐπιθαλάσσιον), τὰ σπέρματα τῆς κολοκυνθίδος. Εἰς τὴν Κρήτην «*κοπανίζουν τὸν ἀπίγανο καὶ τὸν δέ-*

νον στο φάλι του παιδιοῦ. Ἐπίσης πίνουν τὸ ζουμί του βοοι μποροῦν, γιὰ τὰ ψοφήσουν οἱ λεβίθρες. Ὁ ἀπήγατος εἶναι φυτὸ μικρὸ, ἔχει φύλλα μικρά, ὅπως τὸ βασιλικὸ καὶ μυρωδιὰ πολὺ βαρεία».

(10) Τονωτικά: τὸ Ἰνδικὸν κάρουον, κίνα ἢ σιναμική, τὰ γένεια τοῦ γέρου (ἢ ἄψινθος) κτλ.

(11) Ἀντιπυρετικά, δροσιστικά: κριθανόνερο, ἢ πτισάνη τῶν ἀρχαίων. Ἀφέψημα ἀπὸ «γένεια τοῦ γέρου» (δηλ. ἄψινθιον τὸ θαμνωδες), τὰ ὅποια ὡς πικρά, λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Τσινταύρα (κενταύριον), βοτάνη πικρά, τῆς ὁποίας τὸ ἀφέψημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀντιπυρετικόν. Ὅμοιος ὁ ἀγριοβασιλικὸς ἢ βοσιλικὸς τῆς γῆς.

(12) Ἀντιφλογιστικά: ὁ φλοιὸς τοῦ λεμονιοῦ καὶ τῆς πατάτας ἐπὶ ἡμικρανίας· ἀγριοβληχοῦνι ὡς κατάπλασμα κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδιῶν.

(13) Πανσίπονα. «Ὅταν κανεῖς πονῆ εἰς μέρος τοῦ σώματός του, τρίβει φύλλα βασιλικοῦ ἢ κοπανίζει φύλλα ἡδυόσμου καὶ τὰ θέτει εἰς τὸ μέρος ποῦ πονεῖ (Γαλανάδες Νάξου). Ἐπίσης ρακοντιά.

(14) Δηλητήρια. Ἡ παλαβομανιτάρα, ὁ χαμαλιὸς κλπ.

β) Σίελος καὶ διάφορα ἄλλα ἐκκρίματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἢ φυτῶν, γάλα γυναικεῖον, δέρματα ζώων, τρίχες, ὄνυχες, χολή, κόπρανα ἀνθρώπου ἢ ζώων, οὔρα κτλ. ροῦχον ἀπὸ ἔμμηνα, λατόπισσα. Ἐνέργεια αὐτῶν καὶ χρῆσις.

Π.χ. Ὅταν μᾶς δαγκάσῃ ψύλλος, κορεός, κουνουπι, σιελώνομεν συνήθως τὸ μέρος, διὰ νὰ καταπαύσῃ ἡ φαγούρα. Πολὺ ἱαματικὸς θεωρεῖται ὁ σίελος, ὅταν ἰδίᾳ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρωπινὸν νηστικὸν ἦτοι τὸ πρωτὶ. Τρίχες ἄρκτου προφυλακτικὸν κατὰ τῆς ραχίτιδος. Κόπρανα κυνῶν κατὰ τῆς διφθερίτιδος (κονιοροτοποιοῦν τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμφυσοῦν διὰ καλάμου εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ πάσχοντος (Κύπρ.). Κόπρος αἰγὸς κατὰ τῶν ρευματισμῶν (θερμαίνουν τὴν κόπρον μὲ νερὸ καὶ μεταχειρίζονται πρῶτον εἰς ἀτμόλουτρον, ἔπειτα δὲ ζεστὴν τὴν κόπρον ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους). Κόπρος ὄρνιθος χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ καλαγκαθιοῦ. Τὸ γυναικεῖον γάλα ὠφελεῖ εἰς τὰς νόσους τῶν ὠτων, τοὺς δοθιῆνας καὶ ἀποστήματα, ἀλλὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προέρχεται ἀπὸ γυναῖκα, ποῦ δὲν εἶναι «ἄτσαλλη» (= δὲν ἔχει ἔμμηνα) καὶ θηλάζει θῆλυ βρέφος (Κύπρ.). Οὔρα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας, τοῦ ἰκτέρου κλπ. (ἰδίᾳ τὸ κατοῦρημα τῆς κορασίδος, ἢ ὁποία δὲν ἔσχεν ἀκόμη τὰ ἔμμηνα).

γ) **Μέταλλα καὶ λίθοι.**

Ἱαματικὴ δύναμις αὐτῶν. Π.χ. «παντζέχρι», πέτρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουν ὀλίγα θρύμματα καὶ θεραπεύονται οἱ δακνόμενοι ἀπὸ φίδια, «ἀνεμολίθαρ»,

λίθος μικρός, λευκός ὄλως καὶ λειός, τὸν ὁποῖον ἐπιθέτουν ἐπὶ ἀποστημάτων καὶ ὄγκων πρὸς θεραπείαν (Θεσπρ.), βουκινάκια, μικροὶ ἐπιμήκεις κοχλῖαι, χρησιμοποιούμενοι ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ λειχῆνος (Νάξ.) κλπ. Τί εἶναι ὁ αἵματοστάθης ἢ τὸ ματοστάσι, ἢ κρατητήρα καὶ εἰς τί χρησιμοποιεῖται;

δ) Διάφορα παρασκευάσματα.

Φάρμακα δι' ὀρισμένας νόσους: *μαντζούνι, μπάλσαμα κ.τ.τ.* Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Παράδειγμα παρασκευῆς *ποντικόλαδου*. «*Παίρνουν μερικὰ νεογέννητα ποντικάκια καὶ τὰ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα μπουκάκι μὲ λάδι τὰ κρεμοῦν στὸν ἥλιο 40 μέρες καὶ κατόπι σιτὸ τζάκι.*» *Ἄμα πλήγωνότανε κανεὶς τοῦ βάζανε ποντικόλαδο (μπάλσαμο) 2 ἢ πλῆγῃ δὲ θύμωνε* (Κυδων.). Ἄλλου «*ὄταν πονέσῃ τὸ αἰτί, χύνουν μέσα 3-4 στάλες ποντικόλαδο καὶ θεραπεύεται.*» Εἰς Μεραμβέλλου «*ὄταν πιάνῃ τῆ γυναῖκα μητροπόπος, βράζει ρακὶ μὲ τὸ μέλι καὶ τὸ πίνει πολὺν καιρὸ καὶ περνᾷ ὁ πόνος*» Εἰς τὴν Ἄμοργὸν «*πουλία (= ἄνθη) τοῦ ἀγούδουρα βάζουν στὸ λάδι καὶ τὰ δύνουν γιὰ γιατροκί, σὰν ποιοῦν τὰ πόδια.*» Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*βράζουν λεκόνσουρλο (βοτάνη) μὲ κρασί καὶ ξίδι, ἀφοῦ ρίχνουν μέσα σκόροδο καὶ ἄλατι καὶ τὸ βαστοῦν στὸ στόμα.*» *Ἐρχεται καὶ σουφρῶνει τὸ στόμα καὶ ψοφάει τὸ μικρόβιο.*

Ἄλλα μαντζούνια μὲ λίπος χοίρου ἢ ὄρνιθος, μὲ πρόπολι, θεριακὴ κτλ. Τί εἶναι ἡ θεριακὴ καὶ πῶς παρασκευάζεται;

ε) *Φάρμακα τῆς ἐπιστημονικῆς φαρμακευτικῆς* μὲ τὰ κοινὰ ὀνόματά των ἐν χρῆσει ὑπὸ τῆς δημώδους ἰατρικῆς:

Ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας (ἢ θεικὴ μαγνησία) ὡς καθαριστικόν, *θεριακὴ* (μεῖγμα διαφόρων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν, ἐν οἷς καὶ ὀπίου). *Καλομέλανο* (ὑποχλωριούχος ὑδράργυρος) *καταίφι τῆς θάλασσης* (lichen caragheeuris) *μολνβόνερο, μολνβόσκορη, πισαντήρη* (ἄμμωνιακὸν ἄλας), *πέτρα τῆς κολάσεως* (νιτρικὸς ἄργυρος), *πριτσιπιτό* (précipité rouge), *ὄξειδιον ὑδραργύρου, σκατὸ τοῦ διαβόλου* (assa faedita), ὁπὸς μηδικοῦ σιλφίου λαμβανόμενος ὡς φάρμακον ἀνθυστερικόν, ἀντινευρικόν, *σουλουμόπετρα* (τὸ σουμπλιμέ), ἐξ ἧς παρασκευάζεται ὑγρὸν γαλακτόχρουν, καλλυντικόν τοῦ προσώπου, ὁ *σουλουμῆς ταιγκάνερο*, ἑλαφρὸν διάλυμα θεικοῦ ψευδαργύρου, *πριζαλοφιῆ* (ἐξ ὑδραργύρου καὶ χοιρείου λίπους) κτλ.

ζ'. Θεραπευτικὴ.

α) *Δοξασίαι ἢ δόγματα θεραπευτικῆς καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰ φράσεις καὶ παροιμίαι.*

1. Θεραπεία κατά τὸ ὅμοιον ἢ ἀνάλογον (γλωσσικῶς ἢ πραγματικῶς). Π.χ. ἐπὶ μυρμηκιάσεως συνιστᾶται ὡς φάρμακον ἢ ἐπίθεσις μυρμηκῶν, τυλιγμένων εἰς παννίον· ἀφέψημα ἀπὸ πολυτρίχι, τοῦ ὁποῦ τοῦ φύλλα ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας, θεωρεῖται ἰατρικὸν κατὰ τῆς φαλάκρας· δῆγμα ὄφως θεραπεύεται μὲ φυτόν, τοῦ ὁποῦ τοῦ στέλεχος ὁμοιάζει μὲ σῶμα φιδίου (φιδόχορτο). Τὰ χελώνια (χοιράδες) γιαιτρεύονται, ἂν πάρης ἕνα χελωνόπουλο ζωντανὸ καὶ τὰ σταυρώσης· ἔπειτα τὸ χελωνόπουλο αὐτὸ νὰ τὸ κρεμάσης ἀπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά στὸ τζάκι ὡς πού νὰ ψοφήσῃ (Αἰτωλ.). Γιὰ μάτι, ἅμα πονῆ, βρέχουν ἕνα κομμάτι βαμπάκι μὲ δάκρυ ἀπὸ κλημα κομμένο καὶ τὸ βάνουν ἀπάνω στὸ πονεμένο μάτι· τὸ δένουν καὶ γερεύει (Αἰτωλ.). Τὸ μπόλι πιάνει καλὰ τὸ Φλεβάρη, ὅπως καὶ στὰ δέντρα (Πόντ.).

2. Θεραπεία κατὰ τὴν ἀρχὴν ὃ τρώσας καὶ ἰάσεται. Πρὸβλ. σκνλί σ' ἐδάγκασε; πᾶρε ἄπο τὸ μαλλί του.

«*Ἄμα πέση κάπου κανένας καὶ βαρέση, γερεύει, ἂν πᾶνε στὸ μέρος πού ἔπεσε καὶ πάρον χῶμα, δηλαδὴ μιὰ προζούλα ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ τὸ βάλουν μέσα σ' ἕνα ποιῆρι μὲ νερὸ καὶ τὸ δώσουν νὰ πιῇ ὃ βαρεμένος. Τότε γερεύει» (Ἄρτοτινα).*

β) Δημῶδεις θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις.

1. Τὸ πάτημα: ὃ ἀσθενὴς κατακλίνεται πρηνὴς, ὃ δὲ θεραπευτὴς πατεῖ γυμνόπους ἐπὶ τοῦ θώρακος, κυρίως ὁμῶς ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται τοῦτο;

2. Τὰ πάκια ἢ σήκωμα τῶν νεφρῶν ἐπὶ ὀσφυαλγίας. (Φράσις: ἔπεσαν τὰ πάκια του ἦτοι τὰ νεφρά). «*Νὰ σηκώνουν τὰ πάκια ἔξερουν λίγες γυναικες καὶ σπάνια. Πιάνουν τὸ πετσί, πού βρίσκονται τὰ πάκια, μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ τὸ τρανοῦν ἀπάνω, γιὰ νὰ σηκωθοῦν τὰ πάκια. Ἄφοῦ πολλὴ ὥρα τὰ τρανήξουν, φκιάνουν μιὰ κόλληση, πού τὴ λένε γιακὴ. Τὴ φκιάνουν μὲ τὸ ἀσπραδί ἀπὸ τὸ ἀγρὸ καὶ σαπουνάδα. Τὰ δυὸ αὐτά, ἅμα τὰ δείρουν μὲ τὰ δάχτυλα κάμποση ὥρα, γίνονται μιὰ κόλληση σπουδαία. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ γιακὴ ἀλείφουν τὴ μέση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν ἀφήνουν. Ἔτσι τὰ πάκια ἔρχονται σὴ θέση τους» (Αἰτωλ.).*

3. Τὸ ἀντιψύχι: ἐπὶ λιποθυμιῶν, ἀτονιῶν, νόσων στομάχου ἐπιτίθενται ἐμπλαστρα ἢ καταπλάσματα ἀναληπτικὰ ἐπὶ τῆς προκαρδίου χώρας.

4. Δέσιμο ἢ γύρισμα ἀφαλοῦ. Συνήθως ὃ εἰδικὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ «*δίδει τρεῖς γύρους, ὅτε καὶ μένει ἀκίνητος ἐπὶ τινὰ λεπτά, διὰ νὰ ξαπολύσῃ μόνον τοῦ τὸ ἀφφάλι, πού εἶναι ὃ στυλλὸς τῆς καρδιάς» (Κύπρ.). Εἰς τὴν Ὑδραν, ἅμα κανεῖς λυθῆ, «*τὸν ξαπλώνουν καταγῆς· μιὰ γυναῖκα τοῦ βάνει**

τὸ δάχτυλό της στὸν ἀφαλὸ του καὶ κάνει βόλτες γύρω του, γιὰ νὰ στρεῖψῃ πάλι ὁ λυμένος ἀφαλός». Ποῖται ἀντιλήψεις περὶ ὀμφαλοῦ καὶ ποῖται μέθοδοι θεραπευτικαὶ ἐπικρατοῦν ἄλλοι;

5. Τὸ τοῦβλο (κεραμίδι, βήσσαλο). Ἐπὶ νευραλγιῶν, κωλικῶν, δυσεντερίας κλπ. Τεμάχιον κεράμου θερμαινόμενον καὶ διαβρεχόμενον δι' ὄξους τοποθεῖται ἐπὶ τοῦ ἀλγοῦντος τόπου.

6. Τὸ ἰδρωτάρι: περιτύλιξις τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀσθενοῦς διὰ διαφόρων θερμῶν πυριαμάτων ἢ καταπλασμάτων. Ἀτμόλουτρο, λούτσιασμα (Κορινθία) κτλ. Διὰ νὰ θεραπεύσουν μέλος τοῦ σώματος ἀπὸ στραμπούλισμα, νευροκαβαλλίκευμα κτλ. τὸ ἐκθέτουν εἰς ἀτμοὺς ὕδατος.

7. Ἡ μάλαξις, αἱ ἐντριβαί.

8. Βεντοῦζες (κούφιες ἢ κοφτές). Εἰς ποίας περιπτώσεις ρίχνουν βεντοῦζες καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «κεφαλόπονο ἂν ἔχη κανένας πολλὰς μέρες, τοῦ βγάνουν βεντούζα στὸ κεφάλι μὲ βοϊδοκέρατο. Σουρρίζουν τὰ μαλλιά, χαράζουν μὲ ξουράφι λίγο μέρος ἴσκιαι νὰ βγάλῃ αἷμα καὶ κολλοῦν τὴ βεντούζα. Χύνεται κάμποσο αἷμα καὶ ὠφελεῖται ὁ ἄρρωστος. Ἡ βεντούζα αὐτὴ δὲν κολλάει, ὅπως αἱ ἄλλες βεντοῦζες μὲ τὸ ποτήρι. Ἐχει μιὰ τρυπίτσα στὴν κορυφὴ στὸ κέρατο. Τὴν ἀπιθώνουν ἄνω στὸ δέρμα, βυζαίνουν τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα καὶ ἔτσι σηκώνεται τὸ δέρμα». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἄμα ἦτον κανένας παλαβὸς ἢ κρωμένος, τοῦ παίρνανε αἷμα. Ἐῖχανε ἐπίτηδες κερατέλλια ἀπὸ δυὸ χρονῶν δαμαλέλλι, στὴ μύτη τους ἀπάνον ἄνοιγαν μιὰ τρυπίτσα μὲ τὴ βελόνα, τὸ βανε στὸ στόμα του ὁ μαστορῆς (ὁ κουρέας) καὶ ρούφαγε τὸν ἀέρα πού ἔτανε μέσα στὸ κερατέλλ'. Ἡ βεντούζα τρανοῦσε τὸ γαῖμα τὸ πικρό».

9. Βδέλλες. Περιπτώσεις ἀφαιμάξεως μὲ βδέλλες. Π.χ. εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἄμα προῆζαν τὰ πόδια, βάνανι ἀβδέλλες στὰ πόδια. Ψοφούσανι κεῖνες ἀπὸ τὸ φαρμάκι!»

10. Φλεβοτομία. Αὕτη ἐνεργεῖται ὡς προληπτικὸν ἤτοι πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ ὄχι ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Πίστις περὶ κακοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον πρέπει διὰ τῆς φλεβοτομίας νὰ ἐκρεύσῃ τὴν 1ην Μαρτίου ἢ 1ην Μαΐου. Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «εὐονηθούσανι τὸ Μάη νὰ παίρνουνι αἷμα γιὰ τὸ καλό. Δένανι τὸ ζερβὶ τὸ χέρι στὸ κόλλ' (τὸν μῦν τοῦ βραχίονος) μ' ἓνα σχοινέλλ' καὶ ὕστερα μὲ τὸ νυστέρι κόβανε κατὰ τὴ φλέβα καὶ τὴν ἀφήγανε νὰ τρέξῃ ὡς 25-30 δράμια αἷμα. Ὅσο ἔτρεχε μαῦρο αἷμα τ' ἀφήγανε. Ὅταν ἐρχότανε κόκκινον, μάννα, σταματοῦσανι. Βγάνανι τὸ σχοινέλλ', πλύνανι τὸ χέρι μὲ τὸ νερό, βάνανι τὸ μπαμπάκι μὲ τὸ λάδι καὶ τὸ δένανι κάμποσο μὲ τὸ τουλπάν'. Αὐτὸ ἦτανε. Νὲ σίριτ», νὲ γιῶδγιο».

11. Σιναπισμοί.

12. Ἐκδόρια (βυζικάντια). Τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν.

13. Ἐμπλαστρα Π.χ. καυτὴ ἐν Σίφνῳ λέγεται ἔμπλαστρον ἐκ τεμαχίου ἄρτου θερμαινομένου, ἐνῶ ἡ κρassoπαράρα, εἶναι ψυχρὸν κατάπλασμα ἀπὸ ψιχία ἄρτου, κεκραμένου μὲ οἶνον· ἐπιτίθενται εἰς κτυπήματα λεπτοφυῶν μερῶν τοῦ προσώπου, ὡς ὀφθαλμῶν, ρινὸς κ.ά. πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πόνου (Ἄδρ/πολις). Εἰς τὴν Σπάρτην κάνουν *μπλάστρι ἀπ' αὐγὸ*: «*Παίρουν τὸ μαλλάκι τοῦ προβάτου ἄπλυτο καὶ τὸ ξαίνουν καὶ τὸ κάνουν ἀφροῖτο. Τὸ ἀλείφουν μὲ τὸ ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ μπουχάουν (τοῦ πετάουν μὲ τὸ στόμα κάποιου ὑγρὸ) μὲ τοιπούρα ρακὴ. Αὐτὸ εἶναι τὸ μπλάστρι*». «*Ὅταν σοῦ πονῆ σὲ μιὰ μεριά τὸ κορμί σου, κόψε πρoσόφυλλα μικρὰ κομματάκια καὶ πᾶρε ἓνα κομμάτι λαρδί σερρικοῦ γουρουνιοῦ. Βάλε το ἔς τὸ τηγάνι νὰ λειώσῃ, ὕστερις ρίξε τὰ πράσα μέσα νὰ βράσουν καὶ κάμε το σὰν πλαστρὶ καὶ βάλε τα ἐπάνου ἔς τὸ πονεμένο μέρος*» (Γορτυνία).

14. Μόξαι.

15. Διάσφυρον (φιτίλι).

16. Λημνίσκος (χειρουργικὸς ἐπίδεσμος).

17. Ὑπόθετα, ὡς καθαρτικά, μὲ τὸ σαπουνάκι κλπ.

18. Πυριάματα, ἤτοι λουτρὰ δι' αἵμοῦ. Πῶς παρασκευάζονται ταῦτα;

19. Καταπλάσματα: διὰ σπερμάτων λίνου, δρυΐνης, σύκων, ἀλλὰ καὶ διὰ βατραχῶν, κοχλιῶν καὶ σκολήκων κτλ. Καταπλάσματα ἀπὸ ἀγριοβληχοῦνι κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδῶν κτλ.

20. Βοθρίον (φουντανέλλα). Πῶς γίνεται ἡ φουντανέλλα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ νὰ καθαρίσῃ τὸ αἷμα· εἰς τὴν Νάξον πρὸς θεραπείαν «ρευματικοῦ πόνου» «*παίρουν ἓνα ρεβίθι καὶ τὸ δένουνε πιὸ κάτω ἀπὸ κεῖ πὸν νοιώθοντε τὸν πόνο. Τὸ ρεβίθι εἶναι ἀρμυρὸ καὶ μυτερὸ καὶ τρώει τὸ κρέας καὶ κάνει μιὰ τρυπίτσα. Πάνω στὴν τρυπὰ δένουνε κισσόφυλλα καὶ τρανοῦνε ὕλες ἀκάθαρτες. Τὰ κισσόφυλλα τὰ ἔχουνε στὸ νερὸ καὶ τ' ἀλλάζουνε κάθε μέρα στὴν πληγὴ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἔχουνε ἀνοιχτὴ ἓνα δλόκληρο χρόνο. Σὰν πάφουνε νὰ βάζουνε κισσόφυλλα στὴν πληγὴ, κλείνει*».

Ζ'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ.

Φάρμακα καὶ τρόποι θεραπείας δι' ὠρισμένας ἀσθενείας ἢ παθήσεις (πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς).

1. Ἄδεντις (πρηξίμο ἢ βγαλιὰ ἢ ἀποστήματα ὀπισθεν τοῦ αὐτιοῦ, εἰς τὴν μασχάλην καὶ εἰς τοὺς βουβῶνας, κοινῶς ἀπορροφηγὴ (Κάρπ. Κρήτη).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ τὰ στρέψη, κοπανίζουσι τὰ πρικάγγουρα καὶ κάνουν ἐπιθέματα. Ὡς καταπλάσματα δέ, διὰ τὴν ἀνοίξιν, θέτουσι τραχανᾶν, λιναρόσπορον ἢ ἀμολόχους, μανροκουκκίαις (κοιν. στύφνος) καὶ βλέττα (βλίττα), ἀφουὶ τὰ βράσουν». Ἄλλου τὰ ἐπιτρίβουσι «διὰ χολῆς ταυρείας» ἢ μὲ θηριακὴν.

2. **Αἰμόπτυσις.** Χρησις σποδοῦ μετὰ ὄξους ἢ διαλύσεως μαγειρικοῦ ἁλατος.

3. **Αἱμορραγία.** Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ τὴν σταματήσιν τοῦ αἵματος, αἷμα κοπῆ κανεῖς; Π.χ. βάζουσι ἐπάνω καπνὸν ἢ τσίπα τῆς ἀράχνης ἢ σκροῦμπο (τεμάχιον μαλλίνου ὑφάσματος ἀπηνθρακωμένον). Μερικοὶ βάζουσι τὸ λεγόμενον «σταθόχορτον» μὲ λάδι (σταθόλαδδ) (Δαρδανέλλια). Τί συνηθίζεται ἐπὶ αἱμορραγίας γυναικός; (Μορραγιόχορτο εἰς τὸ Μανιάκι).

4. **Αἱμορροῖδες** (ζωχάδες). Ἐπάλειψις μὲ ἔλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναμειγνύεται κόνις ἀπὸ διαφόρους οὐσίας· π.χ. εἰς τὴν Κορώνην συνιστοῦν «ὅταν ποροῦν οἱ τζωχάδες καὶς ἕνα ξύλο ἀπὸ λιοφότο ποὺ νὰ γίνῃ κάρβονο καὶ τὸ σβήνεις μέσα σ' ἕνα πιατελλάκι μὲ λάδι. Μ' ἐντοῦνο τὸ λαδάκι ἀλείφεις μ' ἕνα βαμπάκι τὶς τζωχάδες καὶ ἔρχεται καὶ μαλακώνει ὁ πόνος. Ἄλλοι παίρουν ἕνα χόρτο ποὺ τὸ λέν λύκο (μοιάζει σὰν κόκκλα (ἀραβοσίτου) μόνο ποὺ τὰ σπειριά του εἶναι κόκκινα), τὰ ψήνουν στὸ φούρο, τὰ τρίβουν καὶ τὰ κάνουν σκόνη καὶ πασπαλοῦν μὲ τὴν σκόνη τοῦτη τὶς τζωχάδες». Τί συνηθίζουν ἄλλου;

5. **Ἀκράτεια τῶν οὔρων.**

Κατὰ τινὰς ὁ πάσχων πρέπει νὰ πατήσῃ τρεῖς φορὰς μίαν χελώνην καὶ ἔπειτα νὰ τὴν ψήσῃ καὶ νὰ τὴν φάγῃ. Ἄλλοι ὅμως προτιμοῦν ποντικὸν ψημένον ὡς ἀσφαλεστέραν θεραπείαν (Κύπρ.). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πουκάμισα τῶν τζιτζιζίων τὰ μαζεύουσι καὶ τὰ φυλᾶνε καὶ τὰ τρίβουσι σκόνη. Ἄμα κανενὸς κρατηθῆ τὸ οὔρον του, τρίβουσι λιγούλακι ἀπ' αὐτὴ τὴν σκόνη μέσα σὲ μιὰ κούπα μσόγεμη καὶ τοῦ τὸ δίνουσι καὶ τὸ πίνει, καὶ ἐντὺς τοῦ ἔρχεται πίσω τὸ οὔρον του». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλου πρὸς θεραπείαν; Τί κάμνουσι διὰ τὰ παιδιὰ «ποὺ κατουριοῦνται»; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἐσύρναν τὰ μέσα του» (βλ. ἄνωτ. σ. 170, β, 2) καὶ τοποθετοῦσαν εἰς τὴν μέσην των ἔμπλαστρον ἀπὸ σαποῦνι καὶ ἀσπράδι αὔγου· «τὸ φάσκωναν καὶ ἔμενε ἔτσι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσῃ μόνο του».

6. **Ἀκροχορδόνες** (βαρβερίτσες) (Ἄγρινιον), καρναβίτσες (Μεσσην.), γαρδαβίτσες (Αἰτωλ.), κουρτοῖκοι (Κρήτ.), μπαστραβίτσες (Ἡπ. Μακ.).

Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐν Αἰτωλίᾳ «ἐξαλείφονται, ἂν πάρῃς κρόκο ἀπὸ χελιδονάβγο καὶ τὶς ἀλείψῃς». Κατὰ τοὺς Λεσβίους «ἔχ' ἕνα χορτάρι ποὺ τὸ λέν μερμηγκοχόρταρο. Τὸ τρίβουσι καὶ τὸ ρίχν'νε μέσα στὸν καφέ, στὸ γλύκισμα

πὸν θὰ φάη κείνος μὲ τις μηρομυγχιές, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ. Πρέπει νὰ ἴναι καὶ χασοφεγγαριά. "Ὅτι καὶ νὰ ᾗ στὰ χέρια του χάνεται». Ἡ εἶδησις ὅμως εἶναι ἔλλιπής, ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει ποῖον εἶναι τὸ χόρτον αὐτό.

7. **Ἄμυγδαλίτις καὶ ἄλλαι νόσοι τοῦ λαιμοῦ** (τὰ λαιμά, ὁ πονόλαιμος, ὁ σταφυλίτης κτλ.).

Ἐπὶ ἀποστήματος ἀμυγδαλῆς εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται κατάπλυσμα ἀπὸ στάκτην, τὴν ὁποίαν ζυμώνουν μὲ κάτουρον παιδιοῦ. Κατὰ τινὰ συνταγὴν «πᾶρε σκιάμινα, βγάλε τὸ ζουμί, χαρχάρισέ το καὶ πᾶρε κι ἀπὸ τὰ σκέλια προβάτου μαλλί. Βρέξ' το μὲ κάτουρο καὶ δέσ' το ἐπάνω» (Γορτυνία). Ἐπὶ κυνάγχης (πρήξιμο καὶ φλεγμονὴ τοῦ φάρυγγος) δέρουν καλῶς δύο κρόκους αὐγοῦ καὶ ἀπλώνουν εἰς ὕφασμα· ραντίζουν κατόπιν μὲ πιπέρι καὶ θέτουν περὶ τὸν λαιμὸν (Κύπρ.). Ἄλλοι ἐμφυσῶν διὰ καλαμίον κόνιν τῆς κανέλλας εἴτε καὶ κονιοποιηθέντα περιττώματα κυνὸς (Κύπρ.). Πρὸς θεραπείαν τοῦ λαιμοῦ μεταχειρίζονται καὶ διαφόρους γαργάρας (ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ νερὸν μὲ κονιάκ, οὔζο, μαστίχα, καὶ ὀπὸν λεμονίου κ.τ.τ.). Ὡς μαλακτικὸν εἰς λαιμόπονον, ὡς καὶ εἰς βῆχα, βράζουν ἄνθη μολόχας, σῦκα παστὰ καὶ τεράτσια. Ἄλλαι μέθοδοι: πάτημα διὰ τοῦ δακτύλου, ἀφοῦ ἐπιχρισθῆ πρότερον διὰ καφέ ἢ ἐπιγλωττίς καὶ ἢ ἀμυγδαλῆ κτλ.

8. Ἄναιμία.

Μέσα θεραπείας· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην παίρνουν ρινίσματα σιδήρου (σκουρά), τὰ βράζουν καλά, διὰ νὰ γίνουιν ἀσηπτικά καὶ κατόπιν τρώγονται μὲ μέλι ἀπὸ τοὺς ἀναιμικοὺς «καὶ ὠφελοῦν πολὺ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν γυναῖκα πού ἔχει ἀδυναμία πολλή καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπό της, λένε ὅτι ἔχει ἀνεμικὸ καὶ γιατρεύεται μὲ βοτάνια, τὰ ἀνεμόχορτα· τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί τους.

9. Ἄνεμοβλογιά.

Εἰς τὴν Κάρπ. τὴν ἱατροῦν μὲ γλυκὰ ποτά. Ποία ἢ συνήθεια ἀλλοῦ;

Ἄνεμοπόρωμα βλ. ἐρυσίπελας.

10. Ἄνθραξ (κακὸ πόνεμα ἢ καρβοῦνι (Κρήτ.), κακὸ ἢ γλυκὸ σπειρὶ (πολλ.)).

Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται διάφορα ἀντιφλογιστικά, κυρίως ἐπιθέματα φλοιοῦ καρπουζιοῦ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀπὸ τὴν ψύχαν, ἀφοῦ φοβησιάζουσιν τὸ σφαλάγγι, δηλαδὴ ἀφοῦ καυτηριάσουν τὸν ἄνθρακα μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουν ἀλοιφή μὲ τρεμεντίνα, ἴσαμε δυὸ δαχτυλήθρες, καθαρὸ κερί, ἀσπράδι αὐγοῦ, καθαρὸ λάδι, τὰ δέροννε καλά σὲ μιὰ κούπα, κ' ἔχουν ἕνα φύλλο ἀπὸ σέσκουλο καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω κ' ἔρχεται ἀμέσως καὶ

τρανάει ἢ τρεμεντίνα τὸ κακὸ καὶ ξεγερεύγει». Εἰς τὴν Θράκην τὸ καίουν μὲ πυρακτωμένο καρφὶ (βλ. Ἐργ. Θρακ. Θησ. Δ' 53 - 55). Τί συνηθίζεται ἄλλου;

11. Ἐποπληξία (κόλλος).

Συνήθως συνιστοῦν ἀπόλυτον ἀκινήσιαν, ψυχρὰ ἐπιθέματα εἰς τὴν κεφαλὴν, κλύσμα μετ' ὄξους, ἀβδέλλες εἰς τοὺς κροτάφους, ἐντριβάς διὰ ξηρᾶς φανέλλας καμφορᾶς ἢ οἴνοπνεύματος. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν;

12. Ἐπόστημα (ταπινάρες (Κρήτ.), μῶρος ἢ τὸ μῶρο).

13. Ἐτροφία ἰδία παιδῶν (σοῦφρα, ἐπεὶ δὴ σουφρώνει τὸ πρόσωπόν των). Πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ Μαζαίικα χαράσσουν τὰ ὄτα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἄκρον τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὰ καίουν ὀλίγον. Τί εἶναι τὸ σουφροχόρτι, ποῦ μεταχειρίζονται μὲ διαφόρους προσμεμίξεις πολλαχοῦ ὡς γιαιτρικὸ; Κατ' ἄλλους ἢ σοῦφρα φαίνεται στὸν οὐρανίσκο τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ πρέπει νὰ κόβεται μ' ἓνα κοφτερὸ μαχαιράκι· δηλ. χαραῖζον τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὸ μαχαιράκι ὡς που νὰ βγάλῃ αἷμα (Εὔρου.).

Ἀυτόπονος βλ. Ἐταλγία.

14. Ἐφροδία. (γαλλικὰ πάθη, σκουλαμέντο κλπ.).

Κατὰ τινὰ εἶδησιν ἀπὸ τὰ Βούρβουρα Κυνοουρίας «ἢ βαργελάνα (ἓνα χορταράκι μονόστυλο μ' ἓνα κεφαλάκι λαλοῦδι στήν ἀπάνου μεριά) εἶναι κάτι καλό. Τὸ πίνουσι περὶ γυναικεία πράματα». Εἰς τὰ Κοτύωρα διὰ τὸ σκουλαμέντον «δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά: μαϊδανό, ζουμι ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μείγμα (ματζόν) ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἀλεῦρι καὶ δίνανε στὸν ἄρρωστο πρωῖ καὶ βράδυ». Ἄλλα μέσα καὶ τρόποι θεραπευτικοί;

15. Ἐχώρ (κασσίδα).

Θεραπεία μὲ ἔμπλαστρα ἀπὸ πίσσαν. Κατὰ τινὰ πρόληψιν τὰ ἔμπλαστρα πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὅση καὶ ἡ ἡλικία τοῦ πάσχοντος (Πόντ.). Οἱ Βαλτινοὶ τὴν θεραπεύουν μὲ τὸ κασσιδόχορτο, ἄγνωστον ποῖον χόρτον.

16. Βήχας. Εἰς τὴν Κρήτην «βράζουσι σὲ νερὸ κυδωνόσπορο πολλὴ ὄρα ὡς που τὸ ὑγρὸ ν' ἀπομείνῃ 2-3 κουταλιᾶς τῆς σούπας καὶ τὸ δύνουσι στὸν ἄρρωστο». Ἄλλα θερμαντικὰ καὶ μαλακτικὰ βλ. καὶ κρυολόγημα.

17. Βρογχίτις.

18. Γρίπη.

19. Δήγματα ἐρπετῶν καὶ ἐντόμων.

Ποια ἐξ αὐτῶν θεωροῦνται δηλητηριώδη; (π.χ. ὀχιά ἢ ὄχεντρα, ἀστράιτης, ἀκονάκι, σκορπιός, ρόγα ἢ ἐφταλοτρῶυ, σφήκα, μέλισσα κλπ.). Μέσα θεραπευτικά καὶ φάρμακα· π.χ. ἀπομύξεις διὰ τῶν χειλέων, ἐπίθεσις λάσπης καὶ ἐντριβὴ διὰ μολόχας, χρῆσις ὠρισμένων βοτανῶν (φιδόχορτο, σκορπιόχορταρο, δρακοντιά, λαγοκοιμητιά ἢ τῆς Παναγίας τὸ μωσκολίβανο, ζόχος κλπ.). Περιγραφή τῶν φυτῶν καὶ χρῆσις. Ἐνα παράδειγμα: «Τὸ φιδοβότανο εἶναι ἀπὸ χορτάρι, ἴδιο φίδι στὸ ἴδιον του, ἴσαμε τὸ μπόϊ παιδιοῦ, σημεῖο προῶμα καὶ ὅσο τὸ χορτάρι εἶναι γλωρό, τὸ φυλάει τὸ φίδι χάμου στὴ ρίζα του καὶ ἄμα αὐτὸ ἀρχινάει καὶ ξεραίνεται, μυρίζει ὅπως τὸ φίδι, φιδίλα· αὐτὸ τὸ βράζει καὶ τὸ βάζει ἀπάνου ποῦ θὰ σὲ κεντήση φίδι, σκορπιός κ.ἄ.» (Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι). Συνήθως τὸ φιδοβότανο τρίβεται, ἢ δὲ κόνις πίνεται ἀναμεμειγμένη μὲ κρασί ἢ νερό, ἡμέραν Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν κτλ. Σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. "Ἄν σὲ δαγκώσω ἐγὼ ἢ ὀχιά | ἔχεις καὶ παρηγοριά· | ἂ σὲ δαγκώσῃ ὁ θεὸς μ' ὁ ἀστράιτης, | πᾶρτε φκυόρια καὶ ξινάρια. Κατ' ἄλλας μεθόδους ὁ σκορπιός πολτοποιεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ δῆγματος, ὡς παρὰ Διοσκουρίδην. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπαλείφουν τὸ δῆγμα μὲ ποντικόλαδον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως, πλὴν μικροῦ ποντικοῦ, ἔχει προστεθῆ καὶ σκορπιός καὶ οὕτω παρήχθη ὑγρὸν παχύρρευστον, δυνατῆς ὁσμῆς, ἐλαφρῶς πορτοκαλόχρουν.

20. Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά.

Ἐν χρήσει εἶναι τὸ ἀσπράδι αὐγοῦ πρὸς πρόκλησιν ἐμετοῦ. Λιὰ δηλητηριάσιν μανιτῶν, γιαιτροσόφι κρητικὸν συνιστᾷ: «βράσον σιναπόσπορον νὰ πῆ πρὸς ἐμετόν, νὰ περιτυλιχθῶσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες δι' ἐριούχου παννίου ἢ διὰ τούβλων ἢ διὰ φιαλῶν καὶ ἄφθονα καταπλάσματα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ θεραπεύεται τελείως». Ἄλλα ἀντίδοτα κατὰ τῆς δηλητηριάσεως. Καθάρισον, κλύσματα.

21. Διφθερῆτις (λαμπάκῃς ἐν Κύπρῳ).

Ἐμφύσησις κόνεως ἀπὸ κόπρον κυνὸς εἰς τὸν λάρυγγα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα;

22. Δοθιῆνες (καλόγερος, ἀγιάθονας ἢ τζίμπουνας, βοῦζνο, χολικὸ κλπ.).

Ἐπιτριβὴ διὰ τῆς κυψέλης τοῦ ὠτός, πεπαντικαὶ ἀλοιφαί, καταπλάσματα διάφορα. Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «βάζουν ἐπάνω προζύμι μὲ ζάχαρι ἢ ἕναν ἀσπροσάλιακα (κοχλίαν) κοπανισμένον γιὰ ν' ἀνοίξῃ». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν κρομμύδι ψημένον νὰ μαλακώσῃ, ὕστερα πίσσα καὶ ζυμαρί ἢ μαύρη σταφίδα καὶ ἀνοίγει. Ὅταν ἀνοίξῃ, διὰ νὰ τρανᾷ, βάζουν σαποῦνι καὶ ζάχαρι». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «γιὰ νὰ σπάσ' τὸ χολ' κό, ψῆσε μιὰ πατάτα, καθάρσε την καλά, πασπάλ'σε την

μέ ζάχαρ' καλοστουμπισμέν' και πλάκωσέ το». Ποια άλλα μέσα μεταχειρίζονται άλλου;

Δυσεντερία βλ. έντερικά.

23. Δυσουρία ή επίσχεσις ούρων.

Πολλαχού μεταχειρίζονται κατ' αυτής την άγριάδα: εις 100 δράμια ύδατος βάλε 20 δράμια άγριάδας ξηράς, βράσε την επί 20 λεπτά και τον ζωμόν πίνει ό πάσχων «συνεχώς και όσον βούλεται» (Βιθυν.). Εις τὰ Κλουτσιοχώρια Καλαβρ. μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο τὸ λεγόμενον κατουρλόχορτο. Ὁφέλιμον εἶναι κατὰ τὴν δημ. κυπριακὴν ἰατρικὴν κυτάπλασμα ἀπὸ σκορπίδια ἤτοι ἀπὸ σκορπόχορτο, τιθέμενον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καθὼς και ὁ φλοιὸς τοῦ ραπανιοῦ.

24. Είλλεδς (στρόφος, σφαή (Νάξ.), δῆμιαν τ' άντιέρου (Κύπρ.). Σφαύχορτο, καρδομαντζουράνα (εἶδη χόρτων) τὰ βράζουν και πίνουν τὸ ζουμί «ἅμα τοὺς σφάζει». Ἄλλοι εἰσάγουν εἰς τὸ έντερον ἀέρα με πίσειν διὰ πυραύνου, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πὼς «ἐπῆρε τ' άντερο βόρτα» τὸ τελευταῖο γιαιτρικὸ «τῆς ἀπελπισίας» ἤτο νὰ δώσουν τοῦ ἀρρώστου νὰ καταπιῆ μιὰ μπάλα ἀπὸ μολύβι, διὰ νὰ ξεστρίψῃ τ' άντερό του. Τί συνηθίζεται ἄλλου; ὕδραργυρος;

25. Ἐκζεμα (ἔγκισμα, μαγισίλι, μονασίλης κτλ.).

Ἄλοιφαί ἀπὸ ἀσφὸδελον, θείον κλπ. Π.χ. εἰς Ἱεράπετραν «κοπανίζουν τὴ ρίζα τῆς ἀσφεντηλιῶς, βγάνουν τὸ ζουμί, ξοῦνε μέσα μιὰν ἀμάλαγη πλάκα σαποῦνι και τὸ ταράσσουνε, τὸ ταράσσουνε ἴσαμε νὰ πῆξῃ. Τὴν ἀλοιφή αὐτὴ τὴ βάνουνε σ' ὅλα τὰ βγατιά». Εἰς Μεραμβέλλου Κρήτης καινε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου και χύνεται μαῦρος χυμὸς· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο· μ' αὐτὸ ἀλείφουν τὰ ἐγκίσματα. Εἰς τὴν Κορώνην «βράζουν μελισσόχορτο με χαμομήλια ἢ γλυκορίζι και πλένουν τὸ μέρος ποὺ τοὺς τρώει, πίνουνε και καμιὰ κούπα και τοὺς περνάει τὸ μαγισίλι». Ἄλλοι καινε τσῶφλι ἀγροῦ, τὸ στουμιρίζουν και με τὴ σκόνη πασπαλίζουν τὸ μέρος. Εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ ἐκζεμα (μονασίλης) θεωρεῖται καλὸν τὸ γιοῦρτι ἢ κόνις τῆς χεννᾶς (λαουσονίας λευκῆς), μυρσίνης, βολικιοῦ σάπιου, θειικοῦ χαλκοῦ, ψευδαργύρου, πυρίτιδος κλπ. Ἐνεργοῦν και πλύσεις με μολοχούδια, κριθαρόνερον, νερὸν πιτύρων, καρυδιᾶς, εὐκαλύπτου κλπ.

26. Ἐλμινθες (λεβιθρες).

Κλύσματα, ἐσωτερικῶς σκόρδον κοπανισμένον με ξίδι και ἄλας, λεβιδόχορτο.

27. Ἐλονοσία (θέρμες, πύρεξη, παροξυσμός, πιασμός, τιναχτός (Σίφνος), ρῆγος ξεφανερωτός (Κρήτ.), πειράγματα τοῦ θεριστιῆ κλπ.).

Εἰδικὰ βότανα και παρασκευασαίαι διὰ τῆς θέρμες· π.χ. ἀγριόκινα (Καλάβρ.), πελῆνος (ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, Θράκη), σκιαθάκια (Ἄλμυρ.), σιδερόβότανο (Βέροια), πιασμοχόρταρο (ἢ ἀγριόκινα ἐν Μυτιλήνῃ), ἀφαλαρίδα, εἶδος

ἀκάνθης με πικρότατον ζωμόν (Κάρπαθος), χόρτον ἁγίου Ἰωάννου (πόα κενταυρίου) ἢ γένεια τοῦ γέρον (ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) ἐν Κύπρῳ κτλ. Χρησις αὐτῶν. Χορήγησις καφὲ με λεμόνιον καὶ ἴστούς ἀράχνης εἰς καταπότια. Κατάπλασμα ἀπὸ πίτυρα πού ἐξυμώθησαν με ὄξος, εἴτε λαπᾶς με γιοῦρτι ἢ γιοῦρτι με γλυστηρίδα ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ἄλλοι κόπτουν κατὰ μῆκος εἰς δύο περιστερί (ἢ βάτραχον) καὶ ἐπιθέτουν ἀμέσως ὀλόθερμον ἐπὶ τῆς κοιλίας ὡς ἀντιφλογιστικόν (κατὰ τὸ πάσσαλος πασσάλω ἐκκρούεται). Ἐσωτερικῶς δίδουν ἀφέψημα ἀπὸ γένεια τοῦ γέρον, τὰ ὁποῖα ὡς πικρὰ λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θοράκης μετεχειρίζοντο τὸν πελῖνο, ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, τὸ ὁποῖον βράζουν καὶ δίδουν στὸν ἄρρωστο νὰ πίνη κάθε πρωτὶ.

Με ποίους τρόπους ἐπιδιώκεται ἡ *θεραπεία τῆς σπλήνας* (ὕπερτροφίας τοῦ σπληνός); Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον διὰ τοῦ γόνατος πιέζουν ἐλαφρῶς τὸ ἀριστερὸν ὑποχόνδριον, ὅπου ὁ ὑπερτροφικὸς σπλήν (ὁμοίαν θεραπείαν ἀναφέρουν Πλούταρχος καὶ Πλίνιος). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης κρεμοῦν εἰς τὸν τοῖχον ἓνα κομμάτι *παπουτσοσκιάς*: ἐφόσον αὕτη ἀποξηραίνεται καὶ συρρικνοῦται, τὸσον καὶ ὁ σπλήν σμικρύνεται καὶ ἐλαττώνεται κατὰ τὸν ὄγκον.

Γιατρικὸ διὰ θέρημν ἀπὸ συνταγολόγιον πρακτικοῦ ἱατροῦ τῆς Κρήτης: *10 λεπτά καφέ, ἓνα λεμόνι φέτες καὶ ὀλίγες ρίζες τῆς ἀγρολιάς ἄπλυτες, τὰς βράξεις καὶ χύνεις τὸ πρῶτον νερόν, εἰς τὸ δεύτερον βράσιμον τοῦ ρίχτες τὸν καφέ καὶ τὸ λεμόνι καὶ βράζει μαζί, τότε στραγγίζεις καὶ τὸ πίνεις, διὰ θὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ θέρημν, ἀπὸ 25 δράμα δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας, μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν.* Ποῖοι θεραπευτικοὶ τρόποι ἐφαρμόζονται ἄλλοῦ διὰ τὴς θέρημες:

28. Ἐντερικά.

α) Κατὰ πόνου ἐντέρων, εὐκοιλιότητος, διάρροιας καὶ δυσεντερίας. Παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐν Κύπρῳ: Διὰ τὴν εὐκοιλιότητα κρίνεται καλὸν φάρμακον τὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων τῆς ρωδιάς. Διὰ τὸν ἰσχυρὸν πόνον προτιμᾶται τὸ τσαΐ τῆς χιώτικης μαντζουράνας, ἀλλὰ καὶ τῆς παπούνας, ἢ ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς κοιλίας κατάπλασμα θερμὸν ἀπὸ πίτυρα χονδρά, ἀφοῦ τὰ ζυμώσουν με ξίδι ὡς λαπᾶν. Ἄν ὁ πόνος τῶν ἐντέρων συνοδεύεται με ἔμετον ἢ διάρροϊαν, ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κρυολογήματος: τότε ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ κατάπλασμα με μαστίχην καὶ λίβανον, τὰ ὁποῖα κοπανίζον καλῶς καὶ ζυμῶνουν με ζάχαριν ἢ μέλι ἄσπρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως πού δὲν ὠφελεῖται ὁ πάσχων κρίνεται, ὅτι ἔπλεσεν τ' ἀφάλι καὶ πρέπει νὰ τὸ γυρίσουν (βλ. τὸ *δέσιμο* ἢ *γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ* ἄνωτ. σ. 170). Διὰ τὴν ἐπίμονον διάρροϊαν καὶ μάλιστα τὴν δυσεντεροειδῆ θεωρεῖται ἀφθαστος πανάκεια τὸ ἀφέψημα

τοῦ κόνυζου τοῦ βαρύσομου, (*inula graveoleus*). Διὰ τὴν χρονίαν διάρροϊαν κο-
νιοποιοῦν ὀστᾶ ἰχθύων καὶ ἰδίᾳ ὄστρακα καβούρου ἢ ἀστακοῦ καὶ δίδουν εἰς
τὸν πάσχοντα. (Ν. Κυριαζῆς εἰς Κυπρ. Χρονικὰ Δ' 1926, 166-167). Ποῖας με-
θόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς;

β) Κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος. Ποῖαι οὐσίαι ἢ ποῖα παρασκευάσματα
θεωροῦνται ὡς εὐκοίλια καὶ ποῖα ὡς ἐλαφρὰ ἢ ἰσχυρὰ καθαρτικά; Ποῖαι οὐσίαι
χρησιμοποιοῦνται εἰς κλύσματα; Π.χ. μολοχούδια, λάδι, σαπουνάδα, ξίδι καὶ τε-
μάχιον σάπωνος (Κύπρ.).

29. **Ἐπιληψία** (*σεληνιασμός, τὸ γλυκὺ κλπ.*)

Ποῖα τυχὸν μέσα πρὸς θεραπείαν μεταχειρίζονται πλὴν τῆς ἐγκοιμήσεως
εἰς ἐκκλήσις; Ποῖα ἄλλα ἀγιωτικά;

Ἐπίσταξις βλ. ρινορραγία.

30. **Ἐρυγαὶ ὀξεΐαι** (*ρῆψιμο*).

Π.χ. ὅταν ἓνας ρεύγεται, τοῦ δίνουν νὰ γενυθῆ καρύδια ἢ φουντούκια πολὺ
καβουρντισμένα ἢ μῆλα ψητά.

31. **Ἐρυθρὰ** (*κοκκινίλα*).

32. **Ἐρυσίπελας** (*ἀνεμοπύρωμα, ρουσοῦμπελη, τὸ πυρὸ, ἢ φώκια, τὸ φτέρι,
τὸ ἀμελέτητο, ἢ μαγαρισμένη κτλ.*).

Εἰς τὴν Κύπρον, ἂν ἔχη φουσκαλίδες, ἐπιχρίουν μὲ ὄξος ἢ σαμόλαδον,
ἐνῶ συγχρόνως τὸ γητεύουν ἢ τὸ φοβιτοιάζουν μὲ κόκκινον πανν' καὶ μὲ ζεστὸ
σίδηρο. Εἰς τὴν Σπάρτην «τοῦ βάζουνε ἀπάνω ζεστά μπαμπάκια, κεραμίδες ζεστὲς
τυλιγμένες σὲ παννί, ὄλο ζεστά. Δὲ θέλει μαχαῖρι, δὲ θέλει νὰ τὸ ματώσῃς, γιατί
πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ καπνίζου πὲ τὸ φωκοπέτο' καὶ περῶ.
Δὲ θέλ' γιαιροί». Ποῖοι οἱ θεραπευτικοὶ τρόποι καὶ αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

33. **Εὐλογιά.**

α) Τρόποι ἀνακουφίσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἐκ τοῦ κνισμοῦ: Π.χ. εἰς
τὰ Κοτύωρα «ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα μὲ ἀγνὸ βούτυρο καὶ τὰ τρίβαν ἐλαφρότατα
μὲ μαλακὸ ντουλπάνι». Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἔτριβαν τὸ μέρος ποὺ τὸν τρώει
μὲ ἀψιφιά (τὴν μαδοῦσαν πρῶτα, νὰ μὴν ἔχ' κισσαρέλλια) ἔβαναν καὶ στοὶ στῆθος
τ' ἀπάν' νὰ πλαγιάζ'. Πιροῦσι ἢ φαρμακάδα της μὲ τὴν ἀψιφιά κὶ ραχάτεν' αὐ-
τός. Ψοφοῦσι τὸ σκληκὶ μὲ τὴν ἀψιφιά».

β) Θεραπεία καὶ δίαιτα. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στὴν ἀρχὴ ἔδιναν στὸν
ἄρρωστο καθαρτικὸ καὶ περιοριζόνταν στὰ ζεστά, τοῦ ἔκαναν καὶ δίαιτα μόνο
γάλα. Δὲν ἐπιτρέπονταν οὔτε μυρωδιὰ φασολιοῦ ν' ἀκουστῆ μέσα στοὶ σπίτι, οὔτε
καὶ κανενὸς ἄλλου ὀσπρίου. Καλόπιαναν καὶ τὴν Εὐλογιά...».

34. **Ἡλίαςις.**

Τρόποι θεραπείας: π.χ. τρίβουν άπαξ τής ημέρας τήν κάτω επιφάνειαν τής γλώσσης με φύλλον συκής, έως ού ματώση, και κατόπιν τήν τρίβουν με σκόρδον και στάχτην. Τοῦτο γίνεται τρίς ἢ τετράκις και ὁ *λιβακωμένος* θεραπεύεται (Άδρ/πολις). "Άλλοι «βάνουν γιαούρι στο μέτωπο μέσα σέ πανιά».

35. *Ήμικρανία* (κεφαλόπονος, κατεβασιά κλπ.).

Προσδένουν σφικτά τήν κεφαλήν με μανδήλιον ἢ και τοποθετοῦν εἰς τὸ μέτωπον φλοιὸν λεμονίου ἢ και φέτες ἀπὸ πατάτα. "Άλλοι εἰσπνέουν ζωηράν τινα μυρωδιάν ἢ εἰσροφοῦν κολώνιαν και ξίδι. Ποίους άλλους τρόπους μεταχειρίζονται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν πονοκέφαλον;

36. *Ίκτερος* (χρυσή, κιτρινάδα, λιόκρ' ἢ λιόκριση).

Πῶς κόβουν τὴ χρυσή; Πίστις ὅτι ἡ χρυσή φαίνεται κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα: «Ένα μικρὸ ἄσπρο σπειράκι κι άλλα δυὸ τρία γύρω σ' αὐτὸ εἶναι ἡ χρυσή. Ὁ γιατρός με μικρὰ ψαλιδάκια κόβει τὰ σπειράκια αὐτὰ» (Αἰτωλ.). "Άλλοι «χαράζουν τὸν χαλινὸ πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ πάνω χεῖλος, στή μέση» (Κοτύωρα), άλλοι «κόβουν δυὸ μικρὲς φλέβες πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα στή ρίζα (Σκοπὸς) ἢ κόβουν τρεῖς ξυραφιὲς ἀνάμεσα στὰ φρύδια». Τὸ αἷμα πρέπει νὰ τρέξη, νὰ κατεβῆ στὰ μάτια, γιὰ νὰ ξεπλυθῆ και νὰ καθαρίση, ὅπως πίστευαν, ἡ κιτρινάδα. Πότιζαν ἔπειτα τὸν ἄρρωστο τσάγια ἀπὸ χόρτο πὸν τὸ ἔλεγαν *Παναγίας δάκρυ* (ἀμάραντο), καθὼς και ζωμὸ ἀπὸ βρασμένα βερύκοκκα νωπὰ ἢ και ξηρά. Γιὰ θεραπεία τὸν πότιζαν και κάτουρο ἀπὸ μικρὸ γερὸ παιδὶ τρία πρωινά, χωρὶς νὰ βάλῃ πρὶν τίποτε στὸ στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στὸ ἀγιάζι (ἤτοι εἰς τὸ ὑπαιθρον) (Κοτύωρα). Ποῖα τὰ συμπτώματα τής ἀσθενείας και ὁ τρόπος τής θεραπείας άλλου;

37. *Ίλαρά*.

Ποῖα ἡ ὀνομασία τής νόσου κατὰ τόπους; (*λίλιρη* ἐν Νάξω, *λίγερη* ἐν Σαμοθρ., *λίλεση* ἐν Ἄνδρω, Σίφνω κἀ. *λίλιρο* ἐν Θήρα, *ἐλιση* ἐν Μάνη κλπ.). Ὡς εἰδικὸν φάρμακον εἰς τοὺς Γαλανάδες τής Νάξου μεταχειρίζονται τὸ ἄνθος τής παπαρούνας· βράζουν δηλ. τὸ ἄνθος τής (τὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἀνοιξιν μαζεμένα) και πίνουν τὸ ζουμί του. Ποῖαι αἱ μέθοδοι θεραπείας άλλου;

38. *Ίσχυαλγία* (ἅμα πονῆ ἢ μέση).

Τρόπος θεραπείας (εἰς τὸν Σκοπὸν Θράκης): «Στρώνουν μιὰ κουβέρτα στὸ πάτωμα και ξαπλώνουν ἐπάνω τὸν ἄρρωστο εἰς ὑπίαν θέσιν (ἀνάσκελα) χωρὶς μαξιλάρι. Ένας γερὸς ἄνθρωπος κάθεται ἐπάνω στὰ πόδια του και τὸν κρατεῖ σφικτά. Ένας άλλος στέκεται πρὸς τὸ μέρος τής κεφαλῆς και πιάνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ πηγουῖνι περνώντας τὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες. Τραναεῖ τὸν ἄρρωστο ἀπότομα πρὸς τὰ πάνω (τὸν ταρτίζει), έως ὅτου τρέξη ἢ μέση του».

39. *Καλαγκάθι.*

Ἡ νόσος ἀνθραξ καὶ κάθε φλεγμονὴ τῶν μαλακῶν μορίων τῆς ἄκρας φάλαγγος τῶν δακτύλων (παρωνυχία). Διὰ τὸ καλαγκάθι ὑπάρχει ἀπειρία φαρμάκων. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸ κακὸν «*φροβιτσάζοντας*» διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ δακτύλου πού ὑποπιτεύονται εἰς πολὺ ζεστὸν καφέν. Ὑστερώτερον καυτηριάζουν μὲ καρφί πυρακτωθὲν καὶ ἐπιθέτουν κάποιοι ἀλοιφήν. Ἄλλη θεραπεία εἶναι νὰ βουτήσουν τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς χοληδόχου κύστεως τοῦ βοός, πλήρους χολῆς. Τὸ συνηθέστερον εἶναι κατάπλασμα ἀπὸ σαλιάγκους: παίρνουν ὀλίγα σαλιγκάρια μικρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέλυφός των, ὀλίγην πίσσαν μαύρην, σαποῦνι ἄπαννον, λάδι καὶ ἀπόξεσμα τοῦ καλαμιοῦ· τὸ ὅλον σιγοψήνεται σὲ λίγα κάρβουνα εἴτε εἰς τὴν φλόγα κηρίου, ὅποτε ἀντὶ χύτρας χρησιμεύει τὸ φύλλον τοῦ κρεμμυδιοῦ. Ἡ ἀλοιφή αὕτη θεωρεῖται ψητικὴ διὰ τὸ καλαγκάθι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀποστήματα. Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

40. *Κάλος.*

Ἐνα παράδειγμα: «Ὁ κάλος πού βγάνουμε στὰ πόδια γιαιτρεύεται. Ἄμα στουμπίσουμε μιὰ ψημένη ντομάτα καὶ τὴ βάλουμε καὶ τὴ δέσουμε ἀπάνω στὸν κάλο, σὰν κατάπλασμα, λέφτει».

41. *Καρδιακαὶ νόσοι* (ταχυκαρδία κλπ.).

Κατὰ τῶν νόσων τῆς καρδίας, ἰδίᾳ παλμῶν, χορηγεῖται καρδία νωπὴ περιστεράς. Ποῖοι ἄλλοι θεραπευτικοὶ τρόποι εἶναι ἐν χρήσει;

Κασσίδα βλ. ἀχώρ.

42. *Κήλη* (τὸ κατέβασμα, σπάσιμος).

Εἰς τὴν Κορώνην «ψήνουν τ' αὐγὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ τρῶνε ὅσοι ἔχουν κήλη καὶ τοὺς περνάει». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν;

43. *Κοκκύτης* (*πετεινόβηχας* ἢ *κορακόβηχας*, *κακαρίστρα* κλπ.).

Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὸ Ἄργος ψήνουν εἰς τὸν φουῦρνον ἄσπροκρέμμυδα, τὰ στύβουν καλὰ καὶ μὲ τὸ ζουμί των ποτίζουν τὰ παιδιά πού πάσχουν. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰ ποτίζουν μὲ ὀλίγον αἶμα κόρακος ἢ μὲ κόνιν ἀπὸ τὸ συκῶτι του, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ ψήσουν καλὰ. Ἄλλοι μεταχειρίζονται αἶμα κουκουβάγιας. Ἄλλοι συνιστοῦν εἰσπνοὰς ἀπὸ κώκ. Ἄλλοι τρόποι;

44. *Κρυολόγημα* (*βήχας*, *πούντα*).

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Κύπρον: «Ὅταν ὁ βήχας εἶναι ἐνοχλητικὸς, δίδουν ἀφέψημα παρασκευαζόμενον μὲ ξηρὰ σῦκα, κανέλλαν, τεράτσι (κερατέαν), ἀνθη μολόχας, ζαμποῦκον (= κουφοξυλιά) εἴτε ὅλα μαζί εἴτε κεχωρισμένως Ὅταν ὁ βήχας ἐπιμένῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κατασκευάζουν τὸ ἐξῆς φάρμακον: λαμβάνουν ἀνὰ ἑκατὸν δράμια σπόρον ἀδράς τσικνί-

θας, σησάμι, μαυρόκοκκον (μελάνθιον τὸ ἡμερον). Φρυγανίζου καλῶς, κοπανίζου λεπτότατα καὶ κοσκινίζου· προσθέτου κανέλλαν καὶ μοσχοκάρυδο καὶ ζυμώνου τὸ ὄλον μὲ μέλι ἄσπρον. Ἀπὸ τὸ ἀντιβηχικὸν τοῦτο ἐλιξήριον λαμβάνου τακτικὰ ἓνα κουταλάκι. Εἰς ἑλαφρὰ κρυολογήματα τρίβου τὸ στήθος μὲ μαστιχόλαδον ἢ μὲ τὸν λάδανον. Ὡς προφυλακτικὸν δὲ συγχρόνως καὶ θεραπευτικὸν μέσον ἔχου τὴν *λα(γ)οπεταιάν*, τὴν *μαλλούραν τοῦ προβάτου*, τὴν ἐφημερίδα, τὰ ὁποῖα θέτου εἰς τὸ στήθος, διὰ νὰ συβράσου καὶ τοὺς προφυλάξου ἀπὸ περαιτέρω κρυολογήμα». Ποῖα μέθοδοι καὶ φάρμακα εἶναι ἐν χρήσει ἀλλοῦ; (Βλ. καὶ συνάχι, πνευμονία, πλευρίτης).

45. *Κρυοπάγημα* (*χιονίστρες, μαργωτῆρες* κτ.).

Ἐνα παράδειγμα: νὰ βάλῃ ξίδι καὶ φλόμους, νὰ τὰ βράσῃ καὶ νὰ βάλῃ τὰ πόδια του μέσα, ὥστε νὰ τὸ δέχεται. Μὲ τ' αὐτὸ γιάνει (Κρήτη). Εἰς Κάρπαθ. ψήνου φουσκο (εἶδος ἀμανίτου) καὶ τὴ σκόνῃ μεταχειρίζονται γιὰ τὶς χιονίστρες.

Κωλικὸς ἐντέρων βλ. εἰλεός.

Λαιμὰ βλ. ἀμυγδαλίτις.

46. *Δειχὴν* (*λειχῆνα, ἀλ'χῆνα, γαδαρὰλ'χῆνα* (Ἰμβρ.), *ἀρνιθοκολλίδια* (Κάρπ.), *χάβδι* (Πόντ.). Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. πιστεύου ὅτι μολύνεται κανεὶς ἀπὸ τὰς ὄρνιθας. Τρόποι θεραπείας: Π.χ. μὲ ἀλοιφήν ἀπὸ σκόρδο καὶ μπαροῦτι (Ἰμβρ.) ἢ μὲ καμένη ζάχαρη (Βιθυν.) ἢ μὲ κάποιον χόρτον ἢ λουλοῦδι (αἴγια κιτρίνη) (Βιθυν.), χαβδόχορτον (Πόντος), ἢ μὲ στάχτη κλπ.

47. *Λιθοπάτης ἢ λιθοπάτεμαν* (Πόντ.).

Ἐνα ξερὸ ἄσπρο ἐξόγκωμα, ποὺ βγαίνει καμιά φορὰ στὴν καμάρα τῆς πατούσας τοῦ ποδαριοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ *λιθοπάτι*. Γιὰ νὰ γερέψῃ, πρέπει νὰ τὸ σπᾶσουν» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸν Πόντον τὸ θεραπεύου διὰ κόπρον ἀνθρώπου.

48. *Δύσσα*.

Μέσα καὶ τρόποι θεραπείας. Π.χ. τὸν λυσοδόηκτον ἄλλοτε δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κοιμηθῇ ὀλόκληρον τὴν νύκτα τῆς 3ης ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (*λ'σσόγαμους* ἐν Σάμφ. *συλλόγαμος* ἐν Κύπρῳ).

49. *Μαγουλίτις* (παρωτίτις).

Ἐπαλείψεις μὲ θηριακὴν καὶ ἄλλας ἀλοιφάς.

50. *Μαστίτις*.

Διὰ τὰς ραγάδας τῶν μαστῶν μεταχειρίζονται τὸ ὑμένιον τῶν αὐγῶν.

Ματόπονος βλ. ὀφθαλμία.

51. *Μηνιγγίτις*.

52. *Μητρίτιδες* (μητρικά, πάθη τῶν γυναικῶν κτλ.). Καταπλάσματα ἀπὸ πίσσα, τοῦβλο ζεστό κττ.

53. *Νεφρόπονος* ἦτοι κωλικὸς τοῦ νεφροῦ.

Ἐμπλαστρο γιὰ τὰ νεφρά (κρομόπλαστρο ἐν Λέσβῳ). Π. χ. *Ξύνομε στήν ξύστρα μισὴ πλάκα ἄφορο σαποῦνι. Σποῦμε μαζὶ τρία ἀσπράδια αὐγά. Ρίχνουμε καὶ 25 δράμια ρακὶ κι ὅλα αὐτὰ τὰ χτυποῦμε. Ἐφοῦ τὰ δειρομε πολλὴ ὥρα, τ' ἀλείβουμε σ' ἓνα κομμάτι καινούργιο παννὶ κ' ὕστερα τὸ γεμίζουμε τρυπες μὲ μὰ χοντροβελόνα. Μ' αὐτὸ σκεπάζουμε τὰ νεφρά, μέχρι νὰ ξεκολλήσῃ μοναχὸ τ'.*

54. *Ὄδονταλγία* (πονόδοντος).

Ποῖα βότανα μεταχειρίζονται διὰ τὸν πονόδοντον καὶ ποῖα φάρμακα δι' ἀποστήματα τῶν ὀδόντων; Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ὅταν ἔχουν πονόδοντο (ἢ πόνους στὸ μάγουλο), παίρνουν ἀσπρόχορτο καὶ μασοῦν τὸν καρπὸ. Τὸ ἀσπρόχορτο εἶναι χόρτο μὲ καρπὸ μαῦρο σὰν φακὴ (Καρδίτσα). 2. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴ *σκάρφη* (ἐλλέβορο). Τὴν ρίζα τῆς σκάρφης βράζουν μὲ ξίδι καὶ μὲ τὸ ἀφέψημα πλύνουν τὸ στόμα (Θεσσαλ.). 3. «*Ἡ Πηγιλόπ' εἶναι χόρτο μὲ τὸ χόρτο αὐτὸ καπνίζουν τὰ δόντια τοῦ ἀνθρώπου κ' εἶτσι πέφτουν τὰ σκουλήκια ποὺ εἶναι μέσ' στὰ δόντια*» (Αἰτωλ.). 4. «*Ὅταν πονέσῃ τὸ ντόντι καὶ σχηματίσῃ ἀπόστημα (φούσκα), κοπανίζουν ἀλάτι καὶ τὸ ἀνακατεῦσιν μὲ μέλι ὕστερα τὸ βάζουν στὸ ἀπόστημα καὶ ἀνοίγει πολὺ σύντομα*» (Γαλανάδες Νάξου).

55. *Ὀἰδημα* (πρήξιμο).

Παράδειγμα: Βρέξε μὰ ψίχα ψωμὶ στὸ νερὸ καὶ λάδι μαζὶ, μάλαξέ τη, βάλ' τη στὸ πρήσιμα νὰ ξεψησιῇ» (Γορτυνία). Ἄλλοι τρόποι;

56. *Ὁρχίτις*. Ἐνα παράδειγμα: «*Σὲ πρήσιμα ἀρχιδιώνε: Βράσε κονκιά τσακισμένα σὰ φάβα, βάλ' τα σὲ λιπὸ σακκοῦλι καὶ βάλ' τα στὸ πάθος. Αὐτὸ νὰ τὸ κάνῃς πολλὰς φορὰς ἡμέρα καὶ νύχτα*» (Γορτυν.).

57. *Ὁφθαλμία* (πονόματος, ματόπονος, τραχώματα. Ἄλλαι ὀνομασίαι κατὰ τόπους, ὡς τὸ *λάρι* ἢ ἐπιπεφυκίτις ἐν Κρήτῃ). Μέθοδοι θεραπευτικαὶ καὶ φάρμακα: 1) Ἐνσταλάξεις γάλακτος γυναικὸς ἢ ὀποῦ ἀπὸ ρόιδι ἢ τι ἄλλο. 2) Πλύσεις μὲ ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ φύλλων τριανταφύλλου ἢ μὲ οὖρα κλπ. 3) Ἀποξέσεις τῶν βλεφάρων μὲ ζάχαρη ἢ μὲ σκόροδον (ὡς παρ' ἀρχαίους) κλπ. Ποῖαι ἄλλαι πράξεις συνοδεῦσιν τὴν ἀπόξιν; Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «*ἐξαπλώνεται ὁ ἀσθενὴς κατὰ γῆς καί, ἐνῶ βοηθοὶ κρατοῦν τοὺς πόδας του καὶ τὰς χεῖρας του ἀκινήτους, ἢ «χολιάστρα» (ιάτραινα) ἀναστρέφει τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ ἀποξέει τὴν τραχωματικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεμαχίων σκληρᾶς σακχάρους. Μετὰ τὴν ἀποσπόγγισιν τοῦ αἵματος ἐφαρμόζουν παμπατιζῆς (δηλ. ἐπιθέματα βάμβακος, τὸν ὁποῖον ἐμβαπτίζουν εἰς ἀσπράδι αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δέ-*

ρουν καλῶς, προσθέτοντες ὀλίγον ἀνθόνερον ἢ ροδόσταγμα) θερμὲς ἐπὶ τῶν πρησμένων βλεφάρων καὶ κρατοῦν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, στάζοντες εἰς τὸν ὀφθαλμὸν του καθ' ἑκάστην σταγόνας τινὰς ἀπὸ τὸν λεγόμενον «κόμπου». Ὅμοιως διὰ τὴν πυώδη ὀφθαλμίαν ἢ καὶ διὰ πάντα ζωηρὸν ἐρεθισμὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ κόπτουν εἰς δύο μίαν ντομάταν καὶ ἐπιθέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπίσης φύλλα βασιλικιᾶς *ψνιτρόφυλλης* ἢ *τριανταφύλλου* ζυμώνεται μὲ ζάχαρη καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀντιφλογιστικὸν φάρμακον (Κύπρος). Ὅταν ἔχουν «φαγούρα» εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ Κύπριοι χωρικοὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς κονίδες (αὐτὰ ψείρας): ζεσταίνουν αὐτὸ (σφικτό), τὸ κόπτουν εἰς δύο μέρη καὶ, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ πρόσωπον μὲ λεπτὴν «κουρούκλαν», θέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὰ δύο τεμάχια τῶν αὐγῶν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴν θερμότητα καταστρέφονται οἱ κονίδες». — Ποίας μεθόδους μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ φῶς τῶν ματιῶν ἀδυνατίζει; Π. χ. ἐν Κύπρῳ «φοροῦν σκουλαρίκια χρυσά, διὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ φῶς των». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Δίαιτα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον, συνιστᾶται νὰ τρώγουν ψωμί ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀνάλατον καὶ ἀμύγδαλα.

58. Ὀστρακιὰ (σκαρολατίνα).

Ποῖαι αἱ λαϊκαὶ μέθοδοι τῆς θεραπείας; Π. χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἐλιές μαζί μὲ τὰ κουκούτσια τους καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κᾶναν ἐπαλείψεις ἐλαιόλαδου μὲ φτερό καθαρὸ κόττας; δίαιτα αὐστηρή: οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας».

59. *Παρωνυχία* (ἢ περὶ τὸν ὄνυχα φλεγμονή) *τριγυρίστρα-λογυρίστρα, μεθύστρα*. Βλ. καὶ *καλαγκάθι*.

Παρωτίτις βλ. *μαγουλίτις*.

60. Πλευρίτις (ὁ *πλευροίτης*, ἢ *πούντα*).

Μέσα θεραπείας: τὸ βυζικάντι «αὐτὸ τρανᾶ ὑγρὸ καὶ κάνει φουσκες, τραπᾶμε τὴ φούσκα γιὰ νὰ χυθῇ τὸ ὑγρὸ καὶ μετὰ βάζομε τσιρότο» (Νάξ.). Ποῖα ἄλλα μέσα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλοῦ;

61. *Πνευμονία*, βρογχοπνευμονία, πνευμονικαὶ συμφορήσεις (*περιπλεγμονία, πούντα* κτλ.).

Μέσα θεραπευτικὰ: ζεστὰ ποδόλουτρα, καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμοὶ στὴν πλάτη, βεντοῦζες κτλ.

62. Ραχίτις (*πεντερούγα* ἐν Καλαβρ.).

Τρόποι θεραπευτικοί: ἐπάλειψις διὰ τῆς θηριακῆς, δι' ἐλαίου ἥπατος ὀνίσκου κλ. καταπλάσματα ἐκ χόρτων τινῶν κλπ.

63. *Ρευματισμοί.*

Τρόποι θεραπείας: ἄμμοχωσία (= ἐπίχωσις δι' ἄμμου, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), περικνημῖς μετὰ κόνεως θείου κτλ. Εἰς τὴν Κύπρον χρησιμοποιοῦν θερμὸν (ὔδωρ) μὲ κόπρον αἰγός, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπιθέτου ὡς κατάπλασμα, ἐνῶ εἰς τὸν Πόντον τὸ *κερόλαδον* ἢ *ἐφταβότανον*, ποῦ γίνεται ἀπὸ λάδι, σαποῦνι, κερὶ, θυμίαμα, μασίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ πεῦκα καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Κατὰ γιαιτροσόφι τῆς Κρήτης «λαμβάνεις μιὰ μασέλλα τοῦ γουρουνιοῦ, τὴν σπάζεις τὸ μεδούλιον ὅπου ἔχει μέσα καὶ τρίβεις τοὺς πόδας σου τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν, μιὰ τὸ πρωτὶ, μιὰ τὸ μεσημέρι, μιὰ τὸ βράδυ».

64. *Ρινορραγία* (ἄνοιγμα τῆς μύτης).

Πλὴν τοῦ αἰμοστάτου (ἐρυθροπῆς πέτρας) μεταχειρίζονται (εἰς τὴν Κύπρον) τὰ *βάρσανα* (= ἀθανασίαν τὴν βαλσαμώδη, *pyrethrum tanacetum*), κοπανίζου τὰ φύλλα καλῶς καὶ εἰσάγου εἰς τὸν αἰμορροοῦντα ρῶθωνα. Ἄλλοι ἐφαρμόζου εἰσορφῆσεις ὕδατος ἢ ὁποῦ λεμονίου, πίεσιν τοῦ μυκτῆρος, ἢ δένου τὸν ἀντίθετον ὠτίτην δάκτυλον ἢ εἰσάγου εἰς τὸν ρῶθωνα *τριχα γάτις* κτλ. Εἰς τὸ Λασιθί Κρήτης «ἄμα ἀνοιξῆ ἢ μύτη κανενός, βρίσκου τὸ *χαποδιοῦ τ'* αὐγά, τὰ καῖνε καὶ σὰ σκόνη τὰ ρουφοῦνε καὶ τὸ αἷμα στένεται ἢ τὸν πιάνου ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὸν *ξετινάσσουν* καὶ *σταματᾷ*».

65. *Σκώληκες, ταινία* κτλ.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγου καβουρδισμένον κολοκυθόσπορον μὲ ἄλας. Ἐπίσης συνηθίζου νὰ τρώγου ρέγκαν καὶ κολοκύθια ἢ μελιτζάνες τηγανιτὲς μὲ σκορδαλιὰ καὶ τὴν ἐπομένην πρωτὶ λαμβάνου καθάρσιον. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

Σπλήνα βλ. Ἑλονοσία.

66. *Στοματίτις* (πονόστομα).

Πρὸς θεραπείαν ἐπαλείφου τὸ στόμα μὲ κόκκινα μουρα (μουρόνερο) (Βιθυν.). Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

67. *Συνάχι.*

Τρόποι θεραπείας: Π.χ. εἰσπνέου καπνὸν καιομένου βάμβακος καὶ σακχάρους ἢ ροφοῦν οὔζο ἢ ταμπάκο ἢ πίνου ζεστὰ μὲ φύλλα ἢ ἄνθη φλαμουριάς, διὰ νὰ ἰδρώσου εἰς τὸν ὕπνον.

Τραχώματα βλ. ὀφθαλμία.

68. *Τριχόπτωσις.*

Πῶς γιαιτρεύεται ἡ φαλάκρα; Ἐν παράδειγμα: *Κάψε ἀβδέλλες νὰ γίνου σκόνη. Βράσε τὴ μὲ νερὸ καὶ νὰ φυράνη τὸ ἓνα στὰ τρία καὶ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ ἄλειφε τὸ μέρος* (Γορτυν.). Εἰς τὸ Μανιάκι βράζου ἓνα χορτάρι ποῦ βγαίνει

στο Τραγοπήγαδο (μακρομάλλι) και λούζονται τὸ Σάββατο μ' αὐτό. Εἰς τὴν Φαλαισίαν Ἄρκαδ. «Βγαίνουν ὄβρια (εἶδος χόρτου) ἀπὸ τῆ ρίζα και χαμωλιὸ (ἀγκάθι). Τὶς ρίζες αὐτὲς τὶς βράζουν μὲ νερὸ και λούζονται ἐπὶ τρία Σάββατα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ μείνη καθόλου ρίζα μέσα στὴ γῆ».

69. Τριχοφάγος.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιατρεύεται, ἂν ἀλείβεται τὸ μέρος, ὅπου πέφτουν οἱ τρίχες, μὲ σκόρδο στονμπισμένο και μαρουῖτι ἀλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ χαράζεται τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ κάποιο κοφτερὸ ἐργαλεῖο». Εἰς τὴν Γορτυνίαν μεταχειρίζονται «ρίζα ἀπὸ σφεροδοῦκλι φρέσκια, γιὰ νὰ ναι μέσα ὄλο τὸ ζουμί της». Ἄλλου;

70. Τῦφος κοιλιακός.

71. Ὑδροπικία.

Ἕνα παράδειγμα ἀπὸ γιατροσόφι Γορτυνιακό: Νὰ βράσης κρασί μὲ φλοῦδες ἀπὸ μελέο, τὸ κρασί νὰ εἶναι μιὰ ὄκα καὶ ἀπὸ τὸ βράσιμο νὰ μείνη μισή. Νὰ πίνης ἀπ' αὐτὸ μιὰ κουταλιὰ τὸ πρωτὶ, μεσημέρι και βράδυ μὲ κουτάλι τοῦ γλυκοῦ.

72. Φθειρίαισις.

Γιατροσόφι κρητικὸ: «ἔπαρον διάρρυχο και κοπάνισε καλῶς, εἶτα ἔνωσον μετὰ σαπημένου ξύλου ἢ μήλου ἢ ξύγκι χοίρου ἢ προβάτου και ἄλειψε ἐπάνω ὅπου εἶναι οἱ ψεῖρες και ψοφοῦν».

Ποῖα βότανα ἢ κόνεις χρησιμεύουν εἰς κατασκευὴν ψειραλοιφῆς;

73. Φυματίωσις (φθίσις, χτικιό, ὄχτικας κλπ.).

Τρόποι θεραπείας και φάρμακα: Εἰς τὸν Πόντον ἔδιναν στοὺς ἀρρώστους νὰ πίνουν καθαρὸ πετρέλαιο ἢ και αἶμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς σφαγῆς τους. Ἔδιδον και γάλα κυνὸς ἢ νὰ γευθοῦν ἐν ἀγνοίᾳ των κυναρίου. Εἰς τὴν Νάξον διὰ τὰ στηθικά νοσήματα μεταχειρίζονται σέλινον. Τὸ κοπανίζουν και βγάζουν 50 δράμια ζουμί, τὸ ὁποῖον παίρνει μὲ μίαν δόσιν ὁ ἄρρωστος.

Χιονίστρες βλ. Κροπαγήμα.

74. Χοιράδωσις (χοιραδικά, χελώνια).

Βοτάναι: χελωνόχορτον, μανδραγόρας κλπ. Τρόπος θεραπείας ἀπὸ κρητικὸ γιατροσόφι: «Ἐπαρε κολοκυθιοῦ ρίζα και κοπάνισον και σίτινον ἄρτον και τὸ ζουμί του ἔνωσον μετὰ τοῦ οἴνου και μὲ μέλι». Ἄλλα ἱατρικά;

75. Φαμμίασις.

76. Ψώρα.

Φάρμακα: ἐλλέβορος μετὰ θείου κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται θεῖον ζυμωμένον μὲ λάδι, εἰς τὸν Πόντον ἀλοιφήν ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι και λίπος χοιρινό. Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

77. Ψωροφύτης.

Μέσα θεραπείας: πλύσεις με στυφτικά (σουμάκι, καρνόφυλλο, τσαΐ κλπ.).
 «Αμα τὸ σκουπίσης, παίρνεις ἀπὸ λάχανο μιά φλούδα νὰ τὴν καπνίσῃς μὲ δαδί
 καὶ μετὰ τὴν βάζεις στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Τ' ἀλλάζεις κάθε τόσο καὶ λιγο-
 στεύουν οἱ πληγές».

78. Ὠταλγία, ὠτίτις (αὐτόπονος).

Διάφοροι μέθοδοι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐνσταλάζουν εἰς τὸ
 αὐτὴ μίαν σταγόνα λάδι ζεστὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ κανδηλί) ἢ γάλα ἀπὸ τὸν
 μαστὸν θηλαζούσης, κατὰ προτίμησιν, θῆλυ, εἴτε καὶ κυνός. Ἄλλοι ἐνσταλάζουν
 χυλὸν πράσου ἢ λάδι τοῦ ἀπήγανου (δηλ. καβουρδίζουν σὲ λάδι τὸν ἀπήγανον).
 Ἄλλοι περιτυλίσσουν στυπόχαρτον ἐν εἶδει χωνίου ἐμποτισμένον μὲ λάδι, τοῦ
 ὁποίου τὸ ἄκρον εἰσάγουν εἰς τὸ πάσχον αὐτὸ καὶ ἀνάπτουν τὸ στυπόχαρτον
 ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν ἄκραν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντὶ στυποχάρτου μεταχειρίζονται
 κηροπάννι. Εἰς τὴν Κορώνην ψήνουν ἄσπρο κρεμμύδι, ὥσπου νὰ μαλακώσῃ, καὶ
 τὸ βάνουν στ' αὐτὴ καὶ περνάει ὁ πόνος. Σύνηθες ὅμως εἶναι πολλαχοῦ καὶ νὰ
 ἐνσταλάζουν τρεῖς σταγόνες, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, ποντικολάδου. Κατὰ ποῖον
 τρόπον ἀπολαμβάνεται τὸ ποντικολάδον; Ποῖαι αἱ θεραπευτικὰ μέθοδοι ἀλλοῦ;

79. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν
 ἄλλων νοσημάτων, ἰδίᾳ ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀνωμαλιῶν, ὡς τῆς λιπο-
 θυμίας, τοῦ ὑστερισμοῦ, τῶν νευραλγιῶν, τῆς στάσεως τῶν ἐμμήνων, τῆς ἐμμό-
 νου ἀδυναμίας κτλ.

Π.χ. 1) Ὄταν ἔχη κανεὶς νευραλγίες σ' ὅλο τὸ σῶμα του ἢ ὅταν πονῆ
 κάπου, βρῖσκει τρυφερὲς φασκομηλιές, τίς ζεστáει πολὺ μέσα σ' ἓνα μεγάλο
 σιντεροτσάικαλο καὶ μ' αὐτὲς τυλίσσουν ὅλο τὸ σῶμα καὶ περνᾷ ὁ πόνος (Λασιίδα).

2) Πρὸς θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ συνηθίζουν εἰς τὴν Κύπρον νὰ δί-
 δουν πρὸς κατάποσιν καρδίαν περιστεριοῦ, κατὰ προτίμησιν μαύρου, προσφάτως
 σφαγέντος. Ἡ καρδία αἰμόφυρτος πρέπει νὰ καταποθῆ ἀμάσητος. Ὡς ἀναλη-
 πτικὸν δὲ δίδουν ἀφέψημα κανέλλας, φύλλων κίτρομηλέας, λεμονέας, πορτοκαλέας,
 ἡδυσμοῦ, ἀλοῖζας καὶ μυρσίνης. Δίδονται δὲ ἢ μόνα ἢ μερικὰ βρασμένα ὁμοῦ,
 θεραπεύοντα καὶ τὴν *λιουγχιὰν* (Κύπρ.).

3) Ὄταν καθυστεροῦν τὰ ἐμμηνα, δίδουν (εἰς τὴν Κύπρον) σκορπίδια
 ἤτοι *σκορπόχορτον*, ἐπειδὴ αὐτὰ *σκορποῦν τὸ αἷμα* πρέπει ὅμως νὰ ζεστα-
 θοῦν πολὺ καὶ νὰ ροφηθοῦν ζεστὰ τὰ σκορπίδια. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὸν
 πήγανον: παίρνουν μίαν ὀκτὰν κρασί, εἰς τὸ ὁποῖον βράζουν μερικὰ κλωνιά
 πηγάνου, ἕως ὅτου τὸ κρασί ἀπομείνῃ ὅσον μισὴ ὀκτὰ. Ἀπὸ τὸ ποτὸν αὐτὸ πί-
 νουν κάθε πρωτὶ ὀλίγον ἐπὶ 15 ἡμέρας (Κύπρ.).

Ποια φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο ἄλλοῦ; Ποια διὰ τὴν κατάπαινον πόνου ἐμμήνων; Ποια πρὸς ἔκτρωσιν;

80. Ἄλλα μᾶλλον ἀσυνήθη ἢ ιδιότυπα νοσήματα.

Π.χ. τὸ ψαθονοῦρι = μαυρίλα τοῦ σώματος θανατηφόρος (Καλάβρ.), ἡ μαυροκαρβνίδα = ἐξάνθημα δερματικόν, τὸ ἀλλαχοῦ μαύρη λεγόμενον (Τήνος), ὁ λαγγονίτης = πόνος τῶν βουβώνων κατόπιν μακροῦ δρόμου (Ὀλυμπ. Κεφαλλ.), ὁ κεφαλίτης = ἐγκεφαλικὴ νόσος (Ἡπειρ.), ἡ ντούχωση = ἐσωτερικὴ φλόγωσις τοῦ σώματος (Ἡπ.), τὸ μόλεμα τοῦ στόματος (ἀπὸ ἀποφαγούδια τῆς γάτας ἢ τῶν ποντικῶν), ἡ σφῆνα, ποὺ πετᾶνε τὰ μικρὰ παιδάκια κτλ. Ποίας μεθόδους καὶ ποια φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν;

Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων.

α) Πρὸς πρόληψιν πυρετοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «τὸ Μὰ τρῶνε σκόρδο καὶ βρέχνε παξιμάδ' μέσ' στοῦ κρασί, πρὶν νὰ φᾶν τίποτα. Δὲν τς πιάν' ἢ θέρμ'».

β) Διὰ νὰ μὴ τοὺς τρώῃ ὁ σκορπιὸς καὶ τὸ φίδι: Τρῶνε «σκοουροπουχόρτ'», τὶς ρίζες τοῦ (Αἰτωλ.), τρῶνε σκόρδο ἢ καὶνε φλοῦδες ἀπὸ αὐγὰ (Κοτύωρα), βάζουν κοντὰ στοῦ βρέφος θριακὴ (Ἄδρ/πολις).

γ) Διὰ νὰ προλάβουν τὸ ἀγκάθι: Κοπανίζουν τῆς καρδιᾶς ρίζα σ' ἓνα γουδί, ἀνακατεύουν τὴ σκόνη μὲ ξίδι ἀκρᾶτο καὶ τὸ δένουν ἐπάνω. Τὸ ἀλλάζουν 2-3 φορές. Αὐτὸ προλαβαίνει τ' ἀγκάθι (Κάρπ.).

δ) Προληπτικὰ κατὰ τῆς μέθης. Π.χ. «Γιὰ νὰ μὴ μεθύσης, φάε νηστικὸς ἑφτὰ πικραμύδαλα ἢ πλεμόνι γίδας ψημένο».

Ποια ἄλλα φάρμακα χρησιμοποιοῦνται προληπτικῶς;

Θ'. Διαιτητικὴ.

α) Ἀντιλήψεις περὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν, ἐκπεφρασμένοι εἰς παροιμίας. Π.χ. Ὠμὸ κρέας, κόκκινα μάγλα (Λῆμν.). Ὅποιος τρώει πατοιὰ τρώει λουρί, ὅποιος σνκῶτι αἷμα κι ὄγοιος κρέας ζωῆ (Γορτ.). Κρέας μὲ τὸ αἷμα καὶ ψάρ' ψημένο (Λῆμν.).

Φάε φασόλια, πιὲ νερό, | ἴσα γάμπια, δὲν μπορῶ.

Φάε κρέας, πιὲ κρασί, | ἴσα γάμπια, μοναχῆ (Τήνου).

Ἐφαγες ψάρι, ἦπιες νερό;

πάει τὸ ψάρι, εἰς τὸ γιало

ἦπιες κρασί;

τό φαγες ἐσὸν (Ἄδρ/πολις).

β) Ἀπαγόρευσις ἢ ἀποχὴ ἀπὸ ὄρισμένων τροφῶν. Διαιτητικὸν μνηολόγιον: Τί πρέπει νὰ τρώγῃ κανεὶς κάθε μῆνα; Κρασιά δυναμωτικά.

γ) Ποία δίαιτα τηρεῖται ἐπὶ διαφόρων νοσημάτων, ὡς ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς, ὄστρακιᾶς, τύφου κλπ.; Ποία κατὰ τὴν λοχείαν; ἐπὶ ἀποβολῆς κτλ.; Π.χ. ἐπὶ ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς κττ. δὲν ἐπιτρέπεται, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἄλλη τροφή ἀπὸ τὰ ἀμύγδαλα, τὰ γαλακτερά, τὸ σάϊ καὶ τ' αὐγὸ καὶ τὸ πετιμέζι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται καὶ ὡς φάρμακον «*πυρωτικὸν τοῦ αἱμάτου*» (Κύριε).

Ι'. Χειρουργική.

α) Ἀπολύμανσις πληγῶν καὶ θεραπεία: μὲ ἀτμοὺς ὕδατος ἢ θείου, μὲ σίελον, μὲ καπνίαν ἢ μὲ ἄλλους ποικίλους τρόπους. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο πόδι ἢ χέρι πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς» ἔρριχναν ἀπάνω στὴ θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβήσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμὸς — *καφούρα ἢ μπουγοῦ* — ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγή. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὸν σίελον ὡς ἀπολυμαντικὸν ἢ βάζουν τὸν σκύλον νὰ λείχῃ τὴν πληγὴν. Ἀπομύζησις πληγῆς πρὸς ἀφαίρεσιν δηλητηριώδους ἰοῦ. Χρησις βοτανῶν ἢ ἄλλων παρασκευασμάτων πρὸς θεραπείαν πληγῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυθωνίας «*κοπανίζουσι τὰ σπουροδούκλια (ἀσφοδέλους) καὶ τὰ δέρον ἐπάνω στὶς πληγὰς καὶ δὲν θυμῶνει ἡ πληγὴ*». Τί εἶναι τὸ *σπαθοχόρταρο*, τὸ *πενιάνευρο*, τὸ *νευροχόρτι*, τὸ *φραγκόφυλλο*, τὸ *σκυλοχόρταρο*, τὸ *σμέρο*, τὸ *κλεφτοχόρταρο* κλπ. ἢ τὸ λεγόμενον *σπαθόλαδο*, ἢ *σπερδονκλαοιφή*, ποὺ μεταχειρίζονται πολλαχοῦ εἰς θεραπείαν πληγῶν;

Τί μεταχειρίζονται διὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἔλκος καὶ ἐκρέυσῃ τὸ πύον; Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «*ἂν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τρανοῦσε ὄλο τὸ πύον καὶ τὴν καθάριζε ὀλότελα*». Ἐπειτα βάζανε *κερόλαδο ἢ καὶ σπαθοχόρταρο*, ὡσπου νὰ κλείσῃ». Εἰς τὴν Μάδυτον διὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἔλκουσ μεταχειρίζοντο *ἀγροστοῦπι*, δηλ. ἀλοιφήν ἀπὸ λεύκωμα αὐγοῦ, τρίμματα σάπωνος καὶ λάδι.

Ποῖα ἄλλα παρασκευάσματα μεταχειρίζονται πρὸς ἐπούλωσιν πληγῶν καὶ χρονίων ἑλκῶν; (π.χ. *ποντικόλαδο*). Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγίαν τραύματος; Τί ἐπιθέτουν εἰς τὴν πληγὴν ἀπὸ δάγκωμα σκύλου;

β) *Βαρεῖς μώλωπες* (κτυπήματα χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγὴ, *μαμάκεμα* (Νάξ.), *πρήξιμο καὶ μελάνιασμα* κτλ.).

Ἐπιθέματα ἀπὸ ἀλάτι καὶ κρεμμύδι ἢ ψίχα ψωμί, κρεμμύδι καὶ ἀλάτι ἢ ἀπὸ

διάφορα βότανα. (Προβλ. τὴν παροιμίαν «τὸν ἔκαμε τ' ἀλατιῦ»). Π. χ. εἰς τὴν Νάξον «κοπανίζουσι βυζάσκειλα (ρίζες τῆς ἀσκέλας ποῦ εἶναι σὰν γλυκοπατάτες) καὶ τὰ βάζουσι πᾶνω στὸ μαμάκεμα», εἰς τὴν Κυνουρ. «φαίρουσι πλατυμαντήλες καὶ τίς βάνουσι στὸ προήξιμο», εἰς τὴν Λίτωλ. μεταχειρίζονται φλοιὸν τοῦ μελίου, ἑνὸς θάμνου πολὺ ὑψηλοῦ κλπ. Περιτύλιξις διὰ δερμάτων ζῶων νεοδαρτων, ὡς παρ' ἀρχαίους. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «ὅποιος ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε γερά—ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλες κτλ.—χωρὶς ν' ἀνοίξη πληγές, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστὸ τομάρι προβάτου ποῦ τὸ σφίζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόταν ἔτσι 6-7 ὥρες, ἴδρωσε καλὰ καὶ γιατρευόταν, τοῦ περνοῦσαν κ' οἱ ζαλάδες». Εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀλείφουσι τὸ δέριμα τοῦ προβάτου (ἀπὸ τὸ ἄτριχον) μὲ λάδι, τὸ ἐπιπάσσουσι μὲ κοκκινοπίπερο, καὶ μ' αὐτὸ περιτυλίσσουν γυμνὸν τὸν πάσχοντα, ἀφοῦ τὸν τοποθετήσουσι παρὰ τὴν ἐστίαν. (Προβλ. τὴν φράσιν: τὸν ἔκαμε τῆς προβειᾶς).

γ) Ἐγκαύματα.

Ἐπιθέματα διάφορα. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστὶ Θρ. «γιά τὸ κᾶμα εἶναι ἢ χολή, εἶναι καὶ τὸ ἀσβεστονέρι μὲ τὸ λάδι τοῦ φαγιῦ· γὰ τὸ χτυπήσης, γὰ τὸ χτυπήσης, γὰ γένη ἀλοιφή· τὸ βάζεις ὕστερα πᾶ στὰ καθαρὰ τὰ πανιά καὶ τὸ βάζεις ἀπάνω». Κατὰ Γορτυνιακὸν ἰατροσόφιον «ἀνακάτωσε τὸ ἄσπρο τοῦ ἀγγοῦ μὲ ροδόσταμα, τάραξέ το καλὰ καὶ βρέξε σ' αὐτὸ ἓνα μαντήλι καὶ βάλ' το στὴν καημάδα γὰ γιατρευτῆ γιά ἓνα μερόνυχτο». Εἰς τὴν Κυνουρίαν, σὲ καψίματα βάνουσι σκιαδούλια, ἓνα βότανο. Ἄλλοῦ, ὅταν κατῆ κάποιος, κοπανίζει γρήγορα φύλλα τῆς ἀγκυνάρας, βάζει τὸ ζουμί ἐπάνω στὸ καμένο μέρος, γαίνει καὶ δὲν ἀφήνει σημάδι.

δ) Ἐξάρθωσις (στρομπούλιγμα, βγάσιμο χεριοῦ ἢ ποδιοῦ).

Τρόποι καὶ μέσα ἀνατάξεως. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου: Ζεσταίνουσι νερὸ καὶ τὸ βάζουσι μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον. Βουτοῦσι μέσα τὸ βγαλιμένο χέρι ἢ ποδάρι καί, ἀφοῦ μαλακώσῃ, τὸ τρίβουσι καλὰ κ' ἔπειτα τὸ τρανοῦσι μὲ δύναμιν γὰ τὸ φέρουσι εἰς τὴν θέσιν του. Κατόπιν ξαίνοσι μὲ τὸ μαχαίρι λίγο σαποῦνι μέσα σὲ ἓνα πιάτο, βάζουσι ἀσπράδι τοῦ ἀγγοῦ καὶ λίγη ρακή (ποτὸν ἐκ στροφυλιᾶς) τὸ ταράσσουσι καλὰ, ἕως ὅτου γίνη μία ἀλοιφή. Βάζουσι τὴν ἀλοιφή αὐτὴ ἐπάνω σὲ μπαμπάκι καὶ μὲ ἓνα παννὶ δένουσι τὸ χέρι ποῦ πονεῖ.

ε) Κάταγμα.

Ἐνα παράδειγμα: Ἐσιαζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε γὰ σμίξουσι ἀκριβῶς τὰ δυνὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστο ἀπὸ φακὴ

τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χεριοῦ, ἢ ἀλευρί ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαποῦνι καὶ ἀσπραδί τ' ἀγροῦ. Ἄκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτά σανίδια (χαρτώματα — ἓνα ἀπὸ κάτω καὶ ἓνα ἀπὸ πάνω — ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τὰ ἄδεναν ἔτσι καλά καὶ ἔμεινε σὲ ἀπόλυτη ἀκίνησία, ὥσπου τὰ γάνη». (Πρὸβλ. *καλαμώνω* = δένω μὲ καλάμια τεθραυσμένον κόκκαλον). Εἰς τὴν Ἄρκαδιαν «τοῦ βάνουν γιὰ κὶ δηλ. ἐμπλαστον ἀπὸ πρόβεια μαλλιά ἄπλυτα, ποτισμένα μὲ ἀλοιφή ἀπὸ αὐγὸ μὲ ρακὴ δαρμένα καὶ τὸ ποτίζουν ταχτικά μὲ ρακὴ ἕως ὅτου θεραπευθῆ». Τὸ γιὰ κὶ μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὰς ἑξαρθρώσεις.

ς) *Συρίγγιον.*

Ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

ζ) Εἰς ποίας ἄλλας περιπτώσεις ἐνεργεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβασις; Π.χ. ὁ *νυχόπονος* (οἰδημα τῶν ποδιῶν) θεραπεύεται εἰς τὴν Κύπρον «διὰ σχίσματος καὶ ἐξαγωγῆς αἵματος καὶ διὰ καυτηριασμοῦ δι' ἐλαίου». Τὸ *ζωντάρι* εἶναι «κάτι βῶλοι πού βγαίνουν στὸ λαιμὸ ἢ στὸ χέρι ἢ καὶ σὲ ὄλο τὸ σῶμα, εἶναι δὲ πολὺ σκληρὸν αὐτό. Δι' ἐγχειρήσεως ὁμως ἀποσπάται ὀλόκληρον» (Γαλανάδες Νάξου). Τί ἐπιχειρεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ *καρκίνου*; Εἰς τὰ Κοτύωρα «μιὰ γυναῖκα πού τῆς παρουσιάστηκε καρκίνωμα στὸ στήθος της σὲ μέγεθος καρδιοῦ, τὸ δεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκίνωμα στέγνωσε, μαράθηκε, καὶ ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περίπου ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμιά χειρουργικὴ ἐπέμβαση». Ποιοὺς τρόπους μεταχειρίζονται ἄλλοι;

ΙΑ'. Κτηνιατρική.

α) *Κτηνίατροι ἐκ τοῦ λαοῦ.* Ὀνόματα αὐτῶν: *ἀλογογιατρός, παϊτάρης* = ἱππίατρος (Λειβήσιον) κλπ.

β) *Φάρμακα* (βότανα κλπ. εἶδη) χρησιμεύοντα γενικῶς εἰς θεραπείαν τῶν ζώων. Π.χ. ἡ *ἀγριάμπελη* θεραπεύει τὴν ψώραν τῶν ζώων, τὸ *ἀρκουδοπούρον'* (εἶδος πρίνου) χρησιμοποιεῖται ὡς φάρμακον διὰ τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων στέκεται τὸ οὖρος· φύλλα αὐτοῦ κτυπῶνται, ἀποτρίβονται καὶ στύβονται εἰς ποτήριον ὕδατος· μὲ αὐτὸ ποτίζεται τὸ πάσχον ζῶον (Αἰτωλ.). Ἄμα βήχουν τὰ ζῶα, τὰ ταῖζον *ἀγριουκάστανον* (Αἰτωλ.). Τί εἶναι ἡ *καλακαφάνα*, τὸ *σκαρπί*, ἢ *πορδάλα* καὶ εἰς ποίας νόσους χρησιμοποιοῦνται; Ἄλλα ἱατρικά.

γ) *Θεραπευτικαὶ ἢ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ φάρμακα ἢ ἄλλα μέτρα πρὸς πρόληψιν νόσου τῶν ζώων.* Π.χ. Ἄφαιμάξεις (ξαιμάτωμα) διὰ κοπῆς τοῦ αὐτιοῦ ζῶον ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν. Φλεβοτομίαι ἵππου, ἡμιόνου

κλ. μεγάλων κτηνῶν. Ὄταν σταθῇ κάτι στὸν λάρυγγα ζῴου, τὸ κατεβάζουν ἐντέχνως μὲ τὸ μουντί, ξυλάριον περιτυλιγμένον μὲ βαμβάκι (Κάρπ.).

Προφυλάξεις: Π.χ. «φυλάνε τὰ πρόβατα νὰ μὴν πιουνε λιναρονέρι (νερὸ ποὺ ἔχουν πλύνει λινάρι), γιατί πέφτουν τὰ δόντια τους καὶ ψοφᾶνε».

1. Ἀσθένειαι ζῴων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

1) Ἀσθένειαι ὀρνίθων.

1. Κόριζα ἢ τσίφνα. Ἐνα παράδειγμα ἐκ Κρήτης: Ἡ κόριζα εἶναι ἀρρώστεια τῶν ὀρνίθων ποὺ γίνεται στὴ μπροστινὴ μπάνα τῆς γλώσσας. Βγάνει σκληρὴ προβεῖα σὰ νύχι. Δὲν τρώει, δὲν πίνει καὶ προπατεῖ χαμηλοφτερουγισμένη. Τὸ παθαίνει, ὅτινα μὴν ἔχη νερό. Τοτεσὰ τῆς βγάνουνε σιγανὰ σιγανὰ τὴν προβεῖα, γιὰ νὰ μὴν κοπῆ ἡ-γι-ἄκορη τῆς γλώσσας, γιατί τοτεσὰ ψοφᾶ. Λαδώνουνε ἕστερα τὸ μέρος καὶ τῆς δίδουνε κομμύδια κρομμύδια λαδωμένα καὶ τὰ καταπίνει κι ἐτσὰ τῆς περνᾶ: ἔξεκορίζασεν ἡ ὀρνιθα.

2. Λαιμόπονος ἀπλοῦς. «Ὄταν εἶναι βραχνὴ ἡ ὀρνιθα, τῆς δίδουν πρὸς τροφήν πίτυρα ψημένα μὲ γάλα καὶ τὴν ποτίζουν κονιάκ, διὰ νὰ καυτηριασθῇ ὁ λαιμός της. Ἄλλοι δίδουν κρεμμύδι ψιλοκομμένον καὶ ὀλίγον σκόρδον πρὸς τροφήν, διὰ νὰ ψοφήσουν τὰ μικρόβια» (Κύπρ.). Τί συνηθίζεται ἀλλοῦ:

3. Διφθερίτις. Εἰς τὴν Κύπρον κοσκινίζουν στάκτην, μὲ τὴν ὁποίαν ραντίζουν τὸν δάκτυλον καὶ δι' αὐτοῦ τρίβουν τὸ κάτω μέρος τῆς γλώσσης, διὰ νὰ βγάλουν ἓνα πετοῖ (τὴν τσίφναν) ταύτην πρέπει νὰ φάγη ἡ ὀρνιθα, ὅποτε τῆς φτύνεις ἢ τὴν ποτίζεις νερὸ μὲ θειάφι.

4. Φθειρίασις. «Ὄταν ἡ ὀρνιθα ἔχη φτειροῦδες, πιάνονται τὰ πόδια της καὶ δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ. Τότε τῆς τρίβουν μὲ λαδόξιδον τὰ πόδια καὶ μ' αὐτὸ τῆς ραντίζουν τὰ φτερά, τὲς γαλάτες (=τὲς φτεροῦγες) καὶ τὴν οὐρά. Ραντίζουν ὅμως καὶ τὸν γουμᾶν μ' ἀσβέστην» (Κύπρ.).

5. Χολέρα. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

6. Παθήσεις ἥπατος (σκοτᾶς).

7. Ἄλλαι ἀσθένειαι, ὡς τὸ ἀσβεστοκώλιασμα, τὸ κοττοβλόι, ἡ πιπίδα. Ποῖα τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ποῖα τὰ θεραπευτικὰ μέσα;

2) Ἀσθένειαι προβάτων καὶ αἰγῶν.

1. Κλαπάτσα ἢ καλμπάτσα ἢ γλαπάτσα (ἢ ἡπάτωσις). Εἰς ποῖον αἴτιον ἀποδίδεται καὶ ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Εἶναι μιὰ δροσιὰ ἀπάνω σὲ βαρκούσια χορτάρια τὴ βλέπεις, μόλις δώση ὁ ἥλιος. Αὐτὴ τὴν ἀγαπνεόν τὰ πρόβατα μπαινει στὰ σκώτια τους καὶ παθαίνου τὴ γλαπάτσα». Κατὰ τοὺς ποιμένας τῆς Κυνουρίας «ἀσπρίζει τὸ

πλεμόνι τους ἀπὸ τὴν κρυότη», κατ' ἄλλους εἶναι εἶδος φυματιώσεως. Πρὸς θεραπείαν εἰς μερικοὺς τόπους μεταχειρίζονται σκάρφη (ἐλλέβορον): ξηραίνουν σκάρφη εἰς τὸν ἥλιον, τὴν τρίβουν, τὴν ἀνακατεύουν μὲ ἀλάτι καὶ ποτίζουν μὲ αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ποῖα θεραπευτικὰ μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

2. Βλογιά. «Βγάνουν κάτι σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια καὶ ψοφᾶνε. Γιὰ νὰ γερέψουν, τὰ κεντρώνουν ἀνάμεσα στὰ λαγὰρὰ τὰ πρόβατα ἢ στὴ νουρὰ ἢ στ' αὐτί. Παίρνει ἀπ' τὸ πρόβατο τὸ βλογιασμένο ἕλη ὁ τσοπάνης καὶ τὰ κεντρώνει: μὲ ἓνα μαχαιράκι σκίζει λίγο στὰ φτενὰ καὶ βάνει ἀπάνω. Στὶς σαράντα μέρες στὰ πρόβατα δὲ βράζουν γάλα οἱ τσοπάνηδες» (Αἰτωλ.). Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ; Τί εἶναι ἢ ἀνεμοβλογιά καὶ πῶς τὴν γιαιτρεύουν;

3. Παρμάρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ὅταν κολλήσῃ τὰ πρόβατα, στραβώνονται, κόβουνε τὸ γάλα, μονοβυζιάζονται... Στ' ἀλάτι κολλάει αὐτὴ ἢ ἀσθένεια, στὶς ἀλαταριές. Γιὰ νὰ γιαιτρευτοῦν, ξηραίνουν τὸ ἴδιο γάλα τους, τὸ φκειάνουν σκόνη, ταΐζουν τὰ πρόματα καὶ γερεύουν». Τί μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

4. Βροντότριχα. «Εἶναι σὸ πλεμόνι καὶ γίνεται ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ» (Βούρβουρα Κυνουρ). Κατ' ἄλλους «προέρχεται, ὅταν τρώνε ἄβρηχο κλαρὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸ». Ποῖα ἢ θεραπεία;

5. Ψώρα. Νόσος τῶν αἰγῶν. Ποῖα ἢ θεραπεία;

6. Διάρροια. Εἰς τὴν Νάξον «τῶν δίδουν φύλλα ἀργιλιᾶς καὶ τρώγουν» καὶ ἔτσι κόβεται ἢ διάρροια.

7. Μαστίτις (μασταράς ἐν Ἠπ.). Εἰς τὴν Κρήτην λέγεται περιδρομος: «ἀρχίζουν καὶ σαπίζουνται τὰ βυζά νιω; καὶ πέφτουνε. Θεραπεύεται ἅμα τοὺς πάρουνε αἷμα κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ».

8. Παράσιτα τοῦ δέρματος (γυόθθος ἐν Καρπ. ζάχους ἐν Ἀκαρν. ζάβα ἐν Ἠπειρ.). Ἀναπτύσσονται σκώληκες εἰς τὸ δέρμα ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν καὶ τὸ τρυποῦν.

9. Σπλήνα ἢ σπληνόκακο.

10. Παραγάλος ἢ παραγάλιασμα: ὅταν χάνουνε τὰ ζῆα τὸ γάλα τους καὶ δὲ μποροῦνε νὰ θρέψουνε τὸ ἀρνὶ τους.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι αἰγῶν καὶ προβάτων μὲ τὰ τοπικὰ τῶν ὀνόματα: π.χ. βοῦρλο (Ἠπ.), τὸ γλυκὺ (Κάρπ.), νόσημα ἐγκεφαλικόν, ὅταν πέφτουν τὰ πρόβατα κάτω μὲ σπασμούς. Φσοῦνα, ὅταν τὰ πρόβατα μυξιάζουν καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀνασάνουν (Αἰτωλ.), ψουρουμύτα, ὅταν ἢ μύτη των εἶναι ψωριασμένη (Αἰτωλ.), βλάσους ἢ φθίσις τῶν προβάτων (Χαλκιδ.), φτάρνακας, ὁ σκώληξ εἰς τοῦ κριοῦ τοὺς ῥώθωνας (Κάρπ.), ἢ σιάπη, σὰν εἶδος συνάχι (Αἰτωλ.), τὸ φιάγκωμα, ὅταν τὸ ζῶον πρήσκειται ἀπὸ χόρτον βλαβερὸν καὶ δὲν ἔμπορῃ νὰ κατορηθῆ (Κρήτη), παρμὸς (παραλυσία) κτλ. Ποῖα τὰ συμπτώματα, ποῖα ἢ αἰτία εἰς

τὴν ὁποῖαν ἀποδίδεται ἢ ἀσθένεια καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας :

3) *Ἀσθένειαι μεγάλων ζῴων* (ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, βοῶν).

1. Ἀερόπιασμα. Τὸ ζῶον ἀεροπιάνεται, ὅταν ἐκτεθῆ ἰδρωμένον, ἀκίνητον εἰς ρεῦμα ἀέρος. Θεραπεύεται, ὅταν ἐπιτριφῆς μὲ παλαιὸν λάδι, βρωμισμένον, τὸ σῶμα του, τὰ πόδια του, τὸν λαιμὸν του, προσδένεις δὲ ὑψηλά, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ εἶναι τεγτωμένος (Κύπρ.). Ποῖα ἢ κοινὴ ὀνομασία εἰς διαφόρους τόπους καὶ οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

2. Ἰδρωπότισμα, ὅταν τὸ ζῶον ποτισθῆ ἰδρωμένον.

3. Βήχας (κοινῶς *σακαὴ*). «*Τὰ πιάνει στὸ λαιμὸ καὶ βήχουν*». Εἰς τὰ Καλάβρυτα θεραπεύεται δι' ἐντριβῆς μὲ χοίρειον λίπος περὶ τὸν λαιμὸν τοῦ ζῴου. Τί εἶναι ἢ λεγομένη *ξεροσακαὴ* ἢ *σαγκαβή*, πὺν προσβάλλει προπάντων τοὺς ὄνους καὶ πῶς θεραπεύεται ;

4. Πόνος, κοιλόπονός, *σφίξη* καὶ *κόψιμο*, *στρόφος* ἢ *στρόφλας*. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ; Π.χ. Διὰ τὸν κοιλόπονόν τῶν μουλαριῶν εἰς τὴν Νάξον βράζουν σπόρον ἀλυγαριᾶς μὲ κρασί καὶ τὰ ποτίζουν, εἰς τὴν Κύπρον βάζουν εἰς τὸ κρασί μίαν φούκταν στάκτη καλῶς κοσκινισμένη καὶ ποτίζουν τὸ ζῶον. Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν τὰ ποτίζουν δύο αὐτὰ κλούβια καὶ καφέ πολὺ χωρὶς ζάχαρη.

5. Ἀπόστημα (*μαγάρισμα* (Καλάβρ.), *σακαὴ* (Παρν.), *ξορισμένον* (Κύπρ.), ἐσωτερικόν ἢ ἐξωτερικόν.—Ἡ θεραπεία ἐσωτερικοῦ ὄγκου εἰς τὴν Κύπρον γίνεται ὡς ἑξῆς : «Κοπανίζομεν χοληδόχον κύστιν χοίρου, τὴν κοσκινίζομεν καὶ βάλλομεν εἰς 50-100 δράμια κρασί ἢ κουμανδαριάν καὶ ποτίζομεν. Ἐπίσης σφάζομεν σκυλάκια στραβὰ (μικρὰ) καὶ μὲ τὸ αἷμα τους ποτίζομεν τὸ ἄλογόν μας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς 24 ὥρῶν. Τότε «πετάσεται ὄξω» καὶ γίνεται ἐξωτερικόν τὸ ἀπόστημα. Πρὸς θεραπείαν τούτου παίρνεις δόσιν ὅσον μισὴ τουφετσίᾳ μαροῦτι, τὴν ὁποῖαν βάλλεις εἰς ἓνα ἄδειο κουτὶ γάλακτος, καὶ πλησιάζεις ὅσον μιὰ σπιθαμὴ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ζῴου, καὶ τότε ρίπτεις εἰς τὸ μαροῦτι ἀναμμένον κάρβουνον, διὰ νὰ φοβιταῖσῃς μὲ τὸν κρότον τὸ ξορισμένον καὶ νὰ φύγῃ. Μετὰ τοῦτο παίρνεις κκίλην, κοπανίζεις καλῶς καὶ ζυμώνεις μὲ δυνατὸν ξίδι, καὶ μ' αὐτὸ χρίεις συχνὰ τὸν ὄγκον 10—20 φορὰς τὴν ἡμέραν, ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, ὅτε καὶ διαλύεται ὁ ὄγκος. Ὅταν τὸ ἀπόστημα *λαπουρκάσῃ* (μαλακώσῃ) καὶ ἀρχίσῃ νὰ διαλύεται, πρέπει τὸ ζῶον νὰ ὀδηγῆται τακτικῶς εἰς περίπατον». Ποῖοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας ἄλλοῦ ;

6. Πληγαὶ ἢ σαρκώματα ἐπὶ τῆς ράχεως ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ σώματος. Κοινὰ ὀνόματα : π.χ. *κωλοκαθιά*, ἢ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὄνου *πληγὴ* (Πάρος), *μοῦρον*, τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν φορτηγῶν ζῴων *ὑπερσάρκωμα* (Σάμος), *σुकάμινο*, *πληγὴ* πὺν βγάζουν οἱ γαῖδάροι στὰ πόδια ἢ ἀλλαχοῦ (Ἀμοργός) κτλ.

7. Πιάσιμο τῶν ποδιῶν (*καρφόπιασμα*), ὅταν πιάνονται τὰ πόδια τῶν.

8. Παθήσεις τῆς ὀπλῆς· π.χ. τὰ μουλάρια, τὰ βόδια *μαλοποδιάζουνε*, δηλ. μαλακώνουνε τὰ νύχια τους καὶ δὲν μπορούνε νὰ περπατοῦνε.

9. Παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν· π.χ. *κάνει στα μάτια τ' ἄλογο*, τὸ μουλάρι, ὅταν βλέπη ἄλλα νὰ τρώγουν, χωρὶς νὰ ἔχη κι αὐτὸ νὰ φάγη.

10. Παθήσεις τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης. Π. χ. *Βρωμόστομο*, ἀσθένεια ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, καθ' ἣν μελανοῦται ὁ οὐρανίσκος τῶν, πονεῖ καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ φάγουν. Πρὸς θεραπείαν ἀλείφουν τὸ μέρος μὲ ὄξος, ἄλας καὶ στομπισμένον σκόρδον μαζί καὶ ἔπειτα τρυποῦν τὸ ἀπόστημα μ' ἓνα σουβλί (Καλάβρο.). Ὁξοὶ ἐν Κύπρῳ, ἡ νόσος τῆς γλώσσης τῶν βοῶν.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν κτηνῶν. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματά των, τὰ συμπτώματα καὶ αἱ θεραπείαι; Π.χ. *γυλαδουχόρι* γιὰ τὴ *γυλαδανάγκ'* ἢ πότισμα μὲ ἀγριοκάστανον καὶ ρίζα ἀπὸ μαγκούτα (εἶδος κρομμύου) (Αἰτωλ.), *μάλ'*, εἶδος ἀνθρακος ἀγελάδων: κατὰ πρῶτον κουτσαίνουν, ἔπειτα πυρέσσουν ἰσχυρῶς καὶ τέλος μαυρίζει τὸ κρέας τῶν καὶ ἀποθνήσκουν· τὰ καῖνε μὲ πυρωμένο σίδηρον καὶ τοὺς δίνουν νὰ φᾶνε βρασμένο πολυτριχί (Εὐρυτ.), *ψαλίδα*, ἀσθένεια τῶν χειλέων τῶν βοῶν, ὁ *πρόγκος* τῶν βοδιῶν, ὅταν τρέχουν σὰν τρελλὰ (Αἰτωλ.), *παλαμίδα*, ἡ νόσος τῶν ὄνων, ὅταν φάγουν σταφύλια (Πάρος), ὁ *μαγκουφᾶς*, ὁ *περιδρομος* κλπ.

4) Ἀσθένειαι χοίρων.

1. Χοιρόλαιμος ἢ χοιρόλομος. Εἰς τὴν Λῆμον δένουν παννὶ στὴν ἄκρη ἐνὸς ξύλου (*μαλαχάρο*), τὸ ἀλείφουν μὲ φάρμακον (ξίδι ἢ ἄλλο τι) καὶ τὸ βυθίζουν στὸ λαιμὸ τοῦ χοίρου πρὸς ἰατρείαν.

2. Χαλάξι ἢ χαλάτζο (σκληροὶ λευκοὶ ὄγκοι, σχήματος χαλάξης, ἐντὸς τοῦ στόματος τῶν χοίρων).

3. Κόρακας ἢ κοράκι (σάρκωμα καλύπτον τοὺς ὀδόντας τοῦ χοίρου καὶ ἐμποδίζον τὴν μάσησιν τῆς τροφῆς). Θεραπεία δι' ἀποκοπῆς τοῦ σαρκώματος καὶ καυτηριασμοῦ.

4. Νόσος ποδιῶν (*τραμπούκλα* ἢ *πισωτάντουλο*), ὅταν ὁ χοῖρος ἀδυνατῇ νὰ βηματίσῃ καὶ καταπίπτῃ. Πρὸς θεραπείαν τρυποῦν τοὺς γλουτοὺς τοῦ χοίρου μὲ τὸν *στρατορράφι*, εἶδος σιδηροῦ τρυπάνου, ἀφοῦ τὸν πυρακτώσουν εἰς τὴν πυρᾶν.

5. Ἐξανθηματικαὶ νόσοι (*κελεφιά* Δυτ. Μακεδ.), ἐξανθήματα λευκὰ ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν χοίρων.

6. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν χοίρων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

5) Ἀσθένειαι ἄλλων οἰκοσίτων ζώων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιον Ζ'. Μαγεία, μαγικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι

I.	Γενικά	Σελ.	77
II.	Μαγικαὶ ἐνέργειαι ἐπ' ἀγαθῶ τοῦ ὑποκειμένου τελούμεναι (ἐπωφελῆς μαγεία)	>	81
	Α'. Ἀποτροπὴ κακοῦ	>	81
	Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας	>	102
III.	Μαγικαὶ ἐνέργειαι ἐπὶ κακῶ ἢ βλάβῃ τοῦ ὑποκειμένου τελούμεναι (ἐπιβλαβῆς μαγεία)	>	108
	Α'. Πρόκλησις κακοῦ	>	108
	Β'. Παρακώλυσις ἀγαθοῦ	>	109
	Γ'. Κλοπὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν κτλ.	>	110
IV.	Φίλτρα καὶ διακοπαί. Κατάδεσμοι ἀνδρογόνου	>	110
V.	Ἀπόλυτος δεισιδαιμονία	>	113

Κεφάλαιον Η'. Μαντική

I.	Φυσικὴ μαντεία	Σελ.	117
	Α'. Φυσιογνωμικά	>	117
	Β'. Πάλμοι	>	118
	Γ'. Σημεία	>	120
	Δ'. Εἰκονομαντεία	>	121
	Ε'. Πυρομαντεία	>	121
	ΣΤ'. Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι)	>	121
	Ζ'. Οἰωνοὶ	>	122
	Η'. Τέρατα	>	126
	Θ'. Ὀνειρα	>	126
	Ι'. Οἰωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν	>	126
	ΙΑ'. Σημεία ἐξ οὐρανίων φαινομένων	>	127
	ΙΒ'. Σημεία ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων	>	127
	ΙΓ'. Σημεία ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων	>	127
II.	Τεχνητὴ μαντεία	>	127
	Α'. Σπλαγγοσκοπία	>	127
	Β'. Ὀμοπλατοσκοπία	>	128
	Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἔμπυροσκοπία	>	128
	Δ'. Κλήδονας	>	129
	Ε'. Αὐγομαντεία	>	131
	ΣΤ'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία	>	131
	Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία	>	132
	Η'. Κατοπτρομαντεία	>	133
	Θ'. Δακτυλιομαντεία	>	134
	Ι'. Κριθομαντεία	>	134
	ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία	>	134
	ΙΒ'. Κυαμομαντεία	>	136
	ΙΓ'. Τεφρομαντεία	>	136
	ΙΔ'. Ἀλευρομαντεία	>	137
	ΙΕ'. Βιβλιομαντεία καὶ Ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία)	>	137
	ΙΣ'. Κοσκινομαντεία	>	137
	ΙΖ'. Εἰκονομαντεία	>	138

ΙΗ'. Έλατομαντεία	Σελ.	138
ΙΘ'. Καφερομαντεία	>	138
Κ'. Χαρομαντεία	>	138
ΚΑ'. Άγγουρομαντεία	>	138
ΚΒ'. Φυλλομαντεία; άνθομαντεία	>	139
ΚΓ'. Κυναρομαντεία	>	139
ΚΔ'. Καρυομαντεία	>	139
ΚΕ'. Άρτομαντεία (Σαρακοστοκουλούρα)	>	140
ΚΣ'. Άλεκτορομαντεία	>	140
ΚΖ'. Σκιομαντεία	>	140
ΚΗ'. Μαντική με τὸ «γκάρδιο»	>	140
ΚΘ'. Μαντική με άλλας ράβδους ἢ βοῦρα	>	140
Λ'. Μαντική διὰ σπορᾶς οἴτου	>	140
ΛΑ'. Μαντική με διάφορα άλλα άντικείμενα	>	140

Κεφάλαιον Θ'. Ἀστρολογία

Α'. Ἡλιος	Σελ.	141
Β'. Σελήνη	>	142
Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία)	>	145
Δ'. Κομήται καὶ διάττοντες	>	148
Ε'. Ἀποφράδες	>	148
Σ'. Μερομήνια	>	151
Ζ'. Δρίμες	>	152
Η'. Ἀριθμοὶ	>	153
Εὔρητήριον κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν	>	154

Κεφάλαιον Ι'. Μετεωρολογία

Καιροὶ	Σελ.	155
Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή	>	156
Β'. Σύννεφα, βροχή, δμίχλη, πάχνη, χιῶν, χάλαξα	>	157
Γ'. Ἴρις	>	158
Δ'. Ἄνεμοι	>	158
Ε'. Καταιγίς	>	159
Σ'. Ἀνεμοστρόβιλος	>	159
Ζ'. Σίφουνας	>	159
Η'. Τελόνια	>	160
Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ	>	160

Κεφάλαιον ΙΑ'. Δημόδης Ἱατρική

Α'. Γενικά	Σελ.	163
Β'. Ἀσθένεια	>	163
Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἰατρικαὶ Ἱατροσόφια	>	165
Δ'. Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα	>	166
Ε'. Φάρμακα	>	166
Σ'. Θεραπευτική	>	169
Ζ'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ	>	172
Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων	>	188
Θ'. Διαιτητική	>	188
Ι'. Χειρουργική	>	189
ΙΑ'. Κτηνιατρική	>	191

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ 1942 - 1943 - 1945 - 1949

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Ι. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Γλῶσσα τῆς λατρείας.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς. Σημασία καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν. Ὄνόματα δημῶδη μερῶν τοῦ ναοῦ, ἀμφίων, σκευῶν κτλ. Π. χ. *λειτουργία*, *συλλειτουργο*, *σαρανταλείτουργο*, *ἐφταπάπαδο*, *λιτή*, *ἀγρυπνία*, *ὄλονυχτιὰ* (Ἡπειρ.), *καλονυχτιὰ* (Θεσσ.), *παράσταση* (Ἡπειρ.) κτλ. Ὁ παπᾶς *σπερνιάζει* (=ψάλλει τὸν Ἑσπερινόν, Κρήτη), *ἀπολουτρούῃ* (=τελειώνει τὴν λειτουργίαν, Κρήτη), *ἐνκολογάει* (=περιέρχεται εὐλογῶν τὴν νέαν ἐσοδεῖαν τοῦ οἴνου, Καλάβρυτα), *ξαορεύγει* (=ἐξομολογεῖ, Κρήτη) κτλ.

Ἀνάβω τὸ Χριστό, τὴν Παναγία, (τ. ἔ. τὴν κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας). *Κοιμίζω τὴν κανδήλα* (=βυθίζω τὴν θρυαλλίδα, σβήνω τὴν κανδήλαν) κτλ.

Ἀντιδείχνει (ἢ εἰκόνα), τ. ἔ. δίδει σημεῖον μετὰ παράκλησιν, *τριζει*, *ιδρώνει* κττ.

Μετάδοση, *μεταλάβωση* (Κρήτη), *μεταλαβιά* (Ἡπ.), *κοινώνισμαν* (Πόντος).

Ὑψωμα, *προσφορά*, *βλογιά*, *πανυΐα*, *π'τάρια*, *Κυριακάδα* (ἄστος προσφερόμενος τὰς Κυριακὰς εἰς τοὺς ἱερεῖς) κτλ.

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης.

Τὰ παραδείγματα ποὺ παρατίθενται πρὸς διασάφην τῶν ἐπὶ μέρους ζητημάτων εἶναι εἰλημμένα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ἀνεκδότου ὕλικου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Ὁ σκοπὸς τῆς παραθέσεως αὐτῶν ἐξετέθη ἤδη εἰς τὴν σημείωσιν τοῦ Ε' κεφαλαίου (τ. Β' 1940 σ. 118).

Ἁγιοδῆμα, αἰουδῆμα, δημόθυρα, κοιτοχώνερας (ὁ ἄλλως σωλέας), *ἀέρας* (=τὸ ἱερὸν τραπεζομάνδηλον, ἐφ' οὗ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία) κτλ.

Ἀνάμα ἢ νάμα (=δ διὰ τὴν θεϊαν μυσταγωγίαν χρησιμεύων οἶνος), τὸ ζέο (=τὸ θερμὸν ὕδωρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον, διὰ τοῦ ὁποῖου τοῦτο θερμαίνεται), τὸ καψί ἢ κασι (Τῆλος) =τὸ καθιστὸν θυμιατήριον, μὲ τὸ ὁποῖον θυμιάζουν κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου), *θυνιατὸ* (Κεφαλληνία). *Ἀγιαστήρα ἢ ἀγιαστούρα, βρεχιούρα* (Μάδυτος), *φωτιστήρα* (Αἴνος), *ραντιστέρην* (Πόντος) (=ἡ δέσμη ἀνθέων, ἰδίᾳ βασιλικῶν, δι' ἧς ραίνουν οἱ ἱερεῖς κατὰ τοὺς ἀγιασμούς).

Σφραῖδα, σουφραῖδα, σφραγιαστήρι, σφραῖστηρό, τυπάρι (Σύμη), *μαργαρίτα* (Ἦπ.), *παναγιάρι* (Μάνη), *βλόυρους* (Αἰτωλ.), (=ἡ ξυλίνη σφραγὶς τῶν προσφορῶν).

Ὄνομασίαι ἑορτασίμων ἡμερῶν: χρονιάρα μέρα, ἀλαφρόσκολη, συνόρατα τοῦ χρόνου, Νικολοβάρβαρα, Χριστοπάσκαλο, Ἀσπροβδόμαδο καὶ εἴ τις ἄλλη.

Β'. Θεός.

Δημῶδεις δοξασίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτοῦ εἰς τ' ἀνθρώπινα.

Λέξεις, φράσεις, παραδόσεις, παροιμίαι καὶ παραμύθια, δίστιχα, εὐχαὶ καὶ κατάραι ἐμφαίνουσαι τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν, τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Παραδείγματα:

Ἀφέντης οὗ Θεός (Αἰτωλία). «*Καλὸν ξημέρωμαν, ἀφέντη μου, Θεέ μου*» λέγουν οἱ Κύπριοι ἀνοίγοντες τὸ πρῶτὴ τὴν ἐξώπορταν καὶ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας των· συγχρόνως κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. «*Ὁ Μεγαλοδύναμος, ὁ Κύριος, μέγας ἐναί ἅμα θέλη, ἄλλοι φτειάνονται, ἄλλοι χάνονται*». *Ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ! Ὁ Θεός νὰ βάλῃ τὸ χέρι του! Σήκωσ' ὁ Θεός τὸ χέρι του.*

Ἐκεῖνος ἀπὸν συννεφιᾶ καὶ ἀπὸν βροντᾶ καὶ βρέχει (Κρήτη). *Φύλλο δὲν πέφτει ἀπὸ δειτρὸ χωρὶς τὸ θέλημά σου!* (Κρήτη). *Ὁ Θεός σκάλας χιτίζ', ἄλλ' ἀνεβαίν' νε κι ἄλλ' κατεβαίν' νε* (Τραπεζοῦς). *Ἄν κρυνώνει ὁ γδυμένος, ἅμα τὸν σκεπάξῃ ὁ Θεός* (Μανιάκι). *Ποῦ' χει τὰ θάρρη του σιὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει κι ἅ θέση καὶ καμιά φορά, ὁ ὕπνος τότε θρέφει* (Κρήτη). *Ὅσο κι ἂν γεράσῃ ὁ Θεός δέκα Ἁγίους καταπονᾶ. Κεφάλι πὸν φυλάγ' ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν τὸ βλάφτει.*—*Ὁ Θεός μοιράζει τὰ ροῦχα κατὰ τὴν κρυάδα.*—*Βλέπει ὁ Θεός!* κ.τλ.

Θεῖκό, ἐπὶ ἀνεξηγήτων καὶ ἀσυνήθων φυσικῶν φαινομένων, οἷον πλημμύρας, σεισμοῦ κ.τ.τ. *θεοτικὴ φωτιά* (Κρήτη), *θεογέφυρο* (βράχος διατρπηθεὶς εἰς τὴν βάσιν του ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὴν Ζίτσαν) κ.τλ.

Γ'. Ἅγιοι.

α) *Δημώδεις δοξασίαι περὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ περὶ τῆς ἐπεπεργείας αὐτῶν εἰς τ' ἀνθρώπινα.*

1. Πίστις περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοηθείας τῶν Ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας. Παράδειγμα οἱ λόγοι γραίας ἀπὸ τὸ Μανιάκι: «*Οὔλοι οἱ ἅγιοι ἔχουν τὴ χάρη τους τὴν ἔδωκε ὁ Κύριος γιὰ τὰ καλὰ τοὺς ἔργατα, νὰ δύνονται μεγάλα πράματα, πλεῖστον ἡ Παναΐτσα οὔλο γοναιστή, λένε, βρίσκεται νὰ παρακαλᾷ τὸν Κύριον γιὰ μᾶς κ' οἱ ἅγιοι παρακαλιῶνται, ἄμε τί! ποὺ εἶσι ν' ἀστράψῃ, νὰ μπουμπουνίσῃ, λέμε «Ἄγια μ' Ἀνάσταση, ἄγιε μου Κωσταντῖνο, κερά μου Παναΐτσα, βοήθα...» «Ὅ, τι ἀγαπάει ἡ Παναΐτσα, αὐτὸ εἶναι θεϊκὸ μίλημα. Οὔλοι οἱ ἅγιοι γιὰ οὔλα ἔχουνε δύναμη, λέει μένα τὸ μυαλό μου... Κι ὁ ἀφέντης Ἄη-Γιώργης κάνει θαμάσια· μεις οἱ τσοπαναραῖοι τονὲ δοξολογαῖμε πολὺ, προσκυνῶ τὴ χάρη του. Λέμε κι' ἄλλο: «τὸ φτωχὸ τὸ μοναστήρι κανεὶ δὲν τὸ δοξολογαίει».*

2. Ποῖαι ἰδιότητες ἀποδίδονται εἰς τοὺς Ἁγίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματός των ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; Π.χ. ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος «*ξελευτερών' τις ἔγκνες*», τὸν ἄη Στάση (ἄγ. Εὐστάθιον) «*τὸν τάζουν αἱ αἰμορροοῦσαι γυναῖκες, νὰ σταθῇ ἡ ἄρρώστεια των*» (Κάρπαθ.), ὁ ἄης Ρούφνης (Ἰονούφριος) ρουφᾷ τὰ στάχνα τῶν θεριζόντων ἢ ἀλωνιζόντων κατὰ τὴν ἑορτὴν του (12 Ἰουνίου) (Σύμη), ὁ ἅγιος Ἀκουφος (Ἰάκωβος) θεραπεύει τοὺς κωφοὺς (Κύπρος), ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ ἅγιος Φανούριος φανερώνουν τὴν τύχην ἢ τὸ χαμένο ζῶο ἢ προᾶγμα, ὁ ἅγιος Ἀρμογένης (Ἐρμογένης) θεραπεύει τοὺς πάσχοντας τὰς ἀρθρώσεις (τοὺς ἄρμούς), ὁ ἅγιος Κλαυῖνος (ἅγιος Κλήμης) θεραπεύει τὴν κλάψα (Λήμν.), ὁ ἅγιος Προκόπιος μνημονεύεται ἰδιαιτέρως εἰς τὰ προικοσύμφωνα, γιὰ νὰ προκόψῃ τ' ἀντρόγυνο κτλ.

3. Τίνων ἀσθενειῶν καὶ παθῶν θεωροῦνται ἱατῆρες ἢ φύλακες καὶ προστάται ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ἡ ἁγία Βαρβάρα, ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ἅγιος Μόδεστος, ἡ ἁγία Πελαγία, ὁ ἅγιος Παντελεήμων, ἡ ἁγία Ἀναστασία, ὁ ἅγιος Χαράλαμπος, ὁ ἅγιος Γεράσιμος καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι; — Ποῖοι οἱ προστάται ἅγιοι τῶν ναυτικῶν, τῶν ἀμπελουργῶν, τῶν ποιμένων κλπ. καὶ ποῖαι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν ἰδιότητά των αὐτῆν; Π.χ. ἡ Παναγία θεωρεῖται ἐν Λέρῳ προστάτις τῶν ναυτιλλομένων καὶ κάθε πλοῖον ποὺ καταπλέει ἀπὸ μακρὸν πλοῦν ἀγιάζεται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου. Ποῖος ὁ ἔφορος τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν;

Παράστασις τῶν προστατῶν Ἁγίων τυπικὴ εἰς εἰκόνας: π.χ. ὁ ἅγιος Στυλιανὸς μὲ βρέφος ἐσπαργανωμένον εἰς τὴν ἀγκάλην, ὁ Ἄρχάγγελος Μιχαὴλ μὲ

μίαν ψυχὴν ἢ μὲ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα, ὁ ἅγιος Φανούριος μ' ἓνα κερὶ εἰς τὸ χεῖρι. Διηγῆσεις περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Ἁγίων εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

4. Πολιοῦχοι καὶ ἄλλοι τοπικοὶ («μικροὶ ἢ φτωχοὶ») Ἅγιοι. Διηγῆσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτῶν. Ἡμέραι καὶ τρόπος ἑορτασμοῦ.

β) **Ἐπικλήσεις καὶ προσφωνήσεις Ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας**, μαρτυροῦσαι τὴν πρὸς τὸ θεῖον σχέσιν: ἀφέντη μ' *Ἀηγιώρρη, Παπποῦ Νικόλα κτλ.* Δεῖγμα τῆς τοιαύτης σχέσεως παρέχουν οἱ λόγοι γραίας γυναικὸς ἀπὸ τὸ Μανιάκι (ἔτ. 1944):
 ... μετὸ λάδι ἀνάβω τὸ καντήλι μου· τώρα πιά γὰρ λάδι δὲν ἔχω γιὰ τὸ φαί μου, ἐρημιά ποῦ καταστήσαμε! τὸ εἰκόνισμά μου καίει δμως. Φεύγω ἀπὸ τὸ σπίτι μου γιὰ τὸ χωράφι, πάω στὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς λέου «Καλὸ βράδυ, Παναίτσα μου, προσκυνῶ τὴ χάρη σου, μετὸ καλὸ νὰ ξαναρθῶ στὸ σπίτι μου, ἢ βοήθειά σου θὰ μὲ ξαναφέρῃ».
Εἶχα μοῦτρα νὰ εἰπῶ τόσα λόγια, ἂν ἄφρηνα τὰ ῥονίσματά μου στὸ σκοτάδι;

γ) **Ἐπίθετα ἁγίων** προερχόμενα:

1. ἀπὸ τὸν τόπον τῆς λατρείας ἢ ἀπὸ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ ναοῦ (π.χ. Παναγία ἢ Τηνιακιά, ἢ Καστριανή, ἢ Βλαχερνιώτισσα, ἢ Χρυσοσπηλιώτισσα, ἢ Κακοπέραντη, ἢ Σαραντασκαλιώτισσα, ἢ ἁγία Καταπουλιανή, ἢ Κρασποπωλήτισσα ἐν Κερκίρα, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία τῆς εἶναι εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν οἰνοπωλῶν τῆς ἀγορᾶς, ὁ Ἁγίας ὁ Ψηλορείτης) ἢ ἀπὸ ἰδιάζουσάν τινα παράστασιν τοῦ Ἁγίου ἐν εἰκόνι (π.χ. Παναγία ἢ Γαλατοῦσα ἢ Γλυκοφιλοῦσα, (ἢ θηλάζουσα ἢ φιλοῦσα τὸ Βρέφος), ἢ Γουρλομάτα (διὰ τὸ βλοσυρὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἰκόνας, Λέρος), ἢ Μεγαλομάτα (Κατιρλί Βιθυν., Σκόπελος), Ἁγηιάννης ὁ Ἀποκεφαλιστής, Ἀηγιώρρης Καβαλλάρης κτλ.

2. ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. Παναγία ἢ Καλιγοῦ, ἢ Περγιγκοῦ, ἢ Στεφάνα, ἢ Μπεναρδοῦ, ἅγιος Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς.

3. ἀπὸ τὸν χρόνον τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, μετὰς ὁποίας συμπίπτει ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου. Π.χ. *Παναγία ἢ Μεσοσπορίτισσα*, ἐπειδὴ ἡ ἑορτὴ τῆς συμπίπτει μετὰ τὰ μέσα τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, *Παναγία τῆς ἀποσοδεῖας* (τὸ Γενέθλιον τῆς Παναγίας), ὡς ἑορτάζουσα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ *Τριανταφυλλᾶ* ἢ τοῦ *Βλασταρᾶ* (8 Μαΐου), διότι τότε βλαστολογοῦν τ' ἀμπέλια, τοῦ *Πετμεζᾶ*, διότι τότε βράζουν τὰ πετμεζία, *Παναγία ἢ Ἀκαθὴ* (Παρασκευὴ Ε' ἐβδ. Νηστειῶν) ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

4. ἀπὸ ἰδιότητα ἀποδιδυμένην εἰς τὸν Ἅγιον. Π.χ. *Καίλιώτης* λέγεται ὁ ταξιάρχης Μιχαήλ, «διότι καίει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἀφαρπάζει τὰ φύλλατα» (Σύμη), ἢ *Κουρκουνιώτης*, διότι «κουρκουνᾶ» (= κρούει τὴν θύραν) καὶ ζητεῖ τὴν ψυχὴν, *Παναγία ἢ Ὀδηγήτρα*, ἢ *Γληγοροπάκη*, ἢ *Ξεσκαλωτόρια*, ἢ *Φανε-*

ρωμένη (πού φανερώνει τούς ξενιτεμένους), ἡ *Πονολύτριά*, ἡ *Ἐλεούσα* ἢ *Λεχοῦσα*.

δ. ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, πού ἐπιβάλλει ὁ Ἅγιος εἰς τούς μὴ σεβομένους τὴν μνήμην του. Π.χ. *Ἀηγιάννης ὁ θερμολόγος* ἢ *ριγολόγος*, ἐπειδὴ τιμωρεῖται μὲ ρῖγος ἢ πυρετὸν ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρομοῦ (29 Αὐγούστου), *Ἀηγιάννης ὁ σπασοκάδης* ἢ *σπαζοκαρούτης*, *Παναγία ἡ Καροδεματοῦσα* (28 Ἰουλίου), *ἄη Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγανίτης*, διότι τρυπᾷ τὸ τηγάνι, ἂν δὲν κάμουν τηγανῖτες κλπ.

δ) *Ἐπιφάνειαι Ἁγίων*. Θαυμασῖαι βοήθειαι καὶ θεραπεῖαι ἢ τιμωρίαι ἐπιβαλλόμεναι ὑπ' αὐτῶν. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Ἐν παράδειγμα: «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὰς φορὰς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά του στὴν Κέρκυρα, πού εἶναι τὸ λείψανό του, καὶ γυρίζει τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά, γιὰ νὰ κάμῃ καλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ κείνους πού τὸν ἐπικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλαεὶ τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τ' ἀλλάξουν κάθε τόσο» (*Πολίτου*, Παραδόσεις Α', ἀρ. 200, σελ. 112).

ε) *Διηγήσεις περὶ ποινῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς ἀγίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ* διὰ παρὰβασιν καθήκοντος, π.χ. νὰ διανύσουν ὀρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπηρεταὶ ἀνθρώπων κτλ.

ς) *Ἅγιοι ἐκ παρανοήσεως*: ἡ ἁγία Σωτήρα, ἐκ τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος, ἡ ἁγία Τετράδη, ἡ Ἀκάθιστος (Πόντ.), ὁ Ξορκὸς ἅγιος (Κύπρ.), ἡ ἁγία Βλαχέραινα ἐν Σωζοупόλει, Ἄρση κ. ἀ. ἐκ τοῦ ὅτι τὴν 2αν Ἰουλίου ἐορτάζεται ἡ κατάθεσις τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐν Βλαχέραις ναὸν κτλ.

Δ'. Ἐκκλησῖαι, εἰκόνες, σταυροί, λείψανα ἁγίων.

α) Παραδόσεις περὶ τῆς ιδρύσεως ἐκκλησιῶν ἢ περὶ εὐρέσεως εἰκόνων, λειψάνων Ἁγίων ἢ ἐκκλησιῶν δι' ἐνυπνίων κλπ. Ἄλλαι διηγήσεις περὶ θαυμασίας ἐγκαταστάσεως λατρείας.

Παραδείγματα: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος παρουσιάστηκε κάποτε καὶ εἶπε, ὅπου θὰ πάῃ καὶ θὰ μείνῃ καὶ θὰ ψοφήσουν δύο μοσχάρια, ἐκεῖ νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκκλησία. Αὐτὸ καὶ ἔγινε κ' ἔτσι χτίστηκε στὴ Βέροια ὁ Ἁγιαντώνης, ὅπου πᾶνε τούς τρελοὺς καὶ γιαιτρεύονται» (Βλάστη Μακεδονίας). «Ἄη Κωσταντῖνος Τριπορινός. Ἦταν χωριὸ παλιό, Τρίπορι λέγονταν κεῖ τὴν βρῆκαν αὐτὴν τὴν εἰκόνα... Ἐνας ἄνθρωπος ὑπόφερε πολὺ στὸν ὕπνο του· νειρευόταν, δὲν μποροῦσε νὰ ἴσυχάσῃ: Στὸ τάδε μέρος εἶμαι· νὰ ρθῆς νὰ μὲ βγάλῃς. Καὶ πῆγανε οἱ ἄνθρωποι κεῖ πέρα κ' ἔσκαψαν καὶ τὴν ἔβγαλαν» (Κωστή Θράκης).

Διηγήσεις περί λειψάνων Ἁγίων καὶ εἰκόνων ἐπιπλευσῶν καὶ προσορμιζομένων εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενον τόπον, περί ματαιώσεως τῆς οἰκοδομῆς ἐκκλησίας εἰς τόπον μὴ ἀρεστὸν εἰς τὸν Ἅγιον. Ἄλλα θαύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησίας. Μῦθοι σχετικοὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐκκλησίας. (Π. χ. τῆς Καπνικαρέας, τῆς Χρυσοκελλαριᾶς κλπ.).

β) Εὔδη ἐκκλησιῶν: Π. χ. πρωτεύουσα, ἡ κυριώτερα ἐκκλησία τοῦ χωρίου (Κέρκυρα), *ξωκλήσι* καὶ *ξωμονάστηρο*, ἐκκλησία *νοικοκυρησιμιά* (ἀνήκουσα εἰς ὠρισμένους *νοικοκύρηδες* ἢ *μερδικάρηδες*, οἱ ὅποιοι ἔχουν τ' ἀνδρικά στασίδια (τὰ *μερδικά*) ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα στασίδια εἰς τὸν νάρθηκα, Κάρπαθος), ἐκκλησία κοινὴ κτλ. Ἐκκλησίαι ἀνήκουσαι εἰς ἴδια γένη, διοικήσεις καὶ συντήρησις αὐτῶν.

γ) Παραδόσεις περί χαλασμάτων ἐκκλησιῶν, περί τιμωρίας τῶν ἀποπειρωμένων νὰ κατεδαφίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ οἰκοδομήσουν εἰς τόπον ὅπου προὔπηρχε ἐκκλησία κτλ.

δ) Πίστις, ὅτι ὁ ναὸς εἶναι κατοικία τοῦ Ἁγίου. Π. χ. διὰ τὸν ἄη Γιώργη, ἡρειπωμένην ἐκκλησίαν εἰς τὰ Περιβόλια Κρήτης, λέγουν: «Ὁ Ἅγιος εἶναι ζωντανός. Μιὰ βραδεία, περασμένα μεσάνυχτα, ἀποσπερίζαμε ὄξω στὸ σοκάκι. Ἄξαφνα ἀκούσαμε μουσομυρωδιά. ... Σίμωσα καὶ στὸ χάλασμα. Προσκυνῶ τὴ χάρη του: ἔβγαυε ἀπὸ καὶ ἡ μυρωδιά. Θά ᾽ταν ἡ ὄρα πού ὁ Ἅγιος γύριζε πίσω στὴν ἐκκλησία του» (Ἐπ. Κρητικῶν σπουδῶν, Γ' 324).

ε) Ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν (ἢ καὶ ὀλοκλήρου χωρίου). Τρόποι ἀποπομπῆς τοῦ διαβόλου (ἢ κακῶν πνευμάτων) ἀπὸ τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ καθοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν. Τελεταὶ καθαρτήριοι καὶ ἀποτροπιαστικαὶ (π. χ. περιφερικὴ ἀροτρίασις διὰ διδύμων μόσχων καὶ ταφή αὐτῶν ζώντων ἢ ἐκπνεόντων κτλ.). Βλ. παραδείγματα ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ζ, σελ. 474,476 καὶ 513 κ. ἔ.

ς) Εἰκόνες θαυματουργοί. (Εἰκόνες δακρύουσαι, φωνοῦσαι, «ἀντιφωνηταί», κινούμεναι, θαυματουργοῦσαι. Εἰκόνες μὴ δεικνύμεναι (*Σακελλαρίου Κυπριακά* Α' 218). Π. χ. αἱ «ἀχειροποίητοι», αἱ ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαι, ἐκ πυρός ἢ ἐξ ἄλλης αἰτίας μελανωθεῖσαι κλπ. Διηγήσεις περί θαυμάτων. Π. χ. «*Δάκρυ ἢ ἴδρω, ἅμα σταλάξῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα Ἁγίου, εἶναι κακὸ σημεῖο καὶ δέλνει πείσμα καὶ ὀργὴ τοῦ Ἁγίου ἢ λύπη*» (Ἦπειρος).

Ὄιονισμοὶ ἀπὸ τὸ *τριξίμο* ἢ τὸ *ἴδρωμα* ἁγίας εἰκόνας διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς ἀσθενείας. Π. χ. «ἂν κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἀσθενείας ἢ εἰκὼν τριξῇ, ὁ ἀσθενὴς θὰ θεραπευθῇ. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐφίδρωσις τῆς εἰκόνας εἶναι καλόν. Δύναται ὅμως καὶ

κακὸν νὰ προμηνύη τοῦτο, ὅπως καὶ ἡ πτώσις τῶν εἰκονισμάτων. Ἐν ἡ μεταφερομένη εἰκὼν εἶναι βαρεῖα, τότε ὁ ἀσθενὴς θ' ἀποθάνη» (Πήλιον).

ζ) Καθαγιασμὸς τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἁγίας εἰκόνας καὶ χρῆσις αὐτοῦ πρὸς ἱαματικούς σκοποὺς (χῶμα ἀπὸ τὴν εὐρεση κτλ.).

η) Μὲ ποίους τρόπους καθαγιαζεται μία καινουργῆς εἰκὼν ἢ ἕνας σταυρὸς; Δοκιμασία Τιμίου Ξύλου ἢ ἁγίων λειψάνων. Φυλακτὰ ἀπὸ Τίμιον Ξύλον, τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν ἢ ἀφομοιώσεως τοῦ Τιμίου Ξύλου μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Π. χ. εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας, «ἕνας σταυρὸς γιὰ νὰ γίνῃ φυλαχτὸ, πρέπει νὰ τὸν πᾶν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν λειτουργήσουν τρεῖς φορὲς καὶ νὰ τὸν περάσουν ἀπὸ σαράντα κύματα». Εἰς τὴν Κύπρον μερικοὶ χαράσσουν τὸ δέρμα των, διὰ νὰ θέσουν ἐντὸς ἐλάχιστα μόρια Τιμίου Ξύλου καὶ ὕστερα ράπτουν τὸ δέρμα ἄλλοι διανοίγουν φλέβα τινὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ σῶμα διὰ τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος μόριόν τι τοῦ Τιμίου Ξύλου.

Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ δοκιμασία τοῦ Τιμίου Ξύλου ἢ τῆς ἁγίας εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων Ἁγίων;— Δύναμις τοῦ Σταυροῦ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ διαβόλου καὶ πονηρῶν πνευμάτων. *Σταυρώματα*: π.χ. *σταυρώνουτε τ' ἁλῶν ὁ Σταυρὸς εἶναι δύναμις τοῦ Θεοῦ, ὅλο δίχως τὸ σταυρὸ μὴν περπατῆς* (Μανιάκι). Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις καὶ συνήθειαι.

θ) Θέσις τοῦ εἰκονοστασίου ἐν τῇ οἰκίᾳ: εἰς τὸν κοιτῶνα ἢ εἰς τὸν προθάλαμον ἢ εἰς τὴν σάλαν; Πῶς μοιράζονται αἱ ἅγιοι εἰκόνες μεταξὺ τῶν τέκνων μᾶς οἰκογενείας; Περιλαμβάνεται εἰς τὰ προικιὰ τῆς νύφης καὶ εἰκόνησιν καὶ πῶς τοῦτο συνοδεύεται; Ποῦ συνηθίζου εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς εἰκόνας νὰ ἀναγράφουν χρονικὰ τῆς οἰκογενείας (π.χ. τὴν ἡμέραν γεννήσεως ἢ βαπτίσεως τέκνου, τὴν ἡμέραν γάμου κλπ.) ἢ ἄλλα σημειώματα (σεισμόν, σιτοδείαν κλπ.);

ι) Καθαρμὸς καὶ προσκύνησις εἰκόνων. Γίνεται πλύσις τῶν εἰκόνων τοῦ εἰκονοστασίου κατὰ τὰ Θεοφάνεια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον μεταφέρουν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν παραλίαν καί, ἅμα ἁγιαστοῦν τὰ νερά, τίς βουτοῦν στοῦ νεροῦ ἢ παίρνουν μ' ἕνα βαμβάκι νεροῦ ἀπὸ σαράντα κύματα καὶ τίς πλύνουν. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸ Μανιάκι «ἅμα εἶναι ἡ μνήμη, πλένουν τὰ κοράσια τίς εἰκόνες μὲ νεροῦ ἢ μὲ κρασί· καὶ τίς λαμπρόσκολες ἢ καμιὰ ἄλλη γιορτὴ βαρεῖα καὶ θεότρομη, καὶ τότε τίς πλένουν». Εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνον κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἁγίου τινὸς «φέρουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸ σπίτι στὴν ἐκκλησία καὶ τὴν θέτουν στοῦ προσκυνητᾶρι τὴν φέρουν στὴν ἐκκλησία νὰ δοξαση, νὰ προσκυνηθῇ. Ἄμα περάσῃ ἡ γιορτὴ τὴν παίρνουν πάλιν».

ια) Σήμαντρα καὶ καμπάνες. Εἶδη καὶ σχήματα σημάτων, τρόποι

κρούσεως αὐτῶν. Πότε «*χηρεύουν*» οἱ καμπάνες; Πότε χτυποῦν τὸν «*Ἀδάμ*», δηλ. τὸ ξύλινον ἢ σιδηροῦν σήμαντρον (σίδηρο, κόπανο κτλ.);

Ε'. Ἀγιάσματα, ἀνεμονέρια.

α) Πηγαὶ ὕδατος καθηγιασμένοι (ἀγιάσματα). Τόπος, ἐξ οὗ ἀναβλύζει τὸ ὕδωρ, καὶ Ἅγιος, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τοῦτο τὴν ἱαματικὴν του δύναμιν. Ποία ἡ θεραπευτικὴ του ιδιότης καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐλέγχεται ἡ ἀγιότης του; Π.χ. ΒΔ τῆς Σινώπης «*στὸν ἄη Παντελέο ἔβγαυε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους νερό, ἀγίασμα. Ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ ψῦχο, λούζονταν ἐκεῖ καὶ γίνονταν καλά*». Εἰς τὸν Ἄσώματον Ρεθύμνον «*οἱ γυναῖκες παίρνουν νερό ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Κορηταλιώτη καὶ ἀνεπίζουν καὶ βγαίνει τὸ προζύμι ἢ παίρνουν ἓνα χαλικάκι ἀπὸ τὴν πηγὴν, τὸ βάζουν ἐπάνω στὰ ψωμιὰ καὶ χωρὶς τὰ τοὺς βάλουν προζύμι ἀνεβαίνουν*». Ἀγίασμα τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐν Κύπρῳ ἐντὸς φιαλιδίου τοποθετεῖται ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς μαγείας. Ποῖαι αἱ ἄλλαι χρήσεις ἀγιασμάτων;

Πανηγύρεις παρὰ τὰ ἀγιάσματα. Συνηθίζουσι οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα νὰ θυσιάξουν ἐκεῖ ἓνα πετεινὸν ἢ ἓνα πρόβατον, πρὶν πίνουν ἢ λουσοῦν εἰς τὸ ἀγίασμα; Ἀφίνουν οἱ λουόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα «*κάτι ἀπὸ πάνω τους*» (τρίχας τῆς κεφαλῆς των, μία φουρκέτα, ἓνα κομμάτι πανί, μία κλωστήσα) καὶ διατί;

β) Ἀγιασμός, ὕδωρ ἡγιασμένον, χρησιμεύει ὡς μέσον καθαροῦ ἢ ἀποτροπιασμοῦ δαιμόνων. Ἀγιασμός τῶν Φώτων ἢ ἄλλων ἑορτῶν. Χρήσις αὐτοῦ π.χ. πορτοκάλια βαπτισμένα εἰς τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων ἔχουν κατὰ τὰ πιστευόμενα ἐν Κύπρῳ τὴν δύναμιν νὰ καταπαύουν τὴν τρικυμίαν τῆς θαλάσσης (ὅπως τὰ πορτοκάλια κυλίνονται εὐκόλα, ἔτσι καὶ τὰ μεγάλα κύματα κυλίνονται γρήγορα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ καταπαύει ἡ τρικυμία). Ἄλλοι τρόποι ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Π.χ. φιάλη βουλωμένη μὲ βαμβάκι κρεμάται πρὸ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγιασμόν (Λέσβος). Ὁ ἀγιασμός ἡμερώνει τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης, ἰδίως μετὰ τὰ Φῶτα. Πλύσεις, ραντισμοὶ κτλ. «*Νερὸν τῶν 12 Εὐαγγελίων*» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (Κύπρ.).

γ) Ἀπόμυρα, ἤτοι ὑπολείμματα μύρων, ὕδωρ ἢ ἔλαιον κανδήλας καὶ ἀπόκαυμα αὐτῆς. Ἀπομύρισμα ἢ συνάλειμμα (βαμβάκι μὲ τὸ ὅποιον ἀποπογγίζουσι ἱερὰν εἰκόνα), ἀπονιψίδια (νερὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, νιπτομένου μετὰ τὴν τέλεσιν ἱερουργίας), ὡς φάρμακα πόνων.

δ) Ἀνεμονέρια ἢ βρωμονέρια. Ποῦ εὐρίσκονται ταῦτα; Ὑπάρχει πλησίον τοιαύτης πηγῆς κανένα ἔξωκλήσι; Ποία δοξασία σχετίζεται μὲ τὸ ἀνεμονέρι;

(Κατοιμία νεραΐδας ἢ τόπος συχνάζομενος ἀπὸ δαίμονας;) Μὲ ποίας προφυλάξεις πηγαίνουν εἰς τὸ ἀνεμονέρι καὶ κατὰ ποίους τρόπους κάνουν χρῆσιν αὐτοῦ; Ρίπτουν νομίσματα, γλυκύσματα ἢ ἄλλα πράγματα εἰς τὴν πηγὴν; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὸ Γουρνάκι τῶν Βεντζίων «*ἅμα κανεὶς ἀρρωστήση, ξεκινάει ἀπὸ τὸ σπίτι του, πρὶν φέξῃ, καὶ χωρὶς νὰ κρίνῃ (δμιλήσῃ) καθόλου, πηγαίνει εἰς τὸ ἀνεμονέρι (εἰς μίαν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Κυριακῆς), παίρνει νερό, βρέχει τὸ μέρος ὅπου πονεῖ καὶ πίνει λιγάκι. Ἐντὸς τῆς πηγῆς ρίπτει νομίσματα, ἀλλὰ καὶ κοντάλι*». Μὲ ποίας προφυλάξεις παίρνουν ἀνεμονέρι, ὅταν ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς τὴν πηγὴν;

5. Νηστεία.

α) Τετάρτη καὶ Παρασκευή. Ἐξήγησις τῆς κατ' αὐτὰς νηστείας. Π.χ. «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ νηστεύουμε, γιατί τῆ Μεγ. Τετάρτη κρίθηκε ὁ Χριστὸς καὶ τῆ Μεγ. Παρασκευὴ σταυρώθηκε» (Τῆνος). Καταλύουν τὴν νηστείαν, ἂν συμπίεση Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν μεγάλη τις ἑορτή, ὡς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου; Τί φοβοῦνται ἐκ τῆς παραβάσεως;

β) Ἄλλαι ἡμέραι καὶ περίοδοι νηστειῶν. Σημασία καὶ ἐξήγησις αὐτῶν. Πρὸβλ. *δευτεριάζω* = νηστεύω τὴν Δευτέραν (Πόντος). Ποῦ νηστεύουν κάθε Σάββατον καὶ ἐκ τίνος λόγου; — Ποῦ τηρεῖται νηστεία πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν; Πῶς ἐξηγεῖται αὕτη; Ἄλλαι νηστεῖαι πλὴν τῶν κοινῶς ἀνεγνωρισμένων.

γ) Νηστεῖαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἢ πρὸς ποινὴν. Π.χ. εἰς περίπτωσιν λοιμοῦ «*ὁ δεσπότης ἐβγαζε πανταχοῦσα νὰ νηστεύουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ ἀπὸ λάδι μιὰ βδομάδα καὶ ὕστερα νὰ πλυθοῦν καὶ νὰ καθαριστοῦν καὶ νὰ κάνουν λιτανεία*». Ποῦ καὶ πότε συνέβη τοῦτο; Νηστεύουν ὅσοι πρόκειται νὰ στεφανωθοῦν;

δ) Μορφαὶ τῆς νηστείας: φαγητὰ νηστήσιμα, ἀποχὴ ἀπὸ ὄρισμένα φαγητὰ, ἀπὸ διασκεδάσεις καὶ ἄλλας τέρψεις.

ε) Εἴδη νηστείας καὶ ἔθιμα νηστευτῶν. Πρὸβλ. *μονάζω* = τηρῶ νηστείαν ἐπὶ 36 ὥρας (μίαν νύκτα καὶ δύο ἡμέρας), *ἐβδομαδιάζω* = νηστεύω ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. *Μονοφαγία* ἢ *μονοσιτία* = τὸ λαμβάνειν τροφὴν μίαν μόνον φορὰν τὴν ἡμέραν κατὰ τὸ Τετραδοπαράσκευον ἢ καὶ τὰς Σαρακοσιάς. Τριήμερον (*τρίμερο, τριπλῆ, Θεοδώριμαν* κτλ.). *Δεκαπεντισμός*, π.χ. εἰς τὴν Θήραν πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκστρατεύουν τὴν 1^{ην} Αὐγούστου στὴν Ἁγία Μονή, στὴν Ἁγία Ἐλέσσα, στὰ Μερτίδια καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ τὴ χάρη τῆς ὡς τις 15 «*ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ*» (*δεκαπεντίζουν*). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

Ζ. Καθαρμοί.

α) Ποιοι θεωροῦνται ἀκάθαρτοι; Π.χ. οἱ λεχώνες οἱ ἐλθόντες εἰς ἐπαφήν μὲ νεκρόν, οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ κηδείας. Τίνες ἄλλοι;

β) Μέσα καθαρμοῦ: νερὸ θαλασσινὸ (40 κύματα), νερὸ τῆς χούρχουλης τοῦ μύλου, φωτιά, καινούργια φωτιά ἢ ξυλοφωτιά, ἀναποδοφωτιά, ἀγιασμός, σαρανταλείτουργο κττ. Παραδείγματα: εἰς τὰς Καλάμας συνηθίζουσι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως νὰ πέφτουν στὴ θάλασσα, νὰ περνοῦν σαράντα κύματα. Εἰς τὴν Σάμον μὲ τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο. (Βλ. ἔθιμα Ἀναλήψεως, 5). Εἰς τὴν Ἄνδρον «πρὸς σωφρονισμόν ἀπίστου συζύγου εὐχονται ἕνα σαραντάρι κατὰ τοῦτο τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀπίστου κατατίθενται ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ἵνα ἀγνισθῶσιν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ ἱερεὺς θὰ λειτουργῇ». Τέλεισις ἀγιασμοῦ πρὸς καθαρὸν οἰκίαν, στάνης κλ. καὶ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν μιάσματος ἢ ἄλλου κακοῦ.

γ) Καθαρμὸς διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν (Βλ. κατωτέρω).

Η'. Ἡ θεία μετάληψις.

α) Πότε μεταλαμβάνουν τὰ βρέφη, τὰ παιδιά καὶ οἱ ἠλικιωμένοι; τὰ κορίτσια, οἱ χῆρες κλ., ὑπὸ ὁμαλᾶς συνθήκας; Π.χ. τὰ βρέφη, ἅμα βαπτισθοῦν, πρέπει νὰ μεταλάβουν τρεῖς φορὰς κατὰ τρεῖς διαδοχικὰς Κυριακάς. Ποῖος φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποῖος κρατεῖ τὴν λαμπάδα τῆς βαπτίσεως; Μεταλαμβάνουν οἱ μελλόνυμφοι, οἱ μέλλοντες νὰ ταξιδεύσουν ἢ ν' ἀναλάβουν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν; Μεταλαμβάνει ὁμαδικῶς τὸ πλήρωμα πλοίου πρὸ τοῦ ἀπόπλου διὰ μακρινὸν ταξίδιον ἢ μετὰ θαυμαστὴν διάσωσιν ἀπὸ θαλασσίου κινδύνου;

Εἰς τὴν Κορώνην τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ οἱ χῆρες δὲν μεταλαμβάνουν τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν Κυριακὴν τοῦ Δεκαπενταύγουστου ἢ ἕνα ἀπὸ τὰ Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιά μεταλαμβάνουν τὸ Μέγα Σάββατον τὸ πρωί, οἱ δὲ ἠλικιωμένοι τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ παρακολουθήσουν ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

β) Προπαρασκευὴ διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν. Νηστεία, καθαρμὸς σωματικὸς, ἐξομολόγησις, συγχώρησις παρὰ οἰκείων καὶ γειτόνων. Ἐν παραδείγματι. Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν παραμονὴν ποὺ θὰ πάη κανεὶς νὰ μεταλάβῃ πρέπει νὰ λουστῇ, νὰ κόψῃ τὰ νύχια χειρῶν καὶ ποδαριῶν, ν' ἀλλάξῃ ἀπὸ πονκαμισοῦ καὶ νὰ ντυθῇ μὲ τὰ καλά του. Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, βγαίνει στὴν ἐξώπορτα καὶ καλεῖ τοὺς γείτονες ὀνομαστικῶς: «Γειτόνισσες, χωρᾶτε με, πάω νὰ κοιωνήσω!» Εἰς τὰ χωριά τῆς Πυλίας τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ κοιωνήσουν

ἐστέκονταν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζαν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα: «*Σχωρᾶτε με, χριστιανοί, καὶ Θεὸς χωρέσει σας!*» οἱ δὲ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν: «*Συχωρέ- μένος νὰ εἶσαι! Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρέση!*».

γ) Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ μετ' αὐτήν. Ὑπάρχει συνήθεια ὁ μεταλαμβάνων νὰ κρατῇ λαμπάδα εἰς τὴν χεῖρα; Τί συμβολίζει αὕτη;

δ) Εἰς ποίους καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἀπαγορεύεται ἡ θεία μετάληψις κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν; Π.χ. εἰς τὰς ἐγκύους πού ἀπέβαλον, τοὺς παρανόμως συμβιοῦντας (τοὺς ἀστεφάνωτους), τὰς κοινὰς γυναῖκας κτλ. Ἐπιτρέπεται ἡ θεία κοινωνία εἰς τοὺς πενθοῦντας, πρὶν παρέλθουν 40 ἡμέραι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ οἰκείου των; Διὰ ποῖον λόγον;

ε) Μεταφορὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸς κοινωνίαν ἐτοιμοθά- νάτου. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐθιζόμενα. Διὰ τί, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφερθοῦν τὰ ἅγια μυστήρια εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, προτιμᾶται ὁ ὄνος παρὰ ὁ ἵππος;

ς) Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Τί κάνουν, ἐὰν τυχὸν χυθῇ ἡ ἅγια κοινωνία εἰς τὰ φορέματα τοῦ μεταλαμβάνοντος ἢ κατὰ γῆς; Π.χ. εἰς τὴν Κεφα- ληνίαν γέρων ἱερεὺς, φέρων τὰ ἅγια μυστήρια, ἐπαρπάτησε καὶ ἐχύθη τὸ δισκοπό- τηρον. Τότε διέταξε τὸ ἐκκλησίασμα νὰ γονατίσῃ, ἐγρονυπέτησε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐμά- ζευσε τὴν χυθεῖσαν ἅγιαν κοινωνίαν μετὰ τὴν γλῶσσαν του.

Θ'. Ἀργία.

α) Ποίας ἡμέρας ἢ ἑορτὰς τηρεῖται ἀργία γενικὴ ἢ ὑπὸ μόνων τῶν γυναι- κῶν ἢ τῶν γεωργῶν ἢ τῶν μελῶν ὠρισμένης συντεχνίας; Αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐκαστα- χοῦ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*ἅμα ἔδωκε ὁ παπᾶς διαταγή, ὅτι ἡ γιορτὴ εἰν' ἀλαφρῇ γιὰ τὰ ζιβιγάρια, πᾶμε· ἂν ὁ παπᾶς πῆ, πῶς ἡ γιορτὴ ἔχει σταυρό, δηλ. εἶναι βαρεῖα, δὲν πᾶμε γιὰ χωράφι*». Ἐπίσης εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ γεωργοὶ «*τ' Ἀσπροβδό- μαδο*» (ἔβδ. Διακαινησίμου) *δὲ δουλεύουν γιὰ τὸ χαλάζι, οἱ γυναῖκες κατὰ τὰ Δωδε- κήμερα δὲν κάνουν καμιὰ ἐργασία*. Διὰ τί;

β) Ἀργία δι' εἰδικοὺς λόγους. Π.χ. ἐὰν κανεὶς κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἀγίου τινὸς διαφύγῃ σοβαρὸν κίνδυνον, τάζει νὰ μὴ δουλεύῃ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «*κι ἂς εἶναι ἀλαφρογιορτάδα*». — *Τ' Ἀγιατῶνιοῦ φυλάμε γιὰ τὸ χαλάζι κτλ.*

γ) Συνήθειαι τῆς παραμονῆς. Διακοπὴ πάσης ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναι- κῶν, μόλις σημάνῃ ἡ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Πρὸβλ. τὰς παροιμίας: *Ἀπὸ βρα-*

δνοῦ φύλα με καὶ τὸ πρῶτ' ὅ,τι θέλεις κάμε. Πότε πρόκοψ' ἢ καημένη;—Τὸ Σαββάτο ποῦ σημαίνει (Κορώνη).

δ') Τιμωρίαι διὰ τοὺς παραβάτας τῆς ἀργίας. Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

Γ'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί.

Κάνονας, ἀφορισμός, ἀνάθεμα κτλ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται καὶ εἰς τί συνίστανται;

Ποία ἢ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιασματος ἢ τοῦ κοινοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας; Πῶς γίνεται ἡ λύσις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ συγχώρησις;

ΙΑ'. Στοιχειολατρεία.

α') Πῦρ.

1. Δοξασίαι περὶ πυρός: ἄγγελος τῆς φωτιᾶς. Π.χ. «Ἡ φωτιά εἶναι ἄγγελος· γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὴν παραδίνουμε (τ. ἔ. νὰ τὴ βλασφημοῦμε). Ἡ φωτιά καίει ὅλα τὰ πράματα κ' ἔχει πρῶτο ὄχιτὸ τὸ νερὸ» (Αἰτωλία). Ἡ φωτιά εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ (Μανιάκι). Διώκει δαίμονας καὶ κάθε κακόν. Ὅρκιοι εἰς τὸ πῦρ. (Π.χ. «Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς» (Κεφαλληνία). «Μὰ τὰ ἄγια, ποῦ σηκώνει εὐτὴ ἢ φωτιά» (Ἀπύρανθος). Ἐπφθαὶ καὶ ἐξορκισμοὶ εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «Φεύγα, ρουσοῦμπελη, σὲ κνηγᾶ ἢ φωτιά, τὸ στουρνάρι κι ὁ πυριόβολος!».

2. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης. Π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ Ἡλείρου «ἡ νύφη προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς ἐστίας», ἐν Βήσανη κάμνει μετάνοιες πρὸ τοῦ φούρου.

3. Λοιβὴ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν. Πότε συνηθίζουν νὰ χύνουν κρασί καὶ λάδι εἰς τὴν φωτιά; Μὲ ποίας εὐχὰς συνοδεύουν τὴν πράξιν αὐτήν; — Προσφοραὶ εἰς τὸν φοῦρνον. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πῶς «ὁ φοῦρνος καταρᾶται, ὅταν δὲν τ' ἀφήνης ἓνα κομμάτι ζέστινο τὴν ὄρα ποῦ ξεφουρνίζεις τὰ ψωμιά σου».

4. Ὑπάρχει ἢ συνήθεια νὰ καλησπερίζουν τὸν λύχνον, μόλις ἀνάψουν τὸ φῶς;

5. Ἄγιον φῶς. Καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Καινούργια φωτιά. Πίστις ὅτι τὸ Ἄγιον φῶς ἀνάπτει αὐτομάτως «οὐρανόθεν, ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». Ὑπάρχει συνήθεια νὰ σβήνουν ὅλες οἱ φωτιᾶς καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸ σπίτι ἢ εἰς τὸ χωριό, πρὶν ἀνάψουν ἢ φέρουν τὴν καινούργια φωτιά (ἢ τὸ νιὸ φῶς) εἰς τὸ σπίτι; Κατὰ ποίους τρόπους καὶ πότε ἀνάβεται ἡ καινούργια φωτιά; Χρῆσις αὐτῆς.

6. Ἄσβεστον φῶς. Ἀκοίμητο κανδήλι. Λάδι ἀπὸ ἀκοίμητο κανδήλι κλπ Χρῆσις αὐτοῦ.

7. Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν φωτιά: Δὲν δανεῖζουν φωτιά τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἢ ὅταν ἔχουν λεχῶνα στὸ σπίτι. Διατί; Π.χ. «Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι, δὲ δίνω φωτιά τῇ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σ' τὴ δίνω ἐσένα· νά' χης δική σου» (ΛΑ 1508, 17).

β) Ὑδωρ.

1. Πηγὴ, κεφαλάρι, κεφαλόβρυσο, μάννα τοῦ ποταμοῦ. Ἀνάβλυσις πίδακος διὰ κερανοῦ, διὰ κτυπήματος ράβδου ἐπὶ πέτρας ἢ ἐκ πλήγματος ὀπλῆς ἵππου (Λελέκων Ἐπιδόρπιον, Α, 12). Ἄπατα νερὰ (ἄβαθα νερὰ, ἀκωλη λίμνη). Αὐξομείωσις τοῦ ὕδατος λίμνης ἢ φρεάτος εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἑορτῶν. Ὑπόγειος συγκοινωνία ὑδάτων.

2. Θανμάσαια ἰδιότητες. Π.χ. τὸ νερὸ τῆς Πρωταπριλιᾶς φάρμακον κατὰ πυρετῶν τὸ νερὸ πηγῶν τινων συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν ἢ εἰς γονιμοποίησιν στείρων. Ἀθάνατο νερὸ κτλ.

3. Πίστις ὅτι τὸ νερὸ (τὸ τρεχούμενο νερό;) κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα. «Ὁ θέλων νὰ πῆ τότε πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλά· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του». Εἰς τὸ Λασήθι, προτοῦ πιοῦνε τὸ κοιμισμένο νερό, λένε: *Ξύπνα, ξύπνα κι ὁ δράκος θὰ σὲ πιῇ!* Πρβλ. «Τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὄχιτρός δὲν κοιμᾶται» (Λαογραφία Γ 502 κέ.).

4. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἰς πηγὰς (τάισμα τῆς βρύσης, κέρασμα κτ.). Πίτες, γλυκύσματα, βούτυρον, τυρί, ἄλας, ψωμί, πετεινοὶ κτ.

(1) εἰς ὠρισμένας ἑορτὰς· π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς·

(2) κατὰ τοὺς γάμους· π.χ. ἡ νύφη τὴν Δευτέραν (ἢ Τετάρτην) ἀσημώνει τὴν βρύση, ρίπτουσα νομίσματα ἐντὸς αὐτῆς ἢ «τὴν κερναίει ψωμί καὶ τυρί» (Αἰτωλία). Ὅμοίως ρίπτει νομίσματα ἢ τεμάχια ἄρτου εἰς ὅλα τὰ ρεύματα κατὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμβροῦ·

(3) κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ πρώτου ἀλεύρου τῆς χρονιάς· προτοῦ φάγουν ἀπὸ τὸ πρῶτο ψωμί, πρέπει νὰ ρήξουν ἕνα ψωμάκι εἰς ἕνα πηγάδι.

Ὑπάρχει ἢ συνήθεια ν' ἀνάπτουν καντήλι ἢ νὰ θυματιζοῦν κοντὰ εἰς πηγὴν ἢ ποταμόν;

δ. Ἀπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαιμονιάς: Δὲν οὐροῦν, οὔτε πτύουν εἰς ποταμόν, οὔτε κοιμοῦνται κοντὰ σὲ τρεχούμενα νερὰ, «γιατὶ κανιὰ βολὰ σηκώνεται τὸ νερὸ καὶ τὸν πιγίει» (Μανιάκι). Κακὸν νὰ διασκελίση κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα.

γ) Δένδρα.

1. Παραδόσεις περὶ στοιχειωμένων δένδρων καὶ αἱ σχετικαὶ

δεισιδαιμονία. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν μεγάλην συλλογὴν Πολίτου, Παραδ. Α', ἀρ. 324: «Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθονται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ὅταν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρνει νὰ πέση, πέφτουν προύμνια καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, ὅταν θὰ βγαίῃ, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχισμένη τοὺς λαβῶσῃ. Καὶ στὸν κορμὸ, στὴ μέση, ὅταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὀρμὴ ἢ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἀλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κορομεσιάσῃ». «Τὰ θεριακωμένα δέντρα ξεψυχοῦν. Σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾷ ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος» (Ἡπειρ. Χρον. 6, 290). Πῶς γνωρίζεται «ποῖο δέντρο στοιχειώνει»;

2. Δένδρα ἡσκιωμένα (συκιά, καρυδιά κτλ.). Φόβοι σχετικοὶ μὲ τὸ φύτευμα καρυδιάς, μὲ τὴν κατάκλισιν εἰς τὸν ἥσκιον τοιούτων δένδρων κτλ.

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων. Π.χ. εἰς τὴν Λεμεσσὸν τῆς Κύπρου, ὅταν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸν *Καλόλ Λόον* εἰς τὴν οἰκίαν των, θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαρμόσουν χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των, λέγοντες τρεῖς: «Χριστὸς Ἀνάστη, δέντρο μου!» Ποῦ ἀλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

δ) Δίθροι.

Ἀγιολίθαρα. Π.χ. εἰς τοὺς ἁγ. Ἀποστόλους (παρὰ τὴν Πρέβεζαν) «μιὰ πέτρα τὴν ἔχουν προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοι φέρουν τρεῖς φορὲς γύρα, ἀφοῦ γδυθοῦν, καὶ ὕστερα ἀλλάζουν. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ» (Ἡπ. Χρον. 6, 285). Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας εἰς τὴν Κίον «ἦτανε ἓνα μάρμαρο στὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρεῦπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω». Βλ. κατωτέρω, σελ. 112, τὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

II. ΕΘΙΜΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ, ἢ Εἰς Ὁρισμένας Περιστασεις (Περιστατικά).

Α'. Εὐχαὶ—ἀναθήματα (τάματα).

α) Ζώσιμο ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις τάζουν νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἅγιον; Ποῖον ἅγιον; Τύπος εὐχῆς: Π.χ. «Ἀφέντη μ' Ἀηγιώρη μου, κάνε νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου καὶ νὰ σὲ ζώσω!» (Ἀράχθβα). Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τὸ ζώσιμο αὐτό; Μὲ νῆμα ἅπλὸ ἢ κερωμένο ἢ καὶ *μονομερίτικο*; Εἰς τί χρησιμοποιεῖται

κατόπιν τὸ νῆμα αὐτό, (τὸ «ζῶσολα» ἢ ἡ «ζώστρα»); Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὸ κόβουν φιλίλια, χύνουν κεριὰ καὶ τὰ πᾶνε εἰς τὸν Ἅγιον». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον Σάμου «Ἰμεῖς στοὺν χουριό μας, σὺν ἔριτ' βλοιά, χουλέρα, λοιμική... σ'μαῖν'νοι οἱ καμπάνες, μαζαίνιτι οὐ κόσμους κὶ κ'βαλάει κεριὰ σπτήσια. Τὰ δένουμι κὶ κά-
νονυμι ἕνα μακρὸν μακρὸν σὰ σκ'νὶ κὶ ζώνουμι τ'ν ἑκκλησιά, θυμιάζουμι, ν'στεύουμι, κάνομι παράκλησ' κὶ φεύγ' τὸν κακό».

Γίνεται καὶ ζῶσιμο μόνον τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου; Εἰς τὴν Κορώνην, ὅποιοι πάσχει ἀπὸ θέρμη (ἔλνοσοσίαν) «μετράει μιὰ κλωνὰ μὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ εἰκόνησμα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴν κλωνὰ αὐτὴ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοι-
μῆται μὲ δαύτηνε δυὸ-τρεῖς βραδεὺς κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ
χάρη του καὶ καίγεται ἡ ἀρρώστεια». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτον τι;

β) Ἐσῆμωμα εἰκόνων καὶ ἀφιερῶματα ἤτοι ὁμοιώματα παιδίων ἢ ἰαθέντων μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πλοίων, βοῶν κλπ. Ὀνομα (ἀσημόπαιδα, ἀθρωπάρια καὶ εἶ τι ἄλλο). Διατυπώσεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τάματος.

Παραδείγματα: «Ἄμα πονάη μὰτ'—Θεὸς φυλάξ'—φέρουνη (στὴν ἑκκλησία) μὰτ' τάμα: ἄμα πονάη κεφάλ', φέρουνη κεφάλ', ἀσημένιο, χρυσό» (Λῆμος). «Ἄν τύχη ἕνα καράβι ἢ καῖκι καὶ κιντυνεύη, τάζουν στὴν Παναγία τὸ καῖκι ἀσημένιο ἢ χρυσό. Ὑστερα φέρουνη τὸ τάμα τους ξυπόλοτοι καὶ ξεκούτρολοι, ὅπως τὸ ἔχουνη ταμμένο, καὶ κάνονη λειτρογιά καὶ τὸ κρεμᾶν στὴν Παναγία» (Κορώνη).

γ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἰδιωτικαὶ (ἀπὸ τάμα).

1. Ποῖα τὰ σχετικὰ τάματα; Ποῖον ἅγιον ἐπικαλοῦνται ἐν ἀσθενείαις καὶ κινδύνοις καὶ ποῖον τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς; (Κερί, λάδι, λιβάνι ἀρνί, βόδι, πετεινός κλπ.). Θυσίαι ἀναίμακτοι καὶ αἱματηραί. Ἀναθήματα ἰσομεγέθη ἢ ἰσοβαρῆ πρὸς ἀνθρώπινον σῶμα. Δηγήσεις περὶ αὐθορμήτου προσελεύσεως τοῦ θύματος κλπ. Π.χ. «Τάζω σου, Παναγία μου, ὀκάδες τὸ λιβάνι!» εὔχεται ἡ μητέρα, διὰ νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί της· κατόπιν ζυγίζει τὸ παιδί καὶ ὅσον εἶναι τὸ βάρος του, τόσες ὀκάδες λιβάνι προσφέρει εἰς τὴν ἑκκλησίαν· ἢ τάζει λαμπάδα ἰσομήκη, ἣτοι ὅσον εἶναι τὸ ἀνάστημα τοῦ παιδιοῦ της. Εἰς τὴν Ρόδον ἡ μητέρα ὀδηγεῖ τὸ ἄρρωστο παιδί της εἰς ἕνα ἐξοχικὸ μοναστήρι, ἀποκόπτει ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὰ μαλλιά του καὶ μὲ κερὶ τὰς ἀναρτᾷ πλησίον τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου.

Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει ὁ ἀσθενής, ἢ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ εορτὴ πλησιάζει. «Παπποῦ Νικόλα (ἢ Ἀηγιώρη μου), γιάνε μου τὸ παιδί καὶ θὰ σὲ κόφτω κουρ-
μπάν'». Ἐκτοτε κατὰ τὴν εορτὴν τοῦ ἁγίου ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκτελῇ πιστῶς τὸ τάμα του, τὸ ὁποῖον οὕτως ἀποβαίνει ἔθιμον περιοδικῶς τελούμενον ἐν τῷ

οἶφ' οὐδ' ἐπιτρέπεται ἀντικατάστασις τῆς θυσίας δι' ἄλλης προσφορᾶς: «ἀφ' οὗ ἔταξες αἷμα, ὁ ἅγιος θέλ' νὰ τρέξ' αἷμα» (Λαογραφ. Γ 164). Πρβλ. τὸ τάξιμο τοῦ βοδιοῦ ἐν Μάνη: «τὸ βόδι τοῦ ἀρρώστου, τοῦ κινδυνεύοντος, περιφέρεται βραδέως καὶ ἐν πομπῇ τρεῖς περὶ τὸν ναὸν τοῦ χωρίου καί, ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μουγκανισθῇ, ἀπόδειξις ὅτι θὰ ζήσῃ ὁ ἄρρωστος, ὅποτε τὸ βόδι σφαζόμενον διανέμεται εἰς τὸ χωρίον ὀλόκληρον, τοῦ δέρματος ἀπομένοντος ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Τοῦναντίον, ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ καὶ τοῦ βοδιοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται» (Νέον Πνεῦμα 1894, τ. Γ', 584). Εἰς τὸ Παλαδάριον (Προύσης), «ὅταν κανένας ἔχει ταμένο γιὰ τὴ γεία τάζουν πετεινό: *κάνε με καλὰ καὶ θὰ σὲ φέρω πετεινάρι*... παγαίνει στοῦ παπποῦ τοῦ Ἀθηείρσου τ' ἀγίασμα ἕναν πετεινό κι ὁ παπᾶς τὸν διαβάζει κ' ἔπειτα κόφτουν τὸ πετεινάρι στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς. Τὸ κεφάλι του τὸ τυλίγουν σ' ἕνα παννὶ καὶ τὸ δένουν ἢ τὸ καρφώνουν στὸ δέντρο, ὅπου καρφώνουν καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ ἀρρώστου». Τροποποιήσις τῆς αἱματηρᾶς θυσίας εἰς ἀπλὴν προσφορὰν ζώου. Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιδυνίας «κατέβαιναν κόσμος ἀπὸ τὰ χωριὰ καὶ ἔφερναν ταξίματα τοῦ Ταξιάρχη: ἀρνιά, μοσχάρια, λάδι κλπ. τὰ παρουσίαζαν στὴν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχη καὶ κατόπιν τὰ ἔδιναν στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὰ πουλοῦσε. Τὰ χρήματα τὰ ἔπαιρνε ὁ Ταξιάρχης».

2. Σφαγὴ τοῦ θύματος, διανομὴ τῶν κρεάτων. Ὅροι τελέσεως τῆς θυσίας. Ποῦ τὸ ζῶον, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον (*τασιμάρης* βοῦς ἢ κριὸς ἐν Κρήτῃ), σφάζεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ κρέας του διαμοιράζεται ὁμῶν ἢ βρασμένον εἰς τοὺς παρευρισκομένους;

Πρέπει τὸ σφάγιον νὰ πληροῖ ὠρισμένους ὄρους; (Ἄρρεν ἢ θῆλυ; ἄσπρο ἢ μαῦρο; στέρφο; νέο ἢ παλαιό;). Τρόπος σφαγῆς κτλ.

3. Θυσία πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος ἢ προβάτου κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὴν πεδινην Θεσσαλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἐσφάζετο ἕνα βόδι, τὸ δὲ αἷμα τὸ ἐμάζευαν εἰς μίαν λεκάνην καὶ μὲ αὐτὴν ἐχόρευαν. ἔπειτα ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ θεία του ἐρράντιζε μὲ τὸ αἷμα τὸ κατώφλιον καὶ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ τελεῖται τὸ ἔθιμον αὐτό; Ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον «ὅταν ὁ νυμφίος φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς νύμφης, εἰς τῶν συγγενῶν αὐτῆς φέρει ὄρνιθα καὶ τὴν θέτει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ὁ δὲ νυμφίος λαβὼν τότε πέλεκυν κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸν λαιμὸν αὐτῆς, ἡ δὲ θυσία αὕτη θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνός» (*Σακελλαρίον*, Κυπριακά Α 72). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

δ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι δημοτελεῖς.

Ἄκοίμητη ἢ μονοημερίτικη λειτουργία, κορυμπάνι χωριανικὸ κλπ. Ποῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀφορίας ἢ ἄλλης αἰτίας θυσιάζεται σφάγιόν τι ὑπὲρ ὀλο-

κλήρου τοῦ χωρίου; Τί ζῶον θυσιάζεται τότε καὶ ποῦ; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινός ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τίνος Ἁγίου; Εἰς τὰ χωρία τῆς Αἴνου, «ἂν ὁ ἑνιαυτὸς εἶναι δυστυχής, θυσιάζεται κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χωρίου γιὰ τὸ αἷμα μιᾶς στέρφης ἀμνάδα». Εἰς τὴν Καστοριάν παρθένου «κάθονται τὴ νύχτα καὶ ζυμώνουν (ἀκοίμητη λειτουργιὰ) μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὅλη νύχτα δὲν κοιμοῦνται. Τὸ ζυμώνουν τὸ πρόσφορο, γίνεται, ψήνεται, καί, μόλις ψηθῆ, φωνάζουν τὸν παπᾶ νὰ λειτουργήσῃ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὑγεία καὶ σὲ ἀνάγκη μεγάλη. Συνεννοοῦνται οἱ οἰκογένειες. Ὡς τώρα γίνεται». Τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Κορώνην «μονοημερίτικη λειτουργιὰ».

ε) Τὸ «σκλάβωμα» καὶ τὸ «καλογέρωμα».

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Παραδείγματα: εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἅμα ἀρρωστοῦσε κάποιον παιδί, τὸ σκλάβωσαν, δηλ. τὸ πήγαιναν στὸν Ταξιάρχη, τὸ ζνάζανε κι ὅσες ὀκάδες ἔβγαίνε, τόσο κερί ἢ λάδι (ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) θὰ ἔδιναν στὸν Ταξιάρχη. Ἐλεγεν ἡ μητέρα: «Νὰ μοῦ τ' ἀξιώσης, Ταξιάρχη μου, νὰ γίνῃ τόσων χρόνων καὶ νὰ σὲ φέρω τόσες ὀκάδες λάδι, κερί κλπ.» Ἄμα τὸ ζνάζανε, τοῦ ἔβαζαν ἓνα χαλκᾶ ἀπὸ ἀσημένιο σύρμα στὸ λαϊμὸ καὶ τὸν φοροῦσαν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ περάσουν τὰ χρόνια, πὺν ζήτησεν ἡ μητέρα. Τότε πήγαιναν πάλι στὸν Ταξιάρχη, πλήρωναν τὸ τάσιμον καὶ ξεσκλάβωσαν τὸ παιδί, δηλ. τοῦ ἔβαζαν τὸ χαλκᾶ ἀπὸ τὸ λαϊμὸ καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὴν εἰκόνα». (Πρὸβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Α', 703). Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα εἶναι κανεὶς ἀρρωστος ἢ μαγεμένος, τὸν τάζουν σὲ κάποιον Ἅγιο νὰ τὸν καλογερέψουν. Τοῦ βάζουν δηλ. μαῦρα ρούχα, παπούτσια, πουκαμισάκι, ὄλα, ὄλα κατάμαυρα καὶ τὰ φορεῖ, ὅσον καιρὸ τάζουνε, ἓνα, δύο, τρία χρόνια. Ὅσον καιρὸ τὰ φοροῦν, δὲν τοὺς λένε τ' ὄνομά τους, τοὺς λένε καλογέρονες, ἂν εἶναι ἀγόρια, καὶ καλόγριες, ἂν εἶναι κορίτσια. Ἄμα περάσῃ ὁ καιρὸς, πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς ξεκαλογερέουν. Βγάζουν τὰ μαῦρα καὶ τ' ἀφήνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς φοροῦν κατόπιν ὄλο ἄσπρα». Εἰς τὴν Ἐπίανησον «τοὺς ρασοφοροῦν πάνω στὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου».

ς) Προσκύνησις ἁγίων Τόπων καὶ ἄλλαι ἱεραὶ ἀποδημίαι.

Εὐχαὶ καὶ παροιμίαι, ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προσκυνητῶν.— Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀναχώρησιν: ἐφόδια ταξιδίου, δῶρα διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου κτλ. Ἡμέρα ἀναχωρήσεως: ἐστίασις συγγενῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτῆς («Χατζήθκος γάμος» εἰς Κουβούκλια Μ. Ἀσίας), τὸ «τραγοῦδι τ' ἅη Τάφου», παράκλησις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εὐχέλαιον κατ' οἶκον, κωδωνοκρουσίαι καὶ προπομπὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων φορούντων τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπιστροφὴ τῶν χατζήδων καὶ τὰ κατ' αὐτήν: προὑπάντησις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ

κόσμου, δοξολογία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ συνοδείᾳ μέχρι τῆς οἰκίας. Τὰ προσκομιζόμενα ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ δῶρα καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν: *χῶμα ἀπὸ τὸν Ἁγνὸν Τάφο, γερὸ ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη ποταμό, σταυροί, Τίμιο ξύλο, κερία ἀπὸ τὸ Ἅγιο Φῶς, θυμιάματα, εἰκονίσματα, κομβολόγια, σάβανα κλπ.* Προσφορὰ δῶρων εἰς τοὺς προσκνητάς: φαγητά, γλυκύσματα κλπ. καὶ ἀνταπόδοσις αὐτῶν.

Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν περὶ προσκνητῶν (*χατζήδων*); Ποῖαν ιδιότητα ἀπέκτων εἰς τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν; Πῶς γίνεται ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων; (Πρβλ. Τὸ χατζηλικὶ στὰ Κουβούκλια Προύσης ἐν Μικρασ. Χρον. Β', 400—420. Τὸ προσκνήμα στοὺς ἁγίους Τόπους, *Ξ. Ἀκογλου*, Λαογραφικὰ Κοτυῶρων 1939 σ. 219 - 222).

ζ) Ἄλλα τάματα καὶ σκλαβώματα εἰς τὸν ἅγιον.

Π.χ. *Τὸ ἔχει τάμα νὰ πάη ξυπόλυτη (ἢ ἄλλα) στὴ χάρη του, ξεκούτρουλη, μὲ ξέπλεχα μαλλιά καὶ μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα, νὰ ξενυχτήσουν στὴν ἐκκλησία κλπ.* «*νὰ ὑψώσουν τὸν Ἅγιο*» (δηλ. νὰ τὸν ἑορτάσουν καὶ νὰ κάνουν τραπέζι), «*νὰ ἀνοίξουν ἐκκλησία*» δηλ. νὰ λειτουργήσουν ἐρημοκλήσι μὴ συχνάζομενον κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον *σκλαβώνονται εἰς τὸν ἅγιον* δηλ. ὑπόσχονται καὶ νὰ ὑπηρετήσουν παρὰ τῷ Ἁγίῳ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα, καθ' ὃ φέρουν περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς χαλκᾶν (δακτύλιον) ἐκ χαλκοῦ ἢ ἕξ ἀργύρου, τὸν ὁποῖον ἀποβάλλουν εἰς τὸ τέλος τῆς θητείας των, ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἰδίαν εὐχὴν διὰ τὸ «*ξεσκλάβωμα*». Ὁ χαλκᾶς αὐτὸς κατατίθεται κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἁγίου. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Διὰ τὸ ὑψωμα βλ. κατωτέρω σελ. 106.

Β'. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας κοιμῶνται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου; Κατὰ ποῖον τρόπον ἐπέρχεται τότε ἡ ἴασις τοῦ ἀσθενοῦς; Ἄπλως διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἁγίου ἐν ἐνυπνίῳ; Πῶς παρουσιάζεται κάθε Ἅγιος; Κατὰ τοὺς Κυπρίους π.χ. ἡ Παναγία παρουσιάζεται μὲ ἄσπρο σινδόνι σὰν Τούρκισσα, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὡς πτωχὸς διάβροχος καὶ «*ῥοματίζει*» τὸν ἄρρωστο.

Εἰς τὴν Κύπρον ἐγκοίμησις γίνεται καὶ διὰ νὰ ὑποδειχθῇ ὁ μέλλον γαμβρός.

Γ'. Ἁγιασμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι καλοῦν τὸν ἱερέα πρὸς τέλεσιν ἁγιασμοῦ; Πότε στέλλουν νὰ φέρουν ἅγια λείψανα; Ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι

ὠρισμένου ἱερέως ἢ εὐχή εἰσακούεται καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγουν πρὸ πάντων εἰς αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἂν στὰ χωράφια τους φανῆ σκουλήκι ἢ ἄλλα ζούμπερα, καλοῦν τὸν παπᾶ καὶ διαβάξει ἄγιασμό. Κάποτε καὶ ὠρισμένον παπᾶ, πού τοῦ στρέει ὁ ἄγιασμός, δηλ. πιάνεται ἢ εὐχή του. "Ἄν ἴδουῦν πὼς τὸ κακὸ προοδεύει, καλοῦν κουτιά μὲ ἄγια λείψανα. Φέρνει ὁ καλόγερος τὸ κουτι ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὸ στήνει στὴν ἄκρη στοῦ χωράφι τους καὶ διαβάξει τὸν ἄγιασμό. Καὶ διηγοῦνται θαύματα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄγιασμό» (Λουκόπουλος).

"Ἄλλαι λατρευτικαὶ πράξεις πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ: ἐπίθεσις τοῦ πετραχηλίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, σταύρωμα αὐτοῦ μὲ τὴν ἱεράν λόγχην, κύψις ὑπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαφή τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἁγίων κτ.

Δ'. Πομπαί,

Λιτανεία, λήση, γύρα, σίγνα (Καρδίτσα), *ἀλάι* (Κρήτη), *πρετσασὸ* (Ἐπάνησος), πομπαὶ γινόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀνομβρίαν, ἐπιδημίαν, ἀκρίδα κλπ.) ἢ κατὰ τὴν μεταφορὰν θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ ἁγίων λειψάνων. Περὶ πομπῶν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Φώτων ἢ πολιούχου τινὸς ἁγίου βλ. κατωτέρω σελ. 108.

Πῶς καταρτίζεται ἡ ἱερά πομπή καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς; Περιαγωγή θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ λειψάνων. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἁράχθραν Παρνασσίδος «ὅταν δὲν βρέξῃ ἢ ὅταν πέσῃ ἀκρίδα, γίνεται λήση στὸν Ἁγ. Νικόλα πρὸς τὸν δρόμο τῶν Δελφῶν. Ψέλνει ἄγιασμό ὁ παπᾶς καὶ ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στοῦ δρόμο (κατὰ διαστήματα). Ἡ λιτανεία γίνεται μὲ τὰ λάβαρα καὶ ὅλα τὰ συναφή». Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμβέλλου «ὅταν εἶναι ἀνομβρία γιὰ νὰ βρέξῃ, ἀφήνουν τὰ ζῶα τους μέσα νηστικὰ τρεῖς μέρες. Νηστεύουν καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρῶτ' ἄνε στὴν ἐκκλησία καὶ λειτουργοῦν, κατόπιν παίρνουν τίς εἰκόνες, τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ γυρίζουν πρῶτα σ' ὅλες τίς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν σ' ὅλα τὰ ἐξωμονάστια. Σὲ κάθε ἐκκλησία σταματοῦν καὶ γονατίζουν ὅλοι καὶ διαβάξει ὁ παπᾶς δέσπες. Ἐπίσης γονατίζουν καὶ ὅπου εἶναι σταυροδρόμι. Πρωτίτερα ἐκλαίγαν ὅλοι κάθε φορὰ πού θὰ κάνανε λιτανεία. Ἡ λιτανεία γίνεται τρεῖς μέρες στὴ σειρά». Εἰς Ἰνναχώριον Δυτ. Κρήτης «μαζεύονται ὅλα τὰ χωριά σὲ μιὰ ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς παπᾶδες τῶν καὶ λειτουργοῦν. Κατόπιν νηστικοὶ παίρνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ κάθε ἄνθρωπος κρατεῖ δύο καὶ τρεῖς προσφορὲς. Γυρίζουν ὅλα τὰ χωράφια καὶ ὅσοι ἔχουν τριδρόμια στὰ χωράφια τους ἄνε καὶ προσκομίζοντε τὴν προσφορὰ τους στὰ τριδρόμια καὶ κάνει ὁ παπᾶς δέση. Κόβουντε ἕνα κομμάτι ὑψωμα ἀπὸ τὴ σφραγίδα τῆς προσφορᾶς καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ μαλακὸ κερὶ καὶ τὸ φυλάγουν κάπου». Εἰς τὸ Λασιθί «βάνουντε

τὰ δξά ντως μέσα καὶ παίρνουνε ἀπ' ὄλα τὰ χωριά τὰ κονίσματα, τὰ εξαπτέρυγα, τὸ σταυρὸ καὶ πᾶνε ὄλοι στὴν Κρουσταλλένια (κοινόβιο μοναστήρι). Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦνε καὶ γυρίζουνε γύρω γύρω στὸν κάμπο σ' ὄλα τὰ χωριά τρεῖς μέρες. Μπροστὰ πᾶνε τὰ σημαντήρια καὶ παίζουνε. Νηστεύουνε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα πᾶνε στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο (ἐκκλησία στὴ μέση τοῦ κάμπου). Ἐκεῖ κάνουνε ἄγιασμό καὶ πίνουνε ὅσοι νηστεύουνε καὶ διαλύεται ὁ κόσμος».

Ε'. Καταχύσματα.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια πλὴν τῆς νύμφης, ὅταν εισέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, νὰ ραίνουν με ὄρουζαν, κουφέτα καὶ ἄλλα καταχύσματα ζῶα ἢ καὶ ἀντικείμενα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου λίθου εἰς τὸ ἔλαιοτριβεῖον ρίπτονται ἐπ' αὐτοῦ καταχύσματα, πανιέρια λεγόμενα. Ραίνουν με καταχύσματα τὸ πλοῖον ἢ τὴν βάρκαν, ὅταν τὴν πρωτορίζουν εἰς τὴν θάλασσαν; Εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις γίνεται τοῦτο;

III. ΕΘΙΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΣ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ (ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ).

1. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Ἀπαρχαί.

Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν συγκομίζον τούς καρπούς ἢ ὅταν ὠριμάξουν αἱ πρῶται ρᾶγες τῶν σταφυλῶν, τὰ πρῶτα σῦκα καὶ αἱ ἄλλαι ὄπωραι; Προσάγονται οἱ πρῶτοι καρποὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν καὶ διανεμηθοῦν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἢ τοποθετοῦνται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ ἀφήνονται εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου ἢ ποῦ ἄλλου; Συνήθειαι σχετικαὶ με τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον ἢ με τὸν πρῶτον καρπὸν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Τοπόλια Δυτ. Κρήτης «ἅμα θερίζουν, ἀπὸ τὸν πρῶτον καρπὸ ποῦ θὰ ζυμώσουν κάνουν ἓνα κουλλούρι καὶ τὸ πᾶνε στὴ βρύση καὶ τὸ κρεμοῦν στὴν κουτσουνάρα (=κρουνὸν) τῆς βρύσης, ποῦ τρέχει τὸ νερό, γιὰ νὰ τρέξουνε ἐπὶ τὰ καλά στὸ σπῖτι. Ὅποιος πάει πρῶτος νὰ γεμίση παίρνει τὸ κουλλούρι». Ἡ αὐτὴ συνήθεια καὶ ἐν Δρυμῶ Μακεδονίας. Εἰς τὸ Σαμόκοβον τῆς Ἄνατ. Θράκης «τὴν πρώτη πίττα, ποῦ ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζιτζιροκούλικο, γιὰτὶ ἀνήκει στὸν τζιτζιρα, ποῦ τραγουδεῖ, κατὰ τὴν λαϊκὴ δοξασία:

Θερίσει ἄλωνίσετε,
 δεματοκουβανήσετε,
 κ' ἐγὼ τὸ κουλικάκι μου
 θέλω νὰ με τὸ δώσετε.

Εἰς τὰ Λακκοβίγια Μακεδονίας τὸ «*τζιτζιρόκλιο*» τὸ φέρουν εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς τὸ φρέαρ. Ἐκεῖ δέ, ἀπ' οὗ τὸ βρέξουν δι' ὕδατος, τὸ διανέμουν εἰς τοὺς παρατυχόντας, οἱ ὅποιοι εὖχονται τὰ βέλτιστα». Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «ἀπὸ τὸ *κλαρί* πὸν θὰ πρωτοκάνῃ καρπὸ, θὰ πρωτοφάῃ *ἔγκνος*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τὸ Μεσοχώρι Καρπάθου τοῦ ἁγ. Κηρύκου (15 Ἰουλίου) φέρουν εἰς τὸν ναὸν τὰ πρωτόλεια τῶν σύκων καὶ σταφυλῶν, δι' ὃ καὶ λέγεται ἄῃς *Συκαλαῖς*.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἀρχίξῃ νὰ ὠριμάξῃ ἡ σταφίς, ἢ ὅταν γεμίζουν τ' ἄλώνι σταφίδα; Ποῖαι ὅταν τρυγοῦν τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν, ὅταν πήξουν τὸ πρῶτο τυρὶ κλπ.;

Β'. Ἄλλαι προσφοραὶ. Ὑψώματα, θυσίαι.

α) *Πρόσφορα, ἄρτοι, ἐπτάζυμα, ἀρτοκλασίαι* (*ἄρτος, πενιάρκιν*) (Κύπρος), *πρόσφορο, πρόσφοριδι* (Κρήτη), *πρωτάκι* (Χάλκη, Ρόδος), *λειτουργιά, παννσίεις* (= ἄρτοι προσφερόμενοι εἰς ἑσπερινούς, Κύπρος), *ἀχράντα* (Κύπρος), *βλογιά, ἀμνός* (Σάμος). *Πρόσφορὰ οἴνου* (*ἀνᾶμα*), *ἐλαίου, κηρίων, θυμιαμάτων* κλπ. Πότε γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ἢ ἀρτοκλασία ἢ ἡ λειτουργία;

Τρόπος παρασκευῆς τῶν ἄρτων τῆς λειτουργίας καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὸ ζύμμα ἢ τὸ ψήσιμο αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦνται ἐπτάζυμα εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀρτοκλασίας; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβου τὸ πρῶτον ἢ μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα φυράματα παρασκευάζονται κατὰ μαγικὸν τρόπον ὑπὸ γραίας λεγομένης μάννας. «Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς νυκτός, ἡ μάννα βλασφημήσασα τρεῖς θέτει ἐν μεγάλῃ χύτρᾳ ποσὸν ἐρεβίνθων, ἀνάλογον πρὸς τὸ προζύμιον, τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ παρασκευάσῃ. Τὴν χύτραν ταύτην, ἀφοῦ χύσῃ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ, ἐπιθέτει εἶτα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, παρ' ἣν καθημένη περισυλλέγει μετὰ προσοχῆς διὰ κοχλιαρίου τῆς χύτρας τὸν ἀφρόν, ἐν ὅσῳ τὰ ὄσπρια βράζουν, καὶ ἀποθέτει αὐτὸν ἐν τινι πινακίῳ. Περὶ μέσας σχεδὸν νύκτας καταβιάσασα τὴν χύτραν ἄρχεται, (ἐπικαλουμένη καὶ αὐθις τὸν διάβολον), τῆς κατασκευῆς τοῦ πρώτου φυράματος ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀφροῦ τῶν ἐρεβίνθων. Μετὰ τινὰ χρόνον, ὅσος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνῃ ἡ ζύμωσις τοῦ πρώτου τούτου φυράματος, κατασκευάζει καὶ δευτέρον, μεταχειριζομένη ὡς προζύμιον τὸ πρῶτον φύραμα, ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου κατασκευάζει τελευταῖον τὸ τρίτον, τὸ καὶ μεγαλύτερον, ὑποψιθυρίζουσα ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ζυμώσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σατανᾶ. Ἐκ τοῦ τρίτου δὲ τούτου φυράματος, οὗ ἡ ζύμωσις γίνεται περὶ ὄρθρον, ἐρχόμεναι αἱ γυναῖκες τῆς ἐκεῖ συνοικίας, λαμβάνουν ἐν τεμάχιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἑφταζύμου.... Διὰ ταῦτα πολλαχοῦ τῆς Λέσβου ὁ ἄρτος οὗτος καλεῖται καὶ *διαβουλου-*

ψώμῃ». Ἐν Χίῳ διὰ τὸ ἐφτάζζουμο χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ ὕδατος ἑπτὰ εἰδῶν ζῶμοι (ρεβιθίων, μαράθου, πιπεριοῦ, καλαμιοῦ, δάφνης κλπ.)

β) Ποίας ἡμέρας καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἢ αἰτίας «σηκώνουν ὕψωμα» στὰ σπίτια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς ἑορτὰς ὑψώ-
 ρουν τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας ὅταν πρόκειται νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς «ὕψωνον τὴν Παναγίαν». Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ καὶ τελεταί. Λειτουργίαι συντεχνιῶν καὶ τὰ ἐθιζό-
 μενα κατ' αὐτίας. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στὴ γιορτὴ τοῦ ὁ καθέννας σηκώνει καὶ ὕψωμα στὸ σπίτι του. Βάνουν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἕνα πιάτο μὲ ἄβραστο σιτάρι καὶ ἀποπάνω μιὰ λειτουργιά· παράπλευρα ἀπὸ τὸ πιάτο μπαίνουν δυὸ ποτή-
 ρια γιομᾶτα κρασί. Ἔρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει κόβει ἄρτον, δηλ. τὴ μεσιὰ τῆς λειτουργίας καὶ τὴ βλογαί. Ἀπὸ τὸν ἄρτον κόβει κομματάκια καὶ δίνει σὰν ἀντί-
 δωρο τοὺς παρευρισκομένους. Ἐπειτα βάνει δυὸ κομμάτια καὶ στὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί καὶ τὰ δίνει τοὺς νοικοκυραῖους, ἕνα στὸν ἄντρα καὶ τ' ἄλλο στὴ γυναικα, γιὰ νὰ πιοῦνε. Τότε οἱ νοικοκυραῖοι κρατῶντας μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ ποτήρι, σηκώνουν τὸ πιάτο μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴ λειτουργιά ἀπάνω. Κρατεῖ κι ὁ παπᾶς, κρατοῦν κι ὅσοι ἄλλοι παρευρεθῶν στὴν τελετή, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει καὶ τελευταῖα ὄλοι λένε: Χρόνια πολλά.»

Εἰς χωρία τινὰ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ βαρελάδες, εἰς τὸ τραπέζι ποὺ ἐπακολουθεῖ τὴν λειτουργίαν τῆς συντεχνίας, λέγουν μίαν εἰδικὴν εὐχὴν: «Ὁ Ἄγιος πού 'ν ἀπόψε κι αὔριο νὰ σκέπη, νὰ βοηθήη τὴν ἀρίδα, σκεπα-
 ρίδα, τὸ πελέκι, τὸ ροκάνι καὶ τὸ γαρδαροξύστη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

γ) Προσφορὰ μελιγμάτων, ἰδίως μελόπιττας, εἰς ἁγίους (π.χ. εἰς τὴν ἁγ. Βαρβάραν, τὸν ἁγ. Σπυρίδωνα) ἢ εἰς νεράιδες, μοῖρες, στοιχεῖα κλπ. δαιμονικά ὄντα. Τρόπος παρασκευῆς καὶ τρόπος ἐκθέσεως τῶν μελιγμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον οἱ χωρικοὶ θέτουν ἐνίοτε ἄρτον εἰς τὴν τρυπάν, τὴν ὁποῖαν ὑπολαμβάνουν ὡς τὴν εἴσοδον τῆς φωλεᾶς τοῦ οἰκουροῦ ὄφρεως (στοιχειοῦ, ἀγαθοῦ δαίμονος τοῦ οἴκου). Εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἐσπέραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀρχῆς τοῦ θρησκευτικοῦ ἔτους, νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην μὲ πινάκια γλυκυσμά-
 των, διὰ νὰ φάγη τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν».

δ) Προσφοραὶ ἀνθέων, στεφάνων, κλάδων εἰς τὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς ναοὺς, στολισμὸς εἰκόνων, Ἐπιταφίου, ἐκκλησιῶν δι' ἀνθέων, ταινιῶν καὶ κλάδων μύρτου, δάφνης κλ. Ἰαματικὴ δύναμις τῶν ἀνθέων τούτων. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κρεμοῦν ἕνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, ποὺ θὰ τὰ κόψουν τὴν πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως ἢ καμῶν ἄλλη ἀπὸ τίς μεγάλες ἡμέρες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπονο».

ε) **Θυσίαι** τελούμεναι κατ' ἔτος εἴτε ὑπὸ ἀτόμων εἴτε ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου (*κουρμπάν' χωργιάν' κά*). Ἐπὶ ποίους λόγους συνέστη τὸ ἔθιμον; (Π. χ. γὰρ *ντὴ γεία, γὰρ γερωσύνη, γὰρ τὸν ἅγιο* κτ.). Παραδόσεις περὶ ἐλάφου προσερχομένης ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς θυσίαν (Λαογραφ. Γ' 155, 160, Σ' 189 κ.έ.)

Ποῦ γίνεται ἡ τοιαύτη θυσία; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινὸς ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι; Τί ζῶον θυσιάζεται καὶ ποίους ὄρους πρέπει νὰ πληροῖ τοῦτο; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας πρέπει τὸ θῦμα νὰ εἶναι ταῦρος ἐκλεκτός, 2—5 ἐτῶν, ὑγιής, τέλειος (*μπουγᾶς, νὰ μὴν εἶναι μπουρντισμένος*), ἀδμῆς (*νὰ μὴ μπῆκε ἀκόμα στὸ ζυγόν*). Χρῦσωμα τῶν κεράτων τῶν σφαζομένων προβάτων, περιφορὰ τοῦ ταύρου ἀνὰ τὸ χωρίον. Ποιοὶ τύποι τηροῦνται κατὰ τὴν τέλειον τῆς θυσίας; (Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στροφή τοῦ θύματος πρὸς Ἀνατολάς, ροὴ τοῦ αἵματος εἰς βόθρον κλπ). Μήπως τὸ αἶμα τῶν θυμάτων ῥέει εἰς λάρνακα ἢ εἰς ὄπην τῆς γῆς καὶ μάλιστα εἰς μέρος κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Αἴνον τὰ *Νιάμερα* (23 Αὐγούστου) ἐγένετο μεγάλη πανήγυρις καὶ ἐθυσιάζον πρόβατα, «ἔσωζετο δὲ πρὸ ἐτῶν καὶ ἡ λάρναξ, ἐν ἣ ἔβαλλον τὸ αἶμα τῶν θυμάτων».

Διανέμονται τὰ κρέατα ὡμὰ ἢ βρασμένα εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἢ γίνεται κοινὴ ἐστίασις εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ δένδρον; Διανέμεται καὶ τὸ δέρμα εἰς ἴσας μερίδας εἰς τοὺς κατοίκους; Ποία ἡ μερὶς τοῦ ἱερέως;

ς) **Σπονδαὶ ὕδατος, οἴνου ἢ ἐλαίου**. Πότε, ποῦ καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνονται αὗται; Π.χ. κατὰ τὰ περιδαιπνα χύνουν ὀλίγας σταγόνας οἴνου, πρὶν πῖον, εἰς τὴν γῆν (Ἦπ. Δ. Μακεδ.). Οἱ Ἀγγιλιταί, καὶ ὅταν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα μακαρίτου τινός, *χύνουν λίγο νερὸ στὴ γῆ ἀπὸ τὸ ποτήρι τους. «Ἄμα κάνει χειμῶνα πολὺ, ρίνουμε λίγο λάδι καὶ λέμε: κάμε το λάδι, Θεέ μου!»* (Μανιάκι).

Γ'. Ἑορτασμοὶ ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν.

α) **Ἑορτάσιμα κόλλυβα**, (*ζωντανὰ ἢ σπερνὰ, πανηγύρι* ἐν Κεφαλληνίᾳ) προσφερόμενα εἰς κάνιστρα ἢ σκουτέλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν ἑορταζόντων καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρόπος παρασκευῆς, στολισμὸς τοῦ δίσκου, διανομὴ τῶν κολλύβων. Ἐψώματα καὶ ἱερουργίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ὀνόματος.

β) **Ἑορτὴ ἐτησία** ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ ἐστίασις τοῦ τελέσαντος τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ ἄλλων κεκλημένων ἐν τῇ οἰκίᾳ. Προπόσεις ὑπὲρ τοῦ ἑορταστοῦ (μνημοποιῦ), τοῦ ἱερέως καὶ τῶν «τραπεζοκαθημένων». Περιγραφὴν ἐκτενῆ βλ. εἰς *Σακελλαρίου* Κυπριακὰ Α' 712 - 715.

Δ'. Πανηγύρεις.

α) **Ἀέξεις** καὶ **φράσεις** σχετικαὶ μὲ τὴν πανηγυριν. *Παν' γύρ'* (Αἰτωλία), *ἁγιομνήσι* (Θήρα), *ἁγιομνήσι* (Κύθνος) κτλ.

β) *Ἐκ ποίας ἀφορμῆς* συνέστη ἡ πανήγυρις; Εἶναι μόνον θρησκευτική ἢ καὶ ἐμπορική; Γίνονται καὶ ἀγοραπωλησῖαι κατ' αὐτήν; Προειδοποιήσεις καὶ ἀγγελίαι διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πανηγύρεως. — Κελλιά πρὸς διανυκτέρευσιν τῶν πανηγυριστῶν. Κατὰ χωρία; Ὁργάνωσις τῶν τῆς πανηγύρεως.

γ) *Πομπή ἢ λιτανεία*: περιφορὰ εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἐν πομπῇ, ἐκχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἁγίαν εἰκόνα διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, διάθεσις τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰς εὐχόριαν τῶν ἑορταστῶν ἢ εἰς ἄλλους σκοπούς. Καταρτισμὸς τῆς πανηγυρικῆς πομπῆς. Ποῦ τῆς πομπῆς προηγεῖται φανός, φερόμενος ἐπὶ κοντοῦ;

δ) *Ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἅγιον* ἢτοι μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου, φερόντων. Πρβλ. τὰ ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας τελούμενα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου (Λαογραφία Γ' 504 - 5).

ε) *Θυσίαι, συμπόσια καὶ κοινὰ ἐστιάσεις.*

Ποῦ συνηθίζουσι (ἢ ἐσυνήθιζον ἄλλοτε) νὰ σφάζουσι εἰς τὴν πανήγυριν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινότητος ταῦρον ἢ πρόβατα καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Τηροῦνται αἱ διατυπώσεις αἱ σημειωθείσαι ἀνωτέρω διὰ τὰς θυσίας; Συμπόσια ἐκ κρεάτων τῶν θυσιῶν ἢ ἀπὸ συμβολῆς. Ποῖος παίρνει τὸ δέσμα τοῦ θύματος; Τί δίδεται εἰς τὸν ἱερέα; Ἐν Λαδῆ (Ἁλαγονίας) πανηγυρίζουσι τὴν 8ην Μαΐου, μνήμην τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κλάδου τοῦ Ταυῖέτου, ἀφ' ἐσπέρας παρασκευάζοντες τὰ τῶν θυσιῶν (τ' ἀγιάτικα). Τὴν πρωΐαν, τελουμένης τῆς ἱεροτελεστίας, ἀφοῦ πρότερον ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν θυσιαζομένων ἀμῶν τὴν νομομισμένην εὐχὴν, ψήνονται περὶ τὸν ναὸν περὶ τὰ 50 ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θύματα, εἰς δὲ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καίεται λιβανωτὸς εἰς σωρούς.

Γίνονται κοινὰ γεύματα τῶν πανηγυριστῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα; Εἶναι ἢ θέσις ὠρισμένη δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτὰ; Ἐγείρονται προπόσεις καὶ κατὰ ποίαν σειρὰν;

• Παραδείγματα: Εἰς τὸ χωρίον Δεμάτι Μαλακασίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἁγ. Μαρίνης (17 Ἰουλίου) «ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἀγοράζει πρὸς σφαγὴν δάμαλιν, ἕξ ἧς, ἀφοῦ μαγειρεύσῃ τὸ ἥμισυ διὰ τοὺς πανηγυριστάς, τὸ ἄλλο ἥμισυ κόπτει εἰς τεμάχια ἰσάριθμα τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου καὶ τῶν προσερχομένων ξένων καὶ συμπανηγυριστῶν καὶ γεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὅποια καὶ διανέμει. Μετὰ δὲ τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ τὸν ἁγιασμόν παρατίθεται τράπεζα ὑπὸ παλαιὰν δρῦν, ἔνθα οἱ κάτοικοι εὐωχοῦνται ἄδοντες καὶ χορεύοντες».

Ἐν Λαδῇ Ἀλαγονίας «μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῆς ψήσεως κáθηνται ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν ναὸν μικρᾶς πλατείας κατὰ οἰκογενείας, εἶναι δὲ ἡ θέσις ἐκάστης οἰκογενείας ἀμετάβλητος. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν ἄρχεται ἡ διανομὴ τῶν κατατεμαχισθέντων θυμάτων εἰς ὄλους. Κατὰ τὰ φαγητὰ ἐγείρονται προπόσεις, ἄρξαντος τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ κατὰ παλαιότερους χρόνους αἱ προπόσεις ἠγείροντο ὑπὸ τῶν προεστώτων κατὰ τάξιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Αἱ ὁμοπλάται τῶν θυμάτων προσφέρονται εἰς τοὺς ἱερεῖς». Τί συνηθίζεται ἀλλοῦ;

ε) *Χοροί.*

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χορεύουν οἱ πανηγυρισταὶ κανένα κοινὸν χορὸν; Ποία ἡ ὄνομασία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ καὶ ποῖος πιάνεται πρῶτος εἰς αὐτὸν; Ποία τραγούδια τραγουδοῦν εἰς τὸν χορὸν αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εἰς τὴν Βλάστην χορεύουν εἰς τὰ λιβάδια τὸν «Τρανὸ χορὸ», τραγουδώντας: «Κάτω στὸν Ἀθηόδωρο, στὸν ἅγιο Κωσταντῖνο» ἢ «Κάτω στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους καὶ στὰ πράσινα λιβάδια» κλ. Πρὸβλ. τὴν Τράταν τῶν Μεγάρων κλπ.

ς) *Ἀγῶνες, βραβεῖα.*

Π.χ. Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας «γίνεται τ' Ἀη Γιωργιῦ μεγάλο πανηγύρι καὶ παρατρέχουε τ' ἄλογα. Ὅποιοι νικήσουν παίρνουν καὶ βραβεῖα πὸν τὰ ὀρίζουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, σέλλες, χάμουρα κλπ.» Εἰς τὴν Θράκην ἐγίνοντο ἀγῶνες δρόμου καὶ πάλης. Εἰς τὴν Αἶνον ὁ πρῶτος ἐλθὼν «διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀσπάζεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἔξερχόμενος δὲ αἶρει ἐπ' ὤμου ἓν ἀρνίον». Εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας νικητῆς εἰς τὴν πάλην ἐκηρύσσετο ὁ καταβαλὼν τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους.

η) *Ἐπισκέψεις, εὐχαί, φιλοξενία.*

θ) *Παννυχίδες* (ἀγρυπνία, ὄλονυκτία).

2. ΕΙΔΙΚΑ.

ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ
ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΤΑΚΤΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

Α' ΧΕΙΜΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

α) Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων.

1. «Τὰ Νικολοβάρβα» (4-6 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ συγγενικῆς σχέσεως τῶν ἁγίων Βαρβάρας, Σάββα καὶ Νικολάου πρὸς ἀλλήλους. Πρὸβλ. «Ἁγία Βαρβάρα γέννησε Σάββα καὶ ἅγιο-Νικόλα»

(Αιτωλία). Κοινὰ ὀνομασίαι τῶν ἐσθρῶν τούτων· π.χ. *Τ' ἄη - Νικολοβάρβαρα* (Αιτωλία), *τ' ἀηνικολαόγιορτα* (*Ηπειρος).

Ἄσμάτια καὶ παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους, πού σημειώνεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Δεκεμβρίου. Π.χ.

*« Ἁγία - Βαρβάρα γέννησε κι ἄης Σάββας τὸ ἐδέχτη
κι ἄης Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαφτίση
(ἐννοεῖται τὸ χιόνι) (Σύμη).*

*« Βαρβάρα βαρβαρών',
Σάββας σαβανών',
κι Ἁη Νικόλας παραχών', » (Σιάτιστα κ. ἀ.)*

Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου.

2. Τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου).

Ἁγία προστάτις τῶν παιδιῶν κατὰ τῆς εὐλογίας. Παρασκευὴ καὶ προσφορά μελόπιττας ἢ κολλύβων καὶ κολλυβόζωμου (*βαρβάρας*) καὶ ἄλλαι πράξεις, σκοποῦσαι τὴν ἀποτροπὴν τῆς νόσου: ἔκθεσις τῆς μελόπιττας εἰς τρίστρατον, σταύρωμα τῆς θύρας διὰ μέλιτος, φυλαχτά, ἐπαλείψεις τοῦ σώματος μὲ τὴν λάσπην τοῦ ἁγιάσματος τῆς Ἁγίας ἢ μὲ τὸ ἀπόπλυμα τῆς εἰκόνης της κλπ.

Τρόπος παρασκευῆς τῆς πανσπερμίας: πόσων εἰδῶν σπόροι βράζονται καὶ ἀναμειγνύονται; Εἰς ποίους μοιράζονται καὶ ποῖον εἶναι τὸ κοινόν των ὄνομα; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σιγὴν, « ὅταν εἶναι ἐπιδημία εὐλογιάς, καὶ μάλιστα ἅμα ἔχουν παιδιὰ μικρά, κάνουν μελόπιττα γιὰ χάρη τῆς ἁγίας Βαρβάρας, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν τὰ παιδιὰ τὴν « εὐλογημένη » ἢ, ἂν τὴν βγάλουν, νὰ τὴν βγάλουν « γλυκειά ». Παίρνουν μαγιὰ (προζύμι) καὶ κάνουν μιὰ πίττα μὲ ἀλεύρι, τὴν ψήνουν στὸ φουῆρο καί, ἅμα ψηθῆ, τὴν περιχάνε μὲ τὸ μέλι. Τὴ βάζουνε κατόπιν πάνω σ' ἓνα τραπέζι καὶ τὸ τραπέζι τὸ βάζουν πάνω σ' ἓνα τριδρόμι. Ἐκεῖ πάει ὁ παπᾶς, κάνει παράκληση, κατόπιν τὴν κόβει ἢ νοικοκυρὰ καὶ τὴν μοιράζει στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸ μέλι τῆς πίττας κάνουν σταυρὸ στὴν πόρτα τους. Ὅσον καιρὸ εἶναι ἐπιδημία ἢ « εὐλογημένη », μοιράζουν ὅλο γλυκὰ καὶ στὸ σπίτι πού ἔχουν ἄρρωστο δὲν τηγανίζουν, δὲν ψήνουν κρέας, παρὰ ὅλο βραστά φαγητά ». Ὅμοιως εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) « τὴν παραμονὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας οἱ γειτόνισσες κάθε σταυροδρομοῦ πηγαινάν ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ κάτι, πού χρειάζονταν, γιὰ νὰ γίνῃ ἢ *βαρβάρα*. Ἄλλη πηγαινε τὸ στάρι, πού τὸ κοπάνιζαν ἐκεῖ ἔξω στὸ σταυροδρόμι, ἄλλη τὴ ζάχαρη, τίς σταφίδες, τὸ ἀμύγδαλο, τὸ καρύδι, τὰ μυρωδικά, ὅλα ζεματισμένα ἴποτε δὲν ἔβαζαν ὠμὸ καὶ ἐκεῖ ἔξω τὴν ἔβραζαν. Τὸ πρῶτ φώναζαν

ἕναν παπᾶ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ κατόπιν τὴ μοίραζαν στὰ σπίτια τους μὲ τὶς ρετσελόκουρες». Εἰς τὸ Ναζλι (Ἀϊδινίου) «τὰ βάρβαρα τὰ μοιράζουσαν στὰ σπίτια, ποὺ ἔχουσαν παιδιά, γιὰ νὰ βγάλουσαν γλυκειὰ τὴν εὐλογημένη. Βράζουσαν καὶ ρεβίθια καὶ κουρκιά, γιὰ νὰ βγῆ ἡ Εὐλογημένη μεγάλη σπειριά. Στὸ βράσιμο προσέχουσαν νὰ μὴ μαυρίσουσαν, γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃ μαύρη ἡ Εὐλογημένη». Εἰς τὸ Ἀργοστόλιον «τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὰ περισσότερα σπίτια βράζουσαν *σπερνά* (=κόλλυβα) καὶ τὰ πηγαίνουσαν μέσα σὲ *κανίστρια* στὴν ἐκκλησία. Οἱ πιὸ πολλοὶ τὰ πηγαίνουσαν ἀποβραδὺς στὸν ἔσπερινό. Ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογία καὶ τὰ *σπερνά* τὰ κάνουσαν, γιὰ νὰ τοὺς φυλάῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστεια. Ἀπὸ τὰ διαβασμένα *σπερνά* παίρουσαν ὡς 40 κλωνιά καὶ τὰ περνοῦσαν μὲ τὸ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή, σὰν χάνδρες. Γίνεται ἔτσι ἕνα μικρὸ κομπολόγι, περιδέραιο, ποὺ τὸ βάζουσαν ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἁγ. Βαρβάρας (τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ), κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο καρφί μὲ τὸ εἰκόνισμα. Ἐκεῖ μένει ὅλο τὸ χρόνον κ' εἶναι γιὰ φυλαχτικό, νὰ μὴ μπῆ ἡ ἀρρώστεια στὸ σπίτι».

Δεισιδαιμονίαι: Αἱ γυναῖκες δὲν σκουπίζουσαν τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δὲν μαγειρεύουσαν φασόλια καὶ ἄλλα ὄσπρια (διαιτί:). Τὰ κορίτσια τρῶνε βαρβάρα «γιὰ νὰ βαρβατιάσουσαν τὰ μαλλιά τους, νὰ μακραίνουσαν» (Μέτραι Θράκης).

3. Τοῦ ἁγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

Παρασκευὴ φάβας μετὰ κρομμύων καὶ μελιπτήκτου καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς. Πρὸβλ. *Τ' ἤη Σάββα τρῶνε φάβα*.

4. Τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

(1) Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἁγίου Νικολάου (ψαράς; θαλασινός;) Παροιμίαι καὶ ἐπικλήσεις. Π.χ. «*Ἄγιε Νικόλα, βόθηθα με!—Σεῖσε καὶ σὺ τὸ χέρι σου*. Προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῇ γῆ μεγάλην δύναμιν. Πρὸβλ. τὴν παροιμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ποὺ'ν' τσῆ γῆς καὶ τοῦ πελάου (Κεφαλλ.). Δηγήσεις θαυμάτων τοῦ Ἁγίου.

(2) Κύριος τῆς βροχῆς, τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας. Μέσα ἐξιλαστήρια: ἄρτος ἢ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὸ κομμάτι τὸν ἄρτο ἀπὸ τὴν ἄρτοκλασία τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐμοίραζαν στὸν κόσμον, τὸ ἐφύλαγεν ὅποιος ἤθελε πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα. Ὅταν ἔκανε κατακλυσμαία βροχή, τότε ἔπαιρναν ἕνα κομμάτι ἄρτον, τὸ ἔροριζταν ἔξω στὴ βροχή καὶ ἔλεγον: «*Ἄγιε Νικόλαε, πάψε τὴν ὄρμη σου!*» Ἀμέσως ἔπαυε ἡ δυνατὴ βροχή. Ὅμοίως ἀπὸ τὰ κόλλυβα, ποὺ ἔστειλαν τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν ὅσοι ταξίδευαν. Ἄν τοὺς ἔπιανε τρικυμία, τὰ σκορποῦσαν στὴ θάλασσα καὶ ἔλεγον πάλι: «*Ἄη Νικόλα μου, καὶ πάψε τὴν ὄρμη σου*» καὶ ἀμέσως ἔπαυεν ἡ τρι-

κυμία». Εἰς τὴν Μάδυτον πιστεύουν ὅτι «ἅμα ρήξουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἀμέσως θὰ πνεύσῃ ὁ ἄνεμος, τὸν ὁποῖον ἔχουν κατὰ νοῦν ».

(3) Πανηγύρεις, λιτανεῖαι, ἀφιερῶματα. Ἑορτασμός ἀδελφάτου ναυτικῶν. Συνήθειαι προσκυνητῶν. Π.χ. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας « *στο παναῦρ τ' ἄη Νικόλα οὐλ' θανά χαρίσινε ὁ καθένας ὅ,τ' εἶχε : κασιό', βόδ', πρόβατο' καὶ τὸν καιρὸ πὸν θαλά φύγγε αὐτοὶ πὲ τ' ἄλογα, ἀλογαροί, θαλά γυρίσινε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησία πὲ τ' ἄλογά τ'ς· σὰν πουλιά τρέχανε* ».

(4) Εἰδικὸν ἔδесμα (κοφτό), παρασκευαζόμενον ἐκ σίτου κοπανισμένου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου δὲν λείπει ἀπὸ καμῖαν τράπεζαν τὸ ψάρι σκορδαλιά. Ποία εἶναι ἡ συνήθεια ἄλλου;

5. Τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος (12 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Ἁγίου (κουντουρᾶς;). Προστάτης τῶν ὑποδηματοποιῶν. Ποίας ἀσθενείας θεραπεύει; (Κατὰ τινὰς τὰ σπειριὰ καὶ τὴν εὐλογία, κατ' ἄλλους τὸν πόνον τῶν αὐτιῶν). Συνήθειαι θεραπευτικά. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε στ' αὐτὶ ἔταζε στὸν ἅγιο Σπυρίδωνα νὰ τοῦ πάη γλυκό, νὰ γίνῃ τ' αὐτὶ του καλά. *"Αγιε Σπυρίδωνά μου, κάμε με τ' αὐτὶ μου καλά νὰ σὲ φέρω ἕνα γλυκό"*. Ὅποιος εἶχε τέτοιο τάσιμο τὸν ἑσπερινὸν τ' ἁγίου Σπυρίδωνος ἔκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ἢ χαλβᾶ καὶ τὰ πήγαινε στὸν ἅγιο Σπυρίδωνα πὸν ἦτανε ἕνα μάρμαρο στὸ βουνό, στὸ ξωκλήσι ἅγιον Γεώργιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κίον, πάνω σὲ βουνό. Στὸ δρόμο, ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας, ἦσανε παιδιὰ καὶ μόλις βλέπανε τὸν ἄνθρωπο πὸν κρατοῦσε τὰ λαλάγγια, ὠρμοῦσαν καὶ τοῦ τὰ ἔπαιρναν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Σπάνια κατάφερνε κανεὶς νὰ τὰ πάη ὡς τὴν ἐκκλησία. Ἄν πρόφτανε νὰ τὰ πάη, τὰ ἔπαιρναν ὁ παπᾶς, τοὺς ἔλεγε μιὰ εὐχὴ καὶ πάλι τὰ μοίραζε στὰ παιδιά. Τὸ μάρμαρο τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπὰ στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω-γύρω. Ἀπάνω στὸ μάρμαρο ἦτανε ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ἕνα καντήλι. Ἄμα ἔπαιρναν τὰ παιδιά τὰ λαλάγγια ἢ τὸ χαλβᾶ, πήγαιναν ὁ ἄρρωστος, ἄνοιγε τὰ τζάμια, ἔβανε τ' αὐτὶ του ἀπάνω στὴν τρυπὰ καὶ παρακαλοῦσε τὸν ἅγιο Σπυρίδωνα νὰ τοῦ τὸ γιάνῃ ». Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυρίδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη.

Δοξασίαι περὶ ἡμέρας: *μεγαλώνει ἕνα σπειρί κ.τ.τ.*

6. Τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου (15 Δεκεμβρίου).

Ἁγίος βοηθὸς τῶν τικτουσῶν καὶ τῶν φυλακισμένων (δίδει καλὴ λευτεριά). Ἐπικλήσεις. Τάματα καὶ εὐχαί.

7. Τοῦ ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου).

Ἐορτὴ τῶν γεωργῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀροτριῶντων ζώων (γιορτάζουν τὰ βόδια, Δρυμὸς Μακεδον.). Συλλεΐτουργον μετὰ κολλύβων καὶ ἁγιασμὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ κοινοῦ ἐράνου τῶν γεωργῶν. Χρησις τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῶν κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «οἱ ζευγαῖδες κἀνον κόλλυβα γιὰ τὰ ζᾶ τους, τὰ παραίν'ν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς. Στὴν ταγὴ γιὰ τὰ βόδια ρίχν'ν κι αὐτὰ τὰ κόλλυβα». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ γεωργοὶ «ὑψώνουν» καὶ τὸ ὕψωμα τὸ δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ τὸ φᾶνε καὶ τὰ εὐχονται νὰ ζήσουν χρόνια πολλὰ». Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «παίρνουνε τὸν ἁγιασμὸ καὶ πᾶνε στὰ χωράφια, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὶς ἀκρίδες, ἀπ' οὐλα. Σκόλ' τό'χουνε κείνην τὴ μέρα, γιὰ νὰ κἀν'νε μῦδια πολλὰ».

8. Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (20 Δεκεμβρίου).

Ὄνομα: τ' Ἄγναντιοῦ (Καστοριά). Μαγικαὶ συνήθειαι: «τ' Ἄγναντιοῦ κρεμοῦν κοῦκλες (ποὺ κατασκευάζουν κατὰ μαγικὸν τρόπον) στὶς καρκέλλες (χαλκᾶδες) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν».

β) Ἐορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου

(24 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου).

1. Γενικά.

1. Ὄνομασίαι: Δωδεκαήμερα, Καλλικατζάμερα (Ραιδεστ.), Καλαντόφωτα ἢ Φωτοκάλαντρα (Αἶνος), Παρανά (Ἡπειρος), Πιζήαλα (Κρώμνη Πόντου) κ.λπ.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἰδιαίχουνσαι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Π.χ. «Τὰ Δωδεκαήμερα πού'ν' ἡ Παναῖα λεχώνα δὲν πλένον», δὲν πᾶνον στὸ χωράφι, κι ὄντα λούζονται, δὲ χύνουν τὸ νερὸ ὄξω (Ἡπ.). «Πὲ τῇ Χριστοῦ καὶ γύστερα δὲν ἐβγαίνασι ὄξω ὁ κόσμος χωρὶς φωτιά... Ὡς νὰ φωτιστοῦν τὰ νερά, ντρέχουσι γοῦλα τὰ κακά. Φροκαλίδια, στάχτες δὲν ἐρριχναμ' ὄξω» (Σαμύκοβον Θράκης). «Δώδεκα μέρες δὲν κόφτουμε μὲ τὸ ψαλίδ'. Τὰ δέν'με τὰ ψαλίδια καὶ τὰ σκόν'με δώδεκα μέρες. Ὅπως εἶναι κλειστὸ τὸ ψαλίδ', νὰ εἶναι κ' οἱ λύκ' ὁ στόμας τ'ς κλειστός» (Ναίμονας Μεσημβρίας). «Τὰ δουδικάμερα ἀὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχοῦν οἱ καρκατζέλ'» (Κομοτηνὴ).

Μὲ ποίας δοξασίας σχετίζονται οἱ φόβοι τοῦ Δωδεκαημέρου; Π.χ. «Δώδεκα μέρες εἶναι ἀβάφτιστα τὰ νερά καὶ λέμε, ὅτι τὸ στεῖο (στοιχεῖο) δὲν εἶναι δεμένο, εἶναι ἀπολ'μένο» (Βογατσικόν). «Εἶπεν ὁ Χριστός: «δώδεκα μῆνες σᾶς φ'λάγω καὶ δώδεκα μέρες φ'λαχιῆτε ἀτοί σας» (Λῆμνος). Τότε ἐρχονται οἱ Καλλικάνιτσαροι καὶ πεираζούν τοὺς ἀνθρώπους.

3. Καλλικάντζαροι.

ἽΟνόματα αὐτῶν κατὰ τόπους: *Καρκάντζαλοι* (Θεσσαλία, Μακεδονία), *Λυκοκατσαραῖοι* (Ἄρκαδία), *Λυκοσαγάκαροι* (Κωστί), *Παγανὰ* (Ναύπλιον), ἸΑνάκαροι (ἸΗπειρος), *Πλανήταροι* (Κύπρος), *Κήηδες* (Σύμη), *Κωλοβελόνηδες* (Ἀθήναι) κ.τ.λ.

Προσωнуμίαι: *σταχτοπόδηδες, σταχτιᾶδες, κατορλῆδες κλ.*

Μορφή καὶ προέλευσις. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλλικαντζάρους καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν παρουσιάζονται οὗτοι; Εἶναι εἰδικὰ δαιμόνια ἢ ἄνθρωποι ποὺ μεταμορφώνονται τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων εἰς δαίμονας; Π.χ. Κατὰ τοὺς Σαμίους «εἶναι σὰν τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως μαῦροι καὶ ἄσκημοι καὶ πολὺν ψηλοὶ καὶ φοροῦν σιδεροπάπουσα». Κατὰ τοὺς ἸΑργεῖους «εἶναι μαυρειδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαῖμοῦς καὶ μὲ τριχωτὸ ὄλο τὸ σῶμα». Κατὰ τοὺς ἸΑραχοβίτες τῆς Παρνασσίδος εἶναι «κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι καὶ πολὺν κουτοί... Ἡ τροφή τους εἶναι σκουλήκια, βαθρακάκια, φίδια κ.ἄ.». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «παρουσιάζονται συχνὰ σὰν κουβάρια... σκύβουν νὰ τὰ πιάσουν, ἀλλ' ἄξαφνα τὸ κουβάρι τρέχει μονάχο του καὶ φεύγει. Παραπέρα γίνεται γάδαρος ἢ καμήλα καὶ πάει μπροστά. Γελειέται ὁ ἄνθρωπος, τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ γάδαρος τότε ψηλώνει σὰ βουνὸ καὶ τὸν ῥίχνει ἀπὸ ψηλά».

Πότε ἔρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ Καλλικάντζαροι; Ποῦ διαμένουν καθ' ὄλον τὸν ἄλλον χρόνον καὶ τί κάμνουν ἐκεῖ; Π.χ. «ἔρχονται ἀπὸ τῆ γῆς ἀποκάτου. Οὔλον τὸ χρόνο πελεκᾶν μὲ τὰ τσεκούρια νὰ κόψουν τὸ δέντρο ποὺ βαστάει τῆ γῆς» (Ἄρκαδία) ἢ «ρουκανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ στύλια, ἀπ' βαστοῦν τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν πέση καὶ πλακῶση τῆ γῆ» (ἸΑγραφα).

Πόθεν εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας καὶ ποίας βλάβας καὶ ἐνοχλήσεις προκαλοῦν εἰς τοὺς ἐνοίκους; Κατὰ ποίους τρόπους πειράζουσιν τοὺς νυκτερινούς διαβάτας; Π.χ. κατεβαίνουν ἀπὸ τὰς καπνοδόχους καὶ κατοροῦν τῆ φωτιά «κι ὅταν βροῦνε δουλειὰ ἀρχεμένη τὴν κατοροῦνε» (Νάξος), καβαλλικεύουσιν στοὺς ὤμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ κ.τ.τ.

Μέσα καὶ τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ: σταυρὸς μὲ κερὶ στὴν πόρτα, ἄλας ἢ παλιοπάπουτσο στὴ φωτιά, κόκκαλο χοιρινὸ στὸ τζάκι κ.τ.τ., δαυλὸς ἀναμμένος ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι κ.τ.τ.

Μὲ ποῖον τρόπον ἠμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ δέση τὸν Καλλικάντζαρον καὶ «νὰ τὸν ἔχη δούλον του, νὰ τὸν στέλνῃ ὅπου θέλῃ»; (Π.χ. δένεται ἀπὸ τὸ πόδι «μὲ μῶλινο, μὲ λιγὴ κόκκινη κλωστή») (Κύπρος).

Προσφοραὶ πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους: π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὴν τελευταία ἡμέρα τὰ Δωδεκαήμερα, ποὺ θὰ φύγουν οἱ Πλανήταροι, τοὺς περιποιοῦνται καὶ τοὺς κάνουν ξεροτήνα... τὰ ρίχνουν ἀπάνω στὰ δώματα, νὰ τὰ φᾶν

οὐ Πλανήταροι, πού γυρίζουν τότε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χαιρετειῶνται πού θὰ φύγουν». Εἰς τὴν Ἁγχίαλον «τρεῖς μέρες πρωτύτερα ἴπε τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ἔκαμναν κάτι γλυκά, γκολογκάτζια μὲ σάρι, λίγο ἀλεύρι, σταπίδες, ζάχαρη, καρύδια, σῦκα, κανέλλα καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια. Πρωτύτερα ἤθαλα πετάξουν τρεῖς χουλιαρῖες ἀποκάτ' ἀπὸ ντὴ φοβού. Τις πετοῦσαν εἰσι ἀπάνω». Εἰς τὴν Σπάρτην (Μ. Ἀσίας) «μερικοὶ, μιμούμενοι τοὺς Καλλικαντζάρους, κατεβίβαζον ἀπὸ τὴν καπνοδόχον ἓνα τορβᾶν μὲ ἓνα ρεπάνι καὶ ἓνα ἄδειο μπουκάλι ζητοῦντες παστουρμᾶ, σαραγλί καὶ κρασί, ἀφοῦ δὲ ἐγεμίζετο ὁ τορβᾶς τὸν ἀνέσουρον».

Λαϊκαὶ διηγήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἐμφάνισιν Καλλικαντζάρων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ αὐτοῦς, τὴν σύλληψιν καὶ ἀπελευθέρωσιν Καλλικαντζάρων κ.λ.π.

Τί κάμνουν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ παιδί, πού ἐγεννήθη τὰ Χριστούγεννα, νὰ πάη μὲ τοὺς Καλλικαντζάρους; Π.χ. τὸ δένουν μὲ σκορδοπλεξούδα ἢ μὲ ψαθόσκοινο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας του (Μέτραι Θράκ.) ἢ τοῦ καίουν τὰ νύχια τῶν ποδιῶν «δὲν μπορεῖ νὰ γίῃη Καλλικατζαρος χωρὶς νύχια» (Χίος).

4. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαήμερου· δηλ. ἡ πρώτη ἡμέρα δεικνύει τί καιρὸν θὰ κάμῃ τὸν Μάρτιον, ἡ δευτέρα τὸν Ἀπρίλιον κ.ἔ.

2. Χριστούγεννα.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

1. Τὰ χοιροσφάγια (χοιροσφράϊα ἐν Νάξῳ, χοιροσφαζίματα ἐν Μάνῃ κ.ἄ.). Ποῖα ἔθιμα τηροῦνται κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν χοίρων; Ποῦ μεταχειρίζονται μίαν κοινὴν οικογενειακὴν μάχαιραν, διὰ νὰ σφάζουν τοὺς χοίρους εἰς ὅλας τὰς οἰκίας τῆς οἰκογενείας;

Καθαρμοί, ἐξορκισμοί. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μητήχρον στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου ἓνα πιρουνί. Καρφώνουν, λέει, τὸ δαίμονα». Οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου «χαράσσουν διὰ μαχαιριδίου ἐπὶ τῆς κοιλίας παρὰ τὸν ὀμφαλὸν σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουσιν ἀνημμένους ἀνθρακας καὶ ἐπ' αὐτῶν θυμιάμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς μικρὸς ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴν προσευχήν».

Ποῦ σφάζουν τοὺς χοίρους κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων; Τί σφάζουν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν πρώτην ἡμέραν; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμμον «ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα σφάζουν καμὰ ὄρνιθα, θὰ πασχάσουν ὄρνιθα. Τὰ γουρτζέλια τὰ σφάζουν τῇ δευτέρῃ μέρα».

2. Χριστόψωμα, πίττες, κουλλούρια.

Ἄνομα, σχῆμα, στολισμὸς αὐτῶν κεντήματα ἢ πλουμίδια καὶ ὀνομασίαι αὐτῶν π.χ. σπίτια, βόδια, ἀρνάκια, κατοικάκια κλπ. Ποῖα σχέδια πρέπει νὰ ἔχη

ἀπαραιτήτως ἡ πίττα μιᾶς γεωργικῆς καὶ μιᾶς ποιμενικῆς οἰκογενείας; Π.χ. ἐν Δουμὸν (Μακεδ.) στὴν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται μὲ ζυμάρι ἀλέτρι μὲ τὰ βόδια, ἡ στάβα (στοιβὰς δημητριακῶν δεμάτων), τοῦ βαγιόν' (βαρέλι) καὶ τοῦ σπίτ'. Τρόπος παρασκευῆς καὶ ψησίματος. Ποία ἡ ἀποδομένη εἰς τὰ χορτοκολλούρα σημασία; Π.χ. Κούμουλα ἐν Κύπρῳ λέγονται τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν τὰ Χριστουγέννα· κούμουλα λέγονται καὶ τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν, ὅτε ἀναμένουν τοκετόν, καὶ ποὺ προσφέρουν εἰς ὅσους ἐπισκέπτονται τὴν λεχώ. Τοποθετοῦν νόμισμα μέσα εἰς τὸ χριστόψωμο, ὅπως εἰς τὴν βασιλόπιτταν;

3. Κουλλούρια «γιὰ τὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὄρνιθων, τοῦ χωραφιοῦ» κλπ. Ποῖον σχῆμα δίδουν εἰς τὸ καθένα; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκηνιὰν τῆς Κοζάνης τὸ κουλλούρι τοῦ χωραφιοῦ καὶ τῶν προβάτων ἔχει σχῆμα ζυγοῦ καὶ τὸ κρατοῦν στὸ σπίτι ὅλη τὴ χρονιά, κρεμασμένο στὸ καρφί. Τὰ κλοῦρες τῶν ζώων τὶς θρυμματίζουν καὶ μὲ λιγάκι ἀλάτι δίδουν τὰ θρύμματα νὰ τὰ φάγουν τὰ ζῶα, γιὰ νὰ εἶναι καλά. Ποία ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

4. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν Χριστουγέννων. Τρόπος παρασκευῆς, ὄνομα καὶ ἀριθμὸς αὐτῶν. Π.χ. σαρμάδες ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ (=ντολμάδες μὲ χοιρινὸ κρέας). Εἰς Σκόπελον Θράκης παραθέτουν εἰς τὴν τράπεζαν «ἐννιά λογιῶν φαγητὰ», εἰς Ἄκαλαν 40 εἰδῶν φαγητὰ, εἰς τὸ Εὐκάρουν ἀπαράιτητα φαγητὰ ἦσαν τὰ φασόλια καὶ ὁ κολλιβόζωμος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε ἕκαστος ἀνὰ τρία κοχλάρια. Συνηθίζουν νὰ βράζουν κατὰ τὴν παραμονὴν διάφορα ὄσπρια καὶ σπόρους μαζὶ (πολυσπόρια);

5. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον (πρὸβλ. *φρολοημένα*: *σφογκᾶτα* καὶ *κουλλούρια*). Π.χ. εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ ἱερεὺς δίδει τρισάγιον καὶ κατόπιν τὰ εὐχολοημένα μοιραῖζονται εἰς τὸν λαόν, ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν θέτουν πρῶτα ἐπὶ τῆς τραπεζῆς τὰ εὐχολοημένα καὶ ἐξ αὐτῶν πρῶτον τρώγουν. Εἰς τὸ Λασήθι τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τηγανίζουν σκῶτι καὶ μὲ ἓνα μπουκάλι κρασὶ καὶ ἓνα κουλλούρι τὸ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ μοιραῖζον στὸν κόσμον, πίνουν μὲ μακαριά.

6. Παρασκευὴ προζυμιοῦ, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Μὲ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ἐν κοράσιον ἀναμειγνύει εἰς ἓν ἀγγεῖον τὸ ἄλευρον μὲ ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀνάπτει ἐν κηρίον καὶ τὸ κολλᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀγγείου, λέγον τρίς: Ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τὸ φῶς ἀναβαίνει, τὸ προζύμι γιὰ νὰ γένη. Μέχρι τῆς πρωΐας τὸ προζύμι εἶναι ἕτοιμον καὶ χρησιμεύει δι' ὅλον τὸ ἔτος.

7. Πυραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ τὰς πλατείας τοῦ χωρίου. Ὅνομα αὐτῶν (κλαδαριά, μουμπούνα κλ.). Ὑψη, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνάπτεται ἢ φωτιά, τραγούδια ἠδόμενα περίξ αὐτῆς. Κτυποῦν καὶ κουδούνια; Πυροβολοῦν; Ποίαν ἐξήγησιν δίδουν εἰς τὸ ἔθιμον αὐτό; Π.χ. Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας ἢ φωτιά ἀνάβεται μὲ κέδρα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος. Εἰς Ὅρεστικὸν Ὁραγος «ξημερώνοντας Χριστούγεννα φκιάνουν φωτιά μεγάλη, γιὰ νὰ ζεσταθῇ ἢ ἀρκούδα φασκιώνει ἢ ἀρκούδα, λένε, καὶ κάνει τ' ἀρκουδόπλα της». Εἰς τὸν Πόντον (Κελόσα) «τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀναβαν μεγάλη φωτιά καὶ τὴ σταύρωναν τρεῖς φορὲς μ' ἓνα φύλλο ὕξας καὶ μὲ κρασί κόκκινο». Εἰς τὴν Σιάτισταν κατὰ τὰς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νύκτας ἄνδρες περιεξωσμένοι τὰ νῶτα καὶ τὸ στῆθος σειρὰς κωδῶνων (κυπριά), «χτυποῦν τὰ κουδούνια» ἀπὸ τῆς κορυφῆς λόφων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν γύρω εἰς τὴν «κλαδαριά».

8. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

(α) Πῶς ὀνομάζεται κατὰ τόπους τὸ στέλεχος (κούτσουρο), ποῦ τοποθετεῖται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἐστίαν; (Χριστόξυλο ἐν Χίῳ, δωδεκαμερίτης εἰς Ναίμονα, σκαρκάντζαλος εἰς Τζίμον Μεσημβρίας, μπάμπω, μαμμὴ ἄλλαχοῦ). Ραίνουν πρωτύτερα τὸ ξύλον μὲ ξηροὺς καρπούς; Τί κάμνουν τὰ ξύλα καὶ τὴν στάκτην, ποῦ ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιά; Εἰς ποίους σκοποὺς τὰ χρησιμοποιοῦν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χίον τὴν παραμονὴν «κάθε νοικοκύρης θὰ κόψῃ ἓνα μεγάλο ξύλο ἀφ' τὰ χωράφια καὶ θὰ τὸ φέρῃ νὰ τὸ ρίξῃ μὲς στήμ μέσην τοῦ σπιθκιοῦ καὶ τὸ λὲν Χριστόξυλο. Ἐντὸ θὰ τὸ ράνουν ἀμύγδαλα, καρύδια καὶ θὰ τρέχουν τὰ παιδάκια νὰ τὰ ματζεύκουν νὰ τὰ τρῶν. Ὅστερι θὰ πὰ νὰ πάρῃ τὸ Χριστόξυλον ἢ νοικοκυρὰ νὰ πὰ νὰ τὸ βάλλῃ στὴν παρασιάν, νᾶφτη δώδεκα μέρες, χωρὶς νὰ οβήσῃ. Ὅστερι θὰ ματζώξῃ τὴν ἀχχνλιὰ νὰ τὴ ρίξῃ στὰ τέσσερα καντούνια τοῦ σπιθκιοῦ, γιὰ νὰ φυλάῃ ἀπὸ τοὺς Ὅξω κι ἀπ' ἔδω». Εἰς τὸν Τζίμον Μεσημβρίας ἔβαζαν μιὰν ἀχλαδιὰ ἢ τσαπουργιὰ «ὄ, τ' ἔχ' ποτακεῖνα τ' ἀγκαθιάρ'κα. Κάθα προὶ θάνα τὸ καῖν ἀπὸ λίγο νὰ βαστάξῃ δώδεκα μέρες. Τ' ὀνομάξαμε σκαρκάντζαλο, ἐπειδὴς ἦταν γιὰ τὶς Σκαρκάντζαλοι ἔκαιγε τὸ ξύλο αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ παραφυλάγγτανε τὸ σπίτι ἀπὸ τὶς Σκαρκάντζαλοι. Καὶ ντὴ στάκτη τὴ μαζεύαμε, ντὴ ρίχναμε στὸ γέννημα, γιὰ νὰ μὴ κάμ' δανλό' ρίχναμε καὶ γύρω στὴν ἀλλή' πὸ τᾶκείν' ντὴ στάκτη κορδόνι λόγυρα, γιὰ νὰ προφυλάγεται τὰ ζῶγα, τς ἀθρῶπ' πὸ κάθε ζούδι κι ἀπ' τὶς Σκαρκάντζαλοι». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης τὰ ξύλα ποῦ ἀπομένουν στὴ φωτιά «τὰ παίρν' σπιτουνοικοκύρ'ς τὴν παραμονὴν τοῦν Φώτονν κι τὰ μπήγ' στοὺν χουράφ', γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ μαγίστρες νὰ πάρουν τοὺν καρπὸ ἀπ' τὰ γεννήματα καὶ γιὰ νὰ καρπίζον τὰ στάγια». Εἰς τὸν Ναίμονα «τὸ δωδεκα-

μερίτη» (δηλ. τὸ ξύλο τρικκιὰ πὸν ἔκαιγε δώδεκα μέρες), ἅμα τέλειωναν οἱ μέρες τὸ ἔπαιρνε ὁ νοικοκύρης, τὸ ἔκαμνε σταυρὸ καὶ τὸ πάαινε σ' ἓνα χωράφ', τὸ ἔμψη καὶ στέκονταν κεῖνο τὸ εἶχε γιὰ καλὸ, γιὰ τὰ χαλάζια». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον «ὅτο ἔβγαине ὁ παπᾶς τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτίσ', κ' ἔμνεισκε κανένα κομμάτι, τὸ πετοῦσα καταπόδ' στὸν παπᾶ, γιὰ νὰ φύγγε ὅλα τὰ κακά». Εἰς τὴν Μεσημβριαν «κεῖνα τὰ ξύλα πὸν πομένουν τὰ ρίχνουν στὸ σταυροδρομ'. Κρατοῦν καὶ λίγια στάχτ' γιὰ τὰ παιδιά, τὰ κολυμποῦν καὶ ρίχνουν λίγια μέσα». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

(β) Ποῦ συνηθίζουσαν ἀντὶ ἐνὸς νὰ τοποθετοῦσαν εἰς τὴν ἐστίαν δύο ἢ τρία ξύλα καὶ ἀπὸ ποῖα δένδρα; Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ λέγεται «πάντρεμα τῆς φωτιάς» καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτό; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τὴ φωτιά τους· βάνουν ἀγριοκερασιᾶς ξύλο γιὰ στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ κέδρινο ξύλο γιὰ στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη καὶ τὸ βάνουν χλωρὰ στὴ φωτιά, γιὰ νὰ καοῦν». Εἰς τὴν Κέρκυραν βάζουν καὶ τρίτον ξύλον, πὸν συμβολίζει τὸν κουμπάρον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ὁ νοικοκύρης, ἀφοῦ τοποθετήσῃ εἰς τὴν γωνιὰν δυὸ ξύλα, (ἓνα μεγάλο, ἴσιο, ἀρσενικό, καὶ ἓνα μὲ παραφυάδας, θηλυκὸ) χύνει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὀλίγον λάδι καὶ ὀλίγον κρασί, ἀπαγγέλλων δ' ἀμέσως τὸ «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε», θέτει πῦρ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ζευγαρωμένα ξύλα. Ἔτσι γίνεται τὸ πάντρεμα τῆς γωνιάς. Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης «ὁ σπιτονοικοκύρης κόβει τρία ξύλα τριῶν λογιῶν ἴσαμε ἓνα μέτρο, ἀπὸν δέντρα π' ἄνουν καρπὸ, κὶ τὰ βάζ' στὸν τζάκι ἀπὸν βραδὺς τῆ Χριστοῦ· θὰ καίονντι ἀπὸν λίγου, ὡς τὴν παραμονὴ τοῦν Φώτων». Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὸν παλιὸ καιρὸ φυλάγαμε τοὺς Καλκαντισάρους, καίγαμε χαμολιό, σπαραγγιά. Γιὰ τοὺς Καλκαντισάρους παντρεύαμε καὶ τὴ φωτιά. Μαζώναμε τὴ στάχτη νὰ γένη λαμνὶ (ἐπιμήκης σωρὸς) καὶ βάναμε τὴ σπαραγγιά δίπλα - δίπλα, νὰ κοιμηθῆ μαζί της. Ἄμα ἔτριζε ἢ σπαραγγιά, λέγαμε πὸς παντρεύτηκε ἢ φωτιά». Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(γ) Σπονδαὶ εἰς τὴν ἐστίαν. Π.χ. εἰς τὰ Σούρμενα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ οἰκογενειάρχης ἔχυνε σταυροειδῶς κρασί εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθετεῖ σταυροειδῶς φύλλα καρδιᾶς. Ὅμοίως, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὴν Πάργαν κ. ἄ.

(δ) Ἀνακάτεμα τῆς φωτιάς. Ποῖον καλοῦσαν ν' ἀνακατέψῃ τὴν φωτιά καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκηνιὰν Κοζάνης φωνάζουν ἓνα παιδί, τὸ πιο τυχερὸ πὸν ξεύρουν, γιὰ ν' ἀνακατώσῃ τὴν φωτιά. Τὴν ἀνακατώνει μὲ τὴ τζιομπανίκα (τὸ ραβδί) του καὶ λέει: π'λιά, κατόικια, ἀρνιά, γροσία.

9. Τράπεζα καὶ δεῖπνον τῆς Παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

(α) Τὸ κόψιμο τοῦ χριστόψωμου καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτό. Τί ἄλλο τοποθε-

τοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἔκτος τοῦ χριστόψωμου καὶ τῆς πίττας; Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (μέλι, καρύδια κ.λπ.). Ὑψωσις τῆς τραπέζης. *Τῆς Παναγίας* τραπέζι ἢ τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια. Τί κάμνουν τὰ περισσεύματα ἢ ἀπορρίμματα τῆς τραπέζης;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Σπάρτην «κόβουν» πρῶτα τοῦ Χριστοῦ τὸ ψωμί. Ὁ πατέρας τὸ σταυρώνει καὶ λέει: *Χρόνια πολλά καὶ τοῦ χρόνου! Κόβει τὸ ψωμί καὶ μοιράζει ἀπὸ μιὰ φέτα στὸν καθένα*. Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἔβαζαν ἓνα «σταυροψώμι» στὴ μέση στὸ τραπέζι καὶ γύρω γύρω φρούτα. Ἐπάνω στὸ σταυροψώμι κάρφωναν ἓνα κλαδί ἐλιάς, κάρφωναν στὸ κλαδί σῦκα, μήλα, πορτοκάλια καὶ ἔπιαναν κατόπιν γύρω-γύρω τὸ τραπέζι ὄλοι, τὸ σήκωναν ἐπάνω κάτω καὶ ἔλεγαν τρεῖς φορές: Χριστὸς γεννᾶται, χαρὰ στὸν κόσμον, Κερῶς τραπέζια, Παναγίας τραπέζια. Κάθιζαν κατόπιν κ' ἔτρωγαν τὸ φαγέ τους. Τὰ σταυροψώμια τὰ κρεμοῦσαν σὲ ράφια, στὰ εἰκονίσματα, ἔτσι στολισμένα, ὅπως ἦσαν μὲ τὴν ἐλιά. Τὰ ἄφηναν ἐκεῖ τὸ Δωδεκαήμερον, τὰ ἔπαιρναν τῶν Φώτων καὶ τὰ ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ βράδυ ἀπαραίτητα ἐπάνω στὸ τραπέζι ἔπρεπε νὰ ἔχουν μέλι καὶ καρύδια καὶ τὰ ἔτρωγαν». Εἰς Σιμιτλί Ραιδεστοῦ «τ' παραμονὴ τὰ Χριστογέννητα κάμνι τοῦ Ἰννὰ λουγιῶ φαί. Εἶναι τὰ γιν' τούρια τοῦ Χριστοῦ. Τὰ βάζνι ἀπάν' στὸν σουφρᾶ, τὰ θυμνιάζνι κὶ τὰ ἀφήν'νι κάτ' ἀπ' τὰ εἰκονίσματα, νὰ φάη ἢ λιχῶνα ἢ Παναγιά» (Λαογραφία IB' 395). Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν πρώτη ἀγκωνὴ τοῦ τουρκεμοῦ, ποὺ θὰ κόψουν, τὴ δίνουνε ἐνοῦ διακονιάρη, ποὺ θὰ περνᾶη, κ' ὕστερα θὰ κάτσουνε στὸ τραπέζι. Ἀπὸ τὸ τραπέζι εὐτοῦνο τ' ἀποφαγούδια οὔλα τὰ μαζώνουνε σὲ μιὰ σακκούλα καὶ τὰ πᾶνε στὰ χτήματά τους. Παίρνουνε ἀπὸ λιγουλάκι καὶ τὸ χώνουνε στὴ ρίζα ἐνοῦ δεντρικοῦ, ἐνοῦ λόφτου, μιανῆς μηλιάς, μιανῆς λειμονιάς. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καρπίξῃ θὰ τσακίση στὸν καρπὸ τοῦ χρόνου, ἅμα τοῦ βάνουνε στὴ ρίζα του ἀπὸ φτούνα τ' ἀποφαγούδια». Εἰς τὸν Πόντον τὸ νόμισμα, ποὺ ἔβαζαν μέσα στὸ χριστόψωμο, ὁ νοικοκύρης τὸ ἔρραπτεν εἰς τὴν σακκούλα του. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(β) Ἐθιμα γεωργικὰ περὶ τὴν τράπεζαν. Θυμιάσις μὲ τὸ ὄνι (θύμνιασμα τῆς πίττας, θύμνιασμα τῶν ζώων κτλ.). Π.χ. εἰς τὸ Κωσὶ τῆς Θράκης «ἐβάζαμε τὸ τραπέζ' καὶ θυμνιάσαμε τὰ ζῶγα μὲ τὸ ἄνι. Τὸ ἄνι κείνο δώδεκα μέρες δὲν ἔβγανε ἄπὸ τὸ τζάκι. Τὸ βάζαμε δίπλα στὴ φωτιά, στὸ τζάκι πίσου». Εἰς τὸν Δρυμὸν Μακεδονίας «ἡ πίττα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ σουφρᾶ καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκιον πλήρες σίτου, σκόροδον, ἀργυρᾶ νομίσματα, καρπὸς ροιᾶς, διάφοροι ξηροὶ καρποί, σταφυλαί, ὕδροπέπωνες καὶ ἄλλα: ἐπίσης ποτήριον πλήρες οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βάπτεται «τὸν κλικούδ' τ' Καλλκάντζαρον». Ἐκ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, εὐχόμενα «Καλὴ ἄγεια, καλὴ χρονιά, καλὸ διρακέτ'». Ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ πάθουν τὰ βόδια κανέν κακὸν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ καλὴ ἐσοδεία καὶ

ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας τοποθετεῖται τὸ «*ὄκιθιρον*» (ἀλετροπόδα) καὶ με αὐτὸ γίνεται τὸ *θύμνιασμα τῆς πίττας*. Ἐφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ θυμνιάσῃ, ὁ δοῦλος παίρνει τὸ θυμνιατὸ καὶ κατέρχεται εἰς τὸν στάβλον, ὅπου θυμνιάζει τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, τὰ Χριστούγεννα, τὸ Νέον ἔτος καὶ τῶν Φώτων (Λαογρ. IB' 95). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας «*τοῦ Χριστοῦ παραμονὴ θυμνιάσαμε μετὸ ὑνί. Καθένας θὰ βάλ' στὸ θύμνιαμα τὴ σακκούλα τ' γιὰ νὰ χ' πάντα παράδες, τὸ τραπέζι τ', τὸ σπίτι τ'*».

(γ) Ἄλλα ἔθιμα περὶ τὴν τράπεζαν. — Τὸ ὕψωμα. Περιγραφή τῆς τελετῆς. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια ὅλα μετὴ σειρὰ καὶ σηκώνει ὕψωμα ἄφοῦ δηλ. διαβάσῃ τίς εὐχὴς καὶ βγάλῃ τὸν ἄρτο ἀπὸ τὸ πρόσφορο, ζυγώνουν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ στὸ τραπέζι καὶ πιάνουν τὸ Χριστόψωμα μετὸ δεξιὸν χέρι, ἕνας ἀπὸ δῶ, ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὀλόγυρα τὸ ὑψώνουν, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει τελειώνοντας ἡ εὐχή, τ' ἀφήνουν κάτω. Τὸ παίρνει ὁ παπᾶς καὶ τὸ βάνει στὸ κεφάλι. Κρατώντας τὸ ἀπὸ τίς δύο ἄκρες, τὸ τσακίζει. Ἐν τὸ κομμάτι, ποῦ κρατεῖ τὸ δεξιὸν χέρι, τῆν μεγαλύτερο, πέρασε ὁ πιὸ πολὺς χειμῶνας, μαντεύουν θὰ γλυτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσιάκια τῆς χρονιάς ἂν κατὰ τὸ ξερβὶ πέσῃ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάῃ ἡ χρονιά γιὰ τὸ πρᾶμα. (Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, 1930, σ. 173). Ὅμοια μαντεύουν διὰ τὴν ἐσοδεῖαν οἱ γεωργοί.

10. Διανυκτέρευσις μετὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ποῦ ἀνοίγουν τὰ οὐράνια. Πίστις, ὅτι ἡ εὐχὴ τοῦ ἀγρυπνοῦντος ἐκκληροῦται. Διατυπώσεις τηρούμεναι κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν ταύτην. Παράδειγμα: «Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τῆς γειτονιάς μαζεύονται σ' ἕνα σπίτι, ἀνοίγουν τὰ παραθυρόφυλλα, βάζουν σὲ μιὰ λεκάνη μετὸ νερὸ ἕνα ξερὸ κλωνάρι βασιλικὸ καὶ δίπλα στὴ λεκάνη ἕνα εἰκόνημα τῆς Παναγίας, θυμιάζουν, διαβάζουν καὶ ψέλνουν τροπάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ κάθε λίγο κοιτάζουν ἀπὸ τὸ παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολή. Τὴν ὥρα ποῦ γεννιόταν ὁ Χριστός, ἂν ἦταν καλὲς χριστιανές, ἔβλεπαν μιὰ λάμψη σὰν ἀστραπὴ στὴν ἀνατολή. Ἄλλες ἔβλεπαν τὴν ἴδια τὴν Παναγία μετὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Τὴν ὥρα αὐτὴ τῆς προσευχῆς ἀνοίγε κι ὁ ξερὸς βασιλικὸς μέσα στὴ λεκάνη κ' ἔβγαζε φύλλα».

11. Τὸ κέρασμα τῆς βρύσης.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἠπειρὸν τὸ μεσονύκτιον τῆς 24ης πρὸς 25ην Δεκεμβρίου ἐπήγαιναν στὴ βρύση καὶ ἔκλεβαν τὸ νερὸ, ἀφοῦ πρωτίτερα τὴν κερνοῦσαν μετὸ λίγα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ζώων των (τυρὶ, βούτυρον), λέγοντες: «*Ὁπως τρέχ' τὸ νερὸ σ', βρυσούλα μ', ἔστ' νὰ τρέχ' καὶ τὸ βιό μ'*». Εἰς τὴν Κερασσοῦντα «*παῖδες ἢ κοράσια ἢ γυναῖκες ἐγειρόμεναι νυκτὸς ἀπέρχονται εἰς βρύσιν καὶ κаланνιάζουν αὐτήν (=χαιροτοῦν: κάλαντα, καλὸς καιρὸς πάντα καὶ τοῦ χρόνου), ἀποτι-*

θέντες παρ' αὐτὴν ἄλας, σῖτον ἐψημένον καὶ κλάδον ἐλαίας ἐμπηγνύοντες καὶ ἀντλοῦσιν ὕδωρ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

12. Ἄγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα.

Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί κρατοῦν; (Ράβδους, ρόπαλα, ρετινοκέρια, καράβι) καὶ τί τραγουδοῦν;—Τὸ καλὸ ποδαρικό.—Τὸ σκάλισμα τῆς φωτιᾶς.—Τὸ κτύπημα τῆς νεονύμφου μὲ τὴν βέργαν κ.τ.τ.—Εὐχαὶ καὶ δῶρα.—Τί τραγουδοῦν, ἂν δὲν τοὺς δώσουν φιλοδώρημα (ξετραγούδισμα);

Εἰς τὸ Σαμόκοβον Ἄν. Θορῆκης τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων «τὸ βράδ' ἐτρέχασι γύρω στὰ σπίτια καὶ γηλέγασι: Χριστὸς γεννιέται / σὰ γῆλιος φέγγει / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι/. Τὰ ξημερώματα πάλε γυρίζασι καὶ τραγουδοῦσασι: Κυρὰ Θεοτόκο / ἐκοιλοπόνα, / ἐκοιλοπόνα / καὶ παρακάλιε: / — Βοηθῆστε με αὐτὴ τὴν ὥρα / τῆ βλογημένη / καὶ δοξασμένη / μαμμὴ νὰ πᾶτε, / μαμμὴ νὰ φέρετε. / "Ὡστε νὰ πᾶσι / καὶ νὰ γυρίσου / Χριστὸς γεννήθη / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι».

Εἰς τὸ Ὁρεστικὸν Ἄργος «ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτο ποὺ θὰ χτυπήσῃ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (μὲ τὴ τζιουμπανίκα του τὸ βράδου τῶν Χριστουγέννων) τὸ παίρνουν μέσα καὶ τὸ βάζουν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά, νὰ ἰδοῦνε τὸ τυχερό». Εἰς τὸ Κατσιδόνι (Σητείας Κρήτ.) «γιὰ νὰ πάῃ καλὰ ὁ χρόνος ποὺ ἔρχεται, τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ξημερώσῃ, βάζουν ἓνα βόδι μέσα στὸ σπίτι, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ ποδαρικό, ὅπως λένε, καὶ τὸ ἀφήνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου νὰ κατοικήσῃ».

Ποῦ τὰ παιδιὰ κτυποῦν τὴν νεόνυμφον μὲ τὴν βέργαν, διὰ νὰ κάμῃ παιδί; Τί λέγουν συγχρόνως;

13. Μεταμφιέσεις. Ὑπαίθριοι παραστάσεις.

Μεταμφιέσεις (1) εἰς ζῶα (καμήλα ἢ γκαμήλα, ἀρκούδα, λύκον, τράγον κλπ.).

Π.χ. εἰς τὰ Μαράσια Ἀδριανουπόλεως τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὸ βράδου κάνουν καμήλα καὶ τὴν περιφέρουν εἰς τὰ σπίτια οἱ νέοι· τοὺς δίδουν δῶρα χρήματα ἢ σῖτον. (Πρβλ. τὸν τεκέν, μεταμφιέσιν εἰς αἶγα ἢ τράγον ἐν Πόντῳ).

(2) εἰς ἀνθρώπους (γαμπρὸς καὶ νύφη, μπάμπω, ἀράπης, χαχάμης, καπετάνιος κλ.). Ὄνόματα τῶν μετημφιεσμένων. Ποῦ οὗτοι λέγονται Καλλικάντζαροι;

Ὅμαδες μετημφιεσμένων. Ἀπὸ ποῖα πρόσωπα ἀποτελεῖται κάθε ὁμάς; Ὀνομασία ἐκάστου τῶν μελῶν ἢ τῆς ὅλης ὁμάδος (π.χ. ρογκάτσι, ρογκατσάκια, λουκατσάκια, μωμόεροι κλ.). Τρόπος μεταμφιέσεως. Περιφορὰ ἀνὰ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου ἢ καὶ ἄλλων γειτονικῶν χωρίων· τραγούδια εὐχαιτικά, ὑπαίθριοι παραστάσεις. Περιγραφὴ τῶν δρωμένων ὡς οἷόν τε λεπτομερῆς, μετὰ φωτογραφιῶν τῶν καθ' ἕνα καὶ ὅλων τῶν προσώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς παραστάσεως.

Τί γίνεται ὅταν συναντηθοῦν δύο ὄμιλοι (Ρογκάτσια) καθ' ὁδόν; Ὑποταγὴ

τῆς μιᾶς ομάδος εἰς τὴν ἄλλην (πέραςμα κάτω ἀπὸ δύο κοντάρια πὺν διασταυρῶν οἱ καπετάνηδες). Τοπωνύμια φανερώνοντα, ὅτι διεξήχθη κάποτε ἐκεῖ μάχη μεταξὺ Ρογκατσαραίων δύο γειτονικῶν χωρίων (π.χ. τοῦ *Ρογκατσάρη* παρὰ τὴν Κρανιὰν Ἐλασσῶνος, στὸ *Μαυρομαντήλι* εἰς τὰ Χάσια κλ.). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ἐν Πόντῳ ἀπὸ τῶν *μωμοέρους* (ἢ τὰ *μωμοέρια* ἢ τὰ *κίβσια*). Π.χ. κατὰ τινὰ περιγραφὴν τὸ πρωτεῦον πρόσωπον εἶναι ὁ Οὐζεῖν - Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος ἀπάγει μίαν νέαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται «κωδωνοφόρος καὶ μὲ μεγάλο πρόσωπον». Μετανοῶν ὁ φονεὺς προσκαλεῖ ἱατρόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἕνα μαγικὸν χόρτον ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα. Ἀκολουθεῖ γάμος τούτου μὲ τὴν κόρην καὶ χορός. Ποῦ ἄλλοῦ τελεῖται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ὁμοία τις παράστασις (Φόνος ἀνδρός καὶ αἰφνιδία ἀνάστασις αὐτοῦ, γέννησις παιδίου, χοροί), ἢ διαγωνισμὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν διστίχων ἢ ἁσμάτων μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν δύο ομάδων; Ποία ἢ ἐπιβαλλομένη ποιηὴ εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν ομάδα; (Π.χ. νὰ περιφέρουν ἐπὶ τῆς ράχως τετραποδιστὶ τοὺς νικητὰς ἀνά τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου).

14. Μαντικαὶ συνήθειαι.

Ἐμπυροσκοπία: κόκκοι σίτου (ἢ φύλλα γλωρὰ ἐλαίας ἢ καρυδιᾶς) ρίπτονται ἐπάνω εἰς τὴν καφετερὴ πλάκα τοῦ τζακιοῦ ἀπὸ τὸ πῆδημα τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπανθρακοῦνται, συμπεραίνουν, ἂν ἕνα ἄτομον θὰ ζήσῃ ἢ θὰ ξενιτευθῇ. Τοὺς κόκκους αὐτοὺς ρίπτουν κατόπιν στὴ βρῦση τοῦ χωριοῦ ἢ στὸ πηγάδι (Δυτ. Μακεδ.). Μαντεύματα ἐκ τοῦ καιροῦ. Π.χ. *ὄσο πῶ πολλὰ χιόνια θὰ εἶναι τοῦ Χοιτοῦ, τόσο πῶ πολλὰ μεπερεκέτια* (εἰσοδήματα) *θὰ ἔχ' τὸ καλοκαίρ'* (Θορίκη).

15. Ἄλλαι συνήθειαι: διασκόρπισις ἄμμου εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνάρτησις κλάδων ἀειθαλῶν εἰς θύρας ἢ εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κ.τ.τ. Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, περὶ τὰ ἐξημερώματα, τὰ κορίτσια κατεβαίνουν εἰς τὴν παραλίαν, μαζεύουν πετραδάκια καὶ κατόπιν τὰ σκορπίζουν εἰς τὸ σπίτι. Ἐπίσης σχίζουν λεπτοκάρυα καὶ τὰ περνοῦν εἰς φύλλα κλάδου ἐλαίας καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ εἰς τὰς αὐλαίας θύρας καὶ τὰς τῶν ἐργαστηρίων.

16. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα, χοροὶ καὶ παιδιαὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμμον χορεύουσι τὸ βράδυ τὴν ἀποσορτή: βγάξουσι τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου καὶ τὸ μαγειρεύουσι μὲ λάχανα, μαζεύονται συγγενικαὶ καὶ φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ διασκεδάξουσι. Εἰς τὴν Ὑδραν παίζανε *πίττα καὶ γαζὶ* μὲ μεταλλικὰς δεκάρας (δηλ. κορώνα-γράμματα). Εἰς τὴν Κάροπαθον κάθε Χριστουγέννα (καὶ Λαμπρῇ) οἱ νύφες, καὶ μάλιστα οἱ καινούριες νύφες, πλάσσουν γιὰ τὶς πεθερὰς τους μιὰ *γίπτα*, δηλ. ἕνα μεγάλο κουλλούρι μὲ

χοντρούς κλώνους καὶ μὲ πλουμιά πάνω, τὴν καλοψήνουν στὸ φούρνο καὶ τὴν πέμπουν δῶρο. Ἡ πεθερὰ κάνει κ' ἐκείνη τὰ δῶρα τῆς στὴ νύφη τῆς.

3. Πρωτοχρονιά.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

1. Βασιλόπιττα, κουλλούρια καὶ γλυκύσματα.

Ἦνομα: βασιλόπιττα, βασιλοκουλλούρα, βασιλόψωμο, μηλίνα (Θράκη), βασιλίτσα, (Κεφαλλ.), ὁ σταυρός τοῦ σπιτιοῦ (Σκῦρ.) κτλ.

Σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς καὶ διακοσμῆσεως αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς «ἡ νοικοκυρὰ πρωὶ-πρωὶ ζύμωνε τὴ βασιλόπιττα μὲ ἀλεύρι, μὲ λάδι, ζάχαρη καὶ μυρωδικά. Ἔπειτα μ' ἓνα πιρουνί ἔκανε ἓνα μεγάλο σταυρὸ στὴ μέση τοιμιστό τὸν ἔκανε μὲ τὸ πιρουνί, γιὰ νὰ βγαίνουν τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ γλωσσοτρῶνε τὸ σπίτι. Ἐπαιρνε κατόπιν ἓνα κλειδί κ' ἔκανε πλουμίδια στὴν πίττα ἄπάνω, γιὰ νὰ κλειδώνεται τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ λένε. Ἐκανε καὶ ἄλλα πλουμίδια μὲ τὴ δαχτυλήθρα, ποὺ εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς νοικοκυρᾶς». Τὸ βασιλόψωμο εἰς τὸ Βογατοικὸν εἶναι «μιά μπουγάτσα μὲ γράμματα ἀπὸ πάνω μὲ ζυμάρι: τὸ μαντρὶ ἀπὸ τὰ πρόβατα, μιὰ καλύβα, σταυρό, μπιμπλιά, σταφύλια ἄπάνω, γιὰ νὰ γεννοῦν τ' ἀρνιά καὶ τὰ κατσίκια».

Εἰς τὴν Σκῦρον κάνουν «ἓνα σταυρὸ ἀπὸ ζύμη, ποὺ οἱ ἄχρες του κνηγοῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, σὰν τὴ σβάστικα. Τὸ πρωῖτοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν βάζουν στὰ εἰκονίσματα καὶ τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ ὅλο τὸ χρόνο, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν παλιὸ σταυρὸ θὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάη ἡ ἀγελάδα ἢ τὸ πρῶτο βόδι, σὰν θὰ πᾶνε τὶς βοδόκλωρες στὴν κατούνα (τὸ στάβλο)». (Ν. Πέριδικα, Σκῦρος).

Τί βάζουν μέσα εἰς τὴν βασιλόπιττα; μόνον νόμισμα ἢ καὶ ἄλλα σημάδια; Ποία ἢ σημασία ἑκάστου; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζνα μέσα μεταλλικό, σουρβακίδ' (κλωνὶ μικρὸ ἀπὸ δένδρο κρानιά) καὶ ἄχερο· σ' ὅποιον πέσ' τὸ μεταλλικό, θὰ πάγ' τὸ σπίτ' σ' ὅποιον πέσ' τὸ σουρβακίδ', θὰ πάγ' τ' ἀμπέλ', θὰ γέν' ἐργάτης· σ' ὅποιον πέσ' τ' ἄχερο, θὰ γέν' ρεσπέρ'ς (γεωργός)».

Πίττα χωριστὴ διὰ τὰ βόδια: βοδόκλωρα (Σκῦρος), βονόπιττα (Κάρπαθος), διὰ τὸν ἀγελαδάρην τοῦ χωριοῦ, τὸν ἀγροφύλακα (κεχαγιᾶ) κτλ.

2. Τί σφάζουν τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς; Κόττα; (βασιλόκοττα ἐν Πελοποννήσῳ) ἢ ἄλλο ζῷον; Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας «ἀφ' ἐσπέρας τὴν Ἀρχιχρονιά σφάζαμε στὸ κατώφλιο τῆς πόρτας μιὰν κόττα ἢ ἓνα διανον γιὰ τὸ καλό». Τοῦναντίον εἰς τὴν Κορώνην «τ' Ἁγιοβασιλειοῦ δὲ σφάζουν κόττα, γιὰτὶ ἡ κόττα, καθὼς σγαρλάει τὸ χῶμα, διώχνει τὰ κατὰ τοῦ σπιτιοῦ κατὰ πίσω».

της σφάζουν γουρουνί, πού τὰ σπρώχνει κατά μπρός του, ἢ κασιόκι πού τὰ τρώει οὐλα ὅσα τοῦ ρίχνεις». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

3. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Βράζουν καὶ πολυσπόρια; Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Κύθνον τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο μὲ μέλι, εἰς δὲ τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου χίλια φαγιὰ νὰ ἔχουνε, βάζουνε καὶ μαεργιὰ στὸ τραπέζι καὶ τρῶνε: *καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασούλια μαζί μαγειρεμένα. Πρέπει νὰ φᾶνε, γιατί ἄλλιως, ἂν δὲν κάμουνε κι ἂν δὲν φᾶνε, πιάνει ψεῖρα τὸ γέννημά τους*». Εἰς τὴν Κύπρον, βράζουν ἐκλεκτὸν σίτον καὶ τὸν ἀναμειγνύουν μὲ ἀμύγδαλα, σταφίδες, σπειριὰ ροδιῶν, κανέλλιαν καὶ ζάχαριν· κάμουν τὰ «κόλλυβα τ' ἤη Βασιλείου», (τὰ βασιλοῦδια), ἀφοῦ δὲ γεμίσουν ἕνα δίσκον μὲ αὐτὰ καὶ θέσουν ἐπάνω τὴν βασιλοπίτταν μὲ μικρὰν ἀναμμένην λαμπάδα ἐπ' αὐτῆς, τὸν τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν Σκόπελον τῆς Θράκης ὅλοι οἱ παρακαθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν παίρνουν στὰ χέρια τους κόλλυβα ἀπὸ τὸ πιάτο, τὰ πετοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε: *Ἔστω καὶ ἄμαξια σιτῶν νὰ μοῦ δώσ' ὁ καινούργιος χρόνος. Ὁ καινούργιος χρόνος βοήθεια!* Ἔστω καὶ στὴ φύσχη, τόσες ἀγγελάδες, τόσα πρόβατα κτλ.

4. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

Στέλεχος (κούτσουρο) ἢ κλάδοι πρίνου ἢ ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου εἰς τὴν φωτιά· σκάλισμα τῆς φωτιάς. Ρίπτουν καὶ φύλλα δάφνης ἢ ἐλαίας εἰς τὴν φωτιά, καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Εἰς τὴν Καστοριάν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἀνάβουν στὸ τζάκι τὴ μεγαλύτερη φωτιά· βάζουν τὴ μεγαλύτερη «κουφάδα» (=χοντροὸ κορμὸ), *για νὰ φασκιώσ' ἡ ἀρκούδα, γιατί φασκιών' ἡ ἀρκούδα ἀπόψε*. Εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν Πρωτοχρονιά συνηθίζουν νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ κλάδον πρίνου, λέγοντες τὰ ἑξῆς:

Καλημέρα κι ἤη Βασιλῆς | μὲ τὸν πέργαρο στὰ χέρια | μὲ τὸ διάφορο στὸ σπιτί | ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, | τόσα γρόσια καὶ φλουριά.

5. Πυρραὶ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κροῦσις κωδῶνων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων. Ὄνομα τῶν πυρῶν, τραγούδια καὶ χοροὶ περὶ αὐτῶν.

6. Τράπεζα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς.

(α) Στολισμὸς τῆς τραπέζης. Σύμβολα εὐτυχίας καὶ θαλερότητας. Ἐκτὸς τῆς πίττας καὶ τῶν φαγητῶν τί ἄλλο θέτουν ἐπὶ τῆς τραπέζης; Μένει τὸ τραπέζι ὅλην τὴν ἡμέραν ἀσήκωτο; Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου *«τὸ τραπέζ' τ' ἀφήνουν ὅλη μέρα»* κεῖται στολισμένο. *Βάζομε' ροδ' ἀπάνω, για νὰ νὰ ναι ὅπως τὸ*

ρόδ' γεμῆτο, βάζουμ' γλυκύσματα· τὸ μέλ' ἀπαραίτητο. Πρῶτα θὰ βάλουμ' τὸ μέλ', τηγανόπ'τες, ρόδ'». Εἰς τὴν Μάδυτον «θέτουν κλάδον ἐλαίας ὡς σημεῖον ὑγείας, φλουριά ὡς σημεῖον εὐτυχίας κτλ.» Εἰς τὴν Κίον τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς «ἔστηναν τὸν ἅη Βασίλη (τὴν ψημένη πίττα) ὄρθιο στὴν ἄκρη στοῦ τραπέζι, πὸν ἀκουμποῦσε στοὺν τοῖχο. Ἐπαιρνε τότε ὁ νοικοκύρης τὸ κλωνὶ τὸ ἐλαιόδεντρο, πὸν εἶχε φέρει πρωτότερα ἀπὸ τὸ κτῆμα του, καὶ τὸ κάρφωνε στοὺν ἅγιο Βασίλη ἐπάνω κ' ἔλεγε: «Χρόνια πολλά. Μὲ τὸ καλὸ νὰ μπῆ ἅη Βασίλης», καὶ κρεμοῦσε μὰ χρυσοῦν ἀλυσίδα στοὺν ἅη Βασίλη· τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ὄλοι τοῦ σπιτιοῦ».

(β) Τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Πότε κόβουν τὴν πίττα; Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς, τὰ μεσάνυχτα ἢ τὸ πρωὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν; ἢ κατὰ τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς; (Πρὸβλ. πίττα ἀπουσπερνῆ καὶ πίττα πουργιάτ'κη ἐν Μαδύτω). Ποῖος τὴν κόβει καὶ εἰς πόσα τεμάχια; Κατὰ ποίαν σειράν; Ποῦ τὸ πρῶτον κομμάτι ὀρίζεται τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «κόβουνε τὴν βασιλοκουλλούρα καὶ ρίχνουνε τὰ κομμάτια οὐλα μέσα σ' ἓνα τουβαλίθι (=πετσέτα τοῦ φαγητοῦ) καὶ τὰ βγάνουνε ἓνα-ἓνα κομμάτι. Πρῶτα βγάνουνε τοῦ σπιτιοῦ, ὕστερα τῆς βάρκας ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ἂν ἔχουνε, ὕστερα τοῦ διακονιάρη κ' ὕστερα τοῦ νοικοκύρη. Ὅτινος πέση τὸ φράγκο, τὸ ἔχουνε πὼς θὰ τοῦ πάη καλὰ ἢ χρονιά». Πῶς γίνεται ἄλλοῦ ἢ διανομή; Εἰς Ἁγιάσον «τὴ βασιλόπιττα τὴν κόβουν ἀποσπεροῦ τ' ἅη Βασιλειοῦ τὴ μοιράζ' ὁ νοικοκύρ'ς μὲ τοῦ καθανοῦ τὴ μοῖρα· κόβει καὶ μὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μὰ τῆς Παναγίας· θὰ κόψη καὶ γιὰ τὰ ζά του, τοῦ μ'λαριοῦ, τῆς κατοίκας. Κατεβαίν' καὶ στὰ ζὰ καὶ τὶς δίν' στοῦ στόμα». Ποία ἢ ἔννοια διὰ τὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ;

(γ) Τὸ κομμάτι τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Πίστις ὅτι τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος ἔρχεται νὰ φιλευθῆ. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του. Εἰς Ἁγιάσον Λέσβου «ὄλ' ντὴ νύχτα ἀφήνουν τὸ τραπέζ' ἔτοι στρωμένο, νὰ πάη ἅγιος Βασίλ'ς. Στὴ γωνιά μέσα χώνουν ἀποσπεροῦ ἓναν κούτσουρα μακρὺ, ἴλορτο. Τὸν χώνουν στοῦ π'καρὶ (καπνοδόχο), γιὰ νὰ ἔχη σκαλοπάτ' οὐ Ἁγίους Βασίλ'ς π' θὰ κατέβ'». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀρχιχρονιάς, τὴν ὥρα πὸν πηγαίναμε νὰ κοιμηθοῦμε, γεμίσαμε ἓνα δίσκο πράματα, ἓνα πιάτο πηχτή, ψάρια καὶ τὸ κομμάτι τῆς πίττας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἓνα πιάτο τυρί, γλυκό, ἓνα ποτήρι νερό, γιὰ νὰ ἔρῃ τὸ βράδυ ὁ ἅγιος Βασίλης νὰ τραταριστῆ». Εἰς τὴν Σκῦρον «βάνουν σ' ἓνα σινὶ μὰ κούπα ἢ ἓνα λαγηνάκι μὲ νερό, δυὸ βαβάδες μὲ ξεροτήγανα, λουκουμάδες κὶ ὅτι γλυκὸ ἔχουν, μαζὶ κ' ἓνα ρόδι, τὸ γουδόχερο ἢ μία πέτρα, νὰ τὰ βρῆ ὁ Ἅη Βασίλης, νὰ γλυκαθῆ καὶ νὰ δροσιστῆ, νὰ ἔχη καὶ τὸ σπῆτι γλυκασμένο καὶ δροσισμένο ὄλο τὸ χρόνο» (Πέρδικα, Σκῦρος).

(δ) Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (Προδόρπια). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα μοί-

ραζαν τὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ φᾶνε τρεῖς βοῦκες μὲ μέλι καὶ βούτυρο καὶ κατόπι ν' ἔτρωγαν τὴν κόττα».

7. Περιποίησης τῶν ζώων. Πίστις ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐπισκέπτεται τὴν νύκτα τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐρωτᾷ πῶς περνοῦν. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον οἱ ζευγαῖδες «τὴ νύχτα τ' ἅγιος Βασιλεῖοῦ πᾶνι καὶ περιποιοῦντι τὰ ζᾶτους. Τὰ χτενίζνι, τὰ κοιτᾶν νὰ ἴναι ὁμορφα. Πάει τὴ νύχτα ὁ ἅγιος Βασίλειος καὶ τὰ ρωτάει, ἂν περνᾶνι καλά. Βάζνι τὴ μερίδα τοῦ καθενοῦ στὸ παχνί του. Πρέπει κείν' δὴ μέρα νὰ ἴναι ἴσχαριστήμενα τὰ ζᾶ».

8. Ἐθιμα τῆς στάνης: κόψιμο τῆς πίττας εἰς τὸ μαντρί, φίλευμα τῶν βοδιῶν κτλ. Εἰς τὰ Χάσια «ὄσοι ἔχουν πρόβατα καὶ γίδια, θὰ σηκωθῆ ἡ γυναῖκα τὴ νύχτα νὰ φκιάσῃ μιὰ πίττα καὶ θὰ βάλῃ μέσα ἓνα ξυλάκι κλουργιασμένο (τὸ λένε μαντρί). Ἀφοῦ ψηθῆ ἡ πίττα, τὴν παίρνει ὁ ἄντρας καὶ πηγαίνει στὸ μαντρί τὰ μεσάνυχτα: θὰ πάρῃ κρασί, φαγί, ψωμί καὶ θὰ πηγαίῃ νὰ εὐχηθῆ τὸν τσοπάνον: Καλημέρα, καλὴ χρονιά! καὶ τοῦ χρόνου, χίλια νὰ γίνουν! Ἐπειτα κάθονται, τρώγουν τὴν πίττα καὶ πίνουν καὶ τραγουδοῦν. Ὅποιος βρῆ τὸ κλουργιασμένο ξυλάκι, τὸ «μαντρί», αὐτὸς θὰ ἔχη τὴν τύχη τῶν προβάτων. Ἐπειτα τὸ παραχώνουν μέσα εἰς τὸ μαντρί αὐτὸ τὸ ξύλο, νὰ μὴν τὸ πατοῦν ὁ κόσμος καὶ τὰ ζῶα. Ἀφοῦ φάγουν καὶ πιοῦν, τραγουδοῦν ὄσο νὰ φέξῃ». Εἰς τὴν Σκῦρον «ὁ νοικοκύρης τὸ πρῶτ' ἂν πάρῃ τὴ βοδόκλωρα καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τοὺς βοσκούς καὶ θὰ πάῃ στὴν κατοῦνα (=στάβλον). Θὰ βγάλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στὸ πλάτωμα, θὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδερο, γιὰ νὰ εἶναι γερὰ καὶ οιδερένια ὅλο τὸ χρόνο ὕστερα θὰ περάσουν τὴ βοδόκλωρα ἀπὸ τὸ κέρατο τοῦ βοδιοῦ. Τὸ βόδι τινάσσει τὴν κεφαλὴ του καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο πού θὰ πέσῃ καταγῆς ἡ κουλλούρα μαντεύουν πῶς θὰ πάῃ ἡ σοδειὰ τῆς χρονιάς... Κόβουν τότε τὴ βοδόκλωρα, δίνουν τὴ μισὴ νὰ τὴν φάῃ τὸ βόδι καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἀφήνουν νὰ τὴ φάῃ ὁ παραγιὸς ἢ ὁ βοσκός. Δίνουν ἀκόμα στὰ βόδια σῦκα, μουστόπιπτες, τὰ φιλεύουν. Στὸ τέλος τοὺς δίνουν καὶ τὸ σταυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τὸν περσιῶ (σταυροκουλλούρα), πού κατέβασαν ἀπ' τὰ εἰκονίσματα νὰ τὸν φᾶνε» (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, Α' 129 κ.ε.).

9. Ἡ πίττα τοῦ σκύλου. Εἰς τὴν Κάρπαθον «τὴν παραμονὴ τ' ἅγιος Βασιλεῖοῦ ψήνουν στὴ φωτιά ἓνα πιττί ὕστερα πᾶνε καὶ βρίσκουν ἓνα σκύλο—ἓνα μαῦρο σκύλο καλύτερα—καὶ τοῦ δίνουν τὸ πιττί νὰ φάῃ καὶ τοῦ λένε: Πᾶρε, σκύλε, τὸ πιττί σου τοῖς τὸ λαοπίτι σου / νὰ βλέπῃς καλὰ τὰ χωράφια, νὰ μὴν τὰ τρῶσιν οἱ λαοί. Ὁ σκύλος θὰ πηγαίῃ νὰ φυλάῃ τὰ σπαρμένα καὶ τὰ μπιστάνια, νὰ μὴν τὰ περάζουν οἱ λαοί» (Μιχ. Νουάρον, Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 183).

10. Ἔθιμα ἄλλων ἐπαγγελματιῶν: βαρκάρηδων, μυλωνάδων κλπ. Π.χ. «οἱ βαρκάρηδες τῆς Σκύρου τὴν Πρωτοχρονιά πᾶνε στὴ βάρκα νερό, γλυκά, ρόδι, τῆς ρίχνουν καὶ λεπτά νὰ τὴν ἀσημώσουν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μυλωνᾶδες στὸ μύλο τους. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς θὰ πᾶνε νὰ φιλέψουν τὸ μύλο πῖττα, ξεροτήγανα, μουστοπίπιτες. Θὰ πᾶνε κ' ἓνα λαίμη μὲ νερό, θὰ τ' ἀκουμπήσουν ὅλα πάνω σ' ἓνα τριπόδι καὶ θὰ τ' ἀφήσουν ὅλη νύχτα, νὰ ῥθῆ ὁ Ἄη Βασίλης, νὰ βρῆ τὸ μύλο δροσιμένο καὶ γλυκαμένο. Τὸ πρῶτ' ἄν τὸ μύλωνᾶς ἢ ἡ μυλωνίσσα νὰ κάνουν ποδαρικό, χύνουν τὸ νερό, σπάζουν τὸ ρόδι, ρίχνουν λεπτά. Ἡ μυλωνίσσα στέλνει σὲ ὄλους ὅσοι ἀλέθουν στὸ μύλο μ'λόπιττα, ζυμωμένη μὲ ζάχαρη, μαστίχα, κανέλλα καὶ ἄλλα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη ἀπὸ πάνω μὲ πλουμόδια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζύμη. Ἐκεῖνοι θὰ τῆς στείλουν πάλι ὄλοι ὅτι ἔχει καλύτερο ὁ καθένας, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ὁ τσοπάνης κρέας, τυρί, ὅτι νὰ εἶναι» (Πέριδικα, Σκῦρος, Α' σ. 130, 161).

11. Καταχύσματα καὶ προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα. Π.χ. Εἰς τὴν Σινώπην τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἐβάζαν ἓνα σινὶ μὲ φαγητὰ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην, διὰ νὰ φάγουν ὄντα τινά, «ἀπ' ἐμᾶς καλοῖ» καλούμενα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ παλαιοὶ μυλωνᾶδες ρίχνανε τὴν Πρωτοχρονιά μέσ' στὴν τρυπα τοῦ μύλου σταφίδες, σῦκα, καρύδια, γιὰ νὰ φιλέψουν τὸ στοιχειὸ ποὺ βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ζουριεὸ τοῦ μύλου» (Πέριδικα, Σκῦρος Α' 161). Εἰς τὴν Χίον ὁ οἰκοδεσπότης τὴν πρώτην τοῦ ἔτους λίαν πρῶτ' περιήρχετο τρεῖς ὅλην τὴν οἰκίαν ἔχων εἰς χεῖρας κάνιστρον μὲ παντοειδεῖς καρπούς καὶ γλυκύσματα καὶ ἄρτους καθαρωτάτους καὶ τὰ ἐσκόρπιζε ψιθυρίζων εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου (ταῦτα ἦσαν ὡς τις ἐνιαυσία θυσία εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ). Ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ γίνεται εἰς τὴν Χίον ἢ ἄλλοι;

12. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Μνημόσυνα.

Εἰς τὸ Λασιθί τῆς Κρήτης «τὴν Ἀρχιχρονιά γεμίζομε ἓνα πιάτο κολλουράκια ἢ λουκουμάδες κ' ἓνα μπουκάλι ρακὶ καὶ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιά καὶ πίνουνε μὰ μακαριά». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ ποὺ θὰ βγάλουν τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ χωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δίνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερο, μὰ τὸ πρῶτο πιάτο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ σπίτι».

13. Τὰ Κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς.

Ποῖοι τὰ λέγουν; καὶ πότε; Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί τραγουδοῦν; Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; (μῆλον ἢ πορτοκάλι; καράβι ἢ ἀστέρα;); Τί εὔχονται καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύουν τοὺς λόγους των; (Κτυπήματα μὲ τὴν βέργαν, σκάλισμα τῆς φωτιᾶς, διασπορὰ σίτου ἢ κριθῆς εἰς τὴν αὐλὴν κτ.). Τὰ διδόμενα δῶρα (ξηροί

καρποί, νομίσματα καρφωμένα μέσα σὲ μήλο ἢ πορτοκάλι, κουλλούρια, γλυκύσματα).
 Ὄνομασία τῶν δώρων: *καλοχερίδια* (Κρήτη), *πουλουστρήνα* (Κύπρ), *μουλουστρήνα* (Σάμος), *καλιστρήνα* (Ἀπύρανθος).

Παραδείγματα: Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «τὸ πρωτὶ τῆς Πρωτοχρονιᾶς τὰ παιδιά, ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, γυρίζουν τὰ σπίτια μ' ἓνα κλαδί κρانيᾶς (*σουρβάκια*) καὶ *σουρβίζουν*, δηλ. κτυποῦν τὸν νοικοκύρη καὶ τοὺς οἰκείους εἰς τὴν ράχιν, λέγοντα: «*Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, / γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί / Σὰν ἀσήμι, σὰ κρانيὰ / καὶ τῆ χρόν' γουὺλ' γεροὶ / καὶ καλόκαρδοι!*» Ποῦ τὸν κλῶνον τῆς κρانيᾶς περιτυλίσσουν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς καὶ κορδέλλες; Εἰς τὸ Κωστὶ «*κόφτανε ἓνα κλωνάρι πράσινο ἀκρانيὰ καὶ τυλίξασι τὴ ζώνη τὴν ἀσημένια, ποὺ φοροῦσασιν οἱ μάννες τους. Ἔτσι τὸ παιδί πήγαινε πὰ στὸ σπίτι μὲ τ' ἀσήμι*». Εἰς τὴν Σινώπην «μόλις ξημερώσῃ τὴν Ἀρχιχροινιά, σκοτεινὰ - σκοτεινὰ ἀκόμη, ἓνα κορίτσι ἔπαιρνε ἓνα κομμάτι δάφνα κ' ἐπήγαινε στὰ συγγενικὰ σπίτια νὰ *καλαγγιάσῃ τὸ δτοάκι*. Ἐπρεπε νὰ πάῃ πρώτη ν' ἀνοίξῃ αὐτὴ τὴν πόρτα. Πήγαινε ἴσια στὸ τζάκι, ἔρριχνε τὴ δάφνα μέσ' στὴ φωτιὰ καὶ καούντανε κ' ἔλεγε: «*Καὶ τοῦ χρόνου, καλὲς δουλιές*». Οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ *ἐκαλάγγιαζαν* τὸ κορίτσι δηλ. τοῦ ἔδιναν ἓνα πορτοκάλι, ποὺ εἶχαν καρφώσει μέσα ἓνα δίγροσο ἢ πεντάγροσο, τοῦ ἔδιναν καὶ γλυκά, φροῦτα».

Εἰς τὴν Λήμνον, τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιᾶς «τὰ μικρὰ παιδιά γυρίζουν στὰ *λοῦκ - λούκ*. Μπαίνουν μέσα κρατώντας *καλάθια*, *γονατίζουν* καὶ *λέν*: *λοῦκ - λούκ, καλημέρα σας κι Ἀγιοβασίλς*. Τοὺς δίνουν *λουκούμια φκιαγμένα μὲ ζυμάρ'*, *καρυῖδια*, *σιαφίδες* καὶ τὰ *μαζεύουν* στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι *φωνάζουν* στὸ δρόμο: *Λούκ - λούκ, λούκ - λούκ!* Χαλᾶν τὸν κόσμον. Οἱ νοικοκυρὲς τὰ *δέχονται* μὲ καλὴ καρδιά καὶ τὰ *λένε*: «*Καλῶς τὸν πέτναρο ἢ καλῶς τὶς π'λαδέλλες*. Κάτ'τε νὰ κάτσο κ' ἢ κλῶσσα μας».

14. Τὸ ποδαρικό. Ποῖος κάνει τὸ ποδαρικό; Ὁ νοικοκύρης ἢ ὁ πρωτότοκος υἱός; ἓνα τυχερὸ παιδί ἢ ὁ τυχὼν πρῶτος ἐπισκέπτης; Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τὸ ποδαρικό; (Ρίξιμο πέτρας ἢ σιδηροῦ ἀντικειμένου, σπάσιμο ροδιοῦ, χύσιμο νεροῦ, σπορὰ κριθῆς κτ.)

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν τὸ ποδαρικό τὸ κάνει ἓνας τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μ' ἓνα εἰκονισματάκι στὸ χέρι. Μπαίνει δυὸ βήματα στὸ σπίτι λέγοντας: *Μέσα καλό!* Γυρίζει πάλι δύο τρία βήματα ὀπίσω καὶ *ξαναλέγει*: *κι ὄξω κακό!* Τὸ κάνει αὐτὸ τρεῖς φορές. Τέλος, λέγοντας: *Μέσα καλό!* ρίχνει ἓνα ρούδι νὰ σπάσῃ μέσα στὸ σπίτι. Κατόπι τρῶνε μιὰ δαχτυλιὰ μέλι ὄλοι, γιὰ νὰ ἔναι γλυκεῖα ἢ ζωὴ τους ὄλον τὸ χρόνο, κι ἀμέσως κατόπιν βάζουνε

καὶ τρῶνε κοφτὸ γιὰ χάρη τοῦ ἁγίου Βασίλη. Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον Καστορίας φωνάζουν ἓνα παιδί, πού ἔχει καλὸ ποδαρικό, καὶ τὸ βάζουν μετὰ τὴ τζουμάγια (ξύλο μετὰ κόμβο κάτω) καὶ ἀνακατώνει τὴ φωτιά καὶ λέγει: Ἀρσενικά παιδιὰ, θηλυκὰ ἀρσενιά. Εἰς τὸ Λαοθήτι «ὁ ξένος πού θὰ μπῆ πρῶτος στὸ σπίτι βασιτᾶ μιὰ πέτρα καὶ τὴ βάζει στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ, καθίζει ἐπάνω καὶ λέει: Καλημέρα στὴν ἀφεδιά σας, καλὴ ἁγία ἀρχιμεριά. / Κλοὺ κλοὺ στὰ ῥοιθία σας, / σὶ ἀρσενιά σας καὶ στὰ ρίφια σας. / Νὰ κλωσσήσῃ ἡ γι-δρονιά σας, / νὰ γεννήσῃ κ' ἡ αἰλιά σας, / νὰ γαστροωθῆ ἡ γαῖδάρα σας, / νὰ κάμῃ ἓνα μουλάρι. / Ἀρσενιά καὶ ρίφια θηλυκὰ, / καὶ κοπέλια ἀσπρηνικά. / Ὅσο βάρος ἔχει τουτηγιε ἡ πέτρα, τόσο χρυσάφι νὰ μπαίῃ στὸ σπίτι σας! Ὑστερα τότε κερνοῦνε καὶ φεύγει (Μ. Λιουδάκη).

Εἰς τὴν Κάρπαθον τοῦ ἁγίου Βασιλείου «βάζουν ἄσπρο σκύλο πρῶτ' πρῶτὸ μέσ' στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ καὶ τοῦ δίνουν νὰ φάῃ μπακλαβᾶ. Τὸ κάνουν, γιὰ νὰ σκυλιάσῃ τὸ σπίτι καὶ νὰ θεριέφουν οἱ ἀνθρώποι του» (Μιχ. Νουάρος).

15. Μεταμφιέσεις καὶ δραματικαὶ παραστάσεις τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους. Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: Ρογκάτσια ἢ Ρουγκατσάρια, Μωμόεροι, γκαμῆλα ἢ οἱ Τζαμαλοί, μπουμπάρος καὶ ὕψη, κλπ. Περιγραφῆ. Φωτογραφίαι. (Βλ. ἐρωτήματα διὰ τὰς μεταμφιέσεις τῶν Χριστουγέννων).

16. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ὑγείας, καλῆς ἐσοδείας, πολλαπλασιασμοῦ τῶν ποιμνίων κττ.

(α) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο, νὸ ἡ ἁγιοβασιλιάτικο νερό, ἀμίλητο νερό). Ποῖος πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν (ἢ εἰς τὸ πηγάδι), διὰ νὰ φέρῃ νερὸ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους; Προσφοραὶ (κεράσματα) εἰς τὴν βρύσιν. Πράξεις σχετικαὶ μετὰ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σινώπην «ὁποῖος εὔρισκε τὸν παρᾶ στὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ σηκωθῆ πρῶτ' - πρῶτ' νὰ πάῃ στὴ βρύση μ' ἓναν κουβᾶ. Κρατοῦσε κ' ἓνα κομμάτι πίττα, ἀλειμμένο μετὰ μέλι καὶ βούτυρο. Ἄφηνε τὸ κομμάτι του στὴ βρύση, καὶ ἂν εὔρισκεν ἄλλο ἐκεῖ, τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ βάνανε μέσα στὴ μαγιά γέμιζε καὶ τὸν κουβᾶ νερὸ καὶ τὸ ἔφερε στὸ σπίτι».

Εἰς Ρεῖσοδερε «τὴν Ἀρχιχροινὰ νύχτα νύχτα ἠπηγαίναμε νὰ πάρωμε τὸ μάλαμα, τὸ πρῶτο νερό, ἀπὸ τὸ πηγάδι. Κεῖνος πού πήγαινε στὸ πηγάδι κρατοῦσε ἓνα πιάτο λουκουμάδες ἢ διπλάκια καὶ τ' ἄφηνε ἀπάνω στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μάλαμα».

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτοχροινὰ ταῖζον τὴ βρύση μετὰ πολυπόρια, πού φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: — Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχῃ καὶ τὸ βιό! Ἐπειτα φέρνει τ' ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι καὶ ἀπ' αὐτὸ πίνουν καὶ νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλὰ».

Εἰς τὴν Σκῦρον «ἀπὸ τὸ βράδν οἱ γυναῖκες χύνουν ὄλο τὸ νερὸ ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρωῖ, μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, θὰ πᾶνε νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερὸ, νὰ δροσίουν τὰ σπίτια τους. Παίρνουν στὴν τσέπη τους σῦκα, σταφίδες, μουστόπιπτες, καρῦδια καὶ ὅ,τι ἄλλα καλοῦδια ἔχει ἡ κάθε μιά, γιὰ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά. Σὰ θὰ ρίξουν τὶς φιλιές τους στὸ νερὸ, εἴχονται μουρμουριστὰ καὶ λένε: Ὡς τρέχει τὸ νερὸ, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ καλὰ μέσ' στὸ σπίτι μας» (Ν. Πέροδικα).

(β) Ἄνοιγμα τῆς βρύσης. Τὴν ἀφήνουν νὰ τρέχῃ, λέγοντες «Κατὰ πῶς τρέχ' ἡ βρύση, ἔτσι νὰ τρέχ' κ' ἡ τύχη μ'» καὶ φεύγουν, χωρὶς νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω (Μάδυτος).

(γ) Προσκόμισις πέτρας ἢ ἄμμου εἰς τὸ σπίτι. Ποῖος τὴν φέρνει καὶ ἀπὸ ποῦ; «Ἀνθρωπος τοῦ σπιτιοῦ» ἢ κάθε ἐπισκέπτης;

Εἰς τὴν Ἁγιά Σοφία Λήμνου τὴν Πρωτοχρονιά «ἕνας πὸν θὰ πά νὰ χαιρετήσ' θὰ πάσ' μιὰ πετραδέλλα βρυγιασμέν', θὰ τὴ μολάρ' μέσ' στὸ σπίτ' καὶ θὰ πῆ: ὅπως βαρεῖ ἡ πέτρα, νὰ βαρῆ καὶ τ' ἀφέντ' ἡ σακκούλα. Τὶς πέτρες τὶς κάνουν τροχαλιὰ (σωρὸ) μέσ' στὸ σπίτ' καὶ τὶς πετοῦν σὶς ὄχιώ. Μερικοὶ ἀνεβάζουν πέτρα μεγάλη στὸ σπίτ', τόσο μεγάλ', πὸν τὴ φορτώνεται ἕνας στὴν πλάτη γὰ γούρι». Εἰς τὸν Πόντον κορίτσια καὶ γυναῖκες κατεβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν μὲ σκεῦος πλήρες «κορκότου» ἢ χόνδρων σίτου καὶ μὲ ἄλας· αὐτὰ τὰ χύνουν εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ ἴδιον δὲ σκεῦος παίρνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν κροκάλας μὲ νερὸ καὶ ἐπιστρέφουσαι εἰς τὴν οἰκίαν τὰ σκορπιζουν εἰς τὰ δωμάτια. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιθάρια αὐτὰ τὸ ρίπτουν εἰς τὸ σκεῦος τῆς ζύμης, τὸ ἀντικαθιστοῦν δὲ μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἔτος δι' ἑτέρου. Νομίζουν ὅτι τοῦτο παρέχει ἀφθονίαν οἰκιακῶν ἐφοδίων». Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο;

(δ) Ἐκθεσις ἀντικειμένων εἰς τὰ ἄστρα. Σπορὰ κριθῆς κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου τὸ βράδν, «βγάζουν τὰ φλουριά στὸ παράθυρο, στὰ κεραμίδια, νὰ τὰ ἰδῆ τὸ ἄστρο, (νὰ μὴν τὰ ἰδῆ ὁ ἥλιος), γιὰ νὰ ἴναι εὐτυχισμένος ὁ χρόνος. Στὸ ἄστρο βγάζουν καὶ ἄφκο, στάρ', κηάρ', μπαμπακόσπορο, ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά, καί, τὸ πρωῖ τὰ παίρνουν καὶ τὰ σπέρνουν μέσα στὸ σπίτ' καὶ λέν: «πολλά μπερεκέτια!» Θὰ πάρουν μιὰ πέτρα ἀπ' τὰ κεραμίδια, νὰ ἴναι κόκκιν', καὶ θὰ κάτ' ἀπάν' ὁ νοικοκύρ' καὶ θὰ σπεῖρ' ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά μέσα στὸ σπίτ'».

(ε) Θραῦσις ροδιοῦ. Ποῖος τὸ θραύει καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Μὲ ποίας τυχὸν ἄλλας πράξεις καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τοῦτο;

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ἀποβραδὺς ξαστριζοῦν ἕνα λιθάρι κ' ἕνα ρόϊδο. Τὸ πρωῖ, αὐτὸς πὸν θὰ γυρίσῃ ἀπὸ τὴ βρύση τὰ πετάει μέσα στὸ σπίτι λέγοντας: Σὰν τοῦν λιθάρ' γιροὶ κὶ σὰν τοῦν ρόϊδου γιμᾶτ'!»

(ς) Κτυπήματα με βέργαν ἢ κλώνον ἐλαίας εἰς τὴν ράχιν ἢ με σκυλλο-
κρομμύδα ἢ σιδηροῦν ὄργανον εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἀνάρτησις ἀγριοκρομμύδας ἐκ
τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας κλ.

Εἰς τὴν Στενήμαχον «τ' Ἀη Βασίλ' τὴν παραμονὴν τ' ἀπόγιουμα, πᾶν οἱ κου-
πέλλις με μινὰ στάμνα κ' ἕνα ραβδί ἀπὸν κρανιά στον ποντάμ'. Γμιίζουν τὴ στάμνα
κὶ χτυπιοῦντι μὶ τοῦ ραβδί κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόν' ! Τοῦ προὺ μὶ κείνου τοῦ ραβδί
γυρίζ'ν σὰ συγγενικὰ τὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρῶποι κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόνου».
Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὁρωποῦ ὁ κομιζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς
τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς ἐλαίας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ με αὐτὰ κτυπᾷ
ὄλους τοὺς οἰκείους εἰς τὴν κεφαλὴν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον
ἔτος», κατόπιν δὲ τὸ ἀναρτᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνωφλιον τῆς ἔξω θύρας.

17. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἐπίτευξιν ἀφθονίας τῶν καρπῶν,
κλοπὴν τῆς ἐσοδείας ἢ τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων κλ.

(α) Διὰ νὰ κάμουν μεγάλη θημωνιά. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας
«τ' Ἀη Βασιλειῶ, ἅμα εἶχεν ἕνας γαμπρό, θαλά ῥθῆ μ' ἕνα ξύλο μακρὸ, λοῦρο
(ἀμαξόξυλο), σουρβάκιζε τὸν πεθερό, τὴν πεθερὰ με τὸ ξύλο αὐτό : — Γειά, χαρά,
Καλημέρα ! Καλῶς ἦρθε κὶ Ἀη - Βασίλ'ς με τὸ πολὺ τὸ μπερεκέτ'. Γερὸ κορμί,
γερὸ σταυρὶ καὶ τοῦ χρόνου ὑότερα ! Κ' ὕστερα τὸ σήκωνε στὴν κομίνα (καπνοδόχο),
νὰ φαίνει' ἀποπάν', νὰ κἀν' ὁ πεθερὸς μεγάλ' θημωνιά. Ἀμα φώτιζε ὁ παπᾶς, τὸ
κατεβάζαν ὕστερα καὶ τὸ καΐγαν».

(β) Διὰ νὰ κάμουν πολλὰ πουλιά. Εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ
«βάνουν ἕνα πουρνάρι στὴ γωνιά μπροστὰ κὶ ἅμα ἔρθουν ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κάθε-
ται ἕνας ἀποπάν' καὶ τὸ πλακῶν', γιὰ νὰ βγάνουν οἱ κότες πολλὰ πουλιά».

(γ) Διὰ νὰ κλέψουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς θρακικὰ χωρία (Τσο-
ρέκκιου) «τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὅποιος σηκωθῆ πρῶτος πηγαίνει εἰς τὴν ἐστίαν
ἔρκων καὶ ἀνάπτει πῦρ, ἔπειτα δὲ πρέπει νὰ ὑπάγῃ κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γείτο-
νός του καὶ νὰ κλέψῃ χῶμα, πέτρα ἢ κάτι ἄλλο· ἔτσι νομίζει, ὅτι τοῦ παίρνει τὴν
εὐτυχίαν». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἅμα θέλης νὰ πλουτίσης, πᾶς κρυφὰ τοῦ ἀγίου Βασι-
λείου πρῶτ' - πρῶτ' ὁ ἕνα πλούσιο σπίτι, προσέχεις νὰ μὴ σὲ δῆ κανένας, κλέβεις
λίγο νερὸ καὶ φεύγεις. Τὸ νερὸ θὰ τὸ πᾶς σπίτι σου, νὰ πιοῦν ὄλοι οἱ δικοὶ σου
τρεῖς γουλιὲς ὁ καθένας καὶ νὰ ρίξῃς καὶ στίς τέσσερεις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ σου. Τὸ
σπίτι τὸ ξένο θὰ στεγνώσῃ καὶ θὰ ξεκληριστῆ καὶ τὸ δικό σου θ' ἀρχοντόγη» (Ν.
Πέρδικα).

18. Μαντικαὶ συνήθειαι τῆς παραμονῆς ἢ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

(α) Ἀπὸ τὸ νόμισμα τῆς βασιλόπιττας (βλ. ἄνωτ. σελ. 123).

(β) Ὁμοπλατοσκοπία, ὄστεομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ χωρία Μετρῶν Θράκης «ὁ μεγαλύτερος τοῦ σπιμοῦ θὰ κοιᾶξ' τὸ καρᾶβ' (τοῦ καποιοῦ). Σὰν εἶναι γιομᾶτο (σκοτεινός), ἢ χρονιὰ θὰ πάη μπερκετλίδκ', σὰν εἶναι πάλε ἄδειο, θὰ ἔχμε φτώχεια».

(γ) Ἐμπυροσκοπία. Κόκκοι σίτου ἢ φύλλα ἐλαίας ἢ σοῦρβα (πράσινα μάτια σουρβιάς) ἢ κουκούτσια ἀπὸ κρانيές ἢ φύλλα πρίνου ρίπτονται εἰς τὴν πυρακτωμένην παρασιὰ ἢ πάνω στὴν θερμάστρα. Ἀπὸ ποίας παρατηρήσεις οἰωνίζονται ὑγιάν ἢ θάνατον, εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν;

(δ) Οἰωνισμοὶ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων διὰ τὴν ἐσοδείαν τῆς μετέξης, τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν, τὴν γέννα τῶν ποιμνίων. Π.χ. ἐὰν κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ὁ οὐρανὸς εἶναι διάστερος, ἢ ἐκτροφή τῶν μεταξοσκωλήκων θὰ εἶναι ἐπιτυχῆς (Ἄδριανούπολις).

(ε) Ὁνειρομαντεία, μὲ τὸ προζύμι τῆς βασιλόπιττας ἢ μὲ τὴν πρώτη βούκα τῆς πίττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τοῦ δείπνου τῆς Πρωτοχρονιάς. Π.χ. εἰς τὰ περιχώρα τῶν Πατρῶν τὰ κορίτσια κρατοῦν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ προζύμι, ποὺ θὰ κάμουν τὴ βασιλόπιττα, τὸ ἀλατίζουν πάρα πολὺ καὶ τὸ ψήνουν. Τὸ βράδν ποὺ θὰ κοιμηθοῦν τὸ τρῶνε. Ὅποιον ἰδοῦν τὴ νύχτα νὰ τοὺς δώσῃ νερό, αὐτὸν καὶ θὰ πάρουν. Ἄλλοῦ γίνεται καὶ προσκάλεσμα τῆς Μοίρας π.χ. μία βούκα μασημένη ἀπὸ τὴν πίττα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, τὸ σταυρώνει καὶ λέει: «*Ἄγιε Βασίλη μου καλέ, / καλέ καὶ ἀγαθέ, / ἀπὸ τὴν ἔρημο περῆς, / καὶ τίς Μοῖρες ἀπανιᾶς, / ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου, / νὰ μοῦ τὴ χαιρετῆς. / Ἄν κἀθεταί, νὰ σηκωθῆ, / κὶ ἂν στέκεται, νὰ περπατῆ, / νὰ ῥθῆ νὰ θερλώμε / σᾶρι, κριθᾶρι, / καὶ χρυσὸ μαργαριᾶρι. / Τὴ νύχτα βλέπει σὸν ὕπνο τῆς κείνον ποὺ θὰ πάρῃ (Τρίγλεια Βιθυνίας) ἢ Ὡ Γεννάρη Καλαντάρη, / καὶ καλὰ καλαντισμένε, / ἐκεῖ στὴ Γέννα ποὺ θὰ πῆς...*» (Ἀθῆναι).

(ς) Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης, ἀγριαγκινάρα κλπ. μετὰ ἢ ἄνευ καταδέσμου τῆς Μοίρας. Π.χ. εἰς τὴν Αἴγιναν τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ νέα κτενίζεται καὶ τ' ἀποκτενίδια τῆς μ' ἓνα χτένι καὶ ἓνα καθρέπτι θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης τῆς, ἔπειτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ὀπισθέν τῆς μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα: *Σὲ δένω, Μοῖρα μου, νὰ ῥθῆς ἀπόψε σὸν ὕπνο μου, νὰ μοῦ εἰπῆς ποιὸν θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ἔρθῆς, δὲ σὲ λύνω.*

19. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

Π.χ. «*Ἄμα εἶναι τοῦ Ἄη Βασιλεῖοῦ καλοκαιριά, θὰ εἶναι σαράντα μέρες καλοκαιριά*» (Αἰτωλία).

20. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

Προσέχουν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, γιὰτὶ ἔπειτα ὄλον τὸν

χρόνο θὰ τὸ παθαίνουν αὐτό. «Καφὲ κείν' τὴν ἡμέρα δὲν κάνουμ'. Ὁ καφὲς εἶναι πίκρα». — «Δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε χάρισμα οὔτε δανεικό».

Στὴν Μεθώνη «τὴν Πρωτοχρονιὰ καὶ οἱ ἀρχιμηνῆς παρατηροῦμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμ' ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ᾄχῃ καλὸ ἀνάχαρο. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα καὶ τὰ βοννά κ' ἔπειτα ὄποιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Στοῦ Σκάριμγκα «σηκώνονται τὴ νύχτα καὶ δένουν γιαπράκια, γὰ νὰ ζεματίσουνε τὸ μῆνα τὸν Ἄη Βασίλη, νὰ μὴν τοὺς τσιτσιρίση ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ πρῶτ' κάνουν τὸ σταυρὸ τους καὶ λένε: "Ἄγιε μας Βασίλη, σὲ ζεματίσαμε μὲ θεομῶ, νὰ μὴ μᾶς ζεματίσης μὲ κρύο» (Μ. Τσάκωνα).

Δὲν κάνει σκύλος μαῦρος νὰ μπῆ μέσα στὸ σπίτι τὴν ἡμέρα τ' Ἀηβασιλειοῦ· ἂν ὁ σκύλος εἶναι ἄσπρος, εἶναι καλό. Τοῦ δίνεις ἓνα κομμάτι ψωμί ἢ γλυκὸ γιὰ τὸ καλό. «Ἄν ἔμπη χοῖρος, κάποιος ἀπὸ τ' ἀντρόγυνο θὰ χηρέψῃ» (Κάρπαθος). «Κακὸ εἶναι καὶ ὅταν σπάση γυαλὶ ἢ καθρέφτης στὸ σπίτι τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρονιᾶς» (Σκῦρος).

21. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί. Χοροί, παιδιαί.

Ἐξετάζεται ποῖος θὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν (τὸ ποδαρικό); Τί φέρει εἰς τὸ σπίτι καὶ τί ἐπεύχεται; (πέτρα;). Δῶρα τῶν βαπτιστικῶν πρὸς τὸν ἀνάδοχον (κανίσκι μὲ ξηροτήγανα ἢ ρόδια, καρύδια, κυδώνια στὴ νουνα ἐν Καρπάθῳ, μὲ γλυκὸ καὶ κρέας (χῆνα, κουνέλι) ἐν Ἀραχόβῃ), ἀνταλλαγὴ δώρων. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέλλουν χρονοπολλίσματα στὰ σπίτια» (=δῶρα διὰ τὸ χρόνια πολλά).

Εἰς Κρήνην τῆς Ἰωνίας τὴν Πρωτοχρονιὰ «ἀφήνουν πόρτες καὶ παραθύρια τέττα ἀνοιχτά κ' ἔχει τὸ δικαίωμα ὁποιοσδήποτε, γνωστὸς καὶ ἄγνωστος, νὰ μπῆ νὰ τραταριστῇ». (Προβλ. «Ἄη Βασίλη ἔχεις;» γιὰ ὅσους ἔχουν πόρτες καὶ παράθυρα ἀνοιχτά ἄλλες μέρες).

Κεράσματα (παστέλλια, σῦκα, πίττες, ξηροὶ καρποὶ).

22. Ἐθιμα τοπικά, ὡς ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας κτλ.

Εἰς τὴν Σινώπην «ἡ νοικοκυρὰ τὸ βράδυ τῆς Ἀρχιχροनिᾶς ἔκαμνε σταυρὸν ἀπὸ χαλβᾶ καὶ τὸν κολλοῦσεν πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι κ' ἔλεγε: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παλιὸς χρόνος βγήκε κ' ἐμπῆκεν ὁ καινούργιος χρόνος». Λίγο ψηλὰ ἀπὸ τὸ χαλβᾶ καρφώνανε ἓνα κλαδί ἐλιᾶς, μὲ 40 - 50 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν λουφτιονκάβρα (σπασμένα εἰς τὸ ἄκρον). Ἐκεῖ στεκότανε ὄλο τὸ χρόνο. Παίξαμε τὸ παλιὸ κλαδί καὶ βαλίσκαμε τὸ καινούργιο».

Ὅμοίως εἰς τὸν Πόντον τοποθετοῦν ἕξ κλάδους ἐλαίας καὶ ἕξ δάφνας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον εὐχόμενοι: «Ἦρτε καλοχρονία, ὡς πάη κακοχρονία». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

4. Θεοφάνεια.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: *Φῶτα, Ὀλόφωτα, Ἁγίαση, Γιορδανιοῦ.* Ὄνομα τῆς παραμονῆς: τοῦ Ἁγιασμοῦ, τοῦ Σταυροῦ, Πρωτάγιαση. Σημασία τῆς ἑορτῆς: «*Μεγάλη γιορτή, θεότρομη*». «*Τὰ Φῶτα εἶναι ἡ μεγαλύτερη γιορτή γιὰ τοὺς Βεντζιώτες (Δυτ. Μακεδον.) Κάθε καινούργιο ροῦχο τὸ πρωτοφοροῦν τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτιστῇ*».

2. Ὁ ἁγιασμὸς τῆς παραμονῆς. Ὄνομα καὶ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος: *πρωτάγιαση, φώτιση.* Εἰς Ἁγιάσον Λέσβου, τὴν φώτιση τὴν ρίχνουν στὰ κτήματα καὶ στὶς βρύσες. Δοξασία ὅτι μὲ τὴν πρωτάγιαση ὁ παπᾶς διώχνει τοὺς καλλικαντζάρους. Σχετικαὶ διηγῆσεις καὶ παροιμίαι. Π.χ. *ἁγιάσαν τὰ νερά, πᾶν τὰ παγανά.*

3. Ἄλλαι καθαρτικαὶ πράξεις τῆς παραμονῆς. Περιουλλογὴ τῆς στάκτης ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρῆσις αὐτῆς. Ἐκκένωσις τῶν ἀγγείων τοῦ ὕδατος κτλ. Πῶς δικαιολογοῦνται αἱ συνήθειαι αὗται; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον «*τὴ μέρα ποὶ θὰ βγῆ σταυρός, πρῶι - πρῶι, πρὶν πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θὰ βγοῦμε νὰ τριγυρίσουμε ὅλο τὸ σπίτι. Ρίχνουμε τὴν ἀχλιά τρογύρον τὸ ἄχουμι σὲ καλὸ γιὰ τὰ μαμμούδια. Τὰ προφυλάει ἀπὸ τὰ τέσσερα τὰ ντουβάρα*». Ἄλλοῦ τὴ στάκτη τὴ βαστοῦν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάξουν τὰ γεννήματα δαυλό.

4. Παρασκευὴ ἄρτων, πιττῶν, κουλλουρίων, εἰδικῶν φαγητῶν. Ὄνομασία, τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. *φωτίσα* (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἄρτος ἐν σχήματι σταυροῦ, ποὺ τρώγεται τὸ πρῶι τῶν Φώτων, *μαρμαριτες* (ἐν Λήμνῳ) οἱ τηγανίτες: «*Παίρνουμ ἁγιασμὸ ἀπ' τὴν ἀγκλησὰ τοῦ Φωτός, τὴν πρώτη μέρα, (ὄχ' ἀνήμερα) καὶ κᾶνονυμ μαρμαριτες. Ζ' μῶνονυμ ζ' μᾶρι μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸν ἁγιασμὸ κ' ἔπειτα τ' ἀνελοῦμε καλά πυρώνουμ τὸ πλακί (πέτρα) καὶ τὸ βάζουμ στὴν πυρουσιὰ καὶ φωτιά πολλή ἀποκάτ' καὶ χίνουμ μὲ τὸ κοντάλ' ἀργιὰ ἀργιὰ καὶ γίνονται τρυπίτες. Καὶ λέμε τὰ παιδιά, ὅτι ἔρνται Καλλ'καντζάρ' καὶ τὶς τρυποῦν* (Λήμνος).

5. Ἔθιμα ἀγροτικὰ τῆς παραμονῆς. Φωτισμὸς (*καψάλισμα*) τῶν ἀροτριῶντων. *Βουδόπιττα*, ὡς κατὰ τὰ Χριστούγεννα. Σιτάρι βρασμένο ὡς κόλλυβο. Ποία ἡ χρῆσις του; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «*οἱ ζενκᾶδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων παίρνουν φῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία σ' ἓνα κερὶ καὶ φωτίζουν τὰ βόδια, καίουν δηλ. τὶς τρίχες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Ἐπίσης τὴν ἴδια ὥρα κρεμοῦν στὸ ἓνα κέρατο ἓνα κουλλουράκι, ποὶ τοῦ τὸ δίνουν τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὸ τρώγει. Εἰς τὸ Κατσιδόνη Κρήτης «τὴν παραμονὴ τῶ Φωτῶ ψήνουνε τὰ παλληκάρια γιὰ τὰ*

βούγια δηλ. μείγμα ἀπὸ ἀρακά, κοκκιά, ροβίδια, στάρι καὶ ἀπὸ ὄλα τὰ ὄσπρια καὶ τὰ δίδουν στὰ βούγια νὰ τὰ φᾶνε. Τὸ πρῶτ' ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ παλληκάρια αὐτὰ καί, ἐνῶ τὰ ἐσκορποῦσαν εἰς τὸ δῶμα, ἔλεγαν· Φᾶτε, πουλιά κι ἀσκορδαλοί, μὴ φᾶτε τὴ σπορά μου» (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ' 418).

6. Ἄγερμοί. Γυρίζουν τὰ παιδιὰ (ἢ καὶ μεγάλοι) τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων; Τί τραγουδοῦν; Εἶναι μετημφιεσμένοι; Πῶς λέγονται οὔτοι κοινῶς; Δίδουν καμίαν παράστασιν μιμικὴν; Τί τοὺς δίδουν ὡς δῶρον; Διασκεδάσεις μὲ τὰ συναθροιζόμενα δῶρα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «τὰ Φῶτα, τὴν παραμονή, μόλις βασιλέψ' ὁ ἥλιος, γίνονται παρέες καὶ δνὸ ἀπ' αὐτοὺς φοροῦν μουτσούνες. Εἶναι ντυμέν', βάζουν κὰτ' τσόλια, καὶ πᾶν' ἀπὸ σπὶτ' σὲ σπὶτ' καὶ φοβερίζουν τὰ παιδιὰ. Ἐχουν καὶ κ'δούνια, τρέχουν καὶ βροντοῦν τὰ κ'δούνια. (Τὰ «δαδα-τσούδικα» τὰ λέμε, *dadatzos* = καλλικάντζαρος). Ἄμα ἀκούσουν τὰ παιδιὰ, κρυβγίνονται κι αὐτοὶ ρωτοῦν: Κλαῖν' τὰ παιδιὰ; Χτυποῦν καὶ τὸ ραβδί χάμω καὶ στὴν πόρτα. Τὶς δίνουμ' μαρμαριῆτες, κρασί, μοῦστο, κρέας χοιρινό. Τοὺς λέμε καὶ Καλλ'κατζάρ'» (Γ. Μέγας). Ποῦ ἄλλου ἄπαντῆ ἢ ὄνομασία καὶ ἡ συνήθεια αὐτή; Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἄλμυροῦ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων οἱ μεταμφιεζόμενοι (*καλιτράδες*) ὑποκρίνονται τὰ πρόσωπα μιμικῶν δράματος: *νύφη, γαμπρός, πεθερά, ἀράπης, γιατρός* (βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ, Ε. 225 κέ.).

7. Πυραὶ τῶν Θεοφανείων. Πότε τὰς ἀνάπτουν καὶ πῶς τὰς δικαιολογοῦν; Π.χ. εἰς Ἄνακοῦ Καππαδοκίας τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «τὰ παιδιὰ γυρίζουν τὰ σπίτια φωνάζοντας; «*Σιγίρια σιγίρια* (φρύγανα) ἀδιὰ τὴν καλόγρια». Ἄφου μαζέψουν ἀρκετά, τὰ φέρουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μαζεύεται ὁ κόσμος καὶ βάζουν φωτιά εἰς τὸν σωρὸν: καίουν τὸν Σιφῶτ' (δαίμονα). Ἄλλοτε μάλιστα ἐκλείναν σὲ πῆλινον ἀγγεῖον μία γάτα, γιὰ νὰ παραστήσουν τὸν Σιφῶτ'».

8. Ὁ μέγας ἀγιασμός καὶ ἡ κατάδυσις τοῦ σταυροῦ. Ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὰς τελετὰς ταύτας.

(α) Πλειοδοτικὴ δημοπρασία διὰ τὴν ἐκχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ βασιτάζειν τὸν Σταυρὸν ἢ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως. Τρόπος προκηρύξεως: Ποιὸς θ' ἀξιοθῆ νὰ ὑψώσῃ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρὸν! Διαγωνισμός. Ἄλλαι προκηρύξεις: «*Σὲ τίνος ἀλώνι θὰ γίνῃ ὁ μέγας ὁ ἀγιασμός*» (Ἄνασέλιτσα). «*Ποῖος θὰ πάρῃ σπῆτι του τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως*» (Βέντζια) κλπ.

(β) Ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, εἰς δεξαμενὴν κλπ. *Πομπή* μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα. *Πλύσις εἰκόνων*, γεωργικῶν ἐργαλείων

κτλ. εις τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν. Οἱ «βουτηχτᾶδες», καὶ τὰ δικαιώματά των ἢ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ κλπ. Παραδείγματα:

Εἰς τὴν Πλάκαν τῆς Λήμνου «τ' Ἀλόφωτα οἱ γυναῖκες παίρνουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ μετὰ πᾶνε στὴ θάλασσα. Καὶ ὅταν ρίξῃ ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ, κολυμποῦν οἱ ἀνδρῶποι νὰ τὸν πιάσουν καὶ ἀναμεταξὺ οἱ γυναῖκες, ὅσο νὰ πιάσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὴ θάλασσα, παίρνουν μὲ μιὰ κρατοῦνα (νερο-κολόκυθο) νερὸ ἀπὸ 40 κύματα καὶ ἔπειτα βουτοῦν βαμπάκι μέσα στὸ νερὸ καὶ πλένουν τὶς εἰκόνες· δὲ λαλᾶνε (ἄναλο νερό). "Υστερὰ τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸ χύνουν σὲ μέρος ποὺ δὲν πατιέται».

Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες κατέβαζαν τῶν Φώτων τὰ εἰκονίσματα κατέβαζαν καὶ ὄνι καὶ τούπα, ὅποιος τί ἐπάγγελμα εἶχε καὶ τὰ πλέναν στὸ γιालό, τ' ἄρμερὸ νερό. "Ἁγιασμὸς γένταν ἢ θάλασσα. "Ἐπαιρναν καὶ νερό, γιὰ νὰ ρίξ'νε μὲς" στὸ σπῖτ'. Φωτίσκαν τὰ νερά, ἔλεγαμ', δὲν ἔχ' ζουδία ποτιώρα!»

(γ) Πυροβολισμοί, ἀπόλυσις περιστερῶν.

(δ) Περιφορὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωριὸν καὶ τοὺς ἀγρούς ἢ περὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παράθεσις τροφῶν, καρπῶν καὶ ἁγιασμὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ διανομὴ αὐτῶν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα ἢ κατ' οἶκον. Κοινὴ ἐστίασις.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δ. Μακεδονίας «τὴν ὥρα ποὺ λειτουργεῖ ὁ παπᾶς, τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ των τὸ καθένα στὸ χέρι, γυρίζουν ὅλα τὰ ἐξωκλήσια ἢ εἰκονοστάσια, ποὺ εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, φωνάζοντας διαρκῶς: «Κύργι ἐλέησο!». κάμνοντες ἔτσι τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ. Γυρίζουν ἔπειτα μπροστὰ στὴν κεντρικὴ ἐκκλησιά καὶ βάζουν τὶς εἰκόνες μὲ τὴ σειρά στὸ νάρθηκα, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ, φορτωμένες μὲ τὰ φτσέλια (μικροβυτία, μπουκλές), γεμᾶτα νερό, μὲ ἓνα πιάτο στὸ χέρι, γεμᾶτο μὲ ἄλας καὶ μιὰ κουλλούρα ἀπὸ σταρίσιο ἀλεύρι ἔχοντας ἑπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ μιὰν ἁγιαστούρα, καμωμένη ἀπὸ στάχυα σίκαλης, σιολισμένα μὲ βασιλικὸ καὶ χρωματιστὲς κλωστὲς, πηγαίνουν καὶ ἀφήνουν τὸ φορτίο τους μπροστὰ στὶς εἰκόνες των ἢ κάθε μιὰ. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά καὶ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ὄλη πομπὴ καὶ κάνουν τὸ μεγάλο ἁγιασμό. Μετὰ τὸν ἁγιασμὸ οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ ἀρπάζουν στὰ χέρια τοὺς τυχοῦν νιόπαντροὺς καὶ πᾶν νὰ τοὺς βουτήξουν στὸ κρῦο νερὸ τῆς λεκάνης τῆς βρύσης καὶ μόνον τότε τοὺς ἀφήνουν, ὅταν τοὺς ὑποσχεθοῦν γερὸ γλέντι. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα περνοῦν μπροστὰ στὴν ἐκκλησιά τὰ βόδια, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους καὶ τὰ φωτίζει ὁ παπᾶς. Ἐπειτα βγαίνει στὴ δημοπρασία ἢ εἰκόνα τῆς βαπτίσεως: ἐκεῖνος ποὺ θὰ προσφέρῃ περισσότερα στὴν ἐκκλησία τὴν παίρνει στὸ σπίτι του καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψη καὶ τὶς εὐχὲς ὄλων τῶν κατοίκων. Τὶς φωτισμένες κουλλούρες τὶς δίνουν στὰ βόδια τους, τὸ φωτισμένο ἄλας τὸ μοιράζουν σὲ ὅλα τὰ ζῶα τους καὶ μὲ

τὴν στάχνη ἁγιαστούρα καὶ τὸν ἁγιασμό τῆς φτιέλας ραντίζουν ὅλα τὰ σπαρμένα χωράφια» (Κ. Τσιούμης, ἔφημ. «Βόρειος Ἑλλάς», Κοζάνη 23 Ἰαν. 1938).

Εἰς τὴν Αἶνον «μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὸν γῦρον τοῦ χωρίου ὅλοι οἱ χωρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἴστανται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ στασίδια· ἐκεῖ τοὺς διανέμεται ἀνὰ ἓν μικρὸν κολλύριον καὶ τεμάχια κρέατος ξεροψημένου ὑπὸ τοῦ «νονουῦ» τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εἰς ἓν τῶν κολλυριῶν ὑπάρχει μικρὸς ἀργυροῦς σταυρός, ὃ δὲ ἀνευρίσκων αὐτὸν χωρικός ὀνομάζεται νουνὸς καὶ ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ τὰ κολλύρια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ νὰ θυσιάσῃ βοῦν ἢ δάμαλιν καὶ νὰ φιλεύσῃ ὅλους τοὺς χωρικούς».

Εἰς τὰ Νένητα Χίου «ὃ ἱερεὺς ἐκάστης ἐνορίας μετὰ τὸν ἁγιασμόν παρέθετε ἐν τῷ ναῷ ψωμί, τυρὸν καὶ κρασί καὶ ἔδιδεν ἀπὸ ἓν τεμάχιον εἰς ἕκαστον τῶν ἐκκλησιαζομένων». Εἰς τὴν Σινώπην αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν ἐσπερινὸν διανέμουν σῦκα, μῆλα καὶ ροδάκινα. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

(ε) Ἐμβάπτισις τοῦ παπᾶ ἢ τῶν νεονύμφων, ὡς καὶ ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ ρίγους, εἰς ποταμὸν ἢ ἄλλα ὕδατα καὶ αἱ συναφεῖς πράξεις. Π.χ. εἰς τὸ Σιναπλὶ «ἅμα τελείωνεν ὁ ἁγιασμός, κάθε χριστιανὸς τῆς συνοικίας πήγαινε σιοῦ παπᾶ του τὸ σπῖτ' καὶ ἔβαναν τὸν παπᾶ πάν' σ' ἁμάξ' καὶ τὸν πήγαιναν σὲ βρύσ' ὅξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸν λούσουν. Ἦταν γιὰ ντὴ γειὰ καὶ τὸ μπερεκέτ' σημεῖον ποὺ βαφτίστηκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔλουγαν τὸν παπᾶ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς φορεῖται ἓνα ράσο τοῦ παπᾶ παλιό, γένονταν ψειτοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τρανοῦσαν τ' ἁμάξ' μοναχοὶ τοὺς καὶ τὸν πήγαιναν σὲ μακρινὴ βρύση, ἀπὸ χιλιόμετρο περισσότερο καὶ τὸν ἔβρεχαν, τὸν ἔλουγαν· τοῦ ἔρριχναν ἓνα δυὸ κακάβια νερὸ στὸ κεφάλ' καὶ ὅταν τὸν γύριζαν, τοὺς ἔκανε τραπέζ' ὁ παπᾶς καὶ τοὺς μεθοῦσε καὶ χόρευαν». Πρβλ. τὰ βρεξούδια ἐν Σκοπέλῳ καὶ Πέτρῳ (Θράκ.) ἐν Ἄρχ. Θρακ. Θεσ. Η, 149.

Εἰς τὴν Σινώπην τὴν ὥρα ποὺ ἔρριχτεν ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ «ὄσοι εἶχαν ψῦχος (=ρίγη πυρετοῦ) ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ περνοῦσαν ἐφτὰ κύματα ἀποπάνω τοὺς καὶ γίνονταν καλά. Ὅσοι δὲν ἦσαντε ἐκεῖ, ἔστελναν τὸν κουβᾶ τοὺς καὶ τοὺς ἔβαζαν ἐφτὰ κύματα· τὰ πήγαιναν στὸ σπῖτι κ' ἔλουζαν τὸν ἀρρωστο».

9. Τὰ φωτίκια ἢ φωτοκέρια, δῶρα τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸν βαπτιστικόν. Π.χ. εἰς τὸ Τσακίλι τῆς Θράκης ὁ νουνὸς ἐτοιμάζει φωτίκι: δένει σ' ἓνα σπάγγο ἓνα τσάκνο, ὕσταρα περνάει ἓνα σῦκο, ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ (ζαχαρωτό), ἓνα μῆλο, ἓνα σῦκο ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ καὶ πάλε τὰ ἴδια μὲ τν ἀράδα, ἴσαμε π' νὰ γιομίσ' ἢ ἀρμαδιά. Ἀπὸν δέν' κ' ἓνα κερί καὶ τὰ στέλν' σ' ἀδεξιμ' τ'. Ὅσο μεγάλο εἶναι τὸ φωτίκ', τόσο θὰ μεγαλώσ' καὶ τ' ἀδεξιμ'». Πότε ἀνάβουν τὸ κερί;

10. Χρησις τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ: ραντισμὸς σπιτιοῦ, βαρελιῶν, ἀγρῶν

ἀμπέλων, κτηνῶν κλπ. Ἐνοίγημα κρασιῶν, ἀσήμωμα βαρελιῶν κλπ. Π.χ. ὅς ζευγάδες τῆς Καρπάθου ἀγιάζουν τὰ βόδια μὲ τὸν ἀγιασμό καὶ λέγουν: «Ἄγιασμός, φωτισμός, / Φῶτα τσαὶ καλὸς τσαϊρός». Ἐπίσης ρίχνουν λίγο ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀγιασμό στ' ἀπανωπίθια (πιθάκια) τοῦ κρασιοῦ στὸ ἀμπελόσπιτο καὶ λέγουν τὰ ἴδια. Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἀγίασμα ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀγιασμό, ρίχνουν μέσα καὶ στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων, ποὺ εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικατζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους καὶ λένε: Φεύγα, κάλαβρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια· ἔχω παρανήσια στάχτη καὶ μεγάλον ἀγιασμό. Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ ἄνοιγμα τῶν κρασιῶν γίνεται τῷ Φωτῶν ποὺ ἀγιάζονται πᾶνε στὰ βαρέλια, τοὺς ρίχνουν ἀγιασμό κ' ὕστερα τ' ἀνοίγουνε. Μαζεύονται οὔλοι οἱ συγγενεῖς, γαμπροί, ξαδέρφη καὶ ἀσημώνουνε τὸ βαρέλι ποὺ θ' ἀνοίξουν. Πρῶτος τὸ ἀσημώνει ὁ νοικοκύρης, παίρνει ἓνα δεκάρικο ἢ εἰκοσάρι καὶ μὲ μαστίχι τὸ κολλάει ἀπάνω στὸ βαρέλι. Ὑστερα τὸ ἀσημώνουνε οὔλοι οἱ δμοῖ. Ὁ νοικοκύρης θὰ τοὺς βγάλῃ ἓνα μεζέ, καὶ πίνουνε καὶ γλεντᾶνε».

11. Ἄλλα ἔθιμα μετὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν ὑδάτων:

(α) Σταύρωμα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ κηρία τῶν Φώτων. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «σταυρώνουν τὸ σπίτι, κολλοῦν δηλ. τέσσερα κεριὰ στοὺς τέσσερεις τοίχους τοῦ δωματίου, γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἔξω ἀπ' ἐδῶ».

(β) Ἀγῶνες δρόμου ἢ πάλης. Π.χ. εἰς τὴν Σωζόπολιν μετὰ τὸ ριζιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα τῆς Ἀχτῆς ἐσυνηθίζετο ἡ ἵπποδρομία μέχρι τῆς πλατείας.

(γ) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο νερό). Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὸ νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων, ποὺ θὰ βρεθῇ στὰ ἀγγεῖα τοῦ σπιτιοῦ, τὸ πρῶτ' τοῦ Ἄη Γιαννιοῦ πρέπει νὰ χυθῇ καὶ νὰ πάρουν νύχτα καινούργιο νερὸ ἀπὸ τὶς πηγές. Θεωρεῖται ἀγιασμένο καὶ δὲν κάνει νὰ τὸ πιοῦν».

(δ) Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γάμου, τὸ κλώσσημα τῶν ὀρνιθῶν κττ. (Ὁ βασιλικὸς τοῦ παπᾶ, γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ κττ.). Π.χ. εἰς τὴν Σμύρνην «τὸ κορίτσι ποὺ θέλει νὰ παντρευτῇ μέσα στὸ χρόνον, φντενεὶ ἓνα βασιλικὸ τὸ Μάη καὶ φροντίζει νὰ τὸν διατηρήσῃ ὡς τὰ Φῶτα, ποὺ ἔρχονται οἱ παπᾶδες κι ἀγιάζουν. Τότε κόβει μιὰ φούντα ἀπὸ τὸ βασιλικὸ τῆς, τὴ δίδει στὸν παπᾶ καὶ παίρνει αὐτὴν ποὺ κρατᾷ αὐτὸς καὶ τὴ φυλάει στὰ εἰκονίσματα. Ἄν τὸ καταφέρῃ, θὰ παντρευθῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνον». Εἰς τοὺς Γαλαναῖδες τῆς Νάξου «τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἡ νοικοκυρὰ κάθε σπιτιοῦ, ποὺ ἐπισκέπτεται ὁ παπᾶς, παίρνει ὀλίγον γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ, διὰ νὰ κλωσῆσουν οἱ ὀρνιθές τῆς. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν βάζει καὶ κάθετα κομματί».

12. Δοξασιᾶι ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ

διεζητήσης γίνεται», ὅτι «ἡ θάλασσα γίνεται γλυκεῖα καὶ πίνεται», ὅτι «τῶν Φώτων βαφτίζονται οἱ ἀνέμοι καὶ ὁποῖος ἀνεμος τύχη νὰ φυσᾷ τότε, ἡμερῶνε κατόπι» ἢ «αὐτὸς θὰ φυσᾷ ὅλο τὸ χρόνο», ὅτι «ὁ καιρὸς ἀλλάζει τὴν στιγμή πὸν πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα», ὅτι «τὰ βόδια μιλοῦν στὸ στάβλο» κλπ. Πρὸβλ. τὴν παροιμίαν: «Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ στεγὰ καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες».

Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Σηλυβρίαν «τὰ κορίτσια ἀγρυπνοῦν περίξ μιᾶς γλάστρας βασιλικοῦ, ὅστις, ὅτε ἀνοίγονται τὰ οὐράνια, (περὶ τὴν πρωΐαν), ἀνθεῖ...».

13. Ἄλλαι προλήψεις. Π.χ. «ἀπὸ τὸ ἄλλο πρῶτ, ἀνημερὶς τοῦ Φωτοῦ, πὸν πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα, ἀρχίζουνε καὶ πιάουνε καὶ τὰ ὄνειρατα, τὰ ὁποῖα δὲν πιανόντουσαν σὶς ἡμέρες τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐπειδὴ τὰ μερδεύανε οἱ πονηροὶ Καλλικάντζαροι» (ἸΥδρα).

14. Ναυτικαὶ συνήθειαι. Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι μὲ τὴν ἐρμηνείαν των. Π.χ. «Τοῦ Σταυροῦ δέσε, τοῦ Σταυροῦ λῦσε», δηλοῦσα τὸν χρόνον διακοπῆς καὶ ἐνάξεως τῶν θαλασσίων ταξιδίων (14 Σεπτεμβρίου—6 Ἰανουαρίου).

γ) Ἀπὸ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρεων.

1. Σύναξις Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (7 Ἰανουαρίου).

1. Διανομὴ τεμαχίων πίττας εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας (κατὰ ἄτομα ἢ κατὰ οἰκίας;) Ποῖος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κατασκευάσῃ τὴν πίτταν;

2. Πανήγυρις καὶ θυσία βοῆς. Κοινὴ ἐστίασις τῶν ἐορταστῶν. Π.χ. εἰς τὸ Βάρος Λήμνου «τ' Ἀη Γιαννιοῦ τὸ ταχειὰ ἔσφαζαν ἓνα μπαλιὸ (=παλιό-βοῦδο), τὸ μαγερεῦαν καὶ τὸ τρωγαν ὄλ' οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, μέσ' σ' ἄλάνι» (πλατεῖα). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

3. Ἐμβάπτισις (ἰδίᾳ τῶν νεονύμφων) εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν. Π.χ. εἰς τὴν Ἀγχίαλον «τ' Ἀη Γιαννιοῦ ὅσοι ἦδασ' νιόπαντροι, χρόνος μὴ μερὰσ' ἀπὸ πάνω δους, ἦδασ' ὑποχρεωμέν', τοὺς ἐπαιρναν μὲ τὰ ὄργανα, τοὺς πήγαιναν στὸ γυαλὸ καὶ τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα. Ἐπρεπε νὰ βραχῆ ὀλόκληρος. Περνοῦσαν μὲ τὰ σπῖτια δους κατόπ' καὶ δὸν ἀφήνανε τὸν καθένα στὸ σπῖτ'. Φιλοῦσε τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του εἴτε τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του καὶ δὸ φκιούντασ' : «Χρόνια πολλά, νά'ναι γερός». «Ὅταν βρέξουνε τὸν ἄδρα, παίρνουν μιὰ κανάτα νερὸ μὲ δὴ θάλασσα καὶ βρέχουνε δὴ γεναῖκα». «Νὰ ζῆστε. ἔτη πολλά καὶ νὰ σᾶς δώκ' ὁ Θεὸς παιδιά». Ἦταν γιὰ γερωσύν'».

4. Ἄγερμοι ἀνδρῶν. Π.χ. εἰς τὰ Λακκοβίγια τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου «ὁμάς ἀνδρῶν ἐνδύεται παλιόρρουχα, κρεμᾶ κώδωνας καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους καὶ περιέρχεται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας, ὁπόθεν λαμβάνει χρήματα (παμπόγεροι)». (Γουσίου, Παγγαῖον, σ. 40).

5. Θρονησμός (ἀξίωμα). Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ παπᾶς πὸν πήγαινε νὰ εὐχηθῆ στὰ σπίτια, ὅπου ὑπῆρχε παιδί ἀγόρι, τὸ σήκωνε μὲ τὰ χέρια του καὶ ἔλεγε: «ἄξιος, ἄξιος!» δηλ. νὰ γίνῃς ἄξιος, ὅπως ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης πὸν ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσῃ τὸ Χριστό. Ἄλλοῦ τὸ ἀξίωμα τὸ κάμνουν παιδιὰ, πὸν γυρίζουν στὰ σπίτια μὲ ἓνα σκαμνί. (Λαογραφ. Γ' 417, 18).

6. Συμπόσιον καὶ διασκέδασις παιδίων. Π.χ. εἰς τὸ χωρίον Κρεμιστῆ τῆς Ρόδου «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τὸ βράδυ μαζεύονται σὲ διάφορα σπίτια χωριστὰ ἑ' ἀγόρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια καὶ κάμνουν τὸ ρουφενέ· ἀγοράζουν μὲ ἔρανο μεζέδες, κρασί καὶ διασκεδάζουν ὅλη τὴ νύχτα ἐκείνη τρώγοντας καὶ πίνοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπῆ κανένας μεγάλος σὲ ὅποιον σπιτί γίνεται ὁ ρουφενές». Χοροὶ καὶ τραγούδια. Ποῦ ἄλλοῦ ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο;

2. Τῆς ἁγίας Δομνῆς (8 Ἰανουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: ἡ μέρα τῆς μαμμῆς, τῆς μπάμπως ἢ μέρα, τὸ μπάμπου γκιουνού.

2. Ἑορτὴ καὶ συμπόσιον γυναικῶν. Ποῖαι γυναῖκες συμμετέχουν εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; (Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κάθε γυναῖκα πὸν τεκνώνει... τοῦχαν σὲ καλό, γιὰ ν' ἀποχτοῦν παιδιὰ»). Ἐπίσκεψις καὶ δῶρα εἰς τὴν μαμμὴν (σαπούνη, μαντήλα, φαγητά, ρακὶ κλπ.). Νίψις τῶν χειρῶν τῆς μαμμῆς, παρασκευὴ φαλλοῦ καὶ συμβολικαὶ πράξεις: «ἔκαμναν ἑ' ἀστεῖα μὲ κᾶνα λουκάνικο κεῖνο τὸ λουκάνικο τὸ ἐκλαιγαν, τὸ φιλοῦσαν»). Στολισμός καὶ καμάρωμα τῆς μαμμῆς (λουλούδια χρυσομένα, πλεξάνες κρομμυδιῶν, σκόρδων ἢ ὄρμαθοὶ μὲ σῦκα, σταφίδες, χαρούπια ἀντὶ περιδεραιοῦ, ἓνα κρομμύδι ἀντὶ ὠρολογίου κλπ.).

Ἐξοδος τῆς μαμμῆς ἐστολισμένης ὡς νύμφης ἐν πομπῇ ἐφ' ἀμάξης κατάβρεγμα αὐτῆς εἰς τὴν βρῦσιν κλπ. Τραγούδια «καλὰ καὶ ἀχαμνά», μεταμφιέσεις, χοροὶ, ἀστεῖσμοι (π.χ. τὸ τρίκωλο). Ἀποκλεισμός τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς οἰκίας.

3. Πότε ἄλλοτε συνηθίζεται παρομοία ἑορτὴ; (Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ τὴν Πρωτομαγιά).

Ἐκτενὴ περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου βλ. ἐν Ἀρχεῖφ Θρακ. Θησ. Γ 196 κ.ε.

3. Τὰ Ἀντίφωτα (14 Ἰανουαρίου).

Ποῖαι δοξασαίαι καὶ συνήθειαι σχετίζονται μὲ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν. Πρβλ. *Τὰ Φῶτα ἔκαψε τὸ ζευγάρι, τ' Ἀντίφωτα καὶ τὸ ζευγολάτη* (Γύθειον).

4. Τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου).

Τιμωρία τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἀργίαν. Πρβλ. τὴν κατάραν: «*ποὺ νὰ σὲ κάρη τ' Ἀγίαντωνιοῦ τὸ χαλάζι*» καὶ τὴν παροιμίαν «*Κάλλια τ' Ἀγίαντωνιοῦ φωτιά, παρὰ τ' ἀγάπης κρίση*».

Θεραπεία τῶν δαιμονιώντων δι' αὐστηρᾶς 40ημέρου νηστείας καὶ διὰ προσδέσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἱερῶν ἀλύσεων ἐν τῷ ναῶ τοῦ Ἁγίου (Βέροια).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου).

1. Θυσία δημοτελῆς βοῶς ἢ προβάτων καὶ σκοπός, δι' ὃν αὕτη γίνεται. Θυσίαι οἰκογενειακαὶ πετεινῶν «*διὰ τὴν ὑγίαν τῶν*». Π.χ. εἰς τὸ Καβατζίκι τῆς Αἴνου «*τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάζουν ἀπὸ ἓνα πετεινὸν διὰ τὴν ὑγίαν τους*».

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «*τ' Ἅγιο Θανασοῦ τό 'χουνε σὲ κακὸ νὰ κάνουνε ἀρχή. Οἱ γυναῖκες δὲ ζυμώνουνε, δὲν πλένουνε' λένε εἶναι τῆς Ἀσπρης*».

6. Τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (20 Ἰανουαρίου).

1. Παρασκευὴ πιττῶν καὶ διανομὴ τεμαχίων εἰς ἄρρενα παιδιά ὑπὸ γυναικῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, διὰ ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐταὶ ἀγόρια (Λαογρ. Γ', 172). Πρβλ. «*Τ' Ἅγιο Θυμοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω*».

2. Μαντικάι συνήθειαι: «*Τ' Ἅγιο Θυμοῦ κολλᾶνε κεριὰ στὸ καντήλι ἢ στὸ τζάκι κοντά, ὅσα παιδιά ἔχεις. Τὰ κολλᾶς μονότερα καὶ ὅποιο σωθῆ μπροστά, θὰ πεθάνη πρῶτος* (Ἅγ. Ἄννα Εὐβοίας).

7. Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου).

Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: *Τῶν Γεραρχόντων* (Μανιάκι), *τῶν Τριανταρχόντων* (Αἰτωλία). Ποῖοι ἐορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. ὁ Ἀρχοντῆς κ' ἢ Ἀρχοδοῦ ἐν Θράκη.

Τὰ Συμόγια (1-3 Φεβρουαρίου).

Κοινὸν ὄνομα τῶν τριῶν ἐορτῶν τῆς α' ἐβδομάδος τοῦ Φεβρουαρίου.

8. Τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ τῶν ἀμπέλων καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν. Παράστασις αὐτοῦ ἐν εἰκόνι (μὲ κλαδευτήρι)· «στὸ κόλλυβο πάν' ζωγραφισμένος ὁ ἅγιος Τρύφος μὲ τὸ σταφύλ'» (Ἄγγιαλος). Κατὰ ποίων ζῶων ἔχει ἐξουσίαν; (κατὰ ποντικῶν καὶ κάμπης).

2. Τέλεσις ἁγιασμοῦ καὶ ἀρτοκλασίας μετὰ κολλύβων ὑπὸ τῶν κηπουρῶν, ράντισις ἀμπέλων καὶ κήπων. Διὰ τὸν ἁγιασμόν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος δὲν πίνουν οὔτε τὸν παίρνουν μέσα εἰς τὸ σπίτι; Εἰς τὰς Μέτρας κάθε χωρικοῦς ἐρράντιζε μὲ τὸν ἁγιασμόν τὸν κῆπον του, χωρὶς νὰ πατήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Διὰ τί;

3. Ἀπαγόρευσις ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, τιμωρία τῶν παραβατῶν.

4. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. ἐν Ἠπείρῳ κάμουν κολλοῦρες καὶ τὶς κυλοῦν εἰς τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τραγουδῶντας: *Τρύφωνα πολύκαρπε, / ἔλα δῶ στ' ἀμπέλι μου / καὶ στὸ χωραφάκι μου, / νὰ φῶμε καὶ νὰ πιοῦμε.* Ἐν Στεννημάχῳ ἔσφαζαν βόδι (κοιρμπάνι), γὰρ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο, καὶ ἐμοίραζαν τεμάχια εἰς τοὺς κατοίκους, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο ἀγὼν πάλης ἐν τῇ πλατείᾳ. «Παλεύουν δυὸ ἀντρειωμένοι κι ὅποιος νικήσῃ παίρνει βραβεῖο ἕνα ἀρνί». Ἐν Δρυμῶ Μακεδονίας συγχρόνως μὲ τὸ ράντισμα παραχῶνουν καὶ τὸ «κλικούδ' τ' καλλκάτζα-ρου», (ποῦ θυμιάζεται Χριστοῦγεννα, Ἁγία Βασίλη καὶ Φῶτα) καὶ τὸ κόκκινο αὐγὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης: τὰ κόβουν μικρὰ μικρὰ κομματάκια καὶ τὰ θάβουν στ' ἀμπέλια καὶ στὰ γεννήματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοῦ;

9. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου)

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: Τῆς Ἀποπαντῆς (Κάρπαθος), ἁγία Πακονή, ἁγία Πακοῦ = «ἡ ἁγία ποῦ ἀκοῦει» (Πάρος), ἡ Φλεβαριανή (Κύμη), Παναγία ἡ Μυλιαροῦσα· ἐξήγησις: «οἱ μύλοι ἀργοῦν, καὶ νὰ τοὺς βάλῃς μπροστά, σταματοῦν καὶ δὲν ἀλλέθουν» (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ἀργία γεωργῶν: τὴν φυλᾶνε γιὰ τὸ χαλάζι (Αἰτωλία).

3. Προβλέψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «Ὁ, τι καιρὸς κάνῃ τῆς Ὑπαπαντῆς, θὰ κάνῃ σαράντα μέρες ὕστερα» (Αἰτωλία) ἢ «δὸλον τὸν Φεβρουάριον» (Μέτραι Θεράκης). Ἄλλ' εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «ὄντὸν εἶναι καλὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔχει πολὺν χειμῶνα πίσω».

4. Λαμπαδηφορία.

10. Τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρουαρίου).

Ὄνομα: Τ' ἅγιο - Συμιοῦ ἢ Συμινοῦ.

Ἀπαγόρευσις πάσης ἐργασίας εἰς τὰς ἐγκύους. Προφυλάξεις καὶ ἐνέργειαι διὰ «νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί σημειωμένο». Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «οἱ ἔγκυες γυναιῖκες τὸ

βράδυ, πού θά πέσουν νά κοιμηθοῦνε τήν ἡμέρα κείνη, πρέπει νά βγάλουν τὰ ροῦχα ἀνάποδα καί νά περάσουν ὕστερα τὰ χέρια τους στίς πλάτες ἢ στά μεριά τους, ὥστε καί ἂν βγῆ τίποτε, νά βγῆ πίσω καί νά μὴ φαίνεται».

Ἄλλαι ἀπαγορεύσεις: π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα Μεσημβρίας «τ' Ἄη Συμοῦ δὲν κόφτουμε μὲ τὸ μαχαῖρ τίποτε, οὔτε ψαλίδ' ἀνοίγουμε, οὔτε ξύλα κόφτουμε μὲ τὴν τσεκούρα γιὰ τὰ σημεῖα, καμιὰ ἔγκνα πού'ναι νά μὴν πάθ' τὸ παιδί τίποτε».

11. Τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος (10 Φεβρουαρίου).

1. Κατὰ ποίων ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ ἅγιος Χαράλαμπος προστάτης; Παράστασις τοῦ Ἁγίου εἰς εἰκόνας. Διηγήσεις περὶ αὐτοῦ.

2. Παρασκευὴ μονομερίτικον παννιοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ κορασιῶν καὶ ἀφιέρωσις αὐτοῦ «σὰν ποδιὰ» εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. (Τὸ ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος, Λαογραφ. Ζ' 503). Γίνεται τοῦτο κατ' ἔτος ἢ κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη; Ἄπο ποίαν ἀφορμὴν καθιερώθη τὸ ἔθιμον αὐτό; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ μονομερίτικου παννιοῦ;

3. Ποῖοι κατ' ἔξοχὴν ἀργοῦν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου; π.χ. εἰς τὸ Καινούργιο Χωριὸ τῆς Πυλίας «τὸν Ἅγιο Χαράλαμπο τόνε φυλᾶνε οἱ τοσπάνηδες γιὰ τὸ φίδι». Εἰς τὸ Κατσιδόνη Κρήτης «τὸν λειτουργᾶ ὅποιος τὰ ζῶα του δὲν πηγαίνουν καλὰ καὶ τάσεται νά τοῦ τὰ θεραπεύση». Εἰς τί κυρίως σύγκεται τὸ τάμα;

4. Πανηγυρις καὶ θυσία ταύρου δημοτελής. Ἐνα ἀξιολογώτατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου «γιορτάζουν τὸν ἅγιον Χαράλαμπε, πού βρίσκεται τρεῖς ὄρες πέρα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα βουνὸ πού λέγεται Ταῦρος. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνο μετὰ τὸ Πάσχα, ὅταν βγαίνει ὁ Μάιος ἢ στίς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Τὸ σωματεῖο (δὲν καθορίζεται ποῖον) ὀρῆζει τὴ μέρα καὶ ὁ κόσμος ἐτοιμάζεται... Εἶναι γιορτὴ ἀγροτικὴ καὶ ἔχει σχέση μὲ τὰ ζῶα. Ὁ κάθε χωρικός πού ἔχει φοράδα τάζει στὸν Ἅγιο: πάει νά γεννήσῃ ἢ φοράδα του καὶ θά κἀνῃ τὸ κουρμπάνι (δηλ. θά μετᾶσχῃ εἰς τὴν θυσίαν καὶ τάζει νά σφάξῃ αὐτὸς τὸ βόδι). Γιὰ νά γίνῃ ἢ γιορτὴ πρέπει πρῶτα νά βρεθῆ τὸ κουρμπάνι, τὸ βόδι δηλ. πού πρέπει νά θυσιαστῆ. Ὅλη ἡ γιορτὴ εἶναι τὸ θυσιασμα αὐτό. Τὸ πανηγύρι ἀρχίζει Παρασκευὴ πρῶτ' καὶ τελειώνει τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ. Τὸ πρῶτ' τῆς Παρασκευῆς κατεβάζουν τὸν ταῦρο στὴν ἐκκλησίαν, ὅπου τὸν στολιζοῦν μ' ἓνα στεφάνι στὸ λαιμὸ ἀπὸ πολύχρωμα λουλούδια καὶ χρυσῶνον τὰ κέρατά του. Κατόπι τὸν παίρνουν οἱ Ἐπιτρόποι μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὸν γυρίζουν μέσα στὸ χωριό. Ἄπο κάθε δρόμο καὶ στενὸ θά περάσουν τὸ βόδι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἓνα σκοπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἰδικό, πού τὸν λένε γιόρουγλου. Βγαίνουν οἱ γυναικοῦλες καὶ

ρίχνουν πάνω στον ταῦρο μεταξύια καὶ πόσια, τραπεζομάντηλα καὶ ἄλλα, κεντημένα ἀπ' τὰ κορίτσια. Ὅλοι τρέχουν νὰ ἴδουν τὸ βόδι. Μὲ τὸ ἔγγραμμα τοῦ ἡλίου, κι ἀφοῦ ὁ γῦρος θὰ ᾗξει τελειώσει, καβαλλαραῖοι μὲ σελωμένα ἄλογα, μὲ μπρισκούλια καὶ χαίμαλιά, παίρνουν τὸν ταῦρο, γιὰ νὰ τὸν πᾶν στὸν Ἅγιο. Ἡ ἐκκλησία βρίσκεται μέσα στὰ πεῦκα στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ (τοῦ Ταύρου). Ἄλλὰ δὲν σφάζεται ἀμέσως τὸ βόδι. Θὰ περιμένουν αὐτοὺς ποὺ θὰ ἔλθουν τὸ Σαββάτο. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδυ λοιπὸν μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸ βόδι κι ἀφοῦ ὁ παπᾶς τελειώσει τὴν εὐχή, ὁ Ἐπίτροπος σηκώνει τὸ μαχαίρι καὶ προσφέρει τὴν πρώτη τιμὴ, γιὰ νὰ τὸ σφάξει. Τότε πολλοὶ ποὺ τὸ ἔχουν τάμα βάζουν ἀπάνω δηλ. *στο αἷμα ἢ στο μαχαίρι*, τὸ *ανεβάζουν*, ὅπως λένε, καὶ σ' ὅποιον κατακυρωθῆ, αὐτὸς τὸ σφάζει. Λένε ὅτι τότε *γονατίζει τὸ ζῶο* κι αὐτὸς τοῦ βιάζει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό. Τότε περνοῦν ὅλοι ἀπὸ μπροστὰ καὶ βουτώντας τὸ δάχτυλο στὸ αἷμα ποὺ τρέχει ἀχνίζοντας κάνουν ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Εἶναι *γιὰ τὸ καλό*. Τότε ἀρχίζει τὸ γλέντι καὶ βασιᾶ ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωτὶ, ἀφοῦ φᾶνε τὸ *κεσοκέκι*, τὸ κρέας τοῦ βοδιοῦ μαγειρευμένο μὲ στάρι, ξεκινοῦν γιὰ τὸ χωριό. Ἐξω ἀπ' τὸ χωριό, στὴν Κανκάρα, περιμένει ὁ κόσμος τὰ *Χαρλαμέλλια*, ὅσους δηλ. πῆγαν στὸν Ἅγιο Χαρλάμ. Οἱ ἀρχὲς καὶ ὁ δεσπότης μαζί. Ἀφοῦ τρέξουν τὰ ἄλογα, ὁ δεσπότης στεφανώνει αὐτὸ ποὺ νίκησε καὶ χαρίζει στὸ νικητὴ ἓνα ἀλέτρι ἢ ἓνα γκέμι ἢ καὶ σέλα καὶ πόσια ἀκόμα. Μετὰ ἔτσι ὅπως εἶναι καβαλλάρηδες, ἢ κάθε παρέα μὲ τὴ μουσικὴ της κάνει τὸ γῦρο στὸ χωριό γιὰ τὸ κέρασμα». (Ἀνακοίνωσις τοῦ φοιτητοῦ Παν. Φραγκέλλη).

12. Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ καὶ προστάτης κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ τοῦ λύκου κλπ. Δεισιδαιμονία: Πχ. εἰς τὴν Πυλίαν «*τὴ βασιτᾶνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα γιὰ τὸ τσακάλι καὶ γιὰ τὸ λύκο. Δὲν τυροκομᾶνε, δὲν κάνουνε δουλειὰ στὸ σπίτι τους. Ὅμοιος θέλει νὰ δουλέψη παίρνει ἓνα σακκούλι καὶ νὰ βελόνα καὶ τὰ ράφτει ἀπὸ πίσω του. Τότε ρωτᾶει ὁ ἄλλος: — Τί ράφτεις; — Ράφτω πέτρες καὶ ἀκόνια / καὶ τοῦ λύκου τὰ σαγόνια. Τὸ λέει τρεῖς φορές κι ἀπέκει πάει καὶ δουλεύει».* Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*τὴ φυλᾶνε οἱ γεωργοί, προπάντων δὲν φορτώνουν τὰ ζῶα, οὔτε καὶ οἱ γυναῖκες φορτώνονται πάνω τους ξύλα, γιὰτὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος εἶναι μουσκαροπνίχτης, πνίγει δηλ. σὲ ποτάμια τὰ μουσκάρια τους, ἂν φορτωθοῦν (Λοικοπούλου, Γεωργικά 173).*

2. Κοινὴ τράπεζα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Εἶδος φαγητῶν (*χασούλ* = φαγητὸν ἀπὸ σιτᾶρι κομμένο, μαγειρευμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο ἐν Πόντῳ, κρέας προβάτων ἢ αἰγῶν, σφαζομένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀλλαγῶν). Περιγράψατε τὸ ἔθιμον. Ἐν Κερκύρᾳ διανέμεται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους χειμωνικὸ (καρπούζι).

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Β' ΕΑΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Ἀπόκρεω.

1. Γενικά.

1. Ὄνόματα τῶν ἐβδομάδων καὶ τῶν ἡμερῶν τῶν Ἀποκρεων.

Πρώτη ἐβδομάς τοῦ Τριωδίου: Προφωνή ἢ προσφωνή ἢ προφωνέ-
σιμη (ὅταν ἀρχίζουσι καὶ σφάζουσι τοὺς σιτευτοὺς χοίρους (Καλάβρυτα), συκκό-
καλη (Κάρπαθος), ἀμολιτή ἢ ἀπολυτή «γιατὶ ἀπολοῦνται οἱ ψυχὲς τῶν ἀποθα-
μένων καὶ βγαίνουν στὸν Ἀπάνω Κόσμο» (Μεσοχώρι Πυλίας) ἢ διότι κατελύοντο
ἢ Τετράδη καὶ Παρασκευή (Λάστα Γορτυνίας). Ποῖον τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐξήγησις
αὐτοῦ ἀλλαχοῦ;

Δευτέρα ἐβδομάς: Κρεατινὴ ἢ δλόκριγια (Λῆμος), κράτινη (Μονοφάτσι
Κρήτης), «γιατὶ δὲ νηστεύουμ' Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ αὐτὴ τὴ βδομάδα» (Λῆμος),
Ἄρτσι-βούρτσι (Σινώπη) ἢ Ἄρτσιβούρριο (Θήρα), δηλ. «τρῶν ὅ,τι νά ᾿ραι» (Σῦρος).

Τρίτη ἐβδομάς: Τυρνή, Τουρνὴ (Λάστα), Μακαρονοῦ, «γιατὶ τρῶνε πολὺ
τὰ μακαρόνια» (Ἀγιάσος Λέσβου).

Ἀποβολὲς λέγονται ἡ Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ τῆς Κρεατινῆς
ἐβδομάδος «γιατὶ τρώγουσι κριάς» (Σύμη). Εἰς τὴν Κορώνην τοῦναντίον «εἰς
νηστεύουν γιὰ τὸ Χριστό· δὲν τρῶνε οὔτε λάδι». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης, σελ. 144.

2. Ἀρχὴ τοῦ Τριωδίου.

Τρόποι ἀναγγελίας. Π. χ. εἰς τὴν Ὑδραν «ἡ ἀποκριὰ μπαίνει μὲ τὰ ταμποῦρα (τύμπανα) τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου) ἀρχίζουने καὶ βαρᾶνε τὰ ταμποῦρα σ' ὅλες τὶς γειτονιὲς καὶ γίνεται ἕνας μεγάλος ἀλαλαγμός». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται αὐτό; Εἰς τὴν Λάσταν «ἕνας ἐφώναζε δυνατά, ὅτι πλησιάζουν αἱ Ἀπόκρεω καὶ ὅποιος δὲν ἔχει *θροφτάρι* ν' ἀγοράσῃ».

3. Μεταμφιέσεις.

(α) Πότε γίνονται; τὴν Κυριακὴν τῆς Κρεωφάγου ἢ τῆς Τυρινῆς; ἢ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Τριωδίου;

(β) Ὄνομασία μετημφιεσμένων: *μασκαράδες, μούσκαροι, μουσκάρια* (Κύθνος, Ὑδρα, μ' τοῦν' (Λέσβος), *κουδουνᾶτοι* (Σμύρνη, Αἴνος), *Γιανίσαροι* (Νάουσα, Κεφαλληνία), *μπουμπουδάρια* (Σιάτιστα), *κουκούγεροι* (Τήνος, Δυτ. Κρήτη), *καμουξέλλες*, (Κάρπ. Δειβήσιον), *τζαμάλες* (Θράκη) κλ.

(γ) Τύποι μετημφιεσμένων: *γαμπρός* καὶ *νύφη*, *γιατρός* καὶ *γιάτρισσα*, οἱ *ἀταίγανοι*, ὁ *διάβολος*, ὁ Ἀρβανίτης, ἡ *καμήλα*, οἱ *νυφάδες*, ὁ *γέρος* καὶ ἡ *κορέλλα* (Σκῦρος), ὁ *Καδῆς* κ' οἱ Ἀρναούτηδες, ὁ *ὄβραϊος* (Κάρπ.), οἱ *Ζεϊμπέκ*, οἱ *νύφες*, οἱ *λόρδοι* κ' ὁ Ἀράτης (Σῦρος). Στοιλὴ καὶ τρόποι μεταμφιέσεως. Προσωπίδες. Ποῦ ὡς ἐνδύματα καὶ προσωπεῖα μεταχειρίζονται δέσματα ζώων;

4. Δραματικαὶ παραστάσεις, παρῳδίαὶ καὶ σατυρισμοί: Π. χ. τὸ *δικαστήριον*: σύλληψις φυγοδίκου ὑπὸ ἀποσπάσματος καὶ προσαγωγή ἐνώπιον δικαστηρίου, διότι ἐσκότωσε... τὸ γουροῦνι τον καταδίκη αὐτοῦ εἰς θάνατον καὶ ἀπαλλαγὴ διὰ βασιλικῆς χάριτος (χωρία Πυλίας). Ὁμοίως ὁ Ἅγας καὶ ὁ Μῶρος ἐν Χίῳ, ἡ *κηδεῖα* γνωστοῦ τινος φιλαργύρου, ποῦ τοῦ παίρνουν τὴν ψυχὴν οἱ σατανᾶδες (Στενήμαχος), τὸ *πανόραμα* (ἄνθρωπος γυμνὸς μέσα στὸ κασόνι (Ἄδραμύτιον), τὸ *ὄβραϊκο* τὸ *λείψανο* (Ἄδραμύτιον), ὁ *γύφτικος γάμος* (Ἁγία Ἄννα), ὁ *μυλωνᾶς* (Γορτυνία), ἡ *λήστευσις* τῶν *λόρδων* ὑπὸ τῶν *Ζεϊμπέκ* (Σῦρος) κλ.;

Ποῦ γίνονται (ἢ ἐγένοντο ἄλλοτε) δραματικαὶ παραστάσεις ἀπὸ τὸν Ἐρωτόκριτον, τὴν Ἐρωφίλην, τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ κλ.; Π. χ. εἰς τὸ Καρπενῆσι «*τοὺν παλιὸ τοὺν κιοὸ γένουνταν κὶ Χάρους κὶ Πανάριτους βασιλιὰς καὶ μαζώνουνταν οὐδ' σὲ νιὰ μεριά κὶ παρὰσι' ναν*». Πρβλ. τὶς «*ὀμιλίες*» τῆς Ζακύνθου: Δυὸ γαμπροὶ—μιὰ νύφη κτλ.

5. Φωτιῆς (*κλαδαριές*, Βλάστη καὶ Κωσταράζι Δυτ. Μακεδ., *μπουμποῦνες* (Καστορία) κτλ.).

Πότε ἀνάπτονται; Π. χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν «*μόλις ἀνοίγει τὸ Τριῶδι, ἀνά-*

βουν φωτιές σ' ἄλους τοὺς μαχαλαδες· αὐτὸ γίνεται κάθε βράδυ». Εἰς τὸ Βογασι-
κόν, τὴν Καστοριάν κ. ἄ. τις ἀνάβουν τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς (βλ. κατωτέρω).

6. Ἐσπερίδες (βεγγέρες).

Παιγνίδια διάφορα· αἰνίγματα, λογοπαίγνια· χοροὶ καὶ ᾠσματα ἀποκριάτικα
(σατυρικά ἢ ἄσεμνα). Πρὸ βλ. «Τσοὶ μεγάλες ἀποκρῆς

κουζουλαίνονται κ' οἱ γρῆς» (Λατσίδα Κρήτης).

Περιγραφή τῶν παιγνιδίων, πού συνηθίζονται εἰς τὰς διασκεδάσεις αὐτάς,
ὡς ἡ κολοκυνθιά, ἡ μπερλίνα, τὰ τυφλοπάγια, τὸ ἄλογο, ἡ παπαδιά, ἡ ἀμπάρα, ἡ
γουριζέλλα, τὸ ξύλο τὸ γομάρ' (Λῆμνος).

7. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ διαιροῦνται οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου κατὰ τὰς
ἡμέρας τῶν Ἀπόκρῶν καὶ τοῦ Πάσχα εἰς δύο στρατόπεδα καὶ νὰ μάχονται εἴτε
μὲ πέτρες εἴτε μὲ λεμόνια;

2. Ἡ Δευτέρα τῆς Ἀπόκρῶν (τῆς πρώτης ἑβδομάδος τῶν Ἀπόκρῶν).

1. Ἡ σφαγὴ τῶν χοίρων καὶ τὰ κατ' αὐτήν. Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς
Πυλίας «τὸ γουρῶνι τὸ σφάζουν τὴ Δευτέρα τῆς Ἀμολυτῆς· μαζεύονται οἱ οἱ
συγγενεῖς καὶ βοηθοῦν. Μόλις τὸ σφάζουν, ρίχνουν ἀπάνω του κάνα-δυὸ κλωνάκια
στάρι καὶ ἄρτο καὶ τὸ λιβανίζουν. Τὸν καιρὸ πού τὸ λιβανίζουν, βγάζουν τὸν καρύ-
τζαφλα (λάρυνγα) καὶ τὸν πετᾶνε στὴ φωτιά νὰ τὸν ψήσουν, ἔτσι ὅπως εἶναι μὲ τὰ
αἷματα, δίχως νὰ τὸν πλύνουν, καὶ θὰ τὸν φᾶνε μὲ κρασί. Θὰ ψήσουν καὶ τὸ
σκῶπι καὶ θὰ τὸ μεράσουν ἕνα γῦρο στὴ γειτονιά».

2. Ἐξετάζονται τὰ σπλάγγνα καὶ ἡ πλάτη (σπάλα) τοῦ σφαγέντος χοίρου
Ποῖα σημάδια παρατηροῦν καὶ τί μαντεύουν ἀπὸ αὐτά;

3. Πράξεις μαγικαὶ μὲ μέλη τινὰ τοῦ χοίρου· π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς
Πυλίας μὲ τὴν φύσιν τοῦ χοίρου ἀμποδέοντι τὸν λύκο, τὴν ἀλεπού, τὸ ποντίκι κλ.

3. Ἡ Τετάρτη τῆς Ἀπόκρῶν.

Ὀνειρομαντεία. Π. χ. εἰς τὴν Κορώνην ἕνα μαχαῖρι, ἕνα πηροῦνι, ἕνα
σαποῦνι, ἕννιά κλωνιά στάρι τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο, τὰ σταυροῦννε
καὶ λένε:

«Τετράδι τετραδοῦσα,

ἀρφαροκονομοῦσα,

τὸν ἄντρα πού θὰ διαμληθῶ,

στὸν ἵππο μου νὰ τὸν ἰδῶ,

νὰ τοῦ εἰπῶ καὶ νὰ μοῦ εἰπῇ,

μαντήλι γὰ τοῦ δώσω
 καὶ ἓνα ζευγάρι στέφανα
 γὰ τότε στεφανώσω».

4. Ἡ Πέμπτη τῆς Ἀπόκρεω.

1. Ὄνομα (Τσικνοπέφτη πολλαχοῦ), μουρδουλοπέφτη (Κεφαλληνία).

Ἐξήγησις: «κάθε φτωχὸς ἔπρεπε γὰ τσικνώσῃ τῇ γωνιά του κείνῃ ντὴ μέρα» κατ' ἄλλους «τὴν ἡμέρα αὐτὴ λειώνουν τ' ἀλείμματα, τὸ χοιρινὸ λίπος καὶ βγάζει τσίγκνα» (Καλάβρυτα).

2. Συνήθειαι τῆς Τσικνοπέφτης. Π. χ. εἰς τὴν Λακωνίαν τὴν Τσικνοπέφτη κατεβάξουν ἀπὸ τὸν καπνὸ τὰ λουκάνικα, τὰ πλύνουν καὶ τὰ θηκιάζουν εἰς τὰ πιθάκια. Εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ μαστόροι τὴν ἡμέραν αὐτὴν κάνουν τραπέζι εἰς τοὺς μαθητάς των (καλφᾶδες). Κατὰ τὴν εὐωχίαν αὐτὴν μαστόροι καὶ καλφᾶδες θεωροῦνται ἴσοι. Εἰς Τζαΐζι Πυλίας «γυρίζουν ἓνα γῦρο τὰ σπίτια καὶ χορεύουν τὸν κατσόλυκα». Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοῦ;

5. Τὸ Σάββατον τῆς Ἀπόκρεω (Ψυχοσάββατον).

1. Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Σάββατον τοῦτο.

2. Νεκρικὰ ἔθιμα: παρασκευὴ κολλύβων, χυλοῦ, χαλβᾶ ἢ φαγητῶν καὶ διανομὴ αὐτῶν «γὰ γὰ σχωρεθοῦν τὰ πεθαμένα». Ἐπίσκεψις εἰς τοὺς τάφους κλ. Ποῦ ἢ συνήθεια αὕτη γίνεται τὴν Τσικνοπέφτη; Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τὴν Τσικνοπέφτη ἔβραζαν πιλάφι μὲ κρέας καὶ τὸ ἐμοίραζαν εἰς τοὺς πτωχοὺς «γὰ τοὺς πεθαμένους». Εἰς τὴν Ἀγιάσον Λέσβου «οἱ τζομπανοὶ παίρνουν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ ταΐζουν τὰ πρόβατα».

3. Ἄλλαι συνήθειαι τοῦ Ψυχοσαββάτου. Π. χ. εἰς τὸ Τζαΐζι τῆς Πυλίας «τὰ δνὸ Σάββατα, τὸ Κρεατινὸ καὶ τὸ Τυρῶνὸ μαζενοῦμαστε σὶ ἄλωνα καὶ παίζαμε τίς ἀμάδες. Μετὰ πετάγαμε καὶ τὸ λιθάρι. Κάνουνε καὶ τραπέζι οὔλα τὰ συγγενικά σπίτια καὶ γλεντιᾶνε».

4. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Π. χ. τὰ τρία Ψυχοσάββατα (τὸ Κρεατινὸ, τὸ Τυρινὸ καὶ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῆς Μ. Σαρακοστής) δὲν λούονται οὔτε κλώθουν, γιὰτὶ κουφαινόνται, ἂν λουσοῦν (Κάρπαθος).

6. Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω (τῆς Κρεατινῆς).

Ποῖαι αἱ κατ' αὐτὴν συνήθειαι;

7. Ἡ Δευτέρα τῆς Τυροφάγου.

1. Ὄνομα: Πιπεροδεντέρα (Σαμόκοβον), Μακαρονοῦ (Ἀγιάσος Λέσβου) κτλ.

2. Ἔθιμα ἀγροτικά. Μεταμφιέσεις: Οἱ Καλόγεροι (Βιζύη, Κωστί), ὁ Κούκερος ἢ οἱ Κουκεραῖοι (Εὐκάρυον, Σιναπλί), ὁ Χούχουτος, ὁ Σταχτᾶς, ὁ Μπέης (Ὁρτάκιοι), ὁ Κιοπέκμπης, οἱ πιτερᾶδες (Σαμόκοβον) κλπ. Πρόσωπα ἀποτελοῦντα τὸν ὄμιλον τῶν μετημφιεσμένων (π.χ. Καλόγεροι, Μπάμπω μὲ τὸ ἑφταμηνίτικο παιδί της, νύφη, κατσίβελαι, ζαπτιέδες ἐν Βιζύη, Καλόγερος, Βασιλές, κορίτσι, χαρατσιάρηδες, ψωμᾶδες ἐν Κωστί, Μπέης μὲ τοὺς παραστεκάμενους, Κριτής, ἀράμπδες, Καδίνα ἐν Ὁρτάκιοι). Τρόποι μεταμφιέσεως τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ τῶν προσώπων τῆς ἀκολουθίας του (μὲ δέρματα αἰγὸς ἢ δορκάδος ἢ λύκου;), κάλυμμα κεφαλῆς, ὄπλα (δοξάρι, ξύλινο σφυρί ἢ ξύλινες μαχαίρες), ἔξαρτήματα: κουνδούνια, σκορδορομαθιές. Ἄλλα σύμβολα: φαλλὸς κλπ. Ἄγερμος ἀνὰ τὸ χωρίον, περιφορὰ φαλλοῦ, ἄσεμνοι κινήσεις καὶ χοροί, ἄλλαι ἄσεμνοι πράξεις καὶ βωμολοχίαι καταχύσματα δημητριακῶν καρπῶν, περισυλλογὴ δώρων. Ἄροτρίασις εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ζευγνυομένων ἀνθρώπων καὶ ἰδίᾳ γυναικῶν εἰς τὸ ἄροτρον, σπορὰ σίτου, κριθῆς κ.τ.τ., μὲ ἀναλόγους ἀσέμνους εὐχάς, μαντικά συνήθειαι ἀπὸ τὸν τρόπον ποῦ πίπτει τὸ σινίκι μετὰ τὴν σποράν.

Τέλεσις εἰκονικοῦ γάμου, φόνος τοῦ γαμβροῦ καὶ θρήνος τῆς νύφης, αἰφνιδία ἔγερσις τοῦ νεκροῦ κτλ. Ἐμβάπτισις τοῦ πρωταγωνιστοῦ ἢ τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ὕδωρ κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ ἐκλογὴ τῶν προσώπων; Κατ' ἔτος ἢ κατὰ τετραετίαν ἢ ἐφ' ὄρου ζωῆς;

Ἄλλαι συνήθειαι: π.χ. εἰς τὴν περιφέρειαν Καβακλί τῆς Β. Θράκης «οἱ Κουκεραῖοι ἀπὸ δυὸ χωριά, ἅμα τελείωνε ἡ τελετὴ, ἔβγαιναν στὸ σύνορον καὶ ἔκαμναν πόλεμον, ποιὸς ποιὸν θὰ νικήσῃ». Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ γίνεται τὴν Τετάρτην τῆς Τυρινῆς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὰ χωριά τῶν 40 Ἐκκλησιῶν «ὁ γελωτοποιὸς τῆς ομάδος λεγόταν Σταχτᾶς ἦταν μαυρισμένος καὶ πετοῦσε στάχτη στὰ παράθυρα καὶ στὸν κόσμον». Τὴν Τετάρτη τῆς Τυρινῆς τ' ἀπόγευμα ἢ παρῆα τῶν μασκαρευμένων καὶ ὁ κόσμος ἔβγαιναν στὰ χωράφια ἔξω ἀπ' τὸ χωριό. Ἐκεῖ, ὅσοι εἶχαν μασκαρευτὴ γυναῖκες, παίρνανε ἕνα ἀλέτρι καὶ τὸ τραουῦσαν κι ὄργωναν λίγο χωράφι. Ὑστερα παίρναν ἕνα δοχεῖο γεμᾶτο στάρι καὶ τὸ πετοῦσαν ψηλὰ νὰ σκορπιστῇ. Ἄν τὸ δοχεῖο ἔπεφτε στὸ ἔδαφος μὲ τὸν πάτο πρὸς τὰ κάτω, ἡ χρονιά θὰ ἔταν καλή, ἂν ἀνάποδα, κακή». (Βλ. περιγραφὴν τῶν τελουμένων ἐν Βιζύη εἰς Θρακ. Ἐπετηρίδα 1897, σ. 102-127, ἐν Κωστί εἰς Ἄρχ. θρ. θησ. 6, σ. 282-4, ἐν Εὐκαρύφ εἰς Θρακικά Α' σ. 456 κέ. ἐν Ὁρτάκιοι εἰς Θρακ. ΠΓ 311 - 320, ἐν Σαμοκοβίφ αὐτ. σ. 386 - 9).

Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ προσέλαβεν ἀστείαν μορφήν; Π.χ. εἰς Χαλικιὸ Χίον «τὸ μεσημέρι τῆς Ἀποκριᾶς ἐπῆγαιναν εἰς τὸ λιβάδι, ἐγίνοντα δυὸ ἀπὲ μᾶς βούδια

κ' ἐσύρναν ἑναζ-ζευγάριν, ἕνας ἄλλος ἦτο ζευγολάτης κ' ἤσπερην ἀλάτιν... ὕστερι ἐστέκουνταν ἄλλοι γύρω κ' ἕνας εἰς τὴν μέσην ἤκαμνεν κάτι κουνήματα (φαλλικά) κι ὅ,τι ἤκαμνεν εὐτός, ἤκαμναν κ' οἱ ἄλλοι». Εἰς τὴν Σκανδάλην τῆς Λήμνου «τὴν Ἀποκριὰ ἔξεναν τοὺς σκύλους μὲ μικρὸ ἀλέτρι τὸ φκιάναν μὲ ξύλα, εἶδος ἀλέτρι μικρὸ, ζευλιῆτες μικρές, νὰ βαστοῦν τὸ κεφάλι τοῦ σκύλου. Ἐνας τοὺς τρανοῦσε καὶ κατόπιν τοὺς λαλοῦσε. Ἐνας ἄλλος ἀπὸ μπροστὰ μ' ἕνα τροβᾶ στὴν πλάτη ἔσπερην ἀντὶς γιὰ σπόρο στάχτη. Ἡ στάχτη πῆγαινε στὰ μάτια τοῦ κόσμου· γελοῦσαν, γινόταν χάβρα».

8. Τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς.

(Χαλβασάββατον ἐν 40 Ἐκκλησίαις). Διανομὴ χαλβᾶ εἰς συγγενεῖς καὶ γείτονας «γιὰ νὰ γλυκαθοῦν καὶ οἱ ψυχές τῶν ἀποθαμένων». Ἄλλα ἔθιμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς;

9. Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου.

1. Παρασκευὴ εἰδικῶν φαγητῶν: μακαρόνια (σπιτήσια), αὐγά, τυρόπιτες, τυροζοῦμι ἢ ἀγιοζοῦμι. Πῶς παρασκευάζεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «βράζουν ἄγρια λάχανα (μυρώνια, παπαροῦνες, κανκαλιῆθρες κλπ.), τὰ γιαχνίζουν καὶ ρίχνουν καὶ τυρὶ μυζήθρα κομματάκια κομματάκια». Εἰς τὴν Κορώνη «εἶναι λίγο ἀπὸ τὸ μακαρονόζουμο, πὸν τρίβουνε μέσα λίγη μυζήθρα».

2. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Π.χ. εἰς τὸ Κηπουριὸ Δυτ. Μακεδονίας «κάθε οἰκογένεια φέρνει στὴν ἐκκλησίαν πίττα, στάρι, κρασί, τυρὶ κ. ἄ. Αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία τὰ φέρνουν καὶ τὰ βάνουν ἀπάνω στοὺς τάφους καὶ ὕστερα τὰ μοιράζουν καὶ τὰ τρώγουν». Ποῦ ἀλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

3. Ἐθιμα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ἀμοιβαία συγχώρησις ἱερέων καὶ ἐκκλησιασμάτων, τῶν ἐκκλησιαζομένων παρατασσομένων καθ' ἡλικίαν. Ποῦ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ γίνεται χορὸς εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας ἢ εἰς τὸ χοροστάσι τοῦ χωρίου; Ποῖος προεξάρχει τοῦ χοροῦ αὐτοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτοτινὰν «πρωτοχορεύουν οἱ παπᾶδες, κοντὰ οὐλ' οἱ γερόντοι μὲ τὴν ἀράδα. Τραγδᾶν: Οὐ δέντρος ἦταν οὐ Χριστός κ' ἡ Παναῖα ἢ ρίζα κτλ. Πρβλ. τὸν χορὸ τοῦ κῦρ Βοριᾶ εἰς τὸν αὐλόγυρον τῆς Παναγίας τῆς Κόχης εἰς τὸ χωρίον Ἀρτεμῶνα τῆς Σίφνου, τὸν ὁποῖον «σέρνει ὁ παπᾶς τῆς ἐνορίας» καὶ κατόπιν τὸν συνεχίζουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ παπᾶ καὶ ἄλλων. Ποῦ ἀλλοῦ γίνεται τοιοῦτος χορὸς καὶ μὲ ποῖα τραγούδια τὸν συνοδεύουν; Εἰς τὴν Ἀγχιάλον, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ «ἤθελα πᾶμε στὴ θάλασσα ὄλο τὸ πλῆθος κι ὅσες μάσκες ὑπῆρχαν στὴν πολιτεία,

πηγαίναμε ὄλοι ἐκεῖ συναζούδας τ' ἀλόγατα τὰ καλύτερα τοῦ χωριοῦ κ' ἐτρέχανε. Κι ὅποιο περνοῦσε—ἦτο τὸ μέρος ἀμμουδιά—τὸ δίνανε δῶρα διάφορα ἀπὸ μπα- σουμάδες, μαντήλια, τὸ στολίζαν τ' ἄλλογο καὶ περνοῦσε πομέσ' ἀπὸ τὴν ἀγορά». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο ἢ ἀγὼν πάλης;

4. Πυραὶ εἰς τὰς ὁδοὺς ἢ εἰς τὰς πλατείας.

Ὅνομασῖαι: *Φανοὶ* (Κοζάνη), *κλαδαριές* (Βλάστη, Βογατσικόν), *μπουμποῦνες* (Θράκη, Καστοριά), *καφαλιές* (Ζουπάνι), *τζαμάλες* (Ἡπειρος), *καλὸς λόγος* (Ἡπειρ.). Πότε τὰς ἀνάπτουν; τὴν Κυριακὴν ἢ τὴν παραμονήν;

Ὅγῃ, τὴν ὁποίαν ἀνάπτουν: φρύγανα, καλάμια, λινάρια, κοφίνια ἀλειμμένα μὲ κατράμι, κλαδιά δένδρων, παλιόψαθες κττ. Εἰς τὸ Βογατσικόν στήνουν ἓνα δένδρο, τὸν νοῦρο, φουντωτὸ εἰς τὴν κορυφήν, καὶ τὸ περικαλύπτουν μὲ κέδρα (μιὰ σειρὰ κλαδιά καὶ ἓνα στῤῥωμα ἀπὸ ἄχυρα, γιὰ νὰ κάμουν κρότο κατὰ τὸ ἄναμμα) καὶ τραγουδοῦν:

*«Ἐνας δέντρος φουντουτός,
φουντουτός καμαρουτός
καὶ στὴ μέση οὐ σταυρός».*

Εἰς τὰ Λακκοβίκια τοῦ Παγγαίου «τὰ παιδιὰ ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς συλλέγουν πολλὴν καύσιμον ὕλην, μὲ τὴν ὁποίαν κατασκευάζουν μεγάλην στοιβὴν ἔξω τῆς κωμοπόλεως καὶ διὴ εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος αὐτῆς. Ἀφοῦ δὲ ἀποπερατώσουν ταύτην, ρίπτουν λίθους διὰ σφενδόνης λέγοντες: *ὅπ' πάη ἢ σαγίττα κι ὁ ψύλλος καταπόδι*. Ἀνάπτουν δὲ τὰς πυρὰς περὶ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτός, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἐνίστε πηδῶσι» (Γουσίον, Πάγγαιον 41).

Ἐπερλήθησι τῆς πυρᾶς. Τί λέγουν, ὅταν πηδοῦν τὴ φωτιά; Π.χ. *Ψύλλ' κόρτζις στοὺν Καλόγιρον!* (Ἀδριανούπολις). *Φεῦγα, κάλαβρι ἀπ' τ' ἀμπέλια κι καλαν- ρίνα ἀπ' τὰ χουράφια* (Ἀρτοτίνα). Χοροί. Μήπως μαζεύεται γύρω στὴ φωτιά ὄλο τὸ χωριὸ καὶ ἐκεῖ χορεύουν καὶ γλεντοῦν ἕως τὸ πρωί; Ποῖα τραγούδια τότε τραγουδοῦν; (σατυρικά, ἄσεμνα).

5. Τράπεζα συγγενική. Ποῖοι παρακάθηνται εἰς τὴν τράπεζαν καὶ πῶς ἀρχίζει τὸ δεῖπνον; Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην ἀρχίζουν μὲ τὸ τραγούδι: *Σ' αὐτὴ τὴν τάβλα πού ῥθαμε νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε...*. Ἄλλα ἔθιμα καὶ πράξεις. Θυμίσεις τῆς τραπέζης (μὲ τὸ ὕνι τοῦ ἀρότρου, *γιατι μ' αὐτὸ εἶν' ἢ ζήσ'*) (χωρία Ἀγχιάλου). Ὑψώσεις τῆς τραπέζης καὶ λόγοι καὶ εὐχαί, συνοδεύουσαι τὴν προᾶξιν αὐτήν. Τὸ πρῶτον φαγητὸν (ἀγιοζοῦμι-τυροζοῦμι) καὶ τὸ τελευταῖον (αὐγό). *Τὰ ἀποφάγια τῆς ἀποκριᾶς*.—Κοιναὶ συνεστιάσεις τῶν χωρικῶν.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «τὸ βράδυ πού θ' ἀποκρέφουν τὶς τυρινές

ἀπόκριες θὰ μαζευτοῦν οἱ συγγενεῖς οἱ στενωτέρου στοῦ γεροντότερου τὸ σπῆτι. Ὡς πρῶτο φαῖ βάνουν στὸ τραπέζι τὸ τυροζοῦμι. Κάνουν τὴν προσευχή τους καὶ κατόπιν σηκώνουν τὸ τραπέζι τὸ κρατοῦν ὄλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, μὲ τὰ μικρὰ τους δάχτυλα. Τὸ σηκώνουν καὶ τὸ καθίζουν τρεῖς φορές. Κάθε φορὰ λένε :

Ἄγιοζοῦμι, τυροζοῦμι,
ὅποιος πιῆ καὶ δὲ γελάση,
ψύλλος δὲ θὰ τὸν δαγκάση!

Ἄπὸ φτοῦνο πρέπει νὰ πιῆ ὁ καθένας τρεῖς κουταλιές. Τὸ πίνουνε γλήγορα-γλήγορα, δίχως νὰ γελάσουν κ' ὕστερα βάνουν ὄλοι μαζί τὰ γέλια κα-κα-κά. Ὑστερα τοὺς βάνουν νὰ φᾶνε μακαρονάδα. Τὰ ἀνύπαντρα παιδιὰ καὶ κορίτσια κοιτάζουν, πῶς νὰ κλέψουν κάνα μακαρόνι, χωρὶς νὰ τοὺς ἀντιληφτῆ κανεῖς. Ὅταν πέσουν νὰ κοιμηθοῦν, τὸ βάνουν στὸ μαξιλάρι τους καὶ ὅποιον νέον ἢ νέαν ἰδοῦν, θὰ εἶναι ὁ ἄντρας ἢ ἡ γυναῖκα τους. Στερνὰ τρῶνε ὅτι ἄλλο φαῖ ἔχουν εἰτοιμάσει καὶ κατόπιν ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ὄλους δίνει τὸ σύνθημα σὲ ὄλους, νὰ σηκώσουν τὸ τραπέζι μὲ τὰ μικρὰ τους δάχτυλα, καὶ τοὺς ἐρωτάει :

— Φάγατε ; — Φάγαμε.
— Ἦπιατε ; — Ἦπιαμε.
— Χορτιάσατε ; — Χορτιάσαμε.
— Πάντα χορτιασμένοι νὰ εἰστε,

καὶ τοὺς διατάζει ν' ἀφήσουν τὸ τραπέζι στὴ θέση του. — Εἰς τὴν Κάρπαθον γίνονται «κοιναὶ συνεστιάσεις» κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς Κρεατινῆς καὶ τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ προῖστοῦ (δημάρχου), ὅστις «καλεῖ εἰς τὸν οἶκον του ὄλους τοὺς δημότας νὰ ἔλθουν ν' ἀποκρῶσουν οἰκογενειακῶς» καὶ ἐπιβλέπει εἰς τὴν ἐκ κοινοῦ ἐράνου πανδαισίαν (Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπ. Α' 19 κέ.). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτος συνορτασμὸς ὄλων τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου; Τὰ τελούμενα κατὰ τὰς μεγάλας Ἀπόκριες («μεγάλες σήκωσες») ἐν Κύπρῳ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρεσβυτέρου τῶν συγγενῶν βλ. παρὰ Σακελλαρίῳ, Τὰ Κυπριακὰ Α 711-2.

6. Συνήθειαι μὲ τὸ αὐγὸ ἢ μὲ τὸν χαλβᾶ (χάσκα ἢ ὁ χάσκαρης). Περιγραφή. Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας κλυνιτροῦσαν ἀπάν' στὸ τραπέζι αὐγά, ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα, κ' ἔλεγον : «Ὅπως κλυνιτροῦ τ' αὐγὸ, ἔτο' νὰ κλυνιτροῦξ' κ' ἢ Σαρακοστή» καὶ κατόπ' βούλλωναν τὸ στόμα τ'ς μὲ τ' αὐγὸ. Πρβλ. «Μὲ τ' αὐγὸ τὸ κλειῶ, μὲ τ' αὐγὸ νὰ τ' ἀνοίξω» (Κίος) ἢ «Μ' αὐγὸ τὴ βούλλωσα (δηλ. τὴ Σαρακοστή), μ' αὐγὸ θὰ τὴν ξεβουλώσω (Τσουτάλιτσα). Εἰς τὴν Σῦρον κ. ἄ. «ἓνα αὐγὸ, τὸ τελευταῖο, τὸ κρεμάγαγε ἀπὸ τὸ ταβάνι ψηλὰ καί, ὅταν ἀποτρῶγαμε, καθὼς καθόμαστε ὄλοι γύρω στὸ τραπέζι, τοῦ δίναμε μιὰ κουταλιά κ' ἔφεργε βόλτα γύρω στὸ τραπέζι καὶ δοκιμάσαμε ὁ καθένας νὰ τὸ πιάσῃ μὲ τὸ στόμα του. Μ' αὐτὸ

κλείναμε τὸ στόμα μας γιὰ τὴ Σαρακοστή καὶ τὴ Λαμπρὴ πάλι μ' αὐτὸ τὸ ξανα-
νοίγαμε». Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ὄσα μακαρόνια περσεύανε, ταΐζανε τὶς κόττες,
γιὰ νὰ κάνουν ἀγά». Μήπως τὰ ρίπτουν εἰς τοὺς ἀγρούς;

7. Διασκεδάσεις μετὰ τὸ δεῖπνον. Χοροὶ καὶ τραγούδια ἀποκριάτικα,
παρφθαί ἐκκλησιαστικῶν ἡσμάτων, αἰνίγματα καὶ γλωσσοδέται, μεταμφιέσεις
ἄσεμνοι, δίκαι πλασταί, παιγνίδια (π. χ. ὁ μάγος, τὸ δαχτυλίδι, ὁ λέλεκας, ἡ σκλάβα,
τὸ μουντζούρωμα κλ.), παραμύθια ἄσεμνα. Ὁ χορὸς τοῦ Πιπεριοῦ κλπ. Ποία σημα-
σία ἀποδίδεται εἰς τοὺς χοροὺς καὶ τὰς ἀσέμνους τυχὸν πράξεις τῆς διασκεδάσεως
αὐτῆς; Π. χ. κατὰ τοὺς χωρικοὺς τῆς Βιθυνίας «ἔχουν νὰ κάμουν στὴν βομβυ-
κοτροφία».

8. Πυροβολισμοὶ εἰς χαιρετισμὸν τοῦ γείτονος. (Καλῶς νὰ σ' εὔρω,
ὦρέ... — Καλῶς νὰ ῥθῆς! ("Αγραφα).

Ὅμοίως πυροβολισμοὶ δηλοῦντες βίαιον ἀρραβόνιασμα (καλίγωμα)· π. χ.
«Γιάννη, (ὄνομα τοῦ πατρὸς τῆς κόρης) δῶσε με τὴν καμήλα σου νὰ πάω νὰ φέρω
ἄλας. Σὺ νὰ πάρῃς τ' ἄλας κ' ἐγὼ νὰ πάρω τὴν καμήλα». Ἔτσι τὴν καλίγωνε τὴν
κοπέλλα (Σιναπλί, Καβακλί Β. Θράκης).

9. Τὸ βάφτισμα. Διαγωνισμὸς διὰ πλειοδοσίας, ποιὸς θὰ βαπτίσῃ τὸν
ἄλλον, δηλ. ποιὸς θὰ ρίψῃ τὸν ἄλλον στὸ νερὸ.

10. Ἄλλαι παιδιαί: κρέμασμα τῶν σκύλων κτλ.

11. Μαντικάι συνήθειαί.

(α) Ὀνειρομαντεία μετὰ τὸ μακαρόνι πὺ κλέβουν ἀπὸ τὸ δεῖπνον κατὰ
τὴν ἑσπέραν τῆς Κυριακῆς τῆς τυροφάγου ἢ μετὰ τὴν ἀρμυροκουλλούρα. Τρό-
πος παρασκευῆς μαγικός: προζύμι ἀπὸ τρεῖς Γιαννούδισσες καὶ ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ
τὴ βρύση (Βασιλίτσι Πυλίας), ἢ πρώτη μπουκιά ἀπὸ ὄλα τὰ φαγητὰ τῆς τελευ-
ταίας ἡμέρας τῶν Ἀπόκρεων, ἀφοῦ τὴν κρατήσουν κρυφὰ καὶ τῆς ρήξουν πολὺ
ἄλατι (Κορινθία).

(β) Πυρομαντεία. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν Ἀποκριὰ τὸ βράδυ «μελε-
τᾶν τ' ἀγά καὶ τὰ ψῆνον στὴ φωτιά· ὅποιον σκάση, δὲν εἶναι γερός, ὅποιον
ιδρώση, εἶναι γερός».

(γ) Οἰωνοί: Μερμηγκι κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι, καλὸς οἰωνός· π. χ. εἰς τὰ
χωρία τῆς Πυλίας «τὸ βράδυ τὴν Τυρινὴν, πὺ θὰ ξεφᾶμε, λέμε νὰ φέρουν τὸ φῶς,
νὰ σηκώσουμε τὸ τραπέζι καὶ, ἂν δοῦμε κ' εἶναι ἀποκάτω κανένα μερμηγκάκι, θὰ
πάη καλά τὸ κονάκι, θὰ ἔχη σοδεία· εἰδεμή, ξεφτισμένα πράματα».

12. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαί.

Μερικὰ παραδείγματα: «Τὴν ἑβδομάδα τῆς Τυρινῆς οἱ γυναῖκες δὲν λού-

ζονται, γιατί ἀσπρίζει τὸ κεφάλι τους καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ φαί δὲν σκουπίζουν (Ἦπ.) Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν «τὸν πρῶτον μασκαρῶν ποὺ θὰ ἰδῆ κανεὶς πρέπει νὰ τὸν ἐξορκίσῃ: *Σίδερο τὸ κεφάλι μου, κοφίνι τὸ δικό σου!*». Εἰς τὴν Μεθώνην «τὴν Τυρινὴ τὸ βράδυ πήγαιναν στὰ φιλικὰ σπίτια καὶ ἀλείφανε τὶς πόρτες μὲ τὴ γιαιούρτη». Διατί;— Εἰς τὴν Σκῦρον «*ὅποιος φταρμιστῆ στὸ τραπέζι τῆς Τυρινῆς, λένε πὼς δὲ θὰ τὸν βρῆ ὁ χρόνος. Γιὰ νὰ ξορκίσουν τὸ κακὸ σύμποδο, σκίζουν ἀπὸ μπρὸς τὸ πονκάμισό του, ἀπ' τὴν τραχηλιὰ ὡς τὴ μέση*» (Ν. Πέρδικα, Α' 133).

13. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.—Π. χ. τὴν Κυριακὴ πὸν εἶναι οἱ Κρεατινὲς *Ἀπόκριες*, ἂν κἀνῃ ἥλιος καὶ λιαστῆ ἢ ἀρχοῦδα, θὰ κἀνῃ ἥλιο ὄλο τὸ χρόνο.

β) Καθαρὰ Ἑβδομάς καὶ λοιπὴ Σαρακοστή.

1. Ἡ Καθαρὰ Δευτέρα.

1. Ὄνομα: *Καθαροδευτέρα, σκυλοδευτέρα, γαδαροδευτέρα* κτλ. *Πρωτονήσιμη Δευτέρα* (Ἀπύρανθος), *Ἀρχιδευτέρα* (Πόντος) κλπ.

2. Καθαρὸς μαγειρικῶν σκευῶν: *ξάρτυσμα* (Ἵδρα), *ξουλιάσματα* (Καστορία). Πλύσις μὲ ζεστὸ σταχτόνερο (*συνάθη* (Κρήτη), *ζούλια* (Καστορία)).

3. Εἰδικὰ φαγητὰ καὶ ἄρτοι (*λαγάνες, μπουραλί, πίττα ἀπὸ τσουνκίδες, λαχανοπίττα, χουσάφι* κτλ.) Τρόπος παρασκευῆς. Ἄλλα φαγητὰ νηστήσιμα.

4. Ἐξοδος εἰς τὴν ἐξοχήν. (Τὰ *Κούλουμα, Μπούκλουβα* (Κορώνη). — Ἐορτασίς εἰς τὸ ὑπαιθρον (*παραπόταμος Χαλκιὸ Χίου*): χοροὶ καὶ τραγούδια (σατυρικά καὶ ἄσεμνα), χαιρετισμοὶ, εὐχαὶ καὶ χειρονομίαι ἄσεμνοι («τὰ ἐξ ἀμάξης»). Γίνεται φαλλοφορία (μὲ φαλλοὺς πηλίνους ἢ ξυλίνους ἢ ἀπὸ καρόττα) ἢ περιφορὰ ὁμοιώματος φαλλοῦ ἐφ' ἀμάξης, ὅπως κατὰ τὸ *μπουραλί* τοῦ Τυρνάβου;

Γίνονται καὶ μεταμφιέσεις καὶ μιμικαὶ παραστάσεις; ἢ ἀπλῶς μονοτζουρώνονται μὲ καπνιὰ τηγανιοῦ ἢ ἄλλας βαφάς; Π. χ. οἱ *καμονζέλλες* ἐν Καρπάθῳ: ὁ γέρος, ἡ γρά, ὁ Ἀράκης, ὁ Καδῆς καὶ μιὰ *καμονζέλλα* μὲ *τουμπάλλια* (=κουδούνια) στὸ λαιμὸ καβάλλα στὸ γάδαρο *ἀξανάστροφα*, ὅλοι μὲ δέρματα ζῶων στοὺς ὤμους, στὸ κεφάλι, στὸ πρόσωπο. Πρόσωπα τῆς ἀκολουθίας: ὁ ὄβρατος, ὁ γιατρός, οἱ Ἀρναούτηδες κ' οἱ κόρες. Παράστασις: ἀπαγωγὴ κόρης, σύλληψις τοῦ ἀπαγωγέως ἀπὸ τοὺς Ἀρναούτηδες καὶ δίκη αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Καδῆ (Μιχαηλίδου αὐτ. σ. 21. (Πρὸβλ. τὸν Κιοπέκμπεη τῆς Θράκης). Γίνεται ἐμβάπτισις εἰς τὸ ὕδωρ ἢ ἄλλαι ἀστεῖαι ἢ ἄσεμνοι πράξεις; Ποῖαι καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π. χ. κύλισμα ἐπὶ τῆς χλόης κττ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου «τὴν Καθαρὰν Δευτέραν ἐξέρχονται ὅλοι μετημφιεσμένοι καὶ ἀμιλλῶνται τίς νὰ ρίψῃ τὸν ἄλλον ἐντὸς τῆς

λίμνης και ἄδουσι: *Σήμερά 'ναι μέρα μας | κ' ἡ σκυλοδευτέρα μας | Σήμερα θὰ γανωθοῦμε | και στή λούμπα θὰ νιφτοῦμε* (λούμπα=τεχνητή λίμνη).

Εἰς τὰ περὶχωρα Ἀδριανουπόλεως ὁ Κιοπέκμπης καθήμενος εἰς τὸν πρόσθιον ἄξονα ἀνοικτῆς ἀμάξης, συρομένης ὑπὸ βοῶν, ἔφερον εἰς τὴν κεφαλὴν καλᾶθι τρυπημένον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκρέμαντο σκόρδα και κρομμύδια. Τὸν συνώδευον ἄνδρες μὲ μαυρισμένα τὰ πρόσωπα (μὲ καπνιά) και μὲ ρόπαλα εἰς τὰς χεῖρας, μὲ τὰ ὁποῖα κατεδίωκον τοὺς σκύλους. Ἡ πομπὴ διέτρεχε τοὺς δρόμους μὲ φωνασκίας και κατέληγεν εἰς ἓνα χωράφι, ὅπου ὁ μπέης ἔλεγε τὰ ἔξ ἀμάξης. Κατόπιν ὁ μπέης ἔσπερνε κριθάρι, ἀπαγγέλλων εὐχάς τινας, οἱ δὲ συνοδοὶ του κρατοῦντες αὐτὸν ἀπὸ τὰ χέρια και τὰ πόδια τὸν ἐσήκωναν ἐπάνω και σιγὰ σιγὰ τὸν κατέθεταν ὑπτιον εἰς τὸ μέρος, ὅπου πρὸ ὀλίγου ἔσπειρε. (Ἀρχ. θρ. θησ. Ε 92-94).

Εἰς τὴν Σωζόπολιν «οἱ μουτζουρωμένοι σύρουσιν ἐν βωμολογίαις διὰ σχοινίων ἰσὸν πλοιαρίου (ἀντένα)». (Εἶδησις ἀσαφής).

5. Κωμικαὶ παραστάσεις. Π. χ. ὁ *Βλάχικος γάμος* (Θῆβαι, Μεθώνη: Τροκάνια κρεμασμένα ἀπὸ τὸ λαϊμὸ τῆς νύφης, τὸ συμπεθεριὸ καβάλλα σὲ γαιδάρους ἀνάποδα κτ.). Ἡ *κηδεία τοῦ Τυροφάγου* (Μεθώνη) ἢ τὸ *λείψανο* πού τὸ κλαῖνε οἱ μοιρολογίστρες:

*Χορτάριασε τὸ μνημα σου, ἄχ-ἴχ! και πάω νὰ βοτανίσω, ἄχ-ἴχ,
βοηθᾶτε, φίλοι και δικοί, ἄχ ἀντρούλη μου, τὸν πόνο μου νὰ δείξω.*

Και τρανομαδιοῦνται, σὰν τὶς Μανιάτισσες, και χτυπᾶν τὰ κούτελά τους (Κορώνη). Πρὸβλ. τὴν κηδεῖαν τοῦ Καρνάβαλου εἰς τὰ Λευκόγεια τῆς Κρήτης, τὸν ὁποῖον κηδεύει ἡ Σαρακοστή: ἄνδρας ντυμένος σὰν γυναῖκα ἀδύνατη, ψηλὴ και στὰ κατὰ-μαυρα ντυμένη. Τὸ μοιρολόγι:

*'Ελάτε και στὸ ξόδι του, κάμετε τὸ σταυρό σας,
ἕως τὰ χτὲς γλεντάγατε μὲ τοῦτον στὸ πλευρό σας κτλ.*

Ἐπαπᾶς ψάλλει:

*'Ημεῖς ἐτοῦτον κλαίμεν, ἡμᾶς ποιός θὰ μᾶς κλάψη,
ὁπού τὸ σκορδοκρέμμυδο, τ' ἄντερα θὰ μᾶς κάψη;*

Εἰς τὸ Κασιδόνι Κρήτης «τὴν Καθαρὴν Δευτέρα βάνουν σ' ἓνα βγόδωμα (σκεῦος) μακαρούνια, τυρί, κρέας και ὅτι ἄλλο πασχαλινὸ και, ἐνῶ κλαῖνε, πᾶνε και τὰ θάφτουν· βαστοῦν ἀκόμη και τὰ λούρα και τὰ θυμιάζουν και λένε συγχρόνως πὼς ἤρθεν ὁ Λουμπούνης κ' ἐξώρισε τὸν Μακαρούνη και τὸν Πασκάλη:

*'Ο Λαζαναῆς ψυχομαχεῖ κι ὁ Μακαρούνης κλαίει
κι ὁ Κρόμμυδος σουρσουραδεῖ ἀπάνω στὸ τραπέζι».*

6. Διωγμός, κρέμασμα σκύλων ἀπὸ σχοινίου και περιστροφή περὶ αὐτὸ (τραμπάλα ἢ στραμπάλα).

7. Λήξεις τῶν χορῶν καὶ παραστάσεων. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «περὶ τὸ τέλος τῆς ἡμέρας συναθροίζεται ὅλος ὁ κόσμος εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας ἢ εἰς ἄλλο τι κεντρικὸν μέρος καὶ χορεύουν τὸν χορὸν τοῦ Πιπεριοῦ κ.ἄ. ἀλλ' εὐθὺς ὡς σημάνῃ ὁ ἔσπερινὸς διὰ τὸ πρῶτον «Κύριε τῶν Δυνάμεων...», σταματᾷ ὡς ἐκ θαύματος ὅλη ἡ ὄργιαστικὴ τῆς Καθ. Δευτέρας κίνησις». Ποία ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

8. Μαντικάι συνήθειαι.

(α) Κατάδεσμος τῆς Μοίρας. *Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας* πρὸς πρόκλησιν μαντικοῦ ὄνειρου. Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους γίνεται τοῦτο; Π.χ. τὴν ἐσπέραν τῆς Καθ. Δευτέρας ἢ νέα πρὸ τοῦ ὕπνου περιζώνεται χρυσομάντηλο, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ἀποπίσω μὲ τρεῖς κόμβους ἐπιλέγουσα: *Ἄγια Δευτέρα βγαίνοντας | ἄγια Τρίτη μπαίνοντας, | ἄγια Τετράδ' ἀληθινῇ | ὁποῦ σὲ στέλνω νὰ διαβῆς | ... τὴ Μοῖρα μου νὰ πᾶς νὰ βρῆς, | νὰ ῥθῃ ἀπόψε νὰ μὲ εἰπῇ | ποιὸν ἀντρα θελὰ πάρω* (Λαογρ. Γ 6).

(β) Ἀρμυροκουλλούρα. Πῶς κατασκευάζεται αὕτη καὶ εἰς τί χρησιμεύει; Διατυπώσεις τῆς κατασκευῆς μαγικάι: *ἀλεῦρι κλεμμένο ἀπὸ τρία σπίτια ἀπίκραντα ἢ μονοστέφανα*· τὸ ζυμώνει παρθένος μὲ πολὺ ἄλατι ἀνάποδα (δηλ. μὲ τὰ χέρια πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη), κάνει τρεῖς κουλλοῦρες. *Τις ψήνουν στὰ κάρβουνα καὶ παίρνουν ἀπὸ κάθε μιὰ κουλλούρα μιὰ μπουκουνιά. Τῇ μιὰ θὰ τὴ φᾶν, τὴν ἄλλη θὰ τὴν ρίξουν ἀπὸ τὴ σκέπα, καρσι (ἀντίκρυ) στὸν ἥλιο, καὶ τὴν ἄλλη θὰ τὴ βάλουν κάτ' ἀπὸ τὸ μαξιλλάρι. Στὸν ὕπνο τους θὰ ἰδοῦν τὸ παλληκάρ'. Κι ὅταν εἶναι νὰ πάρῃ λεύτερο παιδί, θὰ τὸν ἰδῇ στὸν ὕπνο μὲ ποτῆρ' χρυσό. Κι ὅταν εἶναι χηρενᾶμενος, θὰ πάρῃ μ' ἓνα ταικνωμένο κμάρ' (λαγῆνι καπνισμένο ἀπὸ τὴ φωτιά) (Φυσίη Λήμν.). Κατὰ ποίους ἄλλους τρόπους ζυμώνεται ἡ ἀρμυροκουλλούρα; (Βλ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Γ' 109 κ.ἑ.) Εἰς τὴν Σκῦρον, ἀπ' τὴν ἴδια ζύμη κάνουν κι ὅλα τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, τὰ ψήνουν καὶ αὐτὰ καὶ τὰ ξαστριζοῦν μαζί μὲ τὸ ἀρμερόπιττο.*

(γ) Σαρακοστοκουλλούρα: κουλλούρα μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι ποὺ ἐξύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς· τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρῶτὴν τὴν Καθαροδευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε. Ἐὰν πάῃ δεξιά, θὰ πάῃ καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμῃ ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα. (Βασιλίτσι Πυλίας).

9. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι.

Π.χ. τὴν Καθαρὴ Δευτέρα «δὲν πιάνουν μαχαῖρι, δὲν κόφτουν τίποτε, γιὰ νὰ μὴν κόφτουν τὰ ποντίκια τὰ γεννήματα» (Ἡπειρος). Τρῶνε μιὰ μπουκιά ἀπὸ τὴν Σαρακοστοκουλλούρα, γιὰ νὰ κομπώσουν τὴ Σαρακοστή, νὰ μὴν τοὺς πιάσῃ

ἢ Σαρακοστή νηστικούς (Πυλία). Τὰ μικρὰ παιδιά νηστεύουν τὴν Καθαρὴν Δευτέρα, γιὰ νὰ βρῆσκουν φωλιᾶς (Αἰτωλία) ἢ τὴν περδικοφωλιά (Κρήτη, Μάδυτος κ.ά.).

2. Τὸ Τρίμερο.

(Τριόημερο (Μακεδ.), ἀιθοδώρισμα (Πόντος), Τριπλῆ ('Ανακοῦ). Νηστεία ἀπόλυτος τῶν τριῶν πρώτων ἡμερῶν (οὔτε ψωμί, οὔτε νερό). Παράθεσις τραπέζης εἰς τὸν τριοημερίτην κατὰ τὴν Καθαρὰν Τετάρτην μὲ εἰδικὰ φαγητά: καρυδόπιττα, σούπα μὲ φασόλια καὶ μὲ πετιμέζι, ἀφριστός, χυλόπιττες (Σινώπη) κττ. καὶ προσφορὰ δώρων εἰς αὐτὸν (μαξιλλαρόπαννο, μαντήλια κττ. Σινώπη). Τὰ μαεροκάλα, τὰ Θεοδώρεια (Πόντος). Παροιμίαι. Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Τρίμερο καὶ ἄλλαι ἀντιλήψεις: π.χ. εἰς τὸ Τσακῆλι (Μετρῶν Θράκης) «ἄν τυχὸν πεθάν' κανεὶς πιάνοδας τρίμερο, δὲ βγάζνε τὸ λείψανό τ' ἀπὸ τ' ὄρτα νὰ τὸ θάψνε, γιὰτὶ κολάσ' κε, πὸν σκότωσε τὸν ἐγαντό τ' καὶ γκρεμᾶνε τὸ ἀβάρ' (=τὸν τοῖχο) καὶ τότε βγάζνε» (Θρακικὰ Η 350).

Ἄλλαι συνήθειαι τοῦ Τρίμερου:

(α) Καθαρὰ Τρίτη. Π.χ. ἀνοίγουν τὴ σταφυλαρμιά. Θεωρεῖται καὶ ἡμέρα τῶν ψυχῶν; Τί κάμνουν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει;

(β) Καθαρὰ Τετάρτη. (Πρωτοτέτραδο, Θράκη). Προσφοραὶ γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν ζωντανῶν. Εἰς τί συνίστανται αὗται;

3. Ἡ Καθαρὰ Παρασκευή.

Ἄνειρομαντεία μὲ τὰ κόλλυβα τῶν Ἁγ. Θεοδώρων. Τρία (ἢ ἑννέα) σπυριὰ σιτᾶρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι σ' ἓνα παννάκι κόκκινον ἢ ἄσπρον μὲ μαύρη κλωστή. Κάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοῖρας, σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον «τ' ἄη Θεδώρου ἀποσπεροῦ κρεμμυῶνται ἀπὸ τὸ κλῆμα τν ὦρα π' θὰ πὰ νὰ πλαγιάσνε τσαι λένε: Ἐλάτε, Μοῖρες τῶ Μερῶ τσαι ἢ διτσή μ' ἢ Μέρα | νὰ μ' φανερώσετε, ποῖο θὲ λὰ πάρου» κττ. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «τὸ κορίτσι τὰ δένει σ' ἓνα ἄσπρον παννάκι μὲ μαύρη κλωστή καὶ, σὰ νυχτώνει, πάει στὴν ἐκκλησίαν στὸ προσκυνητᾶρι ἔχουν τὴν εἰκόνα τῶν Ἁγ. Θεοδώρων τὴ σταυρώνει μὲ τὰ κόλλυβα καὶ λέει: Ἄγιε Θεόδωρε καλέ μου κτλ. Τὸ βράδν τὰ βάζει κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλλάρι καὶ βλέπει ἐκεῖνον πὸν θὰ πάρη». Εἰς τὴν Βυτίαν τὸ στᾶρι πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τὸ σπῖτι ἐνὸς πρωτοστέφανου Θεοδώρου. Ποία ἢ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ; Ποῦ ἢ νέα σπέρνει τὸ στᾶρι καὶ προσκαλεῖ τὸ παλληκᾶρι νὰ ῥθῆ νὰ τὸ θερίσουν μαζί; Ἐνα παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρανασίδος «τὴν Παρασκευὴ τὸ βράδν, σπῖτια πού ἔχονε Γιάννη ἢ Θεόδωρο κρεμᾶνε στὴν πόρτα τους ἓνα σακκουλάκι μὲ στᾶρι. Τὰ κορίτσια πᾶνε σὲ δυὸ Θεοδωράδες κ' ἓνα

Γιάννη και κλέβουν, δῆθεν, ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ σπίτια λίγο στάρι. Κατόπιν ἔρχονται στὸ σπίτι, σκαλίζουν λίγο τὸ χῶμα και σπέρνουν τὸ στάρι. Παίρνουν ἀμίλητο νερὸ στὸ στόμα και τὸ φέρνουν· στὸ δρόμο ἀκοῦν ὀνόματα. Μὲ τὸ νερὸ ποτίζουν τὸ στάρι λέγοντας: *Σὲ σπέρνω και σὲ ποτίζω κι ὅποιος εἶναι γιὰ νὰν τὸν ἐπάρω νὰ ῥθῆ νὰ τὸ θερίσουμε μαζί. Προσέχουν και τί ὀνειράτα θὰ ἴδουν».*

4. Τὸ Σάββατον τῶν ἁγίων Θεοδώρων.

1. Ὄνομα: *Τ' ἤη Θεδώρον, τ' Ἀψυχοῦ* (Καστορία) κτλ.

2. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. (Μόνον κόλλυβα ἢ και πίττες και ψάρια τηγανητά, ψωμί και τυρί;). Ποῦ γίνεται εἶδος πανδαισίας εἰς τὸ νεκροταφεῖον; Εἰς τὴν Πάνορμον «μοιράζουσι σιμίτια εἰς τὰ παιδάκια, τὰ ὁποῖα περιέρχονται ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα και λέγουσι: «*Προσφορᾶτο, προσφορᾶτο | εἶδαμε, δὲν εἶδαμε, | Θεὸς χωρὲς τοσοῦ πεθαμέν'.*»

3. Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ψυχάς.

4. Μαγικαὶ και δεισιδαίμονες συνήθειαι: Π.χ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου μὲ κόλλυβα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία κάνουν κομπολόι (τὰ περνοῦν σὲ μιὰ κλωστή μὲ τὸ βελόνι) και τὰ δένουν στὰ κλαδιὰ πάνω στὰ δέντρα. Εἰς τὴν Καστορίαν «*τ' Ἀψυχοῦ δὲν λούζονται, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν νεκροκόκκαλα!*»

5. Μαντικαὶ συνήθειαι.

(α) Συγκέντρωσις γυναικῶν και κορασιῶν, χοροὶ και διασκέδασις πρὸς μαντικούς σκοπούς: κόψιμο ἀρμυροκουλλούρας, ψηφία τοῦ ἀλφαβήτου ἀπὸ τὴν ἴδιαν ζύμη κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον «*ἀνήμερα τῶν ἁγίων Θεοδώρων μαζεύονται (τὰ κορίτσια) και κόβουν τ' ἀρμερόπιττο, τραγουδοῦν, χοροεῦν, κάνουν μεγάλη διασκέδαση—τ' ἀρμερόπιττο τὸ κάνουν τὴν παραμονὴ μὲ ἀλεῦρι και ἀλάτι κλεμμένα ἀπὸ τρία ἀπίκρανα σπίτια, πού νὰ ἔχουν Μαριά ἢ Γιάννη (πρβλ. ἄνωτ. σελ. 14). Ἀπ' τὴν ἴδια ζύμη κάνουν και ὄλα τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, τὰ ψήνουν και αὐτὰ πάνω σὲ κληματοῖδες και τὰ ξαστριάζουν τὴ νύχτα στὸ λιακὸ μαζί μὲ τ' ἀρμερόπιττο. Τὰ ψηφία ἀπὸ τὴ ζύμη τὰ σκεπάζουν μ' ἓνα κόκκινο παννὶ και καθεμιὰ χώνει ἀπὸ κάτω τὸ χέρι της και παίρνει ἓνα. Ὅτι γράμμα πιάση, ἀπὸ κείνο θ' ἀρχίζῃ τὸ ὄνομα ἐκείνου πού θὰ πάρῃ. Τὰ κομμάτια ἀπὸ τ' ἀρμερόπιττο τὰ βάζουν τὸ βράδυ κάτω ἀπ' τὸ προσκέφαλό τους και μελετοῦν νὰ δοῦν, ποιὸν θὰ πάρουν» (Πέρδικα, Σκῦρος τ. Α' σ. 133).*

(β) Ἄλλαι μαντικαὶ μέθοδοι τῆς ἐορτῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων. Κατοπτρομαντεία και ὕδατομαντεία κτλ. (Βλ. ἄνωτ. κεφ. Η': Μαντική).

5. Γενικά δι' ὅλην τὴν Σαρακοστήν.

1. Ὄνόματα τῆς Σαρακοστῆς καὶ τῆς πρώτης ἐβδομάδος, (Π.χ. Ἐποχή (Καλάβρυτα), Πρωτοβδόμαδο (Μονοφάτσι Κρήτης), Καθαροβδόμαδο (Θεσσαλ.). Εὐχαί.

2. Εἰκονικὴ παράστασις τῆς Σαρακοστῆς: Καλόγρια ἐπίταπους, ὁ κουκαρᾶς κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Χίον «παίρνουν μία κόλλα χαρτί καὶ σχεδιάζουν μὲ τὸ ψαλίδι μιὰ γυναῖκα χωρὶς στόμα, γιατί εἶναι ὅλο νηστεία· τὰ χέρια τῆς εἶναι σταυρωμένα γιὰ τὶς προσευχές. Ἔχει 7 πόδια, τὶς 7 ἐβδομάδες τῆς Σαρακοστῆς. Κάθε Σάββατο κόβουν κ' ἓνα πόδι». Εἰς τὸν Πόντον «παίρνουν μιὰ πατάτα ψημένη ἢ ἓνα κρομμύδι· μπήγουν ἐπάνω ἀκτινοειδῶς 7 φτερά κόττας, τὸ δένουν ἀπὸ τὸ ταβάνι καὶ κρέμεται ὅλη τὴ Σαρακοστή. Μιὰ μιὰ βδομάδα πού περνάει, βγάζουν ἀπὸ ἓνα φτερό. Λέγεται κουκαρᾶς καὶ εἶναι φόβητρον τῶν μικρῶν».

3. Ἄρτοι καὶ φαγητὰ Σαρακοστιανὰ.

Ἄρτομα καὶ τρόποι παρασκευῆς αὐτῶν. Διανομὴ εἰς γείτονας, παιδιά κτλ. Π.χ. τὸ ξυνοφάι τῆς Σινώπης: ρεβίθια, φασόλια, κάστανα, σταφίδες βράζονται πολὺ, μαζὶ μὲ πλιγούρι ἢ κουρκούτι, ζάχαρη καὶ πετιμέζι μελωμένο καὶ κατόπιν τσιγαρίζονται μὲ κρεμμύδι καὶ λάδι. Τὸ ἐμοίραζαν τὴ Μεγάλῃ Σαρακοστῇ σ' ὅλη τὴ γειτονιά γιὰ ψυχικόν. Εἰς τὴν Ἀμοργόν, μόλις μπῆ ἡ Σαρακοστή, ζυμώνουν καὶ κάνουν ἀνθρωπάκια μὲ μύτη, μὲ στόμα, μὲ μάτια καὶ τὰ δίνουν στὰ παιδιὰ· αὐτοὶ εἶναι οἱ Λαζάρου. Τὰ παιδιά τοὺς χορεύουν καὶ λένε:

*Ποῦ ἔσονται, Λάζαρε, καὶ ποῦ ἔταν ἡ φωνή σου,
καὶ σ' ἐκλαίγανε ἡ μάνα κ' ἡ ἀδερφή σου,
— Ἡμουνε στὴ γῆς, στὴ γῆς θαμμένος,
στοὺς νεκρούς, νεκροὺς ἀνεστημένος.
— Ἐρριτε, Λάζαρε κτλ.*

4. Ἐθιμα ἐπικρατοῦντα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Σαρακοστῆς: Τὸ τραγούδι τῶν ξένων (τραγουδία εὐχετικά), οἱ κούνιες (τραγουδία τῆς κούνιας), παιγνίδια κτλ. Κτυπήματα νεανίδων ὑπὸ ἐφήβων καὶ τανάπαλιν.

Π.χ. εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δυτ. Μακεδονίας ἀπὸ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα ἕως τοῦ Λαζάρου τὰ κορίτσια τραγουδοῦν τὸ Λάζαρο. Μόλις ἐμφανισθῇ ὁ ξένος εἰς τὸ χωρίον, ὅλα τὰ κορίτσια, μικρὰ καὶ μεγάλα, τὸν ἐπισκέπτονται εἰς τὴν οἰκίαν ὅπου κατέλυσε καὶ τὸν τραγουδοῦν (τραγουδία τῆς ξενιτειᾶς, ἐγκωμιαστικά κτλ.). Εἰς τὴν Κάρπαθον καθ' ὅλας τὰς Κυριακὰς τῆς Μεγ. Σαρακοστῆς μέχρι τῶν Βαίων καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ οἱ κόρες κάνουν κούνια σὲ κάποιον εὐρύχωρον σπῆτι καὶ τραγουδοῦν τὰ καλημεριστὰ, ἤτοι δίστιχα ἐγκωμιαστικά τῶν νέων, πού ἀνεβαίνουν

στην κούνια. Κτυπήματα τῶν νέων καὶ νεανίδων μεταξύ των μετὸν στρόπο (χονδρὴ μαντήλα συνεστραμμένη).

5. Αἱ παννυχίδες (δολονυκταί) τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Ἀφύπνις τῶν κατοίκων μετὸ κρότους τυμπάνων ὑπὸ τοῦ τουμπακάρη διὰ τὰς παννυχίδας. Ἀμοιβὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν Λαμπρὴν μετὸ κουλλούρα, αὐγά, τυρί (Σκῦρος). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾷ ἡ συνήθεια αὐτή;

6. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

6. Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

1. Ἀναθεματισμὸς τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν ἄλλων αίρετικῶν.

2. Σχολικαὶ καὶ ἄλλαι παιδικαὶ ἑορταί. Ἐνα παράδειγμα: «Εἰς τ' Ἀπέρει (τῆς Καρπάθου) τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας αἱ μητέρες, ποῦ ἔχουν μωρὰ παιδιά χρονιάρικα, πλάσσουν γύλλες, ποῦ εἶναι σὰν Λάζαροι (μεγάλα κουλλούρια) καὶ τίς παίρνουν στὴν ἐκκλησιὰ τῆς ἐνορίας τους. Παίρνουν καὶ ἄλλα φαγητά, ὅτι θέλει κάθε ἕνας, καὶ ρακί. Ὑστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία κι ἀφοῦ τὰ βλοῖσῃ ὁ παπᾶς, κάθονται ὅλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, στὸ πέργερο τῆς ἐκκλησιᾶς, τρῶν καὶ πίνουν κ' εὐχονται τῶν παιδιῶν· κ' ὕστερα, ὅταν ἔρτουν στὸ κέφι, ἀρχίζουν τὸν χορὸν καὶ τὰ τραγούδια καὶ ξεφαντώνουν» (Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 185). Ποῦ ἄλλοῦ καὶ κατὰ ποίας ἄλλας ἑορτὰς γίνεται ὁμοία τις ἑορτή;

7. Τῆς Σταυροπροσκυνησεως.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τὸ μεσοσαράκοστο, τῆς μάμπας ἢ τοῦ πουλιοῦ, τὸ Λουλοῦδ', (Θράκη). Ποῖοι ἑορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. εἰς τὴν Θράκην ἢ Λουλούδα, ἢ Μελδὴ καὶ ἢ Μελούδα.

2. Διανομὴ δενδρολιβάνου ἢ ἄλλων κλάδων ἢ ἀνθέων εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους καὶ χρῆσις αὐτῶν εἰς ἔξορκισμοὺς καὶ σταυρώματα. Π.χ. εἰς τὴν Κορῶνιν «τὸ δεντρολίβανο, ποῦ παίρνουν ἀπὸ τὴ Σταυροπροσκύνηση, τὸ χρησιμοποιοῦν γὰρ νὰ ξεματιάσουν ἄνθρωπο ἢ ζῶ ποῦ εἶναι βασκαμένο. Τότε σταυρώνουνε μετὰ αὐτοῦ. Τὸ βουτᾶνε σὲ ἄγιασμό ἢ τὸ καῖνε σὲ κάρβουνα καὶ τὸν καπνίζουνε».

3. Ἀγερμοὶ παιδιῶν περιερχομένων τὰς οἰκίας.

Π.χ. εἰς Νένητα Χίου τὰ παιδιά εἰσερχόμενα εἰς τὰς οἰκίας ἔψαλλον:

Χαῖρε, Πύλη, χαῖρε, Ἀγνή, | χαῖρε, Τίμιε Σταυρέ,
ὦ χαρὰ τῶν προφητῶν, | ψάλλω κ' ἔρχομαι ἐδῶ,
νὰ μοῦ δώσης ἔν' αὐγὸ, | νὰ πά' νὰ φύγω ἀπ' ἐδῶ.

8. *Τοῦ Μεγάλου Κανόνος* (ἡ Τετάρτη τῆς 5^{ης} ἔβδ. τῆς Μεγ. Σαρακοστῆς).

Λειψόπιττες καὶ κουλλούρια διὰ τὰ παιδιά καὶ διὰ τοὺς πτωχοὺς. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον τοῦ Μεγ. Κανόνος «βάζουσι φτάζουσι καὶ ζυμώνουσι λειψόπιττες, κουλλουράκια, καὶ σφραγίδες (ψωμάκια μὲ σφραγίδα, ὅπως τὰ πρόσφορα). Τῆς λειψόπιττες τῆς τυλίγουσι στήν δρακοντιᾶς τὰ φύλλα (ποῦ μοιράζουσι στή ληνυχτιὰ στὰ σπίτια οἱ φουρνάρισσες), γιὰ νὰ μὴ καίγωνται καὶ νὰ μυρίζουσι, καὶ τῆς τρῶνε μὲ μέλι. Τὰ κουλλουράκια τὰ κάνουν ἀρμαθιᾶς καὶ τὰ κρεμοῦσι ἀπὸ τὸν λαιμὸ τῶν παιδιῶν γιὰ τὸ καλὸ. Τῆς σφραγίδες, τρεῖς, πέντε, ἑπτὰ, πάντα μονὸ ἀριθμὸ, βάζουσι ἕνα κομμάτι πίττα, μέλι ἀπὸ πάνω, καὶ τῆς μοιράζουσι στοὺς πτωχοὺς γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν ἀποθαμένων τους» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 135).

γ) Ἐκ τῆς 1ης Μαρτίου μέχρι τοῦ Πάσχα.

1. *Πρῶτη Μαρτίου.*

1. Ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Μαρτίου: ὁ πρῶτος μῆν τοῦ ἔτους, ἀρχὴ τοῦ καλοκαιριοῦ. Αἱ σχετικαὶ δοξασίαι, παροιμίαι καὶ συνήθειαι π.χ. Ἐκ τῆς Μαρτίου καλοκαιριὰ καὶ ἀπ' Αὔγουστο χειμῶνας. Εἰς τὴν Λῆμμον πιστεύουσι ὅτι «τὴν Πρωτομαρτιὰ πέφτ' ἀπ' τὸν οὐρανὸ τὸ κάρβ'νο στὴ γῆς, νὰ ζεσταθῆ ἡ γῆς, καὶ ἀπὸ τότε ἀρχινοῦσι οἱ ζέστες». Ποῦ ἄλλου ἀπαντᾷ ἡ δοξασία αὕτη καὶ μὲ ποίας τυχὸν συνήθειας σχετίζεται; Π.χ. εἰς τὴν Κύζικον, ὅπου θεωροῦσι τὸν Μάρτιον ὡς πρῶτον μῆνα τοῦ ἔτους «συνηθίζουσι κατὰ τὰς πρῶτας ἡμέρας αὐτοῦ νὰ σπεύρουσι βασιλικόν, κατ' αὐτὰς δὲ οὐδέποτε πλύνουσι ἐνδύματα, διότι τὰ κατακαίουσι τὰ ἄντρα πνεύματα, ποῦ ἐνοικοῦσι εἰς τὰ ὕδατα καὶ λέγονται Δρίμνες». Ποῖαι αἱ δοξασίαι ἄλλου; Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι δρίμες (ἢ τὰ δρίματα);

2. Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν Μάρτιον (αιτιολογικοὶ μῦθοι). Διὰ τὴν ὁ Μάρτης μιὰ γελᾷ καὶ μιὰ κλαίει; Διὰ τὴν ὁ Μάρτης ἔχει 31 ἡμέρας καὶ ὁ Φλεβάρης 28; κττ. Πρβλ. Ν. Πολίτου Παραδόσεις: τὸ βουτσὶ τῶν δώδεκα μηνῶν, οἱ γυναῖκες τοῦ Μάρτη, τῆς γριᾶς οἱ μέρες, τῆς γριᾶς τὰ κατσίκια κτλ.

Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι: Στὴν πομπὴ σ', γερομαλιέζο μου, τ' ἀρνοκάτσικά μου τὰ βγάλα (Ἀράχοβα).— Μάρτη χιόνι βούτυρο, μά, σὰν παγώση, μάμμαρο (Κύζικος).— Ὁ χειμῶνας τρώει κριάσια καὶ ὁ Μάρτης κόκκαλα (Κύζικ.).

3. Ἐθιμα τῆς παραμονῆς: Ἀποπομπὴ τοῦ Κουτσοφλέβαρου. (Τὸν ὑποδύεται ἄνθρωπος χωλός; καβάλλα εἰς γάϊδαρον; Ποῖα πομπὴ τὸν συνοδεύει καὶ μὲ ποίας φωνάς; Π.χ. Ἐξω, Κουτσοφλέβαρε, νὰ ρθῆ ὁ Μάρτης μὲ χαρὰ καὶ μὲ πολλὰ λουλούδια) (Τρίπολις). Θραῦσις ἀγγείων καὶ σχετικαὶ ἐπωδαί:

Βγαίνει ὁ κακόχρονος | μπαίνει ὁ καλόχρονος,

*ᾧξω ὁ Κουτσοφλέβαρος. | *ᾌξω ψύλλοι, ποντικοί,
μέσα Μάρτης καὶ χαρὰ | καὶ κουκάλια δυνατὰ (Κύζικος).*

Γίνεται καὶ σβήσιμο τῆς φωτιᾶς, διὰ ν' ἀνάψουν τὴν ἐπομένην καινούργια φωτιά; Κατὰ ποῖον τρόπον τὴν ἀνάβουν;

4. Τρόποι καὶ μέσα ἀποτροπῆς

(α) κατὰ τοῦ ἡλίου, ἦτοι γιὰ νὰ μὴν τοὺς πιάσῃ ὁ Μάρτης: Κλωστή ἄσπρη καὶ κόκκινη (καὶ χρυσὴ); (μάρτης, μάρτα (Κύζικος), μερτοάτανο (Κάρπαθος)). Ἐκτίθεται τὴν νύκτα εἰς τὰ ἄστρα, ἀφοῦ προηγουμένως τὴν τυλίξουν σὲ μιὰ τριανταφυλλιά; Ποῦ φοροῦν τὸν μάρτην καὶ πότε τὸν βγάζουν; Ποῦ τὸν κρεμοῦν; Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Συνηθίζουσι νὰ στέλλουν «μάρτη» εἰς τοὺς ξενιτευμένους; Π.χ. Εἰς τὴν Πέτραν Λέσβου «τὴν πρώτη τοῦ Μαρτιοῦ δέν' νι λινὴ κλωστή, ἴσπρη καὶ κόκκινη στὸ χέρι τς. Καθὼς τὴ δέν' νι, ρωτοῦν: Τί δέν' εἰς αὐτοῦ; Δένω τὸν ἥλιο νὰ μὴ σὲ πιάσ'». Εἰς τὴν Κύπρον «εἰς τὰ βρέφη, τὰ μὴ συμπληρώσαντα τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας των, βάνουν ἑφτά μάρτηδες». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὸν μάρτη τὸν φορούσαμε ὡς τὴν Ἀνάσταση τότε τὸν βγάσαμε καὶ τὸν δέναμε στὴν τριανταφυλλιά, γιὰ νὰ πάρουμε τὸ χρῶμα της. Δέναμε μάρτη καὶ στὸ μεγάλο δάχτυλο τοῦ ποδιοῦ, γιὰ νὰ μὴν σκοτιάφουμε, καὶ στὸ χέρι τῆς σάμνας, γιὰ νὰ κἀν κρῦο νερό.» Ποῦ ἄλλοῦ ὁ Μάρτης δένεται στὸ μεγάλο δάχτυλο τοῦ ποδιοῦ;

Εἰς τὰ Ἄγραφα «τὰ παιδιὰ, ἅμα πρωτοῖδοῦν χελιδόνι, βγάζουν τὸ μάρτη ἀπ' τὸ χέρι τοὺς καὶ τὸν ἀφήνουν στὰ δέντρα, γιὰ νὰ τὸν πάρουν τὰ χελιδόνια, λέγοντας: Ἄφκα σῦκο κὶ σταφίδα | κὶ σταυρὸ κὶ ἀθημουνίτσα, | γύρσα πίσου, δὲν τὰ βρῆκα | λίτσαρ-λίτσαρ, λίτσαρ-λίτσαρ». Εἰς τὴν Κύζικον, ἅμα ἰδοῦν πελαργόν κόπτουν τὸν μάρτην καὶ τὸν ρίπτουν, λέγοντες: Δέλεκα, χατζῆ-μπαμπᾶ | ρίξε γρόσια καὶ φλουριά κτλ. Εἰς τὴν Σωζόπολιν «ὅταν ἰδοῦν χελιδόνα, θέτουν τὸν μάρτην κάτω ἀπὸ μίαν πέτραν καὶ μετὰ 40 ἡμέρας παρατηροῦν καί, ἐὰν εὔρουν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνου μυρομήγικα, τὸ θεωροῦν εὐτυχίαν.» Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν (Κάρπαθον, Πυλίαν κ. ἄλ.) «τοὺς μάρτηδες τὴ Λαμπρὴ τοὺς δένουν στὶς λαμπάδες καὶ καίονται μαζί», εἰς δὲ τὰς Θήβας, (τὰ Μέγαρα καὶ ἄλ.) «τοὺς δένουν γύρω-γύρω στὰ ψηνόμενα ἀρνιά τὸ Πάσχα καὶ καίονται». Ποία ἦ συνήθεια ἄλλοῦ;

(β) κατὰ τῶν ψύλλων, κορέων, ποντικῶν κλπ. καὶ κατὰ παντὸς μιάσματος. Καθαρισμὸς τῆς οἰκίας καὶ ἀπόρριψις τῶν σκουπιδιῶν (εἰς τὸ σταυροδρόμι;). Θραῦσις παλαιῶν λαγίμων ἢ ἄλλων πηλίνων σκευῶν μὲ τὴν ἐμφρόνη

**ᾌξω ψύλλοι, ποντικοί,
μέσα Μάρτης καὶ χαρὰ*

καὶ καλὴ νοικοκυρὰ
κι ὁ Κουτρούλης μάγειρας (Βιθυνία).

Εἰς μερικοὺς τόπους τὸ σκεῦος αὐτὸ ῥίπτεται ὀπισθεν τοῦ παπᾶ μετὰ τὴν ἐπίσκεψίν του διὰ τὸ «φώτισμα», μόλις ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας, ἢ εἰς τὴν θύραν ξένης οἰκίας μὲ τὴν ἐπιφώνησιν: «Οἱ φύλλοι μετὰ σᾶς | κι ὁ Μάρτης μετὰ μᾶς (Σιγὴ Βιθυν.)». Ποῦ ἢ θραύσις τοῦ πηλίνου σκεύους γίνεται τὴν παραμονήν;

(γ) κατὰ τῶν δριμῶν: γιὰ νὰ μὴν κόψουν οἱ δριῖμες τὰ παννιά. Δεισιδαίμονες συνήθειαι: Π.χ. ῥίπτουν εἰς τὸ νερὸ πέταλον.

5. Ἄλλαι συνήθειαι:

(α) Ψευδολογίαι «γιὰ νὰ γελάσουν τὸν Μάρτη». Π.χ. εἰς τὰ Μέγαρα «τὴν Πρωτομαρτιὰ ἔχουν ἔθιμο νὰ γελοῦν τὸ Μάρτη. *Γέλακα τὸ Μάρτη μου! Θὰ ποῦν ἓνα ψέμα, γιὰ νὰ γελάσουν κάποιον. Γελοῦμε τὸ Μάρτη, γιὰ νὰ μᾶς πάῃ καλά!*»

(β) Ἐξοδος εἰς τοὺς ἀγρούς, νίψις μὲ δροῖσον, ἀνάρτησις σταχύων κριθῆς εἰς τὴν θύραν κτ. Οὕτως εἰς τὰ Μέγαρα *«γυναῖκες ἔρχονται στὸ χωράφι πρωὶ-πρωὶ καὶ νίβονται μὲ δροσιὰ τοῦ κριθαριοῦ, βγάζουν στάχνα καὶ τὰ φέρνουν νωπὰ στὸ σπίτι καὶ τὰ κρεμοῦν στὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν, γιὰ νὰ εἶναι δροσεροὶ ὅλο τὸ χρόνον»*. Πρβλ. «*ἡ δροσιὰ τοῦ Μάρτη δμορφίζει*» (Κύπρ.)

(γ) Νίψις μὲ ἀμίλητο νερὸ, ραντισμὸς τοῦ σπιτιοῦ «*γιὰ νὰ μπῆ ἡ δροσιὰ στὸ σπίτι*» (Κορώνη). Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ κάθε νοικοκυρὰ ἔπαιρνε πρωὶ-πρωὶ ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι, ἔβρεχε ὀλίγο γρασίδι καὶ μὲ αὐτὸ ἐδρόσιζε ὄλους τοὺς ἐνοίκους, ἐνῶ ἀκόμη ἐκοιμῶντο, καὶ κατόπιν ἐρράντιζε τὸ σπίτι, λέγουσα:

*Ἡρθες Μάρτη; ἦρθ' ἡ γειὰ σου,
ἦρθ' ἡ πληθομαμμουδιά σου.
Μέσα Μάρτης καὶ χαρὰ κτλ.*

Χύνουν τὸ νερὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας, διὰ νὰ πάρουν καινούργιο ἀπὸ τὴν βρούσιν;

(δ) Καθρεπτισμὸς εἰς τὸ λάδι. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ μητέρα (ἢ ἡ γιαγιά) «κρατῶντας λευκὸ ἀνάβαθο πιάτο μὲ λάδι ἔβαζε τὰ παιδιὰ νὰ κοιτάξουν μέσα τὸ πρόσωπόν των, ἐνῶ ἡ ἰδία ἐμονολογοῦσε διαφόρους εὐχάς: *καὶ τοῦ χρόνον, νᾶμαστε ὅλοι καλά!*» Εἰς τὴν Κορώνην, τὴν Λέσβον κ.ά. «*τὰ κορίτσια τὴν Πρωτομαρτιὰ πᾶνε καὶ κοιτᾶζ'νε μέσ' στὶς σφίδες (κίουπια) πῶχνε τὸ λάδι, γιὰ νὰ μὴν τ'ς πιάσῃ γῆλιος*».

(ε) Παρασκευὴ χυλοῦ. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔφτειαναν χυλὸ καὶ τὸν ἔτρωγαν «*γιὰ νὰ μὴν τοὺς δαγκάνουν οἱ φύλλοι*».

(ς) Κτυπήματα τῶν παιδῶν μὲ σκιλλοκρέμμουδα ἢ μὲ ἀσφόδελον

Π.χ. εἰς τὸ Κατσιδόνι τῆς Κρήτης «τὴν Πρωτομαρτιά κόβγουνε μιὰν ἀσφεντρουλιά (ἀσφόδελο) καὶ χτυποῦνε μ' αὐτὴ τὰ βούγια καὶ λένε: «Μάρτης εἶναι σήμερο, καὶ ἄλλαξε τὴν τριχιά σου, | καὶ βάλε πῆχες τὸ λαρδί καὶ πιθαμὲς τὸ ξύγκι». (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ 419). Εἰς τὴν Κῶν χτυποῦν τὴν γάταν μ' ἓνα ραβδί λέγοντες: Μάρτης καὶ πάνω νορά! Τὸ κάμνουν δι' υἱεῖαν.

6. Ἀγερμοὶ παιδῶν (χελιδόνισμα).

Συνηθίζουν τὰ παιδιά τὴν πρώτην Μαρτίου νὰ περιέρχωνται ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν κρατοῦντα ξύλινον ὁμοίωμα χελιδόνος; Τί τραγουδοῦν καὶ ποῖα δῶρα ζητοῦν; Δίδουν εἰς τὴν οἰκοκυρὰν φύλλα κισσοῦ ἀπὸ τὸ καλάθι τῆς χελιδόνας καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὰς Μέτρας Θράκης «δύο παιδιά περιφέρουν τὴν χελιδόνα, ξύλινον ὁμοίωμα πτηνοῦ, προσηρμοσμένον εἰς τὸ ἄκρον ράβδου, περασμένης δι' ἑνὸς καλάθιου πλήρους κλάδων κισσοῦ. Περὶ τὸν λαιμὸν τῆς χελιδόνος, ὑπάρχουν κωδωνίσκοι, οἱ ὁποῖοι ἤχουν, ἐφ' ὅσον κινῆται ἡ ράβδος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται ἡ χελιδόν. Τὰ παιδιά τραγουδοῦν: «Μάρτης μᾶς ἦρτε, | καλῶς μᾶς ἦρτε, | τὰ ὄρη ἀνθίζουνε, | οἱ κάμποι λουλουδίζουνε, | οἱ χελιδόνες ἔρχονται | καὶ πᾶνε σὶς φωλιές τους. | Μάρτη, Μάρτη μου καλέ, | καὶ Ἀπρίλη λαμπερέ, | τὴ Λαμπρὴ μᾶς ἔφερες, | τὸν παπᾶ μας ἔχαιρες. | Μπήκε μῆνες θάλασσα, | θάλασσα τὴν πέρασε | ἔκατσε καὶ λάλησε κτλ. Ἡ νοικοκυρὰ παίρνει ὀλίγα φύλλα κισσοῦ ἀπὸ τὸ καλάθι τῆς χελιδόνας καὶ τὰ τοποθετεῖ εἰς τὴν φωλεὰν τῶν ὀρνίθων, διὰ νὰ γεννοῦν πολλὰ αὐγά, δίδει ἕν ἢ δύο αὐγά εἰς τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα πηγαίνουν εἰς ἄλλην οἰκίαν». «Πρβλ. ἄλλο χελιδόνισμα: Θάλασσαν ἀπέρασα | καὶ στεριά δὲν ξέχασα, | κύματα καὶ ἄν ἔσχισα, | ἔσπειρα, ἰκονόμησα. | Ἐφυγα καὶ ἀφῆκα σῦκα | καὶ σταυρὸν καὶ θημωνίτσα, | κ' ἦρθα τώρα κ' ἠῦρα φύτρα, | κ' ἠῦρα χόρτα, σπάρτα, βλίτρα | βλίτρα, βλίτρα, φύτρα, φύτρα. | Σὺ καλὴ νοικοκυρὰ, ἔμπα στὸ κελλάρι σου κτλ.»

7. Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου καὶ μαντεῖα ἐξ αὐτῶν. (Μερομήνια).

Ὁργάνωσις τῶν παρατηρήσεων: «Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν αἱ γυναῖκες τῆς συνοικίας συνερχόμεναι τὴν πρώτην Μαρτίου διεμοιράζοντο μεταξὺ τῶν τὰς ἡμέρας τοῦ Μαρτίου καὶ κατόπιν κάθε μία παρατηροῦσε τὸν καιρὸν κατὰ τὴν ἡμέραν πού τῆς ἀνῆκε. Ἄν ἐπεκράτει αἰθρία, καὶ τὸ ἔτος ὀλόκληρον θὰ παρήγορετο αἰθριον, ἂν ἐπεσκιάζετο ὁ οὐρανὸς ἀπὸ σύννεφα, κακὰ προσιωνίζοντο διὰ τὴν οἰκογένειαν ἐκείνην». Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλου;

8. Δεισιδαιμονίαι. Π.χ. Τὴν Πρωτομαρτιά δὲν κἀν' νὰ σκοτώσης ψύλλο (Λέσβος). Εἰς τὴν Αἶνον τὸν Μάρτιον ὄλοι δὲν δανεῖζουν φωτιά, οὔτε πλύνουν ροῦχα χοντρά.

2. Τῶν ἁγίων Σαράντα (9 Μαρτίου).

1. Σαραντόπιττες (πίττες μὲ σαράντα φύλλα ἢ 40 τηγανίτες (λαλαγάκια), ἢ φαγητὰ ἀπὸ 40 εἰδῶν χόρτα ἢ ὄσπρια. Τρόπος παρασκευῆς καὶ διανομῆ αὐτῶν «γιατὴν τὴν ψυχὴν τῶν ζωντανῶν». Πρὸς τὴν παροιμίαν: «Σαράντα φῆς, σαράντα πῆς, σαράντα δῶσ' γιὰ τὴν ψυχὴν σ'». Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε τὴν ἡμέραν αὐτὴν «ἔφτειαν γὰρ πίττες μὲ σαράντα φύλλα, ἄλλοι ἔφτειαν σαράντα κουταλίτες· ἀφοῦ ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν καλὰ συγγενεῖς καὶ φίλοι, ἔφεραν καὶ τρεῖς βόλιες γύρω ἀπ' τὸ τραπέζι καὶ ἔσερνε τὸ χορὸν ὁ μεγαλύτερος τῆς συντροφίης τραγουδῶντας: "Ἄς χορῆσωμε κι ἄς εἶναι, τῶν ἁγῶν Σαράντων εἶναι. Ὑστερὰ εὐχότανε ὁ ἕνας στὸν ἄλλον χρόνια πολλὰ καὶ καλά». (Πολίτου Παροιμίαι Α' 214). Ποῦ ἀλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸ Μανιάκι «καρφώνουν στὰ χωράφια λαλαγκίδες μὲ ξυλάκι γιὰ τοὺς διαβάτες. Ὅσα χωράφια ἔχουνε, τόσες καρφώνουνε».

2. Συνήθεια νὰ καίουν τὰ σκουπίδια καὶ νὰ πηδοῦν τὴ φωτιά «γιατὴν νὰ κάψουν τοὺς ψύλλους, τὰ φίδια κτλ.». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἡμέραν αὐτὴν τρώγουν ζῶχο (χορταρικὸ) «γιατὴν νὰ μὴν τοὺς τρῶν τὰ φίδια» λέγοντες: «Ζῶχο, ζῶχον ἔφαγα, | σαράντα κι μαράντα, | σαράντα φίδια φεύγουνε, | σαράντα γκουστερίτσες». Εἰς τὴν Βλάστην βγάζουν τοὺς μάρτες καὶ τοὺς κρεμοῦν στὰ δένδρα, γιὰ νὰ τοὺς πάρουν τὰ χελιδόνια, νὰ κάμουν φωλιά!

3. Λειτουργήματα τοῦ μεταξοσπόρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Π.χ. Εἰς Σκῦρον «σὰν ἔκαναν καματερὸ (κουκοῦλι) ἔπαιρναν τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Σαράντα μιὰ δαχτυλήθρα γεμάτη σπόρον ἀπ' τὸ σκουλήκι, ἔχωναν τὸ σπόρον μέσα στὸν κόρφο τους καὶ πήγαναν στὴν ἐκκλησία νὰ τὸν λειτουργήσουν. Ὡς νὰ πῆ ὁ παπᾶς τὸ Εὐαγγέλιο, ὁ σπόρος ἔσκαζε. Μόλις ἐνοιωθᾶν τὰ σκουληκάκια νὰ ζωντανεύουν καὶ νὰ μαμμουνιάζουν μέσ' στὸ στήθος τους, ἔφευγαν καὶ πήγαναν γρήγορα-γρήγορα σπύτι τους, τὰ ἔβγαζαν ἀπ' τὸ στήθος τους καὶ τὰ ἔβαζαν νὰ μεγαλώσουν στὸ ἀγαθροφάρι». (Ν. Πέριδικα). Πλὴν τούτου κατὰ τοὺς Κυπρίους τὴν ταχύτεραν ἐκκόλαψιν ἐπιβοηθεῖ καὶ ἡ διάδοσις ψευδοῦς εἰδήσεως.

4. Ἄλλαι προλήψεις καὶ συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τὸν ἀριθμὸν σαράντα. Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «σαράντα κλωστὲς κεντοῦν τὰ κορίτσια, σαράντα πιωτὰ πίνουν οἱ ἄντρες καὶ σαράντα κερνοῦν καὶ σαράντα ψέματα λέν». Εἰς τὴν Λακωνίαν «ἂν τὴν ἡμέραν αὐτὴν βρονηθῆ, πιστεύουν ὅτι τὰ φίδια κατεβαίνουν σαράντα ὀργυιὲς κάτω στὴ γῆ· ἄλλως ἀνεβαίνουν σαράντα ὀργυιὲς». Εἰς τὴν Αἴθωνα «τ' Ἁγῶν Σαράντα φυτεῦνε δέντρα, κλήματα, λουλούδια· ἄλλη μέρα δὲν πιάνουν. Τότε ἀποκόβουν καὶ τ' ἀρνιά». Εἰς τὰς Μέτρας Θράκης τότε σπέρνουν βασιλικόν, «γιατὴν νὰ γίνῃ ρουντιωτὸς καὶ σαραντάκλουνος». Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν ἀλλοῦ;

5. Μαντικάι συνήθειαι: Π.χ. «μιά κλημασίδα ἀπὸ ἐφτάκοιλο κλήμα μὲ τρεῖς κόμπ', τὸ βάν'ν κάτ' ἀπ' τὸ μαξιλλάρ', νὰ ἰδοῦν ποιόν θὰ πάρουν».

3. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25 Μαρτίου).

1. Ἀπόλυτος ἀποχή ἀπὸ πάσης ἐργασίας: Δὲν σαρώνουν, δὲν βγά-
ζουν νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι, οὔτε λάδι ἀπὸ τὸ κιουπι, δὲν ἀνοίγουν σεντοῦκι, δὲν
πᾶνε στὰ περιβόλια κτλ. Δεισιδαίμονες φόβοι ἐκ τῆς παραβάσεως. Π.χ. εἰς τὴν
Ἄραχοβαν δὲν σαρώνουν «γιατὶ βγαίνει μελιγκοῦνε (μυρμηγκι) στὸ σπίτι».

2. Συνήθειαι τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ Εὐαγγελι-
σμοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Ἠπειρον τὰ παιδιὰ παίρνουν ἓνα ταψάκι ἢ ταβᾶ χωματέ-
νιο, τὸ χτυποῦν μ' ἓνα κουτάλι καὶ λένε: *Φευγάτε, φίδια, γκουστερίτσια, σήμερα*
εἰν' τοῦ Εὐαγγελισμοῦ! ἢ ἀνάβουν φωτιά καὶ χτυποῦν κουδούνια. Ἐπίσης ἀνάβουν
φωτιά μὲ κοπριά ζώων καὶ τὰ καπνίζου «γιατὶ νὰ μὴν ἀρρωστοῦν». Ἄλλοῦ τὰ
κορίτσια ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγρούς, κάθηνται ἐπάνω στὰ σπαρτὰ καὶ τὰ ἐναγκα-
λίζονται. Ἄλλοῦ κάνουν κούνια καὶ κουνιοῦνται (τραγουδία καλημεριστά).

3. Πίστις ὅτι τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἐπιστρέφουν καὶ αἱ χελιδόνες
Παιδικαὶ συνήθειαι: προσφορά τοῦ μάρτη καὶ χαιρετισμὸς τῆς χελιδόνος. Π.χ.
Ἄφκα οὐκο καὶ σταφυλ' | καὶ σταυρὸ καὶ λιχμιστήρ' | κ' ἦρτα, ἠῦρα τὸν Ἄπριλ'
(Μέτραι Θράκης).

4. Ἐξοδος τῶν ποιμνίων ἀπὸ τὰ χειμαδιά. Π.χ. εἰς τὴν Σητείαν
τοῦ Εὐαγγελισμοῦ λένε: «*Κούρευγε, κουδούνωνε, καὶ στὰ ὄρη ἀνέβαινε*», ἐπειδὴ
τότε μεταφέρουν τὰ αἰγοπρόβατα ἀπὸ τὰ θερμὰ μέρη εἰς τὰ ὄρεινά.

5. Ἄλλαι τυχὸν συνήθειαι. Π.χ. «Σήμερα οἱ κλέφτες βγαίνουν στὸ
κλαρί· διὰ τοῦτο οἱ χωρικοὶ δὲν ἐξέρχονται τῶν χωρίων, μήπως εἰς βάρος των
ἐγκαινιάσουν τὴν τέχνην των» (Μέτραι Θράκης).

4. Πρωταπριλιά.

1. Τὸ ἔθιμον νὰ γελοῦν. Μὲ ποίαν πρόληψιν συνδέεται; Π.χ. «*Τόχουν γιὰ*
καλό· ψεματοῦν γιὰ τὸ μετάξι» (Περιστερὰ Θράκης).

2. Δεισιδαιμονία: ἡ βροχή τῆς Πρωταπριλιάς θεωρεῖται γιατρικὸ γιὰ
τὴ θέρμη· «*τὴ βάζουν σ' ἓνα μπουκάλι καὶ ποτίζουνά, ἅμα ἔχουν θέριμ γιὰ*
γιατρικό». (Κομοτινή).

δ) Ἑορταὶ τοῦ Πάσχα.

Ἑβδομάς τῶν Βαΐων.

1. Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Φτιουχουλάζαρους (Μακ.) Κουφουλάζαρους (Παραμυθία), Πρώτη Λαμπρῆ (Νίσυρος).

2. Παραδόσεις περὶ τοῦ Λαζάρου, πὺν «σ' ὄλη τῆ δεύτερη ζωὴ του δὲ γέλασε ποτὲ καὶ μόνο μιὰ φορὰ χαμογέλασε». Παροιμίαι καὶ φράσεις σχετικαί π. χ. ἀγέλαστος Λάζαρος.

3. Εἰδικὰ ψωμιά καὶ κουλλούρια (λαζάρ', λαζαράκια, λαζόνια). Ὄνομα, σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Π. χ. εἰς τὴν Λῆμνον «τὴν Παρασκευὴ θὰ κόψουν τὰ σῦκα κομμάτια μικρὰ καὶ τὸ Σάββατο θὰ ζυμῶσιν μετὰ τὴ μαγιά. Θὰ κόψουν ἓνα κομμάτι ἴσαμε μισὴ ὀκά, θὰ διπλώσιν μέσα σῦκα καὶ θὰ κάνουν τρίγωνο. Θὰ τὸ ζώσιν μετὰ κομμάτι ζυμαροῦδ' ὅπως γίνεται ἡ φασκιά καὶ τὰ λέν Λαζάρ'. Δίνουσι σὺν φτωχῆς καὶ γιὰ σχώριο».

Εἰς τὴν Λέσβον «κάνουν λαζαρέλλια στὰ νταβαδέλλια μετὰ σταφίδα, καρύδια καὶ μύγδαλο· κάνουν μετὰ τὴ ζύμη ἓνα λουρέλλ' καὶ τὸ σταυρώνουσι· κάνουν καὶ τὴ σταφίδα σταυρό. Τὰ παιδιὰ ἀνεβαίνουν σ' ἓνα βουνό, σὲ μιὰ ράχη, καὶ κυλοῦν τὰ λαζαρέλλια ὅπου σταματήσιν, ψάχνουσι ἐκεῖ κοντὰ τὰ βροῦν περδικοφωλιά». Εἰς Πλαγιάριον Θράκης τὰ τυλίγουσι σὲ φύλλα δάφνης καὶ τὰ δίνουσι στὰ παιδιὰ.

4. Ἄγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα τοῦ Λαζάρου.

Ποῖοι τὰ λένε; Μόνον κορίτσια ἢ καὶ ἀγόρια; Εἶναι μεταμφιεσμένα καὶ τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; Παράστασις τοῦ Λαζάρου, περιφορὰ αὐτοῦ. Τραγούδια λαζαρικά κλπ. Τραγουδοῦν καὶ τὴ χελιδόνα ἢ τὴν Καλαντήρα; Ποῖα δῶρα δίδονται εἰς τὰ παιδιὰ;

Π. χ. εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα γυρίζουσι μόνον κορίτσια (Λαζαρίτσες ἢ Λαζαρίνες) 10-12 χρόνων ἢ καὶ μεγαλύτερα. «Μιὰ βαστῆ στὴν ἀγκαλιά της ἓνα κόπανο (πὺν κοπανίζουσι τὰ ροῦχα, ὅταν τὰ πλύνουσι) τυλιγμένο μετὰ πολλὰ παρδαλά καὶ πολύχρωμα κομμάτια παννιῶν· ἔτσι φαίνεται πὺς κρατεῖ μωρό». Ἄλλοῦ γιὰ Λάζαρο ἔχουσι μιὰ ρόκα ἢ καλάμια δεμένα σταυρωτὰ ἢ μιὰ κούκλα, πὺν τὴ στολίζουν μετὰ πολύχρωμα λουλούδια καὶ μετὰ παρδαλά παννιά καὶ κορδέλλες. Ἄλλοῦ «ἀντὶ γιὰ κόπανο, ἔχουσι ἓνα καλάμια στολισμένο μετὰ πολύχρωμες κορδελλίτσες καὶ χίλιω λογιῶ λουλούδια». Εἰς τὴν Κρήτην «κάνουσι ἓνα σταυρὸ μετὰ καλάμια καὶ τὸν στολίζουν μετὰ κολαῖνες (δρμαθοῦς) ἀπὸ λεμονανθοῦς καὶ μαχαιρίδες (ἀγριόχορτο μετὰ κόκκινο λουλούδι). Αὐτὸς εἶναι ὁ Λάζαρος καὶ τὸ πρῶτὸ τοῦ Σαββάτου τὰ παιδιὰ πάνε ἀπὸ σπῆτι σὲ σπῆτι καὶ λένε τὸ Λάζαρο».

Εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον τὰ παιδιὰ μασκαρεύονται καὶ γυρίζουν στὰ σπίτια ἀρματωμένα μὲ γιαταγάνια καὶ χαντζάρια καὶ μὲ κουδούνια. Μπροστὰ πηγαίνει ὁ Μπαῖραχτάρης (σημαιοφόρος) κατάφορτος ἀπὸ κουδούνια καὶ μὲ μιὰ μεγάλη πάλα στὸ χέρι, ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι κουμπουράδες καὶ κουδουνοφόροι, ἔπειτα ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρὸς καὶ τέλος ὁ γέρος κ' ἡ γριά. Ὅταν ἡ πομπὴ αὐτὴ (οἱ Λάζαροι) φθάνουν ἐμπρὸς στὰ σπίτια, ἀρχίζουν νὰ χτυποῦν τὰ κουδούνια δαιμονιωδῶς καὶ νὰ σαλεύουν ἀπειλητικὰ τὰ χαντζάρια τους καὶ τὰ γιαταγάνια τους. Ἐπειτα τραγουδοῦν τὸ Λάζαρο καὶ οἱ νοικοκυρὲς τοὺς δίνουνε αὐγά, ὄπωρικά κλ.

Εἰς τὴν Κύπρον «τὸν Λάζαρον παρίστανε ἓνα παιδί, πού τὸ ἔντυναν ὄλο μὲ *σιμλλούδια* (κίτρινα ἄνθη), ὥστε δὲν φαινόταν οὔτε αὐτὸ τὸ πρόσωπόν του. Τὸν Λάζαρον τὸν περιέφεραν ὁμάς νέων ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καί, ὅταν ἀρχίζαν νὰ τραγουδοῦν, αὐτὸς «κατεκλίνετο ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπεκρίνετο τὸν νεκρόν, ἠγείρετο δέ, ὅτε ἐξεφωνεῖτο τὸ Λάζαρε δεῦρο ἔξω!» Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιαύτη παράστασις; Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μ. Αἴμου «τὰ κορίτσια λαζαρίζε' *πιάν'* - *ται χορό, τραγουδοῦνε καὶ πᾶν' στὰ σπίτια χορεῦδας*». Εἰς τὴν Νίσυρον τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου (*πρώτη Λαμπρῆ*) οἱ μαθηταί, ἀφοῦ κατασκευάσουν τὴν «*καλαντήραν*» (τί εἶναι αὕτη;) περιέρχονται ἐν σώματι τὰς οἰκίας καὶ συλλέγουν αὐγά, ἄδοντες διάφορα ἄσματα π.χ. «*Ἡ καλαντήρα πέρασε | ἀπὸ τῆ Μαύρη θάλασσα | ἔκατσε κ' ἐλάλησε | καὶ πύργον ἐκοδόμησε. | Ὅποιος δὲ μᾶς δεῖ αὐγὸ | μέσα ψύλλος καὶ κοργιὸς | καὶ μεάλος φοερὸς. | Μάρτης μᾶς ἦρτε | καλῶς μᾶς ἦρτε | ὄρη ἀνθεῖτε, | πουλάκια κελαδεῖτε. | Ὡ καλὴ νοικοκυρά, | ἔμπα στὸ κελλάρι σου, | φέρ' αὐγὰ σαρακοστά | γιὰ τὸν μῆνα τὸν καλὸ, | πού ἦρτε καὶ ἐφάνηκε | στὸν Ἰορδάνην ποταμόν...».*

5. Ἄλλαι πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν Λάζαρον. Π.χ. εἰς τὴν νῆσον Θήραν, «στήνουν τὸ Λάζαρο».

2. Κυριακὴ τῶν Βαΐων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τὰ Βάγια (Θεσσαλία, Ἡπειρος), Βαγιοτσιριατοῖ (Κύθνος), τῆ Βαγίου (Πόντος), Τσερκατζῆ τῆς ἐλιᾶς (Ἀμμόχωστος Κύπρου) κτλ.

2. Οἱ κλάδοι τῶν βαΐων. Τίνος φυτοῦ κλάδοι χρησιμεύουν πρὸς στολισμὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους; (π.χ. δάφνης ἐν Αἰτωλίᾳ, Ἡπίρω κ. ἀ., ἰτέας ἐν Ἀν. Θράκῃ, μύρτου, ἀλ.). Ποῖον τὸ κοινὸν ὄνομά των; (Π.χ. *βάγια* (πολλ.), *τάταλο* (Κεφαλλ.), *μασιόδι* (Σύμη). Σχήματα, εἰς τὰ ὁποῖα διασκευάζονται οἱ κλάδοι τῶν βαΐων ἢ τὰ φύλλα τῶν φοινίκων. (Π.χ. *σιανροί, φεγγάρια, ἄστρα* ἐν Καρπάθῳ).

3. Ποῖοι προμηθεύουν τὰ «βάγια» εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ μὲ ποίαν πομπὴν γίνεται τοῦτο; Κτυπήματα μὲ τὰ βάγια, προλήψεις κτλ.

Ἐν παραδείγμα. Εἰς τὸ Λοξέτσι τῆς Ἡπείρου «ὄσες νύφες γίνουσι τὴ χρονιά μέσα, ὄλες θὰ πᾶν τοῦ Λαζάρου γιὰ τὰ βάγια. Κάθε νύφη στολιζέται μὲ πράσινο φόρεμα, σὰν τὸ χρῶμα τῆς βέργης, καὶ μὲ κόκκινη μάλλινη φούστα ἀπὸ μέσα. Φορεῖ καὶ κεντητὰ τσαρούχια, κόκκινα μὲ ὠραῖες φουντίτσες, καινούργια, καὶ ἄσπρες κάλτσες. Προσκαλεῖ πρωτύτερα ὄλες τὶς συγγενισσές της, κάνουν ρυζόπιττα, ψήνουν φασούλια, παίρνουν ἑλιές, χαλβᾶ, παίρνουν κ' ἕνα βουτσέλι κρασί κι ἄλλο ἕνα νερὸ καὶ πηγαίνουν στ' Ἀλωνάκι (ἕνα ἰσάδι τοῦ βουνοῦ) κ' ἐκεῖ κάθονται. Πρὶν νὰ κινήσῃ ἡ νύφη μὲ τὴ συνοδεία της, ἔχει στείλει τὴν κουινιάδα της καὶ τὴν ἀδερφή της, κορίτσια ἀνύπαντρα—ὄχι παντρεμένα, νὰ ἔχουν καὶ μάννα καὶ πατέρα—καὶ πηγαίνουν στὸ λόγγο. Κόβουν ἕνα φόρτωμα βάγια καὶ τὰ ζαλώνονται καὶ τὰ πηγαίνουν στ' Ἀλωνάκι, ὅπου περιμένουν οἱ νύφες. Στὸ δρόμο τραγουδοῦν:

«Ὅλες οἱ δάφνες εἰν' ἐδῶ κι ὄλες δαφνολογιοῦνται,
καὶ νὰ βεργούλα δὲν εἰν' δῶ,
πάει στὴ βρύση γιὰ νερὸ κτλ.»

Ἀκολουθεῖ γεῦμα, τραγούδια καὶ χορός. Καναδοὺ ὄρες μέρα ετοιμάζονται νὰ κατεβῶν. Φορτώνονται τώρα στὴν πλάτη οἱ νύφες τὸ ζαλίκι τὴ δάφνη καὶ κατεβαίνουν ἔτοι φορτωμένες στὴν Ἀη Μαρίνα, ἕνα ξωκλήσι κάνουν τρεῖς μετάνοιες ἀμίλητες καὶ ἔρχονται στὴν ἄκρα στὸ χωριὸ σὲ νὰ ραχούλα, χαμηλὴ ραχούλα. Θὰ ξεφορτωθοῦν, θὰ χορέψουν τρεῖς τέσσερις χορούς. Ἄμα τελειώσῃ ὁ χορός, οἱ νύφες φιλοῦν τὰ χέρια ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, φιλοῦνται κι ὄλες κι ἀλλάζουν δεκάρες. Κάθε μιὰ γυναικᾶ παίρνει κομμάτι βάγια, χτυπᾶ ἑλαφρὰ τὴ νύφη καὶ λέει: «Μὲ γειὰ στὰ βάγια σου!» Ἀπ' ἐκεῖ χωρίζουν οἱ νύφες καὶ πάει κάθε νύφη στὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐνορίας της. Τὰ παιδιὰ χτυποῦν τὶς καμπάνες, μόλις τὶς δοῦν νὰ ῥχωνται. Ἄμα φτάσουν στὴν ἐκκλησίαν, πᾶνε μὲ τὴ σειρά πὺ παντρεύτηκαν κάθε νύφη καὶ χτυπᾶ λίγο τὴν καμπάνα «γιὰ τ' ἀντέτι» (=γιὰ τὸ ἔθιμο) καὶ περνάει μέσα στὴν ἐκκλησίαν καὶ ξεφορτώνεται τὴ βάγια. Κάθε γυναικᾶ, πὺ εἰν' ἐκεῖ, παίρνει ἕνα κλαράκι βάγια καὶ χτυπάει τὴ νύφη καὶ τῆς λέει: «μὲ γειὰ σ'». Ὅστερα βγαίνουν πάλι ἔξω μὲ τὴ σειρά, χτυπάει κάθε μιὰ τὴν καμπάνα, πὺ πολὺ τώρα, κ' ὕστερα χωρίζονται καὶ πάει κάθε μιὰ στὸ σπίτι της.— Εἰς τὴν Θοράκη, Αἰτωλίαν, Μάνην κ. ἄ. τοὺς κλάδους τῶν βαίτων παρέχουν τὰ ζεύγη τῶν νεονύμφων ἐκάστου ἔτους. «Ὅποιος φέρῃ πρῶτος τὰ βάγια στὴν ἐκκλησίαν, θὰ πρωτογεννήσῃ ἀγόρι».

4. Διανομὴ τῶν βαίτων, οἰωνισμοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. εἰς τὰς Κινδωνίας «καθῆνας πὺ παίρνει τὸ κλωνί του ἀπὸ τὸν παπᾶ τὸ κοίταζε, κι ἂν εἶχε πολλὰ ἄιθη, ἔλεγε πὺς θὰ ἔχουν τὰ κτήματά του μαζοῦλι (εἰσοδήμα)

πολύ, ἂν εἶχαν λίγα, λίγο.» Εἰς τὴν Σύμην κ. ἄ. φυλάττουν τὰ βάγια καὶ μὲ αὐτὰ καπνίζονται, γιὰ νὰ μὴ τοὺς πιάνη τὸ μάτι. (Πρβλ. βαγίζω=θυμιῶ διὰ βαίων, Τήνος). Εἰς τὴν Σωζόπολιν πιστεύουν, ὅτι «οἱ βάιες, ἀφοῦ ἁγιασθοῦν καὶ μεταφερθοῦν εἰς τὰς οἰκίας, ἔχουν τὴν δύναμιν ν' ἀποδιώκουν ἔξ αὐτῶν τοὺς ψύλλους καὶ τοὺς κορέους, ἔξ οὗ καὶ τὸ «Μέσα βάγιες καὶ χαρές, ὄξω ψύλλοι, κόριζες». Εἰς τὴν Ἥπειρον «κρεμοῦν σιὰ καρποκλάδια (καρποφόρα δένδρα) ἀπὸ ἕνα κλωνι βάγια, γιὰ νὰ καρπίζουν, καὶ σιὰ κήπια τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ μὴν τὰ κόβη τὸ σκουλήκι». Εἰς τὴν Σκῦρον, τὸ βράδυ τοῦ Λαζάρου οἱ νοικοκυρὲς θὰ πλέξουν κ' ἕνα σταυρὸ ἀπὸ βάγια καὶ βιόλες, νὰ τὸν πᾶνε τὸ πρωτὶ στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν εὐλογῆσῃ ὁ παπᾶς. Σὰν ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησία τὴν ἄλλη μέρα, τῶν Βαγιῶν τὸ πρωτὶ, θὰ πάρουν ὅλοι τοὺς σταυρούς των, νὰ πᾶνε νὰ βασιάσουν τὰ δέντρα, τὰ κλήματα, τὰ βόδια, τὰ περιβόλια, τὶς βάρκες, τοὺς μύλους. Ὅλα τὰ βασιάζουν γιὰ τὸ καλὸ. Ὅσοι ἔχουν μάντρες παίρνουν λαζόνια, λαχανόπιττα καὶ μακαρόνια γιὰ τοὺς βοσκούς, πάνω πάνω στὸ καλάθι καρφώνουν τὸ σταυρὸ τὸ βάγιο καὶ πᾶνε πρωτὶ πρωτὶ στὴ μάντρα καὶ βασιάζουν τὰ πρόβατα τοὺς δίνουν δηλ. μιὰ στὴ ράχη μ' ἕνα κλαδί ἀπὸ μυρτιά καὶ μὲ τὸ βάγιο σταυρὸ καὶ τοὺς λένε: *τσαὶ τοῦ χρόνου! καλὴ Λαμπρὴ! Βάτσα-βάτσα τοῦ Βαγιοῦ | τσαὶ τὴν ἄλλη τουριατῆ | μὲ τὰ κότσινα τ' αὐγά | τσαὶ μὲ τ' ἄσπρα τὰ χλωρά!* (Πέρδικα 135). Ποῦ τὰ μεταχειρίζονται διὰ τὸ προζύμι; Π.χ. εἰς τὸ Κασιδιόνι τῆς Κρήτης *καύγουνε (τὸ σταυρὸ τῶ Βαγιῶ) καὶ μὲ τὴ σκόνῃ του ξυμώνουνε τὸ ψωμί, χωρὶς νὰ βάλουνε προζύμι, καὶ ἀνεβαίνει ἡ ζύμη.*

5. Κτυπήματα μὲ τὰ βάγια (βαγιοχτυπήματα). Π. χ. εἰς τὴν Καρδαμύλην Λακωνίας «οἱ γυναῖκες μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας χτυποῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη μὲ τὰ βάγια πού τοὺς μοίρασαν ὁ παπᾶς. Πιστεύουν ὅτι, ἅμα μία ἔγκνος χτυπηθῆ μὲ βάγια, ἐκείνη τὴν ἡμέρα, θὰ γεννήσῃ εὐκολώτερα». Εἰς τὴν Μάδυτον τὰ παιδιὰ κτυποῦνται μεταξὺ των μὲ τοὺς κλάδους τῶν μύρτων, λέγοντα: «*καὶ τ' χρόν' νὰ μὴ σὲ πιάν' ἡ μυγία.*»

6. Ἀγερμοὶ παίδων κρατούντων κλάδους βαίων, (τὸ βάϊσμα ἐν Πόντῳ). Ἄσματα καὶ δῶρα (αὐγά, φροῦτα). Μοιράζουν τὰ παιδιὰ καὶ βάγια εἰς τὰ σπίτια;

Δύο παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον, τὸ Ἀδραμύτιον κ.ἄ. τὰ παιδιὰ κάθε ἐνορίας ἔχουν ἕνα δεμάτι ἀπὸ κλαδιά δάφνης: «*τὰ στολίζουν μὲ βαλάδια (παννάκια κόκκινα - πράσινα ἀπὸ καινούργιο φουστάνι) στὴν κορφὴν βάζουν ἕνα κουδοῦνι ν' ἀκούγεται. Ὅταν ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησία, γυρίζουν στὴ γειτονιά τους ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι ἀφήνουν τὸ δεμάτι ὄρθιο ἀπομέσα ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ ἀρχίζουν νὰ ψάλλουν τὸ τροπάριο «τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν». Κατόπιν χτυποῦν κάτω τρεῖς φορὲς τὸ δεμάτι καὶ λένε: Ἐξω ψύλλοι, ποντικοί, μέσα σὲ βαθὺν ρομάνι! Κόβουν ὕστερα ἀπὸ ἕνα*

κλαδάκι και τὸ δίνουν στὴ νοικοκυρά, λέγοντας: Χρόνια πολλά, ἐν ὀνόματι Κυρίου, δὸ μ' εἶ ἀγὸ νὰ φύγω!»

Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴ βαγιοβδομάδα πήγαινε ὁ καντηλανάφτης σὰ περβόλια και ἔκοβγεν ἓνα κομμάτι, ἓνα μεγάλο κλωνὶ βάγια, και τὸ βαζε σὸ κελλί του. Κάθε κοριτσάκι πήγαινε και κρεμοῦσεν ἓνα κουρελλάκι ἀπὸ τὸ καινούργιο τὸ φουστάνι του κ' ἔτσι ἡ βάγια γέμιζεν ἀπὸ κουρελλάκια. Τὸ πρῶτῳ Βαγιῶ, μετὰ τὴ λειτουργία, ὁ καντηλανάφτης ἔπαιρνε τὴ βάγια στὸν ὄμο του και γύριζεν δλη τὴν ἐνορία κ' ἐπάαινε σὰ σπίτια και πίσω του ὄλα τὰ μωρὰ (=παιδιά) φώναζαν τραγουδιότῳ:

«Βάγια, βάγια τῳ βαγιῶ | τρῶνε ψάρι και κολιό,
και τὸν ἄλλο Κυριακὸ | τρῶν τὸ κόκκινο εἶ ἀγὸ».

Ὁ καντηλανάφτης πάαινε σὲ κάθε σπίτι κ' ἔβαζε τὴ βάγια μέσα, τὴν κονοῦσε κ' ἔλεγε: «Ὁξω ψύλλοι, ὄξω κοριοὶ | νὰ πᾶτε σὰ ρουμάνια, | νὰ φᾶτε ρουμανόφυλλα. | Πέσετε, ψοφήσετε | και πίσω μὴ γυρίσετε. | Ρά, ρῳ, Μαργαρώ | ἡ τοσοὶ παράδες ἡ εἶ ἀγὸ. | Γυρίσαμε, γυρίσαμε, | τὸ βασιλιά δὲν ἠῶραμε (δηλ. τὸ Χριστό). Οἱ νοικοκυρὲς τοῦ διναν ἓνα ἀγὸ ἡ λεπτά».

7. Ἄλλα παιδικὰ ἔθιμα. Χοροὶ, ἐστιάσεις κλπ.

Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα και εἶ ἄλλα χωρία τοῦ Μικροῦ Αἰῶμου «τὴν ἡμέρα τοῦ Βαγιοῦ τὰ κορίτσια πάαιναν στὴν ἐκκλησιά, ἔπαιρναν βάγιες ἀπ' τὸν παπᾶ κ' ὕστερα μαζεῦουντας σὲ μιὰ πλατέα, σὸ ἀλάνι τοῦ χωριοῦ ἔδεναν τὰ βάγια μὲ κόκκινη κλωστή, τὰ γυροῦσαν ὄπως κουλούρα, και τὰ καναν στεφάνι μικρό. Κάθα μιὰ χῳρία, τὸ κρατοῦσε σὸ χέρυ—βᾶί τὸ λέγαμε.—Ὑστερα τραγουδῶντας και χορευόντας πήγαιναν μακρῳά σ' ἓνα ρέμα (τὴ Μιχαλιὰ) ἔσκυφταν και τὰ ριχναν. Τὰ παίρνε τὸ νερό. Ἐνα κορίτσι ἦταν πρόβδος και εἶ ἄλλα ὄλα στὴ σειρά πάαιναν και τραγουδοῦσαν: Ἄντε μωρὴ Μαρούλα, κλπ. Ἄμα πήγαιναν σὸ ρέμα, ἔσκυβαν και κονοῦσαν τὰ χέρια μέσ' σὸ νερὸ κ' ἔλεγαν: «Ὁποιο βᾶί περάσ' μπροστά, κείνο θὰ γέν' συδέκνισσα». Ἐστερα τὰ βλεπαν τὰ βάγια, ποὶ πήγαινε πρῶτο, κείνο τὸ κορίτσι γένδανε συδέκνισσα. Στὸ γυρισμὸ ἦταν κείνο τὸ κορίτ' μπροστά, ἔσερνε τὸ χορὸ, γένδανε πρόβδος. Γύριζαν και πήγαιναν σὸ σπίτι τοῦ κοριτσιοῦ αἰτουνοῦ, τὴς συντέκνισσας. Ἐκεἶ, τοῦ κοριτσιοῦ ἡ μάννα μαγέρευε και τὰ φίλενε φασόλια, ἐλιές, μιλιγκούρια, τέτοια πράματα. Χορευᾶνε, ὕστερα γυροῦσαν, χῳρευαν πιασμένα ἀπὸ τὰ χέρια ὄλα τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ κ' οἱ γυναῖκες ἔπο κατόπι ἔβλεπαν. Στὸ δρόμο πὸν γυρίζουν λένε και τὸ τραγοῦδι τὴς Βάγιας:

«Ἐσῳ, κυρὰ μ', μὲ μάλωσες, μὰ θὰ σὲ παραδώσω.

— Τὸ τί εἶδες, Βάγια μ' και τὸ πῆς, τὸ τί θὰ μαρτυρήσης;

Τὸ τί εἶδιαν τὰ ματάκια μου, κείνο θὰ μαρτυρήσω κτλ.»

8. Καθαρμοί, προλήψεις, δεισιδαιμονία. Π.χ. Εἰς τὴν Ὑδραν τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων τὸ βράδυ, μετὰ τὸν νυμφίον «λούζεται ὅλη ἡ φαμίλια, γὰρ νὰ ᾖ καθαρὴ ὅλη τῆ Μ. Βδομάδα». Εἰς τὴν Κρήτην «πρέπει νὰ φᾶνε κείνη τὴν ἡμέρα ψαρικὸ παστὸ ἢ φρέσκο· εἶναι ἀνάγκη νὰ γλείφουν ἕστω καὶ κόκκαλον τοῦ ψαριοῦ γὰρ τὸ καλό».

Μεγάλη Ἑβδομάς (Μεγαλοβδόμαδο)

1. Γενικά.

1. Νηστεία (τρίημερος). Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν «Μ. Δευτέρα, Μ. Τρίτη, καὶ Μ. Τετάρτη δὲν τρῶν τίποτε, παρὰ τὸ βράδυ μόνον λίγο νερό, ἰδίως τὰ κορίτσια, γιὰτὶ πιστεύουν ὅτι νηστικῆς καρδιάς πιάνει ἡ εὐκὴ καὶ ἔτσι ἐλπίζουν νὰ βροῦν τὸ γαμπρό». Πρὸβλ. «Κραταίε τριήμερον αὐτὴ καὶ θὰ πιάσῃ τὸ πουλάκι».

2. Ἀπαγόρευσις ἁσμάτων, μουσικῆς καὶ πάσης διασκεδάσεως. Εἰς τὴν Πάρον οἱ κώδωνες τῶν ναῶν καθ' ὅλην τὴν Μ. Ἑβδομάδα δὲν κρούονται, ἡ δὲ πρόσκλησις εἰς τὴν ἐκκλησίαν γίνεται μεγαλοφώνως ἀπὸ τὸν κράχτην.

3. Προλήψεις περὶ τῶν Ἑβραίων: «Κλείνονται στὰ σπίτια τους, διαβάζνε καὶ κλαῖνε καὶ τοιρίζνε».

4. Διάλυσις τοῦ ἐργαλειοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον τῆ Λαθριγιά (=τῆ Μ. Ἑβδομάδα), ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς εἶναι σταυρωμένος, θὰ ξεκάμουν τὸ λάκκο (τ' ἀργαλειά), τὸν ξεβιδώνουν».

5. Παροιμιαὶ καὶ παιδικὰ ἁσμάτια, σχετικὰ μὲ τὰς ἡμέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος. Π.χ. Μεγάλη Δευτέρα—μεγάλη μαχαίρα, Μεγάλη Τρίτη—μεγάλη θλίψη... Μεγάλο Σαββάτο—χαρὲς γιομᾶτο, Λαμπρὴ—χάσκα μπούκα,—ἀγὰ κι ἀρνὶ (Κεφαλληνία).

2. Μεγάλη Δευτέρα.

1. Καθαρισμὸς τῶν οἰκιῶν: ἀσβέστωμα, σφουγγάρισμα κλ.

2. Ἀγερομὸς παιδιῶν. Τί κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας καὶ τί ἄδουν εἰς κάθε σπίτι; Εὐχαί, ἔπφδαι καὶ κατάδεσμοι κατὰ τῶν ψύλλων. Δῶρα.—Ἐν παραδείγματι: Εἰς τὴν Μάδυτον τὰ παιδιὰ τὴν Μεγ. Δευτέραν κρατοῦντα σταυρὸν ἑστεμμένον μὲ μύρτα (τὸ ρουμάνι) περιφέρονται ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, ἀπαγγέλλοντα πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου τὴν εὐχὴν:

«Σήμερ' εἰν' ἄλλους οὐρανός, σήμερ' εἰν' ἄλλη μέρα,
σήμερα καταδέχεται Σταυρός μὶ τὸν Δεσπότην κτλ.
Χαῖρε πύλη, χαῖρε ἀμνέ, | χαῖρε Τίμιε Σταυρέ,
καὶ ἡμεῖς οἱ μαθηταὶ | ψάλλειν ἤλθαμεν ἐδῶ...»

Ἔξ' οἱ φύλλ' καὶ ποντικοί, | νὰ πάρουν ὄρη καὶ βουνοί,
 νὰ φάγουν κλαδοκούμαρα | νὰ πέσουν νὰ φοφήσουν...
 Τὰ κουκούλια σας πολλά, | τὰ βάρη σας μετὰξι,
 πάρετε σεῖς τὴν κόττα | κ' ἡμεῖς τὰ πέντ' αὐγά».

Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ κατὰ ποίαν ἄλλην ἡμέραν; Π.χ. ἐν Λέσβῳ καὶ Δαρδανελίοις τὸ «ρουμάνι» γίνεται τὴν «Κόκκινη Πέφτη».

3. Μεγάλη Τετάρτη.

1. Τέλεσις εὐχελαιίου. Γίνεται τοῦτο καὶ κατ' οἴκους καὶ κατὰ ποίαν τάξιν; Π. χ. ἐν Κοτυώροις, ὁ παπᾶς τῆ Μεγ. Τετάρτη γύριζε στὰ σπίτια γιὰ εὐχέλαιο. Εἶχαν σὲ κάθε σπίτι ἔτοιμα αὐγά ὦμά, ἀλεῦρι καὶ ἀλάτι, τὰ εὐχέλιαζε αὐτὰ ὁ παπᾶς καὶ τῆ Μεγ. Πέμπτη, ἀφοῦ ἔβαφαν τ' αὐγά, τὰ πήγαιναν μαζὶ μὲ τὸ εὐχελιασμένο ἀλεῦρι καὶ τ' ἀλάτι στὴν ἐκκλησιά, στὸν Ἑσπερινό, μέσα σὲ καλάθια σκεπασμένα καλά μὲ παννί». Εἰς τὴν Σπάρτην «ἀπ' τὸ ἀλεῦρι, πὺν ἄκουσε τις εὐχὲς τοῦ εὐχελαιίου, τρῶνε κάθε πρωὶ ἓνα κομματάκι».

2. Παρασκευὴ νέας ζύμης (τὸ προζύμι τῆς χρονιάς). Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας «τῆ Μεγ. Τετράδῃ ἢ κλησάρισσα πήγαινε ἄπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ μάζωνε ἀλεῦρι καὶ τὸ ζύμωνε χωρὶς προζύμι. Ὁ παπᾶς ἀκουμποῦσε ἀπάνω τὸν Σταυρὸ μὲ τὸ Τίμο Ζύλο καὶ τὸ ζυμάρι ἀνέβαινε. Αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ προζύμι τῆς χρονιάς».

3. Τελετὴ τοῦ νιπτῆρος. Ποῦ γίνεται αὕτη καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

4. Μεγάλη Πέμπτη.

1. Ὄνομα: Κόκκινη Πέφτη ἢ Κοκκινοπέφτη.

2. Τὸ ζύμωμα. Οἱ κουλλοῦρες, οἱ πίττες τῆς Λαμπρῆς. Ὄνομα αὐτῶν (κουτσοῦνες, κοσόνες, κουζουνάκια, κοφίνια, καλαθάκια, δοξάρι, αὐγοῦλα, λαζαράκι κλπ.) Τρόποι κατασκευῆς καὶ σχήματα. Ἰδιαιτεροὶ χρήσεις πρὸς ἴασις ἢ ἐξορκισμὸν ἀσθενειῶν κλπ. Π.χ. Τὶς λαμπριάτικες κουτσοῦνες εἰς τὴν Κορώνην «τις ζυμώνουν μὲ λάδι, μύγδαλα καὶ γλυκάνισο βράζουνε καὶ δαφνόφυλλα καὶ βάζουνε τὸ ζουμί γιὰ νοστιμάδα. Τὶς κουτσοῦνες τὶς πλάθουνε στρογγυλὲς σὰν κουλλοῦρες ἢ μακρουλὲς καὶ τὶς περιπλέκουνε (=στολιζοῦνε) μέσα μὲ ζυμάρι. Βάνουνε στὴ μέση τὸ κόκκινο τὸ αὐγὸ καὶ στολιζοῦν τὴν κουτσούνα μὲ ἀγκιναρίτσες, μὲ πουλάκια, μὲ μύγδαλα καὶ σουσάμι. Αὐτὲς πὺν εἶναι νὰ τὶς μεράσουνε σὲ μικρὰ παιδιὰ τὶς κάνουνε σωστὲς κουτσουνίτσες, μὲ πόδια, μὲ χέρια, μὲ κεφάλι (ἀπεικόνισις τοῦ σχήματος ἀπαραίτητος). Ζυμώνουν τότε καὶ κουλλοῦρι γιὰ τὴν Πρωτομαγιά; Π.χ. εἰς τὸν Νάιμονα «τὴ γόκκιν' τὴ βέφτ' πὺν θὰ ζυμώσουν, κάμνουν τρεῖα μικρὰ κουλικάκια

μέ στανρὸ καὶ τὰ σκῶν'ν στὸ εἰκόνημα. Κι ἅμα λυσοσάξ' κᾶνα σκυλί, τοῦ δίν'ν λίγο ἀπ' αὐτό, γιὰ νὰ ξελυσοσάξ'».

«Λειτουργιὰ» τῆς Μεγ. Πέμπτης. Πῶς ζυμώνεται καὶ ὑπὸ τίνων; Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον «ἐπτὰ ἄγναι παρθένοι καθαρίζουν τὸν σίτον ἀνὰ κόκκον, πλύνουν, ἀπλώνουν εἰς τὸν ἥλιον, ἀλέθουν, ζυμώνουν καὶ κατασκευάζουν λειτουργιὰ».

3. Τὸ βιάψιμο τῶν αὐγῶν. Εἶναι ὠρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν αὐγῶν ποὺ βιάφουν; Χρῶμα, τρόποι καὶ μέσα βαφῆς (π.χ. μετὸ βάρζι=κόκκινο ξύλο, μετὸ φύλλα ἀμυγδαλιᾶς κλπ.). Τὸ πρῶτο αὐγὸ ποὺ βιάφουν (τὸ αὐγὸ τῆς Παναγίας). Θαυμασταὶ αὐτοῦ ἰδιότητες: σταύρωμα τῶν παιδίων μετὸ αὐγὸ, ἄλλαι ποικίλαι χρήσεις αὐτοῦ. Δεισιδαιμονίαι διὰ τὸ δοχεῖον, ὅπου βιάφουν τὰ αὐγὰ (πρέπει νὰ εἶναι καινούργες;), διὰ τὴν βαφήν (δὲν τὴν βγάζουν ἀπ' τὸ σπίτι οὔτε τὴν χύνουν, διατί;). Βιάφουν αὐγὰ οἱ πενθοῦντες; καὶ μετὸ ποῖον χρῶμα; Ἐποστολὴ κόκκινων αὐγῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν. Αὐγὰ «εὐαγγελισμένα». Αὐγὰ ζωγραφιστὰ (ξοδλωτά, ἢ κεντημένα, πέρδικες), εὐχαὶ ἐπιγραφόμεναι εἰς αὐτά. Διασκευὴ τῶν αὐγῶν εἰς πουλιὰ κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην ὅσα ἄτομα ἔχει τὸ σπίτι, τόσα αὐγὰ κόκκινα βιάφουν κ' ἕνα τῆς Παναγίας· τὸ βράδυ τὰ βιάζουν σ' ἕνα κουτάκι καὶ τὰ πηγαίνουν στὰ 12 Εὐαγγέλια στὴν ἐκκλησίαν, γιὰ νὰ διαβιστοῦν. Τὰ βιάζουν κατόπιν στὸ Ἱερό, στὴν Ἁγίαν Τράπεζαν ἑκάτω, πίσω ἀπὸ τὸ θρόνον τοῦ δεσπότη, καὶ τ' ἀφήνουν ἐκεῖ ὡς τὴν Ἀνάστασιν. Τὴν ἡμέραν κείνην, στὴν ἀπέλυσιν, τότε ὅλες ἔπαιρναν τὰ κουτάκια μετ' αὐγὰ καὶ γάριζαν στὸ σπίτι. Τὰ τσέφλια τῶν «εὐαγγελισμένων αὐγῶν» τὰ βιάζαμε στὸν μπαχτσέ, στῶν δεντρῶν τὶς ρίζες κ' ἔλεγαμε: «νὰ πιάσουν ὅλοι οἱ καρποὶ». Εἰς τὸ Σινίχοβον τῆς Δυτ. Μακεδονίας «τὸ αὐγὸ ποὺ θὰ πρωτοβιάφουν τὴ Μ. Τετάρτη τὰ μεσάνυχτα (γιατὶ τότε βιάφονται τὰ αὐγὰ) θὰ ταφῆ στὴν πρώτη αὐλακίαν τοῦ χωραφιοῦ, ἅμα ἀρχίσουν νὰ σπέρνουν, καὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου πρωταρχίσῃ τὸ ἀλέτρι, γιὰ νὰ ἴναι παστροκὸ καὶ τὸ σιτάρι, ὅπως τὸ αὐγὸ». Εἰς τὴν Σῦρον «τὰ βιάφουν καὶ κίτρινα μετὸ τῆς μυγδαλιᾶς τὰ φύλλα». Εἰς τὴν Λῆμνον «ἕνα κόκκινο αὐγὸ βιάζουν στὸ εἰκονοστάσι. Ἄμα εἶναι τριῶν χρόνων αὐγὸ στὸ εἰκονοστάσι, γίνεται κρατ'ῆρα, δηλ. μιὰ πέτρα ποὺ ἅμα τὴ βάλῃς ἀπάν' σὲ ἔγκυαν γυναῖκα, εἴτε ζῶο ἔγκυο, ἔχουν τὴν ἰδέαν ὅτι κρατεῖ, (δὲν ἀποβάλλει). Τὰ κορίτσια βιάζουν σ' αὐγὰ καὶ φιερά ἀπὸ χαρτὶ χρωματιστό, βιάζουν οὐρά, μύτη μετ' ἄμφο' σὰν πουλὶ καὶ τὰ κρεμοῦν ἀπ' τὴ σκεπὴ. Σὰν μπλούδια ἦταν, γιὰ νὰ πετάξ' ν».

4. Τὰ μεγαλοπεφτιατικὰ αὐγὰ.

Ἄλλα τὰ αὐγὰ ποὺ γεννοῦν αἱ ὄρνιθες τὴν Μεγάλην Πέμπτην θεωροῦνται ἐξαιρετικὰ ἢ μόνον τῆς μαύρης κόττας ἢ τῆς πρωτόγεννης; Ποία ἢ χρῆσις τῶν; Π.χ. εἰς Σοποτὸν Καλαβρύτων «τὰ αὐγὰ ποὺ γεννιῶνται τὴ Μεγ. Πέμπτη τὰ πηγαί-

ρουνε στην ἐκκλησία τὴν ἴδια ἡμέρα καί, ἄμα διαβαστοῦν, τὰ θάφτουν πάλι τὴν ἴδια ἡμέρα σταυρωτὰ στοῦ ἀμπέλι, γιὰ νὰ μὴν τὸ τρώῃ τὸ σκαθάρι ἢ γιὰ νὰ μὴν πλησιάζῃ χαλάζι στοῦ ἀμπέλι» (Ἄρκαδια). Εἰς τὴν Κορωόνην «τὰ φυλάνε στοῦ σπίτι καὶ τὰ τρωῶνε, ὅποτε τοὺς πονάει ὁ λαίμος. Κάνουνε πολὺ καλό».

5. Τὸ κοκκινοπεφτιάτικο παννί.

Ἐνάρτησις ἐρυθρῶν ὑφασμάτων ἀπὸ τῶν παραθύρων. Π. χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τὴν κόκκινη τὴν Πέμπτη βάρνε τ' ἀγὰ καὶ βουτᾶνε ἕνα παννί. Τὸ βάρνε κόκκινο καὶ θὰ τὸ κρεμάσνε ἀπέξω ἔπε τὸ παράθυρο 40 μέρες καὶ ὀνομάζεται κοκκινοπεφτιάτικο καὶ χρειάζεται γιὰ ὅλα τὰ πράματα» (δηλ. εἰς ἐπφθὰς κλπ.). Εἰς τὴν Κίον, «τὸ πρῶτ' τῆς Μεγ. Πέμπτης, πολὺ αὐγὴ, πρὶν ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, σηκωνόταν ἢ νοικοκυρὰ καὶ κρεμοῦσε σ' ἕνα ἀπὸ τ' ἀνατολικά παράθυρά της ἕνα κόκκινο παννί, γιὰ νὰ τὸ ἴδῃ ὁ ἥλιος. Ἔμα ἤθελ' ἀ τὸ ἴδῃ, τὸ ἐπαίρνε μέσα». Εἰς τὴν Καστορίαν «ἀπλώνουν στὰ παράθυρα κόκκινες βελόντες καὶ κόκκινα μαντήλια». Ποία ἢ σημασία τοῦ ἐθίμου; Π. χ. εἰς τὴν Σκόπελον (Θράκη) «τὸ κόκκινο παννί, ποὺ κρεμοῦν στοῦ πάνω μέρος τῆς πόρτας, λένε, συμβολίζει τὴν παρθενιά τῆς Παναγίας» (Ἄρχ. Θρ. Θησ. Η', 150).

6. Γιατί βάρφουν τ' ἀγὰ κόκκινα; Παραδόσεις αἰτιολογικά. Π. χ. «Ὅταν ἀναστήθῃκεν ὁ Χριστός, τὸ ἴπαν σὲ μιὰ χωρικὰ κι αὐτὴ δὲν πίστεψε καὶ εἶπεν: ὅταν τ' ἀγὰ πὸν κρατῶ γίνουν κόκκινα, τότε θ' ἀναστηθῇ καὶ ὁ Χριστός. Καὶ αὐτὰ κοκκίνησαν. Καὶ ἀπὸ τότε τὰ βάρφουν κόκκινα» (Καστορία).

7. Τὸ ὕψωμα τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Προσφοραὶ διὰ τοὺς ζωντανούς. Π. χ. εἰς τὰς Κυθωνίας «αἱ γυναῖκες τὸ ὕψωμα ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς Μεγ. Πέμπτης τὸ ἔβαζαν σ' ἕνα σακκουλάκι, ποὺ εἶχε ἄνθη μέσα, καὶ τὸ φύλαγαν πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα». Εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν «φέρνουν στὴν ἐκκλησία κουλλουράκια, ὄχι γιὰ τοὺς πεθαμένους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ζωντανούς. Ἔμα τελειώσῃ ἢ ἐκκλησία, μοιράζονται τὰ κουλλουράκια αὐτὰ γιὰ τὸ καλό. Ἔνα κουλλοῦρι θὰ στείλουν στὸν τσοπάνο κάθε σπίτι· θὰ τὸ στείλουν στοῦ μαντρί, γιὰ νὰ γίνουν τ' ἄρνια καλά».

8. Προσφοραὶ διὰ τοὺς νεκρούς. Πίστις περὶ ἐξόδου τῶν ψυχῶν. Π. χ. εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου «τὴν Μεγ. Πέμπτη κάνουν ὕψωμα, βράζουν καὶ στάρι καὶ τὸ πᾶνε στὴν ἐκκλησία. Ὁ παπᾶς κάνει συλλεῖτουργο καὶ μνημονεύει τὶς ψυχές. Λέμε πὼς ἐκείνη τὴν ἡμέρα βγαίνουν οἱ ψυχές ἀπὸ τὸν Ἄδη καὶ ξανασαίνουνε κι αὐτές, ὅπως ἀνασταίνεται ὁ Χριστός. Βγαίνουν καὶ πᾶνε στὰ λουλουδάκια. «Βγῆκαν κ' οἱ ψυχές στὰ λουλουδάκια» λέμε ἐμεῖς. Κάνουνε ἔξω 50 μέρες,

ὡς τῆς *Γονοκλισιᾶς*. Τότε *γονατίζομε*, γιατί τότε γονατίζουν κ' οἱ ψυχές καὶ προσκυ-
νᾶνε τὸ Θεὸ καὶ γυρίζουν πάλι στὸν τόπο τους». Ποία ἢ πίστις ἄλλου;

9. Τὸ Μεγαλοπεφτιάτικο εὐχέλαιο. Τρόπος τελéseως αὐτοῦ κατ' οἶκον. Χρησις τοῦ ἀλεύρου, τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου, τὰ ὅποια ἐχρησίμευσαν εἰς τὸ εὐχέ-
λαιον, τοῦ βάμβακος, τῶν ἀγγείων κλπ. Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ τρία ριγανόξυλα,
μὲ τὰ ὅποια οἱ παπᾶδες ἐμύρωσαν ὄσους ἦταν στὸ εὐκέλαιο, τὰ φυλᾶνε στὸ εἰκονο-
στάσι κι δταν χτίσουνε καινούργιο σπίτι, τὰ βάνουνε στ' ἀγκωνάρια τοῦ σπιτιοῦ.
Τὸ λάδι καὶ τὸ κρασί, ποὺ καῖνε στὸ φλυτζάνι, τ' ἀφήνουνε νὰ κάψουνε ὡς κάτω
καὶ τὸ φλυτζάνι ἐκεῖνο τὸ πλένουνε στὸ γιολό, ὄχι ἄλλου». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

10. Ἄγερμοι παιδίων μὲ κλάδον μύρτου (τὸ ρουμάνι), ὡς κατὰ τὴν Μεγ.
Δευτέραν. Εἰς τὴν Λέσβον τὰ παιδιὰ κάμνουν ἓνα στεφάνι κ' ἔχουν πάνω σ' αὐτὸ
δεμένα διάφορα κουρέλια καὶ λένε τραγουδιστά: *Ρό, ρό, τὸ μωρὸ | κάτι (=κάθεται)
μέσ' στὸν ἀγωγὸ | καὶ γυρεύει ἐν' ἀγὸ κλπ.* Μετὰ δὲν'νε ἓνα κουρέλι στὴ νοικοκερὰ
καὶ λένε: *Ἐξω φύλλοι, ποντικοὶ | καὶ μέσα τὸ ρουμάνι.* Τὸ κουρελάκι τὸ δένουν
σ' ἓνα καρφὶ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ τοὺς ψύλλους καὶ τοὺς ποντικούς. Ἄλλοι «ἀπάν' στὰ
βάγια βάζουν μιὰν ἀτσ'κνίδα κόκκιν'. Ψηλὰ σ' ἓνα κλαδέλλ' βάζουν ἓνα κουδουνέλλ'.
Γυρίζουν τὰ σπύτια καὶ λέν: *Ἦ καλὴ νοικοκερά, | σήκω δῶσ' μας πέντ' ἀυγά, | μὴ
μὲ δεῖξ' ὁ δάσκαλος κτλ. Ὁξον φύλλοι καὶ μαντάκοι | μέσα τὸ καλὸ ρουμάνι.* Εἰς τὰς
Μέτρας (Θράκι.) «τὰ παιδιὰ κάμνουν τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα ἀπὸ παλαιὰ ράκη καὶ
τὸ περιφέρουν ἀνὰ τὰς οἰκίας ἐπαιτοῦντα «καψίδια». Κάθε νοικοκυρὰ δίδει κλάδους
ἀμπέλου ἢ λινάτσα ἢ ἐλλείψει τούτων ἐπιχέει ὀλίγον πετρέλαιον ἐπὶ τοῦ ὁμοιώμα-
τος. Τὰ παιδιὰ σηκώνουν τὸν Ἰούδαν καὶ τραγουδοῦν: *Ράτσα, κεράτσα | δῶσ' μιὰ
κληματσίδα | νὰ κάψουμε τὸν Ὁβριγιὸ | πῶχει πολλὴ κασσίδα. | Ὁβριὸς φορεῖ φτερὸ |
στὸ κεφάλι τ' τὸ ξερό... Τὸ ὁμοίωμα καίεται τὴν ἐπομένην εἰς τὸν ἐπιτάφιον. Μόλις
ἔξημερώσῃ, κρεμοῦν ἓνα κόκκινον ὕφασμα εἰς τὸ ἀνατολικὸν παράθυρον τοῦ σπι-
τιοῦ νὰ τὸ διῆ ὁ γήλιος».*

11. Τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια. Ἁγιασμός ἄρτου, ἄλατος καὶ αὐγῶν προσα-
γομένων ὑφ' ἐκάστης οἰκογενείας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἢ ὕδατος ἐν φιάλῃ. Πράξεις
τελούμεναι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Εὐαγγελίων πρὸς ἀποτροπὴν ἀσθενειῶν ἢ
παρασκευὴν φυλακτῶν καὶ ἄλλων μαγικῶν μέσων. Πυραὶ, εἰς τὰς ὁποίας τὰ παι-
διὰ πηδοῦν καὶ καίουν τὸ μάρτη τους (*καλαφουνοὶ* ἐν Ρόδῳ μὲ χονδρούς κορμούς
πεύκων, ἀναπτόμενοι τὴν Μεγ. Πέμπτην εἰς τὰ 12 Εὐαγγέλια).

Μερικὰ παραδείγματα. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν «μερικὲς γυναῖκες παίρνουν
μιὰ λουρίδα, τὴ δένουν στὴ μέση τους καί, μόλις τελειῶνει ἓνα ἓνα Εὐαγγέλιον,
δένουν ἀπὸ ἓναν κόμπο καὶ παρακαλοῦν νὰ γίνῃ μέσ' στὸ χρόνο τὸ ποθοῦμενον.»

Εἰς τὴν Λήμνον «στὸ τρισκέλι, ποὺ ἀκουμπάει ὁ παπᾶς τὸ Βαγγέλιο, δένανε ἕνα σπάγγο κ' ἐκεῖ κρεμουῦσαν τὰ τσεμπέρια τῶν παιδιῶν, γιὰ νὰ ἔχουν τὴ φύλαξη. Στὰ δώδεκα Βαγγέλια φέρνουν μπουκάλια γεμᾶτα νερό, τὰ βάζουν στὸ Βαγγέλιο ποκάτ' κι ἅμα τελειώσουν, τὰ παίρν' ὁ παπᾶς μέσα στὸ ἱερό, ποκάτ' ἀπ' τὴν Ἅγια Τράπεζα, καὶ τὰ παίρνουν μόνη τὴ Λαμπρή, στὴν Ἀγάπ'. "Ἄμα εἶναι κανεὶς ἄρρωστος, θὰ πλυνθῆ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ καὶ τὸν σαραντίζουν, δηλ. τὸν ραντίζουν 40 φορές μ' ἕνα κλωνι βασιλικό. Καὶ ζῶο ἅμα ἔχ' ἄρρωστο, κι αὐτὸ τὸ σαραντίζ'». Ὁμοίως «νερὸν τῶν δεκατεσσάρων Εὐαγγελίων» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (ἐν Κύπρω). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «στὸ πρῶτο Εὐαγγέλιο, τὸ μεγάλο, τὰ παιδιά ἔγραφαν «πιστεῦοι», ὄσους ἐπρόφταναν νὰ γράψουν. Γύριζαν κατόπιν στὴν ἐκκλησία μέσα, τὴν ὥρα ποὺ ἄρχιζεν ἡ ἐκκλησία ν' ἀπελάη, καὶ φώναζαν: «πιστεῦοι, πιστεῦοι!» Οἱ γριεὲς τοὺς ἀγόραζαν, τοὺς ἔκαναν χαμαγλί (φυλαχτὸ) καὶ τὸ φοροῦσαν στοὺς ἀρρώστους». Εἰς τὰ Κούρεντα τὰ κορίτσια εἰς τὴν ἐκκλησίαν «γνέθουν νήματα διαφόρων χρωμάτων, τὰ ὅποια θὰ προσδεθοῦν εἰς τοὺς κωδωνίσκους τῶν ζώων, γιὰ νὰ προκόψουν τὰ κόκκινα τὰ κρατοῦν κι ἂν τὰ πρόβατα ἀρρωστήσουν ἀπὸ παρμάρα, τοὺς τρυποῦν τ' ἀντιά καὶ περνοῦν τὸ κόκκινο νήμα, γιὰ νὰ γιαιτρευτοῦν».

12. Τὰ κεριά τῶν δώδεκα Εὐαγγελίων.

Θαυμασταὶ ιδιότητες, ἀποδιδόμεναι εἰς αὐτά. Π.χ. εἰς τὴν Σπάρτην «τὸ κερὶ αὐτὸ ποὺ μένει ἄκαυτο, τὸ φυλάγουμε γιὰ φυλαχτὸ κι ὅταν μπουμπουνίζη τὸ χειμῶνα καὶ βρέχη δυνατὰ καὶ κάνη κατακλυσμὸ, ἀνάβομε τὸ κερὶ καὶ δὲν πέφτει ἀστροπελέκι». Εἰς τὴν Ἀγιάσον Λέσβου «στὰ 12 Εὐαγγέλια παίρνανε οἱ γυναῖκες κερὶ, κ' ἕνα ἕνα Εὐαγγέλιο ποὺ τελείωνε, κάνανε ἀπὸ τὸ κερὶ μ' ἕνα κομματέλλι ἕνα σταυρό. Μαζεύανε 12 σταυρέλλια καὶ τὰ πηγαίνανε στὸ σπίτι νὰ τὰ κολλήσ' νε παντοῦ στ' ἀντιγώνια τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ φοφήσ' νε οἱ ψύλλοι, οἱ χοριοὶ» κτλ.

13. Διανουκτέρευσις γυναικῶν καὶ παρθένων ἐν τῷ ναῷ. (Τὸ φύλαγμα τοῦ Χριστοῦ). Τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ, τὸ Μοιρολόγι τῆς Παναγίας κτλ.

14. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῆς Μεγάλης Πέμπτης.

Π.χ. εἰς τὸ Γύθειον «τὴν Μεγ. Πέμπτην ἀνοιγαν τὴν κασέλλα διὰ τὸν ποντικόν, ὅπως ἐξαλειφθῆ. Δὲν ἐσκούπιζαν, διὰ νὰ μὴ ἐμφανισθοῦν οἱ μύρμηκες». Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου «τὴ Μεγ. Πέμπτη πρωτὶ-πρωτὶ θὰ πλύνουν τὰ χοντροσκοῦτια τό 'χουν σὲ καλό, τ' ἀγιάζουν, δὲν τὰ τρώει ὁ σκῶρος». Τοῦναντίον εἰς τὴν Θράκην «ἡ Κόκκινη Πέμπτη καὶ αἱ δύο μετ' αὐτὴν Πέμπται θεωροῦνται δρίματα καὶ δὲν πλύνουν ροῦχα, οὔτε ἀπλώνουν ροῦχα, διότι καταστρέφονται τὰ σπαρτὰ καὶ τ' ἀμπέλια». Εἰς τὸ Γιανιτσαροχώρι Κυδωνιῶν «οἱ πιὸ θρησκοὶ ἔτρωγαν μιὰ φορὰ τὴν ἡμέρα, μόνο τὸ μεσημέρι, γιὰτι μιὰ φορὰ ἔγινεν ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος».

15. Ἀποστολή δώρων εἰς ἀνάδοχον, πενθερὸν κλ.

Εἰς τὴν Καστορίαν στέλνουν τὶς πασχαλιές : δύο κομμάτια ἀρνιοῦ, δύο παρμάκια (=τσουρέκια), αὐγά 12 ἢ 24, πάντως ζυγὸς ἀριθμὸς, ζάχαρη ζυγὸς ὀκάδες κλ.

5. Μεγάλη Παρασκευή.

1. Ὄνομα: π.χ. Καπινοπαρασκευὴ ἐν Ὀλυμπίᾳ, διότι « τότε αἱ γυναῖκες πίνουν καπνιά ».

2. Ἀγεσμὸς παιδιῶν. Τί κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας καὶ τί τραγουδοῦν ; Τί δῶρα λαμβάνουν ; Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην « τὴ Μεγ. Παρασκευὴ τὸ πρωτὶ γυρνᾶνε τὰ παιδιὰ ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ λένε τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ. Κρατᾶνε ἕνα σταυρὸ στὸ χέρι καὶ τὰ φιλεοῦν μὲ κουλλούρια ἢ αὐγά κόκκινα ἢ λεφτά ». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας « τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ παίρνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τὸ χελιδόνι (ξύλινον ὁμοίωμα περιστερᾶς), ποῦ τὸ κρατοῦν μ' ἕνα ξύλο ψηλὰ καὶ τὸ στολίζουν μὲ ἄνθη καὶ τὸ περιφέρουν στὰ σπίτια καὶ μαζεύουν δῶρα, αὐγά κόκκινα ἢ χρῆματα ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο ;

3. Περιοδεία ἀνὰ τὰ ἐξωκκλήσια. Εἶναι ὠρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν ποῦ θὰ ἐπισκεφθοῦν ; Π.χ. εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου « τὴ Μεγ. Παρασκευὴ συνηθίζουν καὶ σηκώνονται πρωτὶ, χαράματα, καὶ γυρίζουν στὰ ἐξωκκλήσια. Πρέπει νὰ ἐπισκεφθοῦν 9 ἢ 13 ἐξωκκλήσια. Παίρνουν κι ἀνάβουν κεριά καὶ θυμιάμα ».

Ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Ἀνάθεσις στεφάνων, θυμιάματα κλπ.

4. Ἡ λιτανεὶα τοῦ Ἐσταυρωμένου. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον τὴν μεσημβριάν τῆς Μ. Παρασκευῆς περιφέρουν ἐν πομπῇ τὸν Ἐσταυρωμένον ἀνὰ τὴν πόλιν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ μὲ ποίαν πομπήν ; Παραδόσεις περὶ τοῦ Ξύλου τοῦ Σταυροῦ.

5. Στολισμὸς καὶ προσκύνησις τοῦ Ἐπιταφίου. Ὁ θρηνησ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Αἱ μυροφόροι.

Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην « τὸν Ἐπιτάφιο τότε στολίζουνε τὰ κορίτσια μὲ ἄνθη ποῦ τὰ στέλνουν ἀπὸ τὰ σπίτια. Μπουρλιάζουν λειμονόφυλλα καὶ λειμονάνθια καὶ τὰ κρεμᾶνε γύρω-γύρω στὸν Ἐπιτάφιο κάθουν καὶ σταυροῦς μὲ ἄνθια καὶ τὰ βάνουν πάνω ἀπ' τὸ Χριστό. Δίπλα ἀπ' τὸν Ἐπιτάφιο, στὶς τέσσερες ἀγκωνές στέκονται τέσσερες μυροφόρες μὲ κἀνιστρα γεμάτα λειμονόφυλλα καὶ τριαντάφυλλα μαθημένα καὶ ρεντᾶνε τοὺς ἀνθρώπους ποῦ πᾶνε νὰ προσκυνήσουν. Τὸ βράδυ θὰ φάλλουν πρώτα οἱ μυροφόρες, ὕστερα οἱ ἄντρες καὶ τελευταῖα τὰ παιδιὰ ». Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τὴν ὥραν ποῦ στολίζουν τὸν Ἐπιτάφιο ἔψαλλαν τὸ μοιρολόγι τῆς

Παναγίας.—Τὸ πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον κατὰ ποίους τρόπους γίνεται καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π. χ. εἰς τὰς Μέτρας «για νὰ τοὺς πιάσ' ἢ χάρ'».

6. Ἡ ἀκολουθία καὶ ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου.

Ποίαν ὥραν γίνεται; Πρόσκλησις ἀπὸ τὸν «κράχη» ἢ τοὺς «σημαντηρᾶδες». Πῶς καταρτίζεται ἡ πομπὴ τοῦ Ἐπιταφίου; Περνᾶ καὶ ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον; Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν περιφορὰν; (Δίοδος κάτωθεν τοῦ Ἐπιταφίου, πυραὶ, θυμιάματα, πινάκια μὲ χλόην κριθῆς, καῦσις ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα κλπ.). Τί γίνεται, ἂν τύχη νὰ συναντηθοῦν οἱ Ἐπιτάφιοι δύο ἑνοριῶν;

Π. χ. Εἰς τὴν Λατσίδα Ἄν. Κρήτης «πολὴ νύχτα τὸ Μ. Σάββατο τὸ πρῶτ' οἱ σημαντηρᾶδες παίρνουν τὰ σημαντήρια ντως καὶ γυρίζουνε τὸ χωριὸ ἀπὸ πόρτα, χτυποῦν τὰ σημαντήρια καὶ ξυπνοῦν τοὺς ἀνθρώπους νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία... Αφοῦ ψάλλουν ὀλη τὴν ἀκολουθία, κατόπιν σηκώνουν τέσσερεις ἀνθρωποὶ τὸν Ἐπιτάφιο. Πηγαίνουν μπροστὰ οἱ σημαντηρᾶδες καὶ παίζουν τὰ σημαντήρια. Πίσω ἀκολουθοῦν τὰ ἐξαπτέρυγα καὶ ὁ Σταυρός, κατόπιν ὁ Ἐπιτάφιος καὶ κατόπιν ὁλος ὁ κόσμος καὶ γυρίζουν ὅλο τὸ χωριὸ. Σταματοῦν σὲ κάθε ἐκκλησία, χαλασμένη καὶ γερῆ, καὶ ψάλλουν παρακλήσεις. Τελευταῖα πᾶνε στὸ νεκροταφεῖο καὶ περνᾶ ὁ Ἐπιτάφιος πάνω ἀπὸ τοὺς τάφους. Γυρίζοντας στὴν ἐκκλησία αὐτοὶ ποὺ κρατοῦν τὸν Ἐπιτάφιο τὸν σηκώνουν ψηλὰ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας καὶ περνοῦν ὅλοι ἀπὸ κάτω». Εἰς τοῦ Μελιγαλᾶ «τὴ Μεγ. Παρασκευὴ τὸ βράδυ ἀνάβουν φουνταρίες. Κάθε νοικοκυρὰ, ὅταν σημαίνει ἢ καμπάνα γιὰ τὸν Ἐπιτάφιο, θὰ ρίξῃ μπρὸς στὴν πόρτα τῆς δυὸ τρία μάτσα λουῖρες (κληματόβεργες) καὶ θὰ τοὺς βάλῃ φωτιά. Ὡστε νὰ βγῆ ὁ Ἐπιτάφιος, οἱ λουῖρες θὰ ἔχουν γίνει θράκα. Τὴν ὥρα ποὺ περνᾶει ὁ Ἐπιτάφιος ἀπὸ τὸ δρόμο βγαίνει κάθε νοικοκυρὰ καὶ ρίχνει ἐπάνω στὴ θράκα μιὰ χούφτα μοσχολίβανο καὶ μοσχοβολαίει ὁ τόπος καὶ στέκεται καὶ ὁ παπᾶς καὶ κάνει παρασάσιμο». Εἰς τὴν Κίον «ὄση ὥρα γυρίζουν τὸν Ἐπιτάφιο, οἱ πόρτες μένουν ἀνοιχτές, γιὰ νὰ μπῆ ἢ θεία χάρη μέσα». Εἰς τὰς Μέτρας (Θράκ.), «περιφέροντες τὸν νεκρὸν τοῦ Χριστοῦ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου σταματοῦν εἰς ἕνα παρεκκλήσι, ὅπου ἔχουν στοιβαγμένα τὰ καψίδια καὶ τὸν Ἰούδαν ἐστημένον ἐπ' αὐτῶν. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει τὸ σχετικὸν εὐαγγέλιον, ἀνάπτουν τὴν πυρὰν καὶ καίουν τὸν Ὀβριό. Ἀπὸ τὴν στάκτην ἐκείνην λαμβάνουν μίαν φούκταν, διὰ νὰ τὴν ρίψουν τὴν ἐπομένην εἰς τὰ μνήματα ἢ διὰ μαγικὴν χρῆσιν».

7. Τὰ κερὰ καὶ τὰ λουλούδια τοῦ Ἐπιταφίου. (Τὰ χριστολόουδα) (Κυδωνίαι), τὰ σταυρολούουδα (Σπάρτη). Διανομὴ αὐτῶν καὶ χρῆσις.

Π. χ. εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα γυρίζουνε τὸν Ἐπιτάφιο, τὸν ξεστολλίζει ὁ καντηλανάφτης, παίρνει καὶ τὰ κερὰ καὶ τὰ φυλάει. Τὴν ἄλλη μέρα τὰ βάζει ὁ παπᾶς

σ' ἓνα δίσκο μὲ τὰ σταυρολούλουδα, γυρίζει σ' ὅλη τὴν ἐκκλησία καὶ τὰ μοιράζει σὶς γυναῖκες. Τὰ φυλᾶνε σὰ φυλαχτὸ καὶ σὰν ἀρρωστήση κανένα παιδάκι, βάνουνε στὰ κάρβουνα λίγο νερὸ καὶ μερικά σταυρολούλουδα καὶ τὸ λιβανίζουν». Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «τὰ λουλούδια ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο τὰ παίρναμε καὶ τὰ καπνίζομασταν. Εἶναι πιὸ καλύτερα νὰ τὸ κλέψῃς. Εἶναι καδεμιλὶδ' κο». Εἰς τὴν Πάρον «τὰ κεριὰ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ φυλᾶνε καί, ὅποτε εἶναι κακοκαιρία, φουρτούνα, βρέχει καὶ ἀστράφτει, τ' ἀνάβουν, γιὰ νὰ περάσῃ ἡ κακοκαιρία...»

8. Χῶμα ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον ὡς ἀποτρεπτικὸν κατὰ τῶν ζωῶ-
φίων. Πράξεις ἀποτρεπτικά. Εἰς τὴν Κίον, «τῇ Μ. Παρασκευῇ πού γυρίζουν τὸν Ἐπιτάφιο, σταματοῦν στὰ τριδρόμια καὶ μνημονεύουν. Οἱ ἄνθρωποι πηγαίνουν πρωτύτερα καὶ βάζουν χῶμα στὸ μέρος πού ξέρον, πὼς θὰ σταματήσῃ ὁ Ἐπιτά-
φιος. Ἄμα τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία, πηγαίνουν καὶ παίρνουν ἀπ' ἐκεῖνο τὸ χῶμα καὶ τὸ σκορποῦν στὸ σπίτι καὶ χάνονται οἱ κοριοί». Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης, «τὴν ὥρα πού λέει ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησία «ἐν καλάμω» κάνουνε σταυροὺς ἀπὸ καλάμι, γιὰ νὰ διώξουνε τοὺς ποντικούς ἀπὸ τὰ κουκιά».

9. Τὸ προζύμι τῆς Μ. Παρασκευῆς.

Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «τὴν ὥρα πού λέει ὁ παπᾶς τὸ πρῶτο Εὐαγγέλιο τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἡ παπαδιά βασιτᾶ λίγο ἄλευρι καὶ νερὸ καὶ κάνει προζύμι μὲ τίς εὐχὰς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὸ προζύμι ἀνεβαίνει».

10. Ἀνάθεσις στεφάνου, ἀνθέων ἢ κλάδου ἐλαίας εἰς τὸ εἰκονο-
στάσιον τῆς οἰκίας.

Π. χ. εἰς τὰ χωριά τῆς Πυλίας «ὅταν ἀπορραβδίσουμε τίς ἐλιές, θὰ κόψουμε ἓνα κλαράκι, τὸν αἰτό, καὶ θὰ τὸν φέρομε νὰ τὸν κρεμάσουμε στὰ εἰκονίσματα. Ὅλα αὐτὰ τῇ Μεγ. Παρασκευῇ τὰ καίμε καὶ βάνομε καινούργια. Κρεμάμε κ' ἓνα στεφάνι μὲ λουλούδια κ' ἓνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, πού θὰ τὰ κόψομε τὴν Πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπονο».

11. Φαγητὰ καὶ ποτὰ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Νηστεία. Εἰς τὴν Κρήτην τῇ Μεγ. Παρασκευῇ τρῶνε νερόβραστα φαγητὰ μὲ ξίδι, τρῶνε χοχλιοὺς βραστούς, πού μοιάζει τὸ ζουμί των μὲ χολή. Εἰς τὴν Κορώνην τῇ Μεγ. Παρασκευῇ οὔτε φωτιά ἀνάβουνε οὔτε μαγερεύουνε οὔτε βάνουνε μπουκιά στὸ στόμα τους. Καμπόσοι βάνουνε σ' ἓνα ποτήρι ξίδι καὶ ρίχνουνε μέσα καὶ λίγη ἀράχνη καὶ πίνουνε τρεῖς γουλιές, γιὰ τὸ ἔτσι ποτίσανε καὶ τὸ Χριστό.

12. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονία. Π. χ. τῇ Μεγ. Παρασκευῇ ἄλλοτε εἰς τὰς Ἀθήνας «μάστορης-ξεμάστορης καρφὶ δὲν ἐκάρφωνε». Ὅμοίως εἰς τὴν Κίον «δὲν κάρφωναν καθόλου καρφί».

6. Μέγα Σάββατον.

1. Ὁ μέγας ἑσπερινός, ἦτοι ἀκολουθία τῆς πρώτης Ἀναστάσεως τελουμένη τὴν πρωίαν τοῦ Μεγ. Σαββάτου. Τὰ ἐθιζόμενα, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῇ τὸ «Ἀνάστα ὁ Θεός!»: διασκόρπισις δαφνοφύλλων, πυραὶ, κωδωνοκρουσαὶ καὶ κρότοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κτλ. Θραῦσις πηλίνων ἀγγείων εἰς τὰς ὁδοὺς κλ.

Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην «τὸ Μεγ. Σάββατον τὸ πρῶτ, πρὶν ἀρχίσῃ ὁ Μεγάλος Ἐσπερινός, στολιζοῦν τὴν ἐκκλησίαν μὲ κλαδιὰ δάφνης γύρω-γύρω καὶ γεμίζουν καὶ ἓνα πανέρι δαφνόφυλλα. Ὅταν πῆ ὁ παπᾶς: «Ἀνάστα ὁ Θεός κρῖναι τὴν γῆν», παίρνει τὰ δαφνόφυλλα καὶ τὰ σκορπᾷ σ' ὅλη τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ γυναῖκες προσπαθοῦν νὰ πιάσουν στὸν ἀέρα ἀπ' αὐτὰ τὰ φύλλα, γιὰ νὰ τὰ καίγουν στὸ βάσκαμα καπνίζοντας τὸ βασκαμένο (40 Ἐκκλησίαι) ἢ τὰ ρίχνουν στὰ χοντρικά καὶ ἄλλα ροῦχα καὶ δὲν τὰ πιάνει ὁ κόπιτσας (σκῶρος) ἢ τὰ ἔχουν γιὰ τὸ ποντίκι (Κορώνη). Εἰς τὴν Μάδυτον «ἀνάπτεται ὁ ἀρφανός ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ναοῦ ἀπὸ κληματίδας καὶ κορμούς δένδρων, ἠχοῦσιν οἱ κώδωνες καὶ τὰ σήμαντρα καὶ ἄρχονται οἱ πυροβολισμοί». (Πρβλ. *ἔγινεν Ἀνάστα ὁ Θεός!*) Εἰς τὴν Κορώνην «ἔσοι δὲν ἔχουν ὄπλα σπάζουν ἓνα τσουκάλι, ἓνα ἀγγεῖο τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησίαν τὶς δάφνες καὶ βαροῦνε οἱ καμπάνες». Εἰς τὴν Ζάκυνθον, «ρίπτουν ἀπ' τὰ παράθυρα ὅ,τι ἀγγεῖον ἄχρηστον πρὸς χαρὰν τοῦ Χριστοῦ καὶ πομπὴ τῶν Ὁβραίων» ἐνῶ δαγκάνουν καὶ κλειδὶ λέγοντες «Σιδερένιο τὸ κεφάλι μου, κοφίμι τῶν Ὁβραίων», ἔπειτα δὲ τρίβουν τοὺς ὀφθαλμούς μὲ τὸν ἄμνόν, δηλαδὴ μὲ τὰ πέταλα ἀπὸ τριαντάφυλλα καὶ νεραντζάνθια, πού παίρνουν τὴν Μεγ. Παρασκευὴν ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον. Ἄλλοτε ὑπὸ σωρούς δάφνης ἔθετον σουσουράγιας (σεισοπυγίδας) καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἱερεὺς ἐξεφώνει «Ἀνάστα ὁ Θεός» ἐλάκτιζον τοὺς σωρούς καὶ τὰ πτηνὰ ἀφίπταντο» (Λαογρ. Α 376).

2. Παρασκευὴ νέας ζύμης μὲ τὰ ἄνθη τοῦ Ἐπιταφίου.

Π. χ. εἰς τὸ Λασηθὶ «τὸ Μεγ. Σάββατο, ὄντ' ἀπολειπρονήσῃ ὁ παπᾶς, παίρνουνε τὰ μυρωδικὰ κάτω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο καὶ κάνουνε προζύμι ἢ βράζουνε τὰ μυρωδικὰ μὲ νερὸ καὶ ζυμώνουν τὸ προζύμι ἢ τὸ ζυμώνουνε μὲ ζεστὸ νερὸ καὶ κατόπιν τὸ σκεπάζουνε μὲ μυρωδικὰ καὶ ἀνεβαίνει. Ἔτσι καινούργιόνουνε τὸ προζύμι».

3. Ζύμωμα. Οἱ κουλλοῦρες τῆς Λαμπρῆς. Ὄνομα αὐτῶν, σχῆμα, χοῆσις. Πασχαλινὲς πίτες κλπ. Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «ἔκαναν καὶ μιὰ μεγάλη κουλλούρα μὲ σταυρὸ στὴ μέση καὶ μὲ πέντε κόκκινα ἀγὰ καὶ τὴν κρεμοῦσαν στὰ κονίσματα, ἀφοῦ τὴν κάνανε παξιμάδι, τὴν ἄφηναν ὡς τὴν Πρωτομαγιά (μαγιοκουλ-

λούρα) και τότε την βουτούσαν σὲ γλυκὸ κρασί και την τρώγανε». Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡλείρου φκιάνουν ψωμιά και πίττες, μιὰ τυρόπιττα, μιὰ γαλατόπιττα και μιὰ λαχνόπιττα».

4. Σφαγὴ ἁμνῶν. Ἐκλογή τοῦ λαμπριώτη ἢ πασκάτη ἁμνοῦ (γένος, χρῶμα κλπ.). Σταύρωμα τῶν θυρῶν, ὡς και τῶν παρεῖων τῶν παιδίων, μὲ τὸ αἷμα τῶν ἁμνῶν. Π. χ. εἰς τὴν Ρόδον «για πασκάτη οἱ ματρωτόρισσες ἐκλέγουν τὸ καλύτερο ρίφι ἢ ἄρνι τῆς μάντρας, πού τὸ ἔχουν κλεισμένο μέσα στοῦ ριφῶμα ἢ μέσα σ' ἓνα κοφίνι ἀπὸ τὴν ὥρα πού θὰ γεννηθῆ και τὸ βγάλουν μόνον, ὅταν θέλῃ νὰ βυζάσῃ τὴ μάννα του».

5. Δῶρα πασχαλινά: πρὸς μηστήν, πρὸς πενθερὰν ἢ μητέρα, πρὸς ἀναδεκτοὺς κλπ. Π. χ. εἰς τὴν Κορώνην «ὄγοια ἔχει πεθερὰ ἢ μάννα θὰ τῆς στείλλῃ τὴν κουτσούνα της (τσουρέκι), τὸ κερὶ της, αὐγὰ κόκκινα, κουλλούρια και ἓνα τάλληρο ἢ ἓνα τσεμπέρι ἢ μιὰ ποδιά».

6. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων, προσφοραὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Π. χ. Εἰς τὰς Μέτρας (Θράκ.), «ὁ ἱερεὺς τρισαγίζει ἐπὶ τῶν μνημάτων, αἱ δὲ γυναῖκες μοιράζον εἰς τὰ παιδιὰ αὐγὰ, μουστολαμπάδες, καρύδια και λαδερὰ κουλικάκια. Φέρν'νε και μιὰ φούχτα ἀπ' τὴ σιάχ' τ' Ὀβριοῦ, πού πήρανε ἐφές, και τνε ρήχ'νε ἀπάν' στοῦ μνήμα». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ Μεγ. Σάββατο, ὅποιος ἔχει πεθαμένον, βράζει σιτάρι και μεράζει ἓνα γῦρο μιὰ χούφτα σιτάρι μὲ μιὰ φέτα ψωμί. Εἶναι καλὸ και νὰ μεράζῃ κανεὶς ὅ,τι μπορεῖ σὲ φτωχοὺς».

7. Προλήψεις και δεισιδαιμονίαι: «Καλὸ εἶναι νὰ πεθάνῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ Μέγα Σάββατο, γιατί πεθαίνει μαζί μὲ τὸ Χριστὸ» (Κυδωνίαι). «Τὸ βράδν, λίγο πρὶν ἀναστήσουνε, τρέχανε οἱ νοικοκυράδες και σηκῶνανε τίς κλωσσες ἀπ' τ' αὐγὰ τους, γιὰ νὰ μὴ δουλεύουν κι αὐτὲς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς Ἀναστάσεως' ἔπειτα, ἅμα τελείωνε ἡ λειτουργία, τίς ξαναβάζανε πάλι νὰ κλωσσήσουνε».

7. Κυριακὴ τοῦ Πάσχα.

(α) Γενικά.

1. Λέξεις και φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἑορτήν και μὲ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτήν: Πασκαλιά, Λαμπρὴ, Λαμπροφόρα πασκάτης ἢ λαμπριάτης (ἁμνός) λαμπρεῦν Καλολόγος (ἐκάναμε Καλολόγο = ἀνεστήσαμεν, Καλάβρυτα), Ἀγάπη, Ἀποκρασιά, Διπλανάσταση κτλ.

2. Ἐορτάσιμος στολισμὸς τῆς ἐκκλησίας, σκορπιζομένων κλώνων δεινδρολιβάνου. Διὰ τὸ δεινδρολίβανον θεωρεῖται ἅγιασμένον φυτόν;

(ποῖαι αἱ θανασται του ἰδιότητες;), ἡ δὲ δάφνη προδότρα καὶ κατηραμένη; Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

3. Αἱ λαμπάδες τῆς Λαμπρῆς. Χρῶμα, ποικιλτικὴ καὶ στολισμὸς (ἄνθη, κορδέλλες κλπ.). Προσφορὰ ὑπὸ ἀναδόχων, μνηστήρων κλπ. Αἱ παιδικαὶ λαμπάδες κλπ.

(β) *Ἡ Ἀνάστασις.*

1. Πότε τελεῖται; Προσέλευσις εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Γίνεται ἰδιαιτέρα πρόσκλησις ὑπὸ τοῦ κανδηλανάπτου (*κράχτη*); Προσέρχονται εἰς τὴν τελετὴν καὶ αἱ χῆραι καὶ οἱ πενθοῦντες, τὰ ἀνύπανδρα κορίτσια;

Πότε σβήνονται ὅλα τὰ φῶτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Σβήνεται καὶ ἡ φωτιὰ εἰς ὅλα τὰ σπίτια καὶ διατί;

2. Τὰ γινόμενα, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῇ τὸ «δεῦτε λάβετε φῶς». Π.χ. εἰς τὰ Καλάβρυτα «τὰς λαμπάδας τοῦ ναοῦ ἀνάπτουν κατ' οἰκογενείας ἠνωμένας ψάλλοντες τὸ Δεῦτε λάβετε φῶς». Εἰς τὸ Ραψομάτι Ἀρκαδίας «*πρώτη παίρνει φῶς μιὰ νιόνυφη καὶ φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ παπᾶ καὶ τοῦ δίνει καὶ τοιμπιλχανὲ*» (χρήματα). Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ; Εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ κορίτσια ἀνάβουν τὴν λαμπάδα των ἀπὸ λαμπάδα ἀνδρός, *γιὰ νὰ παντρευτοῦν*.

3. Τὰ γινόμενα, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκων τὸ Εὐαγγέλιον εἶπη: «καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας». Π.χ. εἰς τὴν Χίον «*ὄλοι χτυποῦν τὰ στασίδια καὶ γίνεται ἓνα νταβατοῦρι, ἓναν κακό!...*» Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

4. Τὰ γινόμενα, ὅταν ψάλλεται τὸ Χριστὸς Ἀνέστη: κωδωνοκρουσαί, πυροβολισμοί, κρότοι (*χαλκούνια, καρυδάκια, σαῖτες* (Λακ. Μεσσην.), *ἀνοιγάρια* (Πόντος). Περιγραφή. Ἀσπασμὸς ἐκκλησιαζομένων, τσοῦγκρισμα κόκκινων αὐγῶν κλπ.

Π.χ. εἰς τὴν Χίον «*ἄμ' ἀκούσουν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη τρανοῦν μέσ' στὴν ἐκκλησιὰ τσουκαριστὰ (= πολύκροτα) καὶ γεμίζζει πιὰ ἡ ἐκκλησιὰ μαροῦττι*». Εἰς τὴν Κορώνην «*τὰ παιδιὰ πετοῦν τοῦ παπᾶ καρυδάκια, τρακατροῦνες, ροντιέττες στὸ κεφάλι καὶ κάθε λογιῆς μαροῦτες. Ἄλλοτε ἔβλεπε τὴ μαύρη του τὴ συφορὰ ὁ παπᾶς στὴν Ἀνάσταση*».

Ἄλλαι σύγχρονοι πράξεις: θραῦσις πηλίνων ἀγγείων εἰς τὰς ὁδοὺς «*γιὰ τὴ χάρη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν πομπὴ τῶν Ὀβραίων*» (Ζάκυνθος), καῦσις δαφνοφύλων, νίφισ προσώπου καὶ χειρῶν, δάγκωμα σιδηροῦ ἀντικειμένου κτ. Π.χ. εἰς τὴν Κέρκυραν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα γεμίζουν εἰς τὴν ἀγορὰν ἓνα κάδο μὲ νερὸ καὶ τὸν στολίζουν μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια. Ὅποιος περάσῃ ἀπὸ κεῖ πρέπει νὰ ρίξῃ στὴ μαστέλλα ἓνα νόμισμα. Καὶ μόλις σημάνουν οἱ καμπάνες τῆς Ἀνα-

στάσεως, ὅσοι βρεθοῦν κατὰ τύχην ἐκεῖ κοντά, παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸν κάδο καὶ πλένουν τὸ πρόσωπο καὶ τὰ χέρια τους, γιὰ νὰ καθαριστοῦν ἀπὸ κάθε ρύπο καὶ ἁμαρτία. Συγχρόνως οἱ γυναῖκες δαγκώνουν, στὸ σπίτι τους, ὅποιο σιδερένιο ἀντικείμενο βροῦν πρόχειρο, (ἔνα κλειδί στὴ Ζάκυνθο, λέγοντας «Σιδερένιο τὸ κεφάλι μου!») Εἰς τὴν Σινώπην, «ὄταν πῆ ὁ παπᾶς τὸ Χριστὸς Ἄνέστη, τότε θὰ πάρη ὁ καθένας ἀπὸ κάτω ἓνα δαφνόφυλλο νὰ τὸ κάψη, γιὰτὶ ἡ δάφνη εἶναι καταραμένο δέντρο, γιὰτὶ ἀπ' τὴ δάφνη κρεμάστηκε ὁ Ἰούδας». Εἰς τὴν Φθιώτιδα «τὴ νύχτα πού γίνεται ἡ Ἄνασταση, ἕνας Ἐπίτροπος τῆς Ἐκκλησίας παίρνει μιὰ σκλίδα (καλάμην βρίζας) ἁγιασμένη ἀπὸ τὸν ἁγιασμὸ τῶν Φώτων, ἀνεβαίνει στὸ καμπαναριὸ ψηλὰ καὶ τὴν ἀνάβει. Ὁ τόπος γύρω πού θὰ ἰδῆ τὸ φῶς αὐτῆς τῆς σκλίδας δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χαλάζι. Δὲν θὰ πέση σ' αὐτὸν χαλάζι». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

5. Περιφορὰ τῆς εἰκόνας τῆς Ἄναστάσεως περὶ τὸν ναόν, εἴσοδος εἰς αὐτὸν (κεκλεισμένων τῶν θυρῶν) καὶ ἀποδιοπόμψεις τοῦ διαβόλου, παρασιανομένου ὑπὸ τοῦ νεωκόρου: «Ἄρατε πύλας!—Ποῖος εἶσαι;—Ἄρχων ἰσχυρὸς!» Λακτισμὸς τῆς θύρας καὶ εἰσόρμησις τοῦ ἱερέως μὲ τὴν λαμπάδα προτεταμένην.

6. Τὰ κόκκινα αὐγά. Καθαγιασμὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. (Τὰ αὐγά τοῦ Καλοῦ λόγου (Σινώπη), τ' ἀνεστημένα αὐγά (Λέσβος, Κυδωνίαι, Σέριφος). Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, τὸ πρωῖ, ἔβαζαν σ' ἓνα καλαθάκι τόσα αὐγά, ὅσα ἄτομα εἶχεν ἡ οἰκογένεια, καὶ τὰ πήγαιναν στὴν Ἄνασταση, γιὰ ν' ἀκούσουν τὸν Καλὸ Λόγο, τὸ Χριστὸς Ἄνέστη! Εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν τὰ παραθέτουν παραπλεύρως τῆς Ὁραίας Πύλης, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν Σέριφον κάτω ἀπὸ τὸ προσκυνητᾶρι «γιὰ ν' ἀκούσουν τὸ Χριστὸς Ἄνέστη». Εἰς τὸ Γουρουνάκι Χασίων «ἅμα τελειώση ἡ λειτουργία καὶ διαβάση ὅλα τ' αὐγά ὁ παπᾶς, θὰ βγοῦνε οἱ κάτοικοι ἔξω καὶ θὰ πάη ἕνας-ἕνας νὰ σπᾶσουν τὸ αὐγὸ τους ἀπὸ τὸ ξύλινο σήμαντρο, πού εἶναι κρεμασμένο ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν».

7. Διανομὴ ὀπτοῦ ἄμνου ἢ αὐγῶν καὶ ἄρτου εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους, οἱ ὅποιοι τὰ φέρουν ὡς καθηγιασμένα εἰς τὸν οἶκον των καὶ ὄλοι μεταλαμβάνουν ἔξ αὐτῶν. (Τὸ «καταβόλι» ἐν Κερκύρα, Ἔστια 27, 334).

8. Τὸ Πάσχα τῶν ποιμένων (Σαρακατσαναίων, Βλάχων). Πῶς γίνεται εἰς τοὺς στανοτόπους; Περιγραφή.

9. Ἄναστασιμος χαιρετισμὸς: Χριστὸς Ἄνέστη!—Ἄληθῶς ἢ ἀληθινῶς ἀνέστη! Τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης.

Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «παλαιότερα τῆ νύχτα στήν Ἀνάσταση καὶ στήν Ἀποκερασά (β' Ἀνάσταση) ἕνας ἕνας βγαίνανε ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ ἀνασπαζότανε τοὺς ἄλλους καὶ στεκότανε στήν ἀράδα, γιὰ νὰ τὸν ἀνασπαστοῦνε κι αὐτὸν ὅσοι θὰ βγαίνανε σιερνότερα. Ἔτσι κάναν νὰ ἀράδα ὡς τὴν ἄκρη. Δίναν τὰ χέρια, λέγαν Χριστὸς Ἀνέστη, φιλιόντανε καὶ ὅσοι ἦτανε μαλωμένοι καὶ θέλανε νὰ συχωρεθοῦνε, συχωριόντανε κιόλα». Εἰς τὰ Νένητα Χίου «καθ' ἣν ὥραν ἐγένετο ὁ ἀσπασμὸς τῆς Ἀναστάσεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐγένετο συγχρόνως συνασπασμὸς μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαζομένων, οἵτινες ἀντήλασσον καὶ τὰ στασίδια των εἰς σημεῖον ἐγκαρδίου ἀγάπης».

10. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων. Προσφοραὶ εἰς νεκρούς. Τὸ μερικὸ τοῦ πεθαμένου.

Δοξασαίαι περὶ ἐξόδου τῶν ψυχῶν ἐκ τοῦ Ἄδου ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας «τῆ νύχτα τῆς Πασχαλιᾶς οἱ γυναῖκες πηγαίνουν στὰ λημόρια (=νεκροταφεῖον), καὶ θυμαῖζουν, γιὰτὶ οἱ ἀποθαμένοι νοιῶννα καὶ ξυπνοῦνα πὲ τὸ Χριστὸ μαζίτσα». Εἰς Καστανιὰν Λακεδαίμονος «πλεῖσται οἰκογένειαι μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, παραλαμβάνουσαι μεθ' ἑαυτῶν ῥὰ πασχαλινὰ, τυρὸν καὶ ἄρτον μεταβαίνουνσιν εἰς τὸ κοιμητήριον καὶ ἀποθέτουσι ταῦτα ἐκάστη ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἰδίων αὐτῆς οἰκείων. Πτωχοὶ καὶ παιδιὰ συλλέγουσιν ὕστερον τὰ τροφίμα ταῦτα». Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν τύχη μὴ γυναῖκα νὰ εἶναι χήρα, τὸ πρῶτο πιάτο τὸ φαί, ποὺ θὰ τῆς βάνουνε τὰ παιδιὰ της στὸ πιάτο της, δὲν θὰ τὸ φάη, ἀλλὰ θὰ τὸ στείλῃ μαζὶ μὲ μὴ ἀγκωνὴ ψομὶ σὲ μὴ γερόντισσα φτωχιά· αὐτὸ εἶναι τὸ μερικὸ τοῦ ἀντρός της». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

(γ) Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κτὰ τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ μετ' αὐτήν.

1. Τὸ ἅγιο ἢ καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Σταύρωμα τῆς πόρτας μὲ τὸ κερὶ τῆς Ἀναστάσεως, σβήσιμο τῆς κανδήλας καὶ ἄναμμα αὐτῆς μὲ τὸ καινούργιο φῶς, βούλωμα τῶν ζωντανῶν ἢ φόβισμα τῶν βοδιῶν καὶ τῶν ἀκάρπων δένδρων, ἐξορκισμὸς τῶν ψύλλων κλπ. Διὰ ποίους σκοποὺς γίνονται ταῦτα; Μερικὰ παραδείγματα:

Εἰς τὴν Κορώνην «ἅμα γυρίζουνε σπιτί ἀπὸ τὴν Ἀνάσταση, θὰ κουβαλήσουσιν καὶ τ' Ἅγιο Φῶς μαζί τους. Θὰ κάνουν πρῶτα-πρῶτα ἕνα σταυρὸ στὰ κουφώματα τοῦ σπιτιοῦ, πόρτες καὶ παρεθύρια κ' ἔτσι σφίξεται τ' Ἅγιο Φῶς ὅλο τὸ χρόνο στὸ σπιτί. Ὑστερα τὸ πᾶνε στὰ εἰκονίσματα, θὰ κάνουνε τὸ σταυρὸ τους, θὰ σβήσουνε τὸ καντήλι καὶ θὰ τ' ἀνάψουνε μὲ τὸ καινούργιο φῶς. Ὑστερα θὰ κατε-

βοῦνε κάτω νὰ βουλλώσουνε τὰ ζωντανά : γίδια, πρόβατα, τὰ βόδια, τὰ γαϊδούρια, ὅ,τι ἔχει κανεῖς· τὰ τσουρουφλᾶνε· πᾶνε καὶ σὺς κόττες». Εἰς τὰς Πάτρας κ. ἄ. σβή-
νοντας τὴ λαμπάδα τοὺς ἀποκάτω ἀπ' τὸ εἰκονοστάσι λέγουν : « Ὁξω ψύλλοι καὶ
κορέοι | νὰ μποῦμε μεῖς οἱ νοικοκυραῖοι ! » Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας « τὸ
Πάσχα, μετὰ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη, τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ πᾶνε στὸ σπῖτι μὲ τὰ
κεριά ἀναμμένα καὶ μὲ αὐτὰ φοβίζον τὰ βόδια, φέρνοντας ξαφνικὰ τὸ ἀναμμένο
κερὶ σ' αὐτὰ καὶ φωνάζοντας ζοῦρ-ζοῦρ. Αὐτὸ τὸ κάμουν, γιὰ νὰ μὴ στρακαλοῦν
τὰ βόδια τὸ καλοκαίρι (δηλ. νὰ μὴν τὰ πειράξῃ ἡ μύγα) ». Εἰς τὸ Καπλάνι Πυλίας
« τὰ πρόβατα ἀνήμερα τὴ Λαμπρὴ στέλνουν ἓνα κορίτσι νὰ τὰ προγκίξῃ μὲ τὴν
ποδιά του, ἂν θέλουνε νὰ γεννήσουνε θηλυκὰ ἀρνιά. Ἄν στείλουν σερικιό, γεννᾶνε
σερικιά ». Εἰς τὸ Λασσηθι τὴ νύχτα τῆς Λαμπρῆς « ἄμα ἔχουνε κιανένα ὄζο ποῦ δὲ
γεννᾶ, πᾶνε μὲ τὸ φῶς καὶ τοῦ κάνουνε τὸ Χριστὸς Ἄνέστη καὶ γαστρώνεται
ἕστερα ». Μὲ τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν Ὑδραν καῖνε λιγάκι καὶ τὰ δέντρα
ποῦ δὲν κάνουνε καρπὸ, τὰ καῖνε στὸν κόμπο τοὺς.

Εἰς τὴν Κίον λέγουν ὅτι εἶναι πολὺ καλὸ νὰ διατηρηθῇ ἡ καντήλα, ποῦ
ἀνάβουν μὲ τὸ κερὶ τῆς Ἀναστάσεως, 40 μέρες, χωρὶς νὰ σβήσῃ. Γι' αὐτὸ, γιὰ νὰ
μὴν τυχὸν καὶ σβήσῃ, ἔχουν κ' ἓνα κουτὶ σπίρτα μαζί τοὺς στὴν ἐκκλησία τὴ
νύχτα τῆς Ἀνάστασης καὶ παίρνουν κι αὐτὰ τὶς εὐχὲς (ἀνεστημένα σπίρτα) καὶ
μ' αὐτὰ τὴν ἀνάβουν πάλι τὴν καντήλα (Κίος, Λέσβος, Ἀδραμύτιον).

2. Ἄλλαι χρήσεις τῶν κεριῶν τῆς Ἀναστάσεως. Π. χ. « Τὸ λαμπρο-
κέρει εἶναι καλὸ, γιὰ νὰ σταυρώσῃ κανεῖς μὲ δαῦτο ὅποιον εἶναι βασκαμένος ἢ ἄρρω-
στος καὶ γιὰ ὅλα τὰ γήτια. Κ' οἱ καμινιαραῖοι τὸ πρῶτο καμίνι θὰ τ' ἀνάβουν μὲ
τῆς Ἀνάστασης τὸ κερὶ » (Κορώνη). Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν « τὸ κερὶ τῆς Ἀνάστα-
σης τὸ κρύβουν κι ὄντα πέφτ' χαλάζ' τ' ἀνάφτουν νὰ σταθῇ. Εἰς τὴν Κίον « τὸ φυ-
λάουν ἓνα χρόνον κι ἄμα κάμη τρικνυμία, βροντὲς κι ἀστραπὲς, τὸ ἀνάβουν, θυμιά-
ζουν κιόλας καὶ σταματᾷ ἡ τρικνυμία ».

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων ἢ φοβέρισμα τῶν ἀκάρπων.

Εἰς τὴν Λεμεσὸν « ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὸν Καλὸν Λόγον εἰς τὴν οἰκίαν των
θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἄνέστη
πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των καὶ ἔπειτα μεταξύ των, λέγον-
τες τρεῖς « Χριστὸς Ἄνέστη, δεντρά μου ! » Εἰς τὸ Λασσηθι Κρήτης « ὅτινα μὴ κἀνῃ
τὸ δέντρο καρπὸ, πᾶνε τὴ Λαμπρὴ καὶ τοῦ κάνουνε τὸ Χριστὸς Ἄνέστη. Τοῦ λένε
τρεῖς φορὲς τὸ Χριστὸς Ἄνέστη καὶ κατόπιν τὸ πετρώνουνε· τοῦ βάνουνε δηλ. μιὰ
πέτρα στὴ ρίζα καὶ κἀνει καρπὸ ». Εἰς τὴν Κάρπαθον « ὅταν ἡ καρδιά δὲν κἀνῃ
καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη (στὴν ἀ' Ἀνάσταση) καὶ κτυποῦν τὸν

κορμό της με τὸ *μαννάρι* (πέλεκυν) τρεῖς βολές και λέγουν: «Χριστός Ἀνάστη! κάνεις καρὰ καρύδια ἢ νὰ σὲ κόψω;» (Μιχ. Νουάρου Λαογρ. Σύμμ. Καρπ. Α 184).

4. Ἐξορκισμὸς τῶν ψύλλων και τῶν κορέων. Π. χ. εἰς τὴν Δαμασκηϊαν (Κοζάνης) «μετὰ τὴν Ἀνάσταση πηγαίνει ἡ μητέρα στὸ σπίτι πρώτη και μετὰ πηγαίνει ἓνα παιδί και λέει: Τί θὰ φᾶμε; Κ' ἐκένη: — Ὅτι ἔδωσεν ὁ Θεός. — Οἱ κόρτζες (κοριοί) τί θὰ φᾶν; Ἀπάντησις: — Θὰ φαγωθοῦν ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη. Τὸ λὲν τρεῖς φορές, γιὰ νὰ χαθοῦν οἱ κοριοί».

5. Ἀνανέωσις τοῦ αὐγοῦ τῆς Παναγίας. Τσουγκρισμα. Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἄμα τελείωνεν ἡ Ἀνάσταση, ἐρχόντανε σπίτι, ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τὸ κόκκινο αὐγὸ τοῦ περασμένου χρόνου, κάθονταν στὸ τραπέζι, πάστρευαν τὸ παλιὸ αὐγὸ κ' ἔτρωγε ὁ καθένας λίγο γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ. Κατόπιν ἔπαιρναν τὰ καινούργια, τὰ αὐγά τοῦ Καλοῦ Λόγου, και ἔκαναν τὸ Χριστός Ἀνάστη (=τσουγκρίζανε) και τὰ ἔτρωγαν. Ἐνα ἀπὸ τὰ καινούργια αὐγά τοῦ Καλοῦ Λόγου ἔβαζαν πάλι στὸ εἰκονοστάσι».

6. Τὰ λαμπροκουλλούρα και αἱ σχετικαὶ με αὐτὰ πράξεις. Τοποθέτησις κουλλουρίου εἰς τὰ εἰκονίσματα τοῦ σπιτιοῦ, χρῆσις πρὸς ἀποτροπὴν χαλάζης κλπ. Π. χ. εἰς τὸν Ναίμονα «τὸ Πάσχα ἔκαμαν μιὰ κουλλούρα μετὰ σταυρὸ—ἄλῶν' τὸ λέγαμε—ἔβαναν και πέντε αὐγά, ἓνα ἄσπρο στὴ μέσ' και τέσσερα κόκκινα στὶς ἄκρες και τὸ πάαιναν σ' ἀμπέλ' και τὸ ἔτρωγαν και παράχωναν τὰ τσέφλια σ' ἀμπέλ' γιὰ τὸ χαλάζ'». Εἰς τὴν Ἀρκαδιαν φυλᾶνε και μιὰ κουλλούρα γιὰ τὴν ἡμέρα τῆς Ἀναλήψεως και γιὰ τὴν Πρωτομαγιά (μαγιοκουλλούρα).

7. Νυκτερινὸν γεῦμα. Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; Τί κάμνουν τ' ἀπορρίματα (ψίχουλα) τῆς τραπέζης; τὰ κελύφη τῶν αὐγῶν; Φαγητὰ ἀπαραίτητα τῆς πασχαλινῆς τραπέζης: π. χ. ἡ σαλάτα μετὰ τὶς σαρδέλλες, ἡ μαγειρίτσα, τὸ ψητὸ τῆς κατσαρόλας, τὸ τουλουμοτύρι και τὰ φρούτα εἰς τὴν Ὑδραν, ἡ τυρόπιττα και ἡ γαλατόπιττα εἰς τὴν Ἡπειρον. Εἰς τὴν Σινώπην γιὰ πρῶτο φαγὶ τρῶνε κόκκινο αὐγὸ. Πρβλ. «Μὲ τ' αὐγὸ τὸ ἔκλεισα, μετὰ τ' αὐγὸ νὰ τ' ἀνοίξω». Εἰς τινὰ μέρη τὸ τραπέζι δὲν τὸ σηκώνουν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, τὰ δὲ ψιχία τὰ ρίπτουν εἰς τ' ἀμπέλια «διὰ νὰ μεταδοθῇ εἰς αὐτὰ ἡ ἀφθονία». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

8. Ὁ πασχαλινὸς ἄμνός. Τρόπος παρασκευῆς (στὴ σούβλα; ἢ γεμιστὸς μετὰ ρύζι, κουκουάρια και σταφίδες στὸ φούρνο;) Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ ἱερέως κλπ. Π. χ. «Κάθε Ροδίτης, φτωχὸς ἢ πλούσιος, τὸ θεωρεῖ καλὸ στὸ σπιτικό του νὰ σφάξῃ τὴ Λαμπρὴ ἓνα ρίφι ἢ ἀρνί, πού τὸ λέγουν πασκάτη ἢ λαμπριώτη. Τὸ παραγεμίζουν μετὰ χόντρο (σιτάρι ἄλεσμένο στὸ χερόμυλο) και βάλλοντάς το σὲ μιὰ

λεκάνη τὸ ψήνουν στὸ φούρνο. Μετὰ τὴν ἀπόλυση, στὴν πρώτη Ἀνάσταση ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ γυρίζει ὄλους τοὺς φούρνους καὶ εὐλογῶντας ὄλες τὶς λεκάνες μὲ τὴν σχετικὴ εὐχὴ τοῦ εὐχολογίου, παίρνει τὸν κόπο του, ἔνα κομμάτι ψημένο κρέας καὶ λίγη γέμωση».

9. Ὁμοπλατοσκοπία. Εἰς ποῖον ἀνήκει ἡ ὠμοπλάτη τοῦ ὄβελιου ἀμνοῦ; Ἐξέτασις τοῦ ὄστοῦ τῆς ὠμοπλάτης πρὸς μαντευτικούς σκοπούς. Πότε «δείχνει», ἡ πλάτη; ποῖα εἶναι τῆς πλάτης τὰ σημάδια (βλ. Λαογραφίαν, τ. Θ', σελ. 3-51). Π. χ. τὸ ἀρνὶ τοῦ Πάσχα πρέπει νὰ κοιμηθῆ τοῦλάχιστο δυὸ νύχτες σπῆτι καὶ τότε μόνον δείχνει ἡ πλάτη του (Παλαιὰ Ἀθήνα).

(δ) Ἡ Δευτέρα Ἀνάστασις (Ἀγάπη, Διπλανάσταση (Ἰνναχωρὶ Κρήτης), Αποκερασά (Μεσσηνία).

1. Ἡ λιτανεία. Πῶς βγάζουν τὴν Ἀνάσταση; Ἐκδοσις τῆς εἰκόνας τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα καὶ περιφορὰ αὐτῆς ἐν πομπῇ συνάντησις λιτανειῶν («ἐποῖναν ἀσπασμόν» Κοτύωρα) κλ. Ὑπάρχει συνήθεια νὰ φέρουν τὰ βρέφη εἰς τὴν δευτέραν Ἀνάστασιν καὶ διὰ ποῖον λόγον;

2. Εὐλόγησις νωποῦ τυροῦ, γιαούρης κλ. καὶ διανομὴ εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Π. χ. εἰς τὴν Ρόδον «ὄλες οἱ μαντρατόρισες παίρνουν τὴ Δεύτερη Ἀνάσταση στὴν ἐκκλησιὰ φρέσκα τυριά, τὰ ὄποια, ἅμα φχολογήσῃ ὁ παπᾶς, μοιράζονται ὄλοι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι».

3. Τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης. Ἀδερφοποιτοί. Π. χ. εἰς τὴν Ὑδραν «στὴ δεύτερη Ἀνάσταση ὄλοι οἱ ἐνοριῆτες κάνανε τὸ «Ἀνέστη», δηλ. ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν παπᾶ δίνανε τὸν ἀσπασμὸ τῆς Ἀναστάσεως στὰ χεῖλια, εὐχόμενοι «Χριστὸς Ἀνέστη» καὶ ἀπαντῶντες: «Ἀληθῶς Ἀνέστη». Μετὰ δὲ τὸν Ἐσπερινὸ ὁ παπᾶς ἐμοίραζε εἰς ὄλους καὶ ὄλες τὸ κόκκινο αὐγὸ καὶ κρατοῦσε σὲ τραπέζι ὄλους τοὺς ἐνοριῆτες του». Εἰς τὰς Ἀθήνας (ἄλλοτε) εἰς τὸν Ἐσπερινὸν τῆς Λαμπρῆς ἐγίνοντο οἱ ἀδερφοποιτοί: ἔπρεπε νὰ ἔχουν κ' ἔνα κορίτσι μαζί τους· ὁ παπᾶς, ἀφοῦ τοὺς ἐδιάβαζε, τοὺς ὄρκιζεν εἰς τὸ Ἐθαγγέλιον, τοὺς ἐπερῆζωνε μ' ἔνα μακρὸν κόκκινο ζουναρί καὶ τοὺς ἐτρανοῦσε πρὸς τὸ ἱερόν. Ὑστερα ἐφιλοῦσεν ὁ ἔνας τὸν ἄλλον, ἐφιλοῦσαν καὶ τοῦ παπᾶ τὸ χέρι καὶ ἐγίνονταν ἀδερφοποιτοί».

4. Δεισιδαίμονες συνήθειαι: κροῦσις τῆς καμπάνας ὑπὸ κοριτσιῶν (ἢ καὶ ὑπὸ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν) καὶ διατί; Π. χ. εἰς τὴν Νάξον «στὴν Ἀγάπη πηγαίνουν ὄλα τὰ κορίτσια καὶ σημαίνουν τὴν καμπάνα, γιὰ νὰ μὴν κόβεται ἡ μέση τους, ὄταν θὰ πηγαίνουν στὸ θέρος ἢ νὰ μαζεύουν τὶς ἐλιές».

(ε) ἼΑλλα ἔθιμα τοῦ Πάσχα.

1. Πυραὶ (Φανός (Αἰτωλία), ἀφανός (Σάμος), ἀρφανός (Μάδυτος), φουνάρα (Κρήτη), φουνταρίες (Μελιγαλᾶ Μεσην.) κλ.

Πότε καὶ ποῦ ἀνάπτεται ἡ πυρὰ καὶ πῶς αἰτιολογεῖται τὸ ἔθιμον; Ποῖοι παρέχουν τὴν καύσιμον ὕλην; Πηδοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιὰν αὐτὴν;

Π. χ. εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «ἀπὸ τῆ Μεγ. Τετάρτη μέχρι τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρῶτὸ ἀνάβουνε ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ στοὺ μείντάνι φωτιές. Ἡ πιὸ μεγάλη φωτιὰ ἦτανε τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Συνερίζότανε τὰ χωριά, ποῖο θ' ἀνάψη τὴν πιὸ μεγάλη φωτιὰ. Γιὰ τὶς φωτιές ἐκλέβγανε ξύλα ἀπὸ τὶς αὐλές. Τὴν Μεγ. Παρασκευὴ φτειάσαν κ' ἔνα Ὀβραῖο καὶ τὸν καίγανε. Καίγανε τ' Ὀβριοῦ τὰ γένηια. Αὐτὲς τὶς φωτιές δὲν τὶς πηδοῦσανε». Εἰς τὴν Βινίαν τῶν Ἀγραύφων «τὴν ὄρα πὸν θὰ πῆ ὁ παπᾶς τὸ Χριστὸς Ἀνέστη, τότε καίουν τὸ φανό. Μαζεύουν τὰ παιδιὰ ξερὰ κλαδιὰ πάνω στοὺ βράχο, πὸν εἶναι ἀντίκρου στοὺ χωριὸ καὶ λέγεται Σουφλί. Ἀκούοντας τὸ πρῶτο Χριστὸς Ἀνέστη τρέχουν μὲ τὴ λαμπάδα στοὺ χέρι (πὸν τὴν ἀναψαν δταν ὁ παπᾶς εἶπε «Δεῦτε λάβετε φῶς») καὶ βάνουν φωτιὰ στοὺ φανό». Εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου «στὴ Δευτερανάσταση θέλα πᾶνε κληματοῖδες, τὶς στῆναν ὀλόρθες καὶ τὶς ἐβάναν φωτιὰ. Πήγαιναν οὐλ' οἱ ἄντρες ἀπὸ μιὰ κληματοῖδα».

2. Καῦσις τοῦ Ἰούδα ἢ τοῦ Ἑβραίου.

Πότε ἐγίνετο; Συλλογὴ ἐράνου διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα ἢ τοῦ Ἑβραίου, ἢ σακκούλα μὲ τὰ 30 ἀργύρια, τὰ πανέρια τοῦ Ἑβραίου ἄλλα στοιχεῖα διακωμωδήσεως. Περιφορὰ τοῦ ἀνδρεκέλου καὶ καῦσις διὰ πυρᾶς ἢ πυροβολισμῶν. Μερικὰ παραδείγματα:

Εἰς τὴν Κορώνην «στὴν Ἀποκερασὰ καῖνε καὶ τὸ Γιούδα. Κάνουν ἕναν ἄνθρωπο, τὸν ντύνουν μὲ ροῦχα, παντελόνι, πόλκα καὶ μιὰ νιρίτσα (ψάθινο καπέλλο) στοὺ κεφάλι. Εἶναι οὐλος ἀπομέσα παραγεμισμένος μὲ κάθε λογῆς μπαρούτια· τοῦ ἔχουνε κὶ ἀπὸ μιὰ ρουσιέτια στοὺ στόμα, στοὺ χέρια, στ' αὐτιά, στοὺ μάτια. Ἡ νιρίτσα του ἀπὸ μέσα εἶναι οὐλη παραγεμισμένη μὲ ρουσιέτιες. Τὸν κρεμᾶνε ἀπὸ ἕνα στῦλο στὴν πλατέα τῆς Ἐλεῖστρας καὶ ἀπὸ τὸ ποδάρι του εἶναι κρεμασμένο ἕνα φτιλί καὶ σὰ σχολάση ἢ ἐκκλησὰ τοῦ βάνουνε φωτιὰ. Χαλαίει ὁ κόσμος ἀπ' τὰ μπᾶμ καὶ τὴ μπούμ!» Εἰς τὴν Πέτραν Λέσβου «δταν τελειῶνε ἡ λιτανεῖα τοῦ Χριστοῦ, τότε γύριζαν τὸν Ὀβραῖο. Γέμιζαν ἕναν Ὀβραῖο μὲ ἄχερα τοῦ ἔβαζαν μπροστὰ πανέρια κρεμασμένα μὲ παλιοσουγκράνες, παλιοχτένια, πατσαβοῦρες, παλιομπουνκάλια. Τὸν σεργιανοῦσαν μὲς' οἰς δρόμ' κὶ λέγαν: «Ὀβριγὸς μὲ τὰ πανέργια». Τοῦ βάζαν κ' ἕναν τσιγάρο στοὺ στόμα τ'. Τὸν παγαῖναν ἀπὸ τὴν Παναγιά, τὸν καθίζαν κεῖ στὴ γωνιά καὶ τοῦ ῥίγγαν ντουφεκιές. Ὑστερα τρέχαν τὰ μωρέλλια καὶ τὸν οκίζαν, τοῦ βάναν καὶ φωτιὰ». Ἄσματα σατυρικά διὰ τὸν Ὀβριὸ κλπ.

3. Ὁ χορὸς τοῦ Πάσχα. Ποῦ γίνεται καὶ ποῖοι λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτόν; Κατὰ ποίαν τάξιν πιάνονται εἰς τὸν χορὸν; (καθ' ἡλικίαν;) Πιάνεται καὶ ὁ παπᾶς; Εἶδος χοροῦ, τραγούδια. Οἱ χοροὶ τῶν ἄλλων ἡμερῶν τοῦ Πάσχα.

Π. χ. εἰς τὰ Περβόλια Δυτ. Κρήτης «μετὰ τῇ Διπλανάστασι βάζουν χορὸν στὸν ἀλόγουρο τῆς ἐκκλησίας», εἰς Σκυλόγιαννη Εὐβοίας «χορεύουν γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἄδοντες:

*Σήμερα Χριστὸς Ἄνέστη | καὶ στοὺς οὐρανοὺς εὐρέθη,
σήμερα τὰ παλληκάρια | στέκονται σὰν τὰ βλαστάρια κλπ.»*

4. Ἀγῶνες: πήδημα, τρέξιμο, λιθάρι, πάλη. Βραβεῖα, ἀθλοθεσία. Π. χ. εἰς τὴν Πελοπόννησον τὶς κουλλοῦρες καὶ τὰ κεντημένα μαντήλια, πού ἔπαιρναν ὅσοι νικοῦσαν, τὰ ἔβαζαν οἱ γυναῖκες. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

5. Κούνιες.

Ὄνομα κοινόν: Κούνια, ροδάνη (Καστορία), τὰ τουλάπια (Σινώπη) κλπ.

Πότε στήνονται οἱ κούνιες καὶ πόσον διαρκοῦν; Σκοπὸς τοῦ ἐθίμου. Π. χ. εἰς τὴν Αἴνον «τὸ Πάσχα οἱ χωρικοὶ κουνιοῦνται στὴν κούνια, γιὰ νὰ κάμουν πολλὸ σουσάμι». Εἰς τὴν Βιζύην «ἡ κούνια πρέπει νὰ γίν' στὸ χλωρὸ, στὸ δέδρο πὸν θὰ βλαστήσ', ὄχι στὸ ξερό». Ποία ἡ δοξασία ἄλλου;

Τρόπος κατασκευῆς, τραγούδια τῆς κούνιας, π. χ.:

*«Κουνήσετε τὶς ἔμορφες, κουνήσετε τὶς ἄσπρες,
κουνήσετε τὶς λεμονιές, πού ναι ἀνθοὺς γεμάτες».*

6. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι σχετικαὶ μὲ τὸ Πάσχα. Π. χ. «τὴν Πασκαλιὰ δὲν ἀναβάνουν ψύλλους καὶ κόρτσες, γιὰτὶ πληθαίνουν» (Ἡπειρος). «Ὅγοιός ἀρμέγει τὴ γίδα δὲν κάνει νὰ πιάσῃ κόκκινα αὐγά τὸ Πάσχα» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). «Κι ὅσοι ἔχουν πρόβατα δὲν τρωῶν, οὔτε πιάνουν τὴν Πασκαλιὰ κόκκινα αὐγά, γιὰτὶ μσταριαρίζονται τὰ πρόβατα (Ἀρκαδία), «βγάνουν ἀγγολίθι, ἓνα ἐξόγκωμα πὸν πονεῖ» (Ἡπειρ. Αἰτωλ.). «Τὴ Λαμπρὴ θὰ φορέσουν ὅλοι καινούργια, πρέπει νὰ βάνουν κάποιο καινούργιο σκουτί, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράξῃ ὁ βρικόλακας» (Κορώνη). Τότε καίουν τὰ παιδιὰ τὸ Μάρτη κτλ.

7. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα.

Π. χ. «Χριστὸς Ἄνέστη! Χρόνια πολλά, εὐτυχὰ καὶ καλοπερασμένα!—Ἄληθως Ἄνέστη! Νὰ δώκ' ἀφέντης ὁ Χριστὸς κ' ἡ Παναγιά ἡ Παρθένα!—Ἐλπίς «νὰ τύχη ὄρα ἀνοιχτὴ καὶ νὰ βγῆ σωστὴ ἡ περκάλεσή τους» (Ἀρκαδία).

Ἄποστολὴ δῶρων ὑπὸ τῆς νύμφης εἰς τὴν πενθερὰν (ἐν Καρπ. γίπλα, μεγάλο κουλλοῦρι μὲ χονδροὺς κλώνους καὶ μὲ πλουμιὰ πάντα).

Διακαινήσιμος Ἑβδομάς

1. Γενικά.

1. Ὄνόματα δημώδη: Ἀσπροβδόμαδο, Λαμπρόσκολα, Λαμπρόημερα κλπ. Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς, Ἀσπροδευτέρα ἢ Νιὰ Δευτέρα, Ἀσπροτρίτη ἢ τὸ Νιότριτο, Ἀσπροπέφτη ἢ τὸ Πρωτόπεφτο (Σκύρος) ἢ Λαμπροπέφτ' (Ἄδραμύτιον). *Ξόλαμπρα* = ἡ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ.

2. Συνήθειαι τηρούμεναι καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τ' Ἀσπροβδόμαδου δὲν κἀν' νὰ δ'λεῦνι τοῦ φυλᾶν' γιὰ τοῦ χαλάς'». Ὁμοίως εἰς τὴν Ἑπειρον δὲν λούζονται οὔτε βρέχουν τὰ μαλλιά τους, γιὰ νὰ μὴν ἀσπρίσουν γλήγορα».

2. Ἡ Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς.

1. Ἐναρξίς τῆς λειτουργίας χωρὶς τὴν συνήθη κωδωνοκρουσίαν ἀπότισις προστίμου ὑπὸ τοῦ τελευταίου προσελθόντος ἢ ὑπὸ τῶν προσελθόντων μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου (ἢ *φάλλια*, Σύμη).

2. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων καὶ προσφοραὶ κουλουριῶν καὶ κόκκινων αὐγῶν εἰς τοὺς νεκρούς, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα.

3. Ἀπόρριψις κόκκινων αὐγῶν ἀπὸ ὑψηλοῦ κρημνοῦ εἰς «βουλιαγμένους τόπους». Π.χ. οἱ Σοβολακκιῶτες (Εὐρυτανίας) «τὴ Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς πηγαίνουν καὶ λειτουργιοῦνται στὴ Ζωοδόχο Πηγῇ, ἕνα ξωκκλήσι πάνω στο βράχο, ποὺ ἔμεινε ὕστερα ἀπὸ τὸ βύθισμα τοῦ Σοβόλακκου. Ὅντας ἀπολόη ἡ ἐκκλησιά καὶ βγοῦν ὄλοι ὄξω, ρίχνουν κόκκινα αὐγά ἀπ' τὸ βράχο. Τὰ παλιὰ τὰ χροῖνια μὰ γυναῖκα ἄφησε τὸ παιδί της ὄξω κι αὐτὴ ἐπῆγε στὴν ἐκκλησιά μέσα ν' ἀκούσῃ τὴ λειτουργία. Τὸ παιδάκι κρατῶντας κόκκινο αὐγὸ στὸ χέρι πῆγε σ' ἀχεῖλι τοῦ βράχου, παρασκάλισε κ' ἔπεσε κάτω, μὰ οὔτε τὸ παιδί ἔπαθε τίποτε οὔτε τ' αὐγὸ ἔσπασε. Ἀπὸ τότε κ' ὕστερα τὸ πῆραν ἔθιμο νὰ κυλᾶνε κάτω τὰ κόκκινα αὐγά. Πολλὰ σπᾶνε, ἄλλα ὄχι». Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Μαργαρίτας «ἔχουν προκατάληψη πῶς, ἂν μὴ χρονιά δὲν ρίξουν τὰ κόκκινα αὐγά στὸ βράχο, ἢ ἔσοδεῖα τους θὰ καταστραφῇ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

4. Τὰ Ρουσάλια καὶ τὸ τάξιμο. Ἄγερός παιδίων (ἢ καὶ ἀνδρῶν) περιφερομένων ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν μὲ ἕνα σταυρὸν ἀπὸ ἄνθη, ἐμπεπηγμένον εἰς τὴν κορυφὴν μιᾶς σημαίας. Τί τραγουδοῦν καὶ τί λαμβάνουν ὡς δῶρα; Πῶς ἀξιώνουν τὰ παιδιά; Ποῖα ἄλλα ἰδιαίοντα ἔθιμα ἐπικρατοῦν; Πρβλ. τὰ Ρουσάλια τῶν Μεγάρων:

Νὰ σᾶς ποῦμε τὰ Ρουσάλια; | — Πέστε τα, βρὲ παλληκάρια. | — Νὰ σ'τὰ ποῦμε

σένα πρώτα | πού σὲ ἤθραμε στήν πόρτα, | κ' ἐξ ὑστέρου τῆς κυρᾶς μας | καὶ τῆς
ρουσοπέρδικας μας. | Κάτω σ' ἓνα περιβόλι | δάφνη καὶ μηλιά μαλώνει. | — Δάφνη,
πῆρες μου κλωνάρι, | νὰ μὲ πάρη τὸ ποτάμι, | νὰ μὲ πάη τὴ Δύση - Δύση | κάτω
σὴ γυαλέρνια βρύση κτλ.

Ποῦ τὰ Ρουσάλια γίνονται κατ' ἄλλην ἡμέραν τῆς Διακαινησίμου;

5. Χοροί, γεύματα ἐξοχικά καὶ διασκεδάσεις.

Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «χορεύουν στὸ πλάτωμα τῆς ἐκκλησιᾶς ἀπὸ τὴν
αὐγὴ ὥστε νὰ βασιλέψη ὁ ἥλιος. Θὰ χορεύουν ὄλοι, καὶ οἱ γέροι καὶ τὰ παιδιά.
Ὁ παπᾶς θὰ κἀνὴ πρώτος τὴν ἀρχή, θὰ χορέψη τὸ Χριστὸς Ἄνέστη κ' ὕστερα θὰ
σπυροῦν τρεῖς - τέσσερεις χοροί, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἄντρες κ' ἓνας ἀπὸ τίς γυναῖκες».

3. Ἡ Τρίτη τῆς Λαμπρῆς.

Ἐξοδος εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ γεῦμα. Ἄγερμοὶ χωρικῶν εἰς τὰς πόλεις ἀξίωμα
παιδιῶν. Ποῖον τὸ ὄνομα τοῦ ἄγερμου αὐτοῦ;

4. Ἡ Τετάρτη τῆς Λαμπρῆς.

Ἀρχίζει «τὸ βότανο», δηλ. τὸ ξεβοτάνισμα τῶν σπαρτῶν. Ἀπαγόρευσις ὠρι-
σμένων ἐργασιῶν κτλ.

5. Ἡ Πέμπτη τῆς Λαμπρῆς.

Χορὸς διὰ τὸν μετριασμόν τοῦ βορρᾶ (ἀρχ. βορρασμοί). Ποῦ γίνεται καὶ
ποῖος προεξάρχει τοῦ χοροῦ τούτου;

Π. χ. οἱ Καρύστιοι «πᾶσαν Πέμπτην τριῶν ἐβδομάδων μετὰ τὸ Πάσχα ἐορ-
τάζουν, ὅπως πέση ὁ βορρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐν Καρύστῳ πνέει σφοδρότατος καταστρέ-
φων ἀμπέλους, ὀπάρας, σιτηρά, δένδρα κλπ. Κατὰ δὲ τὸ παράλιον τῆς Φιλάργας,
ὅπου ναὸς τῆς Παναγίας, τὴν Πέμπτην τῆς Διακαινησίμου πανηγυρίζουν οἱ κάτοι-
κοι τῶν πέριξ χωριῶν εἰς ἀποδίωξιν τοῦ ἀνέμου. Πρβλ. τὸν χορὸν τοῦ κυρ-Βοριᾶ
τοῦ χωρίου Ἄρτεμώνα τῆς Σίφνου, τὸν ὁποῖον χορεύουν μετὰ τὸν Ἐσπερινὸν
τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς.

Ἀπαγορεύσεις πρὸς ἀποσόβησιν πτώσεως χαλάζης. Π. χ. δὲν μπαίνουν
στ' ἀμπέλια, δὲν γνέθουν ὄσες ἔχουν ἀμπέλια καὶ δένδρα, φοβούμεναι τὴν χάλαζαν
(Γύθειον). Δὲν πᾶνε στὰ χτήματα, γιὰτὶ κουφαίνουν οἱ καρποί, δὲν ψωμώνουν.

6. Παρασκευὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

Ὄνομα: ἡ Ζωοτόκοπη (Κάρπ.) κλ.

Πανήγυρις, λιτανεῖα, μέγας χορὸς. Προσκύνησις ἁγιασμάτων. Ἀφιέρωσις
εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν λαμπάδων τοῦ Πάσχα.

7. Τὸ Σάββατον τοῦ Πάσχα.

(Τὸ Νιοσάββατο (Κίος), τὸ Μανροσάββατο (Ἄδραμύτιον), τὸ Ἀσπροσάββατο (Μέτραι Θράκ.). Ἐπίσκεψις νεκροταφείων, διανομὴ κουλλουριῶν καὶ κόκκινων αὐγῶν εἰς μνήμην τῶν νεκρῶν. Π.χ. εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας τὴν Παρασκευὴν τοῦ Πάσχα, ὅσοι ἔχουν κορίτσια ἢ ἀγόρια πεθαμένα μέσα στὸ χρόνον ζυμώνουν τσουρεκάκια καὶ βάφουν κόκκινα αὐγά. Στὴ μέση κάθε τσουρεκάκι ἔχει ἓνα κόκκινο αὐγόν. Τὸ Σάββατο πρῶτ' ἓνα κορίτσι παίρνει ἓνα μεγάλο δίσκο γεμῆτο τσουρεκάκια, σὲ κάθε τσουρεκάκι καρφώνει ἓνα λουλουδί, γαρύφαλλο, τριαντάφυλλο, καὶ κατόπιν τὰ μοιρᾶζει στὰ σπίτια ὄλων ὅσοι ἀκολούθησαν τὴν κηδεῖα.

Προλήψεις: Τὸ ἀσπροσάββατο λούζονται, γιὰ ν' ἀσπρίσουν (Μέτραι Θράκ.).

8. Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ (Σώλαμπρα, Ἀντίπασκα).

Τέλεισις πανηγύρεως, λιτανεῖα, χοροί. Ἄλλαι συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὰς Μέτρας Θράκης «τὸ ἀδίπασκα ὅ,τι κερὶ ἀπόμκε ἀπὸ τ' βασκαλιά, τὰ παγαί'νε καὶ τ' ἀνάφ'νε στὴν ἐκκλησιά».

9. Δευτέρα τοῦ Θωμᾶ.

Ἄνομα τῆς ἑορτῆς: Τῆς Παναγίας τῆς Ρευματοκρατούσας (Μέτραι Θράκης, ὅπου ἐγένετο πανήγυρις καὶ ἀγῶνες πάλης), ἢ τοῦ Μαρμουνιοῦ, γιὰτι ὅποιος βοσκὸς φάη τὴν ἡμέραν αὐτὴ τυρὶ γῆ γάλα, βγάνει μαμουῖνια στὰ μάτια καὶ μαμουῖοῦνε καὶ τὰ ὀζὰ στὸν κῶλο. Ἄνε φάη αὐγόν, κάνουνε φοῦμες (= πονέματα) τὰ ὀζὰ στὰ πόδια» (Κατσιδόνι Κρήτης).

Ἐπανάληψις ἐργασιῶν ἔξαναρχίζουσι οἱ γυναῖκες νὰ γνέθουσι (ἀδραχτανάσιασις Αἰῶς), ἀφιερώνουσι τὸ νέο ἀδράχι εἰς τὰ εἰκονίσματα (Ἀθήναι, Ἑβδομάς Α' 56).

ε) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μέχρι τέλους Μαΐου.

1. Τοῦ ἁγίου Γεωργίου (23 Ἀπριλίου).

(α) Ἔθιμα τῆς παραμονῆς.

1. Λιτανεῖα μετὰ τὸν Ἑσπερινόν, περιφορὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου περὶ τῆς ἐκκλησίας ἢ καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ κατόπιν μέγας χορός. Τὸ τραγοῦδι τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Γίνονται τότε καὶ «ἐγκαίνια» ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «μετὰ τὸν Ἑσπερινὸν βγάζουσι τὴν εἰκόνα μὲ λάβαρα, τὴνε φέρουσι μὰ γύρα τὸν Ἁγ. Γεωργίον (τοῦτέστιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου) καὶ μετὰ γκαϊνιάζουσι ὅλο τὸ χωρίον. Ἀφοῦ πᾶνε ὅλοι καὶ ἀνασπαστοῦν, ἀρχίζει ὁ χορός

μὲ τούμπανα καὶ καρμουζες. Ἀρχίζουν πρῶτα οἱ γερόντοι καὶ χορεύουν τραγουδῶντας τὸ «Πανηγυράκι». Κάθε μπροστέλλα (τ. ἔ. ἔξαρχος τοῦ χοροῦ) πὸν θὰ μπῆ ἀρχινᾷ τὸ τραγοῦδι τὸ «Πανηγυράκι», ἔστω κι ἂν πῆ ἔπειτα ἄλλο τραγοῦδι. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔχουν κόφει τὸ νερό, καὶ τὴν ὥρα πὸν λέν: «Ἀπόλα, δράκο μ', τὸ νερὸ νὰ πῆ τὸ πανηγύρι», ἀπολᾶν πάλι ἀπ' τὴ δεξαμενὴ τὸ νερό». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα; Πιάνεται εἰς τὸν χορὸν καὶ ὁ παπᾶς; Χορεύουν καὶ ἓνα γῦρο στὴν ἐκκλησία; Εἰς τὸν Δρυμὸν Μακεδονίας γίνεται περιφορὰ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν οἰκιῶν εἰς τοὺς ἀγρούς. Αἱ εἰκόνες στολίζονται μὲ στάχνας καὶ οἱ ἱερεῖς εὔχονται ὑπὲρ εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς κλ.

2. Πυραὶ. Ὄνομα αὐτῶν. Π.χ. οἱ κάρες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, πυραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς ἐν Σύμῃ. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται αὐταὶ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον ἀνάπτονται;

3. Πότισμα τοῦ ἀλόγου τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἐν παραδείγμα: Εἰς τὸ Κωστὶ Θράκης «τὸ βράδυ, ξημέρωμα τὸν ἅγιον Γεώργιον, ἡπαίρναμε νερὸ μὲ ντὴ βρύση πὲ τὰ ποιτήρια καὶ πηγαίναμε στὴν ἐκκλησία. Τὸ βάναμε πεκάτ' πὲ τὸν ἅγιον Γεώργιον γιὰ τὰ ζῶγα».

4. Μαγικαὶ πράξεις ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν κλοπὴν τοῦ γάλακτος ξένων ἀγελάδων, γινόμεναι τὴν νύκτα πρὸς τὴν 23ην Ἀπριλίου: κοπὴ τεμαχίου ξύλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γείτονος, τοῦ ἔχοντος καλύτερας ἀγελάδας, κατὰ μαγικὸν τρόπον (γυμνός, ἀμίλητος κτ.).

(β) Ἔθιμα τῆς 23ης Ἀπριλίου.

1. Πρωϊνὴ μετάβασις γυναικῶν καὶ κορασίων εἰς τὴν βρύσιν πρὸς ὕδρευσιν, στολισμὸς τῶν λαγῆνων μὲ πρασινάδα καὶ ἄνθη, καθὼς καὶ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν. Σταύρωμα τῶν θυρῶν μὲ πρασινάδα κτλ. Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα (Αἴμιον) «τ' Ἁγίου Γεωργίου (καὶ τὴν Πρωτομαγιά) παγαίν'νε τὰ κορίτσια νυχτίτσα στὸ νερό, κόβνε πρασινάδα καὶ βάν'νε στὰ μπακίρια καὶ στὶς πόρτες τοῦ σπιτιοῦ κἀν'νε καὶ σταυρὸ πὲ τὸ πρασινάδ' στὴν ὄξω πόρτα (πρασινίζ'νε τὴν πόρτα). Στ' ἀχίρ', γελάδια, βόδια ἅμα νῆχ' κανεῖς, παίρν' πὲ τὸ δάχλο κουπριγιὰ καὶ κἀν' σταυρὸ σ' ἀχιριοῦ τὴν πόρτα κείν' τὴ μέρα».

2. Πρωϊνὴ ἔξοδος τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἔξοχὴν: κύλισμα αὐτῶν ἐπὶ τῆς χλόης, κατασκευὴ στεφάνων κλ. Ποῦ ἢ ἡμέρα αὕτῃ ἐορτάζεται ὑπὸ τῶν γυναικῶν ὡς Πρωτοχρονιά; Ποῖα τὰ σχετικὰ ἔθιμα; Δύο παραδείγματα:

Εἰς τὸ Κωσταράζι (Καστορίας), ἀφοῦ ἄρουν νερὸ ἀπ' τὴ βρύση (οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια) πᾶνε στὰ χωράφια καὶ τυλίγουνται στὶς πρασινάδες: παίρνουν τοῦ

Μάη τῆ δροσιά, φέρουν καὶ Μάη (δηλ. πρασινάδες) καὶ βάζουν γιὰ καλὸ σίς πόριτες, σιὰ παράθυρα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τ' Ἄη Γιωργιοῦ τὸ εἶχαμε Πρωτοχρο- νιά. Σκῶνμαστας τὸ πρωῖ (οἱ γυναῖκες), προμὴ νὰ βγῆ ὁ ἥλιος καὶ πηαίναμε πίσ' στὸ Κουμούλ' (ὑψηλὸν ὄχθον ἐπὶ τῆς παραλίας). Πρῶτα θὰ κυλιντρήξ' με τ' ἀγὰ τὰ κόκκινα. Ἐκεῖ στὸ Κουμούλ' ἦταν κατήφορος· ἢ μὰ ποπάν' ἢ ἄλλ' ποκάτ' οἱ γυναῖκες κυλιντρούσαμε τ' ἀγὰ καὶ λέγαμ' : Νὰ μπῆ ὁ καλόχρονος, νὰ βγῆ ὁ κακό- χρονος! Ἔπειτα θανά τὰ πάρ' με σιὰ χέρια μας, νὰ τὰ κῶν' με, νὰ τὰ μοιράσ' με. Ὑστερα πιάν' μαστας στὸ χορό. Θανά πάρμε τις πέριδικες σιὰ χέρια. Κάθε γυναῖκα τῆ γόκκινη δὴ δέμπι' ἔκανε τῆ βέρδικα πὲ τὸ ζυμάζ'—ἔθετε ἓνα ἄσπρο ἀγὸ πάν' στὸ κεφάλ' κ' ἓνα κόκκινο ἀγὸ στῆ μέσ'—Βαστούσαμε τις πέριδικες, ἢ μὰ ἴπεδῶ, ἢ ἄλλ' πεκεῖ καὶ χορεύαμε. Θάν' ἀρχινήσαμε πὲ τὸ τραβοῦδ' τ' ἄη Γιωργιοῦ: Ἐμερά ἢ σημερινῆ κτλ. Μετὰ μὲ τὸ Κουμούλ' θανά πᾶμε στὴν Ἀγιανάληψη. Θανά γένη ὁ χορὸς πὲ τὰ ὄργανα μέσ' στὴν ἀυλὴ τῆς Ἀγιανάληψης—μόνο γυναῖκες πάλε—Ὅσο νὰ χτυπήσ' ἢ καμπάνα τῆς Ἐκκλησίας, τελείωνε ὁ χορὸς. Ὑστερα ἢ καθαμά θανά πάη σπῆτι δῆς, νὰ πάη τ' ἀρνὶ στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸ διαβάσ' ὁ παπᾶς κ' ἔπειτα νὰ τὸ πάη στὸ σπῆτι νὰ τὸ σφάζουν, νὰ τὸ ετοιμάσ' γιὰ τὸ φουρνῶ».

3. Θυσία ἀμνῶν (κουρμπάνι) εἰς ἐκπλήρωσιν εὐχῆς (ἀπὸ τάμα) ἢ προσφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς πώλησιν ἢ πρὸς θυσίαν.

Γένος καὶ χροῶμα τοῦ θύματος. Εὐλόγησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, σφαγὴ αὐτοῦ καὶ παρατηρήσεις κατ' αὐτήν. Σταύρωμα τοῦ μετώπου καὶ τῶν παρεῶν τῶν παιδίων διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἀρνίου. Διανομὴ τεμαχίων κρέατος (ῶμοῦ ἢ ἔψημένου), τυροῦ κτλ. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «τ' Ἀεργί' συνήθιζαν νὰ προσφέρουν εἰς τὴν ἐκ- κλησίαν γουρπάνια, συνήθως κριοῦς, οἱ ὅποιοι ἐπωλοῦντο πρὸς ὄφελος τοῦ ναοῦ. Εἰς παλαιότερους καιροὺς τὸ γουρπάνι (τὸ θῦμα) περιεφέρετο πέριξ τοῦ ναοῦ τρίς, αἱματώνετο τὸ αὐτὶ του καὶ μὲ τὸ αἷμα ἠλείφοντο αἱ τέσσαρες γωνίαι τοῦ ναοῦ καὶ κατόπιν ἐθυσιάζετο καὶ τὸ κρέας ψηνόμενον ἐμοιράζετο εἰς τὸ ἐκκλησίασμα. Σπα- νίως προσεφέροντο καὶ μεγάλα ζῶα, ὡς μοσχάρια, βόες κλ.». Εἰς τὸν Νάιμονα «τ' Ἀηγιωργιοῦ, ὁποῖος ἔχ' τάμα καὶ κῆνος πῶχ' ἀρνιά, σφάζ' κουρμπάν' ἓνα ἀρνὶ ἀρσενικὸ καὶ τὸ σφάζ' ποκάτ' πὲ τὸ εἰκόνημα, στὸν τοῖχο, καὶ κοιτάζνε τὰ αἵματα νὰ δγιοῦμε, θὰ γίν' Ἀηγιώργ'ς; Ἀμα γέν' Ἀηγιώργ'ς πὲ τ' ἄλογο, πὲ τὸ κοντάτ' τ', τὸ ἔχνε σὲ καλὸ, θὰ γέν'ν τὰ πρόβατά τ' καλά. Γιὰ τὰ πρόβατα τὸ κάμνε. Καὶ κῆνο τὸ ἀρνὶ τὸ μοιράζνε εἴτε ψημένο εἴτε καὶ ἄψητο. Τὸ σκροποῦνε σιὰ σπῆτια βάν'ν ἓνα κομμάτ' κουλίξ' κ' ἓνα κομμάτ' κρέας κ' ἓνα σκόρδο πράσινο ποπάν' καὶ τὸ στέρν'νε σιὰ σπῆτια τὰ συγγένια καὶ στῆ γειτονιά. Κῆνο τὸ αἷμα στὸν δοῖχο τοῦχανε σαράντα μέρες».

4. Προσφοραὶ ἄρτων καὶ γάλακτος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εὐλόγησις αὐτῶν καὶ διανομὴ εἰς τὸ ἐκκλησίασμα. Π.χ. εἰς τὸ Κωστί (Θράκης) «τ' Ἀγιωργιοῦ οἱ γεωργοὶ θανά κάνουν πέντε ἄρτ', κῆνοι πού 'χαν ζῶα θανά κάνουν ξυνὸ γάλα καὶ θανά τὰ στείλουν στὴν ἐκκλησία νὰ διαβαστοῦν, ὠφέληση γιὰ τὰ ζῶγα».

5. Ἡ πανήγυρις τοῦ ἁγίου Γεωργίου: Λιτανεΐα, ἀγῶνες δρόμου, ἵπποδρομιῶν, πάλης κλπ. μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἔπαθλα διὰ τοὺς νικητὰς, χοροί.

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πανηγύρι κραταίει τρεῖς ἡμέρες. Μετὰ τὴν λειτουργίαν γίνεται τὸ τρέξιμο τῶν γερόντων. Οἱ γέροντες πᾶνε στὸ στάδιο καὶ παραβγαίνουν κι ὁποῖος πάει πρῶτος παίρνει ἓνα ἀρνί. (Τὸ στάδιο εἶναι ἀπότομος κοῖλος κατήφορος, γεμᾶτος κροκάλες. Τρέχουν ἀπὸ κάτω πρὸς ἐπάνω ξυπόλυτοι ἐπάνω εἶναι τὸ ἀρνί ἢ τὸ κριάρι, βραβεῖον τοῦ νικητοῦ, διδόμενον ὑπὸ τῶν κτηνοτρόφων γιὰ τὸ καλὸ τῶν ποιμνίων. Ἄνακοίν. Α. Κεραμοπούλλου). Τῆ δευτέρῃ μέρᾳ γίνεται τὸ πῆδημα καὶ τὴν τρίτῃ μέρᾳ ἡ πάλη καὶ ἡ σφαιροβολία σηκῶνουν καὶ βάρος τότε. Μετὰ τοὺς ἀγῶνες γίνεται χορὸς καὶ κατόπιν βγάζουν τὴν εἰκόνα, ἀφοῦ πέση τὸ κανόνι. Ἐρχονται ἓνα γῦρο στὸ χωριὸ καὶ ἔπειτα μπαίνουν πάλι μέσα, ἀφοῦ πέση πάλι τὸ κανόνι». Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, Μεσσηνίαν, Λήμιον «παραπιλαλῶν τ' ἄλογα. Μετὰ τὴν λειτουργίαν βάνουν ὃ ἓνα μακρινὸ μέρος μιὰ κουλλούρα καὶ παρατρέχουν μὲ τ' ἄλογα οἱ νέοι, ποῖος θὰ τὴν πρωτοπάρη. Αὐτὸς θὰ τὴν κόψη κομμάτια καὶ θὰ δώση σὲ ὄλους, ὅσοι παρατρέξανε μαζί του». Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας ὀρίζουν βραβεΐα: σέλλες, χάμουρα, ντουφέκια. Εἰς τὴν Αἴνον καὶ Μεσημβριαν νικητὴς εἰς τὴν πάλην ἀνεγνωρίζετο ὁ νικήσας τρεῖς κατὰ σειρὰν ἀντιπάλους. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

6. Ζύγισμα ἀνθρώπων καὶ κούνιες. Μὲ ποίας προλήψεις συνδέονται τὰ ἔθιμα αὐτά; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβριαν «τ' Ἄη Γιωργιοῦ ζυγιάζονται, κά'νε καὶ κούνιες στὰ δέντρα καὶ κουνιῶνται τό 'χνε σὲ καλό». Εἰς τὴν Ζαγοράν συνηθίζουν ὅλοι νὰ κουνιῶνται, τοῦλάχιστον τρεῖς φορὰς ἕκαστος λέγων συγχρόνως: «Ἐγὼ στὸ χωριὸ καὶ τὰ φίδια στὸ βουνό».

7. Ποιμενικὰ ἔθιμα. Πρόσκλησις συγγενῶν καὶ φίλων εἰς τὴν στάνην καὶ ἐστίασις αὐτῶν. Διανομὴ τεμαχίων κρέατος καὶ τυροῦ εἰς γείτονας καὶ συγγενεῖς (Ἀηγιωργίτης=ἄμνος σιτευτός, προωρισμένος διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου). Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κάθε στιανολόγος ἔσφαζε τ' Ἄη Γιωργιοῦ ἓνα ἀρνί ἢ κατσίκα (τὸν ἀηγιωργίτη), ἔπηζε γιασοῦρι, τυρί, ἔκανε γαλόπιτες καὶ καθόντασε οὐλοὶ μαζί οἱ στιανολοοὶ μὲ τοὺς κουνμπάρους τους καὶ γλεντάγανε. Τὸ μεσημέρι θὰ ἐρχότανε καὶ ὁ παπᾶς, θὰ πέραγε ἀπ' οὐλες τίς στάνες νὰ χαιρετήση. Τοῦ παπᾶ

τοῦ εἶχανε φυλαμένη πάντα τὴν πλάτη τοῦ ἀρνιοῦ. Ἀπὸ τὸν ἀγιογραφίση δὲν ἔπρεπε νὰ μείνη τὴν ἄλλη μέρα. Ὅσα κομμάτια δὲν τρώγατε, τὰ μεράζατε στοὺς κομπάρους νὰ τὰ πάρουνε μαζί τους». Παρακλήσεις (θυμιάματα, λειτουργίαι) καὶ τάματα εἰς τὸν Ἁγ. Γιώργην διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντων προβάτων, βοῶν κλ.

8. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν κακῶν ἀπὸ τῆς μάνδρας. Ἐν παραδείγμα: «Ὁ τζομπάνος τὸ βράδ' ἵ Ἁγ. Γιωργιοῦ, ἅμα χωρίσ' τὰ πρόβατα, θὰ τὰ βάλ' σ' ἀγίλ' (=μάδραν), θὰ πάρ' ὕστερα μιὰ χουφτιά κεχρί, θὰ τὸ ρίξ' ὀλόγυρα στὸ μαντρί καὶ νοματίζ' : ὅποιος εἶναι νὰ πάρ' τὸ μαζούλ' (=εἰσόδημα) νὰ μετρήσ' πρῶτα τὸ κεχρί κ' ὕστερα νὰ πάρῃ τὸ μαζούλ'. Βάνουνε ὕστερα στὴν πόρτα τὰ μιτάρια καὶ τὸ ξυλόχιενο καὶ περνοῦνε τὰ πρόβατα ποκάτω καὶ ἀραδίζουνε πομέσα, γιὰ νὰ μὴ μπορῇ νὰ τὰ πειράξῃ κανένας, καὶ νοματίζ' νε : «ὅποτε μπορέσ' νὰ μετρήσ' αὐτά, τότε νὰ τὰ πάρ' . Ὁ παπποῦς μ' ἦταν τζομπάνος κ' ἡ μητέρα μας τὰ 'καμνεν αὐτά».

9. Προλήψεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἑορτήν. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγ. Γεωργίου συλλέγουν τὰ χαμόμηλα (τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ τὰ πουλούδια), διότι νομίζουν ὅτι μόνον, ἂν τὰ συνάξουν τὴν ἡμέραν αὐτήν, τότε τὰ χαμόμηλα ἐνεργοῦν».

10. Ἐναρξίς θερινοῦ ἑξαμήνου καὶ γενικῶς τοῦ ἔτους διὰ τὴν σύναψιν συμβάσεων ἐργασίας (πρόσληψιν ὑπηρετιῶν (ψυχογιῶν), πιστικῶν, ἀγροφυλάκων, ἱερέων κλπ.). Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «Ὅλα τὰ πράματα τὰ συμφωνάγατε ἄλλοτες μὲ τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ. Χρήματα ἂν παίρνατε δανεικά, θὰ τὰ δίνανε πίσω τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ, ἂν παίρνατε ψυχογιό, θὰ τότε πλερώνατε τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ, κὶ ἂν τοὺς ἔκανε, τὸν κρατήγατε, ἂν δὲν τοὺς ἔκανε, παίρνατε ἄλλον. Γι' αὐτὸ λέμε : «Τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ πρώτη γιορτὴ τοῦ χρόνου». Πρβλ. Ἐμβατικιάστηκε ὁ παπᾶς τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ».

2. Τοῦ ἁγίου Μάρκου (25 Ἀπριλίου).

Ἑορτὴ γεωργικὴ: δὲ ζεύουν ἀλέτρι, δὲ βαροῦν τσαπισιά σὲ χωράφι (Αἰτωλ.) Ἀποδιοπόμνησις ὄφρων κλ. μὲ κτυπήματα χαλκωμάτων καὶ ἐξορκισμούς: π.χ. «Μᾶρκο, Μᾶρκο, μάρκωσέ τα | κὶ Ἁγ. Γιώργη, τύφλωσέ τα ἢ Μέσα γιὰ, μέσα χαρὰ | ὄξω φίδια καὶ γκουστέρες».

3. Μάιος.

1. Ὄνόματα: Καλομηνᾶς (Κοτύωρα) κλ.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι γενικαὶ τοῦ Μαΐου. Παροιμίαι, εὐχαί

κατάροι. Π. χ. «*ἡ ὥρα τοῦ Μάη νὰ σ' εὖρη!*», γιατί, λέγουν, αὐτὸς ὁ μήνας ἔχει πολλές κακὲς ὥρες (Καστελλόριζον). **Ἐρθεν κι ὁ Καλομηναῖς | γάλαν φά' ὄνταν πει- νᾶς* (Κοτύωρα). Πρὸβλ. τὴν δοξασίαν, ὅτι «*τὸ γάλα τὸν Καλομηναῖν καθαρίζ' τὸ γαῖμα*». Δι' αὐτὸ καὶ συνηθίζουν τὸν Μάϊον νὰ παίρνουν αἷμα μὲ τίς βδέλλες· τὸ θεωροῦν καλὸ γιὰ τὴν υγεία. Τὸν Μάϊον δὲν κόβγουν ροῦχα οὔτε παντρεύονται, διότι «*τοὺς παίρνει ὁ Μάης*». Πρὸβλ. «*ὁ γάμος ὁ μαγιατικός πολλὰ κακαποδίδει*» (Κρήτη). Καὶ νὰ ταξιδέψη κανεὶς τὸν Μάϊον δὲν εἶναι καλὸ. **Ἄν μπῆ ὁ Μάης τὸ Σάββατο, εἶναι κακό· τὸ λέει καὶ ἡ παροιμία: «Σάββατο ἐμπαίν' ὁ Μάης; Σάββατα πολλὰ στὸν Ἄη (= Ἄδη, Κάρπαθος). Τὸν Μάϊον «δὲ φυτεύουν λουλούδια οὔτε μεταφυτεύουν τίποτε· εἶναι κακό· θὰ πεθάνη ὁποῖος τὰ φυτεύει καὶ θὰ τοῦ τὰ βάλουν στὴν κάσσα του»* (Κάρπαθος). **Καὶ σκούπα καὶ ροῦχα δὲν ἀγοράζουν»*. (Κρήνη Μ. Ἀσίας).

4. Πρωτομαγιά.

(α) **Ἐθιμα τῆς παραμονῆς* (30^{ης} Ἀπριλίου).

1. *Ἐξοδος εἰς τοὺς ἀγρούς ἢ τοὺς κήπους, κατασκευὴ στεφάνου ἢ ἀνθοδέσμης (Μάης). Ποῖα ἄνθη καὶ φυτὰ ἐκλέγουν πρὸς τοῦτο; (ἢ κοινὴ των ὄνομασία, ἢ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὰ ἰδιότης καὶ σημασία). Τί τραγουδοῦν, ὅταν τὰ μαζεύουν; Πότε ἀναρτᾶται ὁ Μάης εἰς τὴν θύραν ἢ τὸν ἐξώστην τῆς οἰκίας; τὴν νύκτα (*ἀφώτηγα*) ἢ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ὅταν ἐπιστρέφουν ἐκ τῆς ἐσοχῆς; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ δοξασίαι; *Ἔως πότε μένει ἐκεῖ κρεμάμενος ὁ Μάης;

Π. χ. εἰς Ρεῖσδερε Συμύρης «*τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς πηγαίναμε στὴν ἐξοχὴ κ' ἠκόβγαμε ἀπὸ ὄλα τὰ πράματα πού ἔχουν καρπό: σιτάρι, κριθάρι, σικιά μὲ σῦκα, σκόρδο, κρομμύδι, ἀμυγδαλιὰ μὲ τ' ἀμύγδαλα, ροδιὰ μὲ τὸ ρόδι καὶ τὰ κρεμούσαμε στὴν πόρτα ἀποπάνω. Αὐτὸς εἶν' ὁ Μάης καὶ τὸν ἔχομε κρεμασμένο ὡς τ' Ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Θεριστῆ. Τότε τὸν βγάζομε καὶ τὸν ρίχτομε στὴ φου- νάρα». Εἰς τὰς Κυδωνίας σὲ κάθε στεφάνῳ ἔβαζαν κ' ἓνα σκόρδο γιὰ τὴ βασκανία, κ' ἓνα ἀγκάθι γιὰ τὸν ἐχθρὸ κ' ἓνα στάχυ, γιὰ νὰ φέρῃ εὐφορία. Εἰς Ἀγιάσον «*κάνανε στεφάνια ἀπ' ὄλα τὰ λουλούδια καὶ βάζανε μέσα δαιμοναριά, ἓνα ἄγριο χόρτο μὲ πλατιὰ φύλλα καὶ λουλούδια κίτρινα, γιὰ νὰ δαιμονίζωνται γοῖ γαβροί. Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κρεμᾶνε ἀφώτηγα ἀπὸ τὰ παρὰθυρα στάχνα, παπα- ροῦνες, μπουτοῖκια, σκόρδα γιὰ τὸ μάτι». Εἰς τὴν Σέριφον «ἀποβραδὶς κρεμοῦν στὴν πόρτα στεφάνῳ ἀπὸ λουλούδια καὶ τσουκνίδα, σκόρδο ὀλάκαιρο, κορφὲς κρι- θάρι», εἰς τὴν Σύμην «*δέσμιην ἐκ κλώνου ἐλαίας, ἀκάνθης τινός, φύλλον μαύρης σικῆς καὶ κλώνου ἀμᾶ*».**

2. Κτυπήματα γυναικῶν μὲ κλάδους ἢ χόρτα. Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς αἱ γυναῖκες κτυποῦν ἢ μία τὴν ἄλλην μὲ τσουνίδα εἰς τὴν ράχιν, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά τους.

3. Τρόποι καὶ μέσα ἀποτροπῆς κακοῦ ἀπὸ τὴν οἰκίαν, ἀπὸ τὰ παιδιά καὶ πρὸς ἐπίτευξιν εὐτυχίας.

Π.χ. εἰς τὴν Ἄνακ. Κρήτην «*κάνουνε μὲ κατράμι ἕνα σταυρὸ στοὶ πορτομάγουλο τῆς πόρτας, γιὰ νὰ μὴν πιάνη τὸ σπῆτι μάτι*». Εἰς Ἁγιάσον (Λέσβου) «*ἀποβραδὶς κἀναν σταυροὺς πὰ στῆ βόρτα ἄπὸ τὸ μέλ' γιὰ νὰ περνοῦν γοῖ γαβροὶ καὶ νὰ κολλοῦν*». Εἰς τὸν Πόντον (Ἄμισός) «*κρεμοῦν σταυροὺς ἀπὸ ἄνθη εἰς τὰς καπνοδόχους, τὰ ἀνώφλια τῶν θυρῶν, τὰ ἐνδύματα τῶν παιδιῶν, εἰς τὰ ὅποια ράπτουν ἐντὸς παννίου καὶ τεμάχιον ἄρτου τῆς Μεγ. Πέμπτης*». Εἰς Ρεῖσδερε «*τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς ράβαμε στοὶ φουστανάκι τοῦ παιδιοῦ ἕνα σκόρδο κ' ἕνα γαρύφαλλο καὶ τοῦ τὰ βγάξαμε τὸ πρωῖ, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάση ὁ Μᾶης τὰ παιδιά, νὰ ναι σὰν τὸ σκόρδο καὶ σὰν τὸ γαρύφαλλο*».

4. Ἀποδιοπόμπησις ὄφεων, ποντικῶν, ψύλλων καὶ ἄλλων ζωφίων. Π.χ. εἰς τὴν Ἥπειρον τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς 1^{ης} Μαΐου τὰ παιδιά περιερχόμενα τοὺς κήπους κρούουν χαλκᾶ σκευὴ τοῦ μαγειρείου λέγοντα: «*Ὁξω ψύλλος καὶ ποντίκι, | μέσ' ἀρνὶ μὲ τὸ κατοῖκι*».

(β) *Ἔθιμα τῆς 1ης Μαΐου.*

1. Τί τρώγουν μόλις ἐξυπνήσουν; (Μιά μπουκιά ψωμί, ἕνα κουκκὶ φρέσκο ἢ σκόρδο, ἀντίδωρο τῆς Μεγ. Πέμπτης, λαμπροκουλλούρα ἢ μαγιοκουλλούρα, φυλαγμένη ἀπὸ τὸ Μ. Σάββατον κττ).

Τί φοβοῦνται μὴν πάθουν, ἂν τοὺς κομπώσῃ (ἢ τοὺς τσακίσῃ) ὁ γαῖδαρος, ὁ κοῦκκος κλ.; Π.χ. κατὰ τοὺς Ἁγιάσιτες (Λέσβου), «*μόλις ξυπνήσης, πρέπει κάτι νὰ βάλῃς στοὶ στόμα σ' : ἕνα σῦκο νὰ φᾶς κ' ἕνα βλαστὸ ἄπὸ κλήμα καὶ ἀντίδωρο τῆς Μεγ. Πέμπτης, γιὰ νὰ μὴ σὲ κομπώσῃ γαῖδαρος. Ἄμα γκάρ'ζε γαῖδαρος καὶ τὸν ἄκουγες κ' ἤσουνα νησιτικός, δὲν περνοῦσε λόγος σου. Λέγαμε: κόμπωσέ σε γαῖδαρος καὶ δὲν περῶ ὁ λόγος σου*». Εἰς τὴν Σινώπην «*τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς εὗρισκαν ἐπὶ εἰδῶν ἄνθη, τριαντάφυλλα, βιολιέτες, ἄνθη ροδακινιάς, μπουρνελιάς, ἐπὶ τέτοια τῆς ἐποχῆς τὰ ἔβαζαν ὅλα σ' ἕνα βαθουλὸ δοχεῖο, πιάτο ἢ λεκάνη, ἔβαζαν καὶ καρῦδια μέσα καὶ νερὸ καὶ τ' ἄφηναν ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωῖ, νύχτα ἀκόμη, ξυπνοῦσαν ὅλα τὰ ἄτομα τῆς οἰκογενείας καὶ ἔπιναν ἀπὸ λίγο καὶ ἔτρωγαν καὶ τὸ κάλαντο (=λαμπροκούλλουρο). Κατόπιν πῆγαιναν στοὶ Μᾶη».*

2. Μετάβασις πρωῖν ἢ εἰς τὴν βρύσιν, στολισμὸς αὐτῆς μὲ ἄνθη καὶ τάγισμα μὲ βούτυρον, ὕδρευσις καὶ ἀνανέωσις τοῦ νεροῦ τῆς

οικίας με καινούργιο (ἀμίλητος;) νερό, χρῆσις αὐτοῦ κτλ. Π.χ. «τὴν Πρωτομαγιά ἀδειάζουν ἀπὸ τὸ βράδυ τ' ἀγγεῖά δὲν ἀφήνουν στάλα νερό μέσα. Τὸ πρωτὶ, νύχτα, παίρνουν τὰ κορίτσια τὶς σιάμνες καὶ πᾶνε στὴ βρούση, τὴν ἀλείφουν μὲ βούτυρο, τὴ στολίζουν μὲ λουλούδια, παίρνουν νερὸ καὶ τὸ φέρνουν στοὶ σπῖτι. Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ βρέχουν τὶς καρδάρες, τὰ μποτινέλια (κάδους), ὅπου κοπανοῦν τὸ γάλα, καὶ τὰ πράματα στοὶ μαντρί. Βάζουν μικρὰ παιδιὰ καὶ τὸ κάνουν αὐτό, ποὺ εἶναι καθαρά» (Ἄγραφα).

3. Προσκόμισις πέτρας μαλλιαρῆς ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ραντισμὸς τῆς οἰκίας μὲ θαλασσινὸ νερὸ. Ποῖος ὁ σκοπὸς τῶν πράξεων τούτων;

Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην «τὴν Πρωτομαγιά πολλὰ πρωτὶ, ἄβγαλτος ὁ ἥλιος, θὰ κατεβοῦνε στοὶ γιολό, νὰ γιομίσουν ἕνα μπουγιέλο θάλασσα καὶ νὰ βροῦνε μιὰ πέτρα μαλλιαρῆ καὶ νὰ τὰ φέρουν καὶ τὰ δυὸ στοὶ σπῖτι. Τὴν πέτρα τὴ βάνουνε κάτω ἀπ' τὸ κρεββάτι, γὰ νὰ διώχνη τοὺς ψύλλους, καθὼς λένε. Μὲ τὴ θάλασσα ρεντᾶνε οὐλο τὸ σπῖτι, καθὼς κάνουν μὲ τὸν ἁγιασμὸ στὴν Πρωτάγιαση. Βουτᾶνε μέσα ἕνα κλαράκι λόφ'το καὶ ρεντᾶνε ἕνα γῦρο. Ρεντᾶνε τὰ κεφάλια τῶν παιδιῶν τους, οὐλες τὶς ἀγκωνές, γὰ τοὺς ψύλλους».

4. Ἐξοδος πρωϊνῆ εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ τὰ κατ' αὐτήν: συλλογὴ ἀνθέων διὰ τὴν κατασκευὴν στεφάνου (ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν), ἀναζήτησις φυτῶν τινῶν ἢ ἀνθέων μὲ θαυμαστὰς ιδιότητες. (Π.χ. κατὰ τοὺς Καλυμνίους ὁ ἀνοιχτομάτης ἢ γουρλομάτης, φυτὸν μὲ ἀκανθώδη φύλλα, «κάνει ἐκείνους ποὺ τὸ κρατοῦν ἀπάνω τους ἔξυπνους, γερούς καὶ τυχερούς». Τραγοῦδια τῆς Πρωτομαγιάς δημῶδη.

Ὁ Μάης ἢ τὸ μαγιόξυλο: φαλλὸς ἐκ ξύλου ἢ πηλοῦ, στολισμένος μὲ ἄνθη καὶ χλόην. Χοροὶ καὶ κύλισμα γυναικῶν καὶ κορασιῶν ἐπὶ τῆς χλόης, νήψις αὐτῶν μὲ τὴν δρόσον τῆς πρωΐας, περιζωσις τῆς ὀσφύος μὲ λυγαριὰν ἢ μολόχαν, ἐναγκαλισμὸς χονδρῶν δένδρων, κατάποσις μικροῦ πρασίνου καρπού. Διὰ ποῖον λόγον γίνονται ταῦτα; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες δὴ βρωτομαγιά γέντασ' παρές-παρές καὶ πήναν στοῦ κύρ Ἀνεγνώστ' τ' ἀμπέλ' 'ποπίσ', στοὺν πέτρινο δὲ μύλο. Θανά πάρ' καθαμὰ τὰ φαγιά της, τὰ ψωμιά, τὰ ρυζόγαλα, νὰ πᾶνε ὀζω στοὶ Μάιο, νὰ καθῆσνε νὰ φᾶνε, νὰ πιοῦνε, νὰ πιᾶσ'νε τὸ Μάιο. Στὸ δρόμο τραβουδούσανε «Καλῶς τονε τὸ Μάη...» καὶ μαζεύανε διάφορω εἰδῶ χόρτα, ὅσο νὰ βγιοῦνε πέρα στοὶ Ισιάδι, νὰ καθῆσ'νε νὰ φᾶνε. Μόνε γυναῖκες. Παιδιὰ μεγάλα δὲ δάινανε μαζί τους. Ἐπειτα σκῶντασ' καὶ χορεύανε, τραβουδούσανε κ' ἕνα: Καλόγερε τ' ἀδράχτια σου καὶ ἄλλα τραβούδια, ποὺ ἔλεγανε καὶ τὶς ἀποκριές. Σέρνοντασ' οἱ γυναῖκες πάν' στοὶ πρασινάδ' κ' ἔλεγανε: Φάε, μ., χορτάρ' καὶ τὰ

κορίτσια: και τοῦ χρόνῳ βηλάρα. Εἴχανε και μιὰ βηλάρα (φαλλόν) κανωμένη με κεραμυδόχωμα ἢ ξύλο, δὴ στολίζανε με πρασινάδες και με λουλούδια και δὴ σερβίριζε ἢ μιὰ στήν ἄλληνα δὴν εἴχανε ὁμορφα φκιαγμέν', τὸ σχῆμα καθαρό καθαρό: τὴν βάφανε κόκκινη και δὴν λέγανε Μάιο». Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται (ἢ ἐσυνθηθίζεται ποτε) τὸ ἔθιμον τοῦτο; Εἰς τὴν Πέργαμον «τὰ κορίτσια πηγαίνοντας στήν ἐξοχὴ ἐμάζευαν δροσιὰ πάνω ἀπ' τὰ στάχυα και τὴν ἔβαζαν στὸ στόμα τους, γιὰ νὰ ἔναι δροσερὲς ὄλον τὸ χρόνο». Μερικοὶ εἰς τὴν Λήμνον «τὸν Μά, τὴν Πρωτομαγιά, κυλιένται μέσ' στὰ κ'θάρια, μέσ' στὰ χορτάρια, γιὰ νὰ ἔναι δροσινοί».

Εἰς τὴν Κοζάνην «κόπτουν λυγαριὰν και τὴν τυλίσουν περὶ τὴν ὄσφυν, διὰ νὰ γίνουν εὐλύγιστοι, ἀγκαλιάζουν χονδρὰ δένδρα, διὰ νὰ παχύνουν και ζήσουν, ὡς ἐκεῖνα, πολλὰ ἔτη». Εἰς τὴν Περιστερὰν Θράκης «αἱ γυναῖκες τὴν Πρωτομαγιάν γονατίζουσαι δαγκάνουν τρεῖς με χεῖρας ὀπίσω ἀπὸ χόρτον λεγόμενον χόρτον τῆς ζάλης και λέγουν: Ἡ γνώμη στὸ κεφάλι κ' ἢ ζάλη στή γῆ». Εἰς τὸν Μέγαν Πλάτανον Λοκρίδος «τὴν ἡμέραν αὐτὴν οἱ πάσχοντες ἐκ τοῦ ὀμφαλοῦ καταπίνουν μικρὰ πράσινα καρῦδια, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὸ ξέστριμμα τοῦ ὀμφαλοῦ».

5. Ἄγερμοὶ παιδίων και ἀνδρῶν περιηγόντων τὸν Μάιον. Τί κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας (μαγιόξυλο;) και τί τραγουδοῦν περιφερόμενοι ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν; Ποῦ ἀντὶ κυπαρίσσου ἢ κλάδου δένδρου περιάγουν ἄνθρωπον (ἄνδρα ἢ παιδίον) στολισμένον με ἄνθη και στεφάνους; (τὸ Μαγιόπουλο, ἢ Πιπεριά κτ.) Κροῦσις κωδῶνων και ἄλλαι πράξεις γινόμεναι κατὰ τὴν περιφορὰν. Ποία ἡ σημασία τοῦ ἔθιμου; Γίνονται και μεταμφιέσεις και μιμικὴ τις παραστάσις; Λεπτομερὴς περιγραφὴ. Δῶρα διδόμενα εἰς τὸν Μάη.

Π.χ. Εἰς τὴν Πάργαν «ἀπὸ τὸ πρῶτὸ τῆς Πρωτομαγιάς τὰ παιδιὰ γύριζαν τὰ σπίτια και τραγουδοῦσαν τὸ τραγοῦδι τοῦ Μαῖου, στεφανωμένα με λουλούδια και κρατῶντας στὰ χεῖρια τους μεγάλους κλώνους πορτοκαλιᾶς ἢ νεραντζιάς, γεμάτους ἄνθη. Ἐτραγουδοῦσαν: Ἐμπῆκε ὁ Μάης, ἐμπῆκε ὁ Μάης, ἐμπῆκε ὁ Μάης ὁ μήνας, | ὁ Μάης με τὰ τριαντάφυλλα κι ὁ Ἀπρίλης με τὰ ρόδα. | Μάη μου, Μάη δροσερὲ κι Ἀπρίλη λουλουδάτε | Ἀπρίλη, ροδοφόρετε κτλ.

Εἰς τὴν Κέρκυραν περιάγουν κορμὸν τρυφεροῦ κυπαρισσιοῦ, ἴσιου και φουντωτοῦ: τὸ ἔχουν σκεπασμένο με κίτρινες μαργαρίτες και ἄλλα ἄνθη, τοῦ κρεμοῦνε κ' ἔνα στεφάνι: ἀπὸ τὰ χλωρὰ κλαδιά του δένουνε μεταξωτὰ μαντήλια, ζουνάρια και κορδέλλες: ἀπὸ τὸ στεφάνι τέλος κρεμᾶνε φρούτα (μούσμουλα κλπ.) και χορταρικά προφαντά. Ἔτσι «με τὸ μαγιόξυλο αὐτό, οἱ νέοι ἐργάτες ντυμένοι γιορτινὰ με κάτασπρα παντελόγια και πουκάμισα, με κόκκινα ζουνάρια και κόκκινα μαντήλια στὸ λαιμὸ γύριζαν τὴν πόλη, τραγουδῶντας τὸ Μάη, με τὴ συνοδεία ἐνὸς ντεφιοῦ κ' ἐνὸς ἀτσαλένιου τριγώνου».

Στὸν Ἅγιο Λαυρέντιο τοῦ Βόλου «χορὸς ἀπὸ προσωπιδοφόρους συνοδεύουν τὸ Μαγιόπουλο, παιδὶ στολισμένο μὲ λουλούδια καὶ τραγουδᾶνε τὰ μαγιαπριλά τραγούδια τους στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ, ἐνῶ χορεύει τὸ Μαγιόπουλο». Στὴν Ναύπλακτο γέροι φουστανελλᾶδες βαστώντας στὸ ἓνα χέρι κουδούνια στολισμένα μὲ ἀνθισμένη ἱτιά συντροφεύουνε κι αὐτοὶ τὸ Μαγιόπουλο στὰ μαγαζιά, ὄχι ὅμως προσωπιδοφορεμένοι. Στὴ μέση τὸ παιδί, φορῶντας στεφάνια ἀπὸ μαργαρίτες κίτρινες στὸ κεφάλι, στὸ λαιμό, στὰ χέρια, σ' ὄλο τὸ κορμί, χορεύει, ἐνῶ οἱ ἡμίχοροι τῶν γέρων βροντᾶνε ρυθμικά, μὲ τὴ σειρὰ τους, τὰ χοντρά κουδούνια καὶ λένε τὰ τραγούδια. Εἰς τὴν Πορταριά (πρὸ 80 περίπου ἐτῶν) «τὴν Πρωτομαγιά βγαίνουν πέντε πρόσωπα: τὸ κορίτσι, ὁ γιανίτσaros, ὄλο ἄρματα κι ἀσῆμι, ὁ γιατρὸς μὲ ψηλὸ φράγκικο καπέλλο, καὶ δύο ἄλλα πρόσωπα. Πηγαίνουν ἐν πομπῇ ἀνὰ τὸ χωρίον καὶ στὴν πλατεῖα ἄρχιζεν ἡ παράστασις. Ὁ γιανίτσaros δοκίμαζε νὰ κλέψη τὸ κορίτσι· τὸ κορίτσι ἀπ' τὴν τρομάρα του πέφτει λιγωμένο. Ἀκολουθοῦν μοιρολόγια καὶ κοπετοί. Ὁ γιατρὸς ἀνασταίνει τὴν κοπέλλα. Ἀκολουθοῦν χοροί, τραγούδια καὶ χαρές». Εἰς τὴν Ἀγόριανη «*χόρευεν ὁ Μάης κι ὁ κόσμος τὸν φίλενε μπαμπάκι κι αὐγά, σιὰρ' καὶ λεφτά· κι οἱ τσοπάνηδες ἓνα ποκάρ' μαλλί*». Εἰς τὴν Ἰστιαίαν τὴν 1^{ην} Μαΐου «μικρὰ ὁμάς ἐκ 5-6 ἀνδρῶν περιέρχεται τὰς οἰκίας εἰς κάθε χωρίον καὶ τραγουδεῖ τὴν Πιπεριά. Ὁλόκληρον τὸ σῶμα ἐνὸς τῶν χωρικῶν περιβάλλον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν δι' ἀνθῶν καὶ κλάδων δένδρων, ἑλαίας, καρύας κ. ἄ. ἀναρτῶσι δὲ ἀπ' αὐτῶν μέγαν κώδωνα. Ὁ οὕτως ἐνδεδυμένος χωρικὸς καλεῖται Πιπεριά. Πρὸ ἐκάστης οἰκίας χορεύουν ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὴν Πιπεριὰν καὶ ἄδοντες: *Πιπεριά, γλυκειὰ ροῖδιὰ | γρήγορα στὸν Ἄη Λιᾶ | κι Ἄη Λιᾶς στὸν οὐρανό, | γιὰ νὰ βρέξῃ Θιὸς νερό | γιὰ τὰ στάρια, γιὰ τὰ κ'θάρια, | γιὰ τ' φτωχοῦ τὰ παρασπόρια. | Γοῦρνες γοῦρνες τὸ κρασί, | ἀλλάκια ἀλλάκια τὸ νερό. | Πιπερὸς μὲ τὸ τσαπὶ | νὰ στομώσῃ τὸ νερό*». Ἐνῶ ἄδονται οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι, εἰς ἐκ τῶν χορευτῶν λεγόμενος Πιπερός, σκάπτει ὀλίγον εἰς τὸ ἔδαφος μὲ μικρὸν σκαλιστήριον. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χοροῦ ραίνουν ἐξ ἐκάστης οἰκίας τὴν Πιπεριὰν μὲ νερὸ καὶ προσφέρουν εἰς τοὺς χορευτὰς χρήματα ἢ καρπούς, σίτον, κριθήν, ἀραβόσιτον κτλ.

Εἰς τὸ Κεφαλόβρυσον «πολλοὶ γίνονταν *Μάηδες*, δηλ. γέμιζαν πρόσωπο, κεφάλι καὶ κορμί μὲ μαϊάτικα λουλούδια. Κρατῶντας κ' ἓνα κουδούνι στὸ χέρι καὶ τραγουδῶντας τὸ Μιάη, γύριζαν μαγαζιά καὶ σπίτια καὶ χόρευαν τὸ Μάη. Καὶ τώρα ἀκόμα τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς καὶ τὴ νύχτα γλεντᾶνε παιδιὰ καὶ γεροντότεροι· κρατοῦν *βάντες* (κλάδους) ἀπὸ καρυᾶ, χτυποῦν κουδούνια τραγουδῶντας τὸ Μάη. Εἰς τὸ Ζαγόρι τὸ ἔθιμον τελεῖται ὄχι μόνον τὴν Πρωτομαγιά, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνοιξίαν. Τὰ κορίτσια ἐκεῖ πού βγαίνουνε καὶ βόσκουνε τ' ἀρνάκια στὰ γρασί-

δια, παίζουσαν τὸ *Ζαφείρη*. «Ένα παιδί κάνει τὸν πεθαμένο· ξαπλώνεται ἀπάνω στὸ χλωρὸ χορτάρι καὶ τὰ κορίτσια τὸν στολίζουνε μὲ ἄνθη καὶ μὲ πράσινα κλαδιά. Ὑστερα κάθονται τριγύρω καὶ ἀρχίζουνε τὸ θρήνο καὶ τὸν ὄδυρμό (τὸν κομμὸ, ὅπως λένε):

«Γιὰ ἰδέτε νιὸ πὸν ξάπλωσα, γιὰ ἰδέτε κυπαρίσσι!

Δὲ σειέται, δὲ λυγίζεται, δὲ σέρν' τὴ λεβεντιά του.

Ποίος σοῦ ἔκοψε τίς ρίζες σου καὶ στέγνωσε ἡ κορφή σου;

Τί μοῦ ἔκαμες, λεβέντη μου, τί μοῦ ἔκαμες, ψυχή μου;

Τώρα πὸν ἦρθ' ἢ ἄνοιξη κ' ἦρθε τὸ καλοκαίρι,

παίρουν κι ἀνθίζουν τὰ κλαδιά κ' οἱ κάμποι λουλουδίζουν,

ἦρθαν πουλιὰ τῆς ἄνοιξης, ἦρθαν τὰ χελιδόνια...

κ' εἰς, καλὲ λεβέντη μου, μέσα στὴ γῆ τὴ μαύρη!...

Ἐπειτα φωνάζουν: «*Σήκου, Ζαφείρη, σήκου!* καὶ ὁ Ζαφείρης ξεπετιέται καὶ τρέχουν ὅλοι τραγουδώντας στὰ χωράφια».

Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ὁμοίᾳ μιμικὴ παράστασις ἢ παιδιὰ; Πρὸβ. τὸν *Κάνναβον* ἐν Πόντῳ, τὸν *Κρατωνέλλο* ἐν Μυκόνῳ. Λεπτομερῆς περιγραφή τοῦ ἐθίμου μετὰ φωτογραφιῶν τῶν διαφόρων σκηνῶν ἐνδιαφέρει μεγάλως τὴν ἔρευναν.

6. Ὁ κλήδονας, τρόπος μαντικῆς τῆς 1^{ης} Μαΐου. Περιγραφή αὐτοῦ. Π. χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Θεσσαλίας «τὰ κορίτσια, τὰ κάτω τῶν 15 ἐτῶν, τὴν 1^{ην} Μαΐου χωρίζονται εἰς μικρὰς ομάδας, εἰς τὰς ὁποίας τὸ μικρότερον ὑποδύεται τὴν νύμφην. Τὰ δύο ἀπὸ τ' ἄλλα κορίτσια εἶναι αἱ συνοδοί τῆς καὶ τὴν κρατοῦν ἀπὸ τὰ χέρια. Τὰ ὑπόλοιπα κρατοῦν μίαν στάμναν, τὴν ὁποίαν ἔχουν γεμίσει μὲ ἀμίλητο νερὸ καὶ μὲ διάφορα ἀντικείμενα (δακτυλίδια, καρφίτσες ἢ βραχιόλια), ἀνήκοντα εἰς ἄγαμα κορίτσια καὶ ἀγόρια. Τὰ δύο τελευταῖα κορίτσια προπορεύονται καὶ σὲ κάθε πηγάδι ποῦ θὰ συναντήσουν στέκονται καὶ ἀδειάζουν λίγο ἀπὸ τὸ νερὸ τῆς στάμνας εἰς αὐτό. Τὴν ἐπομένην τῆς Πρωτομαγιᾶς ἀνοίγουν τὸν κλήδονα καὶ ἐξάγουν τὰ ἐντὸς τῆς στάμνας ἀντικείμενα. Ἀναλόγως δὲ τῶν στιγμάτων, τὰ ὁποῖα φέρουν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὕδατος, ἐξάγεται ὅτι ὁ κάτοχός του θὰ παντρευθῆ γρήγορα, ποιά θὰ πάρῃ, ἐὰν θ' ἀποθάνῃ κτλ.» Διὰ τὸ «τραγοῦδι τοῦ Μᾶ» ἐν Κύπρῳ βλ. Σακελλαρίου, τὰ Κυπριακὰ Α 709.

7. Ποιμενικαὶ συνήθειαι τῆς Πρωτομαγιᾶς.

(α) Κτυπήματα τῶν ζώων μὲ χλωροὺς κλάδους ἀγριοτριανταφυλλιάς κλ. διὰ νὰ γεννοῦν εὐκόλα. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον τὴν 1^{ην} Μαΐου ὠδήγουν τὰ ζῶα ἐκ τῆς μάνδρας εἰς τὴν βοσκήν μὲ τρία χλωρὰ κλαδιά λεφτοκαρυᾶς, ἀγρίας ροδῆς καὶ *κιαρμασαούδας* (ἀγρίου θάμνου), διὰ νὰ μὴν ἀρρωστήσουν τὰ ζῶα καὶ διὰ νὰ γεννοῦν ἐλεύθερα. Κτυπῶντες δὲ μὲ τὰς ράβδους αὐτὰς τὰ ζῶα ἔλεγαν: «*Χίλια κεφάλια! χίλια κεφάλια!*».

(β) Ἀνάρτησις τεμαχίου ἀγριοτριανταφυλλιᾶς ἐκ τοῦ τραχήλου ζώων καὶ πτηνῶν (*κροατίσα ἐν Πόντῳ*).

(γ) Πῆξις τυροῦ τὴν Πρωτομαγιά με νερό τῆς βροχῆς.

8. Σημασία τῆς Πρωτομαγιάς διὰ τὴν μαγειάν. Πίστις, ὅτι τὰ μάγια πιάνουν πολὺ τὴν ἡμέραν αὐτὴν (*τεκνιάζουν*, Δαμασκηνιά Κοζάνης), ὅτι αἱ συλλεγόμεναι κατ' αὐτὴν βοτάναι ἔχουν μαγικὴν δύναμιν κτλ.

Ἐξοδος νυκτερινῆ τῶν μαγισσῶν γυμνῶν εἰς τοὺς ἀγρούς, διὰ νὰ κλέψουν τὴν ἐσοδείαν τῶν ἄλλων, παρασκευὴ ἰσχυρῶν φυλακτῶν, ἄλλαι σχετικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς Τσακῆλι (Θράκη) «οἱ μάγισσες π' ξέρονε ἀπ' τὰ ὄξω, βγαίν'νε τσίτσιδες με τὴ σκοιόδα, ἀγγίσα, καλ' κέυνε τ βάνα, παγαίν'νε στὰ γιουρέδικα (=εὐφορα) τὰ χωράφια, διαβάζνε τὰ μαγικά τς, κόφνε ἀπὸ 'να στάχ' ἀπὸ τς τέσσερς ἄκρες τ χωραφιοῦ, τὸ παγαίν'νε στὰ δικά τς καὶ τὰ ρήχν'νε κεῖ καὶ παίρν'νε τὸ *δερεκέτ*» (Θρακ. Θ 327). Εἰς Δαμασκηνιὰν Κοζάνης «τὴν Πρωτομαγιά δὲν βγαίνουν ἔξω, γιατί φοβοῦνται τὰ μάγια καί, ἂν βροῦν κάτι στὸ δρόμο, δὲν τὸ παίρνουν, γιατί εἶναι μάγια». Εἰς Μεγ. Πλάτανον Λοκρίδος τὴν Πρωτομαγιά «μερικοὶ τρέχουν καὶ πιάνουν μίαν ἔχιδναν, τὴν θέτουν ἐντὸς φιάλης με νερό καὶ κόπτουν με ἕνα φλουρὶ τὴν κεφαλὴν τῆς· κατόπιν πηγαίνουν τὴν κεφαλὴν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθῆ 40 ἡμέρας καὶ ἔπειτα τὴν φέρουν ἐπάνω των, διὰ νὰ μὴ θαμβῶνται ἀπὸ τὸν μαγνητισμόν».

9. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τῆς Πρωτομαγιάς. Π. χ. «Τὸ νερό τῆς βροχῆς τῆς Πρωτομαγιάς τὸ εἶχαν σὲ πολλὴ ἐκτίμηση. Στέκανε με ξέπλεκα μαλλιά στὴ βροχή, γιὰ νὰ βραχοῦν κ' ἔτσι νὰ φουντώσουν καὶ νὰ μεγαλώσουν. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ σὰν μαγιά, γιὰ νὰ πῆξουν τὸ τυρί» (Κοτύωρα). Ἐπίσης τὰ μικρὰ κορίτσια ἀλειφαν τὰ νύχια τους με διάφορα χόρτα κοπανισμένα ἢ με κινὰ ἢ με κοπριά ἀγελάδας, τέντωναν τὰ χέρια στὸν ἥλιο καὶ τραγουδοῦσαν: «*Ἦλε, ἦλε, κάντηλε | σ' ἴναξον τὰ χέρα μ' | κοκκίντισον τὰ νύχα μ'*».

Εἰς τὴν Ἱεράπετραν τὴν Πρωτομαγιά *μουζώνουνε* (μουντζουρώνουνε) τὰ παιδιὰ με *κατράμι* πάνω ἀπὸ τὰ φρύδια, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάνη ὁ *τζίμπλης* (=πονόματος). Καὶ γιὰ νὰ μὴ βγάνουνε *πονέματα*, *δοκιμάζουνε τὴν Πρωτομαγιά σαράντα λογιῶ πράματα*. Γι' αὐτὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη *τρῶνε μέλι καινούργιο*, πὸν τὸ ἔχει πάρει ἢ μέλισσα ἀπὸ 40 *λογιῶ φνιά*. Εἰς τὴν Κύμην τὴν Πρωτομαγιά πετοῦν ἐπάνω εἰς τὴν στέγην τῆς οἰκίας μιά *δρακοντιά* (φυτόν), γιὰ νὰ μὴ πέση ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀστροπελέκι. Εἰς τὴν Σινώπην «δένουν περὶ τὴν χεῖρα λιπὴν κλωστήν, τὴν ὁποίαν θεωροῦν καλὸν νὰ ἐγγίξουν, ὁπότε πτύουν χάριν μεταβολῆς τύχης, ρίπτουν δὲ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου».

10. Συνήθεια ψευδολογίας. Ποῦ λένε ψέματα τὴν Πρωτομαγιά, καθὼς τὴν Πρωταπριλιά;

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου).

1. Ἄνοιγμα τοῦ *Κλήδονα* (τοῦ *Κουκουμᾶ* ἐν Σύμη). Περιγραφή τῶν κατ' αὐτὸ τελουμένων.

2. Πανηγυρις μετὰ λιτανείας καὶ θυσίας δημοτελοῦς ταύρων ἢ ἄμνων. Ποῖα τυχὸν ἔθιμα τοπικοῦ χαρακτήρος τελοῦνται κατὰ τὴν ἐφορτήν; Π. χ. εἰς Τσακῆλι (Θράκ.) ἁγῶν δρόμου, εἰς τὴν Δημηνίτσαν Χασιῶν μετὰ τὴν θεϊάν λειτουργίαν «τὰ κοράσια, ἱστάμενα παρὰ τὸ χεῖλος τῆς ὄχθης τοῦ Ἀλιάκμονος, τραγουδοῦν τὸ ποτάμι: «Δὲ σὶ θαρροῦσα, πόταμι, νά ᾿σι κατιβασμένους κτλ.».

6. Τῆς ἁγίας Μαύρας (3 Μαΐου).

Ἄπαγόρευσις τελέσεως γάμου καὶ πάσης ἐργασίας κατ' αὐτήν. Δεισιδαίμονες φόβοι. Π. χ. «τῆς Ἁγίας Μαύρας εἰς τὴν Καστορίαν δὲν δουλεύουν, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν μαῦρα σπυριὰ στὰ χέρια». Εἰς τὴν Μεθώνην «*ὄγοια μέρα πέση τῆς ἁγιά Μαύρης, αὐτὴ τῆ μέρα τήνε φυλάνε οὐλο τὸ χρόνο. Δὲν κόβουννε ροῦχο, δὲν λευκαίνουννε παννί, δὲν ἀλωνίζουννε, δὲν κάνουννε ἐλιές στὸ λιοτριβεῖό, γιατί γένεται μαῦρο τὸ λάδι*». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «ὅποιο παιδὶ δὲν πιῇ τῆς ἁγίας Μαύρας γάλα μαυρίζει, ἀλλὰ δὲν τυροκομοῦν, γιατί γεμίζει τὸ σπῆτι καὶ τὸ τυρὶ ἀπὸ μαῦρες (κατσαρίδες)».

7. Τῆς ἁγίας Πελαγίας (4 Μαΐου).

Δεισιδαιμονία. Δὲν θερίζουν, γιατί σηκώνεται ἀνεμοστρόβιλος καὶ διασκορπίζει τὰ γεννήματα (Γύθειον).

8. Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (8 Μαΐου).

1. Ἀργία γεωργῶν. «Ὁ ἅγιος Γιάννης αὐτὸς στέλνει τὸ χαλαζὶ καὶ καταστρέφει τὰ σπαρτά, ἔξ οὗ ἅγιος Γιάννης χαλαζιάς (Ἀγραφα). Ἄλλα αὐτοῦ ὀνόματα: *Τριανταφυλλᾶς* (Αἴνος), *Βροχάρης* (Τήνος), ἅγιος *Γέρος* (Τσακῆλι Θράκης).

2. Πανηγύρις. Θυσία ἄμνων, κοινὴ τράπεζα εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ὡς ἐν Λαδῶ Ἀλαγονίας.

3. Ἀποδιοπόμενησις ζωϋφίων κλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἴον κάθε οἰκογένεια τὴν παραμονὴν προμηθεύεται νερὸ καὶ χόρτα καὶ τὴν πρωίαν ὁ οἰκοδεσπότης θέτει δύο - τρεῖς κατσαρίδες ἐντὸς τοῦ κοίλου τοῦ καλάμου καὶ τὰ ρίπτει εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔτσι καταστρέφονται οἱ κατσαρίδες.

9. Τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (21 Μαΐου).

1. Πανήγυρις καὶ δημοτελής θυσία ταύρων ἢ κριῶν καὶ διανομὴ τῶν κρεάτων εἰς τοὺς πανηγυρίζοντας. Λιτανεία, ἀγῶνες, χοροί.

2. Τελετὴ ἀναστεναρίων ἐν Κωστὶ καὶ ἄλλοις χωρίοις τῆς ΒΑ Θεράκης. Ἀναστενάρηδες, κονάκι, εἰκόνες. Τὸ ἅγιασμα τοῦ Ἁγίου καὶ τὸ περὶ αὐτὸ ἄλλος. Περιφορὰ τῶν εἰκόνων ἀνὰ τὸ χωρίον, ἁγιασμός καὶ θυσία δημοτελής ταύρου μέλανος, τριετοῦς, τελείου. Διανομὴ κρεῶν εἰς τοὺς πανηγυρίζοντας, χοροί. Ἐκστασις, καταλαμβάνουσά τινας ἐκ τῶν χορευτῶν (τοὺς πιάνει ὁ Ἅγιος) καὶ χορὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς πυρᾶς χρησμοὶ καὶ μαντεῖαι.— Ποῦ ἄλλοῦ γίνονται ὅμοιαι τελεταὶ καὶ κατὰ ποίας τυχὸν ἄλλας ἡμέρας; Π.χ. ἐν τῷ χωρίῳ Ἁγίῳ Ἰωάννῃ τῆς Βιζύης τὰ *ρεστενάγια* ἐγίνοντο τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (7 Ἰανουαρίου).

3. Ἀγερμοὶ παίδων. Π.χ. εἰς τὴν Σινασσὸν (Καππαδ.) τὰ παιδιὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου περιεφέροντο μετημφιεσμένα καὶ ἄδοντα:

Ἄγιε μ', ἄγιε μ', Κωνσταντίνε μου, | δὸς ἐδῶ βροχός, δὸς ἐκεῖ πελός, | στὰ χορτάρια μας, στὰ ἀσάχνα μας | στὰ τζεῖρια μας, στὰ τζιμένα μας. | Μιὰ ἐδῶ, μιὰ ἐκεῖ, | μιὰ στοῦ Χάρου τὴν ἀυλή. | Οἱ νοικοκυρὲς τοὺς ἔδιναν δῶρα, αὐγὰ καὶ στραγάλια. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

4. Πράξις μαγικαὶ πρὸς καρποφορίαν τῶν δένδρων: τὸ ἀρραβόνιασμα π.χ. εἰς τὴν Ρόδον *«ἀνήμερα τ' ἤη Κωνσταντίνου βάλλονν πάνω στοὺς κλάδους τῶν ροδιῶν καὶ συκιῶν βλασιάρια ἀροδάφνης καὶ ἀριγανιές. Αὐτὸ τὸ λέν ραβόνιασμα (ἀρραβόνιασμα) καὶ τὸ κάμνονν, γιὰ νὰ πιάσουν τὰ δέντρα περισσότερος καρπούς. Ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα περιμένει τὸν νοικοκύρη του τὸ δέντρο, γιατί, σὰν δὲν τὸ νοιαστῆ, νομίζει πὼς πέθανε καὶ λυπάται»*. Ὅμοιως εἰς τὴν Κάρπαθον *«τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου ρωνιάζουν τὰ δέντρα καὶ λέγουν: «Νά, τουρά, τὸν ἄντρασ σου τσαι κράτει τὸν καρπός σου». Ὑστερα βάζουν στὴ ρίζα τως μιὰ πέτρα ἢ καὶ ἓνα κλωνάρι ἀπὸ σφάκα»*, (δηλ. πικροδάφνη).

5. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες πράξεις. Π.χ. *τ' ἤη Κωσταντίνου νὰ μὴ σὲ χτυπήσ' ἢ Πούλια τὴν αὐγὴ βγαίν' μαζί με τὸν ἥλιο. Καὶ τὰ ζῶα τὰ κρύβνε νὰ μὴ δὰ δγῆ ἢ Πούλια, γιατί πέφτ' ἢ τρίχα τς, βγάν'νι ἀμγκάδισ, ἅμα τὰ χτυπήσ' ἢ Πούλια»* (Πέτρα Λέσβου). Εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) *«τὴν παραμονὴ τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου ἐπαιρναν φύλλα κυδωνιᾶς καὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες τὰ φορούσανε ὡς ἀνήμερα τὸ μεσημέρι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς χτυπήσ' ἢ Πούλια καὶ βγάλνε πούλιες (=πανάδες) στὸ πρόσωπο. Ἀκόμα καὶ οἱ τσομπάνηδες ἔφερναν τὰ πρόβατα, τὰ ἀγελάδια καὶ τὰ ἄλλα ζῶα σὲ μέρος, ποὺ νὰ μὴν τὰ ἀντικρύσ' ὁ ἥλιος τὸ πρωΐ»*.

5) Μεσοπεντηκοστή, Ἀνάληψις, Πεντηκοστή.

1. Τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

1. Ὄνομα: Τὰ εἰκοσιπεντάρια, ἤτοι 25 μέρες ἀπὸ τῆ Λαμπρῆ (Λῆμνος).

2. Συνήθειαι ἀποτρεπτικά:

Λιτανεία καὶ ἀγιασμοὶ πρὸς προφύλαξιν τῶν ἀμπέλων. Π. χ. εἰς τὴν Στενήμαχον «τῆς Μεσοπεντηκοστῆς γιορτάζουν τὴν Παναγία (Παναγία ἢ Μεσοπεντηκοστή). Μετὰ τὴν λειτουργία παίρνουν τὶς εἰκόνες καὶ βγαίνουν στ' ἀμπέλια. Ἐκεῖ κάνουν ἀγιασμό καὶ κάθε μιὰ γυναῖκα μ' ἓνα μπουκαλάκι ρίχνει στ' ἀμπέλι τῆς ἀγιασμό. Εἶναι γιὰ τὶς ἀρρώστειες καὶ γιὰ τὸ χαλάζι. Ὅσο κρατάει ἡ λιτανεία, σημαίνουν οἱ καμπάνες κ' ἓνα παιδί μπροστὰ ἀπὸ τὴν πομπὴ κρατάει στὰ χέρια του ἓνα μικρὸ σήμαντρο καὶ τὸ χτυπάει».

3. Ἐξοδος εἰς τὴν ἔξοχὴν καὶ μιμικαὶ παραστάσεις: Ἐνταφιασμοὶ ὁμοιώματος ἀνθρώπου, θρῆνσες ἐπ' αὐτοῦ καὶ διανομὴ κολλύβων. Ἀνάστασις καὶ συμπόσιον. Π. χ. ἐν Ἀνω Ἀμισῶ «τὴν ἡμέραν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά ἐξέρχονται εἰς ἔξοχὴν τινὰ ἐκεῖ κάμνουν ἐκ πηλοῦ ἀπείκασμα (Κάγκαβον), καί, ἀφοῦ διανείμωσι κατὰ τὰ νενομισμένα τὰ κόλλυβά του, τὰ ὅποια φέρουσιν οἴκοθεν ἔτοιμα, καὶ κλαύσωσι δι' αὐτόν, θάπτουσιν ἐκεῖ εἰς μέρος τι, καὶ ἔπειτα ἄρχονται τῆς εὐθυμίας, τρώγοντες καὶ συνενθυμοῦντες. Τοῦτο καλοῦσι κανναβοῦρι». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται (ἢ ἐγένετο ἄλλοτε) ἡ παράστασις αὕτη;

4. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. «Δὲ δουλεύουν γιὰ τὰ ποντίκια, γιὰτὶ κόβουν τὰ ροῦχα, τὰ γεννήματα καὶ τὰ μπουστάνικα» (Γρίζι Πυλίου).

2. Τῆς Ἀναλήψεως.

(α) Ἐθιμα τῆς παραμονῆς καὶ δοξασίαι.

1. Ἡμέρα τῶν ψυχῶν. Προσφοραὶ ὑπὲρ αὐτῶν. Π. χ. Τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὴν Κομοτινὴν «ἀὴ λὲν "Ἀποὺ σκῶν' ἀι τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη,, κὶ εἶνι ψ' χοῦ, μοιράζουν κινάσα κὶ ψουμί».

2. Ἐσπερινός. Καῦσις τῶν κλώνων τῆς δάφνης, οἱ ὅποιοι ἔμενον σκορπισμένοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ Μεγ. Σαββάτου, καὶ ὑπερπήδησις τῆς πυρᾶς (πρὸς ἀφανισμόν τῶν ψύλλων κλ.). Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως πᾶνε ὅλοι στὴν ἐκκλησία καὶ παίρνει ὁ καθένας κὶ ἀπὸ ἓνα κλωνὶ ἀπὸ τὶς δάφνες πὺν ἔμεναν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Μεγ. Σάββατο, τὸ πάει στὸ σπίτι του καὶ τὸ βράδυ, μετὰ τὸν Ἐσπερινό, τὸ ἀνάβει καθένας στὴν αὐλὴ του καὶ ὅλοι πηδοῦν

ἀπὸ πάνω: *κάνουν τσαλαφῶτα, ὅπως λένε. Καθὼς πηδοῦν, λένε: Νὰ καοῦν οἱ ψύλλοι μας καὶ τὰ κοριδία μας*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

3. Διανυκτέρευσις. Πίστις ὅτι τὰ μεσάνυκτα ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί. Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην «ποῦ ξημερώνει τῆς Ἀναλήψεως, ὅσοι εἶναι καθαροὶ ξαγρυπνοῦν ὅλη τὴ νύχτα νὰ ἴδουν τὸ Χριστὸ ποῦ ἀναλήφεται. Ὅσοι εἶναι ἄξιοι βλέπουν ἕνα φῶς καὶ ἀνεβαίνει στοὺς οὐρανοὺς».

(β) *Ἔθιμα τῆς Ἀναλήψεως.*

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: τοῦ *Συναληψιοῦ* (Ρόδος), τῆς *Γαλατοπέφτης* (Σκῦρ. Σίφνος), τῆς *Πληθερῆς* (Νάξος), τῆς *Ἀρμυρῆς* (Μονοφάτσι Κρήτης), τὰ *Σαράντα τῆς Πασκαλιᾶς* (Κομοτινὴ) κτλ.

Σημασία αὐτῆς: π.χ. *ἀπ' ὅλες τὶς γιορτὲς τοῦ χρόνου ἡ πιὸ μεγάλη γιὰ τοὺς τσοπαναγαίους εἶναι ἡ Ἀνάληψη* (Αἰτωλία).

2. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων, προσφοραὶ εἰς νεκρούς. Ἄλλα ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὴν ἡμέραν αὐτὴν αἱ ψυχαὶ ἐπανέρχονται εἰς τὸν Κάτω Κόσμον, κτλ. Π.χ. «*Ὅταν ἀναστηθῇ ὁ Χριστός, ὅλοι οἱ πεθαμένοι, καὶ κείνοι ποῦ εἶναι στὴν Κόλαση, βγαίνουν, καὶ ὅλο τὸ «Χριστός Ἀνέστη» εἶναι κι αὐτοὶ μὲ τοὺς δίκαιους. Φεύγουν πάλι μετὰ τῆς Ἀναλήψεως. Τότε περιμένουν τὸ πιάτο τους τὰ κόλλυβα, νὰ τὸ πάρουν νὰ φύγουν*» (Σινώπη). Εἰς τὴν Μεσημβριάν «*τῆς Ἀνάληψης πηγαίν'ν στὰ μνήματα, βγάν'ν τὰ χόρτα, καθαρίζουν τὸ μνημόρ', ἀνάβουν κεριά, ρίχνουν κρασί, θνυμιάζουν τρεῖς φορὲς (πρωτῶ, μεσημέρ' κι ἀνάμεσα πρωτῶ καὶ μεσημέρ'), ὕστερα γυρίζουν στὸ σπίτι καὶ κάνουν πίττα, κλίκα ἄμμα ψηθῆ, τὸ θνυμιάζουν καὶ τὸ δώνουν σὲ μιὰ γειτόνισσα φτωχὴ νὰ τὸ φάῃ*». Εἰς Κιλκίς «*τῆς Ἀναλήψεως τὸ μεσημέρι μαζεύονται οἱ γυναῖκες στὸ σπίτι μῆς γειτόνισσας καὶ περνᾶνε ἐκεῖ τὸ μεσημέρι τους κουβεντιάζοντας, σὰν νὰ ξενυχτᾶνε νεκροί, γιὰτὶ ἐκεῖ τὴν ὥρα γυρίζουν, λέει, οἱ ψυχὲς στὴν Κόλαση, ὕστερα ἀπὸ σαράντα ἡμερῶν ἐλευθερία*». Εἰς τὴν Ἰστιαίαν «*τὸ μεσημέρι τῆς Ἀναλήψεως ρίχνουν μέσα στὸ πηγάδι τὶς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου μ' ἕνα καθρέφτη, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ κεφάλι τους μ' ἕνα κόκκινο παννὶ καὶ ἐκεῖ βλέπουν τοὺς πεθαμένους νὰ περνῶν μὲ τὴ σειρά, γιὰτὶ ἐκεῖ τὴν ἡμέρα ἐπιτρέπεται στοὺς πεθαμένους νὰ βγοῦν μὲ τὴν ἄδεια τῆς Παναγίας*».

3. Ἑορτασμοὶ εἰς τὰς μάνδρας τῶν ποιμένων.

Τέλεισις ἀγιασμοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὰς μάνδρας τῶν ποιμνίων (στάνες, στροῦγκες κλ.) καὶ ἀγιασμοὶ αὐτῶν μὲ τὴ *βρεχτούρα*. Προσφορὰ ὄλου τοῦ τυροῦ, ποῦ πῆζει κάθε τσοπάνης τὴν ἡμέρα αὐτὴν, εἰς τὸν ἱερέα. Ἐστίασις κεκλημένων,

διανομή τοῦ γάλακτος, τῆς γιαούρτης καὶ τῶν ψητῶν τῆς ἡμέρας εἰς αὐτοὺς. Χαιρετισμοὶ καὶ εὐχαί. Διασκεδάσεις, χοροί, κούνιες.

4. Ἄλλαι ποιμενικαὶ συνήθειαι τῆς Γαλατοπέφτης: διανομή γάλακτος, παρασκευὴ πολλοῦ ἔξ ἄλευρον καὶ γάλακτος, γαλατόπιττες, ἐνέργειαι σκοποῦσαι εἰς ἀποτροπὴν τῆς στειρεύσεως τοῦ γάλακτος κλπ. Πχ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «τῆς Ἀναλήψεως οἱ τζομπανοὶ μοιράζ'νε στὰ σπίτια γάλα. Ἄν περισσέψη πρέπει νὰ τὸ χύσῃ κάτω· δὲν τὸ κάνει τυρί. Αὐτὴ τὴν ἡμέρα φτειάνουν ψειροκοῦκκι, ἓνα φαγητὸ πολτὸ, ἄλευρι μὲ τὸ γάλα· εἶναι καλὸ νὰ τὸ τρῶμε, γιατί ἀναλήβεται ὁ Χριστός». Εἰς τὴν Ἡπειρον τῆς Ἀναλήψεως «πάνω στὸ καρδάρι πῶχει τὸ γάλα βάνουν γαλασίδες, γὰ νὰ μὴ ἀναλήβεται (στειρεύῃ) τὸ γάλα τῶν σφαχτῶν τοῦ σπιτιοῦ». Εἰς τὴν Σκύρον οἱ τσοπάνηδες ἔβαζαν πάνω ἀπ' τὴν πόρτα τῶν σπιτιῶν μπουκέττα γαλατόχορτα (κίτρινα λουλούδια).

5. Κάθοδος εἰς τὴν θάλασσαν, τὸ πρῶτον κολύμβημα τοῦ θέρους. Ἀνατάραξις θαλάσσης. Νερὸ ἀπὸ 40 κύματα, δι' ἐξορκισμόν τῶν κακῶν, πέτρα μαλλιαρῆ δι' εὐτυχίαν (γοῦρι) ἢ ἄλλους εἰδικοὺς σκοποὺς· π.χ. τὴν βάζουσε κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι, γὰ νὰ φεύγουνε οἱ ψύλλοι κ' οἱ κοριοὶ (Ἰδρα). Εἰς τὰς Κυδωνίας «τῆς Ἀναλήψεως κατέβαιναν γυναῖκες καὶ ἄντρες στὴ θάλασσα, μπαῖναν ὡς τὰ γόνατα στὴ θάλασσα καὶ παῖρναν ἀπὸ 40 κύματα νερὸ σ' ἓνα μπουκάλι. Κατόπιν στανροκοπιῶνταν καὶ κατενώδωναν τὸ Χριστὸ λέγοντας: «Ἄντε, Χριστέλλι μ', στὸ καλό». Ἐπαιρναν καὶ τὰ θυμιατὰ καὶ θυμιάτιζαν στὴ θάλασσα». Εἰς τὴν Σάμον, μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ τῆς θάλασσης ραντίζουν τὸ σπῖτι δλόκληρο, ὅπως μὲ τὸν ἁγιασμό τῶν Φώτων λέγοντας: «Ὅπως ἀνελήφτηκεν ὁ Χριστός, ἔτσι ν' ἀνεληφτῆ ἀπὸ τὸ σπῖτι μας ἡ κακογλωσσιά, ἡ ἀρρώστεια, τὸ κακὸ μάτι καὶ ὅλα τὰ κακά». Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ φυλᾶνε ὅλο τὸ χρόνον, καὶ ὅποτε τύχη πρίξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅ,τι δήποτε ἄλλο, βρέχουν μ' αὐτὸ ἓνα παννάκι καὶ τὸ βάνουν ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπη στὸ σπῖτι ἄνθρωπος μὲ κακὸ ποδαρικό, ραντίζουν πάλι τὸ σπῖτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακό». Πρὸς τούτοις «τὴ Γαλατοπέφτ' εἶναι καλὸ νὰ πᾶς νὰ πέσης στὴ θάλασσα, νὰ κάνῃς μπάνιο. Ἄν ἔχ'ς καὶ καμμιά ἀρρώστεια, φεύγ' ὦρα ἄμα λάχ'» (Λῆμνος).

6. Συλλογὴ φαρμακευτικῶν βοτανῶν, προμήθεια καθαριστικοῦ πηλοῦ κλπ. Πχ. εἰς τὸ Γύθειον τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως αἱ γυναῖκες συλλέγουν χαμαίμηλα καί, ἀφοῦ τ' ἀφήσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ λειτουργηθοῦν, τὰ φέρουν ἔπειτα εἰς τὴν οἰκίαν των. Εἰς τὴν Ἡπειρον κ. ἄ. τὴν ἡμέραν ταύτην αἱ γυναῖκες ἐφοδιάζονται «πανηγυρικῶς» μὲ πηλὸν διὰ τὸ λούσιμον.

7. Δοξασία, ὅτι τὴν ἡμέραν ταύτην αἱ ἀσθένειαι (ψώρα, λειχήνες) ἀναλήβγονται, ἤτοι ἐξαλείφονται. Αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι. Π. χ. «οἱ ἔχοντες λειχήνας τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἐγείρονται πρωὶ καὶ χωρὶς νὰ ὀμιλήσωσι εἰς τινὰ ἀμίλητοι, ἐμβλέπουσιν εἰς πίθον ἐλαίου».

8. Πίστις, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰς ὠρισμένας περιστάσεις ἀναλήβγεται. Π. χ. εἰς τὴν Θράκην τῆς Ἀναλήψεως «δὲν κοιμοῦντι, γιατί ἀναλήφουντι». Εἰς τὴν Αἶνον «τῆς Ἀναλήψεως κάνουν βόλτες μὲ βάρκες μέσα στο λιμάνι τραγουδώντας καὶ λένε πὼς ἀναλήβγονται». Εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης τὸ πρωὶ τῆς Ἀναλήψεως πλύνονται καὶ λένε «Ἀνελήβγει ὁ Χριστὸς κ' ἀνελήβομαι κ' ἐγώ» Ποία ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῶν φράσεων τούτων;

9. Μαντικαὶ συνήθειαι. Κλήδονας (βορτουβάρια ἐν Καππαδοκίᾳ). Ὀνειρομαντεία. Π. χ. εἰς τὴν Σάμιον «τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια παίρνουν ἀπὸ τὸ γιὰ τὴν πέτρα τὴ μαλλιαρὴ καὶ τὸ βράδυ τὴ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι τους, γιὰ νὰ δοῦν ποιὸν θὰ πάρουν. Τὴν ὥρα ποὺ τὴ βάζουν κάτω ἀπ' τὸ κρεβάτι τους, τὴ σταυρώνουν τρεῖς φορὲς καὶ λένε: «Ὅπως ἔδειξες, Χριστέ μου, τὴν Ἀνάληψή σου, εἶται νὰ μοῦ δείξης καὶ αὐτὸν ποὺ εἶναι τῆς τύχης μου». Ὑστερα πέφτουν καὶ κοιμοῦνται καὶ στὸν ὕπνο τους βλέπουν ποιὸν θὰ πάρουν ἄντρα». Ὠμοπλατοσκοπία.

3. Τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς.

1. Ὄνομα: Τὸ Ψυχοσάββατο σὶς πενήντα, τοῦ Ρουσαλιῶ τοῦ Σάββατο, (Αἶγινα, Καλάβρο., Βούρβουρα, Ἄργος, Γύθειον κ. ἄ.), τ' Ἀρσαλιῶ (Ἡπειρ.), τὸ Ψυχοσάββατο τοῦ Μάη, Μαγιόφυχος (Σινώπη), τοῦ Μυροθανάτου (Πόντος) κτλ.

2. Δοξασίαι περὶ ψυχῶν, παροιμίαι καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς συνήθειαι καθ' ὅλον τὸ μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς διάστημα. Ἀποστολὴ κολλύβων ἢ καὶ τεμαχίων ἄρτου, τυροῦ καὶ φαγητῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ μνήματα καὶ διανομὴ αὐτῶν. Π. χ. «Ὅλα τὰ Ψυχοσάββατα νὰ ἔρτουν καὶ νὰ περάσνε | τοῦ Μάη τὸ Ψυχοσάββατο μὴν ἔρτη, μὴν περάση». Οἱ ψυχὲς αὐτὸ τὸ Ψυχοσάββατο δὲν τὸ θέλουν, γιατί τὴν αὐριανὴ τὴ μέρα θὰ πᾶνε πίσω στὸν τόπο τους καὶ θὰ κλειθοῦν μέσα καὶ θὰ κλαῖνε. Ἀπὸ τὸ Πάσχα ὡς τῆς Γονατιστῆς εἰς ἕξω κáθονται ἀπάνω στὰ δέντρα καὶ τὰ βλαστάρια τοῦ ἀμπελιοῦ, γι' αὐτὸ δὲν κόφτουν ὡς τότε βλαστάρια, μήπως πέσουν οἱ ψυχὲς ποὺ εἶναι καθισμένες ἐπάνω σ' αὐτὰ καὶ κλάψουν. Δὲν ξεραχνίζουν, γιατί κ' ἐκεῖ κáθονται οἱ ψυχὲς, καὶ τὰ ἀπλωμένα ροῦχα τῆς πλύσης, ἰδίως τὰ ἄσπρα, τὰ μαζεῦνε, πρὶν βασιλεψη ὁ ἥλιος, μὴν καθῆσνε τὴ νύχτα οἱ ψυχὲς. Ἄν τὰ ξεχάσουν μετὰ τὸ ἡλιοβασιλεμα, δὲν τὰ μαζεῦννε, παρὰ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ τὰ νεροπερᾶνε» (Θράκη). Εἰς Ἀθήνας

ἄλλοτε κατὰ τὰ ρουσάλια ἀξίωσαν δηλ. πετιῦσαν ψηλὰ τὸ παιδί «διὰ τὴν γιάνη» (Ἐβδ. Α' 56). Περιγραφὴν τοῦ τρόπου τῆς παρασκευῆς τῶν κολλύβων βλ. εἰς Θεολογικά Β', 147 κέ. τῶν δὲ ἐθιζομένων κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν *Ρουσαλιῶν* ἐν Φράγκῳ Αἰγίου βλ. Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ. τεύχ. α' σ. 133, 4, ΕΛΛ 2, 197.

3. Δεισιδαιμονίαι: δὲν ράπτουν, δὲν πλύνουν κτλ.

4. Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

1. Ὄνομα: ἡ *Γονατιστὴ* (Θράκη, Κάρπαθος κ. ἄλλ.), *Γουνουκλισιά* (Ἡπειρ.) ἢ *Γονογλισιά* (Κρήτη), *Κουνουκλισιά* (Ἡπ.), *Γονατιά* (Παραμυθιά), ἢ *Γουνάτιση* (Ἀδριανούπολις), τ' *Ἀρσαλιῶν* (Βέροια) ἢ τ' *ἀηροσαλιῶν* (Πωγων. Ἡπ.), τὰ *Γονατίσματα* (Φιλιππούπολις), τὰ *πενήντα τῆς Πασκαλιᾶς* (Σινώπη).

2. Προσφοραὶ κολλύβων, γαλατόπιττας κλ. εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὲρ τῶν νεκρῶν καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Π. χ. εἰς τὴν Αἶνον «φέρουν ἐντὸς πινακίων διαφόρους πίττας καὶ γαλατόπιττας, μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας παρακάθηνται ὅλοι εἰς τὸν νάρθηκα, διανεμόμενοι τὰς πίττας πρὸς συγχώρησιν τῶν κεκοιμημένων».

3. Γονάτισμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ κατ' αὐτὸ ἐθιζόμενα Π. χ. εἰς τὴν Καστοριαν «τῆς Πεντηκοστῆς φέρουν λουλούδια ἀπ' τὸ σπίτι τους καὶ κρατοῦν κερί. Πέφτουν στὰ γόνατα, ἀφήνοντας τὰ λουλούδια μπροστά τους. Ἀνάβουν τὸ κερί, γὰρ νὰ φωτίζουν τοὺς νεκροὺς πὸν *περνᾶνε*». Εἰς τὸ Ὁρειτικὸν Ἄργος «τὴν ὥρα πὸν σκύβουν βάζουν στὸ στόμα πικρὸ λουλοῦδι, πέλινο, (= ἄμπαρόριζα). Ἔτσι βρέθηκε. Ἀραδιάζουν τέτοιο καὶ στὸ κόλλυβο.» Εἰς τὸ Κωσταραζὶ «πρέπει νὰ σκύβουν μὲ κλεισμένα μάτια, στὰ ὁποῖα βάζουν φύλλα ἢ τριαντάφυλλα, γὰρ νὰ μὴ βλέπουν καθόλου, ἐπειδὴ, ἂν τὴν ὥρα πὸν περνοῦν οἱ πεθαμένοι ἔχουν ἀνοικτὰ τὰ μάτια τους, γνωρίζουν, κλαῖνε καὶ λυπιοῦνται καὶ δὲν θέλουν νὰ πᾶνε μὲ τοὺς ἄλλους στὴ σειρά». Εἰς τὴν Κορυτσᾶν κλείνουν τὰ μάτια τους μὲ φύλλα καρυδιᾶς, εἰς τὰς Μέτρας (Θράκη) «καθαρίνας παγαίν' στὴν ἐκκλησιὰ μ' ἕνα κλωνὶ καρυδιᾶ στὸ χέρ', γὰρ νὰ τὸ βάν' νὰ γονατίσ' ἀπάν'. Εἶναι ἡ μέρα πὸν περνᾶνε οἱ ψυχῆς τῆς Τρίχας τὸ Γιοφύρ' κ' ὅσες εἶναι καθαρὲς μπαίν'νε στὸ δαράδεισο, εἰδεμὴ πέφτνε μέσ' σι γόλασ'».

4. Δεισιδαίμονες συνήθειαι, τελούμεναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ὥραν τῆς γονουκλισίας πρὸς ἐπίτευξιν ὑγείας, καρποφορίας κλπ. Π. χ. εἰς τὴν Ἰμβρον «αἱ γυναῖκες ἐσκυμμένα οὔσαι βάλλουσι μίαν μικρὰν πέτραν ἐπὶ τῆς ράχεώς των πρὸς τὴν ὄσφυν εἰχόμεναι «νὰ βαστᾶ ἡ μέση των εἰς τὸ θέρος». Εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν τὸ κλειδί τοῦ σπιτιοῦ στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὴν ὥρα πὸν

διαβάξει ὁ παπᾶς τις εὐχές, τὸ βάζουν στὸ κεφάλι των, γιὰ νὰ μὴν πονῆ, ἢ δαγκάνουν τὸ κλειδί μετὰ τὰ δόντια των, νὰ μὴ πονοῦν καὶ νὰ σιδερώσουν». Ἐπίσης «πηγαίνοντας στὴν ἐκκλησία παίρνουν μιὰ χούφτα χῶμα, τὸ δένουν στὸ μαντηλάκι τους καὶ τὸ βάζουν μπροστὰ στὶς εἰκόνες νὰ ἴχολογηθῆ. Κατόπιν τὸ ρίχνουν στὴ ρίζα τῶν δένδρων, ποὺ δὲν καρποφοροῦν, καὶ διορθώνονται».

5. Κτυπήματα διὰ κλώνων καρύας. Π.χ. εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισὸν (Πόντου), μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κτυπιοῦνται μετὰ κλώνους καρύας ἐπὶ τῆς ράχεως. Ποῖος ὁ λόγος τῆς πράξεως ταύτης;

6. Ἐξοδος εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ συμπόσιον. Μεταμφίσεις γυναικὸς μετὰ φύλλα, κλάδους δένδρων καὶ ἄνθη· χοροὶ, ἄσεμα ἄσματα. Βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ τ. 6, σ. 177 κέ.

7. Ἀπαγορεύσεις: δὲν ἀνοίγουν τὸ σεντοῦκι, γιὰτὶ πᾶν τὰ ποντίκια καὶ τρῶν τὰ προικιά.

5. Τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἢ τῆς Ἁγίας Τριάδος.

1. Προσφοραὶ τροφῶν καὶ δεῖπνα ἐπὶ τῶν τάφων. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «τὸ Ἄε Πνεμάτ» ἐσσηθίζαν νὰ προσφέρουν ἐπὶ τῶν τάφων ρυζόγαλο, φούστουρον (σφουγγᾶτο) καὶ ξύγαλα. Μετὰ τὸ τρισάγιον τοῦ ἱερέως καθήμενοι πέραξ τῶν τάφων ἔτρωγον τὰ προσφερόμενα φαγητά. Εἰς δὲ τὴν οἰκίαν πρὸ τοῦ φαγητοῦ ἔτρωγον τρία κουτάλια ξύγαλα».

2. Ἀπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαίμονος φόβου. Π.χ. κατὰ τοὺς Κοττωρίτας «τὴν ἡμέρα αὐτὴ οἱ ψυχὲς εἶναι ἔξω στὸν κόσμον, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἴναι ἄγρυπνοι, γιὰ νὰ μὴ πάη καὶ τὸ δικό τους πνεῦμα, μέσ' στὸν ὕπνο, μαζί μετ' ἄλλα κ' ἐπισκεφθῆ τὸν Ἄδη. Ἐπίσης δὲν ἀνεβαίνουν σὲ δέντρα οὔτε λούζονται στὴ θάλασσα, διότι πιστεύουν πὼς ἡ μέρα αὐτὴ ἔχει τὴν κακὴν τῆς ὥρας». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ δοξασίαι ἄλλοῦ;

3. Πανηγύρεις καὶ τὰ κατ' αὐτάς. Π.χ. θυσία ἀμνῶν καὶ κοινὴ ἐστίασις ἐορταστῶν πολλαχῶς τῆς Θράκης, τὸ ἔθιμον τῆς ρόδου ἐν Ζακύνθῳ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάθιζον παιδία ἀναρρώσαντα ἐκ βαρείας ἀσθενείας (Λαογρ. Β 131), τὸ τοῦ «κατακλινομοῦ» ἦτοι βρέξιμο μετὰ θαλάσσιον ὕδωρ ἐν Κύπρῳ «εἰς τὴν θάλασσαν, ἣν Ἄιν Γιαλὸν τότε καλοῦσι» (Σακελλαρίου Κυπρ. Α' 702).

4. Μαντική. Κλήδονας κλπ.

5. Συνήθειαι ἀγροτικά. Πρβλ. τὴν παροιμίαν: τ' ἄη Πνεμάτου βάλ' ὄρνὸ καὶ τ' ἄη Λιά φά' σῦκα, τ.ἔ. κατὰ τὴν κινητὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγ. Πνεύματος γίνεται ὁ ἐφρίνασμός τῶν σικῶν, τοῦ δὲ ἁγίου Ἡλίου ὠριμαῖζον τὰ σῦκα.

Γ' ΘΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Τὸ Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου
καὶ ἄλλαι ἐορταὶ τοῦ Ἰουνίου.

1. Τοῦ ἀγίου Ὁνουφρίου (12 Ἰουνίου).

Ὄνομα δημῶδες: ἄης Ρούφνης (Σύμη).

Δεισιδαιμονίαι: δὲν θερίζουν, δὲν ἀλωνίζουν, διότι ὁ ἄης Ρούφνης ρουφᾷ τὰ στάχυα (Σύμη).

2. Τοῦ Προφήτου Ἐλισσαίου (14 Ἰουνίου).

Ὄνομα δημῶδες: ἄη Λυσσαίας.

Δεισιδαιμονίαι: Οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν τὴν ἡμέραν αὐτήν, διότι παθαίνουν λύσσα αὐτοὶ καὶ τὰ ζῶα τους (Γραμματικὸ Ἀττικῆς).

3. Τὸ Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (24 Ἰουνίου).

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Λιτροποιοῦ (Κύθν.) ἢ Λιτροπίου (Κύμη) ἢ Λουτροπόου (Σινώπη) ἢ τοῦ Φανιστῆ (Χίος), τοῦ Λαμπροφόρου (Κύπρος), τοῦ Κληδόνου (Νάξος), τοῦ Ριγανᾶ (Αἰτωλ. Ἀταλάντη, Σπάρτη, Μεθώνη), τοῦ Μελά (Ἄγραφα), τοῦ Ἀπαρμιστῆ (Κύθνος), τοῦ Ριζικάρη κλ.

2. Δοξασιάι: ὅτι τὰ μεσάνυχτα ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ ὅτι ζητήσῃ ὁ ἀγρουπνῶν τὴν ὄραν ἐκείνην γίνεται ὅτι ὁ ἥλιος τὸ πρῶτ' τῆς ἡμέρας ταύτης «τρέμει ἢ γυρίζει καὶ εἶναι θαμπερός». Πρωϊνὴ ἔγερσις, διὰ νὰ ἴδουν τὸν ἥλιον περιστροφόμενον, καὶ ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν δοξασίαν αὐτήν. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην διενυκτέρευον καθ' ὁμάδας συμποσιάζοντες καὶ χορεύοντες καθ' ὄλην τὴν νύκτα καὶ «τὸ πρῶτ' μόλις χάραξε, ἔβαζαν τὴ μαγείρισσα μέσα στὸ καζάνι, περνοῦσαν ξύλα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ καζανιοῦ καὶ τὴ σήκωναν τέσσερεις. Οἱ ἄλλοι χορεύανε καὶ μὲ τὸ χορὸ πηγαίνανε ὡς τὴ Φοινικίδα (ἐξοχὴ τῆς Σινώπης). Ἐκεῖ περιμένανε νὰ βγῇ ὁ ἥλιος, νὰ δοῦνε τὸν ἥλιο πῶς γυρνᾷ κείνη τὴν ἡμέρα καὶ βγαίνει. Πάλι μὲ τὸ χορὸ γύριζαν πίσω καὶ πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία». Εἰς Νένητα Χίου «ἅμα ἐξέλθουν τῆς ἐκκλησίας, συνέρχονται καθ' ὁμάδας εἰς τ' ἀλώνια καὶ, ἀφοῦ φάγωσι διάφορα ὀπωρικά, ἀρχίζουν νὰ συστρέφονται (νὰ κουρδοβαλίζουν) μέχρι τῆς μεσημβρίας». Εἰς Οἰνόνην Πόντου «μικροὶ παῖδες περιέρχονται τὰς οἰκίας καὶ ρίπτοντες εἰς αὐτὰς λαλάτσια (λιθαράκια) ἐπ' ἄδουσιν ἐν χορῷ: «Τρόπου, τρόπου, ἦλιε, ποῦ γυρίζουν τὰ λαλάτσια, σὰ μέτερα καὶ σὰ σέτερα...» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο ἢ τι παρόμοιον;

(α) *Ἔθιμα τῆς παραμονῆς* (23 Ἰουνίου).

1. Καθαρισμὸς οἰκιῶν: «Ἐπρεπε νὰ ξεσκονίσουν, νὰ σφουγγαρίσουν, νὰ περιμένουν τὶς τύχες, γιατί ὁ ἅγιος Γιάννης φέρνει τύχες» (Σινώπη). Ἐκθεσις τῶν κλινოსκεπασμάτων εἰς τὸ ὑπαιθρον καθ' ὄλην τὴν νύκτα. (Πρὸς ποῖον σκοπόν;).

2. Συλλογὴ ἀνθέων (*ἀγιάννηδες, γιαννάκια κλ*) καὶ τοποθέτησις αὐτῶν εἰς τὰς θύρας ἢ τὰς στέγας. Εἰς τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας) ἀποβραδὶς τ' ἅγιος Γιαννιὸς ἔκαμναν στεφάνη με λούλουδα· ἔπαιρναν κ' ἓνα μεγάλο σκόρδο, ἓνα στάχυ, ἓνα φύλλο σνκιάς, ἓνα ἐλαιοφούνταρο καὶ φύλλο ἀμπειλοῦ με τὸ βλαστάρι, ὅλα μαζί τὰ ἔδεναν πάνω στὸ στεφάνη καὶ τὸ κρεμούσανε. Τὸ στεφάνη τῆς περασμένης χρονιάς τὸ ἔκαιγαν στὸ φανό. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τὸ στεφάνη τοῦ ἁγίου Γιάννη;

3. Προετοιμασία τοῦ κλήδονα. Ποῖος καὶ κατὰ ποῖον τρόπον φέρει τ' ἀμίλητο (ἢ βουβὸ ἢ ἀρπαχικὸ) νερό; Ποῖα σημάδια (*ριζικάρια*) ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγειον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον τοῦτο σκεπάζεται καὶ στολιζεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον «γὰ νὰ τὸ ἰδῇ τὸ ἄστρο, ν' ἀστρονομιστῇ»;

4. Ποῖαι ἄλλαι συνήθειαι συνοδεύουν τὴν προετοιμασίαν τοῦ κλήδονα; Ἐν παραδειγμα: Εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τῆς Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἓνα μαξιλάρι μακρὸν καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα· τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν με κλειδαριά—στανρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν.—Τὸ στήνουν ὀρθιον στὸ σ'κλι (πεζοῦλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδῶντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' ἡμερῶν τὸ χαλνοῦν. Ἀποβραδὶς γεμίζουν κ' ἓνα κ'μάρ' νερὸ ἀμίλητο ἀπ' τὸ π'γάδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κ'μάρ, ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

«Κλειδώσετε τὸν κλήδονα, τ' ἅγιος Γιαννιὸς τὴ χάρη,
κι ὅποιος ἔν' καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξεφεράνη».

Ἐν τῇ νύχτῃ τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα. Εἰς τὴν Καστορίαν στολιζοῦν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγειου ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποῦ φέρνει ἓνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φροῦτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴ λουλούδια». Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

5. Οἱ φωτιῆς τ' Ἁγίου Γιαννιοῦ.

Τὸ κοινόν των ὄνομα: Φανὸς (Χίος, Κρήνη κ.ἄ.), ὀφανὸς ἢ φουνάρα (Κρήτη), ἀφανὸς (Σῦρος, Σάμος, Κύζικος), φανούδα (Κρήνη), φουνταρία (Πυλία), κάψαλος (Κίμωλος), κακανοὶ ἢ κακανέρια (Λήμνος), λαμπατίνα (Κέρκυρα) κτλ.

Μία πυρὰ ἀνάπτεται ἢ τρεῖς εἰς τὴν σειράν; Μὲ ποῖαν ὕλην ἀνάπτεται (μὲ καλαμιές ἢ παλιοκόφιννα;) ρίπτεται εἰς τὴν πυρὰν τὸ στεφάνη τῆς Πρωτομαγιάς

ἢ τοῦ Ἄη Γιαννιοῦ; καίονται καὶ τὰ κλαδιά τοῦ καματεροῦ ἤτοι τοῦ μεταξοσκώληκος; ἢ τί ἄλλο; Τί λέγουν, ἐνῶ πηδοῦν τὴ φωτιά; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «κάθα σπὶτ' ἀνάφτ' μὲ καλαμνιὲς τρία κακατέρια, τρεῖς φωτιὲς μπρὸς στήν ἀλλή καὶ τίς πηδοῦν καὶ λέν: "Ὁξω ψύλλοι καὶ κοριοὶ | μέσα ἢ ρόγα ἢ χρυσή».

Εἰς τὸ Βασιλίτσι (Πυλίας) λένε: *Νὰ πηδήσω τὴ φωτιά | μὴ μὲ πιάσ' ἢ ἀρρωστιά!* Εἰς τὴν Κάρπαθον αἱ γυναῖκες καθὼς πηδοῦν τοὺς καλαφωνοὺς φωνάζουν «τὸ (β)άρος μου μετάξι» ἢ «τὸ (β)άρος μου νὰ 'ναι μάλαμα σιὸ σπῆτι».

Χρησις τῆς στάχτης ἀπὸ τὴ φωτιά δι' ἀποτρεπτικούς σκοπούς. Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας) ἔκαιγαν σιὸ φανὸ τὸ στεφάνι τῆς περασμένης χρονιάς καὶ μὲ κείνη τὴ στάχτη τὸ πρῶτ' κούκκιζαν ἐπάνω τίς σοκίες γὰ νὰ μὴ πέφτουν τὰ σῦκα.

6. Μεταμφιέσεις καὶ πομπὴ κοριτσιῶν καὶ ἀγοριῶν μὲ τὴ «Νεράϊδα τοῦ μαχαλά», τ. ἔ. τὸ ὁμορφότερο κορίτσι ἐπὶ κεφαλῆς πρὸς τὴ βρύση, γὰ νὰ βρέξουν τὸν Ἀγιάννη, δηλ. τὴ γλάστρα μὲ τὰ λουλούδια. Στὸ δρόμο τραγουδοῦν: «*Αγία Γιάννη μου, σταυροβότανε, | ποιὸς σ' ἐφίλησε κ' ἐμαράγκιασες...* Ταῦτα ἐν Βλάστη Μακεδονίας (βλ. Ἐστίαν 1890 Β' 61).

7. Μαντικαὶ μέθοδοι πρὸς πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος συζύγου.

(α) ὄνειρομαντεία μὲ τὴ στάχτη τῆς φωτιᾶς τ' Ἄη Γιαννιοῦ ἢ ἄλλα πράγματα (καθρέφτην, ριζικάρι) ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον καὶ μὲ τὴν ἀρμυροκουλλούρα ἢ τὸ ἀρμυροπιττάρι. (Τρόπος τῆς κατασκευῆς μαγικός: νερὸ ἀμίλητο ἢ τοῦ κλήδονα, ἀλεῦρι ἀπὸ τρεῖς Μαρῖες, κοσκίνισμα μὲ τὴν σήτταν ὄπισθεν τῆς ράχως (ἀνάκωλα), ψήσιμο τῆς πίττας στὴ φωτιά τοῦ κλήδονα). Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου ὅποιος φάγη ἀπὸ τὸ ἀρμυροπιττάρι «σειεὶ διὰ τῶν χειρῶν τὴν ρίζαν τῆς κληματαριάς ἐπ' ἄδων: *Ἐὼ σῶ τὸ κλῆμα | καὶ τὸ κλῆμα νὰ σειση τὴ 'ἦς | κ' ἢ 'ἦς νὰ σειση τὴν ἀπαῶ, | νὰ 'ρθῆ νὰ μοῦ δώσῃ νερὸ νὰ πιῶ* (Λαογραφία Γ' 512). Ὀνειρομαντεία καὶ μὲ τὸ προσκάλεσμα ἢ τὸ δέσιμο τῆς Μοίρας. Παράδειγμα ἐκ Κεφαλληνίας ἐν Ν. Πολίτου, Λαογρ. Συμμ. Γ' 107-8.

(β) Γεφρομαντεία. Στάχτη ἀπὸ τρεῖς φωτιᾶς τ' Ἄη Γιαννιοῦ, πού νὰ τίς ἔχη πηδήσει ἢ μαντενομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἐνὸς δωματίου κρατεῖ τὴν κρισάραν ὄπισθεν τῆς, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπῃ: τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' ἐξετάζει τὰς γραμμὰς ἢ τὰ σχήματα πού φαίνονται ἐπάνω εἰς τὴν στάχτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου.

(γ) Ὑδατομαντεία. Π.χ. εἰς Ζιζάνι Πυλίας «τὰ μεσάνυχτα τηρᾶνε τὸ πηγάδι καὶ βλέπουνε τί θὰ γίνῃ. Φέτο εἶδανε πού περνάγανε στρατιῶτες καὶ λένε πού θὰ γίνῃ πόλεμος (1939).

(δ) Ἀγγοουρομαντεία. Π.χ. «κόβουν ἕνα ἀγγοῦρι στὴ μέση, ὡς τὴ ρίζα, ἀλλὰ τὸ ἀφήνουν λιγάκι στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴ χωρίση ὅλως διόλου καὶ λένε: "Ἄν εἶναι νὰ πάρω τὸν τάδε, νὰ ἐνώση τὸ ἀγγοῦρι, καὶ τὸ ἀφήνουν τὴ νύχτα στ' ἄσπρα ὀλόρθο. Ἄν εἶναι νὰ τὸν πάρη, τὸ πρωὶ θὰ τὸ βρῆ ἐνωμένο τὸ ἀγγοῦρι».

(ε) Κατοπτρομαντεία. Π.χ. εἰς τὴν Κέρκυραν «αἱ ἄγαμοὶ γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γυμνούμεναι ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἕξης: "Ἄη Γιάννη λαμπατάρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποιόνε θὰ πάρω. Τὴν ἐπιούσαν τὸ ὄνομα, ποῦ θ' ἀκούσουν πρωτὸν ἅμα τῇ ἐγέρσει, θὰ φέρη ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουσιν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά».

(ς) Κυαμομαντεία: τρία κουκκιά ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, τὸ ἐν μετὰ φλοιῷ, τὸ ἄλλο ἡμίκοπον καὶ τὸ τρίτον ξεφλουδισμένον ἀπὸ τὸ κουκκί, ποῦ θὰ πάρη ἢ νέα κατὰ τύχην, μόλις ἐξυπνήσῃ τὸ πρωὶ, μαντεύει, ἂν θὰ γίνῃ τὸ μελέτημά της, ἂν θὰ παντρευτῆ πλούσιον ἢ πτωχόν, νέον ἢ χῆρον.

(ζ) Ἄλλαι μέθοδοι μαντικάι, ὡς μὲ συνκόφυλλα τοποθετούμενα εἰς τὸ ὑπαιθρον. Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. «βγάζουν ἕξω συνκόφυλλα, νὰ ξαστριστοῦν δλη τὴ νύχτα, βάζοντας λίγο ἀλάτι ἀπὸ πάνω. Τὸ μελετᾶν τοῦ καθενός· ὁποῖοι ξεραθῆ τὸ φύλλο, θὰ πεθάνῃ αὐτὸν τὸ χρόνο.»

(β) Ἐθιμα τῆς 24ης Ἰουνίου.

1. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ κλήδονα. Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροὶ, τραγούδια. Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παρνασσίδος «τὸ πρωὶ βγαίνοντα ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί ποῦ τὰ κλείδωσε—ἕνα παιδί τυχερὸ—θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κόκκινο παννί, ποῦ εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θράκης ἀνοίγει τὸν κλήδονα ἕνα πρωτοπαῖδι, συν. κορίτσι τοῦ βάζουν τουλιάνι ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη τοῦ δίνουν κ' ἕναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρώτα βγάζουν τὸ ἀγγοῦρι λέγοντας: Ἀνοίξαμε τὸν κλήδονα, νὰ βγῆ χαριτωμένος, βγῆκε κ' ἕνας ἀγγοῦραρος, θεριός, θεριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἀγγοῦρι καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. (Ἄσεμοι πράξεις κατὰ τὸ καθάρισμα τοῦ ἀγγοουριῦ). Μετὰ τὸ φάγωμα τοῦ ἀγγοουριῦ ἢ νύφη ἐξάγει τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην.

2. Προσκόμισις μαλλιαρῆς πέτρας καὶ θαλασσίου ὕδατος ἢ πέντε βούρλων εἰς τὴν οἰκίαν. Ποῦ τὰ τοποθετοῦν καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου «ξημέρωμα τ' ἄη Γιαννιοῦ πάει ἕνα κορίτσο στὴ θάλασσα καὶ παίρνει ἀπὸ σαράντα κύματα νερό. Νὰ μὴν τὴ δῆ κανεὶς, νὰ μὴ μιλήσ', ἀμίλητο. Ὅπ' ἀλείφουνε ἄντ' ἐκεῖνο τὸ νερό, κάν'νε σαράντα ὁμορφίεες». Εἰς τὴν Κάτω Πανα-

για Κρήνης «αἱ γυναῖκες, ὕπανδροι καὶ μὴ, μεταβαίνουσαι ἀπὸ τῆς αὐγῆς εἰς τὴν παραλίαν λαμβάνουν ἐκ 40 κυμάτων σταγόνας θαλασσίου ὕδατος καὶ γεμίζουν ποτήριον· λαμβάνουσαι δὲ καὶ λίθον μετὰ βρύων ἐκ τῆς παραλίας ἐπιστρέφουν εἰς τὰς οἰκίας των· καὶ τὸ μὲν ποτήριον ἐκκενοῦται εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς οἰκίας, τὸν δὲ λίθον θέτουν εἰς μίαν τῶν τεσσάρων γωνιῶν αὐτῆς. Εὐχονται δὲ τὸ μὲν ὕδωρ νὰ μεταβληθῇ εἰς ἄργυρον, ὁ δὲ λίθος εἰς χρυσόν.» Εἰς τὴν Μάδυτον «ἐκριζώνουν πέντε σχοίνους, τοὺς ὁποίους τοποθετοῦν, καθὼς καὶ τὴ μαλλιαρὴ πέτρα, εἰς τὸ εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοὺς φυλάγουν διὰ τὸ δωδεκαήμερον, ἂν τοὺς *καβαλλ' κέψ' ἢ γκαλκάτζαρους*, νὰ τὸν δέσουν μὲ τ' *ἄη Γιαννιοῦ τὸ βοῦρλο*».

3. Ἐναρξίς τῶν θαλασσίων λουτρῶν. Βιαία κατάδυσις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Ἴπποδρομίαι παρὰ τὴν ἀκτὴν κτλ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «τ' *ἄη Γιαννιοῦ τ' Ἀλιτροπιοῦ πρωτοπᾶνε στῆ θάλασσα νὰ κολυμπήσουν· θὰ δέσ' νε μὴν ἀλνγαριὰ στῆ μέση τους ἢ στο κεφάλι τους, γιὰ νὰ ἴναι γεροί. Πρέπ' νὰ φᾶνε καὶ καρπούζ'». Εἰς τὸν Πόντον «διάφοροι ὀμάδες πρωτὶ πρωτὶ ἔπιαναν τὰ περάσματα στοὺς δρόμους καὶ ὅποιον ἐτύχαιναν τὸν ἄρπαζαν καὶ τρεχάλα τὸν πῆγαιναν στὴν ἀκρογιαλιά καὶ τὸν ἔρριχναν στῆ θάλασσα, ντυμένον ὅπως ἦτανε. Μόνον ἂν ἔταζε κανένα καλὸ κέραςμα, ἤμποροῦσε τὸ θῦμα ν' ἀποφύγῃ τὴν ταιλαιπωρίαν». Εἰς τὸ Γύθειον τὴν ἡμέραν αὐτὴν «οἱ πάσχοντες ἐξ ἀσθενείας χρονίας πηγαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀμίλητοι καὶ κολυμβῶντες θεραπεύονται». Εἰς τὴν Μάδυτον «ἐγένετο ἵπποδρομία ἢ γαιδουροδρομία μὲ γυμνοὺς τοὺς ἀναβάτας καὶ «δὲν τό ἔχνε σὲ καλὸ νὰ βγαίν' ἀπ' τὴ θάλασσα ἐκεῖν' τὴ μέρα».*

4. Τ' ἀξιώματα τῶν ἀρραβωνιασμένων. Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Στενήμαχον τὴν ἡμέραν τοῦ Προδρομοῦ οἱ συγγενεῖς «ἀξιῶνουν τοὺς ἀρραβωνιασμένους» δηλ. τοὺς καθίζουν εἰς ἕνα προσκέφαλον (ἢ εἰς τάπητα), τὸ πιάνουν ἀπὸ τὰ ἄκρα καὶ τοὺς σηκώνουν ὑψηλὰ τρεῖς φορές, ἐπιφωνοῦντες «*ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος! καὶ τοῦ χρόνου*».

5. Συλλογὴ ἱαματικῶν βοτανῶν, ὀριγάνου καὶ ἄλλων χόρτων Θεραπεία τῆς κεφαλαλγίας καὶ ἄλλαι θεραπευτικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὸ Δαδὶ Λοκρίδος «*μαζεῖουν τὸ πρωτὶ ῥίγανη, ὄση χρειάζονται γιὰ τὸ χρόνο· τὴ μαζεῖουν, προτοῦ νὰ βγῆ ὁ ἥλιος, γιὰ νὰ εἶναι καλὴ*. Εἰς τὴν Σιτίσταν (Αἰτωλ.) τ' *Ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Ριγανᾶ μαζεῖουν ῥίγανη καὶ φέρουν μπουκέττα ἀπ' αὐτὴ στὴν ἐκκλησιά, καθένας τὸ δικό του. Τὴν φέλνει ὁ παπᾶς, φέλνει καὶ ἁγιασμό. Παίρνει ὁ καθένας τὸ μπουκέττο του καὶ λίγο ἁγιασμό καὶ πάει καὶ ἀγιάζει (χαντίζει) τὰ κτήματά του*». Εἰς τὸ Κατιρλί Βιθυνίας «αἱ γυναῖκες, αἱ πάσχουσαι ἀπὸ χρονίαν κεφαλαλγίαν

ἐξέρχονται τὴν 24ην Ἰουνίου εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ περιδέουν τὴν κεφαλὴν διὰ λυγέας».

6. Ἔθιμα Σαρακατσάνικα. Ἄγερμος παίδων κρατούντων δοχεῖον ὕδατος καὶ περιερχομένων τὰς μάνδρας. Εἰς τὸ Πισοδέρι «ἀποβραδὶς τὸν Κλήδονα τὰ παιδιὰ μαζεύουν καλογιάννηδες καὶ τὸ πρωτὶ τοὺς χορεύουν : δένουν ὁ αὐτὰ τὰ λουλούδια δαχτυλίδι καὶ τὰ βάζουν ἀπάνω στὸ κεφάλι τους καὶ χορεύουν. Κρατοῦν κ' ἓνα μπακράτσι μὲ νερὸ ἀπὸ τρεῖς βρύσες καὶ γυρίζουν τὰ κονάκια καὶ τραγουδοῦν : "Αἱ Γιάννη, Γιάννη, Καλογιάννη, | ἔχασα γαῖράνι στὴν Κρονόβρωση | κι ἂν θὰ τὸ βρῆς πάλ' νὰ μὲ τὸ στείλῃς". "Ὅσο τραγουδοῦν, χύνουν νερὸ στίς καλύβες. Τοὺς δίνουν ἄλλος δραχμές, ἄλλος ὄ, τι ἔχει».

7. Ἔθιμα ἀποσκοποῦντα τὴν καρποφορίαν τῶν δένδρων (συκῶν, ἐλαίων κλ.): στάκτη τῶν πυρῶν εἰς τὰς ρίζας τῶν συκῶν, χῶμα ἐπὶ τῶν συκῶν κτλ. Π.χ. εἰς τὸν Μαραθόκαμπον τῆς Σάμου «νὰ σκουθῆς προῦι-προῦι (τῆς 24ης Ἰουνίου), νὰ τρέξ'ς γλήουρα-γλήουρα νὰ μαζέψ'ς τὴ στάχτ' ἀπ' τὶς φουτιές π' ἀνάψανι ἀποβραδὶς κι νὰ τρέξ'ς νὰ τὴ ρίξ'ς στὴ ρίζα τῆς συκιάς, γιὰ νὰ κάμ' πουλλὰ σῦκα». Εἰς τὴν Νάξον, τὴν Κύθνον κ. ἄ. «πᾶνε καὶ μαζεύουνε χῶμα κάτω ἀπὸ τὴ συκιά καὶ τὸ ρίχνουνε πάνω στίς συκιές καὶ τὶς γητεύουνε: "Ὡς βαστᾶ Χριστὸς τὸν κόσμον | κι ἄη Γιάννης τὴν ἀλήθεια | βάσταξε καὶ σύ, συκιά, τὰ λύθια (=τὰ μικρὰ συκάκια). Πρὸβλ. ἄης Γιάννης ὁ Ἀπορηαστής, γιατί τότε τελειώνει τὸ ὄρηασμα τῶν σύκων (Κύθνος) "Ἄν λεμονέα ἢ πορτοκαλέα ἢ οἰονδήποτε δένδρον δὲν παράγῃ καρπὸν, θέτουν καθρέπτῃν πρὸ αὐτοῦ καὶ μὲ πέλεκυν εἰς τὰς χεῖρας λαμβάνουν στάσιν ὑλοτόμου καὶ βλέποντες τὸ ἐν τῷ καπτόπρῳ ἴνδαλμα τοῦ δένδρου προσποιοῦνται τὸν θυμωμένον καὶ λέγουν μεγαλοφώνως: Κάμε καρπὸ ἢ σὲ κόβω. Ποῦ γίνεται τοῦτο;

8. «Ἀπλωμα» τῶν ἐνδυμάτων εἰς τὸν ἥλιον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τὸν σκῶρον (ἢ ἀπὸ φθοροποιὸν τινα δαίμονα). Π.χ. εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ἡ Γιουλιῶ (Γιλῶ), ἄμα εἶχες ἄσπρα ροῦχα μέσ' στὰ μπαούλα, πήγαινε καὶ τὰ κατούριε καὶ κτρινίζαν. Γι' αὐτὸ τὰ βγάζαν τῇ Λιτροπιῶ καὶ τ' ἀπλῶναν στὸν ἥλιον».

9. Δεισιδαιμονίαι. Δὲν ἀρχίζουν καμιά δουλειά, διότι, ὡς λέγουν, εἶναι λιτρόπι. Καὶ «ὅποια μέρα πέση τὸ Λιτρόπι τ' Ἀη Γιαννιοῦ τὴ φυλᾶνε ὅλο τὸ χρόνον δὲν κάνουν γάμους, δὲν κόβουν ροῦχα, δὲν φυτεύουν, δὲν ἀρχίζουν σπορά. Εἶναι κακιὰ μέρα κι ὅ, τι ἀρχινήσης, δὲν πάει ἐμπρὸς» (Ν. Πέρδικα, Σκύρος Α' 138).

10. Ἄλλαι μαντικαὶ μέθοδοι.

(α) Μολυβδομαντεία καὶ αὐγομαντεία. Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «παίρουν νερὸ ἀμίλητο τοῦ Κληδόνον καὶ τὸ χύνουν μέσα σὲ μιὰ μπουνκάλα· ἔπειτα

ρίχνουνε μέσα ένα ασπράδι από αυγό ή μολύβι λειωμένο και δείχνει δ, τι δουλειά κάνει ο άντρας πού θά πάρουν. "Αν είναι βαποριέρης, θά σχηματίση βαπόρι, αν είναι κτηματίας, θά δείξη άμπέλι, κλήμα, αν είναι μάστορης, θά δείξη τὰ εργαλεία του.»

(β) Ύδατομαντεία και κατοπτρομαντεία. Π. χ. εις την Μεθώνην, «τ' άη Γιαννιού μέσ' στο μεσημέρι, κοιτάζονται τὰ κορίτσια μέσα στο πηγάδι, για να ιδουύν τί τους μέλλεται. Βάζουν έναν καθρέφτη, τόν στερεώνουν στο κούτελό τους, ώστε να ρίχνη ο ήλιος τή λάμψη του μέσα στο πηγάδι και ύστερα σκεπάζουν τὸ κεφάλι τους μ' ένα κόκκινο παννί και κοιτάζουν μέσα. Λένε πως δ, τι είναι να τους γίνη, θά τὸ ιδουύν και μάλιστα αν είναι άνύπαντρα κορίτσια, θά ιδουύν πρόσωπο, εκείνον πού θά πάρουν». Ομοίως εις την Σκῦρον «βλέπουν ὅποιον μελετήσουν, ξενιτεμένο, πού είναι τώρα και πού εδρίσκειται, η πεθαμένο». "Άλλες κοιτάζονται γυμνές μέσα στον καθρέφτη. "Άλλες «παρατηροῦν τή σκιά τους, μόλις σκάση ο ήλιος. "Αν δὲ φαίνεται καθαρή, τὸ 'χουν σε κακό, θ' άρρωστήσουν» (Σκῦρος).

(γ) Ονειρομαντεία. «Φυλᾶνε ένα κομματάκι παννί από τὸ κόκκινο πού ἐχρησιμοποίησαν στον κλήδονα, τὸ ξαστριίζουν και τὸ βάζουν κάτω από τὸ προσκέφαλό τους. Τή νύχτα βλέπουν ὄνειρο σχετικὸ πάντα με τὸ γάμο (Ἄταλάντη). "Άλλα μέσα ὄνειρομαντείας : Ἁγιάννης (φυτόν), καλτσοδέτα με κόμπον κτλ.

(δ) Κριθομαντεία. Βάζουν σ' ένα πιάτο νερὸ και ρίχνουν δυὸ κόκκους κριθαριοῦ. Προσέχει τότε κάθε μία πού θέλει να παντρευτῆ εκείνο τὸ χρόνο, αν οἱ δύο κόκκοι ἐπιπλεύσουν και σμίξουν, θά παντρευτῆ, ἄλλως ὄχι.

(ε) Ἄλευρομαντεία, στακτομαντεία κτλ.

4. Πέτρον και Παύλου (29 Ἰουνίου).

1. Πανηγύρεις και θυσίαι η προσφορὰ σφαγίων ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.

2. Μαντικαὶ συνήθειαι : μολυβδομαντεία και αὐγομαντεία (με νερὸ φυλαγμένο από τὸν κλήδονα), ὕδατομαντεία και κατοπτρομαντεία.

5. Τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (30 Ἰουνίου). Τὰ ἴδια με τὴν προηγουμένην.

β) Ἄπο τῆς Παναγίας τῆς Καψοδεματούσας μέχρι τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος (2—27 Ἰουλίου).

1. Κατάθεσις τῆς ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου (2 Ἰουλίου).

Όνομα τῆς ἐσθῆτος : τῆς Παναγίας τῆς Καψοδεματούσας ἢ Καποχεροβολοῦς ἢ τῆς Βλαχέρας (Κεφαλ.), τῆς ἁγίας Βλαχέραινας (Σωζόπολις), τς Ἁγιαβλαχέρας (Μέτραι Θράκ.).

Δεισιδαιμονίαι : Λέν ἄλωνίζουν. Διηγῆσις περὶ τιμωρίας τῶν παραβατῶν.

Π. γ. «βούλιαξε τὸν παπᾶ μὲ τὰ χερσόβολα στ' ἄλωνι. Καὶ σήμερα ἀκόμα ἀκούγεται ἐκεῖ κάθε χρόνο τὴν ἡμέρα ἐκείνη νὰ φωνάζῃ ὁ παπᾶς τ' ἄλογά του «ὄπλα, ὄπλα, ὄπλα!» (Μεσοχώρι Πυλίας).

2. Τῆς ἁγίας Κυριακῆς (7 Ἰουλίου).

Δὲν ἄλωνίζου, δὲν ζυμώνου «γιατὶ γίνεται τὸ ψωμί μαῦρο» (Λήμνος). Ἐνιαχοῦ τῆς Θράκης ἐγένετο πανήγυρις «τὸ πανηγύρι τῶν ἀγγουριῶν».

3. Τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου (11 Ἰουλίου).

Δὲν δουλεύου στ' ἀμπέλια, γιατί πέφτει χαλάζι καὶ τὰ καταστρέφει.

4. Τῆς ἁγίας Μαρίνας (17 Ἰουλίου).

1. Ἐκδρομαὶ εἰς ἀμπέλους καὶ λαχανοκήπους καὶ προσφοραὶ ἀπαρχῶν (σύκων, σταφυλῶν κλπ.) Εἰς τὴν Μεσημβριαν τότε κόβου καὶ καρποῦζι πρώτ' ἀρχή. Εἰς Μέτρας (Θράκη) τότε ἔκοβαν τὸ πρώτο σταφύλι καὶ τὸ ἐπήγαιναν στὸ σπίτι μέσα σὲ κούτρονλο (χωρὶς λαβὴν) καλάθι. Εἰς τὸν Κισσὸν (Πηλίου) «κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην συνηθίζου νὰ τρυγοῦν τὰ πρωτοφανῆ σῦκα.»

2. Πανήγυρις καὶ θυσία δημοτελῆς (κουρμπάνι). Τί ζῶον σφάζεται καὶ πῶς γίνεται ἡ διανομὴ τῶν κρεάτων εἰς τοὺς πανηγυρίζοντας; Κοινὴ τράπεζα. Π. γ. εἰς τὸ Δεμάτι Ἑπείρου «μετὰ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν θυσιάζεται βοῦς καὶ τέμνεται εἰς 30—32 τεμάχια, τὰ ὅποια διανέμονται εἰς τοὺς ἀπογόνους ὠρισμένων οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου». Ποῦ ἄλλου γίνεται παρομοία διανομὴ καὶ πῶς αἰτιολογεῖται αὕτη; Παραδόσεις περὶ ἐλάφου οἰκειοθελῶς προσερχομένης εἰς θυσίαν. Πρὸς ποῖον σκοπὸν γίνεται ἡ θυσία; (δι' ἀποτροπὴν νόσου ἢ πρὸς πρόκλησιν βροχῆς ἢ ἐπὶ τῇ λήξει τοῦ θερισμοῦ;)

3. Ἁγιασμὸς καὶ φαντισμὸς τῶν σπαρτῶν, «γιατὶ τὰ σκαθάκια καὶ ἄλλα ζούμπερα» (Αἰτωλ.).

4. Δεισιδαιμονίαι: δὲν ἄλωνίζου, δὲν κάνου καμιά δουλειά. «Ὁ παπᾶς τῆς Ἀλωνίσταινας ἄλώνισε τῆς ἁγιάς Μαρίνας καὶ ἄνοιξε ἡ γῆ καὶ τὸν κατάπιε μαζί μὲ τ' ἄλογα ... φαίνεται ἀκόμα τ' ἄλωνι. Καὶ λένε πὼς κάθε χρόνο τῆς Ἁγιάς Μαρίνας ἀκούγεται ὁ παπᾶς πὸν σκούζει: «Ἄ Μαρίνα, ἄ!» (Γρίζι Πυλίας) Πρβλ. «Ἁγία Μαρίνα μάρανε μάννα καὶ θυγατέρα» (Ἀράχοβα).

5. Τοῦ Προφήτου Ἡλία (20 Ἰουλίου).

1. Λατρεία τοῦ Προφ. Ἡλία ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων καὶ παραδόσεις, σκοποῦσαι νὰ ἐξηγήσου «διατὶ τὸν ἄγιον Λιᾶ τὸν βάνου πάντα στὰ ψηλῶματα» Λοξασίαι, ὅτι ὁ ἄγιος Λιᾶς «εἶναι στὰ ψηλά γιατὶ τὸν καιρό, γιατὶ τὴ βροχή», ὅτι διῶ-

κει δράκοντα ἢ τὸν διάβολον, ἔχων ὄπλον τὸν κεραυνὸν καὶ τρέχων εἰς τοὺς οὐρανοὺς μὲ τὸ ἀμάξι του (ἔφορος βροχῆς, βροντῶν καὶ κεραυνῶν). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις καὶ παροιμίαι. Ἐπεικονίσεις τῆς ἀναλήψεως τοῦ Προφ. Ἡλία εἰς τοὺς οὐρανοὺς (ἵπποι καὶ ἄρμα Ἡλίου) (βλ. Ν. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ., Β' 146 κ.ε).

Ποία συντεχνία θεωρεῖ προστάτην τῆς τὸν Προφ. Ἡλίαν; Π. χ. εἰς τὴν Καστοριάν τοῦ Προφήτ' Ἡλία γιορτάζουν οἱ γουναράδες. Ὁ Προφήτ' Ἡλίας ἦταν γουναράς. Οἱ Κύπριοι εἰς τὸ ἄλῶνι ἐπικαλοῦνται τὸν Προφήτην «νὰ πέψη τὸν ἀέραν του».

2. Πυραὶ καὶ θυμιάματα. Ἄνοδος εἰς κορυφὰς ὄρεων ποὺ φέρουν τ' ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἡλία, μεγάλαι πυραὶ καὶ καῦσις ἀφθόνου λιβάνου εἰς τὸν ἅγιον. (Προβλ. τὴν ἀνάβασιν πανηγυριστῶν εἰς τὸν Ἀγιολιῶν, ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τοῦ Ταυγέτου, καὶ τὰς πυράς, ποὺ ἀνάπτουν οἱ περιόικοι, μόλις ἴδουν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀγιολιῶ μεγάλης πυράν). Εἰς τὸν Πολύγυρον «ἀπ' τὸν Ἀηλιῶ ὡς τὴν 1η Σεπτεμβρίου ἀνάβουν ἀδιάκοπα μεγάλες φωτιές (παρακαμνιοί)».

3. Πανηγύρεις καὶ θυσίαι δημοτελεῖς ταύρων ἢ κριῶν, τελοῦμαι εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ. Ἐκλογὴ θύματος (ταῦρος ὑγιής, τέλειος, ἀδμής), ἁγιασμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ σφαγὴ παρὰ τὸ χεῖλος ἀνοιγομένου βόθρου. Διανομὴ τῶν κρεάτων καὶ περιουλλογὴ τῶν ὀστέων κλ. Σκοπὸς τῆς θυσίας ἡ ἀποτροπὴ λοιμικῶν νόσων (βλ. περιγραφὴν τῶν τελουμένων ἐν Λαογραφίᾳ Γ', σ. 148 κέ). Ἀλεκτοροθυσίαι. Εἰς τὸ Ἀλμαλι Μαλγάρων «τοὺς ἀλέκτορας δὲν θυσιάζουν οἱ προσφέροντες, ἀλλὰ ἀπολύουσιν καὶ ἕτεροι τρέχοντες συλλαμβάνουσι καὶ θυσιάζουσι ἢ μᾶλλον τρώγουσι αὐτούς.» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα; Εἰς τὸ Σιναπλι (Βορ. Θράκη) ἡ θυσία (κορμπάν' χωριαν' κὸ) καὶ ἡ δέσις πρὸς τὸν Προφήτ' Ἡλίαν «δὲν γίνεται τ' Ἀη Λιῶ, γιατί βροχὴ τότε δὲν χρειάζεται γίνεται μετὰ τὸν Ἀη Γιώργη καὶ πρὶν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', νὰ γιορτάσουν ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουν τὸν Προφήτ' Ἡλία, νὰ τοὺς ληπηθῇ ὁ Θεὸς καὶ νὰ βρέξ'. Σφάζουν 10—15 πρόβατα ἀρσενικὰ ὄλα». Τὴν προηγουμένην ἡμέραν γίνεται περπερούνα: τὰ κορίτσια στολίζουν ἓνα ὄρφανὸ κορίτσι μὲ πράσινα χόρτα καὶ πηγαίνοντας στὸ ποτάμι βρέχονται ὄλα μὲ τὰ ροῦχα τους καὶ μὲ ἓνα μπακιράκι νερὸ γυρίζουν χορεύοντας καὶ τραγουδώντας τὴν Περπερούνα σ' ὄλο τὸ χωριό.

4. Περισχοινισμὸς (ζώσιμο) τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ χώρου, ὅπου τελεῖται ἡ λειτουργία, διὰ λεπτοῦ κηρίνου νήματος. Προβλ. ἡ δεῖνα ἔξωσε τὸν Προφήτην μὲ ζῶσμα (Θράκη).

5. Θεραπευτικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «μεταβαίνουσαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν αἱ γυναῖκες ἔδενον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματος,

δπου είχαν πόνους, στάχτας· μετά δὲ τὴν Μεγάλην Εἴσοδον ἀπέκοπτον αὐτοῦς, διὰ νὰ κοπῆ καὶ ὁ πόνος».

6. Ἀποτρεπτικαὶ συνήθειαι: τοποθέτησις λίθου ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τῆς ἐλαίας, διὰ νὰ κρατήσῃ καὶ νὰ μὴν ἀπορρίψῃ τὸν καρπὸν τῆς (Κρήτη).

7. Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. Π.χ. *Τοῦ Προφήτ' Ἡλία τὸ μεσημέρι, ἂν ὁ οὐρανὸς εἶναι καθαρὸς, ὁ χειμῶνας θὰ εἶναι μαλακός, κι ἂν ὁ οὐρανὸς ἔχη σύννεφα, θὰ κἀνὴ βαρὺν χειμῶνα* (Μαυρικᾶτο). Οἱ Καρπάθιοι «τὴν ἐσπέραν τῆς 19 Ἰουλίου, ἐσπερινὸν τοῦ προφ. Ἡλία, ἂν ἐπὶ ὄρεων τινῶν ἐπικάθηται σύννεφα ἢ ἂν ὁ καιρὸς εἶναι συννεφώδης, προσιοινίζονται πολυβροχῆς καὶ καλοσοριές».

8. Μαντικαὶ συνήθειαι:

(α) Ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ καπνοῦ τοῦ καιομένου θυμιάματος.

(β) Ἐκ σχημάτων παρατηρουμένων εἰς σταγόνας ἐλαίου ἔναντι τοῦ ἡλίου. Π.χ. «τὸ πρῶτ' τοῦ Προφήτ' Ἡλία, ἅμα σκᾶς ὁ ἥλιος, ν' ἀνάψῃς μόνη σὸν τὸ καντήλι θὰ βουτήσῃς τὰ δύο σου νύχια (δηλ. τῶν δύο ἀντιχειρῶν) μέσ' στὸ λάδι καὶ βλέποντας ἀγνάντια στὸν ἥλιο θὰ τὰ βάλῃς κοντά, νὰ χτυπάῃ ὁ ἥλιος μέσ' στὰ νύχια καὶ θὰ πῆς: "Αγιέ μου Προφήτ' Ἡλία, πὸν προφητεύεις σ' ὅλον τὸν κόσμον καὶ φανερώσεις, φανέρωσε κ' ἐμένανε τὴν τύχη μου, τί εἶν' τὸ τέλος μου. Καὶ θὰ σοῦ φανερώσῃ τὴν τύχη σου." Ἐτσι κάποια εἶδε ἀρνὶ καὶ πῆρε τσοπάνη." Ἄλλη εἶδε τὸ φέρετρό της καὶ πέθανε.»

(γ) Ὀνειρομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν «μαζώνουν τὴν ἡμέρα τ' ἄη Λια τραγουδῶντας ἀγριολοῦλουδα σαράντα εἰδῶν. Μ' αὐτὰ πλέκουν ἕνα στεφάνι καὶ τὸ βάζουν τὸ βράδυ κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, γιὰ νὰ ἰδοῦν τὴ νύχια ποῖον θὰ πάρουν».

(δ) Ἀπὸ τὸ πλάγιασμα τοῦ σκύλου τῆς μάνδρας. Ἄν εἶναι γυρισμένος κατὰ τὸ βοριᾶ ἢ τὸ μαῖστρο, θὰ κἀνὴ βαρυχειμωνιά, ἂν εἶναι κατὰ τὸ νοτιᾶ, ὁ χειμῶνας θὰ εἶναι καλοκαιρινὸς (Σκυρὸς).

(ε) Ἀπὸ τὰ πρῶτα καρῦδια πὸν ἔκοπταν τὴν ἡμέραν αὐτὴν: ἂν ἦταν γεμᾶτο, ὄλα θὰ πῆγαιναν καλά, ἂν ἄδειο, κλάψε τὴν τύχη σου (Μέτραι Θράκ).

9. Ἄλλαι μαγικαὶ συνήθειαι: Π.χ. «Τ' Ἀηλίδος οἱ Ἀηβλαοῖτες (Εὐρυτανίας) λειτουργοῦνται στὸν Ἀηλιᾶ τους, ἕνα ξωκκλήσι στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ. Μόλις ἀπολύσῃ ἢ ἐκκλήσιά, βγαίνουν στὴν ἄκρη, π' ἀρχίζει ἀπότομος βράχος. Παίρνει καθένας χαλίκια καὶ τὰ ρίχνει κάτω στὸ βράχο λέγοντας: "Ὅσα χαλίκια ρίχνω, τόσα χρόνια νὰ ζήσω!"»

6. Τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου).

1. Πανηγύρεις καὶ θυσίαι δημοτελεῖς. Κοινὴ τράπεζα τῶν ἐορταστῶν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας.

2. Ὁργιαστικὴ λατρεία. Ἐκστασις ἢ μανία (τρέλλα) καταλαμβάνουσα τοὺς λάτρεις τῆς ἁγίας, ἰδίᾳ τὰς γυναῖκας Π.χ. τοῦ Βαθνοῦ ἢ τρέλλα: «γυναῖκες πιάνονταν ἀπ' τὶς εἰκόνες στὸ τέμπλο καὶ χτυπιῶνταν στὸ κεφάλ', στὸ στήθος, ξεμαλλιάρες κ' ἔλεγαν: Σῶσε μας, ἁγία Παρασκευή. Ἡμαρτιον, σῶσε μας! Ἔτσι τὶς ἔπιανε ἢ τρέλλα, ἔπαιρναν τὶς εἰκόνες καὶ ἀρχουδῶντας, σὰν τὰ μικρὰ παιδιὰ, τριγύριζαν στὸ χωριό, πῆγαιναν καὶ σ' ἄλλα χωριά ἀρχουδῶντας» (Κυζίκος).

3. Ἁγιάσματα καὶ θεραπείαι. Ἐν παράδειγμα: «Στὴν Ἁλικαριά τῆς Ἀγχιάλου τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ὅσ' εἶχανε ἄρρωστο τὸν πῆγαιναν στὸ ἁγίασμα, ἔσκαφταν λάκκο, τὸν ἔκαιναν μὲ ξύλα γιὰ νὰ ζεσταθῆ, ὕστερα τὸν καθάριζαν, ἔβαζαν μέσα τὸν ἄρρωστο ντυλιγμένο μὲ πάπλωμα, γιὰ νὰ ιδρώσῃ, κ' ἔσφαζαν ταυτόχρονα πετεινό» (Λαογρ. 13, 112, 49).

7. Τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος (27 Ἰουλίου).

Ἁγιος ἰατρός, ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν ἀναπήρων. Πρβλ. «Κοντσοί, στραβοὶ στὸν ἅγιον Παντελεήμονα». Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε, πῆγαινε στὸν ἅγιον Παντελεήμονα κ' ἔπαιρνε ἓνα βίασταγμα (ἀφιέρωμα) ἀπὸ τὴν εἰκόνα του καὶ τὸ κρεμοῦσε στὸ εἰκονοστάσι του. Τὸ εἶχεν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ γινότανε καλὰ ὁ ἄρρωστος· κατόπιν ἔκανε κι αὐτὸς ἓνα ὁμοιο βίασταγμα κ' ἐπῆγαινε καὶ τὰ κρεμοῦσε καὶ τὰ δυὸ στὸν ἅγιον Παντελεήμονα».

γ) Ἀπὸ τῆς 1ης Αὐγούστου μέχρι τῆς Ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου).

1. Πρώτη Αὐγούστου.

(α) Ἐθιμα καὶ δοξασίαι τῆς παραμονῆς (31 Ἰουλίου).

1. Πυρραὶ καὶ ὑπερπήδησις αὐτῶν. Μὲ ποίους λόγους συνοδεύεται τὸ πήδημα τῆς φωτιᾶς; Ἄλλαι σχετικαὶ ἐνέργειαι. Π.χ. εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «τὴν Πρωτανγοουσιά, νὰ ξημερών', ἀνάβουμε μέσα σὲ τριστρατο φωτιά (καψάλα) καὶ τὴν ξεπερνοῦμε λέγοντας: ὦ, καλῶς τὸν Ἄκσο! Σῦκα τσαι καρύδια τσαι καλὰ σταφύλια! Ψήνουν μέσα στὴ φωτιά κ' ἓνα σκόρδο, παίρνουν τὶς σισελίδες (τὰ λουβιά) κι τὶς τρῶν γιὰ τὸν πυρετό.» Εἰς τὴν Ἰμβρον πηδοῦν τὸ φανὸ λέγοντες: «Ἄχσι, Παράχσι, σὰν ἀπ' μ' ἡῦρις νὰ μ' ἀφήσῃς». Εἰς τὴν Μάδυτον: «Ἄκσους, Παράκσους, καλῶς μᾶς ἡῦρ' ἢ γι Ἄκσους!».

2. Δοξασία, ότι την νύκτα τῆς 31^{ης} Ἰουλίου πρὸς τὴν 1^{ην} Αὐγούστου ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ «ὄ, τι προφάσεως γὰρ ζητήσεως θὰ τό' χης, θές πλούτη, θές γειά, θές χωράφι. Ἀποσπεροῦ στοῦ πανηγύρι το' Ἀγιάσος πλαγιάζουν στα τρίστρατα, γὰρ γὰρ δοῦν τ' ἅγιο φῶς· περιμένουν ὡς τὸ πρωτ'. Τό' χουν σὲ καλό» (Τελώνια Λέσβου).

(β) Ἔθιμα τῆς 1^{ης} Αὐγούστου.

1. Ἐναρξεις νέας χρονικῆς περιόδου. Πρὸβλ. Ἐπλάκωσεν ὁ Ἄουστος, ἡ ἄκρα τοῦ χειμῶνα (Κάρπαθος). Δεισιδαίμονες συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τὴν ἀντίληψιν αὐτῆν. Π.χ. εἰς τὴν Τήλον τὴν πρωίαν τῆς 1^{ης} Αὐγούστου σκορπιίζουν ἐντὸς τῆς οἰκίας ἄμμον εἰς σημεῖον εὐτυχίας καὶ ἀφθονίας. Δὲν σκουπίζουν κλπ.

2. Ἀγιασμοὶ ὑδάτων καὶ κατοικιῶν, ἔξοδος εἰς ἀμπέλους καὶ διασκεδάσεις. Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὴν 1^{ην} Αὐγούστου «γυναῖκες, ἄδρροι πήαινανε καὶ κἀνανε ἀγιασμό στα πηγὰδια καὶ ἀπὸ κεῖ πήαινανε στ' ἀμπέλια καὶ γλέντιζανε ὡς τὸ βράδ'». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτανουσιὰ ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπῖτια τῶν γεωργῶν καὶ διαβάζει ἀγιασμοὺς καὶ τίς εὐχὲς τ' ἤη Τρύφωνα, γὰρ φυλάη τὰ σπαρτὰ τους». Εἰς τὴν Τζαντῶ «τὸ πρωτ' ἔπαιρναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἀγιασμό καὶ τ' ἄγιαζαν τὰμπέλια κ' ὕστερα μάζευαν τὰ πρωτὰ σταφύλια».

3. Ἔθιμα νηστευτικά. Καθαρισμοὶ χαλκίνων ἀγγείων, προσφορὰ σταφυλῶν, σύκων κ. ἄ. ὀπωρῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς νηστεύοντας κατὰ τὸν Ἑσπερινόν. Κτυπήματα τῶν χαλκωμάτων μὲ τὴν ἐπιφώνησιν: «Κούδου, κούδου τὰ σαχάνια, | Κύριε, Κύριε, ἐλέησον, | δῶσ' μου, Χριστέ μου, δύναμη κ' ἐγὼ γὰρ σὲ νηστεύω» (Κάτω Παναγιά Κρήνης).

4. Προσφοραὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν πρώτη τ' Αὐγούστου κάθε καλὴ νοικοκυρὰ ἔβαζε ἕνα πιάτο ἐλιές, μισὲς μαῦρες, μισὲς ἄσπρες, καὶ τίς ἔστειλε στὴ γειτονιά, σ' ὅσες δὲν εἶχαν, γὰρ γὰρ φᾶνε κείνη τὴν ἡμέρα».

5. Γίνονται κατ' Αὐγουστον μεταμφιέσεις; Κατὰ ποῖον τρόπον.

6. Ἀπαγορεύσεις σχετικαὶ μὲ τίς δριμέες τοῦ Αὐγούστου: δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν κόβουν ξύλα στοῦ λόγγο, δὲν ἀφήνουν τὰ παιδιὰ τους ἔξω τὸ μεσημέρι κτλ. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Αὐγούστου εἶναι δριμάτα; Αἱ σχετικαὶ δοξασίαι.

7. Ἐναρξεις ἡμερομηνίων. Πρόγνωσης τοῦ καιροῦ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς 6 ἢ 12 ἢ 14 πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου: μνησιογιάζουν παρατηροῦντες τὰς ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου (Κάρπαθος). Μηνιγάγια, τὰ μερομήνια ἐν Κύπρῳ.

2. Τῆς Μεταμορφώσεως (6 Αὐγούστου).

1. Ὄνομα: Τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Χριστοσωτήρα, τῆς Ἀησωτήρας κτλ.

2. Προσκόμισις ἀπαρχῶν σταφυλῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εὐχολογίαις αὐτῶν διανομὴ εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Προσφορὰ τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ἐλαίου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σωτῆρος.

3. Εἰδικὰ φαγητά: Ψάρι ἢ μπακαλιάρος ἢ μπιργιάνι (ὡς τῶν Βαίτων καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ). Τρόπος παρασκευῆς. Ψάρευμα καὶ πρόγνωσις περὶ τῆς ἀλειείας ὀλοκλήρου τοῦ ἔτους.

4. Πίστις ὅτι ἀνοίγουν τὴν νύκτα οἱ οὐρανοί.

5. Ἀπαγόρευσις θαλασσίων λουτρῶν, «γιατὶ βγαίνει ἡ Λάμα τοῦ γαλοῦ» (Κορώνη).

3. Τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου).

1. Ὁ Ἐπιτάφιος τῆς Παναγίας. Στολισμὸς αὐτοῦ μὲ ἄνθη, ἀγρουπνία καὶ προσευχαί. Περιφορὰ αὐτοῦ μὲ ἀναμμένα κηρία. Ποῦ συνηθίζεται ἡ τελετὴ αὐτή;

2. Πανηγύρεις καὶ λιτανεῖαι. Προσφορὰ ἀπαρχῶν μέλιτος.

3. Ἐναρξίς χοιροσφαγίων.

4. Ἡμέρα συνάψεως συμβολαίων μεταξὺ πιστικῶν καὶ τσελιγκάδων· ἀπαλλαγὴ τῶν ὑπηρετῶν ἀπὸ πάσης ἐργασίας καὶ ἀπολυσιό, ἦτοι ἐλευθερία εἰσόδου εἰς ἀμπελούς καὶ κήπους.

5. Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ εἰκόνας τῆς Παναγίας: εἴρεσις αὐτῶν καὶ θαυματουργὸς δύναμις. Τρόποι πρὸς εὔρεσιν τοῦ τόπου, ἔνθα πρέπει νὰ ἰδρυνθῇ ἡ εἰκὼν κλπ.

4. Τὰ Ἐννιάμερα τῆς Παναγίας (24 Αὐγούστου).

Πανηγύρεις, λιτανεῖαι. Θυσίαι τελούμεναι κατ' αὐτάς.

5. Τοῦ ἁγίου Φανουρίου (27 Αὐγούστου).

1. Παράστασις: Μορφὴ ἀνδρὸς μ' ἓνα κερὶ στὸ χέρι.

2. Τάματα διὰ τὴν φανέρωσιν ἀπολεσθέντων πραγμάτων: «Ἄγιέ μου Φανούριε, φανέρωσέ μου τὸ ... καὶ θὰ σοῦ κάνω μιὰ κουλλούρα γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς μάνας σου!» (Ἡ μάνα τοῦ Ἁγίου εἶχε πολλὰς ἁμαρτίαις). Ὑστερα νειρεύονται αὐτὸ πὸν ἔχασαν καὶ τὸ βρῖσκουν. Τότε κάνουν μιὰ κουλλούρα καὶ τὴ μοιράζουν στὰ μικρὰ παιδιὰ λέγοντας: «Πάρτε νὰ σ'χωρέσετε» (δηλ. τὴ μάνα τοῦ Ἁγίου) (Ἀράχοβα). Πίττα κάνουν καὶ οἱ ἀνύπαντρες, γιὰ νὰ τοὺς βρῇ γαμπρό (Κορίθη).

6. Ἀποκεφάλισις ἁγίου Ἰωάννου (29 Αὐγούστου).

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Ἀποκεφαλιστῆ (Ἄδραμύτ).

ἢ τοῦ Κοροκέφαλου (Καστορία) ἢ τοῦ Κουτσοκέφαλ' (Πόντος), τοῦ Νησιευτῆ (Κορώνη) ἢ τοῦ Νησικουῦ (Λέσβος), τοῦ Θερμολόγου (Γορτυνία) ἢ τοῦ Ριγολόγου (Κρήτη) ἢ Παροξυσμοῦ (Λήμνος) ἢ τοῦ Κρυαδίτη (Σκύρος), τοῦ Πετειναρᾶ (Κυδωνία), τοῦ Σπασοκάδ' (Γορτυνία), τοῦ Κυνηγοῦ, τοῦ Σταφυλᾶ (Σαμακόβιον Θράκ.) κτλ. Πίστις ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ Προδρόμου «ἀναπηδᾷ ἐν τῷ δίσκῳ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· δι' αὐτὸ πολλοὶ (ἐν Κύπρῳ) ἐγείρονται λίαν ἐνωρίς, διὰ ν' ἀπολαύσουν τοῦ θεάματος».

2. Πανηγύρεις καὶ λιτανεῖαι, παρακλήσεις εἰς ἐξωκκλήσια ἢ ἀγιάσματα.

3. Νηστεία καὶ δεισιδαιμονίαι: «Δὲν τρώγαμε μαῦρο σταφύλι, μαῦρο οὔκο, ὅτι μαῦρο φροῦτο ἦτανε, γιατί τὸ αἷμα τοῦ Ἁγίου τὰ ἔβαψε. Δὲν τρώγαμε οὔτε καρῦδι, γιατί τοῦ ἔκοψαν τὸ καρῦδι, ὅταν τὸν ἀποκεφάλισαν. Δὲν πιάναμε μαχαῖρι κείνη τὴν ἡμέρα καὶ τὸ ψωμί τὸ κόβαμε μὲ τὰ χέρια» (Κίος). «Δὲν κόβνε τὸ καρπούζι μὲ τὸ μαχαῖρι στὸ πάνω μέρος, νὰ μὴ ξεκεφαλίζουμ' ἔτσι τὸν ἅη Γιάννη. Κεῖν' τὴ μέρα τίποτε δὲν τρῶνε· εἶναι νηοτησμάρχης ἅγιος» (Τελώνια Λέσβου).

4. Δοξασίαι περὶ προελεύσεως τῶν πυρετῶν καὶ τρόποι καὶ μέσα θεραπείας. Προσφοραὶ ἐλαίου, λιβάνου κλ. θυσίαι πετεινῶν ἢ ἐριφίων ἀπὸ τάμα, κλπ. Μεταβίβασις τῆς ἀσθενείας εἰς δένδρα κλπ. δι' ἀναθέσεως τριχὸς ἢ ράκου εἰς αὐτά. Κατὰ τοὺς Λημνίους χωρικοὺς «ἀπὲ τότε πὸν ἀποκεφάλισαν τὸν Ἁγιογιάνν', ἀπὲ τότε ἔπεσεν ἡ θέρμη στὸν κόσμον· ταραχκεν τὸν κιφάλ' τ' κ' ἔπεισι ταραχῆ, σινερίγ', παραξ' σμός. Γι' αὐτὸ τ' Ἁγιογιάνν' τ' Παραξ' σμοῦ εἶναι γιὰ τς θέρμες. Κεῖνος πὸν θερμαίνεται πάει στὸν Ἁγιογιάνν' λιάδ', κερί, λίβανο καὶ θυμιάξ'» (Σβέρδια). Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «τὸν ἅη Γιάννη τὸν Ἀποκεφαλιστὴ τὸν ἔκαναν τάμα, ἄλλος πετεινάρ' ἄλλος κατσικάκ' γιὰ τὸν πυρετό. Πήγαινε μιὰ οἰκογένεια κ' ἔσφαξε· παίρνανε τὸ κεφάλι τοῦ πετεινοῦ καὶ τὸ κρεμάγανε σὲ μιὰ συκιά καὶ τ' ἀφήγανε κεῖ. Ἡ κόψτανε μιὰ τρίχα πὶ τὰ μαλλιὰ τς, μιὰ λουρίδα πὲ τὸ φουστάνι τς καὶ τ' ἀφήγανε πάνω στὸ δέντρο, ὅ,τ' νά 'τανε καλύτερα νά 'ναι ἀλυγαριά. Καὶ τὸ τάμα πὸν 'κανεν ὁ νοικοκύρ'ς στὸν ἅη Γιάννη (τὸ πετεινάρ' ἢ τὸ κασιόκ') δὲν τὸ τρωγεν ὁ ἴδιος. Ἄλλοι τὸ τρῶγαν τ' ἀφηνεν ἐκεῖ κι ὅποιος τὸ βρισκε τὸ τρωγε. Ψυχικὸ ἦτανε.» Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν ἡμέρα πὸν γιορτιάζει ἡ χάρη του, ὄμοιος θέλει μετράει μιὰ κλωνὰ μὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλαδὴ εἶναι τὸ εἰκόνημα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοιμᾶται μὲ δαύτηνε δυὸ - τρεῖς βραδιὲς κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ χάρη του καὶ καίγονται οὔλες οἱ ἀρρώστειες.»

5. Πυραὶ καὶ τὰ κατ' αὐτάς. Π.χ. εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα τῆς Προούσης «τ' ἅη Ἰάννου (29 Αὐγούστου) ἀνάβανε φωτιὲς καὶ πετιοῦνταν ἀπάνω· λένε: ἀφ-

νομε τὸν κακὸ καιρὸ καὶ πᾶμε στὸν καλὸν καιρὸ. Ἀνάβανε καὶ σκόρδα καὶ βάζαν στὰ χέρια τους, γιὰ νὰ μὴ βγάζουν παρανυχίδες».

6. Ἑορτὴ τῶν παιδίων· παρασκευὴ κουλλουριῶν καὶ εὐλόγησις αὐτῶν· προσφορὰ εἰς τὰ χρονιάρικα παιδιά. Ἑστίασις κοινὴ «στὸ πέργερο τῆς ἐκκλησιᾶς» καὶ εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν παιδίων (Κάρπαθος).

7. 31η Αὐγούστου (Κλειδοχρονιά).

Ποῖαι αἱ κατ' αὐτὴν συνήθειαι; Π. χ. εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς 1^{ης} Σεπτεμβρίου νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγη τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν» (Οἰκονομοπούλου, Λερισκὰ 97). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἡ προσφορὰ αὐτὴ εἰς τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ;

Δ' ΦΘΙΝΟΠΩΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Ἑορταὶ Σεπτεμβρίου

1. Πρώτη Σεπτεμβρίου (Πρωτοσταυριά).

1. Ἀρχιμηνιά, ἀρχιχρονιά. Συνήθειαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι εἶναι ἀρχὴ τοῦ ἔτους. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν πρώτη τοῦ Τρωγητῆ πάει ὁ παπᾶς σ' ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ διαβάζει ἅγιασμοὺς καὶ λένε ὁ κόσμος «χρόνια πολλά». Ἡ μέρα αὐτὴ εἶναι πρωτοχρονιά, λένε. Κλειδώνει ὁ χρόνος σήμερα».

2. Ἄλλαι ὀνομασίαι τῆς ἡμέρας καὶ αἱ σχετικαὶ δοξασίαι. π. χ. τοῦ Χρονογράφου: πίστις ὅτι τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὁ Ἄγγελος «ἀπογράφει τίς ψυχὰς ποὺ θὰ πεθάνουν μὲς' στὸν χρόνο».

3. Συνήθειαι γεωργικαί: εὐχαὶ καὶ προετοιμασίαι διὰ τὴν καλοχρονιά· εὐλόγησις τοῦ σπόρου, σύμβολα ἀφθονίας: ἡ ἀρχιχρονιά κτλ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Κάρπαθον τὴν ἀρχιχρονιά (1^{ην} Σεπτ.) οἱ γυναῖκες φέρουν πρῶτ' πρῶτ' νερὸ καὶ λαντουροῦν (ρυντίζουν) τὸν πάτο τοῦ σπιτιοῦ καὶ βάζουν σταθόρια (λουλούδια), βασιλικούς, κατηφέδες, στοὺς στύλους τοῦ σπιτιοῦ καὶ κρεμάζουν ἄρμαθιές τὰ ρόδια, ποὺ τὰ φυλάγουν ὅλον τὸ χρόνο. Ἐνα ἀπὸ τὰ ρόδια σπάνουν καταμεσῇ εἰς τὸν πάτο τοῦ σπιτιοῦ καὶ σκορπίζονται τὰ κουνκιά του. Ἀκόμη κρεμοῦν καὶ κνδώνια καὶ μῆλα Κρητικά. Εἶναι καλόν. Τὴν ἀρχιχρονιά τοῦ Σταυριάτη γυρίζει καὶ ὁ παπᾶς τὰ σπίτια κ' εὐχεται τὸν καλὸ χρόνο καὶ τοῦ δίνου» κουλλούρια μελι-

τωμένα». (Μιχαήλ. Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπ. Α 182). Ἐκτὸς αὐτοῦ κάθε γεωργὸς φέρει τὸν σπόρον εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ τὸν φοκολογήσῃ (εὐχολογήσῃ) ὁ παπᾶς, ὅστις ἐν ἀνάγκῃ προσκαλεῖται καὶ εἰς τὸ σπίτι. (Αὐτ. Β 17). Εἰς τὴν Ρόδον «τὴν ἡμέρα αὐτὴ κρεμοῦν στὸν μεσιᾶ (μεσαῖο χονδρὸ δοκάρι, πού βασταῖζει τὴ στέγη) ἓνα ἄσπρο σακκουλλάκι, γεμαῖο σιτάρι ἀπὸ τὰ στάχνα τοῦ ποθεριοῦ, καὶ γῦρο σ' αὐτὸ βάλλει κάθε νοικοκυρὰ μιὰ ἄρμαθιὰ καρύδια, ἓνα κρομμῦδι, ἓνα σκόρδο, ἓνα κεχρί, δυὸ καρύδια (τὸν καρπὸν τοῦ μπαμπακιοῦ, ὅταν μεστώσῃ), παμπάκι, ἀσκινόκαρπο καὶ ἓνα τσαμπὶ σταφύλλι. Τοῦτο τὸ λέγουν ἀρχιχροσιά, γιατί γίνεται στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους.» Ἄν δὲν κάμουν τὴν ἀρχιχροσιά, καμμιά γεωργικὴ προετοιμασία δὲν ἀρχίζουν. Τὴν ἀρχιχροσιά αὐτὴ τὴν ξεκρεμοῦν ἀπὸ τὸν μεσιᾶ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τὴν Πρωτοχροσιά, τὸ πρωῖ, ἀφοῦ τὴν θνυμάσῃ τρεῖς φορὲς ἡ σπιτονοικοκυρὰ. Τὰ καρύδια καὶ τὸ τσαμπὶ τὸ σταφύλλι πὸν γίνεται σταφίδα, τὰ τρώγουν, ἐνῶ τὸ σιτάρι πὸν βρίσκεται στὸ σακκουλλάκι, τὸ σκόρδο καὶ τὸ κρομμῦδι, τὰ φυλάγουν, γιὰ νὰ τὰ ρίθουν μέσα στὸν σπόρο, ὅταν θ' ἀρχίσουν τὴν σποράν. Τὸ θεωροῦν καλὸ ν' ἀνακατευθοῦν μὲ τὸν σπόρο οἱ καρποὶ τῆς ἀρχιχροσιάς» (Λαογραφία ΙΒ' σ. 104-105). Εἰς τὴν Κῶν ἡ ἀρχιχροσιά εἶναι μιὰ ἄρμαθιὰ ἀπὸ ρόδι, σταφύλι, σκόρδο καὶ φύλλο ἀπὸ τὸν πλάτανο τοῦ Ἰπποκράτη. Τὸ πρωῖ τῆς 1 Σεπτεμβρίου, πρὶν ἀκόμα βγῆ ὁ ἥλιος, ἀγόρια καὶ κορίτσια ἀραδιάζονται στὴν παραλία, ρίχνουν τὴν παλαιὰ ἀρχιχροσιά στὴ θάλασσα καὶ βουτοῦν τὴν καινούργια στὸ νερό· ἔπειτα παίρνοντας νερὸ ἀπὸ 40 κύματα γυρίζουν στὸ σπίτι καὶ κρεμοῦν τὴν ἀρχιχροσιά στὸ εἰκονοστάσι. Γυρίζοντας περνοῦν ἀπὸ τὸν πλάτανο καὶ ἀγκαλιάζου τὸν κορμό, γιὰ νὰ πάρουν τὸ χόντρος καὶ τὴ δύναμή του.

4. Ἄλλαι συνήθειαι τῆς 1 Σεπτεμβρίου ὡς Πρωτοχροσιάς: ἀνταλλαγὴ δώρων μεταξὺ νονοῦ καὶ βαπτιστικοῦ κλ. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. στὰ παλιὰ χρόνια τὴν Πρωτοχροσιά (τὴν πρώτη τοῦ Σεπέμπερη) ἡ μάνα ἢ ἡ ἀδερφή τοῦ παιδιοῦ τῶς πὸν βαπτίσθηκε ἐκεῖνο τὸ χρόνο ἔφερε εἰς τὸν τατᾶ ἢ τὴ ναννὰ ἓνα πανιέρι γεμαῖο ρόδια, καρύδια, κυδώνια, σῦκα, μήλα κρητικὰ κι ἄλλους καρπούς. Ὁ τατᾶς ἢ ἡ ναννὰ ἐγύριζε τὸ πανιέρι μὲ χαρίσματα, φουστάνι, μαντήλια μεταξωτὰ καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τὸ βαπτιστικό του. (Μιχαήλ. Νουάρου, Λ. Σύμμ. Καρπ. Α 185).

2. Τοῦ ἁγίου Μάμαντος (2 Σεπτεμβρίου).

1. Ἅγιος βοσκός. Εἰκονογράφησις: μὲ τὸ στραβοράβδι στὸ χέρι.

2. Πανήγυρις. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἀμνῶν. Κοινὴ τράπεζα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ τσοπάνηδες τοῦ πᾶνε ἀρνιά νὰ ἔχη καὶ κῆνος τὸ κοπάδι του, νὰ μὴν παραπονεῖται καὶ ζηλεύῃ, νὰ τοὺς φυλάῃ καὶ τὰ δικά τους. Στὸ πανηγύρι του, τὴν παραμονὴ τὸ βράδυ, σφάζουν ἀρνιά κάτω ἀπὸ τὴν καρδιά. Γυρίζουν τὸ

κεφάλι τοῦ ἀρνιοῦ κατὰ τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας, τ' ἀκουμποῦν στὸ πεζοῦλι, πάνω ἀπ' τὸ μεγάλο ἄγγε (τὴ λυγαριά) καὶ τὰ σφάζουν, προσέχοντας τὸ αἷμα νὰ τρέξη μέσ' στὸ ἀλλάκι τὸ νερό, πὺν βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας. Κατόπιν τὰ κόβουν, τὰ μαγερεύουν καὶ κάθονται ὄλοι καὶ τρῶνε καὶ διασκεδάζουν». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος Α' 140).

3. Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τῆς Παναγίας τῆς Καρυδοῦς* (Καστορία), *τῆς Παναγίας τῆς ἀποσοδειᾶς* (Αἰτωλία), *τῆς σταφυλόφης* (Σινώπη). Αἰτιολόγησις τῆς ἐπωνυμίας. Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέραν αὐτὴν κόβουν σταφύλια καὶ ροδάκινα καὶ τὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία, ἀφοῦ δὲ τὰ εὐλογήσῃ ὁ παπᾶς τὰ μοιράζουσιν στὸν κόσμον καὶ τότε πρωτοτρῶγουν σταφύλι οἱ εὐσεβεῖς».

2. Πανηγύρεις καὶ λιτανεῖαι καὶ τὰ κατ' αὐτὰς ἐθιζόμενα. Πλειοδοσία διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας, ἐστίασις τῶν πανηγυριστῶν κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Λίμνην τῆς Εὐβοίας τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τελεῖται λιτανεία, μεταφερομένης τῆς εἰκόνας τῆς Θεομήτορος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Ἄννης. Εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τοῦ ναοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναφωνεῖ: *Ποῖός καλὸς χριστιανὸς κατὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου μας θέλει νὰ πάρῃ τὴ Χάρη της, νὰ μὴ κουρασθῇ, καὶ νὰ τὴν πάῃ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν μητέρα της;* Ὁ προσφέρων τὰ περισσότερα δικαιούται νὰ μεταφέρει τὴν εἰκόνα, διὰ τῶν χρημάτων δὲ ἀγοράζεται ταῦρος πρὸς κοινὴν ἐστίασιν ὅλων τῶν πανηγυριστῶν.— Πώλησις καχεκτικῶν παιδίων εἰς τὴν Παναγίαν: *ὁ σκλάβος τῆς Παναγίας*. Ἐξαγορὰ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

3. Λῆξις μισθώσεως ὑπηρετῶν, γεωργικῶν ἐργασιῶν (Θρόφη).

4. Τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).

Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τ' ἅγιο Δελοῦδι* (Μεθώνη), *τοῦ Σταυροῦ τοῦ κλέφτη* (Σίφνος, Κίμωλος), *τῆς μάπας* κτλ.

(α) Ἐθιμα τῆς παραμονῆς.

1. Ἐλευθέρα εἴσοδος τῶν παιδίων εἰς ἀμπελοὺς καὶ κήπους, ὡς καὶ τῶν βοσκημάτων εἰς τοὺς ἀγρούς.

2. Πυρραὶ (*κάβαλοι*, Σίφνος), ἀναπτόμεναι μὲ τὶς σημαμίς· σταύρωμα τῶν δωμάτων μὲ αὐτὰς κτλ.

3. Διανομὴ πίτιας (μπογάτσας) εἰς ὅλα τὰ σπίτια ἀπὸ τὸν εὐρόντα τὸν σταυρὸν εἰς τὸ λαχὸν εἰς αὐτὸν τεμάχιον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου;

(β) Ἔθιμα τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

1. Διανομὴ βασιλικοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, «γιατὶ στὸ μέρος ποὺ βρῆκαν τὸ σταυρὸ φύτρωνε βασιλικὸς» (Καστοριά). Ποῖοι προσφέρουν τὸν βασιλικό;

2. Γεωργικαὶ συνήθειαι: Ἀποστολὴ πολυσπορίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εὐλόγησις αὐτοῦ. Ποίων εἰδῶν σπόροι ἀποστέλλονται πρὸς εὐλογίαν; Στέλλουν καὶ σπόρους ἀπὸ τὴν τελευταίαν δέσμη σταχῶν, τὸν λεγόμενον «σταυρὸν» ἢ «χτένι»; Ποία κατόπιν ἢ χρῆσις τοῦ λειτουργημένου σπόρου; Παραδείγματα. Εἰς τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου τὴν ἡμέραν αὐτὴν «κάθε γεωργὸς θὰ βάλῃ σὲ μιὰ πετσέτα λίγο κριθάρι, λίγα φασόλια, κουκιὰ καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχει, γιὰ νὰ σπείρῃ, καὶ τὰ πάει στὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀφήνῃ τὴν πετσέτα του δεξιὰ τῆς Ἁγίας Θύρας· ἐκεῖ σχηματίζεται σωρὸς ὀλόκληρος, τὸν ὅποιον ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας. Καθένας κατόπιν παίρνει τὴν πετσέτα του μὲ τὸν λειτρονημένο σπόρο. Ὅταν πρόκειται νὰ σπείρῃ, ὁ γεωργὸς θὰ βάλῃ μέσα στὸ δισάκι του, ποὺ περιέχει τὸν σπόρο ποὺ θὰ σπείρῃ, καὶ λίγο λειτρονημένο σπόρο, λέγων: Ἐλα Χριστέ μου καὶ Παναγία μου, ἢ ὦρα ἢ καλή.» Εἰς τὴν Ἐπίδουρον τὸ σιτάρι, ποὺ θὰ εὐλογηθῇ ὁ παπᾶς τὸ πρῶτ τοῦ Σταυροῦ στὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι ἀπὸ τὸ σταυρὸ, δηλ. ἀπὸ τὴν τελευταία χερὰδα, ποὺ κόψανε τὸ θέρο στὸ χωράφι (Λαογρ. Γ 675). Εἰς Κλουτσιοχώρια Καλαβρύτων «πάνε πολυσπορί στὴν ἐκκλησίαν, δηλ. ἓνα σπυρὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς καρποὺς (σιτάρι, κριθάρι, φασόλια κλπ.) μέσα σ' ἓνα μαντῆλι, τὸ ὅποιον θέτουν κατὰ τὴν λειτουργίαν ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν· ἐπανερχόμενοι ρίπτουν τὸ καθὲν εἰς τὸν σωρὸν του». Εἰς τὴν Σκῦρον «βράζουν κόλλυβα γιὰ τὴν ὑγείαν τῶν παιδιῶν τους. Τὰ παιδιά, παίρνει καθένας τὴν χαδούλα του (ταψάκι μπακιρένιο βαθουλό) καὶ τὴν πάει μονάχο του στὴν ἐκκλησίαν, στὸν Ἑσπερινό.»

3. Παρασκευὴ νέου προζυμιοῦ μὲ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὸν βασιλικὸν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (Σταυρολούλουδο). Τὸ πρῶτο ψωμί. Αἱ σχετικαὶ δεισιδαιμονίαι. Π. χ. εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνου «κάθε σπιτί, κάθε νοικοκυρὰ φέρνει ἓνα κουμάρι μὲ νερὸ στὴν ἐκκλησίαν· τ' ἀφήνουν στὴ μέση τῆς ἐκκλησίας, ὅπου γίνεται ὁ ἁγιασμὸς, καὶ μετὰ τὸ παίρνουν. Μὲ τὸν ἁγιασμὸ αὐτὸ κάνουν τὸ προζύμι τῆς χρονιάς· τὸ κάνουν καινούργιο. Τὸ παλιὸ τὸ βοῦν· τὸ ζυμώνουν ὄλο τὴν τελευταία ἐβδομάδα». Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουν ζυμάρι καὶ βάνουν ἀπάνω τὸ κλωνί τὸ βασιλικὸ ποὺ παίρνουν τοῦ Σταυροῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ὡς τὴν ἄλλη μέρα φουσκώνει καὶ γίνεται προζύμι ἀπὸ μόνο του. Τὸ προζύμι αὐτὸ 40 μέρες δὲν τὸ δανείζουν, καὶ τὸ πρῶτο ψωμί ποὺ θὰ ζυμώσουν μ' αὐτὸ θὰ τὸ κάνουν λειτουργία καὶ θὰ τὸ μοιράσουν.»

4. Ἐναρξεις χειμερινῆς περιόδου δι' ἀγρότας καὶ ναυτίλους:

παύσις συνηθειῶν τινων τοῦ θέρους (μεσημβρινοῦ ὕπνου, δειλινοῦ γειύματος κτλ.), διακοπή μακρινῶν πλόων. (Πρβλ. *Τοῦ Σταυροῦ σταύρωνε καὶ δέγε ἢ τοῦ Σταυροῦ κοίτα καὶ τ' ἄη Γιωργιοῦ ξεκοίτα*). Ἐναρξίς τῆς σπορᾶς (τοῦ Σταυροῦ σταύρωνε καὶ σπέρνε).

5. Μιμικὴ παράστασις θρήνου καὶ ταφῆς τοῦ Δειλινοῦ, τελουμένη ἐν Αἰγίῃ κατὰ τὰ ἐκτεθέντα ὑπὸ Π. Ἡρειώτου ἐν Λαογραφίᾳ τ. Η', σ. 289 - 296. Συνηθίζεται τυχὸν ἄλλοῦ τὸ ἔθιμον τοῦ Δειλινοῦ;

6. Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι. Π.χ. τὴν ἡμέραν τοῦ Σταυροῦ δὲν κοιμοῦνται (Λασιίδα Κρήτης). Διὰ ποῖον λόγον;

5. Τῆς ἁγίας Εὐφημίας (16 Σεπτεμβρίου).

Ἐορτασμός ὑπὸ τῶν μοδιστρῶν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας «ἐμοίραζαν βελόνες εἰς τὸ ἐκκλησίασμα». Τὸ ἔθιμον συνεχίζεται εἰς τὴν Ἁγίαν Εὐφημίαν, ἐνοριακὸν ναὸν τῆς Νέας Χαλκηδόνας τῶν Ἀθηνῶν. Παράδοσις ὅτι «ἡ Ἁγία Εὐφημία ἦτονε μοδίστρα».

6. Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (26 Σεπτεμβρίου).

Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: *Τοῦ ἄη Γιάννη τοῦ Καλαθᾶ ἢ τοῦ Ταλαρᾶ*. Ἐκ τίνος λόγου ἔλαβεν ὁ ἅγιος τὰς ἐπωνυμίας ταύτας; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι;

β) Ἐορταὶ Ὀκτωβρίου.

1. Πρώτη Ὀκτωβρίου.

Ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰγίαν τὴν 1^{ην} Ὀκτωβρίου σφάζουν ἓνα πουλὶ (κόττα ἢ κόκορα ἢ ὅ,τι ἄλλο) τοῦ κόβουν ἐντελῶς τὸ κεφάλι καὶ τὸ κρεμοῦν ἀνάποδα. Ἄν τὸ αἷμα τρέχῃ συνεχῶς χωρὶς διακοπῆ, σημαίνει ὅτι θὰ πᾶνε καλὰ οἱ δουλειᾶς τῆς χρονιάς.

2. Πρώτη Κυριακὴ Ὀκτωβρίου.

Γίνονται μεταμφιέσεις κατ' αὐτήν; Ἄλλαι συνήθειαι;

3. Τῆς ἁγίας Μαύρας (8 Ὀκτωβρίου).

Δεισιδαιμονίαι: δυστυχεῖς οἱ γεννώμενοι τὴν ἡμέραν αὐτήν δὲν ξεκινοῦν σὲ ταξίδι κτλ.

4. Τοῦ ἁγίου Λουκᾶ (18 Ὀκτωβρίου).

Δεισιδαιμονίαι: «δὲν καματεύουσι, διότι ψοφοῦσι τὰ βόιδα» (Μάνη).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (20 Ὀκτωβρίου).

Λεισιδαίμονες συνήθειαι: «Οἱ ἄνδρες πᾶνε στὴ χάρη του καὶ κάνουν κατρακύλα πάνω στὸ βράχο γιὰ τὴν ὑγεία τους, γιὰ τὸ σπᾶσιμο, γιὰ τὸ κατέβασμα» (Σκῦρος).

6. Τοῦ ἁγίου Ἀβερκίου (22 Ὀκτωβρίου).

Γεῦσις νέου οἴνου. Εἰς τὸ Ἐμπορεῖο Θήρας, ὅπου ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου, «κανεῖς δὲν πρέπει νὰ μείνη ξεμέθυστος».

7. Τοῦ ἁγίου Δημητρίου (26 Ὀκτωβρίου).

1. Ἔθιμα τῆς παραμονῆς γιὰ τὴν καλὴ χρονιά. Π.χ. ἡ τζαμάλα: σκελετὸς καμῆλας καμωμένος μὲ ξύλα καὶ τυλιγμένος μὲ παννιὰ καὶ προβιές· συνοδοὶ μὲ παραξένα ρούχα καὶ μὲ στεφάνια κληματαριάς στὸ κεφάλι· ἀγερωδὸς μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα· εὐχαί: *Αἰ κερά! Καλὴ χρονιά, καλὸ μπερεκέτι καὶ πολύχρονη*. Φιλοδορήματα. (Ἰζαντὸ Θράκ.).

2. Πανηγύρεις, χοροί.

3. Ἐναρξεις χειμερινῆς περιόδου: Λήξεις συμβάσεων ἐργασίας, σύναψις νέων (Σύνορο χρόνου, Πρωτοχρονιά). Προμήθειαι καὶ χειμερινὰ ἐφόδια οἰκιῶν κτλ. Κάθοδος ποιμένων εἰς τὰ χειμαδιά, συμφωνίαι ψυχογιῶν διὰ τὸ χειμερινὸν ἐξάμηνον (μέχρι 23 Ἀπριλίου).

4. Ἄνοιγμα τῶν κρασιῶν Γεῦσις τοῦ νέου οἴνου.

γ) Ἑορταὶ Νοεμβρίου.

1. Τῶν ἁγίων Ἀναργύρων (1 Νοεμβρίου).

Πανηγύρεις. Θυσίαι ζώων.

2. Τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σποριάρη ἢ τοῦ Μεθυστῆ (3 Νοεμβρίου).

1. Ἐξήγησις τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Ἁγίου ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς ἡμέρας.

2. Ἔθιμα γεωργικά: Προετοιμασία τοῦ σπόρου τῶν δημητριακῶν καὶ ἔναρξις τῆς σπορᾶς κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον, «τὸ πρωῖ, νυχτατὰ νυχτατὰ, σηκώνεται κάθε νοικοκυρὰ καὶ θυμιάζοντας βάλλει τὸν σπόρον τοῦ σπαραιοῦ στὸ διαάκκι, καθὼς καὶ ἓνα σκόρδο, κρομμύδι, καρῦδι, ποὺ κόβουν ἀπὸ τὴν ἀρχιχρονιά». (Βλ. 1^{ην} Σεπτεμβρίου). Στὴ Λάρδο τῆς Ρόδου οἱ γεωργοὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «βάλλουν σὲ μιὰ σκάφη τὸ σπόρο καὶ ἀνάφτουν τρία κεριά. Μέσα στὸ σπόρο ἀνακατεύουν διαφόρους καρπούς καὶ λίγο σιτάρι, ποὺ τὸ εἶχαν φυλαγμένο στὸ σακκουλάκι τῆς περασμένης ἀρχιχρονιάς. Ἀπὸ τὴ σκάφη αὐτὴ βάλλουν λίγο σπόρο στὸ διαάκκι καὶ μαζὶ ἓνα ρόδι, ποὺ θὰ τὸ φάγουν σὰν ἴποσειρουν». (Α. Βρόντης, Λαογραφ. IB' 111).

3. Ἐνοίγημα τῶν κρασιῶν· π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. «τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μεθυστῆ γυρίζουν οἱ φίλοι τὰ διάφορα κελλάρια καὶ ἀνοίγουν τὰ πιθάκια τοῦ κρασιοῦ, διὰ νὰ δοκιμάσουν τὸ καινούργιο κρασί καὶ μεθύνουν». Ὁμοίως εἰς Κρήτην·

4. Πανήγυρις ἐορταστικὴ μετὰ θυσιῶν καὶ εὐωχίας.

3. Τῶν Ταξιαρχῶν (8 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: τ' ἄη Ταξιαρχιοῦ (Ἀράχοβα) τ' Ἀγιοστρατοῦ (Σβέρδια Λήμνου), τ' ἅγιο Μιχαλιῦ (Κορώνη), τ' ἅγι Στρατόκου (Σκοπὸς Θράκης), τ' Ἀξιστρατήγου (Κάρπ.).

2. Θεραπευτικαὶ καὶ ἀποτρεπτικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «οἱ μητέρες τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἔφεραν τὰ παιδάκια τους στὴν ἐκκλησία καὶ ἐτύλιγαν τὸ λαιμὸ τους στὴν ἄκρη ἀπὸ τὸ παραπέτασμα τῆς Ὁραίας Πύλης, γιὰ ν' ἀποτρέψουν τὸν πονόλαιμο». Εἰς τὴν Αἴνον «ἀφ' ἐσπέρας τῆς ἐορτῆς τῶν Ἀρχιστρατήγων δὲν ἀφήνουν τὰ ὑποδήματά των ἔξω τῆς οἰκίας, ὡς συνηθίζον πάντοτε, ἀλλὰ τὰ παίρνουν μέσα, ἵνα μὴ ἰδῶν αὐτὰ ὁ Ἀρχιστρατήγος Μιχαὴλ ἐνθυμηθῆ αὐτοὺς καὶ ἀναλάβῃ ἐκ τῆς ζωῆς».

3. Θυσίαι πετεινῶν. Αὐταὶ ἐν Σκοπῷ τῆς Θράκης ἐτελοῦντο ὑπὸ γέροντος τινος ὑπὸ τὸ φῶς ἀνημμένων κηριῶν εἰς ἡρειπωμένον ἐξωκλήσιον. (Ἀρχ. Θρακ. Θεσαυροῦ, 6, 213). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

4. Νηστεία. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «οἱ γριεὲς νηστεύανε στὴ χάρη τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, γιὰ νὰ τὶς πάρῃ εὐκολὰ τὴν ψυχὴν καὶ νὰ μὴν παιδεύονται, διὰ ἦταν νὰ πεθάνουν».

4. Τοῦ ἁγίου Μηνᾶ (11 Νοεμβρίου).

1. Μεγάλῃ ἐορτῇ γιὰ τοὺς τσοπάνηδες: «Αὐτὸς ὁ ἅγιος κόβει τὸ στόμα τῶν ζουλαπιῶν» (Αἰτωλία), καταδιώκει τοὺς κλέπτας καὶ φανερώνει τὰ κλοπιμαῖα καὶ ἐν γένει τ' ἀπολεσθέντα (Μέτραι Θράκης).

2. Δεισιδαιμονίαι. Δὲν ἀνοίγουν ψαλίδι, δὲν κόβουν τίποτε μὲ μαχαίρι «γιὰ τὸ λύκο» (Πεντάλοφος, Δυτ. Μακεδονίας).

3. Μαγικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Φθιώτιδα αὐτὴ τῇ μέρα οἱ γυναῖκες ράβουν τὰ κακὰ στόματα τοῦ χοριοῦ· δηλ. μὰ γυναῖκα παίρνει ἕνα κομματί παννὶ καὶ μὰ βελόνα μὲ κλωστὴ καὶ ἀρχίζει νὰ περνᾷ βελονιὲς ἐμπρὸς καὶ σ' ἄλλες γυναῖκες. — Ράβω, ράβω, λέει. — Τί ράβεις; τὴ ρωτοῦν. — Ράβω τῆς . . . τὸ στόμα, ἀπαντάει.

4. Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ ψύχους. Π.χ. «Ὁ ἄη Μηνᾶς

τὸ μῆνυσε καὶ ὁ Φίλιππος τὸ καρτερεῖ (δηλ. τὸ χιόνι) (Μέτραι Θράκης) ἢ «τ' ἄη Μηνὸς ἱμῆνυσα καὶ τ' ἄη Φιλίππ' αὐτοῦ εἰμι (ἐνν. ὁ χειμῶν, Ἕπειρ.)»

5. Τοῦ ἁγίου Φιλίππου (14 Νοεμβρίου).

1. Παραδόσεις καὶ συνήθειαι γεωργικαί. «Λένε πὼς ὁ Ἅγιος ἦταν γεωργὸς καὶ ἀπόκρευε στὸ χωράφι του· γι' αὐτὸ καὶ στὴ γιορτὴ του δουλεύουν οἱ γεωργοὶ στὸ χωράφι τους καὶ οἱ γυναῖκες κάνουν μακαρόνια μὲ τὸ ζυμᾶρι καὶ τὰ πᾶνε στοὺς ἄντρες στὰ χωράφια (Αἰτωλία).

2. Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἅγ. Φίλιππον καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ χειμῶνος· π.χ. «Ὁ φτωχὸς ὁ Φίλιππος | ὀλημέρα δούλευε | καὶ τὸ βράδυ ἀπόκρευε· — Ἄν τ' ἄη Φιλίππου λείπω, | τ' Ἄγια τῶν ἁγῶν δὲ λείπω.

3. Μικρὴ Ἄποκριά. (Μικρὲς σήκωσες ἐν Κύπρῳ).

6. Σαρακοστὴ Χριστουγέννων (Σαραντάημερο).

Συνήθειαι νηστευτικαὶ καὶ λατρευτικαί: *σαραντάρι* ἢ *σαρανταλείτουργο* (μνημόνευσις τῶν ψυχῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὴν λειτουργίαν καθ' ὅλην τὴν Σαρακοστήν)· ἰδιαιτεραὶ συμφωνίαι, ἀμοιβὴ ἱερέως.

7. Τοῦ ἁγίου Πλάτωνος (18 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα: Τ' Ἄη Πλατάν'.

2. Προλήψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «Ὅ,τι καιρὸς κἀν ἡ τ' ἄη Πλατάν' θὰ κἀν ἡ καὶ ὡς τὰ Χριστούγεννα» (Μέτραι Θράκης).

8. Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου (τῆς Μεσοσπορίτισσας) (21 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: τ' ἄεσόφια (Σούρμενα), τ' Ἄγια τῶν Ἄγιῶν (Χίος, Σίφν. κ. ἄ.), τῆς Παναγῆς τῆς Ἀρχισπειρίστρας (Μακρὰ Γέφυρα Θράκης), τῆς Μεσοσπορίτισσας (Πελοπόννησος, Κάρπ. Κρήτη κ. ἄλ.), τῆς Μισοσπορίστρας (Λήμνος), τῆς Ξισπορίστρας (Ρουμλουκι Μακεδονίας), τῆς Πολυσπορίστρας (Εὐρυτανία, Δυτ. Μακεδονία), τῆς Ἀπουσουδιᾶς (Βιτρινίτσα), τῆς Πορτοκαλούσας (Ἄργος). Ἐξήγησις τῆς ὀνομασίας. Π.χ. διότι τότε οἱ ζευγᾶδες εὐρίσκονται εἰς τὰ μισὰ ἢ τὰ μέσα τῆς χειμερινῆς σπορᾶς των (Κάρπ.). Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. *Μισόσπειρες, μισόφασες, μισοκονόμα νά'χης»* (Γριζι Πυλίας) «Τὰ μ' σόσπειρα, τὰ μ' σόφαγα, τὰ μ' σόχου στὴν κουφίνα» (Βιτρινίτσα).

2. Ἔθιμα καὶ δοξασίαι γεωργῶν. Π.χ. εἰς Δρυμὸν Μακεδονίας «ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι τὰ σπαρτὰ πὺν σπείρονται μέχρι τῆς 21 Νοεμβρίου φυτρῶνουν ἀμέσως, ἐνῶ ἐκεῖνα πὺν σπείρονται κατόπιν, διὰ τὸ νὰ φυτρώσουν, πρέπει νὰ παρέλθουν 40 ἡμέραι». Παρασκευὴ πολυσπορίου. Π.χ. εἰς πολλὰ χωρία τῆς Αἰτωλίας τὴν

ἡμέραν αὐτὴν ἀντὶ ἄλλου φαγητοῦ «βράζουν πολὺ σπόρια, τρώνε καὶ μοιράζου» καὶ σὲ δικούς γιὰ τὰ χρόνια πολλά.»

Τάγισμα ἢ νίψιμο τῆς βρύσης μὲ πολυσπόρια. Ὁμοίως εἰς τὴν Αἰτωλίαν, γὰρ νὰ γένουσι καλὰ τὰ σπαρτά, πρέπ' νὰ πασίνουμι τῆς Παναγίᾳς τς Πουλυσπουρίτσας, νὰ γίβουμι τὴ βρύσ' μὲ σπόρια, «δηλ. παίρουν πολυσπόρια (σιτάρι, καλαμπόκι, κουνιά, φασόλια κτλ.) καὶ πᾶνε στὴ βρύση, τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: «Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχη τὸ βιό.» Παίρουν νερό καὶ γυρίζουν.»

3. Συνήθειαι ποιμένων. Κατεβαίνουν εἰς τὰ χειμαδιά.

4. Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. «Αὐτὴ τὴ μέρα βασιλεύει ἡ Πούλια, καὶ ὅπως θὰ κάμη αὐτὴ τὴ μέρα, θὰ κάμη καὶ τίς σαράντα κατοπινὲς μέρες» (Αἰτωλία).

9. Τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης (25 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα. «Λέγεται καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ κωλοπάνια, γιὰτὶ πλησιάζει νὰ γεννηθῆ ὁ Χριστὸς» (Καστοριά).

2. Παρασκευὴ ἐδεσμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν κάνουν πιττουλίτσες μὲ καρύδια καὶ ζάχαρη, εἰς τὴν Κύπρον ξηροτήανα, διὰ νὰ κάμουν πολὺ μετάξι.

3. Ὀνειρομαντεία δι' ἄρμυροκουλλούρας. Ἐπίκλησις τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης «Ἄγια μου Κατερίνα μου, | ντετόρου θυγατέρα κτλ.»

10. Τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ (26 Νοεμβρίου).

Ἅγιος προστάτης τῶν βρεφῶν. Παρίστασις αὐτοῦ εἰς εἰκόνας. Τάματα.

11. Τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (30 Νοεμβρίου).

1. Πίστις ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἀρχίζει τὸ κρύο ν' ἀντρειεύη ἢ ὅτι ἀντρειεύεται ἢ νύχτα ἢ ὅτι ὁ ἅγιος ἀντρειεύει τὰ σπαρτά. Πρβλ. Στὸς τριάντα Ἀγιαντριᾶς, | ἀντρειεύετ' ὁ βοριᾶς (Μέτραι Θράκης).

2. Γεωργικαὶ συνήθειαι: Πολυσπόρια (μπόλια, κουλκάτζια, ἀντριλλούσια), τηγανίτες. Σκοπὸς τοῦ ἐθίμου καὶ αἱ σχετικαὶ δεισιδαιμονίαι. Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡλείου «τ' Ἄγι' Ἀντρέα βράζουν καλαμπόκι καὶ σιᾶρ' μαζί, (μπόλια), καὶ τὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς τὸ ἔχον σὲ καλὸ νὰ τὰ βλογῆσ' ὁ Θεός, νὰ γίνουσι περισσότερα παρέκεια. Τὰ μοιράζουσι στὰ σπῖτια, γιὰ ν' ἀντρειωθοῦν τὰ σπαρτά.» Εἰς τὴν Νάξον «τ' ἄη Ἀδριᾶ ἀρχίζουν νὰ κάνουν τίς τηγανίτες καὶ ὅποιος δὲν κάνει ἐκείνη τὴν ἡμέρα, θὰ τρυπήσῃ τὸ τηγάνι του (Πρβλ. Τ' ἄη Ἀδριᾶ τοῦ Τρυποτηγανῆ (Νάξος), τοῦ Τρυποτηγανίτη (Χίος).

3. Παροιμίαι καὶ ἔσμᾶτια: Π.χ. Ἀγιαντρέα, φύσα, | Ἄε - Βαρβάρα, βρέξον, | Ἄε - Σάββα, σιώντισον, | Ἄε - Νικόλα, βόηθα! (Πόντος).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

α) *Ἔθιμα τῆς σποράς.*

1. Εὐλόγησις τοῦ σπόρου ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς 1^{ης} ἢ τῆς 14^{ης} Σεπτεμβρίου. (Βλ. ἀνωτ. σ. 85 καὶ 88). Ποῦ ἡ εὐλόγησις τοῦ σπόρου γίνεται κατ' ἄλλας ἡμέρας; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον καὶ Λήμνον γίνεται κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Σποριοῦ ἢ τοῦ Σποριάρη (3 Νοεμβρίου). (Βλ. σ. 90).

2. Πότε γίνεται ἔναρξις τῆς σποράς τῶν δημητριακῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ σίτου εἰς τὸν τόπον σας; Λοξασαίαι καὶ ἐνέργειαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σποράς. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ νὰ εἶναι καλοῦ φέγγου (ἦτοι καλοῦ φεγγαριοῦ) ἡ σπορά, ὁ γεωργὸς κάποιαν ἡμέραν μετὰ τὴν πανσέληνον, ὅταν ὀλιγοστεύῃ τὸ φεγγάρι, σπέρνει ὀλίγον σπόρον κάπου εἰς τὸ κηπάριόν του ἢ ἀπλῶς πετᾷ ὀλίγον σπόρον ἐπάνω εἰς τὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ εἰς ἔνδειξιν, ὅτι ἤρχισεν ἤδη ἡ σπορὰ καλοῦ φέγγου. — Ποίας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος ἀποφεύγουν οἱ γεωργοὶ νὰ κάμουν ἔναρξιν τῆς σποράς; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον τὴν Τρίτην, τὴν Παρασκευὴν καὶ τὴν ἡμέραν, ποῦ ἔτυχε νὰ πέσῃ τὸ λιτρόπι, δηλ. ἡ ἑορτὴ τοῦ Κληδόνου. — Ἄλλαι προλήψεις. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον *τὴ μέρα ποῦ θ' ἀρχίσουν τὴ σπορὰ, δὲ δύνουν τίποτα μέσ' ἀπ' τὸ σπίτι τό 'χουν σὲ κακό' λένε πὼς δὲ φυτρῶνουν τὰ σπαρμένα. Κι ὅσο σπέρνουν, δὲ δύνουν φωτιά, γιατί δαυλιάζει τὸ σῆμα καὶ τὸ κριθάρι... Σὰ σπέρνουν, τὰ ὄνειρα δὲ βγαίνουν* (Πέρδικα, Σκῦρος Α 157). Πρβλ. Λαογρ. Γ' 676. Σ' 140. ΙΒ' 93.

3. Μιμικαὶ παραστάσεις τελούμεναι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σποράς. Π.χ. εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης στὴν ἀρχὴ τῆς σποράς (μεταξὺ Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου) ἢ τὸ πρῶτον Σάββατον τοῦ Ὀκτωβρίου (ἐν Χατζηγυρῷ) «μαζεύνονται κανένα βράδυ καμμιὰ δεκαριά ἄντροι καὶ παρασταίνουν τὴν Τζαμάλα. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς γίνεται καντίνα (κυρά), γίνονται γυναικῆσια ροῦχα καὶ λέγεται καὶ Τζαμάλα, δύο ἄλλοι φοροῦν προβιὲς μὲ κουδούνια στὰ γόνατα καὶ λέγονται Τζαμάλ'δες. Ἐνῶ ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς χορεύει μὲ τὴ Τζαμάλα, ὁ ἄλλος τὸν χτυπᾷ μὲ τὸ ραβδί του καὶ παίρνει αὐτὸς τὴ Τζαμάλα καὶ χορεύει μαζί της. Ἐπανερχεται ὁ πρῶτος καὶ χτυπῶντας τὸν δεῦτερον, παίρνει πίσω τὴ γυναῖκα, ἀλλὰ σὲ λίγο γυρίζει ὁ δεῦτερος καὶ τουφεκῶντας δῆθεν μὲ τὸ ραβδί του σκοτώνει τὸν πρῶτον. Ἐνῶ δὲ ὁ φωνεὺς καταγίνεται δῆθεν νὰ ἐκδάρῃ τὸν σκοτωμένον, αὐτὸς ἔξαφνα σηκώνεται

και κάνουν και οι δύο τους, χωρίς να μιλοῦν, κάτι χειρονομίες βωμολοχικές. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται κατόπιν ὡς τὸ πρῶτ' εἰς ὄλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. *Οἱ σπιτονοικοκύρηδες τοὺς φιλοδωροῦν 2-3 ὀκάδες σιτάρι.* (Ἄρχ. Θρακ. Θεσαυροῦ Β' σ. 110). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται παρομοία παράστασις και ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Βλ. και ἄνωτ. τὰ ἔθιμα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

4. Ἐναρξεις τῆς σπορᾶς και τὰ κατ' αὐτήν. Τί βάζουν εἰς τὸ σακκὶ ἐκτὸς τοῦ σπόρου; (ρῶϊδο, σταφίδες, κουλλούρια και εἴ τι ἄλλο). Ποῖος γεμίζει τὴν σποροσακκούλα και τὴν παραδίδει εἰς τὸν γεωργόν; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον ὁ γουρλιῆς (=τυχερός) τοῦ σπιτιοῦ. Μὲ ποίας πράξεις και εὐχὰς κάμνει ὁ ζευγολάτης ἔναρξιν τῆς σπορᾶς; Π. χ. εἰς τὴν Ἐπίδαυρον τὴν ἡμέραν ποῦ θὰ σπείρουν «βαίνουν μέσα στο σακκὶ τὸ σπόρο (ποῦ βλογήθηκε τοῦ Σταυροῦ στὴν ἐκκλησία), ἔνα ρῶϊδο ἀλάκερο και τὸ πρῶτ'-πρῶτ', γιὰ νὰ μὴν κάμουν κακὸ ἀπάντημα, πᾶνε στο χωράφι. Ζεῖουν τὰ βόδια και, πρὶν ἀρχινήσουν τὸ σπόρο, παίρνουν τὸ ρῶϊδο και τὸ βαρᾶν ἐπάνω στο ἐνὶ τοῦ ἀλειριοῦ (τὸ ἐνὶ), ἀνακατεύουν κάμποσα σφυριά ρῶϊδο μὲ τὸ σπόρο στὴν ποδιά τους και τὸν πετᾶνε λέγοντα: *Καλὰ μπερκέτια!* Ἄμα ρήξουνε μιὰ σποριά, δηλ. ἔνα στρέμμα, κάθονται και τρῶνε τὸ ἄλλο ρῶϊδο κ' εὐκλειῶνται» (Λαογραφία Γ' 675). Εἰς τὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας «εἰταν πρωταρχίσουν νὰ σπείρουν, βάζουνε μέσ' στο σπόρο καρύδια, ρῶγες ἀπὸ σταφύλι κ' ἔνα ρῶϊδο. Τὰ σπέρνουν μαζί μὲ τὸ σπόρο χάμω στὴ γῆ και λένε: *Νὰ γένη τὸ γέννημα γλυκὸ σὰν τὸ σταφύλι, τσουπωτὸ σὰν τὸ ρῶϊδο και ἀφραῖτο και ἄσπρο σὰν τὸ καρύδι*» (Ἐπετ. Βουρβούρων, 1939, σ. 137). Πρβλ. Λαογρ. τ' 140,10. IB' 92 κέ.

Ρίπτει ὄλον τὸν σπόρον ὁ σπείρων ἢ κρατεῖ μικρὰν τινα ποσότητα σίτου ἐντὸς τοῦ σάκκου; Τί γίνεται ὁ ὀλίγος αὐτὸς σπόρος; Π. χ. εἰς τὸν Δρυμὸν «μετὰ τὸ τέλος τῆς σπορᾶς ρίπτεται εἰς τὴν σιταποθήκην μὲ τὴν εὐχήν: *ὄσα σφυριά, τόσα κοιλὰ τοῦ χρόν'.*»

5. Ἐπιστροφὴ ἐκ τῆς σπορᾶς. Καταχύσματα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ζευγολάτη εἰς τὸ σπίτι. Π. χ. εἰς τὴν Ἐπίδαυρον ἢ νοικοκυρὰ τὸν καλοκατεράει (τὸ ζευγολάτη ποῦ πῆγε στο χωράφι γιὰ τὸ σπόρο), *κόβει ρῶϊδα, βαίνει σταφίδα, τραγάλια και ἐκεῖνος εὐκλειέται και λέει: «Χρόνια πολλά, καλὰ μπερκέτια, χίλια κουβέλια ἢ χίλια μόδια*» (Λαογρ. Γ' 675). Ποῦ ἄλλοῦ ἢ νοικοκυρὰ ὑποδέχεται τὸν ζευγολάτην μὲ καταχύσματα;

6. Ἐδέσματα. Πίττα μὲ σπανάκια ἢ ἄλλα διάφορα χόρτα κατὰ τὸ δεῖπνον. Αἱ σχετικαὶ εὐχαί. Π. χ. *νὰ φντρώσουν γλήγουρα τὰ στάρια κὶ νὰ πρᾶσ' νίσουν σὰ δὰ λάχανα τς πίττας* (Δρυμός).

β) Ἑθιμα τοῦ θερισμοῦ.

Συνήθειαι ἐπικρατοῦσαι κατὰ τὸν θερισμὸν τῶν γεννημάτων καὶ ἐπὶ τῷ πέρατι αὐτοῦ.

1. Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ θερισμοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον «βάν'νε μπροστά τ'νε σὸν ὄργο μιὰ πέτρα, τὴ σταυρών'νε τρεῖς βολές τσαὶ λένε: "Ὅπου εἶν' ἡ πέτρα γερῆ, νά 'ν' τὸ ὁ καρπὸς γερὲς τσαὶ μεῖς π' θερίζομε». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ θερισταὶ τὴν πρώτην ἡμέραν ρίπτουν εἰς τὸ φαγητὸν των, τὴν λεγομένην σκουρδάρημ, μιὰ κουνι ἀγριά (= ἕνα κλωναράκι ἀγριάδας), διὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν τὴν ἀγριάδα». Τοποθέτησις τῶν θεριστῶν εἰς στοίχους (πρωταρχάτης, λαάρης, ραάρης ἐν Κύπρῳ).

2. Τὰ πρῶτα δράγματα τῶν σταχύων, τὸ πρῶτο δεμάτι. Π.χ. εἰς τὸν Δρυμὸν «τὰ πρῶτα δύο δράγματα σταχύων τοποθετοῦνται ἐπὶ τῆς γῆς σταυροειδῶς. Ἐπειτα οἱ θερισταὶ κόπτουν ἀπὸ ἕνα στάχυν καὶ τοποθετοῦν ὀπίσω εἰς τὴν μέσην των, γιὰ νὰ μὴ τοὺς πονῆ ἡ μέσ'. Τὸ πρῶτον δεμάτι σταχύων, τὸ ὁποῖον δένεται, στήνεται ὄρθιον καὶ οἱ θερισταὶ τὸ προσκυνοῦν, ἐνῶ ὁ νοικοκύρης ρίπτει νομίσματα, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὡς δῶρα τῶν θεριστῶν. Φαγητὸν τοῦ δειπνου πίττα» (Σλίνης, Λαογρ. IB' 98). Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ; Οἱ Θοῤῃκες γεωργοὶ «τὸ βράδυ κάνουν ἕνα δεματικό, κόβουν μιὰ χειροβολιά, ὅσο παίρνει τὸ χέρι μὲ τὴν παλαμαριά, καὶ τὴν ἀφήνουν ἀπάνω στὸ δεματικό, γιὰ νὰ δλεῦ' τν νύχτα ἡ μοῖρα τς» (Λαογρ. IB' 405). Γίνεται τοῦτο ἄλλοῦ;

3. Κατὰ ποῖον τρόπον ἐνεργεῖται ὁ θερισμὸς τῶν τελευταίων σταχύων καὶ ὑπὸ τίνων; Ποίας λέξεις ἢ φράσεις ἀναφωνοῦν οἱ θερισταὶ μετὰ τὴν κοπὴν τῶν τελευταίων σταχύων; (Π.χ. Πιάστε τον, πιάστε τον!) Τί ὑπονοοῦν μὲ τὰς λέξεις αὐτάς; Μήπως ἀφήνουν ἀθέριστους μερικοὺς στάχυν; Π.χ. εἰς τὸ Μανιάκι «ἀφήνουνε καὶ καμπόσα στάχνα ἀθέριγα καὶ λένε: ἀφήνω τοῦ ζευγολάτη τὰ γένεια». Εἰς τὴν Σκῦρον «σὰν ἀποθερίσουν, ἀφήνουν δυὸ λιμάρια ἀποθέρει στὸ χωράφι ἄθερα, γιὰ χαρὰ τοῦ χωραφιοῦ καὶ γιὰ νὰ φᾶνε τὰ πουλιά καὶ τ' ἀγρίμα». Ποῖαι πράξεις τελοῦνται τότε γύρω εἰς αὐτούς; Ὑπάρχει ἡ συνήθεια οἱ θερισταὶ νὰ ρίχνουν τὸ δρεπάνι τους ψηλά ἕνας ἕνας μὲ τὴ σειρὰ καὶ νὰ συνάγουν μαντεύματα ἀπὸ τὴν θέσιν πού θὰ πάρῃ τὸ δρεπάνι μὲ τὸ πέσιμο; ἢ ἡ συνήθεια νὰ πιάνουν τὸν νοικοκύρη καὶ νὰ τὸν σηκώνουν ὑψηλά, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ τάξῃ «μιὰ κόττα εἴτε κρασί εἴτε ὄτι ἄλλο θέλει»;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὰ Βούρβουρα Κυνοουρίας «στὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ ἀφήνουν ἕνα κομματί γέννημα ἀθέριστο.» Αὐτὸ τὸ θερίζουν ὄλοι μαζί βιαστικὰ καὶ ἀμέσως, ὅταν τελειώσουν, πετοῦν τὰ δρεπάνια καὶ φωνάζουν «Πιάστε τον!

Πιάστε τον! νομίζοντας ότι κάτι άορατο ξεφεύγει και τρέχει. Μερικοί νομίζουν, ότι είναι για τον τυφλοπόντικα που τον κυνηγούν, για να μην ξανακάνη ζημιές στο χωράφι.» Είς τα χωρία της Καρπάθου «όταν τελειώσει το θέρος, οι θεριότερες αφήνουν εις το τελευταίο χωράφι μερικούς στάχους άθέριστους και δλόγυρα κάνουν με το δρεπάνι ένα κύκλον επί του έδαφους. Τότε ή νεαρωτέρα θερίστρα, της οποίας και οι δύο γονεΐς ζούν, στέκεται έντός του κύκλου, σταυροκοπείται και έπειτα πειτᾶ προς τα έπάνω το δρεπάνι της φωνάζουσα ένθουσιωδώς: *Κι από χρόνου, καλαλωνεμένα! καλοφαωμένα! καλοπρουκισμένα!* (Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου Β, 30).

4. Κατασκευή δέσμης εκ των τελευταίων (ή των πρώτων;) σπαχύων του άγρου. Όνομα της δέσμης (σταυρός, ψάθα, χτένι, τ' άφεντικοῦ τὰ γένεια). Ποῦ αναρτᾶται ή κατασκευαζομένη δέσμη; Είς το εικονοστάσιον ή εις την μεσοδόκη της οικίας; Έως πότε διατηρεΐται εκεί και ποία ή χρήση της εις την σποράν; (Εὐλογεΐται πρώτον εις την εκκλησίαν και κατόπιν άναμειγνύεται με τον σπόρον;) Π.χ. Είς τα χωρία της Πυλίας «όταν κι αποθερίσουμε, αφήνουμε ένα κομμάτι από το χωράφι άθερο, ως ένα μέτρο, να είναι τετραγωνικό, είτε στην άκρη, είτε στη μέση του χωραφιοῦ, κι απ' εκεί κάνουμε το σταυρό μας κι άρχινίζουμε και θερίζουμε απ' τή μιάν άκρη εδτούνου του κομματιοῦ, ὥστε να βγοῦμε στήν άλλη, στο θερισμένο.» Υστερα πιάνουμε πάλι την άλλη μιάντα, ὥστε να γίνη σταυρός. Τα στάχυα που θά κόψουμε τα δένουμε τέσσερα ματοάκια κι αυτουνα πάλι τα δίνουμε σα σταυρό και τα βάνουμε στο εικονοστάσι στα εικονίσματα. «Όταν ξερθη του Σταυροῦ, θά πάρουμε το σταυρό, θά βάνουμε μέσα σ' ένα σακκουλάκι λίγο από το γέννημα που έχουμε στο σωρό, και θά τα πᾶμε στην εκκλησιά. Θα κάνουμε και λειτουργία να λειτουργηθοῦνε. Θα τα ξαναβάνουμε (το σταυρό και το σακκουλάκι) στα εικονίσματα. Το χινόπωρο, δυτις βρέξη και θέλ' με να σπείρουμε, θά τα τρίψουμε φτοῦνα τα στάχυα, θ' ανακατώσουμε το σᾶρι μαζί με τ' άλλο, που είναι στο σακκουλάκι, και θά κάνουμε άρχη να σπέρνουμε απ' αυτά». (Προβλ. Λαογραφίαν Γ', 675).

5. Υπάρχει ή συνήθεια να διαγωνίζωνται οι θερισται δύο παρακειμένων άγρων μεταξύ των, ποιοι θα τελειώσουν το έργον πρώτοι «δια να κυνηγήσουν το λαγό εις το άλλο χωράφι»; Ποῖαι φράσεις λέγονται εις παρομοίας τυχόν περιστάσεις; (Βλ. Λαογραφ. Γ' 681).

6. Ποῖα τα παιγνίδια των θεριστων εις ὦραν αναπαύσεως; Π.χ. το παίξιμον του δρεπανιοῦ εν Κύρρω. Περιγραφή αυτου. Τραγούδια του θερισμοῦ.

7. Συγκομιδή των καρπων. Με ποίαν τυχόν πομπήν μεταφέρονται τα τελευταία δεμάτια των σιτηρων από τον άγρον εις το άλωνι ή εις το σπίτι

τοῦ γεωργοῦ; *Επακολουθεῖ συμπόσιον καὶ πανήγυρις τῶν θεριστῶν καὶ θεριστριῶν διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ θερισμοῦ; Ποῖα φαγητὰ παρατίθενται εἰς τὴν τράπεζαν; (Πτερινὸς ἢ ὄρνιθα; ἢ ἄλλο τι;). Χοροί, τραγούδια, εὐχαί.

γ) ***Ἔθιμα τοῦ ἀλωνισμοῦ.**

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ τὸν ἀλωνισμὸν καὶ ἐπὶ τῷ πέρατι αὐτοῦ:

1. *Ἔθιμα τῆς πρώτης ἡμέρας, ὅταν ὁ γεωργὸς «καταστρώνῃ»: π.χ. ἀφήνει ἓνα δεμάτι ὄρνιθον στὴ μέση τοῦ ἀλωνιοῦ. Εἰς τὴν Σκῦρον «προσέχουν, ὅσοι θ' ἀλωνίσουν, νὰ ῥαί καθαροί».

2. *Ὅταν λικμίζῃ τὰ σιτηρὰ (τὸ μάλαμα, Ρόδ. Κύπρ.) καὶ ἔξαφνα παύσῃ νὰ πνέῃ ἄνεμος. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐπικαλοῦνται τὸν Προφήτην Ἥλιον νὰ πέψῃ τὸν ἀέραν του καὶ τοῦ προσφέρουν θυσίαν *μίαν τηανιάν*, τὴν ὁποίαν ἐκθέτουν εἰς ὑψηλὸν μέρος, ἕως ὅτου πνεύσῃ ἄνεμος. (Φαρμακίδου, Κυπρ. Λαογρ. 1938, 43 καὶ 82).

3. *Ὅταν «διρμονίζῃ, δηλ. κοσκινίζῃ τὸν καρπὸ μὲ μεγάλο κόσκινον: π.χ. τοποθετεῖ κλαδιὰ ἀπὸ παλιούρια καὶ ζεῦλα σιδερένια ἐπάνω στὸ σωρὸ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς βασκανίας καὶ διὰ νὰ εἶναι ὁ σῖτος «γυρὸς σὰν τοῦ σίδιρου» (Δρυμὸς Μακεδονίας, Λαογρ. IB 102).

4. *Ἔθιμα ἐπὶ τῷ πέρατι τοῦ ἀλωνισμοῦ:

(α) Σταύρωμα τοῦ σωροῦ τοῦ σίτου καὶ κύκλος μαγικός, χαρασσόμενος περὶξ αὐτοῦ. Κάρφωμα τοῦ πτύου ἢ τοῦ λιχνιστήρος εἰς τὸ μέσον τοῦ σωροῦ, προσκύνσεις τοῦ σίτου, εὐχαί καὶ καταχύσματα. *Ἀπόνιψις τῶν χειρῶν ἐν τῷ ἀλωνίῳ κτλ. Εἰς τὸ Λασηθι τῆς Κρήτης «ἄμα ἰπολιχνίσουνε τὸν καρπὸ, τότε σταίνουνε σωρὸ. Τοῦ κάνουνε ἓνα σταυρὸ στὴ μέση καὶ κατόπιν ἓνα στεφάνι (κύκλον) γύρω γύρω. Ὅστερα καρφώνουνε τὴν παλάμη (τὸ φτυάρι) στὴ μέση στὸ σταυρὸ μὲ τὸ χέρι της (δηλ. τὴν λαβὴν), κ' εἶναι ἡ χούφτα (τὸ πλατὺ μέρος) ἐπάνω. Κάνουνε ὅστερα τρεῖς μετάνοιες καὶ πιάνουνε μιὰ χαχαιὰ καρπὸ, τὸν προσκνυοῦνε καὶ ὅστερα τότε χύνουνε πάνω ἀπὸ τὴν παλάμη. Ξανακάνουνε τρεῖς μετάνοιες κι ἀρχίζουνε νὰ σακκιάζουνε τὸν καρπὸ». Εἰς τὸ χωρίον Γουῖβες Εὐβοίας, ἀφοῦ περισυναχθῆ τὸ λειῶμα εἰς ἐπιμήκη καὶ ὑψηλὸν σωρὸν, λαμνὶ καλούμενον, «ἢ οἰκοδέσποινα κρατοῦσα λάγηνον, προσφέρει ὕδωρ εἰς ἓνα ἕκαστον, ἵνα νιφθῆ, κ' ἐκεῖνος νιπτόμενος ραντίζει τὸ γέννημα καὶ τὸ ἀλώνιον κύκλῳ, εὐχόμενος καὶ τοῦ χρόνου! Ἐν τέλει δ' ἡ οἰκοδέσποινα πλαγίως κρατοῦσα τὴν λάγηνον, δρομαίως περιτρέχει τὸν σωρὸν, χωρὶς νὰ πέσῃ οὐδὲ σταγῶν ὕδατος κατὰ γῆς, εὐχομένη καὶ αὐτὴ νὰ γίνῃ τοῦ χρόνου τόσος ὁ σωρὸς, ὅσος εἶναι ὁ κύκλος, τὸν ὁποῖον ἔκαμε». (Λαογρ. Γ' 681 = Πολίτου, Λαογρ. Σύμμεικτα Γ' 196).

β) Τὸ μέτρημα καὶ τὸ σήκωμα τοῦ σωροῦ. Ἐν παραδείγμα: Εἰς τὴν Κάρπαθον τὸ μέτρημα καὶ τὸ σήκωμα τοῦ σωροῦ γίνεται τὴν ἐπομένην πρωΐαν καὶ μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Ὁ γεωργὸς στρέφεται πρὸς Ἀνατολάς, κάνει τὸν σταυρὸν του καὶ μὲ τὸ φτυάρι, ποῦ ἔμεινε ἐμπηγμένον ὄλην τὴν νύκτα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ σωροῦ, λαμβάνει ὀλίγους κόκκους, τοὺς ρίπτει εἰς τὴν δεξιὰν παλάμην καὶ τοὺς πτύει: *Φτού, φτού, φτού!* εὐχόμενος συγχρόνως: *Χίλια μῦδια!* Ἐπειτα ἀρχίζει τὸ μέτρημα μὲ τὸν ἀπλοπίνακα ($\frac{1}{4}$ μοδίου) λέγων: — *Ἐνα!* καὶ ἀπαντᾷ ὁ κρατῶν τὸν σάκκον: — *Ἐνας ὁ Θεός!* — *Δύο!* — *Ἡ Παναγία καὶ ὁ μονογενῆς της.* — *Τρία!* — *Ἡ Ἁγία Τριάδα.* — *Πέντε!* — *Πέμπε, Κύριε, πέμπε!* — *Ἐξε!* — *Πέψε, Κύριε, πέψε!* — *Ἐφτά!* — *Ἐφτά χιλιάδες (καὶ πλέον οὐ).* Καὶ τὸ μέτρημα ἔξακολουθεῖ.» (Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου, Β' 36).

5. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὸ μέτρημα καὶ τὸ ἀλώνισμα τοῦ σωροῦ τοῦ σίτου. Π.χ. ἀπαγορεύεται νὰ δρασκελισθῇ κανεὶς τὸν σωρὸ κατὰ τὸ λίχνισμα ἢ νὰ φύγῃ ἀπὸ τ' ἀλῶνι, πρὶν τελειώσῃ τὸ μέτρημα κττ.

6. Ὁ πρῶτος ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτος. Αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὸν συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὸ Σαμόκοβον *τὴν πρώτη πίτα, ποῦ ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζιτζιροκούλλικο, γιατί εἶναι τοῦ τζιτζιρα ποῦ τραγουδεῖ: Θερίσει ἄλωνίσετε | δεματοκουβανήσετε, | κ' ἐγὼ τὸ κουλλικάκι μου | θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε.* Ποῦ τὸ πρῶτο αὐτὸ κουλλοῦρι τὸ ἀφήνουν στὴ βρῦση τοῦ χωριοῦ; Βλ. τὰ περὶ ἀπαρχῶν ἀνωτέρω σελ. 24 (ΕΛΑ 1943-44 σελ. 104).

δ) Ἐθιμα τοῦ τρυγητοῦ.

1. Ἐναρξίς τοῦ τρυγητοῦ. Πῶς καθορίζεται ἡ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως καὶ πῶς γνωστοποιεῖται εἰς τὸ κοινόν; Συμφωνίαι τρυγητῶν, μέσα μεταφορᾶς φαγητὰ κλ.

2. Ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ τρυγητοῦ: τυμπανοκρουσίαι, ἄσματα καὶ χοροὶ κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τῶν τρυγητῶν, πομπὴ κατὰ τὴν μετάβασιν. Πῶς γίνεται ἡ μεταφορὰ τῶν σταφυλῶν εἰς τὴν οἰκίαν ἢ εἰς τὸν ληνὸν καὶ μάλιστα ἡ μεταφορὰ διὰ τῆς τελευταίας ἀμάξης; (Πομπὴ ἐορταστικὴ μὲ μουσικὰ ὄργανα καὶ χοροὺς. Μεταμφιέσεις κλπ.).

3. Ἀφήνουν κανένα κλῆμα ἀτρύγητο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Ἀπόνιψις τῶν χειρῶν τῶν ἐργατῶν κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεσημβρίαν *«τὰ σταφύλια τὰ κουβανοῦσαν μὲ τὸ βουβαλάμαξο. Μπρὸς πῆγαναν τὰ νταβούλια καὶ μέσ' στ' ἀμάξ' χόρευαν οἱ πατητῶδες. Τὸ βράδ' γένδαν μεγάλο γλέντι».*— Εἰς τὰ Βούρβουρα Κυνοουρίας, *ἅμα ἀποτρυνᾶνε, ἀφήνουν ἕνα κλῆμα ἄτρυγο. Πηγαίνει ἕνας καὶ φέρνει ἕνα κανάτι νερὸ ἀμίλητο καὶ γίνονται ὄλοι ἀπάνω στὸ κλῆμα.* (Ἐπ. Βουρ-

βούρων Γ', 1939, 137). Εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας «ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ τρυγητοῦ χαιρετίζεται διὰ τυμπάνων καὶ ἄσμάτων· οἱ ληνοὶ συνοδεύονται δι' ὀμάδων ὀρχομένων καὶ ἄδόντων καὶ κατὰ τὴν ἀπέλευσιν καὶ κατὰ τὴν ἄφιξιν. Τὴν νύκτα ὄμιλοι προσωποφόρων ἐν τυμπάνοις καὶ ἀλαλαγοῖς περιερχόμενοι τὰς ἀγυῖας μέχρι βαθείας νυκτὸς ἐπιδίδονται εἰς ποικίλας παιδιὰς καὶ διασκεδάσεις».

4. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. Εἰς τὸ Μανιάκι «ἅμα ἐν' τῆς ἄσπρης, κόβουνε ἀπὸ τὸ λειδιὸ τῆς ἄλλης ἡμέρας ἓνα κοφίνι κάνουνε ἀρχή. Τρίτη δὲν ξετρυνᾶνε. Καλόπιστο εὐκιδώμαστε, ἅμα ἀποτρυνήσουμε».

ε) *Ἐθιμα τῆς συγκομιδῆς τῶν ἐλαίων.*

Οἱ χαμάδες. Τὸ πρῶτο χέρι καὶ τὸ τελευταῖο χέρι. (Τὸ κοκκολόημα, ὁ ράβδος, ἢ ἀπόραβδα [Τριφυλία]).— Ἀνάρτησις χλωροῦ κλάδου ἐλαίας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κλπ. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ὅταν ἀπορραβδίσουμε τὶς ἐλιές, θὰ κόψουμε ἓνα κλαράκι, τὸν αἰτό, (τὸ καινούργιο κλαρί, ποὺ πετάει ἢ ἐλιά κ' εἶναι φωντωτὸ καὶ φρέσκο καὶ γεμῆτο καρπὸ καὶ βρίσκεται ψηλά, στὴν κορυφὴ τοῦ δέντρου) καὶ θὰ τὸν φέρομε νὰ τὸν κρεμάσουμε στὰ εἰκονίσματα κι ἀπὸ ἡμέρες θὰ γτόνε μαδῆση καὶ θὰ γτόνε ρίξη στὶς ἄλλες ἐλιές νὰ βγῆ λάδι».— Ἄλλαι συνήθειαι: Π.χ. εἰς τὴν Σκύρον «ὅταν θὰ μαζέψουν τὸν καρπὸ ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀφήνουν λίγο καρπὸ ἀπάνω, δὲν τὸν μαζεύουν ὅλο, γιὰ νὰ μὴν παραπονεῖται τὸ δέντρο. Καὶ σὰν πρωτοκαρπίση ἓνα δέντρο, δίνουν τὸν πρῶτο καρπὸ νὰ τὸν φάη γυναῖκα προκομμένη καὶ ποὺ νὰ ἔχη κάνει πολλὰ παιδιά, γιὰ νὰ γίνῃ καὶ τὸ δέντρο καρπερὸ καὶ προκομμένο». (Πέροδικα Σκύρος Α' 159). Ἡ ἀλεσιὰ στὸ λιοτριβὶ κτλ.

ΠΙΝΑΞ ΕΟΡΤΩΝ

Δεσποτικά εορτά

	σελ.		σελ.
Ἁγίου Πνεύματος ἢ τῆς Ἁγίας Τριάδος	70	Πάσχα	40
Ἀναλήψεως	66	Πεντηκοστής	69
Ἀντιφώτων	61	Σταυροπροσκυνήσεως	18
Θεοφανείων	54	Υψαιταντῆς	62
Μεσοπεντηκοστής	65	Υψώσεως τοῦ Σταυροῦ	87
Μεταμορφώσεως	82	Χριστουγέννων	35

Θεομητορικά εορτά

Ἁγίας Ζώνης	77	Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου	24
Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου	87	Ζωοδόχου Πηγῆς	50
Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου	92	Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου	83
Ἐννιάμερα τῆς Θεοτόκου	83	Μεσοσπορίτισσας (βλ. Εἰσόδια)	92

Ἑορτά ἁγίων

Ἀβερκίου (22 Ὀκτ.)	90	Κυριακῆς (7 Ἰουλ.)	78
Ἀθανασίου (18 Ἰαν.)	61	Κωνσταντίνου (21 Μαΐου)	64
Ἀθανασίου (2 Μαΐου)	63	Λαζάρου	25
Αἰκατερίνης (25 Νοεμ.)	93	Λουκά (18 Ὀκτ.)	89
Ἀναργύρων (1 Νοεμ.)	90	Μάμαντος (2 Σεπτ.)	86
Ἀνδρέου (30 Νοεμ.)	93	Μαρίνης (17 Ἰουλ.)	78
Ἀντωνίου (17 Ἰαν.)	61	Μάρκου (25 Ἀπρ.)	55
Ἀποστόλων (30 Ἰουν.)	77	Μαύρας (3 Μαΐου)	63
Ἀρεμίου (20 Ὀκτ.)	89	Μαύρας (8 Ὀκτ.)	89
Βαρβάρας (4 Δεκ.)	30	Μηνᾶ (11 Νοεμ.)	89
Βαρθολομαίου (11 Ἰουλ.)	78	Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ βλ. Ταξιαρχῶν	91
Βασίλειου (1 Ἰαν.)	43	Μοδέστου (18 Δεκ.)	33
Βλασίου (11 Φεβρ.)	64	Νικολάου (6 Δεκ.)	31
Γεωργίου (23 Ἀπριλ.)	51	Ὀνουφρίου (12 Ἰουν.)	71
Γεωργίου τοῦ Σποριάρη (3 Νοεμ.)	90	Παντελεήμονος (27 Ἰουλ.)	81
Δημητρίου (26 Ὀκτ.)	90	Παρασκευῆς (26 Ἰουλ.)	81
Δομνῆς (8 Ἰαν.)	60	Πελαγίας (4 Μαΐου)	63
Ἐλευθερίου (15 Δεκ.)	32	Πέτρου καὶ Παύλου (29 Ἰουν.)	77
Ἐλισσαίου (14 Ἰουν.)	71	Ἡλάτωνος (18 Νοεμ.)	92
Εὐθυμίου (20 Ἰαν.)	61	Σάββα (5 Δεκ.)	31
Εὐφημίας (16 Σεπτ.)	89	Σαράντα (9 Μαρτ.)	23
Ἠλία (20 Ἰουλ.)	78	Σπυρίδωνος (12 Δεκ.)	32
Θεοδώρου	16	Στυλιανοῦ (26 Νοεμ.)	93
Θωμᾶ	51	Συμεὼν (3 Φεβρ.)	62
Ἰγνατίου (20 Δεκ.)	33	Ταξιαρχῶν (8 Νοεμ.)	91
Ἰωάννου τοῦ Προδρ. (Σύναξις) (7 Ἰαν.)	59	Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰαν.)	61
Ἰωάννου γενεθλίων (24 Ἰουν.)	71	Τρύφωνος (1 Φεβρ.)	62
Ἰωάννου ἀποκεφάλις (29 Αὐγ.)	83	Φανουρίου (27 Αὐγ.)	83
Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (8 Μαΐου)	63	Φιλίππου (14 Νοεμ.)	92
Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (26 Σεπτ.)	89	Χαραλάμπους (10 Φεβρ.)	63

Ἑορτά ἔξω τῆς Ἐκκλησίας

Πρώτη Μαρτίου	19	31η Αὐγούστου (Κλειδοχρονιά)	85
Πρώτη Ἀπριλίου	24	Πρώτη Σεπτεμβρίου (Πρωτοσταυριά)	85
Πρώτη Μαΐου (Πρωτομαγιά)	56	Πρώτη Ὀκτωβρίου	89
Πρώτη Αὐγούστου	81		

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιον IB'. Δαϊκὴ λατρεία

I. Γενικά.

A'. Γλώσσα τῆς λατρείας	Σελ.	5
B'. Θεός	»	6
Γ'. Ἅγιοι	»	7
Δ'. Ἐκκλησία, εἰκόνες, σταυρός, λειψανα ἁγίων	»	9
E'. Ἀγιάσματα, ἀνεμονέρια	»	12
Ϛ'. Νηστεία	»	13
Z'. Καθαροὶ	»	14
H'. Ἡ θεία μετάληψις	»	14
Θ'. Ἀργία	»	15
I'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναὶ	»	16
IA'. Στοιχειολατρεία (πῦρ, ὕδωρ, δένδρα, λίθοι)	»	16

II. Ἔθιμα λατρευτικὰ τελούμενα ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἢ εἰς ὠρισμένης περιστάσεις (περιστατικά).

A'. Εὐχαὶ — ἀναθήματα (τάματα)	»	18
B'. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίας	»	22
Γ'. Ἀγασμοὶ, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα	»	22
Δ'. Πομπαὶ	»	23
E'. Καταγύσματα	»	24

III. Ἔθιμα περιοδικῶς τελούμενα (περιοδικά).

I. Γενικά.

A'. Ἀπαρχαὶ	»	24
B'. Ἄλλαι προσφοραὶ Ὑψώματα, θυσιάαι	»	
Γ'. Ἑορτασμός ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν	»	
Δ'. Πανηγύρεις	»	27

2. Εἰδικά. Ἔθιμα τελούμενα κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ ἄλλας τακτὰς ἡμέρας

A'. Χειμεριναὶ ἑορταὶ		
α) Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων	»	29
β) Ἑορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου. — 1. Γενικά	»	33
2. Χριστούγεννα	»	35
3. Πρωτοχρονιά	»	43
4. Θεοφάνεια	»	54
γ) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρεων	»	59
B'. Ἐαριναὶ ἑορταὶ	»	
α) Ἀπόκρεω	»	3
β) Καθαρὰ ἑβδομάς καὶ λοιπὴ Σαρακοστή	»	12
γ) Ἀπὸ 1ης Μαρτίου μέχρι τοῦ Πάσχα	»	19
δ) Ἑορταὶ τοῦ Πάσχα	»	25
ε) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μέχρι τέλους Μαΐου	»	51
ς) Μεσοπεντηκοστή, Ἀνάληψις, Πεντηκοστή	»	65
Γ'. Θεριναὶ ἑορταὶ	»	71
α) Τὸ Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ προδρόμου καὶ ἄλλαι ἑορταὶ τοῦ Ἰουνίου	»	71
β) Ἀπὸ τῆς Παναγίας τῆς Καψοδεματούσας μέχρι τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος	»	77
γ) Ἀπὸ τῆς 1ης Αὐγούστου μέχρι Ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου	»	81
Δ'. Φθινοπωριναὶ ἑορταὶ	»	85
α) Ἑορταὶ Σεπτεμβρίου	»	85
β) Ἑορταὶ Ὀκτωβρίου	»	89
γ) Ἑορταὶ Νοεμβρίου	»	90

Ἐπίμετρον: Ἀγροτικά ἔθιμα.

Ἔθιμα σπορᾶς, θερισμοῦ, ἀλωνισμοῦ, τρυγητοῦ καὶ συγκομιδῆς τῶν ἐλαίων	»	94
---	---	----

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

- Κεφ. Α΄. Ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν.
- » Β΄. Ζητήματα τοῦ λαϊκοῦ δικαίου.
 - » Γ΄. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ παιδίον.
 - » Δ΄. Παιδιαὶ καὶ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα παιδῶν.
 - » Ε΄. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸν γάμον.
 - » Ϛ΄. Τὰ κατὰ τὴν τελευταίην.

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

- Κεφ. Ζ΄. Μαγεία, μαγικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι.
- » Η΄. Μαντική.
 - » Θ΄. Ἀστρολογία.
 - » Ι΄. Μετεωρολογία.
 - » ΙΑ΄. Δημώδης ἰατρική.

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

- Κεφ. ΙΒ΄. Λαϊκὴ λατρεία.
-

